

تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی بیست و نۆیہ م

سوورہ تہ کانی

(الحدید) و (المجادلہ) و (الحشر)

و (المتحنہ) و (الصف) و (الجمعة)

عہ لی باپیر

ته فسیری سووږه ته کانی

الحَزَنُ وَالْحُلَاةُ وَالْجَبَرُ وَالْمُهَنَّا وَالصَّفَا وَالْجَعَمُ

ته فسیری سوورپه ته کانی

الْحَزِينُ وَالْمَجْلَانِ وَالْحَبِشُ وَالْمُبْتَحِنُ وَالصَّيْفُ وَالْجَمْعَةُ

نووسینی : عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهردهشت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۴ ک - ۲۰۲۳ ز

۸۴۹ لاپه ره

۱۷ * ۲۴ سم

بابهت : ئایینی

له بهرئوه بهرایهتی گشتی کتبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پێدراوه

ته فسیری سووره ته کانی

الحَدِيثُ وَالْمَجَادِلَةُ وَالْحَشْرُ

الْمُبْتَحَنَةُ وَالصَّافِيَّةُ وَالْجُمُعَةُ

نوو سینى: عه لى با پیر

پێشهکی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ. وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ١٠١ ﴿آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً. وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ١٠٢ ﴿النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ ٧٠ ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ. وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ. فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ ٧١ ﴿الأحزاب .

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنْ أَصْدَقَ الْحَدِيثَ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(١).

خۆنەرە بەرێزو خۆشەویستەکان!

هیچ گومانێ تێدانیه - بۆ مرووفی بروادار - که ئەو تەمەنە ی له خزمەت دوایین کتیبی خوا (قورئان) دا بەسەر دەر بێ، جا به هەر شێوە یەک له شێوە کانی له خزمەت دا بووندا بێ؛ خۆیندنەوه، تیفکرین و پامان، فێکردن، کارپێکردن ... هتد، به باشتەری جێگرتن جێگا دەرگرتی و، خاوەنە کە ی له دنیا و دواڕۆژدا لێی به هەرەمەندە.

(١) ئەوه پێی دهگوترێ: (خطبة الحاجة) که پێغه مبهه ﷺ هاوه لانی به پێزی فێرده کرد، پێش هەر قسه یەکێ گرتک، بپێن، وهک وتاری جومعه و داخوازی بیکردن (خطبة) و... هتدو، ئەم وتاره، هه رکام له: الترمذي: (١١٠٥)، النسائي: (١١٠٤)، ابن ماجه: (١٨٩٢) أحمد: (٣٧٢٠)، الطبراني: (٢٤١٤) هیناویانه و (مسلم) یش به شیکێ هیناوه.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌یخه‌مه‌پروو- له‌وه‌تی فامم کردۆتوه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشهر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردووم و، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالییه‌وه هیدایه‌تی داوم، قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆبندنه‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و، تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لێوردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تێکپرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌سه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دا‌بوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ته‌مه‌ش شتیکی سرووشتییه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام، بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ ته‌ویش هه‌ر ڕوونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه؟! بێگومان نه‌خێر.

ئج‌ا له‌میتر سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکانی‌کی دڵسو‌زی نزیک و ناشنام، دا‌وایان لێده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ ڕه‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨ه‌) دا‌هاته‌ دڵمه‌وه، که‌ ناوی خوای لێبه‌یتیم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنکه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بوارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندی‌کی لێ ته‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تی‌کی وام بو‌ ده‌ره‌خسێ که‌ بتوانم خێرای تێدا بکه‌م و خۆمی بو‌یه‌کلایی (متفرّع) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بئ ته‌واوی بکه‌م، ته‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مابێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێپ‌ای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ته‌و ته‌فسیره‌یه‌ی که‌ با‌ون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندی‌کی هه‌ندی‌کی ڕوون ده‌کاته‌وه: (الْقُرْآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چونکه‌ پێغه‌مبه‌ری خواش ڕوونکه‌ره‌وه‌ (مُبَيِّنٌ)ی قورئانه‌، وه‌ك خوا ﷻ فه‌رموویه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ يُبَيِّنُ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (النحل، ١٦)

واتە: ھەرودھا زىكرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاكو ئەوھى بۆ خەلکى تیرراوھتە خوار، بۆيان پوون بکەيەوھ، وھ بەلکو خۆشيان بیریکەنەوھ.

ئومىدىشم وایە - بە يارمەتى خوائ بە خشەر ﴿نَزَّلَ﴾ - شایستەيى ئەوھم ھەبى تەفسىرو لیکدانەوھەكى و بۆ قورئان پېشکەش بە مسولمانانى کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشتەوھ، مايەى بەھرە سوودى خوينەران بى، بەتايەتیش کە زیاتر لە سى (۳۰) سألە لەگەل قورئانى بەرزو مەزن و تەفسیرەکانى و کتیبەکانى سونەتدا خەریکم و، دەیان کتیب و بەرھەمى جۇراوجوړم لە زۆربەى بوارەکانى زانستەکانى شەریعەتدا پېشکەش کردوون.

شایانى باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانى کرانەم لەلایەن ئەمریکاوھ - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاكو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەرڤەتیکى گەورەو گزنگ بوو، بۆ زیاتر پېدا قوولبوونەوھى کتیبى خوا (تبارک و تعالی) و، بۆ پەیدا بوونى تێگەشتنى تايبەت لەبارەى زۆرىک لە ئایەتەکانیەوھ، ئەم پاستیەش لە مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک درەوشاوەتەوھ^(۱)، بەلام ھەلبەتە نالیم و ھیچکەسیش بۆى نیە بلى: کە ئەم تەفسیرەى من تیروتەواوھ، چونکە وێپای سنوورداریبوونى تواناو پرستم، لە بەرانبەر کتیبى لە ھەموو پروویکەوھ رەھا (مطلق) و بیسنوور (لا محدود)ى خوادا، نەشمويستوھ کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە ئیو ھەندىک وردەکارییەوھ، کە یان من تێیدا پسپۆرو

(۱) ئەو مەوسووعەيە ئیستا چاپ کراوھ، کەوتۆتە بەردەستى خوينەران و، سەرچەم ھەشت بەرگ و دەورى سى ھەزارو پینج سەد (۲۵۰۰) لاپەرەوھ، ھەولمداوھ بەگشتى تێیدا باسى سەرچەم لایەنەکانى ئىسلام بکەم و، تاکە سەرچاوھشم قورئان بووھ، وێپای دەقەکانى سونەت، کە لە ھۆش (ذاکرة) دا بووون.

شایانى باسە ئەو مەوسووعەيە لە چاپى دووھى دا، کراوھ بە دوازدە (۱۲) کتیبى سەرەخۆ، بە مەبەستى ئاسانتەر سوود لى پینرانى .

شارەزا نیم، یان خوێنەر پێویستی پێی نیە، لە کاتیکدا دەیهوێ له قورئان تێبگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راستەوخۆ چی پێ فەرموو؟!

ئنجاهەر لێرەشەو بە پێویستی دەزانم پر بە دڵ سوپاسی ئەو برا گەنجە رووح سووک و گورج و گۆل و دڵسۆزە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بپێم)، کە هەڵسا بە نووسینەو و هێنانە سەر کاغەزو، پاشان تاپیکردن و دوایی پێداچوونەو و هەلەگیری، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرسە، کە لە ئەسڵدا لە شپۆی وتار (محاضرة) دا پێشکەش کراون، هەروەها هەڵسا بە (تخریج) ی سەرچەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پیکراوە کانهو، زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆری بە سەرچەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرەو کێشاو، خوا بە باشترین شپۆ پاداشتی بداتەو، هەر صالّح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزب^(۱)، لە خوای بەرزو بێهاوتاش داواکارم ئەو جوړە گەنج و لاوانە لە کوپان و کچان، لەنێو گەلەکەماندا، زۆر بگات .

شایانی باسیشە کە ئیمە لەم تەفسیرەماندا، باسی بەش (جزء)ەکانی قورئان و دابەشکردنەکانی دیکە ی وەک: - (حزب) - ناکەین، چونکە هەر سوورەتیک بوخووی شتیکی سەربەخوێو، سەرچەم ئایەتەکانی وەک ئالقەکانی زنجیریک پیکەو پەییوەستن و، ئاشکراشە کە دابەشکردنی سەرچەم قورئان بو سی (۳۰) بەش (جزء) و شەست (۶۰) (حزب)، شتیکی لەلایەن زانا پانەو کراو، بو ئاسانکاری خوێندنی قورئان، دیارە ئیمە لە دابەشکردنی بەرگەکانی ئەم تەفسیرەشدا، دیسان حیساب بو بەشەکان (أجزاء) ی ناکەین و، بە گوێرە ی سوورەتەکان، بەرگەکانی دیاری دەکەین.

(۱) ئەو برا دڵسۆزە ئیستاش پاش تەواوکردنی زۆربە ی قورئان، لێرەواوە بەردەوام و عەزمیشی جەزم کردو، کە ئەگەر تەمەنمان بەردەوام بێ، هەتا کۆتایی ئەم تەفسیرە سەرگەرمی کارەکی بێ .

دوا قسەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وهك پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار
پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپێی
پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەووە، ئەوانەمان
لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای ئەم
پێشەکییەووە هاتووە، لەجیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبُّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هەولێر

بەرچاۋ ۋوونىيەكى گرنگ لەبارەى ئەم تەفسىرەۋە

خوتنەرى بەرئز !

ھەرچەندە لە (پىشەكى گشتى) ئەم تەفسىرەدا باسما كىردە كە بۆ
نووسىنى ئەم تەفسىرە، لە ھەموو ئەو تەفسىرەداۋانەى دەستم پىيان
گەبشتە، بەھرمەندبووم، ھەروەھا لە كۆتايى ھەر بەرگىكى ئەم تەفسىرەدا،
سەرچەم ئەو تەفسىرانەى كەم و زۆر لىيان سوودمەند بووم، ناۋەكانىيانە بە
رېز نووسىون^(۱)، بەلام لىرەش ۋەك جەختكردنەۋەى زىاترو بەرچاۋوونى باشتر
بۆ ئىۋەى بەرئز دەلئىم :

مادام ناۋى تەفسىرەكانەم نووسىۋە، نە پىۋىست دەكات و نەدەشگونجى، بۆ
ھەر تىگەيشتن و بىرۆكەيەك، كە زۆرەى تەفسىرەكان لەبارەى نايتىكەۋە، يان
پستەۋ پرگەيەكى نايتىكەۋە، دەپەينىن، ئىمە ھەموو جارى ناۋى ئەو تەفسىرانە
بىئىن، بەلام بىگومان ھەر كات بىرۆكەۋ تىگەيشتنىكى تايەقى يەككە لە تەفسىرەكان
ھەبى و بکەۋىتە بەرچاۋم، ئىنجا چ پەسندى بکەم، چ پەفرى بکەم، ھەر كات بە
پىۋىستى بزانم، بە تايەت ناماۋەى پىدەكەم، ئەگەرنا بە ناماۋەى گشتى و بە
نووسىنى ناۋى تەفسىرەكان لە كۆتايى ھەر بەرگىك دا، ئىكتىفا دەكەم و، زۆرىش
لە ئەمانەتى زانستى (الأمانة العلمية) دەخەفتىم و مەبەستمە پەچاۋى بکەم،
چونكە ئەمىنى و ئەمانەت پارىزى، رەۋشتىكى گەۋرە بەرزى مسولمانەتتە .

---

(۱) دوايى ۋا بەباش زانرا ناۋى تەفسىرەكان لاپرئىن و، لە كۆتايى كۆى بەرگەكانى [تەفسىرى
قورئانى بەرز و بەپىزادا دەياننووسىن.

شایانی باسیشه جاری وا ههیه بیرۆکه و تیکه‌یشتنیکى تاییه‌تیی خۆمم، دەر باره‌ی
 کۆمه‌له ئایه‌تیک یان ئایه‌تیک یان رسته و برگه‌یه‌کی ئایه‌تیک، بۆ دروست ده‌بی،
 وه‌ک تیکه‌یشتن و بۆچوونی خۆم ده‌ینووسم، که چی په‌نگه له ته‌فسیره‌کانی
 دیکه‌ش - یه‌کیکیان یان زیاتر - دا هه‌بی، ئه‌ویش به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌یه که من
 ئه‌و ته‌فسیره‌م نه‌که‌وتۆته به‌ر دیده، یان دیتوومه‌و له‌یادام نه‌ماوه.

پێشهکی ئەم بەرگە

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَالْبَرَكَاتُ عَلَى مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ، وَآلِهِ السَّالِكِينَ ذُرِّيَّةً؛
صَحْباً وَأَزْوَاجاً وَقُرَابَةً، وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ.

خوێنەرە بەرێزو خوێشەویستەکان!

ئەمە بەرگی بیست و نۆ (۲۹) یە لە تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێزو، شەش سوورەتی گرتوونە خۆی لە سوورەتە مەدەینەییەکان کە ئەمانەن:

۱- سوورەتی (الحديد).

۲- سوورەتی (المجادلة).

۳- سوورەتی (الحشر).

۴- سوورەتی (المتحنة).

۵- سوورەتی (الصف).

۶- سوورەتی (الجمعة).

شایانی باسە:

ئەم بەرگەش وەک سەرچەم بەرگەکانی دیکە ی ئەم تەفسیرە، وێرای پوونکردنەوهی چەمک و واتای نایەتەکانی ئەو شەش سوورەتە بە ھەوت قوئاغ، ژمارە یەک باس و بابەتی تایبەتییشی لەخۆگرتوون، کە ئەمانە گرتگرتینیان:

یەكەم: سوورەتی (الحديد):

لە تەفسیری ئەم سوورەتەدا ئەم ھەوت باس و بابەتە خراونە پوو:

۱- کورتە باسیک لەبارەی بە پاکگرتنی دروستکراوەکانەوه بۆ خوا عزوجل.

۲- کورتە باسیک لەبارەی ئەو چوار سیفەتەکانی خواو: (الأول، الآخر، الظاهر، الباطن).

- ۳- كورته باسېك لەبارەى مآل و سامان بەخشىنى باش.
- ۴- كورته تىوہ پامانىك لە پىنج قۇناغەكانى ژيانى مروف.
- ۵- كورته باسېك لەبارەى ئايەق (۲۵) ى سوورەتى (الحديد) ەوہ.
- ۶- كورته باسېك لەبارەى ئاسنەوہ.
- ۷- كورته باسېك لەبارەى پەھبانييەتەوہ.

دووہم: سوورەتى (المجادلة):

لە تەفسىرىي ئەم سوورەتەشدا ئەم باس و بابەتەتە ھاتوون:

- ۱- ھەقدە لەو ھوكمانىي لە شەش ئايەتى پىشوو (۱-۶) ەردەگرين.
- ۲- كورته باسېك: چۆنيەتى مامەلەکردن لە كۆرى پىغمبەرى خوا ﷺ بە تايبەت و كۆرۈ مەجلىسەكانى دىكەدا بە گشتى و ...
- ۳- كورته باسېك: پىناسەى كۆمەلى خواو كۆمەلى شەيتان و بنەرەتەتە تايبەتەندىيەكانيان.

سېئەم: سوورەتى (الحشر):

لە تەفسىرىي ئەم سوورەتەشدا ئەم چوار بابەتە ھاتوون:

- ۱- بەسەرھاتى ھۆكارو چۆنيەتەى ئاوارەو دەر بەدەربوونى ھەردوو ھۆزى (بنو قينقاع) و (بنو النضير) ى جوولەكە.
- ۲- كورته باسېك: مەدح و ستايشى خوا بۆ ھەر كام لە: كۆچكەرەن و پشتىوانان و مەسولمانان دواى وان، بە باشترین خەسەلتيان.
- ۳- كورته باسېك: راستكردنەوہى بىرۆكەيەكى ھەلەى بەشېك لە مەسولمانان

چوارەم: سوورەتى (الممتحنة):

لە تەفسىرىي ئەم سوورەتەش دا ئەم چوار بەسەرھاتە ھاتوون:

- ۱- ھەلۋەستەيەك لەبارەى سىخوړپيیهوه بۆ دوژمنانى ئىسلام.
- ۲- كورته باسېك: چۆنیه تى مامەلەكردن لەگەل سىخوړى نامسوڵمان دا.
- ۳- كورته باسېك: چوار دەقى سوننەت لەبارەى پەيمان لىۋەرگرتنى پيغەمبەرەوه ﷺ له ئافرهقى پروادار.
- ۴- كورته باسېك: لەبارەى ترسناكیى خوښويستن و دوستانه تىيكردنى كافرانى دژو زيانبه خشهوه.

پينجەم: سوۋرەتى (الصف):

له تەفسىرى ئەم سوۋرەتەش دا ئەم باسانە ھاتوون:

- ۱- چۆنیه تىي نازاردانى گەلەكەى مووسا (عليه السلام) بۆى.
- ۲- كورته باسېك لەبارەى موزدەدانى عيساوه بە ھاتنى موحەممەد (عليهما الصلاة والسلام).
- ۳- سى كورته ھەلۋەستە.

شەشەم: سوۋرەتى (الجمعة):

له تەفسىرى ئەم سوۋرەتەش دا كورته باسېك ھاتو:

كورته باسېك لەبارەى نوێزەوه.

ھيوادارىشم خوینەرانى بەرپرزو قوړناندۆستى شەيداو عەودالى زانست بە وردىي و قوولپى و بە عەقلى ھۆشيارو دللى بىدارەوه ئەم بەرگەو كۆى بەرگەكانى ئەم تەفسىرەش بخویننەوهو بەھرەو سوودى شايسەو پتويستيان لى ۋەربگرن.

والسلام علينا وعلى عباد الله الصالحين

٩/رەمەزانی / ١٤٤٤ ک - ٣١/٣/٢٠٢٣ ز

ھەولير

تہ فیسری سوورہ تی

الحَدِثِ

دهستپیک

به پړزان!

نهمړؤ که پړزی (۱۹) ی شهعبانی سالی (۱۴۴۱) ی کؤچییه، به رانبر (۱۲) ی نیسانی (۲۰۲۰) ی زاینی، له شاری هولویر به پشتیوانی خوی به به زهی و به خشر، دهست ده کهین به ته فیسیرکردنی سوورتهی (الحَیدر)، وهک عادهتی خؤمان سهرهتا پیئاسه و نیوهړؤکی سوورتهی (الحَیدر) ده خهینه روو، له ههوت برکه‌دا:

پیئاسه‌ی سوورتهی (الحَیدر) و بابته‌کانی

یه‌که‌م: ناوی ئهم سوورته:

نهم سوورته ههر به ناوی (سُورَةُ الْحَدِيدِ) ناسراوه، چهند ده قیکیش لهو باره وه همن، بؤ وینه: (اَخْرَجَ الطَّبْرَانِيُّ وَالْبَزَارُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَى أُخْتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِذَا صَحِيفَةً فِيهَا أَوَّلُ سُورَةِ الْحَدِيدِ، فَقَرَأَهُ حَتَّى بَلَغَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَخَلِّفِينَ فِيهِ ۖ فَاسْلَمَ) (۱)، واته: ته به رانیس و به ززار له عومه‌ری کورې خه‌تتابه وه ﷺ، له باره‌ی نه‌وه وه گپ‌اویانه‌ته وه، که کاتی خوی چوو به بؤ لای خوشکه‌که‌ی، بهر له‌وه‌ی مسؤل‌مان بن، که به‌سهریاندا چوو، په‌رکیان به ده‌سته‌ته بووه، سهره‌تای سوورته‌ی (الحَیدر) ی تیدا بووه، نه‌ویش خویندوویه‌ته وه تا‌کو ده‌گاته نه‌و شوینه‌ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَخَلِّفِينَ فِيهِ ۖ﴾، واته: برؤا بیئن به خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و، له‌وه‌ی (خوا) نیوه‌ی تیدا کردؤته جینشین، ببه‌خشن.

ئەویش مەسئۇلمان بوو.

هەلبەتە پەرواوەتی دیکەش هاتو، کە سەرەتای سوورەتی (طه)، لەو پەرەیه دا هەبوو، کە خوشکەکە و زاواوەکە بە دەستیانهو بوو، لە سپردی (إِبْن هِشَام)^(١) دا، هاتو، کە عومەری کۆری خەتاب ئەو پەرەیهی پێ بینیون، لە زاواوەکە داو، دواوی خوشکەکە و یستوووەتی بەرگری لە مێردەکە بکات، لەویشی داو، تاکو بە خۆینی دا هێنان، دواوی خوشکەکە گوتوووەتی: بەخوا هەرچی دەیکە بیکە، ئێمە مەسئۇلمان بووین، ئەویش دەلت: بێن ئەو چی بوو دەتانیخوێندەو، دواي ئەو هیو دەیتەو، خوشکەکەشی پێی دەلت: تۆ پیسی و هاو بەشدانەری بۆت نە دەستی لێ بەدی، تاکو خۆت نەشو، ئەویش دەچی خۆی دەشوات و دیتەو، پەرەکیان لێ وەرەگری و دەخوێنیتەو، کە دەخوێنیتەو لێ ورد دەیتەو دەلت: ئەم قەسەیه ناگونجی مەرووف کردیتی، پێم بڵێن: موحەممەد لە کوێه؟ نیدی دەچی و مەسئۇلمان دەبن، لەوێ دا ئەو ورەکاریه هاتو.

مەبەست ئەوێه کە بەپێی ئەم پەرواوەتی تەبەپانیی و بەززار بێ، کەواتە: بەر لە مەسئۇلمان بوونی عومەری کۆری خەتاب **رَحْمَةُ اللَّهِ**، سەرەتای سوورەتی (الْحَدِيدِ) دابەزیو، بە تاییهتی شەش ئایهتەکە.

هەر وهه له (مَصَاحِف) و له (کُتُبُ السُّنَّة) شدا، ئەم سوورەتە هەر بە (سُورَةُ الْحَدِيدِ)، ناوی هاتو، ئێمە لێردا ئەو دمان بەو مەبەستە هێناوه، کە ئەم سوورەتە بە (سُورَةُ الْحَدِيدِ) ناوبراو، ئەویش بەهۆی هەبوونی وشە (الْحَدِيدِ)، واتە: ئاسن، لەم سوورەتە دا.

هەرچەندە وشە: **رَزَّازُ الْحَدِيدِ** **رَحْمَةُ اللَّهِ**، لە سوورەتی (الکَاف) یشتا هاتو و (الکَاف) یش پێش سوورەتی (الْحَدِيدِ) دابەزیو، بەلام بۆیه بە ناوی ئاسنەو

ناونەنراوه، یان بە: ﴿زُبُرُ الْحَدِيدِ﴾، پارچە ناسنە گەوردەکان، چونکە بەسەرھاتی
ھاوەلانی ئەشکەوت زۆر شتیکی سەر سوڕەھێنەر بوو، ئەو ناو سەر سوڕەھێنەرەش
لە سوورەتی (الکھف) دا ھاتووە ئەو کراوە بەناوی سوورەتی (الکھف).

دووھەم: کات و شونینی دابەزینی:

لەو بارەوہ راجاییہ کی زۆر ھەیە، وەک (ابن عاشور) دەڵێ: ﴿وَفِي كَوْنِ هَذِهِ
السُّورَةِ مَدْيَنَةٌ أَوْ مَكْنِيَّةٌ اخْتِلَافٌ قَوِيٌّ، لَمْ يَخْتَلَفْ مِثْلُهُ فِي غَيْرِهَا﴾، لەو دا کە نایا
ئەو سوورەتە مەککەییە، یان مەدینەییە، راجاییەکی زۆر ھەیە، کە لە ھیچ
سوورەتیکی دیکە دا ئەو راجاییە بەھێزە نیە.

ئەو وا دەڵێ، بەلام زۆر بەی زانایان بە مەدینەیی دایەدەن، بگرە ھەندیکیان
گوتووین: یە کەدەنگی زانایانی لەسەرە، کە ئەم سوورەتە مەدینەییە.

منیش دواي زۆر سەرنجدانی ئەم سوورەتە، پای زانایان، ئەو پایەم پێ
پەسنە کە شەش ئایەتی سەرەتای ئەم سوورەتە، مەککەیی بن، ئەو دیکە
ھەمووی مەدینەیی بن، ھەرچەندە بەپێی دەقیکی دیکە کە لە عەبدوللای
کوری مەسعود ﷺ ھاتو، دەبێ دوو سێ ئایەتی دیکەش لە ئێوە راستی دا
نەوانیش مەککەیی بن، ئەویش ئەم دەقیە: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﷺ،
أَنَّهُ قَالَ: «مَا كَانَ بَيْنَ إِسْلَامِنَا وَبَيْنَ أَنْ عَاتَبَنَا اللَّهُ بِهَذِهِ الْآيَةِ: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا
أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾ إِلَّا أَرْبَعُ سِنِينَ﴾، (أخرجه مسلم: ۳۰۲۷،
والنسائي في التفسير: ۵۸۸، والحاكم: ج ۲، ص ۴۷۹)، واتە: عەبدوللای کوری مەسعود
ﷺ دەڵێ: لە نێوان ئێمە و مسولمان بوومان و سەرکۆنە کردنی خوادا ﷺ بوومان،
بەم ئایەتە دەفەرمو: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ
الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ الحدید:
۱۶، نایا کاتی ئەو نەھاتو بۆ برواداران کە دلیان نەرم بێ بۆ یادی خواو

بۆ ئەو ھەقەى بۆيان دابەزىو، وەك ئەوانە نەبن كە پىشتەر كىتبان پىدرا بوو (خاوەن كىتەبەكان) كە ماو ەك بەسەر چوو بەسەرياندا، ئنجا دلىيان رەق بوو.
تەنبا چوار سآ ھەبوون.

ئنجا بەو پىنە بى، دەبى وىراى شەش ئايەتەكەى سەرەتا، ئەم ئايەتەش ھەر مەككەى بى، چونكە عەبدوللآى كورى مەسعوود لەوانەى كە لە سەرەتاو ە مسولمان بوو، كەواتە: دەبى ئەو ئايەتەى (عبدالله بن مسعود) مەبەستەى كە لە سالاى پىنچەم وشەشەمى پىغەمبەرايەتيدا دابەزىبى، ئەگەر عەبدوللآ ﷺ لە بىرى نەچووبى و لى تىك نەچووبى، ياخود ئەم ئايەتەى بەسەر واقىعى خۆياندا نەچەسپاند بى، بى ئەو ەى لەو كاتەدا دابەزىبى، چونكە ئەو ئەگەرەش ھەر ھەى، مە پىم وایە جگە لەو دەقانەى سوننەت، ھىچ رىگرىيەكى دىكە نەى، كە بلىن: سوورەتەكە ھەمووى مەدینەى، بە شەش ئايەتەكەى سەرەتاشەو، بەو ئايەتەشەو كە عەبدوللآى كورى مەسعوود ﷺ بە بەلگەى ھىناو ەتەو، لەسەر ئەو ەى خوا ﷻ سەركۆنەى كردوون، چونكە لەو بارەو ە دەقىكى دىكە ھەى، ئەو ە دەگەىن، كە ئەو ئايەتەى (ابن مسعود ﷺ) ىش باسى كردو، دواتر سوورەتى (الحدید) ھەمووى پىكەو ە دابەزىبى، (رواه ابن مَرْذُوبٍ عَنْ أَنَسٍ وَابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ نُزُولَ هَذِهِ الْآيَةِ بَعْدَ ثَلَاثِ عَشْرَةِ سَنَةٍ أَوْ أَرْبَعِ عَشْرَةِ سَنَةٍ مِنْ ابْتِدَاءِ نُزُولِ الْقُرْآنِ) ^(۱)، ئىبن مۆردەو ەى لە ئەنەسەشەو ﷺ و لە ئىبنو عەباسەشەو (خو لە خو ى و بابى رازى بى)، گىراو ەتەو كە ئەم ئايەتە: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا...﴾ سىزە سآ ياخود چوارە سآ دواى دەستپىكى دابەزىنى قورئان، ھاتۆنە خو.

بە ھەر حال گرىمان چەند ئايەتەكەش و شەش ئايەتەكەى سەرەتاو، ئەو ئايەتەى ئىبنو مەسعوودىش و ئەنەسىش و ئىبنو عەباسەش دەلین: سىزە سآ يان چوارە سآ دواى دابەزىنى قورئان، ھاتبى، كە بەپى ئەو دەبى مەدینەى

بىن، بەلّام ھېچ گومانى تېدا نى، كە ئەم سوورپەتە زۆر بەى ھەرە زۆرى ئايەتە كانى مەدینە يىن، بەلّكو لە دواى فەتھى مەككە، ياخود بەلای كەمەو: دواى صولّحى حودە بېبىيە ھاتوونە خواری، بە دەقى ئايەت كە دواى پىی دەگەين.

سېيەم: ژمارەى ئايەتەكانى:

ھەر كام لە ژمارەى (۲۸) و (۲۹) لەلایەن زاناپانەو ھەسكراون، بۆ ژمارەى ئايەتەكانى ئەم سوورپەتە موبارەكەو، زیاتر ژمارەى (۲۹) تەبەننى كراو، كە ئەو ھەزاردەى زاناپانى بەصراو كووفەيە، بەلّام زاناپانى مەككەو مەدینەو ھەندى شوئى دىكە، ژمارە (۲۸) یان داناو، ھەك زۆرجارىش گوتوومانە: كەمى و زۆرى ژمارەى ئايەتەكان، دەگەرتەو بۆ كورتى و درىزى پستەكان و، جياوازی ھەستان، لەسەر چ بڕگەيەك دەووستى لە ئايەتەك دا؟

چوارەم: پىزبەندى لە دابەزىن و لە موصحف دا:

زاناپان ژمارە (۹۵) یان داناو بۆ پىزبەندى دابەزىنى ئەم سوورپەتە موبارەكەو، لە موصحفەيشدا ژمارەكەى (۵۷) ھ، واتە: ئەم سوورپەتە موبارەكە كۆتایى نىو، يەكەمى سوورپەتەكانى قورئانە لە رووى ژمارەو، چونكە سوورپەتەكانى قورئان ھەمويان (۱۱۴) ن و، ئەم سوورپەتە (۵۷) مین سوورپەتە، بەپى پىزبەندى كە لە موصحفە فدا ھاتو، (۵۷) نىو، (۱۱۴) يە، ئنجا لە سوورپەتى (المجادلة) تاكو كۆتایى قورئان، ھەمووى (۵۷) سوورپەتەو، لە (الفاتحة) ھە تاكو ئەم سوورپەتەى (الْحَدِيدِ) یش (۵۷) سوورپەتە، كەواتە: ئەم سوورپەتە سوورپەتى كۆتایە لە نىو، يەكەمى قورئان، لە رووى ژمارەى سوورپەتەكانەو، ھەك لە رووى قەبارەو، كە لە رووى قەبارەو نىو پاستى قورئان لە سوورپەتى (الكهف) دابە ئەو شوئەى خوا دەفەرموى: ﴿وَلَيْتَلَطَّفَ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾، ئنجا ھەكەر شەش ئايەتەكەى

كە گوترا مەككەيىن، مەككەيى بن، دەبى لى سەرەتاي سالانى پىغەمبەرەيەتايى دا
 دابەزىبن، واتە: لى قورئانى سالانى سەرەتاي قوناغى مەككە بن، لى نىوان سالانى
 چوار تاكو شەش، (۴ - ۶)، ئەگەر ئەو گىرداۋەيەي عەبدوللاي كورى مەسعوود
 ﷺ بىكەينە پىنور، بەلام ھىچ شىتېكىش ئىمە ناچار ناكات بلىين: ئەم سوۋرەتە
 ھەندىكى لى مەككە ھەندىكى لى مەدىنە دابەزىو، ئەگەر تەماشاي پىزەندىي
 ئايەتەكان و ئالقه بەندىي و پىكەو پەيوەست بوونيان بىكەين، بەلام گومانىشى
 تىدانى، ئەگەر ھەندىك لەم سوۋرەتە لى مەككە دابەزىيى و، ئەو دىكەشى لى
 دواي فەتھى مەككە يان دواي صولھى خودەيىيە، بەلام دوايى خوا ﷻ فەرمانى بە
 پىغەمبەر ﷺ كىردى و لى پى جىرلەو دابەتەكان بەم شىۋە دانرابىن، ئەو شە
 ھەر شىتېكى گونجاۋە ھىچ گىرى و گىرىتېكى تىدانى، بەلكو ئەو ئىعجازى تىرو
 تەۋايى فەرمايشى خوا زىاتەر دەرەخات، كە ئايەتەتېك لى سالانى چوارو پىنجى
 پىغەمبەرەيەتايىدا دابەزىبن و، ئايەتەتېكى دىكە لى سالانى ھەشت و نۆي كۆچىي
 دا واتە: لەوئى چوارو پىنجى پىغەمبەرەيەتايى، كە پىغەمبەرى خوا ﷻ لى سالى
 سىزىدەيەمى پىغەمبەرەيەتايىدا كۆچى كىردە بو مەدىنە، لەوئىش ھەوت و ھەشت
 ئەگەر مەبەست لى فەتھ، صولھى خودەيىيە يان فەتھى مەككە بى، ماناي وايە
 ھەشت نۆ سال پىش كۆچ و، ھەوت ھەشت سالىش دواي كۆچ، دىكەتە دەۋرى
 (۱۷-۱۸) سال كەۋتە بەنيان، بەلام ۋەك ئىمە لى كىتېي: (با لى خىزمەت قورئاندا
 بىين، و لى كىتېي: (قورئانى مەزىن لى نۆزدە تەۋەردا) دا زۆر بە وردىي باسما
 كىردە، كە زانايان ھەمويان لەسەر ئەو يەكەنگىن، كە پىزەندىي ئايەتەكان لى
 نىو سوۋرەتەكاندا تەۋقىيە، واتە: بە ۋەستاندى خوا ﷻ، خوا فەرمايەتەي: ئەو
 ئايەتە دەبى لى فلان شوين بى، بەلام پىزەندىي سوۋرەتەكان لى موصەف دا
 كە دانراون، زۆرەي زانايان پايان وايە كە دانانى زۆرەي سوۋرەتەكان، تەۋقىيە،
 واتە: ھاۋەلان (خوا ئىيان پازى بى) كۆشش (ىجتەھاد) يان كىردە، ئەو سوۋرەتەكان
 بەو شىۋە پىزەندە كىردون، بەلام ھەندىكىيان، لى ھەندىك لى فەرمايشەكاندا
 ھاتو كە پىغەمبەرى خوا ﷻ سوۋرەتى (البقرة) ي خوتىندە لى شەو نۆزدا، دوايى

(آل عمران)ی خویندو، دوایی (النساء)ی خویندو، ھەروەھا لە ھەندی دەقی دیکەدا، ھەندی سوورەت لە پێش ھەندیکیانەو بوون، بەلام رایەکی دیکەش ھەیە، کە ریز کردنی سوورەتەکانیش ھەر تەوقیفییەو، ھەر بە وەحیی خۆی پەرورەدگار بوو، بەلام بەوردسەرنجدانی ئەو ھەولانەیی کە لەلایەن ھاوولانەو دراوان، بۆ کوکردنەو سوورەتەکان، لە دوو توپی موصحفیکدا، دەگەینە ئەو قەناعەتە کە ھەندی کە سوورەتەکان نا، بەلام زۆربەیان ھاوولان خوا لێیان پازیبی بە کۆشش و بیرکردنەو خۆیان و ھەلەنجانی خۆیان بەو شیوەیە دایاناون

پنجەم: نیوەرۆکی ئەم سوورەتە:

بێجگە لە شەش نایەتی سەرەتای و چەند نایەتییکی دیکەیی کەم، ھەموو نایەتەکانی دیکەیی ئەم سوورەتە باسی جەنگ و مائ و سامان بەخشین و، باسی موناغیقەکان لە رۆژی دوایی داو، باسی خاوەن کتیبەکان و ... ھتد لە قوناغیکی ھەراشی مەدینەیدا دابەزیون، واتە: ئەک ھەر لە سەرەتای قوناغی مەدینەش، بەلکو لە قوناغیکی دواتر دا، چونکە خوا ﷻ باسی مسوڵمانانی کردووە کە ئەوانەیی پێش فەتح بە سامان و گیانیان خەباتیان کردووە، واتە: جەنگیان کردووە و مائ و سامانی خۆیانیان بەخشیو، یەکسان نین لەگەڵ ئەوانەدا کە لە دوای فەتح، مسوڵمان بوون، کە زیاتر وا پێدەچێ مەبەست لە فەتح نازادکردنی مەککە بێ، بەلام ئەگەر مەبەست سولحی حودەیبییەش بێ، کە فەتحی مەککە لە سالی ھەشتەمی کوچیدا بوو، سولحی حودەیبییەش، کە ئەویش خوا ناوی لێناو فەتح: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الفتح)دا بە دریزی باسمان کرد، نجا ئەگەر مەبەست لە فەتح سولحی حودەیبییەش بێ، کە لە سالی شەھەمدا بوو، کەواتە: ئەم نایەتە، دەقە لەسەر ئەوێ ئەو نایەتە، بەلای کەمەو لە دوای سالی شەھەم و ھەوتەمی کوچی دابەزیون.

دەشتوانین بَلَّيْن: ئەم یازدەھە بابەتە سەرەکیەکانی ئەم سوۋرەتەن:

۱- ۋەسفکرانی خوا لە سەرەتای سوۋرەتەکەو، بە بیست لە سیفەتەکانی، بەووە کە ھەرچی لە ناسمانەکان و زەویدایە، بە پاکی دەگری، ئەووە لە شەش ئایەتی سەرەتادا ھاتو.

۲- فەرمان کردن بە مسوڵمانان کە ئیمانی مەحکەمتر بێنن بە خواو بە پێغەمبەری خوا ﷺ.

۳- ھاندانی مسوڵمانان بۆ مآل و سامان بەخشین.

۴- ھاندانیان بۆ فیداکاریی و جەنگ.

۵- پەند وەرگرتن لە موناڤیق و دلنەخۆشەکان و، لێ وریا بوونیشیان و ھەوالدان کە ئەوان سەرەنجامێکی شوومیان دەبێ لە پۆژی دوایی دا.

۶- وریایی لە دلڤەق بوون لە ئاست یادی خوادا.

۷- دنیا بە کەمگرتن و فیریو پێ نەخواردنی.

۸- پێشبڕکێ کردن بۆ لیبوردن و بەھەشتی خوا.

۹- خۆ ڕاگری بۆ بەلاو ھات و نەھات.

۱۰- زانینی ئەو راستییە کە سەرچەم پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بۆ چەسپاندنی دادگەری ھاتوون.

۱۱- پەند وەرگرتن لە ڕەھبانییەتی نەصرانییەکان و، چاوی لێ نەکردنیان لە گۆشەگیریی و دەست لە دنیا بەردان.

ئەمانە بابەتە سەرەکیەکانی ئەم سوۋرەتە موبارەکەن.

شه شهه: تاييه تمه ندييه كانى ئهم سووره ته:

ئيمه ههوت تاييه تمه ندييمان بۆ ئهم سووره ته موباره كه، ده ستنيشان كردوون:

١- ته نيا لهم سووره ته دا، خوا عزوجل به هه ر چوار سيفه ئى (الأول والآخر والظاهر والباطن)، له ئايه ئى ژماره سى (٣) دا وه سف كراوه، واته: له هه موو قورئاندا، ئهم ئايه ته تاكهو وئنه نه هاتوه.

٢- ته نيا لهم سووره ته دا، باسى له يه ك جياكرانه وهى بپواداران و موناقيقه كان له كاتى كۆكردنه وهى قيامه تا كراوه، كه شووره يه كيان ده خريته نيوان، ده رگايه كى هه يه، دوو ديوى هه ن، ديوى نيوه وهيان ره حمه تهو، ديوى ده ره وهى ئهو ده رگايه، سزاو نازارو مه يه تيبه، له ئايه ته كانى: (١٢ - ١٥) دا.

٣- ته نيا لهم سووره ته دا، باسى ژباني دنيا كراوه به پينج (٥) وه سف پيناسه كراوه، (لعب، لهو، زينة، تفاخر، تكاثر)، له تايه ئى ژماره بيست (٢٠) دا.

٤- ته نيا لهم سووره ته دا، نامانج له نيردرانى سه رجه م پيغه مبه ران عليهم السلام دا، له چه سپاندنى دادگه ريبى دا كورت هه لاتوه، له ئايه ئى ژماره (٢٥) دا، ته نيا ليره دا خوا فه رموويه ئى هه موو پيغه مبه رانم (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوون به به لگه پۆشنه كانه وهو، كتيب و ته رازووشم له گه لدا دابه زاندوون، بۆ نه وهى خه لك به دادگه ريبى به رتوه بچن.

٥- ته نيا لهم سووره ته دا، باسى نه وه كراوه كه شوينكه وتووانى عيساي كورپ مه ربه م ﷺ و خوا له مه ربه م رازيبى، ره هبانيه تيان داهيتاوهو، وه ك شايسته ش ره چاويان نه كردوهو ئاگادارى نه بوون، له ئايه ئى ژماره (٢٧) دا.

٦- ته نيا لهم سووره ته دا، له جياتى (زراع) وشه ئى (غفار) به كارهيتراره، له جياتى نه وهى خوا بفه رموى: كشتوكاله كه جوتياره كان سه رسام ده كات، فه رمويه ئى: (غفار)، ئنجا (غفار) كه كۆى (كافر) ه، ده گونجى به ماناي جوتيار بى، له بهر نه وهى جوتيار تۆوه كه ئى له بن زهويدا، ون ده كات و ده شارپته وه، (كفر) ش له (كفر) وه هاتوه، واته: داپۆشين،

دده شگونجی هر مه‌بست پی بیرویان بن، واته: بیرویان پنی سه‌راسم ده‌بن به
کشتوکال، به‌لام بیگومان زیاتر مه‌بست له (گفار)، (زواج)، هه‌ویش له تایه تی ژماره
(۲۰)د.

۷- چهند وشهو ته عبير يک، ته نيا له م سوورده ته دا هاتوون:

یه کهم: به کتیک له وانه له نایه قی ژماره (۴)د: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ ۱. خوا
 له که لتاندايه له ههر جێهه ک بن، ته نیا له م سوورده تدا تهوه هاتوه، به ته عییری
 دیکه هاتوه، ﴿وَاللَّهُ مَعَكُمْ﴾ ۲۵. محمد، خوا له که لتانه، به لام: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا
 كُنْتُمْ﴾ ۱. له ههر جێهه ک بن، خوا له که لتانه، ته نیا لێرده هاتوه.

دوهم: ﴿وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِينَ فِيهِ﴾ لهو بیه‌خشن که خوا نیوه تیدا کردوئه حیثین، نه‌ویش ته‌نا لیردا هاتوه.

سَيِّئِهِمْ: ﴿۱۳﴾ اَنْظُرْنَا نَقِيسَ مِنْ نُوْرِكُمْ ﴿۱۴﴾ چاوه‌پریمان بکه‌ن یان موّله‌مان بده‌ن، با له پرووناکیی ئیوه‌وه وهر بگرین، که مونا فیه‌که‌ان به برواداران ده‌لین، نه‌ویش ته‌نیا لی‌ره‌دا هاته‌وه.

حواره: ﴿ فَصَبْرٌ بَيْنَهُمْ سُوْرٌ لَّهُمْ بَابٌ بَاطِنٌ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظُهُرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴾ (۱۳)
 تهم ته عبیره ش ته نیا لیږدها هاتوه، واته: شووره په کیان له نیوان دا دانرا (دیواریک)
 ده رگایه کی هیه، نهو ده رگایه دیوی نیوه وهی به زه بیهو، دیوی ده ری سزاو نازارو
 مهینه تیه، واته: دیوی لای پرواداران که دیوی به هه شتییه، په حمهت و به زیی خوایهو،
 دیوی ده ره وهی که مونا فیق و دهغه له کائن و له ده ری چاوه ریڼ و له دوزه خه وه
 نژیک ترن، نازارو مهینه تیه.

پیتنجهم: اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ۗ نَآيَا كَآتِي نَهْدَه نَهَاتَهو كه بړواداران دليان نهړم بې و بترسې بۇ يادى خواو بۇ نهو ههقهى داسه:اندوه.

شەشەم: ئەم تەعبیرەش لە قورئاندا تەنیا لێرەدا هاتووە، لە ئایەتی ژمارە (۲۳) دا: ﴿لَيْكُنْ لَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۚ﴾، واتە: خوا ئەو راستییەى بۆ ڕوونکردنەوه، تاكو زۆر خەفەتبار نەبن بە هۆی شتیكهوه كه له دهستان دهچێ و، زۆریش دلخۆش نەبن بە هۆی شتیكهوه كه پێتان دەدات، خواش هەر فیزیکەریکی شانازییکەری خوشناوی.

هەوتەم: كه له ئایەتی ژمارە (۲۵) دا هاتووە: ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ ۚ﴾، ئاسمان دابه‌زاندووە، ئەویش تەنیا لێرەدا هاتووە.

هەشتەم: ﴿يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ ۚ﴾، دوو بەش لە بەزەیی خۆیتان پێ دەبەخشێ، (كِفْلَيْنِ): وشەى (كفل) هاتووە، لە سوورەتی (النساء) دا، بەلام (كِفْلَيْنِ) تەنیا لەم سوورەتە موبارەكە، لە ئایەتی ژمارە (۲۸) دا هاتووە.

هەوتەم: دابه‌شکردنی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:

تیمە کۆی (۲۹) ئایەتەکه‌ی ئەم سوورەتەمان بۆ چوار دەرس دابه‌ش کردوون:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۱۱)، واتە: یازدە ئایەتی سەرەتای سوورەتی (الْحَدِيد) مان کردوون بە دەرسیک، ئەو دەرسەش لە دوو کۆمەڵە ئایەت پێک دێ:

یەكەم: شەش ئایەتی سەرەتا، خوا ﷻ خۆی بە بیست (۲۰) وه‌سف و کردووه‌ی بێ وێنەى خۆی وه‌سفکردووه‌و، لەو شەش ئایەتەدا.

دووهم: لە پێنج ئایەتی دواییدا، خوا ﷻ فەرمانی کردووە، بە پڕاوه‌یتان بە خواو بە پێغه‌مبەرەکه‌ی و، بە‌خشین لەو مال و سامانه‌ی خوا مرو‌فقه‌کانی تێدا کردۆته‌ جێشین و، باسی حیکمەت و ئامانجی دابه‌زاندنی قورئان و، یه‌کسان نه‌بوونی به‌خشه‌ران و جەنگاوه‌رانى پێش فەتح لەگەڵ ئەوانه‌ی دواى دا.

دەرسى دووھم: ئايەتەكانى: (۱۲ - ۱۹)، واتە: لە ھەشت ئايەت پىك دى، ئەمىش بە پىتى ئىوھ پۆكيان دەيانكەين بە دوو تەوھەر:

يەكەم: چوار ئايەتى سەرەتا، ئايەتەكانى: (۱۲ - ۱۵) بۆ باسکردنى ئاكام خىرى بروداران و، پروناكىي پى بە خىرانىان لە پۆزى دوايى دا، كە ھەم لە پىشيانەوھ دەپواو، ھەم بە دەستى راستيانەوھ ھەيە، بەلام بە پىچەوانەوھ: سەرەنجامى بەد و شوومى دەغەلان و دلنەخوشان و، ئەو چوار ئايەتە باسى ئەوھش دەكەن، كە برودارو دەغەلەكان قسەو باسكىيان پىكەوھ دەبى لە كاتى كۆ كۆردنەوھو بەپى كرانياندا بەرەو شوپى خويان، ھەلبەتە لە پۆزى كۆكۆردنەوھو لىپرسىنەوھدا.

دووھم: چوار ئايەتى دووھم، كە ئايەتەكانى: (۱۶ - ۱۹)، تەوھرى سەرەكبيان برىتيە لە ھۆشدارى پىدانى بروداران كە ورياي دلپەقىي بن، لە بەرانبەر يادى خواو لە بەرانبەر قورئانداو، ھاندانايە بۆ بەخشىن و، پلەو پايە بەرزى پىوا ھەبوون بە خواو بە پىغەمبەرانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)و، سەرەنجامى شوومى پىپروايانى بە درۆدانەرى نىشانەكانى خوا، خراوھتە پروو.

دەرسى سىيەم: ئايەتەكانى: (۲۰ - ۲۴)، واتە: پىنج ئايەت دەگرىتە خۆى، كە چوار بابەتى سەرەكبيان تىدا خراونە پروو بۆ خستە پرووى چوار بابەتى گرنگ و سەرەككى، تەرخانكراون:

۱- وەسف و پىناسەى ژيانى دنيا، لە پروو مادىيەكەيەوھو سەرەنجامەكەى، كە خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ** پىنج وشەى بەكارھىتانوون بۆ ژيانى دنيا، كە وەك دوايى زياتر پرووى دەكەينەوھ، ئەو پىنج وشەيە، ھەر كامىكيان تەعبىر دەكات لە قونايكى تەمەنى مروؤ و ژيانى دنيا، كە برىتين لە وشەكانى (لعب، لەو، زينة، تفاخر، تكاثر في الأموال والأولاد).

۲- فەرمانكردنى خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** بە پىشپركى و خىرايى بەرەو لای لىبوردن و بەھەشتى خوا.

۳- راگەباندنى ئەو راستىيە كە ھىچ بەلایەك تووشى ھىچ كەس نابى، چ لە خودى خۆيداو، چ لە دەوروبەرى دا، مەگەر پىشتەر لە زانبارى خوادا بووھو خوا زانپوھتى و

حیکمەتی راگەیانندی ئەو راستییەش خراوەتە روو، کە بریتییە لەوەی مسوڵمانان بە خێرو بەرژووەندی و چاکەیکە کە لە دەستیان دەچن، زۆر خەفەتبار نەبن و، بەشتیکیش کە دیتە دەستیان لە خێرو بەرژووەندی و چاکە، زۆر دلخۆش نەبن، خەفەت دەخوری لەسەر بەلاو گرفتاری، بەلام با زۆر خەفەت نەخۆن، دلخۆشییش هەر دەبێ بە چاکەو خۆشی، بەلام با زۆر دلخۆش نەبن، چونکە ژبانی دنیا نە زەرەرەکی و نە قازانجەکی، شتیکی هێندە گەورە نین، کەواتە: با بە زەرەرەکی زۆر خەفەتبار نەبن و، بە قازانجەکی زۆر دلخۆش نەبن، بەلکو دەبێ زۆر خەفەتباربوونیان پەیوەست بێتەو بە پۆژی دوابی و، بەسەرەنجام و ناکامیک کە بەرەو پووی دەچن، ژبانی هەتا هەتایی، ھەروەھا دلخۆشییشیان دیسان هەر پەیوەست بێتەو بەو، واتە: زۆر دلخۆشبوونیان پەیوەست بکەنەو بەو.

۴- دەرخیستی خۆشنەویستی خوا بۆ لە خۆ بایانی خۆ بادەری چرووک و پژد، وەک خوا ﷻ فەرموویەتی: **وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ** (۲۳) **الَّذِينَ يَبْتَخُلُونَ وَيُآمُرُونَ النَّاسَ بِالْبَحْلِ وَمَنْ يُؤَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ** (۲۴)، واتە: بە دلتیایی خوا ھەر کەسیکی خۆ بادەری شانازییکەری خۆشناوی... (مُخْتَال) کەسیکە لە خودی خۆیدا خۆی پێ زۆری و، خۆی پێ شتیکی دیکەو جیا بێ لە خەلک بە ناھەق، (فَخُور) یش ئەوەیە شانازیان بەسەردا بکات، واتە: (اختیال) ئەوەیە کە لە دەروونی خۆیدا ئەو ھەستە ناپەڕوایەیی ھەبێ، بەلام (فخر) ئەوەیە کە ئەو ھەستە لە خۆیدا دەرپەڕی و پێشانی بدات، کە بێگومان ھەر (اختیال)ە، دوابی (فخر)یشی پێ پەیدا دەبێ و ھیچ فەخریک کە لەسەر پێوەتی مروۆف، دەرەکەوێ، بە بێ ڕەگ و ڕیشە (اختیال) خەیاڵکردنی ناھەقی مروۆف، پەیدا نابێ.

دەرسی چوارەم: نایەتەکانی: (۲۵ - ۲۹)، واتە: لە پێنج نایەتی کۆتایی ئەم سوورەتە موبارەکە پێک دێ، کە چوار بابەتی گرنگی تیدا خراونە روو:

۱- نێردرانی تێکڕای پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ السَّلَام) بە بەلگە ڕۆشنەکانەووە بە بەرنامەو بە کتیب و بە تەرازوووە، بۆ بەرپاکردنی دادگەری لە نێو خەلکی دا،

ھەلبەتە مەبەست لە تەرازوو، دادگەرییە، یاخود ئامرازەکانی چەسپاندنی دادگەریین،
 ھەک باسماکرد لە ھەموو قورئاندا تەنیا لێردا خوا **عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** ئامانجی پەوانەکرانی تیکرای
 پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بە بەلگە پۆشنەکان و بە کتیب و تەرازوو، ھە
 بەرپاکردنی دادگەرییدا کورت ھەلێناو، لە سوورەتی (الأنبياء) دا، خوا **عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** باسی ئەو
 دەکات ھەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بۆ ئەو ناردوون، کە تەنیا بەندایەتیی
 بۆ خوا بکری: **وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ** ۲۵، واتە: لە پێش تۆدا (تە ی موحمەد ﷺ!) ھیچ پەوانەکراویکممان
 نەناردو، مەگەر سروشمان بۆ کردو کە بێجگە لە من ھیچ پەرستراویک نیە، تەنیا
 بەندایەتیی بۆ من بکەن.

ئەوێش ھەک پەیوەندی نیوان خۆیان و خوا، ھەموو پێغەمبەران بۆ ئەو
 ھاتوون کە مەژگەکان ھەک پەیوەندی نیوان خۆیان و خوا خاوەنی خوا بەیە ککرتن
 و تەنیا خوا پەرستەن، بەلام ھەک پەیوەندی نیوان خۆیان و خۆیان، مەژگەکان
 لە نیو خۆیاندا ھەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ھاتوون بۆ ئەو
 خەلک بە دادگەریی بەرپۆ ھەچن، کەواتە: ھەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
 وَالسَّلَامُ) بۆ چەسپاندنی دوو ئامانجی سەرەکی ھاتوون:

یەكەم: خوا بە یە ککرتن (توحید).

دووەم: دادگەری.

تەنیا خوا پەرستان و بەرپاکرای دادگەری، دوو ئامانجی سەرەکی نێرانی
 پێغەمبەران، دادگەرییش، واتە: لە ھەموو پوو و پەھەندەکانی ژیا و گوزەراندەو،
 لە پوو نەتوویی و، لە پوو نابووری و، لە پوو سیاسی و، لە پوو
 کۆمەلایەتیی و ... ھتدەو.

۲- ره‌وانه‌کردنی نووح و ئیبراهیم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، به‌رده‌وام‌کردنی پیغهمبه‌رایه‌تیی و کتیب له وه‌چه‌کانیان دا، ئەمەش له‌تایه‌قی ژماره (۲۶) دا خراوه‌ته‌روو.

۳- په‌یتا په‌یتا ناردنی پیغهمبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، ناردنی عیسای کوری مه‌ریه‌م به‌دوایاندا، وه‌ک کۆتا پیغهمبه‌ر، پیش پیغهمبه‌ری کۆتایی و سه‌روه‌ری پیغهمبه‌ران موحه‌مه‌د ﷺ و، پیدانی ئینجیل به‌عیسا، داهێنانی شوێنکه‌وتووani عیسا ﷺ بو ره‌هبانییه‌ت، واته: گۆشه‌گیری و پشت له‌دنیا‌کردن، که‌چی چاک پیوه‌پابه‌ند نه‌بوونی شوێنکه‌وتووani عیسا به‌و ره‌هبانییه‌ته‌وه، که‌به‌حساب بو‌ئوه‌ی خوا لێیان رازی بێ دایانه‌یتاوه، به‌لام وه‌ک پیویستیش پییه‌وه‌پابه‌ند نه‌بوون.

۴- فه‌رمان‌کردن به‌برواداران که‌پاریز له‌خوا‌بکه‌ن و، بروابه‌که‌یان به‌پیغهمبه‌ری خاته‌م ﷺ قایمترو مه‌حکه‌متر بکه‌ن، تا‌کو خوا دوو به‌ش له‌به‌زه‌یی خۆیان پێ‌بدات: ﴿يُؤْتِكُمْ كُفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ و پرووناکیان پێ‌به‌خشێ: ﴿وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ﴾ ۲۸، پرووناکیه‌ک که‌پێ‌برۆن و لێیان ببووری و، سه‌ره‌نجام خاوه‌ن کتیبه‌کان وانه‌زانن، که‌مسوڵمانان ناتوانن هیچ شتیک له‌به‌خششی خوا بو‌خۆیان ده‌سته‌به‌ر بکه‌ن.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان یازدە (۱۱) نایەتی سەرەتای سوورەتی (الْحَزِين) دەگرێتە خۆی، نایەتەکانی: (۱ - ۱۱)، که دوو بابەتی بنه‌ڕه‌تیی باس ده‌کهن:

بابەتی یەكەم: له شه‌ش نایه‌تی سەرەتادا (۱ - ۶) راگه‌یانندی ئەو راستییە مەزنە که تێکرای بوون بەسەر و خواریه‌وه (تاسمانه‌کان و زه‌وی)، پاکیی خوا و دوریی خوا ﷻ له له‌که‌و که‌م و کوپیی دهرده‌بریی، پاشان ناساندنی خوا له‌میانی بیست (۲۰) له ناوو سیفەت و کرده‌وه بئ وێنه‌کانی دا، ئەگەر به‌ پاکگیرانه‌که‌شی حیساب بکه‌ین، سه‌رحه‌م له‌و شه‌ش (۶) نایه‌ته‌ موباره‌که‌دا، خوا به‌ بیست له‌ ناوو سیفەت و کرده‌وه بئ وێنه‌کانی وه‌سفکراوه‌.

بابەتی دووهم: له پێنج نایه‌تی دواییدا، واته‌: نایه‌ته‌کانی: (۷ - ۱۱)، که بریتیه‌ له‌ فه‌رمانکردنی خوا به‌ بڕواداران که بڕوایه‌کی مه‌حه‌کم‌تر و کامل‌تر به‌ خوا ﷻ و به‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ بێنن و، له‌و مال و سامانه‌ی خوا تێیدا کردوونی جێنشین، به‌خشن، دوايش خوا ﷻ به‌ سه‌رزه‌نشترکردنه‌وه‌ پێیان ده‌فه‌رموی: ئایا ه‌و‌ی بڕوا نه‌هێنانیان به‌ خوا و به‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی چیه‌؟ له‌ حالیکه‌دا که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷻ بانگیان ده‌کات بۆ ئیمان هێنان!

پاشان باسی ئامانجی دابه‌زاندنی نایه‌ته‌کانی خوا بۆ سه‌ر به‌نده‌که‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ ده‌کات، که بریتیه‌ له‌ ده‌رباز کردن و قوتار کردنی مرۆقه‌کان له‌ تاریکییان به‌ره‌و ڕۆشنایی و، له‌ کوژاییش دا، خوا ئەو راستییە ڕاده‌گه‌یه‌نئی که به‌خشه‌ران و جه‌نگاوه‌رانی ڕیی خوا، به‌ر له‌ فه‌تح، واته‌: به‌ر له‌ نازاد کردنی مه‌که‌که‌، یاخود پێکهاتنی حوده‌بیبیه‌، ته‌وانه‌ی له‌وه‌ پێش خه‌باتیان کردوه‌و فیداکارییان کردوه‌ به‌سه‌رو مالیان، له‌گه‌ڵ ته‌وانه‌ی دواییدا، یه‌کسان نین، هه‌رچه‌نده‌ هه‌مووشیان خوا گفتی هه‌ره‌ باشی پێداون، هه‌لبه‌ته‌ هه‌ر که‌سه‌ به‌ پله‌و پێگه‌ی خۆی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝^(۱) لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝^(۲) هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝^(۳) هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝^(۴) لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝^(۵) يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝^(۶) آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَسَلِّفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ۝^(۷) وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝^(۸) هُوَ الَّذِي يُزِيلُ عَلَى عَبْدِهِ مَا يُرِيدُ لَئِنْ خَرَجْتُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ۝^(۹) وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْأَلُكُمْ اللَّهُ فِي شَيْءٍ مِنْ أَنْفِقْتُمْ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَدْ أُولَئِكَ أَكْثَرُ ۝^(۱۰) أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَفَلُوا وَكَذَلِكَ وَعَدَ اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ۝^(۱۱) وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝^(۱۲) مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ۝^(۱۳)

مانای دهقا و دهقی نایه تەکان

(به ناوی خواى به به زهوى به خشنده،) ههه كهس و) ههه چى له ناسمانه كان و زهوى دایه خوا به پاك و) بېخهوش دهگړى و نهو زالى كارزانه ۱) هوكمپرانى و به پړوه بردن ناسمانه كان و زهوى هى ویه، دهژیه نى و دهمرینى و، له سهه هه موو شتیك به توانایه ۲) نهو به كهه م و دوايه م و ناشكراو په نهانه و، نهو به هه موو شتیك زانایه ۳) نهو كه سیكه ناسمانه كان و زهوى له شهش

رۆژان دا (بە شەش قۆناغ) دروستکردوون، دواوی چوووە سەر عەرش، هەرچی
 دەچێتە ئێو زەویەووە، هەرچی لێی دێتە دەری، دەیزانی، هەروەها هەرچی
 لە ئاسمانی دێتە خوار و هەرچی پێیدا بەرز دەبێتەووە، لە هەر جێهەک بن
 ئەو لەگەڵانەو، خوا بینەری ئەوێهە کە دەیکەن ﴿٤﴾ ھوكمرايين ناسمانه‌كان
 و زەوی تەنیا هی ویەو، کاروبارەکانیش بەس بۆ لای خوا دەگیردرێنەووە ﴿٥﴾
 شەوی دەخاتە ئێو رۆژی و، رۆژی بەئێو شەویدا دەکات و، ئەو بە (نەینییەکانی)
 خاوەنی سینەکان زانایە ﴿٦﴾ (خەڵکینە!) بپروا بە خواو پێغەمبەرەکی بێن و، لەو
 بەخشن کە تێیدا گیراوی بە جێنشین، چونکە ئەوانەتان کە بپروایان هێناووە
 بەخشیوانە پاداشتیکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿٧﴾ ئەو چیتانە بپروا بە خوا ناھێن!
 (لە حالێک دا کە) پێغەمبەریش بانگتان دەکات تاكو بپروا بە پەرورەدگارتان بێن
 و، بە دنیایی نەگەر بپروادار بن (پێشتر وەک زگماک) پەیمانیشتان وەرگرتووە
 ﴿٨﴾ (خوا) ئەو کەسە یە کە ئایەتە رۆشنەکانی دادەبەزێتێتە سەر بەندەکە ی
 (موحەممەد) تاكو لە تاریکییان بەرەو ڕووناکی دەربازتان بکات و، مسۆگەریش
 خوا بە پەرۆش و بە بەزەییە بەرانبەرتان ﴿٩﴾ هەروەها ئەو چیتانە کە لە
 ڕێی خوادا (سامانتان) نەبەخشن! لە حالێک دا کە میراتی ئاسمانەکان و زەوی
 هی خوا یە، ئەوانەتان یە کسان نین کە بەر لە فەتح بەخشیوانەو جەنگیون
 (لە پێناوی خوادا، لەگەڵ ئەوانەدا کە دواوی بەخشیوانەو جەنگاون)، ئەوانە
 پەلیان مەزنتەرە لەوانە ی دواوی بەخشیوانەو جەنگاون و، خواش گەشتی پاداشتی
 ھەرەباشی بە ھەموویان داووە، خوا شارەزای ئەوێهە کە دەیکەن ﴿١٠﴾ کێیە بە
 قەرز پێدانێکی باش قەرز بە خوا بدات، ئنجا (ئەویش) بۆی چەند قات بکاتەووە
 (چەند بەرانبەر پاداشتی بداتەووە) و پاداشتیکی نایابی ھەبێ ﴿١١﴾.

شېكىردنەوھى ھەندىك لە وشەكان

(سَبَّحَ لِلَّهِ): (السَّبْحُ: الْمَرْ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ، وَالتَّسْبِيحُ تَنْزِيهِهُ اللَّهُ تَعَالَى وَأَصْلُهُ: الْمَرْ السَّرِيعُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ)، وشەى (تَسْبِيح) لە (سَبْح) برىتە لە پوشتى خىرا بە نىو ئاودا ياخود بە نىو ھەوادا، (تَسْبِيح) واتە: بە پاگرتى خاى بەرز، كە پىشەكەى برىتە لە خىراى كەردن لە بەندايەتى كەردن بۆ خوادا.

(الْأَوَّلُ): (الَّذِي يَرْتَّبُ عَلَيْهِ وجود غَيْرِهِ)، (أَوَّل) واتە: بەكەم يان بەكەمىن، ئەو بە جگە لە خۆى لەسەر وى دەوھستى، پەيدا بوونى جگە لە خۆى لەسەر ئەو وەستاو، ھەندىكىش وشەى (أَوَّل) يان وا پىناسە كەردو: (الْمُتَقَدِّمُ بِالزَّمَانِ بِالنِّسْبَةِ لِلَّهِ، الَّذِي لَمْ يَسْبِقْهُ فِي الْوُجُودِ شَيْءٌ، الْمُسْتَعْنِي بِنَفْسِهِ، الَّذِي لَا يَخْتَاجُ إِلَى غَيْرِهِ)، (أَوَّل) ئەو بە جگە لە رووى كاتەو پىشەكەوتى، بەلام بەنسەت خواو، واتە: ئەو زاتەى لە بووندا ھىچ شتىك پىشى نەكەوتو، ئەو زاتەى پىوشتى بە جگە لە خۆى نىو بى نيازەو، ئەو زاتەى بۆ ھىچ شتىكى پەكى لەسەر جگە لە خۆى نەكەوتو.

(وَالْآخِرُ)، واتە: دوايەمىن، (أَوَّل) واتە: بەكەمى بى سەرەتا، (آخِر) واتە: دوايەمىنى بى كۆتايى.

(وَالظَّاهِرُ)، واتە: ئاشكرا، بە ماناى زالىش دى، بەلام لىرەدا بە ماناى ئاشكرا دى.

(وَالْبَاطِنُ)، واتە: پەنھان، خوا ﷻ ئەگەر بە چاوى عەقڵ و دڵ بۆى بگەرئى، ئاشكرايە، بەلام ئەگەر بە چاوى سەر بۆى بگەرئى، پەنھانە، بە چاوى سەر نايىنى.

(لَيْحُ)، (الْوُجُوحُ: الدُّخُولُ فِي مَضِيقٍ)، (وُجُوح) برىتە لە چونە نىو شوئىتىكى تەنگەبەر.

(يَعْرُجُ)، (الْعُرُوجُ ذَهَابٌ فِي الصُّعُودِ)، (عروج) بریتیه له بهرزبونهوه و پوشتن بهره و بهرزی.

(يُولِجُ)، (يُولِجُ: يَدْخُلُ)، واته: دهیخاته نیو، به لام (إِلِج) نهویه شتیک بخهیه نیو شتیکهوه به نهسپایی، یان شتیک بخهیه نیو شتیک تهنگه بهر.

(بِلَاتِ الصُّدُورِ)، (ذَات: مُؤَنَّث (ذُو) وَهُوَ الصَّاحِبِ)، (ذَات) مینهی (ذُو) یانی: (صاحب) خاوهن، یاخود هاوهل، کهواته: (بِلَاتِ الصُّدُورِ)، واته: نهو نهینیا نهی ههمیشه له گهل سینه کاندان، یاخود وا له نیو سینه کاندان پوچوون و هینده په نهانن، بوون به خاوهی سینه کان، چونکه (صاحب)، ههم به مانای هاوهل دی و، ههم به مانای خاوه نیش دی.

(مِثْقَلُ)، (المِثْقَالُ: الْعَهْدُ وَالْجَمْعُ مَوَاقِيقُ)، (مِثْقَال) بریتیه له پهیمان، پهیمانکی پتهو، که به (مَوَاقِيقُ) کو ده کرتیهوه.

(مِرْرُتُ)، (المِرْرَاتُ وَالْإِرْرُ وَالْإِرْرَاتُ وَالْثَرَاتُ)، ههر چواریان به یهک واتان، به کوردیی ده لیین: میرات، شتیک که له کهسیک ده میتیهوه له دوی به جی ده میتن.

(الْفَتْحُ)، (فَتْح) به مانای کردنهوه و دهست به سهرداگرتنیش دی، (الْفَتْحُ: مَا بَيْنَ الْخَصْمَيْنِ يَفْتَحُ فَتْحًا: قَضَى)، واته: دادوهیری کردو کیشه کهی له نیواندا چاره سه رکردن، (وَفَتْحِ الْمُغْلَقِ: أَزَالَ إِغْلَاقَهُ)، شتیک که داخرا بی، داخراویه کهی لابیری، نهویش (فَتْح) ی پی ده گوتری، (وَفَتْحِ الْبَلَدِ: غَلَبَ عَلَيْهِ وَمَلَكَهُ)، (فَتْح) به مانای زالبوون به سه شتیک و، دهست به سهرداگرتنیش ده گوتری، نهویش به پی سیاق ده گوتری و ده زانری، نه گهر بگوتری: (فَتْحِ الْبَابِ)، یانی: داخراویه کهی لابرد، نه گهر بگوتری: (فَتْحِ بَيْنَهُمَا)، واته: دادوهیری له نیواندا کردن، نه گهر بگوتری: (فَتْحِ الْبَلَدِ)، واته: ولاته کهی دهست به سهرداگرت و خستیه ژیر رکیفی خو بهوه.

(دَرَجَةً)، (نَحْوِ الْمَنْزِلَةِ وَيُعَبَّرُ بِهَا عَنِ الدَّرَجَةِ الرَّفِيعَةِ)، که دهفه رموی: ﴿أُولَئِكَ أَطْعَمَ دَرَجَةً﴾، نهوانه پله یان مه زنتره (دَرَجَةً)، به مانای پیگه دی و، تعبیر به (دَرَجَةً) ده کرئی له پیگه و پایهی بهرز، له بهر نهو دی شوینی بهرز به په یژدها بوئی سهرده که وی (دَرَجَةً)، یانی: په یژده قادرمه، له ووه و نهو ناوه هاتوه.

(الْحُسْنَى)، (الْحُسْنَى: مُؤْنِثُ الْأَحْسَنِ، الْمُثَوْبَةُ الْحُسْنَى)، (حُسْنَى) مؤنثی (أَحْسَنَ)، یانی: باشر، یاخود هه ره باش، (حُسْنَى)، به باری مبینی مه جازیی دا، واته: هه ره باش، به لآم (حُسْنَى) بو خوی سیفه ق و سه فر او نیکی قرتینراوه (صِفَةُ مُؤْصُوفٍ مَحْدُوفٍ)، (يَعْنِي الْمُثَوْبَةُ الْحُسْنَى)، یان: (العاقبة الحُسْنَى)، واته: پاداشتی هه رباش، یاخود سهره نجامی هه ره باش.

(يَقْرَضُ اللَّهَ)، واته: قهرز به خوا ددها (سُمِّيَ مَا يُقْرَضُ إِلَى الْإِنْسَانِ مِنَ الْمَالِ يَشْرُطُ رَدَّ بَدَلِهِ، قَرْضًا)، نهو مال و سامانه ی دددری به که سیک، بهو مهرجه ی قهره بوو ده کی بداته وه، پتی ده گوتری: (قَرْضُ)، وشه ی (قَرْضُ)، به مانای (قَطْع) دی، یانی: نهو که سه به شیک له مالی خوی (قَطْع) کردوه و بریویه تی و داویه تی بهو که سه ی داوای لی کردوه، قهرزی پتی بدات، به کوردیی به قهرز ده لاین: وام، به لآم پیم وایه هه ره وشه ی قهرزه که باشر جیگیر بووه و، خه لک نهو نده ی له قهرز حالیی ده بی: لینی قهرز کردوه، قهرزداره و، خاوه ن قهرز، هینده له (وام) حالیی نابی که وشه یه کی فارسییه.

(يُضَاعَفُ لَهُ)، واته: بوئی چند بهرانبه ر بکاته وه، (ضَعْفُهُ وَضَاعَفْتُهُ وَأَضْعَفْتُ الشَّيْءَ: ضَمَمْتُ إِلَيْهِ مِثْلَهُ فِصَاعِدًا)، (ضَعْفُهُ وَضَاعَفْتُهُ وَأَضْعَفْتُ الشَّيْءَ)، هه مووی یانی: وینه ی خوی و زیاتریشم خسته سهری، یانی: بویم دووقات کرده و، یان چند قات و چند بهرانبه رم کرده و.

(أَجْرٌ كَرِيمٌ)، (الْأَجْرُ وَالْأَجْرَةُ: مَا يُعْودُ مِنْ ثَوَابِ الْعَمَلِ دُنْيَوِيًّا أَوْ كَانَ آخِرَوِيًّا) (أَجْرٌ وَأَجْرَةٌ)، یانی: نهو ی له پاداشتی کرده و له پروی دنیایی یان دواپوژی، بو لای

مروؤف بگەرپتەو، پیتی دەگوتری: (أَجْر)، (كَرِيم): كُلُّ شَيْءٍ شَرٌّ فِي بَابِهِ، فَإِنَّهُ يُوصَفُ بِالْكَرَمِ، النَّفِيسُ فِي نَوْعِهِ)، هەر شتیک لە جووری خووی باشتەین بێ و، نایاب بێ، پیتی دەگوتری: (كَرِيم) و بە (كَرَم) وەسف دەکری، واتە: شتیک کە زۆر نایاب و هەلکەوتووبێ لە جووری خووی.

مانای گشتیی نایەتەکان

بەرپێزان!

خوای **سورەتە دا کە تێمە لە میژو، لە دواى سوورەتی (محمد و الفتح والحجرات) دەو، سوورەتی مەدینە ییسمان نە کەوتوونەو بەرچاو، لە کاتی تەفسیرکردنی قورئاندا، ئەمە یە کەمەین سوورەتی مەدینە ییەو، دوا ییش ئەم سوورەتە، نو سوورەتی دیکەى مەدینە یی بە دوا دا دین، لە جوژنی (قد سمع الله)، کەواتە: هەموویان دەبنە دە سوورەتی مەدینە یی بە دوا یی یە ک دا، ئەم سوورەتە وەک پێشتریش باسمان کرد، سوورەتی پەنجاو حەوتە مینە لە ریزبەندیی موصحفەدا، واتە: سوورەتی کۆتاییە لە بەشی دووهمی قورئان، لە رووی ژمارەى سوورەتەکانەو، ژمارەى سوورەتەکانى قورئان هەمووی (۱۱۴) یە، ئەم سوورەتی (الْحَدِيد)، لە (الفاتحة) هەو تاکو تیرە (۵۷) مین سوورەتەو، لە (قد سمع الله) تاکو کۆتایی قورئان، سوورەتی (النَّاس) ییش هەمووی (۵۷) سوورەتە، کەواتە: لە رووی ژماردنەو، ئەم سوورەتە دەبێتە کۆتا سوورەتی بەشی دووهمی سوورەتەکان، بەلام لە رووی قەبارەو، نا، لە رووی قەبارەو نیوێ قورئان لە سوورەتی (الکھف) دایە، واتە: (۲۷) جوژنی قورئان، بەپیتی دابەشکردنی زانایان، کە هەموو قورئانیان بۆ سی (۳۰) بەش دابەش کردو، (۲۷) بەشی قورئان (۵۷) سوورەت پێک دێنن و، (۳) بەشی قورئانی (۵۷) سوورەتە کەى دیکە پێک دێن،**

ئەو (٥٧) سوورەتە ی بەم سوورەتی (الحَدِید)ە، کۆتاییان دێ، نیوەی سوورەتەکانی قورئان، لە ڕووی ژمارەوێ پێک دێن، لەبەر ئەوەی قەبارەیان زیاترەو سوورەتی وای تێدا یە، وەک: (البقرة) کە دەوری دوو جۆژو نیوە، بەلام ئەم سوورەتانی دەکەونە ئەو سێ جۆژنە کۆتایی قورئانەو، لە ڕووی قەبارەو کورتن و، هەیانە تەنیا سێ ئایەتە، وەک سوورەتی (العصر) و سوورەتی (کوثر) و، سوورەتی (النصر) ئایەتەکانیشان و، بڕگەکانیشان کورت کورتن.

ناوی ئەم سوورەتە پیشتریش باسمانکرد: (الحَدِید)ە، واتە: ئاسن، لەبەر ئەوەی وشە (الحَدِید) لەم سوورەتە موبارە کەدا هاتو: ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾، ئاسنمان دابەزاندو، کە دواوی پێی دەگەین مەبەست لە دابەزاندنی ئاسن چییە؟ بەلام گرنگ ئەو یە وشە (حَدِيد) لە هەموو قورئاندا، لە دوو شوێندا هاتو، لێرەو لە سوورەتی (الكهف)یش، ئەوەی من لە یادم بێ، بەلام لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿أَنْتَوِي زُرَّ الْحَدِيدِ﴾، واتە: پارچە ئاسنە گەورەکانم بۆ یێن، بۆ ئەوەی ئەو بەرەبەستە دروست بکات لە تێوان (يُاجُوجُ وَمَاجُوج) و، ئەو خەلکەدا کە داویان لە (ذو القرنين) کردو، هاوکاریان بێ، بۆ ئەوەی لە خراپە (يُاجُوجُ وَمَاجُوج) پارێزراوین، بەلام لێرەدا وشە (الحَدِيد) بە تەنیا هاتو.

خوَا ﴿٥٧﴾ دەفەرموێ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، واتە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوا یە، کە ئەو هەش مەبەستی ئەوە یە:

- ١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.
- ٢ - ئەم کارە بە پێی شەرعێ خوا دەکەم.
- ٣ - ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەرەردگار دەکەم.
- ٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، پاکییی بۆ خوا دەردەبەری، وشە (سَبِّحْ) بە کرداری ڕابردوو هاتو، واتە: پاکییی دەربەری بۆ خوا، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، هەلبەتە ئیمە دوایی وەک چۆن لە سوورەتی (الإسراء) دا، باسیکی تایبەتەمان لە بارە (تەسبیح) کردنی دروستکراوەکانەوه بۆ خوا کردو، لە بەر ڕۆشنایی ئەو نایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموی: ﴿سَبِّحْ لَهُ السَّمَوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَقْضُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾، بەلام دواییش لە نێو کورتە باسیکدا، سەرنجیکی دیکە، دەدەینەوه بە تایبەت لەو سوورەتانی بە: (سَبِّحْ) و (يُسَبِّحْ) دەست پێ دەکەن، کە هەم ئەم سوورەتە، هەم سوورەتی (الحشر) و، هەم سوورەتی (الكهف)، هەر سیکیان بە (سَبِّحْ) دەست پێ دەکەن، بەلام سوورەتی (الجمعة) و، سوورەتی (التغابن) بە (يُسَبِّحْ) دەست پێ دەکەن، دوایی لەو بارەوه کورتە باسیک دەکەین.

وشە (سَبِّحْ) لە ئەصل دا، بە مانای بە خێرای ڕۆشتن دێ، بە نێو ناو، یاخود بە نێو هەوادا، وشە (سَبِّحْ لِلَّهِ) واتە: خێرای کرد بۆ خوا، لە بەندایەتیی دا، بەلام لێرەدا زیاتر زانیان وایان لێکداوەتەوه کە پاکییی بۆ خوا دەربەری، دووری بۆ خوا دەربەری، لەبەر ئەوەی کە سێک بە خێرای بپوا، بە خێرای دوور دەکەوێتەوه، لێرەدا مەبەست لە خێرایە کە، خێرای کردنە لە بەندایەتیی بۆ خوادا ﴿لَا﴾، نجا (ل) یشی کە خراوەتە سەر (سَبِّحْ لِلَّهِ)، زیاتر بۆ تو خێرکردنەوهی واتایە کەبەتی، واتە: لەبەر خاتری خواو لە پێناوی خوادا، ئەو بە پاککردنەیان ئەنجامدا، ﴿مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، وشە (ما) یان مەبەست پێی خواوەن عقلان و، ئەوانەشە کە خواوەنی هەست و هۆش نین، واتە: هەموو دروستکراوەکانی خوا، یاخود مەبەست پێی ئەوانە کە خواوەنی هەست و هۆش نین، بەلام لێرەدا ئەوان زاکراون بەسەر خواوەن هەست و هۆشەکاندا، لەبەر ئەوەی ئەوانە هەست و هۆشیان نیە، ئەو هەموو کەهکەشانانەو ئەو

ھەموو ئەستىزەو خروكانە، زۆر زیاترن لەوانەى ھەست و ھوشیان ھەيە، لە
 فريشتهكان و لە مروؤف و لە جند، گرنگ ئەوەيە: ﴿ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾،
 ھەرچى لە ئاسمانەكان و لەزەوى دا ھەيە، ھەمووى دەگريتهو، ھەلبەتە ليرەدا:
 ﴿ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾ ھاتو، بەلام لە دوو شوینەكەى دیکە: لە سوۋرەتى
 (الحشر) و لە سوۋرەتى (الصف) دا: ﴿ سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۝ ١ ﴾،
 الحشر، بەلام ليرەدا (الأرض)، (مَا فِي) بەكەى لەگەندا نيه، ﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾،
 خوا زالى كاربەجتيە، بەس ئەو زالى كاربەجتيە، لەم شەش ئايەتە موبارەكەدا،
 خوا ﷻ بيست لە ناوو سيفەت و كردهو، ناوازهكانى خوڤى خستوونە ڤوو، كە
 دواتر لە مەسەلە گرنگەكان دا سەرژميريان دەكەين.

﴿ سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾، ھەرچى لە ئاسمانەكان و زەوى دا يە خواى
 بە پاكگرت.

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾، خوا خاوەنى ئەو پەرى بالا دەستى و زالىيە، (عَزِيز)
 (الَّذِي لَا يَغْلِبُ الْمُمْتَنِعَ)، ئەو زاتەى كەس بەسەريدا زال نابى، ئەو زاتەى
 ھيچكەس پيى ناوئيرى، بالا دەستە، (الْحَكِيم) كاربەجتي و كارزان، ئەو زاتەى
 خاوەنى ئەو پەرى ھيكەتە، ھيكەتیش واتە: دانانى شتەكان لە شوئنى خوڤيان
 دا، (حكيم) خاوەنى دانايى و ليزانيى و كارامەيى.

﴿ لَهُ الْمُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾، (مُلْك) بە ماناي ھوكمرايى و، بەرپوۋەبردن و
 بەسەر ڤاگەيشتن و خستە ژيەر دەستەلاق خو، دى، واتە: ئاسمانەكان و زەوى
 ھەموويان لەژيەر ڤكفيى خوادان، ھەموويان لە ژيەر ھوكمرايى خوادان و، خوا
 بالا دەستە بەسەر ھەموويان دا.

﴿ يُحْيِي وَيُمِيتُ ﴾، دەژيەنى و دەمرينى، واتە: ژيان دەبەخشتى و ژيانيش
 وەردەگريتهو، چونكە (يُحْيِي)، واتە: زيندوو دەكات، واتە: ژيان دەبەخشتى،
 (وَيُمِيتُ)، دەمرينى واتە: ژيان لە خاوەن ژيان دەستينيتهو دەبیتە مردوو.

﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ۱) نهو له سهر هه موو شتی به توانایه، واته: نهک خوا ته نیا ده توانی بژی نهی و مری نی، به لکو هه کاریکی دیکه ی بیه وی، له سهری به توانایه.

نهوه جهوت لهو سیفهت و کرده وانه ی لهم سووړه ته موباره که دا، لهم شهش نایه ته موباره که دا، خویان پی وه سف کراوه، تنجا دته سهر پتنجی دیکه:

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ ۲) خوا یه که مهو دوایه مه، ناشکرایه و په نهانه، ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ۳) هه روو ها نهو به هه موو شتیک زانایه، نه م یه که م و دوایه م و ناشکرا و په نهانه، دواپی تیمه له کورته باسیکدا ده یان خهینه پروو و ده یان کهینه بابه تیکی تایهت، به لام گرنک نهو یه (أَوَّل) زانایان وایان لیکداوه تهوه (أَوَّل بِلا بدایه) و (آخِر) (آخِر بِلا نهایه)، خوا یه که مینه به بی سهره تاو، به بی ده سته پیک و، دوا هه مینه به بی کو تایی و، خوا ناشکرایه ﴿بِ كُلِّ شَيْءٍ﴾ نهو ی بکه و پته بهر حوکه پتنج هه سته کان و، په نهانه بی نهو ی عقل و دل هه کان نه توانن بیناسن و پی ناشنابن، هه لته دواپی فه رمایشتی پیغه مبه ریش ﴿لَهُ﴾ لهو بارهوه دینین و، تیشکی زیاتری ده خهینه سهر.

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ۴) نهویش به هه موو شتیک زانایه، که واته: نایه تی یه که م و دوو م، جهوت سیفه تیان گرته خویان، نه م نایه تی سییه مهش پتنج (۵) نهوه دوازه (۱۲)، لهو بیست (۲۰) سیفه ته ی گوتمان، لهم شهش نایه ته موباره که دا، بو خوی به رزی مه زن خراونه پروو.

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ ۵) نهو که سیکه ناسمانه کان و زهوی له شهش پروژاندا هیناونه دی، (هُوَ) راناوی نادیاره، واته: (نهو) نهو خوا به ی باسکرا ﴿الَّذِي﴾: (إِسْمٌ مُّؤْصَل) واته: نهو که سه ی، یان نهو زاته ی، ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ۶) ناسمانه کان و زهوی هیناونه دی و په ی دای کردوون، له ماوه ی چهنده؟ ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ ۷) له ماوه ی شهش پروژاندا، هیچ گوتمان له ووه دا

نيه كه مه به ست له: (اَيام) پوژه كانى ههفته نين، وهك له په يمانى كۇندا هاتوه، گوايه خوا ﷺ له پوژانى (يهك شه مەم و دوو شه مەم و سى شه مەم و چوار شه مەم و پينج شه مەم و هه ينى) دا، هه موو دروستكراوه كانى دروستكردوون، نه وه شه ش و، له پوژى شه مەمە شدا خوا پشووى داوه، نه وه له په يمانى كۇندا هاتوه، بۆيه خوا ﷺ له سوورەتى (قى) دا، ده فەرموئى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ﴾ ۳۸، وهك پيشتر ته فەسیرمان كردوه، واته: تيمه تاسمانه كان و زه وييمان به شه ش پوژان هيتاونه دى و، هيج ماندوويتيمان تووش نه بوو.

چونكه دهسته لاق خوا بى سنووره و په هايه، نه وه نيه بگوترى: نه وه ندهى پى ده كرى، به لام له وه زياترى پى ناكرى! ههر وهك زانيارى خوا بى سنووره، نه وه نيه بگوترى: نه وه ده زانئى، به لام له وه زياتر نازانئى! هه موو سيفه ته كانى خوا بى سنوورو په هان، بۆيه له وى خوا ﷺ بهر په رچى نهو بيرۆكه يهى داوه ته وه، كه هه م نه صرانييه كان و هه م جووله كه كان، تيسا په يمانى كوون به كتيبى پيرۆزى خويان ده زانئى و ته به ننيان كردوه، له راستى دا خوا ﷺ ماندوويتى تووش نابى، له بهر نه وهى دهسته لاق خوا، تواناى خوا، ويستى خوا، سيفه ته كانى خوا، هه موويان بى سنوورو په هان، كه واته: مه به ست له: (اَيام) و (يَوْم)، نه و پوژى بۆ تيمه زانراو و باوه، به دنيايى مه به ست نه وه نيه، به زۆر به لكان:

أ- يه كيك له به لكه كان نه وه يه كه خوا ﷺ ده فەرموئى: ﴿وَلَيْتَ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَنَّهُ سَنَةٌ مِمَّا تَعْدُونَ﴾ ۱۷، الحج، واته: پوژنىك له لاي په روهر دگارت وهك هه زار ساله، له وهى تيوه ده يۆميرن، له وى هه زار (۱۰۰۰) ده فەرموئى، له سوورەتى (معارج) يشدا، ده فەرموئى: ﴿تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ ۱۸، واته: رووح و فرشته كان له پوژنىكدا به ره و لاي خوا بهر ز ده به نه وه، كه نه دنازه كهى په نجا هه زار (۵۰۰۰۰) ساله.

ب- وشەى (يَوْم) له زمانى عەرەبیدا بە مانای کات دى، یان ماوەیەك له کات، چ زۆر و، چ كەم، بەلام تيمه خەلكى سەر زەوین و بە پى عورف و باوى خۆمان دەلین: پۆر، ئەویش هەندىك جارەن وشەى (يَوْم) تەنیا بۆ (ئەه) بەكاردین، ئەو کاتەى پۆر بەدەرەو، یەو، بۆ بەرانبەرەكەشى دەلین: (ئیل)، (ئیل و ئەه)، جارى واش هەیه (يَوْم) بۆ شەو پۆر بەكاردین، ئەگەرنا جارى وا هەیه دەگوترى: (فِي يَوْمٍ وَئِيلَةٍ)، له پۆرێك و له شەوێك دا، بەلام (يَوْم) له بەكارهێنانى قورئاندا واتە: كاتى پەها، كەواتە: ﴿فِي سَيِّئَةِ آبَاءٍ﴾، بە شەش قۇناغ، شەش ماوەى كات، ئایا خوا ﷻ نەیدەتوانى گەردوون ناسمانەكان و زەوى، بە (كُنْ فَيَكُونُ) ىك، بە چاوترووكانىك بێتتە دى؟ بێگومان نا، ئەدى بۆچى واى خولقاندوون؟ خوا بۆ خۆى دەزانى، سیستمەكەى وا داناو، كە بەو شێوەیه خوا ﷻ ئەم گەردوونە بێتتە دى.

﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْاَرَضِ﴾، دواى خوا بەرز بوو، بۆ سەر عەرش و، چوو سەر عەرش و، نیشته جى بوو لەسەر عەرش، ئایا مەبەست لەو چیه؟ دەبن بلین: وەك بۆ خوا شایستەیه، یان وەك هەندىك له زانایان گوتووین: تەئویل بکرى، كە مەبەست له: ﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْاَرَضِ﴾، واتە: خوا ﷻ هەرچى شتێك كە له ناسمانەكان و زەویدا هەیه، خستیه ژێر پکێفى خۆى و سەرپەرشتى دەکات و، ناگای لێهە، هەندىك له زانایان وایان مانا کردو، بەلام پێم وایه، واهەلامەتره بلین: چوونە سەر عەرشی خوا، سێفەتى خوايه، هەر وەك زانیاری خوا، بەزەیی خوا، حیکمەتى خوا، دەستەلاتى خوا، بینینی خوا، بیستنى خوا، فرمايشتى خوا، ئەوانە هەموویان سێفەتى خوا، ئنجا چوونە سەر عەرشهكەشى یەكێكە له سێفەتە کردەییەکانى خوا، وەك چۆن سێفەتەکانى دیکەى نازانین چۆن؟ لەبەر ئەوەى هەمیشە (الصُّفَّةَ فَرُعُ الدَّاتِ)، سێفەت لێكە له زات، زاتەكە چۆن بى، سێفەتەكەش وایه، ئنجا خوا ﷻ له بارەى زاتى خۆیهوه دەفرموى: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، الشورى، واتە: هیچ شتێك وەك وى (خوا) نیه، بێگومانیش: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، یانى: هیچ شتێك وەك زات و سێفەتى خوا نیه، تيمه نازانین زاتى خوا چۆنەو، سێفەتەكەشى هەر نازانین

چۈنە، بۆيە بەھيچ شېئوھەك نابى ئەوھ يېتە زەينى مەۋقەوھ، كە وەك چۈن
كەسەك لەسەر كورسىيەك دادەنىشنى، ئاوا خوا چۆتە سەر عەرش، چۈنكە ئەوھ
وېچواندەنە بۆ خوا، بەلام خوا دەفەرمۇي: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾!

كە بەداخەوھ - وەك جارى دىكەش باسماكرەوھ - ھەندىك لە ھەنبەلىيەكان،
ئالېم: (أحمد بن حنبل) بۆ خۇي، بەلام ھەندىك لە شۈنكەوتووانى مەزھەبى
ھەنبەلىي، تووشى جۆرىك لە وېچواندن و جەستاندى خوا بوون و لە
كىتەبەكانياندا ھەيە، لە كاردانەوھى ئەوھشدا خەلكىكى دىكە بەولادا تىيان
پەراندەوھ، ويستوويانە ھەموو سىفەتەكان تەئويل بكن، بە جۆرىك كە
دوورىان بخەنەوھ لە وېچواندن و جەستاندن، كە ئەگەر ئەوھى پېشى تېپەراندن
بوو بى، ئەوھشيان كورتھېنانە، بۆيە زانايان بۆ سىفەتەكانى خواو ناوھكانى خوا،
بىنچىنەيەكيان داناوھ گوتوويانە: (إِثْبَاتٌ بِلَا تَشْبِيهِ، وَتَنْزِيَةٌ بِلَا تَعْطِيلٍ)، چەسپاندنى
سىفەتەكانى خوا بە بى وېچواندن و، بە پاككرتنى خوا بە بى لى داپووتاندن و
پەكخستنى سىفەتەكانى خوا.

﴿يَعْلَمُ مَا يَلِيحُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يُخْرِجُ مِنْهَا﴾، خوا دەزانى ئەوھى دەچىتە نىو زەويەوھ،
ئەوھى لىي دەردەچى، ئەوھى دەچىتە نىو زەوى، مەۋق ئەگەر بە خەيالى خۇي
بېھىتتە بەر نىگا، زۆر شت دەچىتە نىو زەوى: ئەو ھەموو باران و بەفرو تەزرىھ،
ئەو ھەموو دەنكە دانەوئايە، ئەو ھەموو نىوكانە، ئەو ھەموو تۆوانە، ئەو ھەموو
پىنجە گىيائە، ئەو ھەموو جەنازانە، ئەو ھەموو شتانە دەچنە بن و نىو زەوى،
ئەو ھەموو زىندەوھرانە، ﴿وَمَا يُخْرِجُ مِنْهَا﴾ ھەروھە ئەوھى لە زەويىش دەردەچى،
دەيزانى: ئەو ھەموو كانىي و سەرچاوە نووت و غازو، ئەو ھەموو كانزاو، ئەو
ھەموو پىنجە گىياو دارو درەخت و زىندەوھرو ... ھتدە، ھەمووى لە زەويدا
دەردەچى. ﴿وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَرْجُ فِيهَا﴾ ھەروھە خوا دەزانى ھەرچى لە
ئاسمان و لەسەرى دادەبەزى، وەك جۆرەكانى تېشك و جۆرەكانى ئاۋ: باران و بەفرو
تەرزەو، فرىشتەكان و، بەلەيەكان كە دادەبەزن و، پارچە نەيزەكەكان و بلىسەكان،

﴿وَمَا يَرْجُ فِيهَا﴾ ھەروەھا خوا دەزانى ئەوەی بە ئاسماندا بەرز دەبێتەو، دیسان زۆر شت بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەو: کردەوێ مەزۆفەکان، کردەوێ چاکەکان و کردەوێ خراپەکان، پەروە مەزۆفەکان کە بەرز دەبنەو بەرەو ئاسمان، فریشتەکان کە دینە سەر زەوی و بەرز دەبنەو، ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾، ئەو (خوا) لەگەڵتانە لە ھەر کوێک بن، لە ھەر جێک بن، خوا لەگەڵتانە، واتە: بە دەستەلات و بە زانیاری خۆی لەگەڵتانە، ھەڵبەتە ھەندیک لە زانیاریش گوتووین: پێویست ناکات تەئویل بکری، بەدەستەلات و زانیاری، بەلکو خوا لەگەڵمانە بەو شیوەیە بۆ خوا شایستە، کە دوایی زیاتر قسەى لى دەکەین، بەلام بێگومان خوا لە ھەرەوێ دروستکراوەکانی خۆی، لەسەر ھەر شى خۆی، بەو شیوەیە بۆ خوا شایستە، بۆیە لەگەڵدەبونی خوا، ھەموو زانیان لەسەر ئەوەی یەك دەنگن کە دەبێ تەئویل بکری، واتە: بە زانیاری و بە دەستەلاتی لەگەڵتانە، ئەک خوا ئیستا لێرەبێ.

﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، خوا بینەری ئەوەیە کە دەیکەن، ئەمەش بۆ خۆی بەلگە بەسەر ئەوە کە دەبێ ئەوە تەئویل بکری، چونکە ئەگەر خوا لێرە بێ، پێویست ناکات، بھەرموێ: دەتانییم، بەلام خوا دەفەرموێ: دەتانییم چى دەکەن! کەواتە: ئیستا لێرە نیە.

﴿لَهُ، مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَاللَّهُ تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، جارێکی دیکەش دووبارەى دەکاتەو، دەفەرموێ: ھۆکمرانی لە ئاسمانەکان و زەویدا تەنیا ھى ئەوە، ﴿وَاللَّهُ تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، کاروبارەکانیش بەس بۆ لای خوا دەگێردنەو.

﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾، شەوگەر دەخاتە نێو پۆژگارەو، واتە: لە شەوێ کەم دەکات و، لە پۆژی زیاد دەکات و پۆژ درێژ دەبێ، ﴿وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾، ھەروەھا پۆژگار دەخاتە نێو شەوگەرەو، لە پۆژی وەرەگری و بە نێو شەوینیدا دەکات و شەو درێژ دەبن، ﴿وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، ئەو زانیە بە خاوەنی سینەکان، یاخود بە ھاوئەلی سینەکان، مەبەست پێی ئەو نھیتی و نیازو مەبەستانەن کە لە دڵەکاندا ھەن، دڵەکانیش لە نێو سینەکاندا.

ئەمانە ھەموویان بیست (۲۰) سیفەت بوون:

ئایەتەکانی: (۱ - ۳)، (۱۲)، سیفەت.

ئایەتی: چوارەم: (۱۳ - ۱۷):

۱۳- خوا ئەو زاتەبە کە ئاسمانەکان و زەوی لە شەش رۆژان دا و، بە شەش قۇناغ ھێناونە دی.

۱۴- دواوی چۆتە سەر عەرش.

۱۵- دەزانئ چی دەچیتە نێو زەوی و، چی لئ دەردەچئ، چی لە ئاسمان دیتە خوارئ و، چی بەرەو لای بەرز دەبیتەو.

۱۶- خوا لەگەڵتانیە لە ھەر جێبەجێک بن.

۱۷- خوا بینەری ئەو دەبە کە دەیکەن.

ئایەتی: پێنجەم: ۱۸:

۱۸- کاروبارەکان ھەموویان بەرەو لای خوا دەچنەو.

ئایەتی: شەشەم: (۱۹ و ۲۰):

۱۹- شووی بە نێو رۆژیدا دەکات و، رۆژئ بە نێو شەویدا دەکات.

۲۰- ئەو زانیە بە ھاوہلائی، یان بە خواوەنانی سینەکان، کە نەتینیەکانن.

ئەمە ئەو تەوھری دووھەمدا خوا فەرمان دەکات بە برپاداران: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا رَسُولِي وَأَنِفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَسَلِفِينَ فِيهِ﴾، برپا بئین بە خوا و پێغەمبەرەکی و لەوھدا کە ئێوەی تیدا کردۆتە جێنشین، ببەخشن، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنِفِقُوا﴾، بە دلتیایی ئەوانەتان کە برپایان ھێناو، مالا و سامانی خویان بەخشیو، پاداشتیکی گەورەیان ھەیە.

﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾، چیتانه بروا به خوا ناهینن! ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِأُتُومُوا بِرَبِّكُمْ﴾، له حالیکدا که پیغه مبر ﴿بَانْکَتَانْ دَه کات، تاکو بروا به پهروه ردگارتان بیتن، وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، نه گهر بروادارین، پیشتیش پهیمانی لیوه رگرتوون، واته: به شیوه یه ک خولقاندوونی که پهروه ردگاری خوتان بناسن و پیتی ناشنا بن، که مه به ست پیتی نهو حالته زگماکیه یه، خوا مروقی له سهر سروشتاندوه.

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكَ عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ يَبْتَغِي﴾، خوا نهو زاته یه که نایه ته رو شنه کان داد به زیتنه سهر به نده که ی خوئی (محمد)، ﴿لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، تاکو تیوه له تاریکیان دهر باز بکات بو روشنایی، ﴿وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾، به دلنایی خواش به رانبر به تیوه زور به په روشه، زوریش به به زه یه، به په روشه زیانتان لی دور بخته وه، به به زه یه فازانجتان بو بهینن، ﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، نه وه چیتانه له پیناوی خوادا، له رپی خوادا نابه خشن! ﴿وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، میرات و پاشماودی ناسمانه کان و زهوی هی خوایه، سهره نجام هه موو شتیک به جی ده مینن و ده چیته وه بو لای خوا.

﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلٍ﴾، یه کسان نین نه وانه تان که پیش ففتح، (پیش ففتحی مه که یه یان صولحی حوده ییبه) مالی خویمان به خشیوه، جهنگاون له رپی خوادا، یه کسان نین له گهل نه وانه ی دواپی دا، ﴿أُولَٰئِكَ أَعْطَاهُم دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلِهِ﴾، نه وانه پله یان مه زنتره له وانه ی دواپی مالی خویمان له رپی خوادا به خشیوه جهنگیان کردوه، ﴿وَلَا وَعَدَ اللَّهُ الْحَسَنَى﴾، به لام ههر کامیکیشیان خوا به لینی پاداشتی ههره باشی پیداوه، ههر که سه به پپی پله و پیگه ی خوئی، ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خواش شاره زای نه وه یه که ده یکه ن.

له کوتاییدا ده فهرمووی: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، کیته قهرزکی باش بداته خوا، ﴿فَضْعَفَهُ لَهٗ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾، خواش بوئی چهند به رانبره بکاته وه، (پاداشته که ی و) پاداشتیکی پر ریزو حورمهت، یاخود پاداشتیکی زور نایاب و دانسته شی ده بی!

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

راکه یاندنی نه و راستیه که ههرچی له ناسمانه کان و زه ویدایه، خوا به پاک ده گرتی، پاشان وه سفکردنی خوی بهرزو مهزن و بی وینه، به بیست له سیفه ته بهرزو په سندو کرده وه بی وینه کانی:

خوا ده فهرموی: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ۱. لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲. هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۳. هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۴. لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۵. يُرْلِقُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُورِلِقُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۶.

شیکردنه وه ی ته م، ثایه تانه، له بیست برگه دا:

۱- ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، پاکیی بو خوا ده ربړی، ههرچی له ناسمانه کان و زه وی دایه، (تسبیح) تیمه دواپی له کورته باسیدکا باسی به پاکگرتنی خوا له لایه ن دروستکراوه کانی وه (تسبیح الله مِنْ قَبْلِ مَخْلُوقَاتِهِ) ده که یی، به لام لیره دا ههر به کورتیی ده لئین: (التسبیح: التَّنْزِیة، وَاللَّامُ اللَّتْنِین، وَقَائِدَتُهَا زِيَادَةُ بَيَانِ ارْتِبَاطِ الْمَعْمُولِ بِعَامِلِهِ، لِأَنَّ فِعْلَ التَّسْبِيحِ مُتَعَدٌّ بِنَفْسِهِ)، (تسبیح): بریتیه له به پاکگرتن و بی خهوشیی پېشانندان، لام (ل) ده که ی خراوته سهر (الله) (سَبَّحَ لله)، بو روونکردنه وه یه، روونکردنه وه ی ته وه که به رکاره که زیاتر په یوه سته به بکه ره که یه وه، چونکه وشه ی (سَبَّحَ) بو خوی به رکار

ده خوازی و پیوستی به پییتیک نیه، (سَبَّحَ اللّٰه) خوا ی به پاکرت، به لّام (سَبَّحَ لِلّٰه) مانای به پاکرتنه که له لایه ن دروستکراوه کانی خواوه، به هیتر ده کات و توختری ده کاته وه، وهک: (شَکْرْتُهُ) واته: سوپاسم کردو، (شَکْرْتُ لَهُ) سوپاسم بو کرد، نه مه (ل) ده، هم مانایه که ی به هیتر ده کات، هم یانی: نهو شتم به تاییه ت بو نهو کرد، ههروه ها وهک: (نَصَحْتُهُ) واته: دلّسوزیم بو نواند، (نَصَحْتُ لَهُ) دلّسوزیم بو نهو نواند.

که ده فهرمو ی: ﴿سَبَّحَ لِلّٰه مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هه رچی له ناسمانه کان و زه ویدا هه یه، به پاکرتنی بو خوا راگه یاند، وشه ی (مَا): (مَا: اِسْمٌ مُّوصُولٌ يَعْمُ الْعُقَلَاءَ وَغَيْرَهُمْ، أَوْ هُوَ خَاصٌّ بِغَيْرِ الْعُقَلَاءِ، فَجَرَى هُنَا عَلَى التَّغْلِيْبِ)، (مَا): ناوی مه و صو لّه خاوه ن هوش و نه وانه ش که هوشدار نین ده یانگریته وه، (وهک مادده ی بنّ ژیان و پروهک و ... هتد) یا خود (مَا) لیتردها هه ر مه به ست پیی نه وانه یه که خاوه ن هوش و عقل نین، واته: دروستکراوه کان جگه له فریشته و جندو مرو ف، (که به پیی زانیاریی تیمه، به س نهو سی جو ره دروستکراوه ی خوا، خاوه ن هوش و عقل و هه ست) به لّام لیتردها نه وانه ی خاوه ن هوش و عقل نین، زاکراون به سه ر نه وانه دا که خاوه ن هوش و عقلن، (له به ر نه وه ی ژماره و نه نده ازو قه باره ی نهو جو ره دروستکراوانه، دروستکراوه بنّ عقل و بنّ هه ست و هوشه کان، زیاتره له وانی دیکه) هه ردوو رییه که گونجاون.

۲- ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ نهو (خوا) زالی کارزانه، بالادهستی کار به جییه.

﴿سَبَّحَ لِلّٰه مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، سیفه ی یه که می خوا، نه وه یه که هه رچی له ناسمانه کان و زه ویدا هه یه، هه رچی دروستکراوه کانی خوا، به سه رو خوا وه، هه مووی پاکیی و بنّ خهوشی بو خوا را ده گه یه نی.

سیفه ته کانی دو وه م و سییه م: ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نهو زور بالاده ست و زاله و زوریش خاوه ن حیکمه ته، (الْحَكِيمُ) نهو زاته ی خاوه ن حیکمه ته، حیکمه تیش واته: کارامه یی و دانایی و کار به جی، هه ندیک حیکمه تیان ناوا پیتاسه کردوه: دانانی هه ر شتیک له شوینی خویداو، هه ندیکی دیکه وایان پیتاسه کردوه:

(الإصابة بِالْعَمَلِ)، ههه له رووی زانباریه وه مروؤف بیئکتی و، ههه له رووی کرده وه وه، زانباریه که ی پاست و دروست بی و، رذفتارو کرده وه که شی پر به پیست و به جی بی، ئمه سئ سیفقت.

۳- ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هوکمپانی و مولکی تاسمانه کان و زهوی هه مووی هی نه وه، (مُلْكُ): له زمانی عه به بییدا به مانای دهستلآت و هوکمپانی و دهستکراوه بی له هه لسوکه وتدا دی (الْمَلِكُ التَّصَرُّفُ فِي الشَّيْءِ) (ملك) بریتیه له کونترۆلکردن و به کاره یتانی هه ر شتیک و دهستیتوهردانی هه ر شتیک، (الطَّيْرُ) تاوای مانا کردوه: (لَهُ سُلْطَاتُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ، وَلَا شَيْءَ فِيهِنَّ يَقْدِرُ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ مِنْهُ، وَهُوَ فِي جَمِيعِهِمْ نَافِذُ الْأَمْرِ، مَا فِي الْحُكْمِ) (۱)، واته: دهستلآت هه کانی تاسمان و زهوی و هه ر شتیک که تیتاندا هه یه، هی خوایه ﴿لَهُ﴾ هیچ شتیکان تیتدانیه بتوانی لئی لامل ببی و، نه و ﴿خَوَا﴾ له هه موویندا فه رمان و بریاری جیبه جی کراوه، ئمه ش سیفقتی چوارهم.

۴- سیفقتی پیتجهه و شه شهه: ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾، ده ژیه نی و ده مرینی، یان ژیان به به ردا ده کات و ژیانیش وهرده گریته وه ده مرینی، (الْإِحْيَاءُ وَالْإِمَاتَةُ: إِعْطَاءُ الْحَيَاةِ وَسُلْبُهَا)، به خشین ژیان و وهرگرته وهی ژیان.

ئجنا نایا نه و ژیاندن و مراندنه، چۆنن؟ خوا ﴿لَهُ﴾ نه و هه موو فریشتانه ی ژیان پیداون، جندی ژیان پیداون له پیش مروؤفا، دوایی مروؤفشی دروستکردوه و ژیانی پیداده، پاشان نه و هه موو پروهک و دارو دره خته، نه و هه موو ژیاندارانه ی دیکه، هه ر له نه میبایه که وه بگره هه تا فیل و که رگه دهن و نه هه نگه شین، که نه هه نگه شین گه وره ترین ژیاندار ی ده ریاییه و، فیل گه وره ترین ژیاندار ی وشکانیه، هه موو نه وانه به وردو درشته وه، خوا ژیانی پیداون و، هه مووشیان ده مرینی و ژیانیشیان لی وهرده گریته وه.

۵- سیفقتی هه وتهه: ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، هه روه ها له سه ر هه موو شتیکیش توانایه، یانی: ته نیا نه وه نه که خوا ﴿لَهُ﴾ هوکمپانی تاسمانه کان و زهوی به ده ست بی

و، بۇيەننى و مېرىننى، بەلكو لەسەر ھەموو شتېكىش بە توانايە كە بىھوئى، واتە: گشتيتر لە ژيانندن و مراندن و، گشتيتر لە ھوكمپرانىي كردن و بەرپۆتەبردن لە ناسمانەكان و زەويدا، لە گەردىلەھە تاكو كاكتشان، فراوانتر لەھەو گشتيتر لەھەش، خوا **ﷻ** ھەر شتېكى بىھوئى، توانادارە بەسەريدا، بەبئى سنوور و بە پەھايى.

(إِنُّ عَجَبِيَّة)، لە تەفسىرەكەى خۆى دا^(۱) قسەيەك لە (الْوَرْتَجِي) ھەو دىننى، كە يەككە لە زانايان و لەوانەى بە خواناسييدا زياتر قول بوونەوہ:

(قَالَ الْوَرْتَجِي: ذَكَرَ اللَّهُ شُبْحَانَهُ وَتَعَالَى مُلْكُهُ عَلَى قَدَرِ أَفْهَامِ الْخَلِيقَةِ، وَإِلَّا فَأَيْنَ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ مِنْ مُلْكِهِ، وَالسَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُونَ فِي مَيَادِينِ مَمْلَكَتِهِ أَقْلٌ مِنْ خَرْدَلَةٍ! مَا عَلِمَ عَجَزَ خَلْقِهِ عَنْ إِذْرَاكِ مَا فَوْقَ رُؤُوسِهِمْ، ذَكَرَ أَنَّ مُلْكَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مُلْكُ قُدْرَتِهِ الْوَاسِعَةِ، الَّتِي إِذَا أَرَادَ اللَّهُ إِجْعَادَ شَيْءٍ، يَقُولُ: كُنْ فَيَكُونُ بِقُدْرَتِهِ، وَلَيْسَ لِقُدْرَتِهِ نِهَآيَةٌ، وَلَا لِإِرَادَتِهِ مُنْتَهَى).

واتە: خوا پاكىي بۆ وى، مولكى خۆى و ھوكمپرانىي خۆى، بەپىتى تىگەيشتنى دروستكراوہ كاتى باسكردوہ، ئەگەرنا ناسمانەكان و زەوى لە مولكى خوادا چيىن؟ ناسمانەكان و زەوى لە مەيدانى مولكى خوادا لە دەنكە خەرتەلەيەك كچكەترن، بەلام لەبەر ئەھەى خوا **ﷻ** دەزانى كە دروستكراوہكان لەھەى دەبينن، زياتر ناتوانن ئىستيعاب بكەن، بۆيە باسى ئەھەى كدوہ كە مولكى وى، ھوكمپرانىي وى، ناسمانەكان و زەوى گرتوونەوہ، ناسمانەكان و زەوى لە ژيەر پكيفى دەستەلاقى ئەودان، ئەگەرنا دەستەلاقى فراوانى خوا **ﷻ**، كە ھەر كاتى بىھوئى شتېك دروست بكات و پىتى بھەرموئى: ببە يەكسەر دەبى و، دەستەلاقى خواو تواناى خوا سنوورپكى نى، ھەروەھا ويستى خوا كە بىھوئى ھەر شتېك بىنيتە دى، كووتايەكى نى.

دەليتم: نەك ھەر لەم مەسەلەيەدا، بەلكو لە ھەموو بوارەكانى دىكەدا، خوا **ﷻ** لە قەدەر عەقلى ئىمەو بەپىتى تواناى ئىمە، دەماندوينى، ئەگەرنا گومانى

تیدانییه که زانیاری و تواناو سیفه ته کانی دیکه ی خوا عَلَّمَ، زور له وه فراوانترن که بوؤ خستووینه دوو توئی فره میشته که یه وه، چونکه زانیاری و توانای خوا بی سنوورن، سیفه ته کانی خوا، ناوه بهرزو په سنده کانی خوا، بی سنوورن، وه که له فره میشتی پیغه مبه ریشدا عَلَّمَ هاتوه، که ده فره رموی:

{«اللَّهُمَّ» أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ، سَمِيتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أُنْزِلَتْ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رِيعَ قَلْبِي، وَنُورَ صَدْرِي، وَجَلَاءَ حُزْنِي، وَذَهَابَ هَمِّي}، (أخرجه أبو يعلى كما في مجمع الزوائد (١٨٦/١٠) قال الهيثمي: رجاله رجال الصحيح غير أبي سلمة الجهني، وقد وثقه ابن حبان، وابن حبان: ٩٧٢، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح).

واته: ئه ی خوا یه! لیت ده پارتمه وه به هه ر ناویک که هی تو یه، خو ت پی ناوناوه، یان له کتییکه ت دا داته زاندوه، یان یه کی که له دروستکراوه کانی خو ت فیر کردوه، یا خود له زانیاری په نهانی خو تدا هه لگرتوه، که قورنانی مه زن بکه یه به هاری دلم و، پرووناکیی سینهم و، مایه ی لاجوونی خهم و خه فه تم. ئنجا خوا عَلَّمَ دیته سه ر باسی پینج سیفه تی دیکه، دوا ی نه و هه وت سیفه ته ی رابردن:

٦- هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ، نه و یه که مینه و دوامینه، سه ره تاو کو تاییه، تیمه دوا یی وه چو ن له باره ی: به پاکگرتی دروستکراوه کانه وه بو خوا، کورته باسیک ده که ین، له باره ی نه و چوار ناوو سیفه ته ی خوا پهروه ردگاریشه وه: الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ، کورته باسیک ده که ین و، تیشکی زیاتریان ده خه ینه سه ر، خوا عَلَّمَ خو ی وا پیناسه ده کات ده فره رموی: نه و یه که مه و کو تاییه، (الأوّل) بریتیه له شتی که ده ستپیک نه بی، بو یه زانایان گو توویانه: (أَوَّلُ بِلَا بَدَايَةٍ)، خوا یه که مه، به لام به بی ده ستپیک، (وآخر بلا نهایه)، خوا کو تاییه به لام به بی نه وه ی ته واو بی.

۷- ﴿وَالْقَلْبُ وَالْبَاطِنُ﴾ (خوا) ئاشكرايەو پەنھانە، ئاشكرايە، ئەگەر بە عەقل و دَل بۆ بېرۋان، بەلام پەنھانە، ئەگەر بە پېنج ھەستەكان بۆ بگەپتى، خوا لەو ھەرزتەرە كە بگەوتتە بەر پكئى شەداو و چراو تۆرى پېنج ھەستەكان، پېنج ھەستەكان لە قەدەر خۇيان دەركى شتەكان دەكەن، عەقلىش لە قەدەر خۆى دەركى شتەكان دەكات، دلش لە قەدەر خۆى و، وەحىيش بە ئەندازەى خۆى، وەك ھەم لە كئىبى: (خواناسىي)، ئايىن، ئيمان: درەوشاوەيى ئىسلام و پووچەللى پېچكان)دا، ھەم لە مەوسووعەى: (درەوشاوەيى ئيمان و پووچەللىيى ئىلحاد، لەبەر پۆشنايى زگماك و عەقل و زانست و وەحىيدا)، باسمانكردو، كە مروّف چەند پىيەكى ھەن بۆ دەرەككردنى شتەكان، سادەترين رىگاو سەرەتايىترينى برىتتە لە پىگاي پېنج ھەستەكان: دىتى و، بىستى و، بۆنكردن و، تامكردن و، دەست لىدان، بەو پېنج ھەستەكانە مروّف دەتوانى مامەلە بكات لەگەل شتە ماددىي و بەرھەستەكاندا، دواى ئەو ھەش مروّف عەقلى ھەيە، ھەندى شت ھەيە بە پېنج ھەستەكان دەرەك ناكرى، بۆ وىتە: من دەزانم ئەم موصحفە لە دوو تووويى دا سەدو چوارە (۱۱۴) سوورەت ھەن، كە زانايان دابەشيان كردو بۆ سى (۳۰) بەش و پىتى دەگوترى: قوربان، بەلام بە چاو بەس بەرگەكەى دەبىزى و، بە ھەستەكانى دىكەش ئەو نازارى، بەلام بە عەقل دەزانين كە لە نىو ئەو دوو بەرگەدا، ئەو كۆتا فەرمائشتەى خوا ھەيە دابەزانندو لە (۱۱۴) سوورەت و لە (۶۲۳۶) ئايەت و لە (۷۷۴۳۹) وشە و لە (۲۲۱۱۸۰) پىت پىك دى، نا ئەو بە عەقل دەزانرى، نجا لە سەرووى عەقلىشەو، وەحىي ھەيە، ئىلھامىش كە خورپەو خزانە نىو دلى پىدەگوترى، ھەر جورىكە لە وەحىي، كە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و مروّفەكانى دىكە تىيدا بەشدارن، بەلام وەحىي تايبەتە بە پىغەمبەرانەو، واتە: ھەندىك شت ھەيە بە عەقلىش دەرەك ناكرى، خوا چەند ناوى ھەن؟ چەند سىفەتى ھەن؟ چۆن لەگەل خوادا مامەلە بكەين؟ ئەم ژيانە كۆتايىيەكەى چۆنە؟ قىامەت چۆنە؟ ئەوانە دەبى وەحىي پيمان بلى.

ئىمه ئەۋەندە دەزانين: بوۋى خوا سەردەتاي نيه، ھەرۋەھا خوا ﷻ بوۋنەكەي كۆتايى نيه، ئنجا خوا ﷻ ئەگەر بە چاۋى عەقْل و دَل بۆى بېروانى، زۆر ئاشكرايه، (وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ ... تَذُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ)، لە ھەموو شتېكدا نيشانەيەكەي ھەيە، ئەۋە دەگەبەننى كە خوا ئاكە، بەلام ئەگەر بە چاۋى سەر بۆى بېروانى، پەنھانەو نابىرنى و ھەستى پى ناكىرى، ھەر بۆيە ھەموو ئەوانەي سەريان لە ئىلھادەۋە دەرچوۋە، ئەوانە بوۋن كە ويستوويانە بە چاۋى سەر بۆ خوا بگەپىن، بەلام نەك خوا ﷻ بگرە زۆرىك لە دروستكراۋەكانى خواش، ئەگەر بە چاۋى سەر بۆيان بگەپى، نايەنە بەر دىدەت و، نايەنە بەرگۆيت و، نايەنە بەر تفتەكت بۆنيان بگەي و، نايەنە بەر زارت تاميان بگەي و، نايەنە بەر دەستت لەمسيان بگەي، بۆ وئە:

أ- ھىزى راكيشان كە ئەم گەردوونەي ھەموو پىكەۋە بەستۈە.

ب- پوۋح كە لەنپو دوو تەنېشتەكانى خۆماندا ھەيە.

ج- ھەرۋەھا جند كە دروستكراۋىكى تايەتتى خوان و لە ئاگر دروستى كردوون.

د- فريشتەكان، ئنجا ئەگەر كەسى مولعيد بى و بلى: بېروام بەو شتەنەش ھەر نيه، بەلام بىگومان بېرواي بە ھىزى راكيشان ھەيە، ھىزى راكيشان (قوة الجاذبية) تامى، بۆنى، پەنگى، قەبارەي، دەنگى، ھىچيانى ديار نيه، ئەدى چۆن دەزانين ھەيە؟! بەھۆى شوئەۋارەكانىھەۋە.

ھەرۋەھا ھەركام لە: تيشكى گەردوونىي و، تيشكى ژىر سوورو، تيشكى سەرۋوي وەنەۋشەيى و، ھەر خودى گەردىلە، كە يەكەي دروستبوۋنى ماددەيەو، گەردىلە چۆن دەزانين ھەيە؟ تەنيا لەپىنى شوئەۋارەكانىھەۋە، ئنجا ئايا خوا ﷻ شوئەۋارە زۆرى ديار نين؟ ئەگەر بە شوئەۋارەكان بزانين گەردىلە ھەيەو، ھىزى راكيشان ھەيەو، چى ھەيەو چى ھەيە، ئايا خواش شوئەۋارە زۆرى نين؟ بىگومان ھەرچى ھەيە، ھەموۋى شوئەۋارە خوايە ﷻ.

۸- ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، خوا به همه و شتیک زانابه، ئەمەش پێنج سیفەتی دیکە، لەگەڵ حەوتەکەی پیشی، ئەو دوازدە (۷ + ۵ + ۱۲) نجا دێتە سەر خستە پرووی سیفەتی سێزدەیهمی خوا:

۹- ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ (خوا) ئەو کە سەیه (واتە: خواپەک کە باسکرا ﷻ ئەو زاتەیه) کە ناسمانەکان و زەوی لە شەش رۆژاندا هێناوە دی، پێشتریش باسمانکرد، شەش رۆژ، واتە: شەش قوناغ لە کات، شەش ماوە لە کات، چونکە (یوم) لە زمانی عەرەبییدا بە مانای ماوەپەک لە کات دی، تێستا کە تێمە دەلێن: (یوم) مانای بیست و چوار سەعات دەگەین، واتە: سوورپێکی زەوی بە دەوری خۆیدا لە بەرانبەر خۆردا، کە دیوێکی شەو و دیوێکی رۆژ، بە شێوەی هاوکۆ (معدل) شەو و رۆژ یەکێ بو (۱۲) بە (۱۲) سەعات دابەش دەبن و، بە هەردووکیان بیست و چوار (۲۴) سەعات، وێرای ئەو (یوم) چەند واتایەکی دیکەشی هەن، بۆ وێنە:

أ- ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (۷) العج، واتە: رۆژێک لە لای پەرورەدگارت هێندە هەزار (۱۰۰۰) سال لەوێه کە تێو دەپێمێن.

ب- بە لکو رۆژی (۵۰,۰۰۰) سالییش هەیه لە لای خوا: ﴿تَمِيزُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ (۱۰) المعارج، واتە: فڕیشتەکان و جەرێل بۆ لای خوا بەرز دەبنەو لە رۆژێکدا کە ئەندازەکە (۵۰,۰۰۰) سالە.

ج- لە زمانی عەرەبییدا باو: (يَوْمٌ لَكَ وَيَوْمٌ عَلَيْكَ) رۆژێک بۆ تۆ رۆژێک لە دژی تۆ، واتە: بە زبانی تۆ، رۆژی لە قازانجتو رۆژی لە زیانته، رۆژێک هاتتو و رۆژێک نههاتت، کە مەبەست ئەو نەیه یەک رۆژی دیاریکراو بێ، یانی: کاتیکی.

د- هەر وەها خوا ﷻ دەفەر مۆی: ﴿وَلَكَ الْآيَاتُ نَدَاو لَهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ (۱۱) آل عمران، واتە: ئەو رۆژانە دەستاو دەستیان پێ دەکەین لە نێوان خەلکیدا، ئەو رۆژانە مەرج نە، رۆژانێکی دیاریکراوین، واتە: ئەو کاتانە، کاتیکی دەبێ فلان دەوڵەتە سەردەکەوێ و، ئەوێ دیکە لە بەرانبەریدا تیکدەشکێ، جارێکی دیکە نەخێر تیکشکاوه کە هەڵدەستیتەوهو، ئەوێ دیکە تیکدەشکێ و هەر وەها.

١٠- ﴿ثُمَّ أَسْرَوْنِي عَلَى الْغَرَسِ﴾، [ئەمەش سیفەتی چواردەیه میەتی] دوایی خوا چوووە سەر
 عەریش، عەریش ئەوێ تێمە دەیزانین یانی: تەختیک کە حوکمرانان لەسەری دانیشتوو،
 وەک لە سوورەتی (النمل) دا، خوای پەروردگار لە باسی مەلیکە (سبأ) دا، کە (هود
 هود) بۆ (سُلَيْمَانَ) ی باس دەکات، فەرموویەتی: ﴿إِنِّي وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُكُمْ وَأُوتِيتُ
 مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَمَّا عَرَّشْتُ عَظِيمٌ﴾، من ئافەرەتیکم دۆزییەووە ﴿تَمْلِكُكُمْ﴾،
 پادشادیانەو شا ژنیانەو، لە هەموو شتێکی پێدراو (کە بۆ حوکمرانییکردن پێویست بێ)
 ﴿وَلَمَّا عَرَّشْتُ عَظِيمٌ﴾، تەختیکی مەزنیشی هەیه (لەسەری دادەنیشی بۆ حوکمرانیی).
 نەجا نابا کە خوا دەفەرموی: ﴿ثُمَّ أَسْرَوْنِي عَلَى الْغَرَسِ﴾، (أَسْرَوْنِي) بە مانای:
 (إِزْتَفَع، عَلَيَّ، اسْتَفَرْتُ)، زانیان بەو سێ وشەیە مانایان کردووە، واتە: بەرز بوووەووە،
 چوووە سەری، نیشته جێ بوو.

أ- تایا ئەمە تەعبیریکی ڕەمزیه، وەک چۆن حوکمرانییک کە دەچێتە سەر تەختی
 حوکم، مانای وایە ئەو وڵاتە دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەو، واتە: خوای بەرزیش گەردوونی
 خستە ژێر ڕکێف و چاودێری و سەرپەرشتیی خۆیەو، دوای ئەوێ بە شەش قوناغ
 هێنایە دی، نەجا دەستیکرد بە سەرپەرشتییکردن و مشوورخواردن و بەرپۆدەبردنی، تایا
 مەبەست پێی ئەوێ؟ یانی: (تَمْلِكُكُمْ لِلْمَلِكِ)، وەک بەشیک لە زانیان وایان لێکداووەتەو،
 کە مەرجیش نیە ئەو بەو مانایە بێ و تەو تەنویلە بێ کە ڕەتکراو (مرفوض) د، چونکە
 خوا ﷻ هەندیک تەعبیری لە قورئاندا بەکارهێناون بۆ تێگەیاندنی تێمە، بۆ وێنە: لە
 باسی درەختی زەققووم دا دەفەرموی: ﴿طَلَعَهَا كَأَنَّ رُءُوسَ الشَّيَاطِينِ﴾، ﴿الصَّافَات﴾،
 واتە: میوەکە ی وەک سەری شەیتانانە، بێگومان هیچ کەس سەری شەیتانانی نەبینیو،
 بەلام لێرەدا خوا ﷻ لەگەڵ خەیاڵ و ئەندێشەی تێمەدا قسە دەکات و، دەزانێ لە
 خەیاڵ و ئەندێشەی هەموو مڕۆفەکاندا، سەری شەیتان شتێکی دزیو ناوۆلایە، لێرەشدا
 بۆ وێنە (إِبْنِ عَشُور) کە زانیایەکی بەرجەستەشە هەر ئەو رایە ی هێناووە دەلی: (تَمْلِكُكُمْ
 لِلْمَلِكِ)، ئەو وێناکردنە بۆ حوکمرانیی خوا.

ب- یاخود چوونه سەر عەرڤ و بەرزبوونهوه بۆ سەر عەرڤ، سیفەتێکی خۆای بەرزە که تێمە نازانین چۆنە! من تاكو تێستا نهو رایهم زیاتر ته‌به‌ننێی کردوه، هه‌م له‌م ته‌فسیردا، هه‌م له‌ کتێبه‌کانی خۆمدا بۆ وێنه: له‌ مه‌وسووعه‌ی: (ئیمان و عه‌قیده‌ی ئیسلامی له‌بهر پۆشنایی قوربان و سونه‌تدا)، چونکه‌ خوا ﷻ له‌ جه‌وت شوین له‌ قورباندا، نه‌م چوونه سەر عەرڤ و بەرزبوونهوه بۆ سەر عەرڤی خۆی، دووباره‌ ده‌کاته‌وه، به‌لام ته‌نیا ده‌بێ ناگامان له‌وه بێ، چ گوتمان: ﴿أَسْوَىٰ عَلَى الْأَرْضِ﴾ ١- به‌ مانای چووه‌ سه‌ری و، ٢- چ گوتمان: به‌ مانای به‌رزبووه‌و، ٣- چ گوتمان: یانی سه‌قامگیر بوو، له‌ هه‌موو نه‌و حاڵه‌تانه‌دا ده‌بێ بڵیین: به‌دڵنیایی ئه‌و چوونه‌ سەر عەرڤ و بەرزبوونهوه‌و سه‌قامگیربوونه‌ی خوا له‌سەر عەرڤ، به‌و واتایه‌ نیه‌ که‌ دێته‌ زه‌ینی ئێمه‌وه، که‌ که‌سیک له‌سەر ته‌ختیک دا‌بنێش!! هه‌یچ گومانی تێدا نیه‌، ئه‌وه‌ نابێ به‌هه‌یچ شێوه‌یه‌ک له‌ زه‌ینماندا هه‌بێ، نه‌ک هه‌ر بۆ ئه‌مه‌، بۆ هه‌موو سیفەته‌کانی دیکه‌ی خواش ﷻ، چونکه‌ خوا ده‌فه‌رموی: (لیس که‌مله‌ شیئ) هه‌یچ شتیک وه‌ک خوا نیه‌، که‌واته‌: هه‌موو سیفەته‌کانی خواش وه‌ک خوا و، کرده‌وه‌کانی خواش تایبه‌تن به‌ خواوه‌ ﷻ.

ئع‌جا خوا سیفەتی پازده‌یه‌می خۆی باس ده‌کات:

١١- ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ﴾ (خوا) ده‌زانێ چی دێته‌ ئێو زه‌وی.

١٢- ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ هه‌روه‌ها چیش له‌ زه‌وی ده‌رده‌چێ.

١٣- ﴿وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ﴾ هه‌روه‌ها چی له‌ ئاسمان و له‌سه‌ری داده‌به‌زی.

١٤- ﴿وَمَا يَرْجُ فِيهَا﴾ دیسان چیش به‌رز ده‌بێته‌وه‌ به‌ره‌و سه‌ری، به‌ره‌و ئاسمان.

بیگومان نه‌م وه‌دصفه‌ی خوا بیرو خه‌یالی مرۆف زۆر فراوان ده‌کات و به‌ زۆر شوێنیدا ده‌بات، تۆ به‌هێنه‌ به‌رچاوی خۆت: خوا هه‌موو نه‌و شتانه‌ ده‌زانێ که‌ ده‌چنه‌ ئێو زه‌وی، چی ده‌چێته‌ ئێو زه‌وی ؟

١- هه‌ر تێکۆکه‌ تاوێک له‌ باران و به‌فرو ته‌زره‌، هه‌ر دڵۆپه‌یه‌کی ئاوو، هه‌ر ده‌نکیکی ته‌زره‌و، هه‌ر که‌لوێکی به‌فر، که‌ ده‌بارێ و ده‌چێته‌ ئێو زه‌وی، خوا ده‌یزانی.

٢- پاشان ھەر دەنکە تۆویک، ئنجا دەنکە تۆوھکە، گەنم بێ، جو بێ، ھەرزن بێ، برنج بێ، نیسک بێ، نوک بێ، ماش بێ، ماشی پەش و سپی، فاسۆلیا بێ، ھەرچی دەنکە، ھەمووی خوا دەیزانی.

٣- ھەرچی نێوکە، وەک نێوکە قەیسیی، نێوکە خورما، نێوکە بادەم، نێوکە خۆخ، ھەموو ئەوانە نێوکە کە یان دواپی دەبێتە نەمام و درەختە کە یان.

٤- ھەرچی زیندە و دەر بە ھەموو جوورەکانیانەو.

٥- پاشان ھەرچی جەنازەدی مروڤانە.

٦- ھەرچی شتی دیکە یە کە دەچێتە ئێو زەوی، خوا ﷻ ھەمووی دەزانی.

ھەروەھا ھەرچی لە زەوی دێتە دەری:

١- ھەر نەمامیک کە لە زەوی دێتە دەری.

٢- ھەر چەقەرە گیاییەک کە دێتە دەری.

٣- ھەر کانزایەک کە دێتە دەری.

٤- ھەر بەرمیلە ئەوتیک کە دەری دینن.

٥- ھەر بەرمیلە غازیک کە دەری دینن.

٦- ھەر خەلۆزیک کە بەرد کە دێتە دەر.

ھەرچی لە زەوی دێتە دەر، خوا ﷻ ھەمووی دەیزانی.

دێسان ھەرچی لە ئاسمانیش دێتە خوار:

١- لە ھەموو جوورەکانی تیشک.

٢- ئاویش بە ھەر سێ جووری: باران و بەفرو تەزرەو.

۳- فریشتەکان کە دێنە خوار.

۴- وەحیی کە دادەبەزێ.

۵- هەرچی بۆتسەیهو لە شەیتانەکان دەگیرێن.

۶- هەرچی نەیزە کە دێتە خوارو بەرەو بەرگە هەوای زەوی دێ و، بەرگە هەوا دەیسووتێنێ بۆ ئەوەی زیانمان پێ نەگەیەنێ، کە زانیان دەڵێن: بە شێوەی هاوکۆبی و گشتیی لە شەوو پوژێکدا یەک ملیۆن پارچە بەرد بەرەو بەرگە هەوای زەوی دێ، بەلام بەرگە هەوا دەیانسووتێنێ، بۆیەش خوا لە بارەى ئاسمانەوه دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۚ﴾ ۳۲. واته: ئاسمانمان کردووە بە بانگی پارێزراو، ئاسمان خۆیشی پارێزراوەو کون نابێ و پارێزەریشە بۆ ئێمه.

هەرچی لە ئاسمان دادەبەزێ، خوا هەمووی دەزانت.

﴿وَمَا يَشْرُحُ فِيهَا﴾ ۳۳. هەروەها هەرچی بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەوه، خوا دەیزانت:

۱- فریشتەکان.

۲- ڕووحەکان کە دەکیشریێن.

۳- کردەوهکان: کردەوهی چاک و کردەوهی خراپ.

۴- هەرچی کە بەرز دەبێتەوه بەرەو سەری و بەرەو ئاسمان، خوا هەمووی دەزانت.

۱۵- سیفەتی شازدەیهی: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ ۳۴. ئەو لەگەڵتانە لە هەر کۆتێک بن، زۆریە هەرە زۆری زانیان، ئەگەر نەلێم تێکرایان رایان وایە ئەم ئایەتە دەبێ تەتویل بکری، واته: نابێ ڕووالەتەکەى وەرگیری، خوا لەگەڵتانە لە هەر کۆتێک هەن، ئایا ئێستا دەتوانین بڵێن: خوا لێرەیهو لەم ژوورەیه؟ نەخیر، چونکە:

یه که م: خوا دهفه رموی: خوا له سهر عهړشی خوږه تی، له دهره وهی دروستکراوه کانی خوږه تی، خوا له دهره وهی کات و شوښنه و، له دهره وهی دروستکراوه کانی خوږه تی، وهک زانایان ده لښ: (مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ)، خوا له سهر عهړشی خوږه تی به و شیوه یه ی بؤ خوا شایسته یه و، له دهره وهی دروستکراوه کانی خوږه تی.

دووه م: مووسا عليه السلام داوای له خوا ی پهره ردگار کرد، خو ی پشمان بدات و بیینی، خوا فهرمووی: ناتوانی بمینی، دوا یی فهرمووی: ته ماشای نه و کتوه بکه، ته گهر خو ی راگرت، توش دته توانی بمینی، به لام کاتیک خوا بؤ کتوه که دهرکه وت وردو خاش بو و سووتا، مووساش له هو ش خو ی چوو، وهک له سوورده تی (الأعراف) - ۱۴۳-، دا هاتوه و له ته ففسیری نه و سوورده ته دا به ته ففصیل باسمان کردوه.

سیه م: ههره وه ها له سوورده تی (الأنعام) یشدا له باره ی بیینی خوا ی پهره ردگار دوه، له ته ففسیری نه و نایه ته دا که دهفه رموی: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۱۲۳، الأنعام، باسیکی سهره خو مان کردوه و دوا یی کراوه به نامیلکه یه کی تایه تییش، که واته: ناگونجی بگوتری: خوا لیره یه به زاتی خو ی.

چواره م: فهرمایشتی پیغه مبهری خواش عليه السلام هه یه دهر باره ی وه سفی خول دهفه رموی: (حَبَابُهُ الثُّورُ لَوْ كَشَفَهُ لَأَخْرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ) (أخرجه مسلم: ۱۷۹، وابن ماجه: ۱۹۵، وأحمد: ۱۹۶۴۹، وأبو عوانة: ۳۷۹، وابن حبان: ۲۶۶، والطبرانی في الأوسط: ۶۰۲۵).

واته: په رده که ی ږووناکیه { په رده یه که له نیوان خواو عليه السلام دروستکراوه کانی ده یه، ږووناکیه } نه گهر لای به ری، پرشنکه کانی ږووی خوا ی پاک، ههر چی له چه شمه ندازیدایه و خوا ده بیینی، هه مووی ده سووتی.

که واته: گومان له وه دانیه که خوا عليه السلام به زاتی خو ی له هه موو شوښنه کان نیه، نه دی مه به ست پتی چییه؟ واته: خوا به زانیاری و به دهسته لاتی له هه موو شوښنه کان دا له گه لانه، له ههر چییه ک بن، به لام هه ندیک له نه هلی ته صه ووف گوتوویانه: پتویست به و ته ټویه ش ناکات، بؤ وینه: (الورتجی) ده لتي: دوو پتکه

هەن: (مَقَامَ عَنِ الْجَمْعِ، وَمَقَامَ إِفْرَادِ الْقَدِيمِ مِنَ الْخَادِثِ). پێگەی کۆکردنەوهی هەموو شتێک لە خواداو، پێگەی لێک جیاکردنەوهی بێ سەرەتاو پەیدا بوو، مەبەستی ئەوەیە وەختێک باسی خواى بەرز دێتە پێش، دروستکراوەکان هەموویان دەبن بە خەون و خەیاڵ، وەک لە کۆردەواریی خوشماندا دەلی: هەر خوا خوایه، ئەوی دیکە هەمووی کاو بایه، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: {إِنْ أَضْطَقَ بَيْتٌ قَالَهُ شَاعِرٌ: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مُحَالَةَ زَائِلٌ} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٢٨٤١، ومسلم: ٢٢٥٦)، واتە: راستترین قسەی شاعیری گوتبیتی ئەو قسەیە: ناگادارین! هەرچی هەیە جگە لە خوا، هەمووی پووچە، واتە: هیچی بوونی لە خۆیەوه نیە و، هەموو نێعمەتێک هەرچۆن بێ، کۆتایی دێ و لە بەین دەچێ، واتە: نێعمەتەکانی دنیا.

ئنجایەندیک لە ئەهلی تەزکیەو تەصەووف دەلێن: وەختێک پایەو مەقامی بەرزى خوا عَزَّوَجَلَّ وەک: بوون پێویست (وَاجِبُ الْوُجُودِ)، خاوەنی بوونی راستەقینە، کە تەنیا هی ئەوە، دەهێتە بەر چاو، شتەکانی دیکە هیچیان بوونیان نامێنن، بۆیە هەرچی هەیە، وەک یەکیک لە خواناسان گوتوویەتی: هیچ شتێکم نەبینیوە کە خواى بەرزىم لەگەڵ نەبینی، یەکیکی دیکە گوتوویەتی: هیچ شتێکم نەبینیوە، خوام لە پێش ویدا نەبینی، بەلام بێگومان دواى پێگەی دیکەش هەیەو ئەوەیە، کە بەدیھێنەر و بەدیھێندراو، لێک جیا بکری ئەوە، کە لە راستیدا ئەوە راستەو لەگەڵ واقعیدا دەگونجێ و لەگەڵ دەقە شەریعیەکانیشدا دەگونجێ، بەلام ئەو تەنیا خوا بینین و تەنیا حیساب بوو خوا کردنە، ئەگەر لە شیرازە دەقە شەریعیەکان و عەقڵ و واقع بچێتە دەری، سەردەکێشی بوو بەکبونی (وَحْدَةُ الْوُجُودِ)، واتە: ئەوە کە بگوترێ: ئەم گەردوونە هیچی بوونی نیە، هەرچی هەیە، بەس خوا بە ﷻ کە ئەوە راست نیە، چونکە خوا باسی دروستکراوەکانی خۆی کردووە، باسی ئەهلی کوفری کردووە، باسی ئەهلی ئیمانی کردووە، باسی چاکەى کردووە، باسی خراپەى کردووە و ناگونجی هەموو شتێک

خوابی^(۱)، به لایم ییگومان هه موو شتیک به ویستی خوابه، هه موو شتیک به دهسته لای خوابه، هه موو شتیک به دیهینراوی خوابه، مادام به دیهینراوی بـ.

۱۶- ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ {ئهمهش سیفهقی حه قدهیه م} خواش بینهری ئه وهیه که دهیکهن، ئهمهش به لگهیه له سه ر راستیی ته ئویل کردنی ئه و نایه ته، چونکه ته گهر خوا لیره بـ، پتویست ناکات، بفرموی: کرده وه کانتان ده بیننی به لایم به و شتیهیه بـ خوا شایستهیه ﴿عَلَّامٌ﴾ له سه ر عه پشی خویهقی و له ده ره وهی دروستکراوه کانیهقی و، ئاگای له هه موو شتیکه و کرده وه کانی به ننده کانیشی ده بیننی.

۱۷- ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ {ئهمه جه خه کتر دهنه وهی ئه وهی پشیشیه} ته نیا خوا حوکمران و خاوه ن بریاری ره هایه له ئاسمانه کان و زه ویدا.

۱۸- ﴿وَالِلَّهِ تُرْجِعُ الْأُمُورَ﴾ {ئهنه وهش سیفهقی هه ژدهیه می خوابه ﴿عَلَّامٌ﴾ هه موو کاروباره کانیش بهس بـ لای خواش ده گیرینه وه، وشه (أُمُور) کۆی (أمر)، به مانای حال (شأن)، و، به مانای پهیدا بوو (حادث) دی، واته: هه رچی قسه و کرده وه و شته، هه مووی بـ لای خوا ﴿عَلَّامٌ﴾ ده گیرینه وه، {إِنَّ عَطِيَّةً} گوتویهقی: {الْأُمُورُ هُنَا: جَمِيعُ الْمَوْجُودَاتِ، لِأَنَّ الْأَمْرَ وَالشَّيْءَ وَالْمَوْجُودَ أَسْمَاءٌ شَائِعَةٌ فِي جَمِيعِ الْمَوْجُودَاتِ: أَغْرَاضُهَا وَجَوَاهِرُهَا}، واته: {أُمُور} لیره دا کۆی هه موو دروستکراوه کانه، چونکه وشه ی {الْأمر، الشيء، الْمَوْجُود} {ئهم سییه (أمر) واته: کار، (شيء) واته: شت، (موجود) واته: هه بوو} ئه وانه هه موویان ناوی باون بـ تیکرای دروستکراوه کان، به جه وه ره و عه ره صیانه وه. {جَوَهَرٌ}، ئه وهیه که له زاتی خۆیدا هه بـ و، {عَرَضٌ} ئه وهیه سیفهقی ئه و شته بـ، بـ وینه: سیویک بوونه که ی خۆی (جوهر)، به لایم تام و بۆن و رهنه که ی پێیان ده گوتری: {عَرَضٌ}، له کتیه کانی (أصول الفقه) دا هاتوه: {الْأَمْرُ: مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الْفِعْلِ وَالْقَوْلِ وَالشَّانِ وَالشَّيْءِ}، که وشه ی {أمر}، هاو به شه له نیتوان کردارو قسه و حال و شت دا.

(۱) له به شی نۆیه می کبیی (ریگای صالح بوون و به ره و خواجوون) دا، چاپی شه شه می، به دریزی باسی بیرۆکه ی په کبوونی (وحدة الوجود) مان کردوه و به ره ره چنکی باشی (محي الدين بن عربي) مان داده ته وه، که به ناهه ق نازناوی (الشيخ الأكبر) ی دراوه تی.

کهواته: که دهفهرمووی: ﴿وَالِی اللّٰهُ تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، واته: ههرچی قسهیهو ههرچی کردودهیهو ههرچی کاروباره، ههمووی تهنیا بۆلای خوا دهگیریتتهوه، ﴿تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، خوێنراوه تهوهش: ﴿وَالِی اللّٰهُ تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، واته: کاره کان بۆلای خوا دهگهڕیتتهوه.

۱۹- ﴿يُولِجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ﴾ [نه‌میش سیفه‌ق نۆزده‌یه‌می خوای په‌روه‌ردگار] واته: شه‌وگار به‌ نێو پۆژگارد ده‌کات و، پۆژگار به‌ نێو شه‌وگارد ده‌کات، به‌دنیایی مه‌به‌ست ته‌وه‌یه که شه‌وگار ده‌خاته نێو پۆژگار، واته: شه‌و کورت ده‌بێ و پۆژ درێژ ده‌بێ و، که ده‌فهرمووی: پۆژگار به‌ نێو شه‌وگارد ده‌کات، واته: شه‌و درێژ ده‌بێ و پۆژ کورت ده‌بێ، خوای کارزان به‌ پیتی که شه‌کانی سأل و له‌ به‌ر به‌رز ده‌وندیی ژبانی مروڤ، کورته‌و درێژه به‌ شه‌وو پۆژان ده‌کات، هه‌تا هاوکۆی درێژبوونی ههر کامیکیان جاری وایه ده‌گاته: شازده سه‌عات، پۆژ، ده‌گاته: شازده سه‌عات و، شه‌و ده‌میڤتته‌وه: هه‌شت سه‌عات، یاخود به‌ پێچه‌وانه‌وه شه‌و ده‌بیته: شازده سه‌عات و پۆژ ده‌بیته‌وه، هه‌شت سه‌عات، به‌لکو له‌ هه‌ندی شوینی زه‌وی دا نه‌ندازه‌که زۆر زیاتریشه، شه‌وو پۆژ ده‌گه‌نه: بیست سه‌عات، به‌لکو بیست و دوو سه‌عات، به‌لکو له‌ هه‌ندیک شوین، شه‌ش مانگ ههر شه‌وه‌و، شه‌ش مانگیش پۆژه.

۲۰- {سِيفَهُ بَيْسْتَمَ وَ كَوْنَايِ} ﴿وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، هه‌روه‌ها ته‌و زانایه به‌ خاوه‌نی سینه‌کان، (ذَات) (مُؤَنَّث) (ذو)یه یانی: (صَاحِب)، (ذَات)، یانی: (صَاحِبَة)، ئنجا (صَاحِبَة) ههم به‌ مانای خاوه‌ن دێ و، ههم به‌ مانای هاوه‌ل دێ، هاوه‌لی سینه‌کان، یان خاوه‌نی سینه‌کان، مه‌به‌ست پیتی ته‌و نه‌یڤییانه‌ن، ته‌و نیازو مه‌به‌ستانه‌ن که له‌ سینه‌کاندا شیردراون، بۆیه فهرموویه‌تی: ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، له‌ به‌ر ته‌ودێ له‌ سینه‌کان جیانه‌بانه‌وه، یان وا پۆچوون له‌ نێو سینه‌کاندا، وه‌ک بووبنه خاوه‌نی سینه‌کان، ئنجا خوا ﷻ زانایه به‌ ههرچی هه‌ست و نه‌ست و خولیایه‌و له‌ عه‌قل و دلدا دێ و ده‌چی، هه‌رچه‌نده مروڤ بیه‌وێ په‌نهانی بکات، به‌لام خوا ﷻ هه‌چی لێ په‌نهان نابێ.

ئەمە بیست سیفەت که لەم شەش ئایەتە موبارەکەدا، خوای بەرزى مەزن
خۆی پى وەسف کردوون، که وەک دەبینین هەموو شتەکان دەگرێت وە
بیست سیفەت و کردەویە، چونکە هەندیکیان کردەوێن و هەندیکیشیان
سیفەتن.

کورته باسیک له بارهی به پاکگرتنی دروستکراوه کانه وه بو خوا عزوجل

به پښان!

نهم کورته باسه له پتنج پرگه دا ده خهینه روو:

پرگه ی یه کهم: مالای (تَسْبِيح):

(راغب الأصفهانی) له کتبه ناوداره که ی خوئی (مفردات ألفاظ القرآن) دا، ده لئ: (السَّبْحُ: الْمَرْ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ، ثُمَّ اسْتَعْيَرَ لِلسَّرْعَةِ فِي الْعِبَادَةِ وَتَنَزِيهِ اللَّهِ تَعَالَى وَإِبْعَادِهِ عَنِ الشُّوْءِ وَالنَّقْصِ)، (سَبَحَ): به مانای رویشتنی خیرایه له یتو ناودا، یاخود به یتو هه وادا، دواپی خوازراوه ته وه بو خیراییکردن له به ندایه یتییکردن بو خواداو، به پاکگرتنی خواو به دوورگرتنی، له ههر خراپه و کهم و کورپییه ک.

(الشوکانی) له ته فسیره که ی خوئی دا^(۱)، ده لئ: (وَفِعَلَ التَّسْبِيحِ قَدْ يَتَعَدَّى بِنَفْسِهِ تَارَةً، كَمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿وَسَبِّحْهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾^(۲) الْأَحْزَابِ، وَبِالْأَمِ أُخْرَى، كَمَا فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾^(۳) الْجُمُعَةِ، وَأَصْلُهُ أَنْ يَكُونَ مُتَعَدِّياً بِنَفْسِهِ، لِأَنَّهُ مَعْنَى سَبَّحْتُهُ: بَعْدْتُهُ عَنِ الشُّوْءِ، فَلَمَّا اسْتَعْمَلَ بِالْأَمِ، فَهِيَ إِذَا مَزِيدَةً لِلتَّأْكِيدِ كَمَا فِي شَكَرْتُهُ وَشَكَرْتُ لَهُ، أَوْ هِيَ لِلتَّغْلِيلِ: أَيِ: افْعَلِ التَّسْبِيحَ لِأَجْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ خَالِصًا لَهُ).

واته: وشه ی ته سبیح جاری وایه بو خوئی به رکاز ده خواوئی، وه ک قسه ی خواو به رز: ﴿وَسَبِّحْهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾^(۲) الْأَحْزَابِ، به پاکی بگرن به یانیان و یتواران، جاری واش هه یه، به (ل) به رکاز ده خواوئی، وه ک نهم نایه ته: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ﴿١﴾ الجمعة، وشعی (تہ سبیح) بیش بنہرہ تہ کھی وایہ
خوی بہر کار بخوازی، چونکہ (سَبَّحْتُهُ) واتہ: (تَعَذُّتُهُ عَنِ السُّوءِ)، دوورم خستہ وہ
(بہ پاکم گرت و بہ بی خہوشم دانا) بویہ کاتیک لام (ل) ی لہ گہل بہ کاردی،
نہو (ل) ہ زیادکراوہ، یان بؤ جہ ختکردنہ وہی واتاہ کھی وہک: (شَكَرْتُهٗ وَشَكَرْتُ
لَهُ)، (نَصَحْتُهٗ وَنَصَحْتُهٗ لَهُ)، ہر دووکیان بہ یہک واتان، بہ لام: (وَشَكَرْتُ لَهُ)، واتہ:
سو پاسگوزاریم بؤ کرد، نہمہ مانایہ کھی بہ ہیزترہ، یان: (نَصَحْتُهٗ لَهُ)، دلسوزیم
بؤ نواند، مانایہ کھی بہ ہیزترہ لہ: (نَصَحْتُهٗ)، یاخود نہو (ل) ہ بہ کارہیتراوہ بؤ
ہوکار ہینانہ وہ (تعلیل) یانی: نہو بہ پاکگرتنہ تاییہت کراوہ بہ خواوہ ﴿٢﴾.

کہواتہ: کہ دہ لئین: (أَسْبَحُ اللّٰهَ) یان (سُبْحَانَ اللّٰهَ)، یانی: من خوا بہ پاک
دہ گرم و، بہ بی خہوشی دہ زانم و، دووری دہ خہمہ وہ لہ ہرچی کہم و کووپی
و لہ کہو پلہ، ہہ یہ.

برگی دووہم: گہورہ یی و گرنگی (تسبیح و تحمید):

۲- (تَسْبِيحٌ وَتَحْمِيدٌ)، واتہ: بہ پاکگرتنی خواو ستایشکردنی خوا، دوورخستنہ وہی خوا
لہ ہر ہلہو پلہو کہم و کوپیہک و، بی خہوشی راگیانندی، کہ لہ زاقی خویدا
وایہو، ستایشکردن و مہدح و سہناکردنی بہ سیفہ تہ بہرزو بی وینہکانی، نہم دووہ:
(تَسْبِيحٌ وَتَحْمِيدٌ)، راستترین شتن لہ بووندا، چونکہ خوا ﴿٣﴾ لہوپہری پاکیی و بی ہلہو
پلہلہیدایہو، لہوپہری چاکیی و بہرزی و مہزنی و ستایشکراوی دایہ، ہر بویہش
ہیچ شتیک نیہ لہ دروستکراوہکانی خوا، کہ خوا بہ پاک نہگرتی و ستایشی نہکات،
چونکہ خوا ﴿٤﴾ کہ دروستکراوہکانی ہیناوانہ دی، وای ہیناوانہ دی، خواونی خویان بناسن،
ہیچ شتیک نیہ لہ گہردووندا، جگہ لہ مروؤف و جند، نہوان خوا توانای پیداون، کہ
خوا بہ پاک بگرن و ستایشی بکن، یان بہ پیچہوانہ وہ، بہ لام تہانہت جندو مروؤش
گہردیلہکانی جہستہیان، نہوانیش ہموویان چونکہ شت (شیء)ن، ہر خوا بہ پاک
دہگرن و ستایشی دہکەن، وہک خوا ﴿٥﴾ لہ سووردتی (الإسراء) دا دہفہ رموی: ﴿وَإِنْ
مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا بِسَبْحٍ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا نَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ ﴿٦﴾، واتہ: ہیچ شتیک نیہ، مہگہر

به ستایشکردن ده خوا به پاک ده گرتی، به لام یتوه له به پاکگرتن و ستایشکردن ده که یان یتیناگهن، که نهمه دواپی زیاتر تیشکی ده خهینه سهر.

برگهی سینه: نهو سووره تانهی به (تسیح) ده ست پیده کهن:

به پیی سه رنجدانی من، جهوت سووره تی قورنان به (تشیح) ده ستیان پیکردوه، که نهو جهوت سووره تهن:

۱- سووره تی الإسراء: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ عَيْنِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ ۱ کاتی خوی نیمه سووره تی (الإسراء) مان ته فسیر کردوهو، نهمه ش تابه تی یه که می سووره تی (الإسراء) هو، من به پیی ریز به ندیی موصحف نهو سووره تانه دینم.

۲- نهم سووره تی (الحديد): ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ۱، واته: ههر چی له ناسمانه کان و زه ویدا ههیه، خوی به پاکگرت، یان به پاکگرتی بو خوا راگه یاند.

۳- سووره تی (الحشر): که له تابه تی یه که م دا، خوا ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ۱، واته: پاکبی بو خوا راگه یاند، ههر چی له ناسمانه کان و ههر چی له زه ویدا ههیهو، خوا زالی کار به جیهه.

له سووره تی (الحديد) دا ده فهرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ۱، به لام له سووره تی (الحشر) دا ده فهرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ۱، واته: له سووره تی (الحديد) دا (وما فی) یه که ی له که ندانیه: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ۱، به لام له سووره تی (الحشر) دا: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ۱.

۴- سووره تی (الص): له تابه تی یه که میدا: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ۱، که مانایان ههر یه که، به لام که ده فهرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ۱، ههروه ها نهو دی که له زه ویدا ههیه، مانایه که ی به هیز ترو توخر ده کاته وه.

۵- سوڀرتي (الجمعة): ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، خوا به پاڪ ده گري، هه رچي له ناسمانه كان و هه رچي له زهويدا ههيه، (خواش) هوكمراڻي پاڪي زالي کارزانه.

۶- سوڀرتي (التغابن) كه ناوا ده ست پنده كات: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، هه رچي له ناسمانه كان و هه رچي له زهويدا ههيه، پاڪي بو خوا راده گهيه نئي، هوكمراڻي به س هي نه وه، ستايش ته نيا بو نه وه، نه وه له سهر هه موو شتيك به توانايه.

۷- سوڀرتي (الأعلى): ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾، ناوي پهروه رذگاري هه ره به رزت به پاڪ بگره.

نجا نه گهر سه رنجي نه وه هوت سوڀرته بدهين:

۱- خوا ﴿سُبْحَانَ﴾ له سوڀرتي (الإسراء) دا، به چاوگ هيتاويه تي: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي﴾، چونكه ﴿سُبْحَانَ﴾، ياني: ﴿يُسَبِّحُ، سُبْحَانَ﴾ يان ﴿يُسَبِّحُ تَسْبِيحًا﴾.

۲- له هه ر سئ سوڀرتي (الحديد والحشر والصف) دا به رابردوو هيتاويه تي: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ﴾.

۳- له سوڀرتي (الجمعة والتغابن) دا، به (مضارع) هيتاويه تي: ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ﴾.

۴- له سوڀرتي (الأعلى) شدا به فرمان هيتاويه تي: ﴿سَبِّحْ أَسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾.

كه واته: له رابردوودا هه رچي دروستكراوي خوايه، خواي به پاكرتووه، له داهاتووشدا هه رچي دروستكراوه كاني خوان، خوا به پاڪ ده گرن و، فرمانيشكراوه به پاكرتني خواو، به پاكيگري خواش ﴿سُبْحَانَ﴾ راستيه كه له هه موو گهردووندا دره وشاوه ته وه.

گشتيترين ثابته دهر باره ي به پاكرتني خوا، له سوڀرتي (الإسراء) دايه، كه ده فرموي: ﴿نَسْجُ لَه السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْجُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ

لَا تَقْفَرُونَ نَسِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝۱۱ واته: عهوت ناسمانه کان و زهوی و ههر که سیک که تیناندا ههیه، به پاکگرتن و، بی خهوشی دهربرین بو خوا رادهگهیه نی و، هیچ شتیک نیه مه گهر به ستایشکردنه وه خوا به پاک ده گرتی، به لام تیوه له به پاکگرتن و ستایشکردنه که یان تیناگهن، بیگومان خوا زور هیدی و مهندهو، زوریش لیئوردهیه.

برگه ی چواره م: چۆنیه تی (تَسْبِيح):

تیمه له تهفسیری نایه تی ژماره (۴۴) ی سووره تی (الإسراء) دا، کاتی خۆی کورته باسیکمان لهو بارهیه وه کردوه، به لام لیرهش له هندی گۆشه و رهههندی دیکه وه، قسه ی لی ده که یین و، رای هندی که له زانایانیش لهو باره وه دینین:

۱- (الشوکانی) له تهفسیره که ی خۆی دا^(۱) ده لی: (الْمُرَادُ بِالتَّسْبِيحِ الْمُسْتَدِلُّ إِلَى مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنَ الْعُقُلَاءِ وَغَيْرِهِمْ وَالْحَيَوَانَاتِ وَالْجَمَادَاتِ، هُوَ مَا يُعْمُ التَّسْبِيحُ بِلِسَانِ الْمُقَالِ كَتَسْبِيحِ الْمَلَائِكَةِ وَالْإِنْسِ وَالْجِنِّ، وَبِلِسَانِ الْحَالِ كَتَسْبِيحِ غَيْرِهِمْ، فَإِنَّ كُلَّ مَوْجُودٍ يُدَلُّ عَلَى الصَّانِعِ).

واته: مه به ست له پاکگرتنیک که پالداوه ته لای هه موو نه وانه ی له ناسمانه کان و زهویدا ههن، له خاوهن عه قلان و جگه له نه وانیش، له ژبانداران و له مادده ی بی ژبان، بریتیه له وه که به زمانی وتار بی، وه که به پاکگرتنی فریشته کان و مروڤه کان و جند بو خوا، یاخود به زمانی حال بی، وه که به پاکگرتنی دروستکراوه کانی، جگه له فریشته و جندو مروڤ، که بریتیه له وه ی نه گهر تینانه وه راجینی به زمانی حال پیت ده لین: به دیه پنه ریکیان هه یه و دروستکه رو کار سازکیان هه یه.

نه مه رای (الشوکانی) ه.

۲- به لَام (الشوکانی) هەر خَوّی رِای (الرّجّاج) دِئِی، که زانابه کی بهرجهسته ی ئیسلامه، ده لَی: (قَالَ الرَّجّاجُ: لَوْ كَانَ هَذَا التَّسْبِيحُ: الدَّلَالَةُ وَظُهُورُ آثَارِ الصُّنْعَةِ، لَكَانَتْ مَفْهُومَةً، فَلِمَ قَالَ: ﴿وَلَكِنْ لَا نَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾؟ الإسراء، وإِنَّمَا هُوَ تَسْبِيحٌ مَقَالٍ، وَاسْتَدَلَّ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ ﴿٢٨﴾ الْأَنْبِيَاءُ، فَلَوْ كَانَ هَذَا التَّسْبِيحُ مِنَ الْجِبَالِ تَسْبِيحٌ دَلَالَةٌ، لَمْ يَكُنْ لِحَظِّصِصِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَالِدَةً^(۱)، (به راستی زه ججاج قسه یه کی زور جوان ده کات).

ده لَی: نه گهر مه به ست لهو به پاکگرتنه، ئه وه بووایه که ده لالهت ده که ن له سهر بوونی خواو، شوینه واری دروست کرانیان له لایه ن خواوه، له واندا ده رده که وئی، ئه وه شتیکی زانراو بوو بو ئیمه، نه دی بوچی خوا فهرموویه تی: ﴿وَلَكِنْ لَا نَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾، به لَام ئیوه له به پاکگرتنی ئه وان بو خوا تیناگهن؟ که واته: دروست کراوه کان هه موویان به زمانی قسه (مقال)، (به شیوه یه که ئیمه تی ناگه ی ن) خوا به پاک ده گرن، به لگه ش قسه ی خوا ی به رزه که ده فهرموئی: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ ﴿٢٨﴾ الْأَنْبِيَاءُ، واته: ((ئیمه چیا به کامان له گه ل داوودا پام و ده سته مو و ملکه چ کرد بوون، ههروه ها بالنده کانش له گه لیدا، خویان به پاک ده گرت)) نجا نه گهر نه وه به پاکگرتنه ی چیا به کان بو خوا ته نیا ده لاله تیان بووایه و، به لگه بوونیان بووایه، له سهر بوونی خواو پهروه ردگار ئیتی خوا، نه و کاته هیه سوودی نه بوو تایبه تی بکات به داووده وه.

یانی: هه رکه س ته ماشای چیا یان بکات، ده زانی خوا دروستی کردوون، نه گهر عاقلانه و به نینسافه وه ته ماشا بکات، به لَام خوا ﴿وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ ده فهرموئی: چیا به کامان له گه ل داوودا ده سته مو و ملکه چ کرد بوون، پاکی خویان له گه ل راده گیاندا، که واته: نه و پاکی راگه یاننده ی چیا به کان، نه وه ئیه به به لگه به ئیتر ئه وه سه ره پهروه ردگار ئیتی خوا، چونکه هه موو که س ده یزانی، نه دی بوچی نه و ته سیه حکردنه تایبه ت کراوه به داووده وه؟ به راستی قسه که ی زور به جیه.

۳- ته ماشای زۆریه ی ته فسیره کانم کرد، لهو باره وهو ئه وهی سه رنجی ڕاکێشام، ئه وهیه که فه خره ددین پازیی ڕه خنه ده گری له (الزجاج) و ده ئی: (هَذَا الْكَلَامُ ضَعِيفٌ، أَوْلَا: دَلَالَةُ الْأَجْسَامِ مِنْ أَدَقِّ الْوُجُوهِ فَالْكَفَّارُ جَهْلُوهَا، ثَانِيًا: مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْحَيَاةَ فِي الْجِبَالِ مُعْجَزَةً لِذَاوَدَ)، دهیه وی هه ردووک به لکه کانی زه ججاج هه لئووه شینته وه، ده ئی:

۱- ئه وه که گوتهویه ئی: بۆچی خوا ده فهرموی: ﴿وَلَكِنْ لَا تَقْهَرُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ به لام ئیوه له به پاککرتنی دروستکراوه کان بۆ خوا تیناگهن، ده ئی: که یاندنی جهسته کان له سه ر ئه وه که خوا دروستی کردوون و بوونه به لکه یان، زۆر ورده، بۆیه خوا بئیروایه کان ده دویتی و ده فهرموی: ئیوه تیناگهن، واته: ئیوه لهو ده لاله ته تیناگهن (لهو ده لاله ته ورده، لهو به لکه بوونه ورده ی دروستکراوه کان له سه ر به دیه ئینه رایه تی خوا ﷻ و سه ر پهروه ردگاریتی و مشوور خۆریه تی خوا بۆیان).

۲- به نسه ت به لکه ی دووه مه وهش ده ئی: ده گونجی خوا لهو چیا یانه دا ژیا ئی تیدا خولقاندبن (و، قسه یانکردبن، به زمانی وتار خوا یان به پاککرتنی) وهک موعجیزه یه ک بۆ داوود (عليه السلام).

نجا فه خره ددینی پازیی ده ئی: به پاککرتن، دوو واتیان ده گه یه ئی:

یه که م: ئه و دروستکراوه هه موویان به لکه ن له سه ر مه زنیی خوا و پاک و بێ خه وشیی خوا. که واته: به زمانی حال ده ئی: خوایه! تۆ مه زن و به رزو پاک و بێ خه وش و دووری له هه ر که م و کوپییه ک.

دووه م: هه موو بوون گونجاوه کان (الممکنات)، (ئه وانه ی ده گونجا بێ و ده گونجا نه بێ) ملکه چن بۆ خوا و خوا ی پهروه ردگار خستوویه ژێر ڕکێفی خۆیه وه، به و شیوه یه ی بیه وی مامه له یان له که لدا ده کات، ئه وهش شیوه ی به پاککرتیانه بۆ خوا ﷻ.

۴- پای به نده: من له ته فسیری سوږه تی (الإسراء) دا، له کاتی شیکردنه ووهو پروونکردنه ووهی واتی نایه تی ژماره (۴۴) دا، که پیشر خوتندمه ووه، کورته باسټکم کړدوه، له ویشدا هه ر نهو پايه م زیاتر ته به نینی کړدوه که هه دروستکراویک له دروستکراوه کانی خوا، جوړیک به پاکگرتن و ستاییشکردنی تایه ت به غوی هه یه بو خوا، که بو تیمه زانراو نیه، له ووی به لکه کانیشم هیټاون:

أ- یه کیک له به لکه کان ته ووهی که پیغمه بهر ﷺ فرموویه تی: به ردیک هه بوو له پشت مه که ووه، پیش پیغمه به رایه تی سلای لی ده کرم، تیستاش به رده که ده ناسمه ووه^(۱).

ب- هه روو ها له صه حیعی بوخاریی و موسلیم دا هاتوه، که هاو ده لان دهنکه به ردو چه ویان له ده ستی پیغمه به ردا ﷺ بینیوه، ته سبیحاتی کړدوه^(۲)!

ج- نجبا پیغمه به ری خوا ﷺ له سه ر کولکه داریک وتاری ده دا، دواپی نافره تیک مینه ری کی بو دروستکرد، که چو سه ر مینه به ر که نهو بنکه خورمایه، نهو کوته ره دارخورمایه گریاو نالاندي، هاو ده لان هه مویان گوین لی بوو، نهوانه ی له مزگوتدا هه بوون، وه ک چو ن به چکه حوشر ده نالټیټی و ده گریه ت، ناوا گریاوه، پیغمه به ری خواش ﷺ له مینه به ر که ی دابه زی و ده ستی پیدا هیټا بهو کوته ره دارخورمایه دا، تا کو بن دهنک بوو، فرمووی: پی ناخوش بوو، که من چیدیکه وتاری له سه ر نه ده م^(۳).

له ووی لهو کورته باسه دا که له ووی کړدو ومانه، به لکه ی دیکه شم هیټاونه ووهو، له راستیدا که خوا ده فره موټی: به لام له به پاکگرتنه که یان تیټاگه ن، پیویستی بهو هه موو ته ئویل و لادانه ناکات و، تیستاش که زانیاریی زیاتر به ره وپیټشه وه

(۱)- (عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنِّي لَأَعْرِفُ خَيْرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ» (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۰۹۳۱، وَمُسْلِمٌ: ۲۲۷۷، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۶۲۴، وَابْنُ حِبَّانَ: ۶۴۸۲).

(۲) أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الدَّلَائِلِ (۶۴/۶، ۶۵).

(۳) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ: ۳۵۸۵.

چووه، زیاتر ئەو نەتییانە دەردەکهون، که هەر کام له دروستکراوه کانی خوا، وای پێده چۆن جوړیک له درککردن و ههستی ههبن، که ئیمه نه یزانین، ئایا نه وهی میرووله دهیکات له شارەکهی خۆیدا، یان نه وهی ههنگ دهیکات له کووره و خهڵیفه کهی خۆیدا، چ بلیمه تیک دهتوانی نه وه بکات، ئایا تا کو ئیستا به شه ر توانیویهتی به و شیویهی ههنگ شاری خۆی به پێوه ده بات، ئەو ورده کارییه بکات، یان میرووله، یان هه ندیک له دروستکراوه کانی دیکه، وه ک جالجالۆکه؟ به ئی هه رکام له ژياندارو زینده وهران بگره هه تا ماده دهی بۆ ژیان، هه رکامیان شتیکی تاییه ت و سه رسوپه ئنه ره، ئەو ورده کارییه ی له ئیو گه ردیله دا هه یه، ورده کارییه کی یه کجار سه رسوپه ئنه ری تیدا هه یه، جاران هه ر وایانده زانی گه ردیله له سێ به ش پیک دی: نه لیک ترۆن و پرۆتۆن و ئیوترون، ئیستا بۆیان ده رکه وتوه که نه خێر، هه ر له ئیو پرۆتۆندا کو ارکه کان هه ن و، له ئیو ئیترۆندا کو ارکه کان هه ن و، ورده کاریی زۆر زیاتر هه یه له ئیو گه ردیله دا، که ساده ترین شیویهی ماده یه.

بۆیه منیش پێم وایه: هه ق و راست هه ر ئه وه یه که هه رچی له گه ردووندا هه یه، هه رچی خوا دروستیکردوه، هه مووی خوا به پاک ده گری و ستایشی ده کات، به لām مه رج نیه ئەو به پاکگرتن و ستایشکردنه، بۆ ئیمه زانراوبۆ، نه گه رنا بێگومان به زمانی حال هه موویان به لگه ن له سه ر بوونی خوا، هه موویان به لگه ن له سه ر پاکیی و بۆ خه وشیی و ستایشکراویی خوا، ئەو گومانی تیدانیه، نه وه ش بۆ هه ر که سێ که عقل و وێژدان به کاری بێتی زانراوه، به لām وێرای ئەوه نایه ته که له پشت نه وه شه وه، ئەو واتایه ش ده گه یه ن، که هه یچ شتیک نیه به شیویه ک له شیوه کان، که بۆ ئیمه زانراو نیه، خوا به پاک نه گری و ستایشی نه کات.

كورتە باسیك له باره‌ی ئه‌و چوار سیفه‌تانه‌ی خواوه‌:

(الْأَوَّلُ، وَالْآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالْبَاطِنُ)

به‌پێـزان!

ئهم كورتە باسه له دوو پرگه‌دا ده‌خه‌ینه‌پوو:

پرگه‌ی یه‌كه‌م: چه‌مك و واتای ئه‌و چوار سیفه‌ته‌ی خوا:

(أَوَّلُ) واته‌: یه‌كه‌مین، (آخِرُ) واته‌: دوایه‌مین، (الظَّاهِرُ) واته‌: ئاشكرا، (الباطنُ) واته‌: په‌نه‌ان، واتایه‌کی دیکه‌: (الظَّاهِرُ) واته‌: به‌رز، زāl، (الباطنُ) واته‌: زۆر نیزیك.

سه‌ره‌تا ده‌لێین: ئهم چوار سیفه‌ته‌ باشترین پێناسه‌ن بۆ خوای به‌رزو بێ وێنه‌، له‌ راستییدا تیمه‌ که‌ ته‌ماشای زنجیره‌ی دروستکراوه‌کان ده‌که‌ین، به‌ دوا‌ی هه‌ر شتێ بکه‌وی، ده‌تباته‌وه‌ سه‌ر سه‌ره‌تای که‌ لێهه‌وه‌ هاتوه‌و، په‌یدا بووه‌، بۆ وێنه‌:

ئهم گه‌ردوونه‌، که‌ کاتی خو‌ی هه‌ندیک له‌ بێ‌پروا‌و مولحیده‌کان زۆر دل‌خۆشبوون به‌وه‌ی ده‌یانگوت: ئهم گه‌ردوونه‌ سه‌ره‌تایه‌کی نیه‌، لێهه‌وه‌ ده‌ستی پێکردبێ، هه‌ر بۆیه‌ کۆتاییه‌کیشی نیه‌، لێهه‌وه‌ ته‌واو بێ و کۆتایی پێ بێ، به‌لام ئه‌وه‌ له‌و کاته‌دا بوو، که‌ جاری زانستی گه‌ردوونناسی و فیزیا زۆر به‌ره‌و پێشه‌وه‌ نه‌چوو بوون و، تازه‌ گروگالیان ده‌کرد، پێڕۆچکه‌ بوون و داره‌ داره‌یان ده‌کرد، به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ زانستی فیزیاو گه‌ردوونناسی زیاتر به‌ره‌و پێشه‌وه‌ چوون، به‌ تایه‌ت له‌سه‌ر ده‌ستی نه‌نیشتاين و، زانا‌یانی دیکه‌ وه‌ک (جیمس جینس) و (ستیقین هوکینگ) که‌ ئهم دوا‌ییانه‌ مرد، [هه‌رچه‌نده‌ له‌ نێوان ئیلحادو خواناسی دا،

هەر دەهات و دەچوو و زیاتر حالەق ئیلحادیی خۆی پێشان دەدا! حالەتەکی زۆر گۆرا، زانستیی فیزیائیتستا گەشتۆتە ئەو بێردۆزەو قەناعەتە و ئیتستا وەک راستییەکی زانستیی سەلمێتارو، مامەلە لەگەڵ ئەو بێردۆزەیدا دەکەن، کە ئەم گەردوونە سەرەتایەکی هەیه، ئەویش ئەوەیە کە لە یەكەییەکی زۆر بچووکیوە هاتو، کە بە ئینگلیزی پێی دەڵێن: سینگۆلاریتی (singularity) واتە: یەكەیی گەردوونی (الوحدة الكونية)، هێلکەیی گەردوونی (البیضة الكونية)، تۆوی گەردوونی (البذرة الكونية)، ئەو وشانەی هەموو بۆ بەکار دێن، کە بۆ عەرەبیی تەرجمەیان کردوون، ئنجا ئەو سینگۆلاریتیە دەڵێن: ئەوەندە بچووکی بوو، زۆر زۆر لە ئەلیکترونیش بچووکت، کە نەک ئەلیکترون کە زۆر بچووکی، تەنانەت گەردیلەش کە چەند هەزار بەرانبەری ئەلیکترونە، بەمیکرۆسکۆپی ئەلیکترونیش هەر نابێت، ئنجا بۆ ئەوەی بچووکی ئەلیکترون بزانی کە سینگۆلاریتی زۆر لەویش بچووکتەر، دەڵێن: زانایان دەڵێن: ئەگەر گەردیلەیک بە ئەندازەی گۆی زەوی لێ بکەین، ئەلیکترونەکی هێندە تۆپیک دەبێ، تۆپی پێ کە یاریی پێ دەکری! ئنجا لەگەڵ ئەوەشدا ئەم سینگۆلاریتیە لە ئیلیکترونیش زۆر بچووکتەر و من لە مەسوعەیی: (ئیمان و ئیلحاد)دا، بە تەفصیل باسی ئەوەم کردو، قیزیک زانانی دەڵێن: ئەو سینگۆلاریتیە (سێزدە ملیار و هەشتەد ملیون) سأل لەمەو پێش، لە حالیک دا کە لەو پەڕی گەرمیدا بوو، لەو پەڕی بچووکی دابوو، لە ماویەکی ئەو پەڕی کەم دا، کە هیچ کام لەو گەرمیی و قەبارە و کاتە، وێنا ناکرێن، تەقیوەتەووە لەو کاتەو ئەوئ سەرەتای دروستبوونی گەردوونە، لەو کاتەودەش ئەم گەردوونە دەستی بە لێککشان کردو، دەستی بە دروستکران کردو، کەواتە: گەردوون سەرەتایەکی هەیهو، هەرچی لێی دەکۆڵیەو، هەمووی سەرەتایەکی هەیه، زنجیرەیی دروستکراوەکان هەموویان لە شوێنیک دەووستی، بۆیە خوا یەكەمینە، واتە: خوا سەرەتاو دەستپێکی دروستکراوەکانە.

ههروه‌ها خوا دوايه‌مینه واته: خوا دروستکراوه‌کان ناهێلێ و به‌س خۆی ده‌مێنێ، نه‌وه‌ی پێنێ، به‌هێشتنه‌وه‌ی خوا ده‌مێنێ، وه‌ک خه‌لکی به‌هه‌شت و دۆزه‌خ که ده‌مێن، به‌هێشتنه‌وه‌ی خوا ده‌مێن.

که خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَأَظْهَرُ وَالْبَاطِنُ﴾، ئاشکراو په‌نه‌انه، خوا ^{هه‌وێ} ته‌گه‌ر به‌ چاوی عه‌قل و دڵ بۆی ب‌روانی، هه‌یچ شتێک له‌ خوا ئاشکراتر نه‌یه، (عطاء الله الاسکندري) قسه‌یه‌کی زۆر جوانی هه‌یه ده‌لێ: (مَتَى غِبَّتْ حَتَّى تَكُونَ الْأَكْوَانُ هِيَ الَّتِي تَدُلُّ عَلَيْكَ)، خوايه! تۆ که‌نگێ په‌نه‌ان بووی، تا‌کو دروستکراوه‌کان ب‌به‌، به‌لگه‌ له‌سه‌ر تۆ؟ له‌ راستیدا هه‌یچ شتێک له‌ خواو له‌ بوونی خوا ئاشکرا‌تر و پ‌وون‌تر نه‌یه، ته‌گه‌ر به‌ چاوی عه‌قل و دڵ بۆی ب‌روانی، ب‌گه‌ر هه‌ندێک له‌ زاناو عاریفه‌کان، به‌ل‌کو هه‌ندێک له‌ فه‌یله‌سووفه‌کانیش ده‌لێن: ئیمه به‌لگه‌مان له‌سه‌ر نه‌وه‌ی ئهم گه‌ردوونه هه‌یه‌و، خه‌ون و خه‌یال نه‌یه، بوونی خوايه، خوا ده‌فه‌رموێ هه‌یه، ته‌گه‌ر خوا نه‌یفه‌رمووبایه من ئاسمانه‌کان و زه‌وییم دروستکردوون و تێوهم دروستکردوه‌و هه‌ن، ده‌مانگوت: په‌نگه هه‌ر خه‌ون و خه‌یال بێ!

به‌لام ته‌گه‌ر به‌ چاوی سه‌رو به‌ پێنج هه‌سته‌کان به‌ دوا‌ی خوا‌دا ب‌گه‌رێ، بێگومان خوا په‌نه‌انه، وه‌، شێردراوه‌یه، به‌ چ‌راو شه‌داوی هه‌سته‌کان ناگه‌رێ.

چونکه پێنج هه‌سته‌کانی ئیمه، ته‌نیا ده‌توانن له‌گه‌ڵ دنیا‌یه‌کی سنوورداری به‌رهه‌ست‌دا مامه‌له ب‌که‌ن، ته‌نانه‌ت ته‌گه‌ر مه‌انه‌وێ مامه‌له ب‌که‌ین له‌گه‌ڵ دنیا‌ش‌دا، دنیا‌ی نا به‌رهه‌ست دا، ده‌بێ په‌نا به‌رینه به‌ر عه‌قل، ئیمه به‌ عه‌قل زۆر له‌ شته‌کان ده‌رک ده‌که‌ین، بۆ وێنه: دادگه‌ری، کێ دادگه‌ری بی‌نیه‌و، ئیمه فلانکه‌سی دادگه‌رمان بی‌نیه‌و، به‌لام دادگه‌ری بۆ خۆی به‌هایه‌که نابێ‌رێ، نه‌دی چۆن ده‌زانی‌ن هه‌یه؟ به‌ عه‌قل، هه‌روه‌ها جوانی، ئهمه گۆلێکی جوانه، ئافه‌ره‌تێکی جوان، پیاویکی جوان، مندالێکی جوان، دیمه‌نیکی جوان، ئافگه‌یه‌کی جوان، نه‌وه ده‌زانی‌ن، به‌لام جوانی بۆ خۆی، وه‌ک به‌هایه‌ک به‌ عه‌قل ده‌رک

دەكرى، دادگەرىي بە عەقل دەرك دەكرى، چاكىي بە عەقل دەرك دەكرى،
 ھەرۋەھا بەزەيى، ئازەللىكى بە بەزەيى، مەۋلىكى بە بەزەيى، ئالئەبەكى بە
 بەزەيى ھەيە، بەلام بەزەيى لە خۇيدا، ۋەك بەھايەك بە عەقل دەرك دەكرى.

ئىجا كەسىك تەماشاي كۆشكىك دەكات، كەسىشى تىدا نىە، بەلام تەماشاي
 دەكات ھەموو شتەكانى لە شوئى خۇياندان، ئەو كۆشكە ھەموو پىداۋىستىيەكانى
 تىدان، ئايا مەۋلى پىۋىستىيە بەو دەكات بە چاۋ ۋەستاي كرىكارەكان بىنى،
 كە دوستيان كىردو، ئەندازيارەكە بىنى، كە نەخشەي بۇ كىشاۋە، ئىجا بلى:
 كەسىك ئەم كۆشكەي دوستىكردو؟ نەخىر، تەدى ئەم گەردوونە!! ئايا لەو
 كۆشكە كە لە بىبانىكىدا بىنى ۋ، ھەموو خاۋەن عەقلىك دەلى: پۇزىك لە
 پۇزان ئەندازيارىك نەخشەي بۇ كىشاۋە، ۋەستاي كرىكارانىك ئەم كۆشكەيان
 دوستىكردو، بەلگەبەكى پونتر نىە لە سەر بوۋى خوا؟ دەلىم: نەك ھەر ئەو،
 بەلكو شوئى پىيەك لە بىبانىكىدا بىنى، ھەموو خاۋەن عەقلىك بەپى شوئى
 پىيەك، دەيكاتە بەلگە، ئەگەر ھى مەۋلى بى ۋ گچكە بى دەلىن: ئەو مەندال
 بوو، ئەگەر شوئى پىيەكەش گەورە بى، بەگۈيرەي خۇي مەزەننەي بۇ دەكرى،
 بەلام ئەگەر شوئى پىيەك نازەللىك بى، بۇ ۋىنە: حوشتر بى، يان گا بى، يان
 گۈيرىز بى، يان ئەسپ بى، يان پشيلە بى، دەگۈترى: قلان شتە بوو، شوئى
 پىيەك بەلگەيە لەسەر ئەۋەي پىرۋىەك بەۋىدا پۇشستو، ئەدى ئەو گەردوونە،
 كە ھەموو پىداۋىستىيەكانى مەۋلىيەتى تىدان، نەك ھى چەند مەۋلىك، ۋەك
 كۆشكىك، بەلكو ھى ھەموو مەۋلىيەتى بە ھەموو جىلەكانىەۋە؟! بىگومان
 خۇاي بى ۋىنە ئەگەر بە چاۋى عەقل ۋ دىل بۇي بىروانى، زۆر ئاشكرايە، بەلام
 بەچاۋى سەر بۇي بگەرىي پەنھانە، ئىجا نەك ھەر خوا **عَل** بەلكو زۆر لە
 دوستىكراۋەكانى خواش، بە چاۋى سەر ئابىرىن ۋ، ئايەنە بەر رىكىفى پىنج
 ھەستەكان، بەلكو بە عەقل ۋ لە دۋاي عەقل، بە دىل ۋ بەخورپە ئىلھام ۋ،
 پاشان بە ۋەحىي، كە راستىن ۋ بى خلتەترىن زانستە، بەۋە ئەو راستىيانە

دەرك دەكرتین، كه خوا لەسەر زمانى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە تىمەى راگەياندوون.

برگەى دووهم: شىكردنەوہ یەكی ئەو چوار سیفەتەى خوا:

زانایان تەعبیریکی جوانیان ھەیه، بۆ ئەو چوار سیفەتەى خوا ﷻ، یەکیان دەلى: (هُوَ الْأَوَّلُ بِلَا اِبْتِدَاءٍ، وَالْآخِرُ بِلَا اِنْتِهَاءٍ، وَالظَّاهِرُ بِلَا اقْتِرَابٍ، وَالْبَاطِنُ بِلَا اخْتِجَابٍ). یانی: خوا یەكەمە، بەلام بەبى دەستپێك، واتە: یەكەمە بى ئەوہى دەستى پێكرد بى و ھەر بوو، بوونەكەى درێژەى ھەیه، بە ئەزەلدا چۆتە خوار، یانی: خوا ﷻ وەك دروستكراوہ كان نیە، ئىستاعەقلى ئىمە ناتوانى دەركى ھىچ شتى بكات، مەگەر سەرەتایەكى بۆ دابنى، بەلام خوا بى سەرەتایە، بۆیە دەفەرموى: (أَوَّلُ بِلَا اِبْتِدَاءٍ)، یەكەمە بەلام بەبى دەستپێكردن.

(وَأَخِرُ بِلَا اِنْتِهَاءٍ)، خوا كۆتایى، بەلام بى ئەوہى بېرى و كۆتایى بى.

(وَالظَّاهِرُ بِلَا اقْتِرَابٍ)، خوا ئاشكرايە، بەلام بى ئەوہى نزىك بێتەوہ.

(وَالْبَاطِنُ بِلَا اخْتِجَابٍ)، خوا پەنھانە، بەلام بى ئەوہى پەنھان و شێردراوہ بى.

بەپـزان!

لە راستییدا ئەگەر مەرووف بیهوى لە مانای ئەزەل و ئەبەدو، بى سەرەتایى خواو بى كۆتایى خوا عز وجل تىگات، شتىك لە عەقلى خووى بار دەكات، كه لە توانای دا نیە، تواناكانى مەرووف سنووردارن:

یەكەم: پىنج ھەستەكان:

أ- ھەستى دىتى، ھەتا مەودایەك دەبینن و لەوہ بەولاوہ نابینن.

ب- ھەستى بىستن، ئىمە لە بىست لەرىنەوہ (ذذبذبة)وہ دەبىستىن و لە خوا بىستەوہ نابىستىن و، ھەتا بىست ھەزار (۲۰۰۰۰) لەرىنەوہ دەبىستىن، لەسەر ووى ئەو بىست ھەزارەوہ دەنگى زۆر گەورە بى نابىستىن، بۆمان ئىستیعاب ناكړى.

ج- ھەروھەھا ھەستى دەستلىكوتان (مەس)ى ئېمە بەھەلەدا دەچى، سى ئاوان بېئە، ئاۋىكى گەرم و، ئاۋىكى ساردو، ئاۋىكى شىلەوتىن، لە ئاۋە گەرمەكە دەست دەرتنەو بىخە شىلەوتىنەكە، ھەست دەكەى ساردە، لە ساردەكە دەست دەرتنەو، بىخە شىلەوتىنەكە، ھەست دەكەى گەرمە، بەھەلەدا دەچى.

د- ديسان بۆندىرگەنمان بە ھەلەدا دەچى.

ھ- تام كىرنىش بەھەلەدا دەچى و، ئەوانەش كارىگەرىيەكى زۆريان نىە لەسەر دەركىردنى شتەكان، واتە: دەست لىكوتان و تام و بۆن.

دووھەم: خوا ﷻ عەقلى داۋە بە مەۋف، بەلام بۆ ئەۋەنا كە ھەموو نەيتىيەكانى گەردوۋنى پى بزانى، چونكە مەۋف پەكى لەسەر ئەۋە نەكەوتە، بۆ ئەۋەى تاقىي بىرىتەۋە ھەموو نەيتىيەكان بزانى، بەلكو لە قەدەر خۆى نەيتىيەكان دەزانى، كۆتايى ئەم كورتە باسەش بەم فەرمايشەى پىغەمبەر ﷺ دىتىن:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَ: جَاءَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، تَسْأَلُهُ خَادِمًا فَقَالَ: قُولِي: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ، فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ، فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ، فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ، فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ» (أخرجه مسلم: ۲۷۱۳، وابن أبي شيبة: ج ۱۰، ص ۲۶۲، أبو داود: ۵۵۰۱، والبخاري في الأدب المفرد: ۱۲۱۲، وابن ماجه: ۳۸۷۳، وابن حبان: ۹۶۶).

واتە: ئەۋو ھورەپرە ﷺ، دەلى: فاتىمەى كچى پىغەمبەر ﷺ (خو لىى رازى بى) ھاتە لای پىغەمبەرى خوا ﷻ داۋاى خزمەتكارىكى لى دەكرد (كەسىك لە مالى دا ھاۋكارىيان بىكات) پىغەمبەرىش ﷺ پىى فەرمو: بلى: ئەى خوايە! پەرۋەردگارى ھەوت ئاسمانەكان و، پەرۋەردگارى تەخت و بارەگای مەزن و، پەرۋەردگارى تىمەو پەرۋەردگارى ھەموو شىتىك، دابەزىنەرى تەۋرات و ئىنجىل

و فوړقان، قلیشینەری هەموو دەنکە تۆوێکان و هەموو نیوکیەکان، پەنا بە تۆ دەگرم لە خراپەیی هەر شتیک کە نیوچەوانەکەیی بە دەست تۆیە {تۆ نیوچەوانیت گرتووە، جلەوی بە دەست تۆوێیە} تۆ یەکەمی و لە پیش تۆدا هیچ شتیک نەبووە، تۆ دوا یەمینی و لە دوا تۆ هیچ شتیک نیە، تۆ (ظاهِر) ی و لەسەر ووی تۆوێ هیچ شتیک نیە، تۆ (باطِن) ی و نزیکتر لە تۆ هیچ شتیک نیە، قەرزمان لە کۆڵ بکەووە، لە هەژاریی بێ نیازمان بکە.

لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ (أَوَّل) ی بەو پێناسە کردووە کە هیچ شتیک لە پیش نیە، (آخِر) ی بەو پێناسە کردووە، کە هیچ شتیک لە دوا نیە، (ظاهِر) ی بەو پێناسە کردووە، کە هیچ شتیک لەسەر وە نیە، (باطِن) یشی بەو پێناسە کردووە، کە هیچ شتیک لەو نزیکتر نیە، لە دروستکراوەکانیوە.

مه سه لهی دووهم:

فه رمانکردنی خوا **﴿۱﴾** به برواداران که بروایه که یان به خواو پیغه مبه ره که ی
﴿۲﴾ مه حکمه تر بکه ن و، له وهی خوا پییداون، به خشن و، سه رگونه کردنیان
 له سه ر پروانه هینان به خوا وهک پیویست، له حالتکدا که پیغه مبه ری خوا
 موحه ممه د **﴿۳﴾** بانگیان دهکات و پیشتیش په یمانی زگماکی لیبان وهرگرتوه و،
 نایه ته پوښنه کانیش بو دهر بازکردنیان له تاریکیان و، به ره و پوښنایی هینانیا
 داده به زیئ، دواپی سه رگونه کردنیان له سه ر نه به خشین و، راگه یاندنی یه کسان
 نه بوونی جه نگاوه ران و، سامانی خو به خشه رانی پیش فته ح، له گه ل هی دوا ی
 فته ح داو، راگه یاندنی نه وه که مال و سامانی خو به خشه ران له ری خوا دا،
 قهر ز دده دنه خواو، به چند به رانبه ر بو یان قهره بوو ده کاته وه و، پاداشتیکی
 هه ره باش و نایابان دده داته وه:

خوا ده فره موئ: **﴿۱﴾** اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِۦ ۚ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلِفِيْنَ فِيْهِ فَاَلَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَمْ اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۙ ﴿۲﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ يَدْعُوْكُمْ لِيُوْثِقُوْا بِرَبِّكُمْ
 وَقَدْ اَخَذْتُمْ مِّيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۳﴾ هُوَ الَّذِيْ يُزِلُّ عَلٰى عَبْدِهٖ ؕ اَنْتَ يَنْتَظِرُ لِيُخْرِجَكَ مِنْ
 الْاَرْضِ اِلَى الْتُوْرِ ۚ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ رَّحِيْمٌ ﴿۴﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِيْ مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ اَوْلِيَّكَ اَعْظَمَ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيْنَ
 اَنْفَقُوْا مِنْۢ بَعْدِ وَقَتْلَوْا وَاَكْلًا وَعَدَ اللّٰهُ الْحَسَنٰى ۚ وَاللّٰهُ يَمَّا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۵﴾ مَّن ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ
 اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهٗ وَلَهٗ اَجْرٌ كَرِيْمٌ ﴿۶﴾

شیکردنه وهی ثم نایه تانه، له نوزده برکه دا:

۱- **﴿۱﴾** اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِۦ، بروایتین به خواو به پروانه که راوه که ی، ثم مه وهک
 شاره زایانی بریمانی عه ره بیی ده لاین: (استثنا و وقع موقع النتيجة بعد الاستدلال)، رسته به کی
 ده سته پیکردنه، وهک نه نجامگیری له وهی رابرد هیناوه، له وهی رابرد له شه ش نایه قی

سهره تاي سووردي (الْحَدِيد) دا، سهره تا خوا **عَلَيْكَ** نهو راستيه ي راگه ياند، كه هه رچي له تاسمانه كان و زهوي دايه، خوا به پاك ده گرتي، به چه مكي به رفراوان و گشتگيري به پاكگرتن، واته: هه رچي له تاسمانه كان و زهوي دا هه يه، زاتي خوا به پاك ده گرتي كه هاوينه ي هه بي، سيفه ته كاني خوا به پاك ده گرن، كه هاو وينه يان هه بن، بو وينه:

۱- ناوه كاني خوا به پاك ده گرن، كه كه سي ديكه نهو ناوانه ي هه بن، وهك خوا فه رمويه تي: ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَيًّا ۝١٥﴾ مريم.

نايا هيچ هاوناويك بووي ده زاني؟

۲- له باره ي سيفه ته كاني شه وه فه رمويه تي: ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝٢٧﴾ الروم، سيفه تي هه ره به رز هي خوايه له تاسمانه كان و زهوي دا.

۳- هه روه ها ياساو حوكمه كاني خوا به پاك ده گرن، كه هه لهو په له يان تيدا هه بن، يان كه سي ديكه بتواني ياساو حوكمي وا ده ربكات، وهك خوا ده فه رموي: ﴿وَكَمْ تَكُن مِّنْ أَهْلِ الْأَنْعَامِ ۝١١٥﴾، الأنعام، واته: وشه كاني په روه رداگارت له راستيي و دادگه ربي دا، ته واويان كردوه، يان ده فه رموي: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعَزَّ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝٨﴾، التين، واته: نايا خوا كار به جيتريني دادوه ران، ياخود به رنامه دانه ران نيه؟!

۴- هه روه ها كردوه كاني خوا **عَلَيْكَ** به پاك ده گرن، له وه ي كه م و كو پيي و خه له ليان تيدا هه بن.

۵- دروستكار وه كاني خوا به پاك ده گرن له وه ي نا پيكيان تيدا هه بن: ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوُّتٍ ۝٢٣﴾، الملوك، به كورتبي: هه موو كارو باره كاني خوا، هه رچي په يوه ندي به خواوه هه يه: زات و سيفه ت و ناوو كردارو ياساو فه رماييشت و به رنامه و برياره كاني و قه ده رو قه زاي خوا، هه مووي به پاك ده گرن، له وه كه كه م و كو پيي و نا پيكي و ناتاوويي تيدا هه بن، نجا دواي نه وه ي خوا **عَلَيْكَ** بيست سيفه ت و كردوه ي باس كردن، بو پينا سه كردني خو ي كه پيشتر باس مان كردن، ده فه رموي: ﴿آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۝١١﴾، ياني:

ئەو خواپەي **﴿﴾** كە لەو پېش پېتان ناستراو، سېفەت و كرده‌وه ناوازەو بى وئەكانىتان بو باسكران، پرەواي پى بېن **﴿وَرَسُولُهُ﴾** ھەرۈھەبا بە پرەوانە كراوھەكەشى، ھەلبەتە ئيمان ئەو نە تۆ بزاي خوا **﴿﴾** ھەيە، نا، ئەو خالى ھاوبەشى نيوان مسولمان و نامسولمان و، ھاوبەش بو خوا دانەرەن و ھەموو لايەكە، تەنانەت ئيبلىس زور چاك خواي ناسيوە، بەلام پيويستە چوار شت ھەبن، ئنجا پي دەگوتري ئيمان:

يەكەم: ئەو راستيانەي ئيوەرۆكي ئيمان پىك دېن، بە عەقل دەرەك بكرين، كە ئەو بە راستدانان (تصديق) ي پئدەگوتري.

دووەم: بە دل ئەو راستيانە پەسند بكرين و خوشبويستين و ملكەچيان بو بكرى.

سېھم: بە زمان دانيان پئدا بھتري و، ئيقرايان پى بكرى.

چوارەم: بە ئەندامەكانيش رەفتاريان پى بكرى.

كە خوا دەفەرموي: پرەوا بە خوا بە پئغەمبەرەكەي بېن، واتە: بەو چەمەك و واتايە، ھەموو ئەو راستيانەي خوا پېتان دەفەرموي، بيانزانن و پەسنديان بكن و دانيان پئدايېنن و ملكەچيان بن و، خوئشى ھەم بە عەقل و دل بېناسن و، پەسندى بكن، كە خوا تاكە بەدېھنەرە پرەوردگارو پرەستراوتانەو، بەزمان داني پئدايېنن و، بە كرده‌وہش بوئى ملكەچ بن، ھەرۈھەبا بو پئغەمبەريش بە ھەمان شيوە.

۲- **﴿وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَخَلِّفِينَ فِيهِ﴾**، لەوہش بھەخشن كە خوا ئيوە تئدا كردۆتە جينشين، (مما)، ياني: (مِنَ الَّذِي) چونكە (ما) (موصولة) يە، واتە: ھەر شتيك كە خوا ئيوەي تئدا كردۆتە جينشين و خستووہتە دەستی ئيوە، ئيوە لئى بھەخشن.

۳- **﴿قَالَتِ الْأُنثَىٰ أَتَدْرَأُونَا بِمَقَالِكُمْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ جَاءَكُم بِهَٰذَا الْبَٰرِءِ الْأَمْرُ بِأَعْيُنِنَا﴾**، ئەوانەي لە ئيوە پرەوايان ھئناوہو مال و ساماني خويان بەخسيوہ، پاداشتيكي گەورەيان ھەيە، وەك پئشتريش باسمان كرد ھەندىك لە زانايان گوتووينا: ئەم ئايەتەش لەگەل شەھەكەي رابردن، ھەرۈھەبا ئايەتي

دوایش، به لکو هه ندیکیان گوتوو یانه: دوو سَی ئایه قی دوایش، هه موویان هه تا ده گاته: **لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ**، که نهوه به دلنایی مه دینه یه، نه وانی دیکه هه موویان مه ککه یین، به لَام من وای تیده گهم: نهم ئایه تهش مه دینه یی بی، نه گهر مه ککه یی بووبن، ههر نهو شهش ئایه تهی سه ره تان، نهویش به لکه یه کی زور مسوگه رکه رو دلنیا که رمان به دهسته وه نیه، نهو شهش ئایه تهش له مه ککه دابه زین، له راستیییدا نهم ئایه تانه هه موویان وه ک نالقه کانی زنجیریک یه کدی ده به ستنه وهو، هیچ شتیک ناچارمان ناکات بلین: نهم شهش ئایه تهو هه ندیک ئایه قی دیکهش که پیشتر باسمان کردن، مه ککه یین، عه بدوللای کوری مه سهوود **وَقَتْلَ**، نهو ئایه تهی ده فره موی: **إِنَّمَا يَأْتِيَنَّ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ**، وا له قسه که ی وه رده گیری که ده بی له مه ککه دابه زین، به لَام نهم ئایه ته موباره که، نه گهر له مه ککه یان مه دینهش دابه زین، هه ندیک گوتوو یانه: نهو نیشکاله ی تیدا هه یه، خوا **يَأْتِيَنَّ**، چون به که سانی ک که پروایان هیناوه، ده فره موی: پروا بینن به خواو به پیغه مبه ره که ی؟!

وه لاهه که ی نهوه یه که نهوه ته نیا لیره نه هاتوه، له سووره قی (النساء) یشدا خوا ی په روه ردگار نهو فرمانه ی دووباره کردۆنه وه، نهویش له بهر نه وه ی نیمان هینان یه ک شت نیه، که نیمان بینن و ته وای بی، به لکو نیمان پله پله یه، نه وه تا له سووره قی (النساء) دا، له ئایه قی ژماره (۱۳۶)، دا خوا ده فره موی: **يَأْتِيَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا** **آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ** **وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ** **وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ** **وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا**، واته: نه ی نه وانه ی پرواتان هیناوه! پروا بینن به خواو پیغه مبه ره که ی و، به و کتبی به دابه زاندۆته سه ر پیغه مبه ره که ی و، به و کتبی به ی پیشتر دابه زاندوه [واته: هه موو کتبی به کان] ههر که سیکیش به خواو به فریشته کان و به کتبی به کانی و به پیغه مبه رانی و به رۆژی دوا یی، بی پروا بی، به دلنایی گومرا بوو نیک ی دوور گومرا بووه.

هه روه ها له شوینی دیکه شدا، خوا **يَأْتِيَنَّ**، نهو راستییی که فره مان ده کات به پرواداران، پروا بینن واته: پروایه کی مه حکه مترو قوولترو چاکتر بینن، چونکه

نیمان پله پله یهو، خوا ﷻ فهرمانی پیکردوون له پله یه کی نیمانی نزمه وه برۆن
بۆ پله یه کی نیمانی به رزتر، ههروهک له کۆتایی نهم سوورته شدا هه ره هیه،
دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ﴾، لهویشدا دیسان
نه وه دووباره بۆته وه.

نجا خوا ﷻ وهک پرسیارکردنی سه رزه نشت (توبیخ) و سه رسوپماندن (تعجیب)
دهفه رموی: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾، نه وه چیتانه! بروا ناهین به خوا؟ یانی: چ
شیتک وای لیکردوون بروا نه هین.

۴- ﴿وَالرَّسُولُ بِدَعْوِكُمْ لِيُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ﴾، له حالیکدا که پیغمبه ر ﷺ بانگتان ده کات، تاكو
بروا به پهروه دگارتان بین.

۵- ﴿وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقُكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، به دلنمایی پهیمانی لیهو رگرتوون، نه گه ر تیهو
بروادارین، هه له ته له رسته ی پیشیشدا که دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا أَنفَقْنَا لَكُمْ
أَمْبَرًا كَبِيرًا﴾، نهم نایه ته نه گه ر مه دینه یی ب، (من) بۆ به شیک (تبعیض) نیه و (بیانیة)
یه، یانی: بۆ روونکردنه وه یه، واته: نهوانه تان که بروایان هیناوه و مال و سامانی خوایان
به خشیوه، پاداشتیکی گه وره یان هیه، به لام نه گه ر نایه ته که مه ککه یی ب واته:
نه ی خه لکی مه ککه! نهوانه تان که بروایان هیناوه و مال و سامانی خوایان به خشیوه،
پاداشتیکی گه وره یان هیه، به لام زیاتر وای تیده گه م نهم نایه ته مه دینه یی ب، بویه:
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا أَنفَقْنَا لَكُمْ﴾، لیره دا (من) بۆ روونکردنه وه یه، نه ک بۆ به شیک، نجا که
دهفه رموی: چیتانه! بروا به خوا ناهین له حالیکدا پیغمبه ر ﷺ بانگتان ده کات، بروا
به پهروه دگارتان بین، یانی: (أَيُّ شَيْءٍ يَمْتَنِعُكُمْ مِنَ الْإِيمَانِ وَقَدْ بَيَّنَّ لَكُمْ الرَّسُولُ مِنَ الْآيَاتِ
مَا فِيهِ بَلَاغٌ وَحُجَّةٌ، وَعَلَاوَةٌ عَلَيْهِ: أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَكُمْ الْفُطْرِي)، چ شیتک ریکرتانه که بروابین
به خوا ﷻ، له حالیکدا پیغمبه ر ﷺ ته و نایه تانه ی بۆ رۆشکردوونه وه، که خوا پشیدا
ناردوون، به لگه و روونکردنه وه ی نه وه یان تیدا هیه، هانده رتان بۆ برواهینان و،
سه رباره ش خوا پهیمانی زگماکیشی لیهو رگرتوون؟!

﴿وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقُكُمْ﴾ ههه به (أَخَذَ) ههه به (أَخَذَ)ش، خویندراوه تهوه، ننجاهه گهر بهخویندراوه تهوه؛ (وَقَدْ أَخَذَ)، دهبن بگوتری: (مِيثَاقُكُمْ)، نهو کاته دهبنته (مَجْهُولُ الْفَاعِلِ) بکهر نادیارو (مِيثَاقُ) دهبنته (نَائِبُ الْفَاعِلِ) هکه، واته: تیوه پهیمانان لی وهگیراوه، تایا نهو پهیمانه مه بهست پی پی چیه؟ وای پیده چی مه بهست پی نهو حالته زگماک و خواړسکه بن، که خوا مروقی له سهر خولقاندوه، که خوا ی خو دی دهناسی و، به به دیهنه رو پهروه دگارو خاوه ی خو ی ناشنایه، نایه ته ی سووړه ی (الأعراف) یش: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ ۱۷۲، وهک کاتی خو ی له تهفسیری سووړه ی (الأعراف) دا باسمان کردوه، به پوالهت ههر مه بهست پی نهو حالته یه، که خوا مروقی وا خولقاندوه، خاوه و خواو به دیهنه ری خو ی بناسی و، نهوه ی وهک پهیمان لیوه رگرتیک وینا کردوه.

هه به ته هه ندیک ربویه ته هه، که خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ هه موو وه چه ی مروقی، له پشتی نادهم ده ریهنان و دواتر، پهیمانی لیوه رگرتوون، تایا من پهروه دگارتان نیم؟ گوتوویانه: یا، به لام پیتم وایه نهوه هه مووی بو وینا کردنی نهوه یه، که خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ مروقی وا خولقاندوه، وهک پیشت به لین و پهیمانی لیوه رگیرایی، که ههر خواناس و خوا په رست بن و، به ندایه تیسی ته نیا بو خوا بکات، نهوه لهو شیوه یه دا ویناکراوه، وهک کورته باسیکمان لهو باره وه کردوه، له سووړه ی (الأعراف) دا!

چونکه کهس نهو پهیمانه ی له بیر نیه، که واته: له سهریان نایته به لکه، خواش ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ له نایه ی (۱۷۵) ی سووړه ی (النساء) دا دهفه رموی: ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ ۱۷۵، دوی نهوه ی خا ناوی دوازه له پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) دیننی دهفه رموی: نهوانه پیغه مبه رانیکی دلخو شکه رو ترسینهرن، تاکو خه لک له دوی ناردن پیغه مبه ران، به لکه ی نه بنی له سهر خوا، ننجاهه گهر نهوه ی خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ لیوه دا وهک به لین و

پەیمان وەرگرتن باسی دەکات، ئەگەر ئەو بخوا، دەیفەرموو: بەلگەیان لەسەر خوا نیه، بێ هاتنی پیغەمبەرائیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لەبەر ئەوەی کاتی خۆی پەیمانیان لێ وەرگێراوه! کەواتە: کە دەفەرموێ:

﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، واتە: ئەگەر ئێوە لە داهاتوودا دەتانهوێ بپروا بێتن، ئەو پێتان لەبەردەمدا تەخت و ئاچوو، ئەگەر نیمان دێتن، ئەو هەم پیغەمبەر ﷺ بانگتان دەکات تاكو بپروا بە پەروەردگارتان بێتن، هەم پەیمانیشان لێ وەرگێراوه (پەیمانی زگمākیی) یانی: بە شێوەیەک دروستکراون، کە خوا پەروەردگاری خۆتان بناسن، ئنجا باسی پالنه‌ریکی دیکە سێیه‌میش دەکات بۆ نیمان هێنان:

٦- ﴿هُوَ الَّذِي يُزِيلُ عَنْ عَبْدِهِ آيَاتَ بَيِّنَاتٍ﴾، خوا ئەو زاتە کە ئایەتە پۆشنەکان دادەبەزێتی بۆ سەر بەنده‌کە خۆی (کە موحەممەد ﷺ).

بۆچی؟

٧- ﴿لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾، تاكو لە تاریکییەکان دەربرازتان بکات بەرەو پۆشنایی.

٨- ﴿وَإِنَّ اللَّهَ يَكُولُ لَكُمْ رِزْقًا﴾، بە دنیایی خواش بەرانبەرێتان زۆر بە پەرۆشەو زۆریش بە بەزەییە، (الرَّأْفَةُ: هِيَ كَرَاهِيَةُ إِصَابَةِ الْغَيْرِ بِضَرٍّ، وَالرَّحْمَةُ: هِيَ مَحَبَّةُ إِصْلَاحِ الْغَيْرِ إِلَى الْخَيْرِ)، (رَأْفَةُ): ئەوێ تۆ پێت ناخۆش بێ، ئەو کەسێ لە بەرانبەرێتە تووشی زیان ببێ و پەرۆشت بێ، بۆیە (رَأْفَةُ)م بە پەرۆشی لێکداوێتەو، (رَحْمَةُ)یش بریتیه‌ی ئەوێ تۆ حەز بکە ئەو دیکە سوودی پێ بکات، کەواتە: خوا هەم بەتەنگتانه‌وێ و پەرۆشی ئێوەیەتی، تووشی زیان ببێ، هەم بەزەییشی پێتان دا دێتەو کە تووشی سوود و قازانج و چاکەتان بکات، کەواتە: ئەمەش پالنه‌رو هۆکارێکی دیکە سێیه‌م بۆ بپروا هێنانتان:

هۆکاری یەكەم: ئەوێ کە پیغەمبەر ﷺ بانگتان بکات.

ھۆكاری دووھم: ئەوھىيە كە بەلئىن و پەيمانى پتەوتان لى وەرگىراوھو، بە شىۋەيەك دروستكارون ئامادەن خواو خواو و پەرۋەردگارى خۇتان بناسن.

ھۆكاری سىيەم: ئەوھىيە كە خوا ئايەتە پۇشنەكانى بۇ سەر بەندەكەي خۇي دادەبەزىنى، تاكو لە تاريكايان دەر بازتان بىكات بەرھو پۇشنايى.

وشەي: ﴿لَرْؤُفٌ﴾، ۋەك چۆن بە (رَؤُفٌ) خويىندراوھتەوھ، بەبۇر (ضَمَّة) ش خويىندراوھتەوھ: (لَرْؤُفٌ رَحِيمٌ)، بەبى (و).

لە تەفسىرى پستەي پىشى دا كە دەفەرموى: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾، (الطبري) دەلى: ﴿وَمَا سَأَلَكُمْ أَنِّيَا النَّاسُ! لَا تُقِرُّونَ بِوَحْدَانِيَّةِ اللَّهِ تَعَالَى﴾، چىتانە خەلگىنە! دان بە يەكتايى خواي بەرزدا ناھىتن، ھەرۋەھا لە تەفسىرى ئەوھدا كە دەفەرموى: ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، (الطبري) دەلى: ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَأْمَنُوا بِاللَّهِ يَوْمًا مِّنَ الْأَيَّامِ، فَلَا تَنْ أَعْرَى الْأَوْقَاتِ، أَنْ تَأْمَنُوا﴾، واتە: ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، واتە: ئەگەر ئىۋە پۇزىك لە پۇژان دەتانەۋى پروايتىن، ئىستى باشتىن كاتە كە پروايتىن، ھەلبەتە ئەو واتايەش دەگەيەنى، ئەو واتايەش دەگەيەنى: كە ئىۋە ئەگەر دەتانەۋى پروايتىن، رىتان لەبەردەمدا تەخت و ئاچووغە.

نجا جارىكى دىكە خوا ﴿رَؤُفٌ﴾ ۋەك سەركۆنەو سەرزەشت، كە مەبەست پىي ھاندانە دەفەرموى:

۹- ﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، چىتانە، چ شىتىك رىگرتانە (چ شىتىك واتان لى دەكات) كە لە رىي خوادا نەبەخشن؟ (وَمَا لَكُمْ)، يانى: (مَا دَفَعَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا)، چ شىتىك پالتان پىۋە دەنى كە نەبەخشن لە پىناۋى خوادا؟ (ما) بۇ پىساركرىدەو مەبەست پىي سەرزەشت و سەركۆنەكرىدە لەسەر ئەۋەي نەبەخشن، كە بىگومان لەو قۇناغەدا كۆمەلگاي ئىسلامىي كە لە مەدىنە بوۋە، يەككىك لە گىرتە سەرەككىيەكانيان برىتى بوو لە كىشەي نابوورى، بە تايەتق كۆچكەران خوا لىيان رازى بى، كە مال و حال و نىشتىمان و بەرژەۋەندىي و ھەموو شىتىكى خۇيان لە مەككە بەجىھىشتىبوو، ھەرۋەھا لە شۆيەكانى

دیکه‌ی جگه‌له مه‌ککه به‌جیان هیشتبوو و هاتبوون بۆ مه‌دینه‌و نیشته‌جی بوو بوون، به‌بی کارو کاسبیی و به‌بی هۆکاریکی دیاری ژیان و گوزهران پی بردنه‌سه‌ر، بۆیه‌خوا ^عله‌ قورئاندا زۆر باسی به‌خشین ده‌کات، چونکه‌ بۆ نه‌و کۆمه‌لگایه‌ی نه‌و کات وا پتویست بووه‌و، بۆ سه‌رجه‌م کۆمه‌لگایه‌کانی دیکه‌ی مسولمانانیش، دیسان به‌خشین و هاوکاری کردن و ده‌ستگیری کردنی یه‌کدی هه‌ر پتویسته‌هه‌بی.

له‌م رۆژگاره‌ی تێستاش دا گه‌وره‌ترین کێشه‌ی به‌شه‌ر، نه‌و حاله‌تی سه‌روه‌ت و سامان په‌زمه‌نده‌کردن و وه‌سه‌ریه‌کنانه، له‌سه‌ر حیسابی ڤه‌ش و ڤووتکردنی خه‌لک، به‌زه‌قترین شیوه، به‌تایبه‌تی تێستا له‌ سایه‌ی شوومی سیستمی کاپیتالیزم و لیبرالیزمدا، نه‌وه‌ به‌زه‌قترین شیوه‌ی دیاره، شاره‌زایانی نه‌و بواره‌ده‌لێن: له‌ ولاتیکی وه‌ک ویلاته‌به‌کرتووه‌کانی نه‌مریکا (٩٩٪) ده‌وله‌مه‌نده‌کان خاوه‌نی (٩٩٪) واریداتی ولاتن و، له‌ (٩٩٪)ی خه‌لکه‌که‌ش خاوه‌نی (١٪) واریداته، ئنجا نه‌وه‌ به‌س له‌ نه‌مریکا نه‌وه‌و، له‌سه‌ر ئاستی دنیا‌ش هه‌ر وایه، له‌سه‌ر ئاستی دنیا شاره‌زایان ده‌لێن: (٥٪)ی خه‌لکی دنیا خاوه‌نی (٩٥٪) خاوه‌نی سه‌روه‌ت و سامانی هه‌موو دنیا‌یه‌و، (٩٥٪)ی خه‌لکی هه‌موو دنیا‌ش ته‌نیا خاوه‌نی (٥٪)ی سه‌روه‌ت و سامان!!

ئنجا نه‌گه‌ر هه‌ریمی کوردستانی عێراقی خوشمان ته‌ماشایه‌که‌ین هه‌ر وایه‌، ملیاردی‌هه‌رکان هه‌یانه‌ باسی ده‌ (١٠) ملیارو، بیست ملیارو، سی ملیارو، زیاتر و که‌متریان ده‌کری و، چه‌ند ملیاردی‌رێکی‌ش هه‌نه‌ له‌م ولاته‌دا، ملیۆن لیڤیش زۆرن، واته‌: ته‌وانه‌ی ملیۆنێک دۆلاریان هه‌یه‌، به‌لام ملیاردی‌رێش که‌م نین، ئنجا له‌ نه‌نجامی بوونی نه‌و ملیاردی‌رانه‌دا که‌ به‌ پارهی چه‌رام و به‌ شیوازی ناشه‌رعیی و، به‌گه‌نده‌لێی سامانه‌که‌یان کۆکردۆته‌وه‌، هاوسه‌نگی ئابووری و گوزهرانی خه‌لک تێکچوووه‌، هه‌له‌به‌ته‌ (گه‌نده‌لێی) وشه‌یه‌کی به‌ نه‌ده‌به‌ بۆ نه‌و حاله‌تی سه‌روه‌ت و سامان وه‌سه‌ریه‌کنانی زۆرێک له‌ به‌رپرسه‌کان و، شه‌ریکه‌ ده‌ه‌کانیان که‌ له‌گه‌ڵ به‌رپرسه‌کاندا شه‌ریکن، چونکه‌ نه‌وه‌ ده‌ست به‌سه‌رداگرتنی سه‌روه‌ت و سامانی

ولاته، گەندەلیی ئەو هیە کە سێک لە پەنای پۆست و بەرپر ساری تێیە کەیدا شتێک دەکات بە واستەو واستەکاریی، بەلام وەختی کە سێک دێتێ هەموو ئەو ئوق ئەم ولاتهو، هەموو سەرۆت و سامانی ئەم ولاتهو، هەموو باج و گومرگی ئەم ولاته دەخاتە ژێر دەستی خۆی و تەسەرۆفی خۆی وەک بێمالە، وەک شەخص، وەک حیزب و، بە کەیفی خۆی شەپ و گووپی پێ لێدەدا، لەسەر حیسابی پەش و پووتکردنی خەلک و، لەسەر حیسابی نەبوونی ژێرخانی نابوویری و، لەسەر حیسابی جیلەکانی داهااتووی ئەو میلەتەش، لە راستیدا وشەێ گەندەلیی زۆر کەمە بۆ پێناسەکردنی ئەوانە، چونکە کارەکیان هەر بریتیە لە دزی و دەست بەسەرداگرتن و مāl زەوتکردن!

بۆیە خوا ﷻ یە کەمێن نایەت کە دەستی پێکەرد فەرمووی: ﴿إِٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِٖ ۚ وَانْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَحْلِفِيْنَ فِيْهِ ۚ﴾، بڕوا بە خواو بە پێغەمبەرەکیی بێن و، لەو هەدا کە خوا ئێوەی تێدا کردۆتە جێنشین، ببەخشن.

ئێوەی تێدا کردۆتە جێنشین، واتە: خوا ئەو مāl و سامانەێ خستووێتە دەستی ئێوە، ئێوە دەبێ وەک خەلیفەو جێنشینێ خوا مامەلەێ لەگەڵ بکەن، نەک وەک خاوەنی راستەقینەێ ئەو سەرۆت و سامانەو، دەبێ بە مۆلەتی شەری خوا مامەلە لەگەڵ ئەو مāl و سامانەدا بکەن، ئنجا لێرەش دووبارەێ دەکاتەو دەفەرمووی: ﴿وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِیْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ﴾، چیتانە! لە پێی خوادا نابەخشن (مāl و سامانی خۆتان نابەخشن)!

۱۰- ﴿وَاللّٰهُ يَبْرِٔ السَّمَوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ﴾، لە حالیکدا میراتی (خەلکی) ناسمانەکان و زەوی هەمووی هی خوا، ئەم (و)ە، (وَأُوْا لِلْحَالِ، وَهُوَ مِنْ صَمِيْرٍ تُنْفِقُوْا، لِأَنَّهُمْ وَمَا لَهُمْ مِنْ مَّا يَبْرِٔ اللّٰهُ تَعَالٰی)، (و) بۆ حالە، [یانی: لە حالیکدا] و، بۆ ڕانای (تُنْفِقُوْا)، چونکە مەروفەکان کە فەرمانیان پێ دەکری، ببەخشن، ئەوان خۆشیان و، ئەو هی هەشیانە هەر لەنیو ئەو هەدا یە کە خوا ی بەرز بە میراتی دەگری.

لیره‌دا که ده‌فهرموو: ﴿وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، یانی: (ولله میراث أهل السموات والأرض)، خوا میراتگری هه‌موو نه‌و که‌سانه‌یه که له ناسمانه‌کان و زه‌ویدان، نه‌که‌رنا بیگومان ناسمانه‌کان زه‌وی هه‌ر خوا خاوه‌نیانه، ئیستاش و کاتیکیش که‌سی تیدا نامینن، به‌لام نه‌و کاته هیچ نازایه‌تیی نابیی بو‌خه‌لک که ببه‌خشیی! خوا ﴿الله﴾ مه‌به‌ستی پئی نه‌وه‌یه که له حالیکدا خه‌لکی ئیو ناسمانه‌کان و زه‌وی هه‌ر کامیکیان هم‌ری - مه‌به‌ست پیتی جندو مرو‌قه - هه‌رچی هه‌بانه ده‌بینه میرات و ده‌چیته لای خوا ﴿الله﴾، که‌واته: به‌ر له‌وه‌ی مال و سامانه‌کانتان بینه میراتیک و بچیته‌وه لای خوا ﴿الله﴾، هه‌ولبدن به‌ شیوه‌یه که ته‌سه‌رپوفی تیدا بکه‌ن و به‌ جو‌ریک مامه‌له‌ی پیوه‌ بکه‌ن، که جیی ره‌زامه‌ندیی خواو، سه‌ره‌رزیی و به‌رژه‌وه‌ندیی هیتانه دی خو‌تان و کو‌مه‌لگا‌که‌تان بئی.

۱۱- ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ﴾، نه‌وانه‌تان به‌کسان نین که له پیش فه‌تحدا مال و سامانی خو‌یان به‌خشیوه‌و جه‌نگیان کردوه، {له‌که‌ل نه‌وانه‌دا که دوا‌یی مال و سامانی خو‌یان به‌خشیوه‌و جه‌نگیان کردوه}.

۱۲- ﴿أُولَئِكَ أَكْثَرُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقْتِ الْفَتْحِ﴾، نه‌وانه {که له پیش فه‌تحدا مال و سامانی خو‌یان به‌خشیوه‌و جه‌نگیان کردوه له پیتا‌وی خوا‌دا} پله‌یان مه‌زنته له‌وانه‌ی دوا‌یی مال و سامانی خو‌یان به‌خشیوه‌و، جه‌نگ و فیدا‌کاریان کردوه.

زانایان له‌و باره‌وه راجیان که ئایا مه‌به‌ست له (الْفَتْح) ^(۱) چیه‌؟.

(۱) فه‌تح لیره‌دا یانی: ده‌ست به‌سه‌ردا‌گرتن و نازاد‌کردنی شو‌پتیک و خسته‌یه ژۆر کو‌نترو‌ولی خو، وشه‌ی (فتح) یش به‌چهند واتا‌یه‌ک هاتوه:

ا- به‌مانای کردنه‌وه هاتوه.

ب- به‌مانای دادوه‌ریی هاتوه.

ج- هه‌روه‌ها به‌مانای نازاد‌کردنی شو‌پتیک و خسته‌یه ژۆر کو‌نترو‌ولی هاتوه، که لیره‌دا نه‌و مانایه‌ی مه‌به‌سته.

۱- هندیکیان گوتوویانه: مه به ست پئی سولخی حوده ییبیه، که خوا نهویشی ناوانوه
 فەتح: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ الفتح.

۲- زۆربه شیان گوتوویانه: مه به ست پئی فەتحی مه ککه یه، واش پیده چی رای دووهم
 راست بئ، نهوئی زۆربه ته به نینیان کردو، له بهر نهوئی له فەتحی مه ککه داو له پیش
 فەتحی مه ککه دا، زیاتر جهنگ و ڕووبه ڕوو بوونهوه له نیوان مسولمانان و هاوبهش بو خوا
 دانه ره کاند، بووه لی رهش باسی مآل و سامان به خشین و جهنگ کردن دهکات.

(دَرَجَةٌ)، یانی: پله، (الدَّرَجَةُ: مُسْتَعَارَةٌ لِلْفَضْلِ لِأَنَّ الدَّرَجَةَ تَسْتَلْزِمُ الْإِرْقَاءَ، فِي الدَّرَجِ،
 فَالدَّرَجَةُ مِنْ أَسْمَاءِ الْأَجْنَاسِ الَّتِي لُوْحِطَتْ فِيهَا صِفَاتُ أَوْصَافٍ مِثْلُ اسْمِ الْأَسَدِ)،
 (دَرَجَةُ): خوازراوه تهوه بو به خشش و پیگه، چونکه پلهو پایه خوازیری تهوه یه
 مروؤف بهرزیتتهوه به (دَرَج) قادرمه و په یژدها، وشه ی دهره جهش له ناوه کانی
 جوړده کانه که سیفه ته کانی و دهسفه کانیان تیدا په چاو کراوه، وهک ناوی شیر (أَسَد)
 تیتستا که دهگوتری: (أَسَد) بیگومان به درنده یه که دهگوتری که ده بزاین، به لآم
 جاری وایه وهسفی نازایه تی له شیردا، زآلبوو به سهر ناوه که یدا، بو ناژه لیک ی
 درنده، نجا دهره جهش به هه مان شیوه، به مانای پیگه و پله دی، نهک به مانای
 په یژده یه که که مروؤف پییدا بهرزیتتهوه.

۱۳- ﴿وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسَيْنَ﴾ هه ر کامیکشیان خوا به لئنی باشتین پاداشتی پیداوه،
 واته: هه ر کامیکیان له وانه که له پیش فەتحی مه ککه دا جهنگیان کردووه و مآل و سامانی
 خو یان به خشبو، یان نه وانه ی دوا یی مآل و سامانی خو یان به خشبو و جهنگاون، خوا به
 هه ر کامیکیان به لئنی باشتین پاداشتی پیداون، به لآم هه ر که سه یان له قه در خو ی و،
 نهو هه مانای یه کسان کرد نهو هه مان یه، چونکه خوا پشتر ره مووی: ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ
 مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتَّلَ﴾، که به رانه ره که ی قرتتیراوه، چونکه به سیاق و سه لیه
 ده زانری، یانی: ﴿لَا يَسْتَوِي مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ، وَمَنْ أَنْفَقَ مِنْ بَعْدِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ﴾،
 نهو که سه ی پیش فەتح به خشبو یه تی و جهنگاو، یه کسان یه له گه ل نهو که سه ی دوا ی
 فەتح به خشبو یه تی و جهنگاو. چونکه رسته ی دوا یی ده لاله تی له سهر دهکات، (وَكَلَّا)،

خوښتر او ښه ته وه: (وَكُلُّ وَعَدَ اللَّهِ حُسْنَى)، هه م به (وَكُلُّ)، خوښتر او ده ته وه به (مَنْصُوب) هاتوه، هه م به (كُلُّ)، هاتوه به (مَرْفُوع)، خوا به لټنی پاداشتی هره چاکی به هه کامتیکان داوه.

۱۴- ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خواش شاره زای نه وه یه که ده یکه ن، زور باش شاره زایه ق نایا به چ دَل و هه ناو یکه وه ده یکه ن و، به چ هاندر ږکه وه، مه به ستیان پټی چیه و، چوَن ده یکه ن؟!

له کو تایددا ده فهرموی:

۱۵- ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ، وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾، کښه قهرزیکی باش بدات به خوا، خواش یو چهند به رانه ر بکاته وه، پاداشتیکی زور نایاب و چاکیشی هه بټی، (الْقَرْضُ الْحَسَنُ) یان: قهرزی باش، وشه ی (قَرْضُ) له نه صلدا له (قَطْع) دوه هاتوه، چونکه قهرز که به کوردی پټی ده گوتړی: وام، به لام پټم وایه وشه ی قهرز خه لک باشر لټی تیده گن، قهرز نه وه یه که سټک نه اندازه یه ک له مال و سامانی خو ی داده بړی و ده بدات به و که سه ی هاوکاری ده کات، به بټی به رانه ر و بو کاتیکی دیار ییکراو، که دوا یی بیگن ږیته وه. به لام به دلنایای به بټی لټ زیاد کردن و نه گهر زیاده ی تیدابن: (كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ الرُّبَا)، هه ر قهرزیک قازانجی راکتیا، سوود (ربا) وه چه پامه، به لام نایا لټر ده که خوا (قَرْضًا حَسَنًا) (قرض) نازناوی (حسن) ی خستوته سهر، مه به ستی پټ چیه؟ به کیک له زانایان ده لټی: (الْقَرْضُ الْحَسَنُ: هُوَ الْقَرْضُ الْمُسْتَكْمِلُ مَخَاسِنَ نَوْعِهِ مِنْ طِبِّ نَفْسٍ، وَبَشَاشَةٍ فِي وَجْهِ الْمُسْتَفْرِضِ، وَخُلُوٍّ عَنِ مَا يُعَرِّضُ بِالْمَنَةِ، أَوْ بِتَضْيِيقِ أَجَلِ الْقَضَاءِ)، یان: قهرزی باش نه وه یه سیفه ته چا که کالی جوړی خو ی کو کرد بڼه وه:

یه که م: نه و قهرزه ی که پټی ده دات، به دلخو شیی و به دلټیکی کراوه وه پټی بدات.

دووه م: ږو وگه شیی له ږووی بابای قهرز که ردا (له دلوه پټی پټی ناسوود وه مو رتاح بټی، که کاریکی باش ده کات، خوا پټی خو شه) هه روه ها له ږواله تیش دا به ږو و خو شیی به قسه ی خو ش، پټی بدات.

سَبَّه: خَوّی دوور بگری له ههر شتییک که بونی منهت کردنی لی بی.

چوارهم: خوږى دووربگري لهوى تهنگى پټه لېچنې، بو وينه: بلې: ده بې فلان پوړه،
 قهرزه کم هه ر بديهوه! له سهره تاوه قهرزداره که وا لې بکات له دلّه راوکدها بيت،
 وهک له سووړه قې (البقرة) دا خوا ده فهرموئ: که سيک که سه غلّت بوو به ده ستيه وه
 نه بوو، با باباي که قهرزي پيداوه له گه لې له سهر خو بې، وهک ده فهرموئ: **وَإِنْ**
كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ يَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
 (البقرة، ۲۸۰) نه گهر باباي قهرز وهرگر خاوهن سه غلّتي بوو، با چاوه پوانی بکري،
 تاكو به ناساني بوئ دهر دتته وهو بوئ هه لده سووړئ، نه گهر خيريش بکه ن (همووی
 يان به شيک لهو قهرزه به خشن) بو تّوه زور چاکره.

له کۆتایی نهم مه سه له ی دووه مه دا کورته باسیک له باره ی مهرجه کانی
خیرکردن و به خشین باشه وه، ده که ی نایا خیرکردن و مآل و سامان به خشین
به شیوه کی باش، مهرجه کانی چین؟ که من له ته فیسری سوو په تی (البقرة) ش
دا، له نایه ته کانی: (۲۶۱ - ۲۷۴)، له کانی ته فیسرکردنی نه و چوارده نایه ته دا، کورته
باسیکمان له و باره وه کردوه، دوایی کراوه به ناملیکه به کیش، به راستی له و
چوارده نایه ته دا، خوا **عَلَمٌ** هه موو نه وه ی پئویسته بو خیرکردن و مآل و سامان
به خشین به شیوه کی چاک و ڕێک و پێک و په سه ند، خوا **عَلَمٌ** خستوو به ته ڕوو،
بو یه تیمه له و ی له و باره وه کورته باسیکمان کردوه، له میانی ته فیسرکردنی نه و
چوارده نایه ته دا، به لām لێره به کورتیی تیمه یازده سیف هت و مهرج، بو مآل و
سامان به خشین باش ده خه ی نه روو:

كورتە باسنىك: مەرجه كانى مال و سامان به خشىنى باش

به پىزان!

مال و سامان به خشىنى چاك، به لای كه مه وه ته م ده (۱۰) مەرجه ی هه ن:

۱- ده بى كه سىك نه و مال و سامانه ی خو ی كه ده بيه خشى، له وه بيه خشى كه ده لال و په سنده، يانى: مال و سامانه كه ی ده لال بى و، باش و په سندی بى، وهك له سوور ده قى (البقرة) نايه قى (۲۶۷) دا ده فره مو ی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ائْفِقُوا مِن طَيْبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا ءَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَتِمَّمُوا الْحَيْثُ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِءَاخِزِيهِ إِلَّا أَنْ تُقِيمُوا فِيهِ﴾. واته: ته ی ته وانه ی پرواتان هیناوه! له و مال و سامانه ده لال و چاكه ی به ده ستان هیناوه و، له وه ی له زه و ی بۆمان ده رهینان و (له به رو بوومى كشت و كال و جگه له كشت و كالیش) بيه خشى، نه چن روو بكه نه ته وه ی خراپه و به دلتان نيه (له وه بيه خشى) چونكه ئیوه له شتى خراپ ده به خشى، به لام ناماده نین شتى خراپ وه ر بكرن. كه واته: چیت بۆ خو ت پتخوشه، ته وه شت بۆ به رانه ره كه ت پى خوش بى.

۲- مرو فى له كاتى كدا سامانىك پتو يستیشى پتیه قى، به لام بيه خشىت به كه سىك كه رهنگه پتو يستى زیاترى هه بى، یاخود به قه ده ر وى خو را گر نه بى له سه ر هه ژارى و نه دارى، یان له سه ر بر سیتی و ئاتا جی، وهك خوا له سوور ده قى (الحشر) نايه قى (۹) دا ده فره مو ی: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾. واته: خه لكى به سه ر خو یاندا هه لده بژى رن، هه ر چه نده خوشیان زو ر پتو يستیان پتیه قى، ته وه لووتكه ی سه خاودت و به خشى و، لووتكه ی دلفراوانیه له مامه له له گه ل مال و ساماندا، كه بۆ خوشت پتو يستیت پى بى، به لام هاو كاری كه سىكى پى بكه ی، كه رهنگه له تو پتو يستى تر بى، یاخود تو رهنگه له و باشت ر بتوانى خو را گر بى.

۳- مال و سامانه كه ی به كه سى شایسته بدات، چا و بگى رى و چا و ورد بكا ته وه، هه ر له خو را پى زان و پى زان نه كات، به لكو چا و ورد بكا ته وه و شو نى پى بگرى، وهك خوا له سوور ده قى (البقرة) نايه قى (۲۷۳) دا، ده فره مو ی: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعْقُفِ
تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ﴿٣٣﴾. بۇ ئەو ھەژارانە لە ڕێی
خوادا قەتیس بوون {واتە: بە ھۆی جەنگ و جیھادەو، یان بە ھۆی خزمەتی ئایینی خوای
پەروردگار و بە ھۆی بانگەوازەو، بە ھۆی بلۆکردنەو دی زانستی شەرعییەو} ناتوان
بە زەویدا بڕۆن {بۆ کار و کاسبی} بابای نەزان بە دەوڵەمەندیان تێدەگات، بە ھۆی
نەفس بەرزیی و خۆ پاکیاگرتنەو، بە لایم بە سیمای نیشانەیان {ئەگەر لێیان وردبێو
دەیانناسی.

۴- دەبێ چۆنیەتی مأل و سامان بەخشینە کە ی بە پێی حال و مەقام، بێ، جاری وایە
پێویست دەکات تاشکرای بکات و، جاری واش ھەبە پێویستە بە پەنھانی بیکات، وەک
لە سوورەتی (البقرة)، ئایەتی (۲۷۱) دا خوا دەفەرموێ: ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَيَغْمَا
هِيَ وَإِنْ تُخْفَوْهَا وَتُؤْتُوها الْفَقْرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾. واتە: ئەگەر خێرکردنە کانتان
تاشکرا بکەن، ئەو شتێکی زۆر باشە، بە لایم ئەگەر پەنھانی بکەن و، بێدەن بە ھەژاران،
ئەو بۆ ئێوە باشترە.

ئایا ئەمە یانی چی؟ لەوێ دەفەرموێ: ئەو ھەرە باشە، لێرەش دەفەرموێ:
ئەو باشترە؟! تێمە کاتی خوێ لە تەفسیری سوورەتی (البقرة) دا با سامان کردو،
کە زانیان مشت و مێیکی زۆریان بوو: ئایا بەخشینی مأل و سامان، بە تاشکرا
باشترە یان بە پەنھانی؟ لەوێشدا گوتوو مانەو لێرەش دەبێتین کە ئەو بە پێی
حال و مەقام دەگۆڕی:

أ- جاری وایە و پێویست دەکات بە تاشکرا بێ، ئەگەر تۆ ببێ سەر مەشق بۆ خەلکیک،
ھەژاریک دی، بۆ مەجلیسیک بۆ شوێنیک و، داوای شتیک دەکات، یان کە سێک
لێقە و ماو و ھاوکاری بۆ کۆدە کەنەو، ئەگەر بزانی بە ھۆی دەستپێشخەریتەو،
خەلکیکیش تەماشای تۆ دەکات، و باشە بە تاشکرا بێ، ئەو لەو حالەدا کە بزانی دەبێ
سەر مەشق بۆ خەلک.

ب- بەلām لە حاڵێکی دیکەدا: کەسێک داوای هاوکاریی دەکات، تۆش دەزانی تەگەر بێت و بە ئاشکرا بیدەیه، دڵی پێی دەشکێ و پێی ناپەحەت دەبێ، بۆیه واباشه بە پەنهاینی بێ و کەس پێی نەزانێ، بەلکو هەندێک کەسێک واخێر دەکات، بابای خێر پێکراویش نازانی کتیه، بە نەفەرێکدا بۆی ناردووە و گوتوویەتی: ناوم مەدە، بۆی خێرخوازیکی بۆی ناردووی! بۆ ئەوێ هەرکات بینی، هەست بە چاو بەرەو ژیری و منەتباریی نەکات، بە راستیی ئەو بە خوایه، (الحمدلله) ئەو جۆره کەسانه له نێو مسوڵماناندا کەم و زۆر هەر بوون و هەر دەشین.

کەواته: ئاشکرا کردنی خێرو چاکه، یان پەنهایکردنی، بە پێی حاڵ و کات و شوێن دەگۆڕێ، نەک یەک بنچینه مان هەبێ، هەمیشە بە ئاشکرا ببەخشین، یاخود هەمیشە هەر بە پەنهاینی ببەخشین، هەندێک لە زانایانی ش گوتوویانه: ئەوێ واجب بێ وەک زەکات و ئەوانه، واباشه بە ئاشکرا بێ و، ئەوێ دیکه وەک پەسندو خیری خۆبەخشانه، واباشه پەنهای بێ، بەلām وەک گوتم، پێم وایه ئەوێ وەک بنچینه یەک دەگونجێ بیلێن، ئەوێهه کە بە پێی حاڵ و مەقامه کان دەگۆڕێ.

۵- پێویسته به خشین منته له سه رکردن و نازاردانی دلی بابای خیر پیکراوی تێدانه بێ، وەک له سوورەتی (البقره) نایهتی (۲۶۴) دا دەفهرموێ: ﴿يَتَّابِعُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُلْطَوْنَ سَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ ئەو ئەوانه ی بروتان هیتاوه! خێرو به خشینه کانتان به هۆی منته تکردن و نازاردانهوه هەلمهوه شینهوه، منته تکردن ئەوێهه پوو به پوو بێ و، نازاردان ئەوێهه پاشمله بێ و دوایی باسی بکه یهوه، یاخود نازاردان ئەوێهه پوو به پوو بێ و، منته تکردن ئەوێهه دوایی باسی بکه ی، دوایی بابای هاوکارییکراو پێی بگاتهوه و، دلی پێ ناپه حەت بێ، خواش ﴿﴾ دەفهرموێ: به هۆی ئەوێهه، خێرو چاکه کانتان هەلده وه شینهوه، چ به هۆی منته تکردن و، چ به هۆی نازاردانهوه.

۶- دەبێ ئەو مāl و سامان به خشین، ته نیا بۆ پازییکردنی خوا بێ ﴿﴾ وەک له سوورەتی (البقره) نایهتی (۲۶۵) دا دەفهرموێ: ﴿يُنْفِقُونَ ءَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ

أَفَلَا وَتَنبِيْهًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ ﴿٣٩﴾، واتە: بۇ زياتر دلى خوۋ چەسپاندن لەسەر ئيمان بۇ داواکردنى پەزىمەندىي خوا مال و سامانەكەيان دەبەخشن، نەك بۇ پروودەربايسى و پرووپامايى و، كە خەلك مەدحيان بكات.

۷- پىنويستە مرووف لە مال و سامانىك بىەخشن، كە خوۋشيدەوئ، پىشتىرش نامازەمان پىدا، وەك خوا لە سوورەتى (آل عمران) نايەتى (۹۲) دا دەفەرموئ: ﴿لَنْ نَّسْأَلَهُمُ الْقَحَقَّ نُنْفِقُوا مِمَّا حُبُّوْا﴾، ناگەنە پەلەي چاكەكارىي تاكو ئەو مال و سامانەي حەزى پىدەكەن و خوۋشاندەوئ، لىي نەبەخشن، نەك شتى كە ناتانەوئ و بە كەلك نايەت، يان نەويستراو، نا، لەودى چاكە، بىەخشن، بەلام كەسەك، شتى باشىشى ھەبى و، شتى خراپىشى ھەبى، با لە باشەكە بىەخشن و لە خراپەكەش بىەخشن، بەلام نەك ھەرىپىتى لەو شتەي نايەوئ، بىەخشن! وەك خواي پەرودەردگارىش فەرموئ: ﴿وَلَا تَتِمَّمُوا الْحَيْثَ﴾، (وَلَا تَقْصِدُوا الْحَيْثَ)، واتە: پروو مەكەنە ئەودى پىسە، يانى: بە كەلك نەھاتوود، ﴿مِنْهُ تَنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِعَاجِزِيْهِ﴾، لىي دەبەخشن، بەلام تامادەنين وەرىبگرن.

۸- خوۋ بەجىنشىنى خوا زانين، نەك ئەو مال و سامانەي دەبىەخشن، بە مولكى خوئ بزاني، وەك لە سوورەتى (الحديد) دا دەفەرموئ: ﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَلْفِينَ فِيْهِ﴾، لەوھدا بىەخشن كە خوا تىوئ تىدا كەردۆتە جىنشىن، دەبى بزاني كە تۆ جىنشىنى خواي و ئەو مال و سامانەكەتى لە دەستى تۆدا داناو، نەك تۆ خاوەنى راستەقىنەي بى، وەك قاروون گوئ: ﴿إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِيْ﴾، ﴿الْقَصص﴾، واتە: ئەو بە ھوى زانبارىي خۆمەوھ پەيدام كەردو، نا، بەلكو وەك سولەيمان عليه السلام بلىئ: ﴿هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ﴾، ﴿النمل﴾، واتە: ئەمە بەخشنى پەرودەردگارمە.

۹- بۆيە نەبەخشنى تاكو زياترى دەست بكەوئ لە بەرانبەريدا، ھى وا ھەيە شتىك دەبەخشن، بەلام بۆيە شتىك دەبەخشن، شتىكى كەم، تاكو شتىكى چاكترى دەست بكەوئ، سبحان الله ھەندىك كەس ھەيە لەئىو مسولماناندا، ديارىيەك بۇ كەسەك دىئى، بەلام چاوەروانىي لە بەرانبەردا دەكات، كە ئەو كەسە، دە بەرانبەر سەد بەرانبەر

چاکەي له گەڵدا بکاتهوه! که ئەوه هیچ نیه، خۆی پەنھانزان دەفەرموی: **وَلَا تَمَنَّ**
تَنْكَرُ (۶) **الْمُدْرَ،** واتە: بۆیە چاکە مەکه، تاكو زیارت دەست بکەوی.

۱۰- ئەوێ دەبێهە خشی پێی زۆر نەبێ، پێی وابێ شتیکی زۆر گەورەو عەجایی کردو،
بەلکو دەبێ هەمیشە مروڤی مسوڵمان هەموو کردووەو تاعەتەکانی خۆی، پێی بچوووک
بێ له بەرانبەر خوادا، ئەک پێی له خۆبایی بێ و بێ: ئەوئندەم بەخشی و وام کردو وا
چووم، وەک نایەتەکی سوورەتی (المدر) ئەوئەش دەگەیهێ: **وَلَا تَمَنَّ تَنْكَرُ** (۶) **و،**
واتە: کەسیک چاکەي له گەڵدا دەکەي، منەت مەکه، که چاکە له گەڵ کردنەکەت پێ
زۆر بێ.

۱۱- دەبێ بەخشەر هیچ چاوهروانییهکی له بابای پێیهخشاو نەبێ، وەک له سوورەتی
(الإنسان) نایەتی (۹) دا، خوا له سەر زمانی ئەو بەنده چاکانه دەفەرموی: **إِنَّمَا نَطْمَعُكَ**
لَوْحِ اللَّهِ لَا زَيْدٌ مِنْكَ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا (۱) **و،** ئێمه تەنیا له بەر ڤووی خوا (و،) له بەر
رەزامەندی (خوا) پێتان دەبەخشین، نه پاداشتمان لێتان دەوێ، نه سوپاسگوزاریش،
واتە: نه پاداشتیکی ماددی و نه سوپاسکردنێکی مەعنەویشمان لێتان دەوێ، هیچ
چاوهروانییهکمان لێتان نیه، چونکه له بەرانبەر ئەو کردوویهدا پاداشتەکه له خوا
چاوهرێی دەکەین و، له خۆی بەخشەری داوا دەکەین^(۱).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

(۱) نەم یازدە مەرجه، (فخرالدین الرازی) له (التفسیر الکبیر: ج ۱۵، ص ۲۱۴)، داهێناوی، بەلام
ئەو (۱۰) ی هێناو و، من کردوومن بە (۱۱)، له گەڵ دەستکاری کردنی خۆشماو، هێناوی
چەند نایەتیکیش.

ددرسي دووډم

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە ھەشت (۸) ئايەت پىكىدى، ئايەتەكانى: (۱۲ - ۱۹) و، دوو بابەقى سەرەكى دەگرېتە خۆى:

بابەقى يەكەم: لە ئايەتەكانى: (۱۲ - ۱۵)، واتە: چوار ئايەت دا، باسى حالەقى ھەشكرانى برودارانى پياوو ئافرەت، بە موژدە پىدران و پرووناكىي پېبەخشرانەو، كراو، كە لە پېشيانەو بە دەستى راستيانەو ئەو پرووناكىيە ھەيە، بەرەو بەھەشت و، داوايىكردى موناقيقەكان بە پياوو ئافرەتەو، كە بروداران چاودەپتيان بكەن، تاكو پرووناكيسان لىوەرېگرن، يان لە پرووناكىيەكەيان بەھرەمەندېن، بەلام دوای ئەو دەيورايىكيان دەكەوتتە نيوان و دەرگايەكى تىدايە، ديوى ژوورى، ديوى لای برودارانى پەحمەتەو، ديوى، دەرئى نازارو مەينەتییەو، برودارانیش وەلاميان دەدەنەو، كە تىوہ لەبەر چوار ھۆكار خۆتان بەو مەرەدە بردو، تىستاش ھىچ چارەو دەرەتانتان نى، چوار ھۆكارەكەش: ﴿وَلَنَكُنَّ فَنًّا أَنفُسُكُمْ وَنَنُصُّكُمْ وَأَرْبَبْتُمْ وَعَزَّكُمْ أَلْأَمَانُ﴾، واتە: تىوہ خۆتان تووشى سزاو مەينەتىيى كردو، ھەمىشە لە بۆسەدا بوون لە دژى ئىسلام و مسولمانان و، لە دوو دلييدا بوون و، خۆزگەو برىا فريوى دان و ھەليخەلەتاندن.

بابەقى دووہم: لە چوار ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۱۶ - ۱۹)، چەند رېنمايى و ناموژگارېيەكى خواى بەرزو مەزىن، بەسەرکۆنە كردن و گلەيىھە بۆ بروداران و، فەرمان پىكردنېان بە خۆ دوورگرتن لەوہى بەمەرەدى خاوەن كىتېبە پېشوودەكان بچن و، دليان لەناست يادو فەرمايشتى خوادا پەق و سەخت بىي و، فەرمان پىكردنېان بە بەخشين و، موژدە پىدانېان كە بروداران بە خوا **عَزَّوَجَلَّ** و پىغەمبەرانېان **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)**، بە (صديق)، دادەنرېن، واتە: راست و

ساغ و، شه هیدانیش له لای خوای پهروه دگار پاداشت و پرووناکیه کی تایه تیان ههیهو، بیروایانی به درۆ دانه ری تایه ته کانی خواش، جیگایان کلّیه ی دۆزه خه.

﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَانُكَمَ الْيَوْمَ جَنَّتٌ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ١٢ ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُتَّقُونَ وَالْمُتَّقُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْظِرُونَا نَقْتَسِبَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ أَرْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظُهُرُهُ مِنْ فَيْلٍ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُادُوهُمْ أَلَمْ تَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبَسْتُمْ وِعَرَضْتُمْ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَعَزَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿١٤﴾ قَالُوا لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ وِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوِيَّتُكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَانُكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلَ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الْمُصْطَفِينَ وَالْمُصَدِّقِينَ أَفْرَضُوا اللَّهَ قَرَضًا حَسَنًا يُضَعَّفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْحَجِيرِ ﴿١٩﴾﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{ئهو رۆژه (یاد بکهوه!) که پیاوانی بروداردو ئافره تانی برودادار ده بیینی، پرووناکیه که یان به خیرایی ده روا له پیش دهستیانه وه و به دهستی راستیانه وه (بییان ده گوتری): ئه مپرو موژده ی باخکه لیکنان لی بی پرووبار به ژیر (دره خته کان) یان داده پرون، تییان دا هه میشه بین، ئه وه به بردنه وه (و به مراد گه یشتن) ی مه زن ئهو رۆژه پیاوانی ده غه ل و ئافره تانی ده غه ل به وانه ی برویان هیناوه ده لێن:

چاوه پټمان بکهن تیشکک (بههره یهک) له رووناکیه که تان وه برگیرن! (پټیان) گوترا: بُو دواوه تان بگه پټنه وه (لهوئ) خه فتان وه ده سته پټان رووناکیه بکهن، تنجا شووره یه کیان له تیواندا پټنرا، دهرگاهه کی هه یه (دیوی) تپوه وه به زه یی خوای تپدایه وه (دیوی) پشته وه ی نازاری لپوه دی (۱۳) بانگیان ده کهن: نایا (له دنیادا) تپمهش له گه لټان نه بووین (پټکه وه نه ده ژپاین)؟ گوتیان: با، به لټم تپوه خوتان به لټادر کردو، (به رده وام) له چاوه پوانیسی دابوون (مسو لمانان سه ریان به فه تاره ت بچی) و کهوتنه دوو دلپیه وه (به رانبر نیسلام) و، خوزگه و هیوا (پووچه له) کان فریویان دان، تاکو فه رمانی خوا هات (به مردنتان) و (شه پتان) فریوده ر به رانبر به خوا فریوی دان (۱۴) تنجا تپستا هیچ قهره بوویه کتان لپوه رناگیری، ههروه ها له وانه ی بپرواش بوون، شوئنی هه وانه وه تان ناگری (دوزه خ) ه، نهوئ دؤست (و له پپشتر) تانه و، خراپترین سه رنه جامیشه (۱۵) نایا بُو نه وانه ی پروایان هپناوه، کاتی نه وه نه هاتوه، دلپیان بيمدارو ملکه چ بی به رانبر یادی خوا و نه وه قه ی دایبه زانده وه، وهک نه وانه نه بن که پپشتر کتیبیان پندرابوو، تنجا ماوه (ی نه هاتنی پښغمبه ری کوټایی) له سه ریان درپژ بووه، سه رنه جام دلپیان ره قبوو و، زوریشیان (یه کجاری) لاری بوو بوون (۱۶) بزائن که خوا زه ی دوی مردنی زیندوو ده کاته وه، بیگومان نایه ته کامنان بُو پوون کردوونه وه، به لکو بفامن (که خوا دلی تپوه شی پټی ده ژپه ته وه) (۱۷) به دلپایی پیاوای به خشهر و تافره تانی به خشهر و قهرزی باش به خواده ر (پاداشت) بویان چهند به رانبر ده کرتپه وه و، پاداشتکی هه ره باش و نایابیان هه یه (۱۸) نه وانه ش که پروایان به خواو پښغمبه ره کانی هپناوه، نا نه وانه راستان (ی راسته قینه) و، شه هیدانیش له لای پهروه ردگاریانن، پاداشتی خوایان و رووناکیی خوایان هه یه و، نه وانه ی بپرواش بوون و نایه ته کامنایان به درو دانا، نه وانه هاوه لانی کلپه (ی ناگری دوزه خ) ن

شیگردنه وهی هه ندیگ له وشه کان

(انظُرُونَا)، (النَّظَرُ: الْإِنْتِظَارُ، وَنَظَرْتُهُ وَانْتَظَرْتُهُ، وَأَنْظَرْتُهُ: أَخَّرْتُهُ)، (نَظَرَ) به مانای چاوه پێ کردنه، دهگوتری: (نَظَرْتُهُ وَانْتَظَرْتُهُ، وَأَنْظَرْتُهُ)، هه رستکیان واته: دوام خست، یاخود مۆله تم دا، یان چاوه پروانییم کرد.

(نَقَّيْسٍ): (الْقَبَسُ: الْمَتَنَاوِلُ مِنَ الشُّعْلَةِ، وَالْقَبَسُ وَالْإِقْبَاسُ: طَلَبٌ ذَلِكَ، وَأَقْبَسْتُهُ نَارًا، أَوْ عَلِمًا: أَعْطَيْتُهُ)، (قَبَسَ)، نهو بلیسهیه یان نهو بزووتهیه که وهرده گیرئ له ناگر، (قَبَسَ وَإِقْبَاسَ)، بریتیه له حالهتی وەرگرتنه که، به لām (قَبَسَ)، وهه رگیراوه کهیه، (وَأَقْبَسْتُهُ نَارًا أَوْ عَلِمًا)، واته: ناگره پێدا، یاخود زانیارییم پێدا.

(فَالْيَسْأُورُ): (الْيَمْسُ: إِذَاكَ بِظَاهِرِ الْبَشْرَةِ، وَيُعْبَرُ بِهِ عَنِ الطَّلَبِ، وَالْإِيْمَاسُ: الطَّلَبُ الْجَادُّ)، (لَمَسَ): بریتیه له وهی به پێست شتیگ بزانی، به لām دواوی مه به ست پێی داواکردنه، (الْيَمَاسَ)، که (إِفْتِئَالَ)، له (لَمَسَ) وهه یانی: داواکردنێکی جیددی بۆ شتیگ.

(يُسُورٍ): (سُورَ الْمَدِيْنَةِ: حَالِطُهَا)، دیوارو شوورهی شاره که.

(فَنَنْتَرُ): (الْفِتْنَةُ: الْبَلِيَّةُ وَالْمُصِيبَةُ وَالْعَذَابُ وَالْهَلَاكُ)، (فِتْنَةٌ): له به کارهێنانی قورناندا چه نه واتهیه کی هه نه، به پێی سیاقه کان ده زانرئ، لێردها ده گونجی به م مانایانه بئ: ۱- به لآ.

۲- به سه رهات، (شتیگ که به سه ره که سیگ دی).

۳- نازار.

۴- فهوتان، لێردها (فتنه) هه موو نه م مانایانه ده گه به نئ، لێردها: ﴿فَنَنْتَرُ أَنْفُسَكُمْ﴾ (أَوْفَعْتُمُوهَا فِي بَلِيَّةٍ وَعَذَابٍ)، واته: خوێتان خسته ئێو به لآو نازاریکه وه.

(وَرَزَقْنَاهُ): (الرَّزْقُ: الإِنْتِظَارُ بِالشَّيْءِ)، (تَرْبُصُ): بریتیه له چاوه‌پوانکردنی شتیك، واته: له بۆسه‌دا بوون بۆ شتیك.

(الْأَمَانِيُّ): (جَمْعُ أُمْنِيَّةٍ وَالْأُمْنِيَّةُ: الصُّورَةُ الْخَاصَّةُ فِي النَّفْسِ وَالتَّمَنِّي بِالشَّيْءِ)، (أَمَانِيٌّ) كَوَيْ (أُمْنِيَّةٍ) به، كه بریتیه له وینه‌ی په‌یدا‌بووی شتیك له ئەنجامی خۆزگه پێ خواستنی دا.

(وَعَزَّكَمُ): (عَزَّرْتُ فَلَانًا: أَصَبْتُ غُرَّتَهُ، وَبَلْتُ مَا أُرِيدُ، وَالْغُرَّةُ: غُفْلَةٌ فِي الْيَقْظَةِ)، (عِزْرُ) یانی: بێناگایی، به‌لام بێناگایی له کاتیکدا مروۆف به‌ ناگایه‌و بیداریشه، نجا (عَزَّرْتُ فَلَانًا)، واته: من بێناگایه‌که‌یم پیکاو، ته‌وه‌ی مه‌به‌ستم بوو له‌وه، ده‌ستمکه‌وت، به‌ کوردیی ده‌گوتری: فریوداو هه‌لبه‌خه‌له‌تاند.

(فِدْيَةٌ): (الْفِدَى وَالْفِدَاءُ: حِفْظُ الْإِنْسَانِ عَنِ النَّائِبَةِ بِمَا يَنْبُذُهُ عَنْهُ، الْفِدْيَةُ: مَا يَقْبِي بِهِ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ)، (فَدَى وَفَدَاءً)، بریتیه له خۆپاراستنی مروۆف به‌ هوی نه‌وه‌وه كه ده‌بیه‌خشی، (فِدْيَةُ): بریتیه له‌وه مال و سامانه‌ی مروۆف خوی پێ ده‌پاریزی، ده‌توانین ب‌لێن: قه‌ره‌بوو، به‌ لا‌گیره‌وه.

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ أَحَدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، عَالِمُ الْغُيُوبِ، يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَوْتِ، وَيُعِيدُهُ، وَهُوَ يُعْطِيكُم مِّنْ فَضْلِهِ، إِنَّكُمْ أَنتُمُ الْفَاسِقُونَ)، (يَا أَيُّهَا النَّاسُ): (يَا أَيُّهَا النَّاسُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ)، (فَعِلَ الْمُضَارَعُ) (أَنَا) به، (أَنَا وَأَنْ)، واته: نه‌و شته‌هات، کاتی هات، (أَنْ الشَّيْءُ، وَأَنَا الشَّيْءُ: قَرَبَ إِذَا)، واته: کاتی گه‌یشتنی نزیک بۆته‌وه.

(نَحْنُ): (الْخُشُوعُ: الضَّرَاعَةُ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الْخُشُوعُ فِي مَا يُوجَدُ عَلَى الْجَوَارِحِ، وَالضَّرَاعَةُ مَا فِي الْقَلْبِ)، (خُشُوعُ): بریتیه له کڕووزانه‌وه، به‌ زۆری وشه‌ی (خُشُوعُ): به‌کارده‌هێنری بۆ نه‌و شوینه‌واره‌ی له‌ سه‌ر نه‌ندامه‌کان ده‌رده‌که‌وی، به‌لام (ضَّرَاعَةُ)، نه‌و شوینه‌واره‌یه‌ که له‌ دل‌دا په‌یدا‌ده‌بی، به‌په‌نه‌انی.

(الْأَمَدُ): (مُدَّةٌ لَهَا حَدٌّ مَجْهُوْلٌ إِذَا أُطْلِقَ، وَالْفَرْقُ بَيْنَ الزَّمَانِ وَالْأَمَدِ: أَنَّ الْأَمَدَ يُقَالُ بِاعْتِبَارِ الْغَايَةِ، وَالزَّمَانُ عَامٌّ)، (أَمَدُ): بریتیه له‌ ماوه‌یه‌ک که سنووریکی

نەزانراوى ھەبى، نەگەر بەرەھايى بگوترى، جياوازىي لە تىوان (زَمَان) و (أَمَد) دا كە ھەردووکیان بە مانای کاتن، ئەو ھەبە كە (أَمَد) بەکار دەھێنری بۆ کاتیک کۆتاییەکی ھەبى، بە لَم (زمن) بە گشتی بۆکات بەکار دەھێنری، چ کۆتایی و نەجەلێکی دیاریکراوی ھەبى، چ نەیبى.

(قَسَّتْ قُلُوبَهُمْ): (الْقَسْوَةُ: غَلَطُ الْقَلْبِ، وَأَصْلُهُ مِنْ حَجَرَ قَاسٍ)، (قَسْوَةُ): بە مانای دڵرەقی و دڵ سەختی دى، لە تەسلدا لە بەردیكى رەقى پتەو، لەو ھەبە ھاتو.

(الْصَّادِقُونَ): (الصَّدْقُ: مُطَابَقَةُ الْقَوْلِ الصَّمِيرِ وَمَا أُغْبِرَ عَنْهُ مَعًا، وَالصَّدِيقُ مَنْ كُرِيَ مِنْهُ الصَّدْقُ)، (الصَّادِقُونَ) كۆى (صديق) ھ، ئەویش لە (صدق) ھەبە ھاتو، (صدق): بریتى ھەبە لەو ھەبە كە دەگوترى، ئەو ھەبە لە دڵدا ھەبە، لەگەڵ ئەو ھەبە ھەوالی لە بارەو دەدرى، بەك بن {بۆ وینە: كەسێك بە كەسێك دەلى: تۆم خۆشەدەوى، دەبى خۆشەوێستى ھەبە لە دڵدا ھەبى و ئنجا تەبیری لى بکرى بە وشەكان} (صديق)، بە كەسێك دەگوترى زۆرى راستى لى دەرکەوتى.

ئەمە واتایەکی ھەبە و واتایەکی دیکە ھەبە: (الصَّدِيقُ: الْكَثِيرُ الصَّدِيقِ)، كەسێك كە زۆر بەرانبەرەكەى بە راست دابن، (صديق)، نازناوی ئەبوو بەكرى صیددیقه عليه السلام، بە ھەردوو واتایەكەى ھەر راستە، ئەبوو بەكرى عليه السلام، ھەم زۆر راست بوو، ھەم زۆریش پێغەمبەرى خواى عليه السلام بە راست داناو، لە پێش ھەموو كەس دا.

(وَالشَّهَادَةُ): (الشُّهُودُ وَالشَّهَادَةُ: الْحُضُورُ مَعَ الْمُشَاهَدَةِ، إِمَّا بِالْبَصَرِ، أَوْ بِالْبَصِيرَةِ، وَالشَّهَادَةُ: قَوْلٌ صَادِرٌ عَنْ عِلْمٍ حَصَلَ بِمُشَاهَدَةِ بَصِيرَةٍ أَوْ بَصَرٍ)، (شُهُودٌ وَشَهَادَةٌ): بریتى ھەبە لە ئامادەبوون لەگەڵ دیتندا، ئنجا دیتنەكە، یان بە چاوى سەر، یاخود بە دڵ (بە چاوى دڵ و دەروون) (شَهَادَةُ) ش: بریتى ھەبە لە قەسەك دەردەچى لە زانیاریەكەو، كە بە ھۆى عەقڵ و دڵ دیتنەو، یاخود بە ھۆى چاودێر بیکردنەو، پەیدا بوو.

(الْحَزَنُ): (الْجُعْمَةُ: شِدَّةُ تَأْجُجِ النَّارِ)، (جُعْمَةٌ): سەخت بلیسەدار بوونی ناگرە، ناگرە کە بلیسەکە ی زۆر بەهێز دەبێ پێی دەگوتری: (جُعْمَةٌ)، (جَعِيمٌ)، واتە: ناگریک کە بلیسەکە ی زۆر سەخت و توندە.

مانای گشتیی نایەتەکان

بەرێزان!

خوایێ ﷻ وەک کاتی خوێ لە پێناسە ی ئەم دەرسە شدا گوتمان - لەم هەشت نایەتە موبارەکەدا، دوو بابەتان دەخاتەڕوو:

بابەتی یەکەم: دەربارە ی سەرەنجامی برۆاداران بە پیاوو ئافرەتەو، لە کاتی پۆزی دواپیدا، بە تایبەت لە کاتی بە ڕێکەوتنیان بەرەو شوێنی تێدا سەقامگیربوونیان، کە بەهەشتە پازاوو نەبراوو کانی خوان، دواپیش باسی دەغەڵ و دلنەخۆشەکان، دیسان ئەوانیش بە پیاوو ئافرەتەو، کە چۆن دەکەونە ئێو تاریکایی و، دەکەونە حالەتێکی بێ چارەیی و بێ دەرەتانیی و، داوا لە برۆاداران دەکەن، کە مۆلەتیان بدەن و لە پووناکییەکە ی خۆیان بەشیان بدەن، یاخود وابکەن بەهرە لەو پووناکییەیان وەرگیرن، ئەوانیش بتوانن بەرپیتی خۆیان ببینن، ئەوانیش وەلامیان دەدەنەو کە بگەرێنەو دواو لەوێ لە پووناکیی بخەفتین، کاتیکی ئێیان دەپرسن: ئایا پێکەو نەبووین؟ دەڵێن: بێ، بەلام ئێو واتان لە خۆتان کرد، ئنجا دیوارپێکشیان لەنێواندا دادەنری، کە دەرگایەکی هەیە، دیوی لای برۆادارانێ رەحمت و بەرەکەت و پێزو بەزەیی خوا، بەلام دیوی دەرێی واتە: دیوی لای مونا فیق و دەغەڵکانیش، نازارو مەینەتیە.

بابەتی دووهم: ئەوێه کە خوا ﷻ ڕوو دەکاتە برۆاداران و، بە جوړیک لە سەرزنەشت و سەرکۆنەکردنەو گلەبیان لێ دەکات، کە: ئایا کاتی ئەو نەهاتووە وەک پێویست دلێان داچڵەکی و نەرم بێ بو یادی خوا، بو ئەو هەقە ی

خوا دایه زاندوهو، وهک خاوهن کتیه پتשוوه کان نه بن، که له نهجامی کات به سهردا تته پین دا، دلایان رهق بوو، زۆریشیان ههر به کجاریش له بازنه ی ئیمان و نیسلام دهرچوون؟! دوایی خوا ﷺ هۆشدارییان پتدهدات، که وهک چۆن خوا ﷺ زهوی مردوو زیندوو دهکاتهوه، به ناویک که دایده به زینته سهری، دهتوانی تیوهش زیندوو بکاتهوه.

ئنجا خوا ﷺ ستایشی نهو پیاوو ئافره تانه دهکات، که مائی خوایان ده به خشن و قهرزی چاک به خوا دهدهن، دوایش ستایشی برواداران به خواو به پیغه مبه ره کانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به گشتی دهکات و به (صدق) یان ناوزه دهکات و، باسی پلهو پایه به رزی شه هیدانیش دهکات، که له خزمهت پهروه ردگار یاندا، خاوهن پاداشت و پروناکیی خوایان.

خوا ده قهرموی: ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَمْنٍ﴾، نهو رۆژه ده بینی که برواداران پیاوو ئافرهت، پروناکییه که یان به خیرایی له پیش دهستیانه وهو به دهستی راستییانه وه، ده پوات، یانی: پروناکییه که له پیشیانه وه دهرواو به دهستی راستییانه وه، نه م ده بینی (تَرَى) یه، ده گونجی مه به ست پتی پیغه مبه ری خاتمه ﷺ بێ، که هه موو قورئان به پله ی یه که م مه به ست پتی نه وه، ده شگونجی مه به ست پتی ههر که سیک بێ، نه ی بینه ر! تۆ نهو رۆژه ناوا ده بینی، ئنجا بینه که بگومان لیره دا بینی چاوه، چونکه نه وه به چاو ده بیترێ و، پتویست ناکات بلتین: بینی عقل و دله، ﴿بُشِّرْكُمْ الْيَوْمَ بِحَسَنَاتٍ﴾، واته: نهو بروادارانه پتیا نه ده گوتری: نه مپرو مژده تان لی بێ به چه ند باخیک، ﴿بِحَسَنَاتٍ مِنْ حَقِّهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، پروباریان به ژیردا ده پۆن، پروبار به ژیر دره خته کانیندا ده پۆن، به هه میشه یی تیاندا ده میننه وه لهو باخانه دا، که کۆشکیان تیدان، بهس نه وه نه م رووف بجته تپو باخه که، چوونه تپو باخ بو سه عاتیک و دوو سه عاتان باشه، به لام باخ ژیا نی تیدا به سه ر نابردری، به لکو مه به ست نه وه یه: تۆ له دووره وه که ته ماشای جیگاو ریگای برواداره به هه شتییه کان ده که ی، ههر

له دووره وه باخ و گۆل و گۆلزار ده بینی، به لām به دنیایی له تێو نه و باخ و گۆل و گۆلزارانه دا، کۆشک ههه و، شوێنی پشوودان و نێسراحت و، کورسی و تهختی له سهه دانیشتن و راکشان، ههه، که پیشتر له تهفسیری زۆر له سووره ته کاند، که باسی پاداشتی برودارانیا کردوه، باسما کردوه، به تایهت له تهفسیری سووره ته کانی: (الواقعة)، (الصافات)، (الطور)، (الرحمن) دا.

ئنجا ده فه رموی: ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ نا نه وه نه وه سه ره نه جمه خیره، که بروداران به وه شیوهیه له بهر رۆشایی داو، به مۆژده پیدران و دڤۆشکرانه وه، ده پۆن به ره وه به هه شته کان، نا نه وه به راستیی سه رفرازی و به مراد که یشتنی مه زنه.

﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُفَقِّتُونَ﴾ یادی ته و رۆژه بکه وه، که پیاوان ده غه ل و دوو روو، له گه ل نافرته تانی ده غه ل و دوو روو، ده لێن: به کی ده لێن؟ ﴿لِلزَّيْرِ هَامِئًا﴾ به وانه ی بروایان هتیا وه، به پیاوان و نافرته تانه وه، پێیان ده لێن: ﴿أَنْظُرُونَا﴾ چاوه رێمان بکه ن ﴿تَقْنِصَ مِنْ نُورِكُمْ﴾، له رووناکیه که تان وه ربرگین، ئنجا وه رگرتن له رووناکیان:

ا- به کردوه بیانده نئ.

ب- یاخود له په نایانه وه پۆن، بۆ نه وه ی له رووناکیه که یان به هره مه نه ن.

﴿قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾، پێیان گوترا، نه م گوترا نه له لایه ن فریشته کانه وه به و وا دیاره بروداران نه وه یان نه گوتوه، نه گه رنا ده فه رموو: ﴿قَالُوا﴾، وه ک دوا یی خۆیان راسته وخۆ وه لām ده ده نه وه، به لām نه م وه لām له لایه ن فریشته کانه وه به، پێیان گوترا: ﴿ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾، بکه رێنه وه بۆ دوا وه تان، ﴿فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾، له وێ هه وێ پیداکردنی رووناکیی بدن، له وێ خه فتانی وه ده سه ته پێانی رووناکیی بکه ن، ئایا: ﴿وَرَاءَكُمْ﴾، مه به سه ت پێی ژیا نی دنیا یه؟ یا نی: بکه رێنه وه بۆ دنیا، یا ن مه به سه ت پێی نه وه شوێنه یه که نامه کانی کرد وه کانی لئ دابه شکران؟ که تیه وه به ده ستی چه پ وه تانگرتنه وه، بچه نه وه بۆ نه وێ،

نه گهر پروناکی هه بی، لهوێه، نهوێ چهق و مه‌به‌نده‌که‌یه، له‌وێ پروناکیه‌که دابه‌ش ده‌کړی، هه‌رچو‌ن بی، نه‌وه به‌ توانج و ته‌وسه‌وه قسه‌ له‌گه‌ل‌کردن‌یه‌وه، واینده‌چ‌ن جو‌رێک بی له‌ گالته‌ پێ‌کردن‌یه‌وه، وه‌ک چو‌ن مو‌نافیق و ده‌غه‌له‌کان گالته‌یه‌ان به‌ بر‌واداران ده‌کرد، لێ‌ره‌ش فریسته‌کان گالته‌یه‌ان پێ‌ده‌که‌ن.

ده‌ش‌گونجی هه‌ر به‌ راستی فریسته‌کان پێ‌یان بلێن: پروناکی لێ‌ره‌ ده‌ست ناکه‌وێ، که‌ به‌ره‌و شوێنی خو‌تان ده‌چن، که‌ دۆزه‌خه، به‌ل‌کو پروناکی له‌وێ بوو، له‌و شوێنه‌ی دواوه، نه‌گه‌ر ده‌ستان بر‌وات به‌چن مه‌گه‌ر له‌وێ شتی‌کتان ده‌ست بکه‌وێ! تنجا هه‌رچو‌ن بی، نه‌مه‌ چ مه‌به‌ست به‌ توانج و ته‌وسه‌وه بی، چ به‌جیددی بی، مه‌به‌ست‌یه‌ نه‌وه‌یه که‌ تێ‌وه‌ پروناکی‌تان نه‌وه‌ کارێ‌کتان نه‌کردوه له‌ دنیا‌دا، که‌ تێ‌ستا بو‌تان بپێ‌ته‌ پروناکی، ﴿فَضْرِبْ يَنْهَمِ بِسُورِ لَمْ يَأْبَ﴾، شووره‌یه‌ک، دیوارێک له‌نیوانیان‌دا دانرا، پ‌وندرا، ده‌رگایه‌کی هه‌یه، ﴿بِأَيْتِهِ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾، نه‌وه‌ ده‌رگایه‌ی له‌و شووره‌و دیواره‌دایه، دیوی تێ‌وه‌وه‌ی به‌زه‌یی و په‌حمه‌تی خواجه‌وه، دیوی ده‌ری سزاو نازاری لێ‌وه‌دی.

﴿يَا دُؤُوبُ﴾، بانگیان ده‌که‌ن: نه‌دی تێ‌مه‌ش له‌گه‌ل تێ‌وه نه‌بووین؟ واته: له‌ دنیا‌دا له‌گه‌ل تێ‌وه‌دا نه‌ده‌ژیاين؟ یاخود: له‌به‌ر ته‌وه‌ی زو‌ر له‌ مو‌نافیق و ده‌غه‌له‌کان په‌نگه‌ هه‌ر نو‌یژی‌شیان له‌گه‌ل مسو‌لمانان دا‌کردبی و، له‌گه‌ل‌یان‌دا چو‌وبن بو‌ چه‌جیش و، په‌نگه‌ هه‌ندی جار‌ان چو‌وبن بو‌ جه‌نگ و جه‌هادیش، نه‌دی تێ‌مه‌ش له‌گه‌ل تێ‌وه نه‌بووین، له‌ هه‌موو شتی‌که‌دا؟ ﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾، گو‌تیان: با، با له‌گه‌ل تێ‌مه‌ بو‌ون (به‌ روا‌له‌ت) ﴿وَلَكِنَّكُمْ فُتِنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾، به‌لام تێ‌وه‌ خو‌تانتان فه‌وتاند، بو‌یه‌ سه‌رتان به‌ تێ‌ره‌ گه‌یوه‌و تووشی نه‌وه‌ مه‌رده‌ ده‌بو‌ون، یان خو‌تان تووشی نازارو مه‌ینه‌تی کرد، به‌هو‌ی ته‌وه‌وه که‌ شتی‌کتان ده‌رده‌به‌ری، پێ‌چه‌وانه‌ی نه‌وه‌تان له‌ د‌ل‌دا هه‌بوو، کو‌فرتان له‌ د‌ل‌دا هه‌بوو، رق هه‌لستان له‌ ئی‌سلام له‌ د‌ل‌دا هه‌بوو، به‌لام مسو‌لمان‌ه‌تێ‌تان پێ‌شان ده‌دا، واته: د‌ل و ده‌روونی خو‌تان ساغ نه‌کردبو‌وه‌و ده‌ردو نه‌خو‌شی تێ‌دا هه‌بوو، ﴿وَرَفَعْتُمْ﴾،

ھەمىشە لە بۆسەدابوون، لە چاوەڕوانى دابوون، چ بەلايەكى خراپ بەسەر
 مسوولمانان بى، ﴿وَأَرْبَبْتُمْ﴾، كەوتنە دوو دلييهو، ھەمىشە لە گومان و دوو
 دلييدا دەخولانەو، ﴿وَعَزَّيْتُمْ الْأَمَانُ﴾، خۆزگەكان فريويان دان، خۆزگەو بري
 ھەليانخەلەتاندن، (أَمَانِي) كۆى (أَمْنِيَّة)يە، كە ئەوھيە مروؤ شتيك لە دلى
 خويدا بيري لى بكاتەوھو پەيداي بكات، واتە: بە خەون و خەيال خۆتان
 فريودا، خۆزگەكان فريوياندان، ياخود: دلى خو خوشکردنى بى جى و، بى بناغە،
 تيويە فريودا، ﴿حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ﴾، تاكو فەرمانى خوا ھات، فەرمانى خوا ھات بە
 مردنى ھەركامىكتان، يان: فەرمانى خوا ھات بەوھى ئاخير زەمان بى و، دوايى
 قيامەتى بە دودا بى، ﴿وَعَزَّيْتُمْ بِاللَّهِ الْعَرْوُ﴾، فريودەريش بەرانبەر بەخوا فريوى
 دان، فريودەرى بنەرەتسى بىگومان شەيتانەو، ئەوانەن كە شوينكەوتووئەون،
 ھەرەوھا ھەر شتيكى ديكە مروؤ فريو بدات، ئەگەر مال و سامانە، ئەگەر
 تواناو دەستەلاتە، ئەگەر عەقل و زانيارىيە، ئەگەر پلەو پىگەى كۆمەلايەتییە،
 ھەر شتى بىتتە ھوى فريودانى مروؤ بەرانبەر بە خوا، فريودەر (عَرْوُ)ە.

﴿فَالْيَوْمَ لَا يُوَفِّدُ مِنْكُمْ فِدْيَةً﴾، نىجا نەمروؤ فەرەبوو و بەلاگيرەوتان لى وەرناگيرى،
 ﴿وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، نەك ھەر لە تيويە ئەى مونافىقەكان! بە پياوو ئافرەتەو،
 بەلكو لەوانەى بىپرواش بوون، ئەوانىش ھەرەك تيويە، با ئەوانىش، وانەزانن
 ئەوان بەلاگيرەويان لى وەردەگيرى، قەرەبوويان ليودەردەگيرى، ئەوانىش لىيان
 وەرناگيرى، ﴿مَأْوِيَّتُكُمْ النَّارُ﴾، (ماوى)، واتە: شوينى تيدا ھەوانەوھو پشودان،
 شويتىك كە بۆ تيويە ھەبى تىيدا پشوو بدن و بھەوينەو، بەس ئاگرە، ﴿هِيَ
 مَوْلَانُكُمْ﴾، ئەگەر دۆست و نزىكىكتان ھەبى و مشوورخۆرىكتان ھەبى ھەر
 ئاگرە، ياخود ئاگر لە ھەموو شتيك لە تيويە لەپىشتەرە، ﴿وَبَشَى الْأَمْصِرُ﴾،
 خراپترين شوين كە مروؤى بۆ بھى، برىتيە لە ئاگرى دۆزەخ.

نىجا خوا ﴿يَرْوُ﴾ دەكاتە بروداران، بەلام بەشيويە ناديار دەياندوينى، نەك
 بەشيويە دواندى رووبەرەو، ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئايا كاتى ئەو نەھاتوو بە

برواداران، ﴿أَنْ تَحْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ﴾، که دلایان بویادی خوا نه رم بی و میهره بان بی و راپچه کن، ﴿وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾، ههروه ها دلایان بویتهو ههقه ی خوا دایه زاندوه، ملکه چ بی و له ناستیدا نه رم بی.

بیگومان برواداران دلنه رمییان له ناستی یادی خواو، له ناستی بهرنامه ی خوادا ریژه ییه، هه یانه زورهو هه یانه کهم، به لام خوا ﴿فَلَا﴾ هانی داوون که دلایان له ناست یادی خوادا نه رمتر بی و کارلیکی زیاتر بکه ن له گهل یادی خواو، بهرنامه ی خوادا، بویه به سه رزنه نشکرده نه ده فهرموئی: ثایا کاتی تهوه نه هاتوه که دلنه رمیی غویان بهرانبهر به یادی خواو بهرنامه ی خوا زیاد بکه ن و زیاتر کارلیک بکه ن، زیاتر کارتیکراو بن به یادی خواو به فهرمایشتی خواو، بهو ههقه ی خوا دایه زاندوه، ﴿وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ﴾، وهک نهوانهش نه بن که پیشتر کتبیان پیدرابوو، نهوان چییانکرد؟ ﴿فَقَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمْدُ﴾، ماوه به سه ریاندا دریژ بووهوه، تهو ماوه یه چند ته گهریکی هه یه: ده گونجی مه به ست پیی ژوانگهی مووسا بی له خزمهت خوادا بوی پیدرانی ته ورات، که هاروونی برای له نیوگه له کهیدا بوو، تهو ماوه یه دریژ بووهوه.

۲- یاخود تهو ماوه یه ی ده که وپته نیوان عیسا ﴿عَلَيْهِ السَّلَامُ﴾ و هاتنی پیغه مبهری کوتایی تهو ماوه یه، که پینجسه د (۵۰۰) سال زیاتر بوو، دریژ بووه.

۳- یاخود ماوه ی هه ر کام له پیغه مبهریک و پیغه مبهریکی دیکه، که ماوه یه ک ده که وته به بن، به سه ریاندا دریژ ده بووهوه.

﴿فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾، تنجا دلایان رهق و پتهوو سهخت بوو، له ناست یادو بهرنامه ی خوادا، ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَيَقُوتُ﴾، زوریکیشیان هه ر یه که جاری ده رچوون، واته: هه ر له بازنه ی ئیمان و ئیسلامیش چوونه ده ری، نهک هه ر دلایان رهق بوو بهرانبهر به یادی خوا، به لام هه ر له بازنه ی ئیماندا مپینهوه، چونکه جاری وایه مروؤف دلی سهخت و رهقه، به لام هه ر له بازنه ی ئیمان و ئیسلامدایه، به لام جاری وایه

یه کجاری ده چته دهر، هه لّبه ته نه مه لّشی و هه دد گیری که دلّره قیی له به رانبره
یادی خواو فره میاشت و هیدایه تی خواوا، سه رده کیشی بو نه وهی مروّف ورده ورده
دلّه که ی له ره قیی و سه ختیش به ولودتر بچی و، تووشی مردن بیتی و، یه کجاری
بوّی دهر بچی و، خاودنه که ی له باز نه ی نیمان و نیسلام بچته دهر.

﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾، نجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نیمانداران هانده داو
ده فره رموی: بزنان که خوا زهوی له دوی مردنی ده زینتیه وهو، تاو داد به زینتیه
سه ری و، نهو زهوییه که قاقرو دیمه کار بووهو، هیچ نیشانه یه کی ژبانی له سه ر
نه ماوه، دوی نهو ناوهی خوا دایده به زینتیه سه ری، زهوی وشک و دیمه کارو
ره ق هه لاتوو، زیندوو ده بیتیه وه. ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، به
راستی نایه ته که امان بوّتان روشن کردوونه وه، به لکو بفامن، واته: بفامن که نهو
خوا به ی ده توانی زهوییه کی قاقری دیمه کاری وشک و ره ق هه لاتوو، به هوّی
ناو دابه زانده سه ری، زیندوو بکاته وهو بژی به بیتیه وهو پری بکات له شیناوردو
زینده وهرو ژباندار، دهشتوانی دلّی تیوهش دوی مردن و ره قبوونی، زیندوو
بکاته وه، که واته: دلّی خوّتان بده نه بهر رژّنه ی بارانی ره حمه تی خوا، رژّنه ی
هیدایه تی خوا، که له قورنندا به رجه سته یه، پاشان له رپبازو پی و شوینی
پیغه مبه ری خاته مدا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾.

﴿إِنَّ الْمُسْذِفِينَ وَالْمُسْذِفَاتِ﴾، به دلّنیایی نهو پیاوانه ی مالی خوّیان ده به خشن
و، نهو نافرته تانه ی مالی خوّیان ده به خشن، ﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، هه روه ها
نه وانه ی قهرزی چاک به خوا ددهن، ﴿يُضَعَّفَ لَهُمْ﴾، بوّیان چه نه به رانبره
ده کری، واته: پاداشتیان بوّ چه نه به رانبره ده کریته وه، ﴿وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾،
هه روه ها پاداشتیکی هه ره چاک و نایابیان هه یه، نه مه خوّیتراویشه ته وه: ﴿إِنَّ
الْمُسْذِفِينَ وَالْمُسْذِفَاتِ﴾، واته: پیاوانی به راست دانه رو نافرته تانی به راستدانه ر، به لام:
﴿الْمُسْذِفِينَ وَالْمُسْذِفَاتِ﴾، له ته سلّ دا (مُتَّصِفِينَ) و (مُتَّصِفَاتِ) بوون (ت) له
(ص) دا ددغم گراوه، واته: پیاوانی مالّ به خشه رو نافرته تانی مالّ به خشه ر.

له کو تاییدا خوا ده فهرموئ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾،
 نهوانه ش که پروایان هیناوه به خواو پیغهمبه ره کانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)،
 ﴿هُمُ الصَّادِقُونَ﴾، تا نهوانه ن راستان، واته: که سائیک که پروا به خوا دینن،
 به پیغهمبه رانی خوا دینن، راستانی راسته قینه هه نهوانن، راست جیا به له
 راستگو، راست نهو به دلی راست بی و، کرده و بی راست بی و، زمانی راست
 بی و، ناخی راست بی، دهروونی راست بی، دهرووی راست بی، له گه ل خوی
 راست بی، له گه ل خه لک راست بی و، له گه ل خوا راست بی و، قسه ی راست
 بی و، کرده و بی راست بی، هه مووی ده گرتیه وه، (صَدِيق) (مَنْ كَثُرَ مِنْهُ الصَّدَقُ)،
 (صدیق) که سیکه راستی زور لیوه هاتبی، هه ندیکش گوتوو یانه: (صَدِيق)
 که سیکه له ژیانیدا دروی نه کردبی، هه ندیکش ده لین: (صَدِيق: كَثِيرُ التَّصَدِيقِ)،
 که سیک زور به راستدانه ر بی بو پیغهمبه ری خاتهم ﴿﴾ که وهک پیشتیش
 گوتمان: نه بوو به کری صیددیق ﴿﴾ به هه ردوو مانای (صَدِيق): هه زور راستگو
 بووه، هه زوریش به راستدانه ر بووه بو پیغهمبه ر ﴿﴾.

﴿وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾، شههیده کانی ش له خزمهت پهروه ردگاریاندا
 پاداشتی خو یانیان هه به و پروناکیی خو یانیان هه به، نه م نابه ته موباره که ناواشیان
 خو یندو ته وه: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ
 أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾، واته: نهوانه ی پروایان به خواو به پیغهمبه رانی خوا هیناوه، نا
 نهوانه صیددیقه کان و شههیده کان، له لای پهروه ردگاریان پاداشت و پروناکیی
 خو یانیان هه به، واته: که سیک به راستی پروای هیناوه به خواو به پیغهمبه رانی
 خوا، هه صیددیق و هه شههیدیشه، هه پله ی صیددیقی هه به، هه پله ی
 شههیدیشی هه به، به لام زیاتر واپنده چی نهو شیوه خو یندنه و دیان راستربن،
 که ده فهرموئ: نهوانه ی پروایان به خواو به پیغهمبه رانی خوا هیناوه، نهوانه
 صیددیقانن و، شههیده کانی ش له خزمهت پهروه ردگاریاندا، پاداشتی خو یانیان و
 پروناکیی خو یانیان هه به.

شەھیدیش دوو واتایان بۆ لیکداونهوه:

أ- کەسیک کە شایەتی دەدا، بۆیە هەندیک لە زانایان گوتووایانە: (شَهِدَاء)، لێرەدا مەبەست پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، وەک خوا فەرموویەتی: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ ۱۱ النساء، واتە: چۆن دەبێ ئەگەر لە هەر کۆمەڵگایەک و ئۆممەتێک شەھیدیکمان بەسەر دێت، ئەوانە، کە مەبەست پێی پێغەمبەرەکیانە، تۆشمان (ئەو موحەممەد!) بە شایەد هێنا بۆ سەر ئەم ئۆممەتە!

ب- هەندیکیش گوتووایانە: (شَهِدَاء)، مەرج نیە بەس پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بن، بەڵێ هەر پێغەمبەرێک لەسەر ئۆممەتەکی خۆی شایەدی دەدا، بەلام هەر پێشەواپەکیش و هەر زانیایەکیش، ئەو خەڵکە کە بە ھۆی ئەووە ھیدایەت دراون و پێی راستیان گرتووە، بەھەرمەند بوون لە زانیارییەکی و لە پێشەواپەتیەکی، ئەویش دەبێتە شایەد بەسەر ئەو خەڵک و کۆمەڵە، وەک لە شوێنی دیکەدا، دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِسْمِهِمُ﴾ ۷۱ الإسراء، واتە: ئەو پۆژە هەر کۆمەڵە خەڵکە پێشەواپەکی خۆیان لەگەڵدا دێن، ئنجا ئەو پێشەواپەچ لە چاکەدا پێشیان کەوتبێ و، دواي کەوتبێ، چ لە خراپەدا، ھەردووکیان دەگرێتەو.

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، ئەوانەش کە بێ پروا بوون و نایەتەکانی ئیمەیان بە درۆ داناون، ئنجا نایەتەکان دەگونجێ مەبەست پێیان ڕستەکانی فەرماشتی خۆیان، دەشگونجێ مەبەست پێیان ھەموو ئەو نیشانانەبێ کە خوا ناردوونی بۆ پشتگیری کردنی پێغەمبەرەکانی (موعجیزەکان)، یاخود ئەو دیاردەو دیمەنانە خۆی دروستی کردوون لە بونەو ھەرو دەورووبەردا، چونکە ئەوانەش خوا ھەر بە نایەتی ناوبردوون، ئەوانە کە نایەتەکانی ئیمە بە درۆ دادەدێن، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾، ئەوانە ھاوێنی کڵەپە ناگری دۆزەخ، (أَصْحَاب)، کوێ (صَاحِب)، کە بە مانای ھاوێ

و خاوەنیش دى، واتە: ئەوانە ئەگەر خاوەندارىتیی شتێک بکەن لە پۆزى دوایدا،
 ھەر خاوەندارىتیی کۆپەى ئاگرى دۆزەخ دەکەن، یاخود ئەگەر ھاوولایەتیی و
 نازیکایەتیی لە شتێک بکەن، ھەر ھاوولایەتیی و پەفقایەتیی ئاگرى دۆزەخ
 دەکەن.

مه سه له گرنه گان

مه سه له یه که م:

به ږنکه و تنی بر واداران به ره و به هشت له بهر رو و ناکی داو، موژده ی به هشت یتد رانیان و، داوا کردنی دهغه له گان به پیاوو ئافره ته وه له بر واداران، که چاوه ږنیان بکه نه له رو و ناکیه که یان به هره مه ند بین و وه لمد رانه وه یان که: بگه ږنه وه بو دوايه، رو و ناکی په یدا بکه نه و، دوايی دانرانی شووره (دیوار) یک له یتوانیاند که ده رگایه کی یتدایه، دیوی لای بر واداران په حمه ت و، دیوی ده رتی لای دهغه له گان ئازارو مه ی نه تییه، ئنجا بانگ کردنی دهغه له گان بو بر واداران: نایا تیمه ش له گه ل یتوه دا نه بوین؟ وه لمدانه وه ی نه وانیش که، با، به لام یتوه خو تان فه وتاند، هه می شه له بو سه دابوون له دژی ئی سلام و مسو لمانان و، دوو دل و، خو زگه ی نا ره و خوا زبوون، بو یه ئی ستاش ئی وه و بیروایانیش قه ره بووتان لی وه ر نا گیر ی و، شوینی حه وانه وه شتان یتو نا گری دوزه خه، که خراب ترین شوینی یتدا سه قام گیر یوونه:

خو ده رموی: ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرٰكُمُ الْيَوْمَ جَنَّتْ نَجْرٰی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خٰلِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ۱۲ ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنٰفِقُونَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ مٰمَنُوْا اَنْظَرُوْنا نَفْسِیْ مِنْ نُّوْرِكُمْ قِيْلَ اَرْجِعُوْا وَّرٰكُمُ الْغٰلِیْۤیْنَ نُوْرًا فَضَرَبَ بِیْنَهُمْ سُوْرًا لَّمْ يَأْبَاطُۤیْهِ فِیْهِ الرَّحْمَۃُ وَظٰلِمُهُۥ مِنْ قَبْلِ الْعَذٰبِ﴾ ۱۳ ﴿یٰۤاُدُوْهُمْ اَلَمْ یَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوْا بَلٰی وَلٰكِنْ كُنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَرَبِّصْتُمْ وَاَرْقَبْتُمْ وَاَعْرَضْتُمْ عَنْ اٰیٰتِیْ حَتّٰی جِآءَ اَمْرٌۭاَلٰلٰهُ وَعِزَّ كُمْ بِاَلٰهِ الْعٰوٰرُوْۤیۡنَ﴾ ۱۴ ﴿قَالِیْمٌ لَا یُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْیَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا مٰوٰیكُمُ النَّارُ مِنْ مَّوٰلِكُمْ وَیَقْسُ الْمَصِیْرُ﴾ ۱۵

شیکردنه‌وی ئهم ئایه‌تانه، له بیست و هه‌وت برگه‌دا:

۱- ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، نه‌و پۆژه‌ی پیاوانی پروادارو ئافره‌تانی پروادار ده‌بینی، وشه‌ی (يَوْمَ)، (يَوْمَ: مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لِأَنَّهُ أَضِيفَ إِلَى جُمْلَةٍ فِعْلِيَّةٍ)، (یوم) بیناکراوه له سه‌ر فه‌تحه له‌به‌ر نه‌وه‌ی پال‌دراوه‌ته لای رسته‌یه‌کی کرداری، که بریتیه له (تَرَى)، ﴿تَرَى الْمُؤْمِنِينَ﴾، به‌لام ده‌شگونجی بَلَّتِین: (مَنْصُوب)ه، به‌ هو‌ی کردارێکی مه‌زه‌ننه‌کراوه‌و، واته: (أَذْكَرُ يَوْمَ)، یاد بکه‌وه نه‌و پۆژه، که چی تیدا روو ده‌دات؟

۲- ﴿يَتَنَبَّهْنَ نُورَهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ﴾ (پیاوانی پروادارو ئافره‌تانی پروادار) ده‌بینی رۆشانییه‌که‌یان به‌ خێرای ده‌روا، هه‌م له‌ پێشیانه‌وه، هه‌م به‌ ده‌ستی راستیانه‌وه، هه‌لبه‌ته لێره‌دا رووی دواندن (عِطَاب)، ده‌گونجی له‌ پێغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ بێ، به‌ پله‌ی یه‌که‌م، به‌لام ده‌شگونجی له‌ هه‌ر که‌سیکی دیکه‌ش بێ، که بگونجی رووی دواندن تێبکری، بینینه‌که‌ش که ده‌فه‌رمو‌ی: (تَرَى)، بینینی چاوه، نه‌ک بینینی عه‌ق‌ل و د‌ل، یانی: نه‌و پۆژه ده‌بینن، چونکه‌ پۆژیکه، دیمه‌نه‌کانی تیدا به‌ چاوی سه‌ر ده‌بیرێن، وشه‌ی (يَسْعَى)، واته: به‌ خێرای ده‌روا، ﴿بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾، واته: له‌ پێشیانه‌وه، له‌ پێش ده‌سته‌کانیانه‌وه، (بِأَيْمَانِهِمْ)، واته: به‌ده‌سته‌ راسته‌کانیانه‌وه، هه‌ندیک له‌ زانایان گوتوو‌یانه: نه‌و پووناکییه‌ی بۆ پرواداران، بۆ پیاوان و ئافره‌تانی پروادار په‌یداده‌بێ، بریتیه له‌وه که ئێو چاوانیان که کړنووشیان بۆ خوا پێ‌ بردوه، رۆشانی لێ په‌یداده‌بێ، هه‌روه‌ها ده‌ستیشان که شایه‌تمانیا‌ن پێته‌ئاوه، رۆشانی لێ په‌یداده‌بێ، هه‌لبه‌ته نه‌وه بۆ چوونی زانایانه، نه‌گه‌رنا هه‌ر خوا ده‌فه‌رمو‌ی: پووناکی له‌ پێشیانه‌وه ده‌روا به‌ ده‌ستی راستیانه‌وه، ئنجا له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌م لای پێشه‌وه، شوێنی رێژلێگرته، به‌ پێچه‌وانه‌ی لای دواوه، هه‌روه‌ک لای راستیش، ده‌سته‌ راستیش شوێن و نه‌ندامی رێژلێگرته، به‌ پێچه‌وانه‌ی لای چه‌په‌وه، هه‌ر بۆیه‌ بێ‌پروایه‌کان، یان له‌ پشته‌وه‌را نامه‌ی کرده‌وه‌کانیان ده‌درێته‌وه، یان به‌ده‌ستی چه‌پیان، به‌لام پرواداران به‌ده‌ستی راستیان نامه‌ی کرده‌وه‌کانیان ده‌درێته‌وه‌و، له‌ پێشه‌وه‌و پووبه‌رووش ده‌دوێرن.

۳- ﴿بَشِّرْكُمْ الْيَوْمَ حَتَّىٰ﴾، ئەمڕۆ موژدە پئیدراوە کە تان باخگە لێکن، (البشرى: اسم مصدر بشر، وهي إخبار بخبر يسر المخبر)، (بشرى)، ناوی چاوەگە لە (بشر) هەو هاتو، (بشر) واتە: موژدەى پئیدا، کە بریتىە لە هەوآلدان بەشتىكى خوڤ، کە بابای هەوآلپئیدراو دآخوڤ بکات، نئجا (بشرى)، کە ناوی چاوەگە، لێرەدا (أطلق المصدر على المفعول، مثل الخلق بمعنى المخلوق)، چاوەگە لە شوئنى بەرکار بە کارهاتو، هەرەو ک وشەى (خلق)، لە قورئاندا بە کارهاتو، بە مانای (مخلوق)، ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوُّتٍ﴾ المملك، یانی: (مَا تَرَىٰ فِي مَخْلُوقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُت)، نارێکى لە دروستکراوی خوای بە بەزە پئیدا نابینی، چاوەگە جارى وایە لە شوئنى بەرکار بە کاردەهێترى بۆ زێدەپۆیى تئیداکردن، لێرەشدا (بشرى)، یانی: موژدە پئیدان، بەلام ئەصلی خوێ مەبەست پئى موژدە پئیدراوە کە یە، واتە: ئەوێ تئو ئەمڕۆ موژدە تان پئ دەدرى، ﴿بَشِّرْكُمْ الْيَوْمَ﴾، موژدە پئیدراواتان ئەمڕۆ، یان موژدە پئیدانی تئو ئەمڕۆ:

۴- ﴿حَتَّىٰ تَجْرِيٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، باخگە لێکن پووباریان بە ژێردا دەپوڤن، واتە: پووبار بە ژێر درەختەکانیاندا دەپوڤن، وەک جارى دیکەش باسماڤ کردو، خوا ﴿يَخْرُجُ﴾ بە زۆرى باسى جیگا و رێگای نئمانداران دەکات بە باخ، (جَنَّةٌ) بە مانای: باخ، باخ و گول و گولزارو سهوزایى، مانای وانیە کە بەس دەچنە تئو ئەو باخە، چونکە ئەگەر بۆ سهعاتیک و، بۆ دوو سهعات و، بۆ چەند سهعاتیک بچە تئو باخیک، لەوێ پشوو بەدەى لە سیبەرى درەختەکان دا، بەلێ ئەو گونجاو، بەلام بەدئنیایی تئو باخ بە تەنیا، شوئنى تئیدا هەوانەو نە، بۆیە کە خوا ﴿يَخْرُجُ﴾ باسى باخ دەکات، واتە: شوئنە کە لە دوورەو وەک باخ دیارە، بەلام لە تئو باخە کەدا کۆشک و تەلارو، جیگا و رێگا کەل و پەل و، هەموو ئەو شتەنەى بە خەیاڵى مروڤ دادپڤن و بۆ ژيانیکى خوڤگوزەراناڤ پئوئست، هەموویانى لێن، وەک لە شوئنەکانى دیکە خوا ﴿يَخْرُجُ﴾ باس دەکات.

۵- ﴿حَالِدِينَ فِيهَا﴾، لە تئو ئەو باخانەدا بە هەمیشەى دەمئتنەو، (الطبري) دەلێ: (مَا كُنَّ فِي الْجَنَّاتِ، لَا يَنْتَقِلُونَ عَنْهَا، وَلَا يَتَحَوَّلُونَ)، لە تئو باخەکاندا (کە بیگومان کۆشک و تەلاریان تئیدان) دەمئتنەو نە لئى دەگوازنەو، کە لەوێ بگوازنەو و پوڤن، نە ئەو شە

نهوئ به جئ بهئل و بچن بؤ شوئینکی دیکه، واته: نه نهو هیه یه کجاری به جئی بهئل، نه نهو هیه بگوازنه وه و بچن بؤ شوئینکی دیکه ههر لهویدا، وهک له سووردهئ (الکھف) دا، ده فهرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ۖ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حَوْلًا ۖ﴾، بیگومان نهوانه ی پروادارن و کردهودی باشه کانیان ههن، جیگا و ریگایان باخهکانی فیردهوس، به هه میشهیی تییاندا ده میتنه وه به بن کوتایی، ﴿لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حَوْلًا﴾، تاوات ناخوازن لهوئ بچنه ده ری، چونکه هی وا هه یه ده لئ: نه گهر ئینسان هینده له شوئینک بوو بیزار و وه ره ز ده بی، پئی خوشه بچیته شوئینکی دیکه! وا ده زانی به هه شت یهک شوئینی دیارییکراوه، به لام به هه شت زیندان و گرتووخانه نیه، له نپو چوار دیواریکت بکه ن! به هه شت، خوا ده فهرموئ: پاناییه که ی هینده ی زهوی و ناسمانه، فراوانیه که ی هینده ی گهر دوونه، که ههر خوا ده زانی سنووری گهر دوون و ناسمانه کان و زهوی له کوئی، تنجا لهو شوئنه ی بؤ ئیمانداران دانراوه، چهندان شوئینی جوړاوجوری تیدا ههن و، وا نیه ههر شوئینک بی و بهس لهویدا بن، وهک هوتیلنک لئی دابه زن و تهواو!!

۶- ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، تا نهو ه سهر فرازی مه زن و به مراد گه یشتنی مه زنه، (الفوز: نيل الخير مع حصول السلامة)، (فوز) ده سته بهر کردنی خیرو چاکه یه له گهل سه لامه تیی و بی مزه ره تیی دا.

که ده فهرموئ: ﴿بَشِّرْكُمْ الْيَوْمَ جَنَّتِ بَعْرِي مِنْ مَعْنَاهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، موژده پیدراتان نه مړو، یان موژده پیدراتان نه مړو، چهند باخیکن پروباریان به ژریدا ده رن، به هه میشهیی تییاندا ده میتنه وه، نه م قسه یه ﴿بَشِّرْكُمْ﴾، (مَقُولٌ قَوْلٌ مَّحْذُوفٌ، بیژراوی قسه به کی باس نه کراوه: ﴿يُقَالُ لَهُمْ﴾، یان ﴿نَقُولُ لَهُمْ﴾، پیتان ده گوتری، یان پیتان ده لئین.

که ده فهرموئ: ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، (ذَٰلِكَ) ناوی ناماژده، واته: نا نهو باخ و گول و گولزارو، نهو پادا شته که باسکرا، یان نهو موژده پیدران و،

ئەو پووناکیی پى بەخشان و بە بەرچاو پۆشنییهووە بە پووناکییهووە پۆشتن بەرەو مەنزلگاکانی بەهەشت، بردنەووە سەرفرازی و بە مراد گەشتنی مەزن، ئەو هیە.

ئەجا خوا ﷻ دواى باسی پیاوانى بروادارو ئافەرتانى بروادار، دیتە سەر باسی پیاوانى دەغەل و ئافەرتانى دەغەل، لێرەدا جیتی سەرنج ئەو هیە کە هەم لە باسی برواداران دا، باسی هەردوو پەگەزە کراو: ﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾، هەم لە باسی دەغەلاند، باسی هەردوو پەگەزە کراو: ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئایا حیکمەتی ئەو هیە؟ دەلێن: لەهەر شویتیک کە خوا دەفەر موی: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾، یان ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، هەردوو پەگەز دەگرتەو، بە پیتی بنجینە یەک لە پێزمانی عەرەبییدا کە پیتی دەگوتری: (تَغْلِبُ الذُّكُورُ عَلَى الْإِنَاثِ)^(۱)، کاتیک کۆمەلە خەلکیک کە پیاوو ئافەرت بن، پاناوی نێرینە بۆ هەموویان بە کاردی، دەگوتری: (الذین)، هەلبەتە لە کوردیداو لە زمانەکانی دیکەدا، پاناوی نێرینەو مێنە نیە، دەلێن: (ئەوانە)، بە کسانە ئەوانە پیاوان یان ئافەرتن، بە لām لە زمانی عەرەبییدا ئەگەر گوت: (الذین)، واتە: کۆمەلە پیاویک (اللاتی)، واتە: کۆمەلە ئافەرتیک، ئەجا لە پووی پاناووە (هی)، بۆ ئافەرت و (هو)، بۆ پیاووە (هم)، بۆ کۆمەلە پیاویک و، (هن)، بۆ کۆمەلە ئافەرتیک، بە لām لە زمانەکانی دیکەدا ئەو نیە. ئەجا خوا ﷻ لەو شوێنانە پتویست دەکات، هەردوو پەگەزە کە باس دەکات و، لەو شوێنانە پتویست نەکات، ئەو پاناویان بۆ بە کارهاتو، کە گشتگیرە بۆ هەردووکیان.

ئەجا دیتە سەر باسی دەغەلەکان دەفەر موی:

۷- ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەو پۆژە پیاوانی دەغەل و ئافەرتانی دەغەل، بەوانە دەلێن کە بروایان هیناوە، ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾، لێرەدا بە پیتی بنەمای: (تَغْلِبُ

(۱) زاکردنی نێرینان لە سەر مێنە.

الذُّكُورَ عَلَى الْإِنَاثِ)، نهوانه‌ی پروایان هیناوه، راناوه که‌ی هی نیرینه‌یه، به لّام واته: هه‌موو نهوانه‌ی پروایان هیناوه به نیرو می وه، چیان پنده‌لین؟

۸- ﴿أَنْظُرُونَا نَقْشِ مِنْ نُورِكُمْ﴾، چاوه‌پریمان بکه‌ن له پرووناکییه که‌تان وهر بگرین، ناوا ده‌خوینریت‌هوه: ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُسْفُحُونَ وَالْمُتَفَقِّتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْظُرُونَا﴾، واته: هه‌مزه (أ) که ده‌روا، چونکه هه‌مزه‌ی ته‌سلّی نه‌و، ته‌گه‌ر له سه‌ره‌تاوه ده‌ستی پّی بکه‌ی، هه‌مزه‌که ده‌رده‌خری، ﴿أَنْظُرُونَا نَقْشِ مِنْ نُورِكُمْ﴾، چاوه‌پریمان بکه‌ن و مؤلّه‌مان بده‌ن، له پرووناکییه که‌ی تّیوه وهر بگرین، نه‌م (أَنْظُرُونَا)، خوینراویشه‌ته‌وه: (أَنْظُرُونَا)، که لّیره‌دا هه‌مزه (أ) که ده‌رده‌خری له‌م حالّه‌ته‌دا، که هه‌مان مانای هه‌یه‌و، له هه‌وت قورنانه‌خوینه‌ ناوداره‌کان ته‌نیا (همزة) به (أَنْظُرُونَا)ی خویندوته‌وه، نهوانه‌ی دیکه خویندوو یانه‌ته‌وه: (أَنْظُرُونَا)، هه‌ردووکیان به مانای چاوه‌پریمان بکه‌ن و، مؤلّه‌مان بده‌ن، له سه‌رمان بوه‌ستی، که ده‌لّین: ﴿نَقْشِ مِنْ نُورِكُمْ﴾، (الْإِقْبَاسُ: أَخَذَ الْقَبَسَ)، (قَبَسَ): بریتیه له‌و ناگره‌ی که وهرده‌گیری له ناگریکی دیکه‌وه، له کوردیی دا (بزووت) پّی ده‌گوتری، یان پریشکه ناگریک، یان تّوزه ناگریکی پّی ده‌گوتری، که وهرگیرابی، ئنجا ئایا مه‌به‌ستیان پّی ئه‌وه‌یه له‌و پرووناکییه‌ی خوّتان هه‌ندیکمان بده‌نی؟ یاخود: مه‌به‌ستیان ئه‌وه‌یه با تّیمه‌ش له‌و پرووناکییه‌ی تّیوه به‌هره‌مه‌ند بین؟ من به هه‌ردووکیانم مانا کردوه و گوته‌ومه: به‌هره‌مه‌ندمان بکه‌ن له پرووناکییه‌ی خوّتان، به‌شمان بده‌ن، که مانای هه‌ردووکیان ده‌گریته‌وه، نهوانه وایانزانیه ده‌گونجی ئه‌و پرووناکییه به‌ش بکری، نه‌یانزانیه ئه‌و پرووناکییه پرووناکییه‌کی زاتییه‌و تاییه‌ته به هه‌رکام له خوّیانه‌وه‌و، به‌ره‌می ئه‌و ئیمان و کرده‌وه چاکه‌یانه که له دنیا‌دا بوویانه، بۆیه ناگونجی له‌وان جیایته‌وه، به‌لّام ره‌نگه زیاتر مه‌به‌ستیان ئه‌وه بّی: ئیمان که‌رّین و چاوه‌پریمان بکه‌ن، با تّیمه‌ش له‌به‌ر ئه‌و پرووناکییه‌ی تّیوه‌داو به‌و رۆشانییه‌ی تّیوه برۆین.

۹- ﴿قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾، گوترا: بکه‌رینه‌وه دواوه‌تان، نه‌یفه‌رموو: ئه‌وان گوتیان، چونکه پروداره‌کان نه‌یان‌گوتوه‌و فریشته‌کان گوتوو یانه، لّیره‌دا که به بکه‌ر نادیار (مَجْهُولُ الْقَاعِلِ) هاتوه، به‌لگه‌ی ته‌وه‌یه که ئه‌وه قسه‌ی فریشتانه، ته‌گه‌رنا ته‌گه‌ر هه‌ر

خویان بان، وهک چۆن دوابی خویان قسه یان کردوه، که ده لَین: ﴿أَلَمْ تَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾، نایا له گه ل یتوه نه بووین؟ گوتیان با، لیره ش نه گهر قسه ی خویان با، ده یفره موو: ﴿قَالُوا ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾، به لَام نا، ﴿قَالَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾، گوترا: بگهر یتنه وه بۆ دواوه تان.

۱۰- ﴿قَالَ تَسْمَعُونَ﴾، له وێ رووناکییه ک په یدا بکه ن، (الإِثْمَاسُ: شِدَّةُ الطَّلَبِ)، (الإِثْمَاسُ)، بریتیه له زۆر به دوا ی شتیکدا گه ران و لێ خه فتان، که ده فهرمو ی: ﴿قَالَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ﴾، (ارْجِعُوا)، واته: به ره و دوا یه بگهر یتنه وه، به لَام وشه ی (وَرَاءَكُمْ)، که زیاد کراوه بۆ جه خه تکرده وه ی مانای گه رانه وه یه، چونکه هه موو گه رانه وه یه ک هه ر به ره و دواوه یه، ﴿قَالَ تَسْمَعُونَ﴾، (تَسْمَعُونَ)، به مانای ده ست لیدانی شتیکه (الإِثْمَاسُ)، که (إِفْتَعَالُ)، له (تَسْمَعُونَ)، واته: لێ خه فتان و به دوا داگه ران و په یدا کردن، له وێ جوړه رووناکییه ک په یدا بکه ن، ﴿قَالَ تَسْمَعُونَ﴾، هه ر جوړه رووناکییه ک، کهم بێ، یان زۆر بێ، شتیک په یدا بکه ن، تنجا نه و گه رانه وه بۆ دوا یه، نایا مه به ست پیتی نه وه یه بگهر یتنه وه بۆ نه و شو ئنه ی نامه کانی کرده وه کانی لێ دابه شکران، که برواداران به پیاو و تافره ته وه به ده ستی راستیان نامه کانی کرده وه کانیان وه رگرتوونه وه، به لَام ده غه ل و مونا فیه کان، له پشته وه پرا یان به ده ستی چه پ، نایا مه به ست نه وه یه بگهر یتنه وه بۆ نه و، یا خود: مه به ست نه وه یه بگهر یتنه وه بۆ ژیا نی دنیا، واته: هۆکاری نه و رووناکییه ی ئیمه نه و ئیمان و کرده وه چاکه یه، که له دنیا دا بوومه نه، تنجا ئیوه ش بگهر یتنه وه بۆ دنیا؟ له هه ردوو حالاندا:

أ- ده گونجی ئمه به ته وانج و ته وه سه وه بێ و، جوړیک بێ له گالته پیکردن، وهک چۆن مونا فیه کان کاتی خوی گالته یان به برواداران کرده له دنیا داو گوتوو یانه: به دوا ی خه ون و خه یال که وتوون، ده گونجی نه وه بێ، وهک نووح (عَلَيْهِ السَّلَام) به خه لکه کافره که ی خوی ده لێ: ﴿إِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ﴾ ۲۸ هود، ئیمه ش گالته تان پیده که ی، وهک چۆن ئیوه گالته مان پێ ده که ن، واته: ئیوه له دنیا دا گالته مان پێ ده که ن، ئیمه ش له روژی دوا ییدا گالته تان پێ ده که ی، ده گونجی نه وه بێ.

ب- دەشگونجى به توانج و تەوسەووە نەبى و ھەر گوتووایانە: ئیمە ئەو ڕووناکییەمان لەو شوێنە پەیدا کرد (چونکە لەوێوە ڕووناکییەکە لەگەڵیان بووە، لەو شوێنە نامەکانى کردەووەکانى لى دا بەشکراون) ئیوەش بچەنەووە ئەو، مەگەر لەوێ شتیکتان دەست بکەوێ.

۱۱- ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بُابٌ﴾، یەكسەر شوورەیهکیان لە نێوان دا دانرا، دەرگایەکی ھەیه، بە پیتی (ف) کە وا پێدەچێ لێرەدا (قَاءُ التَّعْقِيبِ) بى و بۆ بادانەووە (عطف) بى، واتە: یەكسەر، دواى ئەو داواکردنەى پیاوو ئافرەتە دەغەلەکان لە برپاداران، کە لە ڕووناکییەکەى خۆیان بە ھەرەمەندیان بکەن، ئنجا چ ئەندازە یەکیان بدەن، چ لێیانگە پێن لەبەر پۆشناى ئەواندا بڕۆن، یەكسەر دیوارێکیان لە نێواندا ڕۆندرا، داندرا، (سور)، بە مانای دیوارو شوورە دى، ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بُابٌ﴾، دیوارێکیان لە نێوان داندرا کە دەرگایەکی ھەیه، ئەو دەرگایە چۆنە؟

۱۲- ﴿بَابُهُ، فِيهِ الرَّحْمَةُ﴾، دیوی ئیوەووەی بەزەبى تێدا یە.

۱۳- ﴿وَوَلَّهُمْ مِنْ فَيْلِهِ الْعَذَابُ﴾، پشتمەوشى (دیوی دەرێی) نازارى لەلاو ھەیه، کە دەفەرموێ: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُم﴾، (ضَرْبٌ: ضَمَّنْ مَعْنَى الْحَجَزِ فَعُذِيَ بِالْبَاءِ: ضَرْبٌ بَيْنَهُمْ سُورٌ)، کە دەفەرموێ: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ﴾، وشەى (ضَرْبٌ)، بە بى پیتی (ب) بۆ خۆى بەرکار دەخوازێ و، (سور) دەبێتە جیگرى بکەر (نائب الفاعل)، یانى: (ضَرْبٌ بَيْنَهُمْ سُورٌ)، دیوارێکیان لە نێواندا داندرا، بەلام کە (ب) خراوەتە سەر (سور)، مانای لێک جیاکردنەووە (حَجَزٌ)، واتە: لێک جیاکردنەووەو لێک ھەلاواردن، (ضَرْبٌ بَيْنَهُمْ سُورٌ) لێک جیاکردنەووە، (حَجَزٌ)، واتە: لێک جیاکردنەووەیان، ھەمیشە بەرکارخواستنى کردەووەیک کە بۆ خۆى بەرکار دەخوازێ بەبى پیت، کە بەرکاری خواست بە پیتیکی دیکە، کە لە تەسلدا پێویستی پیتی نیە، بۆ تەوہیە مانایەکی دیکەى جگە لە مانا ئەصلییەکەى خوێشى بخەیتە ئێو، (ضَرْبٌ)، واتە: لە نێوانیاندا دانرا، ئنجا کە (سور) کراوەتە: (بِسُورٍ) و، ئەم (ب)ى چۆتە سەرى، وێرای داندراى دیوارەکە، لێک جیاکردنەووەش دەگەییەن، واتە:

دیوارنکیان له نیواندا داندرا بۆ لیک جیاکردنه و هیان، دیاره پیتشی نه ندازه یه ک تیکه لیان هه بهوه، به لام وا پنده چی بروداران به پایوو نافرته وه، له پیتشه وه بووین و، دهغه له کان له دواوه بوون، نه ک یه کجاری تیکه ل بن، به به لگهی نه وه ی بانکیان ده کهن و ده لین: (أَنْظُرُونَا نَقْتَبِسَ مِنْ نُورِكُمْ)، چاوه ریمان بکهن، با تيمه ش له پرووناکیی تيوه به هره مه ند بین، که واته: بروداران لیان دور بوون و، له پشه وه یانرا رۆشیتوون و دهغه له کانیش بانکیان کردوون، نیدی نه وان لهو حاله دا ده بن، که دیواریک ده که ویته نیوانیه وه.

هه لبه ته نه و دیواره ده بنی بزاین، مه به ست پتی نه وه نیه که خوا ﷻ له سوره تنبیح (الأعراف) دا باسی ده کات و ده فهرموئ: ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يُمْرُونَ كُلًّا رِيسًا مِنْهُمْ﴾، واته: له نیوان به هه شتیان و دۆزه خیاند نیوانیک هه به وه، له سه ر سوئییه کانی (قه راغه کانی) پایوانیک هه ن (که به و لاشدا ده روان و به و لاشدا ده روان) هه ر کامیکیان به نیشانه که یان ده ناسته وه، بگومان نه و به رده و دیواره جیا به، چونکه نه وه له نیوان به هه شتیان و دۆزه خیان دایه، به لام نه وی دیکه یان له و شوئنه یه که هه ر که سه و به ره و مه نزلگای خوی ده چی و، جاری نه گه یشتوونه به هه شت و دۆزه.

که ده فهرموئ: ﴿بِاطْنِهِ فِي الرَّحْمَةِ﴾، تيوه وه ی به زه یی تیدایه، (الباطن: داخل الشيء)، یانی: تيوه وه ی، (ظاهر) یش، واته: ده ره وه ی شتیک، که ده فهرموئ: ﴿مِنْ قِبَلِ الْعَذَابِ﴾، لیره دا (من) به مانای (فی) دی، وه ک ﴿مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾، الجمعة، یانی: (في يَوْمِ الْجُمُعَةِ)، (قبل)، به مانای نه و شته ی که به ره و رووی دی، واته: له لای ویه وه، له دیوی ده رتی ده رگا که وه، نازارو سزاو مهینه تی هه به.

۱۴- ﴿يَا دَاوُودُ﴾، بانکیان ده کهن، واته: دهغه له کان بانگی بروداران ده کهن.

۱۵- ﴿أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ﴾، تیا تيمه ش له که ل تيوه دا نه بووین؟ نه مه پرسیار کردنیکی چه سپینه رانه (اسْتَفْهَام تَقْرِيرِي) به، یانی: به دلنایی تيمه ش له که ل تيوه دا بووین، بگومان پرسیار کردنی نکوولییکه رانه نیه، چونکه بروداران نکوولی ناکه ن که مونا فیه کانی ش له دنیا دا له که لیان دا بوون، به لکو پرسیار کردنیکی چه سپینه رانه یه و، نه م پرسیار کردنه ش

بەكار ھېتراۋە، ۋەك داۋا كىردى ئەۋەك پىيان بگەن و ئەۋانىش بگەنەۋە لايان، ئايا لە دىئادا پىكەۋە نەبوۋىن؟ ئەدى تىستا بۆچى لىك جىابىنەۋە؟ لىمانگە پىن با بگەنە لاتان! ﴿أَلَمْ نَكُنْ نَعَمَكُم﴾ ۋاتە: ئايا تىمەش لەگەل ئىۋەدا نەدە ژايان لە دىئادا؟ يان: ئايا تىمەش لە كۆمە لگايە كدا پىكەۋە نەبوۋىن، كە مونافىقە كان ھەمىشە لەگەل بىرۋاداران دان، چونكە مونافىق كەس كە خۆى بە مۇسۇلمان پىشان دەدا، بەلام كوفر لە دل و دەرۋونىدا ھەيە، ياخۇد: ئايا پىكەۋە نەبوۋىن، ۋاتە: مەبەستىان ئەۋەدە لە مزگەۋتىش پىكەۋە بوۋىن، جار جار دەھاتىن؟ بەلكو لە بۋارەكانى دىكەى دىندارىي و مۇسۇلمانە تىي دا تىمەش بە شىدارتان دەرۋونىن، ۋەك مونافىقەكانى ھەموو چاخ و سەردەمىك، كە لەگەل مۇسۇلماناندا خۇيان ھۋارەنگ و ھۋا دەنگ دەكەن، ھەرچەندە لە دل و دەرۋونىشياندا كوفرو بىبىروايى ھەيە، بۆيە ئىمانداران ۋەلام دەدەنەۋە:

۱۶- ﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾ گوتيان با، با پىكەۋە بوۋىن، بەلام ئەدى بۆچى وايان لىتھات؟ تىجا بۇيان پۈۋن دەكەنەۋە، چۋار ھۆكاريان بۆ دىننەۋە، كە ئىۋە بەھۆى ئەۋ چۋار ھۆكارەۋە توۋشى چۆرتىم^(۱) بوۋن، توۋشى ئەۋ مەنە تىيە بوۋن، كە تىستا بەدەستىيەۋە گىرتارن و، ھىچ چارەۋە دەرە تانتان نىە.

۱۷- ﴿وَلَنَكُنَّ نَفْتَمَ أَنْفُسِكُمْ﴾ [دەلىن با پىكەۋە بوۋىن] بەلام ئىۋە خۇتان فەۋتاند، (فَتَنْتُمْ)، ۋەك پىشترىش باسما كىردە (فِتْنَةٌ)، لە قورئاندا بە زۆر واتايان دى، يەككى لە واتايەكانى بىرىتە لە فەۋتان و، يەكى دىكە لە واتاكانى بىرىتە لە مەنە تىي و نازار، ۋاتە: خۇتان توۋشى مەنە تىي و فەۋتان و نازار و، بە دەستى خۇتان واتا كىرد، ئەۋە ھۆكارى يەكەم.

۱۸- ﴿وَرَبَّصُمْ﴾ ھەرۋەھا ئىۋە چاۋە پى بوۋن، ۋاتە: ھەمىشە لە بۆسە دابوۋن، (الرَّبْصُ الْإِنْتِظَارُ بِالشَّيْءِ)، (تَرْبِصَ) بىرىتە لە چاۋە پۋان كىردى شتىك، ۋاتە: ئىۋە ھەمىشە لە چاۋە پۋانىدا بوۋن كە تىمەى مۇسۇلمانان توۋشى شكىست بىن، توۋشى نارەھە تىي بىن، ھەيە كاتىك كۆمەلە مۇسۇلمانىك توۋشى گىرت و نارەھە تىيەك دىن، ھەناسە يەكى

(۱) چۆرتىم: گىرت و كىشە يەكى بىرەزا.

خۇش ھەلدەمۇ، دەست بە دلى خۇيدا دىنى، ئۆخەيەكى باش دەكات! ئەۋەش نىشانەي نىفاقە، ئەگەرنا دەبى لەگەل مەسۇلماناندا ھەست بە ئازاريان بگەي و، بە خۇشيان دىلخۇش بى و، بە ناخۇشيان دىلناخۇش بى، بەلام مەسۇلمانىك توۋشى ئارەھەتتەيەك بى، تۆ ئۆخەي بۇ بگەي و شادىيەت لە دىل بگەي، ئەۋە نىشانەي نىفاقە، ھەلبەتە ئەگەر لەبەر خۇدى مەسۇلمانەتتەيەكەي بى، ئەگەرنا جارى وايە كەسەك لەگەل كەسەك دا ئاكۇكەيەكى ھەيە، غەرەزىكى شەخسى ھەيە، ئەۋە جىايە، ھەر گوناھبار دەبى، بەلام نىشانەي نىفاق نىيە، بەلام ئەگەر كەسەك توۋشى بەلەيەك بى، تىجا تاكىك بى، كۆمەلىك خەللىك بى، ئەۋىش پىي خۇش بى لەبەر مەسۇلمانەتتەيەكەي پىي خۇش بى، كە توۋشى ئەۋ بەلەيە بوۋى، ماناي وايە ئەۋ كەسە نىفاق و كوفرى لە دىلدا ھەيە، بۇيە بە زىنباربوۋى ئەھلى نىسلام دىلخۇشە، ﴿وَرَبِّكُمْ﴾، تىۋە ھەمىشە لە بۇسە دابوۋى، كەي مەسۇلمانان توۋشى بەلاۋ مەينەتتى و ئارەھەتتەك دىن، تىجا:

۱۹- ﴿وَرَبِّكُمْ﴾، تىۋە ھەمىشە دوو دىل بوۋى، (الْإِنْيَابُ: الشُّكُّ وَالْزُّدُّ)، بىرىتتە لە دوو دىلى و دىل لە دىلان، ئەۋەش ھۆكارى سىيەم.

۲۰- ھۆكارى چوارەم: ﴿وَعَرَّتْكُمْ الْأَمَانُ﴾، خۇزگە پوۋچەلەكان ھەلەنخەلەتاندن و فرىوياندان، (الْأَمَانُ: جَمْعُ أَمْنٍ وَهِيَ إِسْمُ التَّمَنِّي مَا يَمْنِي بِهِ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ مِنَ الْبَاطِلِ)، (أَمَانِي) كۆي (أَمْنِيَّة) يە، كە ناۋى (تَمْنِي) يە، واتە: خۇزگە خواست، ئاۋات خواست، ھىۋا خواست، كە ئەۋەيە شتى پوۋچى بى بنەما، مەۋف دلى خۇي پىن خۇش بىكات و خۇزگەي پىن بخۋازى، يان خەيال پلاۋ بىكات، بۇ ۋىتە: كەسەك ھەر لەبەر ئەۋەي ناۋى مەسۇلمانە، بلى: تىمە مەسۇلمانىن ھەرچۇن بى خوا لىمان خۇش دەبى! ھىچ كەدەۋە ئىلتىزامىكىشى نىيە، يان كەسەك خۇي بە رەچەلەكەيۋە ھەلدەكىشى، ئەگەر سەيدو شىخە، ئەگەر مەلازادەيە، ئەگەر ھەرچى ھەيە، يەكىكى دىكە بەۋە ھەلخەلەتاۋە دەلى: لە دىليادا ئەۋە نىيە خوا نازو نىعمەتى زۆرى پىداۋىن، دەستەلاقى پىداۋىن، لە قىامەتتەش ھەروامان مامەلە لەگەلدا دەكات، كە رەنگە دەستەلاتەكەي و پارەو سامانەكەي، ھەموۋى لە رىيە ھەرامەۋە پەيدا كەدەن، كە ئەگەر لەرپى ھەللىشەۋە پەيدايى كەدەن، ھەر نىشانەي ئەۋە نىيە كە خوا

خویشی دهوئ، چونکه خوی **مَال** و سامان ددها به که سیک که خوشیدهوئ و به که سیک که خوشیشی ناوئ، به لام نیمان و ته قوا ته نیا به که سیک ددهات که خوشیدهوئ، هه له ته پیدانی خوی په روه ردگار بهو واتایه که خوا بوئ ئاسان ددهات، نه گهرنا مروئ خوئ شته کان وه دهست دیتی، نه گهر خیرن، نه گهر شهرن و، نه گهر چاکن و، نه گهر خراپن، که واته: **وَعَزَّكُمْ الْأَمَانُ**، واته: خوژگهو هیواو ناواته پووچهل و بن بنه مایه کان تیوه یان فریودا، ننجا له سهر نهو هس به ردهوام بوون.

۲۱- **حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ**، هه تا فهرمانی خوا هات، فهرمانی خوا هات به مراندنی تیوه، واته: کاتی مهرگتان هات، یا خود فهرمانی خوا هات، به تیکچوونی ژیانی دنیاو هاتنی ناخیر زهمان.

۲۲- **وَعَزَّكُمْ بِاللَّهِ الْعَزُّورُ**، له به رانبهر خوادا فریودهر تیوهی فریودا، **(وَالْعَزُّورُ: مُبَالَغَةٌ فِي الْمُتَصِفِ بِالْتَّغْيِيرِ، وَالْمُرَادُ بِهِ الشَّيْطَانُ، وَالتَّغْيِيرُ: إِظْهَارُ الْمَارِّ فِي صُورَةِ النَّافِعِ بِتَمْوِيهِ وَسَفْسَاطَةٍ)**، **(عَزُّورُ)**: زیده پوویه له که سیکا که زور خه لکی هه لده خه له تیتی و، فریویان ددها، ننجا نهو هی له هه موو که س زیاتر خه لکی فریو ددهات، شه یثانه، بویه وایان لیکداوه ته وه، نه گهرنا له راستیدا ههر شتیکی دیکه ی خه لک فریو بدات، نه وه وشه ی فریودهر ههر ده یگریته وه، نه گهر مال و سامانه، نه گهر دهسته لاته، نه گهر قه له بالغی دهوره، نه گهر له شساعییه، به لکو جاری وایه زانسته، ههر شتیکی بیته هوئ فریودانی نینسان له به رانبهر خواداو، پتی له خوا یاخیی بی و بن بوغرابن له به رانبهر خوادا، نه وه وشه ی **(عَزُّورُ)**، ده یگریته وه.

(تَغْيِيرُ)، هه لده له تاندن بریتیه له ده رخنستی شتیکی زیانبه خس له شیوه ی شتیکی سوود به خس دا، وهک چاو به سترکردن و هه لده له تاندن.

۲۳- **فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ**، نا نه مړو فیدیه تان لیوه رنا گیری، **لَا يُؤْخَذُ**، خو تر اویشه ته وه: **(لَا يُؤْخَذُ)**، نه گهر به **(ت)** بن **(لَا يُؤْخَذُ)**، بیژه که ی سه رنج دراوه، **لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ**، وشه ی **(فِدْيَةٌ)**، مانایه که ی **(فدی)**، یان **(جزاء)**، له بهر چاو گیراوه، **(الفدية: مَا يَقْبِي بِهِ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ)**، **(فِدْيَةٌ)**: ههر شتیکیه مروئ خوئ پن ده پاریزی، خوئ

پىن چەپالە دەداو دەيكاته بەلاگىرەوۋەي خۇي، واتە: ئەمىرۇ قەرەبوو و بەلاگىرەوۋەتان لى
 وەرناگىرى، تىجا كە قەرەبوو و بەلاگىرەوۋەيان لى وەرەنگىرا، ماناى سزا دەدرىن،
 ھەلبەتە لەوئى نە ھىچكەس قەرەبوۋى ھەيەو، نەھىچ كەس بەلاگىرەوۋەي ھەيە، بەلام
 خوا بەپىيى عەقلى خەلك، خەلك دەدوئىنى، لە دىنيادا كەسى توۋشى گرفت و چۆرتەم و
 بەلایەك دى، ئەگەر پارەي ھەبوو، دەتوانى بە پارە خۇي دەر باز بكات و، ئەگەر خزم
 و كەسى ھەي، دەتوانن تىكاي بۆ بىكەن، ياخود بەرگىرى لى بىكەن، بۆيەش خوا **يَاخُودُ**
 دەفەرمۇي: **وَأَتَقُوا يَوْمًا لَا تَجْزَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفْعَةٌ**
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٣﴾ البقرة، واتە: خۇتان لە پۇژىك بپارىزن:

۱- **وَأَتَقُوا يَوْمًا لَا تَجْزَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا** كە ھىچ كەس ھىچ شىئىكى بۆ ھىچ كەس پىن ناكىرى.

۲- **وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ** ئەو كەسە قەرەبوۋشى لىوەرناگىرى.

۳- **وَلَا تَنْفَعُهَا شَفْعَةٌ** تىكارىنىش سوۋدى پىن ناگەيەنى.

۴- **وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ** سەرىش ناخرى، واتە: كەشىش يارمەتى نادات.

چونكە مروڭ كە توۋشى بەلایەك دى، يەككىك لەو چوار حالەتەنەي بۆ ھەيە:

۱- يان كەسىك بى ئەو بەلایەي لە كۆل بىكاتهو.

۲- ياخود خۇي قەرەبوو بدات.

۳- ياخود كەسىك تىكاي بۆ بكات.

۴- ياخود كەسىك ئەگەر بەلایەكەشى لە كۆل نەكاتهو، لانى كەم ھاوكارىي بكات و
 پىشتى بگىرى.

بەلام لەو پۇژەدا ھىچ كام لەوانە نىن، لىرەش خوا **يَاخُودُ** تەنيا لەوۋەدا خولاسەي
 كردۆتەو، كە ئەمىرۇ ھىچ قەرەبوۋتان لى وەرناگىرى.

۲۴- **وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا** {ئەك ھەر لە ئىوۋەي مونافىق و دىغەل بە پىاوو ئافرەتەو} **بەلكو**
 لەوانەي بىپرواشن، ئەوانىش بە پىاوو ئافرەتەو، دىسان قەرەبوۋيان لىوەرناگىرى.

۲۵- ﴿مَأْوَكُمْ النَّارُ﴾، جیگاو ریگاتان، شوینی حەوانەوہتان ئاگرە، (مَأْوَى): ئەو شوینەپەنەنای پى دەبردیرى و مروّف تىیدا دەحەوئەوہ، ئەو جىيەى خەلک بو لای دەکەرپەتەوہ، واتە: ئەمرۆ شوینىک کە ئیوہى تىیدا نىشتەجى دەبن و، شوینی حەوانەوہ ئەگەر هەبى بو ئیوہ، تەنیا ئاگرە، ئاگرى دۆزەخ.

۲۶- ﴿هِيَ مَوْلَكُمْ﴾، ئەوئى سەرپەرشتیارتانە، ئەو ئاگرى دۆزەخە، یاخود: دەکەرپەنەوہ بو نىو ئەو ئاگرە، وەک چۆن کەسێک بیهوئى یارمەتیی بخوازئى لە دۆست و نىزىکىک، دەچى بو لای، ئیوہش تەنھا شوینىک هەبى یارمەتیی لى بخوازن، بەس ئاگرى دۆزەخە، یاخود: (الْمَوْلَى اسْمٌ مَّكَانِ الْوَلِيّ، وَهُوَ الْقُرْبُ وَالِدُنُو)، (مولى) ناوی شوینی (وَلِيّ)ە کە نىزىکییە، یانى: ئەو ئاگرى دۆزەخە لیتانەوہ نىزىکەو نىزىکترین شوین، کە ئیوہى لى بن، هەر ئەوئىیە.

۲۷- ﴿وَبَشِّرِ الْمَصِيرِ﴾، خراپترین سەرەنجام و شوینىش کە ئیوہ بوئى دەچن، یان کەسێکى بو بچى، ئەوئىیە، دۆزەخە.

مه سه له ی دووهم:

سه ركۆنه ی خوا بو پرواداران كه ئایا كاتی ئه وه نه هاتوه، دلیان بو یادی خواو ئه وه هه قه ی دایه زاندوه، له رم بى و ترس و بیمی تییچى و، به مه ره دى خواهن كتیبه كان نه چن، كه دواى تپه پى نی ماوه یه ك، دلیان ره ق و سه خت بوو و، زۆریان له باز نه ی ئیمانیش ده رچوون! ئنجا ئاگادار كرده و ی پرواداران كه زیندوو کرانه و ی زه و ی مردوو، به هۆی ئاوی دابه زیناوه و، بکه نه جی پهن د و ده رس و تیبیگه ن، كه ئه وه خوا یه ی زه و ی وشك هه لاتوو زیندوو ده كاته وه به هۆی دابه زاندنی ئاوه و، ده توانی دلی ئه وانیش ببووژیتته وه، به هۆی دابه زاندنی ئه وه حی و هه ق و به ره كه ته وه كه پیغه مبه ری خاته م ﷺ بۆیان دیتى:

خوا ده ره مو ی: ﴿اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اَعْلَمُوا اَنْ اَللّٰهُ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾﴾

شیکردنه و ی ئه م دوو ئایه ته، له هه شت بر گه دا:

(۱) ﴿اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئایا بو ئه وانه ی پروایان هیناوه، کات نه هاتوه؟ کاتی ئه وه نه هاتوه:

(۲) ﴿اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾، كه دلیان ترس و بیمی تییچى، ترس و بیم دایه گری، بو یادی خواو ئه وه هه قه ی خوا دایه زاندوه؟ (الطبري) ئه م ئایه ته موباره كه به م شیوه به پروون ده كاته وه: (اَلَمْ يَعْ لِلَّذِينَ صَدَقُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اَنْ تَلِيَن قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ، فَتَخْضَعَ قُلُوبُهُمْ لَهُ، وَلَمَّا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ، وَهُوَ هَذَا الْقُرْآنُ الَّذِي نَزَّلَهُ عَلٰی رَسُولِهِ ﷺ)، واته: ئایا كاتی ئه وه نه هاتوه بو كه سانیک كه خواو پیغه مبه ره كه بیان به راست زانیون، (له پیاوان و تافره تان) كه

دلیان نهرم بن بۆ یادی خواو، دلیان ملکه چ بن بۆی و، بۆ ئەو ههقهی دایبه زاندوه، که بریتیه لهو فورئانهی دایبه زاندۆته سهر پتغه مبه ره که؟

بیگومان که ده فهرموئ: (أَلَمْ يَأْنِ)، نهم ههمزه (أ)یه بۆ پرسیار کردنه پرسیار کردنی، یان: نکو و ئیلیکێ کردنه، یاخود چه سپاندن (الْإِسْتِفْهَامُ الْإِنْكَارِيُّ أَوْ التَّقْرِيرِيُّ) ه، ئنجا نه گهر بۆ هه ر کام له دوو جوړه پرسیار کردنه بن، به مانای لابردن (نفي) ه، یانی: ده بووایه کاتیان بن و ههر بۆ تهوهش بۆیان هاتوه.

وشه ی (يَأْنِ)، داتا شراوه له ناوی (جَامِدِ) ی (إِنِّ) و (أَنْ)، هه ردوویان به مانای کات (وَقْتُ) دین، (أَلَمْ يَأْنِ)، یانی: نایا کاتی نه هاتوه؟ که ده فهرموئ: **لِلَّذِينَ آمَنُوا**، بۆ ئەوانه ی پروایان هئناوه، (ل) ه که (لَا مَ التعليل) ه، یانی: بۆ ئەوانه ی پروایان هئناوه، ده بوو کاتی بن، بۆ ئەوه ی دلیان ترس و بیمی بهیستی و، نهرم بن بۆ یادی خواو ئەو ههقهی خوا دایبه زاندوه، وشه ی: **وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ**، خوێندراویشه تهوه: (وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ)، ئەو ههقهی دابه زێنراوه.

(الْخُشُوعَ): به مانای کڕووزانه وهو لالانه وهو نهرمی و ترس و بیم دی.

۳- **وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلَ**، وهک ئەوانهش نه بن که پێشتر کتیبیان پێدرا بوو، هه میشه خوا **لَهُ** لهو سیافانه دا که خاوهن کتیبه کان له حاله قی سه رزه نشتر کردن و ره خنه لێگرتن دا باسیان ده کات، به: **أُوتُوا الْكِتَابَ**، کتیب پێدراوان، ناویان دینی، به لām نه گهر بۆ حاله قی دیکه بن به: **أَهْلَ الْكِتَابِ**، خاوهن کتیب ناویان دینی، **وَلَا يَكُونُوا** خوێندراویشه تهوه: (وَلَا تَكُونُوا)، ئنجا نه گهر: **وَلَا يَكُونُوا** بن، واته: با پرواداران وانه بن، وهک ئەوانه ی پێشتر کتیبیان پێدراوه، به لām نه گهر: (وَلَا تَكُونُوا)، بن، ئەوه بۆ نه هیشتن (نهي) ه، یانی: ئەی پروادارینه! وهک ئەوانه مه بن که پێشتر کتیبیان پێدراوه! چیان لی هات:

۴- **فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ**، کاتیان به سه ردا درێژ بووه.

(۵) - ﴿فَقَسَتْ فُلُومُهُمْ﴾، سەرەنجام دلیان ڕەق و سەخت بوو.

(۶) - ﴿وَكَبُرَ مِنْهُمْ فَيْسُوفُ﴾، زۆر ئێکشان هەر یە کجاریی دەرچوون، واتە: لە بازنی ئیمان و ئیسلامیش دەرچوون، (طال) یانی: درێژ بوو، کات زۆر تێپەری، (آمد)، بە مانای کات دی، بەلام کاتیک که سنوورێکی هەبێ، ئنجا ئایا مەبەست لەو کاتە سنووری هەبوو، چیه؟

۱- هەندێک لە زانایان گوتووینە: ئەو کاتە بوو که خوا ﷻ تەوراتی بە موسا (ع) داو، ئنجا ماوەیهکی زۆری پێ چوو، تاكو پیغەمبەرای دیکە هاتوون.

۲- هەندێکیان گوتووینە: مەبەست پێی ئەوەیه، که لە دواى عیسا (ع) که ئینجیلی پێدراو، تاكو پیغەمبەری کۆتایی ﷺ هاتو، (۶۱۰) شەشەدوودە سالی کهوتۆتە بەین، مەبەست پێی ئەو کاتە بوو.

۳- بەلام دەگونجێ مەبەست پێی هەموو ئەو ماوانە بوو بن، که دەکەونه ئێوان دووان لە پیغەمبەرانهو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام): لە ئێوان موسا و (ع) تاكو پیغەمبەری دواى وی، که هاتو، ماوەی کهوتۆتە بەین، هەرودەها ئەو پیغەمبەری دیکەو ئەوی دیکە، هەموویان ماوە ماوەیان کهوتۆتە بەین، کهواتە: مەبەست پێی ئەو کاتانەیه که دەکەونه ئێوان هاتنی دووان لە پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، واتە: ئەی بروادارین! تێودش وەک وان مەبن، که کاتیک پیغەمبەری خاتم ﷺ لە ئێواندا هەیهو، بەردەوام ئایەتەکانی خواى پەرورەدگار دادەبەزن، نەچن خۆتان بە مەرەدی خاوەن کتێبەکان ببەن، ئەوانەى کتیبیان پێدراو، که هەر لەگەڵ ماوەیهک داڕانیکى وه حییى خوا دەبوو، پیغەمبەریکی خوا نەدەهات، دلیان ڕەق دەبوو، دَل ڕەق بوونیش پێچەوانەى دَلنەرم بوون و پێچەوانەى ملکه چبوونی دَل (خُسُوعُ الْقَلْب) ه، ئەو که دَل خشووعی تێدای، ترس و لەرزو بیم و ملکه چیی تێدا هەبێ، بەلام ڕەق بوون (قسوة)، ئەو دیه سەخت بێ و هیدایەتی خواو ڕووناکیی وه حییى خواى بەبەزەیی بە ئاسانیی کاری تێ نەکات، هەرودەک چۆن بەردێکی ڕەق، یان زەوییهکی ڕەق بە زەحمەت هەڵدەقەنرێ، بەلام زەوییهکی نەرم بە ئاسانیی ناو پێیدا دەچیتە خوارو پاچی تێدەچێ و، دەگونجێ مامەلەى جوړاو جوړی لەگەڵدا بکری.

که ده فەرموێ: ﴿وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَوَسَّوْا﴾ زۆریکیشیان دەرچوو بوون، ئەمە نەهەوی لێوەردەگیرێ که لە نەنجامی دڵرەق بوون و دڵ سەغەت بوون لە بەرانبەر یادی خواو، وەحیی خوادا، ئەگەر مەزۆف لەسەر ئەو حالەتە بەردەوام بێ، سەردەکێشتی بۆ دەرچوون لە بازنە ی ئیمان و ئیسلامیش، هەندێک کەس دەبینی لە خەڵکی عەلانیی کە خۆشی بە مسوڵمان دەزانێ لەوانە ی گوێ نادەن بە پابەندیی بە شەریعەتی خوا ی پەروەردگارەو، هەر لەسەر گوناھو تاوان و خراپە بەردەوام دەبن، دڵیان رەق دەبێ و، رەق دەبن، دوا یی وای لێ دی، کە پێشی پەنگە تۆزە خواناسیەکی بووبی، ئەو جار ئەوەشی نامێتی و، یە کجاری سەردەکێشتی بۆ ئیلاھاد و زەندەقەو بێوا نەمان بە هیچ شتێک، لە فەرمایشی پیغەمبەردا ﷺ هاتو، فەرموویەتی: ﴿أَوَّلُ عِلْمٍ يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ: الْخُشُوعُ﴾ (أخرجه الترمذي: ۲۶۵۳، عن شداد بن أوس رضي الله عنه، قال الألباني: صحيح)، واتە: پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: یە کەمەین زانیاریە ک کە لە ئێو خەڵکدا بەرز دەرکێتەو، بریتە لە (خُشوع) واتە: دڵنەرمیی و ترس و بیم هەبوون لە دڵدا، لە بەرانبەر خوادا.

(۷) - ﴿أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهِا﴾ ﴿خوای ﷻ﴾ پوو دەکاتە برواداران بە پیاوو ئافرەتەو دە فەرموێ: ﴿بزانن بە دنیایی خوا دوا ی مردنی زەوی، دە یژێتەتەو، واتە: زەویە ک کە مردوو، زیندوو ی دە کاتەو دە یژێتەتەو.

(۸) - ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، بە دنیایی نایەتە کاتمان بۆ پۆشکردوونەو، بە لکو بگمان.

دوا ی نایەتی پێشوو کە خوا ﷻ بە سەر زەشتکردنەو فەرمووی: نایا کات نەهاتو بۆ ئەوانە ی برۆیان هێناو، دڵیان ترس و بیمی تێدایێ لە بەرانبەر یادی خواو لە بەرانبەر ئەو هەقەدا، کە دا ی بە زاندوو وەک ئەوانە نەبن کە پێشتر کتیبیان پێدرا بوو، ماوێەکی درێژ بە سەریاندا تێپەری، دڵیان رەق بوو، زۆریشیان لاری بوون، واتە: زۆریشیان دەرچوو بوون لە بازنە ی ئیمان و ئیسلام،

دوای ئەوە خوا ﷻ ھۆشدارى دەدات بە برۋاداران و دەفەرمۆي: (اعْلَمُوا)، بزەنن! لە ھەر شوئىن خوا دەفەرمۆي: بزەنن، كە لەم سوورەتەدا لە دوو شوئىدا ھاتو، لە ئايەتتىكى دىكەى دوای ئەم ئايەتانەش دا ھاتو: ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَمَهْوٌ.....﴾، بىگومان ئەوەش ئەو پەرى ئاگادارکردنەو ھۆشدارى پێدانە: بزەنن! خوا دوای مردن، زەوى دەژىنئىتەو، ھەلبەتە ئەوەش كە خوا دوای مردن زەوى دەژىنئىتەو، شتىكى زانراو ھەست ناكات خوا بفرمۆي: بزەنن! كەواتە: مەبەست پێى شتىكى دىكەى، ئەك تەنیا ئەو كە تۆ بزانی خوا زەوى زىندوو دەكاتەو، زىندوو كردنەو ھى خوا بۆ زەوى، شتىكى زانراو، كەواتە: مەبەستىكى دىكەى لە پشەتە ھەى، كە برىتە لە ھىدايەتدانى مەزھى گومرا، ھەك (الطيرى) دەلى: (وَكَمَا نُخَيِّ هَذِهِ الْأَرْضَ الْمَيَّتَةَ بَعْدَ دَرْوَسِهَا، كَذَلِكَ نَهْدِي الْإِنْسَانَ الضَّالَّ عَنِ الْحَقِّ إِلَى الْحَقِّ، فَنُوقِفُهُ وَنُسَدِّدُهُ لِلْإِيمَانِ حَتَّى يَصِيرَ مُؤْمِنًا مِنْ بَعْدِ كُفْرِهِ، وَنُهْتَدِيَا مِنْ بَعْدِ ضَلَالَةٍ).

واتە: ھەك چۆن ئەم زەوىيە مردوو، دوای ئەو ھى شىناى لەسەر نەماو ھەو ھەو و ھەو و تەق بۆتەو، زىندوو دىكەىنەو (دوای ئەو ھى ئاوى دادەبەزىنە سەر) بەھەمان شىو ھەو مەزھى گومراش لە ھەق، ھىدايەت دەدەىنەو ھەو سەر راستى دەكەىن بەرەولای ئىمان، تاكو لە دوای ئەو ھى بىپروا بوو، برۋا بەئىتەو ھەو دوای ئەو ھى پێى لى تىك چوو، پێى راست بگرىتەو، بۆىەش دوایى دەفەرمۆي: ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾، واتە: بە دىناى ئايەتەكانمان بۆ پۆشكردوونەو، بەلكو بفامن، واتە: ھەك چۆن خوا ﷻ زەوىيەكى ھەو و تەق و سەخت، كە كشتوكالى لەسەر نەماو ھەو گزۋگى لەسەر نەماو ھەو، ھەو و ھەو، برىنگ بۆتەو، دوای ئەو ھى ئاوى دادەبەزىتە سەر، ئەو زەوىيە، دەژىتەو، بەھەمان شىو، دلى تىو ھەو ھەو چەندە سەخت و ھەو بوو، و، ملكە چى و نەرمى تىدا نەما بى لە بەرانبەر يادى خوا، بە ھۆى ئەو ئايەتانەو كە خوا داىاندەبەزىن، زىندوو دىكەتەو، بۆىەش فرمۆي: ئايەتەكانمان بۆ پۆشكردوونەو، بەلكو بفامن، يانى: بەھۆى ئەو ئايەتانەو كە دادەبەزن، ئەو

هیدایهت و پرووناکی و بهر هکته، وهک چوَن زهوی که خو ی ددهاته بهر نهو
ناوهی داده به زی، له شیوهی باران و به فرو ته زردها، زیندوو ده بیتهوه، به هه مان
شیوه دلّه کانی تیوهش ته گهر پیدنه بهر هیدایهت دابه زی تراوی خوا، فره رما یشتی
دابه زی تراوی خوا، دلّه کانی تیوهش زیندوو ده بنهوه، بویهش ده فره رموی: ﴿لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ﴾ (۱۷)، نایه ته کا مان بو رُوشن کردوونهوه، به لکو بفامن.

(ابن عاشور) له باره ی پروونکردنه وهی نایه ته کانهوه، ده لی: (وَيَبَيِّنُ الْآيَاتِ
يَحْضُلُ مِنْ فَصَاحَةِ الْكَلَامِ، وَبَلَاغَتِهِ، وَوَفَرَةِ مَعَانِيهِ وَتَوْضِيحِهَا، وَكُلُّ ذَلِكَ حَاصِلٌ فِي
هَذِهِ الْآيَاتِ كَمَا عَلِمْتَ آتِهَا، وَمِنْ أَوْضَحِ الْبَيَانِ: التَّنْظِيرُ بِأَحْوَالِ الْمَشَابِيهِ فِي حَالَةِ
التَّحْذِيرِ أَوْ التَّخْفِيفِ).

واته: پروونکردنه وهی نایه ته کان له نهجامی پاراوی و پهوانی قسهو، له
نهجامی پهوانیژی و زوری مانا کانی و پروونکردنه وهیانهوه، دیته دی نهوهش
هه مووی ههیه بههوی ته نایه تانهوه وهک پیش تیتستا زانیت، باشترین
پروونکردنه وهش نهوهیه که شته وهک به که کان، پیکه وه به راورد بکرین، به
تایهت له حالته ترساندن و له حالته هاندان دا.

لیرهش دا خوا ﴿وَ﴾ باسی دلره قی خواهن کتیه کانی کرد، خوا ﴿وَ﴾ فره رموی:
نایا بو تیمانداران، کات نه هاتوه وهک کتیب پندراوانی پیشوو نه بن! دوا ی نهو
وینهیه هینایهوه: بزنان خوا زهوی دوا ی نهوهی مردوو، زیندوو ده کاته وهو،
نایه ته کا مان بو رُوشن کردوونهوه، به لکو بفامن، کهواته: زهوی دلّی تیوهش بههوی
هیدایهت خواوه، ته گهر په قیشه لاتی و مردووش بی، ده گونجی زیندوو بیته وه،
(الطبري) وای لیکداوه ته وه، ده لی: ﴿قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ (۱۷): ﴿قَدْ
بَيَّنَّا لَكُمُ الْآدِلَةَ وَالْحُجَجَ لِتَعْقِلُوا﴾، واته: به لکه وه ده لیه کا مان بو رُوشن کردوونهوه،
به لکو بفامن.

مه سه له ی سیه م و کۆتایی:

دهرخستنی پاداشتی بهرزو ناوازه ی پیاوان و ئافره تانی به خشه رو قه رزی باش به خواده رو، به صیددیق دانانی بر واداران به خواو پیغه مبه رانی و، ستایشی شه هیدان که له لای پهروه ردگار یانن و، پاداشت و پروناکیی تایه تی خۆیانیان ههیه، بیپروایانی به درۆ دانه ری ئایه ته کانی خواش هاوه لی کلپه ی دۆزه خن:

خوا ده فرموی: ﴿إِنَّ الْمُصْذِقِينَ وَالْمُصْذِقَاتِ وَأَفْرَأَ اللَّهُ فَرَضًا حَسَنًا يُضَعَّفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْحَرِيمِ ۝﴾

شیکردنه وه ی ئه م، دوو ئایه ته، له شهش برگه دا:

۱- ﴿إِنَّ الْمُصْذِقِينَ وَالْمُصْذِقَاتِ﴾، به دلتیایی پیاوانی به خشه رو ئافره تانی به خشه ر، وشه ی: (الْمُصْذِقِينَ وَالْمُصْذِقَاتِ)، له نه صلدا: (الْمُتَّصِقِينَ وَالْمُتَّصِقَاتِ)ن، یانی: پیاوانی به خشه رو، ئافره تانی به خشه ر، به لام به جوړیکی دیکه ش خوێت راوه ته وه: (إِنَّ الْمُصْذِقِينَ وَالْمُصْذِقَاتِ)، (مُصْذِقِينَ)، واته: به راستدانه ران، پیاوانی به راستدانه ر (مُصْذِقَاتِ)، ئافره تانی به راستدانه ر، هه ردوو ک خوێندنه وه کان هاتوون، لێره ش مه قامه که وایخواسته وه که ئافره تان له گه ل پیاواندا باس بکړن، له بهر نه وه ی چهنده گرنکه پیاو سه خیی و به خشه ر بئ بۆ ما ل و سامانی خو ی، هینده ش گرنکه ئافره تیش سه خیی و به خشه ر بئ، به لکو زۆر جار به خشه ریی و دلفراوانیی ئافره ت، گرنکته له هی پیاو، له بهر نه وه ی زۆر جارن که سی دئ بۆ ما ل، پیاوه که له وئ نیه و ئافره ته که له وئیه، زۆر جاریش ئافره تان ده ست پیوه گرتیان زیاتر ده بئ له پیاوان، له بهر نه وه ی تهوان زیاتر له ما ل و، په نگه زیاتر دوور بینیی بکه ن له ما ل و ساماندا، بۆیه خوا ﷻ وپرای پیاوان، ئافره تانی شی باسکردوون، نه گه رنا له کاتیکدا وشه یه ک به گشتیی دئ، ئافره تانی ش هه ر ده گرێته وه.

۲- ﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، نهوانه قهرزی باشیشان به خوا داوه.

۳- ﴿يُضَاعَفْ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾، (پاداشت) بویان چند بهرانبهر ده کرتیهوه و پاداستیکی نیابیشان ههیه، واته: ﴿يُضَاعَفْ لَهُمُ الثَّوَابُ﴾، پاداشت و قهره بویان بۆ چند بهرانبهر ده کرتیهوه، ﴿وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾، وپرای نهو پاداشتهش که بویان چند بهرانبهر ده کرتیهوه له بهرانبهر نهو به خشین و، قهرزه چاکه ی که له گه لّ خوا دا کردوو یانه، وپرای نهوه و سه رباری نهوه ش: پاداشتیکی پر ریزو حورمه تیشیان ههیه.

﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، قهرزیکی باشیان به خوا داوه ﴿قَرْضٌ﴾، قهرزی باش (القرض الحسن) پیتشر باسمان کردوه، واته: نهو قهرزه ی له جووری خو ی سیفه ته باشه کانی هه موو تیدابن، که پیتشر باسمان کرد، قهرزی باش نهوه یه که:

۱- به دلّیکی خوشهوه قهرزه که بدری.

۲- به پرووکی خوشهوه، به پرووی خوش له پروی بابای قهرزهوهرگدا.

۳- به خو پاراستنهوه له ههر وشهوه له سوکه و تیک، که مانای منهت له سه رکردن بگه یه نن.

۴- ئاسانکاری له پروی کاتی قهرزدانهوه که دا.

نهوانه چوار سیفه تن که قهرزی چاک، ههر چواریان ده خوازی و، ده بنّ نهو چوار مهرجه ی تیدابن، نجا که ده فهرمو ی: ﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، زانایان گو توو یانه: نهوه ی پیتش به ناوی بکه ر (اسم فاعل) ی هیناون: ﴿إِنَّ الْمَصْدِقَيْنِ وَالْمَصْدَقَتَيْنِ﴾، یان: ﴿إِنَّ الْمَصْدِقَيْنِ وَالْمَصْدَقَتَيْنِ﴾، به لām نهوه یانی به کردار هیناوه: ﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، قهرزی باشیان به خوا داوه، (الزمخشری) ده لّی: ﴿أَلْ﴾، له: ﴿الْمَصْدِقَيْنِ وَالْمَصْدَقَتَيْنِ﴾، به مانای (الذین) یه.

که واته: ﴿الْمَصْدِقَيْنِ وَالْمَصْدَقَتَيْنِ﴾، ههر دووکیان ده بن به (اسم فاعل) یک که مانای کرداریان تیدا هه یه، وهک فهرموو بیتتی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَصَدَّقُوا وَاللَّاتِي تَصَدَّقْنَ

﴿وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾، (وَاقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا) ئاۋاي ئى دېتەۋە، بە دۇنيايى ئەۋ پىۋانە مالى خۇيان بەخشيۋە، ئەۋ ئافرەتەنە مالى خۇيان بەخشيۋە، ياخۇد: ئەۋ پىۋانە مالى بە راستىيان داناۋە، ئەۋ ئافرەتەنە مالى بە راستىيان داناۋە، (واتە: خواۋ پېغەمبەرى خوا ﷺ)، قەرزى باشىشان بە خوا داۋە، ئا ئەۋانە ﴿يُضْعَفُ لَكُمْ﴾، خوتندراۋىشەتەۋە: ﴿يُضْعَفُ لَكُمْ﴾، ھەردوۋىيان بەك واتايان ھەيە، واتە: بۇيان چەند بەرانبەر دەكرتەۋە، بۇيان دوۋ قات، يان چەند قات دەكرتەۋە، ﴿وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾، پاداشتىكى ئاياب و ئەۋ پەرى باشىشان بۇ ھەيە.

۴- ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾، ئەۋانەش كە پرويان ھىتاۋە بە خواۋ بە پېغەمبەرەكانى، ئا ئەۋانە زۆر راستان، ياخۇد ئەۋانە زۆر بە راستدەنران.

۵- ﴿وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾، شەھىدەكانىش لە لای پەرۋەردگاربان، پاداشتى خۇيان و پروناكىي خۇيانان ھەيە، لېرە كە دەفەرەمۇي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾، ئەۋانە پرويان بە خوا بە پېغەمبەرەكانى ھىتاۋە، ئەۋانە سىددىقەكان، (صديق) بە دوۋ واتايان ھاتەۋە:

أ- (الكثير الصديق)، ئەۋ كەسەي زۆر راستە.

ب- (الكثير التصديق)، ئەۋ كەسەي زۆر بە راست دادەنئى، ئەۋو بىرى سىددىق ﷺ، بۇيە ئەۋ نازناۋەي ۋەرگرتەۋە، چۈنكە ھەرچى پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرەمۇيەت، بە راستى داناۋە، بى دوۋ دىيى، بى دىل لە دىدان، بى ئاۋ ئى خوارەنەۋە، ھەتا ھەندىك لە مېژوۋ زانان گوتوۋىانە: لەۋەۋە ئەۋ نازناۋەي ۋەرگرتەۋە، كە پېغەمبەرى خوا ﷺ باسى شەۋرۇۋ بەرزبۈۋنەۋە (الإسراء والعروج)ى خۇي كەرد، ھەندىك لەۋانەي تازە مەسۇلمان بوۋ بوۋن، جۇزىك لە دىلەۋاۋىيان بۇ دروست بوۋ، دەگوتى: ھەندىكىان ھەلگەرانەۋەۋە، كافەرەكان ۋەك نۇ ھەنكىان لە دارىكدا دىتەنەۋە، چۈۋنە لاي ئەۋو بەكر ﷺ، گوتيان: دەزانى ھاۋەلەكەت چى دەلئى؟ گوتى: چى دەلئى؟ گوتيان: دەلئى: دوۋىن شەۋ، لېرەۋە (لە

مەككەدە) چووم بۆ شام بە يەك شەوو گەراویشمەو! - لەو دەقەدا باسى شەورۆيەكە نەكراو - نەبوو بەكر **﴿عَلَيْهِ﴾** گوئی: (إِنْ قَالَ فَقَدْ صَدَقَ)، ئەگەر وای گویتی راستی كردو، گوئیان: ناخر چۆن؟ گوئی: من لە شتی لەو گەورەتردا برۆای پت دەكەم، برۆای پتدەكەم كە جیبریل لە هەر كاتیكى شەوو رۆژاندا لە سەرۆوی حەوت ئاسمانانەو دابەزى بۆ لای و، وەحیی بۆ بێنى و بەرز بێتەو! ئیدی لەووە نازناوی (صَدِّيق) ی پتدرا، واتە: زۆر بە راستدەر، هەلبەتە نەبوو بەكر **﴿عَلَيْهِ﴾** بە هەردوو پێناسەكە، هەم زۆر بە راستدەر بوو و، هەم زۆریش راستگو بوو.

ئەجا نایا چۆن ئەوانەى برۆایان بە خواو بە پێغەمبەرەكانى هێناو ئەوانە (صَدِّيق) ن؟ زانایان دوو قسەیان لەو بارەو كەردوون:

یەكەم: موحامەد كە قوتابى عەبدوللای كۆرى عەباسە، دەئى: (كُلُّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ، فَهُوَ صَدِّيقٌ)، هەر كەستىك برۆای بە خواو بە پێغەمبەرەكانى هێنا بى، ئەوە سیددیقە، واتە: زۆر بە راستدەر، یاخود زۆر راستە.

دووەم: (مقاتل) دەئى: (الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُولِهِ إِذْ اتَّوهُم وَلَمْ يَكْذُبا سَاعَةً قَطُّ)، ئەوانەى برۆایان بە خواو بە پێغەمبەرەكانى، هێناو كاتى پێغەمبەران هاتوون و، يەك تاویش بێپروا نەبوون و بە درۆیان دانەناون.

دوایى كە دەفەرمۆى: **﴿وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾**، شەهیدەكانیش لەلای پەرورەدگارینان، پاداشتى خۆیانیان هەیه و پووناكى خۆیانیان هەیه.

ئەمەش بە دوو شیو، واتا كراو:

یەكەم: هەندىكیان گوئوویانە: ئەمە گێردراویدە بۆ سەر **﴿الْصَّادِقُونَ﴾**، یانى: **﴿أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾**، ئەوانەى برۆایان هێناو بە خواو بە پێغەمبەرەكانى، ئەوانە سیددیقەكان و شەهیدەكانیش، لەلای پەرورەدگاریشیان پاداشت و پووناكى خۆیانیان هەیه.

دووهم: هەندیکیش گوتووایە: کە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾، لەوێ رستەکە تەواو دەبێ، دواوی دێتە سەر پێناسەی شەهیدەکان: ﴿وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾، شەهیدەکانیش لە لای پەروەردگاریان، ﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ﴾، هەم پاداشتی خۆیانمان هەیە (پاداشتی تاییبەتی خۆیان) هەم پڕوناکیی تاییبەتی خۆیانمان هەیە، هەردوو واتایە کەش گونجاو، بەلام ئەوێ دووهمیان زیاتر بە دلە.

(الصَّادِقُ: مُبَالِغَةٌ فِي الْمَصْدَقِ، مِثْلُ الْمُسَيِّكِ لِلشَّحِيحِ)، (صَدِيق)، زێدەرۆییە لە کەسێک دا کە بە راست دادەنێ، وەک وشە (مُسَيِّك) بۆ کەسێک زۆر دەست بە مالهۆ دەگرێ و چرووکەو لە دەستی نایەتە دەری. یاخود (الصَّادِقُ): مَنْ كَثُرَ مِنْهُ (الصُّدُقُ)، (صَدِيق): کەسێکە زۆر راستی لێوە هاتبێ و، زۆر راست بێ، قسە ی راست بێ و، دڵی راست بێ، کردەوێ راست بێ، لە خودی خۆیدا راست بێ، لەگەڵ خواو لەگەڵ خەڵک دا راست بێ، هەمووی دەگریتهوه.

بە نسبەت (الشَّهَدَاءُ) دوه، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لیکداوئەوه:

۱- هەندیک گوتووایە: مەبەست پێی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وەک خوا ﴿وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَٰؤُلَاءِ سَهِيدًا﴾ دەفەرموێ: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَٰؤُلَاءِ سَهِيدًا﴾ (۴۱) بۆمێژبوو (الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ شِئْنَا بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا) (۴۲)، ئایا چۆن دەبێ ئەو پۆژە لە هەر ئۆممەتێک شایەدییان بەسەرەوه دیتین، تۆشمان هێنا بە شایەد بەسەر ئەمانەوه (بەسەر ئۆممەتی خۆتەوه) لەو پۆژە دا ئەوانە ی بێروابوون و سەرپێچییان لە فەرمانی پێغەمبەر ﷺ کردوه، بە ئاوات دەخوازن لەگەڵ خاکدا یە کسان بن و، هیچ قسە یەکیش لە خوا ناشارنەوه.

کەواتە: (الشَّهَدَاءُ)، یانی: شاهیدەکان کە مەبەست پێی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هەر پێغەمبەرێک شایەدی دەدات لەسەر ئۆممەتی خۆی، ئەمە لە سوورەتی (النحل) یشدا هاتەوه، لە چەند شوێنی دیکەشدا خوا ﷻ باسی

شەهیدانی کردووە، کە لەو سیاقانەدا ناگونجی مەبەست پێی ئەوانە بێ کە لە پێی خوادا کوژراون، بە لکو مەبەست شایەدەکانە.

٢- بەلام لەم سیاقە ی تێرەدا، دەگونجی مەبەست پێی: (الْمُتَوَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)، کوژراوان لە پێی خوادا بن.

٣- هەروەها لێرەدا دەشگونجی مەبەست پێی نیاندارانی ئۆممەتی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ، کە شایەدی دەدەن لەسەر ئۆممەتەکانی دیکە، کە پێغەمبەرەکانیان بۆیان هاتوون و، پێغەمبەرەکانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەگەڵیاندا راستیان کردووە، ئەوان پێغەمبەرانیان بە درۆ داناوە، وەک خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۚ﴾، البقرة، بەو جوورە کردوومان بە کۆمەڵێکی میانجی تاکو تێوە شایەد بن بەسەر خەڵکەووە، پێغەمبەری شایەد بێ بەسەر تێوە، یەکیک لە واتایەکانی کردنە شایەد بەسەر خەڵکەووەش، ئەوەیە کە لە قیامەتدا شایەدییان لەسەر دەدەن.

بەلام زیاتر قەناعەتم وایە، مەبەست ئەوەیە لە دنیادا شایەدییان لەسەر بدەن، واتە: دیندارییهکی وا چاک بکەن، شایەد بن بەسەر مەروفاڵەتییەو، کە ئەو بەرنامەیە خوا بە پێغەمبەری خاتەمدا ناردوویەتی، ئەو بەرنامە راست و رێک و تێرو تەواوێ، کە شایستە ی مەروفاڵە، بەلام ئەودووێش ناکۆک نین.

أ- کە: ئۆممەتی پێغەمبەری خوا ﷻ لە دنیادا بە لگەو شایەد بن بەسەر ئۆممەتەکانەو. ب- شایەدیش بن لە قیامەتدا بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بەسەر ئۆممەتەکانیانەو کە پەيامی خاویان پێگەیان دوون.

لە کۆتایی دا خوا دەفەرموی:

(٦) ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾، ئەوانەش کە بێبڕوا بوون و نایەتە کامانیان بە درۆ دانا ئەوانە هاوێ لانی کلێری ناگری دۆزەخن. واتە: بێبڕوا

بوون به خواو به پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و به رۆزی دواپی و، به هه موو
 ئه و شتانه ی ده بووایه ئیمانیاں پی به یین، بپیروابوون، ﴿وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، ئایه ته کانی
 ئیمه شیان به درۆ داناون و نکوولییان لیکردوون، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْحَجِيرِ﴾، ئه وانه
 هاوه لانی کلپه ی دۆزه خن، یاخود خاوه نانی کلپه ی دۆزه خن، خوا په نامان بدات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دەرسی سۆيەم ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە پېنچ نايەت پېك دى، نايەتەكانى: (۲۰ - ۲۴)، تەوهرى سەرەككىيان باسى كەم بايەخىي و زوو تېپەپىي ژيانى دنيايەو، پېناسە كردنى ژيانى دنيا بە پېنچ وشە: ﴿لَبَّ، وَهُوَ، وَزِينَهُ، وَفَاخَرُ بَيْنَكُمْ، وَتَكَاثُرُ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوَّلِ﴾، واتە: يارىي و، خافلان و، رازاوهيى و جوانيى و، شانازيى بەسەر يەكديى داكردن و، پېشېركىي كردن لە زۆركردنى مالى و سامان و مندال و، وەچەدا، ئنجا چواندنى ژيانى دنيا بە كشت و كالىكەو، كە جوتياران پىي سەرسام دەبن، بەلام هەر زوو ئەو كشت و كاله پىي دەگات، دوايى زەرد هەلەدەگەپى و، دەبىتە پووش و پەلاشېكى تېك شكاوو، سەرەنجاميى واتە: سەرەنجامى ژيانى دنيا، يان سزاي سەختە بۆ بېيروايان، ياخود لېيوردن و رەزامەنديى خوايە، بۆ بېرواداران.

ئنجا فەرمانكردنى خوا ﷻ يە خېرايىكردنى وەك پېشېركە (مسابقة) بەرەو لېيوردنى خوا، بە هەشتىك كە فراوانيە كەى هيندەى ئاسمان و زەوييەو، بۆ بېرواداران ئامادە كراو.

دوايى خستە پووى ئەو راستيە كە هېچ بەلايەك بەسەر مەرؤف نايەت، چ لە خودى خۆيدا، چ لە دەورەبريدا لە مالى و سامانى، لە غزم و كەسى، لە بەرژەوهدنيەكانيدا، مەگەر پېشتر لەلاى خوا زانراو و تۆماركراو، حكەمەقى خستە پووى ئەو راستيەش، كە برىتە لە زۆر ناپەحەت نەبوونى مسولمانان بە لە دەستدانى بەرژەوهدنيەك و سوودىك و، زۆر خوشحال نەبوونيشيان بە هاتنە دەستى دەستكەوت و قازانچ و سوودىك.

لە كۆتاييشدا راگەياندى ئەو راستيە كە: خوا باباي لە خۆبايى و فيزو كەشخەكەرى چرووكى فەرمان بە چرووكى كەرى، خوشناو.

﴿۱﴾ اَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَمَن مَّرَّةً وَنَحْنُ مُنْقَرِبُونَ ﴿۲﴾ وَمَا تُغْنِی عَنْهُمْ كَثْرَتُهُمْ وَلَهُمُ الْآخِرَةُ عَذَابٌ مُّشَدِّدٌ ﴿۳﴾ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْفُرُورِ ﴿۴﴾ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۵﴾ مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿۶﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا ءَاتَكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُتَعَالٍ فَخُورٍ ﴿۷﴾ الَّذِينَ يَبْتَخُلُونَ بِأَمْوَالِهِمْ يُبْتَخِلُونَ النَّاسَ بِالْخُلٍّ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿۸﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

{بزائن که ژیا نی دنیا (له پوو ه مادییه که یه وه) ته نیا یاری و، خافلان و، رازانه وهو، شانازی به سه ریبه کدا کردنی نیوانتان و، پیشبرکه کردنه له زور کردنی سامانه کان و مندالان دا، وهک بارانییک که پوو ده که کی جوتیاران سه رسام دهکات، دوا یی پیده گات (وه جو ش و خرو ش ده که و ی)، تنجا یه که سه ر (دوا ی ماو ده یه کی کهم) ده بیینی زهر د هه لگه راوه، دوا یی ده بیته پووش و په لاشی تیکشکاوو، له (مه نزلگای) کو تاییش دا سزای سه خت هه یه (بو بیروایانی خراپه کار) و لیبور دن و ره زامه ندی له خوا وه (بو پروادارانی پاریزکار) و، ژیا نی دنیا ش جگه له به هره وه رگرتیتیکی فریودان هیچی دیکه نیه ﴿۱﴾ (ته ی پروادارینه!) پیشبرکه بکه ن به ره و لای لیبور دنییک له په روه ردگار تانه وهو، به هه شتیک فراوانییه که ی هینده ی به رینی تاسمان و زهوییه، بو نه وانه ی پروایان به خواو پیغه مبه رانی هه یه، ساز کراوه، نه وهش به خششی خوا یه به هه که سیکی بیه و ی، پی ده دات و خواش خوا وه نی به خششی مه زنه ﴿۲﴾ (ته ی پروادارینه!) هیچ به لایه کتان تووش

نابى (نە) لە زەویداو نە لە خودى خوشتندا، مەگەر لە نووسراویک دایە، بەر لەوہى بیهێننە دى، بە دنیایی ئەوہ لەسەر خوا سێنايە ﴿۲۲﴾ (نەو راستییەمان پێگوتن) تاكو لەسەر ئەو (بەرژەوہندی) ەى لە دەستان دەچى، زۆر خەفەتبار نەبن و، بە ھۆى ئەو (سوود) ەشەوہ كە (خوا) پێتان دەدات، زۆر دلخۆش نەبن و، خواش ھەر لە خۆبایيەكى شانازیكەرى خوشناوى ﴿۲۳﴾ ئەوانەى چرووكیى (و پرژدیى) دەكەن و، فەرمانیش بە خەلك دەكەن بە چرووكیى (و دەستگرتنەوہ لە بەخشین) ھەر كەسیش پشت ھەلبكات (و ڕوو لە خوا وەرگيرى) بە دنیایی بەس خوا خۆى بێنیاى ستایشكراوہ ﴿۲۴﴾.

شیکردنەوہى ھەندیک لە وشەکان

(لَعِبٌ): یاری و گەمە، (أَصْلُ الْكَلِمَةِ اللَّعَابُ وَهُوَ الْبُرْأَقُ السَّائِلُ، لَعِبَ فُلَانٌ، إِذَا كَانَ فِعْلُهُ غَيْرَ قَاصِدٍ مَّقْصُودًا صَحِيحًا، وَاللُّغَةُ مَا يُلْعَبُ بِهِ، وَاللُّغَةُ الْحَالَةُ الَّتِي عَلَيْهَا اللَّاعِبُ، وَالْمَلْعَبُ مَكَانُ اللَّعِبِ)، وشەى (لَعِب) لە (لُعَاب) ەوہ ھاتوہ، كە بریتىە لەو ليكە شەلى لە زار دى، دەگوترى: (لَعِبَ فُلَانٌ) نەگەر كردهوہكەى مەبەست پێى ئامانجىكى راست و دروست نەبى، (لُعْبَةٌ): ھەر شتىك یارى پى بكړى، (لُعْبَةٌ): بریتىە لەو حالەتەى باباى یاریكەر لەسەرىتە، (مَلْعَبٌ) یش بریتىە لە شوێنى یارى تێداكردن، یاریگا.

(وَلَمْ): (اللَّهُ: مَا يَشْغُلُ الْإِنْسَانَ عَمَّا يَعْنِيهِ وَيُهِمُّهُ، لَهَوْتُ بَكَذَا، وَلَهَيْتُ عَنْ كَذَا، وَأَلْهَاهُ كَذَا: شَغَلَهُ مِمَّا هُوَ أَهْمٌ إِلَيْهِ، (لَهُو): بریتىە لە ھەر شتىك كە نینسان بخافێنى و بێئاگای بكات لە شتىك كە مەبەستىتەق و لە شتىك كە بۆ ئەو گرنگترە.

(وَتَفَاخَرُ بَيْنَكُمْ): شانازیكردن بەسەرىك دا لە تێوانتان دا.

(وَتَكَاثُرُنِي الْأَمْوَالُ وَالْأَوْلَادُ): (تەككائۇرۇمۇلكائۇرۇ: تەبئارى فى كئۇرە المائال والعبۇر، تەككائۇر، وۇمكائۇرە): ھەردووكيان بريتىن لە پىشېركە كردن لە زۇرىى مائال و سامان داو، لە زۇرىى دەستەلات دا، خوا دەفەرموئى: (فى الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ)، لە مائال و سامان و لە مندالان دا.

(عَجِبَ): باني: (مَطَر): باران، ياخود ھەر ناوئىك كە دىتە خواري و مروڤه كان زۇر پىويستيان پىيەقى.

(أَعْجَبَ الْكَفَّارَ نَبَأُهُ): واتە: ڤووه كە كەى جوتيارە كانى سەرسام كردو، (أَعْجَبَنِي كَذَا: راقىنى)، واتە: زۇرم پى چاك بوو و، پىم جوان بوو، (العجب والتعجب: حالة تعرض للإنسان عند الجهل بسبب الشيء)، (عَجِبَ، وَتَعَجَّبَ): حالە تىكە بو مروڤ دىتە پىش بە ھوى نەو ھو كە ھو كارى شتە كە نازانن، (الشيء مُتَعَجَّبٌ مِنْهُ: عَجِبَ، وَمَا لَمْ يُنْهَدِ مِنْهُ: عَجِبَ)، ئەو شتەى سەرسوڤمانى بە رانبەر دە كرى، پىي دە گوترى: (عَجِبَ) و، ئەو شتەى وىنەى ئەو نە زانرا بى، پىي دە گوترى: (عَجِبَ)، (عُجَاب) یش وەك چوون (عَجِبَ): (صِغَةُ الْمُبَالَغَةِ) يە لەسەر كىشى (فَعِيل)، (عُجَاب) یش لەسەر كىشى (فُعَال)، ئەو ھى زياتر جىي سەرسوڤمانە.

(أَعْجَبَ الْكَفَّارَ نَبَأُهُ): واتە: ڤووه كە كەى كافرە كانى سەرسام كردوون، ياخود ڤووه كە كەى جوتيارە كانى سەرسام كردوون، چونكە (كُفَّار)، كە كوى (كافر)ە، دە گونجى بە ماناي (زارع) بى، لەبەر ئەو ھى باباي جوتيار توو دە خاتە ژىر زەوى و دە یشارتەو ھە لە بن زەویدا، دە شگونجى بە ماناي پىروابى لەبەر ئەو ھى (كافر) ئەو ھەقەى ڤوى دى، دايدە ڤوشن و ڤە فزى دەكات، (الْكُفْرُ فِي النَّعَةِ: سَرُّ الشَّيْءِ، وَوُصِفَ اللَّيْلُ بِالْكَافِرِ لِسَرِّهِ الْأَشْغَاصِ، وَالزَّرَاعِ لِسَرِّهِ الْبَذْرِ فِي الْأَرْضِ، وَلَيْسَ ذَلِكَ بِأَسْمٍ لَهُمَا)، (كُفْر): لە زماندا بە ماناي داڤوشىنى شتىكە، ڤو ھە بە شو گوتراو: (كافر) لەبەر ئەو ھى شو ئەو كە سانە دادە ڤوشن كە لەسەر ڤووى زەوىين، (زارع): باباي جوتيار یش لەبەر ئەو ھى تۆبە كان لە ژىر زەویدا ون دەكات، (كافر) نە ڤو شو و نە ڤو باباي جوتيار ناو ھى، بەلكو ھەسفە.

(يَهِيْجُ): (هَاجَ الْبَقْلُ يَهِيْجُ: اِضْفَرُ وَطَابَ، وَالْهَيْجَاءُ: الْحَرْبُ وَقَدْ يُقْصَرُ هَيْجَاً)،
 (هَاجَ الْبَقْلُ يَهِيْجُ)، واتە: ئەو پووه‌که، یان ئەو دانەوتڵەیه، زەرد بوو و گەشت،
 (هَيْجَاءً)، بە جەنگ دەگوترێ کە بە هەمزە دێ، (هَيْجَاءً) و، بە (هَيْجَا) ش دێ.
 (مُضْفَرًا): (ذُو اللَّوْنِ الْأَصْفَرِ)، واتە: زەرد هەلگەپاو، خاوەنی پەنگی زەرد.

(حُطَمًا): (الْحُطَامُ: مَا يَتَكَسَّرُ مِنَ الْيَبْسِ)، (حُطَامٌ): واتە: تێکشکاو ئەو شتێ
 لەبەر و شکێان تێک دەشکێ، واتە: پووش و پەلأشی تێکشکاو و وردو خاش بوو.
 (الْعُرُورُ): (عَرَرْتُ فَلَانًا: أَصَبْتُ عَرَّتَهُ، وَبَلْتُ مِنْهُ مَا أُرِيدُ، وَالْغَرَّةُ غَفْلَةٌ فِي
 الْيَقَظَةِ)، (عُرُورٌ) واتە: فریودان و هەلخەلەتاندن، دەگوترێ: (عَرَرْتُ فَلَانًا)، واتە:
 زەفەرەم بەبێ ناگایەکی بردو، ئەوێ مەبەستمە لێم وەجەنگ کەوت، (غَرَّةٌ):
 بریتییە لە بیتاگایی لە کاتی بیداری دا.

(عَرَضًا): (الْعَرَضُ: السَّعَةُ، وَالْعَرَضُ: الْجَانِبُ، وَالْعَرَضُ خِلَافُ الطُّوْلِ)، وشە
 (عَرَضٌ)، بە سێ واتیان هاتووە:

أ- هەم بە مانای فراوانیی هاتووە.

ب- هەم بە مانای لانیشت هاتووە.

ج- هەم بە مانای پانیی هاتووە، کە پێچەوانەی درێژی، بەلام لێرەدا وایندەچێ بە مانای
 فراوانیی بێ، ﴿عَرَضَهَا كَعَرَضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، فراوانییەکی بە قەدەر ئاسمان و
 زەوی، یان ئاسمانەکان و زەوی، وەک لە سوورەتی (آل عمران) دا هاتو، لەبەر ئەوەی ئێمە
 لە ئاسمان و زەوی فراوانترمان پێ شک نایەت، هەلبەتە ئێستا کە زانست بەرەو پێشەو
 چوو، ئەوجار دەزانین ئاسمان چەندە فراوانە! کاتی خۆی وایانزانێو ئاسمان گوومەزێکەو
 بەسەر زەوی دا دراو، بەلام ئێستا بۆیان دەرکەوتووە کە ئاسمان وەک خوا **عَزَّ وَجَلَّ** بای کردووە:
 ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ **١٧** ﴿الذَّارِيَاتِ﴾ ئاسمانمان بە هێز دروستکردووە ئێمە
 فراوانکەرین، یان فراوانمان کردو، ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ **٧** ﴿الرَّحْمَنِ،

(خوا) ناسمانی بهرزکردوخته‌ودو تهرازووی داناوه، ئیستا مروّف باشتَر تّیده‌گات ناسمان چهنده فراوانه، که‌واته: خوا که فراوانی به هه‌شت ده‌چویتی به فراوانی تاسمانه‌وه، ئیستا باشتَر حالی دهبین که به هه‌شت یه‌کجار زور فراوانه.

(مَنْ قَبْلَ أَنْ تَبْرَأَهَا): واته: بهر له‌وه‌ی دروستی بکه‌ین، بیهیتی‌نه دی، (الْبَرَّةُ: الْخَلْقُ، وَالْبَارِي: صِفَةُ اللَّهِ تَعَالَى)، (بَرَّة): به مانای دروستکردن و هینانه‌دی، دئ. (بَارِي)، سیفه‌ی خوایه: **الْخَلْقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ** (الحشر، واته: به‌دهیتی‌نه‌ری په‌یدا‌که‌ری وینه‌کیشه، که‌واته: (بَرَّة)، قو‌ناغیکه له دواي (خَلَقَ)‌وه، خوا شته‌که دئیتی‌نه دی، ئنجا دوايی ده‌یخاته‌روو.

(تَأْسَرَا): (الْأَسَى: الْحُزْنُ وَحَقِيقَتُهُ إِبْتِغَاءُ الْفَالِثِ بِالْعَمَلِ)، (أَسَى)، به مانای دلته‌نگیی دئ، چیه‌ته‌که‌ی بریتیه له‌وه‌ی شتیک له ده‌ست چوووه خه‌می لی بخووی، (وَأَسِيتُ عَلَيْهِ وَأَسِيتُ لَهُ)، هه‌ردووکیان ده‌گوترین، له‌سه‌ری خه‌فه‌تبار بووم و بووی خه‌فه‌تبار بووم، به‌لام وه‌ک دوايی باسی ده‌که‌ین، به‌سه‌رنج‌دان له‌و سیاقانه‌ی وشه‌ی (أَسَى)‌یان، تّیدا هاتوه له‌قور‌ناندا، بۆمان ده‌رده‌که‌ووی که (أَسَى)، به مانای دلته‌نگیی نیه به‌ته‌نیا، به‌لکو یانی: نه‌و په‌ری دلته‌نگیی و نه‌و په‌ری خه‌فه‌ت خواردن.

(تَفَرَّحُوا): (الْفَرَحُ: إِشْرَاحُ الصَّدْرِ بِالذِّدَةِ الْعَاجِلَةِ): (فرح) بریتیه له‌سینه‌گوشاد بوون به‌هووی چّیزیک‌ی به‌له‌وه، واته: دنیا‌یی، به‌لام وه‌ک دوايی باس ده‌که‌ین و پّشت‌ریش باسمان‌کردوه، (فَرَحَ)‌یش ته‌نیا سینه‌گوشاد بوون نیه به‌چّیزیک و سوودیک‌ی به‌په‌له‌ی دنیا، به‌لکو (فَرَحَ)‌یش به‌مانای نه‌و په‌ری شادمانی و دلخو‌شیی، دئ. وه‌ک له‌نایه‌ته‌کانی قور‌نان دا ده‌رده‌که‌ووی.

(مُخَيَّلٍ): (الْخَيَالُ: التَّكَبُّرُ عَنْ تَخِيلٍ فَضِيلَةُ تَرَاءَتْ لِلْإِنْسَانِ مِنْ نَفْسِهِ)، (خَيَلَاء): بریتیه له‌خو به‌زل‌گریه‌که به‌هووی خه‌یا‌ل‌کردنی مروّقه‌وه، که سیفه‌تیک‌ی باشی تّیدا هه‌یه، (الْخَيَالُ: الصُّورَةُ الْمُجَرَّدَةُ كَالصُّورَةِ الْمُتَصَوِّرَةِ فِي الْمَنَامِ فِي الْمَرَاةِ وَفِي الْقَلْبِ، بُعِيدَ غَيْبُوبَةِ الْمَرِي، وَالتَّخْيِيلُ: تَصْوِيرُ الْخَيَالِ الشَّيْءِ فِي النَّفْسِ، وَالتَّخْيِيلُ: تَصَوُّر ذَلِكَ).

(خَيَال): بریتیه لهو وئنه رووتهی، که وهک وئنه بهک چۆن له خهودا دئته بهرچاوی مرووف، یان له ناوئنه دا، یاخود له بیرکردنه وهی خویدا، مرووف دواي نه وهی شتیک ده بینئ، دواي چاو دهنوو قینئ یان شته که لاده چئ، ده بهینئته وه بهر خه یالئ خوئی، ناوئنه ی خه یال، (تَخِيل)، بریتیه له وئنه کردنی نهو شته له خه یالداو له نه ندیشه داو له نه فس دا، (تَخِيل)، بریتیه له هیتانه بهرچاوی نهو شته.

(يَبْخُلُونَ): (البخل: إمساكُ الْمُقْتَنِيَّاتِ عَمَّا لَا يَحِقُّ حَبْسَهَا عَنْهُ، وَيَقَابِلُهُ الْجُودُ)، (بُخْل): بریتیه له هیشته نه وهی نهو شتانه ی ده بی خه رج بکرین و بهه خشرین، له که سانیک که ده بی لیان نه گیریته وه، به لام نهو ده ست بگریته وه، (بُخْل): بریتیه له چرووکی و پرژدی، بهرانه ره که ی (جود) ه، واته: دلفراوانی و بهه خشین و سه خاودت.

مانای گشتیی نایه تهکان

سه ره تا ده لیئ: وهک هه موو جارئ باسماں کردوه، فه رمایشتی خوا ^{بخل} له لووتکه ی پاراوی و رهوانبیزیی دایه، پاراوی په یوهسته به بیژه کانه وهو، رهوانبیزیی په یوهسته به واتا کانه وه، بویه ده بی زور وریابین له کاتی ته فسیرکردنی فه رمایشتی خوا، پروونکردنه وهی واتا کانی دا، هه میسه نه وه مان له بهرچاوی بی، که فه رمایشتی خوا وهک چۆن نالقه کانی زنجیریک پیکه وه په یوهستن، فه رمایشتی خواش هه مووی بهو شیویه وه، گه لیک جار نه یئیی گرنگ، دهرس و په ندی گرنگ له پیکه وه په یوهست بوونی نایه ته کانه وه، دهرده که ون، که نهویش هه میسه پیویستی به تیوه پامان و سه رنجدانی ورد ده کات، بو نه وهی بزانی نهو نایه ته بوچی له دواي نهو نایه ته هاتوه؟ یان نهو کومه له نایه ته چ په یوهستییه کیان هه یه به کومه له نایه تی دواي خوئی، یان پیش خوویه وه؟

ئىمە لە دەرسى يەكەم و دووھەدا تاكو ئايەتى ژمارە (۱۹) ھاتىن، كە دەرسى يەكەم يازدە ئايەتى سەرھەتاي سوورەتى (الحديد) بوو، دەرسى دووھەمىش ھەشت ئايەتەكانى ھوای ئەوان بوو، ئنجا دەرسى يەكەم، واتە: يازدە ئايەتەكە، شەشيان لە بارەى بىست لە سىفەتە بەرزو ناوازەو بىن وئەكانى خولەو بوون و، پىنجىشيان لە بارەى دواندى بىرواداران، ياخود مروؤفەكان و، فەرمان پىكرەدنيان بە بىروا ھىتان بە خواو بە پىغەمبەرى خواو بە مآل و سامان بەخشىن، ئنجا پروونكرەنەوھى ئەو راستىيە كە ئەوانەى دەستپىشخەرىي دەكەن و، لە پىناوى خوادا سەرو مآلى خۆيان دەبەخشىن، لەگەل ئەوانەدا كە دوا دەكەون و دواتر ئەو فېداكارىيە دەكەن، يەكسان نىن، ھەرچەندە ھەمووشيان بەلئىنى باشيان پىدراوھ.

دەرسى دووھەمىش ھەمووى تەرخان كرابوو بۆ سەرەنجامى بىروادارانى پىاوو ئافرەت، لە كاتى رۆشيتيان دا بەرھەو مەنزلگاي خۆيان، كە بەھەشتە پارازاھەو نەبىراوھەكانى خوان، كە چۆن رۆشنايى لە پىشيانەوھە بە دەستى راستيانەوھە بە خىرايى دەپراو، موژدەى بەھەشتيان پى دەدرى، ئنجا وئىراي ئەوان دوو پروو و دەغەلەكانىش بە پىاوو ئافرەتەوھە كە لە دوايانەوھە دەپۆن، بانگيان دەكەن كە چاوھەپىمان بن، لەسەرمان راوھەست، بۆ ئەوھى لەو پرووناكىيەى ئىوھە بەھەرمەند بىن، يان بەشمان بەدەن، ياخود ئىمەش لە پرووناكىي ئىوھە بەشئوھەك بەھەرمەند بىن! ئەوانىش پىيان دەلئىن: بگەرئەوھە دوايە، لەو پرووناكىي پەيدا بگەن، ئنجا شوورەيەك و دىوارىك دەكەوئەتە بەنيان، دەرگاھەكى ھەيە، دوو دىوى ھەن: دىوى لاي بىروادارانى رەحمەتەو، دىوى لاي مونافىق و دەغەلەكانى سەرتىشەو نەگبەت و زەحمەتییە، بانگيان دەكەن: ئايا لە دنيادا لەگەل ئىوھەدا نەبووين؟ دەلئىن با، بەلام ئىوھە خۆتان ئەو چۆرمەتان بەسەر خۆتان ھىتا، خۆتان تووشى ئەو مەرھەدە كرىد!

دوايى خوا ﷻ ھەر لە درىژەى ئەوھەدا، بەسەر زەنشتەوھە بە بىرواداران دەفەرموى: دەبى دلىان نەرم بى بۆ يادى خواو، بۆ ئەو ھەقەى دايبەزانەدوھ،

دوایی خوا ﷺ مەدح و ستایشی ئەوانە دەکات بە پیاوو ئافرەتەوێ که لە ڕێی
خودا دەبەخشن، پاشان مەدح و ستایشی کۆی برواداران بە پیاوو ئافرەتەوێ
دەکات، که ئەوانە پلە (صَدِیقَیْن) یان هەیه، هەروەها شەهیدەکانیش لە خزمەت
پەروەردگاریان دان و، خواوەنی پاداشت و پووناکیی خۆیان.

ئەنجا لەم پێنج نایەتەدا، که دەرسی سێهەم پێک دێن، خوا ﷺ سەرەتا باسی
ژیانی دنیا دەکات، که لە پووه ماددیه کهیهو، زۆر شتیکی کەم بایەخ و بچووکه،
چونکه نایەتەکانی پیشی هەموویان باسی ئەو بوون: برههینان بە خواو،
بە پێغمبەری خواو، بە ڕۆژی دوایی و، برههینان بە نایەتەکانی خوا، ئەنجا
بەخشینی ژیان و سامان لە پێناوی خودا، لێرهش دا خوا ﷺ بۆیان باسی ژیا
نیا دەکات لە پووه ماددیه کهیهو، که ئەوێ خەڵک وای دەکات، ناگای لە
خواو خەڵک نەمیتێ و، وای لە مرۆف دەکات هەڵخەڵەتی و شەیتان زەفەری پێ
بەری، خوشیستی ژیا نیا بە پووه ماددیه کهیهو، بۆیه خوا ﷺ حەقیقەتی
ژیانی دنیا لەم چەند نایەتەدا دەخاتە ڕوو، دواییش فەرمانیان پێ دەکات که
پیشبەرکه بکەن بەرەو بەهەشت، دواییش بۆیان باسی ئەو دەکات که هەر
بەلایەکیان بەسەر بێ لە خودی خۆیان، یان لە دەورەبەریان دا، هەمووی
پیشتر لەلای خوا تۆمار کراوەو، پوونیشی دەکاتەو، که حیکمەتی راگەیانندی
ئەو هەقیقەتە ئەوێه که نه به نههات زۆر دڵنارەحت و خەفەتبارین، نه به
هاتیش زۆر دڵخۆش بن، ئەنجا پوونی دەکاتەو، که خوا ئەوانەێ خوشناوێن که
چرووکیی دەکەن و، فەرمان بە چرووکیی و ڕژدیی دەکەن، هەر که سێکیش پشت
لە خوا بکات و چرووکیی بکات، بە بهخشینی سامان و گیانی، خوا بێ نیازی
ستایشکراوەو پەکی لەسەر ئەو نەکهوتو، کهواته: ئەم نایەتانه هەموویان وەک
ئالقه‌کانی زنجیریک بەکدی دەبەستنه‌وه‌و، هەر ئەوێ شایستەێ فەرماستی
بەرزو بێ وێنه‌ێ خوای پەروەردگار.

خو ده فهرموئ: ﴿اعْلَمُوا﴾ بزائن! مادام خوا ﴿بِقَهْرٍ﴾ بفرموی: بزائن! مانای وایه ده بئ مروف زور گوئ قولاغ بئ و چاو وردبکاتهوه بزائن خوا چی ده فهرموئ؟ ﴿أَنَا الْحَيُّوَةُ الدُّنْيَا﴾، (أَنَا)، له زمانی عه پهبیدا پئی ده لئین: (أَنَا) إِمَّا، (إِمَّا: أَدَاةُ الْحَضَرِ وَالْإِثْبَاتِ)، نامرازه بؤ کورت هه لئنان و چه سپاندن، (أَنَا) ش، به هه مان شیوهیه، بزائن که ژبانی دنیا ته نیا نهو شتانهیه که دواپی باس ده کرئین، واته: له ږووه ماددیه که یهوه ژبانی دنیا نهو پئنج شتهیه:

۱- ﴿لَمْتُ﴾ یاری و گهمهیه.

۲- ﴿وَلَهُوَ﴾، خافلان و سه رگه رمیه.

۳- ﴿وَزِينَةُ﴾، رازانهوه و جوانیه.

۴- ﴿وَتَفَاخُرُكُمْ﴾، خو به سه ریه کدا هه لکیشانی نیوانتانه.

۵- ﴿وَتَكَاثُرُ الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾، پیشبرکه کردنه له گهل یه کدیدا له زورکردنی سامان و مندالان.

کهواته: ژبانی دنیا نا نهوهیه، که باسکراو با واتان لئ نه کات ده ست و پیتان به ستی و، بیته په رچ و له مپه له به رده متاندا، که له پیناوی خواو، به رز ږاگرتنی ناوی خواو، شه کاوه پی به یداغی په یامه که یدا، چرووکی بکه ن، به به خشینی سامان و ژبانتان، با ژبانی دنیا واتان لئ نه کات، چونکه ژبانی دنیا نهوهیه! دواپی خوای به رز وینه دینتتهوه بؤ ژبانی دنیا که له زور شوینی قورناند نهو وینه یه هیتراوتهوه، ده فهرموئ: ﴿كَمْثَلٌ غَيْبٌ أَحَبُّ الْكُفَّارِ بَنَانُ﴾، ژبانی دنیا وهک ناویکه دابه زیبته خوار، ږووه که که ی جوتیاره کانی سه رسام کربن، (كُفَّار)، کوئ (کافر)، به مانای (ساتر)، ننجا وهک چوون بابای بیپروا هفتیک که بوئ دی، ده پپوشن و په فزی ده کات، بابای جوتیاریش نهو تووهی دیوه شتی، نهویش له ژیر خاک دا، په نهانی ده کات و ده یشارتتهوه، نه گهر لیره شدا وشه ی (كُفَّار)

بەكارهاتوۋە، لە كۆتايى سوورەتى (الفتح) دا، وشەى (زُّرَّاع) بەكارهاتوۋە: ﴿يُمْحِبُّ
 الزُّرَّاعَ﴾ (زُّرَّاع)، كۆى (زَّارِع) ە، واتە: جوتيارەكان سەرسام دەكات، بەلام ليرەدا:
 ﴿كُنْزٍ غَيْثٍ أَحَبَّ الْكُفَّارِ نَبَأُهُ﴾، ڤوۋەكەكەو كشت و كاله كەى جوتيارەكان
 سەرسام دەكات، بۆيەش ليرە وشەى: (كُفَّار) بەكارهاتوۋە، واتە: ئەو جوتيارانەى
 بېيروان، بەلى (كافر) بە ماناى جوتيار دى، چونكە ئەو كشت و كالهى دەڤوى
 بەو ئاو، باباى جوتيار سەرسام دەكات، بەلام كى بە دىنا سەرسام دەبى؟
 كەسى بېيروا، بۆيە (كُفَّار)، وىراى (زُّرَّاع)، بېيروايانىش دەگرتەوۋە: ﴿ثُمَّ يَرْسِلْ جَيْشَ﴾
 دوايى پىدەكات و دەكەوتتە گەشەو نەشە ئەو ڤوۋەك و كشت و كاله، ﴿فَرَنَّهُ
 مُصْفَرًّا﴾، دوايى دەيىنى زەرد ھەلگەڤاو، لە كاتى كامل بوون و گەيشتنى دا،
 يان لە كاتى بەرەو وشك بوونىدا، ﴿ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا﴾، دوايش دەبىتە ڤووش و
 پەلاشيكى تىكشكاو، (حُطَام) و ھەموو ئەو وشانەى لەسەر ئەو كىشەن، ەك:
 (حُطَام، جُذَذ، فُتَات)، بە ماناى شتى تىكشكاون، نىجا نەگەر شووشە، نەگەر
 بەردە، نەگەر ڤووش و پەلاشە، دوايى دەبىتە ڤووش و پەلاشيكى تىكشكاو، ئەمە
 ژيانى دنيايە، بەو قۇناغانەدا دەڤاو، سەرەنجام بەو شىۋەيەى لى دى.

ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: ليرەدا خوا ﷻ كە ئەم پىنج وشەيەى ريز
 كردوون، تەعبىردەكەن، لە پىنج قۇناغ لە ژيانى مرؤف، تاك تاكى مرؤفەكان:
 مرؤف پىشى منداڵە، ھەتا منداڵە ھەموو ھىواو نارەزووى لەسەر يارىي و
 گەمەيە، دوايى وردە وردە كە دەچىتە قۇناغىكى ھەلكشاوتر، قۇناغى گەنجىتىيى،
 نىجا لە قۇناغى يارىي و گەمە ھەلدەبرى و، قۇناغى خافلان و سەرگەرمىي
 و بو دىتە پىش، دوايى دەچىتە قۇناغىكى دىكەو لە دواى گەنجىتىيى بەرەو
 كامل بوون دەچى، نىجا قۇناغى خۆ ھەلكىشان، ئەگەر بە زانستەوۋە، ئەگەر
 بە مال و سامانەوۋە، ئەگەر بە قەدو قىافەوۋە، ئەگەر بە دەستلالت و
 قەلەبالغى دەوربەرەوۋە، ئەگەر بە خانوو بەرەوۋە، خۆھەلكىشان بەسەر
 يەكدىيدا، دوايى لە دوا قۇناغ دا: ﴿وَتَكَاثَرُوا فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾، لە قۇناغى

كۆتايى تەمەن دا: زۆر كىردى سامان و مندا لآن، ئەم پىتىج وشانە تەعبىر دەكەن لە پىتىج قۇناغە تەمەنى ھەر كام لە مەرقەھەكان، ھەر ۈك تەعبىرىش دەكەن لە ژيانى كۆى مەرقەھەتەيى، مەرقەھەتەيىش بەو قۇناغانەدا دەپوا، ﴿ثُمَّ يَكُونُ حُطْلَمًا﴾، ۈك چۆن دوايى كشتوكالەكە، دواى ئەۋەى پى دەگات و زەرد ھەلدەگەپى و كامىل دەپى، دەپىتە پووش و پەلاش، مەرقەھەش لە قۇناغەكانى دوا دواى تەمەنىدا، ديسان ۈك چۆن پووش و پەلاشەك ۈك دەپى، ئەو مەرقەھەش كە دەكەۋىتە قۇناغى پىرىى و بە سالداپوونەۋە، ۈردە ۈردە تىسقانەكانى نەرم دەپى و، پىست و گۆشتى ۈردە ۈردە چىچ و لۇچى تى دەكەۋى و، ۈردە ۈردە سەرى سەپى دەپى و موۋەكانى سەپى دەپى، ۈك چۆن پوۈك و كشت و كال دواى پىگەبىشتى دەپىتە پووش و پەلاش، ئەو مەرقەھەش ھەرۈايە ۈن و پىاۋى تەمەندار دەپىنى ۈك قانگە لۇشك و پووش و پەلاش سوۈك دەپى و، ھەستەۋەرەكانى بى ھىز دەپى و... ھتە.

ئىجا ئايا سەرەنجامى ژيانى دىيا چۆن دەپى؟ ﴿وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾، لە پۇژو قۇناغى كۆتايىشدا: تازارىكى سەخت ھەيە، سزايەكى سەخت، بۇ كەسانىك كە دىيا پەرسىت بوون، ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ﴾، ھەرۈدەھا لىبوردنىكى دانستەۋ ۈزەمەندىيەك لە خواۋە، ھەيە بۇ كەسانىك كە زانىيان چۆن ژيانى دىيا دەگوزەرىنن، كە شوپىنى تىدا تاقىكرانەۋەيە، ﴿وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْفُرُورِ﴾، ژيانى دىياش تەنيا بەھرەيەكى فرىۈدەرە، ﴿مَتَاعٌ﴾: بىرىتە لە رابۈاردن و گوزەردنن و بەھرە ۈەرگرتىكى كاتىى فرىۈ پىخۈاردن.

﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾، مادام ژيانى دىيا ناۋايە، كەۋاتە: ئىۋە پىشېركە بكن بەرەو لىبوردنىك لە پەرۈردگار تانەۋە، ۋاتە: خىرايى بكن، ۈك خىرايى كەسېك كە لەگەل يەككى دىكەدا پىشېركە دەكات، يان كۆمەلە خەلكتىك كە پىشېركە دەكەن، كاميان پىش كاميان دەكەۋىتەۋە؟ ناۋا خىرايى بكن و دەست و برد بكن، بەرەو لىبوردنىك لە پەرۈردگار تانەۋە، ﴿وَجَنَّةٌ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، ھەرۈدەھا بەرەو بەھەشتىك و باخىك كە بەرىنىيەكەى و

فراوانیه که ی هیندهی فراوانیی و بهرینی ناسمان و زهویه، چونکه (عرض) هم به مانای فراوانیی دق به گشتی، هم به مانای پانایش، دق، ﴿أَعَدَّتْ لِلزَّيْنِ مَأْمُورًا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾، ناماده کراوه بو نهوانه ی پروایان هیناوه به خوا ﴿وَلَا يَخْشَى خَشْيَ الْخِشْيِ﴾، نه وهش پیغه مبه ره کانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾، نه وهش به خششی خواجه دهیدات به هر که سیک، بیهوی، واته: نهو به هه شتهو، له پیش نهو به هه شتهش دا، نهو لیبوردنه، چونکه که سیک خوا لیی نه بووری ناچته به هه شتیش، بویه خوا لیبوردنی پیشخستوه، لیبوردنی خوی پوره دگاریش، به وه ده ستگیر ده بی که مروف خوی والی بکات شایسته ی نهو بی، خوا بیه خششی و لییبووری، ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، خواش خاوهی به خششی مه زنه، نجا به خششیک خوا به مه زنی دابنن، ده بی چی بی و چون بی؟

لیردها جیی سه رنج نه وهیه، که خوا ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾، لیرهش هیناوه ی و پیشتریش هیناوه ی، بوچی؟ له بهر نه وهی نه م سووره ته وهک پیشتریش گومان: نه گهر سه رتبه که شی له مه که دابه زییی، به لام زوره ی مه دینه ییه، له مه دینه ش خاوهن کتیه کانیش هه بوون، جکه له وهش مسولمانان ویرای پیغه مبه ری خاتم موحه ممد پروایان به برایه کانی دیکه شی هه موویان هه یه، له پیغه مبه ران علیهم السلام نجا بو نه وهی نهو دواندن (خطاب) ه، هم دلخوشکر بی بو خاوهن کتیه کان که له مه دینه بوون، هم بو نه وهش که ناسوی دل و بیری پرواداران فراوان بکات، که به مه رده ی جووله که کان نه چن، که ته نیا پروا به پیغه مبه ره کانی خویان دینن و، به مه رده ی نه صرانییه کانیش نه چن که چاویان ته نیا له سر عیسایه (علیه السلام)، به لکو دلیان جیی خوشه ویستی هه موو پیغه مبه رانی تیدا ببته وهو، عه قلیان جیی پروا پیبوونی هه موو پیغه مبه رانی علیهم السلام تیدا ببته وهو.

نجا خوی کار به جی دوا ی نه وهی باسی ژبانی دنیای کردو، باسی نهو پاداشته شی کرد، چاوه پروای پروادارانیک ده کات که له دنیا دا، وا ژباون شایسته ی

ئەوھ بن خوا لێیان بیووری و لێیان رازی بێ، دێتە سەر باسی ئەوھ که هەر بەلایەک بەسەر مرووف دێ، هەر نسکۆیەکی بەسەر دێ، بیگومان پێشتر خوا زانیویەتی و تۆماری کردووە: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا﴾، هیچ بەلایەکتان لە زەویداو لە خودی خوشتاندا تووش نایەت، مەگەر لە کتیبیک (لە نووسراویک) دایە بەر لەوێ بیهێنینه دی، واتە: بەر لەوێ لە دنیای واقعیدا بیهێنینه دی و ئەو بەلایە پەیدا بکەین، بە تۆمار کراوی هەیە، زانیارییەکی هەیە، ئنجا چ خوا ﴿يَا﴾ لە دروستکراویکی خویدا، زانیارییەکانی تۆمارکرد بن که پێی دەگوترێ: ﴿لَوْحٌ مَحْفُوظٌ﴾، یان (کتاب مبین)، یان (إمام مبین) یان (کتاب حفیظ)، چ مەبەست پێی زانیاری بێ سنووری خۆی بێ، که من مانای دووھەمم زیاتر دێتە عەقلەوھ، بەلام خوا ﴿يَا﴾ بۆ تیکەیانندی تێمە، که تێمە زانیارییەک مانەوێ لێمان تیک نەچێ، دەینووسینەوھو، زانیارییەک که نووسرا کەم و زیاد ناکات، خۆی زاناو شارەزا بۆیە ئەوھ بە تێمە دەفەرموێ، هەرچەندە ئەگەر شتیکیش هەبێ، خوا زانیارییەکانی خۆی تێدا تۆمارکردبێ، لە بارە دروستکراوھەکانی خۆیەوھ، ئەوھش هەر ئاساییە، وێرای ئەوھ خوا هەموو شتیک هەر دەزانێ و پتویستی بەوھ نیە، شت بنووسێ بۆ ئەوھ لەبیری نەچیتەوھ، ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، بە دنیایی ئەوھ لەسەر خوا ئاسانە، ئاسانە خوا ﴿يَا﴾ هەرچی بەلایەک که پووتان تێدەکات، لە خودی خۆتان یان لەدەوروبەرەتان و لەزەویدا، پێشتر هەمووی زانیوھ.

﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ﴾، واتە: ئەم راستییەمان بۆیە بۆ پوونکردنەوھ، حیکمەتەکە لە ئەوھێە که زۆر خەفەتبار نەبێ بە هۆی شتیکەوھ که لە دەستان دەچێ، ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾، زۆریش دلخۆش نەبێ بە هۆی ئەوھوھ که خوا شتیکتان پێ دەدات، نێعمەتتکتان بۆ فەراھەم دینێ، وەک دوایی لە مەسەلە گرنەکانیش زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، زۆربەیی توێژەرەوانی قورئان وشەیی (أَنسَى) هەر بە خەفەت و دلته‌نگیی و، وشەیی (فَرَح) یشیان بە دلخۆشیی و شادمانیی لێکداوھتەوھ!

به لّام بیگومان نه مه ناگونجی وایی، چونکه خوا **لَا تَسْأَلُ** له چهند شوئینیک له قورئاندا، ږتگری کردوه له وه که مسؤلمان (فرح) ی هه بی به دنیا، نجا نه گهر (فرح) به مانای دلخویشی بی، نابی مسؤلمان به ژبانی دنیا دلخویش بی! بیگومان ناگونجی نه وه مه به ست بی، هه روه ها که خوا ده فهرموی: **لَا تَسْأَلُ عَنْ مَا فَأَنكُمْ**، نه گهر مه به ست له (آسی) ته نیا خه فته خواردن بی، مانای وایه نابی خه فته بخون له سهر نه وه ی له ده ستان ده چن! بیگومان هیچکه سیش نه وه ی له تواندا نیه، که سیک که شتیکی له ده ست ده چن، خه فته هه پئ ده خوات! بویه وشه ی (آسی) و وشه ی (فرح)، مانایان ته نیا دلته نگیی و دلخویشی نیه، به لکو (آسی): تهو په ږی دلته نگییه و (فرح): تهو په ږی دلخویشیه، دواپی له مه سه له گرنگه کاندا زیاتر نه وه ږوون ده که مه وه له بهر چی؟ نه وه ش تیبینی و سهرنجیکی خو مه بوم دروست بووه، نه گهرنا له ته فسیره کاندا (فرح) به شادمانی (مرو) و، (آسی) ش به خه م و دلته نگیی (حزن)، لیک ده دده نه وه، به لّام نه گهر ناوا لیکیان بده دینه وه، نیشکالمان بو دروست ده بی، وهک دواپی باس ده که یں. **وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ**، خواش هه که سیکی خو به زلگری له خو ږازی و بوغرای شانازی که به سهر خه لکدای خو شناوی، (مختال): نه وکه سه به که له خه یالی خویداو له دهروونی خویدا، خو ی پئ گه وره بی و، خو ی پئ په سند بی و بوغرابی، (فخور) یش نه وه دیه به سهر خه لکیدا شانازی بکات.

الَّذِينَ يَبْتَغُونَ وَاْمْرًا مِنَ النَّاسِ بِالْبُخْلِ، نه وانه ی چرووکی و ږدی ده که ن و، فهرمانیش به خه لک ده که ن، به چرووکی و ږدی، چ به قسه پتیا بلین، چ به زمانی حال واداریان بکه ن، نه وانش وهک نه وان چرووک و ږد بن، **وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ**، هه که سیکی شت هه لکات و پشت بکاته فهرمانه کانی خواو، پشت بکاته به رنامه ی خواو په یامی خواو، فیداکاری له پیناودا نه کات و، سهر و مالی له پیناودا به خت نه کات، بیگومان به س خوا ده و له مه ندو بی نیازو، ستایش کراوی مو تله قه، واته: خوا په کی له سهر وی

نه كهوتوهو، خوۛ پٽويستیی بهوه ههیه كه له پٽناوی خواډا، فیداکارییی بكات
و، به سه خاوهتهوه سامان و ژیاڼی بخته سه ره پټی دهست، له پٽناوی خواو
بهرز راگرتنی ئالو بهیداغی دین و په یامی خواډا.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

پیناسه ی ژبانی ماددیی دنیا، وهک یاریی و خافلان و رازانه وهو شانازیی به سه ریه کدا کردن و پیشبرکه له زوری سامان و پوژاند او، چواندن ژبانی دنیا به پوهه کی پواو به ناوی باران، که پاش پتنگه یشتنی، نهو کشتوکال و پوهه که زهرده تده گه پری و، دواپی ده بته پووش و په لشی ورد کراو و، سه رهنجامی دواپوژیش یان سزای سه خته بو بیتروایان، یاخود لیوردن و رازیوونی خوایه، پاشان فه رمانکردنی خوا به پیشبرکه کردن به ردهو لیوردنی خواو به هه شتیکی فراوانی هینده ی تاسمانه کان و زهوی، که بو برواداران به خواو به پیغه مبه رانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناماده کراوه، وهک به خشتیکی خوا:

خوا ده فهرموئ: ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ آجَبٍ الْكُفَّارِ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرِيَهُ مُضْفَرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطْلَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠﴾

شیکردنه وهی ئەم دوو ئایهته، له ههژده برگه دا:

١- ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ﴾، بزانی! که ژبانی دنیا، پیشتریش گوتمان: کاتێ خوا ده فهرموئ: (اعْلَمُوا) بزانی! مانای وایه ده بی زور چاک گوئ قولاغ بی و، هه موو لاشه ت بیهته عه قل بو تیفکرین و، گوئ بو گویتگرتن و، چاو بو بینین، تاکو بزانی خوا چی ده فهرموئ؟ (إِنَّمَا أَذَاةُ الْحَضَرِ وَالْإِنْبَاتِ)، واته به دنیایی ژبانی دنیا ته نیا ته وهیه، واته:

ژ یانی دنیا له ږووه ماددیه که یه وه ته نیا ته وه یه، یاخود: حالی زۆر به ی خه لکی دنیا، نه وه یه که ژ یانی دنیا ئاوا ته ماشا ده که ن، که بریتیه له چی؟

(٢) - ﴿لَعِبٌ﴾، (لَعِب): به کوردی یاری و گه مه یه.

(٣) - ﴿وَهُوَ﴾، (هُوَ): یانی: خافلان و سه رگه رمیی.

(٤) - ﴿وَزِينَةٌ﴾، (زِينَةُ): واته: جوانی و رازاوه یی.

(٥) - ﴿وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ﴾، خو به سه ر یه کدیدا هه لکیشان و، شانازی به سه ر یه کدیدا کردن.

(٦) - ﴿وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ﴾، پیشبرکتی کردن له زۆرکردنی سامان و مندان دا.

واته: ژ یانی دنیا که له ږووه ماددیه که یه وه سه رنجی بده ی، ئاوا دیته به رچاو:

١- قوناغی سه رته ی ته مه نی مرؤف، که قوناغی مندالییه هه ر سه رگه رمی یاری و گه مه یه.

٢- دوا یی ورده ورده که ته مه نی هه لده کشی، هه ندیک شت که مندالی گچکه ده یکت، ده سته ردار ی ده بی و نایکات: خانوو چکه یه ک دروست ده کات و تیکی ده داته وه، شت ده شکینی و خراپ ده کات، نه و قوناغه هه لده بویری و ده چیته قوناغیکی به رزترو راقیتره وه، که بریتیه له قوناغی خافلان، (هُوَ) هه ندیک شتی بو ده بیته جیی سه رگه رمیی و خافلان.

٣- نجا دوا ی نه وه که زیاتر هه لده کشی، دوا ی قوناغی گه نجیتی و هاو سه رگری یی و مال پیکه وه نان، نجا زیاتر سه رنجی ده چیته سه ر رازانه وه جوانی (زینة) له ږووی به رگ و پۆشاک، جیگا و ریگا، نه و نامرانه ی پتویستی پپانه بو ژیان.

٤- نجا دوا یی له قوناغیکی دیکه ی هه لکشاوتر، ده گوازیته وه بو شانازی به سه ر یه کدی دا کردن (تفاخر)، من نه وه م هه یه و تو نه وه ت نیه، نه و وایه و نه و واچوو، له ږووه ماددیه که وه.

۵- كۆتا قۇناغ بىرىتپە لە پېشېرىكىڭنى كۆرگەڭ يەكەيدى، موناڧەسە لەسەر ئەوھى
كىڭ سامانى زىاترەو، كىڭ مەندالى زىاترەو، كىڭ قەلەلەلغى زىاتىرى بە دەورەوھى، كىڭ
دەستەلەتتى زىاترەو، كىڭ چى و چىي زىاترە! (وتكائر في الأموال والأولاد).

ئىستاش با سەرنجىڭكى وردتر لەو وشانە بەدەين:

كورتە تېوھەرامانىڭ لە پىنچ قۇناغەكانى ژيانى مەۋۇف

قۇناغى يەكەم: (ابن عاشور) دەلى: (الْعَبُّ: اسْمٌ لِقَوْلٍ أَوْ فِعْلٍ يُرَادُ بِهِ الْمَزَاخُ
وَالْهَزْلُ لِمَقْصِدَةِ الْوَقْتِ، أَوْ إِزَالَةِ وَحْشَةِ الْوَحْدَةِ، أَوْ السُّكُونِ، أَوْ السُّكُوتِ، أَوْ لَجَلْبٍ
فَرَحٍ وَمَسَرَّةٍ لِلنَّفْسِ، أَوْ لِلْحَبِيبِ).

واتە: (لَعِبُ): ناوہ بۆ ھەر قسەيەك و ھەر كۆدەوھەك كە مەبەست پىتى
كالتە بى، نەك شتى جىددىيى، بۆ كات بە رېكردن، ياخود بۆ لاپردنى دلتەنگىيى،
يان بۆ كۆتايى پېھىنانى نە جوولان، ياخود بىدەنگىيى، يان بۆ ھىنانى دلخۆشىي بۆ
خو، ياخود بۆ خۆشەويستېك.

ھەولېداوھ پىناسەيەكى گشتگىر بۆ وشەي (لَعِبُ) بكات.

قۇناغى دووھم: (الْهَوُّ: اسْمٌ لِفِعْلٍ أَوْ قَوْلٍ يُقْصَدُ مِنْهُ التِّدَادُ النَّفْسِ بِهِ وَصَرْفُهَا
عَنْ أَلَمٍ حَاصِلٍ مِنْ تَعَبِ الْجَسَدِ أَوْ الْحُزْنِ، لَهَا عَنْهُ: تَشَاغَلٌ عَنْهُ).

واتە: (الْهَوُّ): ناوہ بۆ ھەر قسەيەك و ھەر كۆدەوھەك، كە مەبەست پىتى
چېزەرگرتتى نەفسەو، لادانى نەفسە لە ئازارىك كە بە ھۆى ماندوتىتى لاشەوھ،
ياخود بە ھۆى دلتەنگىيى دلەوھ تووشى بووھ، دەگوترى: (لَهَا عَنْهُ: تَشَاغَلٌ عَنْهُ)،
واتە: ئاگاي لى نەماولتې خافلا.

قَوْنَاغَى سَنِيهِم: (الرَّئِئَةُ: تَخْسِينُ الذَّاتِ، أَوْ الْمَكَانِ، مِمَّا يَجْعَلُ وَقْعَهُ عِنْدَ نَظَرِهِ مُسِرًّا لَهُ)، (زِينَةُ): بَرِيَّتِهِ لَهُ خَوْ جَوَانْكَرْدَن، يان جَوَانْكَرْدَنى شَوِين [واته: جَوَانْكَرْدَنى جِهستَه، يان جل و بهرگ، يان جِيْگاو رِيْگا] به شِيْوَهِيْهَك كه سِيْك كه تَهْماشاي كرد، پِيْى دَلْخُوش بِيْى [واته: بِيْئِه هُوْى پِيْى خُوشبوونى، كه شِيْئِي جَوَانْهَو به رَهونَه قَه].

قَوْنَاغَى چَوَارَهَم: (التَّفَاخُرُ: الْكَلَامُ الَّذِي يَفْخَرُ بِهِ، وَالْفَخْرُ: حَدِيثُ الْمَرْءِ عَنْ مَحَامِدِهِ وَالصَّفَاتِ الْمَحْمُودَةِ مِنْهَا فِيهِ بِالْحَقِّ أَوْ الْبَاطِلِ).

(تَفَاخُرُ): ئەو قسەيە كە شانازىي پيۆه بىرى، شانازىيش بريتەي لەوہى كەسيك لە بارەى چاكەكانى خوۆ و سيفەتە باشەكانى خوۆهوە، ئنجا بە هەق يان بە ناھەق، بدوۆ و قسە بكات، [واته: ئەو سيفەتەنەى بە هەق تیدا هەبن، ياخود تیدا نەبن].

قَوْنَاغَى پِيْئَجَهَم: (التَّكَائُرُ: تَفَاعُلٌ مِنَ الْكَوْرِ، وَصِغَةُ التَّفَاعُلِ هُنَا لِلْمُبَالَغَةِ فِي الْفِعْلِ، بِحَيْثُ يَنْزِلُ مَنْزِلَةٌ مَنْ يُغَالِبُ غَيْرَهُ فِي كَثْرَةِ شَيْءٍ)، (تَكَائُرُ)، (تَفَاعُلِ) ه، لەسەر كِيْشى (تَفَاعُلِ) لە (كُورَة) وه هاتوه، واته: زوْرى، پِيْزگهى (التَّفَاعُلِ) لِيْره دا بۆ زيْده پۆييه لە كارەكەدا، بە شِيْوَهِيْهَك كه سِيْك ههولبەدات مَال و سامانەكەى، يان منداڵەكانى زوْر بكات، وهك لەگەڵ يەكيكى ديكه دا پيشبېركى بكات، با لە ئەصْلدا پيشبېركەش نەكات، يانى: زوْر سەرگەرمى سەرودت و سامان وه سەرەيه كنان و، مَال و منداڵ و پۆله زوْركردن لە كوْپان و كچان، دەبى.

لِيْره دا خوا ﷻ شِيْئِي باسكردوه كه حاڵى خەلك بە گشتى وايه، لە ژيانى دنيا دا، نەك تاك تاكى مَرْوْفەكان وابن، هى وا هەيه خوا ﷻ لوتفى لەگەڵ دەكات هەر بە مندالِي، بەلئى منداڵه و يارىيش دەكات، بەلام هەستىكى بەرزى هەيه، وهك پياوئىكى كامل مامەلە دەكات و، تەمەنى گەنجىتيى وهك خەلكى ديكه ناباته سەر، كه تەنيا هەست بە بوونى جەستەى بكات، يان هەست بە

تەنیا لە پشتێن بەرەو ژێری بکات، کە داوێن و گەدەو گیرفانە، بەلکو وێرای ئەوەی هەست بە جەستەیی دەکات، هەست بە ڕووح و داخوایەکانی ڕووحیشی دەکات، بەلام حالی خەلک بە گشتیی وایە.

ئنجاقوئاغی یەکەمی: تەمەنی مرووف، یاری و گەمەیی تێدا زەقترە: (اللَّعِبُ طَوْرُ سِنِ الطُّفُولَةِ وَالصَّبَا)، یاری زیاتر لە قوئاغی مندالیی دایە، وردە وردە کە بەرەو هەرزەکاری دەچێ، پتر سەرگەرمی یاری و خاflاندن و گەمە، دەبێ. (لَّهُوَ)، خاflان زیاتر پەيوەستە بە قوئاغی گەنجیەتیەو دەوای گەنجیەتی.

(زَيْتَةُ)، قوئاغی دواترە، خوړازاندنەو بە بەرگ و پۆشاک و جێگا و رێگا ئەو ئامرازانەیی بەکاریان دێنێ بۆ ژيان.

﴿وَتَأَخَّرُ بَيْنَكُمْ﴾، خو بەسەر یەکیددا هەلکێشان، ئە قوئاغی کەمڵ بوون و قوئاغەکانی دواتری تەمەن دا پتر دەبێ.

﴿وَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَزْوَاجِ﴾، پێشبرکە کردن و زۆر خەریک بوون بە زۆرکردنی سامان و پۆلەکان، وەک پێشبرکە بێ لەگەڵ خەلکدا، ئەوەش لە قوئاغی دواتردا دەبێ.

ئەوێ تێستا دەلییم، ئە تەفسیرەکان دا ئەمدیو: تەفسیرەکان بەس دەلێن: یاری هی قوئاغی مندالییە، خاflان (لَّهُوَ) یش هی قوئاغی گەنجیەتیە، دواپی خوړازاندنەو جوانیی هی قوئاغی دواترە، دواپی شانازی بەسەر یەکیداکردن، پاشان زۆرکردنی سامان و مندال هی قوئاغی کوئایە! بەلام من دەلیم: لە راستیی دا ئەوێ وا لە مرووف دەکات بە شێوەیەک ژيان نەگوزەرتنی و دوخی وانەبێ کە خوا ﷻ وەک حالەتی زەمکردن باسیکردووە، بریتیە لە نیمان، ئەگەرنا هەیه لە قوئاغی کوئای کەوتنە تەمەنیەو، هەر خەریکی یاری (لَّعِبُ) ه، وەک ئەوانە یاری و قوماڕ دەکەن، یاخود هەر خەریکی سەرگەرمی و

خافلانە، بۇ وىنە: كىتېبى ۋا دەخوئىتتەۋەو تەماشى فلىمى ۋادەكات و... ھتە، كۆپ مەجلىسىيان ھەموۋى برىتتە لە خافلان، يان ھەر خەرىكى جوانىي و دەست بەخۇدا ھىنانە، ئەگەر پىاۋە ئەگەر ئافرەتە، كابرا گەشتۇتە قۇناغى كۇتايى تەمەنى: (۷۰-۸۰) سالىي، كەچى سىمىلى ۋەك قەيتانى پەشە، دىيەۋى ۋا خۇي پىشان بدات كە جارى ھەر گەنجە! دىسان خۇ بەسەر يەكدا ھەلكىشان دىسان ئەۋىش ئەۋە نىيە بەس لەۋ قۇناغى دواتردا بى، لە پىشەۋەش دەبى، دىسان زۇر كردنى سامان و پۇلان، ئەۋىش مەرج نىيە ھەر لە قۇناغى دواتردا بى، لە قۇناغى پىشەۋەشدا دەبى، واتە: مەرج نىيە پىزەندىي كاتىي (الترىب الزمنى) لەۋانەدا ھەبى و، مەرجىش نىيە كەسىك قۇناغى مىندالىي ھەلبۇرى، ئىنجا خەرىكى خافلان و، دوايى خەرىكى پازانەۋەو، ئىنجا خەرىكى شانازى بى، بەلكو ھەيە لە قۇناغەكانى دوايى تەمەنىشدا، ھەروەك مىندالان و ھەرزەكاران و گەنجان، مامەلە دەكات و، ئەۋەي گەنج و مىندال و ھەرزەكارىك پىۋەي سەرگەرمە، ئەۋىش ھەر خەرىكى ئەۋەيە.

عەبدوللاي كوپى عەبباس (خو لە خۇي و باي پازى بى)، قسەيەكى جوان دەكات، كە بىگومان مەبەستى پى ھەندىك لەۋانە بوۋە، لە پۇزگارى خۇيدا بوۋن، كە ھوكمرانانى بەنو ئومەييە بوۋن، دەلى: (يَجْمَعُ الْمَالُ فِي سَخَطِ اللَّهِ، وَيَتَبَاهَى بِهِ عَلَى أَوْلِيَاءِ اللَّهِ، وَيَصْرِفُهُ فِي مَسَاخِطِ اللَّهِ، فَهُوَ ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ)^(۱).

واتە: ئەۋە كەسە مال و سامان لە توۋرەيى خوادا كۆدەكاتەۋە، {واتە: مال و سامانى خەلكە يان دەۋلەتە ئەۋە دەستى بەسەردا دەگرى}، خۇي پى ھەلدەكىشى بەسەر دۆستانى خوادا، لە توۋرەيى خواشدا سەرفى دەكات {ئەۋانە زۇر مەجلىسى شەراب و قومارو خراپەيان ھەبو، ياخود بۇ كرىنى ۋەلانى خەلك

و بۆ کرینی چەک و، ترساندنی خەڵک و بۆ بە کرێ گرتنی هەندێ خەڵک بە دەوری خۆیانەووە قەڵەبەلغیی دروستکردن، لەو هەدا بە کاریانەیتناوێ ئەو کەسە هەڵسوکهوتەکانی تاریکیی لەسەر تاریکییان.

(۷) - ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ﴾، وەک بارانیەک وایە، (الْحَيَاةُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ غَيْثٍ)، ژیانی دنیا وەک بارانیەک وایە.

(۸) - ﴿أَعْبَابَ الْكُفَّارِ بَانَهُ﴾، ڕووه کە کەس، کشتوکالە کەس جوتیارەکان سەرسام دەکات، دڵخۆشیان دەکات.

یاخود: (كَمَثَلِ غَيْثٍ: الْكَافُ فِي مَوْضِعِ الْحَالِ، وَكَمَثَلٍ مَعْنَاهُ كَحَالٍ، أَي: حَالِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَحَالِ غَيْثٍ)، ئەم ژیانی دنیا، وەک بارانیەکە دەبارێ، دوایی جوتیارەکان بە کشتوکالە کەس سەرسام دەبن؛ یاخود (ك)، لێرەدا لە شوێنی حالدایە، واتە: ژیانی دنیا وەک حالی بارانیەکە کە دادەبارێ، ﴿أَعْبَابَ الْكُفَّارِ بَانَهُ﴾، (كُفَّارٍ)، (الْحُرَّاتِ الَّذِينَ يَسْتُرُونَ الْبَذْرَ تَحْتَ التُّرَابِ)، واتە: جوتیاران ئەوانەسێ تۆو کە لە ژێر گڵدا دەشارنەو، چونکە وشەسێ: (كُفَّر) لە (كُفَّر) هەو، هاتو، (كُفَّر)، یانی: داپۆشین، (كُفَّارٍ)، کۆی (کافر) ه کە لە (كُفَّر) هەو هاتو، لەبەر ئەوەی جوتیاریش ئەو تۆو لە بن زەویدا دادەپۆشێ، واتە: جوتیارەکان بەو ڕووه ک و کشتوکالە سەرسام و دڵخۆش دەبن.

(۹) - ﴿ثُمَّ يَهِيْجُ فَرَنَهُ مُصْفَرًا﴾، دوایی هەڵدەچێ و بەزەر دەهێلگهراویی دەیبینی، (يَهِيْجُ: الْيَهْيَاجُ وَالتُّورَان، هَاجَ التُّورُ، وَهَاجَ الْبُرْكَانُ، وَهَاجَتِ الرِّيحُ)، (هَاجَ): بە مانای جوولە جوول و هەلچوون دێ، دەلی: (هَاجَ التُّورُ)، گایە کە شیتگیر بوو، (وَهَاجَ الْبُرْكَانُ)، ناگرێژنە کە هەلگیرسا، (هَاجَتِ الرِّيحُ)، بایە کە بەهێز هەلگیرد، کەواتە: (ثُمَّ يَهِيْجُ)، یانی: ئەو ڕووه ک و کشتوکالە دەگاتە توغیانی خۆی و زۆر گەشە دەکات و هەراش دەبن، ﴿ثُمَّ يَهِيْجُ فَرَنَهُ مُصْفَرًا﴾، نەجا کە زۆر گەشە دەکات و هەراش دەبن، دەیبینی زەرد هەلگهراو، زەرد هەلگهراوە کەش بە دوو واتا دێ:

ا- یان به مانای پینگه‌یشتوه و کامل بووه، به تایبته بو گهنم و جوو نیسک و نوک و مهره‌زه و هه‌رز و ... هتد، که گه‌یشتن، زهرده‌لده‌گه‌پین.

ب- یاخود: زهرده‌لگه‌را، یانی: به‌ره و وشکیی چوو.

(۱۰) - ﴿ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا﴾ {دوای ته‌وه‌ی وشک ده‌بی} ده‌بیته پووش و په‌لاشیکی ورد کراو، (الْحُطَامُ: مَا حُطِمَ، أَي: كُسِرَ وَهَشِمَ)، (حُطَام): شتیکه تیکشکابی و، هاپ‌درابی و، وردو خاش کرابی.

(۱۱) - ﴿وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾، له مه‌نزلکای کو‌تاییشدا: نازاریکی سه‌خت، یانی: دوو حال ههن و سیه‌میان نیه، یان سزاو نازاریکی سه‌خت، بو هه‌ر که‌سی به ژیا‌نی دنیاو به رابواردنی دنیا هه‌لخه‌له‌تابن و باوه‌شی پیدا‌کرد بی.

(۱۲) - ﴿وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ﴾، لی‌بوردنیکی تایبته و دانسته له خواوه ره‌زامه‌ندییه‌کی تایبته له خواوه (بو که‌سیک به جو‌ریک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل ژیا‌نی دنیا‌دا کرد بی، که شهریه‌ت فه‌رموویه‌تی، به جو‌ریک که به قازانجی خو‌ی و خه‌لکیش ته‌واو بی و، به قازانجی پوو‌حیش و جه‌سته‌شی، به قازانجی دنیاو دوا‌پو‌ژی‌شی، چونکه له شهریه‌ت‌دا پی‌گریی نه‌کراوه له‌وه که مرو‌ف له دنیا به‌هره‌م‌ه‌ند بی، به‌لام پی‌گریی کراوه له‌وه که تینسان ژیا‌نی دنیا بکاته تامانج و، بیکاته به‌رترین هیواو ناواق و، له‌به‌ر ژیا‌نی دنیا ناگای له خواو خه‌لک نه‌میتن).

(۱۳) - ﴿وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ﴾، ژیا‌نی دنیا‌ش ته‌نیا به‌هره وه‌رگرتنی فریودانه، (الْغُرُوْر: الْخَدِيْعَةُ، أَي: اِظْهَارُ الْأَمْرِ الضَّارِّ فِي صُوْرَةِ النَّافِعِ الَّذِي يُرْغَبُ فِيْهِ)، (غُرُوْر): به مانای هه‌لخه‌له‌تاندن و فیله، نه‌ویش بریتیه له خسته‌پووی شتیکی زیانبه‌خش له شیوه‌ی شتیکی سوود به‌خشد، که تاره‌زوو ده‌کرتی، (مَتَاعُ الْغُرُوْرِ) یانی: نه‌و به‌هره وه‌رگرتن و رابواردنه‌ی سه‌ر ده‌کیشی بو هه‌لخه‌له‌تان، یاخود نه‌و به‌هره وه‌رگرتنه‌ی هه‌لخه‌له‌تانی به دوا دادتی.

تنجا خوا فرمان به پرواداران دهکات:

۱۴- ﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾، پیشبرکه بکن بهرهو لیئوردتیک له پهروهردگار تانهوه. یانی: خیرایی بکن وهک خیرایی که سیک له گهل که سیک دیکه دا پیشبرکه دهکات، له سووردهق (آل عمران) دا ده فرموی: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾، به لام لیته ده فرموی: ﴿سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، که واته: (سارِعُوا)، واته: خیرایی بکن، (سَابِقُوا)، واته: پیشبرکه بکن، نهمه ش زیدهرویی زیاتری تیدایه، واته: نهک هه خیرایی بکن، به لکو هینده خیرایی بکن، وهک که سیک که پیشبرکه دهکات، بهرهو لیئوردتیک تاییهت له پهروهردگار تانهوه.

۱۵- ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، ههروهه بهرهو بههشتیک و باخیک که فراوانیه که هینده ناسمان و زهوییه، (العَرْض: السَّعَة)، (عَرْض)، به مانای فراوانی و به رینی، دى (وَالْعَرْض: خِلَاف الطُّول)، ههروهه (عَرْض) پیچهوانه دریژییه، تنجا نه گهر پانییه که هینده ناسمانه کان و زهوی، یان ناسمان و زهوی بن، ده بن دریژییه که چهنه بن! به لام وا پیده چن (عرض) به مانای فراوانی بن، واته: فراوانیه که.

۱۶- ﴿أَعَدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾، (نهو باخ و بههشته) ناماده کراوه بو نهوانه پروایان هیناوه به خواو به پیغمبرانی، نهمه ش نهوه ده گیه نی که تستا به ههشت دروستکرا بن، ههروهه دوزه خیش هه دروستکراوهو، نا نهوه رای راستری زانایانه.

۱۷- ﴿ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾، نهوه ش بهخششیک خوییه دهیدات به هه که سن بیهوی، بویه ناوی لیناوه بهخششی خوا، چونکه نهو به ههشته ههچهنده مروف به هوئی ثیمان و کردهوی باشهوه دهیجیتی، به لام به دلنایی نهو ثیمان و کردهوه باشه، بارته قای تهو بههشته نه براوهو بن کوتایی و پرنازو نيعمه ته نیه، به لکو بهس هوکاره بو چوونه بههشت و نرخ و بارته قای نیه، وهک له فرمایشتی پیغمبردا ﷺ هاتوه: {لَنْ يَدْخُلَ أَحَدُ الْجَنَّةِ بِعَمَلِهِ} (أخرجه: البخاري: ۶۴۶۷، ومسلم: ۷۸)، واته: هیچ

كەس بە كردهوه كەي ناچېته به ههشت، واته: كردهوه كەي بارتە قاو نرخى به ههشت نيه، به لكو هو كاري چوونه به ههشته، نه ك نرخ و به هاي بئ.

(۱۸) - ﴿وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، خواش خاوه ئى به خششى مه زنه، هه لبه ته به خششى خوا، له قه در مه زنى خوايه، ئنجا له بهر نه وهى به رزى و مه زنى خوا **ههچ** سنوورىكى نيه، كه واته: به خششه كەشى ههچ سنوورىكى نيه، بئگومان له دنيا دا به خششى خوا بئ سنوور، به لأم به نه ندازهى شايسته يى مه خلوو قه كان، ده بيه خشى، نه گەر فرشته ن، نه گەر مروفن، نه گەر جندن، به نه ندازهى شايسته ييان و ئى وه شاوه ييان پتيان ده به خشى، نه گەرنا به نسه بت خواوه سنوورى نيه، له دوا رۆژيشدا بئگومان هه ر كه سه ديسان به نه ندازهى خوئ، به خششى خوئ پئ ده دات.

له كو تايى نهم مه سه له ي يه كه مه دا، دوو شتان ده خه مه ر وو:

يه كه م: يه كيك له حه كيمه كان ژيانى دنياى چوواندوه به حه وت شتانه وه:

۱- به ناوى سوپره وه، كه مروف ده خنكىنى، به لأم تير ناوى ناكات و زيانى پئ ده گيه نئ و سوودى پئ ناگيه نئ، پيره مي ردى شاعيريش ده ئ:

ته ماع وه ك ناوى سوپرى ده ر يايه ... هه ر ده ي خو ئته وه و ته سه لات نايه.

۲- ته شبيهى كرده به هه وه وه، كه مروف هه لده خه له تينئ، دوايش هه چى لئ هه ئناوه رئ، به و واتايه: هه ور دئ و سبهرت لئ ده كات، به لأم دواى تيده په رئ و ده رواو له بهر سووره ناوئ به حيت ده هي لئ.

۳- ژيانى دنياى چوواندوه به تيشكىكى خيراوه، كه زور به خيراى دئ و، زيانيش ده گيه نئ، وه ك هه وره تريشقه، زور به خيراى دئ و زيانيش ده گيه نئ.

۴- ژيانى دنياى چوواندوه به هه ورى هاوينا نه وه، هاوينا ن كه هه ور دئ باران ده بارئ، خه لك مه گەر حاصه لآئى هه لگرتي ته وه، نه گەرنا هه ورى هاوينا ن زيانى هه يه و قازانجى نيه.

۵- ژيانی دنياى چواندوه به گولئى به هارانه وه، که به جوانييه کهى مروؤف هه لده خه له تينئى، به لام دوايى هر زوو زهرده لده گهړئ و ده بيته پووش و په لاش.

۶- ژيانی دنياى چواندوه به خه وئى باباى خه و تووه وه، که شتيک له خه و نيدا ده بينئى و پئى دلخوش ده بئى، به لام کاتيک خه به رى ده بيته وه و بيدار ده بيته وه، هيچ نابيينى که مايه ي دلخوشى بئى، بويه خه فه قى پئى ده خوات.

۷- ژيانی دنياى چواندوه به هه نگوييک وه، ژه هرى تیکر اېئى، که پيشئى کابرا هه لده خه له تينئى و ايئى ده خوات، به لام دوايى ده يکوژئ.

دووهم: له باره ي ژيانی دنياوه، (ابن عجبیه)، خاوه ئى ته فسيبرى (البحر المديد في تفسير كتاب الله المجيد)^(۱)، قسه يه کى جوان دينئى، ده لئى:

(وَهَذَا الْمَثَلُ هُوَ لِمَنْ اشْتَغَلَ بِالدُّنْيَا وَالْجَزْيِ عَلَيْهَا، وَأَمَّا مَا كَانَ مِنْهَا فِي طَاعَةِ اللَّهِ فِي الضَّرُورَاتِ الَّتِي تُقِيْمُ حَيَاةَ الْأَوْلَادِ وَتُعِينُ عَلَى الطَّاعَاتِ، فَلَا يَدْخُلُ فِي هَذَا الْمَثَلِ).

واته: ئەم وێنه هێنانه وه يه که خوا ﷻ ده فه رموئى: وێنه ي ژيانی دنيا ئاوايه، وهک بارانيک دېته خوارو کشتوکالتيکى پئى ده روئى و باباى جوتيار پئى دلخوش ده بئى و، دواييش پتده گات و زهرده هه لده گهړئ و، ده بيته پووش و په لاش، ئەوه بو که سيک هه رقالئى ژيانی دنيا بئى و، به دواى بکه وئى (واته: دنيا له باوهش بگرئ) به لام ئەگه ر ئەو ژيانه دنياييه ي بو ئەوه بئى، فه رمانبه رى خوا بکات و بو پېداويستيه کان بئى، بو به رتوه بردنى مال و منداڵ و، بو ئەوه بئى هاوکاريى بکات بو فه رمانبه رى خوا، ئەوه ناچېته نيو ئەو وێنه هێنانه وه يه (که خواى ميه ره بان و کارزان، وهک حاله قى زه مکردن هېناويه ته وه).

به کورتى: ژيانی دنيا يه ک که مروؤف بيکات به نامراز بو به دهسته هېنانى زه زامه ندى خوا، بو ئەوه ي ژيانتيکى سه ره به رزانه ي مسولمانانه ي بئى ئيحتياجان ه

بە خەڵکی پێ بگوزەڕێنێ، بێگومان ئەو ژيانە دنیایە ئەووە نیه که خوا لێره دا
 سەرکۆنە ی دەکات، وەک لە شوێنی دیکە دا هاتو، بۆ وێنە: لە سوورەتی
 (القصص) دا که قەومی قاروون بە قاروون دەلێن: ﴿وَأَتَّبِعْ فِيمَا أَمَرَكَ اللَّهُ
 الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ۚ﴾، واتە: لەوە دا که خوا پێداوی،
 مەزنگای دواڕۆژ داوا بکە، بەلام بەشی خۆشت لە دنیا دا لە بیر نه چن.

کەواتە: هەموو ئەو سەرکۆنە یە دەکری لە پروو ماددیە کە ی ژیا نی دنیاو،
 بۆ کەسانیکە کە پێی هەڵدەخەلێت، بۆ کەسانیکە کە گوریسی لە بن رادەخەن
 و، لە باوەشی دەگرن و دەیکەنە ئامانجی گەورەیان، بەلام ئەگەر ژیا نی دنیا،
 وەک شوێنی تیدا تاقیکردنەو، وەک ئامرازیک دابەری، بەدنیایی ئەو جۆرە،
 حالەق زەم و سەرزنشتی بەسەردا نایەت.

مەسەلەى دووھەم:

پروونکردنەوہى ئەو پاستىيە كە ھەر بەلایەك بەسەر مروۆف بى لە خودى خوۆى دا، يان لە دەوروپەرى دا، پىشتەر لە لای خوا توۆمار كراو بوو، دەركى ئەو پاستىيەش ماىەى زۆر خەفەتبارو پەرىشان نەبوونى مروۆف، لەسەر لە دەستچوونى سوودو بەرزەوہندىى و، زۆر دلخۆش نەبوونىەق بە ھات و قازانچ و دەستكەوت، خواش ﷻ خوۆ لىياىبووانى شانازىكەرو چرووكى خوۆش ناوین و، ھەر كەشىش پىشت ھەلبەكات و پىشت بەكاتە خوا، خوا بىننازى ستايشكراوہ:

خوا دەفەرەمۆى: ﴿مَا آمَنَ مِنْ مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝٢٢ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۝٢٣ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِأَمْوَالِهِمُ الَّتِي هُمْ كَسَبُوا فَسَخَّرَ اللَّهُ أَمْوَالَهُمْ فِي رِجَالٍ يَفْرِحُونَ بِمَا أَسْخَرُوا لَهُمُ الْبُحُلَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝٢٤﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتە، لە نۆ بەرگەدا:

دواى ئەوہى لە ئايەق پىتسوودا، خوا ﷻ باسى ژيانى دنياى كرد، پاشان ھانى پروادارانى دا، كە پىشپەكە بەكەن بەرەو لىبورديك لە خواوہو بەرەو بەھەشت لە خواوہو، دواى ئەوہى ھاندەرەو پالەنەرى بۆ دىندارىى و بۆ فەداكارىى لە پىتاوى خواداو، بۆ بەخشىنى سەرەو گيانيان لە پىتاوى ئايىنى خوادا، بۆ خستە پروو، ئنجا ئەو پەرچ و كۆسپەى دىتە پىتان، كە بىرتىە لە ترسان لەوہى بەلایان بەسەر بى و، چ نازەھەتتەيان بىتە رى، وەك كوژران و برىندارىبون و كەمەندام بوون و مالى و سامان لە دەستچوون، يان بەلایەكەيان بەسەر بى لە زەويداو لە دەوروپەرياندا، ياخود: چاكەو بەرزەوہندىيەكەيان لە دەست بچى، چونكە بەلای دوو جوۆرە:

یەكەم: بەلآو گرفتارییەکی ناخۆشت بەسەر بێ.

دووهم: شتیکی بەسوودو چاكت له دەست بچێ.

ئەجا خوا ﷻ باسی ئەو دەكات و دەفه رموی:

(۱) - ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ﴾، هیچ بەلایەك تووش نابێ، نه له زهویدا نه له خودی خۆتاندا.

(۲) - ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ﴾، مەگەر له نووسراویك دایه، (مَفْعُولُ أَصَابَ مَحْذُوفٌ)، یانی: (مَا أَصَابَ أَحَدًا)، هیچ كەسێ هیچ بەلایەکی تووش نابێ، یاخود (مَا أَصَابَكُمْ)، هیچ بەلایەكان تووش نابێ، خوا ﷻ له قورتاندا هەمیشە ئەو شتەنای بە سیاق و سەلیقە دەزانرێن، کتیبی خۆی پێ قەلەبەلغ نەکردوون، چونکە وشە (مَا)، لایەرە (نَافِیَةً) یە، ﴿مِنْ مُصِيبَةٍ﴾، (مِنْ) (زائدة للدلالة على نفي الجنس، قَصْدًا لِلْعُمُومِ)، (مِنْ) زیادکراوە بۆ گەباندنی لابردنی تیکرا بەمەبەستی گشتیی، یانی: جینسی بەلآو ناپەرەهەتیتان بەسەر نایەت له زهویداو له خودی خۆتاندا، ﴿إِلَّا فِي كِتَابٍ﴾، مەگەر له نووسراویکدا هەیه، وەك زۆرجار گوتوو مانە: (کتاب) دەگونجێ مەبەست پێی دروستکراویکی خوا بێ، که هەموو زانیاریەکانی خۆی تێدا تۆمار کردوون، که به: (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) (إمام مُبِينٌ)، (وَكِتَابٌ مُبِينٌ)، (کتاب حفیظ)، تەعبیری لێکراوە، یان مەبەست پێی زانیاریی خوايە ﷻ، بەلآم خوا بۆیە بۆ تێمە دەخاتە چوارچێوەی تەعبیری: نووسراو (کتاب)، یان: تەخت (لوح)، یان: پێشەوا (إمام) چونکە تێمە وای حالی دەبین و، دەزانین که ئەگەر شتیك بنووسێ له لهو حێکدا، له نووسراویکدا، ئەو زانیاریە پارێزراو دەبێ، مەبەست پێی ئەوێه که زانیاریی خوا ﷻ گۆرانی بەسەردا نایەت و، له کاتی خۆی دواناکەوی و، له بیر ناچێتەوه و فرامۆش نابێ.

(۳) - ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهُ﴾ (ئەو بەلایەکی که بەسەرتان دێ له زهوییدا یان له خودی خۆتاندا، تۆمار کراوه، لەلای خوا زانراوه) بەر لهوێ بیهێتینه دی، (نَبْرَأَهُ: الْبَرَأُ: الْخَلْقُ، وَمِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى: الْخَالِقُ الْبَارِي الْمُصَوِّرُ)، (بَرَأُ): بە مانای (خَلَقَ) ه، هێنانە دی و

(بارى) له ناوهكانى خوايه: ﴿الْخَلْقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ﴾ (الحشر، (خَالِق) به دهيهنه ره، (بَارِئ) په يداكه ره، (مَصَوِّر) وینه كيشه.

٤- ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، به دنيایى نه وه بۆ خوا ناسانه.

ئهمهش بهر په چرچانه وهى نه وانه يه كه له بارهى زانيارىي خواى په روه دگاره وه، پييان وابووه: ناگونجى خوا شتى بچووك بزانتى، فهيله سووفه كانى يۆنان، به تاييهت نه فلآتوون و نه په ستۆرايان وابووه، كه خوا له وه بهر زتره شتى بچووك بزانتى! موخته زيله ش وا پيده چى هه ره ژير كاريگه ريسى فهيله سووفه كانى يۆنان داو، به هوئى نه وه وه كه زۆر جار زيده په وييان كردوه له پشت پى به ستنى عه قل دا، له سه ره حيسابى دهق، له سه ره حيسابى وه حيبى، نه وه ش هه ره به كارتى كراو پيان، بۆ فهيله سووفه كانى يۆنان، ئنجا فهيله سووفه كانى يۆنان كه وه حيبه كى خوا پيان له بهر ده ست دانه بووه، رهنگه تاكو راده بيه ك بيانوويان بووتى، به لام بۆ موخته زيله كه نه هلى ئيسلام بوون، قورئانيان له بهر ده ست دابوو، سوننه تيان له بهر ده ست دابوو، هيچ بيانوو و پاساويان نه بووه، موخته زيله ش رايه كى وايان هه يه، كه خوا كردوه وه كانى مروقه كان نازانتى، گوتوو يانه: نه گهر بلتين: خوا كردوه وه كانى مروقه كان ده زانتى، كه واته: بهر له وهى مروقه كان كردوه وه كان بكه ن، نه گهر چاك و، نه گهر خراپ، خوا زانيوئى، ئنجا وايان زانيوه به وه حاله ق جه بر روو ده دات، چونكه خوا شتيك بزانتى، هه ره ده بى بيته دى! به لام له راستيدا وهك له باسى قه زاو قه ده ردا باسمان كردوه، موخته زيله و جه برييه له يهك شت بى ناگابوون، كه بريته له وهى خوا كه زانيويه قى مروقه چى دهكات؟ نه گهر چاكه و نه گهر خراپه، زانيويه قى كه به ويستى نازادانه ي خوئى دهيكات، مروقى برودار به ويستى نازادانه ي خوئى ئيمان ديئى و، به ويستى نازادانه ي تاعهت و چاكه نه نجام ده دات، كه سى بيپرواش به ويستى نازادانه ي خوئى كوفر دهكات، يان نيفاق هه لده بزيئى، يان روو له ئيلحاد دهكات، روو له تاوان و لادان و خراپه دهكات، كه واته: كه ده فهرموئى: ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، نه وه

بۇ خوا ئاسانە، واتە: پېتان وا نەبى بۇ خوا شىتىكى قورس و بە زەحمەتە،
 ھەموو شىتىك بزانى، وردو درشت لە بارەى دروستکراوھ کانیوھ بزانی، بە لکەو
 ھەر نەوھ شىتىكى چاوەرۋانکراوھ، کە سىک نامىرىک دروست دەکات، ھەموو
 شىتىک لە بارەى نامىرە کەى خۆیەوھ دەزانی، دەزانی تاکو چەند دەوام دەکات
 و، چۆن کارى پىن دەکرى و، ئەو کە تەلۈکەى لەگەلى دایە، ھەموو زانیارییەکانى
 تىدان، ئەدى خوا ﷻ کە ئیمەى خولقاندوھ، چۆن نازانى: چى دەکەین و چۆن
 دەکەین و سەرەنجامان چى دەبى؟ بە لام خوا دەزانی: ئیمە چى دەکەین و
 چۆن دەکەین؟ بە ویستی نازادانەى خۆمان، بۆیە شایستەى پاداشت دەبین،
 نەگەر چاکە بکەین و، شایستەى سزا دەبین، نەگەر خراپە بکەین.

کە دەفەر موی: ﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ ﴾
 (هَذَا مِنْ قَاصِرِ الْمَوْصُوفِ عَلَى الصَّفَةِ، وَهُوَ قَصْرُ إِضَافٍ، أَيْ إِلَّا فِي حَالِ كَوْنِهَا فِي
 كِتَابٍ، رَدًّا عَلَى اعْتِقَادِ الْمُشْرِكِينَ وَالْمُنَافِقِينَ: (لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا))،
 ئەمە لە كورت ھەتینانی مەو و موفە لە سەر سیفەتە کەى و پى دەگوترى: كورت
 ھەتینانی ئیضافى واتە: ئیوھ تووشى ھىچ بەلایەك نابن، مەگەر لە حالیکدا کە
 تۆمار کراوھ، ئەمەش بەرپەرچدانەوھى ھاوبەش بۇ خوا دانەر و دەغەلەکانە، کە
 پىیان وابوو خوا شتەکان نازانى، کە لە سوورەتى (آل عمران) دا، خوا دەفەر موی:
 ﴿ يَكُنْ لَهُمُ الْآيَاتُ نَامُوسًا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ
 كَانُوا غُرًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا ﴾ ﷻ، واتە: ئەى برۋادارینە! ئیوھ
 وەك بىرۋایەکان مەبن، کە بە براپەکانى خۆیان، کاتىک کە بەرپى دا رۆیشتن
 بۇ بازارگانى، یاخود بۇ جەنگ چوون، گوتیان: نەگەر لەلای ئیمە بوونایە،
 نە دەمردن و نە دەکوژان (ئىوھ وەك ئەوان بىرمەکنەوھ) دواىى خوا ﷻ
 ھىکمەتى ئەوھەمان بۇ پوون دەکاتەوھ، بۆچى ئەو زانیارییەمان پىدەدا، کە پىش
 ئەوھى ھەر بەلایەکان بەسەر بى و، پىش ئەوھى بەلایەكە پەیدابى و خوا
 دروستى بکات و بېھىتتە دى، تۆمارکراوھ و زانراوھ؟

(۵) - ﴿لَيْكِنَّا تَأْسَوْنَ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ﴾، بۇ ئەۋەدى زۆر خەفەتبار نەبىن بۇ شىتېك كە لە دەستان دەچى.

(۶) - ﴿وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ﴾، زۆرىش دىلخۇش نەبىن بەشتېك كە (خو) پېتان دەدات، (آتاكم)، خويندراۋىشەتەۋە: (آتاكم)، واتە: بۇتان دى، (آتاكم)، واتە: (أَعْطَاكُمْ)، واتە: پېتى داۋن.

پېشتىرىش نامازەم پېدا: مەگەر چۈن دەنا تەفسىرەكان ھەموۋىيان وشەى (تأسوا)، ھەر بە (تَحْزَنُوا)، وشەى (تَفْرَحُوا) ھەر بە (تَسْرُوا)، يان (تَسْرُوا)، لىك دەدەنەۋە، بەلەم ئەمە ئىشكالمان بۇ درۋست دەكات و، خواش (تَسْرُوا) وشەى (حُزْن) ى بەكارھىناۋە لە شوئىنى دىكە، ھەرۋەك وشەى (سُرور) ىشى بەكارھىناۋە لە شوئىنى دىكە، بەلەم كە لىرە وشەى (أَسَى) و (فَرَح)، بەكاردىئى، ئەمە بىن حىكمەت نىيە، حىكمەتەكەش ئەۋەدە كە: (الْأَسَى: أَشَدُّ الْحُزْنِ)، واتە: سەختىرىن خەفەت و ناپەھەتتى ئەۋپەرى دىلئەنگىي و، (الْفَرَح: أَشَدُّ السُّرُورِ)، ئەۋپەرى دىلخۇشى، چونكە خوا (سُرور) دەفەرمۇي: حىكمەت ئەۋە كە پېم پاكەياندن: ھەر بەلەكەكان لە زەۋىدا، واتە: لەدەۋرۋەرتاندا يان لە خۇتاندا بەسەر بىن، پېش ئەۋەدى درۋستى بگەين لە نوۋسراۋىكدا ھەبۋە، حىكمەتەكەى ئەۋەدە كە لەسەر ئەۋەدى لە دەستان دەچى (أَسَى) تان نەبىن و، بە ھۆى ئەۋەدە كە بۇتان دى (فَرَح) تان نەبىن، ئىنجا ئەگەر (أَسَى) بە ماناى خەفەت خواردن و دىلئەنگىي بىن، واتە: كەسېك كە دىلئەنگ دەبى بەۋەدى خېرىكى لە دەست دەچى، قازانچ و بەرژەۋەندىيەكى لە دەست دەچى، ئەۋە پېچەۋانەى فەرمانى خوايە! كە ئەۋەش لە راستىدا ئەركداركردنە بە شىتېك كە لە توانادا نىيە، چونكە ھەموو كەس تەنانەت پېغەمبەرانىش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئەگەر خېرو خۇشى و بەرژەۋەندىيەكىان لە دەست چۈۋ بىن، پىن دىلئەنگ بوۋن، ھەرۋەھا لەۋلاش را: ئەگەر بەرژەۋەندىيەكىان بۇ دەستەبەر بوۋ بىن و ھاتيان بوۋبى و، خۇشيان بوۋبى، پېتى دىلخۇش بوۋن، ھاۋەلەن خوا لىيان پازى بىن دىلئەن: پېغەمبەرى

خوامان ﷻ ده بڼی که له شتیک تووړه ده بوو، خفه تی ده خوار دو دم و چاوی موباره کی تاریک داده هات، که دلخو شیش ده بوو، دم و چاوی وهک پارچه مانگیک ددره وشایه وه، پیغمبر انیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به نه هات دلته نگ بوون و، به هاتیش دلخو ش بوون.

که واته: خوا ده فهرموئ: نهی پروادارینه! نهو دم بو یه بو پروونکروونه وه تاکو به نه هات و زیان و ناخو شیی، زور خفه تبار نه بن و نهو پهری خفه تباریی داتان نه گری، ههروه ها به دهسته بهر کرانی بهر ژه وهندی و خپرو چاکه یه کیش، نهو پهری شادمانی و دلخو شیتان بو دروست نه بی، نهک هیچ دلخو ش مه بن، دلخو ش به چاکه ی دنیا، به لام با نهو پهری دلخو شیت به هو ی هاته وه نه بی، و نهو پهری دلته نگیش به هو ی نه هاته وه نه بی، لهو باره وهش دوو به لگان دینمه وه، چونکه قورن هه ندیکی هه ندیکی ته فسر ده کات و بو تیکه یشت له هه ر وشه یهک، ده بی ته ماشای نهو وشه یه بکه ی له سیاقه کانی دیکه دا، نهو زور یارمه تیده رمان ده بی، بزاین نهو وشه یه لهو سیاقه دا هاتوه و، ده مانه و ی مانایه که ی بزاین، مانایه که ی چیه؟

یه که م: له باره ی (فَرَح) دوه، له سووړه ی (یونس) دا خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝۷ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝۸﴾ واته: نهی خه لکینه! له پهروه دگار تانه وه ناموزگار بیتان بو هاتوه، ﴿وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ﴾، ههروه ها چاره سه ر بو نهو دی له سینه کاند هه یه، ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾، دیسان رینمای و به زه ی بو پرواداران، دوا ی ده فهرموئ: ﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ﴾ (به پیغمبر ﷻ ده فهرموئ: ﴿پیان بلئ: با به به خششی خواو به زه یه که ی ﴿فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا﴾، با بهس بهو زور دلخو ش بن، به شتی دیکه دلخو ش ده بن، به لام با نهو پهری دلخو شیان ته نیا به به خششی خواو به به زه یی خوابی، که واته: (شور)، واته: دلخو شیی، ده گونجی به شتی دیکه ش بی، به لام نهو پهری دلخو شیی، که وشه ی (فَرَح)، ته عبیری لن ده کات،

دهبی ته نیا به به خششی خواو به به زه بی خوا بی، به لام دلخوشی ها که زایی و ساده، به هر شتیک بی، پی لی نه گراوه، به لام نهوپه ری دلخوشی، دهبی ته نیا به شته معنهویه کان بی، بهو شتانه ی په یوه ندیان به خواوه هیه هیه.

دووه م: به نسبت (اسی) وه، که لیره دا خوا ده فهرموئ: ﴿لَکِنَّا تَأْسَوْنَ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ﴾ شتیکی ناشکرایه: مروئ وه ختی خیرو به رژه وه ندیه کی له ده ست ده چی، بو وینه: مندالیکی دهری، خزمیک و دوست و خوشه ویستیکی دهری، یان له بازرگانیه که پیدا زیانیک ده کات، خانووه کی لی دهر ووخ، ناژده که ی لی دهری، به رژه وه ندیه کی لی تیکده چی، به دلنایی پی دلته نگ ده بی، که واته: چوون خوا ده فهرموئ: بهو ده دلته نگ مه بن، هیچ دلته نگ مه بن! نا، یان: با نهوپه ری دلته نگیتان بو دروست نه بی، نه گهر نا مانای وایه خوا شتیکی له بنده کانی داوا کرد بی، له توانایاندا نیه!

نجا نایا بوچی خوا ﴿لَکِنَّا﴾ لیره نهوه راده گه یه نی؟ ده لیتن: چونکه ثابته کانی پیشی فهرانیان کرد به فیداکاریی له پیناو خواداو، مال و سامان به خشین له پیناوی خواداو، نجا وه ختی مروئ پی فیداکاریی بگریته بهر، تووشی نارحه تی و به لاو گرفتارییش ده بی، تووشی زیان لی که و تنی ماددی و به لا به سه رهاتن ده بی، بویه ده فهرموئ: نه گهر نه هاتان بوو، زور دلته نگ و خه فته تبار مه بن و، نه گهر هاتیشان بوو، زور دلخوش و شادمان مه بن.

نایه ته کانی پیشی باسی ژبانی دنیایان کرد، چونه! نجا ژبانی دنیا وه ک خوا پیناسی کرده، له پوه مادیه که وه، ناوا ته ماشای بکه ی نهو کاته نه به هاق دنیا، زور دلخوش ده بی، نه به نه هاته که شی، زور خه فته تبارو دلته نگ ده بی، وه ک کورده واریی خو مان ده لیتن:

(فلانکه س هینده خه فته تبار، ده لیتی له ژیر دره ختی که یه ک گه لای پتوه نیه)، یان نه گهر که س به شتیکی کهم خه فته تبار بی، ده گوتری: (فلانکه س دلی وه ک شاره میروویه، به دلپه ناویک ویران ده بی)، یان ده گوتری: (فلانکه س به له می

نقوم بوۋە، خواش ﷺ مسؤلەمانان پەرۋەردە دەكات و دەفەرمۇي: نە بەھات زۆر دَلْخُوش بِن و، نە بە نەھات زۆر دَلتەنگ بِن.

(۷) - **وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ**، خواش ھەر بوغراۋ خۇ بەز لگرو لە خۇپازىيەكى شانازىيەكەرى خۇشناۋى.

(مُخْتَال: اِفْتِعَالٌ مِنَ الْغِيَالَةِ، (خِيَالَةً)، ئەۋەيە ئىنسان لە خەيالى خۇيدا خۇي پىن زۆر بىن، خۇي پىن گەۋرە گرنگ بىن، (اِحْتِيَال)، (اِفْتِعَال)ە، لە (خِيَالَةً) ھە (مُخْتَال) ىش ئەۋ كەسەيە كە وايە، (فَخُور) ىش (صِيغَةُ الْمُبَالَغَةِ) يە، لە (فَاخِر) ھە، (فَاخِر) واتە: شانازىي بەخۇۋەكەر، (فَخُور)، واتە: زۆر شانازىي بەخۇۋەكەر، ئەۋ كەسەي شانازىي زۆر بە سەر خەلگدا دەكات، خوا ھەر كەسىۋابى خۇشناۋى، ھەل بەتە ئەۋ خۇ پەسندىي و لە خۇپازىي بوۋنەي تىۋ دلىشە، كە دوايى لە شىۋەي شانازىي بەسەر خەلگدا كىرندا بەرجەستە دەبىن بە كىردەۋە، ھەمىشە كىردەۋە ۋەفتارە خراپەكان، يان چاكەكان، رىشەۋ بىنكەكەيان پەيۋەندىي ھەيە بە سىفەتە دەرۋونىيەكانەۋە، كەسىك لە دەرۋونى خۇيدا زۆر لە خۇپازىي و خۇ پەسەند نەبىن، شانازىي بەسەر خەلگدا ناكات.

(۸) - **الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ**، ئەۋانەي چىرووكىي و پىژدىي دەكەن و، فەرمانىش بە خەلگ دەكەن بە چىرووكىي و بە پىژدىي.

ئىنجا فەرمان پىكردنەكە، چ بە قسە پىيان بلىن: بۇچى مالى خۇت ئاۋا دەبەخشى؟! چ بە كىردەۋە بىنە سەر مەشقىيان. كەسىك كە چىرووك و پىژد بوۋ، جارى وايە ئەۋەي تەماشاشى دەكات لەۋيەۋەفىرى چىرووكىي و پىژدىي دەبىن.

(۹) - **وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْغَمِيدُ**، ھەر كەسى پىشت ھەلېكا، بە دلىيىي بەس خۋاي خۇي بىن نىيازى ستايىشكراۋە.

شايانى باسە: (نافع و ابن عامر) ئەم ئايەتە موبارەكەيان خۇيىندۋتەۋە، بىن ئەۋەي رانۋاي جىاكىردنەۋە (ضَمِيرُ الْفَصْلِ) كە (هُوَ) يە، بەكارى بىنن، واتە:

گوتهوویانه: (وَمَنْ يَقُولْ فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ الْخَمِيدُ)، هەر که سێک پشت هه لێکات، به دنیایی خوا بیتیازی ستایشکراوه، به لām نهوانی دیکه هه موویان (هُوَ) که یان له که لدا خویندۆتهوه، ماناکه شی هه روکه یه که، به لām (هُوَ) مانایه که ی زیاتر به هیز دهکات.

(الْغَنِيُّ: الْمُؤْصَفُ بِالْغِنَى: عَدَمُ الْإِحْتِيَاجِ)، واته: وه سفکراو به بی نیازی و دهوله مه ندیی واته: ئاتاجی که س نیه.

وشه ی (خَمِيدُ)، دوو واتای هه ن:

یه که م: (كَثِيرُ الْحَمْدِ لِلْمُتَّقِينَ)، خوا زۆر ستایشی نهوانه دهکات که ده به خشن، (خَمِيدُ) به م مانایه و له م حالده له سه ر کیشی (فَعِيلٌ) هه، به مانای بکه ر (فَاعِلٌ) هه، واته: (خَامِدٌ)، ستایشکار، خوا ستایشکاره بو نهوانه ی مال ده به خشن.

دووه م: (خَمِيدٌ، (فَعِيلٌ) ی به مانای (مَفْعُولٌ) هه، واته: ستایشکراو (مُخْمُودٌ).

یه کیک له زانیان له تهفسیری ئه م ئایه ته موباره کانه دا ده لئ: که خوا ده فهرموئ: ﴿لَيْلَاتَاسَوْأ﴾، ئه و (ل) هه، (لَامُ التَّغْلِيلِ) هه، یانی: ئه وه مان بۆیه بو روونکردنه وه، تاکو زۆر خه فه تبار نه بن، به شتیک که له دهستان ده چی و، زۆریش دلخۆش نه بن به شتیک که دینه دهستان، یا خود پیتان ده دات: (وَالْمَعْنَى: أَخْبَرْتُكُمْ بِذَلِكَ لَتَكُونُوا حُكَمَاءَ بَصَرَاءَ، فَتَعْلَمُوا أَنَّ لَجَمِيعِ ذَلِكَ أَسْبَابًا وَعِلَلًا، وَأَنَّ لِلْعَالَمِ نِظَامًا مُرْتَبِطًا بَعْضُهُ بِبَعْضٍ، وَأَنَّ الْأَثَارَ حَاصِلَةٌ عَقِبَ مُؤَثِّرَاتِهَا لَا مَحَالَةَ).

واته: بۆیه ئه وه مان پێ راگه یاندن، تاکو کارزان و بینه رین و، بزنان که هه موو نهوانه، {به لاتان که به سه ر دئی، خویشی و ناخویشی که دینه ریتان} هه مووی هوکاري هه یه، ئه م دنیایه سیستمیکی پیکه وه په یوه ستی هه یه وه، شوینه وارده کان له دوا ی کارتیکه ره کان هه ر په ییاده بن و هیه چ چار نیه {که سئ ژه هر بغوات، دوا ی ژه ره که، شوینه واری له جهسته یدا په ییاده بی، هه روکه که سئ خواردنیکی به سوود بغوات، شوینه واری له جهسته یدا په ییاده بی}.

هەر وهها ئامانجیکی دیکهی ئەو راستییانەى خوا باسیکردوون، لەم ئایەتە موبارەکانەدا، ئەو وهیه که هەر کام لە خویشیان و لە ناخویشیان سەرەنجام بەرهو کۆتاییین، واتە: زۆر دلخۆش مەبن بە هات و، زۆریش دلتهنگ مەبن بە نههات، چونکه سەرەنجام ژیاى دنیا که مهو که می به بهره وهیهو زوو دەبرێ و، هەرچۆن بێ، خویشی و ناخویشی سەرەنجام کۆتاییان پێ دێ و دەبرێن.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە پێنج (۵) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (الحديد) دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۲۵ - ۲۹) و، سێ بابەتی سەرەکیان گرتوونە خۆیان:

یەکەم: ڕاگەیاندنی ئەوەی کە تێکڕای پێغەمبەرانى خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە بەلگە ڕۆشنەکان و بە کتیب و تەرازووەوە نێردراون، بۆ چەسپاندنی دادگەریی لە نێو خەلک داو، خواى کارزانیى ناسنى دابەزاندووە، کە وێرای هێزی زۆر، سوودی زۆریشی تێدا هەن بۆ خەلک، تاكو خوا لەسەر ئەرزى واقعی پشتیوانانى خۆی و، پێغەمبەرەکانى خۆی، بۆ دەربەگەون.

دوووەم: خوا هەر کام لە نوح و ئیبراھیم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)ى ناردوون و، کتیب و پێغەمبەرایەتیى خستۆتە وەچەى ئەوانەووە، لە دواى وان، کتیبەکانى خواو پێغەمبەرایەتیى لە وەچەى ئەواندا کورتھەڵاتووە، ئنجا هەم ڕبى راستگرتوو، هەم لا دەریشیان تێدا بوون، واتە: وەچەى ئەم دوو پێغەمبەرە پایە بەرزە: نوح و ئیبراھیم.

لە دواى وانیى پێغەمبەرانى دیکەى ناردوون و کۆتایی هەمووشیان عیسای کوڕى مەریەم بوو، کە ئینجیلی دراوەتى و، شوێنکەوتووانى عیسا (عَلَيْهِ السَّلَام) بەزەیی و پەرۆشیان بەسەردا زالبوو، سەرەنجامیش پەربانییەتیکیان داھێناو بە هیواى پەزەندەییى خوا، بەلام کەمیان پەچاویان کردو، خواش لەسەرى پێویست نەکردبوون و، زۆرێکیشیان لایانداووە لە بازەى ئیمان و ئیسلامیش چوونە دەری.

سێیەم: فەرمانکردنی خوا ﷻ بە براداران کە پارێز لە خوا بکەن و، بڕوا بە پێغەمبەرەکەى موحمەد ﷺ بێنن، تاكو دوو بەش لە بەزەیی خۆیان پێدات و، ڕۆشنایان پێدات و پێى بڕۆن، تاكو خاوەن کتیبەکان پێیان وانهبێ، کە مسوڵمانان ناتوان بەخششی خوا بۆ خۆیان دەستەبەر بکەن.

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٥٥﴾﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِثْلَهُم مَّثَلَةٌ وَكثيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَابِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٧﴾﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَءَامِنُوا بِرُسُلِهِ يُؤْخَذْ مِنْكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٨﴾﴾ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أَمَلُ الْكِتَابِ إِلَّا يُقَدِّرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٥٩﴾﴾

مانای دهقا و دهقی نایه تهکان

إيه دنیایی پیغمبه راغمانان به به لگه (پۆشنه) کانه وه ناردوون و، کتیب و تهرازووشمان له گه ل دابه زاندوون، تاكو خه لک به دادگه ری هه لسن (به پروه بچن) و، نانیشمان دابه زاندوه هیزکی توندو سوود گه لیکی تیدایه بۆ خه لکی، ههروه ها بۆ نه وهی خوا بزانی (و له واقع دا بیخاته پرو)، کئ خوی و پیغمبه رانی به نادایری سهر ده خات، بیگومان خوا به هیزی زاله ﴿٥٥﴾ به دنیایی نووح و نیبراهیمیشمان (بۆ لای خه لکی) ناردن و پیغمبه رابه تی و کتییشمان (له دوی وان) تایه تکرد به وه چه که یانه وه، ئنجا هه یانبوو (له وه چهی نه وان) پیی راستگرتوو بوو و زۆریکیش له وان لاری بوون ﴿٥٦﴾ دواپی پیغمبه راغمانان به شوینه واره کاناندا ناردن و، عیسای کوری مه ری هیشمان وه دواخست (و له کو تاییان دا ناردمان)، ئینجیلیمان پیداو، په رو و به زه ییشمان

خسته دلی نهوانه وه، که شوئی کهوتن و رهه بانیه تیکشیان داهینا، که له سه ریامان پویست نه کردبوو، مه به ستیان و ده ده ستیه تانی ره زامه ندیی خوا بوو، که چی وه ک شایسته بوو نه یانپاراست، سه رنه جام نهوانه یان که بریایان هینا بوو، پاداشته که یامان دانه وه و زوریشیان لاری بوون ﴿۲۷﴾ نهی نهوانه ی برواتان هیناوه! پاریز له خوا بکن و بروا به پیغمه به ره که ی بینن، خوا دوو به ش له (پاداشت و) به زهی خویشان دهادتی و، رووناکیه کتان بو ده ره خسینی پی برۆن و، لیتان ده بووری و، خواش لیورده و به به زه ییه ﴿۲۸﴾ (بویه نهو به خشه مان پیدان) تا کو خاوهن کتیه کان نه زانن که توانایان به سه ره هیچ شتیک له به خششی خوادا هیهو، به خشش هه مووی به دهستی خواجه، به هه ره که سکی دها که بیهوی، خوا خاوهن به خششی مه زه ﴿۲۹﴾

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(بَابُ بَيِّنَاتٍ): (جَمْعُ بَيِّنَةٍ: وَهِيَ الدَّلَالَةُ الْوَاضِحَةُ، عَقْلِيَّةٌ كَانَتْ أَوْ مَخْسُوسَةً)، (بَيِّنَاتٍ)، کو (بَيِّنَةٍ) دیه، (بَيِّنَةٍ) ش به مانای گه یاندیکسی روونه، چ گه یاندنی عه قلی بی (به لکه هینانه وهی عه قلی بی) یا خود به رهه ست بی، واته: گه یاندن و پیشاندان به روونی،

(الْكِتَابُ): (سُمِّيَ كَلَامَ اللَّهِ، كِتَابًا) وَإِنْ لَمْ يُكْتَبْ كِتَابًا، فره میشتی خوا، نه گه ره شنووسرا بیته وه، هه ره به (کتاب) ناوبراوه، واته: که خوا ده فره موئی: ﴿وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ﴾، کتیب و ته رازوومان، له گه لدا ناردوونه خوار، قورنایش به تیعیاری که دواپی ده نووسریته وه به (کتاب) ناوبراوه، یان هه ره نهو ناوهی لیئراوه، با نه شنووسرا بیته وه، (وَهُوَ مُصَدَّرٌ مِّمَّا مَعْنَى الْمَكْتُوبِ، وَسُمِّيَ الْمَكْتُوبُ فِي الْكِتَابِ كِتَابًا)، (کتاب) چاوگه به مانای نووسراو، نهو شته ش که ده نووسری له نووسراویکدا، هه ری پی ده گوتری: (کتاب).

(وَالْمِيزَانُ): (مَا يُوزَنُ بِهِ، آلَةُ الْوَزْنِ وَيُسْتَعَارُ لِلْعَدْلِ)، (میزان): نهو شتهیه که شتی پی ده کیشری، نامرازی کیشان و ده خوازریتهوه بو دادگه ری.

(الْمَدِيدُ): (یانی: ناسن، (المعجم الوسيط)^(۱) ناوای پیئاسه ده کات، ده لی: (عُنْمَرُ فَلَزِيٍّ يَجْذِبُهُ الْمَغْنَطِيسُ يَصْدَأُ، وَالْجَمْعُ الْحَدَائِدُ)، توخمیکی فیلزییه موگناتیس رایده کیشری و ژه نگیش دیتی و، به (حَدَائِدُ) کو ده کریتهوه، یانی: ناسنه کان.

(بَأْسٌ شَدِيدٌ): (الْبَأْسُ الشَّدِيدُ: الشَّدَّةُ فِي الْحَرْبِ، وَالْبَأْسُ: الْحَرْبُ، وَالْبَأْسُ: الْعَذَابُ)، (بأس): ههم به سه ختی و ناره خه تی کاتی جهنگ ده گوتری، ههم به خودی جهنگ و، ههم به سزاو نازاریش ده گوتری.

(قَفَّيْنَا): به دوا یاندا ناردمان، (قَفَّا الشَّيْءَ، أَوْ الْأَثَرَ: تَبَعَهُ)، به دوا ی کهوت، به دوا ی شونیه واره که کهوت، (وَقَفَّا عَلَى الشَّيْءِ: أَتْبَعَهُ إِيَّاهُ)، شته که ی به دوا ی نهو شته دا نارد، (قَفَّا الشَّيْءَ أَوْ الْأَثَرَ)، به دوا ی شته که کهوت.

(رَافَةٌ): (الرَّافَةُ: الرُّحْمَةُ، وَالرَّافَةُ: أَشَدُّ الرُّحْمَةِ، وَالرَّافَةُ: دَفْعُ الْمَضْرَةِ)، به سی جوړ مانای (رَافَةُ) تیان کردوه:

۱- به زه یی.

۲- هه ندیک گوتوو یانه: به هیژترینی به زه یی.

۳- هه ندیکش گوتوو یانه: به مانای لابر دنی تازار، من وشه ی (رَافَةُ)م، به په رو ش و وشه ی (رُحْمَةُ) یشم به به زه یی، داناوه، ده گوتری: په رو ش ی فلانکه سمه که ناره خه تی تووش بی، به زه ییم پییدا دیتتهوه، که چاکه ی بو بینم.

(وَرَهْبَانِيَّةٌ)، (الرَّهْبَةُ وَالرُّهْبُ وَالرُّهْبُ: مُخَافَةٌ مَعَ تَحَرُّزٍ وَاضْطِرَابٍ)، (رَهْبَةٌ وَرُهْبٌ وَرَهْبٌ)، هه رسیکیان به مانای ترسانیکه له گه ل خو پاراستن و جوړیک له شله ژاندا، (الرُّهْبُ: التَّعَبُّدُ وَهُوَ اسْتِعْمَالُ الرَّهْبَةِ، وَالرَّهْبَانِيَّةُ غُلُوٌّ فِي تَحَمُّلِ التَّعَبُّدِ

مِنْ قَرْطِ الرُّهْبَةِ، (قَرْهَب): بە مانای خواپەرستی دئی، کە بریتیە لە بەکارهێنانی ترس و سام بەرانبەر بە خوا، (رُهْبَانِيَّة): بریتیە لە تێپەراندن لە خوا پەرستییدا، لە ئەنجامی زۆر سام و هەییەت هەبووندا بەرانبەر بە خوا.

(ابَدَعُوها)، واتە: دایانەتێناو پەیدایان کرد، (الْبِدْعَةُ فِي الْمَذْهَبِ: إِسْرَادُ قَوْلٍ لَمْ يَسْتَقْ قَالُهُ وَفَاعَلُهُ فِيهِ بِصَاحِبِ الشَّرِيعَةِ وَأَمَّا لَهَا الْمُتَقَدِّمَةُ وَأُصُولُهَا الْمُتَقَنَّةُ)، بیدەت لە دیندا بریتیە لە داھێنانی قسەیەک کە بێزەرەکی، یاخود بکەرەکی، چاوی لە خواوەنی شەریعەت نەکردووە، چاوی لە وێنە پیشووەکانی و، بنەما بە ھێزەکانی نەکردووە.

(كَفَلَيْنِ): (مُتْنَى الْكِفْلِ) ه، (الْكِفْلُ: التَّصْنِيبُ)، (كُفْل)، بە مانای بەش دئی، ئنجا (كَفَلَيْنِ: ثَنَيْنِ مِنْ نِعْمَتِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَهَمَّا الْمَرْغُوبُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فِيهِمَا)، واتە: دوو لە چاکەکانی خوا لە دنیاو دواڕۆژدا، کە بریتین لەوێ ئارەزوویان بو بکری و لەلای خواي بەرز پەسند بن.

(رَعَوْهَا): واتە: پەچاویان کرد (فَمَارَعَوْهَا)، واتە: پەچاویان نەکردووە، ئاگایان لێی نەبوو، (مُرَاعَاةَ الْإِنْسَانِ لِلْأَمْرِ: مُرَاقَبَتَهُ إِلَى مَاذَا يَصِيرُ، وَمَاذَا مِنْهُ يَكُونُ)، موراعاتی مەرۆفی بوو شتێک ئەوێیە کە چاودێریی بکات چی لێ دئی و چی لێ بەسەر دئی؟

مانای گشتینی نایەتەکان

پێنج نایەتی کۆتایی سوورەتی (الحَیْد) نایەتەکانی: (۲۵ - ۲۹)، وەک کاتی
خۆی لە پێناسەی ئەم دەرسەدا، کە ئەو پێنج نایەتە دەگرتە خۆی، باسمان
کرد، چەند پاستییەکی زۆر گەورەو گرنگ، وەک هەموو نایەتەکانی قورئان،
دەگرنە خۆیان، خوا دەفەرموی: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾، بە دڵنیایی
تیمە پیغەمبەرائی خۆمانمان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بە بەلگە رۆشنەکانەوه
ناردوون، ﴿وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ﴾، کتیب و تەرازوووشمان لەگەڵ
دابەزاندوون، ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾، تاكو خەڵك بە دادگەریی بەرپۆه بچن
و بە دادگەریی هەلسن، ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾، ئاسنیشمان ناردۆتە
خوارێ، هێزێکی سەختی تێدا، هێزێکی توندی تێدا، ﴿وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾،
هەرۆهەها سوود گەلیکیشی بۆ خەڵکی تێدا هەن، ﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ
بِالْغَيْبِ﴾، بۆیهش (ئاسنی دابەزاندوه) تاكو خوا بزانی كێ سەری دەخات و
پشتیوانی لە خۆی و پیغەمبەرەکانی دەكات، بە پەنامەکیی، واتە: کە لە کاتێکدا
کە خوا ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، بە دڵنیاییهوه خوا بە هێزی
زāl و بālā دەسته.

لەبەر ئەوێ دواوی هەم کورتە باسیک لە بارە ی ئەم نایەتە موبارەکەوه
دەکەین لە هەوت پرگەداو، هەم کورتە باسیکیش لە بارە ی ئاسنەوه، ئیستا
هەر ئەوێندە دەئێین: ئێرەدا خوا ﴿لَقَدْ﴾ زۆر بە جەختکردنەوهوه فەرمووێهتی:
پیغەمبەرائی خۆمانمان بە بەلگە رۆشنەکانەوه ناردوون و، کتیب و تەرازوووشمان
لەگەڵ دابەزاندوون، تاكو خەڵك بە دادگەریی بەرپۆه بچن، چونکە (لَقَدْ)،
کە لە (ل) و (قد) پێکهاوه، زۆرێک لە زانایان دەئێین: (ل)، لامی سوێند پێ
خواردنە، هەندیکیش دەئێین: لامی زەمینە خوێشکەرە بۆ سوێند، (قَدْ) یش بۆ

ساغکردنەوهیه، واتە: بە دُنیاپیەوهو بە ساغکراوهی و هیچ مشتومری تێدانیە،
پێغه مبه رانی خۆمانان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە بە لکه پۆشنە کانهوه ناردوون،
بە لکه پۆشنە کانیش:

أ- ده گونجی مه به ست پیتی موعجیزه کانی پێغه مبه ران بن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

ب- یاخود به لکه پۆشنه کان، نهو به لکه نه ن که پێغه مبه ران له وتو وێژ له گه ل نه یاره کانیاندا
خستوو یاننه روو.

ج- هه ر خودی پێغه مبه رانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هه ر کامێکیان له خودی خۆیدا
به لکه بووه له سه ر راستیی و، له سه ر نه وه که په وانه کراوی خوا به، **وَإِنزَلْنَا مَعَهُمُ
الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ**، له گه لێاندا کتیب و ته رازوو شمان دابه زاندوون، کتیب
مه به ستی پتی نهو به رنامه و په یامیه که خوا سروشی کردوه به پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ته رازوو (المیزان) ش مه به ست پیتی ته رازووی نامیری (المیزان الآلی)
نیه، خوا ته رازوو له تاسمانه وه دانه به زاندوه، به لکو مه به ست پیتی دادگه ریه، یاخود
نهو میتۆدو به رنامه یه که په یام و به رنامه ی خوا ی پتی به رپۆده ده چتی، واته: شتوازی
پیا ده کردنی به رنامه ی خوا، یانی: (میزان) لێره دا مانا پوا له تیه که ی مه به ست نیه، به لکو
مانایه کی دیکه ی پتی مه به سته که بریتیه له دادگه ریی، یاخود هاوسه نگیی.

تتجا نایا بوچی خوا **وَإِنزَلْنَا** پێغه مبه رانی خو ی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به به لکه
پۆشنه کانهوه ناردوون و، کتیب و ته رازوو شی له گه ل دابه زاندوون؟ تا کو خه لک به
دادگه ریی هه لسن و به رپۆه به چن، واته: هه موو پێغه مبه ران ها توون دادگه ریی
له نیوان خه لک دا به چه سیتن، **وَإِنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ**، به کسه ر
که باسی چه سپاندنی دادگه ریی ده کری، دادگه ریی پتو یستی به هیز هیه له
پشتیه وه، چونکه سه مکاران نا هیلن دادگه ریی به چه سپی و له بهر به رژه وه ندیی
خو یانیدا، نایین، بۆیه به کسه ر خوا **وَإِنزَلْنَا** ده فه رموی: تاسنیشمان دابه زاندوه،
هیزکی زۆری تێدایه و، سوود گه لێکی زۆریش بو خه لک و، بو نه وه ش که خوا

بزانتی کنی خوئی و پیغهمبه ره کانی سهر ده خات، به په نامه کیی و به په نهانیی،
 نجا بو نه وهی و نه زانری خوا عَزَّ وَجَلَّ پتویستی به یارمه تییدان و سهر خستی
 خه لکه، ده فهرموی: إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ، به دنیایی خوا زور به هیزه و زوریش
 بالاده ست و زاله، به لام خوا ده یه وی خه لک تا قی بکاته وه، که ده شفه رموی:
وَيَعْلَمُ اللَّهُ مَنْ يَصْرُهُ، بو نه وهی خوا بزانتی، نیا خوا نازانتی؟! با، واته: بو
 نه وهی له واقع دا درکه هوئی و به رجه سته بیی، نه وهی خوا ده یزانتی عَزَّ وَجَلَّ له
 میانی ویستی مروقه کان و کرده وه و هه لسوکه وتیان دا به رجه سته بیی، له سهر
 نه رزی واقع.

دوایی ده فهرموی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ
 وَالْكِتَابَ، به دنیایی تیمه نووح و ئیبراهیممان (عَلَيْهِمَا السَّلَامَةُ وَالسَّلَام)،
 ناردن، که دوو پیغهمبه ری زور پایه به رزی خوان، دوی نه وهی باسی پیغهمبه رانی
 کرد به گشتی، نجا باسی دوو لهو پیغهمبه ره پایه به رزانه ده کات، که بریتین
 له: نووح و ئیبراهیم، که نووح وای پنده چی یه که مین پیغهمبه ری خوا بووبی بو
 مروقایه تیی، یه که مین پیغهمبه ری خاوهن به رنامه، واته: یه که مین پیغهمبه ره که
 بو ئوممه تیک نیردراوه، بو کومه له خه لکیک، ئاده میش عَلَيْهِمَا السَّلَامَةُ پیغهمبه ری خوا
 بووه، به لام بهس خوئی و هاوسه ری بوون، دوایش مندا له کانی په یدابوون له
 فه رمایش تیک دا که له سه حیجی بوخاریی و موسلیم دا^(۱) هاتوه، به راشکاوی
 رایده گه به نئی، که نووح یه که مین پیغهمبه ره بووه خوا بو مروقایه تیی ناردوه، که
 ده شگونجی مه به ست نه وه بی: یه که مین پیغهمبه ری خوا بووه بو کومه لگابه کی
 فراوانی ناردوه، نه گه رنا ئاده م پیغهمبه ره بووه، ئیدریسیش پیغهمبه ره بووه، واش
 پنده چی له پش نووچه وه بووبی، هه روه ها باسی (شیث) یش ده کرتی، به لام
 نهو ناوی له قورئاندا نه هاتوه.

(۱) (.. یانوح! أنت أول الرسل إلى أهل الأرض...) صحیح البخاری: ۴۷۱۲، و مسلم: ۱۹۴.

﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّجُورَ وَالْكَتَبَ﴾، پىغەمبەرلەپەتەسى و كىتىمان خستە
 ۋەچەى ئەو دوو پىغەمبەرلە، واتە: لە دۋاى نووح **عَلَيْهِ السَّلَام** ھىچ پىغەمبەرلەك نەھاتتە،
 لە ۋەچەى ئەو نەبى و، لە دۋاى ئىبراھىمىش **عَلَيْهِ السَّلَام** (خىلىل اللە)، ھىچ پىغەمبەرلەك
 نەھاتتە، لە ۋەچەى ئەو نەبى، پىغەمبەرلەپەتەسى و كىتب و بەرنامەى خوا پىكە ۋە
 تىككەل كىش، ھىچ پىغەمبەرلەك نەبوو، كىتب و بەرنامەى كە نەبى، ھەمىشە كىتب
 و بەرنامە كانى خواش بۇ پىغەمبەرلەن **عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**، بۇ مروۋاھەتەسى نىردراون.

﴿فَإِنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾، واتە: لە ۋەچەى ئەو دوو پىغەمبەرلە،
 خەللىك ھەبوو رەستى گرتبوو، (مۇھتەد)، واتە: رەستى گرتتو، دەست
 بە ھىدايەتەسى خواۋە گرتتو، **وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ**، زۆرلىكەش لە ۋان
 لادەرو لارە بوون.

﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِم بِرُسُلِنَا﴾، ئىجا بە دۋاى ئەو دوو پىغەمبەرلە پاىە
 بەرە: نووح و ئىبراھىم **عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام** و پىغەمبەرلەنى دىكەدا، پىغەمبەرلەنى
 دىكەمان بە دۋادا ناردن، (التقوية: الإتياع)، (تقوية): بربتە لە بەدۋا خستى،
 شتىك بە دۋاى شتىك بخەى، كەسە بە دۋاى كەسىك بخەى واتە: پىغەمبەرلەمان
 پەيتا پەيتا لە دۋاى (نووح و ئىبراھىم) ناردن، ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾،
 عىسەى كۈرە مەپەمىشمان بەدۋاى ۋان خستى، بە دۋاى ۋاندا ناردمان،
 ﴿وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ﴾، ئىنجىلىشمان پەيدا (بە عىسا **عَلَيْهِ السَّلَام**) ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ
 الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾، ئەوانەى شوئىشى كە ۋەتەبوون، پەروش و بەزەپەمان
 خستە دلىانە ۋە، واتە: ۋەبوون كە خواۋەنى پەروش و بەزەپە بوون، پىشتىرىش
 باسمان كەرد: (رَأْفَةً)، ئەۋەپە تۆ بە تەنگ كەسىكە ۋە بى و، پەروشتە بى كە
 توۋشى زىان و ناردەتەسى بى، (رحمة) یش ئەۋەپە تۆ بە تەنگ كەسىكە ۋە
 بى، كە توۋشى قازانجەى بكەى، ئىجا شوئىكە ۋەتەۋانى راستەقەنەى عىسا **عَلَيْهِ السَّلَام**،
 ھەم پەروشىيان لە دلى دا ھەبوو بەرانبەر بە خەللىك، ھەم بەزەپەشىيان لە دلى
 دا ھەبوو، پەروشى خەللىك بوو كە زىانيان لى دور بەنە ۋە، بەزەپەشىيان
 بەرانبەر بە خەللىك ھەبوو، كە توۋشى خىرو قازانجەيان بكەن.

بۆيەش خوا دەفەرمۇي: خىستمانە دۇيانەو، چۈنكى ھەموو شىتېك بە ويىستى
خوابە، نەگەرنا بېگومان سىفەتەكانى مروّف خوۋى وەدەستيان دىنى، وەك
پىغەمبەر ﷺ فەرموويەق: **{إِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعْلُمِ وَإِنَّمَا الْإِنَّمَا بِالْعِلْمِ بِالتَّعْلُمِ}** (۱) واتە:
بەدۇنيایى زانىارىي بە فېر بوونەو، ھىدىي و مەندىش بە خو ھىئانە.

﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا﴾، رەھبانييە تېكىشيان داھىئا، **﴿مَا كُنْتُمْ عَلَيْهَا﴾**
تېمە لەسەرمان پىتويست نەگردىبون (خۇيان دايانھىئا) **﴿إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانٍ﴾**
واتە: داشيان نەھىئا، مەگەر بە مەبەستى داواکردنى رازىيکردنى خوا، ياخود
خۇيان دايانھىئاو، تېمە لە سەرەتاوہ لەسەرمان پىتويست نەکردن، بەلام دوايى
بۆيە ليگەرلين، شوئى بکەون، چۈنكى دەيانويست رەزامەندىي خوا لەو پىيەوہ
داوا بکەن، **﴿فَمَارَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾**، بەلام وەك رەچاوکردن و چاودىريى کردنى
راستەقىنە، چاودىرييان نەکردو نەيانپاراست، واتە: ئەو رەھبانييەتەي دايانھىئاو
بۆ ئەوہي رەزامەندىي خواي پى داوايکەن و، خوا لەسەرى پىتويست نەگردىبون،
وەك ھەقى خوۋى نەيانپاراست و ئاگايان لىي نەبوو، **﴿فَقَاتِلْنَا الَّذِينَ مَأْمُونُوا مِنْهُمْ﴾**
﴿أَجْرُهُمْ﴾، تېمەش ئەوانەي بروايان ھىئاوہ لەوان و پىيەوہ پابەند بوون و،
پاداشتى خۇيانمان پىدان، **﴿وَكَبِيرٌ مِنْهُمْ فَكَيْفُونَ﴾**، زۆرىكىشيان لادەرو لارى بوون.

لە كۆتايىدا خوا ﷻ پو لە مسولمانان دەكات: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾**
﴿وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفَايَتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾، ئەي ئەوانەي برواتان ھىئاوہ! پارىز لە
خوا بکەن و، بروا بە پىغەمبەرەكەي پىتن، نىجا مادام بروادارين، ديارە بروايان
بە پىغەمبەر ﷺ ھىئاوہ، پارىزكارىشيان ھەيە، بەلام ئەمە يانى: لە پارىزكارىي
و لە ئيمان بە پىغەمبەرى خواش ﷺ زياد بکەن، واتايەكى دىكەي: ھەندىك

(۱) أخرجه الخطيب في « تاريخه » (۹ / ۱۲۷) أخبرنا علي بن أحمد الرزاز حدثنا، عبد الصمد بن علي الطستي حدثنا أحمد بن بشر بن سعد المرثدي حدثنا سعد بن زنبور، حدثنا إسماعيل بن مجالد عن عبد الملك بن عمير عن رجاء بن حيوة عن أبي هريرة مرفوعا به، قال الألباني: هذا إسناد حسن، أو قريب من الحسن.

لە زانایان گوتووایانە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەو ئەوانە ی پرواتان هیناوه!
 لە خواوەن کتێبه‌کان، نەصرانییه‌کان و جگه‌له‌ ئەوانیش، چونکه‌ خوا ده‌فه‌رموی:
 ﴿فَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ﴾، بێگومان خواوەن کتێبه‌کانیش پێش هاتنی
 پێغه‌مبه‌ری کۆتایی، که‌ساتیکیان تێدا هه‌بوون، برواداربوون و پابه‌ندبوون به‌
 به‌رنامه‌و تایینی خۆیانەوه‌، ده‌گونجی لێرده‌دا رووی دواندن له‌وان بێ، واته‌: ئەو
 ئەوانە ی بروادارن و کاتی خۆی پرواتان هیناوه‌ به‌ عیساو به‌ مووسا به‌ پێغه‌مبه‌رائی
 دیکه‌ (عَلَيْهِمُ السَّلَام)! پارێز له‌ خوا بکه‌ن و بروا به‌ پێغه‌مبه‌رده‌که‌ی بێن، واته‌:
 پێغه‌مبه‌ری کۆتایی موحه‌ممهد ﷺ ﴿يُؤَيِّدُكُمْ كَقَلِيلٍ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾، (خوا) دوو به‌ش
 له‌ به‌زه‌یی خۆیتان پێ دده‌ات، واته‌: دوو به‌ش له‌و پاداشته‌ی له‌ به‌زه‌یی خواوه‌
 هه‌لده‌قولێ پێتان دده‌ات، ئنجا ته‌گه‌ر مه‌به‌ست پێی برواداران و مسوڵمانان بێ،
 بانی: پاداشتی دوو قاتتان پێ دده‌ا، ته‌گه‌ر مه‌به‌ستیش بروادارانی خواوەن کتێبه‌کان
 بێ، واته‌: دوو به‌ش له‌ پاداشتی خۆیتان پێ دده‌ات، به‌شێکی له‌سه‌ر ئەوه‌ی
 دوا ی پێغه‌مبه‌ری پێشتر که‌وتوون و، به‌شێکیشی له‌سه‌ر ئەوه‌ی شوێن پێغه‌مبه‌ری
 کۆتایی که‌وتوون، هه‌روه‌ها ته‌گه‌ر مه‌به‌ست پێی مسوڵمانانیش بێ، بۆیه‌ خوا ﷻ
 دوو پاداشتیان دده‌اتی: یه‌کیان له‌ به‌رانبه‌ر ئەوه‌دایه‌ که‌ بروایان به‌ پێغه‌مبه‌رائی
 پێش موحه‌ممهد ﷺ هیناوه‌ به‌ گشتی شوێنیان ده‌که‌ون، پاداشتیکیشیان له‌
 به‌رانبه‌ر ئەوه‌دایه‌ که‌ بروا به‌ پێغه‌مبه‌ری کۆتایی دینن و شوێنی ده‌که‌ون.

﴿وَجَعَلَ لَكُمْ تَوَارِثُشْوَبَ﴾، هه‌روه‌ها رووناکیه‌ گنان بو ده‌ره‌خسێن پێی
 برۆن، واته‌: به‌رچاوتان پۆشن ده‌کاته‌وه‌، عه‌قل و دڵن پۆشن ده‌کاته‌وه‌: چۆن
 به‌رپوه‌ بچن و ژبان بگوزهرێن! ﴿وَبَعَثَ لَكُمْ﴾، لیشتان ده‌بووری ﴿وَاللَّهُ عَزَّوَجَلَّ﴾
 رَحِيمٌ، خواش لیپورده‌ی به‌ به‌زه‌یه‌.

﴿لَتَلْبَعَنَّ أُمَّهُنَّ السَّعْيَ﴾، بو ئەوه‌ی خواوەن کتێبه‌کان نه‌زانن، ﴿أَلَا
 يَفْقَرُونَ عَلَى شَيْءٍ﴾، که‌ توانایان به‌سه‌ر هیه‌چ شتیکدا نیه‌، ﴿مَنْ فَضَّلَ اللَّهُ﴾، له‌
 به‌خششی خوا ﴿وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ﴾، هه‌روه‌ها که‌ به‌خشش به‌ ده‌ستی خواجه‌،

بەخشى خا تەنیا بە دەستى خوايە، ﴿يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾، بە ھەر كەسىكى دەدات بىھوى، ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، خواش خاودن بەخشى مەزنە.

نەم نايەتە زانايان زۆر مشت و مريان لە بارەيەو بوو، كە دوايى لە مەسەلە گرنگەكاندا زياتر شى دەكەينەو، بەلام ليرەدا نەوئەندە دەليين: كە دەفەرموي: ﴿لَقُلَّا﴾:

أ- ھەندىك لە زانايان گوتووينا: ﴿لَا﴾، زياد كراوہ بۆ جەختكردەو، ياني: ﴿لِيَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلاَّ يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، بۆ ئەوێ خاودن كتيبەكان بزنان، كە ھيچ لە بەخشى خوا بە دەستى ئەوان نيە، دەيدەن بەكى و نايدەن بەكى؟ ﴿وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ﴾، بەلكو بەخشى خوا بە دەست خواوہيو، ﴿يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾، دەيدات بە ھەر كەسێ كە بىھوى.

ب- ھەندىكيش گوتووينا: ﴿لَا﴾، ھەر لە جىگای خۆيەق و زياد نيە، ﴿لَقُلَّا يَمَّا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾، بۆ ئەوێ خاودن كتيبەكان نەزانن، ﴿أَلَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، كە توانايان بەسەر ھيچ لە بەخشى خوادا نيە، ئنجا كە نەيانزاني توانايان نيە، ماناي وايە دەمارگيردەبن بۆ نايينە نەسخ كراوہكانى خويان و لەسەريان دەپۆن و، بپروا بە پيغەمبەرى كۆتايى و، بە دوا پەيامى خوا ناھيتن.

ج- ھەندىكيش ئاويان ليكدادەتەو: ﴿لَقُلَّا يَمَّا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾، بۆ ئەوێ خاودن كتيبەكان نەزانن، ﴿أَلَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، كە پيغەمبەر ﷺ و موسلمانان توانايان بەسەر ھيچ لە بەخشى خوادا نيە، بۆيە ئەگەر ئێو ئەھلى تەقوا بن و بپروا بە پيغەمبەرى خاتەم ﷺ، بيتن، ئەي موسلمانينە! خوا دوو بەش لە پاداشتى كە لە بەزەيبى خۆيەو سەرچاوە دەگرێ، پيتان دەدات و، پروناكييتان بۆ دەرەخستنى و ليشتان دەبوورێ.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

تیکرای پیغه مبه ران به موعیزه و به لگهی سه مینه ره وه تیرا و، کتیب و ته راز ووشیان له گه ل دابه زینا و، تا کو خه لک به دادگه ریی به ریوه بچن و، خوا ناسنشی دابه زاندوه که هیزی زۆرو سوود گه لی تیدان بو خه لک، تا کو خوا ده ری بخت و بۆی ده رکه وئی، (له سه ر نه رزی واقع ده ری بخت، له واقیعا) کئ خۆی و پیغه مبه رانی به په نامه کیی سه ر ده خات؟

خوا ده فرموی: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَصْرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

شیکردنه وئی ئەم ئایه ته موباره که، له جهوت برکه دا:

(۱) ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾، به دنیایی (و به جه ختکردنه وه) پیغه مبه رانمان به به لکه روشنه کانه وه ناردوون.

(۲) ﴿وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾، کتیب و ته راز ووشمان له گه ل دابه زاندوون، تا کو خه لک به دادگه ریی به ریوه بچن.

(الطبری) ده لئ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْمُقْسَلَاتِ مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْأَنْبِلِ، وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْأَحْكَامِ وَالشَّرَائِعِ، وَالْمِيزَانَ بِالْعَدْلِ لِيَعْمَلَ النَّاسُ بَيْنَهُم بِالْعَدْلِ، وَاتِهِ﴾ پیغه مبه رانی خۆمانمان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به پوونکردنه وئی روشن و دوورو درێژه وه ناردوون، به به لکه روشنه کانه وه ناردوون، کتیبشمان له گه ل دابه زاندوون، که یاساو به نامه کانی خوای تیدان، ته راز ووشمان به دادگه ریی

لەگەل دابەزاندوون، تاكو خەلك لە نىو خۆياندا بە دادگەرىي بەرپۆهەچن و ژيان بگوزەرتنن.

(الطبري) لە (قتادة) وه هينايهتی: (المِيزَانُ: العَدْلُ) (أخرجه الطبري: ۳۳۷۱، عن قتادة) واتە: قەتادە گوتوويهتی: (مِيزَان) لێره دا مەبەست پێی دادگەریه.

ههروهها له (ابن زيد) وهههینايهتی: (المِيزَانُ: مَا يَعْمَلُ النَّاسُ، وَيَتَعَاطَوْنَ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا مِنْ مَعَاشِهِمْ الَّتِي يَأْخُذُونَ وَيُعْطَوْنَ: يُعْطَوْنَ مِيزَانٍ، يَأْخُذُونَ مِيزَانٍ) (أخرجه الطبري: ۳۳۷۲، عن ابن زيد) ئینو زەید گوتوويهتی: تەرازوو تەوہیە کە خەلک کاری پێدەکات، لە دنیا دا، لە ژیان و گوزەرائی خۆیانداو، ئەو شتانەى وەر یان دەگرن و ئەو شتانەى دەیاننەن، بە تەرازوو شت دەدەن و، بە تەرازوو شت وەر دەگرن.

یانی: ئەو وشەى تەرازووی هەر بە مانا پۆلەتییە کەى خۆی هیناوه.

بەلام بێگومان بە مانا پۆلەتییە کەى ناگونجی، چونکە خوا تەرازووی دابەزاندوه، بەلکو تەرازوو نامرازی کە بۆ چەسپاندنی بەشیک لە دادگەریی، ئەو شتانەى پێی دەکیشرێن و دەپێورێن.

(۴) - ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾، ئاسنیشمان دابەزاندوه:

أ- هەندیک لە زانیان گوتوویانە: (الْإِنْزَالُ مُسْتَعَارٌ لِخَلْقٍ مَعْدُهُ)، دابەزاندن خوازاوه تەوہ بۆ ئەوہ کە خوا کائزای ئاسنی دروستکردوه.

ب- هەندیک لە زانیانی گوتوویانە: لێره دا مەبەست لە: ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾، پێکھێنان و دروستکردنی ئاسنە لە توێکلی زەویی دا، لە بەرگە خاکیی زەویی دا، چونکە ئەو ئاسنە لە ئەصلاً لەسەر پۆه دابەزیوه و هاتۆتە نێو خرۆکەى زەوی، شایانی باسیشە: توێکلی خاکیی خرۆکەى زەوی (القشرة الأرضية)، بە دەریاکان و بە چیا یە کانی شەو، یەک لە سەر سەد (۱۰۰/۱) ی قەبارەى زەوییە، واتە: چیا یە کان بەو هەموو بەرزاییانەو، بە چیا یە هیمالایە شەو و بە لووتکەى ئیفریستی شەو (کە ۸۸۶۴) مەتر بەرزە، واتە: نزیکەى نۆ

كىلۇمەترو، دەر يايە كان كە بەو ھەموو قوۋىيە يانە ھو، ئنجا بە ھەردووكيان (۱سم) لە (۱۰۰سم) ى قەبارەى زەوى پىكدىنن، واتە: يەك لەسەر سەد (۱۰۰/۱)، تويكلە خاكىي و تاويى يەكى نيو سانيميان بەر دەكەوئ، دوايى لە كورته باسئكدا باسى ئاسن دەكەين.

دوايى خوا دەفەر موي:

(۵) - ﴿فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾، (ئەو ئاسنە) ھىزىكى زۆرى تىدايە، ھىزىكى سەخت و پتەوى تىدايە.

(۶) - ﴿وَمَنْعَفٌ لِلنَّاسِ﴾، ھەروەھا سوود گەلىكى تىدايە بۆ خەلك.

دەگونجى مەبەست لە ھىزى زۆر، ھىزى چەك بى و، مەبەست لە سوود گەلى دىكەش ئەو تەكتۆلۆژ يايە بى، كە بەشەر بەكارى دىنى لە حالەتى تەبايى و ئاشتىي و دوور لە شەرو ئاژاودا.

(۷) - ﴿وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ مَنِ يَنْصُرُهُ، وَرُسُلُهُ بِالْغَيْبِ﴾، بۆ ئەوەش خوا بزانتى كى خۆي و پىغەمبەرەكانى بە پەنامەكىي سەردەخات. (ل) ى (لِيَعْلَمَ) (لَاَمُ التَّغْلِيلِ)ە، ھۆكار ھىنانەو: بۆيە خوا ﷻ ئاسنى دابەزاند، تاكو بزانتى كى خۆي و پىغەمبەرەكانى سەر دەخات، بە پەنامەكىي؟ واتە: بە ناديارى و كاتى خوا نابىنن.

وشەى: (بِالْغَيْبِ)، دەگونجى پەيوەست بىتەو بە پاناوى (ھ) ى (يَنْصُرُهُ) و بە (رسلە) يەو، واتە: لە كاتىكدا خواو پىغەمبەرانى نابىنى و، دەشگونجى پەيوەست بى بە (مَنِ) ى، (مَنْ يَنْصُرُهُ)ەو، واتە: لە كاتىكدا ئەوكەسە ناديار (غائب)ە، يانى: خۆي ناديارەو كەس نابىنى، بە لآم پەيامى خواو نابىنى خوا سەر دەخات.

(۸) - ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، بە دلنبايى خوا بە ھىزى زالە، توانادارى بالا دەستە، واتە: بە دلنبايى خوا ﷻ پەكى لەسەر كەس نەكەوتو، نابىن و بەرنامەى خۆي سەربخات، پىغەمبەرانى سەربخات و پەيامى خۆي بچەسپىنى، بە لآم خوا ﷻ ويستوو يەتى مروڤەكان تاقي بكا تەو، تايا كى بى ئەو ھى خوا ببىنى ﷻ پەيامى خوا سەردەخات و پىغەمبەرانى خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، سەردەخات و پشتيان دەگرئ؟!

کورتە باسیک لە بارەی نایەتی (٢٥)ی سوورەتی (الحدید)دووە

بەرێزان!

ئەم کورتە باسە لە حەوت بەرگەدا دەخەینەڕوو:

بەرگی یەکەم:

تیکرای پێغمەبەرائی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خوای کارزانی میهرەبان راستەوخۆ ناردوونی، بێ ئەوەی خوێان دەستیان تێیدا بووبێ، زانیی ئەوەش زۆر گرنگە، پێغمەبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هیچیان دەستیان لەوەدا نەبوووە ببنە پێغمەبەر، وەک گوتراوە: خەونیشیان پێوە نەبینووە، بەلام خوا ﷻ دیاریی کردوون و، هەلییژاردوون، لیژەدا مەبەستم بەر پەرچدانەوێ هەندیک لە پۆژەلاتناسەکانە، کە لەبەر ئەوەی پێغمەبەری خاتەم ﷺ بەر لەوەی وەحیی بو بێ، لە ئەشکەوق (حراء)دا، خواپەرستی دەکرد، دەلێن: ئەوە مەشق و پرهتانی کردووە، خوێ نامادە کردووە بۆ پێغمەبەرایەتی! بەلام خوا ﷻ بە دروێان دەخاتەو لە نایەتیک زۆر پوون و پاشکاودا، لە سوورەتی (القصاص)دا کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ ٨٦، تۆ بە تەما نەبووی و ئومیدەوار نەبووی: کتییەت لە پەروەردگارتەووە بۆ دابەزێت، بەدلناییی پێغمەبەری خوا موحمەد ﷺ بە تەمای ئەوە نەبووە خوا ﷻ کتییەت بۆ دابەزێت.

هەرۆهە لە سوورەتی (یونس)دا دەفەرموێ: ﴿قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ ١٦، واتە: بێ، ئەگەر خوا ویستبای نە بەسەرمدا دەخوێندنەووە، نە ئێوەشم پێ دەزاناند، چونکە تەمەنیکم لە پیش وی (بەرلەوێ قوربانم بو بێ) لە ئێوە تان

دا گوزه راندوه، ئایا نافامن؟ واته: ئایا نافامن نه گهر پیغه مبه رایه تیی له خو مه وه بووایه، لی نه ده گه رام تاکو ته مه نم ده گاته چل سالی، به لکو پشتر ده ست به کار ده بووم، به لام پیغه مبه ری خاتم و هه موو پیغه مبه رانی دیکه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به هیچ جوړیک کهم و زور ده ستیان لهو وه حی و پیغه مبه رایه تیی هه دا نه بووه، که خوا پتی خه لاق کردوون، له سوو ره قی (القصص) دا، زور به روون و راشکاوی خوا ده فهرموو: ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ (۸۶) واته: تو به تومید نه بووی که کتیب بو لا بنیردری، ته نیا به زهی پی ره ردگارت بوو، واته: نه وه به زهی پی ره ردگارت بووه هوئی نه وه که نه و کتیب نه وه و په یام و به نامه به بو تو ب و پله ی پیغه مبه رایه تیی کوتابی به تو به خشری.

برگه ی دوهم:

هه موو پیغه مبه ران به به لگه و موعجیزه ی روونی سه لمینه ره وه هاتوون و، هیچ پیغه مبه ریک نه هاتوه، مه گهر به لگه و موعجیزه یه کی یقناعکه رو سه لمینه ری پی بووه بو به ران به ره کانی، ته م ئایه ته (الحدید- ۲۵-) زور به روونی نه وه ده گه یه نی: {پیغه مبه رانی خو مامان به به لگه روشنه کانه وه ناردوون} له فهرمایشتی پیغه مبه ریش دا ﴿إِنَّمَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ: ۴۶۹۶) واته: هیچ پیغه مبه ریک له پیغه مبه ران نه بووه، مه گهر شتیکی پیدراوه، له سه ر وینه ی نه وه خه لک برپا بیتن، واته: به لگه یه ک که سه لمینه ری داوای پیغه مبه رایه تییان بی، به لام موعجیزه و به لگه ی هه ر کام له پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به گویره ی هه لومه رچی کو مه لگایه که ی بووه، له گه ل ناستی روشنبیری و فکریان دا گونجاو بووه، وه لامده ره وه ی پیداو یستی نه و چاخ و سه رده مه بووه.

برگه ی سیم:

سه رجه م پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به به نامه و ربازو شتوازی پیاوه کردنی به نامه که شیانه وه، نیردراون: ﴿وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ﴾

(میزان) بە مانای تەرازوو دی، نامیزێک کە شتی پێی هەڵدەسەنگێتێ (مَا يُوزَنُ بِهِ الْأَشْيَاءَ)، بە لām گومانی تێدانیه، لێره دا مەبەست پێی ئەو حالەتیه کە بە هۆی کتیبی خواوە لە ژبانی بەشەردا دێتە دی، کە بریتیه لە دادگەری و هاوسەنگی، هەر وەک لە سوورەتی (الشوری) شدا، خوا دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ﴾ واتە: خوا میزانیشی دا بە زانێوە و پێی کتیب، تەرازوو کەش هەر لە نێو کتیبە کە دایە، چونکە بە هۆی ئەو کتیبەو هەلک ژبانی هاوسەنگ دەبێ و، بە دادگەری بە پێوە دەچن، کەواتە: ئەوانە ی پێیان وابوووە خوا تەرازووی دا بە زانێوە، لە گەڵ هەر کام لە پێغەمبەرەکان دا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەیان پێکاووە ئەو مانا پێوەتییه لە ئایەتە کە نافەرمانێوەو مەبەست نێو، وشە ی (میزان) یش کە لە قورئاندا بە کارهاتووە، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الرحمن) دا، بە تەفصیل باسمان کردووە، کەم وایە مەبەست پێی تەرازووی زانراو بێ: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ نایا ئەمە چ پێوەندییه کی بە تەرازوووە هیه؟ ﴿وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ یانی: خوا تەرازووی داناوە لە گەردووندا کە بریتیه لە سیستم (نظام) و هاوسەنگی و پێک و پێکی، کە لە گەردووندا هیه، دیسان: (المیزان الکونی) ﴿أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ﴾ تاکو ئێوەش (وەک چۆن گەردوون هەمووی تەرازوو و هاوسەنگە) لە ژبانی خوێندندا لە تەرازووی دادگەری لانه دەن، کە لە شەریعەتدا بەرجهستهیه، ئەوەش تەرازووی شەریعی (المیزان الشرعی)، بە لām ﴿وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ﴾، کێشان و پێوان بە دادگەرانه بکەن و، تەرازوو کەم مەکەن، واتە: کە سێک شتی بوو دێکشن، با راست و دادگەرانه بێ، ئەمەش یان تەرازووی نامیزییه (المیزان الآبی)، کەواتە: لە قورئاندا وشە ی (میزان) هەتا جارێک بە مانای ئەو نامیزو نامیزاری شتی پێی هەڵدەسەنگێتێ، بە کارهاتووە چەندان جار بە مانای هاوسەنگی و دادگەری و پێک و پێکی هاتووە.

برگەى جوارەم:

ئامانجى بىنەزەتتىى ھاتتى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) چەسپاندنى دادگەرىى بوو ھە نىو خەلکدا ﴿لَيَقُومَنَّ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾، ئەمە ھەك پەيوەندىى نىوان خەلکە خوۋيان، ئەگەرنا ھەك پەيوەندىى نىوان مەرقەھەكان و خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ ھەموو پىغەمبەران ھاتوون: خوا بە يەكگرتن و تەنیا خواپەرستىى و، خوۋ يەكلایى كەرنەو ھە بو بەندایەتتىى كەرن و پەرستىى خوا، ھاوبەش بو خوا پەيدا نەكەرن، بچەسپىتن، ھەك ھە سوورەتى (الأنبياء) دا ھاتو: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾، ھە پىش تەودا (نەى موھەممەد ﷺ) ھىچ پىغەمبەرىكمان نەناردو، مەگەر پىمان راگەياندو ھەك بە خەلک راگەبەنتى: جگە ھە مەن ھىچ پەرستراوۋىك نى، تەنیا بەندایەتتىى بو مەكەن.

كەواتە: پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ھەم دوو ئايەتە موپەرەكەدا، ھە سوورەتى (الأنبياء) دا، دەفەرموۋى: خوا ھەموو پىغەمبەرانى ناردوون بو ئەو ھە تەنیا خواپەرستى، خوا بە يەكگرتن بە خەلک راگەبەنتى، لىرەش دەفەرموۋى: خوا ھەموو پىغەمبەرانى ناردوون، كە خەلک بە دادگەرىى بەرپەو ھەچن، كەواتە: ھەموو پىغەمبەران ھاتوون بو چەسپاندنى ئەو دوو پاىە گەورەيە:

۱- خوا بە يەكگرتن (توحید) و تەنیا خواپەرستىى.

۲- دادگەرىى، بە رىك و پىكىى و بە دادگەرىى بەرپەو ھەچوون.

كەواتە: بەبىى ھىدايەت و بەرنامەبەك كە بە پىغەمبەران دا ناردوويەتى، ھىچ كام ھەم دوو ئامانجە گەورەو گەنگە ناچەسپن، نە خوا بە يەكگرتن ھە ژيانى بەشەردا دەچەسپن، تەنیا بەندایەتتىى كەرن بو خوا، نە دادگەرىيش بە مانای وشە دەچەسپن، ئەو كاتەش مەرقەھەكان بىانويان دەبى، چونكە خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ دەفەرموۋى: ﴿رُسُلًا مُبْتَلَيْنَ وَمُنْذِرِينَ لئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ النساء، واتە: پێغه مەهرانیکی دڵخۆشكەرو ترسینەر، تاكو خەلك له دواى پێغه مەهران (عَلَيْهِمُ السَّلَام) بەلگەى نەبوتى لەسەر خوا ﷻ، كهواتە: هەتا پێغه مەهران نەيەن، خەلك بیاوو و بەلگەى هەر دەبێ، كه تەنیا خوا نە پەرستى و، بە دادگەرى بەرپۆه نەچى، بەلام له دواى هاتنى پێغه مەهران و پەيامى پر له خوا بە يەكگرتن و پر له دادگەرى خوا، بەشەر يەك بیاوو نامى.

برگەى پێنجەم:

دابه زێرانی ناسن راستەوخۆ بە دادگەریهوه پەيوهسته، خوا دواى ئەوهى باسى: ﴿لَيَقُومَنَّ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾، دەكات، يەكسەر دەفەرموى: ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، تاسنیشمان دابه زاندهوه كه هيزىكى زۆرو، سوود گەلىكىشى تىدايه بو خەلك، هيزه زۆره كه بو لى دروستكردى جوړه كانى چهك، كانى خوێ شىرو قەلغان و گورزو مەتال و ئەو شتانه بوون، بەلام تىستا تەكنۆلۆجىاى سەربازى زۆر بەهيز بووه، ﴿وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، سوود گەلىشى تىدايه بو خەلك، زانايان هەر كه سه به پى پۆزگارى خوێ، ئەو شتانهى له ناسن دروستكراون، نامازەيان بهو شتانه كردوهو گوتوو يانه: ئەو حەواج و كەل و پەلانهى له ناسن دروست دەكرين، ئەگەر خەنجەر و شمشىرو چهقوو... هەر شتىكى دىكه، له ژيانى تاساى داوهك: قاپ و قاچاغ و دەفرو تەشت و مەنجەل و... هەند، بەلام تىستا ئيمه دەزانين چه مكى ئەم نايەتەو، چه مكى ئەم وشەيه: ﴿وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، زۆر فراوانهو نامازەيه به تەكنۆلۆجىاى مەدەنى، كه مەگەر چۆن دەنا ناسن دەچتەوه نيو زۆر بهى هەرە زۆرى پيشە سازى عەسكەرى و مەدەنىيش.

برگەى شەشەم:

لە ئەنجامى سوۋدەمەند بوۋنى مەۋقە كاندە لە ئاسن، بۆ چەسپاندنى دادگەرىي،
 پشتيوانانى خوا ﷻ و پىغەمبەرەكانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەرەكەون لەسەر
 نەرزى واقىق دا، ﴿وَلَعَلَّمَ اللَّهُ مِّنْ نَّصْرِهِ، وَرُسُلَهُ بِالْعَنِيْبِ﴾، بۆ ئەوەى خوا بۆى
 دەرکەوۋى ھەر كەسى خۆى و پىغەمبەرەكانى سەر دەخات، بە ناديارىي
 واتە: لە ئەنجامى بەھرمەندبوۋن لە ئاسن دا، جەنگ و جىھاد دىتە پىش،
 بۆ سەرخستنى ئايىن و بەرنامەى خواو بۆ چەسپاندنى، ھەلبەتە ئايىن و
 بەرنامەى خوا، پىۋىستىي بەھىز ناكات بۆ بلاۋكردنەوہى، بەلام دوايى كە
 دەبىتە قەۋارەيەك و ئەو قەۋارەيە، ئەگەر بىھوۋى دادگەرىي بچەسپىتى، دەبى
 ھىزى ھەبى، چونكە خەلكىكى زۆر چاۋى لە زولم و ستەمە، زولم و ستەمى
 نەتەۋايەتسى و، چىنايەتسى و، ئابوورىي و، سياسىي و، كۆمەلەيەتسى و، ھەزىان
 لە خۇ فەرزكردن و خۆسەپاندنە، دەبى ئاسنىك ھەبى بەرپەرچىان بداتەوہ،
 كەواتە: كۆمەلگەى بەشەر پىۋىستىي بە دوو شتان ھەيە: (كِتَابُ يَهْدِي وَحْدِيْد
 يَحْمِي)، كىتپىك و بەرنامەيەك كە رى پىشان بدات و، ئاسنىكىش كە بىپارىزى،
 ئەو كىتپە بپارىزى، ئەو كىتپەى فەرمان بە دادگەرىي دەكات، چونكە لە باسى
 دادگەرىي دا، خوا باسى ئاسن دەكات، ئەگەرنا ئەگەر مەسۇلمانەتسى و دىندارىي
 تەنيا ئيمان و عەقىدەو نوپۇزۇ رۇزۇو و تاعەت بى، پىۋىستىي بە ئاسن ناكات،
 بەلام كە باسى دادگەرىي دەكرى، باسى ئاسن و ھىزىش دىتە پىش، نەك لەبەر
 ئەوہى دىنى خوا پەكى لەسەر ھىز كەوتوہ، بەلكو لەبەر ئەوہى ئايىنى خوا
 دەيەوۋى دادگەرىي بچەسپىتى و، ستەمكارانىش ناھىلن دادگەرىي بچەسپى، چ
 ئەۋانەى چاۋيان لەوہىە ستەمى نەتەۋايەتسى بكنە و، نەتەۋەكان بخەنە ژىر
 دەستى خۇيان، چ ئەۋانەى چاۋيان لە ستەمى ئابوورىيە، يان چاۋيان لە ستەمى
 سياسىيە، يان چاۋيان لە ستەمى كۆمەلەيەتسىيە، ئەۋانە دەبى ئاسنىك و ھىزىك
 ھەبى بىانسەلەمىنىتەوہو بىانپرىنگىنىتەوہ، لەو نامانچ و مەبەستە ناشەرعىيائە.

برگهی حهوتهم:

تهو هس همووی بو تاقیکردنه وهی مروّفانه، ته گهرنا خوا خاوهی نهو پهری هیژو بالادهستی بن سنووره، ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾.

له کوّتایی نهم کورته باسه مان دا ده لیّین:

نهم نایه ته موباره که ناماژهی کردوه به حهوت پیکهینه ره که ی قهواره به کی سیاسی و دهوله تیک:

۱- پیغهمبه ر ﴿وَ﴾ نوینه ری خوا به و هیدایهت و بهرنامه ی خوا بو خه لک دینن.

۲- به لّام نهو پیغهمبه ره بو نهوه ی جیابیته وه له وانه ی به ناهق و به ناراست و به درو تهو نیدیدیعی به دهکن، به لّگو و موعجزه سه لمینه رو دهسته و سانکه ری پییه.

۳- ههروه ها کتیب و بهرنامه یه کی پییه.

۴- دیسان شیوازو ریبازی پیاده کردنی نهو بهرنامه یه ی پییه که به (میزان) تهعبیر کراوه.

۵- نهو پیغهمبه رانه علیهم السلام و جینشینانی نهو پیغهمبه رانه، دهیانه و ی به هو ی نهو کتیبه وه نهو شیوازو ریبازه وه ی کتیبه که ی پی به رتوه ده بن، دادگه ری له نیتو خه لکدا بهرپا بکه ن، به مانای فراوانی: دادگه ری له پرووی نه ته وایه تی و، له پرووی چینایه تی و، له پرووی تابووری و، له پرووی سیاسی، له پرووی کۆمه لایه تی و هه تا دوا بی.

۶- هه بوونی هیژی سه ربازی و هیژی مه ده نییش، پیویسته بو چه سپاندنی دادگه ری تاکو کۆمه لگا به دادگه ری به رتوه بچن.

۷- فیداکاری له پیتاو سه رخستنی بهرنامه ی خوا دا: ﴿وَلْيَعْلَمْ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ﴾. به بن تهو هس، بگومان قهواره به کی سیاسی که ده بن دادگه ری بچه سپنن، به پتی بهرنامه ی خوا، ناتوانن له سه ر پتی خو ی بوه ستن و، بهرده وام بن.

که‌واته: ئەم ئایەتە موبارەکە ئاماژەی بە هێڵە گشتییەکانی قەوارەییەکی سیاسی دەولەتتیک، کرد، که خوا ﷻ پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) ناردوون، بەرپای بکەن و بیهێننە دی، ئنجا ئایا چەندیان توانیویانە که دەولەت و قەوارەیک بێننە دی و، شەریعەتی خوا و ئەو کتیب و بەرنامەییە خوا، پیاده بکات و، دادگەریی لەنیو خەڵکدا بچەسپێ و، چەندیان نەیانتوانیوه، ئەوه مەسەلەیه‌کی دیکه‌یه، بەلام گرنگ ئەوه‌یه خوا ﷻ پێغەمبەرانی بۆیه ناردوون، به‌و شیوه‌یه کتیب و په‌یامی خوا له ژبانی خەڵکدا پیاده بکەن و، دادگەریی به‌رپا بکەن.

کورته باسیک له باره‌ی ناسنه‌وه

به‌پـێـزان!

کورته باسیک له باره‌ی ناسنه‌وه، ده‌که‌ین له‌به‌ر پـۆـشـنـایی ئه‌و پـسته موباره‌که‌دا که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، واته: ناسنیشمان دابه‌زاندوه، هه‌یـێـکی سه‌خت و زۆرو سوود گه‌لێکی تێدايه بۆ خه‌لك، ئه‌ویش له پێنج پرگه‌دا:

١- پێناسه‌ی ئاسن (الحديد):

بۆ ناماده‌کردنی ئه‌م باسه‌ پشتم به‌ چه‌ند سه‌رچاوه‌یه‌ک به‌ستوه، سه‌ره‌تا بۆ پێناسه‌ی ئاسن، پشتم به‌ (الموسوعة العربية)^(١) به‌ستوه، ده‌لێ: (الْحَدِيدُ: مَعْدِنٌ صَلَبٌ رَمَزُهُ (Fe) مِنْ اسْمِهِ اللَّاتِينِي (Ferrum)، لَوْلَهُ بَيْنَ الْفِضِّي وَالرَّصَاصِي لَمَّا عَجِدَ الْقَابِلِيَّةَ لِلتَّشْكِيلِ، رَقْمُهُ الذَّرِّي: (٢٦) وَوَزْنُهُ الذَّرِّي (٥٥،٨٥)، أَمَّا وَزْنُهُ التُّوعِي فَهُوَ (٨٦،٧)، دَرَجَةُ انصَهَارِهِ: (١٥٤٠°م)، وَدَرَجَةُ غَلْيَالِهِ: (٣٢٥٠°م)، وَهُوَ أَهَمُّ الْمَعَادِنِ عَلَى الْإِطْلَاقِ، وَأَكْثَرُهَا نَفْعًا لِلبَشَرِيَّةِ).

به‌ چاکم زانی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌که‌ به‌ عه‌ره‌بیه، ده‌قه عه‌ره‌بیه‌که‌ بێنم، ده‌لێ: ئاسن کانزایه‌کی رەق و پته‌وه، رهمزه‌که‌ی (Fe)ه، که له ناوی لاتینی (Ferrum) هاته‌وه، رهنه‌گه‌که‌ی له نیوان زیوی و خۆله‌میشی دایه، دره‌وشاوه‌یه، زۆر باش ده‌گونجی شتی لێ دروست بکری (یانی: له شتیه‌ی جو‌راو جو‌ردا خۆی بپینیتیه‌وه) ژماره‌ی گه‌ردیله‌یه‌که‌ی (٢٦)ه، کیشه‌که‌ی (٥٥،٨٥)، به‌لام کیشی جو‌رییه‌که‌ی (٨٦،٧)ه، له پله‌ی (١٥٤٠)ی سه‌دی (واته: سه‌نتی گراد)دا ده‌توێته‌وه.

بەلەم لە پەلەى (۳۲۵۰)ى سەدى دا دەكۆلئى و، گرنگىرنى كانزايىه كانە بە پەهاىى و، لە هەموويان سوودى زياتره بۆ مروفايه تى.

۲- مێژووى دۆزرانهوه و دوستکردنى ئاسن:

نەمىش لە سى خال دا باس دەکەين و، هەر لە سەرچاوهى پيشووهوه، دەيهيئين:

أ- (إِنْ بِدَايَةِ تَصْنِيعِ الْحَدِيدِ الْمُسْتَخْلَصِ مِنْ فِلَزَاتِهِ، وَاسْتِخْدَامِهِ فِي بَعْضِ الْأَعْرَاضِ، لَا تَزَالُ مَجْهُولَةً، وَيُعْتَقَدُ بِأَنَّهَا تَعُودُ إِلَى عَصُورٍ مَا قَبْلَ التَّارِيخِ.

إِنْ أَقْدَمَ الْقَطْعَ الْحَدِيدِيَّةَ الْمَكْتَشَفَةَ مِنْ تِلْكَ الْحَقِيقَةِ هِيَ الَّتِي عُثِرَ عَلَيْهَا بَيْنَ حِجَارَةِ الْهَرَمِ الْأَكْبَرِ فِي مِصْرَ، وَبَعْضَ مَا خَلَفَهُ الْجَيُّونَ عَلَى الْخَوَاطِمِ وَالْخَلِي الْمَصْنُوعَةِ مِنَ الْحَدِيدِ ...، إِلَّا أَنَّ هَذَا لَا يَغْنِي أَنْ صِنَاعَةَ الْحَدِيدِ تَعُودُ فَقَطْ إِلَى نَحْوِ (٥٠٠٠) سَنَةً قَبْلَ الْمِيلَادِ).

واته: سەرەتای دوستکردنى ئاسن که لە کەرەستە خاوەکەى خۆى دەر بهيئى و، بە کار بهيئى بۆ مەبەستە کان، تاكو ئیستا نەزانراوهوه، وایدە چى بە هەر مەند بوون لە ئاسن و دۆزرانهوهى ئاسن بگەرێتەوه بۆ پيش مێژوو (واته: پيش مێژوویک که نووسراوهتەوه، مێژووى بەشەر) دیرینترین پارچه ئاسن که دۆزرارهتەوه لەو ماوهیەدا، ئەو یە که لە نیو بەردەکانى هەر پەمە گەرەکەى مېسردا دۆزرارهتەوهوه، هەندیک لەوهى که حیثیه کان (که لە شام بوون) لەو نەگوستیلەو لە خشلانەى دوستیان کردوون لە ئاسن، لەوى دۆزرارهتەوه، بەلەم ئەمە ئەو ناکە یەنئى که دوستکردنى ئاسن، تەنیا دەگەرێتەوه بۆ (۵۰۰۰) سأل پيش زاین.

واته: (۷۰۰۰) سأل لەمەو پيش، بەلکو دیرینتر شه.

ب- (بَدَايَةُ بِنَاءِ الْأَفْرَانِ بِصَهْرِ الْحَدِيدِ، كَانَتْ مَعَ بَدَايَةِ مَا يُسَمَّى بِعَصْرِ الْحَدِيدِ الَّذِي تُعَدُّ بَدَايَتُهُ نَحْوَ عام: (۱۲۰۰) قَبْلَ الْمِيلَادِ)، سەرەتای دروستکردنی فرېنەکان بۆ تواندەووی ناسن، لە سەرەتای ئەو سەردەمەووە بوو، کە پێی دەگوتری: چاخى ناسن (چونکە پێشتر چاخى بەردیی (العصر الحجر) هەبوو، کە مەروڤ کەل و پەلەکانى خۆى هەموو لە بەرد دروستکردوون، سەرەتای چاخى ناسنیش دەگەریتەووە بۆ (۱۲۰۰) سالى پێش زاین.

واتە: (۲۲۲۲) سالى لەمەو پێش.

ج- (بَدَأَ التَّطَوُّرَ الْكَبِيرَ لِصَنَاعَةِ الْحَدِيدِ فِي مُنْتَصَفِ الْقَرْنِ الثَّاسِعِ عَشَرَ، لِسَبَبَيْنِ: أَوَّلًا: هُوَ الْبَدَاءُ بِاسْتِخْدَامِ الْهَوَاءِ الْمُسَخَّنِ بَدَلًا مِنَ الْهَوَاءِ الطَّبِيعِيِّ فِي النَّفْخِ، وَثَانِيًا: هُوَ تَطَوُّرُ صِنَاعَةِ الْفُولَادِ، وَهَذَاكَ فِي هَذَا الْعَصْرِ أَفْرَانٌ غَالِيَةٌ يَصِلُ إِنتَاجُهَا إِلَى (۶۰۰۰) طَنٍ مِنَ الْحَدِيدِ الْخَامِ فِي ۲۴ سَاعَةً)، واتە: سەرەتای گەشەسەندنی گەورەى بەکارهێنانى ناسن و دروستکردنى ناسن، دەگەریتەووە بۆ نێوەراستی سەدەى نۆزدەهەم، ئەویش لەبەر دوو هۆکار:

یەكەم: دەستکردن بە بەکارهێنانى هەوای گەرم بۆ مووشە دەمە، لە جیاى هەوای ناسایی بۆ فوو کردن لە فرېنەکان (بۆ ئەوێ ناگرە کە خوشبى و ناسنە کە بنوێتەووە) لە جیاى هەوای ناسایی، هەوای گەرمکراویان بەکارهێنا.

دووهم: دەستیش کرا بە دروستکردنی پۆلا لە ناسن.

تێستاش لەم رۆژگارەماندا فرېن گەورەى بەرز هەن، کە (۶۰۰۰) تەن ناسن لە ماوەى (۲۴) سەعاتدا دروست دەکەن، ئەمە (الموسوعة العربية)^(۱) و دەلێ.

بەلام (الموسوعة العلمية الشاملة)^(۲) دەلێ: فرېن واهەیه (۱۰،۰۰۰) تەن لە شەو رۆژیک دا، لە بیست و چوار سەعاتدا دروست دەکات، (دُون تَوَقُّفٍ عَامِلًا

(۱) ج ۸، ص (۱۱۱ - ۱۱۲).

(۲) نامادەکردنى: (أحمد شفيق الخطيب و يوسف سليمان خيرالله)، چاپى (۱۹۹۸)ز چاپى يەكەم، چاپى تازه (۲۰۰۳)ز لوینان.

عَلَى مَدَى عَشْرِ سَنَوَاتٍ مُتَتَالِيَةٍ)، تهو فرنه ماودی ده سالی له دواى یه کار دهکات، هه موو رۆژنکیش (۱۰،۰۰۰) تهن بهرهم دینى، ئیستا فرنی ناوا گه وره ههیه، بۆ بهرهم هینانی ناسن.

۳- ئەندازی ئاسن له زهوی دا:

(الموسوعة العربية)^(۱) ده لى: (يَعْدُ الْحَدِيدُ ثَانِي الْمَعَادِن بَعْدَ الْأَلْمُنِيَّوم فِي الْقِشْرَةِ الْأَرْضِيَّة، وَيُؤَلَّفُ نَحْوُ (۵٪) مِنْ وَزْنِ الْقِشْرَةِ الْأَرْضِيَّة، وَنَحْوُ ۳۷٪ مِنْ كُتْلَةِ الْكُرَّةِ الْأَرْضِيَّة، وَمَعَ ذَلِكَ فَهُوَ لَا يَوْجَدُ بِالشَّكْلِ الْحُرِّ فِي الطَّبِيعَةِ إِلَّا نَادِرًا فِي بَعْضِ الرُّسُوبَاتِ وَالصُّخُورِ الْبَازِلْتِيَّةِ وَمُخَلَّفَاتِ الْبَيَازِكِ...).

واته: ئاسن دووه مین کانزایه له دواى تهله منیۆم (تهله منیۆم زیاتریشه له ئاسن له سهر زهوی) له توێکلی زهویداو، کیشی توێکلی زهوی (۵٪) ی ئاسنهو، له کۆی خرۆکهی زهوی (۳۷٪) ی کیشی خرۆکهی زهوی ئاسنه، به لām له گه ل نهوه شدا، ئاسن به شیوهی نازاد له سروشتدا نیه، مه گهر به ده گهن، له هه ندیک نیشته وه کان و، له هه ندیک به ردی بازه لیتی و، له هه ندیک پاشماوهی نه یزه که کان (که له ئاسمانه وه دینه خوار).

۴- گرنگی و بایه خیی ئاسن له ژیا نی مرۆفدا:

(الموسوعة العلمية الشاملة) ناوا باسی گرنگی ئاسن دهکات و^(۲) ده لى:

(لَوْلَا الْحَدِيدُ وَالْفُؤَادُ مَا كَانَ يَتَسَرُّ لَنَا تَصْنِيعُ السَّيَّارَاتِ، وَلَا تَشْيِيدُ الْمَبَانِي الشَّاهِقَةِ، وَلَا إِنتَاجِ الْمَكَنَاتِ الَّتِي تَصْنَعُ لَنَا تَقْرِيبًا كُلَّ شَيْءٍ، فَالْحَدِيدُ أَرْخَصُ الْفَلَازَاتِ

(۱) ج ۸، ص (۱۱۲).

(۲) ئاماده کردنی: (أحمد شفيق الخطيب ويوسف سليمان خير الله)، چاپی (۱۹۹۸) ز چاپی یه کهم، چاپی تازه (۲۰۰۲) ز لوبنان.

الَّتِي نَسْتَعْمِلُهَا وَأَهْمُهَا، وَهُوَ يُسْتَخْرَجُ مِنْ خَامَاتِهِ الصُّغْرَى الْمُخْتَلِفَةِ، ثُمَّ يُحَوَّلُ مُعْظَمُهُ إِلَى الْفُلُولَةِ...

واته: نه‌گهر ناسن و پوؤلا نه‌بوونایه، ئیمه دروستکردنی سه‌یاره‌کان و به‌رزکردنه‌وه‌ی بینا زوَر به‌رزه‌کان، هه‌روه‌ها دروستکردنی تیک‌پرای نامیره‌کان، که هه‌موو شتی‌کمان بو دروست ده‌که‌ن، هیچ کام له‌وانه‌مان بو ناسن نه‌ده‌بوو، {بو‌مان هه‌لنه‌ده سووړا}، ناسن هه‌رزانه‌ترین کانه‌یه که ئیمه ده‌ریده‌هین و، له هه‌مووشیان گرن‌گرتو، له مادده خامه‌کانی به‌ردی جوړاو‌جوړ ده‌رده‌هین و، دوا‌یی زوَر به‌ی ناسن ده‌گو‌پدری بو پوؤلا.

تنجا با بزاین (د. زغلول راغب محمد النجار)، له کتبه‌که‌ی خوی (الأرض) دا چی ده‌لی؟ نه‌و در‌ژتر با‌سی سوو‌ده‌کانی ناسن ده‌کات و، له چه‌ند خالی‌کدا، قسه‌کانی نه‌و کورت و پوخت ده‌که‌ینه‌وه،

ده‌لی: که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ﴾، ئیمه بو نه‌وه‌ی له فه‌رمایشتی خوا باش تن بگه‌ین، ناسن هی‌زه زوَره‌که‌ی چی‌یه و سوو‌دو که‌لکه‌کانی چین بو خه‌لک؟ با‌سه‌رنج بده‌ین^(۱):

۱- یه‌که‌مین سوو‌دی ناسن نه‌وه‌یه: که به‌هوی بوونی ناسنه‌وه له نیو خرۆکه‌ی زه‌ویدا، وا کراوه زه‌وی به‌که‌لکی لی ژبان بی، چونکه نه‌و نه‌ندازه زوَره‌ی ناسن که له نیو کرۆکی زه‌وی دا هه‌یه، له نیو کرۆکه‌ی ده‌فه‌که‌ی و، له نیو کرۆکه‌ی شله‌که‌یدا هه‌یه، پو‌لیکی کاری‌گه‌ر ده‌بینی له‌وه‌دا، که خرۆکه‌ی زه‌وی ئیمه سه‌قام‌گیر بی.

هه‌روه‌ها ناسن له نیو زه‌ویدا کاری‌گه‌ریه‌کی زو‌ری هه‌یه، له‌و باره‌وه که هی‌زی راکیشانی زه‌وی و، مه‌جاله موگنا‌تیس‌یه‌که‌ی په‌یدا‌بن، که به‌هوی نه‌و هی‌زی راکیشانی زه‌وی‌یه‌وه‌و، به‌هوی نه‌و مه‌ودا موگنا‌تیس‌یه‌وه‌یه، که زه‌وی به‌ر‌گه

(۱) نه‌و با‌سه زانستیانه د‌ئینه‌ پ‌ئش، بو نه‌وه‌ی یارمه‌تی زیاترمان بده‌ن بو لی تیکه‌شتی فه‌رمایشته‌کانی خوا.

هەوا بە دەۋرى خۇيەۋە دەھىلّىتەۋە، ھەروەھا بەرگە ئاۋىيى كە چوار لەسەر پىتئى پانتايى زەۋى دەرياكەن، بە ھۆى ھىزى راکىشانى زەۋىيە، بە دەۋرى زەۋىيەۋە، تەۋىش بەھۆى تەۋ ئاسنە زۆرەۋە كە (۳۷٪) ھەموو خپۆكەى زەۋىيە لەئىو ھەناۋى زەۋىدا ھەيە، تەۋ ھىزى راکىشان و، ھىزى موگناتىسىي پەيدا دەكات.

ئىجا تەۋ بەرگە ھەۋايەى كە لە دەۋرى زەۋىيە، بەھۆى ئاسنەۋەكە لە زەۋى دا ھەيە، {ھىزى راکىشانە كە بەرگە ھەوا دەھىلّىتەۋە} ئىمە دەپارىزى لە ھەموو تەنۆلكە رەدوونىيەنى بەرەۋ پوۋى زەۋى دىن، لە شىۋەى بلىسە ھەزەكەكان دا، ھەروەھا تەۋ تىشكە زىانبەخشانەى زەۋى و جگە لە زەۋىيەش، بەرگە ھەوا دەمانپارىزى لە مىۋنان تەن، لە ھەزەكەكان كە بەشىۋەى بلىسە دەسوۋتتىن و لە شەۋاندا ديارن، زۆرەيان دەسوۋتتىن و، كەمىكىان لى دەمىنەۋە، كە جارى ۋايە دەكەۋنە سەر ھەندىك شۋىنى زەۋى، بەلام لەبەر تەۋى زۆرەى پانتايى زەۋى، ئاۋە، زياتر دەكەۋنە ئىو دەريايەكان، ھەروەھا تەۋ ئاسنەى لە ئىو زەۋى دا ھەيە، يارمەتى بەرگە ھەۋايى زەۋى دەدات، كۆنرۆلى ھەندىك لە پىكھاتەكانى خۆى بىكات، ۋەك: ئاۋ، ئۆكسىجىن، دوۋەم ئۆكسىدى كاربۆن و ئۆزۆن، ئەۋانە ھەموۋىيان بەھۆى تەۋ ماددەى ئاسنەۋەن، لەئىو ھەناۋى زەۋىدايەۋ، ۋەك كۆمان: (۳۷٪)، ھەموو كۆى زەۋى پىك دىنى و، ئەۋەش ۋاي كىردەۋ زەۋى بە كەلكى ژيان بى.

۲- توخمى ئاسن لە خىشتە بىنەپەتتەكانى پىكھىتەنى خانەى زىندوۋە، چۈنكە پىكھاتەكانى ئاسن دەچنە ئىو پىكھاتەنى تەۋ كۆرۈۋىلەى لە ئەنجامى تىشكە پىكھاتەن دا پىك دى و لە ئەنجامى ئەۋەش دا ئاسن لە ئىو رۋەك دا پەيدا دەبى.

۳- ئاسن دەچىتە ئىو پىكھاتەنى پىرۋىنەكانى ئىۋكى زىندوۋەكانەۋە، ھەلبەتە ئىۋكى خانەكانىش كىرۋىمۇسۇمەكانىيان تىدا ھەن و، ئاسن پىكھىتەنى ئەۋانەشە.

۴- ھەرۋەھا ئاسن پىكھىنەرىكى گىرىگى ھىمۇگلىۋىنە، ھىمۇگلىۋىن ئەو ماددە بىنەپەتىيە لە خىرۇكە سوورەكانى خويىندا ھەيە، خىرۇكە سوورەكانى خويىتىش، ئۆكسىجىن لە سىيەكانەۋە لە پىتى خويىنەۋە دەگۈزەنەۋە بۇ ھەموو خانەكانى جەستە.

۵- ھەرۋەھا ئاسن پۇلىكى گىرىگ دەگىرى لە پىرۇسەى سووتاندنى نىۋ خانەكان دا، كە پىتى دەگوتى: مېتاپۇلىزم واتە: حالەتى ھەرسىكرىنى وزەى نىۋ خانەكان، ئەۋىش دىسان ھەر ئاسن دەۋرى تىدا دەيىنى و، ئاسن پىژەيەكى زۇرى لە نىۋ جەرگ و سېل و گورچىلەكان و ماسۈولكەكان و مۇخى سوورى ئىسقان دا ھەيە، مەۋى پىۋىستىي بەو پىژە ئاسنە ھەيە، كە لەنىۋ ھەموو ئەۋانەدا ھەيە.

۶- ھەرۋەھا جگە لە جەستەى مەۋى، ئاسن شاپەگى ھەموو پىشەسازىيە مەدەنىي و ەسكەرىيەكانەۋ، پەنگە تىمە جۇرىك لە پىشەسازىيمان دەستەكەۋى كە ئاسن تىيدا بەشدار نەبىن بە پىژەيەكى زۇر.

ھەر لە بارەى سوودەكانى ئاسنەۋە (د. محمد الراتب النابلسي) ىش، ھەندى شت دىنى، كە ھەندىكىان جۇرىك لە دوۋبارەشيان تىدا ھەيە لەگەل ئەۋەدا كە (د. زغلول راغب محمد نجار)، ھىناى، بەلام بۇ زياتر تىشك خستە سەر سوودەكانى ئاسن، قسەكانى ئەۋىش دىنىن^(۱)؛

۱- (النابلسي) گوتۋىيەتى: ھىچ پىشەبەك نىە لەسەر زەۋى، مەگەر ئامپازەكانى ئاسنن، ھەر لەۋ كەسەۋەى زەۋى ھەلدەقەنى، ھەتا ئەۋ كەسەى ەمەلىياتكى دىل دەكات، ھەرۋەھا ئاسن لە (۹۶%) ى كانزايەكان لە ئاسنەۋە دىن، (واتە: سەرچاۋەكەيان ئاسنە) پىشتەر ۋا دەزانرا پىژەى كانزاي ئاسن لە زەۋىدا كەمە، بەلام دۋايى بۇيان دەرەكەۋت كە (۵۰%) ى تۈپكىلى زەۋى و، كۆى زەۋى پىژەى (۲۷%) ى ئاسنە، بەلام تۈپكىلى زەۋى (۵۰%) ى ئاسنە، كە ئەۋىش دەكاتە (۷۵) ھەزار مىليۇن مىليۇن تەن، واتە: (۷۵) ھەزار ترىليۇن تەن ئاسن لە تۈپكىلى زەۋى دا ھەيە.

۲- ھەممۇ جەستەي مروّف (۲) گرام لە ناسنى تىدايە، واتە: پىنج لەسەر سەد ھەزار (۵/۱۰۰۰۰۰) گرام، نەگەر مروّفىك بە (۷۵) كىلو دابىرى، ماناي وايە (۷۵،۰۰۰) گرام كىشەكەيەق و (۲) گرام ناسن لەو (۷۵،۰۰۰) گرامە، لەو (۷۵) كىلوپە، لە جەستەي مروّفدا ھەيە، ئىنجا نەگەر نەو (۲) گرامە لە جەستەي مروّفدا نەبووايە، بە شىۋەيەكى ھاوكۆيى (معدّل) مروّف دەمرد، چونكە ھەر نەو سى گرامە ناسنەو لە جەستەي مروّفدا ھەيە، دەچنە نىو ھىمۆگلوپىن لە خرۆكە سوورەكان داو، خرۆكە سوورەكانىش بەھۆي ھىمۆگلوپىنەو، ئۆكسجىن ھەلدەگرن لە سىيەكانەوہ بۆ خانەكان، كارگەكانى دروستكردنى خرۆكە سوورەكانىش لە جەستەي مروّفىكى مام نىۋەندى دا، لە ھەر چركەيەكدا دوو ملىۋن و نىو خرۆكەي سوور دروست دەكەن، ھەروەھا لە ھەر چركەيەكشىدا دوو ملىۋن و نىو خرۆكەي سوور لە جەستەي مروّفدا دەمرن، ئىنجا نەو خرۆكە سوورائە، كە بەھۆي ھىمۆگلوپىنەوہ كە ماددەي ناسنيان تىدا ھەيەو ئۆكسجىن دەبەن بۆ خانەكان، دوايى نەو خانانەي ئىستىفادە دەكەن لەو ھىمۆگلوپىنەي ناسنى تىدايە، ناسنەكە فرى نادەن، بەلكو نەو ناسنە دەچى بۆ گۆرستانى سىل و، لەوئى شى دەكرىتەوہو ناسنەكەي ۋەردەگىرى، جارىكى دىكە ناسنەكە دەنبردېتەوہ بۆ مۆى ئىسقان كە لەوئىدا كارگەي دروستكردنى خرۆكە سوورەكان ھەيە، ھىمۆگلوپىنەكەش دەگوازىتەوہ بۆ جگەر، تاكو نەويش زەرداۋى لى دروست بىكات، كەواتە: زەرداۋىك كە دروست دەبن، ھەمووي بىتايە لە لاشەي خرۆكە مردوۋەكانى كە لە خوئىندا ھەن، ھەر بۆيە كاتىك مروّف پەنگى زەرد ھەلدەگەرى، نەوہ بەلگەيە لەسەر نەوہي ماددەي ناسنى لە جەستەدا كەمە.

۳- ناسن دەچىتە نىو پىنكەتەي ھەموو جوړەكانى خوئىن، نەك تەنيا خوئىنى مروّف، بەلكو خوئىنى ھەموو ژيانداران، ھەروەھا ناسن دەچىتە نىو پىنكەتەي ھەموو گەلەيەكان، ھەموو نەو پروۋەكانەي گەلەيان ھەيە قەدو چل و پۆپيان ھەيەو، ماددەيەكى پىكەتەرى گىرنگيانە، بۆيە زۆربەي سەوزەو دانەوئىلەكان بۆ وئىنە: نىسك دەۋلەمەندە بە ماددەي ناسن، ھەروەھا ميوەكان بۆ وئىنە: سىۋ دەۋلەمەندە بە ماددەي ناسن، ھەر بۆيەش سىۋىك كە پارچەيەكى لى دەكەيەوہو لە وئى دادەنئى، دەيىنى پەنگەكەي مەيلەو زەنگاۋيى ديارە، چونكە نەو ماددە ناسنەي تىدايە لەگەل ھەۋادا، يەكىگرتەو.

۵- چۆنیەتیی دابەزینی ئاسن بۆ سەر زەوی:

بۆ ئەمیش جاریکی دیکە دەگەرئینەو ھە بۆ کتیبەکە ی (د. زغلول راغب محمد النجار)، خوا پاداشتی بداتەو، کە زۆر بە جوانیی تەفسیری ئەو ئایەتە موبارەکە دەکات و پووێ دەکاتەو، چۆن ئاسن لەسەرئو ھە بۆ سەر زەوی دابەزیو! ھەر یەکسەر لە کتیبەکە یەو^(۱)، خوڵاسەکە ی دینم و بەکسەریش بە کوردیی دەیهینم، دەلتی:

لە لیکۆلینەو یەک دا لە بارە ی دابەش بوونی توخمەکان، لەو بەشە ی گەردوون دا کە بۆ ئیمە زانراو، بە تەلسکۆبەکان بینراو، تییینی ئەو کراو کە گازی ھایدروژین (۷۴٪) ی ماددە ی گەردوون، لە پووی زۆرییەو لە دوا ی ھایدروژین، ھیلیۆم ھە یە کە لە (۲۴٪) ی پیک دین، ئنجا ئەم دوو توخمە: ھایدروژین و ھیلیۆم سادەترین و سووکتین توخمەکانی گەردوون، کە بە ھەردووکیان (۹۸٪) ی ماددە ی زانراو و بینراو ی گەردوون پیک دین، ئەوانی دیکە بە ھەموویان ئەو ی تاکو ئیستا بۆ ئیمە زانراو، کە دەوری سەد (۱۰۰) توخم بە ھەموویان (۲٪) ی ماددە ی گەردوون بینراو بۆ ئیمە پیک دین، {بۆیە دەلتیم: گەردوون بینراو بۆ ئیمە، چونکە مەرج نیە گەردوون بەس ئەوئەندە بێ کە ئیمە دەبینین، وەک پیشتریش گوتوویمان: ئەو ی دەبینی و پتدەچی ھەمووی لە سنووری ئاسمانی یەکەم دای، چونکە خوا دەفرموی: ﴿رَبِّمَا السَّمَاءُ الدُّنْيَا بِمَصْبِحٍ﴾ ۵: الملک. ئاسمانی یەکەمان بە چرایان رازاندۆتەو، ئنجا ھەرچی کە ھەکەشانەو ئەستێرە ی ھەمووی وشە ی (مَصَابِیح) ی بەسەردا دی، (السَّمَاءُ الدُّنْيَا) ش، یانی: (السَّمَاءُ الْأَقْرَبُ)، دنیا (مؤنث) ی (أدنی) ی، ئاسمانی نیزیکتر لە ئیوہمان بە چرایان رازاندۆتەو، چرایەکانیش مەبەست ئەستێرەکان، کەواتە: ھەرچی کە ھەکەشان و گەلە کە ھەکەشانە، ھەمووی لە سنووری ئاسمانی یەکەمدا ی، ئنجا

له نێو ئەو ئەستێرانهدا، هه‌موویان ئەو پرۆسه‌یان له نێودا نه‌نجام ده‌درێ که یه‌کگرتنی نێوکی (الْإِنْشَاجِ النَّوَوِي)، پنده‌گوتری، به‌لام هه‌ندیکیان له ئەستێره‌کان که گه‌وره‌ترن، هێژیکێ زۆر له وزه، وزه‌یه‌کی زۆر بێره‌زا یان لێ ده‌رده‌چێ، که پێی ده‌گوتری: وزه‌ی ئەستێره‌کان، ئنجا له ئەنجامی ئەو وزه‌یه‌دا، که له‌و ئەستێره‌یه‌ ده‌رده‌چێ، دوایی ورده‌ ورده‌ نێو جهرگه‌ی ئەستێره‌که ده‌بێته‌ ماده‌ی ئاسن، دوای ئەوه‌ی وزه‌که‌ی لێوه‌ ده‌رده‌چێ، ئاسن ده‌مبێته‌وه، ئنجا نه‌ویش زۆر گه‌رم دادێ و، سه‌ره‌نجام ئەو ئەستێره‌یه‌ ده‌ته‌قێته‌وه‌و، پارچه‌کانی بڵاوده‌بنه‌وه‌ به‌ لاپه‌ره‌ی ئاسمان دا، تا‌کو دابه‌زن بۆ سه‌ر ئەستێره‌کانی دیکه‌و بۆ سه‌ر خڕۆکه‌کان، ئنجا خۆری ئیمه‌ که به‌شیوه‌یه‌کی بنه‌ره‌تی له‌ هایدروژین پێک دێ، نێوکه‌کانی هایدروژین که له‌گه‌ڵ یه‌ک دایه‌ک ده‌گرن، بۆ ئەوه‌ی غازێ توخمی دووهم که هیلۆم په‌یکێتن، هێژیکێ زۆر له‌ خۆر ده‌رده‌چێ که گه‌رمیه‌که‌ی ده‌گاته‌ ده‌ (۱۰) ملیۆن پله‌ی سه‌دی، ئەوه‌ی وا ده‌کات نهم خۆره‌ی ئیمه‌ بمبێته‌وه‌، ئەوه‌یه‌ که غازێ هیلۆم ورده‌ ورده‌ له‌ هایدروژین دروست ده‌بێ، که له‌ نێو خۆردا زۆره‌و، خۆریش ورده‌ ورده‌ ده‌کشێ، هه‌تا نێوکه‌که‌ی گه‌رمتر ده‌بێ، نه‌ویش پتر ده‌کشێ و غازێ هیلۆمی لێ ده‌رده‌چێ، ئەستێره‌یه‌کی ئاسایی وه‌ک خۆره‌که‌ی ئیمه‌ دیوی ده‌ری به‌ (۶۰۰۰) پله‌ی سه‌دی مه‌زنه‌نده‌ ده‌کری، به‌لام هه‌تا به‌ره‌و قوولایی خۆر بچین، پله‌ی گه‌رمیه‌که‌ی به‌رزتره‌، هه‌تا ده‌گاته‌ نێوکی خۆر (۱۵) ملیۆن پله‌ی سه‌دی گه‌رمه‌، زانیانی گه‌ردووناس ده‌لێن: نه‌گه‌ر بێت و نیوه‌ی ئەو نه‌ندازه‌ هایدروژینه‌ی له‌ خۆر دایه‌، هه‌مووی بگۆژی بۆ هیلۆم، پله‌ی گه‌رمی له‌نێو جهرگه‌ی خۆردا، ده‌گاته‌ (۱۰۰) ملیۆن پله‌ی سه‌دی، هه‌روه‌ها زانیان ده‌لێن: مه‌زنه‌نده‌یان کردوه‌ که ده‌گونجێ پله‌ی گه‌رمی نێو جهرگه‌ی خۆر، بگاته‌ (۶۰۰) ملیۆن پله‌ی سه‌دی، له‌ ئەنجامی ئەوه‌دا به‌شیکی کاربۆنه‌که‌ی ده‌گۆژی بۆ سوڤیۆم، دوایی بۆ مه‌گنسیۆم، دوایی بۆ نیۆن، ئنجا له‌ دوای هه‌موو ئەوانه‌، ئاسن دروست ده‌بێ.

ئىنجا ئەو ئاسنەى سەر زەوى، بەرھەم و ئەنجامى تەقىنەۋەى ئەو ئەستىرانەىيە كە نىئو جەرگە كەيان بۆتە ئاسن و، دوايى تەقىونەۋەو ئاسنە كە بىلاو بۆتەۋە، ئەو ماددەى ئاسنەش لەو ئەستىرە گەورانەۋە، كە بە گەردووندا بىلاو بۆتەۋە، زەوى بەشى خۆى بۆ ھاتەۋ، ئىستا رىژەى ئاسن لە خۆرى ئىمەدا ئەندازە كەى زۆر زۆر كەمە: (۲۷/۱۰۰۰) قەبارە كەبەقى، كە رىژەى ئاسن تىيدا لە ھى زوحەل و عەتتاردو زوھرە، ھەموويان كەمترە.

ئىنجا زەوى ئىمە كاتىك لە خۆر جىابۆتەۋە، ۋەك تۆپەلىك لە خۆلەمىش و توخمى سووك بوو كە پىكەۋە كۆبوونەتەۋە، بەلام ئەو تۆپەلە كە ۋەك خۆلەمىش پىك بوو لە ماددە توخمى سووك بوون، بارانىك لە ئەيزە كەكانەۋە كە ماددەى ئاسن تىيدا بوو، ھاتەۋ، لە دەرەۋەى كۆمەلەى خۆرەۋە لە ئەنجامى ئەۋەدا كە زۆر بە خىرايى ھاتەۋ، زۆرىش قورس بوو، يەكسەر چۆتە نىئو جەرگەى زەۋىيەۋە، لەۋىدا نىئو جەرگەى زەۋىيان پىكەتتاۋە.

ھەموو زەۋىش لە ھەوت بەش پىك دى:

يەكەم: كاكلىكى زۆر رەق بەشىۋەى تۆپىكى زۆر گەۋرە، كە ھەمووى ماددەى ئاسن و نىكلەۋ، ئەندازەى رىژەى ئاسن لەو تۆپەلەى نىئو جەرگەى زەۋىي دا دەگاتە: (۹۰٪) و، (۹٪) شى نىكلەۋ، (۱٪) دىكەش ھەندىك توخمى دىكەى سووكن.

دوۋەم: ئىنجا لە دواى ئەو تۆپەلەى نىئو جەرگەى زەۋى كە زۆر رەقە، تۆپەلىكى دىكەى شل دى، ماددەيەكى شلە بە ھەمان شىۋەى پىكھاتە كىمايى، واتە: دىسان ئەۋىش (۹۰٪) ئاسنە (۹٪) نىكلەۋ (۱٪) ىش ھەندىك لە توخمەكانى دىكەن.

ئەم دوو پىكھاتەى زەۋى، واتە: ھەم ئىۋكەى رەقەكەى و ھەم ئىۋكە شلەكەى كە بە دەۋرى ئىۋكە رەقەكەدا ھەيە، بە ھەردووكيان (۲۱٪) كۆى زەۋى پىكدىنن.

سىيەم و چوارەم و پىنجەم: ئىنجا لە دواى ئەو دوو ئىۋكە رەق و ئىۋكە شلە، سى چىنى دىكەى زەۋى دىن چىنەكانى: سىيەم و چوارەم و پىنجەم، ئەۋانە پىيان

دەگۈترى: پىئوھىپچىراۋى زەۋى (وشاخ الأرض)، ئەو سى چىنەش: چىنى بىنەۋە، چىنى ئىۋەپاست و، چىنى سەرئىن.

شەشەم و ھەۋتەم: ئىنجا دۋى ئەو پىنچ چىنە، دوو چىنى دىكە دىن كە پىيان دەگۈترى: بەرگى بەردىي (الغلاف المخري)، ئەۋىش لە دوو تۈيژ پىك دى: تۈيژى شەش و تۈيژى ھەۋت، يەكەمىيان ھى پىش تۈيكل، ئەۋەى دىكەشيان تۈيكل، ئىنجا ھەتا بەرە سەر دى، رىژەى ئاسن كەم دەبىتەۋە، پىشى رىژەى ئاسن ۋەك گۈمان: (۹۰٪)، دۋاىي ۋەدە ۋەدە رىژەى ئاسن كەم دەبىتەۋە، تاكو دەگاتە تۈيكلى زەۋى و رىژەى ئاسن دەبىتە (۵٪).

بۈيەش گەردووناس و زانىيانى زەۋىناسىي (جىۋلۇجيا) ئىستا زياتر ئەو فەناەتەيان بۇ دروست بوۋە، كە ئەو ئاسنەى لە زەۋىدا ھەيە - كە (د. زغلول النجار)، بە (۹۰،۳۵٪)، مەزەننەى كەردوۋە، ئەۋانەى دىكە گۈتۈۋانە: (۳۷٪)ى ھەموو گۈى زەۋى پىك دىتنى - ھەموو ئەو ماددەى ئاسنە لە ئەستىرە گەۋرەكانەۋە ھاتوۋە، كە پىيان دەگۈترى: (النجوم المستعرة)، ئەستىرە گۈرگۈۋەكان و تىشكى زۆر زۆرىيان ھەيە، لە ئەنجامى ئەۋەدا كە ۋەى زۆرىيان سەرفكردوۋە ئاسن ماۋەتەۋە لە نىۋ جەرگەى دا و دۋاىي تەقىۋەتەۋە، ئىنجا ئەو پارچە ئاسنەى نىۋ ئەو ئەستىرەئە دابەزىون، بە شىۋەى بارانىكى گەۋرەى ئاسن بۇ نىۋ زەۋى، ھەلبەتە نەك تەنبا بۇ نىۋ زەۋى، بەلكو بۇ نىۋ خىۋكەكانى دىكەى كۈمەلەى خۇرىش، ئەو ئاسنە لە ئەنجامى ئەۋەدا ھاتۋتە نىۋ زەۋى، ئىنجا ئايا بۇچى لە نىۋ جەرگەى زەۋىدا ئاسن زياترە: (۹۰٪) و ئەۋەى دىكەش نىكلە؟ لەبەر ئەۋەى ئاسن قورسترە، لەو ئەستىرە بەرزانەۋە كەۋتۋتە نىۋ جەرگەى زەۋى، ئەو كاتىش زەۋى ۋەك ئىستا نەبوۋە رەق و پتەو سارد بىتەۋە، بەلكو ۋەك ۋەك تۈپەلىك خۇلەمىش ۋابوۋە، يەكسەر ئەو ئاسنە بارىۋە قورسە ھاتوۋە لە نىۋ جەرگەى زەۋى دا قەرارى گرتوۋە، كاكلەى زەۋى پىكەنناۋە، ھەم كاكلە رەقەكەى و ھەم كاكلە شەكەى. ئاگر پىژىنەكان (براكىن)يىش كە پەيدادەبن، ماناى واىە ئاسنە

شل و تواویدیه که به دهوری نیوکه رەفەکهویدیه، جار جار له هەندیک شوینی زەوی دیتە دەری، هەر بۆیەش که دیتەدەر هەمووی ناسن و نیکل و ئەو ماددە توانەن که زۆر زۆر گەرمەو، جاری وایە زۆر بەرز دەبیتەو، چونکە بە فشاریکی زۆر له ئیو جەرگەى زەوییهو دەردەقۆلن.

ئەمە کورتیەک بوو له بارەى پێناسەى ناسن و، له بارەى ئەووە که خوا ﷻ که دەفەرموی: ئاسمان دابەزاندو، ئایا دابەزاندنی ناسن چ چەمک و واتایەکی هەیە؟ بە پێى ئەوێ زانیاری گەردووناسیی و زانیاری زەویناسیی، ئەم پۆزگاری ئیمە بۆی دەرکەوتو.

له کۆتایی ئەم دەرسەماندا دەلیم: ئیمە لەسەرمان پێویستە بە پێى ئەو که زانیاری له پۆزگاری ئیمەدا پێیگەشتو، تەماشای ئایەتەکان بکەین، که بێگومان سەرەتای وەحیی کۆتایی زانستە، زانست له کوێ کۆتایی دێ، وەحیی لەوێو دەست پێدەکات، چونکە زانست بریتیە له باسی دروستکراوی خوا، بەلام وەحیی فەرماشتی خوا، بۆیە پێویستە ئەو شتانەى قورئان باسیان دەکات، که پەيوەستى به گەردوونەو، به دروستکراوەکانی خواو، هەڵبەدەین: زانست چى بۆ دەرکەوتو، لهو ڕووەو ئیمە بۆ زیاتر ڕوونکردنەوێ چەمکی ئایەتەکان، که لهو بارەو دەوین، لهو زانستە بەهرەمەند بین، بەلام بێگومان دەبێ بلین: ئەمە بە پێى ئەوێ تاكو ئیستا مەروۇف پێى گەشتو، گومانیشی تیدا نیە، هەتا زانست زیاتر بەرو پێشەو بەچ، چەمک و واتای ئەو ئایەتانەى لهو بارەو قسە دەکەن، ڕوونتر دەپێتەو، زانیاریش بێگومان پله پلهیەو، زانیاری ڕەهاو بێ خلتە، تەنیا له وەحیی خواى پەروەردگار دایە، بەلام بەشەرىش خواى زانو توانا توانایەکی داوەتێ، دەتوانێ زۆر شت بزانی و، به ئەندازەى ئەوێش که شت دەزانێ، زیاتر له فەرماشتی خوا تێدەگات.

مهسه لهی دووهم:

نیرانی نوح و نبراهیم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و هیشتنه وهی پیغهمبه رایه تی و به نامه ی خوا له وه چه که یاندا، دواپی نیرانی پیغهمبه رای دیکه و، شوین خستنی عیسای کوری مه پیم بو هه موویان، واته: له دوا ی هه موویانه وه به ماوه یه که پی چوو وه، پیدانی ئینجیل و په رۆش و به زه یی خستنه نیو دلی شوینکه و تووه کانی و، داهینانی ره بانیه تیک له لایه ن شوینکه و تووانیه وه، که خوا له سه ری دانه نابوون و، خوا جگه له رازی کردنی خو ی له سه ر پیویست نه کردبوون، بر واداره گانیان پاداشتیان هه یه و، لاده رانی شیان سزا:

خوا ده فه رموی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ فَتَيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بُرْسُلَنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابِيَتَهُ ابْتَدَعُوا مَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ إِلَّا اتِّبَاعَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَابِهَا فَتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٧﴾﴾

شیکردنه وهی ئەم دوو ئایه ته له چوارده برگه دا:

(۱)- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ﴾، به دنیاییش نوح و نبراهیممان (به پیغهمبه ر) ناردن، ئەمه ده گه رپته وه بو پسته ی پیتی، وه که گیرانه وهی تاییه ت بو سه ر گشتی، ئایه تی پیتی فه رموی: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَصْرُهُ وَرُسُلُهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، نجا ئەمه وه که گیرانه وه و بادانه وهی تاییه ته بو سه ر گشتی، دوا ی نه وهی خوا ﷺ به گشتی باسی پیغهمبه رای کردوه، که به به لگه رۆشنه کانه وه ناردوونی و کتیب و ته رازووشی له گه ل دابه زاندوون، واته: به نامه یه ک و هاوسه نگیه ک و دادگه ریه ک، که نه و به نامه یه گرتوو یه ته نیو خو ی، بو نه وهی

خەلک بە دادگەریی بەرپۆه بچن، ئنجا بە تاییەت باسی دوو لە پێغەمبەرایى یەكجار پایە بەرزى خۆی دەکات، کە یەکیکیان بە (أَبُو الْبَشَرِ الثَّانِي) و، ئەوەی دیکەشیان بە (أَبُو الْأَنْبِيَاء) ناودارە، نوح عليه السلام پێی دەگوترێ: دووهمین بابی مەروفايەتیی، لەبەر ئەوەی ئەوانەى لە کەشتیە کەدا لەگەڵی سوار بوون، هەموویان لەو دەچەى خۆی بوون، وەک خوا دەفەرموی: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ٧٧﴾، تەنیا ئەوانیش مانەو لەسەر زەوی، کەواتە: بەشەر لە دواى نووحەو، هەمووی لەو دەچە نووح عليه السلام بوو، ئیبراھیمیش پێی دەگوترێ: (أَبُو الْأَنْبِيَاء) بابی پێغەمبەران، لەبەر ئەوەی لە دواى ئیبراھیم، هیچ پێغەمبەرێک نەهاتو، کە لە وەچەى ئیبراھیم نەبووبێ، وەک خوا عليه السلام دەفەرموی:

(٢) - ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾، لەو دەچەى ئەواندا، هەم پێغەمبەرایەتیی و هەم کتیب و بەرنامەى خۆماغان دانا، هەر پێغەمبەرێک لە دواى نووح هاتبێ، لە وەچەى نوح بوو، هەر پێغەمبەرێکیش لە دواى ئیبراھیم هاتبێ، لەو دەچەى ئیبراھیم بوو، ئنجا نایا ئەم دوو پێغەمبەرە (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆچى خوا بە تاییەت ناوی هێناون؟ چونکە هەردووکیان لەسەر ئاستی مەروفايەتیی ناسراون، هەم نووح، هەم ئیبراھیم، دوو پێغەمبەری نۆ ئەوەی (أُمِّي) بوون، تەنیا هی گەلێکی دیاریکراو و شوێنێکی دیاریکراو نەبوون، هەر بۆیەش باسی تۆفانەکەى نووح عليه السلام لە هەموو کتیبە مێژووییەکاندا هەیە، هەر لە پۆژەهەڵاتی ئاسیاو بەگرە تاكو میصرو میژو پۆتاماو پۆم و شوێنەکانی دیکە، هەروەها ئیبراھیمیش عليه السلام تاکە پێغەمبەرێکە کە هەموو خاوەن بەرنامە ئاسمانیەکان پێزیان بۆی هەبو، بە پێغەمبەری خۆیان دەزانن: جوولەکو و نەصرانی و موسلمان - بە پێی ریزبەندی کاتیان باسکردن - هەروەها صابیئەش بەهەمان شێوە، زەرەشتییەکانیش بەهەمان شێوە، هەموو ئەوانەش کە خۆیان بە خاوەنی کتیبی ئاسمانی دەزانن، پێزیان بۆ ئیبراھیم هەبو، بۆیە خوا عليه السلام ناوی ئەو دوو هێناو کە دەفەرموی: پێغەمبەرایەتیی و کتیبمان لەو دەچەى ئەواندا دانا، ئنجا وەک پێشتریش باسمان کرد، کەواتە: هەم پێغەمبەرایەتیی کە وەک پلەو پێگەبەک خوا دەیبەخشی، هەم ئەو کتیب و پەيامەى وەک وەحیی و سروشێک خوا دەنێرێ، سەرچاوەکەیان بەس خۆی پەرورەدگار و مێهرەبانە.

۳- ﴿فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ﴾، ئىنجا لەۋە چەى نوح و ئىبراھىم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، كەسائىك ھەبوون پىي پاستىرتوو بوون، (مُهْتَدٍ)، (السَّالِكُ صِرَاطَ اللَّهِ الْمُسْتَقِيمِ الْمُوَصَّلُ إِلَى الْغَايَةِ)، كەسىك كە پىي پاستى خوا دەگرى، كە بە ئامانجى دەگەينى، (مُهْتَدِي)، ھەرچەندە لىرە (مُهْتَدٍ)، بە تەنووين ھاتوۋە، كەسىكە پىي ھىدايەتى گرتىن، واتە: راستە پىي بوو، پىي پاستىرتوو.

۴- ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَيَقُوتُونَ﴾، زۆرىكىشىيان لادەر بوون، ئەمەش ئەۋە دەگەينى كە كەمىكىيان پىي پاستىرتوو بوون، لەۋە چەى ئىبراھىم و نوح (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و زۆربەيان لادەربوون، ئىنجا كە دەفەرموۋى: لادەربوون، ئەمە ھەم دەگونجى كەم و زۆر لايىندابى، بەۋ واتايەى توۋشى گوناھو لادان و سەرپىچى بووبن و، دەشكونجى يەكجارىي لايىندابى، چونكە (فُشِقْ)، بە ماناى لادان (خُرُوجْ) و، دەرچوونە، ئىنجا دەرچوونى بەشىي ھەيە، لە ھەندى شتدا، ۋەك ھەر كەسىك لە بازەى ئىسلام و ئيماندا ھىيىتەۋە، بەلام توۋشى گوناچ بووبى و، دەرچوونى گشتىش ھەيە، كە يەكجارىي لە بازەى ئيمان و ئىسلام بچىتە دەر، لىرەش ھەردوو واتايەكان ھەلدەگرى.

۵- ﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بِرُسُلِنَا﴾، دوايى بە شوين ئەۋاندا پىغەمبەرانى دىكەمانان ناردن، (تقفية الرسل: إِبْتِغَاءُ الرُّسُولِ بِرُسُولٍ آخَرَ، مُسْتَقْفَةٌ مِنَ الْقَفَا، لِأَنَّهُ يَأْتِي بَعْدَهُ، وَالْأَثَرُ: جَمْعُ الْأَثَرِ، وَهُوَ مَا يَتْرُكُهُ السَّائِرُ مِنْ مَوَاقِعَ رَجُلَيْهِ فِي الْأَرْضِ)، (تقفية) پىغەمبەران ئەۋەيە پىغەمبەرىك بە دواي پىغەمبەرىكى دىكەدا بىتدرى، لە (قفا) ۋە ھاتوۋە داتاشراۋە، واتە: پىشتە مل، چونكە ھەر پىغەمبەرىك لە دواي ئەۋى دىكە بىروا، لە پىشتىۋە دەچى، (أَثَرٌ) پىش كۆي (أَثَر)، واتە: شوينىي كەسىك كە بە شوينىكدا دەرۋا، شوين پى بەجى دىلى، واتە: پىغەمبەرايمان يەك بە دواي يەكدا ناردن، ئەم تەبىرە ئەۋەى لى دەفامرىتەۋە كە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ماۋەى زۆريان نەكەۋتۆتە بەينى، ھەر لە دواي پىغەمبەرىك، پىغەمبەرىكى دىكە ھاتوۋە، لە سوۋرەتى (المؤمنون) دا خۋاى پەرۋەردگار زۆر بە ۋوونى دەفەرموۋى: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا﴾، واتە: دوايى پىغەمبەرى خۇمانان يەك لە دواي يەك، پەيتا پەيتا بەبىن پىچران، بە دواي يەكدا ناردن.

(۶) ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾، دواپی عیسی کوری مه‌ریه‌میشمان وه‌دواخستن، بویه خوا ﴿﴾ ته‌عبیره‌که‌ی وا هیناوه چونکه عیسا کۆتا پیغه‌مبه‌ری به‌نوو نیسرائیل بووه، نه‌ویش به‌ دوا‌ی زه‌که‌ریی‌او یه‌حیاو یونوسی کوری مه‌تادا هاتوه، نجا کتیه میژووویه‌کان بۆمان پاس ده‌که‌ن، که (یونوسی کوری مه‌تا) له‌ سه‌رده‌تای سه‌ده‌ی هه‌شته‌می پیش عیسادا ﴿﴾ هاتوه، واته: له‌ نیوان یونوسی کوری مه‌تتاو نی‌ردرانی عیسادا ﴿﴾ هه‌شت سه‌ده‌ ماوه هه‌بووه! به‌لام نه‌وه به‌راست نازانم و گریمان واشبووبی، نه‌وه ته‌نیا بۆ پیغه‌مبه‌رانی به‌نوو نیسرائیل و‌ابووه، بیگومان له‌ شو‌نه‌کانی دیکه‌ش پیغه‌مبه‌رانی دیکه هه‌بوون، بویه‌ش خوا ﴿﴾ ده‌فه‌رموی: به‌ دوا‌ی هه‌موویاندا عیسی کوری مه‌ریه‌مان نارد، چونکه عیسا کۆتا پیغه‌مبه‌ری خوا بووه ﴿﴾، پیش موحه‌مه‌د پیغه‌مبه‌ری کۆتایی ﴿﴾.

(۷) ﴿وَأَنبَأَتُنَا الْإِنجِيلَ﴾، تینجیلیشمان پێدا (به‌ عیسا ﴿﴾)، تینجیل به‌ زمانی عیبری به‌ مانای موژده (بُشری) دی، هه‌روه‌ها به‌ مانای فیکردنی تازه (التعلیم الجدید) یش دی، خو‌یان و‌ایان ناوانوه، نجا که ده‌فه‌رموی: ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾، پیشتر ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ﴾، واته: به‌ دوا‌ی شو‌نه‌واری نووح و‌ ئیبراهیم (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و‌ه‌چه‌که‌یان دا که پیغه‌مبه‌رانیان تیدا‌بوون، پیغه‌مبه‌را‌مان ناردوون، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی ماوه‌یه‌کی زۆر که‌وتۆته نیوان عیسا ﴿﴾ و‌ کۆتا پیغه‌مبه‌ری پیش خو‌یه‌وه، له‌وانه‌ی خاوه‌ن به‌رنامه‌ی تایبه‌ت و‌ سه‌ربه‌خۆن که‌ مووسا علیه‌ السلام بووه، بویه ته‌عبیره‌که‌ی گۆریوه و‌فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾، هه‌روه‌ها عیسی کوری مه‌ریه‌میشمان نارد له‌ دوا‌یدا.

(۸) ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾، په‌رۆش و‌ به‌زه‌ییمان خسته‌ دلی نه‌وانه‌وه که شو‌ینی که‌وتبوون، واته: و‌امان لیک‌ردبوون: هه‌م په‌رۆشیان هه‌بی و، هه‌م به‌زه‌ی، پیشتر گوتمان: (رَأْفَةً)، په‌رۆش، نه‌وه‌یه تۆ به‌ ته‌نگ که‌سیکه‌وه بی، که توو‌شی زیان نه‌بی، ده‌گوتری: په‌رۆشی فلانکه‌سمه، واته: توو‌شی زیان بووه و‌ توو‌شی ناره‌حه‌تی

بوو، بەزەبى ئەوھە تۆ بە تەنگىھە بى، كە قازانچى تووش بگەبى و سوودى بۆ بىنى، دەرگوتى: فلانكەس بەزەبى بە فلانكەسدا ھاتەو، واتە: چاكەبى لەگەل كە، بەلام: پەرۋشى فلانكەسىھى، واتە: پىتى ناخۇشە كە تووشى نارەھەتتى بوو، بۆيە خوا **عَلَيْهِ** ئەو دوو وشەيەبى وەك دوو سىفەت بۆ خۇبى بەكارھىتانون: **رَءُوفٌ رَّحِيمٌ**، واتە: خوا پەرۋشى بەندەكانىھى تووشى زىان بن، بەزەبىشان لەگەل دەرگوتى كە تووشى خىرۋ چاكەيان كات، ئنجا دەفەرەمۆ: ئىمە ھەم پەرۋش و ھەم بەزەبىمان خستبوو دلى ئەوانەو كە شوئىن عىسا **الْحَزْنِ** كەوتن، يانى: ئەوانەبى بە راستىبى شوئىن كەوتبوون، ھەم پەرۋشى خەلكان بوو، كە تووشى زىان نەبن و، ھەم بەزەبىشان پتاندا دەھات، كە تووشى خىرۋ چاكەيان بگەن.

۹- **وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا**، رەھبەننىيەتتىكىشان داھىنا، واتە: خۇيان گۆشەگىرىبى و رەھبەننىيەتتىكان پەيدا كەردو دايانھىنا.

۱۰- **مَا كُتِبَ عَلَيْهِنَّ**، ئىمە ئەو (رەھبەننىيەت) ھەمان لەسەر ئەوان پىتويست نەكەرد بوو.

ئەمە رستەيەكى ئىواخن (جملة معترضة)ە.

۱۱- **إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ**، (دايان نەھىنا) مەگەر بۆ داواكەردى رەزامەندىبى خوا، (ابْتَدَعُوهَا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ)، ئەمە باشتىن مانا لىكەندەوھەبە بە بۆچوونى من، نەك ماناى ئەوھەبى خوا **عَلَيْهِمْ** بفرەمۆ: (مَا كُتِبَ لَهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ)، لەسەرمان نەنووسىبوون، لەسەرمان پىتويست نەكەرد بوون، مەگەر بە مەبەستى ئەوھى رەزامەندىبى خوا داوا بگەن، چونكە خوا لە نەپەت دا لەسەرى نەنووسىبوون، ئەم (مَا) يەش بۆ لايردن (نفى)ە، ئنجا كەسانىك شتائىك داھىئىن، بەدلىيىبى خوا نايىنوسى و پىتويستى ناكات، بەلكو پىشى پەسندو باش نى، نەك ھەر پىتويستى ناكات، كەواتە: **إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ**، يانى: (مَا ابْتَدَعُوهَا إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ)، لىرەدا بۆ كورتكەردنەو، رستەيەك يان وشەيەك قىتتىراو، واتە: داياننەھىنا، مەگەر بۆ داواكەردى رەزامەندىبى خوا، ھەندىكىش

گوتوو یانه: نهوان خوْبان دایانه ئیناوه و خوی کار به جیش له سه ری پتویست نه کردن، مه گهر بۆ نه وهی ره زامه ندیی خوی پی وه ده ست بئین، به لām وهک گوتمان، نهو مانایم پی به هیز نه، چونکه مادام نهوان نهو شته یان پهیدا کردوه و دایانه ئیناوه، که واته: جیکای ره زامه ندیی خوا نه بووه و، جیی په سه ندیی خوا نه بووه.

(الرُّهْبَانِيَّةُ: اسْمٌ لِلْحَالَةِ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا الرَّاهِبُ، وَهُوَ عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ، فَالْقِيَاسُ الرَّاهِبِيَّةُ، الرَّهْبَانِي: مِثْلُ يَخْيَانِي وَشَعْرَانِي وَنَضْرَانِي)، ره هبانیهت نهو حال تهیه، بابای راهیب له سه ری ده بی، نهویش به بی قیاس نهو وشهیه هاتوه، نه گهر به پیی قیاس با، ره هبانیهت که له (رُهْبَةً) هوه هاتوه، یان له (رَاهِب) هوه هاتوه، ده بووایه گوترا با: (الرَّاهِبِيَّةُ)، به لām ره هبانیی وهک (يَخْيَانِي)، که سیک ریشیکی که وره ی هه بی و، (شَعْرَانِي)، که سیک قز زکی زوری هه بی و، (نَضْرَانِي) که سیک شوین عیسا که وتبی، له سه ر نهو کیشانه یه.

(۱۲) - ﴿فَمَارَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾، به لām وهک مافی چاود تیری کردن و، پاراستنی بوو، نه یان پاراست و چاود تیریان نه کرد، چونکه (الرُّعْي: الْحِفْظُ، وَاسْتَعْرِزَ اللَّفْظُ لاسْتِيفَاءَ مَا تَقْتَضِيهِ مَاهِيَّةُ الْفِعْلِ).

واته: وشه ی (رُعْي)، یانی: پاراستن، خوا زراوه ته وه بۆ نه وه که ده بووایه وهک پتویست بهار زری و چاود تیری بکری، (رَاعِي)، بۆیه پیی ده گوتری: (رَاعِي)، چونکه چاود تیری ناژه کانی ده کات و، ناگای لیان ده بی.

(۱۳) - ﴿فَقَاتِلْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرُهُمْ﴾، ئنجا نهوانه ی پروایان هینابوو، لهوان پاداشتی خوْیا ئمان دان، واته: نهوانه ی پار زگاریان کرد له سه ر ئیمان و پابه ندیه ک که له ئیمان هوه په ی داده بی، له شوینکه وتووای عیسا، نهوانه یان که نه هلی ئیمان بوون و پابه ندیش بوون به داخوا زیه کانی ئیمان هوه، واته: کرده وه ی باشیشیان ده کرد، پاداشتی خوْیا ئمان پیدان.

١٤- ﴿وَكَبِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسْئَلُوهُ﴾، زۆرکیشیان لاری و لادەر بوون، ئەمیش دیسان دەگونجی مەبەست پێی دەرچوونی بەشیی بێ، واتە: تووشی گوناھو تاوان بوون، دەشگونجی مەبەست دەرچوونی گشتیی بێ بە یەكجاری، واتە: لە بازنە ییمان و نیسلا میشت دەرچوون.

دوو کورتە سەرنج:

یەكەم: خوا دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النَّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾، لەوێچە (نوح) و ئیبراھیم (ع)، پێغەمبەرایی و بەرنامەمان دانان، مێژوو نووسان گوتووین: لەوێچە نوح (ع) لادەرو لارییەکان بریتی بوون لە ھاوبەش بۆ خوا باریار دەرەکان، لە گەلی عادو ئەموودو، ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکانی یەمەن و، گەلی لووط کە لەشام بوون، ھەرودەھا ھەردوو ھۆزی (اوس و خەزرج) ییش، کە لە مەدینە (یثرب) بوون، بەلام دوا ی خوا (ع) نیمان و نیسلا میشت بە قسەت کردن، لەسەر دەستی پێغەمبەری کۆتایی موھەممەد (ع).

ھەرودەھا لەوێچە ئیبراھیم (ع) گەلی مەدینە بوو، خەلکی حەجاز بوو، خەلکی تێھامە بوو، پەنگی ھی شوێنانی دیکەش بوو.

دووەم: دوا ئەوێ خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ﴾، تەنجا دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾، ئەمەش ئەو دەگەینێ کە ئەو نەرمی و ھێمنی و پەرۆشی و بەزەیی، خراوەتە دڵی شوێنکەوتووای عیسا (ع)، ئەنجام و بەرھەمی شوێنکەوتیان بوو بۆ ئینجیل، کە تێستاش ئینجیل لەگەڵ دەستکاری کران و گۆڕانی زۆردا کە خوا ئینجیلیکی ناردو، تێستا نەسرانییەکان چوار ئینجیلیان ھەر بەرھەمی ھەن و، ئەوانیشتان لە ئێوە (٧٠) ئینجیل دا ھەڵبژاردوون و، ئینجیلیکی دیکەش ھەبە کە ئەوان دانێ ناهێن، کە بریتیە لە ئینجیلی بەرنا، بەلام لەگەڵ ئەوێ تێستاش ئینجیل ئەوێ ھەر تێدایە، زۆر بە نامۆزگاری رووحی و ئەخلاقی و ھەلس و کەوتی جوان و ئیبردن و نەرم و نیانی و میھرەبانی، خۆی بەرزو

كارزانش بۆيە ئىنجىلى بەو شىۋەيە نارد، چونكە جوولەكەكان زۆر تىيان پەراندېبوو لە ملھوپى و ماددە پەرستى و خوشويستى دنياڧا، كە جىتى سەرنجە: لە ھەموو پەيمانى كۆندا، بەپىي تىفكرىنى من كە بە لاي كەمەو، دووجارم ھەمووى خوتىندۆتەو، باسى پۆژى دوايى و قيامەتى تىدانىو، لە ھەموو پەيمانى كۆندا يەكجار باسى پۆژى دوايى بە پروو و راشكاوي نەكراو، بۆيە تىستاش لەگەلدايى گەلى جوولەكە زۆر متووى^(۱) دنياڧ و عەودالى دنياڧ و باوھشيان بە دنياڧا كردو، ئىجا خوا عىساى **عَلَيْهِ السَّلَام** ناردو ئىنجىلى پىدا بو راستكردنەوې بە ھەلدا چوونى جوولەكەكان، چونكە عىساش بو خۆي ھەر جوولەكە بوو، ھەر لە گەلى يەھوودو بەنوو ئىسرائىل بوو، ئەو ئىنجىلەش كە بۆي نىردرا، تەنيا بو بەنوو ئىسرائىل بوو، بەلام دوايى (بولص الرسول) جورىك لادانى كرد لە تايىنى عىسادا كردو، بردىە دەرەوې جوغزى گەلى جوولەكە، ئەگەرنا وەك خواي پەرەردگار لە سوورەتى (الصف) داو لە شوئىنى دىكەش دا ئاماژە دەكات، كە عىساش **عَلَيْهِ السَّلَام** وەك تىكراي پىغەمبەرانى بەنوو ئىسرائىل تەنيا بو گەلى جوولەكە نىراو، وەك خوا **عَلَيْهِ السَّلَام** دەفەرموى: **وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ الْوَرَىٰ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ**، واتە: كاتى عىساى كورې مەريەم گوتى: ئەي وەچەي ئىسرائىل! ئەي «وەچەي يەعقوب» من پەرۋانە كراوى خوام بو لاي تىو، ئەو تەۋراتەي لە پىش مندا بوو، بە راستى دەرەزىم و موژدەشتان پى دەدەم بە پىغەمبەرىك لە دواي من دى، ناوي ئەحمەد، يانى: موخەمەد **عَلَيْهِ السَّلَام**.

كەواتە: عىسا **عَلَيْهِ السَّلَام** تەنيا بو گەلى جوولەكە نىردرا بوو، بو راستكردنەوې ھەلەكانى ئەوان، ھەر بۆيەش ئىنجىل كۆمەلگاۋ دەولەتى پى بەرپۆە ناچى و، ئەگەر ھەر وەك خۆي مابايەوھش، ژيانى خەلكى ئىستاي پى بەرپۆە نەدەچوو، چونكە خوا **عَلَيْهِ السَّلَام** بو گەلىكى ديارىكراو و بو قۇناغىكى ديارىكراوى نارد بوو، بو راستكردنەوې ھەلەو لادانەكانى جوولەكەكانى نارد بوو، نەك بو ئەوې بىتتە

(۱) متووى دنياڧ: عەودال و شەبداو ھۆگرى دنياڧ.

بەرنامە بۆ ژىيانى مەۋقايەتتى، ھەر بۆيەش نەصرانىيە كان لە ھەر شوئىتىكى دىيابىن
 ۋ لە ھەر شوئىتىكى دىيا بووبىن، ناچار بوون ئەو بۆشايىيە ھەيە، كە نەبوونى
 بەرنامەيەكە، چونكە خوا ﷻ ئىنجىلى نەئاردوھ بۆ رىكخستنى ژيانى خەلك، ناچارىن
 ئەو بۆشايىيە بە سىكولارىزم ۋ لىبرالىزم ۋ كاپىتالىزم ۋ سۆسىالىزم... ھتەد پرىكەنەوھ.

مەسەلەى سېيەم:

فەرمانکردى خوا بە بېرواداران كە پارىز لە خوا بكنە و، بېروا بە پىغەمبەرەكەى موحەممەد ﷺ، بىنن، ئەگەر وابكەن، دوو قات پاداشتيان دەداتەو و پووناكيان پىدەدات، بۆ ئەو وى خواو ن كتيبەكان وانهزانن هيچيان لە بەخشى خوا بەدەست نيه، پييان وابى بەدەستيانه و لە نەزانی دا جيننه وەو، دەمارگيرانە لەسەر رېيازەكەى خويان بەردەوام بن:

خوا دەفرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفَايَتٍ مِّن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (۲۸) ﴿إِنَّمَا يَعْزَّزُ أَهْلَ الْكِتَابِ أَلا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّن فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ (۲۹) ﴿

شیکردنەو وى ئەم دوو ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا:

لە کۆتایى ئەم سوورەتەدا، خوا ﷻ ڕوو دەکاتە مسوڵمانان و دەفرموى:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ ئەى ئەوانەى بېرواتان هیناوه! پارىز لە خوا بکەن، هەلبەتە ئەمە ڕای راسترە كە لیترەدا ڕووى دواندن لە ئۆممەتى پىغەمبەرە ﷺ، ڕووى دواندن لە مسوڵمانانە، لە شوێنكەوتووانى موحەممەدە ﷺ.

بەلام ڕایەكى دیکەش هەیه، كە لیترەدا ڕووى دواندن لە هەر كەسێكە نىمانى بووبى، لە نامسوڵمانانىش، واتە: لە ئەوانەى جگەلە ئۆممەتى موحەممەد ﷺ، هەر كەسى خواو ن نىمان بوو بى، بە تايبەتى نەصرانییهكان، كە ئەو ڕایەش ڕى تێدەچى، چونكە داوى دەفرموى:

(۲) - ﴿وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ﴾، بېرواش بىنن بە پىغەمبەرەكەى، واتە: ئەى ئەوانەى نىمانتان هیناوه، پىشتر بە كتيبە پىشووەكان و بە پىغەمبەرە پىشووەكان! پارىز لە خوا بکەن، بېرواش

ب- واتیہ کی دیکھ، کہ زوربہی توڑہروانی قورٹان رایان وایہ، دہلین: (لَئِلًا)، تہم (لا) یہ، زیاد کراوہ بُو جہخت کردنہوہ، واتہ: تہ صلی خوی بہم شَبوہ یہ: (لَيَعْلَمَنَّ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ)، بُو تہوہی خاوہن کتیبہ کان بزنان، کہ توانایان نیہ بہسہر هیچ شتک لہ بہخششی خوی بہروہردگاردا.

ج - واتايەکی دیکە: (لَقَدْ يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ)، بۆ ئەوەی خاوەن کتێبه‌کان وانه‌زانن کە مسوڵمانان (پێغه‌مبەری کۆتایی و شویتکەوتووای) توانایان بەسەر هیچ شتێک لە بەخششی خوادا نیە.

(۷) - ﴿وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾، بەخشش بە دەستی خوا، دەیداتە هەر کەسێک بیهوێ.

(۸) - ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، خواش خاوەنی بەخششی مەزنە.

زانایان زۆر لە بارە‌ی ئەم نایەتە موبارە‌کەو ئەم رێستە‌یە‌وه قسە‌یان کردووە، زۆر بە‌یان دە‌ڵێن: ئەم (لای) سەر: ﴿لَقَدْ يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ الْأَقْدَرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، زیاد کراوە بۆ جەخت‌کردنە‌وه، یانی: (لأنَّ يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ)، بۆ ئەوە‌ی خاوەن کتێبه‌کان بزانی کە توانایان نیە، بەسەر هیچ شتێک لە بەخششی خوادا، چونکە خاوەن کتێبه‌کان پێیان وابوو پێغه‌مبەری کۆتایی دە‌بێ لە‌وان بێ: جوولە‌کە بۆیە برۆیان پێ نە‌هێنا، چاوە‌ڕێیان دە‌کرد لە‌وان بێ و، نە‌هێناوە‌کانیش پێیان وابوو، (هە‌ڵبە‌تە‌ دوا‌ی تێ‌ک‌درا‌ی نایینە‌کە‌یان)، کە عیسا کۆ‌تا پێغه‌مبەرە، بۆیە دانیان بە موحە‌ممەد پێغه‌مبەری کۆ‌تاییدا نە‌هێنا، پێیان وابوو بە‌خشش هەر ئە‌وە‌ندە بووخوا بە ئە‌وانی دا‌بوو، چی دیکە‌ی نە‌ما‌وه! ئێ‌وه ئە‌ی مسوڵمانینە! پارێز لە‌ خوا بکەن و برۆا بە پێغه‌مبەرە‌کە‌ی بێ‌ن، واتە: برۆای مە‌حکە‌متر، تا‌کو دوو بە‌ش لە بە‌زە‌یی خوێتان پێ بدات و پووناکی‌تان پێ بدات، کە پێی برۆن و، لێشتان ببوو‌رێ، خواش لێ‌بوردە‌ی بە بە‌زە‌ییە، تا‌کو خاوەن کتێبه‌کان بزانی توانایان بە‌سەر هیچ شتێک لە بە‌خششی خوادا نیە، بە‌خششی خوا بە دەستی خوا، دە‌یدات بە هەر کە‌سێ کە بیهوێ، خواش خاوەن بە‌خششی مە‌زنە.

ئە‌م مانایە رێ‌ک‌تر دێ‌تە‌وه، کە ئێ‌بنو عە‌بباس و عی‌کریمە‌و، زۆر لە زانایان وایان لێ‌ک‌دا‌وه‌تە‌وه، بە‌لام ئە‌گەر بمانە‌وێ ب‌لێ‌ن: (لَا) زیاد نیە، ئە‌و کاتە دە‌بێ ب‌لێ‌ن: (لَقَدْ يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنَّهُمْ لَا يَقْدِرُونَ، يَعْنِي لَقَدْ يَعْتَقِدُ أَهْلُ الْكِتَابِ)، بۆ ئە‌وە‌ی خاوەن

كتىپەكان قەناعەتیان وانەبى و پروایان وانەبى، كە ھىچ شتىك لە بەخششى خویان بە دەست نى، سەرەنجام كە قەناعەتیان وانەبوو، مانای وایە لە نەزانیى خویاندا دەمىنەو، كە قەناعەتیان وانەبوو ھىچ شتىك لە بەخششى خویان بە دەست نى، كەواتە: قەناعەتیان وادەبى كە بەخششى خویان بە دەست، ئەو كاتە لە نەزانیى و دەمارگیرى خویاندا دەمىنەو.

واتایەكى دیکەش ئەوەیە: بۆ ئەوەى خاوەن كىتەكان نەزانن كە مسۆلمانان ھىچ شتىك لە بەخششى خویان بە دەست نى!

ھەلبەتە خوا ﷻ بۆیە وای فرمەو، چونكە لە سوورەتى (القصاص)دا، باسى خاوەن كىتەكان دەكات، كە دوو پاداشتیان ھەن، دەفرموى: **﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾** **﴿لَا يَكْتُمُونَ﴾** **﴿مِنْ قَبْلِهِ﴾** **﴿هُمْ بِهِ﴾** **﴿يُؤْمِنُونَ﴾** **﴿وَإِذَا نَالُوا عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ﴾** **﴿إِنَّ الْحَقَّ مِنْ رَبِّنَا﴾** **﴿إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ﴾** **﴿أُولَئِكَ يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ الْإِسِيَّةَ وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾** **﴿۵۱﴾** واتە: ئەوانەى پێش وان كىتیمان پێداون، پروایان پێتى ھەبە، (واتە: پروایان بە كىتیبى كۆتایى ھەبەو بە پێغەمبەرى كۆتایى ﷺ ھەبە)، كاتىك كىتیبى خویان بە سەردا دەخوێنێتەو دەلێن: پروامان پێتى ھەبە، كە ئەو ھەقە لە پەرورەدگارمانەو، ئێمە پێشتریش ملکەچ بووین بۆ خوا، ئەوانە پاداشتیان دوو قات دەدرێتەو، چونكە خۆراگر بوون (خۆراگر بوون ھەم لەسەر نایینەكەى خویان و بە راستى پێتەو پابەند بوون، ھەم خۆراگیرى بوون كە پروایان بە كۆتا نوسخەى ھىدايەتى خواش ھىناو كە قورئانە) و بە چاكەش خراپە پالپۆوەدەنن و، لەوێش كە پێمان داو دەبەخشن.

تەگەر پرووى دواندنیش لە خاوەن كىتەكان بى: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾** **﴿وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ﴾** **﴿يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾** **﴿۵۲﴾** واتە: ئەى ئەوانەى پرواتان ھىناو! پارێز لە خوا بکەن و پروا بە پێغەمبەرى خوا بێنن، (پێغەمبەرى كۆتایى)، ناكو خوا ﷻ دوو قات پاداشتان بداتەو (ھەم پاداشتى ئەوەى شوێن كىتب و پێغەمبەرى خۆتان كەوتوون و، ھەم پاداشتى ئەوەش كە دواى پێغەمبەرى كۆتایى موھەممەد ﷺ كەوتوون).

کورتە باسیک له باره‌ی رهبانییه‌تهوه

به‌ڕێـزان!

ئهم کورتە باسه له سێ برگه‌دا ده‌که‌ین:

۱ پێناسه‌ی (رهبانیة):

(راغب الأصفهانی) له کتێبه‌که‌ی خۆیدا^(۱) ده‌لێ: (الرُّهْبَانَةُ وَالرُّهْبُ وَالرُّهْبُ: مَخَافَةٌ مَعَ تَحَرُّزٍ وَاضْطِرَابٍ كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ﴾^(۲) الْحَشْرِ، وَالتَّرَهُّبُ: التَّعَبُّدُ، وَهُوَ اسْتِعْمَالُ الرُّهْبَةِ، وَ الرُّهْبَانِيَّةُ: غُلُوٌّ فِي تَعَبُّدٍ مِنْ قِرْطِ الرُّهْبَةِ، الرُّهْبَانُ يَكُونُ وَاحِدًا وَجَمْعًا، فَمَنْ جَعَلَهُ وَاحِدًا جَمَعَهُ عَلَى رَهَابَيْنِ وَرَهَابِيَّةٍ)، (رُهْبَةً، رُهْبٌ، رَهْبٌ)، هه‌ر سێکیان به‌ مانای ترسانن له‌گه‌ڵ خۆپاراستن و جوړنیک له‌ شله‌ژاندا، وه‌ک خوا ^(۳) ده‌فه‌رموێ: ﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ﴾^(۴) الْحَشْرِ، واته‌: تێوه‌ له‌ دلی جووله‌که‌کاندا زیاتر جێی مه‌ترسین له‌ خوا، (تَرَهُّبٌ) به‌ مانای په‌رستق (تَعَبُّدٌ) دێ، که‌ بریتیه‌ له‌ به‌کارهێنانی ترس، رهبانییه‌تیش بریتیه‌ له‌ پوچوون له‌ په‌رستش دا، له‌ ئه‌نجامی زۆر له‌ خوا ترسان دا، (رُهْبَان) یش هه‌م به‌ تاک دێ، هه‌م به‌ کو‌ دێ، ئه‌گه‌ر به‌ تاک بێ، ئه‌و کاته‌ له‌سه‌ر کیشی (رَهَابِيْن) و (رَهَابِيَّة)، کو‌ده‌کرێته‌وه‌.

(المعجم الوسيط)، ده‌لێ: (الرَّاهِبُ: الْمُتَعَبِّدُ فِي صُومِعَةِ النُّصَارَى، يَتَخَلَّى عَنِ أَشْغَالِ الدُّنْيَا وَمَلَذَّاتِهَا زَاهِدًا فِيهَا مُعْتَزِلًا أَهْلَهَا، وَالْجَمْعُ رُهْبَانٌ وَقَدْ يَكُونُ الرُّهْبَانُ وَاحِدًا وَالْجَمْعُ: رَهَابِيْنٌ وَرَهَابِيَّةٌ، وَالزَّاهِبَةُ مُؤَنَّثُ الرَّاهِبِ)^(۵)، (زَاهِبٌ): که‌سێکه‌ په‌رستش بکات له‌ سه‌ه‌ومعه‌ی نه‌صرانیان دا، ئه‌و شوێنه‌یه‌ نه‌صرانیی دروست ده‌که‌ن و،

(۱) (مفردات ألفاظ القرآن): ص(۳۶۶ - ۳۶۷).

(۲) ص ۳۶۶.

بە تەنیا خۆای تیدا دەپەرستن { خۆی لە سەرقالییەکانی دنیاو لە زۆرەتەکانی دنیا دوور دەگرێ و بە کەمیان دەگرێ و، واز لە خەلکی دنیا دێت و، بۆ خۆی گۆشە نشین دەبن، (راھب) بە (رُھبان) کۆدەکرێتەو، جاری واش ھەیە (رُھبان)، تاکەو کۆیەکە (رُھابین) و (رُھابنە)یەو، نافرەتیکیش (رُھبە)ی پێ دەگوترێ.

۲- مێژووی سەرھەڵدانی پەھبانییەت:

بێگومان پەھبانییەت ھالەتیکە لەگەڵ مەرۆفدا ھەربووە ھەر دەشبێ، لە ئەنجامی کیشە ی نێوان ڕووح و جەستەداو، نەتوانینی ڕاگرتنی ھاوسەنگیی نێوانیان، وەک لە ئیسلامدا ھەیە.

مەرۆف دوو پێکھاتە ی سەرەکییە:

ڕووح کە جەوھەر و چییەتەکیەتی و، جەستە کە پۆلەتەکیەتی، بەلام بە بێگومان بەھەردووکیان دەگوترێ: مەرۆف و مەرۆف لە ھەردووکیان پێک دێ، بەلێ چییەت و جەوھەری مەرۆف ڕووح و ناخ و دیوہ پەنھانەکیەتی، بەلام بە ڕووح جەستەشەو، پێکەوہ پێی دەگوترێ: مەرۆف و، ئەوجار ئەو مەرۆفە دەبێ کە بگونجێ تاقی بکریتەو، ئنجا لە ئەنجامی کیشە ی نێوان ڕووح و جەستەدا، کە ڕووح لە خواوہ ھاتوہ، ھەمیشە مەرۆف پالەدنێ بەرەو خوا بچێ و بەرزبێتەوہ، جەستەش لە خاکەوہ ھاتوہ مەرۆف پەلکێشی لای خوارێ دەکات، یانی: مەرۆف ئەگەر گوێ بۆ داخوایییە جەستەییەکانی بگرێ، دەبێ بە نەرزوہ بنووسێ و، ھەر چاوی لەسەر زەوی بێ و سەر ھەلنەبێ، ئەگەر ھەر بە قسە ی ڕووحیش بکات، دەبێ ھەر تەماشای سەری بکات و بزانی ڕووحی چی لێ دەخوایێ و، ھەقی داخوایییە جەستەییەکانی نەبێ، ئەو دوو پێرەوہش ھەردووکیان ھەلەن و، راست ئەوہیە کە مەرۆف ھاوسەنگیی لە نێوان ڕووح و جەستە ی دا ڕاگرێ، بەلام ھیچ کاتی کە مەرۆف نەیتوانیوہ ھاوسەنگیی ڕاگرێ، لە نێوان تێکردنی داخوایییە جەستەییەکانی و، تێکردنی داخوایییە ڕووحییەکانیدا،

مەگەر شۇنڭ كەلتۈرۈلگەن ۋە ھىيى خۇا بۇيۇن، كە بە پىغەمبەر ئاندا ئار دۇۋىيەتى، ھەر بۇيە بە دىر ئىزايى مېزۇو ئەۋ تېپە ئاندىن ۋ كۆرتەپ ئانە، ھەر بۇۋە.

بەئى تېپە ئاندىن بە لاي جەستەدا لەسەر ھىسابى پۇۋج، يان تېپە ئاندىن بە لاي پۇۋج دا لەسەر ھىسابى جەستە، ھەر بۇۋە ئەۋەندە مېزۇۋى زانراۋە پىمان دەئى: خەللى لاي ئەۋرۇۋاپاۋ پۇژ ئاۋا، زياتر تېپە ئاندىن بۇۋە لە خزمەتى جەستەدا، لەسەر ھىسابى پۇۋج ۋ، خەللى رۇژ ھەللى ئاسىياش زياتر تېپە ئاندىن بۇۋە، بۇ تېز كۆردى داخۋازىيە پۇۋجىيە كان ۋ گىزگىدان بە ناخ، لەسەر ھىسابى جەستە، ھاۋسە نىگىيە كىش ئەگەر لە مېزۇۋى مۇۋىدا بۇۋى، لە ئەنجامى شۇنڭەۋتى ۋە ھىيىدا بۇۋە، دۇا نۇسخە ۋە ھىيى خۇاش ئەۋەيە كە بە پىغەمبەر كۆتايى مۇھەممەد ﷺ دا، ئار دۇۋىيەتى، ئەۋەش كە باشتىن تەعبىر دەكات لە ھاۋسە نىگىيە، ئەم فەرمائىشتە پىغەمبەر ﷺ كە دەفەرمۇ: {إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلَٰهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ} (أخرجه ابن حبان: ۳۲۰، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين).

ۋاتە: مافى پەرۋەردگار ت لەسەر، مافى مال ۋ خىزانت لەسەر، مافى جەستەت لەسەر، ئىنجا ھەر لايەنە مافى خۇي پى بە.

نەك ھەمۇ مافەكان بە لايەتلىك بەدى لەسەر ھىسابى ئەۋان دىكە!

بە گىشتى مەسەلەي پەھبانييەت ۋ گۆشە گىرىي، كە بىرىتى بۇۋ لە دۇ ۋەستانى داخۋازىيە جەستەيەكان بۇ خزمەت كۆردى پۇۋج، ھەمىشە ئەۋ پىرۋە بۇۋە، ھەر ۋەك چۇن بە پىچەۋانە شەۋە ھەر بۇۋە پىچەۋانە كەي زۇر زياتر بۇۋە، خزمەت كۆردى جەستە لەسەر ھىسابى پۇۋج، كە پۇمانىيەكان ۋ، گىزگىي ۋ يۇنانىيەكان ۋ، ھاۋبەش بۇ خۇا دانەرۋ بىتەرستەكان، بە زۇرى ئەۋانە بۇۋن كە جەستە پەرست بۇۋن ۋ بۇ خزمەت كۆردى جەستە، داخۋازىيە رۇۋجىيەكانى خۇيانان پىشتىگۇي خىستۇن، بەلام پەھبانييەتى تەبەنىيىكراۋ لە لايەن ئەۋرانييەكانەۋە،

بیگومان ڕەهەبانییەتکی تایبەتە، ئەوەی لێرەدا خۆی زاناو شارەزا ناوی دێنێ، مەبەست پێی ئەوەیە کە ئەصرانییەکان دایانەیتناو، ئنجا ئیمە لەو بارەووە ئەم دەقە دێین، کە تیشکیکی باشمان بوو دەخاتە سەر ئەو مەسەلەیە، ئەو دەقەش (الإستيعاب في بيان الأسباب)^(١) سەنەدەکی بە باش (حسن) داناو، بەکەر دەقەکی کە بە ڕەبەیی هاتو، دواي ئەوەی دەیکەمە کوردیی، دەبەینم:

| ئە ڕەبەدوللای کوری ڕەبەسەووە خوا لە خووی و بابی ڕازی بێ هاتو، کوتووێهێ: پادشایەکان لە دواي عیسی کوری مەڕیەم **عَلَيْهَا** تەوڕات و ئینجیلیان گۆڕین، بەلام ڕەوادارانیکیان لەنێودا مابوون لە شوێنکەوتووای عیسا کە تەوڕاتیشیان دەخوێندەو و ئینجیلیشیان دەخوێندەو، (واتە: بە راستیی پێیانەووە پابەند بوون)، خەڵکە کە بە پادشایەکانیان گوت: ئیمە هیچ جێنۆیک سەختەر نابینن لە جێنۆی ئەوانە^(٢) کە پێمان دەدەن، چونکە ئەوانە دەخوێننەو: **وَمَنْ لَّمْ يَخْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ**، واتە: ئەوەی ئەو کات بەوێ خوا داڕەزاندو، ئا ئەوانە بێڕوایان، (واتە: ئەم ئایەتە کە ئایەتی: (٤٤)ە لە سوورەتی (المائدة) دیارە لە کتێبەکانی خاوەن کتێبانیشدا هەبوو، وێرای ئەوەی ڕەخنەشان لێ دەگرن لە کردەوکانمان، کاتیک کە کتێبەکانیان دەخوێننەو، ئنجا بانگیان بکەن، (واتە: خەڵکە کە بە پادشایەکانیان گوتووە بانگیان بکەن) با ئەوانیش وەک ئیمە کتێبەکان بخوێننەو و با ڕەواشیان وەک ڕەوای ئیمە بێ، پادشا بانگی کردن کوێ کردنەو و پێگوتن: یان دەتانکوژم، یان دەبێ واز لە خوێندنەوێ تەوڕات و ئینجیل بێن، جگە لەوەی گۆڕدراو، (چوون گۆڕدراو ئاوا بخوێننەو، نەک وەک ئەو کەیان! ئەوانیش گوتیان: مەبەستان لەو جێه؟ لێمان گەرین، ئنجا ئەوانە بوونە چەند کۆمەلێک:

(١) ج ٢، ص (٢٢٢ - ٢٢٣).

(٢) مەبەستان شوێنکەوتووای عیسا بوو، بەر لە لادانیان.

۱- کۆمه‌لیکیان گوتیان: په‌رستگایه‌کمان بۆ دروست بکه‌ن، له‌ شوئینکی به‌رزو ئیمه‌ به‌رنه‌ نه‌و په‌رستگایه‌وه، دوایش شتیکمان بده‌نی که‌ خواردن و خواردنه‌وه‌ی خۆمانی پێ به‌رز بکه‌ینه‌وه‌و به‌لاتاندا نایه‌ین.

۲- کۆمه‌لیکیان گوتیان: لێمان گه‌ر پێ به‌ زه‌ویدا ده‌پۆین، سه‌ری خۆمان هه‌لده‌گرین و ده‌خۆین و ده‌خۆینه‌وه‌، وه‌ک چۆن دهنده‌و ناژه‌ل ده‌خۆن و ده‌خۆنه‌وه‌، هه‌ر کاتیک له‌سه‌ر زه‌مین خۆتاندا زه‌فه‌رتان پێتان بردین، هه‌مانکۆژن (واته‌: به‌لاتاندا نایه‌ین، ده‌پۆین بۆ ده‌شت و چۆله‌وانی).

۳- کۆمه‌لیکی دیکه‌ش گوتیان: تێوه‌ په‌رستگاو خانومان بۆ دروست بکه‌ن له‌ ده‌شت و چۆلایی، ئیمه‌ خۆمان بیر هه‌لده‌قه‌نین و دانه‌ویله‌ ده‌چینین (واته‌: خۆمان ده‌غ‌ل و دان ده‌که‌ین) و به‌لاتاندا نایه‌ین و به‌لاشتاندا تێناپه‌رین.

تنجا هه‌ر کام له‌م سێ کۆمه‌له‌، سه‌ر به‌ هۆزو تیران بوون، خه‌لک و خزمیان هه‌بوو له‌ نێو هۆزو تیرانه‌دا.

نه‌و حوکمه‌پانه‌ش وای کرد، ئیدی خوا **عَلَيْهِمُ إِلَّا ابْنَاءَ رِضْوَانٍ اللَّهُ فَمَارَعَوْهَا حَقَّ رِعَابِهَا**، **وَرَهَابِئِهِ ابْتَدَعَوْهَا مَا كَبَبْتُهَا عَلَيْهِمُ إِلَّا ابْنَاءَ رِضْوَانٍ**، نه‌و هه‌بانییه‌تیکیان دا هێنا ئیمه‌ له‌ سه‌رمان پێویست نه‌کرد بوون، نه‌وانیش ته‌نیا بۆ وه‌ده‌ست هێنای زه‌نامه‌ندی خوا دایانه‌پنا، به‌لام وه‌ک پێویست چاودێریان نه‌کردو نه‌یانپاراست.

نه‌وانی دیکه‌ش^(۱) گوتیان: ئیمه‌ش وه‌ک چۆن فلانکه‌س خواپه‌رستی ده‌کات و، وه‌ک چۆن فلانکه‌س به‌ زه‌ویدا پێشته‌وه‌، وه‌ک چۆن فلانکه‌س سه‌ومیه‌یه‌کی دروستکردوه‌، ئیمه‌ش وه‌ک نه‌وان ده‌که‌ین، به‌لام نه‌وانه‌ هه‌ر له‌ سه‌ر شیرک بوون و، زانیارییان نه‌بوو به‌ ئیمانی نه‌وانه‌ی به‌ حیساب چاویان له‌وان کرد بوو، تنجا کاتیک خوا **عَلَيْهِمُ** پێغه‌مبه‌ری خاته‌می **ﷺ** نارد، کۆمه‌لیکی که‌م له‌وانه‌

(۱) یانی: جکه‌له‌ وانه‌ی له‌ سه‌ره‌تاوه‌و به‌راستی گۆشه‌گیر بوون.

مابوونهوه (واته: له هەر کام لهو سنی جوړانه) ئیدی پیاوێک له صهومیعه کهیدا داده بهزی و، یه کێکی دیکه له دهشت و بیابان دههاتهوهو، یه کێکی دیکه له دێره کهیهوه دههات، (دیریش په رستگای نهصرانییه کانه) تهوانه بهروایان پتی هیناو پیغمبهری خاته میان به راست زانی، تنجا خوا ﷺ به وانی فره موو: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمُوا بِرُسُلِهِ يُؤْتِكُمْ كَفْلًا مِّنْ رَّحْمَتِهِ**، نهی تهوانه ی بهرواتان هیناوه! (واته: پیشت بهروادار بوون به عیسا **عليه السلام**) پارێز له خوا بکهن و، بهروا به پیغمبه ره که ی بینن (واته: به موحه مه مد **عليه السلام**) دوو بهش له بهزه یی خویتان پتی ده دات، (آي: **أَجْرَيْنَ بآيَاتِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَتَضَيُّقًا بِالنُّورَةِ وَبِالْإِنجِيلِ، وَبِالْإِيمَانِ مُحَمَّدٌ**، **وَتَضَيُّقِهِم** له)، واته: بههوی تیمان هینانیان به عیسای کوری مه ریه م و، به راست دانانیان بو ته ورا ت و ئینجیل و، به تیمان هینانیان به موحه مه مد **عليه السلام** و به راست دانانی.

دوايى خوا دهده فرموى: ﴿وَجَعَلْ لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ﴾، (الْقُرْآنَ وَاتَّبَاعِهِمُ النَّبِيَّ ﷺ) واته: نهو پرووناكيه بريته له قورنان و شوينكه وتنيان بو پيغه مبه ر (موحه ممه د) ﴿هَـرُودَهَا فَهَرْمُوءِ﴾، ﴿إِنَّمَا بَعَثَ أَمْلَ الْكِتَابِ﴾، (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُم، لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ) (۱).

ئەو خاوەن کتێبەنە ی وەک تێوێ دەکەن، ئە ی ئیماندارینە! پێیان وانهبێ هێچ
لە بەخششی خوایان بە دەستە، بەخششی خوا هەمووی بە دەستی خۆی،
دەبدات بە هەر کەسێ بێوێ.

(١) أخرجه النسائي في المجتبى: ج٨، ص٢٣١-٢٣٢، وفي التفسير: ٥٨٧، والطبري في جامع البيان: ج٢٧، ص١٢٨، من طريق سفيان الثوري، عن عطاء بن السائب، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس به، قال مؤلفا الإستيعاب في بيان الأسباب: وهذا الإسناد حسن، رجاله ثقات وفي العطاء كلام، وقد اختلف لكن سماع الثوري منه قديم، وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج٨، ص٦٥، وزاد نسبه للحكيم الترمذي في نوادر الأصول، وابن المنذر وابن مردويه).

ئەم دەقە تېشكەن بۆ دەخاتە سەر ئەو رەھبانیيەتەى ئەصرانیيەکان
دایانەتتاو، چۆن بوو؟

۳- حوکمی رەھبانیيەت لە ئیسلام دا:

ئەگەر تەماشای ئایەتەکان بکەین، زۆر بە پرونی بۆمان دەر دەخەن، کە
رەھبانیيەت و گۆشەگیری و واژەیان لە دنیا، لە ئیسلام دا، شتێکی ناپەرەوایە، بۆ
وێنە: خوا ﷻ لە سوورەتی (الأعراف) ئایەتەکانی: (۳۰ و ۳۱) دا، دەفرموی: ﴿يَنْبَغِي
ءَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (۳۱) قُلْ
مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ، وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
﴿۳۲﴾ واتە: ئەو ئەو چەى ئادەم! خۆتان برازیننەو لە لای هەر پەرستگایەک
و بخۆن و بخۆنەو، بەلام زیدەپۆیی مەکەن، خوا زیدەپۆییەکانى خۆشناوین،
بۆ: ئەو جوانییەى خوا رەخساندووێت بۆ بەندەکانى و، ئەو بۆیە خۆشانە،
کە قەدەغەى کردوون؟ (لە بەندەکانى، کە خوا بۆ مەرقەهەکانى دروستکردوون)...

لە سوورەتی (المائدة) لە ئایەتەکانى: (۸۷ - ۸۸) دا، خوا ﷻ پرونتەر ئەوە باس
دەکات، پرونتەر بۆ جێى مەبەستى ئیمە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخْرُجُوا طَيِّبَاتٍ مَّا
أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (۸۷) وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَأَنقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿۸۸﴾ خوا دەفرموی: ئەو ئەوانەى ئیماننان
هێناو! ئەو بۆیە بەسوود باش و خۆشانەى خوا بۆی رەوا کردوون، قەدەغەیان
مەکەن و سنوورشکێنێ مەکەن، خوا سنوورشکێنانى خۆشناوین و، لەوە بخۆن کە
خوا پێیداو، و پارێز لەو خوايە بکەن کە پرواتان پێى هەيە، کەواتە: خوا بە
دەقى ئایەت، لە مسوڵمانانى قەدەغە کردووە کە ئەو شتانەى سوود بەخش و
چاکن، لە خۆیانى قەدەغە بکەن و، خۆیانى لى بگرنەو، بەلام گرنگ ئەوێە
زیدەپۆیان تیدا نەکەن.

کەواتە: حوکمی رەهەبانییەت لە ئیسلامدا ئەوەیە کە ناردەواوە، ئیسلام پازی نیە، مسوڵمانان گۆشەگیرین و واز لە دنیا بێنن، چونکە خوا ﷻ تێمە لەم دنیایەدا دانائەو و لەو ژیاڵی سەر زەوییەدا دانائەو، تاکو تاقییمان بکاتەو، ئنجا ئەگەر بێت و ئەهلی ئیمان واز لە دنیاو نازو نێعمەتەکان بێنن، مەیدان چۆڵ دەبێت و، ئەهلی کوفر لە دنیاو تەراتین دەکەن و سەتم و خراپە دەکەن و، خۆیان لە خەڵک دەکەنە پەرستراو و پەرورەدگار، بۆیە پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) هەرگیز نەهاتوون، خەڵک فێری رەهەبانییەت و گۆشەگیری بکەن، ئەو عیسا یە (عَلَيْهِ السَّلَام) نەصرانییەکان خۆیان بە شوێنکەوتووی دەزانن، لە نێو خەڵکدا بوو، لەسەر بانگەوازکردن بۆ لای خوا، لەسەر کارکردن بۆ تێکەڵاندنی خەڵک و، بۆ پەرورەدەکردنی خەڵک بەردەوام بوو، تاکو پۆمەکان و جوولەکەکان و یستوووانە لە نێوی بەرن و، سەرەنجام خوا ی بالادەست و پەرورەدگار بە کلاو پۆژنەدا سەری خستوو و بردوو یەتی بۆ ئاسمان، کەواتە: ئەو نەصرانیانە ی شوێن عیسا دەکەون، پێغەمبەرەکیان خوا بەرز ی کردۆتەو، بۆ ئەو ی لە پۆم و جوولەکەکانی نەجات بدات، نەک بچن گۆشەگیرو گۆشە نشین بێ، بەڵکو لە نێو جەرگە ی کۆمەڵگادا بوو، بە دلنای ی هەموو پێغەمبەرەکان هاتوون، ژیاڵی دنیا ی خەڵک چاک بکەن و پێکیخەن و دادگەری تیدا بچەسپێن، بۆ ئەو ی مرووفەکان بێوانن ژیاڵکی تەندروستانە ی مرووفانە ی بگوزەڕێنن و، لەو تاقیکردنەو یە ی خوا ئەوانی تێخستوو لە ژیاڵی دنیاو، سەر بەرزانە دەر بچن.

لێرەش دا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی موبارەکی (الحديد) دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فیسری سوورہ تی

المجادلۃ

دەستپیک

بە پێزان!

ئەمڕۆ کە (۲۶)ی شەعبانی سالی (۱۴۴۱) کۆچییه، بەرانبەر (۲۰۲۰/۴/۱۹) زاینی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (المجادلة) یان (المجادلة)، تێمە وەک عەدەقی خوێمان، پێشەکی پێناسە و نێوەپۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە دەخەینەپوو لە حەوت پرگەدا:

پێناسەی سوورەتی (المجادلة) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

باوترین ناوی ئەم سوورەتە بریتییە لە (سُورَةُ الْمُجَادِلَةِ)، ئەویش بە دوو شیوە هاتووە: (المجادلة، المجادلة، المجادلة) واتە: ئەو ئافەرەتەیی مشتومپی کردووە، ئافەرەتییکی مشتومپرکەر، (المجادلة) واتە: مشتومپ کردن، بەلام وشە (المجادلة) باوترەو، ناماژەشە بەو ئافەرەتەیی ئایەتەکانی سەرەتای سوورەتەکە بە بۆنەو هاتوونە خوار، کە وەک دوایی باسی دەکەین، ناوی (خَوْلَةٌ بَيْنُ نَعْلَبَةٍ)، خەولەیی کچی سەعلەبەبە، کە خێزانی: (أَوْسُ بْنُ الصَّامِتِ) بوو، بۆ (عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ) خوا لێیان پازی بێ.

بەلام وێرای (المجادلة)، و (المجادلة) ئەم سوورەتە، دوو ناوی دیکەشی بۆ بەکارهێنراون:

(۱) - سوورەتی: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ﴾.

(ب) - سووږه تی: (الظَّهَار).

که واته: سه رجه م هم سووږه ته موباره که، چوار ناوی هن، به لام سووږه تی (المجادلة) له هه موویان باوتره.

دوهم: شوینی دابه زینی:

زۆږبهی هه ره زۆری زانایان، نه گهر نه لئین هه موویان، یه کده نګن و (ابن عطية) که یه کیکه له ږوونکه ره و ده کانی قورن ده لئ: یه کده نګی زانایان له سه ره که هم سووږه ته مه دینه ییو، هه مووشی له گهل سرووشتی قورنای مه دینه ییدا ده گونجی، که واته: شوینی دابه زینی هم سووږه ته مه دینه بووه، له قوناغی دووهمی ژبانی پیغه مبه ردا ﷺ که قوناغی مه دینه یه، هاتوته خوار.

سیهم: ژماره ی نایه ته کانی:

ژماره ی نایه ته کانی نه هلی مه دینه و مه ککه، به بیست و یهک (۲۱) نایه ت دایانناوه، به لام نه هلی شام و کووفه و به صره، به بیست و دوو (۲۲) یان داناوه، زیاتر ژماره (۲۲) ته به ننږی کراوه له و موصحه فانه دا که له م ده فنه رانه ی نیمه چاپ ده کرښ، به لام ږه نګه له ناوچه کانی ولاتانی دیکه ی نه فریقیا: جه زانیرو مه غریب و لیبیاو نه وانه، ژماره که ی دیکه ته به ننږی کرابی، بویه نه گهر له موصحه فیک دا بینیتان، هم سووږه ته موباره که ی به بیست و یهک نایه ت دانا بوو، بزنان که نه وهش سر ژمیریکه زانایان هیناویانه و، ژماره ی نایه ته کانیش که جیاوایی ده بی، نه نجامی کورتیی و دریزیی پرسته کانه، نهک نه وه که زانایه ک بلئ: هم نایه ته ش هیه له م سووږه ته داو، نه وی دیکه ش بلئ: نه خیر نیه! چونکه زانایان نهک له سه ر نایه ت و وشه کان، له سه ر پته کانی قورنانش یه کده نګن.

چوارهم: ریزبه‌ندی له موصحف و له دابه‌زینی دا:

ریزبه‌ندی له موصحف دا، ژماره (٥٨)هـ، یه‌که‌مین سووړه‌تی په‌نجاو‌ه‌وت سووړه‌ته‌که‌یه، که دابه‌ش ده‌بن به‌ سهر‌ نه‌و سئ جوزنه‌ی کو‌تایی قور‌ئان دا، واته: یه‌که‌مین سووړه‌تی نیوه‌ی دووه‌می سووړه‌ته‌کانی قور‌ئانه له‌ پرووی ژماره‌وه، له‌ پرووی دابه‌زینه‌وه‌ش نه‌م سووړه‌ته‌ موباره‌که ژماره (١٠٣)یان بو‌ داناوه، له‌ دوا‌ی سووړه‌تی (المنافقون) و پئش سووړه‌تی (التحریم)، واش پیده‌چئ نه‌م سووړه‌ته دوا‌ی سووړه‌تی (الأحزاب) دابه‌زیئ، چونکه له‌ویدا خوا ﷺ باسی ناره‌وایی (ظهار) ی کردوه: ﴿وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ إِلَٰهَی تَطْلُهُمْ مِنْهُمْ أَنْهَیْكُمْ﴾ (الأحزاب).

که‌واته: پئشتر نه‌و ره‌فاره‌ه‌له‌وه‌شتر‌اوه‌ته‌وه، بویه له‌ سووړه‌تی (الأحزاب) دا، به‌س ناما‌ژهی پئ ده‌کات، مانای وایه سووړه‌تی (المجادلة) پئشتر دابه‌زیوه، نه‌رئتی هه‌له‌و پوو‌چی (ظهار) ی هه‌له‌وشاندو‌ته‌وه‌و، له‌ویدا در‌یژه‌که‌ی هاتوه.

پینجه‌م: نیوه‌ړوکی:

نیوه‌ړوکه‌که‌ی هه‌مان نیوه‌ړوکی قور‌ئانی مه‌دینه‌ییه، له‌ باسکرانی حوکمه شه‌رعییه‌کانی ریک‌خه‌ری کو‌مه‌ل‌گای مسو‌لمان، له‌ بواره‌کانی خیزانیی و کو‌مه‌ل‌ایه‌تی و په‌یوه‌ندییه نیوخو‌یی و دهره‌کییه‌کان دا، له‌م سووړه‌ته‌شدا نه‌و ده‌ حوکمه سهره‌کیانه باسکرون، وپ‌رای چه‌ند ورده‌کاریه‌ک:

١- باسی (ظهار) کراوه، (ظهار) یش نه‌وه‌ بووه، که پیاو‌یک له‌ خیزانی تووړه‌ بووه له‌ کو‌مه‌ل‌گای عه‌ره‌بیدا کانی خو‌ی هه‌بووه، ره‌نگه له‌ کو‌مه‌ل‌گاکانی دیکه‌شدا هه‌بوو بی و تئستاش هه‌بی له‌ جیاتی ته‌لاق دان، گوتوو‌یه‌تی: (أَنْتَ عَلَیْ غَظَبٍ أَمِی)، تو‌ وه‌ک پستی دایکم وای، نه‌وه‌ش به‌ ته‌لاق له‌ قه‌له‌م دراوه، به‌لام نیسالم نه‌وه‌ی هه‌له‌وشاندوه، که نافرته‌ به‌وه ته‌لاقی بکه‌وئ، به‌لئ له‌ پیاوه‌که قه‌ده‌غه ده‌بی، به‌لام نافرته‌که به‌وه ته‌لاق نادرئ.

(۲) - پابەندىيە بە بەرنامەنى خۇاۋەو لاندەدان لىتى.

(۳) - مەسەلەنى چەپچەپ پىكەۋە كىرىدەن، كە بە شىۋەيەكى رەۋا بى و بۇ مەبەستىكى رەۋا بى، دروستە، ئەگەرنا قەدەغەيە، ئەگەر بۇ نىگەراندەكى خەلەك بى.

(۴) - چۈنەيتىي ھاتەنە لاي پىغەمبەر ﷺ و سالاو لىكەردىنى ھى مەسۇلمانان، ھى دەغەلاندەو دىلنەخۇشانەش ديارە.

(۵) - چۈنەيتىي دانىشتەن لە كۆرۈ مەجلىس دا.

(۶) - چۈنەيتىي دۋاندنى پىغەمبەرى خوا ﷺ و، خىر كىردەن و مالى بەخشىن بەر لەۋەنى پىغەمبەر ﷺ بدۋىتىرى.

(۷) - خۇپاراستەن لە دەغەل و دۋو رۋوۋەكان و، لى وريا بوۋىيان و خۇ لى پاراستىيان كە دۋستايەتتىيان لەگەل دا بىرى.

(۸) - پىئاسە كىردىنى كۆمەللى شەيتان (حزب الشيطان) بە زەقتىن تايەمەندىيان.

(۹) - وريا بوۋەن لە دەمارگىرىيەنەمالەيى و تىرەو ھۆز، مەسۇلمان نابى بۇ نىتتىما سىرۋىشتىيەكانى ۋەك نەتەۋدىي، بىنەمالەيى، تىرەو ھۆزۈ ناۋچە، دەمارگىر بى، دەمارگىر بەۋ ۋاتايەنى لەبەر دەمارگىرىيە چاۋپۇشىي لە ھەق بىكات و، ناھەق قىۋول بىكات، بەلكى دەبى رىك و راست بى و، فەرق بە خىزم و بىگانە نەكات، لە مەسەلەنى ھەق و ناھەق دا، لە چاك و خراپ دا، چاكىي ھەمۋەكەسى پى چاك بى و، خراپىي ھەمۋەكەسى پى خراپ بى.

(۱۰) - پىئاسەنى كۆمەللى خوا (حزب الله)، ئەۋانىش بە تايەمەندەرتىن سىفەتتىيان، كە بىرىتە لە خۇيەكلاكرىنەۋە بۇ دۋستايەتتىي خۇاۋ پىغەمبەرەكەنى و بىرۋاداران.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

ئیمە پێنج تاییەتمەندییمان لەم سوورەتە موبارەکەدا پەچاو کردوون:

۱- تاکە سوورەتیکە تێیدا باسی ھەلۆەشاندنەوێ (ظہار) و، کە فارەت بۆ دانانی کرابێ لە تاییەتەکانی: (۱ - ۴) دا.

۲- تاکە سوورەتیکە ناوا بە تێروتەسەلیی تێیدا باسی چەپەچی ناپەرەواو پەرەوا کرابێ لە تاییەتەکانی (۵ - ۸) دا.

۳- تاکە سوورەتیکە بە پروونی باسی ئەدەبی بەرەو مەجلیسی تێیدا کرابێ، خەلک چۆن دابنیشی؟ چۆن سلاو بکات؟ ریزبەندیی مسوڵمانان لە بەرو مەجلیسیاندا چۆن بێ؟ چ شتیک پێوەریان بێ؟ ئەمیش لە تاییەتی: (۱۱) دا.

۴- تەنیا لەم سوورەتەدا بۆ مسوڵمانان بە پەسندو باش دانراوە، کە بەر لە دواندن پێغەمبەری خوا ﷺ خێرو چاکەیکە بکەن، ئەندازەیک مأل بێخەش، بەلام ئەمە وەک فەرژیک و ھوکیکی پابەندکەر نەبوو، چونکە خوا دەفەرموێ: **ذَلِكُمْ أَزْكٰى لَكُمْ** **وَأَظْهَرُ ۝۳۳** البقرة، ئەمەتان پاکتر و چاکترە بۆ تێو، دواپیش خوا ﷻ لە سەری سووک کردن، کە ئەگەر کەسێک نەشیتوانی مأل و سامان بێخەش، بەر لە دواندن پێغەمبەر ﷺ بە شێوەی تاییەت، گلەیی تاییەتە سەر، لە تاییەتەکانی: (۱۲ و ۱۳) دا.

۵- تەنیا لەم سوورەتەدا، پێناسەی ھەر کام لە کۆمەلەی خواو کۆمەلەی شەیتان (حزب اللہ) و (حزب الشیطان) کراوە، تەنیا لێرەشدا وشەی (حزب اللہ، حزب الشیطان) یش یەکی دووجار ھاتوون.

ھۆتەم: دابەشکردنی تاییەتەکان بۆ چەند دەرسیک:

کۆی بیست و دوو (۲۲) تاییەتەکەی ئەم سوورەتەمان، بۆ چوار دەرس دابەشکردوون:

دەرسی یەكەم: نایەتەکانی: (۱ - ۶)، واتە: شەش (۶) نایەتی سەرەتا، باسی بیستنی خوا بو سکاڵای ژنێك كه مێردهكهی (ظهار) ی لێکردووە، هەلۆه‌شاندنەوێ (ظهار) كه حوكمی تەلاقى هەبێ و، دانانی كەفەرەت بو پیاوایك كه (ظهار) له ژنه‌كانیان ده‌كهن، تاكو بۆیان ڕه‌وا ببنه‌وه، پاشان هه‌ره‌شه‌كردن له كه‌سانێك كه دژایه‌تیى خواو پیغه‌مبهره‌كهی ده‌كهن، به دژایه‌تیى‌كردنی په‌یام و به‌رنامه‌كهی و، لادان له شه‌ریعه‌ته‌كهی.

دەرسی دووهم: نایەتەکانی: (۷ - ۱۰)، واتە: چوار (۴) نایەت دەگرێتە خۆی، باسی زانیاری گشتگیری خوا به هه‌ست و خوست و چه‌ی هه‌موو كه‌س، نه‌و كه‌سانه‌ زۆربن، یان كه‌م بن، نه‌گه‌ر سێ بن نه‌و چواره‌میانه‌ و، نه‌گه‌ر پینج بن نه‌و شه‌شه‌میانه‌و، كه‌م بن یان زۆر بن، خوا هه‌ر له‌گه‌لیانه‌و، سه‌رزه‌نش‌ت‌كردنی نه‌و ده‌غه‌ل و جووله‌كانه‌ی چه‌چه‌ی ناره‌وايان ده‌كردو، به شیوه‌ی ناشایست سلاویان له پیغه‌مبهری خاتمه ده‌كردو، ئامۆژگاریی كردنی مسوولمانان له‌وباره‌وه كه وریابن.

دەرسی سێهه‌م: نایەتەکانی: (۱۱ - ۱۳)، واتە: سێ (۳) نایەت، باسی نه‌ده‌به‌كانی به‌رو مه‌جلیس و، ڕه‌چاو كردنی پینگه‌کانی نێو خه‌لك و كۆمه‌لگا، چۆنیه‌تیى دواندن پیغه‌مبهری خوا ﷺ، به په‌سند دانانی خێرو به‌خشین به‌ر له دواندن پیغه‌مبهر ﷺ، پاشان چاوپۆشیی لێكرانیان له‌و نه‌ركه كه نه‌سلیشدا پێویست نه‌كراوه.

دەرسی چواره‌م: نایەتەکانی: (۱۴ - ۲۲)، واتە: نۆ (۹) نایەتی كۆتایی سوورەتی (المجادله) ده‌گرێتە خۆی، باسی دڵنه‌خۆش و ده‌غه‌له‌كان و، په‌رده له‌سه‌ر هه‌له‌م‌آینیان و هه‌ره‌شه‌ی سه‌خت لێكردنیان له قیامه‌ت داو، ناوه‌زد كردنیان به كۆمه‌لی شه‌یتان و، هه‌والدان به زه‌بوونی و سه‌رشۆریان له دنیاو دواڕۆژدا، پاشان هه‌والدان به گرن‌گترین تابه‌مه‌ندیه‌كانی كۆمه‌لی خوا ﷻ، كه بریتیه له

يەكلایى كۈندەۋەى دۆستايەتپان بۆ خوا ﷻ، بۆ پېغەمبەر ﷺ، بۆ بىرۋاداران
 و، پچراندنى رېسمى دۆستايەتپان لەگەل بېيرۋايانى ناھەزى خواو پېغەمبەردا،
 ئەگەر نىزىكتىن كەسىشىان بن: بابيان بن، يان كورىان بن، يان ھاوسەريان
 بن، ياخود تيرەو ھۆزىان بن.

❖ دهریسی یه‌که‌م ❖

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە شەش ئایەتی سەرەتای (المجادلة) دەگریتە خۆی، ئایەتەکانی: (۱) - (۶)، لەم شەش ئایەتەدا، خوا ﷻ باسی چارەسەری کێشە ی ژن و مێردێکی کردووە، کە سەرچاوە میژوو ییە کان پیمان دەلێن: ئافەرەتە کە: خەولە ی کچی سەعلەبەو، پیاو د کەش ئەوسی کو پری سامیتە، خوا لیان رازی بێ، کە مێردە کە (ظہار) ی لە ژنە کە ی کردووە پیتی گو تۆو: (أَنْتَ عَلَيَّ كَظْهَرٍ أُمِّي)، واتە: تۆ وەک پشتی دایکم وای، ئەویش بە پیتی باوی کۆمە لگای ئەو کاتە، حوکمی تەلاق ی هەبوو، ئنجا خوا ﷻ ئەو نەریتە ی هەلۆە شاندۆتەو، کە بە (ظہار) ژن لە مێردە کە ی قەدەغە بێ و وەک تەلاقدران بێ، بە لام کە فارەتی بۆ داناو، تا کو بۆ یە کدی ی رەوا ببنەو وەو لێک جیا نەبنەو، ئەو کە فارەتە ش یە کتی لە سێ شتان بوو بە ریز:

أ- ئازادکردنی کۆیلە یە ک.

ب- ئەگەر کە سێک چنگی نەکو، کۆیلە ئازاد بکات، یان توانای نەبوو، دوو مانگ لە سەریە ک بە پۆژوو بێ، بە بێ پچراندن.

ج- ئەگەر ئەوە شی لە توانادا نەبوو، خواردنی شەست (۶۰) کە سی نەدار بدات، واتە: شەست کە سی نەدار، یە ک ی پۆژیک تیریان بکات.

لە کۆتاییشدا خوا ﷻ فەرمان بە پابەندی ی بە بەرنامە ی خواو، لاندان لە سنوورە کانی کردو، هەرە شە ی سەختیشی لە بێ پروایانی ناحەزی خواو پیغە مەرە کە ی، لە دنیاو دوا پۆژدا کردو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ
 اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ (۱) الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّنْ نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا
 الَّتِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ۝ (۲) وَالَّذِينَ
 يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِن قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ ذَلِكَ تُوعَطُونَ بِهِ
 وَاللَّهُ يَمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ (۳) مَن لَّهُ يَحْدُ قَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ مَن لَّمْ
 يَسْتَطِعْ فَاطْعَامٌ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَبِالَّذِينَ حُدِّدُوا اللَّهُ وَلِلْكَافِرِينَ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ (۴) إِنْ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَثُرُوا كَمَا كُنْتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكَ
 يَسَنَّتِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝ (۵) يَوْمَ يَعْلَمُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَنْتِثُهُمْ جَمَاعًا عَمِلُوا أَحْصَاهُ
 اللَّهُ وَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝ (۶)

مانای ده قاعده فی ثابته کان

ا به ناوی خواى به به زه یی به خشنده، (ته ی موحه ممه د ۱!) به دلنایى
 خوا ۲ قسه (و سکالای) نه و ژنه ی بیست (و به ده نگیه وه هات) که له
 باره ی مئره ده کیه وه مشتومپی له گه ل ده کردی و، سکالای بو لای خوا ده برد،
 خوا و تووژتانی ده بیست، به راستی خوا بیسه ری بینره ۳ نه و (پیاوانه ی
 له تیوه (ظیهار) له ژنه کانیان ده کهن، (به گوتنى: تو وه ک پشتی دایکمی)
 نه و (ژن) انه (ی ظیهاریان لی ده کهن) دایکیان نین، دایکیان ته نیا نه وانه ن که
 نه وانیان بووه و، بیگومان نه و (پیاوانه قسه یه کی خراب و درؤ ده کهن و، به
 راستیش خوا چاوپوشییکاری لیبورده یه ۴ نه وانه ش که (ظیهار) له ژنه کانیان
 ده کهن، دواپی ده گه رپنه وه بو نه وه ی گوتوو یانه (: لیمان قه ده غه بی و، له

قەسە کەیان ژێوان دەبنەوه، دەبێ ئازادکردنی کۆیلە یەک (ئەنجام بدەن) بەر لەوهی دەست تێکەڵ بکەن (پێکەوه جووت بن)، نا ئەوە تانە پێی نامۆژگاریی دەکرێن و، خواش شارەزای ئەوەیە کە دەیکەن ٢٣ ئنجا ھەر کەسیک چنگی نەکەوت (کۆیلە نازاد بکات) بە پۆژووبوونی دوو مانگی بە دوا یە کەوه (کەفەرەتە کە یەتی) بەر لەوهی دەست بگەینە نە یەک (پێکەوه جووت بن)، ئنجا کە سێکیش نەیتوانی (دوو مانگ لە سەر یەک بە پۆژوو بێ) خواردن پێدانی شەست نەدار (کەفەرەتە کە یەتی) ئەوەش تا کو (بەھۆی ئەنجامدانی ئەرکە شەرعییەکانەوه) بپروا بە خواو پیغەمبەرە کە ی بێنن و، ئەوانەش سنوورەکانی خوان و، بێروایانیش نازاریکی بە ژانیان ھەیە ٢٤ بێگومان ئەوانە ی بەر بەرەکانتی خواو پیغەمبەرە کە ی دەکەن، سەر کوت و زەبوون دەکرێن، وەک چۆن ئەوانە ی لە پیش وانیش دابوون، سەر کوت و زەبوون کران و، مسۆگەر تايە تانیکی روشنیشمان دابەزاندوون و، بێروایانیش (لە دوا پۆژدا) نازاریکی ریسواکەریان ھەیە ٢٥ ئەو پۆژە کە خوا تیکراییان ھەڵدەستینیتەوه، ئنجا ھەوایی ئەوەیان پێ دەدات کە کردوویانە، خوا ٢٦ سەر ژمیری کردووە، ئەوان لە بیریان چوو، خواش بە سەر ھەموو شتیکەوه چاودێرو ناگادارە ٢٧.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(جَدَلُكَ فِي زَوْجِهَا): واته: (ئهو ژنه‌ی) له باره‌ی می‌دده که یه وه مشتومری له گه‌ل تۆدا ده‌کرد، شه‌ره قسه‌ی له گه‌ل تۆ ده‌کرد، (الْجِدَالُ: الْمُفَاوَضَةُ عَلَى سَبِيلِ الْمُنَازَعَةِ وَالْمُغَالَبَةِ، وَأَصْلُهُ: مِنْ جَدَلْتُ الْحَبْلَ: أَيِ اكْمَلْتُ قِتْلَهُ، وَقِيلَ: مِنَ الْجِدَالَةِ وَهِيَ الْأَرْضُ)، (جَدَالُ): بریتیه له قسه‌ی پێکه‌وه کردن به‌شیوه‌ی ناکۆکیی و مشتومرو، هه‌ر کامیکیان بیه‌وۆ قسه‌ی خۆی سه‌ربخات، ریشه‌که‌ی له (جَدَلْتُ الْحَبْلَ)، ه، واته: په‌ته‌که‌م چنیی، یان رستم و هۆنیمه‌وه، هاتوه، هه‌ندیکیش گوتوو یانه: له (جَدَالَةُ) دوه هاتوه، واته: زه‌وی ره‌ق، چونکه دوو که‌س که زۆران ده‌گرن، هه‌ر کامیکیان ده‌یه‌وۆ نه‌وی دیکه بخاته سه‌ر زه‌وی، دوو که‌سیش که شه‌ره قسه ده‌که‌ن، هه‌ر کامیکیان ده‌یه‌وۆ قسه‌ی خۆی سه‌ربخات.

(وَتَشْكِي إِلَى اللَّهِ): سکا‌لای بو‌ لای خوا کرد، (الشُّكُوُّ وَالشَّكَايَةُ وَالشُّكَاةُ وَالشَّكْوَى: إِظْهَارُ الْبُتِّ)، هه‌ر چوار وشه‌که (شَكُو، شَكَايَةُ، شَكَاة، شَكْوَى) به‌ مانای پێشان‌دانی دلته‌نگیی و ناره‌حه‌تی و سکا‌لاکردن.

(تَحَاوَرَكَا): (الْجَوَارُ وَالْمَحَاوَرَةُ: الْمَزَادَةُ فِي الْكَلَامِ، وَمِنْهُ التَّحَاوُرُ)، (جَوَارٌ وَمُحَاوَرَةٌ) بریتیه له‌وه‌ی هه‌ر کامیک له دوو لایه‌ن، یان زیاتر، قسه‌ی یه‌کدی به‌ره‌چ بده‌نه‌وه، یان قسه‌ بو‌ یه‌کدی بگێرنه‌وه، ئه‌و قسه‌یه‌ک بکات و ئه‌ویش قسه‌یه‌ک بکات، (تَحَاوَرُ) یش له (جَوَارٌ وَمُحَاوَرَةٌ) وه هاتوه.

(يُظَاهِرُونَ): (الظَّهَارُ: أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ لَامْرَأَتِهِ: أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي)، (يُظَاهِرُونَ) واته: (ظَهَارٌ) ده‌کات ئه‌ویش ئه‌وه‌یه پیاو به‌ ژنه‌که‌ی بلن: تۆ وه‌ک پشتی دایکم وای، واته: لێم قه‌ده‌غه‌ی.

(رَقَبَةً): (الرَّقَبَةُ: اِسْمٌ لِلْعَصُو الْمَعْرُوفِ، ثُمَّ يُعَرَّبُ بِهِ عَنِ الْجُمْلَةِ)، (رَقَبَةً): بریتیه له ناوی نهو نهندامهی زانراوه، واته: گهردن، مل، دوایش به کوی مروّف ده‌گوتری، که ده‌گوتری: (تَحْرِيزُ رَقَبَةٍ) نهو نه بهس ملی نازاد بکری، چونکه مله‌که به مروّفه‌که‌وه‌یه، واته: نهو مروّفه نازاد بکری.

(سَمَّاءًا): واته: ده‌ست بگه‌یه‌ننه‌یه‌کدی، که مه‌به‌ست پیتی پینکه‌وه جووتبونه، (المس: اِذْ رَاكَ بِعَاسَةِ اللّٰمِيسِ، وَكُنِّي بِهِ عَنِ النِّكَاحِ: مَسَّهَا وَمَاسَّهَا)، (مَسَّ) له نه‌سَلدا بریتیه له زانینی شتیک به‌هستی ده‌ست لیدان، دواپی به‌کینایه بو‌نیکاح به‌کارهی‌نراوه، که ده‌گوتری: (مَسَّهَا وَمَاسَّهَا) واته: له‌گه‌لیدا جووتبوو.

(يُحَادُّونَ): (يَمَانِعُونَ اغْتِبَارًا بِالْمَمَانِعَةِ، أَوْ اسْتِعْمَالِ الْحَدِيدِ)، (يُحَادُّونَ) واته: به‌ربه‌ره‌کانی ده‌که‌ن، لاملیی ده‌که‌ن، به‌و نیعتیارهی مل ناده‌ن و لاملیی ده‌که‌ن (تاماده‌نین مله‌که‌چ بکه‌ن) یاخود له به‌کارهی‌نانی ئاسنه‌وه هاتوه.

نه‌وانه‌ی به‌هیز دژایه‌تی نایین و به‌نامه‌ی خوا ده‌که‌ن.

(كَبُتًا): (الْكَبْتُ: الرَّدُّ بِغَنَفٍ وَتَذَلُّلٍ، كَبَتُهُ: أَهَانُهُ وَأَذَلُّهُ، وَكَبُهُ وَكَبَتُهُ: صَرَعُهُ لَوَجْهِهِ)، (كَبَتُوا) له (كَبْتُ) هوه هاتوه، که بریتیه له به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی توندو، زه‌بوون کردن، ده‌گوتری: (كَبَتُهُ)، یانی: سووکی کردو زه‌بوونی کرد، (كَبَتُهُ: كَبُهُ)، له‌سه‌ر دم و چاوی خستی.

(مُهَيِّئًا): (أَي: مُخْزِي وَمُذِل) سه‌رشو‌پکه‌رو زه‌بوونکه‌ر.

(بَعَثَهُمْ): (بَعَثَهُ: أَرْسَلَهُ)، (بَعَثَهُ) ناردی، هه‌روه‌ها (بَعَثَهُ) له خه‌وی هه‌لیستاند، دیسان (بَعَثَهُ) له گو‌ره‌که‌ی ده‌ریه‌نایه‌وه‌و زیندووی کرده‌وه.

(أَخَصَّهُ اللَّهُ): خوا سه‌رژمیری کرده‌وه، (أَخَاطُ بِأَعْمَالِهِمْ عَدَدًا، وَأَخَاطُ بِهَا عِلْمًا)، خوا ده‌زانی ژماره‌ی کرده‌وه‌کانیان چه‌نده‌و، زانیاریی ته‌واوی له باره‌یه‌وه هه‌یه.

(شَهِدُ): (شَهِدَ عَلَى كَذَا: أَخْبَرَ بِهِ خَبْرًا قَاطِعًا) ههوالی له باره وه دا، ههوالیکی جیی دئیایی، (شَهِدَ: حَضَرَ) ناماده بوو، (وَشَهِدَ) به مانای (أَدَّى مَا عِنْدَهُ مِنَ الشَّهَادَةِ)، شایه دیی دا، که واته: (شَهِدَ) ههم به مانای ههوال پیدرو، ههم به مانای ناماده بوو و، ههم به مانای شایه دیدرو، دی.

(حُدُودُ اللَّهِ): (حُدُودٌ كَوَى (حَدَّ)، (الْحَدُّ: الْحَاجِزُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ، وَالْحَدُّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ: طَرَفُهُ الرَّقِيقُ الْحَادُّ، وَالْحَدُّ: عُقُوبَةٌ مُقَدَّرَةٌ وَجَبَتْ عَلَى الْجَانِي)، (حُدُودٌ كَوَى (حَدَّ) ه، که به په ردهی نیوان دوو شتان ده گوتری، ههروه ها (حَدَّ) بو هه ر شتیکی بریتییه لهو لایه ی باریک و ته نک ده بیته وه، قه راغ، دیسان (حَدَّ) به مانای سزادانتیکی دیارییکراو، که بو بابایه کی تاوانبار دانراوه، به کاردی.

هو ی هاتنه خواره وه ی نایه ته کان

لهو باره وه چهند گپ دراوه یه ک هه ن:

۱- (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: تَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي وَسِعَ سَمْعُهُ كُلَّ شَيْءٍ! إِنِّي لَأَسْمَعُ كَلَامَ خَوْلَةَ بِنْتِ ثَعْلَبَةَ وَيَخْفَى عَلَيَّ بَعْضُهُ، وَهِيَ تَشْتَكِي زَوْجَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَهِيَ تَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَكَلْتُ شَبَاطِي وَتَوَثَّرْتُ لَهُ بَطْنِي، حَتَّى إِذَا كَبُرَ سَنِي وَانْقَطَعَ وَلَدِي، ظَاهَرَ مِنِّي، أَلْهَمَ إِنِّي أَشْكُو إِلَيْكَ! فَمَا بَرَحْتُ حَتَّى تَزَلَ جِرِيرِلَ بِهَذِهِ الْآيَةِ: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْغِيَاسِ فِي زَوْجِهَا...﴾ وَزَوْجَهَا أَوْسُ بْنُ الضَّامِتِ).

واته: دایکمان عانیشه (خوا لئی رازی بنی) گوتوو یه تی: به رزو به پیزه نهو زاته ی بیستنی وی هه موو شتیکی گرتوته وه، من گویم له قسه ی خهوله ی کچی سه علیه بوو، هه ندیکیشم لی په نهان بوو، که سکا لای بو لای پیغه مبهری خوا ده کرد له چنگ میرده که ی، دهیگوت: نه ی پیغه مبهری خوا ﷺ! ته مه نی

گه نچیتیی منی خواردوهو، سکی خوّم بو ړو^(۱) کردوه، (واته: منداّم لئی بوون) هه تا کاتیک ته مه نم گه وره بووهو منداّم لئی نابی، تیتسا (ظهار) لی کردووم، خواجه! سکالا بو لای تو دده کهم! هیندهی پی نه چوو، جیریل دابه زی نه م نایه تانهی هینانه خوار: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝۱﴾، تا کوتایی، میرده که شی نهوسی کوپی صامیته.

ته مه ش گیراوه یه کی دیکه ی هه مان ده فه:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَسِعَ سَمْعُهُ الْأَصْوَاتَ، إِنْ حَوَّلَ تَشْتَكِي زَوْجَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَيُخْفِي عَلَيَّ أحياناً بَعْضَ مَا تَقُولُ، قَالَتْ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ...﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ مُعَلَّقًا: ج ۱۳، ص ۲۷۲، وأحمد: ج ۶، ص ۴۶، والنسائي في الكبرى: ۵۶۵۴، ۱۱۵۷۰، وابن ماجه: ۱۸۸، وعبد بن حميد: ۱۵۱۲، وأبو يعلى: ۴۷۸۰، والدارمي: ص ۴۶، والطبري في جامع البيان: ج ۲۸، ص ۵ و ۶)^(۲).

واته: دایکمان عایشه (خوا لئی رازی بی) گو تو ویه تی: ستایش بو نه و خواجه ی بیستنی هه موو دهنکه کانی گرتوونه وه، خه وله سکالای له چنگ میرده که ی کرد بو لای پیغه مبه ری خوا ﷺ، هه ندیک جار هه ندیک له قسه کانیم لی په نهان بوون، به لام خوا ﷺ له سه رووی هه وت ناسمانانه وه گوئی له سکالایه که ی بوو، نه م نایه تانهی دابه زانندن: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ...﴾

۲- {عَنْ حُوَيْلَةَ بِنْتِ ثَعْلَبَةَ وَكَانَتْ تَحْتَ أَوْسِ بْنِ الصَّامِتِ أَخِي عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ فَكَلَّمَنِي بِشَيْءٍ وَهُوَ فِيهِ كَالضَّجْرِ، فَرَادَذْتُه فَعُصِبَ، وَقَالَ: أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهِرِ أُمِّي،

(۱) ړوکردن: هه لړشتن و بلاو کردنه وه.

(۲) الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ۳ ص ۳۲۷، ۳۲۸.

ثُمَّ خَرَجَ إِلَى نَادِي قَوْمِهِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى قَرَاوَدَنِي عَلَى نَفْسِي، فَأَبَيْتُ فَشَادَنِي فَشَادَتْهُ، فَغَلَبَتْهُ بِمَا تَغْلِبُ بِهِ الْمَرْأَةُ الرَّجُلَ الضَّعِيفَ، قَالَتْ فَقُلْتُ: وَالَّذِي نَفْسُ خُوَيْلَةَ بِيَدِهِ لَا تَصِلُ إِلَيَّ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ فِي وَفِيكَ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَشْكُو إِلَيْهِ مَا لَقِيتُ، فَقَالَ: «رُؤُوكَ وَابْنُ عَمِّكَ اتَّقِيَ اللَّهَ وَأَحْسِنِي صُحْبَتَهُ»، قَالَتْ فَمَا بَرَحْتُ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ...﴾ حَتَّى انْتَهَى إِلَى الْكُفَّارَةِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مُرِيهِ فَلْيُعْبِقْ رَقَبَةً»، قُلْتُ: وَاللَّهِ مَا عِنْدَهُ رَقَبَةٌ يَمْلِكُهَا، قَالَ: «فَلْيَصُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ»، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! شَيْخٌ كَبِيرٌ مَا بِهِ مِنْ صِيَامٍ، قَالَ: «فَلْيَطْعَمْ سِتِينَ مِسْكِينًا»، قَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا عِنْدَهُ مَا يَطْعَمْ، قَالَ: «سَعْنِيَهُ بِعَرَقٍ مِنْ مَرٍ» «وَالْعَرَقُ الْمَكْتَلُ يَسْعُ فِيهِ ثَلَاثِينَ صَاعًا» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَأَنَا أُعِينُهُ بِعَرَقٍ آخَرَ، قَالَ: «قَدْ أَحْسَنْتَ مُرِيهِ فَلْيَتَصَدَّقْ بِهِ» (أخرجه أحمد: ج ٦، ص ٤١٠، ٤١١، وأبو داود: ٢٢١٤، ٢٢١٥، وابن حبان في صحيحه: ٤٢٧٩، وابن الجارود في المنتقى: ٧٤٦)، هه روده ها کومه تیک له زانایانی دیکه ی هه رمووده ناس^(١).

نهم ریوایه ته زیاتر تیشک ده خاته سهر هو ی دابه زینی نهو نایه تانه.

واته: (خُوَيْلَةُ بِنْتُ ثَعْلَبَةَ) [خوילה] و (خَوْلَةُ) شی پښکوتراوه] که له لای (أُوسِ بْنِ الصَّامِتِ) بووه، برای (عَبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ) خوا لیان رازیښی، ده لئ: پوژیک نهوسی کورې صامیت، هاته لام، به شیویه کی تووره یی قسه ی له گه لدا کردم، منیش به رپه رچم دایه وه، نهویش تووره بوو و، پښکوتم: تو وهک پشتی دایکم وای، دوا یی چو دهر ی بو لای کورې خزمه کانی (مه جلیسک بووه)، دوا یی که رایه وه و داوای ده ست ټیکه لای لی کردم (ویستی له گه لم جوو تبی) منیش ملم نه دا، نهویش پر کیشی بو کردم، منیش پر کیشیم بو کردو، من به سه ریدا زال بووم، وهک چو ن نافرته تیک به پیاوړکی بی هیژ ده وړی، پیمگوت: سویند بهو که سه ی نه فسی خوه یله ی به ده سته، ده ستم ناگه یه نیه، تا کو خوا له باره ی من و تووه حوکم نه کات، ئیدی چوومه لای پیغه مبه ر ﷺ سکالام بو

(١) الاستيعاب في بيان الأسباب، ج ٣ ص ٣٢٩، کوتوویانه: (حسن لغره).

لا کرد {که له میرده که به وه چی تووش بووه!} پیغهمبه‌ری خوا ﴿۲۷۱﴾ فهرمووی: میردته و ناموزاته، پاریز له خوا بکهو له گه‌لی چاک به، ده‌لئی: هینده‌ی پی نه‌چوو قورئان دابه‌زی: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، تاکو کوتایی، هه‌تا باسی که‌فاره‌قی کرد، دوایی پیغهمبه‌ر ﴿۲۷۲﴾ فهرمووی: پئی بلئی: با کۆیله‌یه‌ک نازاد بکات، گوتم: ئه‌ی پیغهمبه‌ری خوا! ﴿۲۷۳﴾ هیچ کۆیله‌ی نین، نازادیان بکات، فهرمووی: پئی بلئی: با دوو مانگان له‌سه‌ر یه‌ک به‌پۆژوو بئی، گوتم: ئه‌ی پیغهمبه‌ری خوا! ﴿۲۷۴﴾ بیریکی به‌ته‌مه‌نه‌هیزی پۆژوو گرتنی نیه، فهرمووی: ده‌با نانێ شه‌ست نه‌دار بدات، گوتم: ئه‌ی پیغهمبه‌ری خوا! ﴿۲۷۵﴾ هینده ئیمکانیه‌ته‌شی نیه نان و خواردنی شه‌ست نه‌دار بدات، فهرمووی: ئیمه‌ هاوکاری ده‌که‌ین به‌ (عَرَق) نیک، ((عَرَق)) یش پیوه‌ریکه‌ سی (۳۰) ربه، ربه‌ش چوار مسته، تیدا جیی ده‌بیته‌وه) گوتم: منیش به‌عه‌ره‌قیک هاوکاری ده‌که‌م، فهرمووی ﴿۲۷۶﴾ شتیکی باشت کرد، با ئه‌وه بکاته خیر {ده‌بیته که‌فاره‌قی ظیهاره‌که‌ی}.

مانای گشتی نایه تہ کان

لہ چوار نایہ ق سہرہ تادا خوا ﴿۱۶﴾ باسی بہ دہنگہوہ ہانتی خوئی دہکات، بو سکالا کردنی نافرہ تیک کہ میردہ کہی ظیہاری لیکردوہ، نہو نافرہ تہش دہچتہ خزمہت پیغہ مہری خوا ﴿۱۷﴾ و سکالای حالی خوئی لہ لا دہکات، پیغہ مہری خواش ﴿۱۸﴾ یان بن دہنگ دہبن، یان دہفہ رموی: لئی قہ دہغہ کراوی، سہرہ نجام لہ حالیکدا کہ نہو نافرہ تہ لہ خزمہت پیغہ مہردا ﴿۱۹﴾ خہریکی مشتومرو وتوویر دہبن، خوا ﴿۲۰﴾ لہ سہرووی حہوت ناسمانانہوہ سکالای نہو نافرہ تہ داماوہ دہبیستی و، نہو نایہ تہ موبارہ کانہ دادہ بہ زینتی و، چارہ سہریک دادہ نی بو کیشہ و گرفتی نہو نافرہ تہو، ہر نافرہ تیکی دیکہ ش و، ہر ژن و میردیکی دیکہ ش، کہ کیشہ بہ کی لہو جوہریان بو دیتہ پیش.

دو نایہ تہ کہی دواپیش، واتہ: نایہ تہ کانی: (۵ و ۶)، خوا ﴿۲۱﴾ تیبیان دا باسی نہو راستیہ دہکات، کہ نہوانہی بہ ربہرہ کانی و، دژاہ تیبی خواو پیغہ مہرہ کہی دہکن، زہبوون و ریسوا دہبن، وک چوَن نہوانہی پیشوویان کہ دژاہ تیبی خواو پیغہ مہرہ کانیان کردوہ، زہبوون و ریسواو سہرکوت بوون، چ زہبوون کرانی بہرہست و بہرچاوو، چ زہبوون کرانی مہعنہوی و، لہ رۆژیکیشدا کہ زیندوویان دہکاتہوہ، ہہوالیان پیدہ دات بہوہی کردوویانہ، کہ خوا ہمووی سہر ژمیر کردوہ، بہ لام نہوان لہ بیریان چووہو، خوا ناگادارہو چاودیری ہہموو شتیکہ سہرہ تا خوا ﴿۲۲﴾ دہفہ رموی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بہ ناوی خوی بہ بہ زہی بہ خشنده، واتہ:

دہستیکردنم بہ ناوی خواہ، کہ مہبہستی پی نہوہیہ:

١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی بەرنامەی خوا دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە تواناو یارمەتی خوا ی پەرۆزدگار دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾، وشە ی (قَدْ) بۆ ساغکردنەوهی، ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ﴾، مانا ڕۆڵەتیەکی: بە دلتیایی خوا بیستی قسە ی ئەو ئافرەتە ی لە بارە ی میژدەکیەوه، مشت و مری لەگەڵ تۆدا دەکرد، ئە ی پیڤەمبەر ﷺ! بەلام لیژەدا مانای (قَدْ) جیا ی، چونکە پیڤەمبەری خوا ﷺ دلتیابوو لەوه ی خوا هەموو شتێک دەبیستی و، لە نیویشیان دا هەموو دەنگەکان دەبیستی، بۆیە زانیان دەلێن: (قَدْ) لیژەدا بۆ ساغکردنەوه (تَحْقِيق) نی، بەلکو مەبەست پێی ئەوه ی: شتێک خەلکیک چاوەڕێی بکات و، خواش ﷻ ئەو شتە بەیئیتە دی، واتە: ئەوه ی تیو چاوەڕێتان دەکرد، خوا ﷻ قسە ی تێدا بکات، خوا ﷻ بە دلتیاییه وه قسە ی ئەو ئافرەتە ی بیست، لیژەشدا بیست تەنیا بە مانای خودی بیستن نی، هەرچەندە (سَمِعَ) بە مانای بیستنه، بەلام لیژەدا (سَمِعَ) وێرای (بیستی) مانای بە دەنگه وه هاتیش دەگەیه نێ، چونکە جاری وایە تۆ قسە ی کەسێک دەبیستی، بەلام گوێی پێ نادە ی، جاری واش هە ی دەبیستی و بە دەنگشیه وه ده چی، ئنجا لیژەدا مەبەست پێی بە دەنگه وه هاتنه، واتە: خوا ﷻ گوێبیستی قسە ی ئەو ئافرەتە بوو کە لە بارە ی میژدەکیه وه شە ڕە قسە ی لەگەڵ تۆدا دەکرد، ئە ی پیڤەمبەر ﷺ! و بە دەنگشیه وه هات، ﴿وَأَمَّا﴾، ﴿إِلَى اللَّهِ﴾، ئەو ئافرەتە سکاڵای بۆ لای خوا دەکرد، (سَكَّوْی واشتگاہ) بریتیه لە سکاڵاکردن و شپۆزی ی و بێ حالی ی خو دەرپرین، داوای مافی خو کردن لە لای کەسێک، ئەو ژنەش داوای مافی خو ی بۆ لای خوا بەرز کرده وه سکاڵای بۆ لای خوا کرد، دوای ئەوه ی پیڤەمبەری خوا ﷻ چاره سەریکی پێ نه بوو، بۆ گرفت و کێشه یەک کە ئەو ئافرەتە بۆی هاتۆتە پیش، چونکە وه ک دوایی باسی

دەكەين لە مەسەلە گەرنەگەكاندا، پىغەمبەرى خوا ﷺ لە زۆر شتدا ھەر بەپىتى عورفى كۆمەلگايەكەى خۆى كارى كىردو، مەگەر شىك پىك دژ وەستا بى لەگەل پووحتى شەرىعت دا، يان لەگەل دەقىكى قورئاندا، ئەگەرنا پىغەمبەر ﷺ پەچاوى عورف و باوى كۆمەلگاي خۆى كىردو، ئنجا يەكپىك لەو شتەنى كە لە عورف و باوى كۆمەلگاي ئەو كاتەدا ھەبوو، ئەو ھەبوو كە پياوێك بە نافەرەتەكەى خۆى گوتى: (أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي)، تۆ وەك پشتى داىكم وای بۆ من، لى قەدەغە بوو و لە جىاق تەلاق بوو، بۆيە پىغەمبەرى خوا ﷺ ئەو نافەرەتە كە سكالای خۆى لەلا دەكات، كە مێردەكەى ظىھارى لىكردو، دەفەرموئ: لى قەدەغە بووى، وەك پىشتىش لە ھۆى ھاتنە خوارو ھەكەيدا، باسما كىرد، ﴿وَاللّٰهُ يَسْمَعُ نَحْوَكُمَا﴾، خوا وتووێژى تىو ھەبىست، (تھاو) برىتە لەو ھۆى دوو كەس، دوو لایەن، ياخود زياتر پىكەو ھەقسە بكن، ھەر كامىكيان قسە بكات و، بۆ ئەو ھۆى دىكەى فرى بدات، ئەو ھۆى دىكەش قسەى خۆى بۆ ئەو فرى بداتو، ئەو قسەى خۆى بكات و ئەو ھۆى دىكەش قسەى خۆى بكات، ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، بە دلىباى خوا بىسەرى بىنەر، بىسەرە بۆ ھەموو دىنگەكان و، بىسەرە بۆ ھەموو دىنگەكان، بۆ ھەموو ھەلسوكەوتەكان، بۆ ھەموو كىردو ھەكان.

ئنجا خوا ﷻ دىتە سەر باسى چارەسەرەكە: ﴿الَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾، ئەوانەى لە تىو (ظھار) دەكەن لە نافەرەتەكانيان، واتە: ئەو مێردانەى لە تىو (ظھار) دەكەن لە ژنەكانيان ﴿مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ﴾، ئەو ژنانەيان بە ھۆى ئەو (ظھار) كىردنەيان ھە نابنە داىكيان، چونكە (ظھار) ئەو ھە مێردىك بە ژنەكەى بلى: (أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي)، تۆ بۆ من وەك پشتى داىكمى، واتە: وەك چۆن داىكم لە من ھەرام و قەدەغە، تۆش ئاوا لە من قەدەغە، كە ئەو ھەسەردەمى نەفامىيدا ھوكمى تەلاقى ھەبوو، ئەو ژنە لەو پياو ھەرام بوو، خوا دەفەرموئ: ئەوانەى (ظھار) لە ژنەكانيان دەكەن، ژنەكانيان بەو قسە ھە

نابنە دایکیان، ﴿إِنْ أَمَّهُمْ إِلَّا الْآلِي وَلَدَنَّهُمْ﴾، واتە: (مَا أَمَّهُاتُهُمْ)، دایکانیان تەنیا نەوانەن کە ئەوانیان بوون، نەک بە قسەیەکی پووچی گوناح، هاوسەر و ژنی مێردێک بێتە دایکی، شتی وانیه، ئەو قسەیەکی پووچە، وەک خوا دەفەرموی: ﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مُصَكَّرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا﴾، بە دلتیایی نەوان قسەیەکی خراپ دەکەن، (مُتَكَّر) واتە: قسەیەکی نامۆ و نەناسراو، قسەیەکی خراپ و ناقۆلا (وَزُورًا): قسەیەکی درۆش دەکەن، ئەسلی (زُور) لە (زُور) دەواتو، بە مانای لادان یانی: قسەیەک دەکەن لە راستیی لایداوەو درۆیە، ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ عَفُورٌ﴾، بە دلتیایی خواش زۆر چاوپۆشیکاری لێبوردەیه، (عفو: کثیر العفو) (عفو) کەسێکە کە سێک هەلەیه کی کرد بێ، هەلەکی نادیدە ی بگری، بە لām (غفور) کەسێکە هەلە ی هەلە کار بپۆشی.

دوای ئەوێ خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ حوکمی (ظَهَار) ی باسکرد، کە ئەو ژنە ی (ظَهَار) ی لێ دەکری، بەو قسە درۆو هەلەیه، نابێتە دایکی مێردەکە ی، ئنجا باسی حوکمەکە ی، و، باسی چۆنیەتی چارەسەری ئەو دەکات، کە سێک (ظَهَار) لە ژنەکی بکات، چارەسەری چیه؟

دەفەرموی: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَابِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، نەوانەش کە (ظَهَار) لە ژنەکانیان دەکەن، ﴿ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، دوایی دەگەرێنەو بە ئەوێ گوتووینە، ئەمە وەک دوایی باسی دەکەین، زانیان بە سێ چوار واتا لێکیان داوەتو، بە لām واتایەک کە زیاتر دێتە زەینەو، ئەوێ: دوایی دەگەرێنەو بۆ لای ئەو ژنانە ی قسەیان لە بارەو گوتوون، واتە: دەیانەوی دووبارە ژبانی هاوسەرێتیان لەگەڵدا دەست پێ بکەنەو، کە بۆیان نیە ژبانی هاوسەرێتی لەگەڵیاندا دەست پێ بکەنەو، هەرچەند نەبوونە دایکیان، بە لām بەو وشەیه لێیان قەدەغە بوون و، بە هۆی ئەو قسە هەلەو گوناخەوێ کردووینە، دەبێ کە فەرەت بدەن و سڕینەوێ بکەن، بۆ ئەو هەلەو پەلەیه، ئەویش لە سێ شتان دا خۆی دەنوێنی:

أ- **فَتَحْرِرُ رَقَبَةً**، ئەگەر ویستیان بگەڕێنەوهو پەشتیمان ببنهوه لهو قسهیان و، ژیاپی هاوسهیری لهگەڵ ئەو ژانەدا که (ظهار)یان لێکردوون، دەست پێ بکەنەوه، ئەرکیان بریتیه له نازاد کردنی گەردنیک، لێره‌دا (رقبة) به مانای مل و گەردنه، به‌لام مه‌به‌ست پیتی کۆی مروّقیکه، واته: ده‌بی مروّقیکی کۆیله نازاد بکه‌ن، **مِنْ قَبْلِ أَنْ يَسَاسَا**، پێش نه‌وه‌ی ده‌ستیان بگاته‌وه‌یه‌کدی، واته: پێش نه‌وه‌ی پێکه‌وه‌ جووت بن و بچنه‌وه‌ لای یه‌ک، وه‌ک ژن و می‌رد، ده‌بی می‌رده‌که‌ کۆیله‌یه‌ک نازاد بکات، **ذَلِكَ تَوْعْظُونَ** یه‌، ئا نه‌مه‌تان نه‌وه‌یه‌که‌ نامۆژگاریی پێ ده‌کرێن، **وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ**، خواش به‌وه‌ی ده‌یکه‌ن شاره‌زایه، (مَنْ لَّمْ يَجِدْ) به‌لام که‌سی‌ک چنگی نه‌که‌وت، ئەگەر کۆیله نه‌بوون، وه‌ک نهم پۆژگاره‌ی تێستا که‌ کۆیله هه‌ر نین؟ بێگومان خ‌وای به‌رز نهم نا‌ین و به‌رنامه‌یه‌ی خ‌وای، نهم کتیب و فهرماشته‌ی خ‌وای بۆ به‌شهر ناردوه، به‌ درێژایی زه‌مان و به‌ پانایی زه‌مین:

مَنْ لَّمْ يَجِدْ، ئه‌جا ئەگەر که‌سی‌ک کۆیله‌ی چنگ نه‌که‌وت و نه‌بوو، چ هه‌ر نه‌بوو، وه‌ک نهم پۆژگاره‌ی تێستا که‌ کۆیلایه‌تی هه‌ر نه‌ماوه، د‌وای نه‌وه‌ی نی‌سلام بناغه‌ی دان‌او نه‌و رێپانه‌ی خه‌لکیان لێوه‌ ده‌کرا کۆیله، هه‌مووی بن‌بر کردن و، وشکی کردن، مروّقایه‌تییش گه‌یشته‌ حاله‌ق پێکه‌یشتنی زیاترو، ک‌وتاییان به‌ کۆیلایه‌تی پ‌واله‌تی ه‌ینا، به‌لام چه‌ند جورێکی دیکه له‌ کۆیلایه‌تی هه‌ر هه‌ن، ئەو زه‌له‌زان‌ه‌ی ده‌ست به‌سه‌ر خ‌یرو ب‌یری و‌لاتان‌دا ده‌گرن و، گو‌یی به‌رپ‌رسه‌کانیان به‌ ده‌سته‌وه‌یه‌و، که‌یفی خ‌ویان گو‌نیان با ده‌ده‌ن، ئەو لاده‌ده‌ن ئەو د‌ینن، باب‌ه‌کیان به‌ د‌ل نیه، ک‌وپه‌که‌ی د‌ینن، ک‌وپه‌که‌ لاده‌به‌ن و نه‌وه‌که د‌ینن! یاخ‌ود ئەو د‌یکتات‌ۆره‌ وه‌ختی به‌سه‌رچ‌ووه، د‌یکتات‌ۆریکی دیکه د‌ینن، وه‌ک له‌ می‌سر پ‌وویدا، ب‌یگومان ته‌وه‌ش هه‌ر جورێکه له‌ کۆیلایه‌تی، به‌لام به‌ هه‌ر حال کۆیلایه‌تی تاک به‌ تاک نه‌ماوه، ئەگه‌رنا کۆیلایه‌تی زه‌له‌زان ب‌ۆ گه‌لانی ژێر ده‌ست، هه‌ر به‌رده‌وامه، خوا ده‌فه‌رم‌و‌ی: که‌سی‌ک چنگی نه‌که‌وت، چ کۆیله هه‌ر نه‌بی، چ هه‌بوو، به‌لام ئەو ب‌ۆی نه‌ده‌ک‌ردایه‌وه‌و ده‌ستی نه‌ ده‌که‌وت:

ب- ﴿فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾، كه فاره ته كه ی بریتیه له به پوژوو بوونی دوو مانگی یهك له دواى یهك، واته: دوو مانگی بهردهوام و بهبى پسانهوه، ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمَاسَا﴾، بهرلهوهی دهستان بگاته یهكدی، كه واته: چ نازادکردنی كوێلهكه، چ به پوژوو بوونی دوو مانگكه، دهبى بكهونه پیش گهړانهوهی پیاوذهكه بو لای ژنهكهی، وهك ژن و میردو دهست ټیكه لكردنیا.

ج- ﴿فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ﴾، كه سټیك نهیتوانی دوو مانگانیش به پوژوو بى و، كوێلهشى چنگ نهكهوت، ﴿فَاطْعَامَ سِتِّينَ مَنِيَكًا﴾، كه فاره ته كه ی بریتیه له خواردن پیدانی شهست نه دار، شهست كهس كه پټویستیان بهو خواردن پیدانه بى، ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَمُتُوا بِأَنَّهُمْ وَرَسُولُهُ﴾، خوا ځواک نهو بریاره ی بو داون، بو ټهوهی پروا بیتن به خواو پیغه مبه ره كه ی.

لیره ده نه یفه رموه: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمَاسَا﴾، بویه زانایان گوتوویانه: نه گهر هاته سهر خواردن پیدان، بهرلهوهی خواردنه كهش بدات به نه داره كان، ههر بویان ههیه ژن و میرده كه بچه لای یهكدی، هه ندیکیش گوتوویانه: سییه میشیان ههر حوكمی نهو دووه كه ی پیشی ههیه، به لام خوا ځواک له بهر ټهوهی له دووی پیش دا باسیكردوه، له مه دا باسی نه كرده، به لام مادام خوا لهوهی یه كه م دا فهرمووی: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمَاسَا﴾، له دووه میشتا ههر وایفه رموو، واپنده چی نه مه یان به مهرچ نه گیرابی خواردنی شهست نه داره كه بدات، بهر لهوهی دهست بگه په ننه یهكدی، چونكه خواردن دان بهو شهست نه داره، كاتی دهوی، ټه مړو خواردنی یه كټك ده دات و، سبه ینى هی یه كټكى دپكه، چونكه ټه ونده ی له توانادا نیه، له یه كړا نانی خواردنی شهست نه داره كه بدات، خواردن پیدانه كهش زانایان ده لټن: ټه وهیه هی پوژیک به ته وایی بى و، ټه و مړو قه پټی تیر بى، تنجا له بهر ټه وهی ده گونجی، ټه وه وخت بكیشی، بویه خوا ځواک به مهرجی نه كرتوه، ﴿وَلِلَّهِ حُدُودُ اللَّهِ﴾، ټه وانهش سنوره كانی خوان، واته: ټه وانه ی باسکران، سنوره كانی خوان و مه یان به زینن، ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، بو بیپروایانیش نازاریكى به ټیش و ژان ههیه، واته: ټه وانه ی پروایان نه هیتاوه به

ياساكاني خواو به سنووره كاني خواو، ده يانبه زئين، كه واته: نه ي پروادارينه! ناگاتان له خوتان بي، تيوهش له به زاندي سنووره كاني خواو پيشيل كردني سنووره كاني خوادا، وهك كافره كان مه كهن، نه گهرنا سزاي سهخت چاوه رپي تيوهش دهكات.

شاياني باسه: كه ده فهرموي: ﴿ذَلِكَ لِيُثَبِّتُكُمْ وَأَلْغِيَنَّ فِكْرَ الْكَافِرِينَ﴾، نه وهش بو نه وهي پروا بينن به خواو به پيغهمبه ره كه ي، واته: خوا نه وه كه فاره ته ي بو داناون له به رانبهر نه و گوناوه هه له يه دا كه كردووتانه، بو نه وه يه كه پروا بينن به خواو به پيغهمبه ره كه ي، كه واته: كرده وه به شيكه له نيمان و نه و كرده وه يه، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ به نيماني له قه له م داوه، واته: تيوه نه گهر پابه ندبن به شه ريعة ته وه، ماناي وايه نه وه به شيكه له نيمان، كه واته: پابه نديي به شه ريعة ته وه و به سنووره كاني خواوه، پيگهينه ريكي نيمانه.

له كو تايدا خوا دته سه ر باسي نه وانهي به ربه ره كانيي ناين و به رنامه ي خوا ده كهن، هه له ته هه ر به په يوه ست به وه ي پيشه وه، كه فهرموي: ﴿وَلِيُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ فِي جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، بو بپروايان نازاريكي به تيش هه يه، نه ميس په يوه ست به وه ي پيشه وه، كه فهرموي: نه وانه سنووره كاني خوان، واته: نه ي مسولمانينه! له سنووره كاني خوا لا مه ده دن و سنووره كاني خوا مه به زئين، چونكه بپروايان نازاريكي به تيش و ژانيان هه يه، چونكه سنووره كاني خوا ده به زئين، نجا هه ر په يوه ست به وه وه ده فهرموي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، به دنيايي نه وانهي دژايه تيسي و به ربه ره كانيي خواو پيغهمبه ره كه ي ده كهن، چونكه (حاد) واته: (ضاد) يان (خالف)، واته: دژايه تيسي كردو، سه ريچي لي كردو، پيچه وانهي نه وي كرد، نجا نه وانهي وان: ﴿كُنُوا كَمَا كُنْتُمُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (نه وانهي دژايه تيسي خواو پيغهمبه ره كه ي ده كهن) زه بوون ده كرين، وهك چون نه وانهي پيش وان زه بوون كران، چونكه (كبت) به ماناي داپلوسين و، سه ركوت كردن و زه بوون كردن و سه رشور كردن دي، هه روه ها (كبت) نه وه يه به هيز له په و روو كه سيك به زه وي دا بخه ي.

یەکیەک بۆی هەیه، بۆی زۆر کەس لە پابردوودا دژایەتیی خواو پیغەمبەری
خوای کردووە، کەچی نەشمانبێنیووە تۆلەیی لێ بستێتێ و، لە پەوڕوو بە زەویدا
بخری و زەبوون بکری! لە وەلام دا دەلێین:

١- جاری هەرگیز نابێ ژیاڵی کۆمەڵگا و میلله‌تان لە شەو پۆژیک داو، لە سالتیک و دوو
سالتا، تەماشای بکری و، دەبێ لە مەودای درێژدا تەماشای بکری.

٢- زەبوون کران و سەرکووتران و لەپەو پوو خزان، وەک چۆن مانای پۆلەتیی
هەیه، مانای مەجازیی و، مەعنەوێشی هەیهو، لە راستیدا ئەوانەیی دژایەتیی خواو
پیغەمبەرەکی دەکەن، هەر لە دنیا دا لە پووی مەعنەوێیەوه، زەبوون و سەرشۆڕن،
پیسواو شەرمەزارن.

٣- دەشگونجی مەبەستیشی پێ سەرشۆڕیی پۆژی دوایی بێ، واتە: لە پۆژی دواییدا
هەموو ئەوانەیی پێشتر دژایەتیی خواو پیغەمبەری خوایان کردووە، لە قۆناغی بەرزەخدا
تووشی زەبوونی و سەرشۆڕیی و لووت لە عەرزێ چەقین بوون و، ئەگەر ئەوانەیی
نێستاش وابکەن، هەمان سەردەنجام چاوەڕێی ئەوانیشە.

﴿وَقَدْ أَرْسَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾، بە دنیایی ئیمە ئایەتانیکی پۆشمان دابەزاندوون،
واتە: کەس بیانووی نیە، بێپروا و خراپەکارو لا دەربێ، چونکە ئایەتی پۆشمان
بۆ دابەزاندوون، ﴿وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾، بۆ ئەوانەیی بێپرواشن، ئازاریکی
پیسواکەر زەبوونکەر هەیه، پێشی فەرمووی: ﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئازاریکی بە ئێش،
ئەجە فەرمووی: ئازاریکی پیسواکەر زەبوونکەر، واتە: ئەو ئازارە وەک چۆن بۆ
جەستە بە ئێشە، بۆ پووچیش زەبوونکەر و پیسواکەر، واتە: ئەوەی پێشی باسی
شوێنەواری ئەو ئازارو سزایەیی خوای کرد، لە پووی ماددیی و جەستەییەوه،
ئەمەشیان لە پووی مەعنەوێی و پووچیەوه.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا﴾، ئایا لە چ پۆژیکدا، خوا ئەو سزاو ئازارەیان
دەدات؟ لەو پۆژەدا خوا تێکرایان زیندوو دەکاتەوه و هەڵدەستێتێتەوه، ﴿فَلْيَنْهَضْهُمْ﴾

بِمَا عَمِلُوا ﴿۱﴾، هه والیان پنده دات به وهی کردوویانه، ﴿۲﴾ أَحْصَنَهُ اللَّهُ وَنَوَّهٖ ﴿۳﴾، خوا
 هه مووی سه ر ژمیر کردوه، به لام نه وان له بیریان چو وه و فه راموشیان کردوه،
 ﴿۴﴾ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿۵﴾، خواش به سهر هه موو شتیگه وه چاودیره و، ئاگاداری
 هه موو شتیگه، خوا شایه ده به سهر هه موو که سیک و هه موو شتیگه وه.

مه‌سه‌له گرنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م:

بیستی خوی بیسه‌ر بۆ سکا‌لای ژنیک له باره‌ی می‌رده‌که‌یه‌وه‌و، به ده‌مه‌وه هاتنی، که می‌رده‌که‌ی (ظهاری) لێ کرد بوو، خستنه‌رووی نه‌وه که به (ظهاری) ژن نابیته دایکی پیاوو، نه‌وه قسه‌یه‌کی نا‌قولاو درۆیه، پاشان دانانی که‌فاره‌ت بۆ که‌سیک به ته‌مایه ژیاوان بیت‌ه‌وه‌و بجیت‌ه‌وه لای هاوسه‌ره‌که‌ی، که بریتیه له نازاکردنی کۆیله‌یه‌ک، یان دوو مانگ رۆژووی له دوا‌ی یه‌ک، یان دابینکردنی خواردنی شه‌ست نه‌دار:

خو ده‌فه‌رموی: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ سَمِعَ مُحَاوِرَكُنَّ أَنْ اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ (۱) الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّنْ نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمُّهُنَّ إِلَّا آلُ اللَّهِ وَلَذُنُّهُنَّ وَالنَّكاحُ مَكْرٌ مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ۝ (۲) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ ذَلِكَ ثُوعَطُوتٍ بِهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ (۳) فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَفْعَلْ فَمَا يَنْبَغُ فَلْيَفْعَلْ ۚ فَمَنْ فَعَلَهُ فَلْيَكْفُرْ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ (۴)﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایەتانه، له بیست و سێ (۳۳) برگه‌دا:

۱- ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾، به‌دلتیایی خوا قسه‌ی نه‌و ژنه‌ی بیست که له باره‌ی می‌رده‌که‌یه‌وه‌و مشت و مری له‌گه‌لدا ده‌کردی، وه‌ک له مانا گشتیه‌که‌شیدا ئا‌ما‌ژه‌مان پێیدا: (قَدْ: حَرْفٌ لِّتَحْقِيقِ الْخَبَرِ وَتَوْكِيدِهِ، وَلَكِنْ هُنَا بِمَعْنَى التَّوَقُّعِ، أَي: الْإِشْعَار بِحُصُولِ مَا يَتَوَقَّعُهُ السَّامِعُ)، (قَدْ) له نه‌سلدا به مانای سا‌غ‌کردنه‌وه‌و دلتیا‌کردنه‌وه‌ی نه‌و

هەوالەیه که له دوايه وه دى، به لām لیڤه به مانای پیشبینی کردن، یانی: ناگادار کردن له پهیدا بوونی ئەوهی بیهەر پیشبینی ده کرد، ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ﴾ به دنیایی خوا بیستی، ﴿قَوْلَ أَلِيٍّ تُعَدِّلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾ قسهی ئەو ژنەى له بارەى مێرده که یه وه مشت و مرو شەره قسهی له گەل تۆدا ده کرد، ڕووی دواندن له پیغه مبه‌رى خاتمه ﴿﴾.

(۲) - ﴿وَنَشْنِكِي إِيَّكَ اللَّهُ﴾، سکاڵای خویشی بۆ لای خوا ده کرد.

(۳) - ﴿وَاللَّهُ سَمِعَ عَمَّا رُكِمَا﴾، خواش ﴿﴾ وتووێژی تێوهی ده بیست، واته: قسه له به رانبه‌ر یه کدیى دا کردی تێوهی ده بیست.

(۴) - ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِعَ بِصَبْرٍ﴾، به دنیایی خوا بیسه‌رى بینه‌ره، بیسه‌رى هه‌موو ده‌نگه‌کانه‌و، بینه‌رى هه‌موو وینه‌کان و ده‌نگه‌کان و شته‌کانه.

(الرازي) گوتویه‌تی: (قَدْ) هه‌رچه‌نده له ئەسلدا به مانای ساغکردنه‌وه‌ی هه‌والێکه‌و لى دنیاکردنه‌وه‌یه‌تی، به لām لیڤه‌دا به مانای هه‌ست پێکردنی ئەوه‌یه که بابای بیهەر ده‌بیستى، واته: ئەوه‌ی تێوه‌ چاوه‌ڕێی بوون بیستى، ئەوه بیستان، ئەویش به ده‌نگه‌وه‌ هاتن و وه‌لامدان‌ه‌وه‌ی خوايه ﴿﴾ بۆ قسه‌ی ئەو ژنەى له بارەى مێرده‌که‌یه‌وه‌ مشتوم‌رى له‌گەل تۆدا ده‌کرد، چونکه (سَمِعَ) هه‌رچه‌نده به مانای (بیستى)، به لām لیڤه‌دا مانا ڕواله‌تییه‌که‌ی مه‌به‌ست نیه، به‌لکو یانی: (اِسْتَجَابَ الْمَطْلُوبَ) وه‌لامی داواکراوه‌که‌ی دایه‌وه، به به‌لگه‌ی ئەوه که (قَدْ التَّوَقَّعَ) له پیشیه‌وه‌ هاتوه، واته: ئەوه‌ی تێوه‌ چاوه‌ڕوانیتان ده‌کردو، نو‌مێده‌واربوون، ئەوه‌ هاته‌ دى، خوا قسه‌ی ئەو ژنەى وه‌لامدایه‌وه‌و به ده‌نگیه‌وه‌ هات، که له بارەى مێرده‌که‌یه‌وه‌ مشتوم‌رى له‌گەل تۆدا ده‌کرد، هه‌لبه‌ته‌ زۆر له وشه‌کانى زمانى عه‌ره‌بى، وه‌ک چۆن مانای راسته‌قینه‌و ڕواله‌تییان هه‌یه، مانای مه‌جازى و مه‌عنه‌ویشیان هه‌یه، بۆ وینه: ئیمه‌ ئیستا که لیڤه‌ دانیشتووین، نه‌گه‌ر بلێن: شێره‌که‌ هات (جَاءَ الْأَسَدُ) هه‌موو که‌س ده‌زانى مه‌به‌ست پێى درنده‌ نیه، به‌لکو یانی: پیاوی‌ک هات که له‌ نازایه‌تییدا، وه‌ک شێره‌، هه‌روه‌ها

نه گهر گوتمان: رڼويه که هات (جَاءَ الثُّغْلَبُ) هه موو که س ده زانئ مه به ستمان پئی نه و ناژهل و دښده نیه، که رڼويه، به لکو مه به ست پئی مروؤکیکی فیلبارزه، چونکه شیر وینه پئ هینراوه (فَضْرَبَ الْمَثَلُ) ی نازایه تییهو، رڼویش وینه پئ هینراوه ی فیلبارزیه.

نه و نافرده ش وهک له هوئ هاتنه خواره وه که یدا باسماں کرد: (خولة بنت ثعلبة) بووهو، میرده که شی (أوس بن الصامت) بووه، خوا له هه ردو وکیان رازی بئ، هه ندیکش ناوی (خولة) یان به (خويلة) هیناوه یان: خه ولوکه، له زمان عه ره بییدا، عه بدولآ ده بیته عوبه بدیلا، که له پرووی خوشه ویستییه وه ناو گچکه ده کرتیه وهو، هه ندیکش به (جميلة) یان ناوهیناوه، رهنکه دوو ناوی بووبن، هه (خولة) هشی پڼکوتراوه و هه (جميلة) ش و، میرده که شی (أوس بن الصامت) برای (عبادة بن الصامت) بووه، که یه کیکه له هاوه له زور ناو داره کان و، کاتی خوئ پیغه مبه ری خوا ﷺ نامه ی خوئ پیدا ناردوه بو لای پادشای میسر (موقعه س).

که ده فهرموئ: ﴿وَنَشْكُرُكَ إِلَهَ إِلَهٍ﴾، سکا لای بو لای خوا ده کرد، (شكوى وِشْتِگَاه) به مانای سکا لا کردنه، (الإِشْتِگَاهُ: مُبَالَغَةٌ فِي الشُّكْوَى، وَهِيَ ذِكْرُ مَا آذَاهُ، إِشْتِگَاه) له سهر کیشی (إِفْتِعَال) ه، زیده پرویی کردنه له (شكوى) دا، واته: سکا لا کردن و برتیه له باسئ نه وه ی نازاری داوه، ﴿وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا﴾، خواش و توو یزی نیوه ی ده بیست، (يَسْمَعُ) لیره دا به مانا روا له تییه که و مانا راسته قینه که ی (يَسْمَعُ) یه، نهک وهک (سَمِعَ) ی پیشه وه به مانای وه لمدانه وه بئ، هه روهک تیمه له نوژی شدا که له رکووع هه لده ستینه وه ده لئین: (سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، سَمِعَ)، به مانای بیست نیه، له ویش به مانای (إِشْتِجَابَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ)، خوا که سیک ستایشی بکات، وه لامی دایه وهو پاداشتی دایه وه.

تنجا خوا ﷺ دیته سهر باسکردنی نه و دیارده یه ی له کومه لگای عه ره بیی پئش نیسلاهدا هه بووهو، ده فهرموئ:

(۵) - ﴿الَّذِينَ يَطْمُرُونَ مِنْكُمْ مِنْ سَائِبِهِمْ﴾، ئەوانەى لە تێوە ڤیهار لە ژنەکانیان دەکەن، خۆتراویشەتەو: (الَّذِينَ يَطْمُرُونَ) کە هەر بەک و اتایان هەیه، (مِنْكُمْ) لە تێوە، ئەمە بۆ ڕوونکردنەو، واته: ئەوانەتان کە (ڤیهار) دەکەن، ﴿مِنْ سَائِبِهِمْ﴾، لە ژنەکانیان، دەفەرموی: ﴿مِنْ سَائِبِهِمْ﴾ (ظَاهَرٌ مِنْهَا) ئەم (مِنْ) ه، بۆیه چۆتە سەر (ظَاهَرٌ) و بەرکاری پێ خواستوه، تاكو مانای دوور کەوتنەو، بەخێرتە تێو: (يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مُتَّبِعِينَ مِنْ نِسَائِهِمْ)، بۆ ئەوێ لە ژنەکانیان دووربکەونەوه، (ڤیهار) یش ئەوێهه پیاویک بە ژنەکێ خۆی بلن: (أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي)، تۆ بۆ من وەک پشتی دایکم وای، کە ئەمە لە سەردهمی ئەفامییدا بە تەلاق لە قەلەم دراوه، واته: شێوازێک بووه لە شێوازهکانی تەلاق، هەر پیاویک ئەوێ بە ژنەکێ خۆی گوتبێ، لێی هەرەم بووه، وەک چۆن کە تەلاقی داوه، لێی جیاووتەوه، نەجا خوا ﴿يُظَاهِرُ﴾ ئەوێ هەلۆه‌شاندەوه کە ئەوه تەلاقی پێ ناکهوی، بەلێ ئەو ئافەرته لهو پیاوه قەدەغه دەبێ، بەلەم ڤیهار بە تەلاق لە قەلەم نادری، تاكو پێوستی بە گریبەستێکی تازەو، مارەکردنەوێ تازە بیت، بەلکو بەس ئەوئەندیه ئەو ئافەرتهی لێ قەدەغه دەکری و دەبێ کەفەرته بدات، نەجا کە کەفەرته دا، مانای دایه ئەو گوناھەى لە کۆل بۆتەوه، هەر ژن و میردی جارێن.

خوا دەفەرموی: ئەوانەى لە تێوە (ڤیهار) لە ژنەکانیان دەکەن:

(۶) - ﴿مَا هَرَبَ أُمَّتُهُمْ﴾، ئەو ئافەرته تانە نابنە دایکیان.

ئەمە رێخۆشکردنە بۆ حوکمەکێ دواى کە دێ، بۆ قەدەغه‌کردنی ئەو قسەیه، کە نابێ قسەى وا بگوتری.

(۷) - ﴿إِنْ أُمَّتُهُمْ إِلَّا اللَّيْثُ وَلَدْنَهُمْ﴾، دایکیان تەنیا ئەوانەن کە بوویان، (إِنْ) لێره‌دا بە مانای (مَا) یه و (إِنْ النَّافِيَةِ) یه، واته: (مَا أُمَّاتُهُمْ) دایکیان تەنیا ئەوانەن کە ئەوانیان بووه، ئەوانیان هێناوه تە دنیا.

(۸) - ﴿وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مُسْكِرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا﴾، بە دلبایی ئەوان قسەیهکی نافۆلۆو خراپ و نامۆ دەکەن و، قسەیهکی درۆش دەکەن، قسەیهکی لاپتیانه و لادەرانه دەکەن،

له سوورەتی (الأحزاب) دا، لەوبارەو دەفەر مۆی: ﴿ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾ ئەمەتان قەسەیه کاتە به زاری خۆتان دە یلێن، واتە: قەسەیه که بهس به زار دەگوتری، به لām لەسەر ئەرزی واقع بوونی نیه، واتە: ئەو پیاوێی به ژنه کهی ده لێ: تۆ وهک پشتی دایکم وای بۆ من، ژنه کهی بهوهنده نایته دایکی، دایکی هەر ئەو ئافره تهیه که ئەوی بووه.

۹- ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ عَفُورٌ﴾ به دنیایی خواش زۆر چاوپۆشیکاری زۆر لیبوردهیه، (العَفْوُ: الْكَثِيرُ الْعَفْوُ، وَالْعَفْوُ عَدَمُ الْمُواخَذَةِ بِالْفِعْلِ)، (عَفُو) زۆر خاوهن عه فوو، (عَفُو) نهوهیه که سێک شتیکی خراپی کرد بێ، چاوپۆشی لێ بکری و، لهسهری سزا نه درێ، (عَفُورٌ، أَيْ: كَثِيرُ الْغَفْرَانِ) زۆر داپۆشەر، واتە: گوناچه کهی هەر له بهر چاوه گیرێ، به لām بۆی ده پۆشری، به لām (عَفُو) نهوهیه که هەر گوناچه کهشی نادیده بگیری، واتە: خوا زۆر نادیده گره بۆ گوناهان و زۆریش پۆشهره، ئەمە هاندانه بۆ گهرا نهوه و په شیمان بوونهوه. دوا یی خوا ﷻ دوا یی دێته سه ر باسی ئەوه که چاره سه ر چیه بۆ پیاویک که (ظَهَّار) ی له ژنه کهی کرد، به چی چاره سه ر ده کری؟

۱۰- ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَابِهِمْ﴾ نهوانه ش که (ظَهَّار) له ژنه کانیا، ده کهن.

۱۱- ﴿لَهُمْ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾ دوا یی ده گه رێنه وه بۆ ئەوه ی گوتوو یانه.

زانایان و پرووکه ره وانی قوڕتان له باره ی ئەم پسته یه وه، زۆر مشتومریان بووه زۆر رایان گوتوون، (الطبري) چوار بۆچوونی هێناون: (أ) - (يَعُودُونَ إِلَى مَا قَالُوا)، بۆ ئەوه ی گوتوو یانه، دووباره بۆی ده گه رێنه وه و دووباره ده که نه وه.

(ب) - (يَعُودُونَ فِيمَا قَالُوا) ئەوه ی گوتوو یانه، چاوی پێداده گیر نه وه و لێی په شیمان ده به نه وه، واتە: تێیدا ده گه رێنه وه وه لیده وه شین نه وه.

(ج) - (يَرْجِعُونَ عَمَّا قَالُوا)، ئەوه ی گوتوو یانه، لێی پاشگه ز ده به نه وه.

(د) - (يَعُودُونَ إِلَى مَا قَالُوا)، ئەو ژنانەى (ظهار)یان لێیان کردووە چواندووایان بە پستی دایکیانەو، بۆ لایان دەگەرێنەو.

(الشوكاني)یش لە تەفسیرەكەى خۆیدا^(١) ئەو بۆچوونانەى هێناون:

(١) - ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، مەبەست ئەوەیە عەزمیان جەزم کردووە پریریان داووە لە دلی خۆیاندا، بچنەو لای هاوسەرەکانیان و لە گەلیان دا جووت بن، ئەو بۆچوونی ئەبوو حەنیفەو هاووەلانیەتی.

(٢) - حەسەنى بەصرایی گوتوویەتی: ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، واتە: ئەک هەر عەزمیان جەزم کردووە، بەلکو هەر بە کردووە دەچن لەگەڵ هاوسەرەکانیاندا جووت دەبنەو.

(٣) - شافعیى گوتوویەتی: ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، واتە: ئافەرەتەكە دواى ئەوەى میردی (ظهار)یش لێ کردووە دەشتوانێ تەلاقى بدات، لەلای خۆی دەپهێڵێتەو.

(٤) - (لیث بن سعید) گوتوویەتی: ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، مەبەست ئەوەیە كەفەرەت دەدەن.

(٥) - (أبو داود الظاهري) و هاووەلانی گوتوویانە: ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، (تکریر الظهار) واتە: ئەو (ظهار)ەى کردوویانە، دووبارەى دەکەنەو.

(٦) - (ابن عاشور)یش بۆچوونێکی دیکەى شەشەمى هێناو، دەلێ:

﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، (أي: يندمون عن الفراق) پەشیمان دەبنەو لەسەر ئەوەى لەو ژنە جیادەبنەو، بەهۆی (ظهار)ەو.

بەلام ئەوەى زیاتر راست و پوون دێتە بەرچاو، ئەو مانایەیه: ﴿يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾، واتە: ئەو قسەیهى کردوویانە پتووی پابەند نابن و، دەیانەوێ لێی پەشیمان ببنەو.

ئىنجا بە ھەر كام لەو ماناينەش:

١- چ ئافرەتەكە بھێننەوہ.

٢- چ بچنە لای.

٣- چ عەزمیان جەزم كرد بێ و ئامادەبێ ئەوہ بكەن.

٤- چ پەشیمانیان دەربريی، ئەوانەى بەو شێوەیە بریار دەدەن و دەیانەوێ بگەرێنەوہ بۆ لای ئەوێ گوتووینە، بەو واتایە كە بگەرێنەوہ بۆ لای ئەو ئافرەتەو لەو قسەى گوتووینە، پەشیمان بننەوہ، دەبێ چى بكەن؟

(١٢) - ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ نازاد كردنى كۆیلەىك، (أَبُو حَنِيفَةَ) گوتوویەتی: ھەر كۆیلەىك بێ، واتە: مسوڵمان بێ، یاخود نامسوڵمان، بەلام (مَالِك و شافعي) گوتووینە: دەبێ كۆیلەىكی برودار بێ.

بەلام قسەى (أَبُو حَنِيفَةَ) زیاتر لە راستییەوہ نيزیکە، وەك دوايش لەم ئایەتە موبارەكانەوہ حەقدە حوكم دێنن و دیانخەینەروو.

(١٣) - ﴿مَنْ قَبْلَ أَنْ يَمْسَا﴾ بەر لەوێ دەست بگەینەنە یەكدی، (كِتَابَةُ عَنِ الْجَمَاعِ)، ئەمە كینایە لە پێكەوہ جووتبوون، واتە: بەر لەوێ بچنە لای یەكدی و پێكەوہ جووت بن، دەبێ ئەو كۆیلەى نازاد بكرێ، پرسیار دەكرێ: ئایا ئەگەر ئەو پیاوہ بەر لەوێ كەفەرەتەكە بدات، بچیتە لای ھاوسەرەكەى؟

وہ ئەمەكەى ئەوێكە كە گوناھبار دەبێ، بەلام كە كەفەرەتەكەى دا، بەسەو پتویست بەوہ ناكات كەفەرەتەكەى دووبارە بكاتەوہ، ئەمە قسەى زۆربەى زانایانە.

بەلام ھەندێك لە زانایان دەڵێن: دەبێ كەفەرەتەكە دووبارە بكاتەوہ، یەكیان بۆ (ظہار)ەكەو، ئەوێ دیکەش بۆ ئەو كە بەرلەوێ كەفەرەتەكە بدات، چۆتەوہ لای ھاوسەرى، كە لیشى حەرام بووہ.

(۱۴) - ﴿ذَٰلِكُمْ تُوَعِّظُونَ بِهِ﴾، ئا ئەۋەتان ئامۇڭگارىي پى دەكرىن، واتە: ئەۋەتان كە خوا دەفەرمۇي: كۆيلەيكە ئازاد بىكەن، ئەۋە ئامۇڭگارىي خوايە بۇ ئتوۋ، ئەگەر ھەلەتان كىرد، بەۋ شىۋەيە ھەلەكە قەرەبوۋ بىكەنەۋەدو بىسرنەۋە.

(۱۵) - ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خواش شارەزاي ئەۋەيە كە دەيكەن، خوا ھەم بە (علیم) خۇي ۋەسەف كىردو، ھەم بە (خەبىر) خوا زانايەۋ شارەزاشە، زانايە بە شتەكان ۋ، شارەزايە بە كەسەكان، بە كىردەۋەكان ۋ نىەتەكان ۋ ھەلەسوكەۋتەكانيان.

(۱۶) - ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ﴾، بەلەم كەسىك چىكى نەكەۋت (كۆيلەي دەست نەكەۋت ۋ لىي ھەلەنەكەۋت) واتە: (لَمْ يُحْصِلِ الرُّقْبَةَ، أَوْ لَمْ يَتِمَّكُنْ مِنْ قِيَمَتِهَا) كۆيلەيەكى دست نەكەۋت ۋەك ئەم رۆڭگارە، ياخود: بەھاي كىرىنى كۆيلەيەكى نەبوۋ، كە ئازادى بىكات.

(۱۷) - ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾، رۆڭۋو گىرتنى دوۋ مانگى لە دوای يەك بەپى پىسانەۋەدى لەسەرە، دوۋ مانگى لەسەريەك كە رۆڭۋويان تىدا ناشكىتىن لەۋ شەست رۆڭ، يان لەۋ پەنجاۋ ھەشت نۆ رۆڭەدا، ئەگەر رۆڭۋوي شىكاند لە ئىۋاياندا، مەگەر پاساۋىكى ھەبى، ئەگەرنا دەپى دوۋبارە لە نوۋكەۋە دەست پى بىكاتەۋە، لە يەكەۋە دەست پى بىكاتەۋە، بەلەم ئەگەر بىانوۋىكى ھەبى، بەۋ بىانوۋانەي كە رۆڭۋوي پەمەزانىان پى ناگىرى، ۋەك نەخۇشىي، يان گەشت، ئەۋ كاتە بە پىسان لە قەلەم نادىرى.

(۱۸) - ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمَاسَا﴾، دوۋ مانگە رۆڭۋو كەش كە دەيانگىرى، بەرلەۋەدى دەستيان بىكاتەۋە يەكدى، واتە: بەر لە دەست تىكەلەردن پىكەۋە، ھەمىشە لە قورناندان، خوا ﷻ كارى پىكەۋە جوۋتبوۋنى پىاوۋ ئافرەتى بە تەبىرىك ھىناۋە، زۆر بە نەزاكەتە، بۇ ۋىئە:

أ- ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَمَاسَا﴾، بەرلەۋەدى دەستيان بىكاتەۋە يەكدى.

ب- يان لە سوۋرەتى (النساء) دا: ﴿وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ النساء، واتە: ھەندىكتان چوۋنە لاي ھەندىكتان.

ج- یان لە سوورەتی (الأعراف) دا: ﴿فَلَمَّا تَشَاءَ﴾ ١٨٩ ﴿الأعراف﴾ دواى ئەوەی دایبۆشی، کە مەبەست پێی ئەوەیە پیاو لەگەڵ هاوسەریدا جووت بێ، خوا ﷻ هەمیشە بە تەعبیریکی شیراوەو نەجیب، کە لەبەر راهاوێشتن یان کنارهێ، بەکار دێت.

(١٩) ﴿فَمَنْ لَّا يَسْطِيعْ﴾، ئەگەر کەسێک نەیتوانی (دوو مانگان لەسەریەک بە پۆژوو بێ) (أَي: لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الصَّيَامِ) نەیتوانی، لەبەر باری تەندروستی، یان سەفەر، یان نیش و کاریکی قورس، کە پێی پۆژوو گرتنی لێ دەگرت.

(٢٠) ﴿فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا﴾، لەسەری پێویستە خواردن بدات بە شەست نەدار، واتە: (فَعَلَيْهِ إِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا).

(أبو حنيفة) دەڵێ: (لَا يُشْرَطُ فِي الْإِطْعَامِ أَنْ يَتَّقِدُمْ عَذَمُ إِمْسَاسٍ)، لە خواردن پێدانه کەدا، بە مەرج نەگیراوە کە دەبێ خواردنەکە بدات، هێ شەست نەدارە کە، نەجا بچیتە لای هاوسەرە کە، بەلام پێم وایە و وایندە چۆ ئەو رایە ی دیکە بەهێزتر بێ!

زۆربەى زانایانیش رایان وایە کە ئەویش وەک دوووە کە ی دیکە، وەک کۆیلە نازاد کردن و، دوو مانگ بە پۆژوو بوونە کە، چۆن دەبێ پێش چوونەو لای ژنە کە ی پیاو کە بکەون، ئەم خواردن دان بە شەست نەدارەش، دەبێ هەر پێش بیدات و دواى بۆی هەیه، چونکە لە دووی پێشەو دا خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿مَنْ قَبِلَ أَنْ يَتَمَاسًا﴾، بۆیە لە هێ سییه مەدا بە پێویست نەزانراوە بگوترێ: ئەو خواردن پێدانهش، (أبو حنيفة) دەڵێ: دەبێ بۆ هەر نەدارێک دوو مست بێ، لە ئەوەی دەبێتە دەبێتە توێشو و خوراک بۆ مرووف، بەلام (شافعي) دەڵێ: یەك مست، بەسە، ئەسلیش ئەوەیە دەبێ هێندە بدری بە هەر نەدارێک کە ئەو پۆژە پێی تیر بخوات، واتە: ژەمێک کە بەشی ئەو پۆژە ی بکات، هەلبەتە ئەو کاتە ئەوان بژیوی ئەو کاتیان باس کردووە کە گەنم بوو، هەرزن بوو، جۆ بوو، بەلام ئێستا هێچکەس بە گەنم و جۆی بە تەنێ تێرنابن، بۆیە دەبێ تەماشای بکری:

ژەمىك، يان خواردنى پۇژىك و ژەمىكى چاك له پۇژىكدا، چەندى دەچىتى،
ئەوئەندە بدات.

ئىنجا (أبو حنيفة) پای وایە بابای که فاره تدر بۆی هیه، ئەو خواردنە
بدات بە یەك نەدار بۆ شەست پۇژى، بەلام زانایانى دیکە دەلین: نەخیر هەر
دەبى بیدات بە شەست کەس، بەلام من لەوئەشدا زیاتر پای (أبو حنيفة) م بە
عەقلەوئە دەنووسى، چونکە خوا **عَلَّمَ** دەفەرموى: خواردن دان بە شەست نەدار،
ئىنجا خواردنى شەست نەدار، ئەگەر بیدات بە نەدارىك بۆ شەست پۇژى، مانای
وایە خواردنى شەست نەدارەكەى داو، بەلام له جیاتی بلأوى بکاتەوئە له نىو
شەست کەسدا، داوئەتى بە یەك کەس بۆ شەست پۇژى، بە هەر حال هەردوو
پایەکان هەن.

(۲۱) - **ذَلِكَ لِّتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ**، (بۆیە خوا بۆ نىوئەى روونکردهوئە) تاكو پروايتن
بە خواو بە پىغەمبەرەكەى، واتە: (مَا ذُكِرَ مِنَ الْأَحْكَامِ أَيْ ذَلِكَ الْمَذْكَور)، ئەوئەى باسکرا،
ئەوئە باسکراوئە بۆ چىيە؟ (لِّتُؤْمِنُوا إِيْمَانًا كَامِلًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ)، تاكو پرواىەكى تەواو بیتن
بە خواو بە پىغەمبەرەكەى، کەواتە: پابەند بوون بە شەرىعەتەوئە، بەشیکە له نىمان،
کردهوئە بەشیکە له نىمان و، پای زۆربەى هەرە زۆرى زانایان وایە: (لِإِيْمَانٍ قَوْلٌ، وَعَمَلٌ،
وَأَنَّهُ يَزِيدُ بِالطَّاعَةِ، وَيَنْقُصُ بِالْمَعْصِيَةِ)، نىمان قسەيەو کردهوئە، بە چاکەو فەرمانبەرى
زیاد دەکات و، بە گوناھو سەرپىچىی کەم دەکات، ئىنجا کە دەلین: قسەيەو کردهوئە،
دەلین: (قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَالْجَوَارِحِ)، قسەى دَل و زمانە، قسەى دَل
واتە: بە راست دانانى عەقل و دَل، قسەى زمانیش دان پىدا هیتانە، کردهوئە دَل
و ئەندامەکان، کردهوئە دَل، بریتىە له پەسندکردن و، بۆ ملکەچ بوون له دلەوئەو،
کردهوئە ئەندامەکانیش جىبەجى کردنە.

(۲۲) - **وَيَلَاكُ حُدُودُ اللَّهِ**، ئەوانەش سنوورەکانى خوان، ئەوانەى باسکران، سنوورەکانى
خوان.

۲۳- ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾. بۇ یتىروايانىش سزاو ئازارىكى بە ئىش و ژان ھەيە،
 واتە: ئەو یتىروايانەى ئەو جۆرە شتانەيان داھىتاون، ھەر لە خۆۋە (طھار)يان كىردوھ
 بە تەلاق و، ئەو ژنەيان لە خۆيان جياكىردۆتەوھ بە وشەيەك، كە خوا ﷻ ئەو وشەيەى
 دانەناوھ، بۇ لىك جياپوونەوھى ژن و مىردان بى.

مەسەلەى دووھەم:

بەر بەرە كاتىكەرانى خواو پىغەمبەرەكەى و دژايە تىيەكەرانىان، وەك پىشووەكانىان زەبوون و سەرکوت دەكرىن، بىيروايانىش بە ئايەتە پىشەنەكانى خوا، ئازارنىكى رىسواكەريان ھەبەو، كاتىك زىندوويان دەكاتەوە خوا ھەوائىان پىدەدات بە كردهوەكانىان، چونكە خوا سەرژمىرى كردوون، بەلام ئەوان كردهوەكانىان لە بىرچوون:

خو دەفرەموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كِتَوْا كَمَا كَتَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَفَدَّ أَنْزَلْنَا عَائِتِ بَيْنَتِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَسَوْءٌ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝﴾

شىكردنەوەى ئەم دوو ئايەتە، لە ھەشت بەرگەدا:

(۱) ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، بەدلىيائى ئەوانەى دژايەتەى خواو پىغەمبەرەكەى دەكەن، بەر بەرەكانىيان دەكەن، (وَالْمُحَادَّةُ: الْمَشَاقَّةُ وَالْمُعَادَاةُ، وَقَدْ أُوتِرَ هَذَا الْفِعْلُ هُنَا لِقُوعِ الْكَلَامِ عَقِبَ ذِكْرِ حُدُودِ اللَّهِ، فَكُلٌّ فِي حَذِهِ)، (مُحَادَّةُ): بە ماناى سەرپىچىيەكردن و دژايەتەيىكردن دى، ئەم وشەبەش بۆيە ھەلبژێردراو، چونكە پىشتر باسى (حُدُود) كراو، واتە: ئەوانەى لە سنوورو نىوانىك دەبن، جيا لە نىوان و سنوورى خواو پىغەمبەرەكەى.

(۲) ﴿كُتِبَ لَهُمْ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، زەبوون دەكرىن، وەك چۆن ئەوانەى پىشيان زەبوون كران، (وَالْكَتْبُ: الْخِزْيُ وَالْإِذْلَالُ وَالرَّدُّ بِعُتْفٍ)، (كَتَبَ): بريتە لە سەرشۆر كەردن و زەبوون كەردن و دەمكوت كەردن، بەتوندى، مەبەست ئەوەيە لە داھاتوودا زەبوون و سەرشۆر دەكرىن، وەك چۆن گەلە پىشووەكانىان بەو شىوەيەيان لىكراو، ئنجا ئەگەر يەكەى بلى: كوا زۆر لە گەلانى كافەر ھەبوون و، تىستاش ھەن ناشىبين زەبوون و سەرشۆركراين؟ لە وەلامدا دەلىتين:

۱- دەبت لە مەودای دووردا، تەماشای ژیاڵی گەلان و میللەتان بکری، نەک لە ماوەی سالتیک و دوو سالددا.

۲- دەبت بزانری که زەبوون و سەرشۆربوونی مرووف، مەرج نیە هەر بە پوالتی بی، بە لکو دیوی مەعنەویشی هەیه.

۳- دەشگونجی مەبەست پی سزای پوژی دوایی بی.

۴- ﴿وَقَدْ أَرْسَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾، بە دلنیاپی تێمە نایەتە پۆشنەکاغان دابەزاندوون، کەواتە: کەس بیانوو و پاساوی نیە بۆ دژایەتی کردنی خوا ﷻ و پیغەمبەری خوا ﷺ و سەرپیچی و لادان، چونکە خوا نایەتە پۆشنەکانی دابەزاندوون.

۵- ﴿وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾، بۆ بیپروایانیش نازاریکی ریسواکەر هەیه، (أل)ی سەر (الکافرین) بۆ ناساندنەو بۆ جینسە، واتە: تیکرای کافران سزایەکی ریسواکەریان هەیه، هەرۆک ئەوەی پێشیش: تیکرای کافران سزایەکی بە ئێشیان هەیه، سزای خوا بە ئێشە بۆ جەستەیان و، ریسواکەر زەبوونکەرە بۆ پرووحيان.

۶- ﴿يَوْمَ يَعْنُتُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا﴾، ئەو پوژەیی خوا تیکرایان هەڵدەستێتێتەو زیندووین دەکاتەو، (یوم) (مَنْصُوب) بە (مُهَيْن)، واتە: سزایەکی ریسواکەریان هەیه لە پوژیکدا، یاخود (یوم) هەر زەرفە، واتە: ئەو هەمووی پوودەدات لە پوژیکدا، خوا تیکرایان زیندوو دەکاتەو.

۷- ﴿فَيَنْتَنُهُمْ بِمَا عَمِلُوا﴾، ئنجا هەواییان پێدەدات بەوەی کردوویانە، بێگومان نەمەش هەرەشە لیکردنیانە بەوەی خوا پەردە لەسەر نەیتێیەکانیان هەڵدەمالتی و، لە پوژی دوایی دا ئابروویان دەچێ: ﴿يَوْمَ تَبْلُ الْوَارِثُ﴾، الطارق، ئەو پوژەیی نەیتێیەکان ئاشکرا دەبن.

۸- ﴿أَخْصَنَهُ اللَّهُ وَكُودُ﴾، خوا ﷻ کردەوێکێ ئەوانی سەرژمێر کردوون، بەلام خوایان لە بیران چوون، (الإحصاء: العلم بمقدار الشيء من حيث العَدَدُ)، (إحصاء) بریتیه لە زانیاری هەبوون بە ئەندازەی شتیک لە رووی ژمارەو.

(٨) - وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ، خواش بە سەر هەموو شتیکەوێ چاودێرە، واتە: بە سەر هەموو شتیکەوێ ئاگادارو چاودێرە، شایەدە، ھەر و ھا بە سەر هەموو کەسێکەوێش، کەواتە: بزانی چۆن دە چەوێ بۆ خزمەت ئەو خوازی، پەنھان و ئاشکرای ئێوێ و هەموو دروستکراوێ کانی ئاگا لێیە.

هه‌قده لهو حوكمانه‌ی له شه‌ش نایه‌تی پێشوو وهرده‌گیرێ

به‌ کورتیی و به‌ پوختیی نه‌و هه‌قده حوكمانه ده‌خه‌بته‌ پوو، كه‌ له ژماره‌یه‌ك له تەفسیره‌كان دا هه‌لمه‌ینجاو، به‌ تاییه‌ت هه‌ردوو تەفسیری (الجامع لأحكام القرآن)^(۱) و (تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر كلام المنان)^(۲):

(۱) - یه‌كه‌مین شت كه‌ له‌م نایه‌تانه وهرده‌گیرێ، نه‌وه‌یه كه‌ خوا ﷻ زۆر به‌ لوتف و میهره‌بانه، زۆر به‌ به‌زهی و به‌ په‌رۆشه‌و، زۆر بایه‌خ پێده‌ره‌ بۆ به‌نده‌كانی، چی له‌وه‌ زیاتر كه‌ له‌سه‌رووی كه‌وت تاسمانانه‌وه، ژنێك كه‌ كه‌وتۆته ته‌مه‌نه‌وه‌و می‌رده‌كه‌ی (ظهار) ی لێ‌كردوه، دیت سكا‌لای خۆی له‌لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌كات، پێغه‌مبه‌ری خواش كه‌ به‌پێی عورف و باوی كۆمه‌لگایه‌كه‌ی خۆی كاری كردوه، به‌رله‌وه‌ی خوا ﷻ حوكمی‌كی شه‌ریعی دابه‌زێتی، كه‌ جیایی له‌و عورفه، پێغه‌مبه‌ر ﷺ چاره‌سه‌ری پێ نیه، بۆیه ده‌فه‌رموی: لێی چه‌رام بووی، وه‌ك له‌ هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌كانیدا باسما‌ن كرد، به‌لام خوا ﷻ سكا‌لایه‌كه‌ی له‌ سه‌رووی كه‌وت تاسمانه‌وه‌ ده‌بیستی، وه‌ك دایك‌مان عانیشه (خوا لێی پازی بێ، ده‌لی: (شُبْحَانَ الَّذِي وَسِعَ سَمْعُهُ الْأَصْوَاتِ)، پاكی بۆ نه‌و خوابه‌ی بیستی وی هه‌موو ده‌نگه‌كانی گرتوونه‌وه، ده‌لی: نه‌و ئافره‌ته له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷻ قسه‌ی ده‌كرد، (ده‌بێ نه‌و له‌ ژوورێك دابوو‌بێ و، نه‌میش له‌ ژوورێكی دیکه، یاخود تۆزێك لێك دوور بووبێ) هه‌ندێك له‌ قسه‌كانیم لێ په‌نهان بوو، به‌لام خوا له‌ سه‌رووی كه‌وت تاسمانانه‌وه، قسه‌كانی بیستی و و‌د‌لامیشی دایه‌وه‌و گرفته‌كه‌شی بۆ چاره‌سه‌ر كرد.

(۲) - (ظهار) تاییه‌ته به‌ چه‌رام‌كردنی ژنه‌وه، واته: نه‌گه‌ر كه‌سێك كاتی خۆی كه‌ كه‌نیزه‌ك هه‌بوون، كه‌نیزه‌كێكی بووبێ، یان ئافره‌تێك كه‌ جارێ نه‌یه‌ینا بێ و نه‌یگوا‌زته‌بێته‌وه، نه‌وانه (ظهار) یان لێ ناكړی.

(۱) ج ۲۸، ص ۲۰۹ - ۲۱۷.

(۲) ص: ۸۴۴ - ۸۴۵.

(٣) - بهر له هاوسه رگيری، (ظهار) ناکړی، چونکه نه و تافره ته جارې نه چوته نيو نه و پیناسه یوه، که ده فهرموئ: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ﴾ المجادلة، نه بوته تافره ټیکه لال بڼې نه و پیاوه.

(٤) - (ظهار) کردن قه ده غه یو، خوا: ﴿مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا﴾، وه سفی کرده (منکر) واته: خراپ و ناقولا، (زور) واته: درو و بڼې بنه ما.

(٥) - خوا (ظهار) هه لده وه شینیتوه که وهک ته لاق مامه له ی پې بکړی و، ده فهرموئ: حکمه ته که ی نه و به که به و قسه به نه و تافره ته ی (ظهار) ی لې ده کړی، نابېته دایکی نه و پیاوه، له قه ده غه بوون و هه رام بوونداو، دایکی نه و پیاوه هه نه و تافره ته به که نه و ی لې بووه.

(٦) - زانایان ده لین: شتیکی په سند نه و خراپه، پیاو ژنی خوی به شپوه یه ک بانک بکات، وهک ناوی یه کیک له مه حره مه کانی بو وینه: بلې: خوشکه که م، یان دایکه که م، یان کچه که م، یان نه نکم، نه و هه هه رامه، یاخود به لای که مه وه شتیکی ناپه سنده، به لای نه و نه و نابېته ته لاق و به قه ده غه کردن له قه له م نادرې.

(٧) - که فاره ت پتویست ده بڼې به مه رجیک پیاوه که، بگه پیتوه بو لای هاوسه ره که ی، نه ک هه به خودی (ظهار) ده که، واته: که پیاو ټیک (ظهار) له ژنه که ی ده کات، که فاره ته که ی ناکه ویته سهر، نه گهر نه یه وې بگه پیتوه بو لای ژنه که ی، چونکه ده فهرموئ: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا﴾ المجادلة، نه وانه ی (ظهار) له ژنه کانیان ده کن و، دواپی ده گه پیتوه بو نه و یه گوتوویانه، واته: ده گه پیتوه بو هه لوه شانده نه و یه نه و قسه به، یان ژپوان ده بنه وه له و قسه یان، له و حاله ته دا: نازاد کردن کویله یه ک، یاخود: دوو مانگ له سهر یه ک به روژوو بوون، یاخود: خواردن پیدانی شه ست نه دار، وهک سرپنه وه (کفارة) ده که ویته سهری، به لای هه به خودی (ظهار) ده که، نه و که فاره ته ناکه ویته سهر کابرا، نه گهر نه یه وې له گه ل ژنه که یدا ژپانی هاوسه ری دوو باره بکاته وه، نه و کاته لپی هه رام ده بڼې و ته و او، هه رچه نده ته لاقیش نه، به لای له یه کدی قه ده غه ده بڼې.

۸-) كە دەفەرمۇي: ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾، زانايان لەوبارەوہ كە ئايا ھەر كۆيلەيەك تازاد بىكات، ھەر دەبى گەورە بى، يان گچكە بى، نىر بى، يان مى، مسولمان بى، يان نامسولمان بى؟

(أبو حنيفة) دەلى: مسولمان بى، يان نامسولمان بى، ھەمووى دەگرىتەوہ.

بەلام زۆربەى زانايانى دىكە دەلىن: دەبى كۆيلەيەكى مسولمان بى، ئەوان كار بەو ئايەتە موبارەكە دەكەن، كە لە سوورەتى (النساء) دا خوا دەفەرمۇي: ﴿وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ ۹۲ النساء، واتە: تازادكردى كۆيلەيەكى بىرودار.

بەلام مىن پىموايە ئەوہ بۇ كوشتى ھەلەيەو تايەتە بە وىوہ، مەرج نىہ بۇ ھەموو شوئەكەنى دىكە ھەروا بى، واتە: رايەكەى (أبو حنيفة) و، ئەو زانايانەى رايان وايە ھەر كۆيلەيەك بى، مسولمان بى، يان نامسولمان بى، ھەمووى دەگرىتەوہ، راسترە، بەلام زانايانى دىكەش ھەموويان لەسەر ئەوہ يەكدەنگن، كە ئەو كۆيلەيە گچكە بى، يان گەورە بى، مى بى، يان نىر بى، ھەموويان دەگرىتەوہ.

۹- بەپىي ئايەتەكە تازادكردى كۆيلەكەو، بە پۇژوو بوونى دوو مانگەكە: لەسەر يەك، دەبى پىش چوونەوہ لاي يەكدى، ئەو ژن و مىردە بى، پىش پىكەوہ جووت بوونيان بى، بەلام خواردن پىدانەكە بە مەرج نەگىراوہ، چونكە خوا ﴿بُؤ كۆيلە تازاد كىردنەكەو، بۇ دوو مانگ بە پۇژوو بوونەكە، دەفەرمۇي: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَّخِذَ﴾، بەلام بۇ خواردن پىدانى شەست نەدارەكە، ئەوہ نافەرمۇي، ئەو رايە پىوالەق ئايەتەكە زياتر دەيگەيەن.

۱۰- زۆربەى زانايان دەلىن: دەبى خواردنەكە بىكات بە شەست نەدار، بەلام (أبو حنيفة) خوا لىي پازىيى و ھاوہلەكانى و ھەندىك لە زانايانى دىكەش دەلىن: بۇى ھەيە ئەو خواردنە بىكات بە نەدارىك بۇ شەست پۇژى.

۱۱- ئەگەر پىاوەكە (ظہار) لى ئەژنەكەى كرد، بەرلەوہى كەفازەت بىكات، تاي دوو كەفازەتى دەكەونە سەر: يەكيان ھى (ظہار) و، ئەوى دىكەش ھى ئەوہ كە چۆتە لاي ھاوسەرى و لەگەلى جووت بووہ؟

زۆربهی هه ره زۆری زانیان ده‌لێن: نه‌خێر، هه‌ریه‌ک که‌فاره‌ی ده‌که‌وته‌ سه‌ر.

ئنجما مادام ته‌و ده‌قه‌ی سوننه‌ت هه‌یه، که ئیستا ده‌یه‌تین، ده‌بووایه هه‌موویان له‌سه‌ری یه‌کده‌نگ بن، به‌لام ڕه‌نگه‌ له‌ ڕووی سه‌نه‌ده‌وه، زانیان هه‌موویان ده‌قه‌که‌ به‌ راست نه‌زانن، نه‌گه‌رنا شتی که‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ قسه‌ی تیدا کرد، بواری قسه‌ تیدا کردنی بۆ که‌سی دیکه‌ تیدانه‌ماوه، نه‌و ده‌قه‌ش نه‌وه‌یه:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَجُلًا ظَاهَرَ مِنْ أَمْرَاتِهِ فَعَشِيَهَا قَبْلَ أَنْ يَكْفَرَ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى ذَلِكَ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! رَأَيْتُ بَيَاضَ خَلْجَالِهَا فِي صَوِّ الْقَمَرِ، فَلَمْ أَمْلِكْ نَفْسِي أَنْ وَقَعْتُ عَلَيْهَا، فَضَحَكَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَمَرَهُ أَلَّا يَقْرَبَهَا حَتَّى يَكْفُرَ) (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۲۲۲۳، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۱۱۹۹، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكِبَرِيِّ: ۵۶۵۱، وَابْنُ مَاجَهَ: ۲۰۶۵، وَالحَاكِمُ: ۲۸۱۷- سنده حسن).

واته: عه‌بدوللای کو‌ری عه‌باس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ده‌لێ: پیاویک (ظه‌ار)ی له‌ ژنه‌که‌ی کرد، دوایی به‌رله‌وه‌ی که‌فاره‌ت بدات، چوو له‌گه‌لێ جووت بوو، ئنجما هاته لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ و نه‌وه‌ی بۆ باسکرد، پێغه‌مبه‌ریش فهرمووی ﷺ: چ شتی که‌ وای لێ کردی به‌رله‌وه‌ی که‌فاره‌ت به‌دی له‌گه‌لێ خیزانتدا جووتیه‌وه‌؟ گو‌ی: نه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! ﷺ له‌به‌ر شو‌قی مانگه‌ شه‌ویک، سپایی خر‌خاله‌که‌یم بینی له‌ پێیدا، خۆم ڕانه‌گرت تا‌کو له‌گه‌لێ جووت بووم، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ: پێکه‌نیی و فهرمانی پێکرد له‌مه‌ودوا نزیکێ نه‌که‌وێ تا‌کو که‌فاره‌ته‌که‌ ده‌دات.

(۱۲)- نه‌و وشه‌و بیژانه‌ی (ظه‌ار)یان پێ ده‌کرێ، دوو جو‌رن: هه‌ندیکیان ڕاشکا‌ون و، هه‌ندیکیان کینایه‌ن.

نه‌وه‌ی ڕاشکا‌وه: (أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرِ أُمِّي) ته‌و هه‌ک پشتی دایکه‌م وای، هه‌ر وشه‌یه‌کی دیکه‌ش نه‌و واتایه‌ بکه‌یه‌نێ، به‌لام ناوا ڕوون و ڕاشکا‌و نه‌بێ، کینایه‌یه.

ئنجما زانیان له‌و باره‌وه‌ که‌ ئایا نه‌وانه‌ی کینایه‌شن، هه‌ک نه‌وانه‌ی ڕاشکا‌ون (ظه‌ار)یان پێ دێته‌ دی یان نا؟ مشوم‌ریان هه‌یه.

١٣- تافرهت (ظهار) ی بۆ نیه، تافرهت بۆی نیه به پیاوه که ی بلّی: تۆ وهک بایم وای، یان وهک پشتی بایم وای، سه د قسه ی واش بلّی، هیچ نیه، پیاوان نه و دیان بۆ هه یه، هه لّبه ته که پیاوانیش بۆیان هه یه، نه وه له کاتی خۆی و له سه رده می نه فامییدا بووه، عورفیک و باوئیک بووه هه بووه، به لّام نه و کاته به ته لّاق له قه لّهم دراوه، نیسلام حوکمه ته لّاقه که ی لی لا بردوه، به لّام له سه ر قه ده غه بوونی خۆی هیشتوویه ته وه.

١٤- نه و سّی که فاره ته ریزه نندییه که یان به و شیوه یه که خوا فه رموویه تی، واته: ده بی که سیک (ظهار) بکات کۆیله یه ک نازاد بکات، نه گهر کۆیله که ی چنگ نه که وت یان ههر نه بوو، نجا ده گوازیته وه بۆ دوو مانگ به رۆژوو بوون، نه گهر دوو مانگ به رۆژوو بوونه که شی به دوا ی یه کدا بۆ هه لّنه سووړا له بهر نه خوشیی، یان سه فه ر، نجا ده گوازیته وه بۆ خواردن پیدانی شه ست نه دار، نه ک ههر له رێوه بچّی خواردنی شه ست نه دار بدات، له حالیکدا که نازادکردنی کۆیله ی له توانادا هه یه و کۆیله ش هه ن، یاخود له حالیکدا که دوو مانگ به رۆژوو بوونیشی له توانادا هه یه.

١٥- حوکمی (ظهار) هه لّوه شینه ره وه یه بۆ نه و حوکمه پیشتوه ی له سه رده می نه فامییدا کاری پیکراوه، نه وه ی کاری پیکراوه: که سیک (ظهار) له ژنه که ی کردبایه، لی جیاده بووه، به لّام نه وه ی خوا فه رموویه تی، نه وه ی هه لّوه شاندۆته وه.

١٦- که ده فه رموی: **ذَلِكَ لِمَنْ تَزَوَّجَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. وَذَلِكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ** المجادلة، خوا نه وه ی بۆ دانان تاكو برّوا به خواو پیغه مبه ره که ی بینن، نه وه به لّکه یه له سه ر نه وه ی کرده وه ده چیه نه ئیمان نه وه، کرده وه به شیکه له ئیمان، واته: کرده وه ی نه ندانه کان.

١٧- که ده فه رموی: **وَاللْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ** المجادلة، هه ره ها: **وَاللْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ** المجادلة، بۆ بیروایان نازاریکی به ئیش و ژان هه یه، سزاو نازاریکی ریسواکه ره یه، واته: ههر که سیک برّوا نه هیتّی به یاساکانی خواو به سنوره کانی خوا نه وه بیروایه و، نازاریکی به ئیش و ریسواکه ریشی بۆ هه یه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ددرسی دوووم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان چوار نایه‌ت ده‌گریته خوئی، نایه‌ته‌کانی: (۷ - ۱۰)، لهو چوار نایه‌ته‌دا خوا عَلَيْهِ السَّلَام باسی قه‌ده‌غه بوونی چپه‌چپ و قسه‌ی په‌نهان ده‌کات، له حالیکدا نه‌و چپه‌کردنه مایه‌ی د‌د‌و‌نگ‌ردنی که‌سانیک بی و، مایه‌ی دلته‌نگ‌کردنیان بی هه‌روه‌ها باسی عاده‌تیک‌ی خراب‌ی هه‌ندی‌ک له نامسو‌ل‌مانان و بی‌پروایان، ده‌کات، نامسو‌ل‌مانان، به‌و واتایه‌ی مونافیقانیش ده‌گریته‌وه‌و، بی‌پروایان یانی: نه‌وانه‌ی به‌ناشکرا بی‌پروا بوون، که‌بریتیه‌له‌سلاو‌کردن له پیغه‌مبه‌ری خوا عَلَيْهِ السَّلَام به‌شیوه‌یه‌کی ناشایست، به‌شیوه‌یه‌ک که‌خوا عَلَيْهِ السَّلَام به‌و شیوه‌یه‌بوئی ب‌پارینه‌داون سلاو‌بکه‌ن، دوا‌یش خوا عَلَيْهِ السَّلَام فه‌رمان به‌برواداران ده‌کات، خو‌بان له‌چپه‌چی مایه‌ی گونا‌هو ده‌ستدریژی و سه‌رپیچی پیغه‌مبه‌ری خوا عَلَيْهِ السَّلَام بار‌یزن و خو‌بان لی دوور‌بگیرن، نه‌گه‌ر هه‌ر چپه‌و قسه‌ی په‌نهانی‌شان کرد، قسه‌یه‌کی وابکه‌ن مایه‌ی چاکه‌کاری و پار‌یزکاری بی، چونکه‌چپه‌چی خراب له‌شه‌یتانه‌ویه، بو‌دلته‌نگ‌کردنی پروادارانه.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آدَنَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرُ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَجَّوْنَ بِالْإِنَّمِ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِبَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلُّونَهَا فَيَنْسُ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَلْتَمِعُوا بِالْإِنَّمِ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِبَتِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَالنَّجْوَى وَأَقْرَأُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

مانای ده قاولده قی ئایه تہ کان

{ئەہی پێغەمبەر!} ئایا نەتزانێوہ کہ خوا ھەرچی لە ئاسمانەکان و زەویداہە دەیزانی! چەہی سێ کہ سان نیہ، کہ ئەو (خوا) چوارەمیان نەبی و، ھە پێنج کەس نیہ، کہ ئەو شەشەمیان نەبی، ھەر وہا لەوہ کہ مەترو زیاتریش نابن، مەگەر ئەو (خوا) لەگەڵیانہ لە ھەر کوێہک بن، دوایی لە پوژی قیامەتدا ھەواییان پێدەدات بەوہی کردوویانہ، بێگومان خوا بە ھەموو شتێک زانایە {ئەہی پێغەمبەر!} ئایا سەرنجی ئەو کہ سائەت نەداوہ کہ رێگری چەہیان لێکراوہ، دوایی دەگەرێنەوہ بۆ ئەوہی لێیان قەدەغە کراوہ، بۆ گوناھو دەستدریژی و سەرپێچی لە پێغەمبەر، پیکەوہ چە دەکەن، کاتیکیش ھاتنە لات سلاوت لێ دەکەن، بەو شتوہیانہ کہ خوا سلاوی پێ لێکردووی و، لە ھەروونی خوێاندان دەلێن: دەبوایە خوا بەھوێ ئەوہوہ کہ دەلێتین (سزاو) نازارمان بدات، دۆزەخیان بەسە پێی دەبرژێندرین، ئەویش خراپترین سەرەنجامە {ئەہی ئەوانہی بڕواتان ھیناوە!} ھەر کات چەتان پیکەوہ کرد بە گوناھو دەستدریژی و سەرپێچی پێغەمبەر و سرتە مەکەن و، تەنیا بە چاکەکاری و پارێزکارییەوہ چە پیکەوہ بکەن، پارێزیش لەو خواہە بکەن کہ بەرہو لای وی کوو دەرکێنەوہ {ئەہی} بە دلنایی چە (ی بێ جێ و خراپ) لە شەیتانەوہیہ، تاکو ئەوانہی بڕوایان ھیناوە دلتنگیان بکات و، بەبێ مۆلەتی خواش ھیچ نەندازەہک زانیان لێ نادات، با بڕوادارانیشت تەنیا پشت بە خوا ببەستن.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(نَجْوَى): (نَاجِيْتُهُ: سَارَزْتُهُ وَأَصْلُهُ أَنْ تَخْلُوَ بِهِ فِي نَجْوَةٍ مِنَ الْأَرْضِ)، (نَاجِيْتُهُ) واته: به چهو سرته، به په نهانیی قسم له که لدا کرد، نه سَلَى (نَجْوَى): نه وهیه له که ل که سَیْک له شویتیکی بهرز، یان له شویتیکی چۆلایی له زه ویدا پیکه وهی.

(حَيَّوْكَ): واته: سلاویان لیکردی، (النَّحِيَّةُ: أَنْ يُقَالَ: حَيَّاكَ اللَّهُ، أَيْ: جَعَلَ لَكَ حَيَاةً وَذَلِكَ إِبْخَارٌ ثُمَّ يُجْعَلُ دُعَاءً)، (نَحْيَةً): نه وهیه به که سَیْک بلتی: (حَيَّاكَ اللَّهُ) خوا بتزیه نن، خوا ژیا نیت پت بدات، که ئەمه هه وال پیدانه، به لام دوا یی کراوه به پارانه وه.

(لِيَحْزَنَ): (الْحَزَنُ وَالْحَزُونَةُ: حُشُونَةٌ فِي الْأَرْضِ وَحُشُونَةٌ فِي النَّفْسِ لِمَا يَحْصُلُ مِنَ الْغَمِّ)، (حَزَنَ وَحَزُونَةً): بریتیه له زبرییه که له زه ویداو، زبرییه که و ناره چه تیه که له دهرووندا، به هو ی تهو خهم و خه فه ته وهی له دلدا په دواده بی، (لِيَحْزَنَ) به: (لِيَحْزَنَ) ش خو تیرا وه ته وه، (أَحْزَنَهُ يُحْزَنُهُ، وَحَزَنَهُ يُحْزَنُهُ) هه ردووکیان چ به سیانیی (ثلاثي) چ به چواریی (رُبَاعِي) یانی: دلته نگ ی کرد، دلته نگ ی ده کات.

(بِضَارِهِمْ): (الضَّرُّ سُوءُ الْحَالِ)، (ضَرَّ) واته: حال خراپی، که واته: ﴿وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ واته: شهیتان هیچ زیانیکیان لئ نادات، هیچ ناره چه تیه کیان بو ناهیتیتیه پیتش، مه گهر به مؤله ق خوا.

هوئی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

یه کهم: نایه تی ژماره ههشت (۸) له باره ی هاتنه خواره وه که یه وه، که خوا عَلَيْكُمْ دهفه رموی: وَالْعَدُوِّ وَمَعِيَّتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسَبَهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلَوْنَهَا فَيَنْسِفُ اللَّهُ عَلَيْهَا لَهَبًا زُلُفًا مُمَسَّكًا، چهند گنبد راوه یه که هاتوون، به لئ هه ندیکیان له پروی سه نه ده وه مشتومریان له سه ره و به بیهیز دانراون، به لأم من سیم لئ هه لباردوون، بو نه وهی تیشکی زیاتر بخه نه سه ره چه مک و واتای نایه ته که:

(۱) - (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ أَنْاسٌ يَأْتُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْيَهُودِ فَيَقُولُونَ: السَّامُ عَلَيْكَ، فَيَقُولُ: وَعَلَيْكُمْ، فَطُفِئَتْ بِهِمْ عَائِشَةُ فَسَبَتْهُمْ، وَفِي رَاوِيَةٍ: قَالَتْ عَائِشَةُ: قُلْتُ: بَلْ عَلَيْكُمُ السَّامُ وَالذَّامُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَهْ يَا عَائِشَةُ! فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَالْفَحْشَ، فَقَالَتْ: مَا سَمِعْتُ مَا قَالُوا! فَقَالَ: أَوْ لَيْسَ قَدْ رَدَدْتُ عَلَيْهِمُ الَّذِي قَالُوا، قُلْتُ: وَعَلَيْكُمْ، وَزَادَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسَبَهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلَوْنَهَا فَيَنْسِفُ اللَّهُ عَلَيْهَا لَهَبًا زُلُفًا مُمَسَّكًا، (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَخْرَجَهُ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوِيَةَ فِي مُسْنَدِهِ ج ٤، ق ١٦٨، وَعَنْهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ: ١٧٠٧، وَأَحْمَدُ ج ٦، ص ٢٢٩، وَالنَّسَائِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: ٥٩١، وَغَيْرُهُمْ عَنْ طَرِيقِ الْأَعْمَشِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ بِهِ).

کهواته: نه مه ده قیکی راسته له پروی سه نه ده وه.

دایکمان عایشه خوا لئی رازی بی ده لئ: خه لکیک له جووله که کان ده هاتنه لای پیغه مبه ری خوا عَلَيْكُمْ ده یانگوت: (السَّامُ عَلَيْكَ) نه ویش ده یفه رموو: (وَعَلَيْكُمْ) ((سام) یان مه به ست پئی ماندویتی و ناره حه تی و بیزارییه، یان مه به ست پئی مردنه) پیغه مبه ریش عَلَيْكُمْ ده یفه رموو: له سه ره تیوهش، عایشه خوا لئی رازی

بئ ههستی پیکردن، نهویش قسهی پیگونن، له ریوایه تیک دا ده لئ: عایشه ش گوتی: مردن، یاخود بیزاری و زهم و سهرزه نشت له سهر تیوه بئ، پیغه مبه ریش ﴿گوتی: عایشه بئ دهنگ به، قسهی نار یک مه که، چونکه خوا جنیوو قسهی نار یک کردنی پیخووش نیه، عایشه ده لئ: گوتم: نهی پیغه مبه ری خوا! ﴿نه وان ناواو ناوا ده لئین، فهرمووی: نه دی نه وه نیه منیش به ره ره چم دانه وه و گوتم: (وَعَلَيْكُمْ)، ائه گهر سه لامیان کردوه سه لامیان لیبی و، ته گهر گوتوو یانه: مردنت لی بئ، مردنیان لی بئ! ئیدی لهو باره وه خوا ﴿لهو تابه ته موباره که ی دابه زاند.

(۲) - (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو: أَنَّ الْيَهُودَ سَلَّمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَقَالُوا فِي أَنْفُسِهِمْ: لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ، قَالَ: فَتَزَلَّتْ: ﴿وَإِذَا جَاءَكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ، وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلَوْنَ فِيهَا فَنُصِرَ الْمَصِيرُ ﴿۸﴾ (أخرجه أحمد: ج ۲، ص ۱۷۰، ۲۲۱، وابن أبي شيبة: ۷۷۴۷، والبزار: ۲۲۷۱، والطبراني: ج ۷، ص ۱۲۲، والبيهقي: ۹۱۰۰، وسنده ضعيف).

واته: عهبدو لای کوپی عه مپی کوپی عاص ﴿ده گپ یته وه: جووله که کان سه لامیان له پیغه مبه ر ﴿کرد، به شیوه یه کی خراپ و، له دلای خویندا، گوتیان: بوچی خوا سزمان نادات! ئیدی خوا لهو باره وه نهو تابه ته ی دابه زاند.

(۳) - (عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ إِذَا رَأَوْا الْمُتَافِقِينَ خَلَوْا مُتَّحِينَ، شَقَّ عَلَيْهِمْ، فَتَزَلَّتْ: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ يَحْزُرُ الَّذِينَ ءَامَنُوا ﴿۱۰﴾ (أخرجه عبد الرزاق في تفسيره ج ۲، ص ۱۷۹، وقال مؤلفا الاستيعاب في بيان الأسباب: قلنا: وَهَذَا مَرَسَلٌ رَجَالُهُ ثِقَات، وذكره السيوطي في الدر المنثور ج ۸، ص ۸۱، وزاد نسبه لعبد بن حميد، وابن المنذر، وابن أبي حاتم).

واته: قه تاده ده لئ: مسو له مانان کاتیک مونا فیه کانیان ده بینی، پیکه وه که ناریان ده گرت و چه بیان پیکه وه ده کرد، له سهر دلایان قورس بوو، (چونکه گومانی خراپیان بهو مونا فیه قانه هه بوو، هه قی خویشان بوو، ده یانگوت: رهنگه

له دژى ئيمه چهو قسه ي پنهان بکهن) بۆيه لهوبارهوه خوا نههم رسته موبارهكهى دابهزاند: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (۱۰).

دووهم: به نسبت تايه قى ژماره نو و ده (۱۰ و ۹) هوه كه دهفه رموى: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَنَجَّوْا بِالْإِيمِ وَالْعُدْوَنِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِالْيَمِّ وَالْقَوَىٰ وَأَتَقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (۹) ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱۰). له بارهى هوى دابهزىنى ئەم دوو تايه ته موبارهكهوهش، دوو كيردراوه دينين:

(۱) - (عَنْ قَتَادَةَ، قَوْلُهُ: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، كَانَ الْمُتَأَفِّقُونَ يَتَنَاجَوْنَ بَيْنَهُمْ، وَكَانَ ذَلِكَ يَغِيظُ الْمُؤْمِنِينَ، وَيَكْثُرُ عَلَيْهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ الْقُرْآنَ: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ (اخرجه الطبري: ج ۲۸، ص ۱۲، قال مؤلفا الإستيعاب في بيان الأسباب: قلنا: هذا مرسل صحيح الإسناد، وأخرجه عبدالرزاق في تفسيره ج ۲، ص ۲۷۹، عن مَعْمَرٍ عَنْ قَتَادَةَ بِهِ).

واته: له بارهى قسهى خواى بهرزوه: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، مونافيق و دهغه له كان له بهينى خوياندا چهيان ده كردو، نهوهش بروادارانى پهست ده كرد، لهسهريان دليان كهورهو قورس بوو، خواش لهو بارهوه نهو تايه ته فورئانيهه دابهزاند.

(۲) - (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا بَعَثَ سَرِيَّةً وَأَغْرَاهَا، اتَّقَى الْمُتَأَفِّقُونَ، فَأَنْعَضُوا رُؤُوسَهُمْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ وَيَقُولُونَ: قُتِلَ الْقَوْمُ، وَإِذَا رَأَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، تَنَاجَوْا وَأَظْهَرُوا الْحُزْنَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ الْمُسْلِمِينَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَنَجَّوْا بِالْإِيمِ وَالْعُدْوَنِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِالْيَمِّ وَالْقَوَىٰ وَأَتَقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (فتح القدير: ج ۵، ص ۲۶۵).

واته: عهبدوئلای كورى عه عباس رضى الله عنهما: ده گيرتهوه، ده لى: پيغه مبهه ر كه به شيك له سوپايهك، سريهه كى ده نارد بو جهنگ، مونافيق و دهغه له كان، پيىك

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

خوای **عَلَمَ** لهو چوار تابه‌ته موباره‌که‌دا، وه‌ک گوتمان: باسی قسه‌ی په‌نهان و
چپه چپ پیکه‌وه کردنی خراپ و چاک ده‌کات، نه‌وه‌ی خراپ و قه‌ده‌غه‌یه،
نه‌وه‌یه که بیتنه هو‌ی بلاوکردنه‌وه‌ی دله‌واوکتی و ترس و، ناره‌حه‌تیی له نیوان
مسولماناندا، چپه و سرتی چاکیش، نه‌وه‌یه که بو به‌رژوه‌ندیی مسولمانان و
داینکردنی به‌رژوه‌ندییه‌ک و یارمه‌تیدان و هاوکاری که سیک بی، یان بو صولح
و ناشته‌واییه‌ک بی، خوا ده‌قه‌رموی: **﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اِلَهَ يَعْلَمُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ۚ ۞ ﴾**
نایا نه‌ترانیوه خوا **عَلَمَ** ههرچی له ناسمانه‌کان و زه‌وی دا هه‌یه، ده‌یزانی، نه‌مه
ده‌گونجی پرووی دواندن له پیغه‌مبه‌ری خاتهم بی، یاخود له ههر که سیک بی
نایا نازانی! لیره‌دا دیت به‌مانای زانینه، چونکه نه‌وه نابینوی که خوا ههرچی
له ناسمانه‌کان و له زه‌وی دا هه‌یه، ده‌یزانی، نه‌وه شتیکی بیزاو نیه، به‌لکو
شتیکی زانراوه، **﴿ مَا یَعْلَمُوْنَ مِنْ نَّبَیٍّ ۚ اِلَّا هُوَ رَٰبِعُهُمْ ۚ ۞ ﴾** چپه چپی سن
که‌سان نابن، مه‌گهر خوا چواره‌میانه، **﴿ وَلَا خَمْسَۃٌ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ ۚ ۞ ﴾** پینج که‌س
پیکه‌وه چپه ناکهن، مه‌گهر خوا شه‌میانه، **﴿ وَلَا اَدْنٰی مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَکْثَرُ اِلَّا هُوَ ۚ ۞ ﴾**
﴿ مَعَهُمْ اَنْ مَّا کَانُوْا ۚ ۞ ﴾ له‌وه که‌مترو له‌وه زیاتریش نابن، مه‌گهر نه‌وه که‌لیانه له
ههر شوئیتیک بن، **﴿ ثُمَّ یُنْزِلُہُمْ بِمَا عَمِلُوْا یَوْمَ الْقِیَمَۃِ ۚ ۞ ﴾** دواپی له روژی قیامه‌تدا

به‌وهی کردوویانه هه‌والیان پێ ددها، ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، به دنیایی خوا به هه‌موو شتیک زانایه.

ئنجا دیته سه‌ر چه‌ چه‌کردنی که‌سانیکی دیارییکراو: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَهَوُا عَنِ التَّجَوُّيْ ثُمَّ يُعَادُونَ لِمَا هُوَ أَهْتُهُ﴾، نایا سه‌رنجی نه‌وانه‌ت نه‌داوه، که‌ ڕێگریان لێکراوه له چه‌ چه‌ [بانی: چه‌چه‌ی خراپ و له شوێنیکدا جێی گومان بێ و، مایه‌ی درێونگیی مسوڵمانان بێ] دوایی ده‌گه‌ڕێنه‌وه بو نه‌وه‌ی لێی قه‌ده‌غه‌کراون: ﴿وَيَنْتَحِرُونَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾، پێکه‌وه قسه‌ی په‌نه‌ان و په‌نامه‌کیی و چه‌ ده‌که‌ن، به‌ شتیک که‌ مایه‌ی گونا‌هه‌و، مایه‌ی ده‌ستدرێژی‌هه‌و، مایه‌ی سه‌رپێچی پیغه‌مبه‌ره‌ ﴿وَإِذَا جَاءُوكَ حَوَّكًا مَّا لَمْ يُحِجَّكَ بِهِ اللَّهُ﴾، کاتی‌ک دیته‌لاشت (ته‌ی پیغه‌مبه‌ر ﴿!﴾) سلاوت لێ ده‌که‌ن، به‌ شیوه‌یه‌ک نا که‌ خوا سلاوی له تو کردوه، ﴿وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُهُ اللَّهُ بِمَا نَقُولُ﴾، له دلی خو‌شیاندا ده‌لێن: ده‌بوایه‌ خوا سزما‌ن بدات، له سه‌ر نه‌وه‌ی ده‌لێن، واته‌: که‌ قسه‌ی خراپ ده‌لێن، له کاتی سلاو لێکردن له پیغه‌مبه‌ردا ﴿که‌ ده‌یانگوت: (السَّامُ عَلَيْكَ) یان (السَّامُ عَلَيْكَ) بێزاری بۆ تو، یان مردن بۆ تو، ده‌یانگوت: بۆچی خوا سزما‌ن نادات؟ خوا ده‌فه‌رموی: ﴿حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ﴾، دۆزه‌خیان به‌سه‌، ﴿يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسِفُ الْمَصِيرُ﴾، تێیدا ده‌برێت‌رێن و خراپ‌ترین سه‌ره‌نجامیش نه‌وی‌هه‌، ئنجا خوا ﴿ناموزگاریی ئیمانداران ده‌کات له باره‌ی چه‌ چه‌کردن و قسه‌ی په‌نه‌ان پێکه‌وه‌ کردنه‌وه‌:

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَنَجَّوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾، نه‌ی نه‌وانه‌ی پرواتان هێناوه‌! ته‌گه‌ر پێکه‌وه‌ چه‌چه‌ و سه‌رته‌ سرتان کرد، قسه‌ی په‌نه‌انتان کرد، به‌ شیوه‌یه‌ک که‌ گونا‌خ و، ده‌ستدرێژی و سه‌رپێچی کردنی پیغه‌مبه‌ر ﴿بێ، چه‌ مه‌که‌ن، ﴿وَتَنَجَّوْا بِالْبِرِّ وَالْقَوَى﴾، چه‌ به‌که‌ن به‌ شتیک که‌ مایه‌ی چاکه‌کاریی و پارێزکاریی بێ، بۆ خه‌ڵک چاکه‌کاریی بێ و، بۆ به‌ینی

خوتان و خواش پاريزكاريى بنى، ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، پاريزيش لهو
خوايه بکهن، که بؤ لای وی کؤده کرينه وه.

﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، بيگومان چپه، چپه و سرته
سرقى خراپ! له شه يتانه وه يه تاكو نه وانه ي پروايان هيتناوه، پيتى دلته نگ بکات،
دلياني پيتى ناره حهت بکات و خهفه تبار بنى، ﴿وَلَيْسَ بِضَارٍّ لَهُمْ شَيْءٌ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾،
هيچ نه ندازه يه ک زيانيشيان لى نادات، مه گهر به مؤله قى خوا، ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ﴾، با پروادارانيش ته نيا پشت به خوا ببهستن، پشتيان به خوا قايم
بنى، به دلنيابي نهو شيوازه رفته تارکرده ي جووله که کان و مونافيق و دهغه له کان،
که برتیه له چپه چپ و سه ر بيکه وه نان و، مقو مقو کردن، با دليان ناره حهت
نه کات و، پشتيان به خوا قايم بنى، نه وه هيچ زيانيکيان لى نادات، به بنى
مؤله قى خواو، خواش سه ره رشتيى نيمانداران ده کات و مشووريان ده خوات و
ناگاي ليانه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

هوښداریدانی خوا ﷺ که ههرچی له ناسمانه کان و زهوی دا ههیه، دهیزانی و نه گهر سی کهس چپه بکهن، نهو چواره میانه، نه گهر پینچ بن، نهو شه شه میانهو، که متر یان زیاتر بن، ههر پینان ناگادارهو، له روژی قیامه تیشدا هه والیان پیده دات به وهی کردوو یانهو، نهوانهش که سرکه سرکیان لی قه دهغه کراوهو، دهستی لی هه لئاگرن و چپه ی خراب پیکه وه ده کهن و، ههر کاتیش دینه خزمهت پیغه مبه ر ﷺ به جوړیکی ناشایست سلاوی لی ده کهن و، ده شلین: بوچی خوا سزلمان نادات؟ نه وانه نازانن که سزای دوزه خیاب به سه!:

خوا ده فهرموی: ﴿الَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكْشُوتُ مِنْ جَحْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آدَنَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٧﴾ ﴿الَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ هُوَ عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا هُتُوا عَنْهُ وَيَنْعَجُونَ بِالْإِفْهِمِ وَالْعَدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءَكَ حَيْوَتُكَ يَمَا لَمْ يُحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ يَمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَيُتْسَلِّمُونَ الْمَصِيرَ ۝٨﴾

شیکردنه وهی ئهم دوو ثابته، له چواره برکه دا:

(١)- ﴿الَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ئایا نه تبینی خوا ههرچی له ناسمانه کان و ههرچی له زهوی دا ههیه، دهیزانی! به لām له بهر نه وهی زانینی خوا بو ههرچی له ناسمانه کان و له زهوی دا ههیه، به چاوی سهر نابیری، بویه زانایان ده لیتن:

(الرُّؤْيَةُ هُنَا قَلْبِيَّةٌ عَقْلِيَّةٌ، وَلَيْسَتْ بَصَرِيَّةٌ)، مهبهست له دیتن دیتنی چاو نیه، به لکو دیتنی عهقل و دله.

(الطبري) ده لئی: (أَلَمْ تَنْظُرْ يَا مُحَمَّدٌ ﷺ بِعَيْنِ قَلْبِكَ فَتَرَى)، نهی موحه ممهده! ﷺ نایا به چاوی دلت سه رنجه نه داوه، تا کو بزانی، بیننی!

(فخرالدين الرازي) له ته فسیره که ی خویدا، ده لئی: (إِبْنِ عَبَّاسٍ) له ته فسیری (أَلَمْ تَرَ) لیره دا گوتوو یه تی: (أَلَمْ تَعْلَمْ) نایا نازانی، نایا نه ترانیوه! دواپی ده لئی: (وَأَقُولُ هَذَا حَقٌّ، لِأَنَّهُ كَوْنُهُ تَعَالَى عَالِمًا بِأَلْأَشْيَاءِ لَا يَرَى، وَلَكِنَّهُ مَعْلُومٌ بِوَسْاطَةِ الدَّلَائِلِ، وَهَذَا الْعِلْمُ وَالْإِسْتِدْلَالُ إِلَى أَعْلَى دَرَجَاتِ الظُّهُورِ وَالْجَلَاءِ، فَصَارَ جَارِيًا مَجْرَى الْمَحْسُوسِ الْمُشَاهِدِ، فَلِذَلِكَ أَطْلَقَ لَفْظَ الرُّؤْيَةِ فَقَالَ: أَلَمْ تَرَ).

واته: ده لیم: نیبنو عه عباس، که لیره دا رسته ی (أَلَمْ تَرَ) ی به (أَلَمْ تَعْلَمْ) لیکداوه ته وه، نه وه راسته، چونکه نه وه که خوا ی بهرز، زانیه به هه موو شته کان، نابیرتی، به لکو به هو ی به لکه کانه وه، ده زانری، به لام نه و زانیاری و به لکه هیتانه وه یه گه یشتوته پله یه کی هینده بهرز، له دره وشاوه یی و ناشکرا بووندا، وه ک شتی بهر هه ست و بیزاوی لیها توه، بویه وشه ی بیننی بو به کارها توه و خوا فهرموو یه تی: (أَلَمْ تَرَ).

دواپی خوا ﷺ به شیک له زانراوه کانی خو ی که بو وی زانراون و ناشکران ده خاته پروو، ده فهرموی:

۲- ﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ ﷻ﴾، هه رچه یه کی سی که سان ببی، نه و (خوا) چواره میانه، لیره دا (مَا) بو لابرده، (يَكُونُ) (فِعْلٌ مُضَارِعٌ كَانٌ)، (كَانَ) (كَانَ) (الْقَامَةُ) یه، واته: چیه ی هیچ سی که سان نابی ﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ ﷻ﴾، إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ ﷻ، مه گه نه و (خوا) چواره میانه، واته: سی که س پیکه وه سرکه سرک و چپه چپ بکه ن، قسه ی په نهان بکه ن، خوا چواره میانه.

۳- ﴿وَلَا تَحْسَبْهُ إِلَّا هُوَ سَادُّهُمْ﴾، ههروه‌ها پینج کهس پیکه‌وه چه ناکهن، مه‌گهر
ئه‌و (خوا) شه‌شه‌میان.

هه‌لبه‌ته دۆخ و جه‌وی ئه‌و کاته‌ی کۆمه‌لگای ئیسلامی، پر‌بووه له ترس و دله
راوکه‌و، شه‌ر بی‌ فرۆشان و پیلان له دژ گێران، له‌لایهن ناحه‌زانیانه‌وه: هاویه‌ش
بو‌ خوادانه‌ران و جووله‌که‌کان و ده‌غه‌ل و مونا‌فیکه‌کان و، دوور‌تریش له‌لایهن
رۆم و فارسه‌کانیشه‌وه، بۆیه مسو‌لمانان قه‌لس دهبوون، نه‌گهر ناحه‌زه‌کانیان
دیبا‌یه چه‌پ‌چه‌پ پیکه‌وه ده‌که‌ن، دوو دوو، سی سی^(۱)، سه‌ریان پیکه‌وه نابێ و
به‌ په‌نهانی قسه‌یان کرد بی، چونکه گومانی نه‌وه‌یان کردوه، پیلان‌تیکان له دژ
ده‌گێرن، بۆیه خوا (خوا) قه‌ده‌غه‌ی کردوه له نێو کۆمه‌لگای ئیسلامیدا، ئه‌و چه‌پ
چه‌پ و سه‌ر‌پیکه‌وه نان و مقو‌مقویه هه‌بی، بو‌ نه‌وه‌ی ئه‌و پیکه‌اتانه‌ی کۆمه‌لگا
لیک دوو دل و در‌دۆنک نه‌بن و، لیک به‌ گومان نه‌بن و، دل‌بان به‌ران‌به‌ر به‌یه‌ک
خراپ نه‌بی، دوا‌یی خوا ده‌فه‌رمو‌ی:

۴- ﴿وَلَا أَتَىٰ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرُ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ﴾، ههروه‌ها که‌مه‌تر له‌وه {که‌مه‌تر له‌ سی
که‌سان، دوو که‌س‌او زیاتر له‌وه‌ش {حه‌وت که‌س، یاخود زیاتر} نابن، مه‌گهر ئه‌و هه‌ر
له‌گه‌لیانه.

وشه‌ی (وَلَا أَكْثَرُ) خو‌بن‌راو‌یشه‌ته‌وه: (وَلَا أَكْثَرُ)، هه‌ردوو خو‌بن‌دنه‌وه‌کان مانایان
هه‌ریه‌که، چ به‌ نه‌صب بی و، چ به‌ په‌فع بی، واته: که‌مه‌تر له‌و ژماره‌یه که‌ باس
کراوه‌و، زیاتر له‌و ژمارانه‌ش که‌ باسکران، نابن، مه‌گهر خوا هه‌ر له‌گه‌لیانه، به
زانباریی و شاره‌زایی و نا‌گا لی‌بوون، له‌گه‌لیانه.

۵- ﴿إِنَّ أَيْنَ مَا كَانُوا﴾، له هه‌ر کو‌تیه‌ک بن، وشه‌ی (أَيْنَ مَا)، (أَيْنَ) واته: له کو‌ی، (مَا)
زیاد کراوه‌و به (أَيْنَ) ده‌و لکێت‌راوه، واته: له هه‌ر شو‌نێک بن، زیاد‌کردنی (مَا) زیاتر بو‌
جه‌خت‌کردنه‌وه‌و تو‌خ‌کردنه‌وه‌ی مانایه‌که‌یه‌تی.

(۱) (نجوی) به‌ کوردیی چه‌ی بی ده‌لێن، سرکه سرکی بی ده‌لێن، مقو‌مقو‌شی بی ده‌لێن.

که دهفه رموی: ﴿ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ ﴾، (نَجْوَى) پالداروته لای (ثَلَاثَةً) که ده بیته پال بو لداراو (مضاف الیه)، ﴿ وَلَا حَمَیْہِ ﴾، (وَلَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى حَمَیْہِ) إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ، لیرده ده پسرری: بوجی خوا ﴿ زَمَارَہِ کَافِیْہِ ﴾ تاک هیتان و فہرموویہ تی: سئی کہس بن، خوا جوارہ میانہو، بیتج بن، خوا شہ شہ میانہ؟

۱- هه‌ندی‌ک ده‌لێن: هۆی هاته‌ خواره‌وه‌ی ئەم نایه‌تانه‌، له‌و کاته‌دا نه‌وه‌ بووه‌ که‌ سێ سێ و پێنج پێنج، پێکه‌وه‌ قسه‌یان کردوه‌، هه‌لبه‌ته‌ نه‌تییه‌ کانی کێبێ خوا هه‌رگیز ته‌واو نابێ.

ب- ددهشگونجی بگوتری: خوا ^{خدا} ژمارهی تاکی به کارهیناو، لهبر نهوهی بۆ خۆی تاکه: {إِنَّ اللَّهَ وَثَرُّ يُعِبُ الْوَلُتْرَ} ^(۱) (وتر) به ژیری واوهکهو، به فهتھی واوهکش هاتوه، خوا تاکه و تاکی خووش دهوێ، بۆیه لێردها خوا ^{خدا} ژمارهی سێ و پینجی باسکردوون، ددهفرموێ: چهی سێ کهسان نابێ، مهگهر خوا چوارهمیانهو، چهی پینجیان نابێ، مهگهر خوا شهشهمیان، واته: نهگهر سێ کهس پیکهوه سهه پیکهوه بنێن و قسهی پنهان پیکهوه بکهن، خوا ناگاداریانه وهک کهسیکی چوارهم، ههروهها نهگهر پینج بن، خوا ناگادارو چاودێریان، وهک کهسیکی شهشهه، کهواته: با وانهزانن ههه خۆیان به تهنبان و، کهس ناگایان لێیان نه!

که ده‌فهرموی: **اِنَّ مَا کُلُوْا**، واته: له ههر جیه‌ک بن، له ههر حالێک دابن و، له نیوه شهو دابن و، له په‌نایه‌ک دابن و، له نیو ژووریک دا بن و، له ههر شوێنێک بن، بۆ خوا به‌کسانه‌و ئێیان ناگداره‌.

(٦) - **فَرِحْتُمْ بِبَيْتِهِمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ** ﴿٦﴾ دوايي له پژوي هه سانه وهدا، هه واليان پي ده دات به وهي کردو و يانه.

وشەى (ئۇم) لىرەدا بۆ رىزبەندى پلە پلەى و، بەكاوہخو بەدواداھاتنە، چونكە ھەوال پىدانی خوا بەھوى لە دنیادا گوتوویانە، یاخود کردوویانە لە پۆزى دوايىدا، گەياندنەكەى بەھىترترە لە فراوانىى زانیاریى خواو، پلەىەكى بەرزترە.

(۷) - ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، بە دنیایى خوا بە ھەموو شتیک زانایە.

(۸) - ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى﴾، ئایا سەرنجى ئەوانەت نەداوہ کە لە چەپەپ قەدەغەکراو! وشەى (تر)، واتە: نەتبیئوہ، لىرەدا بینى چاو مەبەستە، چونكە ئەوانە کەسانیک بوون بە چاو بىتراون و، حالەکیان بەرھەرست بووہ، ئایا سەرنجى ئەوانەت نەداوہ کە قەدەغەکراون لە چەپەپ!

(۹) - ﴿ثُمَّ يَمْوَدُونَ لِمَا هُتُوا عَنْهُ﴾، دوايىش دووبارە دەگەرێنەوہ بۆ ئەوہى لىى قەدەغەکراون و لىیان قەدەغە کراوہ، کە مەبەست پىى چەپە چىى خراپە، چەپە چىى بە گومان و لە کاتىکى گومان لىکراودا، لە شوتىکى گومان لىکراودا، ئەگەرنا خەلک چەپو قسەى پەنھانى پىکەوہ ھەر دەبى، ئەوانەش کە لىیان قەدەغە کراوہ، جوولەکەکان بوون، موناڤىق و دەغەلەکان بوون، ھاوبەش بۆ خوادانەرەکان بوون، بىگومان ئەوانەش مسوڵمانان لىیان بە گومانن و، لىیان دېدۆنگن و، ھىچى چاکو خىريان لى نەدیتوون و نەبىستوون، بۆیە ناھەقیان نەبووہ، کاتىک ئەوانە سەریان پىکەوہناوہو چەپەیان پىکەوہ کردوہ، مسوڵمانان تووشى دلتارەھەتى و سەغڵەتى بىن، بۆیە خوا ﷻ ڤەرمانى کردوہ: سەر پىکەوہ مەنن لە پىتش چاوى مسوڵمانان و لە کۆلان و کووچەو لەو شوتیانەدا کە مسوڵمانان سەرنجتان دەدەن، نە ئىوہ سەر پىکەوہ بنن، نە با مسوڵمانايش سەر پىکەوہ بنن، بۆ ئەوہى کۆمەلگایەکە کۆمەلگایەکی تەندروست بى و، پىکھاتە جیاوازەکانى لىک بە گومان نەبن، کە دەڤەرموئى: ﴿إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾، بە دنیایى خوا بە ھەموو شتیک زانایە، ئەگەر دوتراو (مخاطب)ەکە پىغەمبەرى خوا بى، دلتىن: (إِنَّ) لىرەدا تەنیا بۆ گرنگى و بايەخ پىدانە، ئەک بۆ جەختکردنەوہ، چونكە پىغەمبەرى خوا گومانى نەبووہو دوو دى نەبووہ، تاکو خوا ﷻ دلتىاى بکاتوہ! بەلام ئەگەر دوتراو

(مخاطب) جگه له پیغه مبه‌ری خوا ﷺ، بئ، نه‌گەر جه‌خت و دا‌کو‌کیی له‌سەر بکری، هیچ ئیش‌کالیکی تێدانیه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ يَمْوَدُونَ لِمَا هُمْ أَعْتَدُوا﴾، دوا‌یی ده‌گه‌ڕێنه‌وه بو‌ ته‌وه‌ی لایی
فه‌ده‌غه‌ کراون، فه‌ده‌غه‌ کراوه‌که‌ بریتی بو‌وه له‌ قسه‌ی په‌نه‌ان و چه‌په‌ چپ و
سه‌ر پێکه‌وه‌نان.

(۱۰) ﴿وَيَنْتَجِرُونَ بِالْأَنْفِرِ وَالْعُدُوانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ﴾، پێکه‌وه‌ چه‌په‌ ده‌که‌ن، (مقو
مقو ده‌که‌ن) به‌ گونا‌هو ده‌ست‌درێژی و، به‌ سه‌ر‌پێچیی پیغه‌مبه‌ره‌وه.

وشه‌ی (يَنْتَجِرُونَ) خو‌پ‌ترا‌ویشه‌ ته‌وه: (وَيَنْتَجِرُونَ)، (إِنْتِجَاء) یش (إِفْتِعَال) ده‌و له
(تَجَوَّى) ها‌ت‌وه‌و، هه‌ردوو‌کیان به‌ یه‌ک وا‌تان، به‌لام (يَنْتَجِرُونَ) (یحیی وحمزة
وأعمش) وایان خو‌پ‌تێدۆ‌ته‌وه، ته‌وانی دیکه‌ش: (يَنْتَجِرُونَ) یان خو‌پ‌تێدۆ‌ته‌وه،
هه‌ردوو‌کیان بانی: پێکه‌وه‌ چه‌په‌ ده‌که‌ن و قسه‌ی په‌نه‌ان ده‌که‌ن.

لێ‌رده‌دا خوا ﷻ سێ وشه‌ی با‌س‌کردوون و فه‌رمو‌ویه‌تی: ته‌وان چه‌که‌یان به
(إِثْم) و (عُدْوَان) و (مَعْصِيَةِ الرَّسُول) ده‌، ئایا نه‌و سێ وشه‌یه‌ فه‌رق‌یان چیه‌؟

أ- (إِثْم) ته‌وه‌یه‌ نه‌و مرۆ‌فه‌ له‌ خودی خو‌یدا پێی گونا‌ه‌بار بئ.

ب- (عُدْوَان) ته‌وه‌یه‌ وێ‌رای گونا‌ه‌بار بوونی خو‌ی، زیانی‌شی هه‌بئ و ده‌ست‌درێژی بئ بو
سه‌ر ته‌وانی دیکه‌.

ج- (مَعْصِيَةِ الرَّسُول) یش ته‌وه‌یه‌ سه‌ر‌پێچیی بئ له‌ فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر، که‌واته‌: ته‌وانه‌ به‌
سێ جو‌ر چه‌په‌یان به‌ یه‌که‌وه‌ کردوه، یا‌خود که‌ چه‌په‌یان کردوه، به‌ سێ جو‌ر بو‌وه: یه‌ک:
هه‌م له‌ خودی خو‌یدا گونا‌ه‌باریی بو‌وه، دوو: هه‌م زیان‌گه‌یان‌دن بو‌وه به‌ خه‌لکی دیکه‌،
سێ: هه‌م سه‌ر‌پێچیی بو‌وه له‌ فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، وا‌ته‌: له‌ سێ رو‌وه‌وه‌ گونا‌ح بو‌وه،
ده‌ش‌گونجێ ب‌گوت‌ری: چه‌که‌یان سێ جو‌ر بو‌وه، هه‌روه‌ها ده‌گونجێ ب‌گوت‌ری: ته‌وانه‌ له‌
سێ رو‌وه‌وه‌ سه‌ر‌پێچیان کردوه له‌ فه‌رمانی خوا ﷻ.

لەوبارەووە (مُقَاتِل) کە یەکیکە لە زانیانی شوێنکەوتوووان وەک (الشوکانی)^(۱) لێ گواستۆتەو، دەلی: (قَالَ مُقَاتِلٌ: كَانَ بَيْنَ النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ الْيَهُودِ مُوَادَعَةٌ، فَإِذَا مَرَّ بِهِمْ رَجُلٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، تَنَاجَوْا بَيْنَهُمْ حَتَّى يَظُنَّ الْمُؤْمِنُ شَرًّا، فَتَنَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ يَنْتَهُوْا، فَتَزَلَّتْ، وَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ بِنِ اسْلَمَ: كَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي النَّبِيَّ ﷺ فَيَسْأَلُهُ الْحَاجَةَ وَيُنَاجِيهِ، وَالْأَرْضُ يَوْمَئِذٍ حَرْبٌ، فَيَتَوَهَّمُونَ أَنَّهُ يُنَاجِيهِ فِي حَرْبٍ أَوْ بَلِيَّةٍ أَوْ أَمْرِ مُهِمٍّ، فَيَفْرَعُونَ لِذَلِكَ).

نەم دوو زانیایە (مُقَاتِل) و (ابْنُ زَيْد) هەردووکیان لە زانیانی جیلی دواى هاوەلان، واتە: شوێنکەوتوووانى هاوەلان (تابعين)، (مُقَاتِل) دەلی: ئەم ئایەتە بەو بۆنەووە هاتۆتە خوارى، کە لە نێوان پێغەمبەر ﷺ و جوولەکەکان دا ڕێککەوتن هەبوو، ئنجا ئەگەر یەکیک لە پیاووە پروادارەکان بەلایاندا تێپەربایە، لە بەینى خۆیاندا چەیان دەکرد، تاكو ئەو پروادارە گومانی خراپیان پى بەرى و دلى سەغەلت بى، پێغەمبەرى خواش ﷺ قەدەغەى کردن {کە تێو وەک هاوێبەمانى مسوڵمانان، نابى مسوڵمانان ئەزبەت بدەن، بە چە چپ و سەر پێکەووەنان و مقومقو} کە چى هەر بەردەوام بوون، بۆیە خوا ﷻ ئەو ئایەتەى ناردە خوار.

(ابْنُ زَيْد) دەلی: پیاویک (لەوان) دەهاتە لای پێغەمبەر ﷺ پێوستییەکی لى داوا دەکردو، چەیهەکی لەگەڵدا دەکرد، لەوکاتەش دا سەر زەوى جەنگ بوو {ئنجا مسوڵمانان، کە ئەو جوولەکە، یان موناڤیقە دەهاتە لای پێغەمبەر ﷺ: چەیهی لەگەڵدا دەکرد} پێیان وادەبوو ئەو کەسە لە بارەى جەنگەو، یان لە بارەى بەلایەکەو، یان لە بارەى کاریکی گرنکەو لەگەڵ پێغەمبەر دا ﷺ بە پەنھانیى قسە دەکات، بۆیە بەو نەرەخت دەبوون.

ئنجا ئەو پیاووەى هاتۆتە لای پێغەمبەر ﷺ دەگونجى لە موناڤیق و جوولەکەکان بووبى، دەشگونجى هەر پیاویکی دیکە بووبى، با مسوڵمانیش بووبى، واتە:

چپه کردنیک له شوینی گونجاوی خویدا نه بی و، له کاتی خویدا نه بی، مه یکه نهوه بهو مسولمانانیش هه روا بهوه، بو نامسولمانانیش هه روا بهوه، خواش **وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوكَ بِمَا لَرَّ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ**، نهوانه (که جووله که کانن و هاوبه ش بو خوا دانهره کان مونافیه کانن) کاتیک دین بو لات، به جوریک سلاوت لی ده که نه، خوا سلاوی پی له تو نه کردوه، واته: نهو سلاوه به کارناهیین که خوا سلاوی پی له تو کردوه، سلاوی خواش **وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ**، نهی پیغه مبه ری خوا! **وَاشْتَبَى وَ سَلَامَتِي وَ سَلَاوت لی بی**، به لام نهوان به جوریکی دیکه سلاویان ده کرد.

(۱۱) **وَقُولُوا فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ**، له دلی خوشیندا ده یانگوت: ده بهوایه خوا **سَازمان بدات**، بهوهی ده یلین، واته: نه گهر راسته خوا نه یینی نیمه ده زانی، نهوه نیمه به جوریکی خراب سلاومان کرد له موحه ممه **وَاللَّهُ**، نه دی بوجی خوا سازمان نادات؟ خواش ده فهرموئی:

(۱۳) **حَسَبُكُمْ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا**، دوزه خیان به سه، تئیدا ده برژیتین.

(۱۴) **فَبَسَّ الْمَصِيرُ**، خرابترین شوین (دوزه خ) ه، (بوی ده چن). **فَبَسَّ الْمَكَانُ جَهَنَّمَ سَائِرُونَ إِلَيْهَا**.

هه لبه ته نیمه هوئی هاتنه خواره وه که یمان باسما ن کرد، به لام لی رهش بو زیاتر تیشک خستنه سه ره چه مک و واتای نه م نایه ته موباره که، نه م ده قه دینین:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، **إِنْ يَهُودَ كَانُوا يَقُولُونَ لِرَسُولِ اللَّهِ**، **السَّامُ عَلَيْكَ**، **يُرِيدُونَ بِذَلِكَ شَتْمَهُ**، **ثُمَّ يَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ: لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ**، **فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوكَ بِمَا لَرَّ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ** (أخرج: أحمد: ج ۲، ص ۱۷۰، والبرز: ۲۲۷۱، وقال الهيثمي في المجمع: ۱۱۴۰۵، إسناده جيد، وجودة السيوطي في الدر المنثور: ج ۶، ص ۲۶۹).

واتە: عەبدوللای کوری عومەر ر.ه. دەلی: جۆولەکەکان کە دەهاتنە لای
 پیغەمبەر ﷺ سەلامیان لێ دەکرد، دەیانگوت: (السَّامُ عَلَيْكَ)، (سام) مردنە، یان
 (سام) هەر لە (سَام) هۆه هاتو، بە مانای بێزاری، یان: مردن لە سەرتۆ، یان:
 لە دینەکەت بێزاری و ناپەڕەتییەت بێتەسەر، مەبەستیان قسە پێگوتن و جێو
 پێدان بوو، دوایی لە دلی خۆیان دا دەیانگوت: بۆچی خوا سزایان نادات لە
 سەر ئەوێ ئەو قسە خراپەمان بەرانبەر بە پیغەمبەرەکەیی کرد، ئەگەر راستە
 پیغەمبەری خوا ﷺ؟! ئنجا خوا ﷻ ئەوێ لە تێو دلێان داوووە و پەنھانیان
 کردو، دەرێخستو، بۆیە دەفەرموی: **حَسْبُكُمْ جَهَنَّمُ بَصُلُونَهَا فَنُصِ الْمَصِيرُ** ۸،
 یاسای خوا ﷻ بۆ مامەڵە لەگەڵ مروڤەکاندا وایە، کە لەسەر خراپەکانیان
 لە دنیا دا سزایان نادات و هەڵیاندهگری بۆ رۆژی دوایی، بەلێ جاری وایە
 خراپەکانیان دەرھاویشتە خراپیان دەبن لە دنیا دا بۆیان، بەلام وەک سزادانی
 خوا ﷻ، سزای تەواو لەسەر گوناھو تاوانەکانیان، هەڵی دەگری بۆ رۆژی دوایی،
 کەواتە: بە پێیان وانەبێ سزا نادرێن! سزا دەدرێن، بەلام نەک لە دنیا دا، بەلکو
 لە رۆژی دوایدا، چونکە ئەوێ شوێنی سزاو پاداشتەو، دنیای کەمبەر و بەرتەسک
 و کەم خایەن، جێی سزاو پاداشتی پر بەپێستی تێدانایتەو.

مه‌سه‌له‌ی دووهم:

رِیگری کردنی خوا عَلَيْهِ له مسوولمانان که پیکه‌وه چه‌ه چپ بکه‌ن، به شیوه‌یه‌کی ناره‌وا، که مایه‌ی گوناح و ده‌ستدریزی و سه‌رپیچی پیغه‌مبه‌ر بی و، فه‌رمانکردن به سرتیه‌ک و چه‌یه‌ک که مایه‌ی چاکه‌کاری و پاریزکاری بی، چونکه چه‌یه‌ی ناره‌وا له شه‌یتانه‌وه‌یه‌و، بو دلته‌نگکردنی برواداران‌ه‌و، که به‌بی مؤله‌تی خواش، نه‌و چه‌یه‌یه‌ی به خوتخوته‌ی شه‌یتانه، زیان له برواداران نادات:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَنَجَّوْا بِالْإِنِّمِ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَالنَّفْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا التَّجْوُّنُ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِصَارِهِمْ سَيِّئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾﴾

شیگردنه‌وه‌ی ئەم دوو ئایه‌ته، له هه‌شت برگه‌دا:

خوا عَلَيْهِ دوا‌ی نه‌وه‌ی چه‌ه چپ و سه‌ر پیکه‌وه‌نان و فسکه فسکی خراپه‌کاران و بیروایان، له ده‌غه‌له‌کان و جووله‌که‌کان باسکرد، تنجا‌پو له تیمانداران ده‌کات و ده‌فه‌رموی:

(١) - ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ﴾، ئە‌ی ته‌وانه‌ی برواتان هیتاوه! هه‌ر کاتیک پیکه‌وه قسه‌ی په‌نه‌اتان کرد، چه‌ه‌تان پیکه‌وه کرد.

(٢) - ﴿فَلَا تَنَجَّوْا بِالْإِنِّمِ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ﴾، به‌گونا‌هو ده‌ستدریزی و سه‌رپیچی پیغه‌مبه‌ر، پیکه‌وه چه‌ه مه‌که‌ن، (فَلَا تَنَجَّجُوا) خوینراویشه‌ته‌وه: (فَلَا تَنَجَّجُوا)، وشه‌ی (مَعْصِيَةِ) وه‌ک چۆن به (مَعْصِيَةِ) به‌تاک خوینراوه‌ته‌وه، به (مَعْصِيَات) یش خوینراوه‌ته‌وه، (ضحاك، مجاهد، حَمِيد) وایان خویندۆته‌وه، واته: به سه‌رپیچییه‌کانی پیغه‌مبه‌ر، بیگومان لیره‌دا‌پرووی دواندن له برواداران‌ه‌ی: ئیوه وه‌ک جووله‌که‌کان و مونافیقه‌کان مه‌که‌ن، که چه‌ه پیکه‌وه ده‌که‌ن، چه‌ه‌که‌تان گوناح بی و، ده‌ستدریزی بی بو سه‌ر مافی نه‌وانی دیکه‌و، سه‌رپیچی بی له پیغه‌مبه‌رو، له شوینی گونجاو و کانی گونجاوی خۆیدا نه‌بی.

به لآم (ابن عاشور) که یتیم وایه لیره دا نه پیکاه، ده لئ: (الْخَطَابُ لِلْمُنَافِقِينَ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ الْإِيمَانَ، فَعَامَلَهُمُ اللَّهُ بِمَا أَعْلَنُوا)، واته: لیره دا پرووی دواندن له مونافقه کانه، نه وانه ی یمانیان پیشانداوه، خواش ۱۱ و هک ته وهی خویمان رایانگه یاندوه، به وه دواندوونی، به لآم به دلنیا یی نه پیکاه، چونکه: ۱۲ بِأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ ۱۳، نهم ته عبره خوا ۱۴ هه رگیز بۆ جگه له مسولمانانی به کارنه هیناوه، نه مه نشانوه دروشمی نه وانه یه که مسولمانن و پروایان به خوا و به پیغمبه ره هیهو، به وهش که پیغمبه ره له خواوه هیناویه تی، نجا رهنکه بویهش وایگوتبی، له بهر نه وهی خوا ده فهرمو ی: ۱۵ فَلَا تَنَجَّوْا بِالْأَثَرِ وَالْعُدُونِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِالْأَثَرِ وَالْعُدُونِ ۱۶، چه چپ پیکه وه مه کهن به گوناوه ده ستریزویی و سه ریچی له پیغمبه ره، چه پیکه وه بکهن بۆ چاکه کاری و پاریزکاری، به لآم نه وه یه که مین جار نیه، یه که مین شوین نیه، که خوا له مسولمانان قه ده غه بکات، شتی خراب نه کهن، به لکو جاری وا هیه خوا ۱۷ بهو جوړه پیغمبه ره خاتمه یی دواندوه، که بیگومان پیغمبه ره خاتمه له هه موو خرابه یه ک و، له هه موو کهم و کوریه ک دوور بووه، خوا پاراستوویه تی، به لآم خوا ۱۸ جاری وایه پیغمبه ره یی ۱۹ وا دواندوه، واته: نه ی موحه ممه د ۲۰، نه ی نه وانه ی شوینکه تووی موحه ممه دن! بۆ وینه: له سه ره تای سووره تی (الأحزاب) دا خوا ده فهرمو ی: ۲۱ بِأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَلَمْ تَطْعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۲۲ وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۲۳ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ۲۴ (الأحزاب).

واته: نه ی پیغمبه ره! ۲۵ پاریز له خوا بکهو، فره مانبه ری کافره کان و مونافقه کان مه که، بیگومان خوا زانای کارزانه و، شوین نه وه بکه وه که له په روه ردگار ته وه بو ت سروو شکراوه، بیگومان خوا به وهی ده یکه ن شاره زایه و، پشت به خوا بیه سته، به دلنیا یی خوا به سه که کار پی سپر دراو بی.

هروه ها هه ره له دواندنی پیغهمبه ری خوادا ﷻ، خوا دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِذُوا بِمَنِّهِ وَنَذِيرِ﴾ (۱۵) ﴿وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ، وَسِرَاجًا مُنِيرًا﴾
(۱۶) ﴿وَنَذِيرَ الْمُتَّقِينَ﴾ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿۱۷﴾ وَلَا تُطِيعُوا الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَدَعُوا أَذَنَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿۱۸﴾ ﴿الْأَحْزَابِ﴾، وهک له تهفسیری
سوورهقی (الْأَحْزَاب) دا، به تهفسیل باسما ن کردوه، کهواته: له بهر نهوهی خوا
مسولمانان ناگادار دهکاتوه، که چپهی نارهوا نهکن، چپهیک که گوناح
و دهسندریزی و سه ریچی بی له پیغهمبه ری ﷻ، نهوه نابینه پاساوی نهوه که
لیره دا پرووی دواندن له مونافیق و دهغه له کانه، دواپی خوا دهفه رموی:

﴿۳﴾ ﴿وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ﴾، به چاکه کاری و پاریزکاری، چپه بکهن، زانایان بنچینهکان
فیقه (أُصُولُ الْفِقْهِ) دهلین: هه ره کاتیک فرهمانیک هاتبی له دوا شتیکهوه که قهدهغه
کراوه، نهوه فرهمانه بو رهواکردنی نهوه شتهیه، نهک بو پیوستکردنی، (الْأَمْرُ بَعْدَ النَّهْيِ
لِلإِبَاحَةِ) لیرهش که دهفه رموی: ﴿وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ﴾، واته: بوتان ههیه چپه پیکهوه
بکهن، بهلام چپهیکه ری رهوا، که مایه ی چاکه کاری بی بو خه لک و، مایه ی پاریزکاری
بی بو لای خوا.

﴿۴﴾ ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، پاریزیش لهو خوایه بکهن، که بو لای وی کو
دهکرینهوه، نهمهش بیرخستنهوه یانه بو رۆزی کو کرانهوهو سزاو پاداشت.

﴿۵﴾ ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ﴾، به دلنایی چپهکردن له شهیتانهوهیه.

﴿۶﴾ ﴿لِيُخْرِتَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، تاکو نهوانه ی بروایان هیئاوه دلتهنگیان بکات،
(لِيُخْرِتَ)، (خَزَنَةً، يَخْزَنُهُ) واته: دلتهنگی کرد، دلتهنگی دهکات، نهمه له (خَزَنَ) وه هاتوه
که سیانی (ثلاثی) به، ههروه ها خوینراوه تهوهش: (لِيُخْرِتَ الَّذِينَ آمَنُوا)، (أَخْرَجَهُ، يُخْرِتُهُ) به
چواری (رُبَاعِي) نهویش هه ره هه مانا مایه یه، (خَزَنَ)، ههه حاله ی (لازم) ی ههیه،
(خَزَنَ فَلَانٌ) فلانکهس دلتهنگ بوو، ههه حاله ی تیپه رکه ر (مُتَعَدِّي) شی ههیه، (خَزَنَ فَلَانٌ
فُلَانًا)، فلانکهس فلانکهسی دلتهنگ، خهفته بار کرد، بهلام (أَخْرَجَ) بهس حاله ی تیپه رکه ر

(مُتَعَذِّي) مہیہ، بہ لَام تہ نیا (نافع) گوتووہ تی: (لِيَحْزَنَ الَّذِينَ آمَنُوا) تہ وانی دیکہ بہ س بہ (لِيَحْزَنَ) یان خوئندہ وہ۔

(۷) - ﴿وَلَيْسَ بِصَارِهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾، ہیچ جوړہ زیانکیان پی ناگہیہ نئی، (نہو چہہ چہی شہیتان، کہ وہک خوتخوتہ یک فیری دہ غہ لہ کان و جوولہ کہ کانی دہ کات، ہیچ زیانیک بہ برواداران ناگہیہ نئی) مہ گہر بہ مؤلہ تی خوا۔

(۸) - ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾، بروادارانیش با تہ نیا پشت بہ خوا بہہ ستی۔

لیرہ دا کہ دہ فہرموی: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ﴾، بہ دلبایسی (أل) ی سہر (النَّجْوَى) کہ بو ناساندہ، مہ بہ ست پی ناساندی (عہد) ہ، واتہ: نہو چہہ چہہ زانراو و خراپہ ی باسکرا، کہ چہہ کردنی دہ غہ لہ کان و جوولہ کہ کانہو، چہہ کردنہ لہ سہر بناغہ ی گوناح و دہ ستریزی و سہر پیچی لہ پیغہ مہر، نا لہ وہ لہ شہیتانہ وہیہ، نہک و ابزانری کہ (النَّجْوَى) (أل) ہ کہ ی بو ناساندہ و بو جینسہو ہہموو جوړہ چہہ یک، دہ گریتہ وہ، چونکہ خوا فہرمانی کردہ بہ چہہ ی باش: ﴿وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ﴾، کہ فہرمان پیکردنہ کہ بو پیتیدان و ردوایہ، بہ لَام گرنک تہ وہیہ خوا ردوای کردہ، کہ واتہ: ناگونجی لیرہ دا (أل) ی سہر (النَّجْوَى) مہ بہ ست پی تیکرا (جنس) بی، واتہ: ہہموو جوړہ چہہ یک، بیکومانیش تیکہ یشتنی فورٹان پتویستی بہ شارہ زایہ کی باش دہ کات لہ زمانی عہرہ بی، تہ گہرنا تہ گہر بہ روالہ ت تہ ماشای بکہ ی: ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ﴾، واتہ: ہہموو جوړہ چہہ یک لہ شہیتانہ وہیہ، کہ چی نابہ تی پیسی دہ فہرموی: ﴿وَتَنَجَّوْا بِاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ وَاللَّيْلِ﴾، چہہ بکہن، چہہ یک کہ مایہ ی چاکہ کاری و پاریزکاری بی، نجا تہ گہر مرؤف شارہ زای زمانی عہرہ بی نہ بی، دہ لی: نہو دووانہ تیک دہ گیرین، لہ وی خوا فہرمانی پی دہ کات و، لیرہ ش دہ فہرموی: ہہموو چہہ یک لہ شہیتانہ وہیہ!! بہ لَام (أل) ی سہر (النَّجْوَى)، لیرہ دا تہ لیف و لامی عہدہ کہ وہک زورجار گوتوومانہ: (أل) ی (عہد) لہ زمانی کوردیددا دہ کہ ویتہ بہ رانہر (کہ)

نه گهر بلّین: چپه که له شه‌یتانه‌وه‌یه، واته: نه‌و چپه‌یه‌ی پېشتېر باس‌مان کرد، به‌لام نه‌گهر بلّین: هه‌موو چپه‌یه‌ک له شه‌یتانه‌وه‌یه، نه‌وه له‌گه‌ل نایه‌ته‌که‌ی پېشتی دا تیک ده‌گیرئ، به‌لام خوا ده‌فه‌رموئ: چپه‌که واته: نه‌و چپه‌یه‌ی باس‌کرا، چپه خراپه‌که، چپه رېلّی‌گیراوه‌که، له شه‌یتانه‌وه‌یه.

خوا ﴿٢٢٥﴾ هه‌م لیره‌داو هه‌م له نایه‌قی پېشت‌ردا، باسی سن شتانی کرد، که ناو‌یت‌یه چپه‌ی خراپن: (إِثْمٌ وَعُدْوَانٌ وَمَعْصِيَةُ الرُّسُولِ):

(إِثْمٌ): بریتیه له گونا‌ه‌یک تاییه‌ت بئ به‌ مروّفه‌که‌وه‌و، ته‌نیا زیانی بوّ خوئ هه‌بئ.

(عُدْوَانٌ): بریتیه له گونا‌ه‌یک که وێرای خوئ، زیانی بوّ به‌رانبه‌ره‌که‌شی.

(مَعْصِيَةُ الرُّسُولِ): سه‌ر پېچی له پېغه‌مبه‌ر ﴿٢٢٦﴾، نه‌وه‌یه که به‌ر به‌رکان‌یی پېغه‌مبه‌ر ﴿٢٢٧﴾ بئ و، سه‌ر پېچیل‌کردن بئ به‌ تاییه‌ت، بێگومان‌یش هه‌موو سه‌ر پېچیل‌کردن‌یک‌ی پېغه‌مبه‌ریش ﴿٢٢٨﴾ هه‌م گونا‌ه‌ه‌و، هه‌م ده‌ست‌درژێیه‌و، هه‌م سنوور شک‌ینییه.

له‌ کو‌تایی ئەم ده‌سه‌دا دوو فه‌رمایشتی پېغه‌مبه‌ر ﴿٢٢٩﴾ و قسه‌یه‌کی (فخرالدین الرازي) دینین:

(أ) - پېغه‌مبه‌ر ﴿٢٣٠﴾ له‌ فه‌رمایشتی‌کی دا ده‌فه‌رموئ: {إِذَا كُنْتُمْ لِلَّهِ فَلَا يَنْتَاجِي اِثْنَانِ دُونَ الثَّالِثِ، فَإِنَّ ذَلِكَ يُخْرِئُهُ} (أخرجه البخاري: ٦١٩٠، ومسلم: ٤١٨٤، وأبو داود: ٤١٥١، والترمذي: ٢٨٢٥، وابن ماجه: ٣٧٧٥، وابن حبان: ٧٣، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ).

واته: نه‌گهر ئێوه سئ که‌س بوون، با دووان پێکه‌وه‌ چپه نه‌که‌ن، جیا له‌ سییه‌مه‌که، چونکه نه‌وه دلته‌نگ و خه‌فه‌تباری ده‌کات.

(ب) - پېغه‌مبه‌ر ﴿٢٣١﴾ ده‌فه‌رموئ: {إِذَا كُنْتُمْ لِلَّهِ، فَلَا يَنْتَاجِي رَجُلَانِ دُونَ الْآخَرِ حَتَّى تَخْتَلَطُوا بِالنَّاسِ، فَإِنَّ ذَلِكَ يُخْرِئُهُ} (أخرجه البخاري: ٦١٩٠، ومسلم: ٢١٨٤).

واته: نه گهر سى كه س بوون، با دوو پياو پټكهوه چپه نه كهن، جيا له نهوى ديكه، هه تا ټيكل به خه لكى ده بڼه وه، چونكه نهوه دلته نكي ده كات، واته: نه گهر له نټو خه لكدا بوون و ټيكل بوون و زور بوون، قهيناكات، دوو يان سى كه س پټكهوه چپه بكهن، مادام هه موويان پټكهوه ن، كه سيك قسه يه كى تايه نى له گهل كه سيك دا هه يه، سه رى ده با ته بن گوټى، به لام سى كه س بن و دوويان پټكهوه چپه بكهن، سييه مه كه ناهه قى نيه دلى تهنگ بى و ناره حهت بى.

(فخرالدين الرازي) بۆ تيشك خستنه سهر چه مك و واتاي ئهم نابه تانه، ده لى: (قَالَ الْمُفَسِّرُونَ: إِنَّهُ صَحَّ أَنْ أَوْلَيْكَ الْأَقْوَامَ كَانُوا يَتَنَاجَوْنَ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَيُوهِمُونَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهُمْ يَتَنَاجَوْنَ فِيمَا يَسُوءُهُمْ، فَيَحْزَنُونَ لَذَلِكَ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا ذَلِكَ شَكَّ الْمُسْلِمُونَ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ لَا يَتَنَاجَوْا دُونَ الْمُسْلِمِينَ، فَلَمْ يَلْتَهُوا عَنْ ذَلِكَ، وَغَادُوا إِلَى مُنَاجَاتِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ^(۱)).

واته: پوونكه ره وانى فوران گوتوو يانه: له رټه كى راسته وه گه يشته وه، كه نه وه خه لكانه (كه جووله كه بوون و، ده گهل بوون و، موشرىك بوون) له به نى خو ياندا چپه يان كردوه، ويا ن مسولمانان حا لى كردوون، كه و ايزان نه وه چپه يه كه ده كهن بۆ نه وان خراپه، نه وانيش له بهر نه وه دلته نگ بوون و، كا ټيك نه وان زور له سه ر نه وه به رده وام بوون، مسولمانان سكا لى خو يان بۆ لاي پټغه مبه رى خوا ﷻ كرد، پټغه مبه رى خواش ﷻ فه رمانى پټكردن به و شي وه يه چپه چپ نه كهن، له پټش چاوى مسولمانان و جيا له وان، نه وانيش هه ر ده ستيا ن هه لئه گرتوه وه گه را ونه وه بۆ چپه كردنى خو يان، وه ك خوا ده فه رموى، نيدى خوا ﷻ له و باره وه نه و نايه ته موباره كه ي دابه زاندوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى سۆيەم

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسە لە سى ئايەتان پېك دى، ئايەتەكانى: (۱۱ - ۱۳)، بابەتەكەشيان برىتیه لە چۆنیهتیی دانىشتن لە كۆپرو مەجلىس دا بە گشتىي، بە تايبەتى كۆپرو مەجلىسى پېغەمبەر ﷺ، و، چۆنیهتیی چپەو قسەى تايبەت لە خزمەت پېغەمبەردا كردن و، فەرمانكردنى خوا بە مسولمانان كە وەك شتىكى پەسند، واباشە بەر لە قسەو دواندى تايبەتى پېغەمبەر ﷺ، ئەندازەيەك لە سامانى خۆيان بپەخشن، كە بېگومان ئەويش مەبەست پىي رېكخستنى چۆنیهتیی دواندى پېغەمبەرى خوا بوو.

بەلام دوايى حوكمى بە پەسند دانانى مالى بەخشين، پيش دواندى پېغەمبەر ﷺ سووككراو، دواى ئەوئى خوا لىي حالىي كردوون، كە نابى پېغەمبەرى خوا بە زۆر دواندن و چپە لەكەلدا كردنى و سەر بردنە بن گوئى، بېزارو نارەحتە بكن.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَسَبَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَاسْبَحُوا بِحَمْدِ اللَّهِ لَكُمُ إِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا بِحَمْدِ اللَّهِ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا نَزَّجْتُمُ الرُّسُوْلَ فَقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰكُمُ صَدَقَۃٌ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاظْهَرُ ۚ اِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ اَسْتَفْقِمُوْا اَنْ تَقْدِمُوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰكُمُ صَدَقَتْ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوْا وَتَابَ اللّٰهُ عَلٰیكُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَاطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ ۗ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

مانای دهقاودهقی نایه تهکان

{ئەى ئەوانەى بروتان هیناوه! هەر کات پیتان کوترا! لە کۆرو مه جلیساندا فراوانیی بکەن (و جیی که سانی دیکه بکەنهوه)، فراوانیی بکەن، خوا فراوانیتان بۆ دەرەخسینی، هەر وهها هەر کات کوترا! هەلسن (بۆ دانیشتی که سانیکی دیکه) هەلسن، خوا ئەوانەتان که بروایان هیناوه، بەرزیان دهکاتهوه، ئەوانەش که زانیارییان پیدراوه چەندان پله (بەرزیان دهکاتهوه)، خواش شارەزای ئەوهیه که دهیکەن (بۆیه وردو وریا بن له هەلسوکهوتاندا) {۱۱} ئەى ئەوانەى بروتان هیناوه! هەر کات به پەنهانی و تاییهت پیغه مبهرتان دواند، چاکه و بهخشینیک پیش دواندنه کهتان بخەن، ئا ئەوه چاکترو پاکتره بۆتان، ئنجا ئەگەر نه تانیوو (ببهخشن)، بیگومان خوا لیبوردەى به بهزهیه {۱۲} (ئەى بروادارینه!) ئایا بیمتان هه بوو (پەرۆشی مآل و سامانه کانتان بوو) که بهخشینهکان بخەنه پیش قسهی پەنهانکردنتان! (له گەل پیغه مبهردا) ئنجا که ئەوهتان نه کرد له حالیکدا خواش به بهزهیی خۆی که پرایه وه سهرتان (و، لیتان بورد) دهجا نوێژ بهرپا بکەن و زهکات بدەن و، فرمانهیری خواو پیغه مبهره کهی بکەن، خواش شارەزای ئەوهیه که دهیکەن {۱۳}.

شېكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان

(نَفَسَحُوا): (الْفُسْحُ وَالْفَسِيحُ: الْوَاسِعُ مِنَ الْمَكَانِ، وَالتَّفْسُحُ: التَّوَسُّعُ يُقَالُ: فَسَحْتُ مَجْلِسَهُ فَتَفْسَحَ فِيهِ)، وشەى (فُسْحُ وَفَسِيحُ) ھەردووکیان بە واتای شوئینیکی فراوان دین، (تَفْسُحُ) واتە: (تَوَسُّعُ) فراوانکردن، دەگوتری: (فَسَحْتُ مَجْلِسَهُ) واتە: کۆرەکەیم فراوان کرد، (فَتَفْسَحَ فِيهِ) بە فراوانی دانیشت، یان کۆرەکەى فراوان کرد.

(الْمَجَالِسِ): (جَمْعُ مَجْلِسٍ: كُلُّ مَوْقِعٍ يَقْعُدُ فِيهِ الْإِنْسَانُ)، (مَجَالِسٍ) کۆى (مَجْلِسٍ) ە، بە کوردی دەلێن: کۆر، یان دیوەخان، یان شوئى دانیشت، ھەر شوئینیکیە خەلک بە کۆتیدا دانیشتن، پێى دەگوتری: (مَجْلِسٍ) واتە: (مَكَانُ الْجُلُوسِ)، شوئى دانیشتن.

(انْشُرُوا): (النَّشْرُ: الْمُرْتَفِعُ مِنَ الْأَرْضِ)، (نَشْرَ): بە شوئینیکی بەرز دەگوتری لە زەوى، (انْشَرَّ فُلَانٌ: فَصَدَّ نَشْرًا)، (انْتَشَرَ) ڤووی کردە شوئینیکی بەرز، بەرزاییەك، (نَشَرَ فُلَانٌ عَنْ مَقَرِّهِ: تَبَا)، فلانكەس لە شوئینەكەى ھەلسا.

(نَجَّيْتُ): (نَاجَيْتُهُ: سَارَرْتُهُ، وَأَصْلُهُ أَنْ تَخْلُوَ بِهِ فِي نَجْوَةٍ مِنَ الْأَرْضِ)، (نَاجَيْتُهُ): چەم لەگەل کرد، ریشەى (نَاجَيْتُ)، ھەروەھا (نَجْوَى) لەووە ھاتووە كەسێك لە شوئینیکی چۆلى زەوى، لەگەل كەسێكدا پێكەووە بى، (نَجْوَةٌ) شوئینیکی چۆل، چۆلایى، یان بەرزایی.

(صَدَقَ): (الْصَّدَقَةُ: مَا يُخْرِجُهُ الْإِنْسَانُ مِنْ مَالِهِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَةِ كَالزَّكَاةِ، صَدَقَ): بریتیە لەوہى مرووف لە مال و سامانى خۆى دەبەخشى، بە مەبەستى لە خوا نزىك بوونەوہ وەك زەكات.

(أَشْفَقْتُ): (الْإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ، لِأَنَّ الْمُشْفِقَ يُحِبُّ الْمُشْفَقَ عَلَيْهِ، وَيَخَافُ مَا يُلْحَقُهُ)، (أَشْفَقْتُ) ئایا بىمتان ھەبوو، ئایا پەرۆشیيتان ھەبوو، (إِشْفَاقٌ) خەم

لئ خواردينكي تېكه له له گه ل ترس دا، چونكه باباي خاوهن په روښ (مشفق) په روښي بو دهرېراو (مشفق عليه) خوشدهوي و مه ترسيشي هه يه كه زيان تووښ بئ، نه مه ش به كورديي ده بېته په روښ، (اشفاق) ده بېته په روښ بوون، په روښ نهوه يه پېت ناخوښ بئ كه سيك تووښي زيان بېئ.

هوې هاتنه خوارهوې نايه تهاكان

دهرباره ي هوې هاتنه خوارې هه ردووك نايه تي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرُّسُولَ فَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطَهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ١٢ ؕ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَتْ فَإِذَا لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ يِمَّا تَعْمَلُونَ ١٣ ؕ﴾، چهند گيردراوه يه ك هاتوون، تيمه يه ك دانه يان هه لده بزيړين كه له يووي سه نه دهوه به پتي قسه ي خاوه ناني (الإستيعاب في بيان الأسباب) سه نه ده كه ي باش (حسن) هو، نه مه ش ده قه كه به تي:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ، قَوْلُهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرُّسُولَ فَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطَهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ١٢ ؕ وَذَلِكَ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ أَكْثَرُوا الْمَسَائِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى شَقُوا عَلَيْهِ، فَأَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخَفِّفَ عَنْ نَبِيِّهِ؛ فَلَمَّا قَالَ ذَلِكَ، صَبَرَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، وَكَفُّوا عَنِ الْمَسْأَلَةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ بَعْدَ هَذَا: ﴿أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَتْ فَإِذَا لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ يِمَّا تَعْمَلُونَ ١٣ ؕ﴾، قَوْسَعُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يُضَيِّقْ،) نه مه هه ردو نووسه ري (الإستيعاب في بيان الأسباب) گوتوويانه: (أخرجه الطبري: ج ٢٨، ص ١٥، وابن أبي حاتم في تفسيره كما في «لباب النقول في أسباب النزول» للسيوطي ص ٢٠٧، و«الدر المنثور» للسيوطي ج ٨، ص ٨٣، وابن مردويه في تفسيره، كما في تخريج الكشاف ج ٣، ص ٤٣٠، وقلنا: وهذا سند حسن).

واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بیاس ﷺ، (که ناموزای پیغمبره ﷺ) له باره‌ی قسه‌ی خوای به‌ره‌زه که نایه‌تی ژماره (۱۲) یه ده‌لی: مسؤل‌مانان زوریان قسه له‌گه‌ل پیغمبره‌دا کردو پرسیاریان لیتی کرد، هه‌تا تووشی ناره‌حه‌تییان کرد، خواش ﷺ ویستی نه‌و حاله له‌سه‌ر پیغمبره‌که‌ی خوی سووک بکات، انه‌وه‌نده سه‌ری نه‌خه‌نه سه‌ری و سه‌غله‌تی نه‌که‌ن، پیغمبره ﷺ سه‌رتاپا نه‌ده‌ب و شه‌رم و حه‌یاو ریز بووه، سه‌غله‌تیشیان کرد بی، نه‌یفه‌رموو: سه‌غله‌تم مه‌که‌ن! خوا ﷺ بو خوی مشووری لی خواردوه له‌سه‌رووی حه‌وت ناسمانانه‌وه، هه‌م لی‌رده‌دا، هه‌م له سوورەتی (الأحزاب) دا که پیشتەر باسمانکرد له باره‌ی چۆنیه‌تیی چوونه مالی پیغمبره‌ری خواوه ﷺ ناموزگاریی نیمانداران ده‌کات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَبْزِينَ إِنَّهُ﴾ ۵۲ ﴿الْأَحْزَابِ﴾، دوایی له دریژدی ره‌وته‌که‌دا ده‌فرموی: ﴿فَيَسْتَنِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَنِي مِنْ الْحَقِّ﴾ ۵۳ ﴿الْأَحْزَابِ﴾، واته: پیغمبره‌ری خوا ﷺ شه‌رمتان لی ده‌کات و، خوا ﷺ شه‌رم له هه‌ق ناکات، واته: خوا ﷺ که خاوه‌نی نه‌وپه‌ری میهره‌بانیی و لوتف و به‌زه‌ییه و، له‌گه‌ل پیغمبره‌دا ﷺ، لوتف و که‌رەم و به‌زه‌یی نواندوه‌و، ناموزگاریی نیماندارانی کردوه‌و هه‌ندی‌ک شتی لی قه‌ده‌غه کردوون، که وا مه‌که‌ن و به‌و شیویه پیغمبره ﷺ مه‌دوینن، به‌و شیویه مه‌چه مالی و تووشی سه‌غله‌تی مه‌که‌ن} ئنجا ده‌لی: کاتیک خوا وایفه‌رموو {ئه‌م نایه‌ته‌ی ناردە خوار، که هه‌ر کاتی ویستتان پیغمبره‌ری خوا ﷺ بدوینن، به‌خشیینیک بکه‌ن پیش دواندن پیغمبره ﷺ، خیریک بکه‌ن، ئنجا بچه‌ خزمه‌ت پیغمبره ﷺ} خه‌لکیکی زور وازیان هی‌ناو، نه‌ده‌چوونه خزمه‌ت پیغمبره ﷺ پرسیار یلیکه‌ن، بان قسه‌ی تابییه‌تی له‌گه‌ل بکه‌ن، دوا‌ی نه‌وه خوا ﷺ ئه‌م تابه‌ته‌ی دوایی ناردە خوار: ﴿أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَانِكُمْ صَلَاتٍ فَإِذَا تَوَفَّعُوا وَقَالَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِمُْوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ يَمَا تَعْمَلُونَ﴾ ۵۴ ﴿الْمُجَادِلَةِ﴾، واته: تاپا ترس و بی‌متمان هه‌بوو که له پیش دواندن و چه‌کردنی تابییه‌تتان له خزمه‌ت پیغمبره‌دا

﴿خَبَرُوا﴾ چاکه بکهن! نجا نه گهر نه وه تان نه کردو خواش گه راپه وه سه رتان، که واته: نوږډ به رپا بکهن و، زه کات بدهن و فره مان به ریی خواو پیغه مبه ره که ی بکهن، خواش شاره زای نه وه یه که ده یکه ن.

دوایی نینو عه بیاس (خوا له خوږی و باپی رازی بی)، ده لئی: ﴿فَوَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَضِيقْ﴾ نهو کاته خوا حاله که ی بو فراوان کردن و لئی وه تنگ نه هیتان، که هه ر ده بی خیر بکهن، بهر له دواندن پیغه مبه ره که ی.

هه لبه ته که سیکیش دوی نهو نایه ته ش، پیش دواندن پیغه مبه ره ﴿چاکه یه کی کردبی و به خشیینی کی کردبی، نجا چوو بیته خزمه تی، شتیکی باشی کردو، به لام خوا﴾ له سه ری سوو کردن که نه وه شتیکی خو به خشان یه، که واته: وه ک دوایی باسی ده که ی ن، که باسی نه سخ کراوه بو نهم نایه ته موباره که و، گوايه نایه تی سپرده به میان هی دوازه به می نه سخ کردو ته وه، قسه به کی بی به لکه یه، به لکو هه ر نه وه نده یه وه ک نینو عه بیاس (خوا له خوږی و باپی رازی بی)، ده لئی: ﴿فَوَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَضِيقْ﴾، خوا ﴿حاله که ی بو فراوان کردن و لئی وه تنگ نه هیتان، که شتیکی هه می بی، هه رده بی مال به خشن، نجا له خزمه ت پیغه مبه ردا قسه ی تایه ت بکهن، هه روه ک نایه ته که ی پیش هه روای ده که یانده، چونکه فره موویه تی: ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ﴾ المجادلة، نا نه وه بو ټیوه باشو رو پاکتره، نه مه ش هه ر لئی ده فامر ټیوه که هه ر له نه سلدا به خشینه که نه رکیک نه بووه، به لکو وه ک له گپ دراوه که ی عه بدو لای کوری عه باسدا هاتوه، بو نه وه بووه مسولمانان پیغه مبه ری خوا ﴿سه غلته نه که ن، هینده سه رو دلی نه گرن، هه موو که سیش عه قل و سه لیه که ی هینده ته واو نیه، که حالی خه لکی دیکه ش له بهر چاو بگری و، هی وایه به س ناگای له پتو یستییه که ی خو یه تی، بویه خوا﴾ به پتو یستی زانیوه مسولمانان ناگادار بکاته وه و، هو شدار ییان پی بدات، نه ک نه رکیکی له سه ر دانابن و، دوایی نهو نه رکه ی لابردبی، چونکه نه گهر دوی نه وه ش که سیکی خو به خشانه مائی کی

به‌خشیبی، نجا چوو بیتنه خزمهت پیغهمبه‌ر ﷺ هه‌ر شتیکی باشی کردوه، چونکه خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ﴾ المجادلة، نه‌وه چاکتره‌و پاکتره، بیگومان شتی چاکترو پاکتریش خوا لاینبات.

مانای گشتیبی لایه‌ته‌کان

هه‌ر له‌ درێژه‌ی نه‌وه‌دا که خوا ﷺ له‌م سوورده‌ته‌ موباره‌که‌دا، بپرواداران ده‌دوینتی و، هه‌ندی‌ک نه‌ده‌ب و په‌دوشت و ئاکاری کۆمه‌لایه‌تی و، به‌رو مه‌جلیس و، به‌ تابه‌ت له‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ پیغهمبه‌ری خوادا ﷺ یان فیر ده‌کات، ده‌فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَسَحُّوا فِي الْمَجْلِسِ فَأَقْبُوا بَمَسَاحِ اللَّهِ لَكُمْ﴾، نه‌ی نه‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! (پرواتان هیناوه به‌ هه‌موو نه‌و شتانه‌ی پیویسته‌ بپروایان پی به‌یترئ) هه‌ر کاتیک پیتان گوترا: له‌ کوپان دا، جئ فراوان بکه‌ن، جئ فراوان بکه‌ن، واته: جیی خه‌لکی دیکه‌ش بکه‌نه‌وه‌و پال ویک بده‌ن و بۆشایی دروست بکه‌ن، بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکی دیکه‌ دابنیشی، ﴿يَسَّحِ اللَّهُ لَكُمْ﴾، (نه‌گه‌ر ئیوه‌ وابکه‌ن) خواش فراوانیتان بۆ ده‌ره‌خسیتی، واته: فراوانی له‌ خێرو چاکه‌ی دنیا‌داو، له‌ پاداشتی دواپۆژدا، فراوانی له‌ دڵ و ده‌روون دا، فراوانی له‌ په‌دوشت و ئاکاردا، فراوانی له‌ رزق و بژیودا، خوا ﷺ دیاریی نه‌کردوه‌ له‌ چیدا، یانی: هه‌موو شتیکی خێرو چاکتان بۆ فراوان و زۆر ده‌کات، ﴿وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا﴾، نه‌گه‌ر پیتان گوترا: هه‌لسن، هه‌لسن، چونکه‌ جاری وا هه‌یه‌ به‌وه‌نده‌ کاره‌که‌ ته‌واو نابێ و، مه‌دار ساز نابێ، خه‌لکی‌ک که له‌ کوپێکدا دانیشتون، پالوێک بده‌ن و خه‌لکی‌ک دی، یه‌ک و دووان نین تاکو بچه‌ که‌لینه‌کانه‌وه‌، به‌لکو بۆ وینه: پاژه‌ بیست (۱۵-۲۰) که‌س دانیشتون له‌ کوپو مه‌جلیسی پیغهمبه‌ردا ﷺ به‌لام سی چل (۳۰-۴۰) که‌سی دیکه‌ دین، ده‌بی نه‌وانه‌ی پیتن هه‌لسن و جیی نه‌وانی دیکه‌ بکه‌نه‌وه‌، نه‌گه‌ر به‌ نۆره‌ش

بىن، ئەوان نۆرى خۇيان كىردۈ، ئىنجا با خەلكى دىكەبىن دابىشى، نابى ھىچ كەس نىزىكىسى لە پىغەمبەرەۋە ﷺ، كۆرۈ مە جلىسى پىغەمبەر ﷺ بۇ خۇى قۇرخ بىكات و، لى دابىشى و دابىكوتى و ھەلنەستى و، خەلكى دىكەش بە پىوھ رابوھستى! چۈنكە ھەموويان بەشيان بە پىغەمبەرى خۇاۋە ھەيە، ھەلبەتە لىرەدا خوا ﷻ بە گشتى فەرموويەتى، بەدلىيى بە پلەي يەكەم مەبەست پىي كۆرۈ مە جلىسى پىغەمبەرە، بەلام بە گشتىش ھەروايە، تىستا خەلک ئەو عەقل و سەلىقەي ھەيە، بۇ وىنە: جەئنان خەلک دەچى بۇ پىرۋزىيى لە يەكدىي كىردن و شوئىكى دىارىيىكراۋە، پەنجا كەس دانىشتوون، دوايى پەنجا كەسى دىكە دىن، ئەگەر ئەو پەنجاى پىشى ھەلنەستى و، شوئى بۇ ئەوانى دىكە چۆل نەكەن، كە جەئنانەيان كىردوھ دەبى ھەلسن، يان سەرەخۇشى و تازىەيان كىردوھ، يان ھەوال پىرسىنيان كىردوھ دەبى ھەلسن، خەلکەكەي دىكە جىي نابى دابىشى، دەبى ھەر بە پىوھ بىن، ئەوھش پىچەۋانەي عەقل و سەلىقەيە، كەۋاتە: ھەرچەندە ئەو تايەتە بە كۆرۈ مە جلىسى پىغەمبەرەۋە ﷺ بەلام بۇ ھەموو كۆرۈ مە جلىسەكانى دىكەش ھەروايە، دوايىش لەوبارەۋە كورتە باسىكى تايەت دەكەين.

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ خوا ئەوانەتان كە برۋايان ھىناۋە، بەرزىان دەكاتەۋە، ئەوانەي زانىاريان پىدراۋە، چەندان پلە بەرزىان دەكاتەۋە، واتە: ئىوھ بە ھۆي ئىمانەكەتەۋە لە لاي خوا بەرزىن و، بە ھۆي زانىارىي و ئىمانەۋە، چەندان پلەي بەرزىان ھەن، كەۋاتە: بەپىي داخوازىي ئىمانەكەتان پىكەۋە مامەلە بىكەن و، مادام لە لاي خوا بەرزىن، ئىوھش مامەلە ۋە ۋەشت و ئاكارى بەرزىان ھەبى، يەكەك لە شىۋەكانى ۋەشت و ئاكارى بەرزىش، ئەۋەيە كە كەسىك دى، بۇ كۆرۈ مە جلىس، جىگاي بىكەيەۋە، ئەگەر جىي بۇۋە، ئەگەرنا ھەلسى بۇ ئەۋەي بىتە شوئەكەي تۇ، ھەروھە ئەمە تامازەشە بەۋە، كە دەبى لە نىو مەسۇلماناندا، پەچاۋى ئەۋە بىرى كەسىك كە

زانباری زیاتری پئدراوه، یان ههیه ته‌مه‌نی زیاتره، یان پینگه‌که‌ی وا خوازیاره، یان باری ته‌ندروستی‌ی وا پئویست ده‌کات، پئویسته مسوُلانان هاوکاری بن و، پِززی زیاتری لَی بگرن، لیره‌دا ته‌نیا باسی ته‌وانه‌یه که زانبارییان پئدراوه، به‌لام له فه‌رمایشته‌کانی دیکه‌دا، وه‌ک دوا‌یی باسی ده‌که‌ین، پِخه‌مبه‌ر ﷺ باسی هوکاره‌کانی دیکه‌ی پِزلیگرتنی تابه‌تیشی کردوه، وه‌ک ته‌مه‌ن: {لَيْسَ مِنْكُمْ يَرْحَمُ صَغِيرًا، وَلَمْ يُعْرِفْ شَرْفَ كَبِيرًا} (أُخْرِجَ أَحْمَد: ٧٠٧٣، وَالتِّرْمِذِي: ١٩٢٠، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالْحَاكِمُ: ٢٠٩، وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ).

واته: هەر که سێک به زه یی به بچوو کماندا نه یه ته وه و، پێزی به ته مه مان نه زانی، له ئیمه نه، ههروه ها ته و دی که عه قڵ و هوشی زیاتری هه یه، ده گونجی زیاتر له پیغه مبه ری خوا ﷺ به هه رمه ند بێ، فهرموویه تی: **إِلَيْكَ مِنْكُمْ أُولُو الْأَعْلَامِ وَالنُّهَى**، (أخرجه ابن أبي شيبه: ٣٥٢٧، وأحمد: ١٧١٤٣، ومسلم: ٤٣٢، وابن حبان: ٢١٧٢).

واته: با ئه وانه تان لیم نیزیك بن، که خاوه نی عه قل و هو شی زیاترن.

چونکہ ئەوانە ئه‌گەر له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نيزيکتر بن، فه‌رمايسته‌که‌ی باستر لێوه‌رده‌گر و زيارتي تېده‌گهن، دوایي نه‌و زانیاریه‌ی له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وه‌ريده‌گری، به‌ مسولمانانی ده‌گه‌یه‌نن، ﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، به‌ دنیایی خواش شارده‌زای نه‌ویه که ده‌یکهن، واته: بزائن چۆن په‌فتار ده‌که‌ن! خوا ژۆر شاره‌زابه، خوا زاناشه‌و شاره‌زاشه، زانیاه به‌ شه‌کان و کهسه‌کانیش و، شاره‌زاشه به‌ هه‌ڵسوکه‌وته‌کان و به‌ شه‌ته‌ به‌نهانه‌کان.

تَنجَا خَوای کار به جیّ باسی چُونیه تیی چه کردن و قسه ی په نهان و تایبَت کردن له خزمَت پیغمبه ری خوادا ده کات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرِّسُولَ فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَةٌ﴾، نهی نهوانه ی پرواتان هیئاوه! هه ر کاتیک پیغمبه ری خواتان دواند به شیوه ی به نهان، جیه تان له گه لدا کرد، خبرو چاکه و، به خوشینکک بئش

دواندنه تاییه ت و چپه که تان له گه ل پیغه مبهری خوادا، بخهن، چاکه یه ک پیش بخهن، ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكَ وَأَطْهَرُ﴾، نه وه بو تیهو چاکریشهو، پاکریشه، چاکتره بوتان بو دنیاو دواړوژنان و، پاکریشه مال و سامانه که تان پاک ده که نه وه، دل و دروونی خوشتان پاک ده که نه وه له سیفقی ریزیلی و چرووکی و، مال و سامانیشتان له هقی مسولمانان، که تیهو له وانتان زیاتر هیهو، نه وان پتویستیان پتی هیه، پاک ده که نه وه، وشه ی زه کات به مانای پاک کردنه وهو گه شه پندان دی، چونکه نهو مالهی دهیده ی به خاوه نه گانی، که له سووړه ی (التوبة) دا، خوا ﴿عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ باسیکردوون، نهو هه شت جوړه که سه، تو هم مال که شت گه شه پی دده ی، هم پاکشی ده که یه وه، له هقی نهو هه شت جوړه که سه ی خوا دیاری کردوون، ﴿فَإِنْ لَّمْ يَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، نجا نه گهر نه تانبوو (خیرو چاکه یه ک بکه ن و بیکه نه پیش دهستی قسه ی تاییه تکر دنتان له خزمن پیغه مبهری خوادا ﴿﴾ به دنیایی خوا لیئوردی میهره بانه، واته، نه گهر نه تانبوو مه رج نیه، خیریک بکه ن، به لام نه گهر هه تانبوو، نه وه باشته و پاکتره، که واته: نهو به خشینه هه ر له نه سلدا نه رکیکی شهرعی پتویست نه بووه، که به نه کردنی گونا هبار بن.

دوایی ده فرموئ: ﴿أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُفَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جَحَنَّمَ صَدَقْتُمْ﴾، نایا په روشی و ترستان هه بوو، بیمتان هه بوو، که بهر له چپه کردنه که تاندا چهند خیرو چاکه یه ک بکه ن، چهند مال به خشینیک پیش بخهن، ﴿فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾، نجا تیتستا نه گهر نه تانکرد، ﴿وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾، خواش گه رایه وه سهرتان به به زهی و چاو پوشی لیکردن، ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ لَا مَوْلَا لَهُ﴾، نویژ بهرپاکه ن و زه کات بدن و، فرمانه بری خواو پیغه مبه رکه ی بکه ن، ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، خواش شاره زای نه ویه که ده یکه ن، هی پیشی فرموئ: ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خوا به وهی ده یکه ن شاره زایه، لیره ده فرموئ: ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، خوا شاره زایه به وهی ده یکه ن، هی پیشی کرده وه که زیاتر جی سهرنج بووه، به لام لیره شاره زای خواو په نهازانی خوا به کرده وه کان، زیاتر جی مه به سه، بویه نهو پیشخراوه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

فه رمانکردنی خوا به برواداران، که له دانیشتیان دا له کوږو مه جلیسان، به تایهت کوږی پیغه مبهردا ﴿وَرِیَابِن وَ، جیتی یه کدی بکه نه وه، هه ر کات یه کیکی له بابای دانیشتوو پیوستر به وهی دابنیش، یان پایه دارتر له پرووی ته مه ن، یان زانتر له پرووی زانسته وه، یان له پرووی خزمه ته وه، هات، با ئه و که سه هه لسن و شوینه که ی بو چوئل بکات:

خو ده فرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَقَسَّعُوا فِي الْمَجَالِسِ فَاقْسَئُوا فَنُحِثْ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا يَرْجِعَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ءَامِنًا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أَوْثُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾

شیکردنه وهی ئه م، ئایه ته، له شه ش برگه دا:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَقَسَّعُوا فِي الْمَجَالِسِ فَاقْسَئُوا﴾، ئه ی نه وانه ی برواتان هیناوه! هه ر کاتیک پیتان گوترا: فراوانیی بکه ن له کوږاندا، له شوینی دانیشتاندا فراوانیی بکه ن، وشه ی (تَقَسَّعُوا) خوینراویشه ته وه: (تَقَسَّعُوا)، له سه ر کیشی (تَقَاعُلْ)، واته: هه مووتان پالوئیک ویکبه دن و بو شایی دروست بکه ن، تا کو نه وانی دیکه دابنیشن، (فِي الْمَجَالِسِ) خوینراویشه ته وه: (فِي الْمَجَالِسِ)، (مَجْلِس) واته: شوینی دانیشتن، (مَجَالِسِ) واته: شوینه کانی دانیشتن، وشه ی (تَقَسَّعُوا) واته: (تَوَسَّعُوا) وَفَسَحَ فَلَانَ لِأَخِيهِ فِي مَجْلِسِهِ يَفْسَحُ فَسْحًا، أَي: وَسَّعَ لَهُ)، فلانکه س جیتی فراوانکرد بو فلانکه س، واته: پالان ویک داو بو شاییان دروست کرد، بو نه وهی ئه و که سه ی دیکه، یان نه و چه ند که سه ی دیکه، دابنیشن، تنجا نه گه ر جیتی هه بی به هو ی پالوئیکدانی نه وانه وه و، جیتی دانیشتیان هه بی،

باشە، ئەگەرنا چارەسەرى دووھم دېتە پېتش، كە بریتیه لهوہى ئەوان ھەلسن و شوین
بۆ ئەوانى دیکە چۆلکەن.

۲- ﴿يَسَّحَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ (فراوانى بگەن) خوا فراوانىيتان بۆ دەپەخسىتى. (فراوانى بۆ
پەخساندن) زاناين زۆريان قسە ليكردو، بەلام پېم وايە سى واتاين ھەلدەگرى:

۱- خوا فراوانىيتان بۆ دەپەخسىتى لە دىناو دواپۆژداو، لە دنياا بڑيوى فراوانتان بۆ
دەپەخسىتى، پەوشتتان فراوان دەكات و، دلتان فراوان دەكات، عەقلىتان فراوان دەكات.

۲- خوا فراوانىيتان بۆ دەپەخسىتى لە بەھەشتداو، شوینتان فراوان دەكات و پاداشتى
فراوانتان دەداتەو.

۳- خوا فراوانىيتان بۆ دەپەخسىتى لە گۆرەكانتان دا، واتە: ئەو شوینەى كە لە دواى
مردن دەيچتى لە قۇناعى بەرزەخ دا، مەرچ نىە خودى گۆرەكە بى.

ھەموو واتايەكانىش لە يەك كاتدا مەبەست بن، ھىچ تېكىگىرائىك پرووناتا.

۳- ﴿وَإِذَا قِيلَ اُنْشُرُوا فَانْشُرُوا﴾، ھەر كاتىك پېشتان گوترا: ھەلسن، ھەلسن، (نَشْرُ)
يانى: شوینىكى بلىندو بەرزايى كە ھەلدەتۇقتى لە زەوى، مرووف كە لە شوینى خۆى
ھەلسن، بەرز دەبیتەو، ﴿وَإِذَا قِيلَ اُنْشُرُوا فَانْشُرُوا﴾، خوینزاویشەتەو: (إِذَا قِيلَ
اُنْشُرُوا فَانْشُرُوا) ھەردوو شىوہ خویندەنەوہكانىش يەك واتاين ھەيە، واتە: (وَإِذَا قِيلَ:
فَوُومُوا فَوُومُوا) ئەگەر گوترا: ھەلسن، ھەلسن، بەرزبەنەو، بەرزبەنەو.

تیمە دوايى كورتە باسېك لەوبارەوہ دىنين، بەلام لىرە ئەم فەرمايشتەى
پىغەمبەر ﷺ دىين: (لَا يَقِمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ، ثُمَّ يَقْعُدُ فِيهِ فِيهِ) (أُخْرِجَ
البخاري: ۶۲۶۹، مسلم: ۲۱۷۷، وأحمد: ۲۰۵۰۴، وَاللَّفْظُ لَهُ).

واتە: با پياويك، پياويك لە شوینى خۆى ھەلنەستىتى، دوايى لە شوینەكەى
دابىشى.

ئىنجا ئابا ئەمە كە پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتی: لەگەڵ ئەویدا كە خوا دەیفەرموێ، تىكدەگیر؟ نەخێر، ئەگەر وەك فەرمانىك كرا، كۆرۆ مەجلىسى پىغەمبەرە، يان كۆرۆ مەجلىسى ھەر كەسێكى دىكەيە، ھەركات خاوەنى كۆرۆ مەجلىسەكە گوێ: فلانكەس! ھەلسە، با فلانكەس دابىشى، يان تەو كۆمەلەي دانىشتوون، زەحمەت نەبێ تىو ھەلسن و ئەوانى دىكەي ھاتوون، با ئەوان دابىشن، ئەو دووانە تىكناگیرن، چونكە ھى ناپەرەوا كاتىكە، پياویك بچى پياویك ھەلسىن و، بلى تۆ ھەلسەو من دیمە شویت! ئەو یان قەدەغەيە، بەلام ئەگەر ئەو كەسەي مشوورخۆر و سەرپەرشتیاری كۆرۆ مەجلىسەكەيە، فەرمان بكات، پىوستە بە قسەي بكێ.

دوايى خوا دەفەرموێ:

۴- ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ﴾ بە دلىايى خوا ئەوانەتان كە برىايان ھىناو، بەرزىان دەكاتەو.

۵- ﴿وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ ئەوانەش كە زانىارىيان پىدراو، چەند پلە بەرزترىان دەكاتەو (بەسەر ئەوانەدا كە تەنيا ئىمانيان ھەيە) واتە: ئەوانەي ئيمان و عىلميان ھەيە، پلەيان بەرزترە لەوانەي تەنيا ئىمانيان ھەيە، بەلام بىگومان زانىارىيەك كە بە راستى خاوەنەكەي پى وەفادارو پىوہى پابەند بێ، ئەگەرنا زۆر كەس ھەيە لەسەر زانستەكەي خۆي قەرزاز بوۋتەو، زۆر ئيماندارى سادە، لە زۆر كەسي دىكە كە خۆي بە زاناو شارەزا دەزانی، ھالى لە دنياو قىامەت دا زۆر زۆر باشترە، بنچىنە ئەوہي ئىنسان بو خوا سولھاو بى و كاري چاك بكات، بەلام ئەگەر دوو ئيماندار ھەبوون، لە ئيماندا وەك يەك بوون و، يەكيان وێرئى ئيمانەكەي، زانىارىشى ھەبوو، ئەو زانىارىيە پلەو پىگەي زياترى بو دەپەخسىت.

(القرطبی) له تفسیره که ی خویدا^(۱) ده‌لئی: (أَيُّ: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ﴾
 فِي الثَّوَابِ فِي الْآخِرَةِ، وَفِي الْكَرَامَةِ فِي الدُّنْيَا، فَيَرْفَعُ الْمُؤْمِنَ عَلَى مَنْ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ،
 وَالعَالِمَ عَلَى مَنْ لَيْسَ بِعَالِمٍ)، واته: خوا ﷺ ثیمانداران له پاداشتی پوژی دواپی
 و له پټزو پټگه‌ی دنیایش دا، به‌رز ده‌کاته‌وه، که سټیک بروای هټنابن به‌رز
 ده‌کاته‌وه به‌سهر که سټیک دا بروای نه‌هټنابن، زاناش به‌رز ده‌کاته‌وه به‌سهر
 که سټیکدا که زانا نه.

(الطبري) له تفسیری نه‌وه پسته موبارده‌که: ﴿وَإِذَا قِيلَ اُنْشُرُوا فَانْشُرُوا﴾
 له تفسیری (فَانْشُرُوا) دا، ده‌لئی: (فَارْتَفِعُوا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَإِنَّ لَهُ حَوَاجَّ، فَأَحَبُّ
 كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ يَكُونَ آخِرَ عَهْدِهِ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ^(۲))، واته: نه‌گهر پټتان گوترا:
 هه‌لسن، هه‌لسن له لای پټغه‌مبه‌ر، چونکه پټغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌رقالیی دیکه‌ی
 هه‌یه، هه‌ر کامټکیان هه‌زی کرد خو‌ی دواپین که س بټی که کوپو مه‌جلیسی
 پټغه‌مبه‌ر به‌جټی ده‌هټلئی [به‌لام نه‌وه ده‌پټنه مایه‌ی سه‌غله‌ت کردن].

(القرطبی) له تفسیره‌که‌ی خویدا^(۳)، له تفسیری نه‌م نایه‌تانه‌دا ده‌لئی: (لَمَّا
 بَيَّنَّ أَنَّ الْيَهُودَ يُحِبُّونَهُ مِمَّا لَمْ يُحِبِّهِ بِهِ اللَّهُ، وَدَمَّهِمْ عَلَى ذَلِكَ، وَصَلَ بِهِ الْأَمْرُ بِتَحْسِينِ
 الْأَدَبِ فِي مَجَالَسَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، حَتَّى لَا يُضَيِّقُوا عَلَيْهِ الْمَجْلِسَ، وَأَمَرَ الْمُسْلِمِينَ
 بِالْعَاطَفِ وَالتَّالِفِ حَتَّى يَفْسَحَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ، حَتَّى يَتِمَّ كُنُوزُ مِنَ الْإِسْتِمَاعِ مِنْ
 رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالنَّظَرِ إِلَيْهِ. قَالَ قَتَادَةُ وَمُجَاهِدٌ: كَانُوا يَتَنَاقَسُونَ فِي مَجْلِسِ النَّبِيِّ ﷺ،
 فَأَمَرُوا أَنْ يُفْسَحَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ).

زور جوان نه‌م نایه‌تانه پټکه‌وه په‌یوه‌ست ده‌کاته‌وه!

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۲۸، ص ۲۳۶.

(۲) جامع البيان: ۳۳۸۷۷.

(۳) الجامع لأحكام القرآن: ج ۲۸، ص ۲۲۴.

واتە: دواي ئەوھى خوا ﷻ روونى کردەوھ جوولەكەكان كاتىك پىغەمبەر ﷺ دەدوئىن و سلاوى لىدەكەن، بە جوړىك سلاوى لىدەكەن، پىچەوانەي ئەوھىيە كە خوا سلاوى پى لى کردەو، لەسەر ئەوھ سەرزەنشتى كردن، ئنجا ئەوھ پەيوەست دەكاتەوھ بەوھوھ كە دەبى خەلك جوان لە خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷻ لە كۆرو مەجلىسى دا دابىشى، تاكو كۆرو مەجلىسەكەي لى وەتەنگ نەهئىن (و سەغلهق نەكەن) فەرمانىشى بە مسولمانان كرد، لە بەينى خويان دا هاوسۆز و تەباو گونجاوبىن، هەندىكيان جىي هەندىكيان بكەنەوھ، تاكو هەموويان بتوانن، گوئى بۆ پىغەمبەرى خوا بگرن و، تەماشاي بكەن و لىي بەهرەمەند بن، قەتادەو مواهيد، گوتوويانە: هاوولان (خوا لىيان رازى بى)، پىشېركەيان دەكرد لە كۆرو مەجلىسى پىغەمبەردا ﷻ، بۆيە فەرمانيان پىكرا، كە هەندىكيان شوئىن بۆ هەندىكيان چۆل بكەن و جىكاي يەكدى بكەنەوھ.

۶- ﴿وَأَنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، خواش شارەزايە بەوھى دەيكەن.

مه سه له ی دووه م:

فرمانکردنی خوا به بروداران که به خشین بکه نه پیشدهستی، به تایبه ت دواندن پیغه مبه ری خوا ﷺ، نه وه باشته و پاکتره، پاشان چاویوشی لیکرانیان، له و باره وه و، فرمان پیکردنیان به نویزو زه کات و فرمانبهری بی بو خوا و پیغه مبه ره کی:

خوا ده فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۱۳﴾ مَا شَقَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَتٌ فَإِذَا لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا تَحْمَلُونَ ﴿۱۳﴾.

شیکردنه وی ئەم دوو ئایه ته، له ده برگه دا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ﴾، ئە ی ئەوانە ی برواتان هیناوه! هەر کاتیک پیغه مبه ری خواتان به په نهانی دواند، واته: چه تان له گه ل کردو به تایبه تی دواندتان.

(۲) - ﴿فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُنُودِكُمْ صَدَقَةٌ﴾، خێرو چاکه و به خشینیک بکه نه پیشدهستی چه کردن و دواندنه که تان، واته: به رله وه ی بیدوین، خێرو چاکه یه ک بکه ن، ئە مه وه ک ئە و ئایه ته موباره که به که ده فرموی: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾، واته: هەر کاتیک و یستان بو نویژ هه لسن، لێره ش که ده فرموی: ﴿إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ﴾، نه ک پیش بیدوین و دوا ی خیره که بکات! واته: خیره که بکه و ماله که به خشه، ننجا بچو پیغه مبه ری خوا بدوینه.

(۳) - ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ﴾، ئە وه بو ئیوه باشته و پاکتره، (خَیْر) یان (اسم تَفْصِيل) ه، به مانای (اَخیر) چاکتر، که پینچه وانە ی (اَشْرَه)، خراپتر، واته: (اَشْدُ خَيْرِيَه)، یاخود

(خَيْرٌ) به رانبر (شَرٌّ) ه، واته: نه وه بو ئیوه باشه، پیچه وانه که ی بو ئیوه خرابه، (أَطْهَرُ) یش، ناوی هه لَبَّارْدَن (إِسْمُ تَفْضِيلِ) ه، واته: (أَشَدُّ طَهْرًا)، نه مه پاکتره، بیگومان پاکیی مه عنه ویی.

(۴) - ﴿فَإِنْ لَّمْ يَجِدُوا﴾، ننجا نه گهر نه تانیوو، خیرو، چاکه بکه، مَالٌ ببه خشن، پیش نه وه ی پیغهمبه ری خوا ﴿﴾ به تاییه تی بدوئین و چپه ی له گه لدا بکه ن.

(۵) - ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ﴾، به دنیایی خوا لیئورده ی به به زه ییه، واته: نه گهر که سیک نه ییوو، لیئوردراوه و چاوپوشیی لیئراوه و، له سه ری به مه رج ناگیرئ، که هه ر کاتن قسه ی تاییه تی له خزمه ت پیغهمبه ردا بکات، خیرو چاکه یه ک بکات، نه وه ته نیا بو که سانیکه هه یانبئ.

(۶) - ﴿مَا أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيَّ خَيْرًا﴾، نایا ترس و په رۆشیتان هه بوو که خیرو به خشینان پیش چه کردنه که تان بخهن! هه ندیک له مسولمانان وه ک پیشتەر گوتمان: سلهمینه وه وه پرینگانه وه له وه ی له خزمه ت پیغهمبه ردا ﴿﴾ قسه بکه ن، له به ر نه وه ی فره مانیان پیکرا، خو به خشانه مَالٌ ببه خشن، پیش نه وه ی قسه ی له خزمه تدا بکه ن، بویه خوا ده فره رموی: نایا ترس و بیمتان هه بوو، (له ته ولوبوونی ماله که تان، یان که مبوونه وه ی مَالٌ و سامانه که تان) که پیش دواندن پیغهمبه ر ﴿﴾ و چپه له گه ل دا کردن، خیرو چاکه بکه ن، خیرو چاکه کان پیشبخن!!

(۷) - ﴿فَإِذَا لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾، ئیستا نه گهر نه وه تان نه کرد (له حالیکدا که نه وه تان نه کرد) خواش گه رایه وه سه رتان و چاوپوشیی لیئکردن.

(۸) - ﴿فَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾، که واته: نوێزه که تان به رپا بکه ن، وه ک جاران له سه ری به رده وام بن.

(۹) - ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾، زه کات بده ن، له سه ر زه کاتدانتان به رده وام بن.

(۱) (إِنْ ظَرَفْتُمْ، أَيْ حِينَ لَمْ تَفْعَلُوا) ئیستا له حالیکدا نه تانکرد (خیرو به خشینان نه کرد).

۱۰- ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾، فرمانبرداری خواو پیغمبر و ره‌که‌شی بکن، خواش شاره‌زای نه‌ودیه که ده‌یکن، که‌واته: بزنان چوَن مامه‌له ده‌کن! به تابه‌ت له خزمه‌ت پیغمبر دا ﴿و﴾، چوَن ده‌یدوین، چوَن له کوپو مه‌جلیسیدا داده‌نیشن، چوَن سلاوی لن ده‌کن! چونکه خوا شاره‌زای نه‌ودیه که ده‌یکن.

(إِشْفَاق) به‌مانای ترس و وریایه، لیره‌دا به‌مانای نه‌ودیه: نایا تیوه په‌روشینان بوو و ترسان مال و سامانه‌که‌تان به‌خشن، (هَلْ شَقَّ عَلَيْكُمْ تَقْدِيمُ الْمَدَقَةِ؟ فَقَدْ وُضِعَتْ عَنْكُمْ، وَأَمَرُوا بِمُتَاجَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِغَيْرِ صَدَقَةٍ حِينَ شَقَّ عَلَيْهِمْ ذَلِكَ) (آخرجه: الطبري: ۳۳۸۹۱، عن مجاهد).

واته: نایا قورس بوو له‌سهرتان خپرو چاکه بکن، مال به‌خشن، پش نه‌ودی پیغمبر ﷺ بدوین، نه‌وه له‌سهرتان لاچوو، فرمانیان پیکرا پیغمبر یری خوا ﷺ: بدوین، به‌بی خپرو چاکه و مال به‌خشین، واته: نه‌ودشیان بو هه‌یه، به‌لام من وای تیده‌گه‌م - دواپش زیاتر تیشکی ده‌خه‌ینه سهر له‌کورتی باسیک دا - راست نیه که نه‌و حوکه‌مه‌که‌جاری لاچوو، به‌لام خواي مونه‌عال وستی مسولمانان مه‌شق پیبکات و رایانه‌ینتی، چوَن مامه‌له له‌گه‌ل پیغمبر دا بکن، وانه‌بی ههر که‌سی چوو، له‌خزمه‌تی دابنیشی و سه‌غله‌تی بکات، به‌س مه‌سه‌له‌راهی‌تانیان و مه‌شق پیکردنیان بووه، نه‌گه‌رنا نه‌و تابه‌ته و حوکه‌که‌ی ههر له‌جی خویدا‌یه، دواپش که‌سیک خپرو چاکه‌به‌کی کرد بی، تنجا چوو‌بته خزمه‌ت پیغمبر ﷺ دابنیشی، ههر چاکي کردوه، وه‌ک خوا فهرموویه‌تی: ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ﴾، نه‌وه بو تیوه چاکتره و پاکتره، شتی که پاکتر بی و چاکتر بی، بیگومان خوا نه‌سخی ناکاته‌وه.

كورتە باسنىڭ: چۈنەيتىي مامەلەكردن لە كۆرى پىغەمبەرى خوا
 ﷺ بە تايبەت و. كۆرۈ مەجلىسەكانى دىكەدا بە كشتىي و.
 چۈنەيتىي دواندىنى پىغەمبەرى خوا ﷺ^(۱)

بە پىزان!

لە ھەشت بېگەدا، ئەم كورتە باسە دەخەينە روو:

(۱) - ئىسلام سەرتاپا ئەدەب و پەشت و ئاكارى بەرزو جوان و پىك و پىكەيە:

يەكك لە ھەلسۈكەوتانەي لە كۆمەلگادا پىويستە وردەكارىي تىدا بىرى،
 بىرىتە لە دانىشت لە كۆرۈ مەجلىس دا، ھەلسۈكەوتە كۆمەلەيەتتەكان، زۆر
 گرنگە ئەدەب و پەشتە جوانەكانىيان تىدا پەچاۋ بىرىن، مەۋف بە سروشت،
 كائىنەتتىكى كۆمەلەيەتتە ناتوانى بە تەنبا بىرى، مەگەر ژيانىكى زۆر نازەھەت
 و بىزاركەر، لەبەر ئەو مەۋف ھىچ چارى نە، دەبن لەگەل خەلگدا بى، چ
 ژيانى ھاۋسەرىي پىكەۋە نابى و، خاۋەن ھاۋسەرو ژن و مىندال بى، چ بە تەنبا
 بى، گرنگ ئەو مەۋف ناتوانى بە تەنبا ژيانىكى تەندروستانەو بەختەۋەرانە
 بىرى، بۆيە مەۋفەكان ناچارن سەرىپكەۋە بىن و پىكەۋەبن، ئىنجا لە تەنجامى
 پىكەۋەبوۋى مەۋفەكان و پىكەۋە ژيانىندا، كۆمەلىك ھەلسۈكەۋەتبان پىكەۋە
 دەبن، يەكك لەۋانە ھەلسۈكەۋەتى سەردان و ھاموشۇو، پىكەۋە دانىشت و،
 يەككىي دواندىن و قسەكردن، بۆيە ئەو بۈۋە زۆر پىويستىي بە چاۋ وردەكرنەۋە
 دەكات، ئىسلامىش گرنگىيەكى زۆرى پىداۋە.

(۱) (بروانە: (التفسير الكبير) ج: ۱۵، ج: ۲۸، ص: ۲۶۰ إلى ۲۶۲، (محاسن التأويل) ج: ۹، ج: ۲۸، ص:

(٢) - لەم ئایە تانەدا - ئێمەش ئەم کورتە باسە بۆ زیاتر تیشک خستنه سەر نیتوهرۆکی ئەو ئایە تە موبارەکانە دەکەین - کە ئایە تەکانی: (١١ و ٢١ و ٣١)، لە سوورەتی (المجادلة)ن، وەک پێشتر تەفسیرمان کردن، باسی چەند ئەدەبێکی گەروره و گرنگ کراوه و دەتوانین بئێین: سەرەکیەکانیان ئەم چوارەن:

(أ) - جێکردنەوهی یەکدی یان لە کۆڕو مەجلس دا: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ﴾ المجادلة، کە سێک دێتە کۆڕ و مەجلسێکەوه کە هەموویان دانیشتون، ئەو کەسە، یان ئەو دوو کەسە، یان ئەو چەند کەسە چاوهڕێ دەکەن، ئەوانیش بێن و جێگایان بێتەوه، پێویستە دانیشتووێکیان ئەو کۆڕو مەجلسە، فەرموویان لێ بکەن و جێگایان بکەنەوه و بیانەوێتەوه، ئەمە بە روونی لە ئایە تە موبارە کەکاندا باسکراوه.

(ب) - جێ چۆلکردنی هەندێکیان بۆ هەندێکی دیکە، چ لەبەر ئەوهی جێ بۆ چۆلکراوه کە پایەدارترە لە رووی زانیارییهوه، لە رووی تەمەنەوه، یان لە رووی پێگەی سیاسی و کۆمەڵایەتییهوه، یان لە رووی پێگەی دیندارییهوه، یاخود لەبەر ئەوهی ئەوانەو دانیشتون، بەهرەیان وەرگرتووە لەو کۆڕو مەجلسە، بە تایبەت کە کۆڕو مەجلسی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ئایە تەکاندا زیاتر ڕەچاو کراوه، ئەوانی دیکەش کە دین، پێوستییان بە بەهرە وەرگرتن و گوێگرتن هەیه: ﴿وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا﴾ المجادلة، یان ﴿وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا﴾، هەم بە: (فَأَنْشُرُوا) هەم بە: (فَأَنْشُرُوا) هەردووکیان هاتو، ئەگەر پێتان گوترا: هەلسن و بەرزبنەوه، هەلسن، واتە: جێی ئەوانی دیکە بکەنەوه.

(ج) - زانیان و شارەزایان پێگەیهکی تایبەتیان هەیه لە نێو کۆمەڵگای مسوڵماندا، لە هەر روویهکەوه زاناو شارەزا بن: ﴿يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾، خوا ئەوانەتان کە ئێمانیان هێناوه، بەرزبان دەکاتەوه، ئێمانداران بە گشتیی لەلای خوا پایە بەرز، ﴿وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾، ئەوانەش کە زانیارییان پێداوه، بە چەندان پلە لای خوا ﷻ، بەرز، بە مەرجێک کار بە زانستهکەیان بکەن و، حالپێوونەکەیان لە خۆیاندا بکەنە حال و، زانیەکانیان بگۆڕن بۆ توانین.

د- ھاوەلآن خویان لى پازى بى، سوور بوون لەسەر نىزىكى له پىڭمبەرى خوا ﷺ و دواندى، بۆيە خوا ﷺ ناموزگار بيان دەكات: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَجَمُّعْتُمْ أَلَيْسَ لَكُمْ عِلْمٌ بِمَا يُقْرَأُ ۚ وَإِذَا قُلْتُمْ صَلَّوْا فَلْيُحَدِّثْ لَكُمْ وَأَطِيعُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المجادلة، ئەوئەش بۆ جۆرىك لە سنووردانان و مەشق پىكردن و پراھتىنان ھاوەلآن بووہ خوا لىيان پازى بى، كە زياتر پەچاوى پىڭمبەرى خوا ﷺ بگەن و، زۆر سەرقالى نەكەن و، نىسراحتە و پشوداننى لى تىك نەدەن، ئنجا كە ھاوەلآن زۆر سوور بوون لەسەر ئەوئەى زۆر بە خزمەت پىڭمبەرى خوا ﷺ بگەن، ھۆكارەكەى ئەوئەبووہ خوشەويستى و دلسۆزى و پىزۆ حورمەتى زۆريان لە دلدا ھەبووہ بەرانبەرى، ھەلبەتە كەسەىكى كەسەىكى خوشنەوئەى، ھەز بە چارەى ناكات و ھەز بە دیدارى ناكات.

۳- چەند ئەدەبىك لە بواری كۆرۆ مەجلىس لە سوننەت دا:

بىگومان سوننەت واتە: پىيازى پىڭمبەر ﷺ، ھەر بەرجەستە كردنى قورنانه لەسەر ئەپزى واقع و، پوونكردنەوئەى لایەنى كردەى قورنانه، واتە: چۆنەتەى جىبەجى كردنى قورنانه، ئەگەرنا قورنانه بۆ خوئى خوا ناوى لىناوہ: (قُرْآنٌ مُبِينٌ، كِتَابٌ مُبِينٌ)، قورنانتەى پۆشن، كىتەبەى پۆشن، يان قورنانتەى پۆشنكەرەوہ، كىتەبەى پۆشنكەرەوہ، بەلام چۆنەتەى كارپىكردنەكەى و بەرجەستە كردنى لەسەر ئەپزى واقع، ئەوئە ئەركى سەدركى پىڭمبەرى خاتەمە، كە خوا لە سوورەتى (النحل) دا دەفەرموئە: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ إِتِبَاقًا لِلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (۱۱)، واتە: زىكرمان بۆ لای تۆ دابەزاندوہ، تاكو ئەوئەى بۆيان دابەزىناوہ، بۆيان پوونبەكەىوہ، {چۆنەتەى كارپىكردن و جىبەجى كردنەكەى} بەلكو خوشيان بىركەنەوہ، دەبا با سەرنجى پىيازى پىڭمبەرىش بەدەين و، بزائىن لە بارەى كۆرۆ مەجلىس و ھەلسان و دانىشتن پىكەوہكردنى مسولمانانەوہ، لەو چوارچىوئەىدا چى فەرمووہ؟ ھەلبەتە پىڭمبەرى خوا ﷺ فەرمایشتى زۆرن، بەلام تىمە پىنج دەق لە سوننەت دىننەوہ وەك ھوونە:

ا) - (عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ، ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۶۲۹، ومسلم: ۲۱۷۷).

واتە: ەبدوللاى كورى عومەر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، دەلى: پىغەمبەر ﷺ، ەرمووى: با پياويك پياويك لە شوينى خوئى ەلنەستينى و، دوايى لەو شوينەى نەوى لى ەلستاندە، لىتى دابنیشى.

ب) - (انْهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ، وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ، وَلَكِنْ تَفْسَحُوا وَتَوَسَّعُوا) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۲۱۸، ومسلم: ۲۱۷۷، وأبو داود: ۴۱۲۸، والترمذي: ۲۷۴۹).

واتە: پىغەمبەر ﷺ خوا ﷺ ەدەغەى كردە ە پياويك لە شوينى خوئى ەلەستينى و، دوايى يەكتىكى دىكە لىتى دابنیشى، بەلكو فراوانى بکەن و پالوتىك بەدن و شوينى يەكديى بکەنەو.

ج) - (يُغْهَمَبِرُ ﷺ دَهْهَرَمَوْى: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَجْلِسٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ، فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ) (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۱۷۹، وأبو داود: ۴۱۵۳، وابن حبان: ۵۸۸، وابن خزيمة: ۷۸۲۱).

واتە: نەگەر يەكتىكتان لە كۆرىك ەلەسا، دوايى گەرايەو بو شوينەكەى خوئى، خوئى شايسەترە بە شوينەكەى.

مادام نيشانەك ەبەى كە ئەو كەسە يەكجاريى ەلەستاوو، شوينەكەى جى نەهيشتەو، كاريكى ەبوو و چۆنە دەر، نىجا تاكو ديتەو شتىكى گونجاو نى، شوينەكەى گىرابى و، دوايى سەرى سەتحيى بى و نەزانى لە كوئى دابنیشى!

د) - (إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۳۲، والدارمي: ۳۳۶۵، ومسلم: ۸۱۷، وابن ماجه: ۲۱۸، وابن حبان: ۷۷۲).

واتە: خوا بەم كىيە كەسانىك بەرز دەكاتەو، كەسانىكىشى پى نزم دەكاتەو.

ئەوانەى بە قورئان بەرز دەبنەو، ئەوانەن كە ھەول دەن، چاكى بخوینن، لەبەرى بكەن و، لىتى تىبگەن و، كارى پى بكەن، ئەوانە پى بەرز دەبنەو، قورئان بەرزەو شوئىنكەوتووانى و پەپرەوانى بەرز دەكاتەو، قورئان بەرئزەو شوئىنكەوتووانى و پەپرەوانى بەرئز دەكات، قورئان عەزیزەو ئەوانەى شوئىن بكەون و پەپرەوى لى بكەن عەزیزەتیا پى دەبەخشى و ... ھتد، ھەرودھا خوا بە قورئان ئەوانە نزم دەكاتەو كە دژا بەتیی قورئان بكەن و پشتى تى بكەن، كەواتە: ئەھلى قورئان خوا بەرزیان دەكاتەو، پىوئستە لە ھەلسوكەوقى كۆمەلایەتیی دا رەچاوى ئەو بەكرى، ئەوانەى زیاتر ئەھلى زانستى شەرعیین و، زانستى شەرعی واتە: قورئان، بە پلەى یەكەم ئنجا دواى پىبازى پىغەمبەر، پىوئستە لە نىو مسوئلماناندا، رەچاوى ئەو ئىمتیازەو، ئەو پىگەو پلەیان بەكرى.

ھ) - پىغەمبەر ﷺ فەرموویەق: {لَيَلَيْنِي مِنْكُمْ أُولُوا الْأَخْلَامِ وَالنُّهْي} (آخره مسلم: ۴۳۲)، واتە: با ئەوانەتان كە خاوەنى ھیدى و مەندى و خاوەنى تىگەىشتى زیاترن، [واتە: رەوشتیان جوانترەو عاقلتر و ھوشمەندترن]، زیاتر لىم نىزىك بن، چونكە ئەوانە زیاتر دەتوانن بەھرەمەند بن لە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە فەرماىشتەكانى، لە تىوەرپامان و سەرنجدانى ھەلسوكەوتەكانى، دواى ئەوانەش سوود دەگەینەنەو بە خەلكى دىكە، ئەمانە چەند دەقیكى كەم بوون و، پىغەمبەرى خوا ﷺ لەوبارەو فەرموودەى زۆرى لى گێرداونەو.

٤) - مەسەلەى لەبەر یەكدى ھەلسان:

كەسێك دىت بو كۆرەو مەجلىسێك، یان كەسانێك كە دانىشتوون، ئنجا نایا ھەلسان بو كەسانى دانىشتوو، یان ھەلسان بو كەسانى ھاتوو، ھەك یەكە، یان جیان؟!

لەوبارەو بە سەرنجى ھەندىك قسەى (ابن كئیر) بەدەین، دواى سەرنجى ھەندىك قسەى (ابن تیمیە) دەدەین، (ابن كئیر) یش قوتابى (ابن تیمیە) ی بوو،

(ابن تیمیة) مامۇستای (ابن کثیر وابن قیم والذهبی)، ژمارەیه کی دیکە ی زۆر له زانیانی بەرجەستە بوو، تیمە ئەو قسانە له (محاسن التأویل) دیکە ی (جمال الدین القاسمی) یەووە دینین^(۱).

(ابن کثیر) گوتوویەتی: (وَقَدْ اخْتَلَفَ الْفُقَهَاءُ فِي جَوَازِ الْقِيَامِ لِلْوَارِدِ إِذَا جَاءَ، عَلَى أَقْوَالٍ: فَمِنْهُمْ مَنْ رَخَّصَ فِي ذَلِكَ مُحْتَجًّا بِحَدِيثٍ: «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ» وَمِنْهُمْ مَنْ مَنَعَ مِنْ ذَلِكَ مُحْتَجًّا بِحَدِيثٍ: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرَّجَالُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ» وَمِنْهُمْ مَنْ فَصَّلَ فَقَالَ: يَجُوزُ عِنْدَ الْقُدُومِ مِنْ سَفَرٍ، وَلِلْحَاكِمِ فِي مَحَلِّ وَلَايَتِهِ، كَمَا دَلَّ عَلَيْهِ قِصَّةُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ، فَإِنَّهُ لَمَّا اسْتَقْدَمَهُ النَّبِيُّ ﷺ حَاكِمًا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ، فَرَأَاهُ مُقْبِلًا قَالَ لِلْمُسْلِمِينَ: «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ»، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِيَكُونَ أَتَقْدَ لِحُكْمِهِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ، فَأَمَّا اتِّخَاذُهُ دَيْدْنًا فَإِنَّهُ مِنْ شِعَارِ الْعَجَمِ. وَقَدْ جَاءَ فِي السُّنَنِ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَ إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لَهُ، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهَتِهِ لِذَلِكَ).

واتە: شەرەزائان لەو بارەووە ئایا پەوايە کە سێک کە دیتە کۆڕو مەجلیسیکەووە لەبەری هەلسی یان نا؟ راجیایان هەیه لەسەر چەند قسەیه ک: (ئەو سێ قسان دینن، سێ رایان دینن)!

(۱) - هەندێکیان گوتوویانە: بە ئێ مۆلەتە، بە ئێ کەشیان بەو فەرموودەیه هێناووەتەو کە له (صحیح البخاری: ۱۴۴۴) دا، له (أبي سعيد الخدري) یەووە، هاتووە کاتێک سەعدی کۆری موغاز هات، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ)، هەلسن بۆ گەورە کەتان، (لەبەر ئەوەی مسۆلمەنان بە گشتی لەوێ بوون و بە زۆری ئەنصارییه کان بوون، بەلام هەندێک دەئێن: لەبەر ئەوەی سەعد بریندار بوووە پێویستی بە هاوکاری بوو، بۆیه پێغەمبەر ﷺ وایفەرموووە).

(۲)- ھەشيانە پۈى لەوھ گرتوھ، لەبەر يەكدی ھەلسن، بەلگەشى بەو فەرمايشته يېغەمبەرى خوا ﷺ ھیناوتەوھە که دەفەرموو: ھەر کهسیک ھەز بکات پیاوان بە پتوھ، بۆی رابوہستن، با شوینی خووی لە ناگردا دابنن، (أبو داود: فی کتاب الأدب: ۵۲۲۹).

(۳)- ھەشيانە پروونکردنەوھو وردەکاری تیدا کردوھ، گوتوو یەتی: کهسیک لە سەفەر ھاتیبتەوھ، دروستە لە بەری ھەلسی، ھەروھەا ھوکمراڤیک، یان دادوھریک لە شوینی ھوکمراڤی و کارچیبە جی کردنەکە ی خویدا، پتووستە لەبەری ھەلسی، ھەروھەا بەسەرھاتەکە سەعدی کوپی موغاز (خوای پزی بێ)، دەگە یەنن، سەرۆک ھۆزی ئەوس، چونکە کاتی پېغەمبەری خوا داوای لیکرد، بێ وەک دادوھ لە بارە (بنو قریظە) وە، کاتیک بینی بە موسلمانانی فەرموو: ھەلسن بۆ لای گەورەکەتان، بۆ ئەوھ ی ئەو ھوکم و بریارە ی دەیدات باشت برشتی ھەبێ، (خوایش زانترە نایا لەبەر ئەوھ بوو، یان لەبەرچی بوو؟)، بەلام ئەوھ که لەبەر يەكدی ھەلسان بکریتە نەرتیکی پابەندی پتوھکراو، لە دروشمی عەجەمەکانە (واتە: لە دروشمی ئەوانە یە که ئەو کاتە ناموسلمان بوون و، ھوكمی نائیسلامیان چیبە جی کردوھ) لە (سنن) دا ھاتوھ که ھاوھلن خوا لێیان پزی بێ، ھیچ کەسیان لە پېغەمبەری خوا ﷺ خۆشتر نەدەویست، بەلام کە دەھات، لەبەری ھەلنەدەستان، لەبەر ئەوھ ی دەیانزانی پتی ناخۆشە.

(ابن تیمیة) یەش پەحمەتی خوای لی بێ لە یەکیک لە فەتواکانی دا کە (جمال الدين القاسمي) لە تەفسیرەکە ی خووی (معاصر التأویل) دا، لیتی خواستۆتەوھ، قسە یەکی پروون دەکات لەو بارەوھ، که من لەبەر درێژی دەقە عەرەبییەکە ی ناھێنم و پیک دەیکەمە کوردی:

دەلی: لە نەرتی پتیشین لە پۆزگاری پېغەمبەر ﷺ و لە پۆزگاری جیشینە سەر راستەکانی دا، نەبووھ، بیکەنە عادت لەبەر يەكدی ھەلسن، وەک ئیستا زۆر لە خەلکی وادەکەن.

ئەنە سی کوپی مالیک (خوای پزی بێ) گوتوو یەتی: (لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَ إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لَهُ، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهَتِهِ

لِذَلِكَ) (أخرجه البخاري في الأدب المفرد: ۹۴۶، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي)، واتە: ھاۋەلان ھېچ كەسيان لە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە لاخۇشەويستەر نەبوو، بەلام كاتىك دەيانىنى لەبەرى ھەلنەدەستان، لەبەر نەوھى دەيانزانى پىي ناخۇشە.

بەلام جارى ۋا ھەبوو ھاۋەلان كەسيك كە لە سەفەر گەراۋەتەو، لەبەرى ھەلساۋن، ۋەك پىشۋازى لى كردن، ھەروەك لەوبارەو لە پىغەمبەرى خوا ﷺ گىردراۋەتەو كە لەبەر (عكرمة بن أبي جهل) ھەلساۋە، كاتىك ھاتو ھەلساۋە مسولمان بى، ھەروەھا بە پشتىوانەكان كاتىك سەعدى كۆرى موعاز ھاتو ھەرموويەق: ھەلسن بۆ لاي گەورەكەتان، (سەرۆكەكەتان) سەعد نەخۇش بوو چارەسەر دەكرا، لە مەدينە، ھات بۆ لاي ھۆزى (بنو قريظة) كە لە رۆژھەلاق مەدينە بوون.

نەوھى بۆ خەلكى پىويستە نەوھى، كە خۇيان رابھىنن بە شوئىكەوتنى پىشىنى چاكەو، بەو شىۋەي لە رۆژگارى پىغەمبەرى خوا ﷺ رەچاۋ كراۋە، چونكە بەدلىباي پىشىن باشتىنى سەدەكانى ئۆممەتن و، باشتىن فەرمابىشت فەرمابىشتى خوايەو، چاكترىن رى و شوئىن، رى و شوئىنى موھەممەد ﷺ، بۆيە پىويستە ھېچ كەسيك لە رى و شوئىنى باشتىنى مەرفان كە موھەممەد ﷺ لاندەو، لە شوئىكەوتنى باشتىنى سەدەكان لاندەت، بۆ شتىك كە لە خوار وانەوھى، ھەر كەسيك كە فەرمانبەرى بۆ دەكرى، پىويستە نەوھى لە ھاۋەلەكانىدا بچەسپىتى و، نەوھى بكا تە پەيرەويك و پەيرەويى لى بكن، بەشىۋەيەك كە بىنيان لەبەرى ھەلنەستى و، ئەويش لەبەر ئەوان ھەلنەستى، مەگەر لە پىكگەيشتى ناسايدا، بەلام بۆ كەسيك كە لە سەفەر دەرگەرتەو، وئەي نەوھى تاكو پىشۋازى لى بكن، نەوھى شتىكى باشە، ھەروەھا نەگەر خەلك پىيان وابو كەسيك كە دى، دەبى لە بەرى ھەلسن و، نەگەر لەبەرى ھەلنەستى، نەو كەسە پىي وابى مافى خوراۋە رىزى لى نەگىراۋە، ياخود پىي وابو وای لى دەرگەرتەو، كە دىانەوئى بە كەمى تەمasha بكن، نەو كەسەش نەو نەرتەي نەدەزانى، ۋەك رىيازى پىغەمبەر ﷺ كە برىتيە لەبەر يەكدى ھەلنەستان، لەو كاتەدا ۋا

باشتره له بهری هه لسن، چونکه نهوه ده بێته هۆی ته بایی و، توندو تۆلکردنی په یوه نندییه کان و، ده بێته هۆی لابر دنی کینه و بوغر له نیوان دا، به لام نه گهر زانرا که عادهت و نه ریتی نهو کۆمه له خه لکه، ده زانری و، عادهت و نه ریتیان وایه، به پتی ریتیازی پیغه مبهری خوا له بهر په کدی هه لئاستی و، نه گهر که سیک له بهر که سیک هه لئاستی، به نازاردان بۆی له قه لهم نه درتی، نهو کاته پتویست ناکات له بهر په کدی هه لسن، به لام نهو له بهر په کدی هه لئاستی، وهک نهوه نیه که پیغه مبهری خوا ﷺ ریکری لیکردوه، که ده فهرموی: (مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ النَّاسُ قِيَامًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) (أخرجه الترمذي: ۲۷۵۵، قال: هذا حديث حسن).

واته: ههر که سێ حهز بکات پیاوان، بۆی رابوه ستن (دهسته و نه زهر)، با شوینی دانیشتنی خۆی له ناگری دۆزه خ دا دابنێ.

چونکه نهوه له حالیکدایه که بابای حهز ده کات، خه لک بۆی رابوه ستن، دانیشتن و نهوانیش راوه ستا بن، نهک نهو بیت و نهوانیش له بهری هه لسن، واته: هه لسان بۆ دانیشتوو، قه ده غه یه، به لام بۆ هاتوو، حوکمیکی دیکه ی هه یه.

(ده لیم: بۆیه ش زانایان جیاوازیان کردوه له نیوان نهو دوو قسه یه دا که بگوتری: (قُمْتُ إِلَيْهِ) یان (قُمْتُ لَهُ)، (قُمْتُ إِلَيْهِ) واته: که سیک که دی، تۆ له بهری هه لسی، به لام (قُمْتُ لَهُ) واته: نهو دانیشتوه و تۆش له سه ر سه ری رابوه ستن دهسته و نه زهر، بابای هاتوو (قادم) که دی، نهوه ی له بهری هه لده ستن، وهک نهوی لی دی و په کسان ده بنهوه، به پیچه وانیه ی راوه ستانهوه بۆ بابای دانیشتوو، بابای دانیشتوو له گه ل راوه ستاوه که نایه کسانن، به لام نهوه ی به پتویهوه، نهوه ی له بهریشی هه لده ستن و بۆ پیشوازی ده چی، هه ردووکیان به پتوهن په کسان ده بنهوه^(۱).

(۱) نیوان دوو که وانیه کان قسه ی منه بۆ زیاتر روونکردنه وه.

له (صحيح مسلم) يشدا هاتوه: {أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا صَلَّى بِهِمْ قَاعِدًا فِي مَرَضِهِ، وَصَلُوا قِيَامًا، أَمَرَهُمْ بِالْقُعُودِ، وَقَالَ: لَا تَعْظُمُونِي كَمَا يَعْظُمُ الْأَعَاجِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا} (أخرجه أبو داود: ۵۲۳۰). واته: پيغمبر ﷺ له كاتيكد له نه خوشي مهريدا به دانيشتهوه، نويژي بو مسولمانان كرد، بهلام نهوان به پيوه بوون، فەرمانی پيكردن به ناماژه دابنيشن و فەرمووي: وهك عهجهمهكان {واته: نامسولمانهكان} ههنديكيان ههنديكيان مهزن دهكهن، ئيوه وامهله لهگهل مندا مهكهن، ريگري لي كردن كه له نويژدا رابوهستق، له حاليكد له نه دانيشتهوه، بو نهوهي وهك عهجهمهكان، {وهك نامسولمانهكان نهچن} كه حكومرانهكانيان و گهوره گهورهكانيان دانيشتون، نهوانيش دهستهو نهزه به پيوه راوهستاون.

نهوهي كۆكهروهيه نهو بابتهيهو، نهو بابتهيه پي چاك دهبي، بريته له شويئكهوتني پيشيني چاك و، رهچاوكردي رهوشت و تاكارهكانيان و، ههولدايش بو نهوه بهپي توانا، بهلام كهسيك بهوهوه رانههاتبوو، ياخود نهيدهزاني نهوه عادهت و نهريتي پيشيني چاكهو، نهگهر بهو شيويهيه خهلك پيوه راهاتوه، مامهلهي لهگهلدا نهكرا، پي و ابوو ريزي لي نهگيراوهو، خراپهيهكي لي پهيداوهبوو، لهو حالتهدا، كام له دوو خراپهكان مهزنتره لادهبردري و، پابهندي بهوهيانهوه دهكري كه خراپهكهيه كهمتره، ههروهك كاتيكد كه مروفي ناچار دهبي له دوو بهرژهوهندييان يهكيكيان بفهوتيني، تهماشا دهكات، كاميان گچكهتره، نهويان دهفهوتيني و، نهوهي گهورهتره دابيني دهكات، بهلام له خراپهكان به پيچهوانهوه: تهماشا دهكات، كاميان گهورهتره، نهويان لادهبات و گچكهكهيان به ناچاري تهحهممول دهكات، وهك گوتراوه: {إِخْتِمَالُ أَهْوَنِ الشَّرِّينَ وَتَفْوِيتُ أَذَى الْمُضْلَحَتَيْنِ}.

كورتوه پوختهي قسهي {ابن تيمية} نهويه: نهوهي له فهرمايشتهكان دا فدهغه كراوه، نهويه كه كهسيك دانيشتي و خهلكيك به پيوه بوئي بوهستي، كه به داخهوه ههنديك له شيخهكان، موريدو مهنسوبهكاني خويان و راهيتاون،

منیش ھەركات ھەندىك لەو شىخانەم، لە كۆرۈ مەجلىسى وادا بينىن، صۇقىي و دەرويش و مورىدە كافي راۋەستابن، پىمگوتوۋ: كاك شىخ پىيان بلى: با دابنىشن! نىجا جارى وا ھەبوۋە دوو سى جار پىيگوتوۋن، ھەر دانەنىشتوۋن، دوایی گوتوۋىھى: پۇلە، يان دابنىشن، يان بچنەدەر، ئىدى چوۋنەدەرى، بەلام نامادەنە بوۋن دابنىشن! ئەمەش بەراستىي نەزانىيەكى گەورەيەو، لادانىكى گەورەشە لە رىبازى پىشىنى چاك و رىبازى پىغەمبەر ﷺ، ھاۋەلانى بەرىزى پىغەمبەر ﷺ، كە زانىۋانە، پىغەمبەر ﷺ پىي ناخۇشە لەبەرى ھەلسن، لەبەرى ھەلنەستاۋن، لە ھەموو كەسىشيان خۇشتر وىستوۋ، ئەوۋە بۇ كەسىك كە دانىشتوۋە و خەلكى دىكەش راۋەستى.

بەلام ھەلسان بۇ ھاتوو (القيام للقادم) ۋەك (ابن تيمية) و (ابن كثير) گوتوۋىانەو، بەگشتىي زانايانىش گوتوۋىانە، ھوكمەكەي جىايە، كەسىك كە دى، پىغەمبەرى خوا ﷺ بۇ خۇي پىشوازىي لە مىۋانى خۇي كىردوۋ، پىشوازىي لە ھاۋەلانى كىردوۋ، لە (صحيح البخاري) دا ھاتوۋ، كە پىشوازىي لە فانىمەي كچى كىردوۋ، ھەلسان بۇ باباي ھاتوو (القيام للقادم) جىايە لە راۋەستان بۇ باباي دانىشتوۋ (الوقوف للقاعد) كەۋاتە: راۋەستان بۇ دانىشتوۋ، قەدەغە كراۋە، بەلام ھەلسان بۇ باباي ھاتوو، بە لاي كەمەۋە رەۋايە، بەلكو ۋەك (ابن تيمية) دەلى: ئەگەر عادەت و نەرىتى خەلكەكە ۋابى، كە ئەگەر لەبەرى ھەلنەستى و بە پىشوازىيەۋە نەچى، بە كەمپىزىي بخوتندىرتەۋە، ئەو كاتە ئەۋە مەفسەدەيەكى گەورەيەو، پىۋىستە ئەۋ خراپە گەورەيە دەفع بىرى، ئەگەر گرېمان نەۋى دىكەش بە خراپە دابىزى، بەلام خراپىيەكەي كەمتە.

۵- **حیکمەتەکانی خێرکردن بەر لە دواندی پێغەمبەری خوا ﷺ:**

حیکمەتی چیه که خوا فرمائی کردوه، بەر لهوهی پێغەمبەری خوا ﷺ بدوینێ، واتە: بە شیوهی په‌نامه‌کیی و تاییەت، یانی: چیهی له‌گه‌ڵدا بکری، خێرو به‌خشینیک بکری؟ ده‌توانین بڵین: شەش سوودو حیکمەتی تیدا په‌چاو کراون:

(أ)- به‌گه‌وره‌گرتنی دواندی پێغەمبەری خوا ﷺ و قەدر زانیی زیاتری، بەر لهوهی خوا ﷻ نه‌و فرمانه‌ بکات، هه‌رکه‌س چوو ده‌ کاتی پێغەمبەری گرتوه ﷺ، پتویست بووبی، یان پتویست نه‌بووبی، هه‌ندێ که‌س به‌ نیمی‌زانیان زانیوه‌ بچن له‌ خزمه‌تیدا دابینش و چیه‌یه‌کی له‌گه‌ڵدا بکه‌ن، یان به‌ گوێیدا بچرپێن، په‌نگه‌ نیه‌ته‌که‌شیان ته‌واو نه‌بووبی، به‌ هه‌رحال نه‌وانیش به‌شەر بوون، که‌واته‌: یه‌کیک له‌ حیکمەته‌کانی خێرکردن به‌ر له‌ دواندی پێغەمبەر ﷺ ته‌وه‌ بووه، که‌ له‌مه‌ودوا زیاتر قەدری کاتی پێغەمبەر ﷺ که‌سایه‌تییه‌که‌ی و دواندی بزائن.

(ب)- با له‌ په‌نای فره‌مایشتکردن له‌گه‌ڵ پێغەمبەردا ﷺ و دواندی به‌ شیوه‌ی تاییەت، هه‌زاران و نه‌دارانیش سوودیک وه‌ربگرن له‌ سه‌روه‌رت و سامانی ده‌وله‌مه‌ندان.

(ج)- وه‌ک پێشتریش گوتمان، نینو عه‌باس (خوا له‌ خوێ و باپی رازی بی) ده‌لی: (أَنْ الْمُسْلِمِينَ أَكْثَرُوا الْمَسَائِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى شَقُوا عَلَيْهِ، وَأَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْفَفَ عَنْ نَبِيِّهِ) (أخرجه الطبري: ج ۲۴، ص ۲۳۹) واتە: مسوڵمانان زۆریان پرسیار له‌ پێغەمبەری خوا ﷺ، کردن و قسه‌یان له‌گه‌ڵدا کرد، هه‌تا سه‌غله‌تیان کردو نه‌زیه‌تیان دا، بۆیه‌ خوا ﷻ ویستی نه‌و حاله‌ته‌ له‌سه‌ر پێغەمبەره‌که‌ی خوێ ﷺ سووک بکات، خواي خاوه‌نی نه‌وپه‌ری لوتف و که‌رهم و به‌زه‌یی و، نه‌وپه‌ری په‌نه‌انزانی، زانیویه‌تی پێغەمبەره‌که‌ی ﷺ له‌ چ حالێکدا یه‌و، نه‌وه‌نده‌ش به‌ شه‌رم و شکوو ته‌ده‌به‌، هه‌رگیز به‌ که‌سیکی نه‌گوته‌: نه‌و، ده‌ستی به‌ رووی که‌سه‌وه‌ نه‌ناوه، بۆیه‌ خوا ﷻ له‌سه‌رووی هه‌وت ناسماناوه‌، ته‌ده‌خولی کردوه، هه‌روه‌ک پێشتریش باسما‌نکرد، بۆ هاموشۆکردنی مالی پێغەمبەریش

خَوَاتِمُ لَهٗ سُوْرَهٗتِی (الْأَحْزَابِ) دا مَسْئَلَمَانانی نَامُوزْ گَارِیی کَرْدَوَه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُدْعَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَبْزِينَ إِنَّهُ ۖ﴾ (الْأَحْزَابِ، واته: نهی نهوانه ی برواتان هیناوه! مه چنه ماله کانی پیغه مبه ره وه مه گهر بۆ خوار دیتیک ده عوهت بکرتن، به لأم چاوه پری پیگه یشتنی مه کهن (کاتی پیگه یشتن چهنه مالی نهوان نان بخون و، دواپی هه لسن)، نه مهش ههم بۆ پیغه مبه ره ههم بۆ ههر که سیک دیکه، که به شیوه یه که له شیوه کان به دواپی پیغه مبه ره که وتوه، نه که کانی پیغه مبه ره جبه جن ده کات، نهو حوکمه گشتگیره بۆ هه موو لایه ک.

(د- (مُقَاتِلُ بْنُ حَبَّانٍ) گوتویه تی: (إِنَّ الْأَغْنِيَاءَ عَلَبُوا الْفُقَرَاءَ عَلَى مَجْلِسِ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ مُنَاجَاتِهِ^(١)، واته: دهوله مهنده کان زالبوون به سه ره نه دارو هه ژاره کاند، له کورو مه جلیسی پیغه مبه رد! له بواری به تایبته دواندی دا، بۆیه خوا ﷺ فه رمانی به دهوله مهنده کان کرد، به ره له وهی پیغه مبه ری خوا ﷺ بدوینن، خیرو سه ده قیه که بکه، بۆ نه وهی رییان له به رده دم دا ته خت و ناچووخ نه بی، ههر کاتی ویستیان پیغه مبه ره ﷺ بدوینن، له به ره نه وهی نهوان ناسراوتر بوون و به ده ره وه تر بوون، له پرووی کومه لایه تیه وه، پیگه یان به هیزتر بووه، به حوکمی سه ره وت و سامانیان و قه ره بالغی ده ور به ریان، نه وهش شتیکی ناساییه له هه موو کومه لگا کان دا.

(ه- سوک کردن له سه ره پیغه مبه ری خوا ﷺ لهو پرووه وه که کاتیان زور لیگرتوه، پیغه مبه ری خوا ﷺ زور کاروباری هه بووه، هه ندی که سیش لی نه زان بووه و سه لیه قی زور نه بووه، ره نگه کاتیکی زوری لی گرتی به قسه ی به لاش، یان به قسه یه که نه هینی، بۆیه خوا ﷺ سنوور یکی بۆ داناون.

(و- لیک هه لوار دنی نهوانه ی دواپوژ هه لده بژیرن به سه ره دنیا دا، کامیان ناماده یه له به ره نه وهی ماوه یه که بچینه خزمته پیغه مبه ری خوا ﷺ و به تایبته بیدوینتی، هه ندی له مال و سامانه که ی خو ی به خشی؟!)

(١) مفاتیح الغیب: ج ٢٩، ص ٤٩٧، دار النشر: دار الکتب العلمیه، بیروت، ١٤٢١هـ - ٢٠٠٠ م، الطبعة: الأولى.

(۶) - ئايا ئەو ھۆكۈمە ماۋەي چەندى خاياندو؟:

زانایان له‌وباره‌وه ږایایان هه‌یه، (مُقَاتِلُ بْنُ حِیَّانٍ) ده‌لټ: (بَقِیْ ذٰلِكَ التَّكْلِیْفُ عَشْرَةَ اَیَّامٍ ثُمَّ نُسَخَ)، نه‌و نه‌رکدارکرکړدنه {که پټش نه‌وه‌ی به‌تایه‌ت پیغه‌مبه‌ر ﷺ بدوټن، نه‌ندازه‌یه‌ک له مال ببه‌خشن! ده‌ ږۆزان به‌رده‌وام بووه، دواوایی لا‌براه‌ه.

به لام (الکلی) ده لی: (مَا بَقِيَ ذَلِكَ التَّكْلِيفُ إِلَّا سَاعَةٌ مِنَ النَّهَارِ، ثُمَّ نُسَخُّ، وَاتَّهَتْ نَسْخًا سَاعَتِيكَ (ماوہیہ کی کہم) لہ روڑتیک ماہوہ، دوایی لارا۔

هه‌به‌ته هه‌چيان پايه‌كه‌يان پشت نه‌ستوور نيه، به‌به‌لگه‌يه‌ك و نه‌وه
 بو‌چووني خويانه، ده‌گونجی حه‌فته‌يه‌كي خاياندبى، ده‌گونجى مانگيكي خاياندبى،
 ده‌گونجى چه‌ند پوژو چه‌ند سه‌عاتيكي خاياندبى، به‌لام نه‌و دوو زانايه ناويان
 گوتوه، كه‌واته: نه‌وه ياسايه‌كي زور كاتيى بووه، وه‌ك دوايى له‌ خسته‌ه‌پووي
 بو‌چوونىكي خومدا زياتر نه‌وه روون ده‌كه‌وه.

(۷) - ئايا راستە ئەو ھۆكۈمە ئەسخ بۆتەو؟

تاکو ئەمە بکڕیتە بەلگە لەسەر ئەووی که لە قوڕاندا نایەت هەیە، ئەسخ
کراوەتەووە کاری پێ ناکرێ؟! تێمە لە سوورەتی (البقرة) که پێدا هاتم، کورتە
باسیکم لەوێ کردو، ئەو پایەمان تەبەننیی کردووە که هیچ نایەتیک لە قوڕاندا
نیه، ئیستا بخویندریتەووە، کاری پێ نەکرێ^(۱)، بەلەم ئەگەر گریمان نایەتیک بوو
بێ و ئەسخ بووینتەووە، ئیستا لە قوڕاندا نەبێ، ئەووە جیا، وەک هەندیک
لە زانایان شتێکی وایان گوتووە، بەلەم ئەووەش یتوبستی بە بەلگەی سەلمێنەر

(۱) له کښې: (قورځانی مه زن له نوژده ته وهردا) تیروته سله تر باسی مه سله ی (نه سخ) مان کردوه، سه لماندو ومانه هیچ نایه تیک له قورځان دا نیه بگونجی به نه سخراوه (مه نسوخ) دابری.

دەكات، چونكە من قەناعەتم وایە، خوا هیچ ئایەتیکى نەناردو، فەرماشتى خوا بى و ئایەتى خوا بى، دایبەزاند بى و، دواىى کارى پى نەکرى، بەس حوکمەکەى، چ جاي بشخوئىتەو دەو کارىشى پى نەکرى! من پىموايە کە هیچ ئایەتیک بەوجۆرە هەر نەبوو.

ئىجا با سەرنج بدەين:

ئایا ئەم ئایەتە دەگونجى بلین: حوکمیکى ئىدایە نەسخ کراوئەو؟

پىم وایە نەخیر، با لەو بارەو سەرەتا راي (أبو مسلم الأصفهاني) بىنم، کە یەکیکە لە زانیانی بەرجەستەى ڕوونکردنەو دى ماناکانى قورئان، کە من رایەکەیم لە (فخرالدين الرازي) دەو تەفسیری (التفسير الكبير) دەو هیناوە.

(أبو مسلم الأصفهاني) دەلى: موناقيقەکان ئامادە نەبوون مالى خوڤان بەخشن و، کۆمەلىک لە موناقيقەکان هەبوون، کە وازيان لە نىفاق هینابوو، بە ڕوالت و بە پەنھانىش ئىمانيان هینابوو، ئىمانیکى راستەقینە، ئىجا خواى بەرز وىستى ئەوانەى بەراستى ئىمانيان هیناوە، لەو موناقيقانەى بە ڕوالت خوڤان بە مسولمان پىشان دەدەن، لىکیان هەلاوئى و لىکیان جىباکاتەو، بۆبە فەرمانى کرد، بەو کە هەر کەسى وىستى پىغەمبەرى خوا ﷺ بە شىوێ تابیەت بدوئى، دەبى خیریک بکاتە پىشددەستى، تاكو ئەوانەى ئىمانیکى راستەقینەیان هیناوە، لەوانەى لەسەر حالەتى نىفاقە ئەسلیبەکەى خوڤان مابوونەو، لىکیان جىباکاتەو، ئىجا لە ئەنجامى ئەو دەدا کە ئەو ئەرکە بۆ ئەم بەرژوونەندىیە دیارىیکراوە بوو، ئەو بەرژوونەندىیەش تابیەت بوو بەوئەندە کاتەو.

دواىى (فخرالدين الرازي) دەلى: کورتەى قسەى (أبو مسلم الأصفهاني) ئەو یە کە ئەو ئەرکە بەستراوئەو بە ئامانجیکى دیارىیکراوە، هەر بۆبە دەبوایە کاتیک ئەو ئامانجە دیارىیکراوە دیتە دى، ئەو حوکمەش نەمىنى، ئەمەش پى ناگوئى: نەسخ، دواىى (الرازي) دەلى: ئەمە قسەیکى باشەو هیچ عەببى

نیه، به لأم له لای زور بهی زانیان و اباو، که ثم نایه ته نه سخ کراوه ته وه، به لأم راجیایان هیه له سه ر لایه ر (ناسخ) ده کی:

ا- هه ندیکیان گوتوو یانه به: ﴿أَسْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيَّ يُحَوِّلُكُمْ صَدَقَتِ﴾ المجالدة،

ب- هه ندیکیان گوتوو یانه: نه سخ بو ته وه، به واجب بوونی زه کات، که زه کات فه رز کراوه، ثم مه لایراوه!

۸- رای بندهش نه وه دیه که تمه ته نیا راهیتانی خوی په روهر دگار بوو بو مسولمانان، له سه ر چو نیه تی مامه له کردن له گه ل پیغه مبه ری خوادا، پاشان له گه ل حوکمران و بهر پرسی دیکه شیان دا، که کم و زور به دوی پیغه مبه ری خوا ده که ون، مه به ست لی خسته رووی نه رکیکی شه رعیی پابه ندیی پیوه کراو، نه بووه، تا کو بکو تری: نه سخ بو ته وه، نجا وه ک پیشریش گوتمان: هه ر له سه ره تاوه خوا فه رمووی: ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ يَعْدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ المجالدة، نا تمه بو تیوه با شتره و پاکتره، خوا نه یفه رموو: نه وه نه رکیکه و ده بن بیکه و، نه گه ر نه یکه ن گونا به ران! به لکو فه رمووی ته: نه وه با شتره و پاکتره، نجا هه ر نه و کاته ش فه رمووی: ﴿فَإِنْ لَمْ يَعْدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ المجالدة، نه گه ر نه تانبوو، خوا لیبورده ی به به زه ییه، که واته: هه ر نه و کاته ش بو که سانی که نه یانبوه، مولزه م نه بوون و نه رکیکی گشتی نه بووه، روو له مسولمانان بکات، به لکو نه رکیک بووه رووی له مسولمانان کی پاره دارو ساماندار کرده، دوی خوا فه رمووی: ﴿أَسْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيَّ يُحَوِّلُكُمْ صَدَقَتِ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا أَلْسِنَتَكُمْ وَارْأَوْا الزُّكُورَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ المجالدة، واته: نایا ترس و بیمتان هه بوو، که پیش دواندی پیغه مبه ر به تابه ت، هه ندی خیرو به خشین و چاکه بکه ن، نه گه ر نه وه تان نه کرد، نه وه خواش گه رایه وه سه رتان، نوژی بهر پابه کن و زه کات بده ن و فره مان به ری خوا و پیغه مبه ری خوا بکه ن.

یانی: نه وانه نه رکه نه سلویه شه رعیه کانن، به لأم نه وه ی دیکه شتیکی کاتی بوو، بو راهیتانی مسولمانان، له بهر نه و حیکمه تانه ی با سمان کردن، که زیاتر

قەدری کاتی پێغه مبهەر ﷺ و، دواندنی تایبه تی پێغه مبهری خوا ﷻ بگرن و، زۆر سەری قالد نەکن و، رایان بهێنن کە لە مەودوا هەر کە سێک، هەر کاتی کە کیفی لیبوو، نەچی بو لای پێغه مبهەر ﷺ و، کاتی بگری و سەر قالی بکات و، بزانی کە پێغه مبهری خوا ﷻ لە لای خوای مەزن قەدر و پایە ی زۆر بەرزە، ئەوە تا خوا لە سەر ووی حەوت ئاسمانانەوه، باسی چۆنیەتی دواندنی پێغه مبهەر ﷺ و چۆنیەتی لە گەل دانیشتنی، دەکات.

ئنجای خوای پەر وەردگار باسی نەسخیشی نە کردووە، واتە: دوا ی ئەوە ش کە خوا ئەو ئایە تە ی دابە زانند، ئە گەر کە سێک خێریکی کردبایە، ئنجای چووایە قسە ی لە گەل پێغه مبهردا ﷺ کردبایە، شتیکی زۆر باشی کردووە، چونکە خوا کە دە فەر موو: ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لِّكَ وَأَطْهَرُ﴾، ئەوە بو ئیو ه باشتەر و پاکترە، بێگومانیش شتیکی کە پاکتر و باشتەر بێ، خوا نەسخی ناکات و لاینا بات، واتە: دوا ی ئەوە ش کە ئەو ئایە تە دابە زیو ه، ئە گەر کە سانیک وەک جێبە جێ کردنی ئەو فەرمانە، وەک جێبە جێ کردنی ئەو ڕێنماییە ی خوا، خێریکیان کردبایە، دوا ی چووایە خزمەت پێغه مبهرو ﷺ قسە ی تایبە تیان لە گەل کردبایە، شتیکیان کردووە کە بو ئەوان چاکتر و پاکترە، شتی ئاواش نەسخ و لابردنی بە سەردا نایەت.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دهریسی چوارهم ❖

نهم دهرسه مان نو (۹) نایه تی کو تایی سووړتی (المجادلة) ده گریته غوږی، نایه ته کانی: (۱۴ - ۲۲)، تهوهری سهره کیی نهو نو نایه ته ش، باسی ده غه ل و دوو پرووه کانهو، کهین و بهینیان له گه ل جوله که کان داو، نهو سزا سه خته ی له پوړی دوايیدا له سهر نهو چاوه پریانو، سهره نجام ناوړه د کردنی نهو ده غه لانه یه به کومه لی شهبتان (حزب الشيطان).

دوایی ږاگه یانندی تهو پراستییه که بهر بهر ه کاښکه ران و دژایه تییکه رانی خواو پیڅه مبه ره که ی ﷺ له زه بوون ترینان و زمترینان ده بن و، خواو پیڅه مبه رانی شی **عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** زآل و بالاده ست ده بن.

له کۆتاییدا پگاهیاندى ئهو راستییه، که ههر کهس بپرای به خواو به پۆزى دوایى هه بێ، هه رگیز دۆستابه تى و غۆشه و یستى، به ربه ره کانیکه ران و، دژایه تیکه رانى خواو پێغه مبه ره کهى ﷺ ناکات، هه رچه نده ئه وانه باب و پۆله و بپراو خزم و هۆزیشیان بن.

سه‌ره‌نجامیش نه‌و جوړه‌که‌س‌انه به‌ کومه‌لی خوا (حزب‌الله) ناوزده‌ده‌کړین،
که‌ چټکایان به‌ه‌شته‌و، خواش‌لټیان رازیو‌ه‌ رازی‌شان ده‌کات.

إِلَى اللَّهِ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ فَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٣﴾ لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٤﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ يُحْسِنُونَ كَلِمَةً عَلَى مَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿١٥﴾ اسْمُودَ عَلَيْهِمُ السَّيْطَانُ فَانْهَمُ ذِكْرَ اللَّهِ

أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿١٧﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَبُكَ أَنَا وَمُرْسِلِيكِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿١٨﴾ لَا يَجِدُ
قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ
أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم
بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٩﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{ئەى موخەممەد!} ئایا سەرنجى ئەوانەت نەداوه، دۆستابەتیی کۆمەڵیکیان
کردوه، خوا لییان تووڕە بووه (کە جوولەکەکانن)، ئەوانە نە لە ئێوه و
لەوانیشن و، لەسەر (قەسەى) درۆ سوێند دەخۆن و دەشزانن (کە درۆزنن)
﴿١٦﴾ خوا نازار (و سزا) بەکى سەختى بۆ ئامادە کردوون، بێگومان ئەوان (بەو
پەفتارەیان) خراپترین کاردەکەن ﴿١٧﴾ سوێندەکانیانیان کردوونە سوپەر (بۆ خو
پاراستن لە کەشف بوون) سەرەنجام پێگى (خەلک) یان کردوه لە پێى خوا،
بۆیە ئازارو سزایەکى پێسواکەریان هەیه ﴿١٨﴾ سامان و پۆلەکانیان لە بەرانبەر
(سزای) خوادا، هیچ دادیان نادەن (سوودیان پێ ناگەیهنن)، ئەوانە هاوێلى
ئاگر (دۆزەخ)ن، تێیدا هەرماو دەبن ﴿١٩﴾ ئەو پۆرژە کە خوا تێکراپیان زیندوو
دەکاتەوه، نەجا سوێندى بۆ دەخۆن، وەک چۆن (ئێستا) سوێند بۆ ئێوه دەخۆن
و، پێشيان وایە ئەوان لەسەر شتێکن (لە هەق)، ئەها (بزان!) بە دلتیایى
ئەوان درۆزنن ﴿٢٠﴾ شەیتان خستووێهە بن خۆى (بەسەریان دا زالبوو) و یادی
خواى لەبیر بردوونەوه، ئەوانە کۆمەڵى شەیتانن، ئەها (وریا بن!) بە راستى
کۆمەڵى شەیتان زانبارن ﴿٢١﴾ بە دلتیایى ئەوانەى دژایەتیی خواو پیغەمبەرەکەى

ده‌که‌ن، نه‌وانه له تیو (پیزی) هه‌ره زه‌بوونان دان (۲۲) خوا نووسیویه‌تی که بیگومان خۆم و پیغه‌مبه‌رانم زāl ده‌بین، (به‌سه‌ر ناحه‌زاندان) به‌دنیایی خوا به‌هیزی بالاده‌سته (۲۱) کۆمه‌لیکت چنگ ناکه‌ون، پروایان به‌خواو پۆزی دواپی بی، که‌سیکیان خۆشبووی که‌دزایه‌تی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌کات، هه‌رچه‌نده بابیان، یان کو‌ریان، یان برایان، یان هۆزیان بن، نه‌وانه (خوا) پروای له‌دلیاندا نووسیوه (و چه‌سپاندوه)، به‌پوو‌حیک له‌لایه‌ن خۆیه‌وه پش‌تگیری کردوون و، ده‌یان‌خاته باخانی‌که‌وه پروباریان به‌ژێردا ده‌پۆن، تیاندا هه‌رماون، خوا لێیان رازییه‌و (نه‌وانیش) لێی رازیین، نه‌وانه کۆمه‌لی‌خوا، نه‌ها (بزانه‌!) به‌س کۆمه‌لی‌خوا سه‌رفراز (و به‌مراد که‌یش‌توو) ن (۲۲).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(الْإِيمَانُ): (الْإِيمَانُ: جَمْعُ الْيَمِينِ وَأَصْلُهُ الْجَارِحَةُ، وَالْيَمِينُ فِي الْخَلِيفِ مُسْتَعَارٌ مِنَ الْيَدِ اعْتِبَارًا بِمَا يَفْعَلُهُ الْمُعَاهِدُ وَالْمُعَالِفُ)، (إِيمَانٌ كَوَى يَمِينُهُ)، له‌ئه‌سلدا به‌مانای نه‌و نه‌ندامه‌یه، واته‌: ده‌ست، به‌لام سویند خواردن، که‌ وشه‌ی (يَمِينٌ) ی بۆ خوازراوه‌ته‌وه، له‌و پرووه‌وه‌یه که‌ بابای په‌یمانده‌رو بابای به‌لێنده‌ر به‌که‌سیک، ده‌ست ده‌خاته تیو ده‌ستی.

(جُنَّةٌ): (الْمَجَنُّ وَالْمَجَنَّةُ: الثُّرْسُ الَّذِي يَجُنُّ صَاحِبُهُ، جَاءَ فِي الْحَدِيثِ: الصَّيَامُ جُنَّةٌ)، (جُنَّةٌ) به‌مانای قه‌لغان، سوپه‌ر، (مَجَنُّ وَ مَجَنَّةٌ) به‌و قه‌لغانه‌ ده‌گوتری: که‌ خاوه‌نه‌که‌ی ده‌پاریزی و ده‌پۆشی (له‌ کاتی شه‌ردا، به‌کاریان هێناوه، مه‌تال و سوپه‌ری پێ ده‌لێن، قه‌لغانی پێ ده‌لێن) له‌ فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ردا هاتوه (ص: ۲۲): (الصَّيَامُ جُنَّةٌ)، واته‌: پۆژوو گرتن قه‌لغانه، سوپه‌ره (چونکه‌ خاوه‌نه‌که‌ی ده‌پاریزی له‌ شه‌یتان و، له‌ خوتخوته‌و دنده‌دانه‌کانی، وه‌ک تیر وان، که‌ بابای جه‌نگاوه‌ر بۆ به‌رانبه‌ره‌که‌ی ده‌یان‌هاوی).

(اَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ): شهيتان خستوونيه ژير ړكيفى خوځى، يان: وه بن خوځى داون و به سهریان دا زالېووه، (الْحَوْذُ: اَنْ يَتَّبِعَ السَّائِقُ مَخَاضِي الْبَعِيرِ، اَي: اَذْبَارَ فَخِذِيهِ فَيُعْتَفِ فِي سَوْفِهِ، اَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ: اسْتَفْهَمُ مُسْتَوِلِيًا عَلَيْهِمْ)، (حَوْذُ: بریتیه له وهی که بابای لیڅور، که نازهل لى ده خوړی و حوشران لى ده خوړی، به تاییه ت شوین سمته کانی حوشر بکهوځى، (پشتی ږانه کانی) و به توندی لى بخوړی، نجا نه گهر حوشره، هیستره، گویدر ژړه، به نه قیزه تپوهی بڼه نى، یان به قه مچى لى بدات، تاكو چاکتر بروا، (اَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ) واته: شهیتان لیڅوریون و به سهریاندا زالېووه و خستوونیه ژیر ړكيفى خوځیه وه.

(حَرْبُ): (الْحَرْبُ: جَمَاعَةٌ فِيهَا غَلْظُ)، (حَرْبُ): بریتیه له کومه لیک زبری و پته ویی و قاییم و قولیان تیدابى.

(يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ): دژایه تی خواو پیغه مبه ره که ی ښه ده کهن، (يَتَأْنَسُونَ) واته: سه ږیجی ده کهن، (الْحَدُّ: الْمَنْعُ)، (حَدٌ) به مانای نه هیشتنه، (الْمُخَالَفَةُ، وَمَنْعٌ مَا يَجِبُ عَلَيْهِ)، (مُخَادَّةٌ) به مانای سه ږیجی کړدن و، نه وهی له سه ری پیوسته لاملی لى بکات و، ناماده نه بى جبه جتى بکات.

(يُؤَادُّونَ): خوشیانده وین، دوستایه تیان ده کهن، (وَدِدْتُ الرَّجُلَ وَدًّا: أَحْبَبْتُهُ، وَالْوُدُّ: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ وَمَنْ يَؤَادُّنَ، يُؤَادُّونَ وَيُظَاهِرُونَ)، نه گهر که سټیک بلئ: نه و پیاوهم خوشدهوځى، ده لئ: (وَدِدْتُ الرَّجُلَ وَدًّا)، به خوشویستیک نه و پیاوهم خوشویستوه، (وُدٌ) بریتیه له خوشویستنی شټیک و، ناوات پئ خواستنی، (يُؤَادُّونَ) به مانای دوستایه تیان له گهل ده کهن و پشتگیریان ده کهن.

(كُتِبَ): نووسراوه، تومار کراوه، چه سپینراوه، (يَعْرِى بِالْكِتَابَةِ عَنِ الْإِبْطَاتِ وَالتَّقْدِيرِ وَالْإِنْجَابِ وَالْفَرْضِ وَالْعَزْمِ)، نووسین به کارده هیترى بو ته عبیر کړدن له: چه سپاندنی شټیک و نه اندازه گیری کړدن شټیک و پیوسته کړدن شټیک، ږینی شټیک و، ږیرادانی شټیک.

(وَأَيَّدَهُمْ): (أَيَّدَ: فَعَّلَ مِنَ الْأَيَّدِ، أَي: الْقُوَّةِ الشَّدِيدَةِ)، (أَيَّدَ): بە ماناي ھېز، نىجا (أَيَّدَ)، (فَعَّلَ) يە لەو، واتە: پىشتىگىرى كىردۈ بە تەواۋى، (يُؤَيِّدُ: يَكْتُرُ تَأْيِيدُهُ، أَيَّدَهُ تَأْيِيدًا: قُوَّةً، وَفَاعِلُهُ مُؤَيِّدٌ، (يُؤَيِّدُ) زۆر پىشتىگىرى دەكات، (أَيَّدَهُ تَأْيِيدًا) واتە: بە ھىزى كىرد، بىكەرى (أَيَّدَ) بىرىتە لە (مُؤَيِّدٌ) پىشتىگىرىكەر، (مُؤَيِّدٌ) پىشتىگىرىكەر.

(بِرُوحٍ مِّنْهُ): بە ھوۋىك لەلايەن ھۆيەو، (الرُّوحُ هُنَا: عِنَايَةُ اللَّهِ وَلُطْفُهُ)، ھوۋ كىرەدە مەبەست پىتى ئاگا لىيۋونى ھاۋا مېھرىبانىيى و سۆزۈ پەرۋى ھاۋى، بۇ ھوۋ مەۋقە، يان بۇ ھوۋ خەلگە.

(الْمُفْلِحُونَ): (الْفَلَحُ: الشَّقُّ، الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ: يُشَقُّ، الْفَلَاحُ: الْأَكَارُ الزَّارِعُ، لِأَنَّهُ يُفْلِحُ الْأَرْضَ، وَالْفَلَاحُ: إِذْرَاكُ الْبُغْيَةِ وَالظَّفَرِ، فَالْفَلَاحُ الدِّيْنِيُّ: الظَّفَرُ بِالسَّعَادَاتِ الَّتِي تَطِيبُ بِهَا حَيَاةَ الدُّنْيَا، وَهُوَ الْبَقَاءُ وَالْعِنَى وَالْعِزُّ، وَالْفَلَاحُ الْأُخْرَوِيُّ: بَقَاءُ بِلَا فَنَاءٍ، وَغِنَاءُ بِلَا فَقْرٍ، وَعِزٌّ بِلَا ذُلٍّ، وَعِلْمٌ بِلَا جَهْلِ)، (مُفْلِحُونَ) كۆى (مُفْلِحٌ) ھ، لەسەر كىشى (مُفْعِلٌ) ھو ناۋى بىكەر (إِسْمُ فَاعِلٍ) ھ، واتە: باباي سەرفراز بە مراد گەشىتو، ئايا لە چىيەو ھاتو؟ لە (فَلَحَ) ھو ھاتو، واتە: لە تىكرىد، غەپەب گوتوۋىانە: (الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ)، ناسن بە ناسن دەقلىشىرى، لەت دەكرى، (فَلَاحٌ) جوتيار بۆچى پىتى دەگوتىرى: جوتيار؟ چونكە زەۋىيەكە دەكىلىن و دەپقەلىشىن تىكە نەمامى تىدا بىنىرى، ياخود تۆۋى تىدا بېچىنى، (فَلَاحٌ) واتە: بەبى گىرە (شِدَّةٌ) بىرىتە: لە بە مراد گەشىتى و، بە ئامانچ گەشىتى.

نەۋىش دوو جۆرە (رَاغِبِ الْأَصْفَهَانِي) دەلى: سەرفرازىي و بە مراد گەشىتنى دىنا، بىرىتە لە ھەدەست ھىنانى ھو بەختە ھەرىيانەى ژيانى دىنايان پىخۇشەبى، كە سى شتى:

مانەو، بىن نىيازى، بالادەستى.

بەلەم سەرفرازىي پۇژى دۋانى، چۈار شتە:

مانه وه به بی مردن، بی نیازی به بی هه ژاری، بالادهستی به بی زه بوونی،
زانیاری به بی نه زانی.

نه وانه ش نه نیا له به هه شتدا، بو مروف دهسته بهر ده بن.

هو ی هاتنه خواره وه ی نایه ته کان

له باره ی هو ی هاتنه خواره وه ی نه و نایه ته موباره که وه ی ده فهرمو ی: ﴿يَوْمَ
يَعْتَبُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُمْ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكَ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ (۱۸)
نهم گپ در او هیه دینین:

اعن ابن عباس رضی الله عنه، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَالِسًا فِي ظِلِّ حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِهِ،
وَعِنْدَهُ نَفَرٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ: إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ إِنْسَانٌ فَيَنْظُرُ إِلَيْكُمْ بِعَيْنِ شَيْطَانٍ، فَإِذَا
جَاءَكُمْ فَلَا تَكَلِّمُوهُ، فَلَمْ يَلْبَثُوا أَنْ طَلَعَ عَلَيْهِمْ رَجُلٌ أَزْرَقُ، فَقَالَ حِينَ رَأَاهُ: غَلَامٌ تَشْتُمْنِي
أَنْتَ وَأَصْحَابُكَ؟ فَقَالَ: ذَرْنِي أَتِيكَ بِهِمْ، فَحَلَفُوا وَاعْتَذَرُوا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَوْمَ يَعْتَبُهُمُ اللَّهُ
جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُمْ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكَ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ (۱۸) (أخرجه
أحمد: ج ۱، ص ۲۶۷، ۲۴۰، ۳۵۰، والطبري في جامع البيان: ج ۲۸، ص ۱۷، والطبراني: ۱۲۳۰۷
والبزار: ۲۲۱۲، انظر: الإستهباب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۳۴۹، إسناده صحيح).

واته: عه بدول لای کوری عه عباس رضی الله عنه ده لئ: پیغه مبه ری خوا رضی الله عنه له سیبه ری
ژوو ری ک له ژوو ره کانی دانیشتبوو، خه ری ک بوو سیبه ره که کورت بیته وه، (واته:
بایی نه وه نده نه بی سیبه ری لیبکات و، بکه ویته به رخو ر، پیغه مبه ری خوا رضی الله عنه:
فه رموو ی: نیستا پیاو ی ک دئی بو لاتان، به چاوی شه یتان ته ماشاتان ده کات، نه گهر
هات بو لاتان مه یدوینن، هینه دی پی نه چوو پیاو ی ک هات، پیغه مبه ره رضی الله عنه بانگی
کردو فه رموو ی: بوچی خو ت و هاو ده له کانت جینیوو قسه ی ناشیرینم پی ده لئین؟
گوئی: بانگیان ده که م (واته: ده چم ره فیه که کانم بانک ده که م، بو نه وه ی پا کانه ت

بۇ بىكەن! كە بانكى كىردن دەستىيان كىرد بە سۆيىند بە خوا خواردن و پۆزىش
 ھىئانەو، كە ئەو ھىيان ئەكردو، وایان ئەگوتو، ھەتا پىغەمبەر ﷺ چاوپۆشىي
 لىكىردن! لەو بارەوہ خوا (عزوجل) ئەو ئايەتە موبارەكەي دابەزاند، واتە: ئەو
 پۆزەش كە خوا زىندوويان دەكاتەو، سۆيىندى بۇ دەخۇن، وەك چۆن سۆيىند بۇ
 تىوہ دەخۇن، پىشيان وایە لەسەر شتىكن لە ھەق، ئاگادار بن! ھەر ئەوانەن
 درۆزنى راستەقىنە، وەك جگە لەوان كەس درۆي ئەكرد بن، ھىندە درۆزىن.

مانای گىشتىي ئايەتەكان

خوا ﷻ لە كۆتايى ئەم سوورەتە موبارەكەي (المجادلە)دا، وەك پىشترىش
 لە پىتناسەي ئەم دەرسەدا گوتمان، سەرەتا باسى دەغەل و موناڧىقەكان دەكات،
 كە كەين و بەنيان لەگەل جوولەكەكان دايە، ئەو ھەش كە ھۆكارى ئەو ھەيە
 خۇيان پەنھان بىكەن و، مسولمانان نەيانناسن، بىرىتە لە زۆر سۆيىند خواردنيان،
 سۆيىندەكانيان كىردوونە مەتال و قەلغان و بۆسەر سەرى خۇيانيان بەكاردىنن،
 ھەر لەگەل كەسىك تەنگى پى ھەلچىن و سەغلىقى كىردن، بۆچى واتانگوت؟
 بۆچى واتانكرد؟ سۆيىند دەخۇن و، خەلكىكى سادەو دىئاساڧىش ھەيە، بىروا بە
 سۆيىندە درۆيەكانيان دەكات، نىجا خوا ﷻ ئەوانە بە كۆمەلى شەپتان دەناسىتى،
 دوايىش خوا ﷻ ئەو ھەرادەگەيەننى كە بە دلىيائى خواو پىغەمبەرەكەي ﷺ
 سەرەكەوتوون و، زالان بەسەر ئەوانەدا، كە دژايەتتيان دەكەن.

دوايى خوا ﷻ ئەو ھە پىغەمبەرەكەي و، ھەر خۆيئەرىكى دىكەي قورئان
 ھەرادەگەيەننى، كە تۆ ھەرگىز كەسائىكت دەست ناكەوئ، بىروايان بە خواو بە
 پۆزى دوايى بن، دۆستايەتتى و خۆشەويستىي و نىزىكىيان لەگەل كەسانىكدا
 ھەبن، كە دژى خواو پىغەمبەرەكەينى، ھەرچەندە ئەو كەسانە باب و براو
 كوپو خىزم و ەشىرەتشيان بن.

دوايي خوا ﷻ مه دحي نهو جوړه كه سانه ده كات، كه خوا ﷻ تېماني له دلدا چه سپاندوون و، به پرووح له لايهن خوږه وه به هيزي كردوون و، نهوانه شوين و جينكاو ريگيان به هه شته، لهويدا هه رماو ده بن و، به كومه لي خوا (حِزْبُ اللّٰه) ش ده يانناستين.

سهره تا ده فهرموئ: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾، نايا سهرنجت نه داوه ته نهو كه سانه ي، دؤستايه تبي كومه ليك ده كهن، خوا لتيان تووره بووه! ثم (اَلَمْ تَرَ) ده گونجتي پروي دواندن له پتغه مبهري خاتهم بن ﷻ، كه نهوه زياتر پنده چي و، ده شگونجتي پروي دواندن له هه كه سيك بن، به بن دياريكردن، نه ي مروف! نه ي هه كه سيك كه قورن ان ده خوږينه وهو هه كه سيك له كومه لگادا ده ژي! نايا تو سهرنجي نهوانت نه داوه دؤستايه تبي كومه ليك ده كهن، خوا لتيان تووره بووه! هه موو پروونكه رهواني قورن ان له سهر نهوه يه كده نكن، كه مه به ست لهوانه جووله كه كانن، چونكه خوا ﷻ له چهند شوني قورن اندا، جووله كه كانن به وه ناوزه د كردوون، كه لتيان تووره يه، وه كه له سووره تي (المائدة) دا ده فهرموئ: ﴿قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مُتَوَبِّعًا عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ لَعْنَةِ اللّٰهِ وَغَضِبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ عَنْ سَوَاوِ السَّبِيلِ﴾، (المائدة، واته: بلن نايا هه وائلان بده من به سزاي خراپتر له وه له لاي خوا؟ كه سانيكن خوا لتيان تووره بووه مه يموون و به راز گه لي تي دا په خساندوون و، طاغووتيان په رسته وه، نهوانه پتگه يان خراپتر وه، گومرا ترن له راسته پري.

بيگومان نهوانه ش كه خوا هه نديكياني مه سخ كردوون به شيوه ي مه يموون و به راز، جووله كه كان بوون، كه به (أَصْحَابِ السَّبْتِ) ناسراون و به سهرهاته كه يان له سووره تي (الأعراف) دا هاتوه^(۱)، كه واته: مي صداقي به كه م (به كه مين كومه ليك كه تم پناسه ي «تووره يي خويان له سهر چه سپوه» به سهر ياندا بچه سپن) جووله كه كان بوون، به لام هه كه سيكي ديكه ش، وه كه جووله كه كان بكات، دياره

خوئا ھەر لىتى توورپەيە، خوا تەنيا لە جوولەكەكان توورپە نەبوو، خوای دادگەر بۆيە لە جولەكەكان توورپە بوو، چونكە ھەقيان ناسیبوو و شوئى نەكەوتن، ھەر بۆيە لە سوورپەتى (الفاتحە) دا، كە خوا لەسەر زمانى بەندە چاكەكانى دەفەر موى: ﴿أَعْدِيَ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾﴾ الفاتحە، واتە: بمانخە سەر پىي راست يان: لەسەر پىي راست بەردەوامان بكە، پىي ئەوانەى چاكەت لەگەڵ دا كردوون، نەك پىي لىتوورپە بووان و، نەك پىي گومرا بووان.

لە فەرمايشتى پىغەمبەردا ھاتو: ﴿إِنَّ الْمَغْضُوبَ عَلَيْهِمْ: الْيَهُودَ، وَإِنَّ الضَّالِّينَ: النَّصَارَى﴾^(۱)، واتە: لىتوورپە بووان، غەزەب لىگىراوان، جوولەكەكانن، لەبەر ئەوئى ھەقيان ناسى و شوئى نەكەوتن و، گومرا بووان و سەرگەردانان نەصرانىيەكان بوون، لەبەر ئەوئى بە پىيان نەزانى و، سەريان لە خۆيان شىواند، چونكە ھەندىكيان بە دواى ھوكمرانەكان كەوتن و، ھەندىكيشيان لەبەر دەمارگىرى و خۆشويستيان بۆ عىساي كورى مەريەم (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و خۆشويستيان بۆ نەصرانىيەت، پىي لىگرتن، چاوو عەقڵ و دلى خۆيان بكەنەو، بە پرووى دوا پەيامى خوای پەرورەدگاردا، لە ھالىكدا عىساش موژدەى پىدا بوون، كە لە دواى من پىغەمبەرىك دى بە ناوى ئەحمەد ﷺ: ﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَتَنَبَّأُ بِإِذْنِ اللَّهِ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرُسُولِي يُاقِ مِنْ بَعْدِي أَنَّهُ أَحَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾﴾ الصّف.

﴿مَا هُمْ بِمَنْكُم وَلَا مِنْهُمْ﴾، ئەوانەى دۆستابەتیی ئەوانە دەكەن، كە خوا لىيان توورپە بوو، واتە: دۆستابەتیی و كەين و بەينيان لەگەڵ جوولەكەكان دا ھەبە، شتى ژىر بە ژىريان ھەبە: لە ئىوہ نىن كە مەبەست پىيان موناقيق و دەغەلەكانن، مسولمان و پروادارنىن، با خۆشيان بە مسولمان پىشان بەدن، ﴿وَلَا مِنْهُمْ﴾، لە جوولەكەكانىش نىن، چونكە بىپروان، پروايان بە ھىچ كىتيان نى، ﴿وَيَحْفَظُونَ عَلَى

اَلْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۰﴾ سویندیش له سهر درؤ ده خوون و ده شزانن (که درؤ ده کهن)،
 نجا که سیک سویند بخوات و بشزانی سوینده که شی درؤیه، نه وه پتی ده گوتری:
 (الیمین الغموس) سویندی نقوومکه، چونکه خاوه نه که ی له گوناح دا نقووم
 ده کات، جاری وا هه یه که سیک که سویند ده خوات، گومانیکی هه یه، یان هه
 به راستی پتی وایه، شته که وایه، نه وه له و پرووه که مته رخمیی کردوه، که
 سویندی خواردوه و گونا حبار، ده بو وایه، چاکتر شته که ساغ بکاته وه، به رله وه ی
 سویندی له سهر بخوات، به لام جاری وا هه یه گونا هباریش نیه، نه گهر قه ناعه تی
 ته وای و ابووبتی و، هه ولی خویشی دابی بو ساغ کردنه وه ی شته که وه، مه به ستی
 له سوینده که ش نه وه نه بی، حقی که سیک دیکه بخوات، یان ناهه قیه کی
 خو ی بکاته هه ق، به لام سویندی به درؤ: (الیمین الغموس) ی نا و نراوه و، پیشی
 ده گوتری: (قول الزور، وشهادة الزور) قسه ی درؤو شایه دی به درؤ، که سیک
 بزانی درؤ شه و بیلی، نه وه گونا هه که ی زور گه وره یه.

﴿۱۱﴾ اَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ﴿۱۱﴾ خوا نازارو سزایه کی سه خت و توندی بو ناماده
 کردوون، ﴿۱۲﴾ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲﴾ به دنیایی نه وه ی ده یکه ن خراپترین
 کرده وه یه، خراپترین شته که نه وانه نه نجامی ده دن.

﴿۱۳﴾ اتَّخَذُوا اٰیْمَنَهُمْ جُنَّةً ﴿۱۳﴾ سوینده کانی خو یانیان کردوونه سوپهر، کردوونه مه تال
 و قه لغان و به لا کپه وه و پاریزهر، ﴿۱۴﴾ فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ﴿۱۴﴾ له نه نجامی نه وه دا،
 خه لکیان له ری خوا لادوه، نه گهر (صد) به تپه که پر بو به رکار (متعدی)
 به کارهاتی، به لام نه گهر به (لازم) واته: به کورته لاتوو له سهر بکه، به کارهاتی،
 ﴿۱۵﴾ فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ﴿۱۵﴾ واته: خو یان له ری خوا لایاندا، چونکه (صد) به مانای
 (انصرف) لایداو، به مانای (صرف)، خه لکی لادا، واته: بو خو ی لایدا، یان خه لکی
 لادا، به هه ردوو واتایه که به کارهاتوه، ﴿۱۶﴾ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿۱۶﴾ بویه نه وانه نازارو
 سزایه کی پسوا که رو زه بوون که ریان بو هه یه.

لَنْ نَقِيَّ عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ سَامَانَهُ كَانِيَانِ ۖ وَرَبُّهُ كَانِيَانِ لَهُ
 به رانبەر خوادا هیچ سوودیان پێ ناگهیهنن، هیچ ئەندازیهک لە سوود، واتە: لە
 به رانبەر سزاو تۆلەو جەزەبە ی خوادا، ۖ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۖ ئەوانە
 هاوێلانی ناگرن، یاخود خاوەنانی ناگرن و، لە نێو ناگری دۆزەخدا هەرمایە دەبن.

يَوْمَ يَبْعَهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَقْلِقُونَ لَهُ ۚ كَمَا يَخْلِفُونَ لَكَ ۖ تَهُوَ رَوْذَى خَوَا زَيْنَدُوويان
 دەکاتەو، سوێندی بۆ دەخۆن، وەک چۆن تێستا سوێندی بە درۆ، بۆ تێو
 دەخۆن، لەو رۆژەشدا کە خوا زیندووویان دەکاتەو، کە رۆژی قیامەتە، لەوێش
 سوێندی بە درۆی بۆ دەخۆن، ۖ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۖ پێشیان وایە لەسەر
 شتیکن، واتە: لەسەر شتیکن لە هەق، ۖ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ۖ ناگاداربن! هەر
 ئەوانەن درۆزن، واتە: درۆکەری بە راستیی ئەوانەن.

کە دەفەرموی: ۖ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۖ پێیان وایە لەسەر شتیکن، واتە: ئەو
 کوفرو نیفاقە، وایە دڵاندا جێگیر بوو، لەوێش هەڵناکەنری، وەک چۆن لێرە
 بە هەندیک خەیاڵ و ئەندێشەو، خۆزگە ی پووچ، خۆیان هەڵخەڵەتاندو، ئەو
 حالەتە لەگەڵاندا بەردەوام دەبن و، لەوێش پێیان وایە لەسەر پێیەکی راست،
 یان پێیان وایە شتیکیان بە دەستەوێه.

یاخود: مەبەست ئەوێهە کە لەوێ ئەو حالەتەیان بۆ دروست دەبن و،
 پێیان وایە، ئەوانیش لەسەر شتیکن، بەلام خوا دەفەرموی: ناگاداربن! ئەوانەن
 درۆزن.

ۖ أَسْتَعِذُّ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ ۖ شەیتان خستووێه ژێر پکێفی خۆی
 و، وەبن خۆی داو و، دەستی بەسەردا گرتوون، بەسەریاندا زالبوو، یادی خۆی
 لە بیر بردوونەو، ۖ أُولَئِكَ جَزَبُ الشَّيْطَانِ ۖ ئەوانە کۆمەڵی شەیتان، دەستەو
 تاقمی شەیتان، ۖ أَلَا إِنَّ جَزَبُ الشَّيْطَانِ هُمُ الْفِتْرُونَ ۖ ناگاداربن! کۆمەڵی شەیتان
 هەر ئەوان، زیانباری راستەقینەن.

نجا خوا ﴿٢٧٨﴾ دواي باسي نهو دهغهٔ و موناقيق و دَل نه خوشانهو، كه ين و به پنيان به تايبهت له گهٔل جووله كه كاندا، باسي بابيه تيكی ديكه دهكات: ﴿٢٧٩﴾ اَلَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ اَوْلٰٓئِكَ فِي الْاٰذَانِ ﴿٢٨٠﴾ به دَلنيایي نهوانه ی بهر بهر كانی و دژايه تیی خواو پیغه مبه ره كه ی ﴿٢٨١﴾ دهكهن، نا تهوانه له ریزی هه ره زه بوونانن، له ریزی هه ره چاوه ره ژيرو ریسوايانن، يا خود: له ریزی هه ره بن دهسه لاتان و ملکه چانن، ﴿٢٨٢﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلٰی اَنَا وَرُسُلِي ﴿٢٨٣﴾ خوا نووسیویه تی و توماری كردوه: من و پیغه مبه رانم (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) زَال ده بین، سه ركه وتوو و زالین به سه ر ناحه زاندا، ﴿٢٨٤﴾ اِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٨٥﴾ به دَلنيایي خوا به هیزی بالاده ست و زاله، هه لبه ته خوا هه ر زاله، به لام مه به ست لیترده كه ده فهرموئی: (لَاغْلِبَنَّ) واته: پیغه مبه رانیک كه خوا ناردوونی، زَال ده بن به سه ر نه یارو ناحه زه کانیاندا، به لام خوا ﴿٢٨٦﴾ خَوِيٌّ پیغه مبه رانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) له خزمهت خویدا باسکردوون، واته: كه سیک كه دژايه تیی پیغه مبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دهكات، دژايه تیی خوا دهكات و، پیغه مبه رانی خواش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كه زالده بن و سه رده كه ون به سه ر نه یارانیان دا، نه وه سه رخستنی خوی پهره وردگارو سه ركه وتنی خوی به ﴿٢٨٧﴾ له سه ركه وتنی پیغه مبه ران دا بهرجه سه ته بووه، نه وه ش شتیكه کوتایی پپها توه، چونكه خوا خاوه تی نهوپه ری هیزو دهسه لات و زالییه.

كه ده فهرموئی: به دَلنيایي نهوانه ی دژايه تیی خواو پیغه مبه ره كه ی ﴿٢٨٨﴾ دهكهن، نهوانه له هه ره زه بوونانن، به دَلنيایي مه به ست پتی به پله ی به كه م رۆزی دوايه، كه تیدا زۆر زه بوون و ریسوا ده بن، چونكه كه ساتیک هه ن، دژايه تیی خواو پیغه مبه ره كه شی ﴿٢٨٩﴾ دهكهن، به لام له دنیا دا زه بوونی و ریسوايان پتوه دیار نابن و، به بالا دهستی و زالیی و فیرعه و نایه تیی ده میتنه وه.

به لام نه و واتیه شی هیه كه هه ر کاتیک ته هلی ئیمان هه بن و، شوینی پیغه مبه ری خوا بکه ون، له گهٔل نه هلی کوفردا روه به پروو ببنه وه، له دنیا شدا دوژمنانی خواو پیغه مبه ری خوا، زه بوون و ریسواو شه رمه زار ده بن.

ههروه‌ها که ده‌شفه‌رموئ: خوا توُماری کردوه: من و پیغه‌مبه‌رانم (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) سه‌رکه‌وتوو و زالین، نه‌مه‌ش دوو واتای هه‌ن: یه‌که‌م پوژئی دوابی، دووهم: سه‌رکه‌وتئی پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) له‌ پرووی مه‌عنه‌وییه‌وه، وه‌ک به‌لکه‌داریی و، هه‌ق پییوون و سه‌ربه‌رزیی، که نه‌مه‌ش بو هه‌موو پیغه‌مبه‌رانی پایه‌به‌رزئی خوا مسوگه‌رو ده‌سته‌به‌ر کراوه.

واتایه‌کی دیکه‌شی نه‌وه‌یه: زالبوونی پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) له‌ مه‌یدان دا، به‌سه‌ر ناحه‌زانیاندا، له‌ کاتی پروبه‌پروو بوونه‌وه‌دا، ده‌بی و، هیچ پیغه‌مبه‌رئی‌کمان نه‌بینیوه له‌گه‌ل دوژمنه‌کانی دا پروبه‌پروو بوو بیته‌وه‌و خوای موته‌عال سه‌ری نه‌خستیی و دوژمنه‌کانی زه‌بوون و پسوا نه‌کردبن، به‌لام پیغه‌مبه‌رانی‌ک (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) که نه‌وه‌یان بو نه‌په‌خساوه، له‌گه‌ل دوژمنه‌کانیان دا، به‌هیز پروبه‌پروو ببنه‌وه، وه‌ک زه‌که‌رییاو یه‌حیا علیهما السلام و هه‌ندی‌ک له‌ پیغه‌مبه‌رانی دیکه‌ی خوا، وه‌ک پیغه‌مبه‌رانی‌ک که خوا ده‌ربازی کردوون و، گه‌له‌ کافره‌کانیانی له‌ به‌ین بردوون، نه‌وانه له‌ پوژئی دوایدا زال و سه‌رکه‌وتوو ده‌بن، به‌سه‌ر نه‌یاره‌کانیاندا که له‌ راستیی دا سه‌رکه‌وتن نه‌وه‌یه، که له‌ وی‌دا دیته‌دی، به‌لام له‌ پرووی مه‌عنه‌وییه‌وه، له‌ پرووی به‌لگه‌و ده‌لیل و، پرووی هه‌ق پییوونه‌وه‌و، له‌ پرووی سه‌ربه‌رزیی و پاکیی و چاکییه‌وه، بیگو‌مان بو هه‌موو پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) نه‌و سه‌رکه‌وتن و سه‌ربه‌رزیه، ده‌سته‌به‌ر کراوه.

له‌ کو‌تایی دا، خوا ﷺ باسی کو‌مه‌لی خوئی ده‌کات و ده‌فه‌رموئ: ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾، هیچ کو‌مه‌لی‌کت ده‌ست ناکه‌وئ، ب‌روایان به‌ خواو به‌ پوژئی دوابی بی، ده‌ست ناکه‌ون و، هه‌رگیز نابن، ﴿يُؤَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، که خوشه‌ویستی و دو‌ستایه‌تیان هه‌بی له‌گه‌ل که‌سی‌کدا، که دژی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی ﷺ و، دژایه‌تی و به‌ربه‌ره‌کانیتی خواو پیغه‌مبه‌ری کردوه، هه‌رگیز کو‌مه‌لی‌کت ده‌ست ناکه‌ون، ب‌روایان به‌ خواو به‌ پوژئی دوابی

هه‌بن، دۆستایه‌تی و خوْشه‌ویستی له‌گه‌ڵ که‌سیک دا بکه‌ن، که دژی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی، واته: هه‌ر که‌سیک دۆستایه‌تی و نزیکیی له‌گه‌ڵ که‌سیک دا بکات، که دژی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی، نه‌وه دیاره‌ ب‌پروای به‌ خواو به‌ پۆژی دوایی نیه.

﴿وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾ هه‌رچه‌نده بابیشیان بن، کوریشیان بن، براشیان بن، هۆزو عه‌شیره‌تیشیان بن، واته: هه‌رچه‌نده نیزیکترین که‌سیشیان بن، مادام دژایه‌تی خواو پیغه‌مبه‌ری خوا بکه‌ن ﴿﴾ هه‌ر که‌سیک ب‌پروای به‌ خواو به‌ پۆژی دوایی بی، دۆستایه‌تی و خوْشه‌ویستی له‌گه‌ڵ که‌سی وادا نابن، ﴿أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ﴾ نا نه‌وانه خوا نیمانی له‌ دلدا چه‌سپاندوون، ﴿وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ﴾ له‌لایه‌ن خوْشه‌وه به‌ رووئیک به‌هیزی کردوون، پشتگیری و توندو توّل و قایمی کردوون، ﴿وَيَدْعُلَهُمْ جَنَّتِ بَحْرٍ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ده‌شیانخاته چه‌ند باخیکه‌وه که رووباریان به ژێردا ده‌پۆن، واته: رووبار به ژێر دره‌خته‌کانیان ده‌پۆن، ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ به‌ هه‌میشه‌یی تێیاندا ده‌مێننه‌وه.

که ده‌فه‌رموی: ده‌یانخاته نیو چه‌ند باخیکه‌وه، رووباریان به ژێردا ده‌پۆن، واته: تو که له‌ دوور را ته‌ماشای شوینی ب‌پواداران ده‌که‌ی، هه‌ر باخ و گوڵ و گوڵزارو سه‌وزایی دێته به‌رچاوت، نه‌گه‌رنا به‌س باخی رووت نیه، به‌لکو کۆشک و ته‌لاریان تێدا به‌وه، هه‌موو نه‌و شتانه‌یان تێدا هه‌ن، که بو ژیا‌نکی هه‌میشه‌یی به‌رده‌وام پێویستن، ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ واته: هه‌رماو ده‌بن له‌ویدا، هه‌میشه‌یی و ده‌بن، ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ خوا له‌وان پازیه‌وه، نه‌وانیش له‌ خوا پازیین، ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ﴾ نا نه‌وانه کۆمه‌لی خوان، ﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ناگادارب‌ن! به‌ دنیایی کۆمه‌لی خوا سه‌رفرازن، به‌ مراد که‌یشتوون، ته‌نیا نه‌وانه ئامانج ده‌پێکن.

لە کۆتایی تەفسیرو مانای گشتیی نەم نایەتە موبارەکانەدا دەڵێن:

لێرە خوا ﷻ هەم پێناسەی کۆمەڵی شەیتانی کردووە، هەم پێناسەی کۆمەڵی خۆی کردووە، پێناسەی کۆمەڵی شەیتانی کردووە بە چەند سیفەتیک، بەلام تاییبەتەندترین سیفەتیان ئەوەیە، کە کەین و بەنیان هەیە، لەگەڵ جوولەکاندا، لەگەڵ کەسانیکدا کە خوا لێیان توورەیه، ئنجا ئەگەر جوولەکان، ئەگەر هەر کەسیکی دیکە، خوا لە بیروایان توورەیه، خوا لەو کەسانە توورەیه کە دژینی، دژی پێغەمبەرە کەینی و دژی پەيامە کەینی، ئنجا تاییبەتەندترین سیفەت و خەسلەتی تاقم و پێری شەیتان - کە لێرەدا باسی مونا فیق و دەغەلەکانە - ئەوەیە کە کەین و بەین و دۆستایەتی و نیزیکیان هەیە، لەگەڵ کەسانیکدا کە خوا لێیان توورەیه و غەزەبی لێگرتوون، بە تاییبەت جوولەکان.

تاییبەتەندترین سیفەتی کۆمەڵی خواش، ئەوەیە کە هەموو پەيوەندیەکان دەپەرژێن لەگەڵ نزیکترین کەسانیان دا، مادام ئەو نزیکترین کەسانەیان دژی خواو پێغەمبەری خوا ﷻ بن، هەموو پەيوەندیەکیان لەگەڵ دا دەپەرژێن و خۆشیان ناوێن و کەبفیان پێیان نایەت، بە پێچەوانەی مونا فیق و دەغەلەکانەو، بە پێچەوانەی کۆمەڵی شەیتانەو، ئەوان لەگەڵ ئەوانەدا دۆستایەتیان هەیە، کە خوا لێیان توورەیه، کە چی ئیمانداران هەر کەسیک بەر بەرەکانی خواو پێغەمبەرە کەیی بکات ﷻ، هەر کەسێ دژی خواو پێغەمبەری خوا ﷻ، با نزیکترین کەسیان بن، نەک هەر جوولەکە، بەلکو ئەگەر باب و براو کوڕو عەشیرەت و خزمیشیان بن، دۆستایەتیان ناکەن و، پەيوەندیەکانیان لەگەڵدا دەپەرژێن، ئنجا کەسانیکی ناوا شایستەن پێیان بگوترێ: کۆمەڵی خوا.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەى يەكەم:

سەرنجراكىشانى خوا ﷻ بەرەو لای كەسانىك كە دۆستايەتیی و كەين و به پىيان لە گەل كۆمەلىكى لیتووپردى خوا گرتوودا هەيهو، درۆ دەكەن و، سويندە درۆيەكانيان، كردوون بە سوپەرو قەلغان، خۆيانيان پى پەنا بدەن، لە قىامەتیشدا ديسان سويندى درۆ بو خوا دەخۆن و، پىيان وایە شتيكان بەدەستەويە لە هەق و، شەيتان خستونیه ژیر پکىفى خۆى و، كردوونى بە كۆمەل و شوینكەوتووی خۆى:

خوا دەفەرموى: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُوْنَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝۱۱﴾ ﴿اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝۱۲﴾ ﴿اَتَذْكُرُوْنَ اَيَّمَنَّهُمْ جَنَّةٌ قُصِدُوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝۱۳﴾ ﴿لَنْ تَغْنَى عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝۱۴﴾ ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ۝۱۵﴾ ﴿اَسْتَحٰذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنسٰهُمْ ذِكْرُ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝۱۶﴾

شیکردنەهەى ئەم، ئایەتانە، لە حەق دە بڕگەدا:

خوا ﷻ - وەك لە مانای گشتییەكەیدا باسمانكرد - لەم ئایەتانەدا باسی مونا فایق و دەغەلەكان دەكات، كە كەين و بە پىيان هەبوو لە گەل جوولەكەكانداو، قسەى پەنھان و چەپیان پێكەووە هەبوو، پیلانیا پێكەووە دەگێرا:

(۱) - ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾، ئایا سەرنجى ئەوانەت نەداوە، كە دۆستايەتیا ن دەكەن لە گەل كۆمەلىك دا، خوا لىيان تووڕە بوو! بىگومان لێرەدا

که دهفه رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ﴾، نهم پرسیار کردند بۆ سه سورماندنه، (الاستفهام للتعجب)، نایا نه تروانیوده ته وانه، لیره دا پرووی دواندن، ده گونجی له پیغه مبه ری خاتم بی ﴿﴾، یان له ههر که سیک بی به که لکی دوینان بی (کُلُّ مَنْ يُلَاحِظُ لِلْخِطَابِ)، مبه به ست له ته ماشا کردنیش، ده گونجی ته ماشا کردنی چاو بی، ده شکونجی مبه به ست ته ماشا کردنی عقل و دل بیت، نایا نه وانه ت نه زانیوه، سه رنجت نه داوون به عقل و بیر، که چ کاریکی خراب ده که ن! ﴿قَوْلًا﴾ به مانای دوستایه تی و نزیکیان هیه، له که ل کتی دا؟ ﴿قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾، کۆمه لیک خوا لئیان تووره بووه، نهم: ﴿غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ و (المغضوب علیهم)، وهک پیشتیش گوتمان: له عورف و باوی قورپاندا، وهک زاراوه یه کی لیها توه بۆ جووله که کان، چونکه خوا ﴿﴾ له چند شونیک دا که باسی جووله که کان ده کات، باسی تووره یی خووی ده کات، له سه ریان، بۆ وینه: له سووره قی (المائدة) نابه قی ژماره (۶۰) دا دهفه رموی: ﴿قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مِنَ ذَلِكَ مُثْبِتَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ (المائدة)، واته: بلای نایا هه وائتان پین بدهم، که سیک پاداشتی له وه خراپت بی، (واته: سزای له وه خراپت بی) له لای خوا، که سیک که خوا نه فرینی لیکردوه و لئی تووره بووه، مهیموون و به رازی لی پهیدا کردوون و...

بیگومان نه وانه ش که مه سخراون و هه لکیردرانه وه به به رازو مهیموونیش، ههر له جووله که کان بوون، وهک خوا ﴿﴾ له سووره قی (الأعراف)، به ناوی (أَصْحَابِ السَّبْتِ) به سه رها تیک دینیی، که کۆمه لیک له جووله که کان له شاریک، له که نار ده ریا به ک بوون، تنجا جووله که پوژی شه ممه، پوژی پشوودانیانه و نابیی هیچ که سابه تیکی تبدابکه ن، نه وانه ش کاریان بریتی بووه له راه ماسیی، شه ممان راه ماسیان نه کردوه، به لام شه ممان ماسیه کاریان له ته نکاوون کردوون و، پوژانی دیکه چوون به کاوه خوگرتوویانن، واته: فیلیان کردوه، نیدی خوا ﴿﴾ به ته مه نه کاریانی کردنه به رازو، گه نجه کانیشتی کردنه مهیموون، تنجا هه ندیک له زانیان ده لئین: سرووشت و نا کاریان بوو، به هی به رازو مهیموون، به لام

وەک ئیمە لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا باسمانکردووە، خوا ﷻ بە ڕوونی ئەوەی فرمووە کە کراون بە مەیموون، لێرەش دا^(١) باسی بەرازیش دەکات، کەواتە: پتویست ناکات، تەئویل بکری و بگوتری: لە ڕووی مەعنەوییهوه بوو، هەرچەندە ئەگەر واشبگوتری: ئەویش هەر مانایەکی دروستە.

ئەنجا خوا دەفرموی:

(٢) - ﴿ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ﴾، ئەوانە لە ئێوە نین و لەوانیش نین، ئەوانە ی کەین و بەینیان هەیە، لە گەڵ غەزەب لێگیراوەکاندا، لە گەڵ کۆمەڵی لێ توورە ڕووان دا، ﴿ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ﴾، نە لە ئێوە و، نە لەوانیش، (لَيْسُوا مُؤْمِنِينَ وَلَا مِنَ الْيَهُودِ) نە ڕوادران و، نە جوولە کەشن، بە لکو دەغەڵ و دوو ڕوو، موخەننەتن، لە لای ئێوە ڕوایان بە مسوڵمان پێشان دەدەن و، لە لای ئەوانیش دەلێن: ئیمە لە گەڵ ئێوەین و ئیمەش ڕوایان بە ئیسلام نیه، ڕوایان بە موخەممەد ﷺ و ئەو قورئانە ی دەلی: پەيامی خواپەو دابەزیو، نیه.

(٣) - ﴿ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾، سوێندیش لەسەر درۆ دەخۆن و ئەوان دەشرانن، واتە: قسە بە کە دەیکەن، درۆشەو کەچی سوێندی لەسەر دەخۆن، ﴿ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾، ئەمە حالە، واتە: لە حالیکدا کە دەشرانن قسە کەیان درۆیه، کەچی هەر سوێندیشی لەسەر دەخۆن، سوێندە کەشیان بۆ ئەوەیه کە لایەنی بەرانبەر ڕوا و متمانەیان پێ بکات، (قَالَ السُّدِّيُّ وَمَقَاتِلُ: نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بِنِ سَلُولٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَبْتِلٍ، وَكَانَ يُجَالِسُ النَّبِيَّ ﷺ، وَيَرْفَعُ أَخْبَارَهُ إِلَى الْيَهُودِ وَيَسْبِ النَّبِيَّ ﷺ، فَإِذَا بُلِّغَ حَبْرَةٌ، أَوْ أَطْلَعَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ، جَاءَ فَاعْتَذَرَ وَأَقْسَمَ أَنَّهُ مَا فَعَلَ)، واتە: سوددی و موقاتیل (کە دوو لە زانایانی جیلی دوا ی هاو دەلانی) گوتووایانە: ئەم ئایە تانە لە بارە ی عەبدوللای کۆری نوبە ی کۆری سەلوول و، عەبدوللای کۆری نەبته لوه هاتوونە خوار، کە عەبدوللای کۆری نەبته ل له کۆرو مە جلیسی پێغەمبەر دا ﷺ دادەنیشت، هەواله کانی بۆ جوولە کە کان باس

ده کردنه وه، له لای وان قسه ی به پیغهمبه ﴿۳﴾ ده گوت (جنیوی پنده گوتن) به لام کاتیک هه والکه ده گه یشته وه لای پیغهمبه، یان خوا ناگاداری ده کرده وه، ده هاته خزمه ت پیغهمبه ﴿۴﴾ و پوزشی ده هتیا به وه، سویندیشی ده خوارد که وای نه کرده وه نه گوتوه (پاکانه ی بۆ خۆی ده کرد).

هه ره له وباره وه ته م ده قه ش هه یه، که پیشتریش هتیا مان و لیره ش دوو باره ی ده که یه وه: ﴿۵﴾ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «يَدْخُلُ عَلَيْكُمْ رَجُلٌ يَنْظُرُ بَعَيْنَ شَيْطَانٍ، أَوْ بَعَيْنِ شَيْطَانٍ» قَالَ: فَدَخَلَ رَجُلٌ أَرَزَقُ، فَقَالَ لَهُ: «عَلَامَ تَشُبُّنِي أَوْ تَشْتُمُّنِي؟» قَالَ: فَجَعَلَ يَخْلِفُ، قَالَ: فَتَرَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ الَّتِي فِي الْمَجَادِلَةِ: ﴿۶﴾ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۷﴾ وَالْآيَةُ الْآخَرَى (أخرجه أحمد: ۲۱۴۸، وابن كثير: ج ۴، ۳۲۸).

واته: عه بدو لای کوپی عه بباس (خوا له خۆی و بابی پازی بێ) ده لێ: پیغهمبه ری خوا ﴿۸﴾ (وه ک پیشتر له هۆی هاته خواره وه که شدا به سه رهاته که یمان هتیا^(۱)) فره مووی: تیتسا پیاویک دێ، به چاوی شه یتان یان به هه ردوو چاوی شه یتان ته ماشاتان ده کات، پیاویک هات په نگه شین بوو، ایان چاوی شین بوون (پیغهمبه ﴿۹﴾ پیتی فره موو: بۆچی قسه م پتی ده لێی و جنیوم پتی ده لێی؟ نه ویش ده ستیکرد به سویند خواردن (که قسه ی پتی نه گوتووی) ئیدی له وباره وه نه و نایه ته هاته خواره وه، هه روه ها نایه ته که ی دواییش.

نایا خوا ﴿۱۰﴾ بۆ نه وانه چ سزایه کی دیاری کردوه؟

۴- ﴿۱۱﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ﴿۱۲﴾ خوا سزاو نازاریکی سه ختی بۆ ناماده کردوون، نایا مه به ست له شوینی نه و نازاره سه خته کوێه؟ بێگومان یان مه به ست پتی قوئاغی به رزه خه، دوا ی مردن، یان مه به ست پتی پوژی قیامه ته، یان مه به ست هه ردو وکیانه.

۵- ﴿۱۳﴾ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾ به دلنایی نه وه ی ده یکه ن، خراپترین شته، که ناپاکیی

و موخەننەتیی لەگەڵ ئەهلی ئیسلامدا دەکەن و، کەین و بەینیان لەگەڵ جوولەکەکاندا
هەیه، ئەو خراپترین کردەوێه دەیکەن و، دوو پوون، لەوێ بە پوویەک خۆیان پێشان
دەدەن و، لەولاش بە پوویەکی دیکە خۆیان پێشان دەدەن.

(٦) - ﴿أَتَّخَذُوا آيَاتِنَهُمْ حُجَّةً﴾، سۆیندەکانی خۆیان کردوون بە قەلغان، (الْحُجَّةُ: الْوَقَايَةُ
وَالسُّتْرَةُ مِنْ جَنٍّ، أَيِ اسْتَعَرُوا حُجَّتَهُ أَيِ سَتَرَهُ)، (حُجَّةٌ): بڕیتیە لە پارێزۆ پەردەیک، شتیک کە
مردۆف پەنا بدات و بشاریتەو، (لە جَنٍّ) یانی: خۆی شارددەو، (حُجَّةٌ) یانی: شاردیەو و پەنهای
کرد، ﴿أَتَّخَذُوا آيَاتِنَهُمْ حُجَّةً﴾، هەموویان وایان خویندۆتەو واته: سۆیندەکانیان کردوونە
قەلغان، (أَيُّهَا النَّاسُ) کۆی (مُحِبِّينَ)، بەلام حەسەنی بەصرایی و (أَبُو الْعَالِيَةِ) خویندووایانەتەو:
(اتَّخَذُوا آيَاتِنَهُمْ حُجَّةً) واته: بڕوایەکیانیان کردۆتە مەتال و سوپەر، یانی: ئەو حالەتە وایان
پێشانی مسۆلمنان داو، کە بڕوایان هەیه، واته: ئەو مسۆلمانەتیە بۆ وڵاتیەیان کردووە بە
قەلغانیک.

(٧) - ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئنجا لە ڕێی خوا خەلکیان لاداو، یان خۆیان لاینداو،
لە ڕێی خوا، چونکە (صَدًّا)، هەم بە حالەتی (لازم) هاتو، واته: (إِنْصَرَفَ) لایدا، هەم بە
(مَتَعَدِّي) یش هاتو یانی: (صَرَفَ) خەلکی لادا، ئەوانیش هەم خویشیان لاینداو، هەم
خەلکیشیان لاداو.

(٨) - ﴿فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾، ئنجا ئەوان سزاو ئازاریکی پێساوەکیان بۆ هەیه، (مُهِينٌ:
مُذِلٌّ وَمُخْزِيٌّ) واته: زەبوونکەر و پێساوەکەر و شەرمەزارکەر.

(٩) - ﴿لَنْ نَقْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا﴾، سامانەکانیان و پۆلەکانیان لە
بەرانبەر خوادا هیچ سوودیان پێ ناگەیەنن، لە بەرانبەر خوادا (من الله) دەگونجی
لێرەدا و شەیک قرتتێرا بێ، واته: (مِنْ عَذَابِ اللَّهِ) لە بەرانبەر سزاو ئازاری خوادا، یاخود
لە بەرانبەر تۆلە و خوادا (من عقاب الله)، واته: سامان و پۆلەکانیان لە بەرانبەر سزای
خوادا، ئەگەر بیهوێ سزایان بدات، هیچ دادیان نادەن و سوودیان پێ ناگەیەنن.

(۱۰) - ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ئەوانە هاوەلانی ناگر (ی دۆزەخ) ن و بە هەمیشەیی تیییدا، دەمێننەوه.

بۆیە خوا ﷻ دەفەر مۆی: سامانەکانیان و پۆلەکانیان سوودیانی پێ ناگەیەنن، چونکە هەر بەرژەوه‌ندییە ناشەرعییەکانیان پەرچ و لەمپەر بوون، لە بەر دەمیاندا، کە پێی خوا بگرن، بەرژەوه‌ندییە ناشەرعییەکانیان کە مآل و سامانیان بوو و، خزمەتکردنی مندالەکانیان بوو، ئەو بوو لە بەر دەمیاندا پەرچ و لەمپەر بوووە کە ئیمان بێنن و پێی خوا بگرن، ئەو دی هاندەریان بوو، بە حیساب بۆ ئەو دی بەرژەوه‌ندییەکانیان بپاریزن، کە کەین و بەینیان لەگەڵ جوولەکاندا هەبێ، بۆیە خوا دەفەر مۆی: ئەو مآل و سامانە بە حەرामी یان بە حەلالی سەرگەرمی کۆکردنەوه و زۆرکردنی بوون، هەروەها خزمەتکردنی پۆلە و کوپو کچەکانیان کە وای لیکردبوون موخەنەتیی و ناپاکییان دەکرد، دژی پێغەمبەر ﷺ مسوڵمانان، نا ئەو مآل و سامانە، ئەو مندالانە یخویان بۆ لە خوا دەکردن، سوودیانی پێ ناگەیەنن لە بەرانبەر سزای خواداو، ئەوانە هاوەلانی ناگران یاخود: خواوەنانی ناگری دۆزەخ ن و، بە هەمیشەیی تیییدا دەمێننەوه.

(۱۱) - ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَبَلِّغُونَهُمْ﴾ ئەو پۆژە ی خوا تێکرایان هەڵدەستێتێتەوه و زیندوو داکاتەوه، تنجا سوێندی بۆ دەخۆن، وەک چۆن سوێند بۆ ئێوه دەخۆن، واتە: وەک چۆن لێرە سوێندی درۆ بۆ ئێوه دەخۆن، لەوێش بەوجۆرە سوێند بۆ خوا دەخۆن.

(۱۲) - ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم عَلَىٰ شَيْءٍ﴾ پێشیان وادەبێ لە پۆژی دواییدا، کە لەسەر شتیکن، لەسەر شتیکی بە سوودن، یان لەسەر ئەندازەیهک، لە هەقن، شتیکی هەقیان بەدەستهوێه.

(۱۳) - ﴿إِلَّا أَنَّهُمْ هُمُ الْكَذِبُونَ﴾ بەلām ناگاداربێ! هەر ئەوانەن درۆزن، یانی: درۆکردن لەوان دا کورت هەلاتۆه، هێندە درۆزنیکی بپێرەزان.

که ده‌فهرموی: ﴿أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَرٍّ﴾، نه‌مه وهک فهرمایستی خواجه، که له شوینی دیکه‌دا ده‌فهرموی: ﴿لَسَّمْ عَلَىٰ شَرٍّ﴾ ۸۸. المائدة، تیوه له‌سهر هیچ شتیک نین، واته: له‌سهر هیچ شتیک نین له هه‌ق، یان له‌سهر هیچ شتیک نین که سوودی هه‌بی. دواپی ده‌فهرموی:

۱۴- ﴿أَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ﴾، شه‌یتان خستوونه ژیر ږکیفی خوی و، ده‌سه‌لاتی به‌سهر‌دا راناون، به‌سهر‌یاندا زالبوو، (استَحْوَذَ: اسْتَفْعَالَ مِنْ حَاذٍ يَحُوذُ حَوْذًا، وَالْإِسْتِحْوَاذُ: الْإِسْتِيلَاءُ وَالْغَلَبُ، وَالْأَحْوَذِيُّ: الْقَاهِرُ لِلْأُمُورِ الصَّعْبَةِ، وَقَالَتْ عَالِشَةُ: كَانَ عُمَرُ أَحْوَذِيًّا نَسِيجَ وَحْدِهِ،) وشه‌ی (استَحْوَذَ: اسْتَفْعَالَ) له (حَوْذَ) هوه هاتوه، (حَاذٍ، يَحُوذُ، حَوْذًا)، (حَوْذَ) چاوگه، نجا (استَحْوَذَ) به‌مانای به‌سهر‌دا زالبوون و ده‌سه‌لات به‌سهر‌دا رانان و خستنه ژیر ږکیفی خویه، نه‌مه له قورئان دا له شوینی دیکه‌ش دا هاتوه، بۆ وینه: له سوورده‌تی (النساء) دا هاتوه: ﴿أَلَمْ نَسْتَحْوَذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ۱۱۱. النساء، مونافیق و دلنه‌خوشه‌کان به‌جووله‌که‌کان ده‌لین: ئایا ئیمه به‌سهر تیوه‌دا زال نه‌بووین، به‌لام تیوه‌مان پاراست له پرواداران؟ منه‌تیان له‌سهر ده‌که‌ن، وشه‌ی (أَحْوَذِيٍّ) له زمانی عه‌ره‌بییدا بۆ که‌سیکه، که کاره سه‌خته‌کان ده‌خاته ژیر ده‌سه‌لات و ږکیفی خویه‌وه، ده‌توانی کاره سه‌خته‌کان نه‌نجام بدات، دایکمان عایشه (خوا لئی رازی بڼ) له باره‌ی عومه‌ری کوری خه‌تتابه‌وه گوتوو‌یه‌تی: (كَانَ عُمَرُ أَحْوَذِيًّا نَسِيجَ وَحْدِهِ)، عومه‌ر (أَحْوَذِيٍّ) بوو، واته: کاری سه‌خت که پرووی تیده‌کرد، به‌سهر‌یدا زال ده‌بوو، کاره‌کانی چاک راده‌په‌راندن، (نَسِيجَ) به‌مانای چندراوه، به‌لام نه‌وه ته‌عبیریکی باوه له زمانی عه‌ره‌بیی دا بۆ مه‌دحکردنی که‌سیک که زۆر تابه‌ته، واته: شتیک تابه‌ت بوو، که سایه‌تیبه‌کی تابه‌تی خوی هه‌بوو،

۱۵- ﴿فَأَنسَهُمُ ذِكْرَ اللَّهِ﴾، یادی خوی له بیر بردوونه‌وه، به‌دلنایی که‌سیک بکه‌وینه ژیر ږکیفی شه‌یتان، له خوی دوورده‌خاته‌وه، نجا که ده‌فهرموی: یادی خوی له بیر بردوونه‌وه، نه‌مه هه‌موو شتیک ده‌گریته‌وه، نه‌ک ته‌نیا نه‌وه‌نده که له‌بیریان بچن دابنیشن، زیکری خوا بکه‌ن! واته: فهرمانبه‌ریی بۆ خوا، خزمه‌تکردنی په‌یامی خوا،

گویند ای بوی پیغمبر خوار ص، هر روزه با سکر دنی تا بین و بهر نامه و شهریه قی
خوا، همه مو نهوانی له بیر بردوونه، فَلَنَسْنَهُمْ ذِكْرُ اللَّهِ، مانایه که ی گشتگیره بوی
همه مو نهوانه و جگه لهوانه ش.

۱۶- أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ، نهوانه کومه لی شیتان، ناوی ناماژه (اولئك) بوی زنده
جیا کردنه وه یانه، بوی نهویه نه و نازناوه یان پیوه بجه سپیتی، نا نهوانی با سکران، نهوانه
کومه لی شیتان.

۱۷- إِنَّا إِنَّا حِزْبُ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَيْرُونَ، ناگادار بن! کومه لی شیتان هر نهوان،
زیانباران، (حزب) پیشتیش با سمان کردوه: کومه له خه لکیکن زبری و هیزو پیژیکیان
پیوه بی، که ده گوتری: إِنَّا إِنَّا حِزْبُ الشَّيْطَانِ، واته: کومه ل و دهسته و دایه ره و هاوکاران
و پشتیوانانی شیتان.

هُمُ الْخَيْرُونَ، واته: (هم الکاملون فی الخسران)، نهوانن که به راستی
زیانبارن، وهک جگه لهوان هیچ که سی دیکه، زیانبار نه بی.

مهسه له ی دووه م:

راگه باندنی نه و راستیه که دژایه تیکه رانی خواو پیغه مبه ره که ی ﷺ، له یری هره زه بووناندا ده بن و، خوا به لینی داوه که خو ی و پیغه مبه رانی به سه ر ناحه زانیاندا، زال ده بن، چونکه خوا خاوه نی نه و په یری هیزو بالاده سستیبه:

خوا ده فهرمو ی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْآذَانِ﴾ (۱) ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَمَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (۲)

شیگردنه وه ی ثم دوو ثایه ته، له چوار برگه دا:

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، به دنیایی نه وانه ی به ربه ره کانی و دژایه تی خواو پیغه مبه ره که ی ده کن.

(۲) - ﴿أُولَئِكَ فِي الْآذَانِ﴾، نه وانه له هره زه بوونانن، (المُحَادَّةُ: الْمُشَاقَّةُ وَالْمُعَادَاةُ وَالْمُخَالَفَةُ، مِنَ الْحَبِيدِ أَوْ مِنَ الْحَدِّ) (مُعَادَة): به مانای سه ریچی و لاملی و، دژایه تی و، به ربه ره کانی دی، له وشه ی ناسن (حَدِّد) دوه هاتوه، واته: هه کامیکیان به زمانی ناسن، نه ویدیکه ده دوتی، یاخود له وشه ی (حَدِّ) دوه هاتوه، واته: نه و له سنووریکه و خواو پیغه مبه ری خواش ﷺ، له سنووریکه دیکه و، له لایه کی دیکه، که ده فهرمو ی: ﴿أُولَئِكَ فِي الْآذَانِ﴾، (أَذْنٌ) کوی (أَذَلْ) ه، که ریژگی هه لبراردنه له (ذَلِيلٌ)، واته: زه بوون، (أَذَلْ) یش یانی: ههره زه بوون، واته: هیچکس له وان زه بوونتر و سه رشو پتر نیه، هه لبه ته لیږده دا مبه ست پی پی پوژ ی دوا یه.

(۳) - ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَمَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾، خوا نووسیویه تی که من و ده وانه کراوانم، زال ده بین.

نووسیویه تی یانی: بریاری داوه، یاخود له (لوح محفوظ) دا نووسیویه تی، یان له زانیاری خوا ی به رزدا نه وه چه سپترو ه.

٤- ﴿إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، به دلتیای خوا زور بههیزه، زوریش زāl و بالادسته.

لیره دا زانیان لهوبارهوه زوریان قسه کردوه، که تایا مه بهست لهوهی خوا دهفرموئ: ئەوانه ی بهربهره کانی خواو پیغه مبه ره که ی ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا﴾ ده که ن، له زه بوونان و، خواش توماری کردوه که خو و پیغه مبه ره کانی ﴿عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ﴾ زāl ده بن بهسه ر ناحه زان دا، مه بهست پتی دنیایه، یان مه بهست پتی دواړوژه؟

لهو بارهوه زانیان زوریان قسه کردوه، هه ندیکیان ده لێن: مه بهست پتی دنیایه، هه ندیک ده لێن: نه خیر مه بهست پتی دواړوژه، منیش وای تیده گم نهو راستییه ی خوا ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا﴾ له چهند شویتکی دیکه ش دا باسی کردوه، بو وینه:

أ- له سوورەتی (الصافات) دا نایه ته کانی: (١٧١ و ١٧٢ و ١٧٣)، وهک زورجار گوتوومانه: فوونان هه ندیکی هه ندیکی روون ده کاتهوه، لهوئ خوا دهفرموئ: ﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْغُلَامَيْنِ﴾ ﴿١٧١﴾ ﴿لَهُمُ الْمَنُورُ﴾ ﴿١٧٢﴾ ﴿وَأَن جَدْنَا لَهُمُ الْعِلْمَ﴾ ﴿١٧٣﴾ الصافات، واته: وشه مان تیه ریوه بو بهنده ره وانه کراوه کاهان، که به دلتیای ئەوان سه رخراو ده بن و، سه ر بازه کانی تیمه زāl ده بن.

ب- له سوورەتی (غافر) دا دهفرموئ: ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهُدُ﴾ ﴿٥٠﴾ ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ ﴿٥١﴾ غافر، واته: به دلتیای تیمه پیغه مبه ره کانی خو مان و ئەوانه ش که بر وایان هیتاوه له ژبانی دنیاداو، لهو پوژهدا که شایه دهکان راست ده بنهوه (شایه دی ده ده ن) سه ریان ده خه بن، ئەو پوژهی سته مکاران پوژش هیتانه وه که یان سوودیان پی ناگه یه نی و، نه فرینیان لیهو خراپترین مه نزلگایان جیه.

که واته: که خوا لیره دهفرموئ: ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَحْيِيَنَّكَ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ ﴿٦٠﴾ المجادلة، پیش ئەوه ش دهفرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ﴿٦١﴾ ﴿أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّ﴾ ﴿٦٢﴾ المجادلة، ئەمه هه م دنیا ده گرته وه، هه م دواړوژیش، دنیا ده گرته وه به مه رجیک ئەهلی تیمان له گه ل ئەهلی کوفر دا پووبه پروو بینه وه،

ئەھلى ئيمان بە راستىي ئەھلى ئيمان بن، چ بە قىادەي پىغەمبەران و، چ بە قىادەي جىنشىنانى پىغەمبەران، ئەو بە مسۆگەرىي ئەھلى ئيمان سەردەكەون، لە كاتى ڤووبەڤوو بوونەوودا، بە مەرجىك بە راستىي ئەھلى ئيمان بن و، بەپىتى شەرىعەتى خواو ياسا گەردوونىيەكانى خوا مامەلەيان كرد بى، لە دواڤۆژىشدا بىگومان سەركەوتنى پىغەمبەران و ڤرواداران شتىكى مسۆگەرەو جىيى دلىيايە.

هەرەوھا تەگەر ڤووبەڤوو بوونەوودەش نەبى لە نىوانى ئەھلى ئيمان و ئەھلى كوڤردا، ئەھلى ئيمان لە ڤووى مەعنەوييەوودە لە ڤووى بەلگەوودە، زال و بالادەستن، كەواتە: زالىي و بالا دەستىي پىغەمبەران و ڤرواداران لە دنيادا، لە بەرامبەر كافران و ناحەزاني خواو پىغەمبەراني خوادا، شتىكى مسۆگەرە، چ زالبوونى بەرھەست و ڤوالەتیی و لەسەر نەرزى واقع، ياخود زالبوونى مەعنەويي، لە ڤووى بەلگەو دەلیل و فکرو قەناعەت و ڤەوشت و ناکارو، لە ڤووى پاکیي و چاکیيەوودە.

مەسەلەى سىيەم و كۆتايى:

هەوالدانى خواى پەرۋەردگار بەۋە، كە ھەرگىز بىرۋاداران بە خواو بە پۇژى دوايى خۇشەويستىي و دۆستايەتتيان بۆ كەسانىك نابى، كە دژايەتتىي خواو پىتغەمبەرەكەى دەكەن، ئەگەر ئەو جۆرە كەسانە بايان، يان برايان، يان كورانيان، ياخود خزم و ھۆزىشيان بن، چونكە خوا ئىمانى لە دلداسە قامگىر كىردوون و، بە پرووحتكى تايەت لەلايەن خۆيەۋە بەھىزى كىردوون، ئەوانە سەرەنجاميان بەھەشتەو خوا لىيان رازىيە، ئەوانىش لە خوا رازى دەبن، ئەوانە كۆمەلى خىوان و، كۆمەلى خواش ھەمىشە سەرفرازو براۋەيە:

خو! دەفەرموى: ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

شىكردنەۋەى ئەم ئايەتە، لە نۆ بىرگەدا:

(۱)- ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ ھەرگىز چىنگ ناكەۋى، لىت ھەلناكەۋى، كۆمەلىك بىرۋايىتن بە خواو بە پۇژى دوايى و، دۆستايەتتىي و خۇشەويستتيان ھەبى بۆ كەسىك، كە دژى خواو پىتغەمبەرەكەيەتى، واتە: (مَنْ عَادَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ، مَنْ خَالَفَ وَشَاقَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ)، تۆ ھەرگىز كۆمەلىك كە دژى خواو پىتغەمبەرەكەينى ﷺ و بەربەرەكانتتيان بكەن و سەرىپچىيان لى بكەن، ھەرگىز كۆمەلىكت وات چىنگ ناكەۋن، دۆستايەتتى ئەو جۆرە كەسانە بكەن، مادام بىرۋايان بە خواو بە پۇژى دوايى ھەبى.

(۲) - ﴿وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾، هه‌رچه‌نده نهو جوړه كه‌سانه (كه دژايه‌تیی خواو پیغهمبه‌ری خوا ﷻ ده‌كهن) بابیان بن، یان كوربان بن، یان برابیان بن، یاخود هوزو عه‌شیره‌تیان بن.

(۳) - ﴿أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ﴾، نه‌وانه خوا نیمانی له دلدآ چه‌سپاندوون، شتیك بنووسری، لهو نووسراوو لاپه‌ریه‌ده‌دا، ده‌چه‌سپن واته: نیمانی له دلدآ سه‌قامگیر كردوون، (الطبري) ده‌لن: ﴿قَضَىٰ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَ(فِي) مَعْنَى اللَّامِ﴾، واته: نیمانی له دلدآ بریارداون، لیږده‌دا كه ده‌فه‌رموی: ﴿فِي قُلُوبِهِمْ﴾، (فی) به مانای (ل) یه (لِقُلُوبِهِمْ)، بو دلایان نیمانی بریارداوه، ده‌شكونجی بكوتری: نیمانی له دلایندا چه‌سپاندوه.

(۴) - ﴿وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ﴾، له‌لایه‌ن خویه‌وه به پروو‌حیكي تایبته، به‌هیزی كړدوون. وشه‌ی (روح) له قور‌تاندآ به مانای پروو‌ح هاتوه‌و، به مانای جی‌ریل هاتوه‌و، به مانای وه‌حیی‌ خوا‌ی په‌روه‌ردگار هاتوه‌و، به مانای قور‌نان هاتوه‌و، ده‌گونجی لیږده‌ش دا پروو‌ح به مانای به‌لگه‌و زیده‌ ر‌نیمایی یان زیده‌ دل‌نایی بی، یان به مانای یارمه‌تیدانی مه‌عنه‌وی‌ی خوا ﷻ بی.

(۵) - ﴿وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، ده‌یان‌خاته ن‌یو چه‌ند باخیكه‌وه كه پروو‌باریان به ژیردا ده‌ړون.

(۶) - ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾، له‌وی‌ دا هه‌رماو ده‌بن.

(۷) - ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾، خوا لی‌یان ر‌ازی‌ه‌و، نه‌وانیش لهو (خوا) ر‌ازی‌ن.

(۸) - ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ﴾، نه‌وانه كو‌مه‌لی‌ خوا، واته: نه‌وانه‌ی‌ نه‌وه سیفه‌تیانه، نه‌وانه سه‌ربازانی خواو دو‌ستانی‌ خوا.

(۹) - ﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، نا‌گادار‌بن! ته‌نیا كو‌مه‌لی‌ خوا سه‌رفرازن، (الطبري) ده‌لن: ﴿هُمُ الْمُفْلِحُونَ بِإِذْرَأِهِمْ مَا طَلَبُوا وَالتَّمَسُّوا﴾ هه‌ر نه‌وانه‌ن كه به نامانج ده‌كهن و به مراد ده‌كهن، نه‌وه‌ی‌ داوایان كړدوه و خواستوویانه، وه ده‌ستیان هیناوه.

لە دنیادا سەربەرزى و سەرفرازى و، لە دواوژىش دا پوو سوورى و بە
مراد گەشتنى راستەقىنە.

ئەم ئايەتە موبارەكە ئەوەى لىتى وەر دەگىرى، كە ھەر كەسێك بە راستى
بەرواى بە خوا و بە پۆزى دواى بى، ھەرگىز لە دڵەو كەسانىكى خۆشناوین كە
دژى خوا و پىغەمبەرى ﷺ خوان، با نىزىكترىن كەسەشيان بن، وەك باب و براو
كوپو خزم و عەشیرەت.

كۈرتە باسېك: پېناسەي كۆمەلى خوا كۆمەلى شەيتان و، بىنەرەتتېرتىن ئايىبەتمەندىيەكانيان:

ئەم كۈرتە باسە تېشىكى زياتر دەخاتە سەر چەمك و واتاي ئەم ئايەتە موبارەكانەي (المجادلة)، ھەرۈھە ئەو ئايەتەنەي سوورەتى (المائدة) ئايەتەكانى: (۵۱ - ۵۶)، كە خوا ﷺ لە ئايەتەكانى: (۵۱ - ۵۳) سۈورەتى (المائدة) دا، باسى كۆمەلى شەيتان دەكات و، لە ئايەتەكانى: (۵۴ - ۵۶) دا، پېناسەي كۆمەلى خوا دەكات، لېرەش لە سوورەتى (المجادلة) دا، ئايەتەكانى: (۱۵ - ۲۰) بۇ پېناسەكردنى كۆمەلى شەيتان ديارىيىكراون و، ئايەتەكانى: (۲۱ - ۲۲) ش بۇ پېناسەكردنى كۆمەلى خوا ﷺ.

ئەگەر تەماشاي ئەو دوو كۆمەلە ئايەتە بىكەين، لە سوورەتى (المائدة) دا، ئايەتەكانى: (۵۱ - ۵۶)، كە ئىمە كاتى خۇي تەفسىرمان كىردوون، بەلام لېرە ۋەك پېناسەكردنى كۆمەلى شەيتان و كۆمەلى خوا، گىرنگىرتىن خەسلەت و ئايىبەتمەندىيە كۆمەلى شەيتان و كۆمەلى خوا، ھەرۈھە ئايەتەكانى (۱۵-۲۲) سۈورەتى (المجادلة) ش، كە لە دوو بىرگەدا دەپانتوئىزىنەۋە:

بىرگەي يەكەم: خەسلەتە سەرەككىيەكانى كۆمەلى شەيتان:

ئەگەر سەرنجىكى ورد بەدەينە ئەو دوو كۆمەلە ئايەتە، ئايەتەكانى: (۵۱ - ۵۶) لە سوورەتى (المائدة) دا، ئايەتەكانى: (۱۵ - ۲۲) لە سوورەتى (المجادلة) دا، خوا ﷺ ھەم بۇ كۆمەلى شەيتان، ژمارەيەك خەسلەت و ئايىبەتمەندىيە خستوونەرۋو، ھەم بۇ كۆمەلى خوا ﷺ، سەرەتاش دىينە سەر خەسلەتە سەرەككىيەكانى كۆمەلى شەيتان:

(١) - دۆستایهتی گرتن له گه‌ل جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کاندا: وه‌ک له ئایه‌تی ژماره (٥١) ی سوره‌تی (المائدة) دا هاتوه، که خوا ده‌فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ (٥١) المائدة، واته: ئە‌ی ئە‌وانە‌ی پ‌رواتان ه‌یناوه! جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان به دۆست مه‌گرن (و به پشتیوانی خۆتانیان مه‌زانن و خو‌شتان نه‌وێن) ه‌ه‌ندیکیان دۆست و پشتیوانی ه‌ه‌ندیکیان، ه‌هر که‌سێک له تێوه دۆستایه‌تیان له‌گه‌ل بک‌ری، له‌وانه، به د‌ن‌یایی خوا کۆمه‌لی سته‌مکاران پ‌استه‌ پ‌ی ناکات.

که‌واته: به‌که‌مین تابه‌مه‌ندی کۆمه‌لی شه‌یتان، ئە‌وه‌یه که دۆستایه‌تی و که‌ین و به‌بنیان ده‌بی له‌گه‌ل جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌کان دا، که ب‌ی‌گومان مه‌به‌ست ئە‌و جووله‌که‌و نه‌صرانییه‌ن که د‌زایه‌تی ئیسلام ده‌که‌ن، به‌لام جووله‌که‌یه‌ک له م‌ال‌ی خۆیدا دان‌یشتوه، نه‌صرانییه‌ک له م‌ال‌ی خۆی دان‌یشتوه، ب‌ی زیان و سه‌لامه‌ته، یان له‌قه‌واره‌و ده‌وله‌تی خۆی دا دان‌یشتوه، د‌زایه‌تی ئیسلام و مس‌و‌لمانان ناکات، ئە‌وه نه‌گه‌ر جو‌ریک له‌ په‌یوه‌ندی و ته‌بابی و، جو‌ریک له‌ به‌ر‌ژه‌وه‌ندی ها‌وبه‌شیش پ‌یکه‌وه دا‌بین ب‌که‌ن، ه‌یچ گ‌ری و ئی‌سکال‌یکی شه‌رعی ت‌یدان‌یه.

(٢) - نه‌خۆشی له‌ د‌ل دا هه‌بوون: وه‌ک خوا له ئایه‌تی ژماره (٥٢) ی سوره‌تی (المائدة) دا ده‌فرموی: ﴿فَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ﴾ (٥٢) المائدة، ئە‌وانه‌ی د‌لیان نه‌خۆشی ت‌یدایه، ده‌یان‌ینی خ‌یرایی ده‌که‌ن له دۆستایه‌تی گرتن له‌گه‌لیان دا (و ماستا‌و بو‌ کرد‌نیان و خ‌زمه‌ت‌کرد‌نیان).

که‌واته: ئە‌مه‌ خه‌سه‌لت و سیفه‌تی دو‌وه‌می کۆمه‌لی شه‌یتانه، که د‌لیان نه‌خۆشی ت‌یدایه‌و، نه‌خۆشییه‌که‌ش بر‌تییه له‌ دو‌و د‌لی و گومان و موخه‌نه‌تی و، پ‌ق هه‌لسان له‌ ئیسلام و ... ه‌ت‌ده‌.

(٣) - هه‌میشه‌ ده‌ستیان له‌سه‌ر د‌لیانه، له‌به‌ر به‌ل‌ای ر‌و‌ژگار: وه‌ک له هه‌مان ئایه‌ت دا ده‌فرموی: ﴿يَقُولُونَ نَحْنُ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ﴾ (٥٣) المائدة، ده‌ل‌ین: ده‌ترس‌ین به‌ل‌ایه‌که‌مان

تووش بیتی، بەلایەک کە دەورەمان بدات، خوا دەفەرموی: ﴿فَمَعَى اللَّهِ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ. فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ تَدِيرِينَ﴾. نیزیکیە خوا لەلایەن خۆیەووە فەتھیک بیتی، سەرکەوتنیک پرەخسینی بۆ مسولمانان، یاخود کارنیک لەلایەن خۆیەووە بیتی و، ئەو دلنەخۆشانە ئەو مونا فیک و دەغلانە ی کەین و بەینیان لەگەڵ جوولە کەو نەصرانییەکان دا دەکەن! لەسەر ئەو ی لە دەروونیاندا پەنھانیان کردووە، پەشیمان ببەنەو.

٤- هەمیشە سویندی بە درۆ دەکەنە قەلغانی سەر سەری خۆیان: زۆر سویندان دەخۆن و، سویندەکانیش دەکەنە قەلغان و سوپەرنیک لەسەر سەری خۆیان هەلەدەن، وەک لە سوورەتی (المجادلة) نایەتی (١٦) دا دەفەرموی: ﴿أَتُخَذُوا بِإِيمَانِهِمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ (المجادلة، واتە: سویندەکانی خۆیان واتە: سویندە درۆیەکانیان! کردوونە قەلغان لەسەر سەری خۆیان، لە سوورەتی (المائدة) شدا دیسان ئەم راستییە هەر هاتووە، دەفەرموی: ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَتُؤَلَّاءُ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ (المائدة، واتە: لە رۆژی دوایدا ئەوانە ی برۆیان هیناوە، دەلێن: ئا ئەوانە بوون کە لە دنیا دا زۆر بە خۆ ئەزیزە تەندەنەو، سویندیان دەخوارد، زۆر بە جەخت کردنەو سویندیان دەخوارد، کە ئەوان لەگەڵ تێوەن، اکەچی راستیشیان نەدە کردو سویندەکانیان بە درۆ بوون! تێستاش کردووەکانیان هەلەو شاونەووە لە زیانباران!!

٥- خۆشیان و خەلکیش لە پێ لادەدەن: ﴿فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ (المجادلة، خەلک لە پێی خوا لادەدەن و، خۆشیان لادەدەن، نجا نازاریکی ریسواکەریان هەیه.

٦- سویندی زۆر خواردن بۆ خۆی پەرورەدگاریش، لە رۆژی دوایدا، گومانکردن کە لەسەر هەقیکن و شتیکیان بە دەستەو هیه:

وەک لە سوورەتی (المجادلة) نایەتی (١٨) دا دەفەرموی: ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنْفِقُونَ لَهُ. كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ (١٨) واتە: ئەو

پۆژەیی خوا زیندووێان دەکاتەوه، سوێندی بۆ دەخۆن (سوێندی بە درۆ) وەک چۆن سوێند بۆ ئێوه دەخۆن، ﴿وَمَحْسُوبُنَّ أَنْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا أَنْتُمْ هُمْ الْكَافِرُونَ﴾، خەیاڵپلۆیش دەکەن و، پێیان وایه لەسەر شتێکن، شتێکیان لە هەق بە دەستەوهیه.

(٧)- زالبوونی شەیتان بە سەریاندا: وەک لە سوورەتی (المجادلة)، لە ئایەتی (١٩) دا دەفەرموی: ﴿أَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ﴾، (استحواذ) هەر ئەوه نیه بەسەریاندا زالبوو، بەلکو وەک چۆن کەسێک حوشرێک دێداته پێش خۆی و تێوهی دەژێنێ و لە پشتیوه دەپواو لێی دەخوێ، ئاوا شەیتان لێیان دەخوێ بەرهو ئەو ئامانجانەیی دەیهوێن.

(٨)- یادی خوا لە بیر چوونهوه: ﴿أَسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْهَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ﴾، (المجادلة، واتە: شەیتان خستووێه ژێر پکێفی خۆی و یادی خوا لە بیربردوونهوه.

(٩)- بوونه کۆمەڵ و تاقمی شەیتان: وەک خوا فەرمووێتی: ﴿أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَسِرُونَ﴾، ئەوانه کۆمەڵی شەیتان، ناگاداربن! هەر کۆمەڵی شەیتان زیانبارن، واتە: زیانباری تهواو عەیار، بەس ئەوانن.

(١٠)- دژایەتیی خواو پیڤەمبەرەکهی کردن و چوونه ریزی هەرەزبوونانەوه: وەک خوا دەفەرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ﴾، (المجادلة، بەدنیایی ئەوانه دژایەتیی خواو پیڤەمبەرەکهی دەکەن، ئەوانه لە هەرەزبوونانن.

وێپرای دوژمنان و ناحەزانی دیکهیی ئیسلام، کە ئەوپەڕی زەبوونی و ریسوایی و شەرمەزارییان بۆ دەبن لە دنیاو لە دواپۆژدا.

ئەم دە سیفەته، دە نیشانەو خەسڵەتی بنەرەتیی و سەرەکیی کۆمەڵی شەیتانن.

۲- خویان خۆشدهوئ:

سيفه ق دووه ميان: ﴿وَيُجِئُونَهُ﴾، خویان خۆشدهوئ، به لگه و نیشانهی خۆشویستی خواش، شوینکهوتنی پیغه مبهری خواجه ﴿﴾ ده بی خوشه ویستی خوات خۆش بوئ، ئنجا به لگه ت ههیه که تو خوات خۆشدهوئ: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ آل عمران، واته: بلی: ته گهر تیه خواتان خۆشدهوئ، شوینم بکهون، خواش خۆشیدهوئن.

۳- میهره بانیی له سهر برواداران:

﴿أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾، له سهر برواداران میهره بانن، (ذلیل) لیره دا مادام به (علی) تهعه ددای کردوه و بهرکاری خواستوه (ذَلَّ عَلَيْهِ) واته: (عَطَفَ عَلَيْهِ) سۆزو بهرۆشی بوئ بوو، یانی: سۆزو بهرۆش له گه ل برواداران دا به کاردههینن.

۴- له سهر بیروایان زیروزالن:

﴿أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾، وهک چۆن (أَذِلَّةٌ) کۆی (ذلیل) ه، (أَعَزَّةٌ) ش کۆی (عزیز) ه واته: بالادهست و زالن به سهر بیروایاندا، له مهیدانی پرو به پروو بوونه وهدا.

۵- له وه پهری تیکۆشان له ریی خوادا:

﴿يَجْهَدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، به وه پهری تواناوه له پیناوی خوادا تیده کۆشن.

۶- بییاکی له لۆمه ی لۆمه کاران:

﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ﴾، له لۆمه ی لۆمه کارانیش ناترسین.

به لئ کۆمه لئ خوا نهوانه ن که هه موو توانای خویان سه رف ده که ن له پیناوی خوادا، به دل و به زمان و به دهست و به مال و به هه موو شیویه که، له ریی خوادا تیده کۆشن، ههروه ها له لۆمه ی لۆمه کارانیش ناترسین، له

سەرکۆنەو رەخنەى ھېچ رەخنەگرىك و، ھېچ سەرکۆنە كەرىك ناتىستىن، ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾، ئەو ھەش بەخششى خوايە دەيدات بە ھەر كەسك بىھوئى و، خوا فراوانى زانايە، واتە: خاودن بەخششى فراوانەو بەزەيى فراوانەو ھېكمەتى فراوانەو، زاناشە دەزانى ئەو بەزەيى و ھېكمەت و بەخششە فراوانەى خوئى، دەدات بە كئى و لە كوئى دايدەنئى!

ھەر لە سوورەتى (المائدة) لە ئايەتى ژمارە (۵۵)دا، سىفەتەكانى: (۷ و ۸ و ۹) ى كۆمەلى خواش باسكراون، ھەك خوا دەفەرموئى: ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ ذَاكِرُونَ﴾، المائدة، بە دۇنيايى دۆست و پشتيوانى تيوە (ئەى بىروادارىنە! ئەى ئەوانەى دەبن بە كۆمەلى خوا!) تەنيا خوايەو پىغەمبەرى خوايە، كەواتە: خەسلەتتىكى سەرەكىي كۆمەلى خوا، ئەو يە خواو پىغەمبەرى خوايان لە ھەموو كەس خۆشتەر دەوئىن، خوا ﴿لَهُ قَهْدَرٌ خَوْى و، پىغەمبەرەكەشى لە قەدەر خوئى، نەك ھەك يەك.

ئەم دوو سىفەتەمان لىرە نەژماردن، چونكە دوايىش دىن.

۷- دۇستايەتتىكىردنى بىرواداران:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾، [ھەر ھەك لە دواى خواو پىغەمبەرى خوا] بىروادارانىيان لە ھەموو كەس خۆشتەر دەوئىن، دۇستيانن، تەنيا دۆست و پشتيوانىيان دواى خوا، تەھلى ئىمانە.

۸- نوئىز بەرپاگردن:

﴿يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾، نوئىز بەرپا دەكەن، نوئىز نەك ھەر دەيكەن، بەلكو بەرپاى دەكەن، يانى: بەو شىوہە نەنجامى دەدەن، كە خوا فەرموويەتى و پىغەمبەرەكەشى كىردوويەتى.

۹- زەكات دان:

﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ زەكاتىش دەدەن، واتە: ھەم مافى خوا جىبەجى دەكەن، ھەم مافى خەلک، يان ھەم نەركى مەعنەۋىيى لە ئىسلام دا جىبەجى دەكەن، ھەم نەركى ماددىيى، لە كاتىكدا كە زەكاتىش دەدەن، ھەمىشە بە پركووع بردوۋىيى دەيانىنى.

۱۰- دۆستايەتتى گرتن لە گەل خواو پىغەمبەرە كەيدا، زالبوون بەسەر ناحەزان دا:

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ المائدة، بە دۇنيايى ھەر كەسىك دۆستايەتتى خواو پىغەمبەرە كەي، ۋ، ئەوانەي پروايان ھىناۋە، بكات، كۆمەللى خوايەۋ، كۆمەللى خواش زالڭن، كۆمەللى خوا دۆستى خواو پىغەمبەرە كەينى ۋ بەسەر نەيارە كانياندا، زال دەبن، ئەگەر لە مەيداننىكدا لەگەلئان دا پووبەروو بىنەۋە، بەسەر نەيارە كانياندا زال دەبن ۋ، لە پوۋى ئاكارى بەرزەۋەۋ، لە پوۋى پوۋوحىيى ۋ مەعنەۋىيەۋەۋ، لە پوۋى بەلگەي عەقلىيەۋەۋ، ھەمىشە بەسەرياندا زال دەبن، ئەگەر مەرجه كاني پوۋبەروو بوۋنەۋەۋ لە خۇياندا بىننە دى، لە مەيدانى پوۋبەروو بوۋنەۋەۋى ماددىيىش دا، بەسەريان دا زال دەبن.

ھەرۋەھا لە سوۋرەتى (المجادلة) لە ئايەتى (۲۲) دا سيفەتە كاني: (۱۱ ۋ ۱۲ ۋ ۱۳ ۋ ۱۴ ۋ ۱۵ ۋ ۱۶) ش خراۋنە پوۋ، بەم شىۋەيە ھەرچەندە پىشترىش ئايەتە كەمان تەفسىر كىردە، بەلام لىرەدا سيفەتە كاني لى ھەلدەھىنجىن:

۱۱- دۆستايەتتى نەگرتن لە گەل دوزمىنانى خواو پىغەمبەرە كەيدا:

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ بەللى: ئەوانەي پروايان بە خواۋ بە پۇژى دوايى ھەيە، ھەرگىز دۆستايەتتى ۋ خۇشەۋىستىيى لەگەل ئەوانەدا ناكەن، دۆستايەتتىيان لەگەل دا ناگرن ۋ خۇشيان

ناۋىن، كە دژى خواۋ پىغەمبەرى ﷺ، ناعەزى خواۋ پىغەمبەرى ﷺ،
ئەگەر باب و براۋ كۈرۈ ھۆزىشيان بن.

۱۲- ئيمان لە دل دا چەسپىترانيان:

﴿أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ﴾، ئەوانە كەسانىكىن خوا ئيمانى لە
دلدا چەسپاندوون، كەواتە: يەككى دىكە لە سىفەتە بنەپەتتى و سەرەككەكانى
كۆمەلى خوا، ئەوئەيە كە ئيمان لە دليان دا سەقامگىرۈ چەسپاۋە، ئيمانىكى بە
لەقەلەقيان نى، لەگەل ھەر پشۈۋە باى شۈبھەبەك و شەھۈەتەك دا بلەقى!
ئيمان لە دلياندا ۋەك كىۋى چەسپاۋ ۋايە، پەشەباۋ گەردەلوولى دىناۋ، تەماع و
ترس و چەۋاشەكارىي نايچوۋلەتتى.

۱۳- بەھىزكرانيان بەرووحىكى خۋايى:

﴿وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ﴾، خوا بە رووحىكى تايبەت لە لايەن خۋىيەۋە
پشتكيريان دەكات، بەھىزىيان دەكات، رووحى تايبەت لە لايەن خواۋە:

أ- دەگونجى مەبەست پىتى ئەو يارمەتيدانە مەعتەۋىيە پى كە ھەموو مروۋىك و،
ھەموو ئيماندارىك لە دلى خۋىدا ھەستى پى دەكات، دلەكەى نۇقرە كرتۋويەۋ،
داسەكناۋەۋ، پىر لە نۇغزىن و ھىمىنى و ئارامىيە.

ب- دەگونجى مەبەست پىتى لە روۋى فيكرىيەۋە پى، كە خوا ﷻ بەلكەيان فىر دەكات،
عەقلىان پۇشن دەكاتەۋە.

ج- دەگونجى مەبەست پىتى ئەو دامەزراۋىيە پى، لە روۋى پەۋشەت و ئاكارەۋە، خاۋەنى
ئارامگىرىن و، پشت بە خوا بەستوون و دامەزراۋن، بە ئىستىقامەت و نەلەخشاۋن.

۱۴- شادبوونیان بە ھەشتەکانی خوا:

﴿وَيَذَلُّهُمْ جَنَّتْ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، سېفەتیکى دیکەیان ئەوھىە کە خوا ئەوانە وەک چۆن دەغەل و دل ئەخۆشەکانى کۆمەلى شەیتان، دەخاتە دۆزەخەووە ئەوان زىانبارى راستەقینەن، ئەوانەش کە دۆستەکانى خواو کۆمەلى خوان، خوا ﷻ دەیانخاتە نێو ئەو باخانەو کە ڕووبار بە ژێر درەختەکانیاندا دەڕۆن و، بە ھەمیشەیی تێیاندا دەمێننەو.

۱۵- ڕازیبوونى خوا لێیان و لە خوا ڕازیبوونیان:

خەسلەتیکى دیکەیان ئەوھىە: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾، خوا لێیان ڕازیبووە ئەوانیش لە خوا ڕازیین، خوا لە خۆوە لە کەس ڕازیبى نابێ، خوا بەھۆى سېفەتە باشەکانەو لە تێنسان ڕازى دەبێ، ھەرۆھە لە خۆوەش کەس ڕازیبى ناکات لە خۆى، کەسانیک لە خۆى ڕازیبى دەکات، کارێکیان کرد بێ، خوايان لە خۆيان ڕازیبى کردبێ، ئنجا ڕازیبوون لە خۆى پەرۆدەرگار لە دنیايدا ھەيەو، لە دواڕۆژيشدا ھەيە، لە دنیادا: مەرۆف ڕازیبە لە ھەرچى خوا ﷻ ناردوویەتی بە پێغەمبەردا ﷺ، وەک بەرنامەى ژيانى خۆى قبوولیەتی و پەسندى کردووە پێى ڕازیبە، بەلکو ئەوپەرى قەناعەتی پێى ھەيە، پاشان ھەر قەدەرێک بەسەرى بێ، ھەر بەلایەک و ناپەچەتیبەک بێتە ڕێى، لەو ڕووەوە کە لەلایەن خواوەیە، پێى ڕازیبەو تووڕە نابێ بەرانبەر بە خوا، گلەيى لە خوا ناکات، لە دلشیدا گومانى خراب بەرانبەر بە خوا پەیدانابێ، ھەرۆھە لە ھەموو کاروبارەکانى خوا ﷻ ڕازیبە، دیسان لە دواڕۆژيشدا، لە خوا ڕازیبە، لە بەرانبەر ئەو پاداشت و بەھەشتەدا کە پێى دەدات: ﴿أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ﴾، ئەوانە کۆمەلى خوان.

۱۶- سەرفرازی تەواویان ھەبە:

﴿أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، ئەمەش سیفەق شازدەبەم و کۆتایانە: ئاگاداربەن! کۆمەڵی خوا سەرفرازن، ھەم لە دنیا دا خۆشبەخت و بە مراد گەشتوو و بە ئاوات گەشتوون، ھەم لە پۆزی دواییش دا سەرفرازو بەختەوێرن، سەربەرزو پوو سوورن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئەو خەسلەت و سیفەتە بنەرەتییانەمان تیدا بینیتە دی، کە کۆمەڵی خۆی پێی وەسفکردوون و، خوا یمانپارێزی و پاکمان بکاتەوێ و بە ئارمان بکات و بە دوورمان بگرێ، لەو خەسلەت و سیفەتانە ی کۆمەڵی شەیتانی پێی پێناسە کردوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسری سوورہ تی

الحشر
۱۶۲

دەستپیک

بە پێزان!

ئەمڕۆ کە بە کۆی پەمەزانی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچییە، بەرانبەر (۲۰۲۰/۴/۲۴) زاینیی، لە شاری هەولێر، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الحشر)، وەک عادی قۆمان، پێشەکی پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە دەخەینەڕوو، لە هەوت بڕگەدا:

پێناسەی سوورەتی (الحشر) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە دوو ناوی هەن:

أ- (سُورَةُ الْحَشْرِ) وەک لەم دەقەدا هاتو: {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ سُورَةُ الْحَشْرِ بِالْمَدِينَةِ} (فتح القدیر: ج ۵، ص ۲۳۷) واتە: عەبدوللای کۆری عەباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا گوتویەتی: سوورەتی (الحشر)، لە مەدینە دابەزی، کەواتە: یەکێک لە ناوەکانی: سوورەتی (الحشر)ە.

ب- (سُورَةُ النَّصْرِ) دەقی دووهم لەوبارەووە دینین، کە ئەم سوورەتە ناویکی دیکەشی هەیە بە ناوی سوورەتی (النَّصْرِ)، وەک لەم دەقەدا هاتو: {عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: سُورَةُ الْحَشْرِ، قَالَ: سُورَةُ النَّصْرِ، يَعْنِي أَنَّهَا نَزَلَتْ فِي بَنِي النَّصْرِ، كَمَا صُرِّحَ بِذَلِكَ فِي بَعْضِ الرُّوَايَاتِ}، (أخرجه البخاري ۳۸۰۵، وغيره).

واتە: سەعیدی کۆری جوبەیر (پەحمەق خوا لێ بێ، کە یەکێکە لە زانایانی شوێنکەوتوووان)، دەلێ: بە عەبدوللای کۆری عەباسم رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا گوت: سوورەتی

(الْحَشْر)، گوتی: سوورەتی (النَّضِير)، واتە: لە بارەی بەنوو نەزیرەوه هاتۆتە خوار، وەك لە هەندێك ڕیوایەتی دیکەدا، ئەوه بە راشکاویی گوتراوه.

(إِبْنُ الْحَجَرِ الْعَسْقَلَانِي) خاوەنی (فَتْحُ الْبَارِي)، وایە قسەكە ی ئیبنو عەباس حالی بوو، بۆیە پێی ناخۆش بوو بە سوورەتی (الْحَشْر) ناوبری، ئەوهك وای بزانری، مەبەست لە (الْحَشْر) ڕۆژی دوايیه، بەلام دەشکونجێ عەبدوللای کوری عەباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، مەبەستی ئەوه بوو بێ، ئەو سوورەتە وێرای سوورەتی (الْحَشْر)، پیشی دەگوتری: سوورەتی (النَّضِير).

دووهم: شوێنی دابەزینی:

تیکرای زانیان یەكدهنگ، لەسەر مەدینهیی بوونی ئەم سوورەتە موبارەكە، بە ئاشکراش دیاره، بە تایبەت حەفدە ئایەتی سەرەتای، پەيوەستن بە بەسەرھاتی ناوەرە کرانی ھۆزی بەنوو نەزیرەوه، بە ڕای زۆربەیی ڕوونکەرەوانی قورئان، بە ڕای بەندەش: ناوەرەبوونی (بَنُو قَيْنُقَاع و بَنُو النَّضِير)ی جوولەكە ھەردووکیان پێكەوه، (بَنُو قَيْنُقَاع) پێشترو (بَنُو النَّضِير)یش، لە سالی چوارەمی كۆچیدا، وەك دوايی ئەو بەسەرھاتە دێنین.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحف و ھاتنەخواردا:

لە موصحفەدا ڕیزبەندییەكە (٥٩)یەمینە، لە دابەزینیشدا ڕیزبەندییەكە (٩٨)مینە، بە پێی ژماردنی (جابر بن زید)، ھەلبەتە زانیانی دیکەش ھەبوون، كە كەمتر زیاتریان گوتوه، كە ڕەنگە ڕیزبەندیی دابەزینی لە سەد (١٠٠) زیاتریش ھەلكشیی.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانى ئەم سوورەتە:

سەرچەم ژمێرەرانی ئایەتەکانى قورئان، یەكدهنگن كه ژمارەى ئایەتەکانى ئەم سوورەتە (۲۴)ه، كەس نە كەمتری گوتووەو نە زیاتر.

پنجەم: نێوەرۆكى:

ئەم سوورەتە ئەم بابەتانەى گرتوونە خوێ:

۱- ڤاگەياندى به ڤاگيراني خوا، له لايەن ناسمانەكان و زەوييەو، هەرچيەك كه تتياندايه، له ئايەتي ژمارە (۱)دا هاتو.

۲- باسى وەدەرەنران و تاوەرەكرانى ھۆزى (بُنُو النَّضْرِ)ى جوولەكە، كه به ڤاى من ھۆزى (بَنُو قَيْنِقَاع)يش دەگرێتەو، چونكه خوا ناوى ھۆزەكانى نەھيئاو، بەلكو دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾، ئنجا ھەر كام لە ھۆزى (بَنُو قَيْنِقَاع) و بُنُو النَّضْرِ، ھەم بېتېرو بوون لە خاوەن كتيبەكان، ھەم دەريشكران، ئەويش بەھۆى غەدر و پەيمان شكينيى و، دژايەتتيانەو بە خواو، بۆ پيغەمبەرى خواو بۆ مسولمانان، كه لە ئايەتەكانى: (۲ - ۵)دا، ئەو بەسكراو.

۳- باسى چۆنيەتتي مامەلە كردن، لەگەڵ دەسكەوتى جەنگيى دا، كه لە (بَنُو قَيْنِقَاع) و بُنُو النَّضْرِ، ئاوەداننيەكانى ديكەش بەجێماو، بەجێ دەمێنن، كه لە ئايەتەكانى: (۶ - ۱۰) دا بەسكراو، دوايش پيئاسە كردنى ھەر سێ پيگھاتە سەرەككەى ئۆممەتي پيغەمبەر ﷺ، لە كۆچكەران و پشتيوانان و شويكەوتووانيان، ئەوانەى لە دواى وان دێن، ھەر وەھا خستەرووى سەرەككيتيى خەسلەتە بەرزەكانيان، ھى ھەر كام لەو سێ كۆمەلە.

۴- باسى ھەلوپۆستى خائينانەى دەغەلەكان (موناڤيھەكان) و كەين و بەبينان لەگەڵ جوولەكەكاندا، دوايى بە گورگان خواروودانى جوولەكەكان، كه لە ئايەتەكانى: (۱۱ - ۱۷)دا، خراوئە ڤوو.

۵- فەرمانکردن بە بېرواداران، بە پارىزکردن و، خۇ ئامادە کردن بۆ قىامت و، سەرەنجامى مەۋقەكان و، پېناسە وەسفى قورئانى بەپېز و، ۋەسفىکردنى خۇاى بەرزو بى ۋېتە، بە بېست و يەك لە ناو و سېفەتەكانى، ئەمانەش لە ئايەتەكانى: (۱۸ - ۲۴) دا، خراۋەپروو.

شەشەم: ئايەتەندىيەكانى:

حەۋت ئايەتەندىيەمان بۆ ئەم سوۋرەتە باسکردوون:

۱- باسى ۋەدەرنرانى ھۆزە پەيمان شىكىنەكانى جوۋلەكە، كە بە پاى من وپراى (بُنُو النَّضْرِ)، باسى (بُنُو قَيْنِقَاع) يىشە، لە مەدىنە، بە ھۆى پەيمان شىكىنىي و غەدرو، لادانيان لەو بەلّين و پەيمانەي لە بەيندا ھەبوۋە.

۲- باسى حوكمى (فِئِ)، كە ئەمە لە ئايەتى (۶ - ۷)، خراۋەتەپروو، (فِئِ) يىش ئەو مآل و سامانەيە، كە بە بى شەرو كوشتار، دەكەۋىتە دەست مسولمانان.

۳- راگەياندىنى ئەو راستىيە، كە نابى مآل و سامان، لە دەستى دەۋلەمەندەكاندا كورت ھەلّى، لە ئايەتى ژمارە (۷) دا، كە بەو تەعبىرە تەنيا لەم سوۋرەتە موبارەكەدا ھاتوۋە.

۴- پۆلئىنکردنى مسولمانان، بە كۆچكەران و پشتيوانان و ئەوانەي لە دواى وان دىن و، ۋەسفىکردنى ھەر كاميان بە گرنگترىن خەسلىتى، لە ئايەتى ژمارە: (۹ و ۱۰) دا، كە بەو شىۋەيەش تەنيا لەم سوۋرەتەدا ھاتوۋە.

۵- ناۋەينانى قىامت بە بەيانى، سبەينى: ﴿وَلَتَنْظُرَنَّهُمْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِإِعْرَاقٍ﴾، كە تەنيا لىرەدا قىامت بە (عَد) بەيانى، سبەينى ھاتوۋە، واتە: ئەو كاتەي دواى ئەو پۆژەي تۆ ئىستاتىيداي، دى.

۶- راگەياندىنى ئەو راستىيە، كە ئەگەر قورئان بۆ سەر چىايەك دابەزىبايە، لە ترس و سام و ھەيەتەي خوا، ملەكەچ و شەق و پەق دەبوو، لە ئايەتى ژمارە (۲۱) دا.

۷- ناساندنی خوی بهرزو مهزن، له دوو توپی سێ ئایهت دا، به (۲۱) له ناوو سیفهته بهرزه کانی، ئایهته کانی: (۲۲ - ۲۴).

حهوتهم: دابهشکردنی ئەم سووهرته بۆ چهند دهرسیك:

كۆی (۲۴) ئایهته کانی ئەم سووهرته موبارهکه، بۆ سێ دهرسان دابهش دهکهین:

دهرسی یه کهم: که له ئایهته کانی: (۱ - ۱۰) پیکهاتوه، باسی بهسه رهاتی وهدهرنران و ناوهر کرانی هۆزی (بَنُو النَّضْرِ) له سههر پای هه موو توێژه رهوانی قوربان و، به پای من (بنو فِئِثْقَاع) یشه، له گهڵ نهوان دا، چونکه خوا **عَلَيْهِ** به: **الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ**، باسی کردوون، نهک بفهرموئ: (بَنُو النَّضْرِ)، ئنجا نهوانه ی بیپروا بوون، له خاوهن کتیبان، نهو کاته ههر سیک هۆزی (بنو فِئِثْقَاع و بَنُو النَّضْرِ و بنو فَرِیْطَة) بوون، به لām (بنو فَرِیْطَة) له سالی پینج (۵) ی کۆچییدا، له گهرمه ی جهنگی خنده قدا سزادراون و دهر به دهر کران، به لکو دهست به سههر موک و مال و کهسه کانی شیاندا گیرا.

به لām ههر کام له هۆزی (بنو فِئِثْقَاع و بَنُو النَّضْرِ) دهر کران، بۆیه ئه وهی خوا ده فهرموئ: **الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ**، ههر دووکیان ده گرێ نه وه، به سه رهاته کانی شیان زۆر لیک نیزیکن، له رووی کاتی شه وه و، له رووی باس کرانی شه وه، هه لبه ته ئه ویش له نه جامی خیانه تیاندا و به هۆی په یمان شکستیانی شه وه، ئنجا باسی چۆنیه تی دابهش کرانی مال و سامانی به جیماویان و، پیتاسه ی ههر کام له سێ پیکهاته که ی ئۆمهت، ئۆمهته ی پیغمبه ر **ﷺ**، به گرنگترین خه سلّه تیان.

دهرسی دووهم: که له ئایهته کانی: (۱۱ - ۱۷)، پیکهاتوه، ئه و هه وت ئایه ته، باسی هه لۆیستی ژیر به ژیر و خائینه ی مونا فیه کانی مه دینه ده که ن،

بەسەرکردایەتیی (عبدالله بن اَبی بن سَلول)و، کەین و بەین و گەفت و بەلَین دانیان بە جوولەکەکان، هەم لەگەڵ (بنو قَیْنَقاع)یش، هەم لەگەڵ (بَنُو النُّضیر)یش و، پشت بەردانیان لە کاتى تەنگانەدا و، دوو وێنە هێزانەو، بۆ پێناسەى هەلئۆستەکانیان.

دەرسی سێهەم: کە لە نایەتەکانى: (۱۸ - ۲۴) پێکھاتو، خستە پرووی چوار بابەتى گرنگ:

- ۱- فرمانکردن بە براداران، بە پارێزکاریی و خۆ سازکردن، بۆ دیداری خوا.
  - ۲- راگەیانندنی ئەو راستییە کە هاووەلانی ناگری دۆزەخ و، هاووەلانی بەهەشت، یەكسان نین.
  - ۳- خستە پرووی پێگەو پایەى بەرزو ناوژەى قورئان، لە وێنەى کى وێژدان هەژێندا.
  - ۴- دەسفکردنی خوا بە بیست و یەك (۲۱) لە ناوو سیفەتە بەرزو ناوژەکانى.
- شایانى باسە: تیمە، بەر لە تەفسیرکردنی نایەتەکانى ئەم سوورەتە بە پێزە، پوختەیک لە بەسەرھاتی ھۆکارو چۆنیەتیی، دەرکرانى ھەردوو ھۆزى (بنو قَیْنَقاع و بَنُو النُّضیر) جوولەکە، دەکەین، بە تايبەت لەبەر رۆشنایى کتیبە ناودارەکەى (إِبْنُ هِشَام)، (السيرة النبوية لابن هشام)دا، بە گشتی و بە سوود وەرگرتن لە ھەندیک سەرچاوەى دیکە، ئەو ھش مایەى بەرچاو پروونیی زیاترمان دەبێ، بۆ لێتێگەشتنى مانای نایەتەکان.

بەسەرھاتى ھۆكارو چۆنەتە دەربەدەر بوونى ھەردوو ھۆزى

(بنو قَيْنَقَاع وَبَنُو النَّضِيرِ) جوولەكە

بەريزان! ئەو بەسەرھاتە لە پىنج تەوەردا دەخەينەرۆو:

تەوەرى يەكەم: ھەر سى ھۆزەكەى جوولەكە لە مەدينەدا (بنو قَيْنَقَاع، بَنُو النَّضِير، بنو قُرَيْظَةَ) و نووسىنى پەيماننامەيەك لە نيوان مسولمانان و ئەواندا.

تەوەرى دوو دەم: دەركرانى ھۆزى (بنو قَيْنَقَاع) و ھۆكارەكەى.

تەوەرى سىيەم: پىناسەو رەچەلەكى (بَنُو النَّضِير).

تەوەرى چوارەم: ھۆكارى دەركرانى (بَنُو النَّضِير).

تەوەرى پىنجەم: چۆنەتەى دەركرانى (بَنُو النَّضِير).

تەوەرى يەكەم: ھەر سىك ھۆزەكەى جوولەكە لە مەدينە
(بنو قَيْنَقَاع، بَنُو النَّضِير، بنو قُرَيْظَةَ) و نووسىنى پەيماننامەيەك لە
نيوان مسولمانان و ئەواندا:

بەپى سەرچاوە مېژوو يەكەن، بە تايبەت (السيرة النبوية لابن هشام)، دواى ئەو دەى پىغەمبەرى خوا ﷺ، تەشريفى برد بۆ مەدينە، چەند كارىكى گەورەو گرنگى كردن، بۆ ئەو ئەو كۆمەلگايە، ئەو قەوارە سياسىيە تازە دروست بوو و سەرھەلداو و پىگرتو، سەقامگىرو تۆكمەو توندو تۆل بى، يەكەك لە كارەكان ئەو بوو، كە پەيماننامەيەكى نىمزا كرد، لە نيوان مسولمانان بە سەركرديەتەى پىغەمبەر ﷺ لە لايەك، كە لە دوو پىكھاتەى بنەپەتەى پىكھاتەون:

أ- كۆچبەرلەرگە ھەممەي ھاتبۇون و كۆچیان كړد بوو.

ب- پشتیوانان كە ھەلکی شاری (يَرْب) بوون، كە دوايی ناوی لیترا (المدينة).

لای بەرانبەریشیان ھۆزەکانی جوولەكە، سێ ھۆزی سەرەکیی بوون: (بنو قَيْنَقَاع، بَنُو النَّضِير، بنو قُرَيْظَة)، ھەروەھا ئەو ھاوبەش بوو خوا دانەرانی، تاكو ئەو كاتە لە مەدینەدا مابوونەو، ھەر ھاوبەش بوو خوا دانەر بوون، پیغەمبەری خوا ﷺ پەیماننامەیکە دانا، لە نێوان ئەو پێكھاتنە ی مەدینەدا، كە لە كتیپە میژوووییەكان دا، بە (كتاب) و بە (الصُّحُفَة) و بە (الْوَيْقَة) ناوی ھاتو، (محمد حميد الله) لە كتیپە ناودارەكە ی خۆی: (الْوَثَائِقُ السَّيَاسِيَة لِلْعَهْدِ النَّبَوِيِّ وَالْخِلَافَةِ الرَّاشِدَةِ) دا، لە بارە ی ھەو گوتووییەتی: (أَقْدَمَ وَثِيقَةً تَارِيخِيَّةً مَكْتُوبَةً)، دیریتیرین دۆکیومنتی میژووویی نووسراو، كە لە جیی دەستووری تیسنا بوو.

(إِبْنُ هِشَام) لە (السيرة النبوية) كە ی خۆیدا^(۱)، ھەموو ئەو دۆکیومنتە ی ھیناوە، لە ژێر ناوونیشانی: (الرَّسُولُ ﷺ يُوَادِعُ الْيَهُودَ)، پیغەمبەر ﷺ پەیمان لە گەل جوولەكەكان دا دەبەستی، (موادعة)، یانی: دوو لایەن یان پتر پێكەو ھاوکار بن، یان شەری یەكدی نەكەن، ناوەكە ی وا ھاتو، ئەگەرنا ئەگەر لەو پەیماننامە ی ھەو پامینین: ھەموو بریتیە لە ھاوکاری پێكەو كردن و پێكەو ئیدارەدانی ئەو دەولەتە تازە یە ی، پیغەمبەری خوا ﷺ بنیاتی ناو.

با سەرنجی قسە یەکی (إِبْنُ إِسْحَاق) بەدین كە پێناسە یەکی پوختی ئەو (كتاب) ە دەكات:

(قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: وَكَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كِتَابًا بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ، وَادَعَ فِيهِ يَهُودَ وَعَاهَدَهُمْ، وَأَقْرَهُهُمْ عَلَى دِينِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ، وَشَرَطَ لَهُمْ، وَاشْتَرَطَ عَلَيْهِمْ).

ۋاتە: پىغەمبەرى خوا ﷺ نووسراۋىكى نووسىي، لە نيوان كۆچكەران و پشتيواناندا^(۱)، لە نووسراۋەدا پەيمانى لەگەل جوولەكەكان بەست، ئەوانى لەسەر ئايىنەكەى خۇيان و، لەسەر مآل و سامانى خۇيان و، لەسەر جىگەو رىگەى خۇيان هېشتەنەو، (بۆ سەلماندىن لە سەرى پەينەو و تايىنى خۇيان جىبە جى بىكەن و ولاتى خۇيان بەرپۆدەبەرن)، مەرجىشى بۆ گرتن و، مەرجىشى لەسەر گرتن. ۋاتە: هەندىك مەرجى بۆ گرتن، ئەو هەق و ماقتانە، بەلام هەندى مەرجىشى لەسەر دانان، ئەو هەش كارو ئەركتانە.

نامازە بە چەند پرگەيەكى ئەو پەيماننامەيە:

۱- سەرەتاي (كتاب) بەمجۆردەيە: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، هَذَا كِتَابٌ مِنْ مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ ﷺ، بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ مِنْ قُرَيْشٍ وَيَثْرِبَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ، فَلِحَقِّ بِهِمْ، وَجَاهَدَ مَعَهُمْ، إِنَّهُمْ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ مِنْ دُونِ النَّاسِ)، بە ناۋى خۋاي بە بەزەيى بەخشنە، ئەمە نووسراۋىكە لە موخەممەد پىغەمبەرى خواۋە ﷺ، لە نيوان پرواداران و مسولمانان دا، لە قورەيش و لە (يَثْرِبَ)، (ۋاتە: خەلكى مەدينە) و هەر كەسىك شوپيان دەكەۋى و، پىيانەو پەيوەست دەبن، لەگەليان دا تىدەكۆش، كە ئەوانە كۆمەلەك جيا لە خەلك، ۋاتە: كۆمەلگا و قەۋارە سياسىيەكەى (يَثْرِبَ): كۆمەلگايەكى تازە سەرھەلداون.

۲- مامەلەي يەكسان لەگەل جوولەكەكان دا: (وَإِنَّهُ مَنْ تَبِعَنَا مِنْ يَهُودَ، فَإِنَّ لَهُ النَّصْرَ وَالْأُسُوءَ، غَيْرَ مَظْلُومٍ وَلَا مُتَنَصِّرِينَ عَلَيْهِمْ)، هەر كەسىك لە جوولەكەكان لەگەلمان بن (لەگەلمان تەبا بن)، ئەویش پىويستە سەربخى و، مامەلەي يەكسانى لەگەلدا بىرى ((أُسُوءَ) ۋاتە: مامەلەي يەكسان)، ئەستەميان لى بىرى و، ئە لە دژى ئەوانىش يارمەتى هېچ كەس بدرى.

۳- نابى هېچكەس هېچ كەتكەرىك پەنا بدات: (وَإِنَّهُ لَا يَجِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَقْرَبُ مِنِّي فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، وَآمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، أَنِّي نَصْرٌ مُخَدِّثٌ وَلَا يُؤْوِيهِ، وَأَنَّهُ مَنْ نَصَرَ أَوْ آوَاهُ، فَإِنَّ عَلَيْهِ نَعْتَهُ اللَّهُ وَعَصَبَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، ۋاتە: هەر كەسىك پروادار بن و، دان بەۋەدا بىتى كە لەم (صَحِيفَةِ)

(۱) ۋاتە: كۆچكەران و پشتيوانان لەلايەك و، جوولەكەكان و ئەوانى دىكەش لە لاىەكى دىكەو.

دایه و، پروای به خواو پۆزی دوابی بێ، (که نهوه خالی هاوبهشی نیتوان مسولمانان و خاوهن کتیبه کانیش بووه)، بۆی پهوانیه، هیچ که تنکه ریک سه ربخات و بیحه و یتیتتهوه، ههر که سیک پشتی بگری، یان بیحه و یتیتتهوه، نهفرین و توو په یی خوا لئ بێ له پۆزی قیامه تدا.

٤- مه سه رف کیشانی جووله که له گه ل مسولمانان دا: (وَإِنَّ الْيَهُودَ يُنْفِقُونَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ مَا دَامُوا مُحَارِبِينَ)، واته: ههروهها ده بێ جووله که کان له گه ل برواداران دا، خه رجیی و مه سه رف بکه ن (بۆ به رگری لیکردن له ولات)، مادام پیکه وه دژی دوژمنیک شه ر بکه ن و جه نگیان له دژ بکری.

٥- هه ر کام له جووله که و مسولمانان، ئایینی خو یان به رتوه ده به ن: (لِلْيَهُودِ دِينُهُمْ، وَلِلْمُسْلِمِينَ دِينُهُمْ، مَوَالِيَهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ) جووله کان دینی خو یان به رتوه ده به ن و، مسولمانانیش دینی خو یان به رتوه ده به ن، خو شیان و نه وانه ش که سه ر به وانن.

٦- چوونه دهر له سنووری ولات به بێ مۆلت نابێ: (وَإِنَّهُ لَا يُخْرَجُ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا بِإِذْنِ مُحَمَّدٍ ﷺ) نابێ هیچ که سیک له شار، له و ولاته بچیتته ده ری، مه گه ر به مۆله تی موحه ممه د ﷺ.

وه ک چۆن ئیستا ده بێ مرو ف قیزه ی هه بێ و پاسپۆرتی هه بێ.

٧- پێویسته ئاساییشی نێو شارو ولات پارێزراو بێ: (وَإِنْ يَثْرِبَ حَرَامٌ جَوْفَهَا لِأَهْلِ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ)، یاساییشی نێو (يَثْرِبَ) قه ده غه به، بۆ ئیمزاکه رانی نه و (صَحِيفَةٍ) به.

نابێ هیچ شه رو ئاشووب و، ئازاوه به کی تیدا بکه ن.

٨- هه بوونی به رگری هاوبه ش له نیتوان پیکهاته کان دا: (وَإِنْ بَيْنَهُمُ النُّصْرَ عَلَى مَنْ دَهَمَ يَثْرِبَ)، پێویسته هاو ولاتیان پشتی یه کدی بگرن، له به رانه به هه ر که سیکدا، دژی خه لکی (يَثْرِبَ) بێ.

٩- نامسولمانانیش جگه له دوژمنان، بۆیان هه یه پیکهاتن له گه ل هه ر لایه نیک دا بکه ن: (وَإِذَا دُعُوا إِلَى صُلْحٍ يُصَالِحُونَهُ وَيَلْبَسُونَهُ، فَإِنَّهُمْ يُصَالِحُونَهُ وَيَلْبَسُونَهُ، وَإِنَّهُمْ إِذَا دُعُوا إِلَى مِثْلِ ذَلِكَ، فَإِنَّهُمْ لَهُمْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، إِلَّا مَنْ حَارَبَ فِي الدِّينِ)، واته: هه ر کات مسولمانان

صوّلۇق و ئاشتەواييان لەگەل لايەنىك دا كىرد، جوولەكەش صوّلۇق و ئاشتەوايى لەگەل ئەو لايەنەدا دەكەن، ھەرودەھا جوولەكەكانىش ئەگەر بۆشتىكى وا، مەسولمانانان بانگ كىرد، ئەوانىش ئەو مافەيان ھەيە، بەسەر مەسولمانانەو.

اواتە: مەسولمانان دەبى تەبا بن، لەگەل ھاوپەيمانانى جوولەكەكان دا، جوولەكەش دەبى تەبا بن، لەگەل ھاوپەيمانانى مەسولمانانەكان دا، مەگەر كەسىك دۇرى دىن بى.

۱۰- ھەر كۆمەل و لايەنە پىشك و بەش خەرجىي خويانيان لەسەرە: (عَلَى كُلِّ أَنْاسٍ حِصَّتُهُمْ مِنْ جَانِبِهِمُ الَّذِي قَبْلَهُمْ)، ھەر كۆمەلە خەلگە، ئەو پىشكەي دەكەوئە سەريان، لە مەسەرف و خەرجىي كىشان لەسەريانە، لەولايەوئە دەكەوئە لاي ئەوان.

ئەمە يەكەمىن كاريك بوو، كە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مەدینە كىردى، كە برىتى بوو لە نووسىنى ئەو (صَحِيفَةً يَهَى، وەك دەستورىك بوو، ھەم بۆ چۆنىەتتى مامەلە پىكەوئەكردنى مەسولمانان، لە نىوان خويان دا، كۆچكەران و پىشتىوانان و، ھەم جوولەكەكانىش، ئەوانى دىكەش كە بەرانبەرەكانىان و، ناوى ھەموو ھۆزە جوولەكەكانىش، لەنىو بەندەكانى (صَحِيفَةً) كەدا ھاتو، وئىراي ھاوبەشاندەرەكانىش.

تەوھرى دووھەم: دەركرانى ھۆزى (بنو قينقاع) و ھۆكارەكەي:

يەكەمىن ھۆزى جوولەكە، كە لە مەدینە دەركران، لەسەر ناپاكىي و، پابەند ئەبون بەو بەلئىن و پەيمانەو، كە لەگەل مەسولمانان دا پىكەوئە داويانە، برىتى بوو لە ھۆزى (بنو قينقاع)، كە (ابن هشام) لە كىتەبەكەي خۇي (السيرة النبوية لابن هشام) دا^(۱)، باسى چۆنىەتتى دەركرانى ھۆزى (بنو قينقاع) كىردو، ھۆكارى دەركرانىشيانى كىردو، تۆزىكى دىكە پوختەيەكى دىئىن.

پېشىر نامازەم پېداۋ، دوايىش لە درېژەي تەفسىر كىردنى سوۋرەتە كەدا باسى دەكەين: نەمبىنۋە لە تەفسىرە كاندە - رەنگە ھەشېئ و نەمدىيى - باسى (بنو قَيْنُقَاع) بىكرى، لە كاتى تەفسىر كىردنى سوۋرەتى (الحشر) دا، كە ئەم سوۋرەتە موبارەكە، نامازە دەكات بەوانىش، ئەوان بەس گوتوۋيانە لە بارەي (بَنُو النُّضَيْر) ھوھە، بەلام ھەك ئىستا باسى (بنو قَيْنُقَاع) و دوايىش باسى (بَنُو النُّضَيْر) دەكەين، دەبىنن ئايەتە كان بەسەر ھەردوو كياندا دەچەسپن.

(إِبْنُ هِشَام) لە بارەي (بنو قَيْنُقَاع) ھوھ لە ژىر ناوونىشانى: (أَمْرُ بنو قَيْنُقَاع)، (حَالٌ و بەسەرھاتى (بنو قَيْنُقَاع) دا، باس دەكات: (بنو قَيْنُقَاع) چۆن دەركران؟ تىمە يەكسەر بە كوردىي پوختەي ماناي ھوھ، كە (إِبْنُ هِشَام) ھىئاۋىەتى، دەبىتتىن، دەلتى: بازارى (بنو قَيْنُقَاع)، بازارىكى ناودار بوو، ھۆزى (بنو قَيْنُقَاع)، زياتر زىرنگەر ھوھ سەنئەتكار بوون، بۆيەش كە دەركران، زەۋى و زارىكى وايان لى بەجى نەماۋ، چونكە زياتر دوكانيان ھەبوون و پىشە ساز بوون، ئىجا پوژىك پىغەمبەرى خوا ﷺ لە بازارە كەيان (بنو قَيْنُقَاع) كۆي كىردنە ھوھ، پىي فەرموون: (يَا مَعْشَرَ يَهُودَ! اخذُوا مِنَ اللَّهِ مِثْلَ مَا نَزَلَ بِقُرَيْشٍ مِنَ النِّقْمَةِ وَأَسْلَمُوا، فَإِنَّكُمْ قَدْ عَرَفْتُمْ أَنِّي نَبِيٌّ مُرْسَلٌ، تَجِدُونَ ذَلِكَ فِي كِتَابِكُمْ وَعَهْدُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّكَ تَرَى أَنَا قَوْمُكَ، لَا يَغُرُّكَ أَنَّكَ لَقِيتَ قَوْمًا لَا عِلْمَ لَهُمْ بِالْحَرْبِ، فَأَصْبَحْتَ مِنْهُمْ فُرْصَةً، إِنَّا وَاللَّهِ لَنُحِبُّ حَارِبَنَا، لَتَعْلَمَنَّ أَنَّا نَحْنُ النَّاسُ).

واتە: ئەي كۆمەلى جوولەكە! وريابن لە خوا، ئەو بەلايەي بەسەر قورەيش ھات، ھەمان بەلاش بەسەر ئىۋە نەيەت، دەركرانى (بنو قَيْنُقَاع) ىش دواي جەنگى بەدر بوو، مسولمان بن، چونكە دەزانن من پىغەمبەرىكى پەوانە كراوم، ئەوھ لە كىتەبەتەن دا دەبىن و، لە پەيمانى خواش دا، كە بۆ ئىۋەي ناردو، ناموژگارىي خوا دەزانن، ئەوانىش گوتيان: ئەي موھەممەد ﷺ! پىت وايە، تىمە ھەر كۆمەلەكەي خۆتىن، (خەلكى قورەيشىن)، با ئەوھ فرىوت نەدات، كە بە كۆمەلىك گەشتوۋى شارەزاي جەنگ نەبوون، تۆش دەر فەتەتەك

لَقِ بَنِيونَ وَ زَهْفَه رت پئی بردوون، به خوا نه گهر له درۍ ئیمه بجهنگی، ئنجا دهزانی ئیمه خه لکین! واته: ئیمه خه لکی جهنگاوه رین.

ههر چه نده جوابه که بیان زور رهق بووه، به لام پیغه مبهری خوا ﴿۱۱﴾ هیچی نه فهرمووه، گرتگ نه وهیه، وهک ناموژگارییهک و دلسوزیهک فهرموویه تی: بروا بیتن و، دهزانن من پیغه مبهری خوام و ناوونیشانه کانم له کتیبه کانتان دا هه، چیدیکه خراپه کاری مه کهن، با نهو به لایه ی به سهر قوردهش دا هات، به سهر ئیوهش نهیهت.

(إِبْنُ إِسْحَاقَ) ده لئ: له (سعيد بن جبیر) هوه، یان له (عكرمة) هوه، له (عبد الله بن عباس) هوه (خوا لیان رازی بن)، پیم گه یستوه، که نهم نایه تانه له باره ی نهوانه وه هاتوونه خوار: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَ بئسَ الْاِهْمَاضُ﴾ ﴿۱۲﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي مَسْجِدِ الْاَقْصَا فَمَثَلُ تَقْتُلُ فِي سَكِيلِ اللَّهِ وَ اُخْرَىٰ كَافِرٌ يَرَوْنَهُمْ مَثَلَهُمْ رَأَىٰ الْعَيْنُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بَصَرِيهِ مَنْ يَشَاءُ اِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَمَعْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾ آل عمران، واته: (نه ی موحه ممهه!) ﴿۱۴﴾ به نهوانه ی بی پروان، بفهرموو: (نه گهر جهنگ بکهن)، تیده شکین و دواپی به رهو دۆزهخ به پی ده کرین، خراپترین شوینی پشوودانیش نهوویه، بو ئیوه نیشانهو به لگه ههیه، (له سهر نه وه ی خوا ﴿۱۵﴾ پشتی مسولمانان ده گری)، له دوو کومه له کهدا که پیکه یشتن، (کومه لی هاوه لانی پیغه مبهری خوا ﴿۱۶﴾ له گه ل هوزی قوردهش دا، به فهرمانده یه تی نه بوو جههل)، کومه ئیکیان له پی خوادا جهنگیان ده کرد، کومه ئیکیش بی پروا بوون، دوو هیتده ی خوایانان ده بینین به چاو، (بیروایه کان که ته ماشای مسولمانه کانیان ده کرد، بو نه وه ی سام بچیته دلایه وه، دوو هیتده ی خوایانان ده دیتن)، خواش به یارمه تی خوی، ههر که سی بیه وی پشتگیری ده کات و به هیزی ده کات، به راستی له وه دا په ند هیه بو خاوه ن عهقلان.

ئىنجا دەربارەى چۆنەتیی و ھۆکاری ئەو ھە بە پىغەمبەرى خوا ﷺ ھۆزى (بنو قَيْنُقَاع)ى دەركرد، (إِبْنُ هِشَام) دەلى: ئافرەتتىك لە عەبدەبان، كەلوپەلتىكى پىن دەبن، بىفرۆشنى، دەچىتە بازارى (قَيْنُقَاع) لە لای زىرنەگەرىك دادەنىشى، جوولەكەكانىش، كە ئافرەتەكە دەم و چاوى خۆى داپۆشيو، (پىچەى گرتۆتەو)، داواى لى دەكەن، دەم و چاوى دەربىخات، ئەویش نامادە نابى پىچەكەى لایەت و، باباى زىرنەگەرىش دامىنى كراسەكەى، لە لای پشتى گرىدا، (ئەو كاتەى ئەو دانىشتو، دامىنى كراسەكەى لە لای پشتیەو گرى دەدات)، كاتىك ھەلەسەتتە پى، ران و لاق و لەتەرى دەردەكەون و، ئەوانىش پى پىدەكەن، (يانى: نامادەنبوو دەم و چاوت دەربىخەى، بەلام ئىستا ران و لاقىشت دەركەوتن)، ئافرەتەكەش ھاوار دەكات و، پیاویك لە مسوڵمانان لەو دەبن، پەلامارى زىرنەگەرەكە دەدات و دەيكوژى، جوولەكەكانىش كۆدەبنەو و مسوڵمانەكە دەكوژن، ئىنجا كەس و كارى مسوڵمانە كوژراو، ھاوار دەكەنە مسوڵمانان، كە لە دژى جوولەكەكان بىن و ھاوکارىان بن، مسوڵمانانىش توورە دەبن و، كىشە دەكەوتتە ئىوان مسوڵمانان و ھۆزى (بنو قَيْنُقَاع)دو، كەواتە: ھۆكارى دەركرانى (بنو قَيْنُقَاع)، ئەو غەدرو خیانەتەى جوولەكەكان بوو.

پىغەمبەرى خوا ﷺ كە ئەو دەبىستى، دەورى شوپنەكەيان دەگرى و پىيان دەفەرموى: برۆن، ئىرە بەجى بهێلن، مادام پەيماننان شكاندو و ديارە ئەھلى خیانەتن، مسوڵمانىكتان بە ناھەق كوشت و سووكایەتییان بەو ئافرەتە كردو، ئەوانىش نامادە نابن، برۆن، پىغەمبەرىش ﷺ بە سوپایەكەو دەورىان دەگرى، مێژوونووسان لەو بارەو، كە ئایا چەند ماونەو و ئابلووقە دانەكە چەند بوو؟ راجىيان، (إِبْنُ هِشَام) دەلى: پازدە شەوى خایاندو، ھەندىك گوتوو یانە: كەمترو ھەندىك گوتوو یانە: زیاتر، ئىنجا لە ماوێ ئابلووقە دانەكەدا، جوولەكەكان قەناعەت دىن، برۆن، بىگومان شەپە تىریان پىكەو بوو، بەلام باس نەكراو كەس كوژرا بى و، ئىنجا كاتىك جوولەكەكان دلىا دەبن، بەرھەلستىيان پى

ناكرى، دەلىن: باشە بە بىرىرى تۆ رازىين و با لىره كۆتايى بى، چونكه دلىنا دەبن نه گەر شەره كه بەردەوام بى، دەدۆرىن و ھەموويان دەكوژرىن، يان بە دىل دەگىرىن.

ئىنجا (عبدالله بن ابي بن سلول)، دواى ئەوھى ھۆزى (بَنُو قَيْنَقَاع) بە بىرىرى پىغەمبەر ﷺ رازى دەبن، كه ئەو چ بىرىرىكىان بۆ بدات، پىنى رازىين، دى بۆ لاي پىغەمبەرى خوا ﷻ و دەلى: (يا محمد! ﷺ أَحْسَنُ فِي مَوَالِي)، ئەى موھەممەد! ﷺ لە گەل ھاوپەيمانە كان و دۆستە كانى مىندا چاكە كار بە! چونكه ھۆزى (بَنُو قَيْنَقَاع)، ھاوپەيمانى ھۆزى خەزرەچ بوون، ھۆزى خەزرە جىش سەرۆكە كيان (سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ) يە، بەلام (عبدالله بن ابي بن سلول)، يە كىك بووہ لە پىش سىپيان، پىغەمبەرىش ﷺ وەلامى ناداتەوہ، (عبدالله بن ابي بن سلول)، دووبارەى دەكاتەوہ، دەلى: لە گەل ھاوپەيمانە كانم چاكە بكە! دوايى (عبدالله بن ابي بن سلول)، دەست دەخاتە گىرفانى زىيە كەيەوہ، زىرى پىغەمبەر ﷺ زىيە كەشى پىنى گوتراوہ: (ذَائِلُ الْفُضُول)، پىغەمبەرىش ﷺ دەفەرموى: بەرم بدەو تووړە دەبن و دەم و چاوى موبارەكى سىيەرى دەكەونى، تارىك دادى و دەلى: بى قەزابى بەرمبەد، ئەويش دەلى: بە خوا بەرت نادەم، ھەتا لە گەل ھاوپەيمانە كانى مىندا چاكە ئەكەى، چوار سەد (۴۰۰) كەس كه بى زىين و، سى سەد (۲۰۰) زىردار مىيان پاراستوہ لە سوورو لە رەش، (واتە: لە ھەموو جۆرە دوژمنىك)، ھاوپەيمانم بوون، ئىستاش تۆ بە يەك رۆژ، ھەموويان قەلاچۆ بكەى! بە خوا مىن كە سىكەم لە بەلايان دەترسىم، ئىدى پىغەمبەرى خوا ﷻ بە ناچارى دەفەرموى: باشە ئەوہ دامن بە تۆ.

شايانى باسە: لەو ماوہ يەدا، كه پىغەمبەر ﷺ نابلووھى ھۆزى (بَنُو قَيْنَقَاع) دەدا، كە سىك لە شوپى خۆى دادەنى، وەك سەرپەرشتىارى مەدينە.

وېراى ئەوہ كه (عبدالله بن ابي بن سلول)، ھاوپەيمان بووہ، لە گەل جوولەكە كانى (بَنُو قَيْنَقَاع) دا، (عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ) يش خوا لى رازى بى،

هەر هاوپهيمان بووه و نه ویش سه رۆک تیره ده ک بووه، له خه زره جیهه کان، به لām ده چى بو لای پىغه مبه رى خوا ﷺ و ده لى: نهى پىغه مبه رى خوا! من دۆستایه تى توو خواى په ره رده کارو پىغه مبه رده کهى و بروداران ده کم و، به رى يم له و هاوپه يمان تى به ی له گه ل نه وانده دا.

نجا زانایان گوته و یانه: نه و نایه تانه ی سوو رده تى (المائدة)، له باره ی هه لۆیسته کهى (عبدالله بن ابي بن سلول) و، هه لۆیسته کهى (عبادة بن الصامت) خوا لى بازى بى، دابه زیون، که پىچه وانه ی یه کدى بوونه، خوا ده فه رموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ يَتَوَلَّكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٥١﴾ قَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ تَدْمِيحٌ ٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهْلُؤَلَاءَ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَاصْبِرُوا خَيْرِينَ ٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِيَ اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَا يَمُرُّ بِكَ ذَلِكَ فَيُضِلَّ اللَّهُ يَوْمِيهِ مَنْ يَشَأْ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٥٤﴾ إِنَّا وَلِيُّكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ٥٦﴾ المائدة.

هه لۆیسته دلته خو شانه کهى (عبدالله بن ابي بن سلول)، چه ند دزیو و به د بووه! که ده چى داوا له پىغه مبه ر ﷺ ده کات، (بنو قینقاع) به خشی، له حالیکدا نه وانه په يمان شکین و خاتین بوون، دوا یی پىغه مبه ر ﷺ ناچار ده کات، به و یان به خشی، به لām هه لۆیسته کهى (عبادة بن الصامت)، چه ند جوان و مه ر دانه بووه! که نه ویش وه ک (عبدالله بن ابي بن سلول)، هاوپه يمان بووه له گه لیان، به لām ده چى ده لى: نهى پىغه مبه رى خوا! ﷺ من دۆستى خوا و پىغه مبه رده کهى و برودارانم و، به رى يم و حاشا ده کم له و خاتینانه.

نهمه کورته یه ک بوو له به سه رهاتى (بنو قینقاع) که چۆن په يمانیان شکاند

و، پابه‌ند نه‌بوون به‌و (الصحيفة) و (الوثيقة) یه‌وه که نووسرا بوو و، سه‌ره‌نجام پی‌غهمبه‌ر ﷺ ئابلووقه‌ی دان و سزای دان و، نه‌گهر (عبدالله بن ابي بن سلول)، تکای بو نه‌کردبان، به سه‌لامه‌تی دهرنه‌ده‌چوون.

شایانی باسه ئیمه له ته‌فسیری سووره‌تی (الأحزاب) دا، باسی (بنو قریظة) شمان کرد، که له گهرمه‌ی جه‌نگی خنده‌قدا، دواي ته‌واو بوونی ئابلووقه‌ی بی‌پروایه‌کان به‌ دوری شاری مه‌دینه‌دا، جیریل به پی‌غهمبه‌ری خواي ﷺ فه‌رموو: یه‌کسه‌ر بر‌وا به‌ره‌و (بنو قریظة)، که له پشت‌وه‌ه خه‌نجه‌ری غه‌دریان وه‌شاند بوو، هه‌ره‌شه‌یان کرد بوو له مسو‌لمانان و، هاوکاریی کافره‌کانیان کرد، ئیدی نه‌وانیش ئابلووقه‌ی قه‌لایه‌کانیان دراو، دواي ماوه‌یه‌ک به‌ره‌ه‌لستی، سه‌ره‌نجام ناچار بوون ته‌سلیم بن و، پی‌غهمبه‌ری خواش ﷺ سزای دان.

ته‌وه‌ری سییه‌م: پیناسه‌و ه‌چه‌له‌کی ه‌وزی (بنو النضیر):

ه‌وزی (بنو النضیر) و ه‌وزی (بنو قینقاع) که باس‌مان کردن، هه‌روه‌ها ه‌وزی (بنو قریظة) ش، هه‌ر سیکیان له نیمچه‌ دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی دا‌بوون و، چۆنیه‌تی هاتنی نه‌و سئ ه‌وزه‌ جووله‌که، بو نیمچه‌ دوورگه‌ی عه‌ره‌بیی و، نیشته‌جئ بوونیان، به‌و شیوه‌یه‌ بووه:

((بن عاشر) له ته‌فسیره‌که‌ی خ‌وی دا^{۱۱})، گو‌توویه‌تی: ه‌وزه‌کانی (بنو النضیر) و (بنو قریظة) و (بنو قینقاع)، هه‌ر سیکیان و، جووله‌که‌کانی خه‌یه‌ریش، هه‌موویان له وه‌چه‌ی ها‌روونن، ها‌روونی برای مووسا، (بنو النضیر) و (بنو قریظة)، پ‌نیان گو‌تراوه: دوو کاهینه‌کان (الکاهنان)، چونکه کاهینی جووله‌که‌کان له ن‌یو وان دا‌بوون، (ک‌هانة) ش بریتی بووه له پاراستنی کاروباری نایینی و، سه‌ره‌رشتییکردنی خه‌لک له پ‌ووی دینداری و، دروشمه‌کانیه‌وه.

کهواته: هەر سێ تیرە (بنو قریظە) و (بنو قینقاع) و (بنو النضیر)، هەر وەها جوولە که کانی خەبەر، هەموویان پەچەڵەکیان دەچێتەو سەر هاروون (الغزاة) ی برای مووسا (عليه السلام)، ئایا چۆن لە نیمچە دورگەی عەرەبیی دا نیشتەجێ بوون؟

چۆنیەتیی نیشتەجێ بوونیان لە ولاتی عەرەبان دا، ئەوە بوو که مووسا (عليه السلام) کاتی خۆی کۆمەڵێکی لە پێشووایی ئەو تیرانە، ناردن بۆ جەنگ کردن لە دژی عەمالیقە، که دراوسێیان بوون لە شام و عەمالیقە لە فەلەستین بوون، که هەم بۆ ولاتی عەرەبان دراوسێیان بوون، هەم لە بەنوو ئیسرائیلیش، که لە دەشتی سینا بوون، لێیان نیزیک بوون، بەلام ئەوانە که مەترەخەمییان کرد لە جەنگی دژی عەمالیقەو، مووساش (عليه السلام) لەو کاتەدا وەفاتی کرد، ئنجا کاتیک ئەوانە دەبیستن مووسا کۆچی دوایی کردو، ئەو تیرانە که مووسا (عليه السلام) ناردوونی، بچەنگن، یە کەسەر ئەوانیش دەچنەو، بۆ جێگا و پێگای خۆیان، هی بەنی ئیسرائیل، که لە ئەریمیا بوون، خەڵکە کەش (واتە: خەڵکە جوولە کە کە)، ئەوانە ی دەگەرێنەو بۆ شارە کە، دەگەرێنەو بۆ ئەریمیا، پێیان دەلێن: ئیو فەرمانی مووساتان شکاندوو نابێ بێنەو بۆ تیرە، دەبێ بپۆن و شار بە دەریان دەکەن.

ئیدی لەوێ دەپۆن و، دێن بۆ نیمچە دورگەی عەرەبیی و، لەوێ لە چەند شوێنیک دا نیشتەجێ دەبن، لە دەوری (یثرب)، واتە: مەدینە ی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەوێ قەلابان دروست دەکەن و شارێکیش بنیات دەنێن، بە ناوی: گوڵ (الزهره)، ئنجا ئەوانە دەست دەکەن بە کشت و کال و، مال و سامانیان دەبێ، هەندێکیان زۆرنگەریی و سەنعت دەکەنە پیشە، لە پیاوێ ناودارەکانیان: سەموئەل کورێ عادیو، کەعبی کورێ ئەشرەف و، ئیبنو ئەبی حوقەیق بوون و، ئەوانە پەیمان دەبەستن لە نێوان خۆیان و، هەردووکیان هۆزی ئەوس و خەزەرەج دا، هەندێکیان پەیمانیان دەبێ لەگەڵ هۆزی ئەوس دا، کە لە سەرردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) سەرۆک هۆزەکیان سەعدی کورێ مەعاز بوو، هەندێکیان دەبنە هاوێ پەیمان لەگەڵ هۆزی خەزەرەج دا، کە سەرۆک هۆزەکیان سەعدی

کورى عوباده بووه، (عبدالله بن ابي بن سلول)، له خه زرهج بووه، هه ر کات نهوس و خه زرهج پیکهوه ناکوک بوونایه، پیکهوه شهريان کردبایه، نهو دوو هوژه جووله کهى سهر به نهوس بوون و، نهوى دیکهش سهر به خه زرهج بووه، نهوانیش شهريان دهکرد، له گه ل هاوپه پیمانه کانیان دا، دژى به رانبه رده کىان.

بویه پتموايه، نهوه که خوا ﷺ دهفه رموى: **هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ** الحشر، خوا ﷺ نهو که سه يه، نهوانه ي بيبړوا بوون له خاوه ن کتبه کان، له شوئى خويان دهريکردن، له يه که مين کو کردنه ويان دا، پتم وایه بهر له (بنو النضير)، مه به ست پتى (بنو قينقاع)ه، چونکه پتشی (بنو قينقاع) دهريکران، به پتى نهو پړوايه تانه ي (ابن هشام) هيناونى له سهرچاوه ميژوويه کان، که ده لئ: دهريکران (بنو قينقاع) دواى جهنگى بهدر بووه، پاسته وخو، جهنگى بهدریش له سالى دووهم دا بووه، واته: (بنو قينقاع) دوو سالى پيش (بنو النضير)، که له سالى چوارهمدا دهريکراون، واته: دواى جهنگى ئوحو، وه دهرنراون، بویه که خوا دهفه رموى: خوا نهو زاته يه، نهوانه ي بيبړوا بوون له خاوه ن کتبه کان دهريکردن، ههم (بنو النضير) دهگريته وه ههم (بنو قينقاع) یش، به لئ دوايى که باسى دارخورمايه کان دهکات، تايبه ته به (بنو النضير) وه، که کشتوکالدار بوون، دارخورمايان هه بوون، به لام (بنو قينقاع) زياتر زرينگه رو سه نعه تکار بوون، به لام گرنگ نهويه، (بنو قينقاع) پيش (بنو النضير) دهريکراون.

پيشتر باسما ن کرد پتغمبه رى خوا ﷺ کاتیک چووه مهدينه، يه کيک له کاره گرنگه کانى که کردنى، نهوه بوو نووسراوئکى نووسى له نيوان مسولمانان و جووله که کان و هاوبه ش بو خوا دانه رده کاندا، نهو نووسراوه ش ههم (کتاب) ي پيگوتراوه، ههم (صحيفة) ي پيگوتراوه، له جئى دهستوورى ئيستاستا بووه، له م رۆژگاره داو، شيوه ي مامه له پیکهوه کردنى پيکها ته کانى مهدينه و دهوروبه رى مهدينه ي تيدا دياربيکراوه، پيشتر ئاماژه مان، به هه نديک له برکه کانى کرد.

بەلām بەداخەوێ هێچ کام لەو سێ ھۆزە ی جوولەکە: (بنو قینقاع) و (بنو النضیر) و (بنو قریظە) بەو بەلّین و پەیمانەوێ پابەند نەبوون و شکاندیان و، پێشتر باسی ھۆزی (بنو قینقاع) مان کردو، لە تەفسیری سوورەتی (الأحزاب) یش دا باسی (بنو قریظە) مان کردو، ئیستاش باسی (بنو النضیر) دەکەین:

میژووژانان دوو ھۆکاری سەرەکیان بۆ دەرکرانی (بنو النضیر) باسکردوون:

ھۆکاری یەکەم: نەم ھۆکاری یەکەمە وێرای (السيرة النبوية لابن هشام) کۆمەڵێک سەرچاوەی دیکەش ھێناویانە^(١):

ئەمە دەقی ئەو دیە کە بوو ھۆی ئەوێ پێغەمبەر ﷺ و ھاوێلانی بەرێزی، خوا لێیان ڕازی بێ، بپاری دەرکردنی ھۆزی جوولەکە ی (بنو النضیر) بدەن، کە تیمە ڕێک دەفەکە ی وەر دەگێڕن سەر کوردیی و لە (السيرة النبوية لابن هشام) ھو دەھێتێن^(٢):

(١) بۆ وێنە: لە (سنن أبو داود) دا ھاتو، (إِبْنُ كَثِيرٍ) یش لە تەفسیرەکە ی خویدا، لە خوڵاصە ی تەفسیرەکە ی (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، لە لاپەرە (١٣٨١) دا ھێناویەتی، ھەر ھەھا ھەردوو ک نووسەری کتێبی: (الإستيعاب في بيان الأسباب)، بەرگی: (٣)، لاپەرە: (٣٦٢ - ٣٦٤)، ئەوانیش ئەو ھۆکارە یان ھێناو، ھەر ھەھا (عبدالرزاق في المصنف) یش، بە ژمارە: (٩٧٣٣) ھێناویەتی و، (أبو داود) یش بە ژمارە (٣٠٠٤) لە (سنن) ی خویدا، (البیهقي) لە (دلائل النبوة) دا بەرگی: (٣)، لاپەرە: (١٧٨ و ١٧٩)، ھێناویانە، ئنجا ھەردوو خواوێ: (الإستيعاب في بيان الأسباب)، لە بەرگی: (٣)، لاپەرە: (٣٦٤) دا دەلّین: (وَقُلْنَا: هَذَا سَنَدٌ صَحِيحٌ، رَجَالُهُ ثِقَاتٌ)، ئەمە سەنەدێکی راستەو، پیاوێ کانیشی جێی متمانەن، ھەر ھەھا گوتووویانە: (وَصَحَّحَهُ شَيْخُنَا الْأَلْبَانِي، فِي صَحِيحِ أَبِي دَاوُدَ)، دیسان (السبوطي) ش لە (الذُرُّ الْمَشْهُور) دا ھێناویەتی، بەرگی: (٨)، لاپەرە: (٩٣)، پالیشیداوێ تە لای (عبدُ بن حُمَيد) و (إِبْنُ الْمُنْذِرِ).

عەبدوللای كۆرى عەبدۈررەھمانى كۆرى كەبى كۆرى مالىك -- كەبى
 كۆرى مالىك يەككىكە لەو ھاۋەلانەى، لە جەنگى بەدردا بەشدار بوون، (خو
 لىيان رازى بى)، ھەروەھا يەككىكە لەو سى ھاۋەلانەى، پىغەمبەرى خوا ﷺ
 لەبەر نەۋەى لە جەنگى تەبووك دواكەوتوون، پەنجا رۆژ نەيدواندوون، دوايش
 خوا ﷺ نايەتى لەسەر ناردنە خواری: ﴿وَعَلَّ الثَّلَثَةُ الَّذِينَ خَلَفُوا ۝۱۸﴾ التوبة --
 عەبدوللای كۆرى عەبدۈررەھمانى كۆرى كەبى كۆرى مالىك، واتە: نەۋەى
 كەبى كۆرى مالىك، لە پياۋىك لە ھاۋەلاننى پىغەمبەر ﷺ دەگىرتتەۋە، دەلى:
 كافرەكانى قورەيش، نامەيان نووسى بۆ (عبدالله بن ابي بن سلول)، كە دواتر
 سەرۋكى موناڧىقەكانى مەدينە بوو، ئەگەرنا جارى ھەر لەسەر بىتەرستى
 بەردەوام بوون و خۇشيان بە مسۇلمان پىشان نەدابوو، ھەك موناڧىق، بەلكو
 ھەر بە ئاشكرا بتيان دەپەرست، لە ھەردوو ھۆزى ئەوس و خەزرج، پىش
 جەنگى بەدر، كافرەكان نامەيان ناردوھ بۆ: (عبدالله بن ابي بن سلول) نووسىويانە:
 تىۋە ھاۋەلەكەى تىمەتان پەنا داو، (واتە: موھەممەد ﷺ) تىۋە لە ھەموو
 خەلكى مەدينە ژمارەتان زياترە، ھەك خەزرجىيەكان، تىمەش سوپىد بە خوا
 دەخوين، يان دەبى بىكوژن، يان دەبى دەرى بكن، يان تىمە بانگ رادەدېرىن،
 ھەرچى عەرەب ھەيە، بە دەنكمانەۋە بى، دىين پياۋەكانتان و شەركەرەكانتان
 دەكوژىن، ئافرەتەكانىشتان دەكەينە كەنيزەك، كاتىك عەبدوللای كۆرى ئوبەيى
 و بىتەرستەكان، ئەو نامەيان پىدەگات، نامەيان بۆ دەتېرنەۋەو، كافرەكانى
 قورەيش خەلكىك دەتېرن و، سەرەنجام بىتەرستەكانى ھەردوو كايان پىكەۋە
 كۆدەبنەۋەو، نامە بۆ يەكدى دەتېرن و بىر يار دەدەن لە دژى پىغەمبەر ﷺ و
 ھاۋەلاننى بچەنگن، كاتىك ئەو ھەۋالە بە پىغەمبەر دەگات، لەگەل كۆمەلىك
 دا، لە ھاۋەلان دەچى بۆ لايان، پىيان دەفەرموى: (لَقَدْ بَلَغَ وَعِيدُ قُرَيْشٍ مِنْكُمْ
 الْمَبَالِغَ، مَا كَانَتْ تَكِيدُكُمْ بِأَكْثَرِ مِمَّا تُرِيدُونَ أَنْ تَكِيدُوا بِهِ أَنْفُسَكُمْ، تُرِيدُونَ أَنْ
 تَقَاتِلُوا أَبْنَاءَكُمْ، وَإِخْوَانَكُمْ،) پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: وا ديارە ھەرەشەى

قورەیشییەکان، لیتان گەشتۆتە پاددەیهکی زۆر، (زۆری پێ ترساون)، قورەیش هیچ زیانیکی لە ئێوە نەدەدا، زیاتر لەوەی ئێوە خەریکن، بۆ خۆتان زیان لە خۆتان دەدەن، (واتە: لە ئێو خۆدا جەنگی ئێوخوای بەرپا بکەن)، ئێوە دەتانهوی کورەکانی خۆتان و برایهکانی خۆتان بکوژن!

کاتیک گوتییستی ئەو فرمایشتە ی پێغمبەر ﷺ دەبن، کە قسەیهکی زۆر ئیقناعکەرە، بڵاوی لێ دەکەن، تەماشای بکەن! پێغمبەری خوا ﷺ لە ڕووی دینییهوه نایاندوینێ، دەزانێ مونافیقن، یاخود هاوبەش بۆ خوا دانەرن، بەلکو لە ڕووی بەرژەوهەندی دنیا ییهوه دیاندوینێ، پێغمبەری خوا ﷺ هەر کەسە بەپێی عەقڵی خۆی و ناستی خۆی دواندووێتی، ئەگەر بۆی باسی قیامەت و، سزای خوای بکردانایە، بەکەلک نەدەهات، دەبێ بەوەی خۆیان تێدەگەن و برۆیان پێتەق، بەوه بیانوونێ، بەلێ کاتیک ئەو قسەیهی پێغمبەری خوا ﷺ دەبیستن، لێی بڵاو دەبن و، ئەوەش بە کافرەکانی قورەیش دەگاتەوه، دواپی جەنگی بەدر دێتە پێش.

ئەجاک کافرەکانی قورەیش، لە دواي جەنگی بەدر، جاریکی دیکە نامە دەنێرن، بۆ جوولەکەکان، (وا پێدەچن هەم بۆ (بَنُو قَيْنُقَاع)، هەم بۆ (بَنُو النُّضَيْر))، پێیان دەلێن: ئێوە هەم خاوەن چەکن، هەم خاوەن قەلان، یان دەبێ دژی ئەو هاوێلە ی تێمە بجەنگن، یان ئاواو ئاوا دەکەین و، هیچ شتیکیش ڕێگری ئەوه نابێ، خڕخالی پێتەکانی ژنەکانتان بکەونه دەستی تێمە، (ئەوەش تەعبیریکی ئێو خۆیان بووه، واتە: ئاوەتە کانتان دەبن بە کۆیلەو کەنیزەکی تێمە)، کاتیک ئەو نووسراوەی ئەوان بە (بَنُو النُّضَيْر) دەگات، (بَنُو النُّضَيْر) یە کالادەبنەوه، کە پەیمان بشکێنن، لەگەڵ پێغمبەری خوا داوا، وەلام بۆ پێغمبەری خوا دەنێرن، دەلێن: خۆت لەگەڵ سێی (٣٠) کەس لە هاوێلانێت وەرە بۆ لامان، عەزمیشیان جەزم کردوه، هەر کات پێغمبەری خوا ﷺ هات، پەنھانکوژی بکەن، دەلێن: تێمەش سێی (٣٠) لە زانیایەکانی خۆماندا دێنە دەری، تاکو لە فلان شوێنە دا بنیشین، تاکو بزانیین داخۆ دەگەینە چی؟!

با زانايەكانى تېمە، گوۋى لە تۆ بگرن، ئەگەر ئەوان تۆيان بە راست زانىسى و پروايان بە تۆ ھىئا، تېمەش ھەموومان بپروا بە تۆ دىتىن، (پېغەمبەرىش ﷺ) ئەودى خوا ئاگادارى ئەکردىتەو، ئەيزانىو پەنھان بەس خوا دەيزانى: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ۵۰. ئەنمەل، بلى: جگە لە خوا ھىچ كەس، لە ئاسمانەكان و زەوى دا پەنھان نازانى، بە دۇنيايى پېغەمبەرى خوا ﷺ دلىشى خوشبەو، كە ئەوانە ھەموويان بپروا بېن، ئىدى لەگەل سىي (۳۰) لە ھاوئلانى دا دەچى بۆ ئەو شوئىنە بۆيان ديارىيكرودە، بۆ ژوان، سىي (۳۰) لە زانايانى جوولەكەش دىن، ھەتا دەگەنە چۆلايەك لە زەوى، ئنجا جوولەكەكان لە نىو خۆياندا، ھەندىكيان بە ھەندىكيان دەلئىن: چۆن زەفەرى پى دەبەن، بىكوژن، لە كاتىك دا سىي (۳۰) لە ھاوئلانى لەگەلدان و ھەر كامىكيان ھەز دەكات، پىش وى ھەرى؟ جوابى بۆ بئىرن، بلىن: چۆن تۆ تىدەگەى و تېمە تىدەگەين، تېمە ھەموومان شەست (۶۰) پياو بىن، سىي (۳۰) لە ئىودە سىي (۳۰) لە تېمە؟، تۆ لەگەل سىي كەسان وەرەو، سىي لە زانايانى تېمەش دىن، ئەگەر ئەوان پروايان بەتۆ ھىئا، تېمەش بپروا دىتىن و بەراست دادەنئىن.

پېغەمبەرىش ﷺ: ئەو پىشنيارەشيان قىوول دەكات و، لەگەل سىي لە ھاوئلانىدا دەچى، جوولەكەكانىش كە بە ھىساب سىي لە زانايانىن، خەنجەريان بە پەنھانىي ھەلگرتەو، دەيانەوۋى پېغەمبەرى خوا ﷺ پەنھانكوژ^(۱) بگەن، ئافرەتتىكى دلسۆزىش لە (بَنُو النَّضِيرِ)، وەلام دەتيرى بۆ برازايەكانى، (ئەو ئافرەتە دلسۆزە، وا ديارە مسولمان بوو، بەلام مسولمانەتییەكەى پەنھان كرده، براو برازايەكانىشى مسولمان بوونە)، ئاگاداريان دەكاتەودەو، ھەواليان پىدەدا، كە (بَنُو النَّضِيرِ)، چ بپريارىكى غەدریان داو، (واتە: پەيمان شكاندن لەگەل پېغەمبەرى خوا ﷺ)، برايەكەى بە خىرايى دى و دەگاتە پېغەمبەرى خوا ﷺ ھەوالەكەى بە گوئىدا

(۱) پەنھانكوژىي (اغتيال) و (فئك) پىش پىدەگوترى لە زمانى عەرەبىيدا.

دەچپىنى، بەر لەۋەي پىغەمبەر ﷺ بگاڭە لاي ئەو سى زانايەي كە بە حساب سى زاناي جۈۈلەكەن، بەلام لە ئەسلىدا خەنجەريان ھەلگرتوھ بۆ كوشتنى.

پىغەمبەرى خوا ﷻ كە ئەۋە دەبىستى و، ئەو زانايەي پىدەگات، دەگەپتەۋە، بۆ بەيانى سوپايەك ساز دەكات و، دەچى دەورىان دەگرى و ئابلۇوقەيان دەدا، پىيان دەفرموى: (إِنَّكُمْ وَاللَّهِ لَا تَأْمُنُونَ عِنْدِي، إِلَّا بِعَهْدٍ تُعَاهِدُونِي عَلَيْهِ)، واتە: من تىۋە بە ئەمىندار دانائىم، مەگەر بەلەين و پەيمانىكمان لە تىۋاندا ھەبى.

كەچى ئەۋان رازىي نابن، بەلەين و پەيمانى پى بدەن، ئىدى پىغەمبەرى خوا ﷻ و ھاۋەلانى، جەنگيان لە دژ دەكەن، دوايى و پىدەچى پىغەمبەرى خوا ﷻ بىستىبىتى^(۱)، كە (بنو قُرَيْظَةَ) ش بەتەمان بۆ ھاۋكارىيان بىن، بۆيە ئەۋان بەجى دەھىلى و بە سوپاكەيۋە، ھىرش دەكاتە سەر (بنو قُرَيْظَةَ)، ئەۋانىش ھۆزىكى جۈۈلەكەكان بوون و ھەر لە دەۋرۋەرى مەدېنە بوون، داۋايان لى دەكات، كە بەلەين و پەيمانىكى پى بدەن، غەدر نەكەن و پەيمان نەشكىتن چۈنكە پەيمانىيان ھەر ھەبوۋە، بەلام بۆ زياتر جەختكردەۋە، ئەۋانىش بەلەينى پى دەدەن، ئىدى پىغەمبەر ﷻ ئەۋان بەجى دەھىلى و دوۋبارە ئەۋ سوپايەي لەگەليەتى، ئەۋ ھىزە دەباتەۋە بۆ ئابلۇوقەدانى ھۆزى (بَنُو النَّضِيرِ)، لەگەلياندا بەشەر دىن، ۋاپىدەچى جەنگەكە بە تىرو كەۋان بوو بى و لە دوور ۋا بووبى، ھەتا دوايى (بَنُو النَّضِيرِ) رازى دەبن، بەجىي بەلەين، بەۋ مەرجهي ھەر كەسىك بارى خوشترىك بىبات، جگە لە چەك، نابى چەك لەگەل خۇيان بەرن.

ئىنجا (بَنُو النَّضِيرِ) ھەر كەسە بارى خوشترىك دەبات، بەپىي رىككەۋتەكە بۇيان ھەبوۋە، كەلوپەلى خۇيان بىبەن، بەلكو جارى ۋا ھەبوۋە دەرگاي مالىەكانىشىيان و چۈرچىۋە شىپانەي مالىەكانىشىيان دەبردن و، بە دەستى خۇيان مالىەكانى خۇيان

(۱) ئەمە لە (السيرة النبوية لابن هشام) دا نەھاتوۋە، لەسەر چاۋەكانى دىكەدا ھاتوۋە.

کاؤل ده‌کردن، شه‌وی بۆیان چووبایه‌و به که‌لکیان هاتبایه، له دارو ته‌خته‌و که‌لوپهل، له‌گه‌ل خۆیانیان ده‌برد، شه‌م ده‌ربه‌ده‌ر بوونه‌ی (بئو النضیر) یش، به‌که‌مین په‌ویان بوو، به‌که‌مین کۆکردنه‌وه‌و ده‌رکرانیان بوو به‌ره‌و شام.

(بئو النضیر) به‌کیک له نه‌وه‌کانی به‌نی ئیسرائیل بوون، که شه‌وان دواژه (سبَط) بوون، که به (أسباط) کۆده‌کریشه‌وه، ده‌چنه‌وه سه‌ر دواژه کۆپه‌که‌ی به‌عقووب عليه السلام، واته: یوسوف عليه السلام و بنیامین و ده (۱۰) برابه‌که‌ی دیکه‌یان، تنجا شه‌و (سبَط) ه له نه‌وه‌کانی ئیسرائیل، تاکو شه‌و کاته ده‌ربه‌ده‌ر نه‌بوون، تاکو شه‌و کاته‌ی مسوڵمانان ده‌ریان‌کردن، له‌سه‌ر شه‌و خیانه‌ته‌ی کردیان.

تنجا له‌و باره‌وه خوا سه‌ره‌تای سووره‌ی (الحشر) ی دابه‌زاناند: ﴿سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ۱ ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَتْهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾ ۲ ﴿وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ﴾ ۳ ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ۴ ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ أَوْ نَكَبْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ﴾ ۵ ﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ۶ ﴿الحشر.

شایانی باسه: دار‌خورمایه‌کانی هوژی (بئو النضیر) و، باغ و بیستانه‌کیان، به تاییه‌ت بو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه، خوا‌ی په‌روه‌ردگار به تاییه‌ت دای به‌و، وه‌ک سه‌روکی ده‌ولت و، دابه‌ش نه‌کرا به‌سه‌ر جه‌نگاوه‌ره‌کان دا، له‌و باره‌وه‌ش خوا فه‌رمووی: ﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ۶ ﴿الحشر، شه‌وی

خوایێ ئەوانەوه گێڕایەوه بۆ پیغەمبەرەکی **ﷺ**، تێوه نە ئەسپتان بۆ تاودان،
کە بە خێرای لێیان بخوێن، نە خوشتریش.

واتە: هێزتان بۆ بەکارنەهێنا، دیارە شەڕێکی زۆر جیددی نیەبووەو، ئەوان کە
زانویانە تێک دەشکێن، گوتوویانە: باشە تێرە بە جێ دەهێلێن.

پیغەمبەری خواش **ﷺ** ئەو دەستکەوتە ی لێ (بَنُو النَّضْرِ) ی گرت، بە زۆری
دای بە کوچکەرەکان و لێ ئێوانیان دا دابەشیکرد، تەنیا دای بە دوو کەس لێ
پشتیوانەکان، ئەوانیش زۆر پتووستیان بوو.

کەواتە: ئەمە ھۆکاری یەکەمی دەرکرانی ھۆزی (بنو النضر) بوو، کە کەین و
بەنیان بوو، لەگەڵ قورەیشییەکاندا و، بریاریشیان داوە پیغەمبەر **ﷺ** پەنھانکوژ
بکەن.

ھۆکاری دووھەمیش کە (إِبْنُ هِشَام) لێ سێرەکی خۆی دا باسی کردووە،
تێستا بە کورتیی دەیهێنێن، چونکە دوایی کە دێنە سەر، بڕگە ی پێنجەم و
کوژتایی و باسی چۆنیەتیی دەرکرانی (بَنُو النَّضْرِ) لێ سالی چوارەم دا دەکەین،
ئەو ھۆکارەش باس دەکەینەوه، ئەو ھۆکارەش پوختەکی ئاوا بوو:

بەکیک لێ ھاوێلانی پیغەمبەر **ﷺ** بە ناوی (عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ)، لەگەڵ ئەو
چل (٤٠) کەسەدا، کە پیغەمبەر **ﷺ** دەیاننێرێ، بۆ لای (بَنُو عَامِرٍ)، لە شوێنێک
بە ناوی (بَنُو الْمُعَوْنَةِ)، بەسەر ئەو چل کەسەدا دەدەن و، ھەمووانیان شەھید
دەکەن، بەلام (عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ) لەگەڵ یەکیکی دیکە، لە لای وڵاخەکان دەبن،
بەلام دوایی کە کافرەکان پێیان دەزانن، ئەو ی دیکەشیان دەکوژن، (عمرو)یش
بە دیل دەگرن، بەلام دوایی بەری دەدەن، لەبەر ھۆکارێک، نجا (عَمْرُو بْنُ
أُمَيَّةَ)، کە یەکیک بوو لێ ھاوێلان، لێ گەرانیوەیدا دوو پیاو لێ (بنو عامر)
دەبینێ، واتە: ئەو ھۆزی سەرۆکەکیان، ئەو پەلاماردی ھاوێلان دەدات و
دەیانکوژێ، ئەویش نازانی کە ئەو دوو ی لێ ھۆزی (بنو عامر)ن، پەیمانیان

لەگەڵ پیغەمبەردا ﷺ ھەبە، غافلگیریان دەکات تاكو دەخەون، لە ژێر سیبەری درەختیک دا، ئەویش ھەلەکووتیتە سەریان و ھەردووکیان دەکوژێ، کە دەگەریتەوێش ھەوڵ بە پیغەمبەر دەدات، دەڵێ: دوو کەسم لە (بنو عامر) کوشتوون، (پێی وابوو تۆلەي کردۆتەو!)، پیغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: {لَقَدْ قَتَلْتُمْ قَتْلَيْنِ لِأَدَيْنَهُمَا}، دوو کەست کوشتوون، کە دەبێ خۆتەکیان بدهم، (چونکە ئەوانە لەگەڵ مسوولمانان دا پەیمان و بەڵنیان ھەبوو).

ئەنجا پیغەمبەر ﷺ بێنا لەسەر ئەو پێککەوتنەي لە (صَحِيفَة) دا، لە سەرەتاو لەگەڵ جوولەکەکاندا کردووێتی، کە یەکیک لە بەندەکانی ئەو بوو، پێکەوێ خۆین بدەن و، پێکەوێ خەرجیی و مەسەف بکێشن، دەچێ داوا لە (بنو النضر) دەکات، ھاوکاری بکەن، بۆ دانی خۆتێ ئەو دوو کەسە، ئەوانیش لە شوێنێکدا دايدەنن و، دەیانەوێ لەسەرەو بەردیکی گەورە، یاخود بەرداشێکی گەورەي بەسەردا بخەنە خوار، بەلام (جبریل) ھەوڵی پێدەدا، پیغەمبەریش ﷺ بە خیرایی دیتەوێ بۆ مەدینە، دوایی ھاوێلانیش بەدوایدا دەگەرێتەو، ئەوانەي لە خەزمەتی دا دەبن، دوایی ھەوڵیان پێدەدا چی بوو؟! ئیدی پیغەمبەری خوا ﷺ دەوریان دەدا، سەرەنجام پازیی دەبن بڕۆن و دەربەدەر دەبن، کەواتە: ھەم ئەوێش بوو، ھەم ئەوێ دیکەش بوو، ئەمانە ئەو دوو ھۆکارەن، کە پالێنەر و ھاندەری پیغەمبەری خوا ﷺ و ھاوێلانێ بەرێزی بوون، کە ئەو ھۆزە خیانەتکار و پەیمانشکێنە، لە مەدینە دەربکەن، لەبەر ئەوێ پەیمانیان ھەڵوەشاندۆتەو.

تەوھرى پىنجەم: چۆنىھتتى دەركرانى ھۆزى جوولەكەى (بَنُو النَّضِيرِ) **لە مەدينە^(۱):**

لە باسى چۆنىھتتى دەركرانەكەشياندا، ھۆكارى دووھم، كە پىشتىرىش باسماں كرد، دەيھتتېنەوھ پىش و، لە نو بېرگەدا ئەو باسە دەخەينە روو:

يەكەم: (إِبْنُ إِسْحَاقَ) دەلى: مانگەكانى: (سُؤال و ذُو الْقَعْدَةِ و ذُو الْحِجَّةِ)، پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مەدينە بوو، تنجا چوار مانگ لە دواى جەنگى نوحود، چل (۴۰) لە ھاوھلانى (خوا لىيان پازى يى) ناردن بو بىنگەوازكردى خەلك و بانگكرديان بو تىسلام، ئەويش ھۆكارەكەى ئەوھ بوو، كە (أَبُو بَرَاءٍ عَامِرُ بْنُ مَالِكٍ بْنُ جَعْفَرٍ مَلَاعِبُ الْأَسْتَةِ) دى بو لاي پىغەمبەرى خوا ﷺ بو مەدينەو، ئەويش بانگى دىكات بو تىسلام، تىسلامى بو دەخاتە روو، ئەويش مسولمان نابى، بەلام دووريش نابى لە تىسلامەوھو دەلى: ئەى موھەممەد! ئەگەر كۆمەلىك لە ھاوھلانت بنىرى، بو لاي خەلكى نەجد، بانگيان بكەن بو ئەو ئايىنەى خوت، پىم وايە وەلام بدەنەوھ.

پىغەمبەرىش ﷺ دەفەرموى: (إِنِّي أَخَشَى عَلَيْهِمْ أَهْلَ نَجْدٍ)، من مەترسىى خەلكى نەجدم لىيان ھەيە، واتە: دەترسىم غەديان لى بكەن و شەريان پى بفرۆشن، (أَبُو بَرَاءٍ)، {واتە: (عَامِرُ بْنُ مَالِكٍ)}، دىش، دەلى: من پەنايان دەدەم، بيانىرە با خەلك بانگ بكەن بو لاي ئايىنەكەت، پىغەمبەرى خواش ﷺ (الْمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو)، كە لە ھۆزى (بَنِي سَاعِدَةَ) بووھو نازناوھكەى: (الْمُعَنِقُ لِيَمُوتَ)، واتە: مى بەرز كر دۆتەوھ، بو ئەوھى ھىرى، (عەودالى شەھىدىيە لە پىي خوادا)، لەگەل چل پىاو لە ھاوھلانى خوى، لە مسولمانە ھەلباردەكان، دەنيرى، لە ئىوياندا: (الْحَارِثُ بْنُ الضَّمَّةِ، وَحَرَامُ بْنُ مِلْحَانَ أَخُو بَنِي عَبْدِ بْنِ النَّجَّارِ، وَعُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ السَّلْمِيِّ، وَتَافِعُ بْنُ بَذِيلِ بْنِ وَرْقَاءِ الْخَزَاعِيِّ، وَعَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ مَوْلَى أَبِي بَكْرِ الصَّدِيقِ)، لەگەل كۆمەلىكى دىكە لە پىاوان، بە فرماندەيەتتى (الْمُنْذِرُ

بن عمرو) دەچن، دەرۇن تاكو دەگەنە لای (بئر المعونة)، كە سەر زەمینكە لە تیوان (بنی عامر و حرّة بنی سلیم) دا، كاتیک لەوی دادەبەزن، (حرام بن ملحان)، یەكیک بوو لە هاووان، بە نامە ی پێغەمبەرەو ﷺ دەئێرن بۆ لای (عامر بن طفیل) دوژمنی خوا.

(عامر بن طفیل) كە نوێنەرەكە ی پێغەمبەر ﷺ بە نامە ی پێغەمبەرەو دەچیت، تەماشای نامەكە ناكات و یەكسەر نامەبەرەكە دەكوژێ، دوایی هاوار دەكاتە ھۆزەكە ی خۆی كە هاوکاری بن و بەسەریان وەرېكات، بۆ ئەوێ ئەو هاووانە ی چاوەرێ دەكەن، بیانكوژن، بەلام ئەوان وەلامی نادەنەو، دەئێن: تیمە پەنادانی (أبو براء)، ناشكێن، بەئێنەكە ی ناشكێن، ئەویش ھۆزەكانی (بنو سلیم)، لە (غصية و وزعل و دكوان)، بانگ دەكات، ئەوان ھەموویان دێن و دەوریان دەدەن، كاتیک دەوریان دەدەن، ئەوانیش دەست بۆ شمشیرەكانیان دەبەن، بەلام تیروكەوان و نامرازی دیکە ی جەنگیان پێ نابێ، چونكە بۆ جەنگ نەچوون، بەلام بەرگری دەكەن، تاكو ھەموویان دەكوژێن، بێگومان ئەوان ھەر لە دوور، بە بەردو تیرو ژمارەشیان زۆر بوو، ھەموویان دەكوژن، جگە لە (كعب بن مالك)، لەو دەگەرن، كە ڕووخی لەبەردا ماو، بەلام ئەوان نازانن، ئەو دەمێنی و دوایی دەربازی دەبێ، تاكو دوایی لە شەری خەندەقدا شەھید دەكرێ.

ھەرەھا (عمرو بن أمية الضمري)، لەگەڵ پیاویکی دیکەش لە پشتیوانەكان، لە لای نازەلەكانیان دەبن، ئەوانیش بەو دەزانن، چی بەسەر هاووانەكانیان ھاتو، كە باندە دەبینن بەسەر سەربازگەكەدا دەسووڕێنەو، خەرتەل و دال و لاشخۆر، دەئێن: ئەو باندانە ھۆكاریك بۆ گەڕانیان ھەیە! كە تەمasha دەكەن ئەو هاووانەكانیان لە خوێنی خۆیان دان و، تەماشاش دەكەن ئەو ئەسپ سوارانەش لەوی ڕاوەستاو، (عمرو بن أمية) دەئێ: پێم وایە، بچینەو بۆ لای پێغەمبەر و ھەوالی پێ بدەین، پیاو پشتیوانییەكەش دەئێ: حالێك كە بەسەر

(المُنْذِرِ بْنِ عَمْرٍو) هاتوه، خۆم پى لهو زياتر نيهو، نابى وابم، ههوايان بو بهرمهوهو زيندووېم، دهېى خهلك ههوالى من بو تهوان بهرېتهوه، نيدى تهوېش دهچى لهگهلياندا دهجهنگى، تاكو دهكوژى.

بهلام (عمرو بن أمية) به ديل دهگرن، دوايى كه ههوايان پتدهدا، كتيه، (عامر بن طفيل) پتسه سهري دهتاشى و نازادى دهكات، به حيساب دايكى (عامر) كوئيلهيك قهرزدار بووه، (عمرو بن أمية)ش دهچى تاكو دهگاته (قرقرة)، لهوى دوو پياو له (بنى عامر) دين، (واته: نهو هوژدى (عامر بن طفيل) سهروكيانه)، نجا نهو دوو پياوه دين، له سيپهريك پشوو ددهن، (عمرو بن أمية الضمري) ش، نازانى كه نهو دوو پياوه پهيمانى لهگهلى پتغمبهردا ههيه، بهلكو ليان دهپرسى: تيوه كين؟ دهليان: تيمه له (بنى عامر)ين، تهوېش ليان دهگهري تاكو دهخهون له سيپهريكد، دوايى پهلاماريان ددهاو ههردووكيان دهكوژى، (پنى وايه جوړيك له تولي له (بنى عامر) كردوتهوه، لهسه نهوهى ناوايان به هاوهلانى پتغمبهري خوا كردوه، بهلام كه دهگهريتهوه، پتغمبهري دهفرموى: **لَقَدْ قَتَلْتُ قَتِيلَيْنِ لِأَدْنَاهُمَا**)، دوو كهست كوشتوون، دهېى خوئنهكيان بدهم.

دووهم: پتغمبهري خوا **لَقَدْ** دهچى بو لاي **(بَنُو النَّضِيرِ)** و داوايان لى دهكات نهو دوو كوژراوهى، كه (عمرو بن أمية) له هوژى (بنو عامر) كوشتوونى، هاوكاريى بكه ن بو داني خوئنهكيان، بهپنى نهو پهيمانهى له نيوانياندا نووسراوه، كه پتشر ناماژهمان به ههنديك له برهگهكانى كرد، نهوانيش دهليان: نهى **(أَبُو الْقَاسِمِ)**! نهوهى تو بوى هاتووى باشه، هاوكارييت دهكهين، چاوهريمان بكه.

سيپه: نجا **(بَنُو النَّضِيرِ)** ههنديكيان له نيوان خوياندا راويز دهكهن و دهليان: نهو پياوه ههريز ناواتان لى ههلناكهوئتهوه، نهوه بو خوئ دانېشتهوه له سيپهري ديواريك، چ پياويكمان ههيه بهچته سهريان، لهويوه بهردىكى گهوره (له ههنديك رپوايهتاندا دهليان: بهرداشيك، يان دهستاريكى گهوره)ى لهسه را بهسهردا بخات، به يهكجاريى له دهستى

دەربازمان بى، پياويكىيان بە ناوى (عمرو بن جەاش بن كعب)، دەلى: من تامادەم، ئىدى دەچىتە سەر بانەكە، بۇ ئەۋەي بەردە گەۋرە، يان دەستار يان بەرداشەكەي بەسەردا بغات، پىغەمبەرىش ﷺ خۇي و كۆمەلىك لە ھاۋەلانى، كە تەبۈۋەكرو عومەرو عەلىي بوون (خوا لىيان رازى بى)، دانىشتوون لە سىبەرى ئەو دىۋاردە كە كابرە چۆتە سەربانەكەي، بۇ ئەۋەي بەردەكە بەسەر پىغەمبەردە ﷺ بغات.

چۈرەم: لەو ھالەتەدا بەر ئەۋەي كابرە بەردەكەي بەسەردا بغات، پىغەمبەر ﷺ ھەۋالى ناسمانى بۇ دى، كە (بنو النضير) بە تەماي چىن؟ ئىدى بەكسەر ھەلدەستى و ھىچ قسە ناكات، بەپتى ئەو رىۋايەتە، يەكسەر دەگەرئىتەۋە بۇ مەدىنە، ھاۋەلان ۋا ھالىي دەبن، پىغەمبەر ﷺ ئىشىكى ھەبى، (سەراۋىكى ھەبى، كارتىكى تايىبەتى خۇي ھەبى)، لەۋى ھىچ نالى، بۇ ئەۋەي نەبىتە مشەۋۋەشى و ئالۋزى، دەچىتەۋە بۇ مەدىنە، ھاۋەلانىش كە لە خزمەتى دا دەبن، چاۋەرئى دەكەن و ديار نابى، ئەۋانىش ھەندىكىيان بە دۋاي دەكەن، بەرەو مەدىنە كە دەچنەۋە، توۋشى پياۋىك دىن، كە لە مەدىنە را دى، لىي دەپرسن: پىغەمبەرى خوات نەبىنى؟ دەلى: بىنم دەچۈۋە ئىو شار، ئىو مەدىنە.

ئىدى ھاۋەلان (خوا لىيان رازى بى)، دەچنەۋە بۇ شار، بۇ خزمەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ تەۋىش ھەۋالىيان پىدەدا، كە جوۋلەكەكان بە تەماي چى بوون! بە تەمابوون، بەو شىۋەيە پەنھانكوژى بكەن، بۇيە پىغەمبەر ﷺ بىرپار دەدات، سزايان بدات لەسەر ئەو خيانەتە، كە بەلىن و پەيمانىان شكاندوۋە.

پىنجەم: پىغەمبەرى خوا ﷺ كە بەرەو لاي (بنو النضير) دەچى، عەبدوللاي كورى مەكتووم، لە شوپتى خۇي دادەننى ۋەك سەرپەرىشتىارى مەدىنە، ئىنجا سوپاۋ ھىز لەگەل خۇيدا دەبات و دەچىتە دەورىان و، تەۋە لە مانگى رەبىعى يەكەم دا دەبن، ماۋەي شەش شەۋان ئابلۋوقەيان دەدا، رىۋايەتتىكى دىكەش دەلى: پازدە شەو، يەكىكىش دەلى: كەمتر، (گىرنگ ئەۋەيە چەند پوژىك، چەند شەۋىك ئابلۋوقەيان دەدات).

شه شه: کاتیک (بنو النضر) ده چنه نیو قه لایه کانیا نه وه و خو یان مه حکم و قایم ده کهن، بو شه وهی له قه لایه کانه وه، بهرگری له خو یان بکهن، به تیرو بهردو نه و نامرانه ی کاتی خو ی شه پان پیکراوه، پیغه مبهری خوا **فهرمان** ده کات، که دارخورما کانیا ن بیپن و بیان سوو تینن، تا کو نا نو میدیا ن بکات و به ته مای نه و پهزو باخانه نه بن، که له دهوری قه لایه کانیا ن و چاویان له و مال و سامانه یان نه بی بو یان سه لامهت بی، نه و انیش بانگی ده کهن، نه ی موحه ممه ده! تو تیکدان و خراپه کارییت قه دهغه ده کرد، نه گهر خه لک خراپه کاری بکات، لی ی به عیب ده گری، چو ن نه و دارخورمایانه ده بری و ده یان سوو تینی؟ پیغه مبه ریش **وه لایمان ناداته وه.**

به لام خوای بهرز نه و نایه ته موپاره که داده به زینن، که ده فهرمو ی: **مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ أَوْ نَرَكْتُمْوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِیَ الْفٰسِقِیْنَ** **العشر،** واته: ههر دارخورمایه کتان بریوه، یا خود لی ی گه پاون و له سه ر بنکه که ی خو ی موه ته وه، به مو له تی خوا بووه، تا کو لاده ران و لاری یان، زه بوون و ریسوا بکات.

حه وته م: کو مه لی ک له (بنی عوف) له خه زره جیه کان، له نیو یاندا:

۱- دوژمنی خوا (عبدالله بن ابي بن سلول).

۲- (و دیعه).

۳- (مالك بن قو قل).

۴- (داعس).

۵- (سویل).

نه وانه هه موویان وه لام ده نیرن بو (بنو النضر) و ناگاداریان ده که نه وه، که چه سپاوین و بهرگری له خو تان بکهن، تیمه هه رگیز نیوه ته سلیم نا که یین و،

ئەگەر لە دژتان جەنگ بکړئ، تېمە لە سەنگەری تېوھدا دەبین، ئەگەر دەريش بکړئ لە ولاتی خۆتان، تېمەش لەگەڵ تېوھدا دەر دەچین! ئەوانیش چاوەرێ دەبن، کە عەبدوللای کورێ تووبەیی و ھاوئەکانی، ئەو موناڤیق و دەرغەلانی یێن ھاوکاریان بن، چونکە کاتی خۆی پێکەوھ ھاوپەیمان بوون، بەلام واناگەن، چونکە خوا ﷻ ترس دەخاتە دلی موناڤیقەکان و، دلی جوولەکەکانەوھش، سەرەنجام داوا لە پێغەمبەری خوا ﷻ دەکەن، لەگەڵیان رێک بکەوئ، بەوھ کە برۆن و ئەو شارو قەلاو زەویی و زارەي خویان بەجێئێلن، بەلام سەلامەت بن، ھەر کامێکیان باری حوشرێک لە کەل و پەل لەگەڵ خۆی بەرئ، جگە لە چەک، پێغەمبەريش ﷺ بەوھ پازی دەبئ.

گوتراو: پیاوی وا ھەبوو، چوارچێوھو دەرگای خانووەکەي خۆشی دەر دەھێناو دەیخستە سەر پشتی حوشرەکەي، بە زۆریی بەرھو شام دەچن، بەلام ھەندیک لە گەورە گەورەکانیان، وەک (کنانة بن ربیع بن أبي الحقیق) و (حیی بن اخطب)، دەچن بۆ خەیبەر، نجا کاتیک دەچن بۆ ئەوئ، خەلکەکەش لەبەر ئەوھي ئەوانە ناسراو و گەورە دەبن، بە قسەیان دەکەن و دەیانکەنە دەمراست و سەر پەرشتیاران.

مال و سامانەکەشیان کە بەجئ دەھێلن، خوای کار بەجئ دەبختە ژێر رکیف و دەستی پێغەمبەرەکەيھو ﷺ کە وەک سەرۆکی دەولەت مامەلەي لەگەڵدا بکات، نەک دابەشی بکات بەسەر جەنگاوەرەکاندا، چونکە جەنگێکی وا نەکراو، پێغەمبەريش ﷺ بەسەر کۆچکەرە يەکەمەکاندا دابەشی دەکات و لێی نادات بە پشتیوانەکان، جگە لە دوو لە پشتیوانان، (سەھل بن حنیف) و (أبو دُجانة سماك بن خرشة)، کە ئەو دووانە ھەزار دەبن، لە رپوایەتێکی دیکەدا ھاتو، کە یەکیکی دیکەش بوو، واتە: سئ کەس کە ھەزارو نەدار بوون، ھاوکاریان دەکات لەو دەستکەوتو، ئەو دیکە دەدا بە کۆچکەرەکان و ھاوکاریی کۆچکەرانی پێدەکات (خوا لێیان پازی بئ).

لە پىۋايەتى دىگەدا ھاتو، كە پىغەمبەر ﷺ: فەرموۋىيەتى: ھەز دەكەن ئەم دەستكەوتە لە ئىو كۆچكەران و پشتىواناندا، بە يەكسانىي دابەش دەكەين، بەلەم ئەو ھاۋكارىيەى تىۋە كر دووتانە ھى كۆچكەران، خانووتان داۋنى، زەۋىيتان داۋنى، پەز و باختان داۋنى، ھەر بەدەستىانەۋە بى، ھەزىش دەكەن با من ئەو دەستكەۋتى جەنگە بدم بەۋان، بەلەم ئەو شتەنى كە لە ئىۋەيان ۋەرگرتوون، بۇ ئىۋەيان رەتبكەنەۋە، پشتىۋانەكان دەلەين: بەلكو با شتەكانمان بۇ رەت نەكەنەۋە، ئەمەش ھەر بدم بەۋان، پىغەمبەر یش ﷺ: دەفەرمۇي: نەخىر، نەگەر ئەۋەيان بدەينى، دەبى شتەكانى دىكەتان بۇ رەتبكەنەۋە.

ھەشتم: (بَنُو النُّضِير) دوو پىاو مسۇلمان دەبن، يەكەميان: (يَامِينَ بَن عَمْرِ)، ئەۋى دىكەشيان: (أَبُو سَعْدِ بْنِ وَهَب)، ئەۋانە مسۇلمان دەبن، مآل و سامانەكەشيان ھى خۇيان دەبن، ئەو كاتەش كەسىك مسۇلمان بوۋى، ماناى وايە لەگەل ئەو موخەننەتىى و ناپاكيەى خەلكەكەيدا نەبوۋە، بۇيە ۋەك چۆن سەرى سەلامەت بوۋە، مآل و سامانەكەشى سەلامەت دەبن.

نۆيەم: (إِبْنُ إِسْحَاق) دەلەي: ھەندىك لە (آلِ يَامِينَ)، بۇيان باسكردووم، كە پىغەمبەر ﷺ: بە (يَامِينَ) - كە مسۇلمان بوۋە - دەفەرمۇي: (أَلَمْ تَرَ مَا لَقِيتَ مِنْ ابْنِ عَمْرٍ، وَمَا هُمْ بِه مِنْ شَائِي؟!)، دەفەرمۇي: يامىن تۆ نەتبىنى لە ئامۇزايەكەى تۆۋە، چىم بەسەرھات و، وىستى لە بارەى منەۋە چى بكات؟! يامىنى كورى عومەيرىش، خەلات و دىارىيەك دەداتە پىاۋىك، كە (عَمْرُو بْنُ جَحَاشِ) بۇ بكوژى، كە ئامۇزاي بوۋە (ئامۇزاي يامىن بوۋە)، لە تۆلەى ئەو غەدرو خىانەتەدا، كە بەتەما بوۋە لە دژى پىغەمبەرى خوا ﷺ: نەنجامى بدات.

ئەمە پوختەى ئەۋە بوو كە (إِبْنُ هِشَام) باسى كردو، لە كىتبەكەى خۇيدا^(۱)، دەر بارەى چۆنىەتىى دەركرانى (بَنُو النُّضِير).

لە کۆتایی دا داواکارین لە خوای پەرورەدگار دڵ و دەرووتمان ساغ و صاف بکات، دەرس و پەند وەر بگێڕن، لە هەموو ئەوانەی بە درێژایی مێژوو، غەدرو خیانتیان کردووە، ناپاکیی و ناپێکیان کردووە، دوایی تووشی سزای خۆیان بوون، لێرەش دووبارە دەکەمەو، کە پێغەمبەر ﷺ بێگومان، لە لووتکە ی پەشت بەرزیی و پەحمەت و لێبورەیی و چاوپۆشیی دا بوو، بەلام ئەو جوولەکانە، کە وەک گوتم سێ تیرەیان لە دەورووبەری مەدینە بوون، (بنو قُیْنَقَ و بَنُو النُّضِیر و بنو قُرَیظَةَ)، هەر سێکیان لەوانە بوون، کە پەیمانیان لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ هەبوو، لە پێغەمبەری خواو ﷺ جگە لە وەفاو چاکەکاریی نەیانبینو، کەچی ئەوانە هەر سێکیان خیانت و پەیمانشکێتیان کردو، هێ (بنو قُیْنَقَ و بَنُو النُّضِیر) مان باس کرد، لە تەفسیری ئەم سوورەتی (الحِشْرِ) دا، هێ (بنو قُرَیظَةَ) شمان کاتی خۆی باس کرد، کە لە سالی پێنجەمی کۆچیدا بوو، لە تەفسیری سوورەتی (الأحزاب) دا.

جوولەکانیش چ ئەوانەی خەبەر، چ ئەوانەی دواتر لە خەبەر کۆبوو بوونەو، هەر لەو قەمەڵە مابوون، هەتا لە پوژگاری حوکمرانیی جێنشینیی دوووەمی پێغەمبەر ﷺ (عمر بن الخطاب) دا خوا لێی پازی بێ، لەو قەمەڵە کجاریی ئەوانیشی دەرکردو نیمچە دورگەی عەرەبیی، یە کجاریی لە جوولەکان پاک بوو، لە سۆنگەی ئەووە کە هەتا لەو قەمەڵە مابوون، هەر خەریکی غەدرو خیانت و پیلانگێریی و کاری ژێر بە ژێر بوون.

ئەنجا هەندیک لەوانەی دایان نەخۆشە، یان لە چاوی دوژمنانەو، تەماشای سیرەو ژبانی پێغەمبەری خوا ﷺ دەکەن، ئەو لە پێغەمبەری خوا بە پەخە دەگرن و دەلێن: چۆن ئەو خەڵکە دەرکردو، بە تاییەت (بنو قُرَیظَةَ) کە پیاوەکانی کوشتوون، کە هەندیک پیاویەت دەلێن: پێنجەسەو، هەندیک دەلێن: حەوتسەو، هەندیک دەلێن: نووسەد بوون، بەلام وەختیک سیرە ی پێغەمبەری خوا ﷺ وەک خۆی، لە سەرچاوە ئەسلییەکانەو دەخوێنێو، تەماشای هەلوێستی

ئەو جوولەکانە دەکەو، کە سەرئاپایان غەدر و خیانت و ژێر بە ژێری و پیلانگیریی و، لە پشتهوە خەنجەری غەدر وەشاندن بوو، دەزانی ئەووە هیچ گرفتێکی تێدا نیە و پیغمبەریش ﷺ هەر دەبوو ئاوا مامەلەیان لەگەڵدا بکات و، ئەگەر وای نەکردبایە، بێگومان ئەوانە دوایی دەبوونە دەستکێشی دوژمنان، چ قورەیشییەکان کاتی خۆی، چ دوایی رۆم و، چ دواتر فارس، دەستکێشیان دەبوون و، ئەو قەوارە ساواو تازە پێگرتووی ئیسلامیان لە بەین دەبرد، بۆیە پیغمبەری خوا ﷺ لەگەڵ هەر خەڵکەدا، پێ بهیستی خۆی مامەلە ی کردووە، ئەگەرنا بێگومان ئەو لە لووتکە ی هەرە بەرزی لیۆردەیی و رەحم و شەفەقەت و بەخشنەیی دابوو، بەلام بەخشنەیی و لیۆردەیی ش لە شوێنی خۆیدا، ئەگەرنا کاتیک بەزەیی لە شوێنی خۆی دا نەبن، بێگومان لیۆردەیی و نواندنی رەحم و بەزەیی، خراپ دەبن، چونکە هەر خوا ﷻ بە پیغمبەری خاتم ﷺ دەفەرموێ: ﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (التوبة، واتە: ئە ی پیغمبەر! ﷺ تێیکۆشە و زیرو پتەو بە لەسەریان، چونکە لە ڕووبە ڕوو بوونەو، زامانی زەر دەیخوات، بەلام لە بوازی بانگەوازو تێگە یاندنی خەڵک و فێرکردنی خەڵک دا، زامانی نەرم و نیان و هێدی و مەندی، بە گەڵک دی، لە ڕووبە ڕوو بوونەو، بەرەنگار بوونەو، دەبی بەرانبەرە کەت لیت بترسێ، ئەگەرنا لیت ناسلە مپتەو، وەک عەرەب دەلێن: (لَا يَقُلُ الْحَدِيدُ إِلَّا الْحَدِيدُ)، واتە: هەر ئاسن ئاسن دەپووچێتتەو و دەپاچێتتەو.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسهی نهم دهرسه

به پزان!

نهم دهرسه نایه ته کانی: (۱ - ۱۰)، ده (۱۰) نایه تی سهره تای سووره تی (الحشر) ده گرته خوی، که تیان دا پاش راگه یاندنی به پاکرتنی خوا له لایه ن ههرچیه که له ناسمانه کان و زه ویدایه، باسی دهرکرانی هوزی (بُئِی النَّصِيرِ) و به رای من (بنو قُنیقاع)ی جووله که ش کراوه، له لایه ن مسولمانانه وه، له نهجامی په پیمان شکینیی و موخه نه تیان هوه.

ههروه ها باسی چۆنیه تیی مامه له کردن، له گه ل مال و سامانی به جیماوی نهو هوزه جووله کانه دا کراوه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ وه ک سه روکی ده ولت، به ده سترکراوه یی مامه له ی له گه لدا بکات و، بیبه خشی به خزمان و هه تیوو، نه دارو ریوارو نهوانه ی پیوستیانه، ههروه ها نهوه ی دواتریش دیته وه دهستی ده ولتی نیسلام، له مال و سامانی بیبروایان، بو کوچکهران و پشتیوانان و نهوانه شه که له دوی نهوانیشه وه دین، هه موویان به شیان پیوه هه یه، له میانی نهوه شدا خوی زاناو شاره زا گرنگترین خه سلته کانی کوچکهران و پشتیوانان و، نهوانه ی له دوی وانه وه دین، ده خاته روو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَنزَلَهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرَجُونَ بِيُوتِهِمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبُسِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ

لَعَذَابُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاتُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ يُشَاقَّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رَسُولَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِئِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا هِيَ إِلَّا الرُّسُولُ فَتُحْذَرُ وَمِمَّا تَنْهَوْنَ عَنْهُ فَانْهَوْا وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَرْضَوْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ بَيَّعُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُخْجَلُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوا فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَعْنَهُ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

مانای وشه به وشه ی نایه تہ کان

اھہرچی لہ ناسمانہ کان و ھہرچی لہ زہویدایہ، خوا ی بہ پاکرتودہ نہو زالی کار بہ جینیہ ﴿١﴾ (خوا) نہو کہ سہیہ نہوانہی بیبروابوون لہ خواہن کتیبان، لہ یہ کہمین بہ کومہ ل دہر کرانیان دا، لہ مالہ کانیانسی دہر کردن، (تیوہ) پیتان وانہ بوو دہر بچن، نہوانیش پیتان وابوو قہ لایہ کانیان بہرگریکارو پارژہریانن لہ (سزای) خوا، خواش لہ لایہ کہوہو بہ جوړیک بویان ہات کہ بہ خہ یالیان دا نہدہات، ترس و سامی خستہ دلیانہوہ، خانوہ کانیانیان بہ دہستی خو یان و، بہ دہستی بروادارن دہروو خاندن، نجا پھند و ہر بگرن نہی خواہن دیتنہ کان (عہ قہ کان)!

ئەگەر لەبەر ئەوەش نەبوایە، کە خوا ئاوارەیی لەسەر نووسیون، لە دنیا دا نازاری دەدان، لە دواڕۆژیشدا نازاری ئاگریان ھەیە ^۳ ئەوەش لە سۆنگە ی ئەووە، کە دژایەتیی خواو پیغەمبەرە کە بیان کردو، ھەر کە سیش دژایەتیی خوا بکات، بە دنیایی خواش سزای توندە ^۴ ھەر دارخورمایە کتان برییی، یان بە پیوھ لەسەر بئکە کانیان ھیشتەتەننەو، بە مۆلەتیی خوا بوو، بۆ ئەو بووھ لە پئی دەرچووان ریسوا بکات ^۵ ئەو (مال و سامان) ەش کە خوا لەوانەو بۆ لای پیغەمبەرە کە ی گێراو یەتو، نە بە سواری ئەسپان بە خێرای بۆی چوون و، نە بە سواری حوشتان، بە لکو خوا پیغەمبەرانی خۆی بەسەر ھەر کە سیکدا بیھوئ سەردەخات، خواش لەسەر ھەموو شتیک توانایە ^۶ (ئەو مال و سامان) ە ی خەلکی ئاوەدانییە کان (کە بەھوئ پەیمان شکینی و دژایەتی کردنیانەو سزا دەدرین)، خوا بۆ پیغەمبەرە کە ی دە یگێر ی تەو، (بەمجۆرە دابەش دەکری)، بۆ خوا یەو، بۆ پیغەمبەرەو، بۆ خاوەن نزیکیان (خزمان) و، ھەتیوان و، نەداران و، پئیواران، (بۆ یەش بەو جۆرە دابەشی کرد)، تاکو (مال و سامان) لە نیو دەولە مەندە کانتان دا کورت ھەلنە یەت، ئەو ی پیغەمبەریش پیتان دەدات، وەری بگرن و، ئەو ی لیشتان قەدەغە دەکات، وازی لیینن و، پاریزیش لە خوا بکەن، بە دنیایی خوا سزای توندە ^۷ ھەروەھا (ئەو مال و سامانە ی دتەو دەستی پیغەمبەر)، بۆ ئەو کۆچکەرە ھەزارانە شە، کە (لە نیو) مال و سامانە کانیان دەرکراون، بەخشش و رەزامەندیی لە خواو دەخوازن، خواو پیغەمبەرە کە ی سەردەخەن، ئا ئەوانەن راستان ^۸ ھەروەھا بۆ ئەوانە شە، کە پیش ئەوان (کۆچکەرەن) لە نشینگە (لە مەدینە) دا، سەقامگیر بوون و، ئیمانییشان تیدا چەسپاندو، ئەوانە یان خوشدەوئ کە کۆچیان بۆ لا دەکەن و، لە بەرانبەر تەو دا کە پیتان دراو، (لە مال و سامان و پنداویستی)، لە سینە کانیاندا ھەست بە ھیچ پتووستی (و ئیرە) یە ک ناکەن، ھەرچەندە خوشیان ئاتاجیان زۆر بئ، ھەر کە سیش لە (خراپە ی) چرووکیی دەروونی پاریزراو بئ، ئا ئەوانەن سەرفرازو

بە مراد گەشتووان (۹) ھەروەھا (مال و سامانى گشتى)، بۆ ئەوانەشە كە دواى ئەوان (كۆچكەرو پشتیوانان) دىن، دەلىن: پەرورەدگارمان! لە ئىمەو لەو برايانەمان بىوورە، كە لە ئیمان دا پىشمان كەوتوون و، كىنە مەخە دلمانەو ھە برانبەر بەوانەى بپروايان ھىناو، پەرورەدگارمان! بە راستى تۆ بە پەرۆشى و بە بەزەيى (۱۰) .}

شىكردنەو ھەندىك لە وشەكان

(لَاؤَلِ الْاَحْسَرِ): واتە: بۆ يەكەمىن كۆبوونەو، (الْحَسْرُ) بە ماناى كۆبوونەو ھە خپوونەو دى، بە ماناى دەركرانى كۆمەلىك دى، لە شوئى نىشتەجى بوونيان بەرەو جەنگ، ياخود ناواری، (الْحَسْرُ: اخراج الجماعة عن مقرهم، وإزعاجهم عنه إلى الحرب، ونحوها وروي: ((النساء لا يحسرن))، (حسْر): برىتە لە دەركرانى كۆمەلىك لە شوئى نىشتەجى بوونيان و ھەلپچانيان بەرەو جەنگ و، وئەى جەنگ، لە پىغەمبەرەو ﷺ گىردراو تەو ھەرمووبەتى: {النساء لا يحسرن}، ئافرەتان كۆناكرىنەو، خپ ناكرىنەو، واتە: بۆ جەنگ.

(حُصُونُهُمْ): (حصون) كۆى (حصن) ھ، واتە: قەلا، (مُحَصَّنَةٌ أَيْ: مَجْعُولَةٌ بِالْإِحْكَامِ كَالْحُصْنِ)، واتە: زۆر قايمكراو، قەلا، چەند قايمە ئاوا قايم و توندو تۆلە.

(الرَّعْبَ): (الانقطاع من امتلاء الخوف)، (رُعْب): برىتە لە ھەناسە بران لە ئەنجامى ترسى زۆردا، كەسىك ترسىكى زۆرى بچىتە دى، ھەناسەى دەبرى، ھەناسەى پادەگىرى.

(فَاعْتَرُوا بِأُولَى الْأَبْصَرِ): ئەى خواو ھەندىنەكان! پەند وەرېگرن، لىرەدا مەبەست لە دىت، دىتنى عەقل و دله، واتە: ئەى خواو ھەندى عەقلەكان پەند وەرېگرن، (الاعتبار والعبرة: الحالة التي يتوصل بها من معرفة المشاهد إلى ما ليس

مُشَاهِدٍ)، (إِعْتِبَارٌ وَعِزَّةٌ): مبه‌ست نهو حاله‌ته‌یه، که مروّف به هوّی شتی‌ک‌ه‌وه که ده‌بینری، پی‌ی ده‌گات به شتی‌ک که نابینری، نجا نه‌وه‌ی بینرا، به پی‌ی ر‌ه‌وتی نایه‌ته‌کان ده‌رکردنی ه‌وزّه جووله‌که‌کان بوو دوای خیانه‌تیان، یانی: خه‌ل‌کینه! ئیوه‌پ‌ند له‌وان و‌ه‌ر‌ب‌گ‌رن، له‌وه‌ی دیتووتانه‌و ئیوه‌ شتی‌ک مه‌ک‌هن وه‌ک وانتان به‌س‌ه‌ر بی.

(الْجَلَاءُ): (أَضْلُ الْجَلْوِ: الْكُشْفُ الظَّاهِرُ، أَجْلَيْتُ الْقَوْمَ عَنْ مَنَازِلِهِمْ، فَجَلَّوْا عَنْهَا، أَي: أَبْرَزْتُهُمْ عَنْهَا، أَجَلَّةٌ وَجَلَّاهُ: طَرَدَهُ، أَبْعَدَهُ، وَشَى (جَلَّوْ) لَهُ نَهْ سَلَدًا بِهِ مَانَاي د‌ه‌رخستنی تاش‌ک‌را دی، ده‌گوت‌ری: (أَجْلَيْتُ الْقَوْمَ عَنْ مَنَازِلِهِمْ، فَجَلَّوْا عَنْهَا)، ک‌وم‌ه‌له‌که‌م، له‌ جی‌گاو خانوبه‌ره‌کانی خو‌یان ده‌رکردن، نه‌وان به‌جیان هیشت و ناواره‌بوون، (أَي: أَبْرَزْتُهُمْ عَنْهَا)، وات‌ه: له‌و‌ی هینامنه‌ ده‌ری (أَجَلَّةٌ وَجَلَّاهُ)، وات‌ه: هم‌ به‌ سیانی (ثَلَاثِي) هات‌وه، هم‌ به‌ چواری (رُبَاعِي)، ه‌ه‌ردووی‌کان به‌ مانای: ده‌ری کردو ناواره‌ی کرد (أَي: طَرَدَهُ وَأَبْعَدَهُ).

(شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ): سه‌رپی‌چی خواو پی‌غه‌م‌به‌ره‌که‌بیان کردوه، (شَاقَّةٌ وَشَاقَّةٌ: صَارَ فِي شِقِّ غَيْرِ شِقِّ أَوْلِيَائِهِ)، (شَاقَّةٌ) و (شَاقَّةٌ) مانای چووه‌ لایه‌که‌وه، ج‌گ‌ه‌ له‌ لای د‌وس‌ته‌کانی خوا‌ی په‌روه‌ردگار، وات‌ه: د‌ژایه‌تیان کرد، به‌ره‌ره‌کانی‌یان کرد، سه‌رپی‌چیان کرد، په‌یمان شک‌تینیان کرد، ه‌ه‌مو‌یان ده‌گری‌ته‌وه.

(لَيْئَةً): (تَحْلَةً نَاعِمَةً)، دار‌خورمایه‌کی به‌روب‌ووم نه‌رم، که به‌رو خورمایه‌که‌ی نه‌رم بی، (وَمَخْرَجُهُ مَخْرَجُ فِعْلَةٍ، نَحْوُ حِنْطَةٍ، وَلَا يُخْتَصُّ بِنَوْعٍ دُونَ نَوْعٍ)، ه‌ه‌ندی‌ک گوت‌وویانه: (لَيْئَةً) جو‌ره دار‌خورمایه‌که، به‌ره‌که‌ی ئاوی‌ه، ه‌ه‌ندی‌ک گوت‌وویانه: ج‌گ‌ه‌ له‌ (عَجْوَةً) نه‌وانی دیکه‌ ده‌گری‌ته‌وه، ه‌ه‌ندی‌ک گوت‌وویانه: ته‌نیا (عَجْوَةً) و (بَرْنِي) ناگری‌ته‌وه، (رَاغِبُ الْأَصْفَهَانِي) ده‌ل‌ن: (لَيْئَةً) وه‌ک وش‌ی (فِعْلَةً) وایه، وه‌ک (حِنْطَةً)، تایه‌ت نیه‌ به‌ جو‌ری‌ک له‌ غورما‌وه، جیا له‌ جو‌ری‌ک، وات‌ه: (لَيْئَةً) وات‌ه: دار‌خورما به‌ گشتی، ه‌ه‌ر جو‌ری‌ک بی.

(أَفَاءَ اللَّهِ): واته: خوا گزراویه ته وه، (الْفَيْءُ وَالْفَيْئَةُ: الرُّجُوعُ إِلَى حَالَةٍ مَحْمُودَةٍ، فَيْئَةٌ) گه رانه وه یه بو حالیکی ستایش کراوو باش، نهمه له ته سلی زماندا، تنجا دواپی وهک به کاره یتانی قورنن، وهک زارا وه یه کی شه رعیی، یانی: (الْغَنِيمَةُ الَّتِي لَا يَلْحَقُ فِيهَا مَشَقَّةٌ)، (فَيْء): بریتیه له وه ده سته وه ته ی زه حمه ت و قورسییه ک، تووشی نه وه که سه نابی، که نه وه ده سته وه ته ی دیته ده ست.

(أَوْحَفْتُمْ عَلَيْهِ): (الْوَجِيفُ: سُرْعَةُ السَّيْرِ، وَجِيفٌ) به مانای به خیرایی پوشتن، دی، ده گوتری: (أَوْحَفْتُ الْبَعِيرَ أَي: أَسْرَعْتُهُ)، واته: حوشتره کهم خیرا لیخوری، تنجا له عه به یی دا هاتوه: (أَوْجَفَ فَأَعْجَفَ)، واته: و/شخه که ی خیرا لیخوری، سه رهنجام له ر و لاوازی کرد.

(خَيْلٌ): (الْخَيْلُ: اسْمٌ لِلْأَفْرَاسِ، وَالْفَرَسَانِ جَمِيعًا، وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا، (خَيْلٌ): ههم ناوه بو کومه لی نه سپان، کومه له نه سپیک پیان ده گوتری: (خَيْلٌ)، تاکیش پیی ده گوتری: (فَرَسٌ)، نث به (الْأَفْرَاسِ) یش کو ده کریتیه وه، هه روه ها به نه سپ سوارانیش ده گوتری: (خَيْلٌ)، واته: به هه ر کامیکیان ده گوتری: (خَيْلٌ)، که سانییک که سواری نه سپه کان بوون وو به نه سپه کانیش به ته نیا.

(رِكَابٌ): (الرِّكَابُ الَّتِي تُرَكَبُ)، (رِكَابٌ) نه وه وشترانه ن که به که لکی سوار بوونی دین، بو بارو سوار به کار دین.

(دَوْلَةٌ): (الدَّوْلَةُ وَالِدَوْلَةُ وَاحِدَةٌ)، هه ندیک گوتوو یانه: (دَوْلَةٌ وَ دَوْلَةٌ) هه ردووکیان به مانای کورته ه یتانی مال و سامان، هه ندیکیش گوتوو یانه: (الدَّوْلَةُ فِي الْمَالِ، وَالدَّوْلَةُ فِي الْحَرْبِ وَالْجَاهِ)، (دَوْلَةٌ) به مال و سامان ده گوتری، مال و سامانییک له ده ستی که سانییک دا کورته ه یتانی و کو بکریتیه وه، به لام (دَوْلَةٌ) بو جهنگ و بو ده سه لات و پیگه ی کومه لایه تی به کار دی.

(بَبْوَةٌ أَلْدَارَ): (أَصْلُ الْبَوَاءِ مُسَاوَاةٌ الْأَجْزَاءِ فِي الْمَكَانِ، خِلَافُ الثَّبْوِ، بَبْوَةٌ الرَّمْعِ: هَيَأْتٍ لَهُ مَكَانًا، وَشَيْ (بَوَاءٌ) به مانای یه کسان بوونی به شه کانی شتی که له

شویتیکدا، ھەموو بەشەکانی ۋەک یەک بن، واتە: بەرزیزی و نزمیی ئەبێ، ئنجا (بَوَاءَ) پێچەوانەیی (بَوَاءَ)، واتە: بەرزیزی و نزمیی، (بَوَاءَ) تەخت، یەکسان، بێ گری، دەگووتری: (بَوَاءُ الرَّمحِ: هَيَأْتُ لَهُ مَكَانًا)، شویتی پەمەکم دیارییکرد، نیشانەم بۆ دیارییکرد، کەواتە: (بَوَاءُ الدَّارِ) واتە: مەزلگای ئیسلامیان کردووە نشینگە، کە مەبەست پێی مەدینەیه.

(حَاجَةً): (الْحَاجَةُ إِلَى الشَّيْءِ: الْفَقْرُ إِلَيْهِ مَعَ حَاجَتِهِ)، (حَاجَةً): بریتیه لە پێویست ھەبوون بە شتێک، لەگەڵ خۆشویستنی ئەو شتەدا، (حَاجَةً) بە (حَوَاج، حَاجَات، حَوَالِج) کۆدەکرێتەو.

(وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ): واتە: بەسەر خۆیاندا ھەڵدەبژێرن، (الْإِثَارُ: تَفْضِيلُ الْغَيْرِ عَلَى النَّفْسِ، وَضْدَةُ الْأَثَرِ)، (الْإِثَار) ئەوەیە تۆ جگە لە خۆت بەسەر خۆتدا ھەڵبژێری، بەلام (أَثَرَة) ئەوەیە بەشی ئەویش بۆ خۆت بێنی، ۋەک گوتراو: (ھى خَوْمٌ بَوْ خَوْمٍ، ھى تَوْش دَخَوْمٍ)، ئەمە (أَثَرَة) یە، بەلام (إِثَارُ) ئەوەیە ھى خۆشت بەدی بە خەلک، (إِثَار) لووتکەى پەوشت بەرزییە لە پەووی مآل بەخشینەو، (الأَثَرَة) ش ئاستی ھەرە نزمە، لە مەسەلەى مآل و ساماندا، کە ئەک ھى خۆی ئەدا بە خەلک، بەلکو ھى خۆشیانیان ئەدات.

(حَصَاصَةً): (حَصَاصُ الْبَيْتِ: فَرْجَةٌ وَعَبْرٌ بِهِ عَنِ الْفَقْرِ الَّذِي لَمْ يُسَدَّ بِالْخَصَاصَةِ)، (حَصَاص) بە مانای درزو تیک و کەلێن و کونى مآلە، ئنجا وشەى (حَصَاصَة) بەکارھێناو بۆ ھەژارییەک کە چارەسەر ناکرێ و کەلێنى ناگیرێ.

(شَحَّ نَفْسِهِ): ھەندیک گوتوووانە: (الشَّحُّ الْبُخْلُ الشَّدِيدُ)، (شَح): بریتیه لە چرووکییە کى بەھێز، بەلام (راغب الأصفهاني) دەلى: (الشَّحُّ: الْبُخْلُ مَعَ حِرْصٍ)، (الشَّح)، بریتیه لە چرووکیى لەگەڵ سوور بوون دا لەسەر مآل و سامان، کە لە دەستی ئەچیتە دەر.

(غَلًّا): (الْغِلُّ: الْعَدَاوَةُ، الْغِلُّ: الْغِلُّ: الْحَقْدُ الدَّفِينُ، الْغِلُّ: الشُّغْنُ)، (غَلَّ): هَمَّ بِهِ مَانَاي دۆژمانیه‌تی دی، هَمَّ بِهِ مَانَاي کینه‌ی شیردراوه دی، هَمَّ بِهِ مَانَاي بوغزیک دی که له دلدا جیگیر بووه، به کوردیی ده‌لێن: قین، یان کۆنه‌قین.

هۆی هاتنه خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌کان

١- له باره‌ی هاتنه خواری نایه‌ته‌کانی: (١ - ٤) له سه‌ره‌تای سوورەتی (الحشر)دا، چه‌ند گێڕاوه‌یه‌ک هاتوون، یه‌کیان ته‌م گێردراوه‌یه:

اعْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَتْ غَزْوَةٌ بَنُو النَّضِيرِ، وَهُمْ طَائِفَةٌ مِنَ الْيَهُودِ، عَلَى رَأْسِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْعَةِ بَدْرٍ، وَكَانَ مَنْزِلُهُمْ وَتَغْلُهُمْ بِتَاجِيَةِ مِنَ الْمَدِينَةِ، فَحَاصَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى نَزَلُوا عَلَى الْجَلَاءِ، وَأَنْ لَهُمْ مَا أَقَلَّتِ الْإِبِلُ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَمْتَعَةِ إِلَّا الْحَلَقَةَ، وَهِيَ السَّلَاحُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمْ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ١ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَتْهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ٢ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ٣ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ. وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ٤ فَقَاتَلَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى صَالَحَهُمْ عَلَى الْإِجْلَاءِ وَجَلَّاهُمْ إِلَى الشَّامِ، وَكَانُوا مِنْ سَبْطٍ لَمْ يُصِْبْهُمْ جَلَاءٌ فِيمَا خَلَا، وَكَانَ اللَّهُ قَدْ كَتَبَ عَلَيْهِمْ ذَلِكَ، وَلَوْلَا ذَلِكَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا بِالْقَتْلِ وَالسَّبْيِ، وَأَمَّا قَوْلُهُ: لِأَوَّلِ الْحَشْرِ، فَكَانَ إِجْلَاؤُهُمْ ذَلِكَ أَوَّلَ حَشْرِ فِي الدُّنْيَا إِلَى الشَّامِ (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٣، ص ٣٥٤، وأخرجه الحاكم في المستدرک: ج ٢، ص ٤٨٣، والبيهقي في دلائل النبوة: ج ٣، ص ١٧٨، عَنْ عَائِشَةَ، قُلْنَا: هَذَا سَنَدٌ صَحِيحٌ رِجَالُهُ ثِقَاتٌ).

واته: دایکمان خاتوو عایشه (خوا لئی پازی بن) ده لئی: جهنگی (بئو
 النضیر) که کومه لیک بوون له جووله که کان، شهش مانگ دواى جهنگی به در
 بووه، (نهو ریوایه ته وا هاتوه، به لام رای راستر نهو هیه که پیشتر گوتمان، که
 له دواى جهنگی نوحوود بووه، نهو دى دواى جهنگی به در بووه، دهر کرانی
 به نهو قه بنوقاع بووه)، جیگا ریگایه کانیان و دارخورمایه کانیان له لایه کی
 مه دینه بوون، پیغمبه ری خوا ﷺ تابلوو قیدان، هه تا پازی بوون، ناواره بن و
 برؤن، بهو مهرجه ی نهو هنده ی حوشت دهیتوانی، له کهل و په لیان و مال و
 سامانیان، ههریه که ی باره حوشت ریک بهرن، جگه له چهک، لهو باره وه خوا
 ﷺ نهو نایه تانه ی ناردنه خواری: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ﴾ ۱) هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ
 يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَلْتَنَّهُمْ اللَّهُ مِنْ حَبِثٍ لَمْ يَحْشِبُوا وَقَذَفَ فِي
 قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿۲﴾ وَلَوْلَا
 أَنْ كُنْزَ اللَّهِ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿۳﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
 شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ. وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۴﴾، پیغمبه ر ﷺ له دزیان
 جهنگا، دواپی صولحی له که لدا کردن که برؤن و دهر یکردن بو شام، نهوانه
 نهو هیه کی یه عقوبت ﷻ بوون، که پیشتر تووشی ناواری ی نه بوو بوون، خواش
 ﷻ نهو دى له سهر نووسین و، نه گهر نهو ناواره بوونه نه بووایه، له دنیا دا سزای
 ده دان، به کوژران و به به دیلگیران، که ده شفه رموی: ﴿لَا أَوَّلَ الْحَشْرِ﴾، مه به ست
 نهو هیه، که دهر کرانه که یان، یه که مین کوژدنه و دیان بوو له دنیا دا، به ره و شام،
 چونکه دواپی هه موو تیره کانی دیکه ی جووله که ش، که مابوونه وه، سه ره نجام
 له نیمچه دورگه ی عه پهبی دهر کران به ره و شام.

۲- له باره ی هاتنه خواره و ی نهو نایه ته موباره که وه که ده فهرموی: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ
 لَيْسَةٍ أَوْ نَرَسْتُمْهَا فَأَجْمَ عَلَيْهَا فَأُولَئِكَ قَبِلْنَا اللَّهُ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ﴾ ۵) دوو گپراوه
 دینین:

أ- (عَنِ ابْنِ عَمْرٍو: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ، وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُؤْرَةُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِىَ الْفَاسِقِينَ﴾) (أخرجه البخاري: ٤٠٣١، ٤٩٨٨، مسلم ٤٧٢٨).

واته: نبینو عومهر ﷺ دهگیریتهوه که پیغمبهری خوا ﷺ ههندیک له دارخورمایهکانی (بَنُو النَّضِيرِ) سووتاندن و، ههندیکیشی فهرومانی پیکردن بیابرن، که پی گوتراوه: بوهره، (یانی: له شوینیک بووه به ناوی بوهره)، خوای بهرز لهو بارهوه تهه تابهتهی دابهزاندوه، چونکه جوولهکهکان گوئیان: نهی موحههمه! تۆ قهدهغهت دهکرد، خه لک تیکدان و خراپهکاری بکات، له خه لکیت به عهیب دهگرت، ئیستا چۆن تهو دارخورمایانه دهسووتینی و دهبری؟ خوا ﷺ له جیاتی پیغمبهرهکهی ﷺ وهلمی دابهوهو فرهمووی: هیچ دارخورمایهکتان نهبریوه، یاخود وازتان لی نههتاوه لهسه ربنکهکهی خوئی مینیتتهوه، مهگهر به مؤلتهی خوا بووه، بۆ نهوه بووه، له پی دههرووهکان و لادهرهکان زه بوون و شهرمهزار بکات!

چونکه جوولهکهکان ههتا باخ و دارخورماو رهزهکانیان مابانایه، رهنگه زیاتر بهرهه لستییان بکردایه، نجا بۆ نهوهی ههم هاوهلان زیاتر نهزیهت نهکیشن، ههم نهوانیش سهلامهتتر برۆن، خوا فرهمووی: دارخورمایهکانیان بپرن، بۆیه ژمارهیهکیان لیپرین و بهشیکیشیان هیتشتهوه.

ههر لهو بارهوه تهه گپدرارهیهش دینین:

ب- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِي آيَةِ: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِىَ الْفَاسِقِينَ﴾، قَالَ: اللَّيْنَةُ النَّخْلَةُ، وَلِيُخْرِىَ الْفَاسِقِينَ، قَالَ: اسْتَنْزَلُوهُمْ مِنْ حُصُونِهِمْ، وَأَمَرُوا بِقَطْعِ النَّخْلِ، فَحَكَ فِي صُدُورِهِمْ، فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: قَدْ قَطَعْنَا بَعْضًا وَتَرَكْنَا بَعْضًا، فَلْتَسْأَلَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ هَلْ لَنَا فِيْمَا قَطَعْنَا مِنْ أَجْرٍ؟ وَهَلْ عَلَيْنَا فِيْمَا تَرَكْنَا مِنْ وَزْرِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥٠﴾ (أَخْرَجَهُ الترمذي: ٣٣٠٣، والنسائي في تفسيره: ١٩٤، قال مؤلفا الاستيعاب: سَنَدُهُ صَحِيحٌ، وَقَالَ الترمذي حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَصَحَّحَهُ الْألباني في صحيح الترمذي: ٢٦٣١).

واته: عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بیاس ﷺ، له باره‌ی قسه‌ی خوای به‌رزوه‌ه که ده‌فه‌رموئ: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ أَوْ نَرَكْتُمْهَا قَائِمَةً عَلَى أَرْسُلِهَا فَاذِنَ اللَّهُ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ﴾ (الليئة) واته: دارخورما، که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ﴾، واته: له قه‌لایه‌کانیان هیتانیه‌ خوار، بویه‌ش فه‌رمانکرا به‌ برینی دارخورمایه‌کان، ننجاکا‌تیک فه‌رمان به‌وه‌ کرا به‌ هاوه‌لان، شتیک له‌ دلای هاوه‌لاندا په‌یدا‌بوو، گو‌تیا‌ن: هه‌ندی‌ک له‌ دارخورمایه‌کا‌ه‌مان برین و هه‌ندی‌کیش‌مان واز لیه‌تیا‌ن، له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌پرسین: ئایا ئه‌و دارخورمایانه‌ی بریومانن، یا‌ن سووتاندوومانن، پادا‌شتمان هه‌یه‌و، له‌سه‌ر ئه‌و دارخورمانه‌ش که به‌جی‌مان هیش‌توون و نه‌مان‌بریون، ئایا گونا‌ه‌مان ده‌گات؟ خواش ﷺ ئه‌و ئایه‌ته‌ی نارده‌ خوار، که ئه‌وه‌ی بریوتانه، یا‌ن ئه‌وه‌ی لئی گه‌راون، هه‌مووی به‌ مؤ‌له‌تی خوا بووه‌، واته: گوئی مه‌دنه‌ه‌ پرو‌پا‌گه‌نده‌و، ره‌خنه‌ی بی‌ جیی جووله‌که‌کان.

٣- له‌ باره‌ی نهم ئایه‌ته‌ مو‌با‌ره‌که‌وه‌ش که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَيُؤْثِرُونَكَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾، نهم گێ‌ردراوه‌یه‌ یه‌کسه‌ر مانایه‌که‌ی به‌ کوردیی دتین^(١):

ئه‌بوو هور‌ه‌یره‌ (خوا لئی رازی بی) ده‌گێ‌رت‌ه‌وه‌ ده‌لئ: پیا‌وی‌ک هاته‌ لای پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ و پنی‌ گو‌ت: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا! نه‌داریم‌ تووش‌ بووه‌، (واته: برسیم) هه‌ی‌جیش‌م‌ نیه‌، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ بۆ‌ لای هه‌ندی‌ک له‌ هاوسه‌ره‌کانی نارده‌، که ئایا خوار‌دنی‌کیان له‌لا هه‌یه‌؟، هه‌ی‌چیا‌ن له‌لا نه‌بوو.

له‌ ریا‌ویه‌تی‌کی دیکه‌دا ده‌لئ: بۆ‌ لای یه‌کی‌ک له‌ هاوسه‌ره‌کانی نارده‌، ئه‌ویش‌ گو‌تی: سویند به‌وه‌ که‌سه‌ی تو‌ی به‌ هه‌ق نارده‌وه‌، ته‌نیا ئاومان هه‌یه‌، بۆ‌ لای

یه کیکی دیکه ی نارد، نهویش به هه مان شیوه ی گوت، هه تا هه موویان هه ر وایان گوت، (وادیاره له و کاته نه داریی و هه ژاری بووه، خواردنیان نه بووه، خواردنیکیان نه بووه میوانی پت به ری بکه ن، ده بی و ابووی، یان په نگه هیچیان نه بووی، یان په نگه شتیکی وایان نه بووی، که پیان وای لئی ده وه شیته وه بو میوانه که ی دابنن، پیغه مبه ری خوا ﷺ که له مالی خویان هیچی شک نه برد، نجا فه رمووی: (أَلَا رَجُلٌ يَفِيضُ اللَّيْلَةَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ)، پیاویک نیه ئەم پیاوه ئەمشه و بکاته میوان، خوا به زه یی پیدابن، پیاویک له پشتیوانه کان هه لسا، ناوی نه بوو ته له بو، گوتی: نه ی پیغه مبه ری خوا! ﷺ من ناماده م، نیدی له گه ل خو ی بردیه وه بو مالی، (له ریوایه تیکدا ده لی: بو لای بارگه و به که ی)، به ژنه که ی خو ی گوت: نایا هیچت له لایه، ئەمه میوانی پیغه مبه ری خوا یه ﷺ هه رچی له لات ه مه یشاره وه، ئافره ته که ش گوتی: به خوا ته نیا بژیوی منداله کانم له لایه، نه بوو ته له ش پت ی گوت: نه گه ر منداله کان داوای خواردن ییواره یان کرد، بیانخه وین ه، وه ره چرایه که بکوژینه وه، تیمه نه مشه و هیچ ناخوین، منداله کانیش با هیچ نه خو ن، به لām با نه و میوانه به ریزه وه به ری بکه ی ن، چونکه میوانی پیغه مبه ره ﷺ ئافره ته که ش وای کرد.

له ریوایه تیکدا ده لی: منداله کان به جوړیک بخافینه، نه گه ر میوانه که مان هات چرایه که بکوژینه وه، واپیشان بده، که تیمه ش له گه لی ده خوین، وات ه: کاتیک نه و ده ست ده بات بو خواردنه که، واپیشان بده، تیمه ش شتی که مان له پیشه و ده یخوین! له ریوایه تیکی دیکه دا ده لی: خواردنه که ی خو ت ساز بکه و چرایه که بکوژینه وه، منداله کانیش بنوینه، نه گه ر داوای خواردنیان کرد، نهویش به و شیوه ی کرد، منداله کانی خه واندن و چرایه که شی کوژانده وه، وای پیشاندا که ده یه و ی چرایه که چاک بکات و، له ده ستی دا کوژاوه ته وه، نیدی وایان پیشاندا که خواردن ده خو ن، به لām ته وان نه و شه وه به برسیه تی مانه وه، نجا کاتیک روژ بووه، پیاوه که چوو ه خرمه ت پیغه مبه ری خوا ﷺ، (پیاوه که ش نه بوو ته له ه

بوو خوا لیتی پازی بى، پیغه مبه ریش **﴿۱﴾** فهرمووی: خوا (عزوجل) زور شادمان بوو، یان فهرمووی: یتکه نیی به فلانکەس و فلانکەس، (واته: لییان پازی بوو)، (له نه بوو ته له وه له هاوسه ره که ی)، یان فهرمووی: خوا دویتى شهوی سهری سوپما، یان پیخوش بوو، یان شادمان بوو، به وهی دویتى شهوی کردتان له گه ل میوانه که تان دا، له و باره وه نه م نایه ته هاته خوار: **﴿۲﴾ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۱﴾** خه لک به سه رخویندا هه لده بژرن، هه رچه نده خوشیان ناتاج بن، هه ر که سیکیش له چرووکی نه فسی خو ی پاریزراو بى، نا نه وانه ن سه رفرازان.

مانای گشتیی نایه ته کان

سوڤهتی (الحشر) وایده چى هه مووی هه ر بیست و چوار نایه ته که، به بۆنه ی ده رکرانی نه و دوو هۆزه ی جووله که، که له ده ور به ی مه دینه بوون و، له چوار چیه ی مه دینه دا حیساب ده کران: (بَنُو قَيْنِقَاعَ وَبَنُو النُّضِيرِ)، دابه زین، هه موو پرونکه ره وانی قورتن، ره همه تی خویان لی بى و خوا پاداشتیان بداته وه، به بى هه لاواردن ده لێن: دابه زینی سوڤهتی (الحشر) ته نیا له باره ی (بَنُو النُّضِيرِ) وه بووه، هه لبه ته خوا **﴿۱﴾** باسی (بَنُو النُّضِيرِ) ی نه کردوه و ده فهرموى: **﴿۲﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ** نه و (خوا) که سیکه نه وانه ی وه ده رنان که بپروا بوون له خاوه ن کتیبان، به لام وه ک تیمه به سه رهاته که مان باس کرد، له راستییدا نه م نایه تانه چه مک و واتیه که یان، هه م (بَنُو قَيْنِقَاعَ) ده گرنه وه، هه م (بَنُو النُّضِيرِ) یش ده گرنه وه، بۆیه پیم وایه نه م نایه ته موباره کانه، باسی ده رکرانی (بَنُو قَيْنِقَاعَ) یش ده که ن و، باسی ده رکرانی (بَنُو النُّضِيرِ) یش ده که ن، به لى زانیان ده لێن: (بَنُو قَيْنِقَاعَ) زیاتر زینگه رو سه نه تکار بوون و کشتوکالیان نه بووه، باخی دارخورماو په زو، زهوی و زاری کشتوکال و نه وانه یان نه بووه،

به لآم بیګومان خانووبه رهیان هەر هه ټووهو، زه وییان هەر هه ټووهو، دووکانیان هه ټوون، نهوانیش شتیکیان هەر به جیهیشتوه، له به سه رهاتی ده رکرانی (بنو قَیْنُقَاع) یش باسمان کرد، که نایه ته کان چه مک و واتایه که یان، ههم (بنو قَیْنُقَاع) ده گرنه وه، ههم (بَنُو النَّضِر) یش، بویه ئیمه ناچار ئین بلّین: ته نیا مه به ست بییان هۆزی (بَنُو النَّضِر) ه.

سه ره تا خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ده فهرموئ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به ناوی خوای به به زه یی به خشنده، واته:

ده ستی کردنم به ناوی خواجه، مه به ست لهو پرسته موباره که ش نه و دیه:

۱ - ئەم کاره ته نیا بۆ خوا ده کهم.

۲ - ئەم کاره به پتی به رنامه ی خوا ده کهم.

۳ - ئەم کاره به تواناو یارمه تی خوای په روهر دگار ده کهم.

۴ - ئەم کاره بۆ هینانه دی په زامه ندیی خوا نه نجام ده دەم.

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** رابده گه یه نن: ههر چی له تاسمانه کان و ههر چی له زه ویدا هه یه، هه مووی خوای به پاک گرت، بئ خهوشیی خوای راگه یاند.

ده رباره ی به پاکگرتنی خواو بئ خهوشیی راگه به نرانی خوا، ئیمه له سه ره تای ته فسیری سوږه تی (الحدید) دا، کورته باسیکمان کردوه، کاتی خوی له ته فسیری سوږه تی (الإسراء) یشدا، باسیکمان لهو باره وه کردوه، به پاکگرتنی خواش یانی: به پاکگرتنی زاتی خوا، سیفه ته کانی، ناوه کانی، حوکم و یاسایه کانی، کرده وه کانی خوا، دروستکراوه کانی خوا، هیچی کهم و کوپی و ناکوکی تی دانه، **وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ**، نهو (خوا) زالی کار به جیهه.

﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ﴾ (خوا) که سبب آن نه‌وانه‌ی بی‌پروا بودن له‌خواهون کتبی‌ه‌کان، له‌مال و حالی خو‌یان ده‌ری‌کردن، له‌گه‌ل به‌که‌مین خرپ‌کردنه‌وه‌و کو‌کردنه‌وه‌و ده‌رکردنیاندا، واته: به‌که‌مین ده‌رکردنیان به‌ره‌و شام.

یه‌کیک له‌و هوکارانه‌ش که پالی پتوه‌نام، بلیم: مه‌به‌ست له‌ (أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ) ته‌نیا (بَنُو النَّضِيرِ) نیه، نه‌وه‌یه که (بَنُو قَيْنِقَاع) یش دوو سأل پیش نه‌وان یان شتیک که‌متر، یان شتیک زی‌اتر ده‌رکراون، که‌واته: به‌که‌مین ده‌رکرانی کافره‌کانی‌خواهون کتیب (بَنُو قَيْنِقَاع) بووه، تنجا (بَنُو النَّضِيرِ) یش به‌دوای نه‌وان دا ده‌رکراون.

﴿لِأَوَّلِ الْحَشْرِ﴾ یش، واته: به‌که‌مین کو‌کرانه‌وه‌و به‌که‌مین ده‌رکردنیان له‌مه‌دینه، ﴿مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ پیتان وانه‌بوو ده‌ربچن، مسو‌لمانان چاوه‌پروان نه‌بوون، وا به‌ناسانی ده‌ربچن، ﴿وَوَلَّوْا أَنفُسَهُمْ مَائِمَتَهُمْ حُضُوتُهُمْ مِنَ اللَّهِ﴾ نه‌وانیش پیتان وابوو، قه‌لایه‌کانیان ده‌بنه به‌رگری‌کاریان له‌به‌رانبه‌ر (سزاو جه‌زره‌به‌ی) خوا‌دا، که به‌ده‌ستی مسو‌لمانان ده‌یاندا.

﴿فَأَنذَرْتَهُمْ اللَّهَ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾ که‌چی خوا له‌شوئیکه‌وه بو‌یان هات، نه‌که‌ریان بو‌دانه‌ابوو، به‌خه‌یالیان دا نه‌ده‌هات، ﴿وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾ ترس و سامیکی زو‌ریشی خسته نیتو دلپانه‌وه، ﴿يَخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ به‌ده‌ستی خو‌یان و به‌ده‌ستی بر‌واداران، ماله‌کانی خو‌یان کاو‌ل ده‌کردن و ده‌پرووخاندن، خو‌یان ده‌یان‌پرووخاندن، بو‌نه‌وه‌ی مسو‌لمانان لئیان به‌هره‌مه‌ند نه‌بن، مسو‌لمانانیش ده‌یان‌پرووخاندن، بو‌نه‌وه‌ی زه‌فهریان پی به‌رن، یان دوای نه‌وه‌ی به‌جی‌یان هیشتن، مسو‌لمانانیش ده‌یان‌پرووخاندن و که‌لوپه‌لی پتو‌یستیان لی ده‌رده‌هیتان، ﴿فَاعْتَرَوْا بِتَأْوِيلِ الْأَبْصَرِ﴾ تنجا نه‌ی‌خواهون دیتنه‌کان، خواهون عه‌قله‌کان! په‌ند وهری‌کرن.

﴿وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبُهمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ﴾
 نه‌گه‌ر نه‌وه‌ش نه‌بو‌ایه، خوا ﴿﴾ ده‌به‌ده‌ربوون و تا‌واره بوونی له‌سه‌ر
 نو‌وسبوون، له دنیا‌دا سزای ده‌دان، (به کوژران و به به‌دیلگیران)، له دواړو ژیشدا
 نازاری نا‌گریان بو‌هه‌یه.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، بوچی خوا ﴿﴾ وای لیک‌ردن؟ به‌هو‌ی نه‌وه‌وه
 بوو، که دژایه‌تیی خواو پیغهم‌به‌ره‌کیان کرد، ﴿وَمَنْ يُشَاقَّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
 الْعِقَابِ﴾، هه‌ر که‌سی‌کیش دژایه‌تیی و دو‌وبه‌ره‌کیی خوا ﴿﴾ بکات، خوا تو‌له‌و
 سزای تونده.

﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِيَنَةٍ أَوْ نَزَعْتُمْهَا فَأَيْمَةٌ عَلَى أَصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِىَ
 الْفَاسِقِينَ﴾، هیچ دار‌خورمایه‌کتان نه‌بری‌وه، یان لئی نه‌گه‌راون، له‌سه‌ر قه‌دو
 بنکه‌که‌ی خو‌ی به پی‌وه مینیتته‌وه، نه‌گه‌ر هه‌مووی به مؤله‌تی خوا بو‌وه، بو
 نه‌وه‌ی له ری‌ده‌ر‌چووان و لاری‌بووان ریسواو شه‌رمه‌زار بکات.

که لیره‌دا نه‌و هو‌زه جووله‌کانه‌ی په‌یمان شکین و نه‌هلی غه‌درو خیانه‌ت
 بوون، مه‌به‌ستن.

﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾، نه‌وه‌ش
 که له‌وانه‌وه، خوا ﴿﴾ گپ‌رایه‌وه بو لای پیغهم‌به‌ره‌که‌ی، (واته: به بی‌شه‌رو
 کوشتارنکی نه‌وتو)، تپوه نه‌به خیرایی نه‌سپتان بو لی‌خو‌رین، نه‌به سواری
 حوشتارنیش به خیرایی بو‌ی چوون، واته: تپوه هو‌کاره‌کانی هاتوو‌چو‌تان
 به‌کارنه‌هیتان بو نه‌و جه‌نگه، ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾، به‌لام خوا
 پیغهم‌به‌رانی سه‌رده‌خات، به‌سه‌ر هه‌ر که‌سیک دا که بیه‌وی، ﴿وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، خواش له‌سه‌ر هه‌موو شتیک به توانایه.

﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ
 السَّبِيلِ﴾، نه‌وه‌ی خوا ﴿﴾ له ناوه‌دانییه‌کان ده‌ی‌گپ‌رتته‌وه بو پیغهم‌به‌ره‌که‌ی، (واته:

هههه هی ههردوو هوژی (بنو قینقاع وبنو النضیر)، ههه هی ناوه دانیهه کانی دیکه که له مهودوا دین، هههه چی خوا ده یگیریتیهوه بو سهه پیغه مبهه ره که ی، وهه دهسته که وتی جهنگیی، به ههه شیهه یه که له شیوه کان بی، هی خواهیه **و، هی پیغه مبهه** و، هی خزمانهوه، هی هه تیوانهوه، هی نه دارانهوه، هی ریوارانه، ده بی بو تهوانه به هره ی لیوه ربگیری به پله ی یه کهه، **دوله بین الاعنیاء منکم**، بو نه وهی مال و سامان له دهستی دهوله مهنده کانتاندا کورتهه لتهیهت، **وما ائینکم الرسول فخذوه**، هههه چی پیغه مبهه ریش پیتان دههات، چ وهه دهسته که وتی جهنگیی، چ ههه فهه مانیک که پیتان دههات، لیتی وهه ربگرن، **وما نهینکم عنه فانتهوا**، هههه چی نهویش لیتان قه دهغه دههات، چ له مال و سامان، چ له ههه کارو کرده وهه یه که، خوتانی لی دوور بگرن، **واتقوا الله ان الله شديد العقاب**، پاریزیش له خوا بکهه، به دنیایی خوا سزای تونده.

ئجها خوا **بأسی** نهوه دههات، که نهوه دهسته که وته جهنگیانه ی وهه مالی گشتیی و، مالی دهولهت دینهوه دهستی پیغه مبهه ی خوا **له** پوژگاری خویداو، دواپی خهلیفه سهه راسهه کانی و دواپی هوکمرانانی مسولمانان، تیکرای مسولمانانی تیدا بهه هشارن:

للفقراء المهاجرین الذین اخرجوا من دینهم واموالهم، ههروهه ها نهوه مال و سامانه، بو ههه ژاره کوچه که ره کانه، که له مال و حالی خویمان وهه دهرنراون، له خانووبه ره کانیان و مال و سامانه کانیان وهه دهرنراون، **یتتقون فضلا من الله ورضوانا**، بهه خششی خواو ره زامه ندیی خوا دهه خوازن، **ویصرون الله ورسوله**، پشتیوانیی خواو پیغه مبهه ره که ی دههکن، **اولیک هم الصدیقون**، نا تهوانه راستان، تهوانه ش بهه شیان ههیه لهوه دهسته که وتانههات، لهوه مال و سامانه گشتیییه ی دینهوه دهستی مسولمانان.

والذین تبوءوا الدار والاین من قبلهم، ههروهه ها وپرای کوچه که ران بو پشتیوانانیشه، تهوانه ی له پیش کوچه که راندا، مهه زلگاو نیمانیان سهه قامگیر

کرد، واته: نیشته جی بوون له مه نزلگای ئیسلامدا له مه دینه داو، ئیمانیکیی
 باشیشیان هیئا، ئیمانیشیان لهو شارهدا سه قامگیر کرد، پئیش کوچکه ران،
 نه وانیش به شیان تئیدا هه به، ﴿يُحْيُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ﴾، هه ر که سیک کوچیان
 بو لا بکات، خوشیانده وی، ﴿وَلَا يَحْدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا﴾، هه ست
 به پئوستیی و سه غله تئیش ناکه ن له سینه یاندا، به رانه ر به وهی به وان
 دراوه، واته: که کوچکه ران شتیکیان پی دهری له ده ستکه وتی جهنگ له بهر
 هه ژاری، که کوچیان کردوه هه موو شتیان به جیهیشتوه، پشتیوانان هه ست
 به نیرهی و سه غله تئیی ناکه ن، ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾،
 خه لک به سه ر خویندا هه لده بژیرن، هه رچه نده خوشیان زور پئوستیان پی
 هه بی، ﴿وَمَنْ يُؤَفِّكْ شَخَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، هه ر که سیکیش له
 چرووکی نه فسی پاریزراو بی، (خوی بژار کردی له چرووکی و رژی)، ئا
 نه وانن سه رفرزان، ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾، هه روه ها نهو مالی گشتی
 و، ده ستکه وتی جهنگیه، که دته وه ده ستی مسولمانان، بو نه واننه که له
 دوا وان دین، ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾،
 ده لئین: په روه ردگارمان! له ئیمه وه لهو برایانه مان، ببووره که به ئیماننه وه پئیمان
 که وتوون، ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، کینه ش مه خه دلمانه وه،
 به رانه ر به واننه ی پروایان هیئاوه، با کینه و بوغزمان به رانه ریان له دلدا نه بی،
 ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾، په روه ردگارمان! به دلنایی تو زور به په رووشی، به
 به زه یی و میهره بانیی.

ئیمه وه ک عاده قی خومان به خیرایی، به سه ر مانای گشتی ئایه ته کاندای پوشتین،
 له بهر نه وه ی جاریکی دیکه له مه سه له گرنگه کاندای، تیشکی زیاتر ده خه ینه سه ر
 نهو ئایه ته موباره کانهو، هه لوه سته ی پئوستیان له به رانه ردا ده کین.

پیشتریش گو تو ومانه: (تَسْمِیح) له (سَمِیح) وه هاتوه، (السَّيْحُ والسَّيَاحَةُ: الطَّيْرَانُ، الذَّهَابُ عَمَلًا،) (سَمِیح) له (سَيَاحَةُ) وه رگیراووه، (سَمِیح) وه ک چۆن مه له کردن له ناودا ده گه به نێ-

فرینیش له هه وادا دهگه یه نن، ئنجا (سَبَّحَ وَسَبَّحَ) مهبست پټیان ږویشتنی دووره، که دهفرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، واته: ههرچی له ناسمانه کان و ههرچی له زهویدا هه یه، لهوانه ی خاوهن عقل و شعور و جگه له تهوانیش، ههمووی خوا به دوور دهگرئ، له لهکهو کهم و کوږی و هه لهو په لهو، به پاکی دهگرن.

(سَبَّحَ) واته: به پاکی گرت، به کرداری رابردو و هیناویه تی، ئیمه ههم له سوږه تی (الإسراء) دا، کورته باسیکمان کرد له باره ی به پاکگیران و ستایشکرانی په روه ردگاروه، له لایه ن سهرجه م دروستکراوه کانه وهو، ههم له سهره تای سوږه تی (الحديد) یشدا کورته باسیکمان کرد، بویه تهووی لهو دوو شوینه کوتوو مانه، نیکتیفای پټی دهکه ین و، لیږه دوو باره ی ناکه ینه وه.

۲- ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نهو (خو الله) بالا دهستی کارزانه، زالی کاربه جیهه.

لیږه دا پرسیاریک ده کړئ: بوی له سهره تای سوږه تی (الحديد) دا خوا فهرموویه تی: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، به لام لیږه دا دهفرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، ههم لیږه، ههم له سوږه تی (الصَّف) دا، (سَبَّحَ) له) به کرداری رابردو و هاتوه، وهک سوږه تی (الحديد)، به لام له سوږه ته داو، له سهره تای سوږه تی (الصَّف) دا، (وَمَا فِي) یشی تډایه بو زهوی، به لام لهوئ بهس دهفرموئ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾؟!

نایا حکمه تی نهو جیاوازیه چیهه؟!

شاره زایانی قورنن و، شاره زایانی روهانیزیی ده ئین: له سوږه تی (الحديد) دا، خوا الله باسی مه زینی خوی دهکات، وهک لهوئ باسمان کرد، خوا الله باسی بیست له سیف هت و کرده وه بټ وینه کانی خوی دهکات و، باسی پایه بهرزیی خوی دهکات، بویه لهوئ ناسمانه کان و زهوی بهیهک نیشانه دانراون: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، به لام له (الحشر) دا خوا الله باسی بهرجه سته بوون و، درهوشانهووی دهسته لات و بالادهستی خوی دهکات، له خه لگی سهر زهویدا،

ئەویش ئەوەیە کە بېرەوایەکان لە خاوەن کتێبەکانی، لە زێدو ولاتی خۆیان دەدرکردن، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خیانت و پەیمان شکستیان کرد، واتە: لە (الحديد) دا ئاسمانەکان و زەوی بە یەک نیشانە دانراون، بۆیە پێویستی نەکردووە بفرموی: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ و فرمووویەتی: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، بەلام لێرە لەبەر ئەوەی باسی پووداویکە لەسەر زەوی روویداو، بۆیە خوا ﷻ زەویشی وەک ئاسمان (مَا فِي) خستۆتە سەر: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدا هەیە، پاکیی بۆ خوا ڕاگەیاند.

هەرۆهە بە نسبەت سۆرەتی (الصف) یشەو، دیسان باس باسی سەرزنشت و لۆمەکردنی مسوولمانائیکە، کە تەواو نێمانەکیان ساغ نەبۆتەو، بە بەلگەی قسەی بێ کرداریان و، باسی هەلۆستنی ناپێکی جوولەکەو نەسرانییەکانە لەگەڵ مووسا و عیسا (عليهما السلام)، بۆیە پێویست بوو پاکیی و بێ خەوشیی خوا لەلایەن پێکھاتەکانی ئاسمان و زەویشەو، پێکەو وێکرا ڕاگەیەنرێ.

وشە (مَا) ش زیاتر بۆ ئەو دروستکراوانە بەکاردێ، کە خاوەنی ویست و شعوروو هۆش نین، بەلام جاری واش هەیە، بۆ خاوەن هۆش و ویستانیان بەکاردێ، ئەویش بە زاکردنی ئەوانە خاوەن هۆش و ویست نین، بەسەر ئەوانەدا کە خاوەن هۆش و ویستن، لەبەر ئەوەی ئەوان ژمارەیان زۆر زیاترە.

نجا خوا ﷻ دواي ئەوەی خۆی بە عیززەت و حیکمەت، یان بە عەزیزی و بە حەکیمی وەسف دەکات، دەفرموی:

٣- ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ﴾، ئەو (خوا) کە سێکە ئەوانە پێرەوایان لە خاوەن کتێبەکانی، لە خانووبەرەکانی خۆیان، یاخود لە مāl و حالەکانی خۆیان، وەدەرنان.

۴- ﴿لَا زِلَ أَلْحَسْرَةَ﴾، له کاتی یه کهم کۆبوونهوه، (ل) ی (الأول): (لَامُ التَّوْقِيتِ) ی پێدهلێن، واته: له کاتی یه کهم کۆکردنهوه و خپرکردنهوه، لێره دا خوا ﷻ که دهفرموی: خوا ﷻ نهو که سهیه، نهوانه ی بێپروان له خاوهن کتیبه کان، له مال و حاله کانی خوایانی وهدهران، نهوانه ی بێپروا بوون له خاوهن کتیبان، واته: بێپروا بوون به پیغمه مبهری خاتم ﷺ و، بهو په یامه ی خوا به پیغمه مبهری کۆتایی دا ناردوو یه تی، نهگه ر نا نهوانیش بپروایان به خواو به پڕۆژی دوایی و به فریسته کان و به پیغمه مبهران و به کتیبه کان هه بووه، به لام بێگومان هه ر که سیک به پیغمه مبهری کۆتایی ﷺ بێپروا بێ، به دوا کتیبی خوا بپېروا بێ، وک به هه موو پیغمه مبهران و، به هه موو کتیبه کان بپېروا بێ، وایه، چونکه نهگه ر له بهر تهوه پڕوای به پیغمه مبهرانی دیکه هێناوه، موعجیزه یان هه بووه، موحه ممه دیش ﷺ موعجیزه ی هه بووه، نهگه ر له بهر تهوه پڕوای به کتیبه کانی دیکه هێناوه، فه رمایشتی خوا بووه، قورئانیش فه رمایشتی خوا به.

ئىنجا قورئانىش بە راستدانەرى ھەموو كىتەبەكانى پىش خۇيەتى، ھەرودەك چۆن موھەممەدش ﷺ بە راستدانەرى ھەموو پىنغەمبەرانى پىش خۇيەتى، بىگومان لىرەدا خوا ﷻ چاكەي خۇي دەخاتەوہ بىر مسولمانان، كە ھەردوو ھۆزى (بنو قينقاع و بنو النضير) لى زىدو ولاتى خۇيان و دەدەرنان، كە پىشتر بەسەرھاتەكە يامان بە تەفصیل باسكرد، لى ئەنجامى پەيمان شكىنىي و خيانەت و كەين و بەين و ژىر بە ژىرىي، لى گەل تەھلى كوفردا، كە ئەو كاتە لى ھۆزى قورەيشى كافردا بەرجەستە دەبوو.

که دهفهرموی: لَا زَلَّ الْحَشِرُ: پیشتریش گوتمان: نهَم (ل)ه، له زمانی
 عه‌ره‌ییدا پئی ده‌گوتری: لامی کات دیارییکردن (لَاَمُ التَّوْقِیْتِ)، وه‌ک خوا
 دهفهرموی: یَلْتَنِي مَدْمَتُ لِبَاقِي: الفَجْر، واته: (لَوْفَتِ حَيَاتِي)، بریا له کاتی
 ژیا‌ع‌دا، کرده‌وی باشم پیش‌خست‌بایه، یان ده‌گوتری: (جَاءَ فَلَانَ لَيْسَ خَلَوْنَ مِنْ
 سُؤَالِ)، فلان‌ک‌ه‌س هات، ش‌ه‌ش شه‌و تی‌ه‌ری‌یوون له مانگی شه‌ووال، (ل)ه‌ک‌ه به
 مان‌سای کات دی.

که دەفه رموی: ﴿لَاؤَلُ الْحَشْرِ﴾ وشە (حَشْر) بە مانای کۆکردنەوهی خەڵکە لە شوێنێک، لێرەدا مەبەست کۆکردنەوهی جوولەکەکانی نیمچە دورگەیی عەرەبییە، بۆ شوێنێکی دیکە، دەرکردنیان و بە ڕێکردنیان بۆ شوێنێکی دیکە، که بریتی بوو لە شام.

هەلبەتە سەرەتا هەندێکیان لە (بنو قینقاع و بنو النضیر) چوون بۆ خەبەر، بەلام زۆربەیان چوون بۆ شام.

کهواتە: ﴿لَاؤَلُ الْحَشْرِ﴾، لە کاتی یەکەمین ڕێکردنەوهیان دا لە نیمچە دورگەیی عەرەبییدا، بە ڕێکردنیان بەرەو شام، ئەو جارێ یەکەمینیان بوو، بۆیەش من تێبینیم هەیە که زانایان هەموویان دەڵێن: ئەم سووڕەتە لە بارە (بنو النضیر) هەواتو، که بێگومان لە بارە ئێوانەوه هاتو، واتە: دەرکرانی هۆزی (بنو النضیر)ی جوولەکە، بەلام پێم وایە (بنو قینقاع) یش دەرگرتەوه، چونکه (بنو قینقاع) و (بنو النضیر) و (بنو قریظە)، هەموویان خەمی یەکیدین، ئەوانە وهچە ئێو جوولەکانە بوون -وهک پێشتر باسمان کرد- که کاتی خۆی موسا عليه السلام ناردبوونی شەڕ بکەن، لەگەڵ عەمالیقدا، که خەڵکی کافر بوون لە فەلەستین، بەلام ئەوان نامادە نەبوون، بەرەنگاریان بێنەوه، گەرانهوه بۆ نەریحا، که شوێنی نیشتەجێ بوونی جوولەکەکان بوو، خەڵکەش گوتیان: مادام فەرمانی مووساتان شکاندووە -- مووساش لەو ماوێدا وفاتی کرد بوو -- قبوڵ ناکەین بێنەوه ئێو شارەکه مان و دەرناکردن و هاتن بۆ جەزیرەیی عەرەبیی و لە دەورووبەری شاری (یثرب) نیشتەجێ بوون.

نجا ئەو سێ تیرەیهش هەر سێ تیرە (بنو قینقاع و بنو النضیر و بنو قریظە)، خەزم و نیزیکی یەکدی بوون، لێرەش خوا تعالى دەفه رموی: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ﴾، ئەو (خوا تعالى) که سیکی ئەوانەیی بێڕوا بوون لە خاوەن کتێبان لە مال و حالەکانیان و دەدرینان، بە گشتی فەرموویەتی

و، يه که مین هوژی جووله کهش که ده رکران (بنو قینقاع) بوون، له دواى جه نگی به در به ماوه یه کی کهم، پوژنیک پیغه مبه ری خوا ﷺ ناموژگاریی کردن، نه وانیش خراب و دلامیان دایه وه، دوایش سووکایه تیایان کرد به تافره تیکی مسولمان، پیاویکی مسولمانیش له سهری وه دهنک هات و جووله که که ی کوشت، چونکه سووکایه تیای به تافره ته که کردبوو، دوایش جووله که کان مسولمانه که یان کوشت و، سهره نجام پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمووی: مادام تپوه پابه ند نابن، برپون تیره به جی بهیئن، که چی ناماده نه بوون و ده وری بیست شهو تابلووقه ی دان، دواى به ناچارى گوتیان: باشه ناماده یین، تیره به جی بهیئن و، هر کامیکمان بارى خوشتریک له گه ل خو ی به ری، جگه له چه ک و چو ل.

که واته: یه که مین کوکرانه وه ی جووله که کان و، ده رکرانیان له نیمچه دورگی عه ره بیی، هی (بنو قینقاع) بوو، بویه که ده فهرمو ی: ﴿لَاؤَلُ الْاٰخِرِ﴾، نه م تعبیره زیاتر به سهر (بنو قینقاع) دا ده چه سپی، چونکه دواى نه وان به ماوه ی دوو سال، تنجا (بنو النضیر) له دواى جه نگی توحود ده رکران، چونکه نه وانیش په یمانیان شکاند، که وه ک پیشت باسما ن کرد، دوو هوکار هه بوو بو ده رکرانیان و، پیغه مبه ری خوا ﷺ، دواى ماوه یه ک تابلووقه دانیان، رازی بوونیان به حوکمی پیغه مبه ری خوا، ده ریکردن.

(٥) - ﴿مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا﴾، (مسولمانینه!) گومان تان وانه بوو ده رچن، پیتان وانه بوو بتوانن ده ریان بکه ن، پیتان واپوو هه روا ده میننه وه، وه ک خه نجه ریک له که له که ی مسولماناندا، به رده وام غه درو خیانه ت و، که یین و به ینیان بیی له گه ل قوره یش و، له گه ل نه م و نه ودا، له دژی مسولمانان و، مسولمانانیش ده سه لاتیان به سه ردا ناشکی ده ریان بکه ن!!

(٦) - ﴿وَقُلُوا اَنْهَرُ مَا بَعَثَهُمْ خُصُوْهُمْ مِنْ اَللّٰهِ﴾، نه وانیش پیتان واپوو، قه لایه کانیان ده بنه ریکر له به رانه ر خوا دا، واته: ده بنه په رچ و پاریزه ریان و، تپوه به هو ی قه لایه کانیا نه وه، که ژماره یه ک قه لای مه حکه میان هه بوون، زه فهریان پی نابن.

شایانی باسە: بۆ قەلایەکانیان، لە سەرچاوە میژووویەکاندا، باسی شەش قەلایان کراوە، ھى (بَنُو النَّضِيرِ) بە تاییەت، ئەمەش ناوی قەلایەکانیانە:

۱- (الْكُتَيْبَةُ).

۲- (الْوُطَيْح).

۳- (السَّالِيم).

۴- (النُّطَاط).

۵- (الْوُخْدَةُ).

۶- (شَق).

ئەم شەش قەلایە ھى (بَنُو النَّضِيرِ) بوون، ئەوانە خواھەنى باخى دارخورماو زەوى کشتوکالێ بوون، بە پێچەوانەى ھۆزى (بنو قینقاع) ھو، کە ئەوانە زێرنکەر و سەنعەتکار بوون، بۆیە زەوى و زارى کشتوکالێیان زۆر نەبوو.

(۷) ﴿فَأَنذَرْتَهُمْ أَنَّهُمْ لَمَّا حِثُّ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾، بەلام خوا ﷻ لە شوێنیکەو بەیان ھات، بە جورێک بۆیان ھات، پێیان وانبوو، حیسابیان بۆ نەکرد بوو، (لَمْ يَحْتَسِبُوا: مُبَالَغَةٌ فِي الْحُسْبَانِ: أَيْ الظَّنُّ)، واتە: لە شوێنیکەو بە جورێک خوا ﷻ بۆیان ھات (ھەلبەتە خوا بۆ خۆى نەھات، یانی: مسوڵمانانى بۆ ناردن، چونکە مسوڵمانان بە فەرمانى خوا چوون ئابلووقەیان دان)، کە ئەوان ھەر بە خەیاڵیاندا نەدەھات و بیریان لى نەکرد بۆو، حیسابیان بۆ نەکرد بوو، ئەگەریان بۆ دانەنابوو.

(۸) ﴿وَذَكَرَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾، ترسیشى قەلەبەى ئێو دایەنەو، وشەى (رُعْب) مانابەکەى بەھیزترە، لە ھى وشەى (خَوْف)، (الرُّعْب) بریتیە لە ترسێک، کە دلى ئینسان پر بکات، واتە: ترس و لەرزو بیمێکى زۆرى خستە ئێو دلایان، مرووفیش ئەگەر لە رووى مەعنەویەو تیکشکا، لە رووى پۆلەتیبى و جەستەییەو خۆى پاناگرێ، جەوھەرى مرووف لە رووحەکەى و ھەناوى و دیوى مەعنەویى دا پەنھان و شیردراوھە، ئنجا

مرۆف که له دیوی نێوه‌وهی خۆی دا بیهێز بوو، له به‌ران‌به‌ر شتی‌ک دا، جه‌سته‌که‌شی خۆی را‌ناگرێ، به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه: نه‌گه‌ر له دَل و ده‌رووندا خۆرا‌گر بێ، جه‌سته‌که‌شی له‌گه‌ڵ خۆیدا را‌ده‌کێشێ، بۆیه‌ من په‌ندی‌کم دا‌ناوه به‌ عه‌ره‌بی ده‌لیم: (لَا يَضَعُ جَسْمَهُ، عَمَّا قَوِيَّتْ عَلَيْهِ الرُّوحُ)، جه‌سته‌ بیهێز نابێ له به‌ران‌به‌ر شتی‌ک دا، که ڕووح له به‌ران‌به‌ریدا به‌هێزه.

که ده‌فه‌رموێ: ﴿وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾، (قَذَفَ) بریتیه له‌وهی شتی‌ک به‌ ده‌سته‌وه بێ و فری‌دیده‌یه سه‌ر عه‌رزێ، لێ‌ره وشه‌ی (قَذَفَ) خوا‌زاوه‌ته‌وه، بۆ په‌یدا‌بوونی ترس و بیمیکی زۆر له دَلیان دا، به‌ کتو‌پرسی، واته: نه‌و ترسه‌ی په‌یدا‌بووه، وه‌ک له نا‌کاو خراب‌یتته نێو دَل و ده‌روونیانه‌وه.

به‌ره‌رچدانه‌وه‌ی قسه‌یه‌کی پال‌دراو بۆ لای حه‌سه‌نی به‌صری:

شایانی با‌سه: حه‌سه‌نی به‌صرایی په‌حمه‌تی خ‌وا‌ی لێ بێ، گو‌توویه‌تی: وشه‌ی ﴿لَا أُولِيَ الْاَعْتَرِ﴾، مه‌به‌ست پێی سه‌ره‌تای کو‌کرانه‌وه‌ی خه‌ل‌که له دنیا‌دا، ئنجا گو‌توویه‌تی: ما‌دام خ‌وا نا‌وی له کو‌کردنه‌وه‌ی جووله‌که‌کان ناوه (الْحَشَر)، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بۆ شام به‌ ڕێ ده‌کرێن، که‌واته: شام زه‌وی مه‌حشه‌ره‌و خه‌ل‌ک له قیامه‌ت دا له شام کو‌ ده‌کرێته‌وه.

به‌لام به‌ دَلناییی نه‌و قسه‌یه‌ حه‌سه‌نی به‌صرایی گو‌تی‌تی، یان پال‌درا‌بیتته لای، راست نیه‌و، خه‌ل‌ک له قیامه‌ت دا نه‌ له شام و نه له‌م سه‌ر زه‌وییه‌ی تێستای تیمه‌ش کو‌ نا‌کرێته‌وه، به‌پێی تابه‌تی خ‌وا‌ی په‌روه‌رد‌گار که له سو‌وره‌تی (ابرا‌هیم) دا ده‌فه‌رموێ: ﴿يَوْمَ يُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾، واته: ﴿١٨﴾ نه‌و ڕۆژه‌ی زه‌وی جگه له نه‌م زه‌وییه‌ ده‌بی و، ئاسما‌نه‌کانیش جگه له‌م ئاسما‌نانا ده‌بن و، هه‌موویان بۆ خ‌وا‌ی تا‌کی ملپێکه‌چه‌ر دێنه‌ گو‌ڕێ، پێخه‌مبه‌ریش ﴿١٩﴾ ده‌فه‌رموێ: خه‌ل‌ک له‌سه‌ر زه‌وییه‌ک کو‌ ده‌کرێته‌وه،

وهک نانټکی سپی وایه، گوناځیکی لهسهر نهکراوه، وهک له تهفسیری سووږه تی (ابراهیم) دا به درټژی لهو بارهوه دواوین^(۱).

کهواته: کوکرانهوهو لټپسرانهوهی خهټک، لهم سهر زهوییهی ټیمه نابټ، چ جای له شام که له ږووی پانتایی جوگرافیهوه ههر هه لټناگری، به لکو ږهنگه ټیکرای نهو مروځانهی خوا خولقاندوونی له نادهمهوه، تاکو دواوین به شهر لهسهر زهوی، لهسهر ټیکرای پانتایی زهوییش جټیان نه بیتهوه.

ننجا نهو نایه تهی سووږه تی (ابراهیم)، ناماژه به کی گرنکه لهو بارهوه، جار جار خوای پهروه ردگار ههندي ناماژهی په نهان دهکات، بو نهو که سانهی زور ورد دهنهوهو راده مټن، خوا زانیویه تی خه لکی وا هه یه، قه ناعه تی وابت، که له قیامت دا خه لک له شام کو ده کرتیهوه! به لام بیري لهوه نه کردوتهوه، که نه گهر تم هم موو خه لکه له شام کو بکرتیهوه، یه کی ږووبه ری سانیمه تر دوو جایه کیشیان بهر ناکه وټ، نهو هم موو ملیاران خه لکه کوا جټیان ده بیتهوه؟ بهس خوا بو خوئی ده زانټ، له نادهمهوه تاکو دوا به شهر، ژماره یان چهنده، بو یه نهو نایه تهی سووږه تی (ابراهیم)، ناماژه بهوه دهکات و پټمان ده فهرموټی: نه خیر نهو زهوییهی، له قیامت دا مروځایه تی لهسهر کو ده کرتیهوه بو لټپسرانهوه، جگه له تم زهوییهی ټیستایه.

(۹) - ﴿يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمُ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ (به کرداری ټیستاو داهاتوو (فعل المضارع) ده یټنټ، تاکو وینه که مان بخاته بهر چاوا، ماله کانی خوټان به دهستی خوټان و، به دهستی ږووادارن کاول ده کردن و ټیک ددان، (يُخْرِبُونَ) خوټندراویشه تهوه: (يُخْرِبُونَ)، ههر یهک واتیان هه یه، به لام (يُخْرِبُونَ)، مانایه که ی به هیتره وهک (كَسَرَ وَكَسَرَ) و (قَتَلَ وَقَتَلَ).

(۱) ههروهه له تهفسیری (النازعات) یش له کاتی ږوونکر دهنهوهی چه مک و واتای (الساهرة) دا، دیسان قسه مان لهوباره وه کرده.

١٠- ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾، عیبرت وهریگرن، په ند وهریگرن، نهی خاوه دیتان! نهی خاوه عه قله کان! که به عه قله کانتان شت ده بین و ده زان.

شایانی باسه: جووله که کان دوو جاران له فهله ستین دهر به دهر کراون، جاریکیان له رۆژگاری بوخته نه صر، حوکمرانی بابلیه کاند، جاریکیشیان له رۆژگاری حوکمرانی (طیطر)، سولتانی رۆم دا، به لام نهو سئ هۆزه: (بنو قینقاع و بنو النضیر و بنو قریظه)، دهر به دهر یان به سهر نه هاتوه، چونکه نهوان له شام نه بوون و، ههر له سهره تاوه هاتوون له جه زیره ی عه پهبی دا، نیشته جی بوون، له نه نجامی نه وه دا که سه رپتچیان کردوه له فه رمانی موسا **عليه السلام** و له دژي عمالیق نه جه نگان، بویه خه لکه جووله که که ی له نه ریکا نیشته جی بوون، کاتیک نهوانه گه اونه وه واته: باب و باپیرانی نهو سئ هۆزه، قبوولیان نه کردوه بینه وه شاره که مو گوتوویانه: تیهو فه رمانی موساتان شکانده، که نه وه ش دواي کوچی دواي موسا بووه، گوتوویانه: ده بی برۆن و سهری خوتان هه لېگرن، نهوانیش هاتوون بۆ نیمچه دورگه ی عه پهبی.

بویه که خوا ده فه رموی: ﴿لَا أُولِيَ الْاَحْزَابِ﴾، بۆ یه که مین دهر کران، نه مه نامازه یه بۆ نه وه که نهوان یه که مجار بووه دهر بکرین، نه گه رنا نهو جووله کانه ی له فهله ستین ماونه وه، دوو جاران دهر کراون، جاریکیان له سه رده می بوخته نه صردا، که هیناونی بۆ عیراق به دیلی، جاریکیشیان له سه رده می (طیطر) حوکمرانی رۆمدا، دهر بکر دوون له فهله ستین و، په راگه نده بوون به دنیا دا.

به لام نهو سئ هۆزه ی جووله که، یه که مین جار بووه دهر بکرین و ناواره بین، که سه رده تا (بنو قینقاع و بنو النضیر) دهر کران، دواتر (بنو قریظه) ش سزایه کی سه ختر دران، له نه نجامی نه وه دا که له گه رمه ی جهنگی خه نده قدا، وهک له ته فسیری سوږه تی (الأحزاب) دا باس مان کرد، له پشته وه خه نجه ری غه دریان له مسولمانان دا، پیغه مبه ری خوا **ﷺ** و مسولمانان ثابووقه یان دان و، دواي جهنگیکي سهخت به ناچار یی ته سلیم بوون و رازی بوون به دادوه ری (سعد

بن معاذ) ئەویش دادوهرییه‌که‌ی وابوو بریاریدا ئەو‌هی مسوڵمان نە‌بێ، بە‌سزای مەرگ بگە‌یه‌نرێ، کاتی خۆی قسە‌مان لە بارە‌ی هۆ‌زی (بنو قریظە) وه کردوه،
لە تەفسیری سوورەتی (الأحزاب) دا.

کە دە‌فه‌رموێ: ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾، ئنجا پە‌ند وەر‌بگرن ئە‌ی خاوه‌ن دیتنه‌کان! واتە: ئە‌ی ئە‌وانە‌ی عە‌قلانی‌کتان هە‌ن و دلانی‌کتان هە‌ن، پێ‌یان دە‌بینن! (الطبری) ئاوا لێ‌کی داوه‌ته‌وه‌و ده‌لێ: ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا مَعْشَرَ ذِي الْأَفْهَامِ! مَا أَحَلَّ اللَّهُ بِهَؤُلَاءِ الْيَهُودِ﴾، ئە‌ی خاوه‌ن تێ‌گە‌یشتنه‌کان! پە‌ند وەر‌بگرن، بە‌وه‌ی خوا بە‌سه‌ر ئە‌و جووله‌کانە‌ی هێ‌ناوه‌، واتە: ئێ‌وه‌ ش‌تێ‌کی وا مه‌که‌ن، هە‌مان ش‌تتان بە‌سه‌ر بێ‌ت.

کە دە‌فه‌رموێ: ﴿يُخْزَوْنَ يَوْمَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ﴾، ماله‌کانی خۆ‌یان، خانووه‌کانی خۆ‌یان وێ‌ران ده‌کردن، بە‌ ده‌ستی خۆ‌یان و بە‌ ده‌ستی پر‌واداران، واتە: وه‌ک ئە‌وه‌ی ئە‌وان ده‌ستی پر‌واداران‌یان به‌کارهێ‌نا‌بێ، بۆ تێ‌کدان‌ی خانووه‌کانیان، چون‌که ئە‌وان بوونه‌ هۆ‌ی ئە‌وه‌ی پر‌واداران ناب‌لووه‌یان ب‌ده‌ن و جه‌نگیان لە دژ ب‌که‌ن، وه‌ک پێ‌ش‌ینانی خۆ‌مان ده‌لێن: ((فلأن‌ک‌ه‌س بۆ خۆ‌ی دار ده‌داته‌ ده‌ست خه‌ل‌کی لێ‌ی ب‌ده‌ن))، ده‌گوترێ: ((بۆ خۆ‌ی کوته‌کی داوه‌ته‌ ده‌ست))، واتە: بۆ خۆ‌ی هۆ‌کار بووه‌ به‌رانبه‌ره‌که‌ی ب‌کات و بووه‌و لێ‌ی ب‌دات. کە‌واته: خانووه‌کانی خۆ‌یان وێ‌ران ده‌کردن، بە‌ ده‌ستی خۆ‌یان و بە‌ ده‌ستی پر‌واداران.

أ- (بە‌ ده‌ستی خۆ‌یان) ئە‌وه‌ دیاره‌، خانووه‌کانیان تێ‌ک‌ده‌دا، ش‌یانه‌و ده‌رگا‌و په‌نجه‌ره‌کانیان ده‌رده‌هێ‌نان، بۆ ئە‌وه‌ی لە شوێ‌نی دی‌که‌ که‌ خانوویان لێ‌ دروست‌کرده‌وه‌، سوودیان لێ‌ ببینن، یان بۆ ئە‌وه‌ی مسوڵمانان لێ‌یان به‌هره‌مه‌ند نە‌بن.

ب- (بە‌ ده‌ستی پر‌واداران)، یانی: دوایی ئە‌وانیش تێ‌کیان ده‌دا، بۆ ئە‌وه‌ی ماله‌کانیان شوێ‌نه‌واریان نه‌مێ‌نت، یان بۆ ئە‌وه‌ی هەر کە‌لوپه‌لێ‌کی تێ‌دا هه‌بێ:

دەرگاۋ چوارچىۋەيە، بەردە، خىستە، دارە، سوۋدى لى بېينىن، بۇ دروستكردى بىنا، بۇيەش دەفەرمۇي: ئەوان خانوۋەكانى خۇيان، بە دەستى خۇيان و بە دەستى برۋاداران كاۋل دەكردن، چونكە خۇيان بوون وایانكرد، برۋاداران تاۋا لىيان بە رقادا بېچن و، تۆلەيان لى بستېن.

(۱۱) - ﴿وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْآلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا﴾، ئەگەر ئەۋەش ئەبوۋايە، خوا ﷺ دەر بە دەرىي لەسەر نوۋسيون، لە دنيادا سزاي دەدان.

ياني: ئەگەر لەبەر ئەۋە ئەبوۋايە، خوا بۇي بريار دابوون كە ولاتى خۇيان بەجى بېيلىن و لىي بېچنە دەر، لە دنيادا سزاي دەدان.

ئىنجا خوا بە چى سزاي دەدان؟ بە كۈشتن و بە دەيلگرتن و ... ھىد، لايەنىك كە تىكەشكى، لە بەرانبەر لايەنىكى دىكەدا، لايەنە براۋەكە سزاي دەدا، لىرەدا (لَوْلَا: حَرْفُ امْتِنَاعٍ لَوْجُودٍ)، (لَوْلَا): لىرەدا بەكارھىترۋە، بە ماناي پىتىك كە: شىتىك نابى، لەبەر ئەۋەى شىتىك ھەيە، واتە: خوا ﷺ سزاي نەدان لە دنيادا، لەبەر ئەۋەى دەر بە دەرىي لەسەر نوۋسيوون، ئىنجا ھىكمەتى ئەۋەش ئەۋە بوو، كە بۇ مسۇلمانان باشتىر بوو، ئەگەرنا لەبەر ئەۋە ئەبوۋە، خوا ﷺ بەزەيى پىيان دابى، كەسانىك كە دۇى خواۋ پىغەمبەرى خوا بن، خوا بەزەيىيان لەگەلدا بەكارناھىتى، بەلكو لەبەر ئەۋەى ئەۋە ھالەتە، كە بەۋ شىۋەيە برۆن بەبى كۈشتار، بۇ مسۇلمانان وا باشتىر بوو، ھەم مسۇلمانان توۋشى زەرەر نابىن، لىيان ناكوژرى و برىندار نابىن، ھەم مال و مولكەكەشيان دەبىتە دەستكەوت و بۇ مسۇلمانان بە جى دەمىنى.

(۱۲) - ﴿وَهُمْ فِي آخِرَةِ عَذَابٍ أَلَدٍ﴾، لە مەزلگاي دۋارۋریشدا نازارى ناگريان بۇ ھەيە، واتە: دۆزە خىش چاۋەپىيان دەكات، وپراي سزاي دنيا، بىگومان بۇ ئەۋەنەى مسۇلمان نابىن و ناگەرئەۋە بۇ لاي خوا، چونكە ۋەك پىشتىر باسمان كرى، دوو كەس يان سى كەس لە جوۋلەكەكان مسۇلمان بوون، ئەۋەنە ھەم مولك و مالى خۇيانيان پاراست، ھەم سەرو خوئنى خوشيانيان پاراست.

(۱۳) - ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، (خوای صَلَّى حیکمه‌ته‌که‌ی باس ده‌کات و ده‌فهرموی:) نه‌وه‌ش به‌هو‌ی نه‌وه‌وه که دژایه‌تی و نا‌کوکیان کرد، له‌گه‌ل خواو پیغهمبه‌رده‌کی دا، ﴿شَاقُّوا أَيْ: خَالَفُوا وَعَادُوا﴾، سه‌رپیچیان کردو دژایه‌تیان کرد، سه‌رپیچی و دژایه‌تیبه‌که‌شی له شکاندنی نه‌و په‌یمانه‌ی، له نیوان نه‌وان و پیغهمبه‌ری خوای صَلَّى و مسولمانان دا هه‌بوو، خو‌ی نو‌اند، که له (الکتاب، الوثیقة) دا، به‌رجه‌سته بوو و پیشت‌ر باس‌مان کرد.

(۱۴) - ﴿وَمِنْ شَاقِّ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، هه‌ر که‌سی‌کیش به‌ربره‌دکان‌یی خوا بکات، بی‌کومان خوا تو‌له‌ی تونده، ﴿شَاقُّوا، يُشَاقُّ اللَّهَ، مُشَاقَّةً﴾، نه‌وه‌یه دوو لایه‌ن هه‌ر کام‌یکیان له لایه‌ک بی، نه‌و له‌لایه‌ک نه‌و له لایه‌کی دیکه بی، بو به‌ربره‌دکان‌ی و دوو‌به‌ره‌کیی کردن.

که ده‌فهرموی: ﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، به‌دنیایی خوا تو‌له‌ی تونده، نام‌رازی تو‌له‌ی خوا صَلَّى له دنیا‌دا، به‌نسبه‌ت (بنو‌قین‌قاع) و (بنو‌النضیر) هوه، بریتی بووه له مسولمانان، مسولمانان نام‌رازو نام‌یری تو‌له، سزادانی خوا‌ی داد‌گه‌رن بو نه‌هلی کوفر، بو‌یه مسولمانان ده‌بی هه‌میشه هه‌و‌ل‌بدن وابن، که بتوان نام‌یرو نام‌رازی ده‌ستی خوا‌ی داد‌گه‌رن، بو تو‌له‌کردنه‌وه له بی‌پروایان‌یک، که دژایه‌تی خواو پیغهمبه‌ری خوا ده‌که‌ن، نه‌گه‌رنا بی‌پروایان‌یک که له مالی خو‌یان داب‌نیشن، مسولمانان له ده‌ستیان بی مزه‌په‌ت و سه‌لامه‌ت بن، به‌دنیایی نی‌سلام له خه‌ل‌کی هه‌ل‌نا‌پیتی و، شه‌ر به‌خه‌ل‌ک نافرو‌شی، له خو‌وه سه‌نگه‌ر له خه‌ل‌ک نا‌گری، با نام‌سولمان‌نیش بن وه‌ک نایه‌ق: ﴿لَا يَتَهَنَّكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ^(۸) الممتحنة، به‌روشنیی ده‌یگه‌یه‌نن، بو‌یه خوا ده‌فهرموی: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾، نه‌و سزادانه به‌هو‌ی نه‌وه‌وه بوو، که دژایه‌تی خواو پیغهمبه‌ره‌که‌ییان کرد.

مه سه له ی دووه م:

برینی دارخورمایه کان، یان هیشتنه وه یان به پیوه، به مؤله تی خواو بو زه بوون کردنی لادهران بوو، نه وهش که خوا له مال و سامانی جووله که کان بو پیغه مبه ره که ی گیرایه وه، مسولمانان نه رکیان پیوه نه کیشا، که نه سپان و خوشترانی به خیرایی بو لیخورن، به لکو خوا هینایه پیش، خواش و پیغه مبه رانی خو، به سه ره هره که سیکدا که بیه وی زال ده کات:

خوا ده فهرمووی: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ نَزَعْتُمْهَا فَأَيْمَةٌ عَلَىٰ أَصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِىَ الْفَاسِقِينَ ۝ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ، مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝﴾

شیکردنه وه ی ئهم دوو ئایه ته، له جهوت برگه دا:

١- ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ﴾، هیچ دارخورمایه کتان نه بریوه.

هۆزی (بَنُو النَّضِيرِ) خاوه ن کشت و کال بوون، به تایهت باخی دارخورمایان زور بوون، نجا له گهره ی ئابلوو قه دانى مسولماناندا، بو هۆزی (بَنُو النَّضِيرِ)، که به ته ما بوون هه لئه قه لئین، پیغه مبه ری خوا و فهرمانی کرد، هه ندیک له دارخورمایه کانیان بسووتینن، یان بیاننن، نه وانیش نه و باخ و بیستان و کشتوکاله ی خویان زور خوشده ویست و دلیان پیوه ی بوو، په نگه هانده ریکی به هیزیان که به رگری بکه ن و هیننه وه له قه لایه کان و شوینه کانی خویان دا، نه وه بووی که چاویان له باخی دارخورماو کشتوکاله که یان بووه، بویه پیغه مبه ری خوا و فهرمووی: هه ندیک له دارخورمایه کانیان بسووتینن یان بیاننن، بو نه وه ی ئاسانتر ده ستیان له ولاته که یان و له قه لآو خانوو ده کانیان به ربی و، که متر به ره نگاری بکه ن.

هه‌لبه‌ته دارخورمایه‌کان که بپردراون، دواپی دارخورمایه‌کان بوون به ده‌سته‌که‌وتی مسوولمانان و خۆیان زهره‌ریان کردوه، له‌ولاشه‌وه جووله‌که‌کان قازانجیان لێکرد، که له‌جیاتنی نه‌وه‌ی خۆیان بکوژرێن، دارخورماکانیان بپردرێن، به‌لام گرنگ نه‌وه‌یه، له‌و کاته‌دا به‌رژه‌وه‌ندیی جه‌نگیی وای ده‌خواست، نه‌و دارخورمایانه بپردرێن، بۆ نه‌وه‌ی جووله‌که‌کان هی‌زی دلیان، به‌و شی‌وه‌یه نه‌می‌نی به‌رگریی بکه‌ن و، خوین که‌تر برژی له‌هه‌ردوولاو، به‌سه‌لامه‌تر برۆن و ولاته‌که به‌جی به‌یڵن، چونکه نه‌وه‌ی گرنگ بووه نه‌وه بووه، نه‌وانه چیدیکه له‌و نه‌می‌نه‌وه، وه‌ک کانگایه‌کی میکروپ، وه‌ک خه‌نجه‌ریکی غه‌در، که له‌پشته‌وه له‌پشتی مسوولمانان ده‌دری، حیکمه‌ته‌که‌و نامانجه‌که نه‌وه بوو، واته: نامانج نه‌وه نه‌بوو، نه‌وانه بنه‌ر بکرێن و بکوژرێن، نامانج نه‌وه بوو، نه‌و کانگای غه‌دره له‌و نه‌می‌نی.

نجا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ﴾، هیچ دارخورمایه‌کتان نه‌بریه، (اللَّيْنَةُ: النَّخْلَةُ ذَاتُ الثَّمَرِ):

أ- (لينة) دارخورمایه‌ک به‌ری پێوه بێز

ب- هه‌ندی‌کیش گوتووایه: (اللَّيْنَةُ: النَّوْعُ الْمَمْتَاظُ مِنَ النَّخْلِ)، جو‌ری هه‌ره چاک له دارخورما.

ج- هه‌ندی‌کیش گوتووایه: (لينة) هه‌موو جو‌ره‌کانی دارخورمایه، جگه له (عَجْوَةٌ وَبُرْنِي)، نه‌وانه‌ش دوو جو‌ره دارخورمان.

د- به‌لام (راغب الأصفهاني) ره‌حه‌ته‌ی خوای لی بێ و، زو‌ری‌ک له زانایان ده‌لێن: (لينة) هه‌موو جو‌ره‌کانی دارخورما ده‌گریته‌وه، خوا ده‌فه‌رموی: هیچ دارخورمایه‌کتان نه‌بریه.

٢- ﴿أَوْ رَكْعَتُهُمَا قَائِمَةً عَلَى أَرْسُلِهَا﴾، هه‌روه‌ها هیچ دارخورمایه‌کتان، واز لینه‌هیناوه بمێننه‌وه، له‌سه‌ر بنکه‌کانی خۆیان.

هه‌ر کامی‌کتان وا لێکرد بێ: بریبتان یاخود هیشتبانه‌وه به‌پێوه:

(۳) - ﴿فَيَا ذِينَ اللَّهِ وَلِخَيْرِ الْفَاسِقِينَ﴾، ئەو بە مۆلەتى خوا بوو، بۇ ئەو دەش بوو ئەو لەر ئادەرو لا رى بووانە، زەبوون بکات، يانی: لە پرووی مەئەنەویيەو تىک بشکىن و، چىدیکە دلیان بەو شوئەو نەمىن، بە تەماعى ئەو دى دىوای دەچنەو سەر باغ و کشتوکالى خوین، بەرگرییەکی سەخت و خۆمرنەر (دفاع مۇستەمیت) بکەن.

کەواتە: ھەردو کارەکان، چ پرىنى دارخورمايەکان، چ ھىشتەنەويەکان، بە فەرمانى خوا بوون، کە بە پىغەمبەرى خۆى راگەياندو، ئەمەش وەلامى ئەو قسانەى جوولەکەکانە، کە بانگيان دەکرد (يا مُحَمَّد! كُنْتَ تَنْهَى عَنِ الْفَسَادِ، تَعِيبُ النَّاسِ عَلَيْهِ، وَالْآنَ تَفْعَلُ!)، ئەى موحەممەد! تۆ جارەن رىگرييت دەکرد لە تىکدان و لە خەلکت بە رەخنە دەگرت، ئەگەر تىکدانيان کردبايە، کەچى ئىستابو خۆت دەیکەى، (ھاوئەکانە دارخورمايەکان دەپرن، يان دەيانسووتىن)، خواش ئەى جياتى پىغەمبەرەکەى ئەو وەلامى دايەو، کە ھەر دارخورمايەکان پرىي، يان ھىشتەنەو لەسەر بىکەکەى بە پىو، بە مۆلەتى خوا بوو، بۇ ئەو دەش بوو ئەو لە رى دەرچووانە، زەبوون بکات و لە پرووی دەروونیيەو تىکیان بشکىن.

(۴) - ﴿وَمَا آفَاءُ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ﴾، ئەو دەش کە خوا ئەو ئەو، (لە لای ئەوانەو) گىرايەو بۇ پىغەمبەرەکەى ئەو، (فَاءُ: رَجَع) گەرايەو، (آفَاءُ: أَرْجَع)، گىرايەو، لىرەش دا: (أَفَاءُ آي: أَعْطَى الْفِيءَ)، دەستکەوتى (بى شەرى) پىدا، ئەو دى خوا لە لای ئەو ھۆزانەو، چ (بئو النضر)، چ (بنو قينقاع)، گىرايەو بۇ لای پىغەمبەرەکەى ئەو.

(۵) - ﴿فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾، ئىو (بە مەبەستى دەستخستنى) ھىچ ئەسپانتان بە خىرايى بۇ لىنەخوړىن و، خوشرانىشتان بە خىرايى بۇ لىنەخوړىن، (الإيجاف: نَوْعٌ مِنَ السَّرِّ، وَهُوَ السَّرُّ السَّرِيعُ، وَأُرِيدَ بِهِ الرِّكْضُ)، (ايجاف): برىتە لە جوړىک لە رۆيشتنى ئەسپان، کە رۆيشتنىكى خىرايە، کە لىرەدا مەبەست پى، پىغاردانى ئەسپەکانە، (خَيْلٍ) ناوى کۆيە بۇ ئەسپ، جگە لە بىرەى خۆى، (فَرَس) بە

(خَيْل) كۆدەكرىتەو، جارى واش ھەيە بە (أَفْرَاس) كۆ دەكرىتەو، تەسپەكان، (رِگاب) يش ناوى كۆيە، بۇ ئەو حوشترانەى بە كەلكى بارو سوار دىن، چونكە ھەموو حوشترىك بە كەلكى بارو سوار نايەت.

كەواتە: ئەو دەستكەوتە بە سىنايى وەدەست ھاتو، ئىو ھەيە مەندوونەبوون، تاكو وەك دەستكەوتى جەنگىي (الغنيمة العربية) بەسەر جەنگاوەراند! دابەش بگرى.

٦- ﴿وَلَيْكِنَّ اللَّهَ يَسْلُطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ﴾، بەلام خوا پىغەمبەرانى خوى، بەسەر ھەر كەسكىدا بىھوى زال دەكات، موھەممەدىش ﴿يَهْدِيكَ﴾ يەككىكە لە پىغەمبەرانى خوا، بۆيە زالى كرد بەسەر ئەو ھۆزە جوولەكە پەيمان شكىن و موخەننەتانەدا.

كەواتە: ئەي مەسۇلماننە! چاوتان لەو ھەيە، ئەم دەستكەوتەش ئىو بەشتان تىيدا ھەي، وەك جەنگاوەر، چونكە خوا ﴿يَهْدِيكَ﴾ بەيى كوشتارىكى ئەوتو - نەزانراو ھىچ كام لە ھاو ەلان شەھىد كرابن - بەلكو بە تاسانى ھاتە دەست، خوا ترسى خستە دلى جوولەكەكانەو، بە جورىك بۆيان ھات، بىريان لى نەكرىدبوو، خوا ﴿يَهْدِيكَ﴾ وەھىيى بۇ پىغەمبەر نارد، يان ئىلھامى كرد بۇ كرد، كە دارخورمايەكان بسووتىنىي، ئابلووقەيان بدات، ترىشى خستە دلىانەو، كەواتە: كارەكە زياتر خوا كردى.

ھەلبەتە كە مەروھەكانىش بىكەن، ھەر خوا كىرەوويەتى، بەلام مەروھەكان جارى وا ھەيە دەبنە نامپاز، بەلام ئەوجارە بى ئەو ھى نامپازايەتى مەروھەكان بەرجەستە بىن، خوا ئەو كارەى تىپەراند، بۆيە ئەو دەستكەوتەى لەوان بەجىما، شتىك بوو خوا گىرايەو بۇ لاي پىغەمبەرەكەى.

٧- ﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، خواش لەسەر ھەموو شتىك بە توانايە، (الطبري) ناوا تەعبىر لە ماناي ئەو ئايەتە دەكات، دەلى: (أَنْ مَا رَدَّ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَمْوَالِ بَنِي النَّضِيرِ، لَمْ تَرْكَبُوا لِتَحْصِيلِهِ خَيْلًا وَلَا إِبِلًا، وَلَا تَجَسَّمْتُمْ لَهَا شُقَّةً، وَلَا لَقِيتُمْ بِهَا حَرْبًا وَلَا مَسَقَّةً،

وَأَمَّا كَانَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى مِيلَيْنِ، فَجَعَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَمْوَالَ بَنِي النَّضِيرِ لِرَسُولِهِ ﷺ خَاصَّةً لِهَذَا السَّبَبِ).

واته: نه‌ودی خوا ﷺ له مال و سامانی خاوه‌ن کتیبان، گپرایه‌وه بو لای پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ و کردیه ده‌ستکه‌وتی، تیوه بو په‌یدا کردنی، نه سواری نه‌سپان بوون، نه سواری حوشت‌انیش بوون و، هیچ زه‌حه‌متان پیوه نه‌کیشاو، له‌سه‌ری توووشی جه‌نگ و ناره‌حه‌تیی نه‌بوون، به‌لکو نه‌و شوینه [جی (بَنُو النَّضِيرِ)، (بنو قینقاع)]، ماوه‌ی دوو میله ری بوو، (واته: سَنَ کِلْوَمَه‌ترو شتیک له مه‌دینه دوور بوو)، بویه خوا ﷺ نه‌ودی تایه‌ت کرد به پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه.

له‌و باره‌وه‌ش نه‌م ده‌قه دینین: (عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَالَ: كَانَتْ أَمْوَالَ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ، مِمَّا لَمْ يُوجِفْ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ بِغَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ، وَكَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خَاصَّةً، فَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً سَنَةً، وَمَا بَقِيَ يَجْعَلُهُ فِي الْكُرَاعِ وَالسَّلَاحِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۸۸۵، وَمُسْلِمٌ: ۱۷۵۷).

واته: عومه‌ری کوری خه‌تتاب ﷺ گوتوویه‌تی: مال و سامانه‌کانی هو‌زی (بَنُو النَّضِيرِ) له‌وه بوو که خوا گپرایه‌وه بو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ (آفَاءَ)، بریتیه له‌و ده‌ستکه‌وته‌ی بن جه‌نگ و کوشتار له کافران ده‌گیرئی، که مسولمانان، نه بو‌ی سواری نه‌سپ بوون، نه بو‌شی سواری حوشت‌ر بوون، به خیرایی بو‌ی بچن، بویه خوا ﷺ به تایه‌ت دایه پیغه‌مبه‌ر ﷺ، نه‌ویش له‌و ده‌ستکه‌وته‌ی بزیوی سالیکی مال و خیزانی خو‌ی لی داده‌نا، نه‌وی دیکه‌شی به ولاخ دده‌ا، (به نه‌سپ و حوشترو تیس‌تر) و به پیداو‌یستییه‌کانی جه‌نگ، له پیتاوی خوی به‌رزدا.

(الْفَيءُ: فِي الْخُرُوبِ وَالْغَارَاتِ: مَا يَتَطَفَّرُ الْجَيْشُ بِهِ مِنْ مَتَاعِ عَدُوِّهِ، وَهُوَ أَعْمُ مِنَ الْغَنِيمَةِ، فَيَكُونُ بِالْقِتَالِ وَغَيْرِهِ، لَكِنْ الْغَنِيمَةُ هِيَ مَا أُجِدَّ بِالْقِتَالِ).

زانايان لە بارەى پېناسە كردنى (الْفَيء، الْغَنِيْمَةُ، الْأَنْقَال)دو، زۆر قسەيان كردو، ئيمەش دواتر قسەيەكى لى دەكەين، بەلام زۆرەيان رايان وايە دەلّين: (الْفَيء)، لە جەنگەكان و هەلكوتانە سەرەكاندا، ئەوئە كە سوپا لە كەل و پەلى دوژمنەكەى زەفەرى پى دەبات و، (الْفَيء) چەمكەكەى گشتيترە لە (غنيمة)، چونكە (الْفَيء) دەگونجى بە شەرو كوشتار بگيرى و، دەشگونجى بەبى كوشتارو جەنگ بگيرى، بەلام غەنيمەت كە بە ماناى دەستكەوتى جەنگ دى، هەر دەبى لە دواى جەنگ و، بەهۆى جەنگەو دەست بەكوئى.

(إيجاف): جۆرنكە لە پۆشتنى خىراى ئەسپان، ياخود حوشتان، لە زمانى عەرەبييدا دەگوئى: (وَجَفَ الْفَرَسُ وَالْبَعِيرُ يَجْفُ وَجْفًا، وَهُوَ سُرْعَةُ السَّيْرِ، وَأَوْجَفَهُ صَاحِبُهُ إِذَا حَمَلَهُ عَلَى السَّيْرِ السَّرِيعِ)، واتە: ئەسپەكە، يان حوشتەكە بە خىراى پۆى، بەلام ئەگەر بگوئى: بەخىراى پۆشتنرا، دەگوئى: (أَوْجَفَهُ صَاحِبُهُ)، خاوەنەكەى بە خىراى لىخوئى، ئەگەر حوشتەر سوارە، ئەگەر ئەسپ سوارە، بە خىراى لى بخوئى، دەگوئى: (أَوْجَفَ)، لىرەش دەفەرموى: ﴿فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾، ئىو ئەسپەكانتان بە خىراى بو لىخوئى، ئە حوشتەكانيش، بە كورتى: پۆوى ماندوو نەبوون.

پېناسەى سى وئەشەى: (الْفَيء، الْغَنِيْمَةُ، الْأَنْقَال):

۱- (الْفَيء): (الْخَرَاَجُ، وَالْفَيءُ: الْغَنِيْمَةُ تُنَالُ بِلَا قِتَالٍ، وَالْجَمْعُ أَفْيَاءٌ وَفَيْؤٌ)^(۱)، واتە: (الْفَيء: الْخَرَاَجُ)، ئەو ئەندازە مالهى دادەنرى لەسەر زەويەك، كە بەدەست نامسولمانانەوئە، بەلام لە ژىر رىكف و كوئىرۆلى مسولمانان دايە، هەرئەها (فَيء)يش بە ماناى دەستكەوتىك دى، بەبى جەنگ بگيرى، وئەشە (فَيء) بە (أَفْيَاءٌ وَفَيْؤٌ) كو دەكرىتەو.

هه ټېته رای دیکه ش له باره ی (الْفِيء) هوه هه یه، که نه وه یه چ به جهنگ و کوشتار کو بکړته وه، چ بڼ جهنگ و کوشتار، نه و رایه ش وایده چن راسته بڼ، به لام (المُعْجَم الوسيط) به و جوړه ی هیناوه که گوتمان.

۲- (الْغَنِيمَةُ): (مَا يُؤْخَذُ مِنَ الْحَارِبِينَ قَهْرًا، وَالْجَمْعُ غَنَائِمٌ) ^{۱۱}، (غَنِيمَةٌ): نه وه یه که له دوژمنیکې جهنگاوه ر له جهنگدا ده گیري، به زه بری هیزو چهک و به کوشتار، وشه ی (غَنِيمَةٌ) به (غَنَائِمٌ) کوډه کړته وه.

۳- (الْأَنْفَالُ): (النَّفْلُ: الْغَنِيمَةُ، وَالنَّفْلُ الْعَطِيَّةُ، وَالْجَمْعُ الْأَنْفَالُ) ^{۱۲}، واته: (أَنْفَالٌ) هم به مانای ده سکه وتی جهنگی دی، هم به مانای به خشینیش دی، اخه لاتیک، دیاریهک، که فرماندهی سوپایهک دهیدات به که سیک، کو ی (نَفْلٌ) بریتیه له (أَنْفَالٌ).

(۱) هه مان سهرچاوه ص: ۶۶۴.

(۲) هه مان سهرچاوه ص: ۹۴۲.

مه‌سه‌له‌ی سییه‌م:

دابه‌شکردنی‌ئه‌و مآل و سامانه‌ی خوا، له‌ئه‌و دانییه‌کانی بی‌پروایانی شه‌ر
 فروشه‌وه، دوا‌ی تیکش‌کانیان ده‌یگیریت‌ه‌وه بو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی، ده‌بیته‌هی
 خواو پیغه‌مبه‌رو خزمان و هه‌تیوان و نه‌داران و ریوار، بو‌ئه‌وه‌ی له‌ده‌ستی
 ده‌وله‌م‌ندان دا کورت هه‌ئه‌یه‌ت، پتو‌یستیشه‌ بر‌واداران وه‌گری هه‌ر شتیک
 بن، که پیغه‌مبه‌ر ﷺ پشان ده‌دات و، هه‌رچی لی‌شان قه‌ده‌غه ده‌کات، وازی لی
 به‌ئین، هه‌روه‌ها له‌وه‌سته‌که‌وته، وپرای نه‌وانه‌ی باسکران، هی‌کوچه‌رانیشه،
 که له‌پشناوی خوادا ده‌سته‌بردار‌ی مآل و حالی خویان بوون و، به‌جیان
 هه‌شته‌وه، له‌پنی خوادا تیک‌وشاون و خواو پیغه‌مبه‌ری خویان سه‌رخسته‌وه،
 نه‌وانه‌ن راستی راسته‌قینه، دیسان له‌و مآل و سامانه‌هی پشتیوانانیشه، که
 به‌ر له‌کوچه‌کردنی‌ کوچه‌ران، مه‌نزل‌گای نی‌سلامیان بنیات ناوه‌و، نیمانیان تیدا
 سه‌قامگیر کردوه، خه‌لک به‌سه‌ر خویان دا هه‌لده‌بژین و، له‌وه‌ی به‌کوچه‌ران
 ده‌دری له‌مآل و سامان، ئیره‌یان پی‌نابه‌ن و، هه‌ست به‌ئاتاجیی ناکه‌ن له
 دلیان دا بو‌ی، نه‌وانه‌ش سه‌رفرازان، له‌به‌ر له‌وه‌ی له‌چرووکی و رژییه‌ک، که
 له‌د‌لدا هه‌یه، پاریزراون، وپرای نه‌وانیش، هی سه‌رجه‌م له‌و مسولمانانه‌شه،
 که دوا‌ی کوچه‌ران و پشتیوانان دین و، بو‌یان ده‌پارینه‌وه‌و، داوا‌ی به‌کو‌ل له
 خوا ده‌که‌ن، که کینه‌یان به‌رانه‌ر به‌بر‌وادارن، نه‌خاته‌نیو دل و ده‌روونه‌وه:

خوا ده‌فرموی: ﴿مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ
 وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآلِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا إِلَهُكُمُ الرَّسُولُ
 فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْهَوْا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ
 الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ
 أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا
 يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢﴾

شىكىردنەھەي ئەم ئايەتەنە، لە نۆزدە بىرگەدا:

خو! لە ئايەتەكانى پېشوو! باسى ئەھەي كرد، بە شىۋەيەك كە شايستەي خۆيەتى، كە نە مسولمانان، گومانيان وابوو، نە جوولەكەكانيش، پتيان وابوو، بگونجى لە قەلەيكانيان و لە مال و حال و نيشتيماي خويان، دەر بگريش، خوا ﷻ بە شىۋەيەك باروؤخىكى پەخساندو ھەندى ھۆكاري پەخساندن، كە ئەوان ناچار بن، ئەو زىدو نيشتيماي و مال و حالەي خويان بە جېيھيلن، لە ئەنجامى ئەھەدا كە پەيمان شكىنبي و غەدرو خيانەتيان كردو، دوا ئەھە ديتە سەر باسى ئەھە، كە ئەو مال و سامانەي لتيان بە جېماوھو خوا گيپراويەتەھە بۆ دەستى پيغەمبەر و مسولمانان، دەبى چۆن ھەلس و كەوتى تيدا بگري و چى لى بگري؟!

۱- ﴿ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى ﴾، ئەھەي خوا گيپراويەتەھە بۆ سەر پيغەمبەرەكەي خۆي، لە مال و سامانى خەلكى ئاۋەدانىيەكان، (الْقُرَى) كۆي (الْقَرِيَة) يە، واتە: شارى قەپەبالغ و ئاۋەدانىي گەورە، كە ھەم جىكاو ريكاو شارى (بنو قينقاع) دەرگريتەھە، ھەم ھى (بنو النضير) و، ھەم ھى جىگە لەوانيش دەرگريتەھە، كە دوايى (بنو قريظة) ش دەركران، ھەرۋەھا دواتر خەليفەي دووھم عومەر (خو لتي رازى بن)، لە ئەنجامى لى پشكوتنەھەو دەرگەوتنى غەدرو خيانەتى جوولەكانى خەيپەردا، ئەوانيشى دەركرود، يەكجاري نيمچە دورگەي عەرەبىي لە جوولەكەكان پاككرايەھەو، ھەموويان چوون بۆ شام و بۆ شويتانى ديكە.

خو! دەفەرەمۆي: ئەھەي خوا گيپراويەتەھە بۆ لاي پيغەمبەرەكەي خۆي، لە مال و سامانى خەلكى ئاۋەدانىيەكان:

(٢) ﴿فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ (ئەو دەستگەوتە) بۆ خوا و پیغەمبەرەکی و خزمان و هەتیوان و نەداران و ڕێبوارە.

بێگومان هەموو شتیک هەر هی خوا، بەلام لێردا خوا ناوی خۆی لەگەڵ پیغەمبەردا ﴿دینی﴾ وەک تەشریف بۆ پیغەمبەر و زیاتر پێشاندانی پێگە و ڕێزو حورمەتی پیغەمبەری خوا ﴿﴾ بۆ پیغەمبەری خوا ﴿﴾ یانی: لە ژێر ڕکێف و دەسەلاتی ئەودا دەبن، ئەو مال و سامانە لە خەڵکی ئاوەداننێه کەنەو بەبێ جەنگ دێتەو دەستی پیغەمبەری خوا ﴿﴾ و، ئەو تەسەرپروفی تێدا دەکات، ئەویش بۆ خزمان، خزمانی خۆی، ئەوانە لە خەرجیان لەسەر پیغەمبەری خوا پێویست بوو، یان ئەوانە لە زەکاتیان پێ نەدراو و لەو بەشیان دراو، وەک قەرەبوو کردنەو یەک، هەروەها بۆ هەتیوان و نەداران و ڕێبواران.

ڕێبواران، ڕێبوار کە سێکە پەکی دەکەوێ، نەک هەموو ڕێبوارێک، بەلکە ئەو ڕێبوارە پەکی دەکەوێ و، لە مال و حالێ خۆی دوورەو، ناتوانێ بگاتەو شوێنی خۆی، بایی ئەوەندە پێی دەگاتەو شوێنی خۆی، ئەویش لەو مال و سامانە، پێی دەدرێ، هەر وەک لە زەکاتیشدا ڕێک و بەشی بۆ دانراو.

ئنجای خوا ﴿﴾ حیکمەتی ئەوەمان بۆ دەخاتە ڕوو، بۆچی خوا ﴿﴾ ناوای دابەش دەکات؟

(٣) ﴿كَذَٰلِكَ لَا يَكُونُ دَوْلَةٌ بَيْنَ الْأَعْيَاءِ مِنْكُمْ﴾ بۆ ئەوەی ئەو مال و سامانە قەتیس نەبێ و کورت هەڵنەیت لە دەستی دەوڵەمەندەکان لە ئێوەدا، وشە (دَوْلَة) خوێندراویشە تەو: (دَوْلَة)، بەلام (الطبري) دەلێ: تەنیا وشە (دَوْلَة) راستە، چونکە (دَوْلَة) بۆ حوکم و دەسەلاتە، بەلام (دَوْلَة) بۆ مال و سامانە، هەندیکیش دەلێ: نەخیر (دَوْلَة و دَوْلَة) هەردووکیان بە مانای کورتەلێنانی مال و سامان، یاخود دەسەلاتن، لە دەستی چەند کەسێکدا، واتە: هەردووکیان بۆ هەردووک واتایەکان بەکاردێن.

نەم ڕستە موبارەکە: ﴿كَذَٰلِكَ لَا يَكُونُ دَوْلَةٌ بَيْنَ الْأَعْيَاءِ مِنْكُمْ﴾ بۆ ئەوەی مال و سامان، لە دەستی دەوڵەمەندەکان ئاندا کورت هەڵنەیت و قەتیس نەبێ، ئابڵووقە

نەدری و قورخ نەکرې، ئەمە بناغەي ئابووری تېسلامییه، ئابووری تېسلامی ده لئ: مآل و سامانیک که خوا دایناوه لەسەر زەوی، بۆ هەموو مەروفەکانی داناوه، هیچ کەسێک بە هیچ ناوونیشانیک، بۆی نیە قورخی بکات بۆ خۆی و تاپۆی بکات، دەستی بەسەردا بگرێ وەک تێستا هەیه، لە هەرمی کوردستاندا هەیه، لە عێراقدا هەیه، لە ولاتانی مەسولماننشین دا هەیه، لە هەموو دنیا دا هەیه، ئەوەش پێچەوانەي ئەوەیه که خوا دایناوه.

تێستا لە ولاتیکي وەک ئەمریکا، لە سەدا پینجی (۵٪) خەلکی ئەمریکا، خاوەنی لە سەدا نەو دەو پینجی (۹۵٪) ی واریدات و مۆلک و سامانە، که لە ئەمریکا هەیه، لە سەدا نەو دەو پینج (۹۵٪) یشی خاوەنی سەدا پینج (۵٪) ه، ئەو حالەتەش لە هەموو ولاتانی دنیا دا هەیه و باوه، ئنجا ئەو هەمووشی پێچەوانەي ئەوەیه که خوا فرمویەتی، خوا دەفەرموی: مآل و سامان و دارایی، نابێ تەنیا لە دەستی دەولەمەندەکاندا قورخ بکرێ، بەلکو دەبێ هی هەموو لایەک بێ، هەر کەسە بە ئەندازەي پێویستی خۆی، پشک و بەشی تێیدا هەبێ.

۴- ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾، هەرچی پێغەمبەریش ﷺ پێتان دەدا لێی وەرگیرن و، هەرچی ئەو لێتان قەدەغە دەکات، دەستی لێ هەلبگیرن، ئەم پرستە موبارەکە: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾، هەرچەندە لە سیاقیکدا هاتو، باسی پێدانی دەستکەوتی جەنگییه، یاخود پێدانی مۆلک و سامانی گشتییه، که لە دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ دایە، واتە: لە دەستی سەرۆکی دەولەتی تېسلامی دایە، پێغەمبەری خوا ﷺ بە ناوونیشانی سەرۆکی دەولەت ئەو مآل و سامانە دیتە دەستی، واتە: دەبێتە هی دەولەت و مۆلکی گشتییه، بۆ ئەوێ لە دەستی چینیکیدا کورت هەلنەبەت، که دەولەمەندەکان و دەسەلاتدارەکان، بەلکو دەبێ مۆلکی گشتی بێ، لە دەستی پێغەمبەر دایە و دواي ئەو بە دەستی جێنشینەکانیەو دەبێ و، دواي بە دەست حوکمرانانی دیکەو دەبێ، بۆ بەرژەوێندی گشتی و، هەموو ئەو توێژانەي

ئاتاجن و پئیستیان پئی ههیه، به کار بهیتری، لهو سیاقه دا خوا دهفه رموی: هه چی پیغمبه ﷺ پیتان ده دا لئی وه بگرن و، هه چی نهو ریتان لیده گری و لیتان قه دهغه ده کات، دهستی لی هه لیگرن، به لام چه مکه که ی گشتیه و بهس مال و سامان ناگریته وه، به لکو یانی: هه چی پیغمبه ﷺ پیتان ده دا، له نه مرو نه هی لئی وه بگرن و، هه چی لیتان قه دهغه ده کات، دهستی لیته لیگرن.

با لهو باره وه نه م ده قه ی سونه ت بئین:

{عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَعَنَ اللَّهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ، وَالْمُتَمَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ، الْمُغِيرَاتِ خَلْقَ اللَّهِ، فَبَلَغَ ذَلِكَ امْرَأَةً مِنْ بَنِي أَسَدٍ يُقَالُ لَهَا: أُمُّ يَعْقُوبَ، فَجَاءَتْ فَقَالَتْ: إِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكَ لَعَنْتَ كَيْتَ وَكَيْتَ! فَقَالَ: وَمَا لِي لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى؟ فَقَالَتْ: لَقَدْ قَرَأْتُ مَا بَيْنَ الْوَحْيَيْنِ، فَمَا وَجَدْتُ فِيهِ مَا تَقُولُ، قَالَ: لَيْتَ كُنْتَ قَرَأْتَهُ لَقَدْ وَجَدْتَهُ، أَمَا قَرَأْتَ: ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِالْمُرْسَلِينَ فَخُذُوهُمَا وَهَمُّكُمْ عَنْهُ فَأَنْهَرُوا﴾ وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٦٧٨﴾، قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَإِنَّهُ قَدْ نَهَى عَنْهُ! (أخرجه البخاري: ۴۸۸۶، مسلم: ۱۶۷۸).

واته: پۆژی عه بدولای کوری مه سعوود خوا لئی رازی بی گوتویه تی: خوا نه فرینی کردوه لهو نافرته تانه ی خال له خه لک ده کوتن و، نهو نافرته تانه ی داوا ده که ن خالیان بۆ بکوتری، (بۆیه باسی نافرته تانیک که خال ده کوتن و، نافرته تانیک که داوا ده که ن خالیان بۆ بکوتری، کراوه، چونکه نافرته تان زیاتر واده که ن، هه رچه نده تیتستا نهو دهرده په ریوه ته وه بۆ هه ندیک له گه نجانیش (کوران)، که لاسایی نافرته تان ده که نه وه!)، هه روه ها نهو نافرته تانه ی برۆیان ده که ن و، نهو نافرته تانه ی ددانیان ته نک و باریک ده که نه وه بۆ جوانیی، نهوانه ی دروستکراوی خوا ده گۆرن، ننجانه مه به نافرته تانیک گه بشته وه له هۆزی به نی نه سه د، که پئی ده گوترا: دایکی به عقووب، (به ناوی کوره که به وه هه لده درا، یا خود

کونیه‌ک‌هی وابوو)، هات بو لای عه‌بدوللای کوری مه‌سعوود گوتی: بیستوومه نه‌فره‌ت له نه‌و شته‌و نه‌و شته‌و! نه‌ویش گوتی: تنجا بوچی نه‌فرین له که‌سیک نه‌که‌م، که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌فرینی لی‌کردوه‌و، له کتییی خواشدا هه‌یه، ئافره‌ته‌که‌ش گوتی: من ته‌ماشای نیوان و دوو به‌رگه‌که‌ی موصحه‌فم کردوه، هیچ شتی‌کم له‌وباره‌وه تیدا نه‌بینیوه! عه‌بدوللای کوری مه‌سعوودیش پیی گوت: نه‌گه‌ر فورئانت خویند بیته‌وه، له‌ویتدا بینیه‌و، ئایا نه‌تخویندۆته‌وه: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ واته: نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر پیتان د‌ه‌دا لئی وه‌ر‌بگرن و، نه‌وه‌ی نه‌و لیتان قه‌ده‌غه ده‌کات، ده‌ستی لی هه‌لبگرن؟ گوتی: با، گوتی: به‌دلنیایی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌هی کردوه له‌وه، خواش ده‌فه‌رموی: هه‌رچی پیغه‌مبه‌ر ﷺ لئی قه‌ده‌غه‌کردن، ده‌ستی لی هه‌لبگرن و، هه‌رچی نه‌ویش فه‌رمانی پیکردن، لئی وه‌ر‌بگرن.

(الطبري) له مانا کردنی ئەم رسته موباره‌که‌دا که ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَكُونُ دُولًا بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾، ته‌عبیریکی ئاوا به‌کار‌دیتی و ده‌لی: (کیلا ی‌کون ذلک القیء دؤله، ی‌تداؤله الأغنیاء منکم بینه‌م، ی‌صرفه‌ ه‌ذا مره‌ فی حاجات نفسه، وه‌ذا مره‌ فی أبواب البر وسبل الخیر، فی‌جعلون ذلک حیث شاءوا).

واته: بو نه‌وه‌ی نه‌و مال و سامان و ده‌ستکه‌وته، قورخ نه‌بی له ده‌ستی ده‌وله‌م‌نده‌کان‌ناندا، له نیوان خو‌ی‌اندا به‌ ویستی خو‌یان، به‌کی‌یان بو پید‌ا‌ویستی‌یه‌کانی خو‌ی به‌کاری دیتی و، نه‌وی دیکه‌شیان له خیر و چاکه‌کان دا به‌کاری دیتی، به‌و شیوه‌یه‌ی خو‌یان پینان خو‌شه.

له باره‌ی (قیی)‌وه‌و ئەم ده‌قه دینین:

﴿عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ بْنِ الْخَذَّانِ قَالَ: قَرَأَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا...﴾ التوبة، حَتَّى بَلَغَ: ﴿عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ﴾ التوبة، ثُمَّ قَالَ: هَذِهِ لَهُؤُلَاءِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ

خُمْسَهُ. وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ عَامِلِينَ
 بِإِلَهِ وَمَا أَرْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّلَافِ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
 ﴿٤١﴾ الْأَنْفَال، ثُمَّ قَالَ: هَذِهِ لِهَؤُلَاءِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿مَا آفَأَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ
 فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ
 مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
 ﴿٤٢﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
 وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٤٣﴾ وَالَّذِينَ بَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِثُّونَ
 مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ
 كَانَ بِهِمْ حَصَصَةٌ وَمَنْ يُوَفِّ شَيْءَ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٤٤﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا
 مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي
 قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٥﴾ الْحَشْر، ثُمَّ قَالَ: اسْتَوْعِبْتَ هَذِهِ
 الْمُسْلِمِينَ غَامَةً، وَلَيْسَ أَحَدٌ إِلَّا لَهُ فِيهَا حَقٌّ، ثُمَّ قَالَ: لَنْ عِشْتَ ثِيَابَيْنِ الرَّايِ وَهُوَ
 يَسْرُو جَمِيعَ نَصِيْبِهِ فِيهَا، لَمْ يَغْرَقْ فِيهَا جَبِيْنُهُ (أَخْرَجَهُ الطَّبْرِي: ٣٣٩٥٣).

واته: مالیکی کوپی نهوسی کوپی ههدهسان ده‌لی: پوژیک عومه‌ری
 کوپی خه‌تتاب (خوا لپی رازی بن)، نایه‌تی ژماره: (٦٠) ی سوو‌په‌تی (التوبة)
 ی خوینده‌وه، که باسی دابه‌شکردنی مالی زه‌کات ده‌کات، به‌سه‌ر هه‌شت جو‌ره
 که‌سدا، دواپی گوتی: نا نه‌وه بو نه‌وه جو‌ره که‌سانه‌یه، (نهم مالی زه‌کاته، بو
 نه‌وه هه‌شت جو‌ره که‌سانه‌یه که‌باسکراون)، دواپی نه‌وه نایه‌ته‌ی خوینده‌وه،
 نایه‌ته‌ی ژماره: (٤١)، سوو‌په‌تی: (الأنفال) و گوتی: نهم نایه‌ته‌ش بو نه‌وه جو‌ره
 که‌سانه‌یه، [واته: نه‌وانه‌ی که‌له‌جه‌نگدا ده‌ستکه‌وتی جه‌نکی‌ی ده‌گرن، که
 یه‌که‌له‌سه‌ر پینجی ناوا دابه‌ش ده‌کری، چوار له‌سه‌ر پینجه‌که‌شی، زو‌ربه‌ی
 زانا‌یان ده‌لین: بو جه‌نگاوه‌رانه، به‌لام من له‌ته‌فسیری سوو‌په‌تی (الأنفال) دا
 باسم کردوه، له‌راستییدا نه‌ویش له‌ژیر رکینف و تیختیاری پیغه‌مبه‌ردا، یان

حوکمرانیی مسوڵماناندا، مادام دادگەر بێ، دەبێ و بە ئیجتیهادی خۆی بەشی
جەنگاوەرەکانیش لێ دەدات].

ئەنجا ئەو ئایەتەکانی خۆی نەهێشت، ئایەتەکانی: (٧ و ٨ و ٩ و ١٠) لە سوورەتی
(الحشر)، دواوی گوتی: ئەم ئایەتە کە ددەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾
هەموو مسوڵمانانی بە گشتی وەگرتوون، هیچ کەس نە مەگەر مافی هەیه،
لەو مآل و سامانە گشتییەدا، (کە لە دەستی دەولەتی ئیسلامیی دایە)، ئەنجا
گوتی: ئەگەر بۆیم بابای شوان، لە کاتێکدا لە ناوچەی (مَرُوجِ دِمَاشِ) پشک و
بەشی خۆی بوو، بەبێ ئەوەی نیوچەوانی ئارەقی کرد بێ.

واتە: هەموو هاوولاتیانی دەولەتی ئیسلامیی و کۆمەڵگای مسوڵمان، پشک
و بەشیان هەیه، لەو مآل و سامانە لە دەستی مسوڵمانان دایە، ئەنجا چ بە
هۆی جەنگەوەرە بۆیان هاتییەوه، لە ئەهلی کوفەرەوه وەک دەستکەوتی جەنگیی،
یاخود بە بێ جەنگ، چ مآلی گشتی بێ.

چونکە زۆریک لە زانایان دەڵێن: (فَیْنِ) جگە لە دەستکەوتی جەنگیی،
یاخود بێ جەنگیش، خەراجیش دەگرتەوه، هەموو ئەو مآل و سامانە مآل
و سامانی گشتیان پێ دەگوترێ، هەموویان دەگرتەوه، بە دلباییش ئەو رایە،
وەک عومەری کۆری خەتابایش باشی لێ تێگەیوه، پەسندو راستە.

شایانی باسە: لە بارە ئێمە ئایەتە موبارەکەوه، ئایەتی ژمارە (٧)، کە ئێستا
تیمە خەریکی توێژینەوهینی، زانایان دوو رایان هەن:

یەکەم: هەندێکیان گوتوویانە: ئەم ئایەتە موبارەکە هەر پەیوەستە بە ئایەتی ژمارە
(٦)وه، کە خوا فرمووێ: ﴿وَمَا أَلَّا اللَّهُ عَلَى رَسُولٍ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ
وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾^(٦)، باسی
چۆنیەتی دابەشکردنی ئەو مآل و سامانە دەکات، کە دێتەوه دەستی پێغەمبەری خوا
ﷺ، و لە دوا ئێمە دێتەوه دەستی حوکمرانان.

دوۋەم: ھەندىكىش گوتتويانە: ئايەتى ژمارە: (۶) تايەتە بە ھۆزى (بُنُو النَّضِيرِ)، و (بنو قَيْقَاع) ھوۋو، ئايەتى ژمارە (۷)، لە گەل ئايەتە كانى: (۸ و ۹ و ۱۰) دا گشتىيە بۇ ھەموو لايەك.

منيش پىتم وايە ئايەتى ژمارە: (۶) يش لە گەل ئايەتە كانى: (۷ و ۸ و ۹ و ۱۰)، ھەموويان باسى يەك بابەت دەكەن، ئەويش ئەودىيە، كە ئەوۋى دېتە دەستى پىغەمبەرى خوا ﷺ، ھەك سەرۋكى دەولەتى ئىسلامىي و سەرۋكى كۆمەلگاي مسولمان، دەبىن بەو شىۋەيە مامەلەي پى بىرى.

(۶) - ﴿وَأَنْقَرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، پارىزىش لە خوا بىكەن بە دلىيايى خوا سزاي تۈندە.

ئىجا خوا ﷺ دۋاي ئەودى بە گشتىي باسى مالى و سامانەكەي كرد، كە دەبىن پىغەمبەرى خوا ﷺ تەصەرپوفى تىدا بىكات، ئىجا دېتە سەر باسى سى جۋرە كەسى دىكە، كە كۆچكەران و پشتىوانان و، ھەموو ئەو مسولمانانەن كە لە دۋاي ئەوان دىن:

(۷) - ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ﴾، بۇ ھەژاراني كۆچكەرە كە لە خانوبەرەو سامانەكانيان دەركراون، (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ ...) پەيۋەستە بە رستەي: ﴿مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآلِ السَّبِيلِ﴾ ھوۋو، رستەي: (كَي لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) وَأَنْقَرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۷﴾، ئەمە ھەك رستەي نىواخن (جملة مَعْرُضَة) وايە، ئەگەرنا ئەوى دىكە، كە دەفەرمۇي: ﴿لِلْفُقَرَاءِ﴾، واتە: ھەك چۈن ئەو مالى و سامانە: ﴿فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآلِ السَّبِيلِ﴾، بەھەمان شىۋە: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ﴾، ئەو ھەژارانەي ۋەدەرناون، لە مالى و سامانى خۇيان، بۇ ئەوانىش دەبى و، پىشك و بەشى ئەوانىشى تىدايە.

ھەندىك لە زاناينىش گوتوويانە: ئەو ھەيەست نابى بەھەي پېشەو، بەلکو لىرەدا خوا ﷻ ۋەك مەدھ و ستايش، باسى كۆچكەرەن و پىشتىوانان و مسولمانانىك كە لە دواي ئەوان دىن، دەكات، بەلام ئەم رايە راست نە، چونكە (ل) ى (للفقراء) بە ئاشكرا ديارە، يانى: ئەو مال و سامانەي دتەو دەستى پىغەمبەرى خوا ﷺ، ۋەك چۆن: ﴿فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْأَسْبَلِ﴾، بەھەمان شىوہ بو ئەو ھەزارەشە، كە كۆچكەرەننىك و لە مەككەوہ كۆچيان كىردو، بەلام خوا لە جياتى بفرموى (للمهاجرين)، فەرموويەتى: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ﴾، چونكە ئەوانىش كەسىك ھەزار نەبى و، پىوستى پى نەبى، نايدىتى، چونكە ئەو ھەي ئەو مال و سامانەي دەدىتى، لەبەر ئەو ھەي پىوستى پىتەتى.

ھەرچەندە ئەو ھەي لە (عمر بن الخطاب) ھەو خوا لى پازى بى ھات، دەلى: ھەموويان بەشيان تىدا ھەيە، ئەو ھەي لە ھالىكدايە كە لە ھەزارەكان زياد بو، ئەو ھەي لە (بیت المال) ى مسولماناندا دەبى، ھەموويان بەشيان تىدا ھەيە، بەلام تاكو ھەزار لەو ھەي بى، نادى بە كەسىك كە پىوستى پى نە.

ئىجا خوا ﷻ لەسەر باسى سىفەتەكانى ئەو كۆچكەرەن بەردەوام دەبى:

(۸) - ﴿يَتَّبِعُونَ قَسْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا﴾، بەخشش رەزامەندىي لە خوا داوا دەكەن، واتە: تاكە ھاندەريان بو ئەو كە كۆچيان كىردو، خانووبەرە نىنگەو نىشتىمانى خويان، مال و سامان و بەرژەو ھەندىيەكانى خويان بەجىھىشتو، ئەو ھەي كە خوازبارى بەخشى خواو رەزامەندىي خوا.

(۹) - ﴿وَيُصْرُونَ اللَّهُ رِيسُولَهُ﴾، خواو پىغەمبەرەكەيشى سەردەخەن، خوا ﷻ ھەمىشە ناوى ھەي لەگەل پىغەمبەرەدا دىنى، واتە: پىغەمبەرەكەي سەردەخەن، كە پەيامى خواي پىيە، ئەو پەيامە سەردەخەن و، ئەو بەرنامەيە جىبەجى دەكەن.

۱۰- ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾، ئا ئەوانەن پاستان، واتە: ئا ئەوانەن كە بە تەواوى پاست
 دەكەن، دلىان پاستە، زمانيان پاستە، كردهويان پاستە، دەروونيان پاستە، دەريان پاستە،
 لەگەڵ خويان پاستن، لەگەڵ خەلك پاستن، لەگەڵ خوا پاستن، وشەى ﴿الصَّادِقُونَ﴾،
 وەك چەند جارى دىكەش گوتوومانە: چەمكەكەى فراوانترە لە: راستگويان لە زمانى
 كورديدا، لە تەفسىرە كوردىيەكاندا گوتراو: راستگويان، نا، راستگو كەسيكە كە قسەى
 پاستە، بەلام (صادق) واتە: دلى پاستە، كردهوي پاستە، دەروونى پاستە، دەرى پاستە،
 لەگەڵ خوى پاستە، لەگەڵ خواو خەلكدا پاستە، راستى چەمكەكەى فراوانترە لە راستگو،
 راستگو واتە: ئەنجا زمانى پاستە.

قەتادە لە بارەى تيشك خستنه سەر چەمك و واتاى ئەم ئايەتە
 موبارەكەو، كە باسى كۆچكەران دەكات گوتويهتى: (هَؤُلَاءِ الْمُهَاجِرُونَ تَرَكُوا
 الدِّيَارَ وَالْأَمْوَالَ وَالْأَهْلِيْنَ وَالْعَشَائِرَ، خَرَجُوا حُبًّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، وَاخْتَارُوا الْإِسْلَامَ عَلَى
 مَا فِيهِ مِنَ الشَّدَةِ، حَتَّى لَقَدْ ذَكَرْنَا أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ يَعْصِبُ الْعَجَرَ عَلَى بَطْنِهِ
 لِيُقِيمَ بِهِ صُلْبَهُ مِنَ الْجُوعِ، وَكَانَ الرَّجُلُ يَتَّخِذُ الْعَفِيرَةَ فِي الشِّتَاءِ مَا لَهُ دِقَارٌ غَيْرُهُ)،
 (أخرجه الطبري: ۳۹۶۱).

واتە: ئەو كۆچكەرانە مآل و حالى خويان بە جيهيشتو، مآل و سامانى خويان
 بە جيهيشتو، كەس و كارو خزم و عەشيرهتى خويان بە جيهيشتو، هاتوونە دەر
 لەبەر خۆشەويستيان بۆ خواو، بۆ پيغەمبەرەكەى و، ئىسلاميان هەلبژاردو،
 (بەسەر ئەو بىرو راو فيكرو بىروكانەدا كە هەيانبوون، لەگەڵ ئەوەشدا كە
 هەلبژاردنى ئىسلام ئەو كاتە، سەختى و توندى زۆرى تىدابوو، هەتا بۆمان
 باسكراو، كە پياوى وا هەبوو، بەردىكى لە سكى دەبەست، تاكو پشتى پىتى
 رابووستى لە برسان و، پياوى وا هەبوو لە زستاندا چالێكى هەلدەقەندو دەچۆ
 تىتى، هېچ شتىكى دىكەى نەبوو خوى پى گەرم بكاتو.

ئەنجا ديتە سەر باسى پشتيانان:

(۱۱) - ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِ﴾، (ئەو مال و سامانە پشك و بەشى ئەوانەشى تىدایە)، ھەرودھا ھى ئەوانەشە كە لە مەزلىكادا نىشتەجى و سەقامگىر بوون و، ئىمانىشىان تىدا سەقامگىر كرد، لە پىش وان دا، (پىش كۆچكەران)،

ئایا پشتیوانان پىش كۆچكەران ئىمانیان ھىناو؟ بىگومان نەخىر، واتە: پىش ئەودى كۆچكەران كۆچ بكەن، ئەوان مەزلىكای ئىسلامیان بنیات نا، كە (يُثِرُّ) بوو گۆرپیان بۆ مەدینەو، ئىمانىشىان لەودا سەقامگىر كرد، كۆچكەران نەیانتوانى ئیمان لە مەككەدا سەقامگىر بكەن، بەو واتابەى بىكەنە مەلەندىك بۆ ئىسلام، بەلام پشتیوانان ئەو نىمىتازەیان ھەبوو، كە شارەكەى خۆيانیان كەردە كانكاو مەلەند بۆ ئىسلام.

كەواتە: ﴿مِنْ قَبْلِهِ﴾، واتە:

أ- (مِنْ قَبْلِ هِجْرَتِهِمْ)، پىش كۆچكەردنى كۆچكەران،

ب- ياخود: ﴿مِنْ قَبْلِهِ﴾، ھەر دەگەرئەتەو بۆ: ﴿تَبَوَّءُوا الدَّارَ﴾، واتە: پشتیوانان بەرلەچوونى كۆچكەران، مەزلىكای ئىسلامیان سەقامگىر كردو نىشتەجى بوون لە مەزلىكای ئىسلامدا، واتە: ﴿مِنْ قَبْلِهِ﴾، تەنیا دەگەرئەتەو بۆ دامەزراندنى مەزلىكای ئىسلام پىش كۆچكەران، بەلام ﴿وَالْإِيمَانَ﴾، واتە: (وَاخْتَارُوا الْإِيمَانَ)، (وَفَضَّلُوا الْإِيمَانَ)، ئىمانىشىان ھەلبارد، ئىمانیان پى چاكتر بوو (لەو بىرو بروايانەى پىشتەر لەسەریان بوون)،

(الطبري) ئاوا تەعبىر دەكات لە چەمكى ئەم ئايەتە موبارەكەو تەعبىرەكەبم پى جوانە: (اتَّخَذُوا الْمَدِينَةَ مَدِينَةَ الرُّسُولِ ﷺ فَأَتَتْهُمَا مَنَازِلٌ، وَمَكَّنُوا لِلْإِيمَانِ فِي الْأَرْضِ)، واتە: شارەكەيان كەردە شارى پىغەمبەر ﷺ، لەودا خانووبەرەيان تىدا بنیات نان، خانووبەرەيانىك كە خوا پەرستىيان تىدا بكەرى و، ئىمانیان سەقامگىر كرد لە زەويدا.

يانى: ئەوتيان كەردە نشىنگەو مەلەندى ئيمان، پىش كۆچكەران، خوا لە ھەموويان پازى بى.

(۱۲) - ﴿يُحْيُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ﴾، كەسانىك كۆچىان بۇ لا دەكردن، خوشياندهويستى، خوا **﴿يُحْيُونَ﴾** بە كودارى ئىستاو داهاتوو (فعل المضارع) هينايويىتى، ئەگەرنا خوشويستىنەكەيان رابردو، ئەوانەي كۆچىان كورد بۇ لايان، خوشيانويستى، بەلام بۇ ئەوئى ديمەنەكەمان بخاتە بەرچاوو تېوئى راجىئىن، ئەھا! چەندىان خوشدەويىن، ئەو كەسانەي كۆچ دەكەن بۇ لايان، خوشياندهويىن.

(۱۳) - ﴿وَلَا يَحْدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا﴾، لە سينەكانى خۇياندا ھەست بە پىئويستىيى ناكەن، بەرانبەر بەوئى پىيان دراو، (حَاجَةً) واتە: پىئويستىيى، بەلام ھەندىكىان گوتوويانە: (حَاجَةً أَيْ: حَسَدًا)، ھەست بە ئىردىيى ناكەن لە دلىاندا، بەرانبەر بەوئى بە كۆچكەران دراو، ھەك پىشتىر باسماں كورد: پىغەمبەر **﴿ﷺ﴾** لە دەستكەوتە جەنگىيەكەي (بَنُو النَّضِيرِ)، كە دابەشىكرد بەسەر كۆچكەراندا، تەنيا بەشى دوو پىاويان سى لە پشتيوانانى لىدا: سەھلى كورى حونەيف، لەگەل ئەبى دوجانە، ئەو دووانەش ھەزار بوون، چونكە پىئوەر (معيار) ھەزارىي و پىئويستىيى بوو، كۆچكەران ھەموويان پىئويستىيان بوو، پىئيداون، بەلام لە پشتيوانان تەنيا ئەو دووھيان پىئويستىيان بوو.

كەواتە: ﴿وَلَا يَحْدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا﴾، لە سينەكانىاندا ھەست بە پىئويستىيى ناكەن، كە سينەيان داخوازيى و پىئويستىيەكى تىدا ھەبى، بەرانبەر بەوئى بە كۆچكەران دراو.

(۱۴) - ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾، (نەك ھەر ئەوئەندەش)، بەلكو بەسەر خۇياندا ھەلدەبۇزىرن، (كۆچكەران بەسەر خۇيان دا ھەلدەبۇزىرن)، ھەرچەند خۇيان زۆر پىئويستىيشيان پى بى، (وَالْخَصَاصَةُ مُضَرٌّ، وَهِيَ أَيْضًا اسْمٌ، وَهُوَ كُلُّ مَا تَحَلَّلَتْهُ بِضْرُك، كَالْكُوَّةِ وَالْفَرْجَةِ فِي الْحَائِطِ)، (خَصَاصَةٌ): چاۋگەو ناويشەو، بىرىتە لە ھەر شىتەك كە چاوت تىي ھەلەنگوئى، ھەك تاقىك لە دىواردو درزو كەلنىتەك لە دىواردا، واتە: ھەرچەندە خوشيان درزو كەلنىي ئاتاجىيشيان تىدا بى، بەلام خەلك بەسەر خۇياندا ھەلدەبۇزىرن، ئەو بارەدەش ئىمە بەسەرھاتىكمان ھىنا، لە ھۆي ھاتە خوارەو كەيدا:

بەسەرھاق ئەبۇو ئەلحەو خىزانى كە چۆن مېوانەكەي پېغەمبەريان بىر دۆنە ۋە ۋە، ئەبۇو ئەلحە بە خىزانەكەي گوتۈد: مەندالەكان بەخەۋىنە، يان بىناخافلىنە، چىرايەكەش بىكوژىنەۋە، چۈنكە ھەر تەۋەندە خواردنەمان ھەيە مېوانەكەمان بىخوات، با مېوانەكەمان ھەست بە سەغلەتتى نەكات و باۋابزانى ئىمەش دەخۇين!! ئەو ئايەتە موبارەكە، يان ئەو رستە موبارەكەش لەو بارەۋە ھاتە خوار، كە پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمۇۋىتتى: خوا شادمان بوۋ بەۋەي لەگەل مېوانەكەتان دا كىردتان، يان: پىكەنىي، يان: پىتى سەير بوۋ، كە پىشتەر دەقەكەيمان ھىناۋ لە صەحىحى بوخارىي و موسلىمدا ھاتۈە.

۱۵- ﴿وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، ھەر كە سىكىش پارىزاۋ بى لە چىروۋكىي و رژدىي دەرۋونى خۇي، بە دىنبايى نا ئەۋانە سەفرانان.

(شُحَّ)، زانايان ھەندىكىيان گوتۋويانە: بە ماناي چىروۋكىي و رژدىيەكى زۆرە، ھەندىكىش گوتۋويانە: (الشُّحُّ: الْبُخْلُ مَعَ جُرْصٍ)، (شُحَّ) بىرىتە لە چىروۋكىي و پىراي سوور بوۋ، كە ھىچى لە دەست نەبىتەۋە.

دەتۋانين بلىين: مآل و سامان بەخشين سى پلەي ھەن بە گشتىي:

۱- مآل و سامان بەخشين بە گشتىي، ۋەك خوا پەرۋەردگار دەفەرمۇي: ﴿يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (البقرة، ۲۱۷) لە پىتى خوادا مآل و سامانى خۇيان دەبەخشن.

۲- لە ھى يەكەم بەرزترە، ئەۋىش ئەۋەيە كە: ﴿وَأَقِ أَمْوَالَكَ عَلَىٰ حُدُودِهَا﴾ (البقرة، ۲۰۰) مآل و سامانەكەي خۇي دەبەخشن، لەگەل ئەۋەشدا خۇشيدەۋى، ۋاتە: مآل و سامانىك كە خۇشيدەۋى، دەيەخسى، يان دەفەرمۇي: ﴿وَيُطْعَمُونَ أَلْفَ عَامٍ عَلَىٰ حَبِّ﴾ (الإنسان، ۸) خواردن دەدەن لەگەل ئەۋەشدا خواردنەكەيان خۇشيدەۋى، ئىنسان كاتىك خواردنى خۇشيدەۋى، خۇي زۆرى بىرسىي بى، ھەرۋەھا كاتىكىش مآل و سامانى خۇشيدەۋى، خۇي زۆرى پىتۋىست پى بى.

۳- بەرزترىن پەلەي مالبەخشىن: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾
خەلک بەسەر غۆياندا ھەلدەبۇيرن، ھەرچەندە خۇشيان زۆر پېۋىستىيان پېتى بى،
بەسەرخۇدا ھەلبۇاردن، (إيثار) ئەۋەيە: خۆت پەكت لەسەر شتېک كەۋتېن، كەسېكى
دىكەش پەكى لەسەرى كەۋتېن، تۆ ئەۋ ھەلبۇيرى بەسەر خۆتدا، بلىتى: ئەۋە بۇ تۆ،
ئەدى بۇ خۆت؟ بۇ من قەيدى ناكات، ئەۋە لووتكەي بەخشىنە، كە ھاۋەلان (خو لىيان
پازى بى)، ھەر سى جۆرەكەيانيان ھەبوون.

ئىنجا خوا ﷺ باسى كۆمەلى سىيەم دەكات، كە ئەۋانىش پىشك و بەشيان
ھەيە لەۋ مال و سامانەدا، چ ۋەك دەستكەۋتى جەنگىي، چ ۋەك مال و سامانى
گىشتىي، كە دېتەۋە دەستى ھوكمرانى مسولمانان:

۱۶- ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾، ھەرۋەھا پىشك و بەشى ئەۋانەشى تېدايە كە لە
دۋاي ئەۋانەۋە دېن، واتە: ئەۋانەي لە دۋاي كۆچكەران و پشتىۋانانەۋە دېن.

۱۷- ﴿يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾، دەلىن:
پەرۋەردگارمان! لە ئىمە ببورۋە لەۋ برايانەشمان كە لە ئىماندا پىشمان كەۋتوون. يانى:
پىش ئىمە ئىمانيان ھىتاۋە.

۱۸- ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾، كىنەش مەخە دلمانەۋە، بەرانبەر
بەۋانەي بېروايان ھىتاۋە.

۱۹- ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾، پەرۋەردگارمان! بە راستىي تۆ زۆر بە پەرۋىشى، زۆرىش
بە بەزەيى.

ۋشەي (غىل) بە ماناي دۋىمانايەتېي ھاتوۋە، بە ماناي بوغزو غەرەزىش
ھاتوۋە، واتە: پىتىكى پەنگخواردوۋەۋە لە دل و دەرۋوندا، لىرەدا خوا ﷺ باسى
مسولمانان دەكات، ھەموو ئەۋانەي لە دۋاي كۆچكەران و پشتىۋانان دېن،
شۋىنكەۋتوۋان (تابعين) و شۋىنكەۋتوۋانيان ھەتا ئىستائو، دۋاي ئىستائو ھەتا
مسولمانىك لەسەر زەۋى ھىنى، ھەموۋى دەرگىتەۋە، بۆيە عومەر (خو لىيى

پازی بن)، لهو ده‌قه‌دا که هینامان، که (الطبري) به ژماره (۳۳۹۵۳) هینابووی، گوتی: ئەم ئایه‌ته، (ئایه‌تی ده‌یه‌م)، تیک‌پای مسوولمانان ده‌گریته‌وه‌و هه‌موویان پشک و به‌شیان هه‌یه، لهو مال و سامانه‌دا که دێته ده‌ستی سه‌روکی ده‌ولت و حوکمرانی مسوولمانانه‌وه.

کورته باسیک: مه‌دح و ستایشی خوا بۆ هه‌ر کام له‌ کۆچکه‌ران و پشتیوانان و بروادارانێ دواي وان، به‌ باشترین خه‌سله‌تیان:

یه‌که‌م: باسی کۆچکه‌ران و خه‌سله‌ته‌ سه‌ره‌کییه‌کانیان:

خوا ﷻ باسی کۆچکه‌ران ده‌کات و ده‌فه‌رموی:

۱- (لَقَدْ رَأَى الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ)، بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ مال و سامانی خۆیان وه‌ده‌رنراون.

۲- (يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنْ اللَّهِ وَرِضْوَانًا)، ئه‌وانه‌ی به‌خشش و په‌زامه‌ندیی خوا داوا ده‌که‌ن.

۳- (وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ)، پشتیوانی خوا و پشتیوانی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌که‌ن.

۴- (أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ)، ئه‌وانه‌ن راستان، ئه‌وانه به‌ چوار سیفه‌تیان پێناسه‌ ده‌کات، که هه‌موویان خه‌سله‌تی بنه‌په‌تیی و گه‌وره‌و گرنه‌گ و دانسته‌ن.

دووه‌م: باسی پشتیوانان و خه‌سله‌ته‌ گرنه‌گ و سه‌ره‌کییه‌کانیان:

۱- ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾، هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی پێش کۆچکه‌ران، (واته): پێش ئه‌وه‌ی کۆچکه‌ران کۆچ بکه‌ن، مه‌نزله‌گای ئیسلامیان بنیاتناوه‌و ئیمانیان سه‌قامگیر کردوه‌و، مه‌نزله‌گا و مه‌لّه‌ندی ئیسلامیان بنیاتناوه‌و، ئیمانیشیان تێدا سه‌قامگیر کردوه‌.

۲- ﴿يُحْجُونَ مَن هَاجَرَ إِلَيْهِمْ﴾ كەسىك كە كۆچ بىكات بۇ لايان خۇشياندهۇي، نەك سىبەرى گران بى و پەزەي قورس بى لەلايان، لەبەر ئەۋەي دەبىتتە بارگرانىي بەسەريانەۋە، بەلكو ھەز بە چارەيان دەكەن و پىيان خۇشە.

۳- ﴿وَلَا يَحْدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا﴾ (لە داھاتودا) ۋەختى لە دەستكەۋتى جەنگ بەشيان دەدرى، مال و سامانىكيان دىتە دەست، لە دلىاندا ھەست بە پىۋىستىي و ئاتاجىي ناكەن، تىرەيان پى ناپەن لەبەر ئەۋەي بەۋان دەدرى.

۴- ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ خەلك بەسەر خۇياندا ھەلدەبىزىن، ھەرچەندە خۇشيان زۆر بۇي ئاتاج و پىۋىست بن.

۵- ﴿وَمَنْ يُّوقْ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ھەر كەسىكىش لە چرووكىي نەفسى پارىزراۋ بى، ئا ئەۋانەن سەرفرازان. ئەۋانەش پىتەج سىفەت بۇ پىشتىۋانان.

سىيەم: باسى مسولمانانىك كە لە دۋاي كۆچكەران و پىشتىۋانان دىن:

خۇا ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعْدِهِمْ﴾ ئەۋانەي لە دۋاي وان دىن، كە لە دۋاي جىلى ھاۋەلانەۋە خۇا لىيان رازى بى، ھەتا دىيا بە كۆتا دى و، مسولمانىك لەسەر زەۋى بىنى، ھەموۋى دەگرىتەۋە، نىجا با براين ئەۋان تايەتمەندىن و گرنگىن سىفەتيان چىن؟

۱- ﴿يَقُولُ رَبَّنَا آغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾ دەلىن: پەرۋەردگارمان! لە تىمەۋ لەۋ برايانەمان بىۋورە كە پىشمان كەۋتۋون بە ئىمانەۋە، يانى: بەر لە تىمە بىروايان ھىناۋە.

۲- ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ كىنەۋ بوغزىش مەخە دلىمانەۋە، بەرانبەر بەۋانەي بىروايان ھىناۋە.

۳- ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ پەرۋەردىگارمان! تۆ زۆر بە پەرۋشى، زۆرىش بە بەزەيى.

كەۋاتە: تايبەتمەندىن خەسەلتى مەسۇلماننىڭ، كە لە دۋاى كۆچكەرەن و پىشتىۋانان دىن، ئەۋەيە كە رىزو حورمەتپان لى بگرن و، داۋاى لىيوردىيان بۆ لە خوا بگەن و، داۋاى پاداشتى خۇيان بۆ بگەن و، داۋا لە خوا بگەن: غەل و غەش و، كىنە و بوغزىيان لە دىدا نەبى بەرانبەريان، ئەمە تايبەتمەندىن سىفەتى ئەۋ مەسۇلمانانەيە، كە لە دۋاى كۆچكەرەن و پىشتىۋانان دىن.

زانپان لەۋ بارەيەۋە زۆر قسەيان كىردۈۋە، بەراستىي نىنسان دەبى لىرەدا زۆر ھەلۋەستە بىكات، خوا ﷻ دۋاى ئەۋەي كۆچكەرەن بە باشتىن سىفەتەكانيان پىناسە دەكات، دۋاىي پىشتىۋانان بە باشتىن سىفەتەكانيان پىناسە دەكات، ئىنجا مەسۇلماننىڭ كە لە دۋاى ئەۋان دىن، ئەۋانىش بە باشتىن سىفەت و خەسەلتىن پىناسە دەكات، كە بىرىتى لەۋەي بۇيان بىرپىنەۋە داۋا لە خوا بگەن، كىنە و بوغزىيان نەھاۋىتە دىل بەرانبەريان، واتە: داۋا لە خوا دەكەن دىل و دەرۋونيان پاك بى، لە ئاست ھاۋەلانى پىغەمبەردا ﷺ بە ھەردۈۋ جۋرى، كۆچكەرەن و پىشتىۋانانەۋە، ھەر بۇيە ھەر كەسىك ھاۋەلانى پىغەمبەر ﷺ بە گىشتىي ببوغزىنى و، چاۋى پىيان ھەلنەيەت و، كىنەي لە دىدا ھەبى بەرانبەريان، ئەۋە پىچەۋانەي ئەۋەيە، كە خوا ﷻ مەسۇلمانانى دۋاى ۋانى پى پىناسە كىردۈە!

بۇيە ھەندىك لە زانپان، بۆ ۋىنە مالىك (رەحمەتلى خۋاى لى بى) راي ۋايە: كە كەسىك قسە بە ھاۋەلانى بلى و ھاۋەلانى ببوغزىنى و رقى لىيان بى، پىشك و بەشى نىە لەۋەدا كە وشەي (فىي) دىگىرتەۋە، ئەۋ مالى و سامانەي بەبى جەنگ دىتەۋە دەستى سەرۋكى دەۋلەت و ھوكمران، واتە: مالى و سامانى گىشتىي، واتە: ئەۋ جۋرە كەسانە پىشك و بەشيان تىيدانىە، چۈنكە خوا ﷻ دىفەرمۋى: ئەۋ مالى و سامانە بۆ ئەۋ كەسانەيە كە ئاۋان، ئىنجا ئەۋانەي لە دۋاى كۆچكەرەن و پىشتىۋانان دىن، خوا تبارك وتعالى بەۋ خەسەلتە پىناسەي كىردۈۋن، كە دەلىن: خۋايە! لە تىمە و لە برايە كامان ببورە، كە لە پىش

تیمه‌دا نیمانان هیناوهو با کینهو بوغز له دلماندا نه‌بی به‌رانبه‌ریان، که‌واته:
که‌سینک بو هاهو‌لان نه‌پارته‌وه به‌ گشتیی و، له جیاتیی نه‌وه کینهو بوغزی
له دلدا هه‌بی به‌رانبه‌ریان، له راستییدا نه‌وه پیچه‌وانه‌ی نه‌وه‌یه، که‌ خوا ﷺ
مسو‌لمانانی دوا‌ی کو‌چکه‌ران و پشتیوانانی پی پیناسه‌ کردوه.

له‌و باره‌وه‌ش نه‌م ده‌قه ده‌تین، (عَنْ قَتَادَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: إِنَّمَا أَمِرُوا أَنْ
يَسْتَغْفِرُوا لِأَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ وَلَمْ يُؤْمَرُوا بِسَبِّهِمْ) (أخرجه الطبري: ۳۹۸۰)، ده‌لی:
فه‌رمانیان پی‌کراوه داوا‌ی لی‌وردن بو هاهو‌لانی پی‌تعه‌مه‌ر بکه‌ن، فه‌رمانیان پی
نه‌کراوه جیتیوان پی‌یده‌ن، (قسه‌یان پی بلین)، بی‌گومان مه‌به‌ستی پی شیعه‌کانه،
شیعه‌ی دوازده‌یی (الشيعة الإثنا عشرية).

هه‌ر له‌و باره‌وه نه‌م ده‌قه‌ش هه‌یه: (وَأَخْرَجَ ابْنُ مَرْذُوقٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ
سَمِعَ رَجُلًا وَهُوَ يَتَنَاولُ بَعْضَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَرَأَ عَلَيْهِ: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالُهُمْ يُبْتَغَىٰ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيُصْرَفُونَ أَفَلَيْكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
۸﴾ الْعَشْر، ثُمَّ قَالَ: هَؤُلَاءِ الْمُهَاجِرُونَ أَفَبَيْنَهُمْ أَنْتَ؟ قَالَ: لَا، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْهِ: ﴿وَالَّذِينَ
نَبَّؤُوا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُورِهِمْ حَاجَةً
مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۹﴾ الْعَشْر، ثُمَّ قَالَ: هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ، أَفَأَنْتَ مِنْهُمْ؟ قَالَ: لَا، ثُمَّ
قَرَأَ عَلَيْهِ: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۱۰﴾ الْعَشْر،
ثُمَّ قَالَ: أَفَمِنْ هَؤُلَاءِ أَنْتَ؟ قَالَ: أَرْجُو، قَالَ: لَيْسَ مِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ سَبَّ هَؤُلَاءِ^(۱).

واته: عه‌بدوللای کو‌ری عومه‌ر ﷺ، پو‌ژیک گو‌یی له پیاوی‌یک بوو، قسه‌ی
به‌هه‌ندی‌ک له کو‌چکه‌ران ده‌گوت، ته‌ویش نه‌و نایه‌ته‌ی ژماره (۸) ی به‌سه‌رده‌ا

خویندهوه، که باسی کۆچکه ران ده کات و تيمه ده قه که يمان خویندهوه، دوايی گوتی: نهوانه کۆچکه رانن، نایا تۆ لهوانی؟ گوتی: نه خیر، دوايی نایه تی ژماره (۹) ی به سهردا خویندهوه، که باسی پشتیوانان ده کات، که ده قه که يمان خویندهوه، ئنجا گوتی: نهوانه ش پشتیوانانن، نایا تۆ لهوانی؟ گوتی: نه خیر، دوايی نایه تی ژماره (۱۰) ی به سهردا خویندهوه، که ده قه که يمان هینا، ئنجا گوتی: نایا تۆ لهوانه ی (که له دواي وان دین و بۆیان ده پارینهوه؟)، گوتی: تومیدم وایه لهوان بم، عه بدوللای کوری عومهر (خوا لییان رازی بئ)، گوتی: که سیك قسه بهوانه ی پیشی بلئی، لهوانه ی دوايان نیه.

هه لبه ته قسه به کی زۆر راسته، که سیك قسه به کۆچکه ران و پشتیوانان بلئی، لهو جوړه مسولمانانه نیه، که خوا ده قه رموئ: له دواي وان هاتوون و بۆیان له خوا ده پارینهوه ده لئین: په روهدگارمان! کینهو بوغز مه خه نیو دلمانهوه.

ئنجا له باره ی نهو نایه ته وه، گیراوه ی دیکه ش هاتوون و، که به راستی هه لبه کی زۆر گه وهره ی شیعه، به تابیته شیعه ی دواژده یی^(۱)، نه وه به که رقیان له هاوه لانی به ریزی پیغمبهره ﷺ، خوا لییان رازی بئ، که ته ماشای ته فسیره کانم کرد، ته ماشای ته فسیره شیعیه کانیش ده کهم، بۆ وینه ته فسیری (مونه)^(۲)، له جیاتی نهوه ی بلئی: نابئی قسه به هاوه لان بگوترئ، ده لئی: با بزانیان داخۆ کئ لهو هاوه لانه خاوه نی نهو سیفه تانه بووه! دهیه وئ بهو بیانوه ی که نه بوو به کر و عومهر و عوسمان و هاوه لانی دیکه، خاوه نی نهو سیفه تانه نه بوون، بۆیه با قسه یان پئی بلئین!! به لām نه گهر نه بوو به کرو عومهر و عوسمان، هه روه ها عه لییش -- به لām نهوان عه لی هه لداویرن -- نه گهر نهوان خاوه نی نهو سیفه تانه نه بن، که خوا کۆچکه رانیان پئی وه سف ده کات،

(۱) به حیساب پروایان به دواژده پیشهوا (امام) ی له گوناح پاریزراو (معصوم) هه یه.

(۲) ته فسیریکه به زمان فارسی و ته رجهمه ی عه ره بییش کراوه به ناوونیشانی: (التفسیر الأمثل)

هه‌روه‌ها پشتیوانانیش، نه‌گهر خاوه‌ندی نه‌و سیفه‌تانه نه‌بن، که خوا پشتیوانانیاڼ پئی وه‌سف ده‌کات، ده‌بی کئی خاوه‌ندی نه‌و سیفه‌تانه بی!! بویه هه‌له‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌ی شیعانه، که رقیان له‌ هاوه‌لانه‌و، تانه له‌ هاوه‌لان ده‌دهن به‌ گشتیی.

هه‌لێته له بهران به‌ریشدا زۆر له تێپه‌راندن هه‌یه، له به‌رانبه‌رو له کاردانه‌وه‌ی شیعه‌دا، که‌سانیکیش هه‌ن به‌ ناوی زۆریه‌ی مسو‌لمانانه‌وه، که‌ به‌ ته‌هلی سونه‌ت ناسراون، ده‌یان‌ه‌وێ به‌رگری بکه‌ن له هه‌ر هه‌له‌وه‌ که‌م و کو‌ریه‌کی هه‌ر کام له هه‌وه‌لان، وه‌ک ته‌وان مه‌عصوم بن له هه‌له‌وه، هه‌یج که‌م و کو‌ریان نه‌بی، به‌لام نه‌مه‌ تێپه‌راندنه، هه‌ی پشیش کورته‌ینه‌نه، هه‌ق و راستیش نه‌وه‌یه، که‌ خوا ﷻ ناوا مه‌دحی کو‌چکه‌ران ده‌کات به‌ گشتی و، مه‌دحی پشتیوانان ده‌کات و، مه‌دحی مسو‌لمانان ده‌کات، که‌ له‌ دوا‌ی ته‌وان دین، بۆیان ده‌پا‌رینه‌وه‌و ریزیان لێ ده‌گرن و، له‌ خواش ده‌پا‌رینه‌وه‌ که‌ بو‌غزو کینه‌ نه‌خاته‌ دلێان، به‌رانبه‌ر ته‌وه‌ کو‌چکه‌رو پشتیوانانه.

خوا له چەند شوێنان باسی هاوڤلانی به‌پرسی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌کات، که ئێیان رازییه‌و خوا رازیان ده‌کات و، خوا زانی چی له‌ دلێاندا هه‌یه‌و، نارامیی و ئوخزنی خسته‌ نیو دلێان^(١)، مانای وایه‌ ته‌گه‌ر که‌ سێک به‌ پاستیی به‌ دواي قورئان بکه‌وێ و، له‌ قورئان تێبگات، ته‌ ماشای هه‌چ رېوا به‌ تیک و هه‌چ ده‌قیکی سونه‌ تیش نه‌ کات، به‌ س ته‌ ماشای ئا به‌ ته‌ کان بکات، ئا به‌ ته‌ کان به‌ سن بو‌ ئه‌ وه‌ی پرسی ته‌ واو له‌ هاوڤلان بگرێ، به‌ لام بێگومان ته‌ نیا پێغه‌مبه‌ران له‌ هه‌ له‌ و که‌م و کوپی پارێزاون و، تیمه‌ ناڵین: هاوڤلان له‌ گونا هه‌ وه‌ له‌ پارێزاون، ته‌ نانه‌ت چوار خه‌ لیفه‌ راشیده‌ کانیش، مرو‌ف که‌م و کوپی هه‌ر ده‌بن، به‌ لام بێگومان باشتینی مرو‌غان له‌ دواي پێغه‌مبه‌ران (علیهم‌ السلام)، هاوڤلانی به‌ پرسی پێغه‌مبه‌رن، ئه‌وان چاکترین که‌س بوون و، باشتین تێگه‌ یشتیان هه‌ بوو بو‌ دین

(١) لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا

و، باشت‌ترین و چاک‌ترین پنگه‌یشت‌نیشیان هه‌بووه، له سایه‌ی ئایین و به‌رنامه‌ی
خوای په‌روه‌دگاردا.

لێره‌دا کۆتایی به‌م دهرسه‌مان دێنین، خوا به‌ لوتف و که‌ره‌می خۆی،
یارمه‌تییمان بدات که هه‌رچی زیاتر پێزو حورمه‌تی هاوه‌لان بگیرین و، بۆیان له
خوا بپارێینه‌وه و داوای پاداشتی به‌رزو پله‌ی به‌رزترین بۆ له‌ خوای به‌خ‌ش‌ه‌ر
بکه‌ین و، دلێشمان ساغ و ساف بێ به‌رانبه‌ر به‌ هه‌موویان، ته‌نانه‌ت نه‌وانه‌ش‌یان
که هه‌ندێ که‌م و کو‌رییان هه‌یه‌و، که‌م و کو‌ریه‌کانیان لێ نه‌که‌ینه بیانووی
نه‌وه‌ی ر‌ق‌مان لێیان هه‌لب‌ستێ، به‌ل‌کو که‌م و کو‌رییان، وه‌ک که‌م و کو‌ریی ب‌بینین،
به‌لام چاکه‌کانیش‌یان وه‌ک چاکه‌کانی خۆیان ب‌بینین.

واته: نه‌ به‌هۆی چاکه‌کانیان‌ه‌وه، که‌م و کو‌ریه‌کانیان نادیده بگیرین و، نه
به‌هۆی که‌م و کو‌ریه‌کانیش‌یان‌ه‌وه، چاکه‌کانیان نادیده بگیرین، به‌ل‌کو چاکه
به‌ج‌یی خۆی و، که‌م و کو‌رییش به‌ج‌یی خۆی، نه‌وه به‌ نه‌سه‌ت نه‌وانه‌یان‌ه‌وه،
که هه‌له‌و په‌له‌یان بوون و، هه‌ندێک ش‌تیان لێ به‌ په‌خ‌نه گیراوه، به‌لام به
گشتی هاوه‌لان هه‌موویان ج‌یی متمانه‌ن له‌ رووی لێ گیرانه‌وه‌ی گیراوان
(روایات)ه‌وه، هاوه‌لان هه‌موویان خاوه‌نی پێزو حورمه‌تن و، به‌گشتی ن‌یز‌یک‌ترین
که‌س و خۆشه‌ویست‌ترین که‌سی پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوا بوون و، که‌سێ به‌راستی خواو
پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوای خۆش‌بوین، ده‌ب‌یی هاوه‌لانی به‌پ‌ی‌زی پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خۆش‌بوین،
هه‌روه‌ها ده‌ب‌یی خ‌زم و بنه‌ماله‌ی پ‌ی‌غه‌مبه‌ریشی خۆش‌بوێ و که‌س و کاره‌که‌شی
خۆش‌بوێ، نه‌وانه‌ی به‌ ر‌یی پ‌ی‌غه‌مبه‌ردا ر‌و‌یشتوون و، راسته‌ ر‌یی نه‌ویان گرتوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه له ههوت (۷) نایهت پیک دئی، نایهته کانی: (۱۱ - ۱۷)، نهو
 ههوت نایهتهش هه موویان باسی بابته‌یک ده‌که‌ن، نهویش بریتیه له هه‌لو‌یستی
 موخه‌نه‌تانه‌ی ده‌غه‌له‌کانی مه‌دینه، که‌گفتیان به‌جوله‌که‌کانی (بنو قینقاع
 وَبَنُو النَّضِرِ) دابوو پشتکیریان بکه‌ن، له‌به‌ران‌به‌ر پیغه‌مبه‌ری خواو هاوه‌لانی
 دا، دوا‌ییش نه‌ویران به‌لینه‌که‌یان راست به‌رنه‌سه‌ر! خواش ۱۱ دوو وینه‌یان بو
 دینته‌وه، بو‌ده‌رخست و زیاتر په‌رده له‌سه‌ر هه‌لما‌لینی هه‌لو‌یستی موخه‌نه‌تانه‌ی
 مونافیق و ده‌غه‌له‌کان:

ا- وینه‌یه‌کیان نه‌وه‌یه که‌کو‌مه‌لێک له‌پیش واند، سزای خراپی خو‌یان چێ‌زتوه، ده‌بو‌وا‌یه
 په‌ندیان لی‌وه‌ر‌بگرن.

ب- وینه‌ی دو‌وه‌میشیان هه‌لو‌یستیکی شه‌یتانه له‌به‌ران‌به‌ر مرو‌ف‌دا به‌گشتیی، یاخود
 مرو‌ف‌تیک‌ی دیاری‌یکراودا، که‌له‌هه‌ندیک گن‌دراواندا ناوی هاتوه، که‌شه‌یتان فریوی
 داوه، دوا‌ی نه‌وه‌ی ده‌سته‌خ‌پ‌وی کردوه، ئنجا حاشای لی‌کردوه‌و دو‌وری لی‌گرتوه.

إِنَّمَا تَرَىٰ إِلَىٰ الْآذِينَ نَافِقُونَ يَقُولُونَ لِأَخَوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
 أَخْرَجْتُمُنَا لَخَرِجُوا مَعَكُمْ وَلَا نَطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
 لَكَاذِبُونَ ۝ ۱۱ لَئِنْ أَخْرَجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولُوكِ
 الْأَدْبَرَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ۝ ۱۲ لَأَنْتُمْ أَسَدُّ رَهَبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
 يَفْقَهُونَ ۝ ۱۳ لَا يَقْنَلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَىٰ مُعَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ
 بَيْنَهُمْ سَدِيدٌ نَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۝ ۱۴ كَذَلِكَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا أَلْمَامٍ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ ۱۵ كَذَلِكَ الشَّيْطَانُ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ

اَكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّى بَرِىٌّ مِنْكَ اِنِّىْ اَخَافُ اَنْ يَّهْبِطَ عَلَيْنَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ فَكَانَ عَقِبَهُمَا
اَنْهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيْهَا وَذَلِكَ جَزَاُ الظَّالِمِيْنَ ﴿١٨﴾

مانای ده قاو ده قی نایه ته کان

{نایا سه رنجی تهوانهت نه داوه که ده غه لیان کردوه، بهو برایانه یان ده لێن که
بیبروا بوون له خاوهن کتیبه کان: مسوگهر نه گهر (له مال و حالتان) ده ربکریـن،
تیمه ش له گه لئان ده رده چین و، ههرگیز به زیانی تیوه گوێرایه لی هیچ کهس
ناکهین و، نه گهر جه نکیشان له دژ بکری، سه رتان ده خهین، خواش شایه دی
ده دات که به دنیایی تهوانه درۆزن ﴿١٧﴾ نه گهر (جووله که کان) ده ربکریـن، (تهو
ده غه لانه) له گه لیان نارۆن (ده رناچن) و، نه گهر جه نکیشان له دژ بکری، پشتیان
ناگرن و، نه گهر پشتگیریشیان بکهـن، به دنیایی به پشتیکردنه وه راده کهـن و،
دوایش هاوکاریی ناگریـن ﴿١٨﴾ بیکومان تیوه (ی مسولمان) له سینه یان دا له
خوا، ساملیکراوترن، نهویش به هوێ نه وه وه که تهوانه کوومه لیکن چاک تیناگهـن
﴿١٩﴾ له ناوه دانییه مه حکهم و قه لاداره کاند، یان له پشت دیوارانه وه نه بی، ویکرا
له دژتان ناجهنگن، له نیوان خوێندا (بو ناکوکی و دژایه تی) زۆر به هیزن، به
توکه وه پیکه وه یان تیده گه ی و، دله کانیاـن پرژو بلاون، نهویش به هوێ نه وه وه
که کوومه لیکن نافامن ﴿٢٠﴾ (سه رده نجا میان) وهک وینه ی تهوانه یه، به مزووانه له
پیش واندا (سزای) ناکامی شوومی کاری خوێنیاـن چیژت و، له رۆژی (دوایشدا)
نازاریکی به تیش و ژانیاـن هه یه ﴿٢١﴾ (ههروه ها حالیاـن) وهک وینه ی شه ی تانه،
که به مروؤفی گوت: بیبروا به، ننجا که بیبروا بوو، (شه ی تان) گوتی: من حاشا
له تو ده کهم (لبت دوورم)، به راستی من له پهروه ردگاری جیهانیان ده ترسم
﴿٢٢﴾ ننجا سه رده نجا میان نه وه بوو که له ناگری (ی دۆزهخ) دا هه ر ماو ده بن،
نه وه ش سزای سته مکارانه ﴿٢٣﴾}.

شېكردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان

(نَافَقُوا): (النَّفَقُ: الطَّرِيقُ النَّافِذُ وَالسَّرَبُ فِي الْأَرْضِ النَّافِذُ فِيهَا، وَمِنْهُ نَافِقَاءُ الْيَرْبُوعِ، النَّفَاقُ: الدُّخُولُ فِي الشَّرْعِ مِنْ بَابٍ، وَالْخُرُوجُ مِنْهُ مِنْ بَابٍ آخَرَ، (نَفَقَ) بِهِ رَيْبَهُكَ دَهْغوترى، يان بە كونىك دەرگوترى لە زەويدا، كە دەرەو دىو، (واتە: لە لايەكەو بە كونىكيان دا دەچى و، بە كونىكيشيان دا، لەلايەكى دىكە دەرەدەچى، ۋەك نەو تونيلانەى لەم رۆزگارەدا لە چيايەكان دا ليدەدرين)، ھەر لەو دەوش بە كونى جرج گوتراو: (نَافِقَاءُ)، (جرج كونىك ليدەدا لە بيايان دا، لەم سەرەو ھە تىدەچى و، لەو سەرەو ھە لى دەرەدەچى، كە ليرەو ھە تىنى بۆ ھات، لەو ھە دەرچى)، نىفاقىش برىتيە لە چوونە ئىو شەرع لە دەرگاىەكەو، ليدەرچوونى لە دەرگاىەكى دىكەو.

بۆ وشەى نىفاق دەغەلى و، بۆ وشەى مونافىق دەغەلم بەكارھىناو، دەشگونجى بگوترى: موخەننەت و، دەشگونجى بگوترى: دوو ڤوو، بەلام دوو ڤوو مەرج نىە مونافىق بى، دوو ڤووى يەككە لە سىفەتى مونافىقەكان، بەلام نىفاق برىتيە لە دەغەلى و ناڤاكى و موخەننەتى، كەسىك بە ڤوالەت خۆى بە مسولمان پيشان دەدا، بەلام لە دەرروونى خۆى دا كوفرى ھەلگرتو.

(رَهْبَةً): (الرَّهْبَةُ وَالرُّهْبُ وَالرَّهْبُ: مَخَافَةٌ مَعَ اجْتِنَازٍ، نەم سى وشەيە ماناكەيان برىتيە لە ترس لەگەل خۆپاراستن دا.

(لَا يَفْقَهُوهُ): (وَاتَا وَرْدُ تَتْنَاگەن، (الْفَقْهُ: التَّوَصُّلُ إِلَى عِلْمٍ غَائِبٍ بِغَلْمٍ شَاهِدٍ، فَهُوَ أَخْصَصَ مِنَ الْعِلْمِ)، (الْفَقْهُ) برىتيە لە گەيشتن بە زانباريەكى ناديار، بە ھۆى زانباريەكى ديارەو، كەواتە: تايەتترە لە زانبارى، ھەندىكيش گوتووانە: (الْفَقْهُ: هُوَ فَهْمٌ مُرَادٍ الْمُتَكَلِّمِ)، (فقە) تىكەيشتنە لە مەبەستى وتەبىز، دەشگونجى

بگوترى: (فقه) واتە: ورد تىگە يىشتى، يىم وايە ئەگەر بگوترى: (فقه) برىتيە لە قوول و ورد تىگە يىشتى لە مەبەستى وتەيىژ، مانا لىكدانەو بەكى پىر بە پىستە.

(قُرَى): (جَمْعُ قَرْيَةٍ: إِسْمٌ لِلْمَوْضِعِ الَّذِي يَجْتَمِعُ فِيهِ النَّاسُ، وَلِلنَّاسِ جَمِيعًا، وَيُسْتَعْمَلُ لِكُلِّ مِنْهُمَا)، وشەى (قُرَى) كۆى (قَرْيَةٍ) يە، بەو شوئىنە دەگوترى كە خەلك لىتى كۆدە بىتەو، بە شوئىنە كەو بە خەلكە كەش، بە ھەردوو كيان دەگوترى و، بە ھەر كام لە خەلكە كە كۆبوونەو لە ئاودەدانيەك داو، بە ئاودەدانيە كەش، دەگوترى: (قَرْيَةٍ)، ئەو ھى گرنگە ئەو ھى، وشەى (قَرْيَةٍ) كە بە (قُرَى) كۆ دەكرىتەو، لە عورف و باوى تىستای زمانى عەرەبى دا، واتە: گوند، لادى، كە لە بەرانبەرىدا (مَدِينَةٍ) ھەيە، يان (مِصر) واتە: شار، بە لām لە بەكارھىنانى قورئاندا (قَرْيَةٍ) واتە: ئاودەدانيەكى كۆكەرەو، بۆ خەلك، كە قەلەباغ بى، بۆيە بە مەككە گوتراو: (أُمُّ الْقُرَى) دايكى ئاودەدانيەكان.

(مُحَصَّنَةٍ): (مَجْعُولَةٌ بِالْإِحْكَامِ كَالْعُضُونِ، تَحَصَّنَ أَي: اتَّخَذَ حَصْنًا، ثُمَّ يَتَجَوَّزُ بِهِ فِي كُلِّ تَحَرُّزٍ)، (قُرَى مُحَصَّنَةٍ)، واتە: ئاودەدانيە تۆكمەكان، (مُحَصَّنَةٍ): (مَجْعُولَةٌ بِالْإِحْكَامِ)، زۆر مەحكەم و پتەو كراو، كە زەفەرى پىن نەبردى، وەك قەلايان، (مُحَصَّنَةٍ) واتە: وەك قەلاى لىكراو (قەلا) ش شوئىتىكى بەرز بوو، دەروازەى ھەبوو، شوئىنى تىشكچىيانى لى بوو، بورجى ھەبوون، لە بورجەكان دا تىشكچىيەكان تىشكەيان گرتەو، ھەر كەسىك ھاتىن، بە تىرو بەرد و بە ھەرچى ئەو كاتە ھەبوو، لىيان داو و نەيانھىستەو قەلايەكە بگرن، (تَحَصَّنَ) واتە: قەلاى پەيدا كرد، يان چووو تىو قەلا، دوايى ئەمە بەكارھىتراو بۆ ھەر جوړە خوڤاراستىنىك.

(جُدُرٍ): (جَمْعُ جِدَارٍ، حَائِطٌ، لَكِنَّ الْعَائِطَ يُقَالُ اعْتِبَارًا بِالْإِحَاطَةِ بِالْمَكَانِ، وَالْجِدَارُ يُقَالُ اعْتِبَارًا بِالْتِّوُّ وَالْإِرْتِفَاعِ)، (جُدُرٍ) كۆى (جِدَارٍ) ھ، واتە: ديوار، (جُدُرٍ) ديوارەكان، ئنجا (حَائِطٌ وَ جِدَارٍ)، ھەر يەك مانايان ھەيە، بە لām (حَائِطٌ) بەو ئىعتبارە كە دەورى ئەو شوئىنەى داو، ناوى بكەر (اسْمٌ فَاعِلٍ) ھ، (حَاطٌ يُحِيطُ وَهُوَ حَائِطٌ)،

ھەروھە (أَحَاطَ يُحِيطُ وَهُوَ مُحِيطٌ)، (جدار) یش گوتراوھ بە ئیعتیباری ئەوھ، کە بەرز بۆتەوھو بەرزترە لە ئاستی زەوی.

(بَأْسُهُمْ): (الْبُؤْسُ وَالْبَاسُ وَالْبَاسَاءُ: الشَّدَّةُ وَالْمَكْرُوهُ)، ھەر کام لە وشەى (الْبُؤْسُ وَالْبَاسُ وَالْبَاسَاءُ)، یانی: سەختی و، بە مانای شتیک کە مەرۆف ھەزی پێ ئەکاو، رقی لێی بێ، ناخۆشویستراو.

(شَقَّ): (الشَّتُّ: تَفْرِيقُ الشَّعْبِ)، بە مانای لێک بلۆکردنی خەلکە، دەگوترێ: (جَاءُوا أَشْتَاتًا أَيْ: مُتَفَرِّقِي النُّظَامِ)، واتە: پرژو بلۆ، بێ سەرۆبەر، (شَقَّي) کۆی (شَتَّ)، بە مانای لێک بلۆکردنی شتیکى پێکەوھێ، چاوەکەى بریتىھ لە (شَتَّ).

(وَبَالَ): (الْوَبْلُ وَالْوَابِلُ: الْمَطَرُ الثَّقِيلُ الْفِطَارُ، يُقَالُ لِمَا يُخَافُ ضَرَرَهُ: وَبَالَ، طَعَامٌ وَبِيلٌ، وَكَلًا وَبِيلٌ: يُخَافُ وَبَالَهُ)، (وَبْلٌ وَوَابِلٌ) بە مانای بارانیکی دڵۆپە قورسە، نەجا لەوھوھ ھەر شتیک مەترسی لە سەرەنجامەکەى بکری، پێى گوتراوھ: (وَبَالَ)، دەگوترێ: (طَعَامٌ وَبِيلٌ، وَكَلًا وَبِيلٌ) خواردنیکى وەبیل، یان لەوھەریکی وەبیل، واتە: مەترسی لەسەرەنجامەکەى دەکری، ئەو خواردنە ئەگەر بێخۆی سەرەنجامى خراپە، ئەو لەوھە ئەگەر ئەو نازدە بێخوات، سەرەنجامەکەى خراپە، کەواتە: (وَبَالَ) لە ئەسڵدا بە مانای سەرەنجامى خراپ دى، دواییش بەکارھێنراوھ بە مانای سزا: ﴿ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِكُمْ﴾ واتە: ئەنجامە شوومەکەى خۆیانیان چێژت.

(بَرَاءٌ): (أَصْلُ الْبُرْءِ وَالْبَرَاءِ وَالْتَبَرِي: التَّقْضِي بِمَا يُكْرَهُ مُجَاوِزَتُهُ)، وشەى (بُرء وَبَرَاء وَتَبَرِي) ھەر سێکیان بە مانای دووری گرتن لە شتیک، کە ھەز بە نیزیکی ئەکری.

ھۆی ھاتنە خوارە ھۆی ئایەتەکان

۱- دەربارە ھۆی ھاتنە خوارە ھۆی ئەم ئایەتە، کە خوا دەفەر موی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَیْنُ أَخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِیْكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ بَشِيرٌ لِّكَاذِبٍ ۝۱۱﴾، ئەم دوو گێردراو ھە دینی:

أ- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ قَالَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَرْزَةَ سَلَوْتُ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُبَيْلٍ، وَرِفَاعَةُ بْنُ زَيْدٍ، وَأَوْسُ بْنُ قَيْطٍ، وَإِخْوَانُهُمْ بَنُو النَّضِيرِ^(۱))، واتە: عەبدوللای کۆری عەبباس ر.ھ. دەڵێ: مەبەست لە: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾، نایا سەرنجی ئەو دەغەلەت نەداو! (مەبەست پێیان) عەبدوللای کۆری ئوبەیی کۆری سەلوول و، عەبدوللای کۆری نەبەل و، ریفاعەیی کۆری زەیدو، ئەوسای کۆری قەیزی و، براپەکانیان بەنو نەزیر، ئاشکراشە عەبدوللای کۆری ئوبەیی کۆری سەلوول، وەک چۆن بەرگری کرد لە (بَنُو النَّضِيرِ)، بەرگریشی کرد لە (بنو قینقاع)، وەک پێشتر بەسەرھاتە کە یانمان ھێنا.

بۆ ھەش من لە تەفسیری ئەم سوورەتەدا، ھەر وامکوتو، کە خوا ﷻ بە گشتی باسی ئەوانەیی بێسروا بوون لە خواوەن کتیبانی، کردوو، ھەردوو ھۆزی (بنو قینقاع و بنو النضیر) دەگریتەو، ھەلبەتە (بنو قریظە)ش دەگریتەو، ئەوانیش دوایی خیانەتیان لێ دەرکەوت، بەلام لەبەر ئەوەی ئەوان دواتر بەسەرھاتە کە یان ھاتو، ئەگەرنا ئەوانەیی بێسروا بوون لە خواوەن کتیبانی و، دەغەلەکان کەین و بەینیان لەگەڵیان ھەبوو، دەغەلەکان کەین و بەینیان لەگەڵ ھەر سێ تیرەکان دا ھەبوو.

ب- (أَبُو نَعِيمٍ) له (دَلَالِلُ الثُّبُوتِ) داده‌ای: مه‌به‌ست له: ﴿الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ نه‌مانه بوون: (عَبَدَ اللَّهَ بَنُ آدَمَ بْنِ سُلُوفٍ، وَدَيْعَهُ وَمَالِكُ ابْنَا تَوْفَلٍ، وَسُوَيْدٌ وَدَاعِيسٌ، بَعَثُوا إِلَى بَنِي النَّضِيرِ أَنْ يُبْشِرُوا وَيَمْنَعُوا، فَإِنَّا لَا نُسَلِّمُكُمْ، وَإِنْ قُوتِلْتُمْ، قَاتَلْنَا مَعَكُمْ، وَإِنْ خَرَجْتُمْ، خَرَجْنَا مَعَكُمْ، فَتَرَبَّصُوا بِذَلِكَ مِنْ نَضْرِهِمْ، فَلَمْ يَفْعَلُوا، وَقَذَفَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمُ اللَّهُ الرَّعْبَ^(۱))

واته: نه‌و مونا فیکانه بریتی بوون له (عبداللای کوری نوبه‌یی کوری سه‌ل‌وول و، وه‌دیع‌ه و مالیک کورانی نه‌وف‌هل و، سو‌هیدو داعیس)، نه‌وانه نامه‌یان ناردو (بنو النضیر) یان ناگادار کرده‌وه، که چه‌سپاوین و به‌رگری بکه‌ن، تیمه پش‌ت‌تان به‌رناده‌ین و، نه‌گهر جه‌نگی‌ش‌تان له دژ بکری، تیمه‌ش له‌گه‌ت‌اندا ده‌جه‌نگین دژی به‌ران‌به‌ره‌کانتان و، نه‌گهر ده‌ریش بکرتین، تیمه‌ش له‌گه‌ت‌ان ده‌رده‌چین، نه‌وانیش چاوه‌پ‌تی نه‌و پشتیوانی‌به‌ی نه‌وانیان کرد، به‌لام هیچیان نه‌کردو، خوا ﴿لَا تَرْسَى خَستَه دَل و ده‌روونیانه‌وه.

۲- ده‌رباره‌ی هوی هاتنه خواره‌وه‌ی ثم دوو نایه‌ته، که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿كَتَلِ الشَّيْطَانُ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنْ بَرِئْتُ مِنْكَ فَإِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ^(۲)﴾ فَكَانَ عَقِبَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا^(۳) وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ^(۴).

لهو باروه به‌سه‌ره‌اتیک گ‌یراوه‌ته‌وهو، تیمه دوو گ‌یراوه‌ی نه‌و به‌سه‌ره‌اته د‌نین:

أ- (عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ كَانَ رَاهِبٌ يَتَعَبَّدُ فِي صُومَعَةٍ وَأَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ لَهَا إِخْوَةٌ، فَعَرَّضَ لَهَا شَيْءٌ فَأَتَوْهُ بِهَا، فَزَيَّنَتْ لَهُ نَفْسُهَا، فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَحَمَلَتْ، فَجَاءَهُ الشَّيْطَانُ، فَقَالَ: اقْتُلْهَا فَإِنَّهُمْ إِنْ ظَهَرُوا عَلَيْكَ افْتَضَحَتْ، فَقَتَلَهَا وَذَقْنَهَا، فَجَاءُوا فَاقْذَوْهُ فَذَهَبُوا بِهِ، فَبَيْنَمَا هُمْ يَمْشُونَ، إِذْ جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَقَالَ: إِنِّي أَنَا الَّذِي رَزَيْتُكَ فَاسْجُدْ لِي سَجْدَةً أُجْكَ، فَسَجَدَ لَهُ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿كَتَلِ الشَّيْطَانُ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنْ بَرِئْتُ مِنْكَ فَإِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ^(۵)﴾ فَكَانَ عَقِبَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا^(۶) وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ^(۷)﴾ (أَخْرَجَهُ عَبْدِ الرَّزَاقِ فِي تَفْسِيرِهِ: ج ۳، ص: ۲۸۵، وَعَنْهُ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوِيه

في مسنده كما في المطالب العالية: ٤١٤٣، إتحاف الخيرة المهرة: ٧٨٥٢، ومن طريقه الحاكم في المستدرک: ٣٨٥٤، وعنه البيهقي في شعب الإيمان: ٥٤٥٠، قلنا: فقول الحاكم هذا حديث صحيح الإسناد ولم يُخرجه، مردود، لكنه توبيع فأخرجه البخاري في التاريخ الكبير: ٦٨٤، والطبري في جامع البيان: ٣٣٩٩٤).

واته: له على كوری نه بی تألیه وه ﷺ گنردراوه ته وه، که راهیبیک له صه ومه وه که ی خویدا، (له په رستگاکه ی خویدا)، خوا په رستی کړدوه، نافرته تیک چه ند براهه کی هه بوون، شتیکی بو هاتوته پښ، (واته: نه خوشیه ک ناره حه تیه ک)، براهه کانی نه وه نافرته بیان هیناوه بو لای نه وه راهیه، نه وه نافرته ش خو ی بو رازاندوته وه، نه وه پیاوښ له گه لای دا جووت بووه، نافرته که ش تولدار (حامل) بووه، شه یان هاتوه بو لای و گوتویه تی: بیکوړه، چونکه نه گهر پیټ بزانی، نابرووت ده چی، نیدی نافرته که ی کوشتوه و خستویه ته ژیر خاک، براهه کانیشی هاتوون نه وه راهیه یان گرتوه و بردوویانه، کاتیک که ده یان بر (واته: بو کوشتن)، شه یان هاته لای و گوتی: من بووم نه وه گونا هه م بو تو جوان کړد، تیستاش یه کجار کړنووشم بو بیه، دهربازت ده که م، نه ویش کړنووشی بو برد، (کافریشی کړدو دهربازیشی نه کړد)، ننجا خوا له و باره وه نه وه دوو نایه ته موباره که ی دابه زانندن.

ب- (قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ نَهْيكَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: إِنَّ رَاهِبًا تَعَبَّدَ سِتِّينَ سَنَةً، وَإِنَّ الشَّيْطَانَ أَرَادَهُ فَأَعْيَاهُ، فَعَمِدَ إِلَى امْرَأَةٍ فَأَجْنَهَا، وَلَهَا إِخْوَةٌ، فَقَالَ لِإِخْوَتِهَا: عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْقَسِّ فَبَدَّوْ بِهَا، قَالَ: فَذَاوَاهَا، وَكَانَتْ عِنْدَهُ، فَبَيْنَمَا هُوَ يَوْمًا عِنْدَهَا إِذْ أَعْجَبَتْهُ، فَأَتَاهَا فَحَمَلَتْ، فَعَمِدَ إِلَيْهَا فَقَتَلَهَا، فَجَاءَ إِخْوَتُهَا، فَقَالَ الشَّيْطَانُ لِلرَّاهِبِ: أَنَا صَاحِبُكَ، إِنَّكَ أَعْيَيْتَنِي، أَنَا صَنَعْتُ بِكَ هَذَا، فَاطْعَنِي أَنْجِكَ مِمَّا صَنَعْتُ بِكَ، اسْجُدْ لِي سَجْدَةً، فَسَجَدَ لَهُ؛ فَلَمَّا سَجَدَ لَهُ قَالَ: إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: كَسَلَ الشَّيْطَانُ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ

إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧﴾ فَكَانَ عَقِبَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ
الظَّالِمِينَ ﴿٨﴾ قُلْنَا: وَهَذَا سَنَدٌ حَسَنٌ.

واتە: شوعبە لە ئەبوو نىسحاقەو ھەيئەتەو، دەلى: گویم لە عەبدولای
کورێ نەھیک بوو گوئی: گویم لە عەلى بوو ﷺ، گوئی: راھیبیک شەست
سأل خوا پرستیی کرد، شەیتانیش ویستی ھەلیخەلەتینی، بەلام شەیتانی
دەستەوسان کردو زەفەری پئی نەبرد، شەیتان ھەلسا چوو ھەستەى ئافرەتیک
و ئەو ئافرەتەى شیت کرد، ئەو ئافرەتەش چەند براھەکی ھەبوون، شەیتان بە
براھەکانی گوت، (ھاتە کلێشەبانەو ھو خوتخوتەى بۆ کردن)، کە ئەو خوشکەتان
بەرن بۆ لای ئەو قەشەیە، (خوا پرستی نەصرانییەکان)، بۆ ئەو ھى چارەسەرى
بکات، بۆیان برد، ئەو خواپرستەش چارەسەرى دەکرد، ماوھەک لە لای بوو،
پۆژیک کە لە لای بوو، راھیبە کە تەماحی تیکردو پئی سەرسام بوو، لەگەلى
جووتبوو، تۆلدار بوو، دواتر ئافرەتەکەى کوشت، براھەکانی ھاتن و پێیان زانی،
شەیتان بە راھیبەکەى گوت: من ھاوئەلەکەتم، تۆ منت دەستەوسان کردو
زەفەرم پئی نەبردى و، من ئەو ھەم بە تۆ کرد، تێستاش بە قسەم بکە، دەر بازت
دەکەم، لەو ھى پیم کردووی، یە کجار کړنووشم بۆ ببە، دواى ئەو ھى کړنووشى
بۆ برد، ئنجا شەیتان پێیگوت: من لە تۆ دوورم، من لە پەرورەدگارى جیھانییان
دەترسیم^(۱).

(۱) ھەردوو ک نووسەرى (الإستيعاب في بيان الأسباب) گوتوو یانە: گوتمان: نەمە سەنەدیکى
باشە.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوای **لَهُمْ** لهه ههوت نایه ته دا، وهک گوتمان، باسی هه لویتستی مونا فیهه کانی مه دینه دهکات، به سه رکردایه تی و دهه راستیی عه بدو لای کوری ئوبه یی کوری سه لوول، که چۆن که یین و به یینان بووه، له گه ل جووله که کاندو، پیشت به سه رهاته که یاغان باسکرد، هم له گه ل **(بُنُو قَيْنِقَاع)** دا، که عه بدو لای کوری ئوبه یی کوری سه لوول بهرگری لی کردن و، که یین و به یینی له گه لیاندا هه بوو، ههروه ها له گه ل **(بُنُو النضير)** یشد، به لام پشتگیری کردنه که ی مونا فیهه کان بو نهو دوو هوژه جووله که یه، هه به زیانی نهوان تهواو بووهو، له تهنگانه دا پشتیان بهرداوو و، به که لکیان نههاتوون، له به لینه کانیا دا که پتیان داو، درو یان کردوه.

خو دهه رموی: **إِنَّمَا تَرَى إِلَى الْوَيْدِ نَافِقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ** نایا ته ماشای نهوانهت نه کردوه، که نیفاقیان کردوه، دهه غلیی و دوو پروویان کردوه، به برایه کانیا ن نهوانه ی بیروا بوون له خاوهن کتیان دهیانگوت، لی ره دا خوای **لَهُمْ** به کرداری بهردهوام **(فعل المضارع)** دهیهینی، بو نهوه ی وینه که ی بغاته بهرچاومان، نه گه رنا باسی شتیک دهکات، که تبه ریوه، چییان پی دهگوتن؟ **لَئِنْ أَخْرَجَ لَنُخْرِجَنَّكَ مَعَكُمْ وَلَا نَطِيعُ فِیْكُمْ أَحَدًا أَبَدًا** به دنیایی نه گه ر ئیوه ده برکین، ئیمهش له گه ل تان دهرده چین، چونکه پیغه مبه ری خوای **لَهُمْ** ناگاداری کردبوونه وه، که مادام ئیوه خیانه تان لی ده رکهوت، ده بی تیره به جیبیلن، چونکه کاتی خوی بهو مه رجه لهوی بوون، که له پشته وه خه نجه ری غه در نهوه شین و، نه بنه مؤلگه یه ک بو دوژمنان و ناحه زانی نهو دهوله ته نیسلامیه تازه پیگرتوه، هه ردوو هوژی **(بنو قینقاع و بنو النضر)**، که یین و به یینان له گه ل کافره کان دا بوو و، زو ریش بن منهت بوون له پیغه مبه ری خو

و له مسؤلمانان، به لکو (بنو قینقاع) ده سترژیان کرده سهر که رامهت و نابرووی نافره تیک، (بنو النضر) یش ته گیریان کرد بوو بو کوشتنی پیغه مبهری خوا و، له گهل کافره کانی قوریشدا که ین و به ینیان هه بوو، بویه پیغه مبهه ناگاداری کردنه وه که ده بی مه دینه چؤل بکه ن.

ننجا مونا فیه کان گوتیان: ﴿لَیْنُ اُخْرَجْتُمْ لَنَخْرِجَنَّ مَعَكُمْ﴾، نه گهر تیوه ده برکری ن، تیمه ش له گهل تیوه دهرده چین، تیمه ش ولاتی خویمان به جی ده هیلین و، پیکه وه ره و کوچ ده که ین، ﴿وَلَا تُطِيعُ فِکْرَ احَدًا ابَدًا﴾، واته: (ولا تطیع فی اضرارکم)، نه مه به پی سیاق و به سه لیه ده زانری: هه رگیز له تیوه داو له زبانی تیوه دا، گوپراه لی و فره مانیه ری که س ناکه ین، ﴿وَإِنْ قُوْلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّکُمْ﴾، نه گهر گریمان جه نگیشان له دژ بکری، تیمه پشتگیریتان ده که ین، ﴿وَاللّٰهُ یَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَکٰذِبُوْنَ﴾، (خوا ځکه ده فره موی: خواهش شایه دی ددات، که به دنیایی دروکارن، دروژن.

﴿لَیْنُ اُخْرَجُوا لَا یَخْرُجُوْنَ مَعَهُمْ﴾، نه گهر وه دهر برنن، له گهل ین دهرناچن، ﴿وَلَیْنُ قُوْلُوْا لَا یَنْصُرُوْنَهُمْ﴾، نه گهر جه نگیشان له دژ بکری، پشتیان ناگرن، ﴿وَلَیْنُ نَّصْرُوْهُمْ یَکُوْلُوْا اَلْاَدْبَرَ ثُمَّ لَا یَنْصُرُوْنَ﴾، نه گهر پشتگیریشان بکه ن، گریمان پشتگیریشان بکه ن، پشت هه لده که ن، پاش ده که نه مسؤلمانان، دوایش هیچ یارمه تیده ریک و هیچ هاوکار یکیان نابن.

ده گونجی ته م نایه ته موباره کانه، له گهر مه ی جهنگی پیغه مبهرو مسؤلمانان له گهل (بنو النضر) دا -- چونکه (بنو قینقاع) پیشت رابردوون -- له و کاته دا هاتنه خوار، ده شگونجی دوی ته وه هاتنه خوار، به لام خوی کار به جی به شیوه ی ئیستا باسی ده کات، بو ته وه ی دیمه نه که بکه وپته بهرچاو، ﴿لَا نَنْتَرُ اَشَدَّ رَهْبَةً فِیْ صُدُوْرِهِمْ مِنَ اللّٰهِ﴾، (رهبة) به مانای ترس و سامه، (ای: لانتم اشد مرهوبیه فی صُدُوْرِهِمْ مِنَ اللّٰهِ)، تیوه ساملیکراوترن له سینه کانی نه وان دا، له خوا،

واته: نهو ترس و سامه‌ی به‌رانبهر به یتوه‌یان هه‌یه، به‌رانبهر به‌خوای زآل و توانیانه، ننجانا یا نهوه‌راسته؟ نه‌خیر، ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾، نهوه‌ش به‌هو‌ی نهوه‌یه که ورد یتناگه‌ن، قوول یتناگه‌ن، لیره‌دا خوا ﴿بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ﴾، نهوه‌ش (صُدور) ی کردوه، دوا‌یی با‌سی دل‌ه‌کان (قلوب) ده‌کات، لیره‌بو‌یه با‌سی (صُدور) ده‌کات، - (صُدور) کو‌ی (صَدْر) ه، سینه‌ش، شو‌ینی دل‌ه، نشینگی دل‌ه - چونکه نه‌گهر سینه‌که هه‌مووی پر بو‌ویی له‌سام، مانای وایه نهو ترس و سامه‌چوته یتو دل‌ه‌وهو، دل‌ه‌کشی پر کردوه، له‌ویشدا جیی نه‌بوته‌وهو سینه‌کشی هه‌موو داگرتوه، واته: نه‌م ته‌عبیره‌هیزو قوه‌تی زیاتری یتدایه، بو‌و یتاگردنی نهو ترس و سامه‌ی، مونافیه‌کان یاخود جووله‌که‌کان، یاخود هه‌ردوکیان، به‌رانبهر به‌مسولمانیان هه‌بووه.

﴿لَا يُقْنِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدٍّ﴾، ویکرا له‌دژتان ناجه‌نگن، مه‌گهر له‌ئاوه‌دانیه‌یه مه‌که‌مه‌کاندا، یان قه‌لاداره‌کاندا، یاخود له‌پشت ده‌رو دیوارانه‌وه، واته: هه‌رگیز بو‌یری نهوه‌یان نیه، بو‌تان بیتنه‌میدان، مه‌یدانکی دیار، مه‌گهر له‌یتو قه‌لایاندا، یان له‌یتو ئاوه‌دانیه‌ی وادا که‌شوروی مه‌که‌می هه‌بن، یاخود له‌پشت ده‌رو دیواره‌وه له‌دژتان بجه‌نگن، نه‌گه‌رنا ناتوانن بو‌تان بیتنه‌میدانی، ﴿بِأَنَّهُمْ يَتَنَبَّهُونَ بِشِدَّةٍ﴾، هیزیان له‌یتوان خو‌یاندنا تونده، واته: وه‌ختیک جووله‌که‌کان، هه‌روه‌ها ده‌غه‌له‌کان له‌یتوان خو‌یاندنا کوک ده‌بن، پیکه‌وه زور توندو سه‌ختن، ﴿تَحَسُّهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ سَوَّى﴾، به‌پیکه‌وه توکمه‌یان یتده‌گی، به‌لام دلیان به‌ش به‌شه، (قلوبهم مُتَّفَرِّقَةٌ)، دل‌ه‌کانیان پرژو بلاون، هه‌ریه‌که‌یان مه‌به‌ستیکی هه‌یه، جووله‌که‌کان هه‌ر کامیکیان مه‌به‌ستیکیان هه‌بوو، مونافیه‌کان هه‌ر کامیکیان مه‌به‌ستیکیان هه‌بوو، به‌گشتی مونافیه‌کان مه‌به‌ستیان نهوه‌بوو، له‌په‌نای جووله‌که‌کان دا، زیان به‌پتغه‌مه‌رو رسولمانان بگه‌به‌نن، جووله‌که‌کانیش مه‌به‌ستیان نهوه‌بوو، له‌شو‌ینی خو‌یان مه‌ینه‌وهو، هه‌روه‌ک خه‌نجه‌ریک بن له‌که‌له‌کی ده‌وله‌تی

ئىسلامىيىدا، لە پشتەۋەرا ھەر دەرۋەتتىكىيان بۆ رېڭكەۋت، خەنجەرى غەدر لە ئىسلام و مسۇلمانان بوەشتېن، واتە: ھەر كامىكىيان مەبەستىكى جىا لەۋى دىكەى ھەبوو، لە نىۋو خۇشيان دا، ھەر مەبەستى جىاجىايان ھەبوون، بە پېچەۋانەى مسۇلمانانەۋە، كە ھەموويان يەك مەبەستىيان ھەبوو: ئەۋ ئاينەى خوا بۆى ناردوون، بېچەسپېن و، پېغەمبەرى خوا ﷺ و پەيامەكەى سەربخەن و، پشتكىرىى بكن، بۆ ئەۋى تەۋ پەيام و بەرنامەيەى خوا ناردوۋىتەى، بېتە ساپەۋ سېبەرىك بۆ خۇيان و دەۋرۋبەريان و، دۋاىى بۆ مرۇۋايەتىى و، لە ژېرىدا بەختەۋەرى دنيا و سەرفرازى دۋارۋژ بن، ئەۋ ئامانجە ھەموو ئەھلى ئىمانى كۆ كەردبوۋەۋ، دلى پىڭكەۋە گرېدايوون، بەلام ئەۋان چۈنكە ئامانجى ئاشەرىعيان ھەبوو، ئامانجى جۇراۋجۇريان ھەبوون، بۆيە ھىزو پېزىشيان نەبوو، ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾، ئەۋىش بەھۋى ئەۋەۋە بوو، كە ئەۋانە كۆمەلىك بوون، نەياندەقامى و، عەقلىيان پى ئەدەشكا، كەۋاتە: لىك بۆلوۋوون و پەرژو بۆلوۋوونى ھەر كۆمەلىك، ھۆكارەكەى بىن عاقلېى و كەۋدەنىى و نەفامىيانە، ئەمە دەرئىشە بۆ مسۇلمانان كە پەند ۋەربگرن.

ئىنجا خوا ﷻ دوو وئە دىنئەۋە بۆ ھالى موناڧىقەكان و جۈۋلەكەكان و دەڧەرمۋى: ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا أَرْهَامٍ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، وئەى ئەم ھۆزى (بنو النضير)، ۋەك وئەى ئەۋانەى پېش خۇيانە بەۋ نىزىكانە، كە سزاي سەرەنجامى شوومى خۇيانىيان چىژت، دەگونجى لىرەدا مەبەست (بنو قَيْنِقَاع) بى، دەشگونجى مەبەست ھۆزى قۋرەيش بى، كە لە جەنگى بەدردا تىكشكان، ﴿ذَاتُوا أَرْهَامٍ﴾، سزاي سەرەنجامى كارى خراپى خۇيانىيان چىژت، واتە: ئەۋ كارە خراپەى كەردبوويان، سەرەنجامە شووم و خراپەكەييان چىژت، ئەۋە لە دنىادا، ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، لە دۋارۋژىشدا سزاۋ ئازارىكى بە تىشيان بۆ ھەيە.

ئىنجا وئەيەكى دىكە دىنئەۋە: ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنْ بَرِئْتُ مِنْكَ فَإِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾، ھەرۋەھا وئەيان ۋەك وئەى

شەيتانە، كە بە مروۋى گوت: بېيىروا بە، كاتى بېيىروا بوو، گوتى: من لە تو دوورم، حاشات لىدەكەم، من لە خواي پەرورەدگارى جىهانىيان دەرستىم.

﴿فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، سەرەنجامى ئەو دووانە، واتە: سەرەنجامى شەيتان و ئەو مروۋە، كە بە قسەي شەيتان بېيىروا بوو، ئەو بوو كە ھەردوو كيان لە دۆزەخدا ھەر ماو دەبن، ھەمىشەي دەبن، ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾، ئەو دەش سزاي ستەمكارانە.

لە ھۆكارى ھاتنە خوارەوھى ئايەتەكاندا، باسما كىرد: وئىنەي يەكەم بۆ خستەپرۆوى حالى موناقيقەكانە، كە ھۆزى (بنو قينقاع) يشيان ھەر بەو دەرەدە بردو، لەگەل قورەيشيشدا كەين و بەينىكيان ھەبوو، بەلام دوايى ھىچيان بۆ نەكردن.

وئىنەي دووھەمىش، چ مەبەستى پى مروۋ بى بەگشتى، چ كەسكى تايەت بى و ھۆي ھاتنە خوارەوھەكەش باسى راھىيىك دەكات، كە لە ھەندىك لە سەرچاوەكاندا ھاتو، ناوي (برصيصا) بوو، كە شەست سالى خوا پەرستىي كردو، دوايى شەيتان فرىوى دا، تنجا ئەگەر مەبەست ئەو راھىيەش بى، بىگومان (المثل يُضْرَبُ وَلَا يُقَاسُ) وئىنە دەھىترىتەوھو قىياس ناكىرتە سەرى، ھەر وھە (إِنْ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يُنْعَى شُمُولُ الْمَعْنَى)، تايەتمەندبوونى ھۆكار، رى لە گشتىر بوونى مانا ناكىرى، كەواتە: ھەر مەبەست پى شەيتانە، كە ئاوا زەفەر بە مروۋ دەبات و ھەلىدە خەلەتتىن و، دوايش پشتى بەردەداو، ھىچ بە كەلكى نايەت، دواي ئەوھى كلاوى لەسەر ناو، ھەم لە دنياا پشتى بەردەدا، ھەم لە پۆزى دوايشدا، وەك لە سوورەتى (ابراھىم) دا خوا ﷻ باس دەكات: ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْلَا أَنفُسُكُمْ مَآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُمْ بِمُصْرِخِي إِيَّيْ كَفَرْتُمْ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ

أَلَمْ يَدْعُوا لِهَوَاهِي كَارِهٍ كَارِهٍ شَهِيَتَانِ كَوْتِي: بَيَّغُومَانِ خَوَا بَهْلَيْنِي
 رَاسْتِي پِيدَان، مَنِيَش بَهْلَيْنِي دَرُوم پِيدَان وَ بَهْلَيْنَه كَهَم رَاسْت نَه بَرْدَه سَهَر، [ئَه وَ
 سَهَرَه نَجَامَه شَتَان خَه تَاي مَن نَه بَوُو]، چُونَكِه مَن هِيچ هَه مَزْمُونَم بَه سَهَر تَانَه
 نَه بَوُو، مَه گَهَر ئَه وَ نَدَه كِه بَانْگَم كَرْدَن وَ تِيوَه ش بَه دَه مَمَه وَ هَاتَن، [خَه تَاي
 خَوْتَان بَوُو]، بُوِيَه لَوْمَه ي مَن مَه كَهَن وَ لَوْمَه ي خَوْتَان بَكَهَن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

سه رنجراکیشان بو ئه و دهغه لانه ی، کهین و بهینیان له گه ل جووله که کانداهه بوو، به لینیان پیدابوون که به هه موو شیوه که پشتیوانیان بن، به لام راستیان له گه ل نه کردن، له سۆنگه ی زۆر ترسانیا نه وه (جووله که و دهغه له کان) له بر واداران و، نه ویرانی پروو به پروو نه وه یان، مه گه ر له ئاوه دانسی زۆر مه حکه م و، له په نای دهرو دیواران دا، نه ویش به هۆی تینه که یشتووی و نه فامیا نه وه:

خواد هه فرموی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَیْنُ أَخْرَجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِیْكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَیْنُ أَخْرَجُوا لَا یَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَیْنُ قُوتِلُوا لَا یَنْصُرُوهُمْ وَلَیْنُ نَصَرُوهُمْ لَیْلُوكَ الْأَذْبَرُ ثُمَّ لَا یُصْرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِی صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا یَفْقَهُوْنَ ﴿١٣﴾ لَا یُقْنِلُونَكُم جَمِیْعًا إِلَّا فِی قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَیْنَهُمْ شَدِیدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِیْعًا وَقُلُوبُهُمْ شَقَىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا یَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾﴾

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه تانه، له هه قده بر گه دا:

١- ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾، ئایا سه رنجت نه داوه ته ئه وانه ی نیفاقیان کردوه، دهغه لیان کردوه! پر سيار کردنی سه رسو پماندنه (الِإِسْتِفْهَامُ لِلتَّعْجِیْبِ)، پرووی دواندن له پتیه مبه ری خوا یه ﴿﴾، له پشت نه ویشه وه پرووی دواندن له هه ر که سیکه، بشی بدو پتیی، ئایا نه تروانیوه ته ئه وانه ی نیفاقیان کرد، واته: به چاوی هه ق ل و د ل ته ماشا ت نه کردوون، ئه گه ر نا مه ر ج نیه به چاوی سه ر هه موویان ببینین.

(۷) ﴿يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾، بهو برایانه یان که بیپروا بوون، له خاوهن کتیبه کان، ده لّین، بویه خوا عَلَّامٌ به ریژگهی تیستا (صِیغَةُ الْمُضَارِعِ)، هیناویه تی، تاکو وینهو دیمه نه که بغاته بهرچاو.

که ده فهرموئ: ﴿يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾، به برایه کانیاں ده لّینته وانه ی بیپروا بوون له خاوهن کتیبان، که واته: هم مو و نه وانه ی بیپروا، برای یه کن، (الْكَفَرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ)، هه روه ها (الْإِسْلَامُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ)، نه وانه ی بیپروا بوون له خاوهن کتیبان کئ بوون؟ هم موو ته فسیره کان هه ر ده لّین: (بَنُو النَّضِيرِ) بوون، به لّام تّیمه یتمان وایه هه ردوو هوژی (بنو قینقاع و بَنُو النَّضِيرِ) بوون، به لّئ (بنو قینقاع) یتستر ده رکراون، به لّام خوا عَلَّامٌ لیره دا باسی نه وانیش ده کات، چونکه هه لویتستی ده غه له کان له گه لّ هوژی (بَنُو النَّضِيرِ) ی جووله که دا، هه مان هه لویتستیانیش بوو له گه لّ (بنو قینقاع) یشداو، بهرگریی کردنی عه بدولّای کوپی نوبه یی کوپی سه لوول له (بنو قینقاع)، هه روه ک بهرگریی کردنی له (بَنُو النَّضِيرِ) بوو، که داوای له پیغهمبه ری خوا کرد تیزنیان بدات و، بهرگریی لیکردن، چونکه له سه رده می نه فامییدا هاوپه یمانیان بووه، هه روه ها وهک خواش فهرموویه تی، له کوفریشدا پتکه وه برا بوون.

عه بدولّای کوپی عه عباس (خوا لّیان رازی بنّ)، وهک (الطبري) له ته فسیره که یدا لّیه وه هیناویه تی، گو توویه تی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾، (أي: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَنُ سَلُولٍ وَأَصْحَابُهُ)، (جامع البیان: ۳۳۹۸۶) واته: عه بدولّای کوپی نوبه یی کوپی سه لوول و هاوه له کانی، ﴿يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، به هوژی (بَنُو النَّضِيرِ) ی جووله که ده لّین، نه و ته نیا هوژی (بَنُو النَّضِيرِ) ی هیناوه، به لّام نایه ته که وهک چوّن (بَنُو النَّضِيرِ) ده گریته وه، (بنو قینقاع) یش ده گریته وه.

چیان پیده لّین؟

(۳) - ﴿لَیْنٌ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ﴾ (ده لَین:) به دنیاییه وه نه گهر دهر بکرتین، وه دهر برتین له مال و حالی خوتان، تیمهش مسوگهر له گه لئان دهر ده چین، (ل ی ﴿لَیْنٌ﴾ (اللام مُوْطَنَةٌ لِلْقَسَمِ)، نه م لامه ریخو شکهره بو سویند، واته: زور به جه ختکردنه وه پیمان گوتن دنیاتان ده کهینه وه، نه گهر تیوه دهر بکرتین، تیمهش له گه ل تیوه دهر ده چین.

(۴) - ﴿وَلَا تُطِيعُ فِیکُمْ أَحَدًا أَبَدًا﴾، له زیان لیدانتان دا، ههر گیز گونرایه لپی هیچکس ناکهین، ﴿وَلَا تُطِيعُ فِیکُمْ، وَمَعْنَى فِیکُمْ أَيْ: (فِي سَائِلِكُمْ)، وَيُعْرِفُ هَذَا بِقَرِيْنَةِ الْمَقَامِ، أَيْ فِي ضَرْكُمْ، إِذْ يُقَدَّرُ مَضَافٌ مِمَّا يُنَاسِبُ الْمَقَامَ)، که ده فهرموی: ﴿وَلَا تُطِيعُ فِیکُمْ﴾ (آی: فِي سَائِلِكُمْ)، واته: له باره ی تیوه وه، به پئی نیشانه ی رهوت ده زانری، واته: له زیان پیگه یاندنی تیوه دا، چونکه بالدرایک مه زهنه ده کری، که حال و شوین ده یخوازی، ﴿وَلَا تُطِيعُ فِیکُمْ﴾ (آی: أَيْ: وَلَا تُطِيعُ فِي ضَرْكُمْ)، له زیان لیدانی تیوه دا، به قسه ی هیچ کهس ناکهین ههر گیز.

(۵) - ﴿وَإِنْ قَوْلُهُمْ لَنَنْصُرَنَّکُمْ﴾، نه گهر جه نکیشان له دژ بکری، پشتتان ده گرین، (النصر: الإعانة عَلَى الْمُعَادِي)، (نصر:) بریتیه له یارمه تییدان له سهر که سیک که دژایه تی ده کات.

(۶) - ﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾، خواش شایه دیی ده دات که نه وانه دروکارن، که ده فهرموی: ﴿إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (إِنْ) بو جه ختکردنه وه یه، (ل ی ﴿لَكَاذِبُونَ﴾ (مُوطَنَةٌ لِلْقَسَمِ) زه مینه خو شکهره بو سویند، واته: خوا ﴿لَا﴾ شایه دیی ده دا، یا خود زانیاریه ک ده زانی وه ک بینین، که نه وانه دروکارن.

(۷) - ﴿لَیْنٌ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ﴾، نه گهر دهر بکرتین، (جووله که کان دهر بکرتین)، مونافیه کان له گه لپان دهر ناچن.

(۸) - ﴿وَلَیْنٌ قَوْلُهُمْ لَا يَنْصُرُهُمْ﴾، نه گهر جه نکیشان له دژ بکری، پشتیشیان ناگرن.

(۹) - ﴿وَلَیْنٌ نَّصْرُهُمْ لَوْلَا اَلْاَدْبَرُ﴾، نه گهر گریمان پشتیشیان گرتن، پاش ده که نه وه، (پاش ده که نه مسولمانان).

۱۰- ﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾، دوايش سه‌رناخرين و پشتيواني ناکرين.

ياني: له هه‌ر سئ به‌لته‌کانياندا درؤ ده‌که‌ن:

ا- که گوتووiane: له‌که‌لتان ده‌رده‌چين، راست ناکه‌ن.

ب- که گوتووiane: نه‌که‌ر جه‌نگ له‌ دژتان بکري، هاوکارييتان ده‌که‌ين، راست ناکه‌ن.

ج- دوايش که گوتووiane: پشتکيرييتان ده‌که‌ين و، خۆمانتان له‌سه‌ر به‌کوش ده‌ده‌ين، راست ناکه‌ن، به‌لکو نه‌که‌ر گريمان جه‌نگيش بي، پاش ده‌که‌نه‌وه‌و راده‌که‌ن.

ليته‌دا نه‌م شيوازي ده‌برپين، له‌ پرووي ره‌وانبيژيه‌وه پتي ده‌گوتري: (أَسْلُوبُ الإِطْنَابِ) واته: شيوازي دريژکردنه‌وه‌ي قسان، چونکه مه‌قامه‌که‌وا ده‌خوازي، نه‌که‌رنا قورنان هه‌مووي، مه‌که‌ر شوتينيکي ناوا مه‌قام و حال بيخوازي، نه‌که‌رنا به‌ شيوه‌ي کورت و پوخت خوا فه‌رمايشتي کرده‌، به‌لام ليته‌ خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْجِعُوا الْوَيْلَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ به‌ دريژ کرده‌وه‌وه ده‌فه‌رموي: ﴿لَئِنْ أَخْرَجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُوهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُؤْتُوا﴾ واته: خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْجِعُوا الْوَيْلَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ نه‌م مه‌به‌سته‌که پيشتر باسي فه‌رموو، دووباره‌ي کردوته‌وه به‌ شيوازي لابردن (نفي) و، نه‌مه‌ش جورتيکه له‌ دريژه پيدان.

که ده‌فه‌رموي: ﴿ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ﴾، ﴿ثُمَّ﴾، ليته‌دا: (لِلتَّارِخِي الرُّبِّي) بؤ به‌ دواي يه‌کداهاتني پله‌به‌ندي و پيگه‌يه، چونکه نه‌وه که سه‌ره‌خرين و، پشتکيري نه‌کرين، گرنگ‌ته له‌وه که ناي نه‌که‌ر به‌رگري بکه‌ن، پشتکيريان ده‌که‌ن، ياخود نا؟ گرنگ نه‌وه‌يه سه‌ره‌نجامه‌که نه‌وه‌يه سه‌رناخرين، نه‌وه‌ش بؤ دنيا کرده‌وه‌ي مسولمانانه، نه‌که‌ر له‌ گه‌رمه‌ي جه‌نگه‌که‌دا هاتبيته‌ خوار، له‌ گه‌رمه‌ي تابلوقه‌که‌دا، بؤ ترساندن به‌رانبه‌ره‌که‌نه‌وه، ته‌که‌ر دوايش هاتبي بؤ دلخوشکردني مسولمانانيشه، که هه‌ر کاتيک له‌ دژي مونافيق و جووله‌که‌وه، بيپروايه‌کان رووبه‌روو بوونه‌وه، مادام له‌سه‌ر غه‌درو په‌يمان شکتيني بي، دنيايان که هه‌ر سه‌رکه‌وتوون.

تیره‌دا قسه‌یه‌کی (الطبري) دتینن که له ته‌فسیره‌که‌ی خو‌ی دا^(۱)، بو روونکردنه‌وه‌ی چه‌مک و واتای ته‌م نایه‌ته‌موباره‌کانه‌هیناویه‌تی، (الطبري) شیوازیکی تاییه‌تی خو‌ی هه‌یه، شیوازیکی زور روون، زوریش مانا به‌ده‌سته‌وه ده‌ر: (أَلَمْ تَنْظُرْ بَعَيْنَ قَلْبِكَ يَا مُحَمَّدُ! فَتَرَى إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا، وَهُمْ فِيمَا ذُكِرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بِنِ سَلُولٍ، وَوَدِيعَةُ، وَمَالِكُ ابْنِ نُوفَلٍ، وَسُوَيْدٌ وَدَاعِيسُ، بَعَثُوا إِلَى بَنِي النَّضِيرِ حِينَ نَزَلَ بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلْحَرْبِ، أَنْ انْثَبُوا وَمَتَّعُوا، فَإِنَّا لَنْ نُسَلِّمَكُمْ، وَإِنْ قُوتِلْتُمْ قَاتَلْنَا مَعَكُمْ، وَإِنْ خَرَجْتُمْ، خَرَجْنَا مَعَكُمْ، فَتَرَبَّسُوا لَذَلِكَ مِنْ نَصْرِهِمْ، فَلَمْ يَفْعَلُوا، وَقَذَفَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، فَسَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُجَاهِدَهُمْ، وَيَكْفُ عَنْ دِمَائِهِمْ، عَلَى أَنْ لَهُمْ مَا حَمَلَتِ الْأَيْدِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا الْحَلَقَةَ).

واته: نایا به چاوی دلت نه‌ی موحه‌مه‌دا! ﷺ، سه‌رنجت نه‌داوه، تا‌کو نه‌وانه‌ی نیفاق و ده‌غه‌لیان کردوه، بیانینی، که وه‌ک باس‌کراوه بریتی بوون له: عه‌بدوللای کوری توبه‌یی کوری سه‌لوول و، وه‌دیع‌ه و مالیک هه‌ردووکیان کوری نه‌وفه‌ل بوون، سو‌ه‌یدو داعیس، (بنو النضیر)یان نا‌گادار کرده‌وه، له‌کاتیک دا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناب‌ل‌و‌قه‌ی دان، بو جه‌نگ له‌دژ کردنیان، مو‌نافیقه‌کان پینان گوتن: چه‌سپاوین و به‌رگری بکه‌ن، ئیمه‌هه‌رگیز پشتتان به‌رناده‌ین و، ته‌گه‌ر جه‌نگیشتان له‌دژ بکری، ئیمه‌ش له‌گه‌ل ئیوه‌دا له‌یه‌ک سه‌نگه‌ردا ده‌جه‌نگین، ته‌گه‌ر ده‌ریش بچن، له‌گه‌لتان ده‌رده‌چین، نه‌وانیش چاوه‌پ‌ئی نه‌و یارمه‌تیی‌دانه‌یان کردن، به‌لام هه‌یچیان نه‌کردو، خواش ترس و له‌رزی خسته‌دلیانه‌وه، بویه‌داوایان له‌پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، ده‌ریان بکات، (واته: ده‌ست له‌خو‌نیان بپاری‌زی) و برۆن ولاته‌که به‌جیه‌یلن، به‌و مه‌رجه‌ی نه‌وه‌نده‌ی حوشت ده‌یتوانی^(۲)، (ئنجا نایا به‌ک‌ئ حوشت‌یک، به‌کی دووان، هه‌ندیکیان گوتوو‌یانه: به‌ک‌ئ باری به‌ک حوشت،

(۱) جامع‌البیان: ج ۲۸، ص ۲۸ و ۴۹.

(۲) ئیوان که‌وانه‌کان زیده‌ی خو‌مه، بو روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ست.

بەلّام پۈۈن نەكراۋەتەۋە، گرنگ ئەۋەيە ئەۋەى بە حۈشتران دەچى، باری بگەن
و بېرۆن لە مآل و سامانیان، بەلّام چەك لەگەلّ خۇیان نەبەن.

ۋاتە: شمشېرو تېرو كەۋان و گورزو قەلغان و زرى، كە كاتى خۇى جەنگيان
پېكراۋە، نابى چەك لەگەلّ خۇیان بەرن، بچن لە شوئېكى دېكەش دووبارە
سەنگەر لە دژى ئىسلام و مسولمانان بگرن، بەلّام بۆ خۇیان بە سەلامەتېى لە
كوئى دادەنېشن با دانېشن، ئەگەر لە شوئېى خۇشيان دانېشتانايە بە سەلامەتېى
و، كەين و بەنيان نەبوۋايەۋ، خيانەتيان نەكردبايەۋ، پەيمانان نەشكاندبايە،
ئەھلى ئىسلام ئتيان گەراپوون و، لە ولاتى خۇيان دا سەربەرزائەۋ بەختەۋەرانە
دەژيان.

(۱۱). ﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهَبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ﴾، بە دئىايى ئىۋە (ئەى مسولمانىنە!)
ساملىكراوترن لە سىنەكانيان دا، لە خوا، (رُهْبَةً) لىرەدا يانى: (مَرْهوبِيَّة) ۋاتە: ساملىكراۋىي،
ئەگەرنا (رُهْبَةً) چاۋگە، بەلّام لىرەدا بە ماناي ناۋى بەركار (إِسْم مَفْعُول) د، ۋاتە: ئىۋە لە
دلى جوۋولەكەكاندا، ياخود لە دلى جوۋولەكەكان و موناڧىقەكان، ھەردووكيان دا، لە
سىنەياندا لە خۋاي پەرۋەردگار ساملىكراۋترو لىترساوترن، لىرەدا كە دەفەرەمۋى: ﴿أَشَدُّ
رَهَبَةً﴾، ۋاتە: سام و ترسېك كە بەرانبەر بە ئىۋەيان ھەيە، لە سىنەكانيان دا، زياترە،
لە ترس و سامىك كە بەرانبەر بە خوا ھەيانە.

(۱۲). ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُوْنَ﴾، ئەۋىش بەھۋى ئەۋەۋەيە كە كۆمەلىكن
نافامن، ورد تىناگەن، قوۋل تىناگەن، (فَقَّه) زانايان بە چەند ۋاتايەك ھىتاۋيانە:

- أ- ھەندىكيان گوتوۋيانە: (الفِقْه: فَهْمُ الْمَعَانِي الْخَفِيَّةِ)، (فقھ) تىگەيشتنە لە ۋاتا پەنھانەكان.
- ب- ھەندىك گوتوۋيانە: (الفِقْه: فَهْمُ مُرَادِ الْمُتَكَلِّمِ)، (فقھ) تىگەيشتنە لە مەبەستى قسەبىژ.
- ج- بەلّام پىم ۋايە راستر ۋايە بگوترى: (الفِقْه: الْفَهْمُ الْعَمِيقُ، وَالذَّقِيقُ لِمُرَادِ الْمُتَكَلِّمِ)،
(فقھ) برىتيە لە تىگەيشتنى قوۋل و ورد لە مەبەستى قسە بىژ.

ئىنجا كە دەفەرمۇي: ئەو بە ھۆى ئەو دەۋىيە كە ورد تىناگەن و قوول تىناگەن، ديارە قوول تىنە گە يىشتە كە يان، بۆتە ھۆى ئەو ى ترسىك كە لە مسولمانان يان ھەيە، زياتر بى لە ترسىك كە لە خوايان ھەيە، ئەگەر ئەو ترس و سامەيان بەرانبەر بە خوا ھەبوۋايە، بە تابىەت زاناكانيان و كاربەدەستەكانيان، كە دەيانزانى موھەممەد ﷺ پىغەمبەرى خوايە، ئەگەر سام و ترسيان بەرانبەر بە خواو بە رۆژى دوايى ھەبوۋايە، شوتىن پىغەمبەرە كە دەكەوتىن، لە جياتى ئەو ى لە پشتەو ەنچەرى غەدر لە خۆى و ھاو ەلانى بوەشتىن.

ئىنجا ئەو چاك تىنە گە يىشتە يان بۆتە ھۆى ئەو ى، باش ترس و سام و ھەيەتى خوايان لە دلدا نەبى و، نەبوونى سام و ھەيەتى خواش لە سىنەيان دا، بۆتە ھۆى ئەو ى سەرپىچى بكن، سەرپىچىيە كە و، پەيمان شكىنىيە كەش، بۆتە ھۆى ئەو ى ئەو باجە گەورەيە بدەن.

(۱۳) ﴿لَا يُغْنِيكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَىٰ مُّحَسَّنَةٍ﴾، ئەوانە تىكرا و ىكرا، لە دژتان ناچەنگن مەگەر لە ئاۋەدانىيە مەكەمەكاندا، كە دەفەرمۇي: ﴿جَمِيعًا﴾، دوو واتاى ھەن: أ- ھەموويان. ب- بە كۆبۈۋەۋەيى، ﴿جَمِيعًا﴾، (أَي: كُلُّهُمْ أَوْ مُجْتَمَعِينَ)، واتە: ھەموويان لە دژتان ناچەنگن، ياخۇد لە كاتتىكدا كە ھەموويان كۆبۈنەۋە سەر يەك لە دژتان ناچەنگن، بۆيە و باشە بگوتى: ىكرا و تىكرا لە دژتان ناچەنگن، مەگەر لە ئاۋەدانىيە قايم و مەكەمەكاندا، ئاۋەدانىيە قەلادارەكاندا، ﴿قُرَىٰ مُّحَسَّنَةٍ﴾، دوو واتاى ھەن: (القُرَى: ذَاتُ الْحُصُونِ، أَو: الْقَرْى: الْمُتَوَعَّةُ مِمَّنْ يَرِيدُ أَخَذَهَا بِأَسْوَارٍ أَوْ خَتَادِقٍ)، ئەو ئاۋەدانىيەنى قەلآيان ھەن، ياخۇد ئەو ئاۋەدانىيەنى پارىزراون، بۆ لايەنىك بىھۆى بيانگرى، بەھۆى ئەو ە كە دىوارو شوورايان ھەيە، يان بە ھۆى ئەو ە كە خەندەكيان ھەن، ئەوانە لە دژى ئىۋە، ىكرا و تىكرا ناچەنگن، مەگەر لە ئاۋەدانىيى ئاۋا مەكەمە قايم دا.

(۱۴) ﴿أَوْ مِنْ زَرْعٍ جَدِّمٍ﴾، يان لە پشت دىوارانەۋە، خوتىراۋىشەتەۋە: (جِدَار) يانى: دىوار.

(۱۵) - **بِأَسْهُمٍ بَيْنَهُمْ سَدِيدٌ**، ھىزيان لە نىو خۇياندا زۆر توندە، (بَدَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ فِيمَا بَيْنَهُمْ قُوَّةٌ)، ئەگەر لە نىو خۇياندا جەنگ بکەن، ھىزو پىزيان زۆرە، ئەمە جورىكە لە گالتە پىکردىيان، ھاوکاتىش ورياکردنەودى مسولمانانە، کە وەك ئەوان نەبن، لە بەينى خۇياندا توندو بە زەبر بن، کە پىکەو بە شەر دىن، بەلام لە بەرانبەر دوژمنياندا بى ھىزو پىز بن، وەك شاعىر دەلى: (أَسَدٌ عَلَيَّ وَعَلَى الْأَعْدَاءِ نَعَامَةً)، لە بەرانبەر مندا شىرە، بەلام لە بەرانبەر دوژمناندا حوشترمەلە.

(۱۶) - **تَحَسَّبُهُمْ حَيْمًا وَقُلُوبُهُمْ سَقَى**، پىت وایە پىکەو، (بە تۆکمەو پىکەو ھىيان تىدەگەى)، بەلام دىيان بەش بەشە، **سَقَى**، (جَمْعٌ شَعْبَتٍ مِثْلُ قَتْلَى جَمْعٌ قَتِيلٌ)، **سَقَى**، کۆى (شَعْبَتٌ)، وەك (قَتْلَى) کوزراو، کۆى (قَتِيلٌ)، کوزراو، کەواتە: (شَعْبَتٌ) واتە: بلّو، **سَقَى**، واتە: پرژو بلّو، کەکانيان پرژو بلّون.

(۱۷) - **ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ**، ئەویش بەھۆى ئەووە کە کۆمەلىکن تىناگەن، پىشى فەرمووى: **لَا يَفْقَهُونَ**، واتە: ورد تىناگەن، بە قوولپى حالىي نابن، بەلام لىرەدا دەفەرموى: **ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ**، واتە: نە قوول و نە تەنک ھەر تىناگەن و، لە عەقل و ھۆشەکانيان بەھرمەند نىن، واتە: ھۆى ئەو کە تىک دەشکىن، ناکۆکى نىو خۇيانە، ناکۆکى نىو خۇشيان بەھۆى بى عەقلىي و نەفامىي و کەودەنيانە، کە لە جياتى ئەودى ھەموويان لەسەر يەك مەبەست و نامانج کۆک بن، ھەر کامىکيان لە بىرى تامانجە شەخسىي و تايبەتییەکەى خۇيدايە، ھەمىشەش ئەو ھۆى دووبەرەکىي و ناکۆکى ھەر کۆمەلىکە.

ئىجا ئەوانە مسولمان بن، ياخود وەك کاتى خۆي، ئەو مونافىق و جوولەکانەى بە حىساب ھاوکاريان کردوون، ئەوان بن، ئەوە بۆ ھەموو کەس وایە، ھەمىشە يەکلایوونەو ھە بۆ تامانجە گشتییەکان، دەبىتە ھۆى کۆبوونەودى خەلىک، بەلام ورەدە تامانجەکان، ورەدە مەبەستەکان، دەبنە ھۆى پرژو بلّوکردنى خەلىک، وەك کوردەواریي خۇمان دەلىن: (کەس بە رپەى کەس ناپىوئى و،

كەس لە مەرى كەس ناخۆی، (هەر كەسە بە شیویك دا دەروا)، هەر كەسە مەبەستىكى ھەيە، دەبىت ھەموویان یەك مەبەستیان ھەبى، ئنجا ئەو یەك مەبەستەى لە بەرژەوئەندى ھەموویان دایە، دەبىتە كۆكەرەوئەى ھەموویان و دەبىتە ھۆى پىكەو جۆشانیان، بەلام مەبەستە بەشیەكان و ئامانجە شەخصى و بچووكەكان، دەبنە ھۆى پىرژو بلاوكردنیان.

لیرەدا ھەرچەندە خوا ^{تەئالە} باسى جوولەكەكان و مونافىقەكان دەكات، بەلام یتگومان ئەو ھۆشدارىیدانە بە مسوڵمانانىش و، دەبى پەندو دەرس لەوان وەرېگرن، وەك وان ئەو كارانە نەكەن، ئەگەر نا وەك وانیشیان بەسەر دى، ئەو ھەش واقعى تال و سەختى تىستای مسوڵمانانە بە گشتى.

مەسەلەى دووھم:

ھىنانەھى دوو ويئە بۆ ھالى جوولەكەو مونافىقەكان:

ويئەى يەكەم: كۆمەلىك كە لە ماوہىەكى نىزىك لە پۇژگارى وان، سزاي ھەلۆستى خراپى خۆيانيان چىژت و دەبووايە پەنديان لىوہرىگرن.

ويئەى دووھم: شەيتان كە بە مەرفى گوت: كافىر بە، دوايش پىگوت: حاشات لىدەكەم، چونكە من لە پەروەردگار دەترسىم، ئىدى سەرەنجاميان ناگرى دۆزەخ بوو، ئەوھش سزاي سەتەمكارانە:

خو دەفەرمى: ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا أَيْمَانَ وَمِنْهُمْ كَفَرٌ كَذَبُوا الْحَقَّ﴾^{۱۵} كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ^{۱۶} فَكَانَ عَقِبَهُمَا اتِّمَامٌ فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ جَزَاءُ الْفَاسِقِينَ^{۱۷}

شىكردنەھى ئەم ئايەتە، لە نۆ بىرگەدا:

۱- ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا﴾ (ويئەيان) وەك ويئەى ئەوانەىە كە بە نىزىكىي لە پىش وان دابوون، مانايەكەى ئاوايە: (مَثَلُ الْيَهُودِ وَالْمُنَافِقِينَ، كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا)، بەلام لەبەر ئەوھ ئەمە دەزانرى، چونكە باس باسى مونافىقەكانە، كە بەلئىي درۆيان بە جوولەكەكاندا، بۆيە بە پىويست نەزانراوھ ناويان بەتتري.

دەگونجى مەبەست پىي ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكانى مەككە بى، كە لە جەنگى بەدردا تىكشكان و، پرووى دواندن بە گشتىي لە خاوەن كىيەكان و تىكرای دۆزمنانى ئىسلام بى، دەشگونجى مەبەست پىي ھۆزى (بنو قينقاع)ى جوولەكە بى و، پرووى دواندن لە (بَنُو النَّضِيرِ) بى.

بەلام جىي سەرسوپمان ئەوہىە، كە ھەندى لە توئەرەھوان گوتوويانە: ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا﴾، مەبەست پىي (بَنُو النَّضِيرِ)؛ بەلام ئەمە ھەر ناگونجى،

چونکه به سهرهاته که به پلهی به کهم به سهرهاتی (بَنُو النُّضیر) ه، هه لبه ته له پیش نه وانیشدا هی (بنو قینقاع).

کهواته: ده بی وینه بو هتزاوه که خودی (بَنُو النُّضیر) بن و، وینه پی هتزاوه که ش جکه له نه وان بن، نجا وینه پی هتزاوه که، چ کافره کانی مه که بن، یا خود هوزی (بنو قینقاع)، له بهر نه وهی له پیش (بَنُو النُّضیر) دا، نه وانیش تووشی نهو نسکوو سهره نجامه خراپه بوون، به هوو خیانه تیانه وه.

(۲) - ﴿ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِكُمْ﴾، سهره نجامی خراپی کاری خو یانیان چیت، پیشتیش گوتمان ده گوتری: (كَلَّا وَبِيلٌ، وَطَعَامٌ وَبِيلٌ)، له وه ریکی سهره نجام خراپ و، خواردنیکی سهره نجام و ناکام خراپ، (الْوَبَالُ: وَخَامَةُ الْمَرْعَى)، (وبال) له وه رگایه که له وه ری لیبخوری، به لأم سهره نجامه کهی خراپ بن، ههروه ها (الْوَبَالُ: الْعَاقِبَةُ السُّوَّةُ)، (وبال) بریتیه له سهره نجامی خراپ، کهواته: نهوانی پیش وان، که لیان نزیک بوون له رووی کاته وه، سهره نجامی کاری خراپی خو یانیان چیت.

(۳) - ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، له پوژی دوایشدا نازارو سزایه کی به تیشیان بو ههیه.

لیردها که خوا ﷻ و شهی (وَبَال) ی به کارهیناوه، - که له چه ند شوینیکی دیکه ش له قورنانی به پیزدا هاتوه - لیردها: (سُبُّهُوا فِي إِفْدَامِهِمْ عَلَى حَرْبِ الْمُسْلِمِينَ، بِإِبْلِ تَرَامَتْ عَلَى مَرْعَى، وَبِيلٌ فَأَهْلَكَتْ)، له وه دا که له دژی مسولمانان، کهین و بهینان کردوه له گه ل نه هلی کوفرداو پیلانیان گتپاوه، (غه درو خیانهت و پهیمان شکنیان کردوه)، چوینراون به ره وه حوشتیکه وه، که روو ده کاته له وه رگایه کی خراپ، که له وه رگایه که په وه که کهی خراپه بو خواردن و، سهره نجام ده بیته هوو فهوتانی.

واته: نهوانه ش کاریکی خراپیان کرد، که دزایه تی مسولمانان کردو، پهیمانان له گه ل شکاندن، سهره نجام به دهردی نهو ناژه لانه چوون، که له وه ریکی خراپ ده خوات و لی تووشی زیان ده بی.

که دهغه رموی: ﴿ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ﴾، (أمر) لیره دا به مانای حال (شان) دی، مه بهست پیتی نهو حالته موخه ننه ته یانه، که به رجه سته بوو له په یمان شکاندن و، هه وئدان بو زیانگه یاندن به پیغه مبه **﴿﴾** و، په نهانکوژکردنی داو، که ین و به ین بوون له گه ل کافره کانی قوره یشدا.

۴- ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَنِ اكْفُرْ﴾، وینهی دهغه ل و مونافیه کان، وهک وینهی شهیتانه، کاتیک به مروفی گوت: کافر به!

لیره دا مونافیه کان چوئندراون به شهیتانه وهو، جووله که کانیش چوئندراون به مروفتیکه وه، که به قسهی شهیتان کافر ده بی، وهک چوئن شهیتان به مروفی ده لی: کافر به! دوایش پشتی به رده داو حاشای لی ده کات، مونافیه کانیش به جووله که کانیان گوت: به رهه لستی بکه ن و خوړاگر بن، به لام دوایی له ته نکانده به که لکیان نه هاتن، که واته: لیره دا شهیتان ده بیته ویتوژتراو (مُشَبَّهٌ بِهِ) بو مونافیه کان و، مروقه که ش که کافر ده بی، ده بیته ویتوژتراو (مُشَبَّهٌ بِهِ) ی جووله که کان.

۵- ﴿فَلَمَّا كَفَرَ﴾، کاتیک نهو مروقه بیروا بوو.

ننجا چ مه بهست پیتی مروف بن به گشتی، وهک باسما ن کرد، یاخود مروفتیکی تابیه ت بن، که نهو راهیه بووه و ناوی: (بَرِیضًا) بووه^(۱)، ننجا چ مه بهست

(۱) جگه له (الإستیعاب فی بیان الأسباب)، و (الطبری) که باسما ن کرد به ژماره (۳۳۹۹۴) به سه رهاته که یان هیناوه، به لکو (الطبری) چوار به سه رهاتی (برصیا) ی هینان، به کیکیان به ژماره (۳۳۹۹۴)، به کیکیان به ژماره (۳۳۹۹۵)، نهوی دیکه یان به ژماره (۳۳۹۹۶)، نهوی دیکه ش به ژماره (۳۳۹۹۷)، که هه ندیکیان زور درین، ههروه ها (القرطبی) ش له ته فسیره که ی خوئی (الجامع لأحكام القرآن) دا به ژماره (۵۸۹۸) هه مان به سه رهاتی نهو راهیه ی هیناوه، به زوری به سه رهاته که له علی کوری نه بوو تألیه وه (خوا لئی رازی بن) ده گیر نه وه، هه ندیکیشیان له جگه له نه وه وه ده یهینن و زوریان ده لین: ناوی (بَرِیضًا) بووه.

نهو بنی به تاییهت، چ مه به ست مروّفی بنی به گشتیی، ههر که سنی به قسه‌ی شه‌یتان بکات، بئگومان شه‌یتان دوایی حاشای لی ده کات و، به خه‌ی له بهر داده‌پی و دووری لی ده کات، بئگومان دوای نه‌وه‌ی کلّوی له سه‌رنا، ئنجا پیی راده‌بویری، چونکه کاری شه‌یتان ههر نه‌وه‌یه.

﴿كَئِلَ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ﴾، واته: ونه‌ی نه‌وان (مونا فیه‌کان) وه‌ک وینه‌ی شه‌یتانه، کاتیک به مروّفی گوت: بی‌پروا به، مونا فیه‌کانیش به جووله‌که‌کانیان گوت: خو‌راگربن له سه‌ر دژایه‌تی کردنی پی‌نجه‌مبه‌ر ﴿وَمَسْؤْلَمَان﴾ و مسؤلمانان، تیمه پشتتان ده‌گربن، ﴿فَلَمَّا كَفَرَ﴾، کاتیک مروّفه‌که بی‌پروا بوو، ئنجا (برصیما)، یان ههر مروّفیکه به گشتیی، هه‌روه‌ها کاتیک جووله‌که‌کانیش له سه‌ر دژایه‌تی کردنی نی‌سلام و مسؤلمانان به‌رده‌وام بوون، دوای نه‌وه‌ی شه‌یتان تووشی چورتمی کردن، مونا فیه‌که‌کانیش جووله‌که‌کانیان تووشی چورتم کرد.

(٦) - ﴿قَالَ إِنِّي بِرِيءٌ مُنْكَ﴾، شه‌یتان بهو مروّفه‌ی گوت: من لیت به‌ریم، لیت دوورم، وه‌ک چو‌ن خو‌یندراوه‌ته‌وه: ﴿إِنِّي بِرِيءٌ مُنْكَ﴾، خو‌یندراویشه‌ته‌وه: (إِنِّي بِرِيءٌ مُنْكَ)، من لیت دوورم و، حاشات لی ده‌که‌م و، هیچ په‌یوه‌ندییه‌کم به تۆوه‌نیه.

(٧) - ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْمَالِئِينَ﴾، به دلنایی من له‌خوا‌ی په‌روه‌ردگاری جیهانیان ده‌ترسیم، واته: به‌ه‌وی ترسم له‌خوا‌ی په‌روه‌ردگاری جیهانیانه‌وه، هاو‌کاریت ناکه‌م، نیدی چو‌ن گرفتی خو‌ت چاره‌سه‌ر ده‌که‌ی، چاره‌سه‌ری بکه!

(٨) - ﴿فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾، نیدی سه‌ره‌نجامیان نه‌وه‌بوو که له‌دۆزه‌خ دا هه‌ردووکیان به هه‌میشه‌یی هه‌رماو بوون، نه‌مه خو‌یندراویشه‌ته‌وه: ﴿فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا﴾، واته: دوو سه‌ره‌نجامه‌کانیان

(٩) - ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ﴾، نه‌وه‌ش سزای سته‌مکارانه.

حه‌سه‌نی به‌صرایی (په‌حه‌مه‌تی‌خوا‌ی لی بن)، (عقبته‌ما)ی خو‌یندۆته‌وه به: (عاقبته‌ما)، که نه‌و کاته (عاقبه) ده‌بیته‌ناوی (خبر)ی (گان)، به‌لام ته‌گه‌ر ﴿فَكَانَ

عَقِبْتَهُمَا ﴿۱﴾ بى، ئەو كاتە (عاقبە) دەبىتتە گوزاردى (كان) و، ﴿۲﴾ **أَنْهَمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ**
فِيهَا ﴿۳﴾ دەبىتتە ناوى (كان) و لە شوئىنى پەفە دادەنرى.

خو **﴿۱﴾** ئەو دوو وئەنەيەي ھىئاونەو، بۆ ھەلۆيىستى موناڧىق و دەغەلەكان
 لەگەل جوولەكەكاندا، بە تايبەت (**بَنُو النَّضِيرِ**)، پېش ئەوانىش (**بَنُو قَيْنِقَاعَ**)،
 چونكە موناڧىقەكان ھەم ھۆزى (**بَنُو قَيْنِقَاعَ**) يشيان تىژ كرد لە دژى پېغەمبەر
﴿۲﴾ و ھانىاندان و، كەين و بەينيان لەگەليان ھەبوو و، بەلئىيان پىدەدان كە
 پشتتان دەگرين، تنجا وەك لە پەندى كوردىدا ھاتو: (سەگ بە تەماي كلكن
 ئىسكان دەكرۆژى)، ئەو جوولەكانەش بەتەماي ئەو موناڧىقانە تىكەوتبوون و
 پەنگە تەماحى ئەوەشيان بووبى، كافرەكانى مەككەش بەھانىيانەو بىن، بەلام
 نە ئەوان ھاتن، نە ئەوان ھاتن، خۆيان مانەووە ئەو خيانەتەي كردبوويانە
 بەرانبەر ئىسلام و مسولمانان!

کورتە باسیک: راستکردنه‌وه‌ی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی

هه‌له‌ی به‌شیك له مسوڵمانان:

پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌رچه‌نده سه‌راپا ره‌حم و به‌زه‌یی و لی‌بوره‌یی بووه، به‌لام پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لی‌زان و کارامه بووه، شتی له شوێنی خۆیدا کردوه، له کاتی‌که‌دا پێویست بوو بێ زه‌ر بێ، زه‌ر بووه، پێویست بوو بێ نه‌رم بێ، نه‌رم بووه، پێغه‌مبه‌ر ﷺ شه‌رع‌په‌و بووه، به‌ پێی وه‌حیی خوا به‌رێوه‌چووه، نه‌ نه‌رم‌په‌و بووه له هه‌ندی‌ حال‌اندا که توندیی پێویست بێ، نه‌ تونده‌و بووه له هه‌موو حال‌اندا، هه‌رچه‌نده نه‌رم‌په‌ویش پێویست بووبێ، به‌لکو شه‌رع‌په‌و بووه، شه‌رع چۆنی گوته‌ی، وای کردوه.

وه‌ک چۆن خوا ﷻ پێی ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (١٧) ﴿الْأَنْبِيَاءِ﴾، واته: تۆمان نه‌ناردوه مه‌گه‌ر به‌زه‌یی خوابی بۆ هه‌موو جیهانیان، هه‌ر نه‌و خوا به‌ش پێی ده‌فه‌رموێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا وَهُمْ إِلَّا جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ (٧٢) ﴿التَّوْبَةِ﴾، له سووره‌تی (التحریم) یش دا هاته‌وه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا وَهُمْ إِلَّا جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ (٩) ﴿٩﴾، له دوو شوێنان خوا به‌ پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ ده‌فه‌رموێ: نه‌ی پێغه‌مبه‌ر! له دژی کافره‌کان و ده‌غه‌له‌کان تێیکۆشه‌و زه‌ر به‌ له‌سه‌ریان.

هه‌روه‌ها خوا ﷻ له سووره‌تی (التوبة) دا ده‌فه‌رموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (١٣٣) ﴿١٣٣﴾، واته: نه‌ی نه‌وانه‌ی بڕواتان هه‌یناوه! به‌هه‌نگه‌ن له دژی نه‌و بێهه‌روایانه‌ی لی‌تانه‌وه‌ نزیکن، (واته: که شه‌رتان پێده‌فرۆشن و لی‌تانه‌وه‌ نزیکن له ڕووی جوگرافیه‌یه‌وه) و، با زه‌ربیتان پێوه شک ببه‌ن و، بزانه‌ن خوا له‌گه‌ڵ پارێزکاران دایه.

که‌واته: پارێزکاران نه‌وانه‌ن که له به‌رانبه‌ر دوژمنانیان دا زه‌رن، ئه‌مه‌ بۆیه زیاتر جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌که‌مه‌وه، چونکه به‌داخه‌وه هه‌ندی‌ک له مسوڵمانان به‌گه‌شتی،

ھەم رەھتە تەسەۋۋۇف، تەسەۋۋۇفكە پابەند نىيە بە قۇرئان و سۈننەتەۋە، ھەم رەھتە جۇرئەك لە مەشرەپ سەلەفىي، گۇتۇۋىيەۋ دەئىن: دەبى لە قسەى حۇكۇمپرانان دەرەجەى و، ھەمىشە لە خەزىمەتپاندا بى و، دەبى موۋى نەپسىتى و، مېشەن لە ئاۋ ناكەى و، مېشۈولە لە خۇ دەرەجەكەى، چۈنكە خوا ئاۋا لىت پازى دەبى! ھەرۈھە زۆرئەك لە مەسۇلمانانى عەۋام بە گىشىتى، وا دەزانن مەسۇلمان دەبى بالئەدى بى پەرۋى بال بى و، نېچىرىكى توۋك نەرم و بى دېر بى و، ھەمىشە دەستەمۇۋ بى زەرۋ سەلامەت بى و، بەرگىرى لە خۇى نەكات!!

بەلام كە تەماشى سىپەدۇ ژىانى پىغەمبەر ﷺ دەكەين و، تەماشى پىغەمبەرەكانى خۇاى بەرز دەكەين، بۇ پىغەمبەرەكەى ﷺ، پىي دەفەرمۇى: ئەى پىغەمبەر! لە دژى كافرو مونافىقەكان تىكۈشەۋ زېر بە لەسەريان، ھەرۈھە بە مەسۇلمانان دەفەرمۇى: ﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۱۲: التوبة، با دوژمانتان زېرىتان پىۋە بىنن، بىزانن خوا لەگەل پارىزكاران دايە، واتە: كاتىك دەبنە پارىزكار، كە لە جەنگ و رۈۋبەرۋو بوۋنەۋەدا زېر بىن، لەگەل دوژمن و ناخەزاتاندا، نەك ھەمىشە توۋك نەرم و فەقىرۈكە بىن، نىۋۇكتان نەبىن خۇتانى پى بىخۇرىنن و، مېشەن پى لە خۇتان دەرەجەكەى، باباى وا پارىزكار نىيە، لە راستىيدا نەۋە (مۇسلىم) ۋە (مۇسلىم) نىيە، نەۋە بۇ دوژمن خۇى بەدەستەۋە داۋە، بەلام كەسەكە مىلەكەچ بى بۇ خوا، خوا چى پىدەفەرمۇى ۋادەكات.

خوا دەفەرمۇى: مەسۇلماننە! با لە بوارى ھەلسۈكەۋتدا، ھىچ كەس لە تىۋە باشتەر نەبى، بەلام با لە بوارى رۈۋبەرۋو بوۋنەۋە بەرەنگار بوۋنەۋەش دا، ھىچ كە لە تىۋە تازاتر نەبى، مەسۇلمانان دەبى لە بوارى رۈۋبەرۋو بوۋنەۋەدا شىرى چىك بە خۇىن بى، دوژماننى سامى لى بىكەن، پىغەمبەر ﷺ دەفەرمۇى: ﴿لُصْرَتْ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةً شَهْرًا﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۲۲۸، وَمُسْلِمٌ: ۵۲۱، وَالنَّسَائِيُّ: ۴۳۲، وَأَبُو عَوَانَةَ: ۱۱۷۳، وَابْنُ حَبَّانَ: ۶۳۹۸)، واتە: ماۋەى مانگە پىيەك، بە ھۇى نەۋەۋە كە ترس و سامم خراۋەتەۋە دلى دوژماننەۋە، سەرخراۋم، پىغەمبەرەى خوا ﷺ ئاۋا بوۋەۋە، خۇاى كاربەجىش ئاۋا دەفەرمۇى و، نىسلامىش بۇ خۇى ئاۋايە.

نیدی که سیک که رهواج بهوه دهدات: مسؤلمان دهبی فہ قیرو دہستمۆ بی و، نابئی توخنی ناسنہوالہ بکہوؤ و، مسؤلمان نابئی ہەرگیز نینۆکی ہہ بی و، نابئی میئشی لہ تاو بکات و، مسؤلمان تہو کہ سہیہ ہہ میئشہ لہ بہرانبہر ناحہ زانی دا سہرکز بکات و، نابئی لہ قسہی حوکمرانہ کانی دہرچیٹ، تہ گہر عیبادو بیلادیشیان دہست بہ سہردا گرتبی و، تہ گہر خہ لکیش بہ کۆیلہی خۆیان و مال و مندالیان بزائن، وہک حاکمہ کانی دہولہ تانی کہنداو، تہو ولاتانہی دیکہی مسؤلماننشین، کہ حوکمی میراتی و بنہ مالہ ییان لئیہ، کہ حوکمی میراتی و بنہ مالہ یی ریک دژی تہ وحیدہ، چونکہ خوا ﷺ خہ لکی دروستکردوہ، بہندہی خوا بن، نہک کۆیلہ و خزمہ تکاری ہیچ مالیک و، ہیچ کہ سیک و، ہیچ عہ شیرہ تیک و، ہیچ حزبیک بن، ئنجا تہوانہی رواج بہو جوړہ بیروکانہ دہدہن، دہبی بزائن کہ لادانیکی بیروزیان کردوہ لہ نیسلام، جہوہہری نیسلام تہوہیہ کہ خہ لک بہندہی خوا بی و، پیکہوہ تہبا بی، لہ سہر بناغہی دادگہری، لہ سہر بناغہی بہندہی خوا بوون، نہک لہ سہر بناغہی ہہندیکیان بنہہ گہورہو خۆیان فہرہز بکہن بہ سہر ہہندیکیان داو، بلئی: بنہ مالہ کہم حوکمی بہ میرات بۆ بہ جیماوہ!

خۆ خہ لک مہرو مال نیہ بہ میرات بگیری، خہ لک خوا ﷺ دروستیکردوہ، خوا مروؤی لہ سہر زہوی داناوہ، کہ جینشینی خوا بی، نہک خزمہ تکارو کۆیلہی تہم و تہو بی، واتہ: ہہموو تہوانہی بہ ناوی دینہوہ رواج بہو جوړہ بیروکانہ دہدہن، وہک گوتم چ مہشرہب صؤفی بن، مہشرہب سہلہ فی بن، چ مہشرہب ہہر چیبہک بن، دہبی بزائری کہ تہوہ جوړیکہ لہ لادان، لہو راستہ ریئہی خوا بہ پیغہ مہہری خاتہمدا ﷺ ناردووہ تی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ ده‌رسی سییه‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە هەشت ئایەتی کۆتایی سوورەتی (الحشر): (۱۸ - ۲۴)، پێک دێ، کە سێ بابەتی گەورە و گرنگیان گرتوونە خۆیان:

یەکەم: فرمانکردنی خوا ﷻ بە پڕوواداران، کە پارێز لە خوا بکەن و، لەسەر بناغەی پارێزکاری مامەڵە لەگەڵ خوای بەرزو مەزن دا بکەن و، سەرئێش بدەن چییان بۆ سەینێ (قیامەت) نامادە کردووە، وەک ئەوانە نەبن، کە خوایان لە بیرچوو و، خوای پەرورەدگاریش وای لێکردن خۆیانیان لە بیر بچن.

دوایی خوا ﷻ رایگەیانندووە کە هاوێڵانی ناگرو، هاوێڵانی بەهەشت یەكسان نین، چونکە هاوێڵانی بەهەشت بە مراد گەشتوو و سەرقران، ئەمە لە ئایەتەکانی: (۱۸ - ۲۰) دا خراوەتە پوو.

دووهم: کە لە ئایەتی ژمارە (۲۱) خراوەتە پوو، باسی مەزنی و پایه بەرزیی قورئان، کە ئەگەر خوا دایبەزاندبایە سەر چیا بەک، ملکهچ و زەبوون و پارچە پارچە دەبوو، لەبەر سام و هەبەتی خوا ﷻ.

سێهەم: کە لە ئایەتەکانی: (۲۲ - ۲۴)، لە سێ ئایەتی کۆتایی سوورەتی (الحشر) دا خراوەتە پوو، وەسفکردنی خوا ﷻ بە بیست (۲۰) لە سیفەتە بەرزو بێ وێتەکانی و، جەختکردنەوە لە سەر تەنهایی خوا لە پەرستراو، پاکیی و بێخەوشیی دەربڕینی ناسمانەکان بۆ خوا، تاییبەت بوونی ناوێ هەرە چاکەکان و، سیفەتە هەرە بەرزو پەسەندەکان بە خوای بەرزو بێ وێتەوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلَنْظُرْ نَفْسَ مَا قَدَّمْتُمْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۸﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَسُوا اللَّهَ فَأَنسَهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ الْفَائِزُونَ ﴿١١﴾ لَوْ أَنَّنَا
هَذَا الْقَوْمَانِ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَشِيعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نُظَرُهَا
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَنْفَكِرُونَ ﴿١٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ
الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٣﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَلَمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيِّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٤﴾ هُوَ اللَّهُ
الْخَلَّاقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١٥﴾

مانای ده قافای دهقی نایه تهاکان

انهی نهوانه‌ی پرواتان هیناوه! پاریز له خوا بکه‌ن و، با هه‌ر که‌سه سه‌ره‌نج
بدات چی بو سبه‌ینی (قیامه‌ت) پیت‌شخسته‌وه، پاریز له خوا بکه‌ن، به‌ دلنیا‌یی
خوا شاره‌زای نه‌وه‌یه که ده‌یکه‌ن ﴿١١﴾ وه‌ک نه‌وانه‌ش مه‌بن که‌ خویان له‌ بیر
کرد، نه‌ویش خویانی له‌ بیر بردنه‌وه، نا نه‌وانه‌ن لاپی‌یووان ﴿١٢﴾ هاوه‌لانی ناگر (ی
دۆزه‌خ) و هاوه‌لانی به‌هه‌شت یه‌کسان نین، هاوه‌لانی به‌هه‌شت هه‌ر خویان
سه‌رفازن ﴿١٣﴾ نه‌گر ته‌م قورنانه‌مان دابه‌زاندبایه‌ سه‌ر چپایه‌ک، له‌ ترس و سامی
خوا، به‌ ملکه‌چی و زه‌بوونی و شه‌ق و په‌ق بووی ده‌تبینی، ته‌و وینانه‌ش بو
خه‌لکی دینینه‌وه، به‌لکو بیر بکه‌نه‌وه ﴿١٤﴾ ته‌و (خوا) که‌سیکه‌ جگه‌ له‌و هیچ
په‌رستراویک نیه، زانای په‌نهان و ناشکرایه، ته‌و به‌ به‌زه‌یی به‌خشنده‌یه ﴿١٥﴾
ته‌و (خوا) که‌سیکه‌ جگه‌ له‌و هیچ په‌رستراویک نیه، حوکمران (هه‌موو شت
به‌ده‌ست) و بیخه‌وش و، (سه‌رچاوه‌ی) ناشتی و دلنیاکه‌ر (ی به‌نده‌کان) و چاودێرو
زآل و ملیکه‌چکه‌رو، نه‌وپه‌ری گه‌وره‌و خو به‌ گه‌وره‌گره (له‌ هه‌ر شتیکی
ناشایست)، خوا پاک و دووره‌ له‌وه‌ی (هاوبه‌ش دانه‌ران) ده‌یکه‌نه‌ هاوبه‌شی

۳. ئەو خوای بەدیھێنەری پەیداکەری وێنەکیشە، ناوھەرە چاکەکانی ھەن، ھەرچی لە ناسمانەکان و زەویدایە، پاکیی و بێخەوشیی وی دەردەبێژی، ئەو زالی کاربەجێیە (۲۴).

شیکردنەوێی ھەندیک لە وشەکان

(الْعَدَّ): (الْعَدَّ: الْيَوْمَ الَّذِي يَلِيَّ يَوْمَكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ)، (عَدَّ): بریتییە لەو پۆژەیی بە دوای ئەو پۆژەدا دێ کە تۆ تێیدا، بە دلتایایی لێرەدا مەبەست لە (عَدَّ) قیامەتە، واتە: ئەمڕۆ دنیا، سبەینێ قیامەتە، ئنجا چ قیامەتی گەورە، کە ژایانی دنیا زۆر زوو تێپەرێ قیامەتی بە دوادا دێ، چ قیامەتی گچکە کە وەک گوتراوە: (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، واتە: ھەر کەسێک مرد، قیامەتی ئەو ھاتووە.

(الْفَائِرُونَ): کۆی (فَائِر)، ئەویش لە (فُوز) دەو ھاتووە. (الْفُوزُ: الظَّفَرُ بِالْخَيْرِ مَعَ خُصُولِ السَّلَامَةِ)، (فوز): بریتییە لە دەستەبەرکردنی چاکەو بەرز دەو دندیی لە گەڵ سەلامەتی و بێ بەلاییدا، کەواتە: (فَائِرُونَ) بە نامانج گەشتووان و، بە مراد گەشتووان.

(خَشَعًا): (الْخُشُوعُ: الضَّرَاعَةُ وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الْخُشُوعُ فِيمَا يُوجَدُ عَلَى الْجَوَارِحِ، وَالضَّرَاعَةُ أَكْثَرُ مَا تُسْتَعْمَلُ فِيمَا يُوجَدُ فِي الْقَلْبِ)، (خَاشِع): ناوی بکەر (إِسْمُ فَاعِلٍ) ھو لە (خُشُوع) دەو ھاتووە کە چاوگە، (خُشُوع) بریتییە لە ملکہ چیی، بە زۆری (خُشُوع) بۆ شوێنھوارێک بە کار دێ، کە لەسەر ئەندامەکان دەردەکەوێ، لەسەر پوالتی مڕۆڤ، بەلام (ضَّرَاعَةُ) کڕووزانەو، بە زۆری بۆ ئەو بەکار دەھێنێ، کە لە دلتا پەیدا دەبێ، مڕۆڤ کڕووزانەو دی لە دلتا و دەروونیدا ھەیە، بەلام ملکہ چیی و زەبوونی لە پوالتیدا دەردەکەوێ، کەواتە: خوا دەفەرموێ: ئەگەر ئەم فوڕانەمان دابەزاندا بە سەر چیا، تۆ بە ملکہ چیی و بە زەبوونی دەتبینی.

(مُصَدَّعًا): شەق و پەق بوو، (الْمُدْعُ: الشَّقُّ فِي الْأَجْسَامِ الضَّلْبَةُ، كَالزُّجَاجِ وَالْعَدِيدِ وَنَحْوِهِمَا)، (صَدْعٌ): بریتیه له له‌ت‌بوون و شکانی تهنه ره‌قه‌کان، وه‌ک شووشه‌و ناسن و وینه‌ی نه‌وان، واته: هه‌ر شتێک کاتی‌ک له‌ت ده‌بی، ده‌نگی بی، ده‌نگه‌که‌ی پیتی ده‌گوتری: (صَدْعٌ)، بۆیه خوا جَلَّ جَلَلُهُ وشه‌ی (صَدْعٌ) ی بۆ چیا به‌کاره‌یتاوه، (مُتَصَدَّعًا) واته: شەق و پەق بوو، له‌ت بوونی‌ک که ده‌نگی لیوه بی.

(الْغَيْبِ): (مَمْدَرٌ غَائِبٍ)، (غَيْبٌ) چاوگی (غَائِبٌ) ه، (غَائِبٌ) ناوی بکه‌ر (إِسْمٌ فَاعِلٌ) ه، نه‌ویش بریتیه له‌وه‌ی ناکه‌وێته جوغزی هه‌سته‌کانه‌وه، واته: نابهره‌هه‌ست، په‌نه‌ان.

(وَالشَّهَادَةِ): (الْمُشَاهَدَةُ: مَا يَقَعُ تَحْتَ الْحَوَاسِ)، بیزاو، یاخود نه‌وه‌ی ده‌که‌وێته به‌ر پکێفی پێنج هه‌سته‌کان، هه‌روه‌ها به‌ مانای ناشکراش دی، (غَيْبٌ) به‌ مانای په‌نه‌ان دی، (شَهَادَةُ) یاخود (مُشَاهَدَةُ) به‌ مانای ناماده‌ دی، هه‌روه‌ک (غَيْبٌ) ی‌ش به‌ مانای نااماده‌و شیردراوه‌ دی.

(الْمَلِكُ): (الْمَلِكُ: التَّصَرُّفُ بِالْأَمْرِ وَالنُّهْيِ فِي الْجُمْهُورِ، وَذَلِكَ يَخْتَصُّ بِسِيَاسَةِ النَّاطِقِينَ)، (مَلِكٌ): ته‌سه‌رپروفکردن و ده‌ستوه‌ردان به‌ فه‌رمان پێکردن و پێ‌لێگرتن له‌ خه‌لک و کۆمه‌لگادا، نه‌وه‌ش تاییه‌ته به‌ سه‌رپه‌رشتییکردنی گۆیا‌یان، نه‌وانه‌ی خاوه‌نی قسه‌ن، مرووف و جندو فریشته‌کانیش به‌ هه‌مان شتیه‌ خاوه‌نی قسه‌ن، ئیمه‌ی خه‌لکی سه‌ر زه‌وی، نه‌وه‌ی ده‌یزانین فریشته‌و مرووف و جندن، (مَلِكٌ) یانی: حوکمپانیی و بالاده‌ستی و سه‌رپه‌رشتیاریی، (مَلِكٌ) ی‌ش که‌سی‌که‌ که‌ حوکمپان و بالا ده‌سته‌و، سه‌رپه‌رشتیاره‌و، هه‌مه‌کاره‌و هه‌موو شت به‌ ده‌سته‌.

(الْقُدُّوسُ): (التَّقْدِيسُ: التَّطَهُّيرُ الْإِلَهِيُّ)، (تَقْدِيسٌ) بریتیه له‌ پاککردنه‌وه‌ی خوا‌یی جَلَّ جَلَلُهُ، که‌واته: (قُدُّوسٌ) واته: (الطَّاهِرُ) یان (الْمُنْزَهُ)، نه‌وه‌ی پاکه‌و بی هه‌له‌و عه‌یه‌ه.

(الْسَّلَامُ): (مَصْدَرُ السَّلَامِ أَي: ذُو السَّلَامَةِ) وشه‌ی (سَلَامٌ) یش دیاره چاوگه، واته: خاوه‌ن سه‌لام، سه‌لامیش به مانای سه‌لامه‌تی، واته: بئی به‌لایی و بيمزه‌ره‌تی، بئی که‌م و کوپیی، (سَالِمُ الْخَلْقِ مِنَ الظُّلْمِ) (سَلَامٌ) به مانای نه‌وه‌ش دئی، که دروستکراوه‌کانی سه‌لامه‌ت کردوون، له‌وه‌ی سه‌میان لی بکات، دروستکراوه‌کان خوا وایکرده، سه‌میان نه‌یه‌ته سه‌ر له‌لایه‌ن ویه‌وه، هه‌روه‌ها (سَلَامٌ) به مانای سه‌لامه‌ت و دوور له که‌م و کوپیی، هه‌روه‌ها (سَلَامٌ) به مانای (مُسَلَّم) یش هاتوه، واته: سلاوکه‌ر، یاخود ناشتی و سه‌لامه‌تی دابینه‌که‌ر بۆ دروستکراوه‌کانی.

(الْمُؤْمِنُ): یه‌کیکه له ناوه‌کانی خوا، (الْأَمْنُ: طُمَأْنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ)، (أَمْنٌ): بریتییه له ئوفرده‌گرتنی نه‌فس و، لاجوونی ترس و بیم، (مُؤْمِنٌ) واته: دابینه‌که‌ری ئوفرده‌یی و هیمنیی و نارامیی و بئی ترسیی.

(الْمُهَيِّمُ): (الرُّقِيبُ، الْحَفِیْظُ) (مُهَيِّمٌ) به مانای چاودیترو پاریزه‌ر دئی، ده‌گوتری: (هَيِّمَنَ عَلَيْهِ: رَاقَبَهُ، قَامَ عَلَيْهِ)، چاودیتیری کرد، به‌سه‌ری راگه‌یشت، (الْقَائِمُ عَلَى خَلْقِهِ بِأَعْمَالِهِمْ وَأَرْزَاقِهِمْ) نه‌و زاته‌ی سه‌ره‌رشتیاریی دروستکراوه‌کانی ده‌کات، ناگای له کرده‌وه‌کانیان و بژیوو پیداو یستییه‌کانیشیانه.

(الْجَبَّارُ): (الْقَاهِرُ) به مانای ملیکه‌چکه‌ر، (الْمُكْرِهُ غَيْرُهُ عَلَى أَنْفَعَالٍ فَعْلِهِ)، (جَبَّارٌ) واته: که‌سیکه جگه له خوئی وای لی ده‌کات، نه‌و فه‌رمانه‌ی پئی ده‌کات، جیه‌جیی بکات، هه‌روه‌ها (جَبَّارٌ) به مانای (مُصْلِحٌ) یش دئی، واته: چاککه‌ر، ده‌گوتری: (جَبَرَ الْكَسْرَ أَي: أَصْلَحَهُ)، شتیک که شکا بئی، هه‌لبه‌سترتیه‌وه‌و چاک بکری، پئی ده‌گوتری: (جَبَرَهُ) واته: شکاوییه‌که‌ی هه‌لبه‌سته‌وه‌و، چاک کردوه‌و.

(الْمَكْرُورُ): (الشَّدِيدُ الْكِبْرِيَاءُ أَي: الْعَظْمَةُ)، نه‌و زاته‌ی گه‌وره‌یی و مه‌زنیه‌که‌ی نه‌وپه‌ره‌تی، هه‌روه‌ها (مَكْرُورٌ): زاتیکه خوئی به به‌رز گرتوه له‌وه‌ی ملکه‌چ بئی، بۆ جگه له خوئی، بۆ خوا ^{عَلَيْهِ} جگه له خوئی، هه‌موویان دروستکراوه‌کانی، نه‌و سیفه‌ته نه‌یا شایسته‌ی خوایه، واته: خو به‌گه‌وره‌ زانین، به‌س خوا

گه‌وره‌یه‌و گه‌وره‌یی په‌ها ته‌نیا هی خوایه، به‌س خواش عَلَى خَوَى له‌وه به‌به‌رز ده‌گری، که ملکه‌چ بی بۆ جگه له خَوَى، چونکه جگه له خَوَى هه‌موویان دروست‌کراوه‌کانی.

(الْخَلْقُ): أَصْلُهُ التَّقْدِيرُ الْمُسْتَقِيمُ، وَيُسْتَعْمَلُ فِي إِبْدَاعِ الشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ أَصْلٍ وَلَا احْتِدَاءٍ، (خَلَقَ): بَرِيْتِيه له ته‌ندازه‌گیرییه‌کی رێک و راست، به‌کارده‌هێنری بۆ داهێنانی شتیکی، بی نه‌وه‌ی به‌مایه‌کی بووبی، بی نه‌وه‌ی له هێنانه دی نه‌و شته‌دا، ته‌ماشای شتیکی دیکه کرابی، که‌واته: (خَلَقَ) به مانای به‌دهیێنان و داهێنان دی، به‌لام مادام له‌گه‌ل (الْبَارِئُ) و (الْمُصَوِّرُ) دا هاتوه، (الْخَلْقُ) واته: ته‌ندازه‌گیرییکار، بۆ نه‌وه‌ی نه‌و شته به‌هێننه دی.

(الْبَارِئُ): په‌یدا‌که‌ری نه‌و شته‌ی ته‌ندازه‌گیری کراوه، ده‌گوتری: (بَرَأْتُ الْعُودَ)، که‌سیک داریک شتیکی ته‌شوونکاری بکات و گری پێوه نه‌هێلی، وای پێده‌گوتری، خواش (بَارِئ)ه، به‌و شتیوه‌یه‌ی به‌سیفه‌تی ته‌ندازه‌گیریان (خالق)ی خَوَى ته‌ندازه‌گیری کردوه، به‌سیفه‌تی (بَارِئ) بوونشی ده‌هێننه دی.

(الْمُصَوِّرُ): وێنه‌کیش، دیاریکردنی په‌نگ و دیمه‌ن، (أَبُو حَامِدٍ الْغَزَالِي) له‌بارده‌ی نه‌و سن ناوه‌ی خوای په‌روه‌رد‌گاره‌وه: (الْخَالِقُ) و (الْبَارِئُ) و (الْمُصَوِّرُ)، قسه‌یه‌کی جوان ده‌کات: (كُلُّ مَا يَخْرُجُ مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ، يَقْتَضِرُ إِلَى تَقْدِيرٍ أَوَّلًا، وَإِلَى الْإِبْجَادِ عَلَى وَفْقِ التَّقْدِيرِ ثَانِيًا، وَإِلَى التَّصْوِيرِ بَعْدَ الْإِبْجَادِ ثَالِثًا).

واته: هه‌ر شتیکی که له نه‌بوونه‌وه ده‌هێننه بوون، پێویستی به‌ سن شتان هه‌یه: په‌که‌م: ته‌ندازه‌گیری کردن، دووه‌م: په‌یدا‌کردن به‌پێی نه‌و ته‌ندازه‌گیرییه‌ی بو‌ی کراوه، سێیه‌م: وێنه‌کیشانی به‌پێی نه‌و په‌یدا‌کرانه‌ی په‌یدا ده‌کری، واته: (خَالِقُ) واته: ته‌ندازه‌گیرییکار، (بَارِئ) واته: په‌یدا‌کار، (الْمُصَوِّرُ) واته: شتیوه‌ی دیمه‌ن و وێنه پێه‌خه‌هر.

(الْحُسَيْنُ): (مُوْتُ الْأَحْسَنُ)، ده گوتري: (هَذَا أَحْسَنُ الْأَشْيَاءِ، فَلَا نَ أَحْسَنُ النَّاسِ)،
واته: نه مه چاگري شته فلان كه س باشتري كه سه، نجا (الْحُسَيْنُ) واته:
هه ره باش، كه ده چته وه بو ناوه كاني خوا، **لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى**، واته: خوا
ناوه هه ره باشه كاني هه ن.

مانای گشتی نایه ته کان

له ته فسيري نایه ته كاني رابردودا باسما ن كرد، كه نه م سوورده ته موباره كه،
زياتر په يوده سه به به سه رهاتي غه درو په يمان شكيني هه ردو و هوزي جووله كه ي
(بنو قينقاع و بنو النضير) هوهو، نهو مونافيق و دلنه خو شانه ي له مه دينه، له گه ل
نه واندا سه رو كاريان هه بو و هاو كاريان ده كردن، نجا له كوتايي گيرانه وه ي
تهو به سه رهاته داو، له كوتايي باسكردني هه لو يستی مونافيق و دلنه خو شه كاندا،
خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**، نه ي
نه وانه ي پرواتان هيناوه! واته: پرواتان هيناوه به هه موو نهو شتانه ي پئويسته
پروايان پي بينن، پرواتان هيناوه به خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**، بهو شيوه يه ي قورنان ده فهرمو ي
پرواي پي بينن، پرواتان هيناوه به كتيبه كاني خوا، به فريشته كاني خوا، به
پيغه مبه راني خوا، به پوژي دوايي، به نه خشه دانان و نه ندازه گيري كردني خوا،
به جيه جي كردني خوا، واته: (قَدَرٌ وَقَضَاءُ)، پرواتان هيناوه به هه موو نهو
شتانه ي، خوا به پيغه مبه ردا ناردووني، كه ده بي پروايان پي بهي تري.

نه ي نه وانه ي پرواتان هيناوه! **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**، پاري ز له خوا بكن، واته: له گه ل
خودا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** له سه ر بناغي پاري زكاريي مامه له بكن، با هه لسو كه و تان له خزمه ت
خو اي په روه ردگاردا بناغي كه ي بريتي بي له ته قوا، كه زور جار ان باسما ن كردوه و
له م نايه ته موباره كه شدا دوو جار ان فهرمان ي پيكر اوه، (ته قوا) بريتيه له له خو

ورىا بوون، ھۆشيارى و بىدارىيەك، تۆۋاللى بىكات سەلامەت و پارىزراۋ بى، لەۋە كە خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَدَّدُوا الْبِرَّ** لىت توۋرەۋ ناپازى بى، خواش **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَدَّدُوا الْبِرَّ** بە دوو شتان لە مرۆف ناپازى دەبى بە شىۋەيەكى گشتى:

يەكەم: ئەو ئەركانەى پىۋىستى كر دوون، بيانچوئى.

دوۋەم: ئەو قەدەغانەى بۆى داناون، بيانشكىئى.

كەۋاتە: تەقۋا ۋەك زانايان گوتوۋيانە، كۆكەرەۋەى ھەموو سىفەتە باشەكانە (جامع خصال الخير گلھا)، تەقۋا پابەندىيە بە كۆى ئايىن و بەرنامەى خواى پەرۋەردگارەۋە: بە تىروانىن و بووناسىيەكەيەۋە، بە ئيمان و عەقىدەكەيەۋە، بە پەرستش و دروشمەكانى خواپەرستىيەۋە، بە رەۋشت و ئاكارە بەرزو پەسندەكانەۋە، چ پەيۋەندىيان بە بۋارى تاككىيەۋە ھەبى، چ بە بۋارى خىزانىيەۋە، چ بە بۋارى كۆمەلەيەتيەۋە، ھەرۋەھا خۇرازاننەۋە بە ئەدەب و رەۋشتە كۆمەلەيەتيەكان، ھەرۋەھا پابەندىيە بە شەرىعەتى خواى پەرۋەردگارەۋە، لە پۋوى بەرپۋەبەردنى كۆمەلگاۋ سەرپەرشتىيەكردى و، سىياسەت و ھۆكمرانىيە و، ئابۋورىيە و ژيان و گۈزەران و، پەيۋەندىيە سىياسىيەكان و، پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتيەكان و، جەنگ و ناشتى و ... ھتدەۋە.

كەۋاتە: كە خوا دەفەر مۆى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَدَّدُوا الْبِرَّ** ئەى ئەۋانەى بروتان ھىناۋە! پارىز لە خوا بىكەن، ۋاتە: ئايىن و بەرنامەى خوا، چى پى فەر مومون ۋە رەيىگرن و پىۋەى پابەندىن، چ پەيۋەندىيە بە تىروانىن و بووناسىيەۋە ھەبى:

ا- كە بزانى، تۆ چى؟ ئەم كەردوۋنە چىيە؟ لە كۆيۋە ھاتوۋە؟ بۆ كۆى دەچى؟ تۆ بۆچى دروستكراۋى و، پىۋىستە چۆن بڑى و، بۆ كۆى دەچى؟ ژيانى دىنا چىيە؟ پۆژى دۋايى چىيە؟

ب- چ پەيۋەندىيە بە ئيمان و عەقىدەۋە ھەبى.

ج- چ په یوه ندى به بواری خواپه رستیی و په وشت و ئا کاره کان و هه لسوکه و ته کومه لایه تیه کانه وه هه بئ.

د- چ په یوه ندى به بواری هه لسوکه و ته سیاسیه کان و .... هتده وه هه بئ.

تیمه پیشتیش له باره ی ته قواوه زور شتمان باسکر دوه، به لام خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ**، نه ی نه وانه ی پرواتان هیتاوه! پاریز له خوا بکن، **وَلَتَنْظُرَنَّهُمْ** ما قدمت لغیر **هَر كَسَه** با سه رنج بدو رامینئ، چی پیشخستوه بو سبه ینئ، که قیامه ته؟ **وَاتَّقُوا اللَّهَ**، خوا **دو باره ی ده کاته وه**: پاریز له خوا بکن، **إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ**، به دنیایى خوا شاره زای نه ویه ده یکن، خوا **په نهان بینه وه**، په نهانزانه، نه ویه ده یکن خوا **زور شاره زایه تی**، هه له دل و ده روونتان وه، چ هاندرو پالنه ریک هه یه بو کرده وه کانتان، پاشان چونه تیی نه جامدانی کرده وه کان، چهنده ی به پیی شهرعو، چهنده ی لادانی تیدایه؟ چهنده ی بو خوا به وه، چهنده ی به شی نه فس و دنیای تیدایه؟ خوا ناگادارو شاره زای هه موویه تی.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ سَأُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ، وه ک نه وانه ش مه بن که خویان له بیر چوو، خواش خویانی له بیر بردنه وه، له شوینی دیکه دا، له سووره تی (التوبه) دا خوا ده فرموئ: **سَأُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ**، نه وان خویان له بیر چوو، خواش له بیرى چوون، به دنیایى هه مونافقه کان ده رچووانن، بیگومان له بیر چوونی خواش **واته**: وازی لیته تان و پشتگوئ خستن و گرنگی پی نه دان، نه گه رنا خوا **ده فرموئ**: **وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا**، مریم ۶۴-، واته: په روه ردگارت هه رگیز هیچ شتی ک فراموش ناکات و له بیرى ناچی، به لام وه ک چوون که سیک شتی ک له بیر ده چن و ناگای لی نامینئ، خواش **نه وانه ی پشتگوئ خستن و نیهمالی کردن وه ک له بیر چوون**، لیته ده فرموئ: **فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ**، خویانی له بیر بردنه وه، نینسان

وہختیک خۆی لە بېر بھن، مانای وایە ئاگای لە خۆی نابن، چ شتیک خێرو بەرژەودەندى تىدايە بىکات و، چ شتیک زیان و زەرەرى تىدايە خۆی لى بپارێزى، کاتیک مەرۆف لە خواى پەرورەدگار دەپچرێ، خۆی لى ون دەبن، مەرۆف کاتیک خوا لە یاد دەکات، کاتیک خوا ناناى، نجا هەر یەكجاریى نابناى، وەك مولحیدەکان، یاخود نابناى بەو واتایەى دەزانى خوا هەيە، بەلام فەرمانبەریى ناکات و وای مامەلە لەگەڵ دەکات کە هەر نەیناس و دان بە بوونیدا نەهینى، لە حالى وادا، مەرۆف خۆی لى ون دەبن، مەرۆف کاتیک وانا بوو بوونى خۆی دەزانى، قەدرۆ قىمەتى خۆی دەزانى، کە پەيوەست بى بە خواو، وەختیک لە خوا دادەبێ، خۆی لى ون دەبن، نازانى چيیە؟ نازانى لە کوێو هاتو؟ بوچی هاتو؟ بو کوێ دەچى؟ خاوەنەکەى کتيە؟ وەختى مەرۆف خاوەنى خۆی نەناسى، بە دلتیایى خویشى ناناى.

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾، ئا ئەوانەن دەرچووان، لە حوکمی زگماک دەرچوون، لە حوکمی عەقل دەرچوون، لە حوکمی شەرع دەرچوون، لێردا (فاسق) بە مانای دەرچوونى یەكجارەکییە، واتە: ئەوانە یەكجارەکیى لە حوکمی زگماک و، عەقل و لوژیک و، شەریعەتى خوا دەرچوون، وەك چۆن شەمەندەفەرێک کە لەسەر سکهکەى لادەدا، کارەساتى لێدەکەوێتەو، یاخود ئۆتۆمۆبیلێک کە لە جاده لادەدا، جارى وا هەيە دەکەوێتە تەقلەو هەپروون بە هەپروون دەبن، مەرۆفیش کە لە خوا دوور دەکەوێتەو، خوا دەفەرموى: ئەوانەن لادەران.

﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾، هاوەلانى ناگرى دۆزەخ لەگەڵ هاوەلانى بەهەشتدا یەكسان نین،

﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾، هاوەلانى بەهەشت، بەس ئەوانە سەرفرازو بە مراد گەشتوون، ئەوانەى دیکە بێمرادو پەنجەرۆو دەستخەرۆن، ئەوانى

دیکه سهر به هه‌ش و بیبه‌شن، به‌لام هاوه‌لانی به‌هه‌شت ههر ئه‌وانن به مراد گه‌یشتوو، به نامانج گه‌یشتوو، ئه‌و حکمه‌ته‌ی خوا ئه‌وانی بو هیناوه‌ته‌دی، له ژبانی خویندا هیناویانه‌ته‌دی، که بریتیه له به‌ندایه‌تی کردن بو خواو، هه‌لگرتنی ئه‌مانه‌تی خواو پاراستنی، جینشینایه‌تی کردنی خواو به‌پویه‌چوون و ژبان گوزه‌راندنی تاکیی و، خیزانی و، کۆمه‌لایه‌تی به‌پیی به‌رنامه‌ی خوا، که سه‌ره‌نجامیش مرووف له دنیا دا به‌خته‌وه‌ر ده‌بی و، له عه‌یداری و گونا‌ه‌باری دوور ده‌بی، پیک و راست و چاک و پاک و ساغ ده‌بی، له‌گه‌ل خووی و له‌گه‌ل خواو له‌گه‌ل خه‌لکدا، له پۆژی دوا‌ییشدا ده‌بیته‌خواه‌نی به‌هه‌شت، یان ده‌بیته‌هاوه‌لی به‌هه‌شت، چونکه وشه‌ی (صاحب) که به (أصحاب) کو ده‌کرته‌وه، هه‌م به مانای خواهن دی، هه‌م به مانای هاوه‌لیش دی.

ئه‌وه‌ش که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾، هاوه‌لانی ناگر، باخود خواه‌نانی ناگرو، هاوه‌لان، یان خواه‌نانی به‌هه‌شت، وه‌ک یه‌ک نین، شتیکی ناشکرایه، به‌لام خوا ﷻ شته‌ناشکرایه‌کانی‌شان پی ده‌فه‌رموی، بو نه‌وه‌ی لیمان تیکنه‌چی و له‌بیرمان نه‌چی، ئه‌مه‌ش زه‌مینه‌خۆشکه‌ره بو نه‌وه‌ی دوا‌یی ده‌یفه‌رموی: ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ الْفَائِزُونَ﴾، خواه‌نان یان هاوه‌لانی به‌هه‌شت، ههر ئه‌وانن سه‌رفرازن.

ئنجا که خوا ده‌فه‌رموی: خواه‌نان یان هاوه‌لانی ناگرو، خواه‌نان یان هاوه‌لانی به‌هه‌شت، وه‌ک یه‌ک نین، تو ده‌بی بزانی مرووف به‌چی ده‌بیه‌هاوه‌ل و خواه‌نی به‌هه‌شت؟ بیکومان به‌نیمان و کرده‌وه‌ی باش، ئه‌دی به‌چی مرووف ده‌بیته‌خواه‌ن و هاوه‌لی ناگری دۆزه‌خ؟ بیکومان به‌بی نیمانی و به‌کرده‌وه‌ی خراپ.

ئنجا خوا ﷻ دپته‌سه‌ر بابه‌تی دووهم، که له تابه‌تی (۲۱) دا خراوه‌ته‌پوو، ده‌فه‌رموی: ﴿لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَنِيعًا مُّتَصِّدَعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾، نه‌گه‌ر نه‌م قورانه‌مان دابه‌زاندبایه‌سه‌ر چایه‌ک، چایه‌که‌ت ده‌بینی به

زه‌بوونی و ملکه‌چی و، به پارچه پارچه بوویی و، به شەق و پەق بوویی له سام و هه‌یه‌تی خوا!

که‌واته: ئە‌ی م‌رؤ‌ف! قە‌دری ئە‌و فەرماشته‌ی خوا بزانه، که دایه‌زاندوه بۆ سەر ئیوه، به‌لێ سەر‌دا بۆ سەر دلی موباره‌کی موحەممەد ﷺ دایه‌زاندوه، به‌لام ئە‌ویش دوا‌یی خستوو‌یه‌ته عە‌ق‌ل و دلی هە‌موو ئە‌وانه‌ی شو‌نکه‌وتوو‌ینی، هەر که‌سه به ئە‌ندازه‌ی خۆی، ئە‌گه‌رنا وه‌ک خوا ده‌فرموی: ﴿وَلَنَزِيلُ رَبِّ الْمَالِئِينَ ﴿١٣٢﴾ نَزْلًا بِرُوحِ الْأَمِينِ ﴿١٣٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٣٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٣٥﴾﴾ الشعراء، واته: به دنیایی دابه‌زێناوه له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاری جیهانیانه‌وه، گیانی ئە‌مین‌دار دایه‌زاندۆ‌ته سەر دلی تۆ، تا‌کو له ترسێنه‌ران و وریا‌که‌ره‌وان بی، به زمانیکی عه‌ره‌یی پ‌رۆ‌شن.

به‌پ‌راستی ئە‌م ئایه‌ته موباره‌که، ئینسان تا‌کو تێیه‌وه پ‌امێتی ده‌یه‌تی!!

خوا ده‌فرموی: ئە‌گه‌ر ئە‌م قورئانه‌مان دابه‌زاندایه سەر چایه‌ک، که هێچ که‌س و هێچ شتی‌ک به پ‌ی زانیاری ئیمه له چیا سه‌خت‌ر نیه، چیا ئە‌وه‌ری ره‌ق و سه‌خت و به‌هێزو زه‌به‌لاحه، ئە‌گه‌ر قورئان دابه‌زیایه سە‌ری، ئە‌و چایه‌ت ده‌بینی به ملکه‌چی، به ترس و له‌رز پ‌نیش‌توو‌یی، به ک‌پ‌وو‌زاوه‌یی، ﴿مُصَدِّعًا﴾، هه‌روه‌ها به پارچه پارچه بوویی و به شەق و پەق بوویی ده‌تبینی، له ئە‌نجامی چیدا؟ ﴿مِنْ حَشِيَةِ اللَّهِ﴾، (الحَشِيَّةُ: هُوَ الْخَوْفُ مَعَ التَّعْظِيمِ)، (حَشِيَّة): بریتیه له ترسێک به مه‌زنگرتنی له‌گه‌لدا بێ، هه‌روه‌ها: (حَشِيَّة): بریتیه له سام و هه‌یه‌ت هه‌بوون به‌رانبه‌ر شتی‌ک، که له ئە‌نجامی ناسینی ئە‌و شته‌و ئە‌و زاته‌دا، سام و هه‌یه‌ت بێته دل‌ه‌وه، بۆیه خوا ده‌فرموی: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْمُلُوكُ﴾ ﴿٢٨﴾، فاط‌ر، واته: به دنیایی ته‌نیا به‌نده زانایه‌کانی خوا، سام و هه‌یه‌تی وه‌ک پ‌یو‌ستیان به‌رانبه‌ری هه‌یه، ﴿وَلِلَّهِ الْأَمْثَلُ نَصْرُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾، ئە‌و وێنا‌ه‌ش بۆ خه‌لکی دتینه‌وه، به‌ل‌کو بیر بکه‌نه‌وه.

خوای **عَلَّاهُ** دەر فرموی: ئەگەر ئەم قورئانەمان دابەزاندبایە سەر چیا بەک، چیا بەگەت دەبینی بە ترس و لەرز پێنشتوووی و بە زەبوونی و ملکەچی، بە شەق و پەق بووی، ئەو وێنەشمان بۆ دیتتەو، بۆ ئەو ییری لێ بکەینەو، بێر بکەینەو لە مەزنی و پایە بەرزنی ئەم قورئانە.

ئەنجا دێتە سەر بابەتی سییەم، کە ناساندنی خۆی بەرزو بێ وێنە، خوای **عَلَّاهُ** دەناسێت، لە میانێ بیست (۲۰) لە ناوێ هەر بەرزو سیفەتە هەرە پەسندەکانی دا، دەر فرموی: **هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**، ئەو خۆی، جگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، واتە: ئەو خۆی ئەم قورئانە دابەزاندووە بۆ ئێوە، ئەو خۆی لە ئایەتەکانی پابردوودا باسی کارەکانیمان کرد، چون پشگیری پێغەمبەر و پڕوادرانی کردو، چون دوو ھۆزە پەیمان شکێنەکی جوولەکە: (بنو قینقاع و بنو النضیر) ترس و لەرزێ خستە دڵ و، سزای دان، بە جۆریک خوشیان چاوەڕوانیان نەدەکردو، پڕوادرانی ئێگەریان بۆ دانەنا بوو، کە بەو شیوێ ترس و لەرز بچیتە دڵیان، ئەو شوێنانە تێیدا نیشتەجێ بوون، بە جێیان بھێلن، ئەو زاتە بریتییە لە **خَوَالِقَ** (اللە).

هُوَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، ئەو زاتە جگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، واتە: هیچ پەرستراویکی شایستە نیە، ئەگەر نا پەرستراوی ناشایستە زۆرن، بەلام پەرستراویک شایستە پەرستراو بێ، تەنیا ئەو، جاری دیکەش هەر گوتوومانە، (إله) لەگەڵ (اللە) دا لێک جیان، (اللە) واتە: خوا، ئەو زاتە خاوەن و بەدیهێنەر و پەیداکەر و پەرورەدگار و وێنەکێشی دروستکاروێکانە، بەلام (إله) واتە: پەرستراو، ئەنجا (اللە) هەر یەکیکە کە بە کوردی خۆی، بەلام (إله) دەگونجێ هەر یەکیک بێ، ئەگەر پەرستراوی راستەقینە بێ، کە خۆی، دەشگونجێ زۆر بن، ئەگەر ئێکیفای نەکرێ، بە پەرستی خوا، کە تەنیا ئەو شایستە پەرستراو، بۆیە ھەلەیه کە لە مانای (لا إله إلا الله) دا دەگوترێ: بێجگە لە خوا هیچ خۆیەک نیە، بەلکو دەبێ بگوترێ: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیە، چونکە (إله) بە مانای

پەرستراو (معبود)ە، نەك بە مانای خوا (الله)، ناوی عەلەمى خوايە، كە بە كوردیدی دەئین: خوا، بە فارسی دەئین: (خدا)، بە ئینگلیزی دەئین: (God -)، لە ھەموو زمانەکانی دنیا ناوی خوا ھەیە، ئەو زاتەى بەدبەینەر و پەرورەدگار و خواھەنى کائىناتە، چونکە ناسینی خوا، شتێكى خواپسک و زگماکە، لە دەروونی مرقۇفەکاندا.

بۆیە لە ھەموو زمانەکاندا مرقۇفەکان ناویان بۆ خوا دانائە، بە ھەموو ئەو زمانانەى ھەن، كە شارەزایانى زمان دەئین: زیاتر لە چوار (۴۰۰۰) زمان لە دنیا ھاھە، بەلام (الله) بە مانای (مالوھ) پەرستراو دى، ئنجا ئەو پەرستراو: (لا إله إلا هو)، ھىچ پەرستراویك نیە، واتە: ھىچ پەرستراویكى شایستەى پەرستراى بە ھەق نیە، جگە لە خوا.

﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ زانای پەنھان و ئاشکرايە، زانای نەبىراو و بىراو، زانای نا بەرھەست و بەرھەستە. ﴿هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ ئەو بەبەزەییەو مېھرەبان و بەخشنەدە، لە دنیا ھا بەبەزەییەو بەزەییەكەى ھەموو شتێكى گرتۆتەو: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ﴿١٨﴾ ﴿الأعراف﴾ بەلام لە پۆزى دوايدا بەزەییەكەى خۆى تايبەت دەكات بە برودارانەو: ﴿فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَنْقُوتُ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿١٩﴾ ﴿الأعراف﴾ ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ ﴿٢٠﴾ ﴿الأحزاب﴾ واتە: پەھیمیەتى خوا لە پۆزى دوايدا، تايبەتە بە برودارانى چاکەکارەو، بەلام پەھیمیەتى خوا، لە دنیا ھا ھەموو كەسى گرتۆتەو.

بۆیە من: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ئاوا واتا دەكەم: بە ناوی خۆای بە بەزەیی بەخشنەد، چونکە ﴿الرَّحْمَنُ﴾ واتە: بەبەزەیی و بەزەیی خوا لە دنیا ھا ھەموو لایەكە، بەلام بەخشنەدیی خواو مېھرەبانى خوا، لە پۆزى دوايدا تايبەتە بە برودارانەو: ﴿فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَنْقُوتُ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿٢١﴾ ﴿الأعراف﴾، یانى: تايبەتى دەكەم بەوانەوہى ئەھلى تەقوا بوون، نىمانیان ھەبوو و زەكاتیان داو، یاخود: خۆیان تەزكیە كردو.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ نَهْوِ خَوَايَهٗ، كَهَسِيكَهٗ جُغَهٗ لَهْوِ هِيَجْ
 پَهَرَسْتَاوِيَكْ نِيَهٗ، ﴿الْمَلِكُ﴾، حَوَكْمَرَانِ وَ بَالَادَهْسَتِ وَ دَهْسْتَرُوِيَشْتَنُوَهٗ،
 ﴿الْقُدُّوسُ﴾، پَاكْ وَ بِيخَهْوَشِ، بَنِي كَهْمْ وَ كَوْرِيَهٗ، ﴿السَّلَامُ﴾، سَهَرچَاوَدِي
 سَهَلَامَهْتِي وَ نَاشْتِي، يَاخُوْد دَايِيَنَكَهْرِي نَاشْتِي وَ سَهَلَامَهْتِي بُوْ دُرُوْسْتَكِرَاوَهْ كَانِ،
 يَاخُوْد: دُرُوْسْتَكِرَاوَهْ كَانِ وَ مَرْوُفْ وَ جَنْدِ، لَهْ دَهْسْتِي سَهَلَامَهْتِنِ كَهْ زَوْلَمِيَانِ
 لَتِي بَكَاتِ، ﴿الْمُؤْمِنُ﴾، دَلْنِيَاكَهْرِ، يَانِ بَهْ پَاسْتَدَانَهْرِي پِيغَهْمَبَهْرَهْ كَانِي بَهْ هَوِي
 مَوْعِجِزَهْ كَانَهْوَهٗ، ﴿الْمُهَيِّمُ﴾، بَهْ سَهَرِ رَاكَهْ يَشْتَوُو، ﴿الْعَزِيزُ﴾، بَالَادَهْسَتِ،
 ﴿الْجَبَّارُ﴾، مَلِيَنَكَهْ چَكَهْرِ، يَاخُوْد: چَاكَكَهْرَهْوَهٗ، وَاتَهٗ: شَتِيَكْ شَكَابِي چَاكِي
 دَهْ كَاتَهْوَهٗ، كَهْ سِيَكْ دَلِي شَكَا بَنِي دَلِي دِيَنِيَتَهْوَهٗ جِيَنِي خَوِي، ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾،
 خَوْ بَهْ گَهْوَرَهْ زَانِ، گَهْوَرَهْيِي رَهْ هَا هَهْرِ شَايَسْتَهْيِ خَوَايَهٗ، خَوَا خَوِي بَهْ بَهْرَزُو
 گَهْوَرَهٗ دَهْ گَرِي لَهْوِ شَتَانَهْيِ شَايَسْتَهْيِ نِيَنِ، ﴿سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾،
 پَاكِي بُوْ خَوَا لَهْوَهْيِ دَهْيَكَهْنَهٗ هَاوَبَهْ شِي وَاتَهٗ: خَوَا زُوْر دُوْوَرُو بَهْرَزَهٗ لَهْوَهْيِ
 نَهْوِ شَتَانَهْيِ هَاوَبَهْشِ بُوْ خَوَا دَانَهْرَهْ كَانِ دَهْ يَانِهْ رَسْتِي، هَاوَبَهْ شِي بَنِ، ﴿هُوَ اللَّهُ
 الْخَلِيقُ الْبَارِئُ﴾، نَهْوِ خَوَايَهٗ، بَهْ دِيَهِيَنَهْرُو پَهْيِدَاكَهْرَهٗ، يَاخُوْد: نَهْ نَدَازَهْ گِيْرِييَاكَارُو،
 پَهْيِدَاكَهْرُو دَاهِيَنَهْرَهٗ، ﴿الْمُصَوِّرُ﴾، وَنَهْ كِيَشَهٗ، ﴿لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾، نَاوَهٗ هَهْرِ
 چَاكَهْ كَانِ هِي وَيَنِ، نَاوَهٗ هَهْرَهٗ بَهْرَزُو پَهْسَنْدَهْ كَانِ تَهْنَهَا هِي خَوَانِ، ﴿يَسْبِغُ لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هَهْرَچِي لَهْ نَاسْمَانَهْ كَانِ وَ زَهْوِيْدَايَهٗ بَهْ پَاكِي دَهْ گَرِي،
 بِيخَهْوَشِي خَوَا رَادَهْ گَهْيَهْنِي، چَوْنَكَهْ خَوَا بِيخَهْوَشَهٗ، بَنِي هَهْ لَهْيَهٗ، بَنِي پَهْ لَهْيَهٗ، بَنِي
 لَهْ كَهْيَهٗ، ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نَهْوِ بَالَادَهْسْتِي كَارِ بَهْ جِيَيَهٗ، نَهْوِ زَالِي كَارْ زَانَهٗ.
 نَهْ مَانَهٗ بِيَسْتِ لَهْ نَاوُو سِيَفَهْتَهٗ بَهْرَزُو بَنِي وَنَهْ كَانِي خَوَا بُوُوْنِ، كَهْ خَوَا ﴿يَا
 لَهْمْ سَتِي ثَايَهْتَهٗ مَوْبَارَهْ كَهْدَا خَسْتَنِيَهٗ رُوُوْ.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی به که م:

فه مانکردنی خوا به پرواداران، که پارێز له خوا بکهن و سه رنج بدهن!
چییان بو قیامهت ساز کردوهو، وهک ئه وانه نه بن که خویان فه راموش
کردوهو، خواش خۆیانی له بیر بردوونه وهو، به کسان نه بوونی دۆزه خییان و
به هه شتیان، که ته نیا به هه شتیان به مراد گه یشتوو و سه رفران:

خو ده فه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلِنَنْظُرَ نَفْسَ مَا قَدَّمْتُمْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۸ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ۝۱۹ لَا يَسْتَوِي أَحَبُّ النَّارِ وَأَحَبُّ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ۝۲۰﴾

شیکردنه وهی ئهم، ئایه تانه، له هه شت برگه دا:

(۱)- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ﴾ ته ی ئه وانه ی پرواتان هیناوه! پارێز له خوا
بکهن، پشتریش له مانا گشتیه که یدا باسی ته قوامان کرد، (راغب الأصفهانی) دهحه ته ی
خوای لی بن، ناوا پێناسه ی ته قوا دهکات، ده لێ: (وَصَارَتِ التَّقْوَى فِي تَعَارُفِ الشَّرْعِ حِفْظُ
النَّفْسِ عَمَّا يُؤْتَم)، واته: وشه ی ته قوا له زارای شه رع دا، بریتیه له خو پاراستن له هه ر
گوناه بار که رێک.

تایا ئینسان به چی گونا بهار ده بن؟ به وهی ئه رکیک که خوا دایناوه،
بیچوینی، یان شتی که خوا قه دهغه ی کردوه، بیشکیتی، که واته: ته قوا، واته:
خو پاراستن له چواندنی ئه رکه کان و شکاندنی قه دهغه کان، بۆیه: ته قوا هه موو
شه ریهت ده گرته وه ئیو خۆی، چونکه شه ریهت هه مووی یان فه رمانه به

شتی پەسەندو چاک، ئنجا چ بە شیوەی فەرز بوون، چ بە شیوەی پەسەند بوون، یاخود پێگرتنە لە شتی خراپ، ئەویش دیسان چ بە شیوەی قەدەغە کردن، یان بە شیوەی بە ناپەسەند دانان، ئنجا تەوێش لە هەموو بوارەکانی بوونناسیی و تیروانین و، نیمان و عەقیدەو، پەرستشەکان و، پەروەشت و ئاکارەکان و، حەلال و حەرام و، ژیان و گۆزەران و، حوکم و سیاسەت و، ئابووری و.... هتەدا.

کەواتە: تەقوا کۆکەرەوێی تێکرای پابەندییەکانە بە شەریعەتەو، بۆیە خوا ﷻ نەوێندە لە قورئاندا دووبارە ی کردۆتەو.

ئایا ئینسان بە هۆی چییەو لە ژيانی خوێ وریا دەبێ و، ژيانەکە ی خوێ دەکاتە کێلگەیک بۆ پۆژی دوایی، ژيانەکە ی خوێ وای دەکات، هەمیشە بە شیوەیک پەفتار بکات، بە قازانجی پۆژی دوایی تەواو ببێ؟ بێگومان بە هۆی تەقواوە، بۆیە پێشێ خوا فەرمان دەکات بە تەقوا، ئنجا دەفەرموێ:

(۷) - ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾، با هەر کەسە سەرنج بدات، پامێنی، تێفکری چی بۆ سەبەینی پێشخستو!

کە دەفەرموێ: ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ﴾، نەفس لێردا کە بە نەزانراو (نکرة) هاتو، واتە: هەموو نەفسێک، هەموو کەسێک، (لأنَّ تَنكِيرَ النَّفْسِ فِي سِيَاقِ الْأَمْرِ يُفِيدُ الْعُمُومَ)، وشە (نَفْس) لێردا کە لە پەروێ فەرمان پێکردن دا، مانایەکی گشتییە، واتە: با هەموو کەس سەرنج بدات و پامێنی، ﴿مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾، بۆ سەبەینی چی پێشخستو، واتە: چی ئەنجام داو لە ژيانی دنیایدا، پێشخستو (خوێ خستو، بۆ سەبەینی؟ (الْغَدُ: الْيَوْمُ الَّذِي يَلِي يَوْمَكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ)، (غد) بریتییە لەو پۆژە بە دوای ئەو پۆژەدا دی، کە تۆ تێیدا.

کەواتە: (عَد) ئەمڕۆ ئیمە ئیستا تێیدا، (سەبەینی) یە کە دی، دەگوترێ: سەبەینی، بە یانی، بۆچی خوا ﷻ ناوی لە قیامەت ناو (عَد)؟ لە دوو پووەو:

أ- هەر که سیک مرد، یه کسەر ده چینه قوناغی بهرزه خ و دوا بی بهر وه قیامت ده چی.

ب- ژانی دنیا ش دوا ی تهو دی کۆتایی دی، یه کسەر قیامته تی به دوا دا دی.

که خوا **وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ**، (ل) ی سەر (غَد): (لَمْ الْعِلَّةُ أَي لِأَجْلِ الْغَدِ)، لامی پیناوه، یانی: له بهر به یانی و له پیناوی به یانی دا، به لام (ل) ی سەر **وَلْتَنْظُرْ**، (ل) ی فرمانه، بۆیه کرداری (تَنْظُرْ) ی پی زهنه دار (مَجْزُوم) بووه.

کهواته: خوا پیوستی کردوه له سەر هەر که سیک، که سه رنج بدات و رامی نی، چی بۆ سه بهینی که قیامته ته پیشخستوه! یانی: له پیناوی سه بهینی دا چی پیشخستوه؟ پیشخستنیش خوا زار و تهوه بۆ کرده وه یه که نه نجام ده در ی و، سوود و که لکه که ی دوا بی دی، وه که چۆن که سیک پیش خه لکی که ده که وه ی و ده بیته پیش قهر و لیان، یا خود پیشیان ده که وه ی تا کو بزانی له پیشیان وه چی هیه؟ نه گهر مه ترسییه که هه بی ناگاداریان بکاته وه، یان نه گهر زیانیک بی، بهس نه و تووش بی و خه لکه که تووش نه بن.

۳- **وَأَنْقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ**، (دووباره ی ده کاته وه) پارێز له خوا بکه ن، به دنیایی خوا شاره زای نه وه یه که ده یکه ن، دووباره کردنه وه ی: **وَأَنْقُوا اللَّهَ**، بۆ نه وه یه، نه و پسته ی: **وَأَنْقُوا اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ**، ی له سەر بنیات بنری، پارێز له خوا بکه ن، به دنیایی خوا شاره زای نه وه یه که ده یکه ن، کهواته: بزانی چۆن ره فتار ده که ن! نه وه ی پیشیده خه ن بۆ سه بهینی (بۆ قیامت) ی خۆتان، ده بی چاک لی ورد ببنه وه:

أ- هم له پرووی هاندهری نه نجام دانیه وه.

ب- هم له پرووی شیوه ی نه نجام دانیه وه.

ج- له پرووی چۆنیه تی و چه ندییه تییه وه، ههروه ها نه وه ی نه نجامی ده ده ن، چ په یه ندی به خۆتانه وه هه بی، چ په یه ندی به بنه ماله و خیزانتان، چ به دور و

بەرتان، چ بە كۆمە لگاتان، چ لە پووی پووحیی و مەعنەوویەو بە، چ لە پووی ماددیەو بە، چ لە پووی ئابووریەو، چ لە پووی كۆمەلایەتیەو، لە هەموو پووەكانەو باش سەرنجی لێ بدەن!

٤- ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ سَأُوا اللَّهَ﴾، وەك ئەوانەش مەبن خویان لە بیرچوو، لێردا وشە: ﴿سَأُوا اللَّهَ﴾، خویان لە بیرچوو، (نسیان) لە بیرچوون، بەکارهێناوە بۆ وازلێهێنان و پشت تێکردن، کە بە ئانقەست پشت لە شتێک بکەو، و پشتگوێی بخەو، ئەگەرنا مەرج نیە ئەو کەسە سەرپێچی لە فەرمانی خوا دەکات، خۆی لە بیر نەبێ، خۆی لە بیرە، بەلام گوێی پێنادات و پشتگوێی دەخات، کەواتە: بە کەسێک کە خوا دەناسێ و، گوناخ و تاوان و کوفرو خراپەش دەکات، پێی وانبەو وەبەر ئەم ئایەتە ناکەوێ، بۆ: من بەردەوام خوام لە بیرە، نەخێر!

وشە: ﴿سَأُوا﴾، لە بیریانچوو، خوازاووەتەو بۆ وازلێهێنان و پشت تێکردن و گرنگی و بایەخ پێ نەدان، بە بەلگەی ئەو کە خوا ﷻ لە سوورەتی (التوبة) ئایەتی (٦٧) دا دەفەرموێ: ﴿سَأُوا اللَّهَ فَاسَيَّهْم﴾، ئەوان خویان لە بیرچوو، خواش ئەوانی لە بیرچوو، واتە: ئەوان خویان پشتگوێ خست، خواش ئەوانی نادیدە گرت، وەك هەر نەبن، ئەگەرنا خوا شتی لە بیر ناچێ، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَبِيًّا﴾ ١١ مريم.

٥- ﴿فَأَنسَهُمْ أَنفُسَهُمْ﴾، خواش خۆیانی لە بیر بردنەو، (ف)ی ﴿فَأَنسَهُمْ﴾، بۆ ھۆکارە، واتە: لە بیربردنەو خۆیانی پەیدا بووی لە بیرچوونەو ئەوانە بۆ خوا بەرنامەی خوا، بۆیە کە ئەوان ئایین و بەرنامەی خویان لە بیر بردنەو فەرامۆش کردو، خواش ﷻ لە بیربردنەو خۆیانی تێدا ھێناوێ دێ و، وای لێکردوون خۆیان لە بیر بکەن، واتە: زەرەر و قازانجی خۆیان لەبیر بکەن، ھەڵبەتە دەبێ دلتیابین، مەبەست لەو کە خوا دەفەرموێ: ﴿فَأَنسَهُمْ أَنفُسَهُمْ﴾، خۆیانی لە بیر بردنەو، بەو واتایە نیە کە ھەر نەزانن ھەن، بەلکو واتە: قازانج و بەرژووەندی خۆیانی لە بیر بردنەو، چارەنووسی خۆیانی لە بیر بردنەو.

به لّام بۆچی خوا وای لیکردن؟ وه لّامه که ی دواتر له برهگی شه شه م دا دی.

به لّام بیگومان نه وه دهرهاویشته ی نه وه یه، که خویان له بیر چوو وه
 فهرامۆش کردوه، له نه نجامی نه وه دا نه وه حاله ته یان بۆ دروستبووه، وه ک
 زۆرجاری دیکه ش گوتوو مانه، به لّام خوا پالیداوه ته لای خو ی، له بهر نه وه ی به
 پیتی سیستم (نظام) یک نه وه حاله ته رویداوه، که خوا دایناوه، نه گهرنا خوا ﷻ
 که ده فهرمو ی: **يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَالْفُجَّارُ لَهُمْ**
 بیهو ی گومرای ده کات و، ههر که سن بیهو ی راسته ری ده کات، به دلنایی خوا
 ملی که س ناگری گومرای بکات، به لّام یانی: به پیتی سیستمی خوا خه لک گومرا
 ده بی، خوا چۆنی سیستم داناوه؟ وای داناوه تۆ نه گهر بهرنامه ی خوا تییگه ی
 و، له بهرچاوت بی و پتیه ی پابه ند بی، مانای وایه ری راست ده گری، به لّام
 نه گهر وازت له نایین و بهرنامه ی خوا هینا، وازت له راسته ری خوا هینا،
 مانای وایه سه رگهردان ده بی.

ئجا چونکه سه رگهردان بوونه که، به گو یردی سیستم (نظام) ی خویا وه،
 به پیتی ویستی خوای پهروه ردگاره، واگو تراوه، نه گهرنا خوا نه هاتوه، ملی که س
 باداو ری پی لاریکات! به لکو خوا نه وه هه موو پیغه مبه رانه ی ناردوون و،
 نه وه هه موو کتیبانه ی دابه زاندون، بۆ نه وه ی خه لک ری راست بگری، وه ک
 ده فهرمو ی: **وَأَمَّا شُعْرٌ فَهَدَيْتَهُمْ فَاسْتَجَبُوا أَمْرِي عَلَىٰ أَلْسِنَةٍ ۚ وَأَمَّا قُلُوبُهُمْ**
 تیمه گه لی (هه وه) مان رینمایی کرد بوو، به لّام نه وان کویریان به سه ر رینمایی
 دا هه لّبارد، بیگومان خوا ﷻ به زۆر ملیان ناگری، چونکه نه گهر به تۆبزی
 ملیان بگری و بیانیه یته وه سه ر راسته ری، نه وه کاته مانایه ک بۆ تاقیکردنه وه ی
 مرو و ف نامینیه وه، خوا دروستکاروانی دیکه ی زۆرن، که له فه رمانی ده رنا چن
 وه ک فریشته کان، که به س خوا ﷻ ژماره یان ده زانی، هیه چیان له فه رمانی خوا
 ده رنا چن، ده یوانی مرو و فیش و بخو لقی نی، به لّام ویستوو یه تی مرو و ف کاتینیک
 بی، بۆ خو ی ری راست بگری، یان نه گری.

له سوورەتی (الجائیة) دا خوا دەفەرموی: ﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكَ كَمَا نَسِفْنَا لَقَاءَ يَوْمِكَ هَذَا﴾ ۳۶، گوێراش: تەمبۆ تێمە له بیرتان دەکەین، وەک چۆن تێو دیداری نەمبۆتان له بیر کرد بوو، بێگومان خوا ﷻ شتی له بیر ناچێ، واتە: پشتگوێیان دەخەین و نادیدهیان دەگرین و بایەخیان پێ نادەین، چونکە له سوورەتی (طه) دا، دواى ئەوەی فیرعهون له موسا ﷺ دەپرسێ: ﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى﴾ ۵۱، ئەدی سەدەکانی پێشەو، بەسەرھات و حالیان چۆنە؟ موساش ﷺ دەفەرموی: ﴿قَالَ قَالَ عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَصِلُ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾ ۵۲، گوێ: زانیارییەکی (هی ئەو سەدانەو ئەو گەلە پێشووانە) له لای پەروەردگارمە، له نووسراویکدا، پەروەردگارم ئە لێی تێکدەچێ و ئە له بیرى دەچێ.

وشە (نِسْيَان) له زمانى عەرەبییدا بە دوو واتایان هاتو:

أ- واتایەکیان بریتیه له (سَهْو) نینسان ناگای له شتێک نەمێنێ، ئەوەش بۆ خوا ﷻ مەحاله.

ب- مانایەکی دیکەى (نِسْيَان) کە بریتیه له په یوه ست (لازم)ى مانایەکی، ئەک خودی مانایەکی، بریتیه له وازلێهێنان و پشتگوێخستن، ئنجا لێرەدا خوا ﷻ بەو واتایە بۆ خۆی بەکاری هێناوه، دەبێ ورد بین له سەرنجدانی وشەکانی فەرماشتی خوا ﷻ.

(۶) ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾، (ئەوانەى خوايان فەرماوێشکردو، خواش ﷻ وای لێکردوون کە خۆیان فەرماوێش بکەن و خۆیان پشتگوێ بخەن)، ئەوانە لادەران، یانی:

أ- له داخوازی زگمەک و ناخى خۆیان، لایانداوه، مڕۆڤه‌کان له ناخه‌وه بۆ خوا تینوو و عه‌وداڵ و شه‌یدان، به‌لām ئەوانه‌ گوێیان نه‌داوه به‌و بانگکردنه‌ى ناخ و خوارسکیان.

ب- له حوکمی عه‌قڵ و لوژیک لایانداوه، چونکە عه‌قڵی مڕۆڤ مڕۆڤ پāl پێوه ده‌نێ، به‌ده‌یه‌ینه‌رو خاوه‌نى خۆی بناسێ و، بۆی وه‌فادار بێ.

ج- له حوکمی شه‌ریعه‌ت و وه‌حیی و سرووش، کە خوا دایه‌ زاننده‌و بۆ پێغه‌مبه‌ران، له‌وه‌ش لایانداوه، ئەوانه‌ن دهرچووان، ئەوانه‌ وه‌ک چۆن شه‌مه‌نده‌فرێک له‌ سکه‌کەى

دهترازی، یان سه یاره یه ک له جاده لاده دا، یان ولاخیک لاده داو تووشی هه لدر ده بی،
ئه وانه بهو شیوه یه ده رچوون و، لایانداوه و لاده رو ده رچووی راسته قینه ن.

(۷) - ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾، هاوه لانی ناگر (ناگری دۆزه خ) له گه ل
هاوه لانی بهه شتدا یه کسان نین، ده شگونجی، ﴿أَصْحَابُ﴾ که کۆی (صاحب) ه به
مانای خاوه نان بی، خاوه نانی ناگری دۆزه خ و، خاوه نانی بهه شت یه کسان نین،
بیگومان شتیکی ناشکراو پروونه که به کسان نین، به لام مروّقه کان زورجاران شته ناشکراو
پروونه کانیشیان له بیر ده چنه وه، بویه خوا ﴿يَتَلَوْنَ﴾ شتی پروونیشمان بو پروون ده کاته وه،
چونکه سه ره نجامی هه موو مروّقه کان بهو راستیه وه بهنده، که تو بزانی: ئه گه ره له
روژی دوا پیدا بی به هاوه لی ناگری دۆزه خ، یان خاوه نی ناگری دۆزه خ، زور جیا ده بی
له که سیک که ده بیته خاوه ن و هاوه لی بهه شت، هه رچهنده زانیان گوتوو یانه: خوا
﴿يَتَلَوْنَ﴾ ئه مه ی فهرمووه، وه ک زه مینه خوشکهر بو ئه وه ی دوا بی دی.

(۸) - ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ الْفَائِزُونَ﴾، خاوه نان و هاوه لانی بهه شت، هه ره ئه وانن
سه رفرازو به مراد گه یشتوو، (فوز) یش: ﴿ثَبُلَ الْمُطْلُوبُ مَعَ وُصُولِ السَّلَامَةِ﴾، وه ده سه ته یانی
داواکراو، و پرای ده سه ته بهر کرانی سه لاهه تی و بی مزه په تی.

مەسەلەى دووهم:

خستنه پووى پايه بهرزیى قورئان، كه نهگەر خوا دایه زانداپایه سهر چیاپه کی سهخت و پهق، له سام و ههیه تی خوا ترس و لهرز دایده گرت و، شەق و پهق ده بوو و، نهو جوړه وینانهش به مه بهستی بیر کردنه وه و په نده وه گرتنى خه لک، خوا ده یانخاته روو:

خوا ده فه رموو: ﴿لَوْ أَرْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَشِيعًا مُّصَدَّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (۵)

شیکردنه وى ئەم ئایەتانە، له چوار برگەدا:

(۱) ﴿لَوْ أَرْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ﴾، نهگەر ئەم قورئانه مان دابه زانداپایه سهر چیاپه ک، یانی، نهو قورئانه ی تاکو ئەو کاته دابه زیوه، تاکو سووڤه تی (الحشر) دابه زیوه، ههروه ها له ههر شوینی دیکه شدا كه ناماژه به قورئان ده کات، واته: نهو قورئانه ی تاکو ئەو کاته ی خوا نهو ئایه ته ی فه رموو، نهگەر ئەم قورئانه مان دابه زانداپایه سهر چیاپه ک، ﴿عَلَى جَبَلٍ﴾، ههر چیاپه ک، ههرچه نده زۆر سهخت و بهرزو قایم و مه حکم ب، چی لێده هات؟

(۲) ﴿لَرَأَيْنَاهُ خَشِيعًا مُّصَدَّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾، به جه ختکردنه وه، نهو چیاپه ت له ترس و سامی خوا، به ملکه چیی و زه بوونی شەق و پهق بووی ده بینى، ﴿مُصَدَّعًا﴾، به پارچه پارچه کراوی و، ههلا ههلا بووی ده تبینی، له زمانى کوردیى دا ده لئ: ههلا ههلا بوو، شەق و پهق بوو، پارچه پارچه بوو، ﴿مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾، له بهر سام و ههیه تی خوا، له بهر ده رککردنی پێگه ی بهرزو بى وینه ی خوا ﴿عَلَى﴾.

(۳) ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾، نهو وینانهش بو خه لکی دینینه وه.

(۴) ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾، به لکو بیر بکه نه وه.

(سُبْحَانَ اللَّهِ) خوا له گهل بهنده کانیډا چهنده به لوفت و کهږم و به بهزه ییه!

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ الزمر، ۲۷ لهم قورئانه دا له هه موو وینه به کمان بو خه لکی هیئاو ده وه، خوا ګڼ تهو هه موو وینه به بو خه لک دینیت ته وه، بو ته وه ی بیر بکه نه وه و راپیښ، چونکه له نه نجامی وینه کان دا، مروؤف هه موو هه سته وه ده کانی ده که ونه کار، لیرده دا که ده فهرموئ: نه گهر نه م قورئانه مان نارد بایه سهر چیا به ک، بهو جوړی لی ده هات، که مه به ست ههر چیا به که، ههر که س چیا به ک له نیزیک خو یه وه، نه گهرنا له سهر ناستی گو ی زه وی، بهر زترین چیا چیا ی هیما لایه یه وه، بهر زترین لوو تکه ی لوو تکه ی تیفریسته، که (۸۸۶۴) مه تر له ناستی ده ریاوه بهر زه، ننجا نهو چیا بهر زه بینه بهر چاوی خو ت، نه گهر قورئان دابه زیبایه سهری، نهو چیا به ترس و له رزو سام و هه یه ټیک ی گه وره دایده گرت، کرووزانه وه و ملکه چیه کی گه وره، پاشان شق و پهق ده بوو، له بهر چی؟ له ترسی سام و هه یه تی خوا ګڼ.

(القرطبي) له ته فسیری ته م تابه ته دا ده لن: (حَثُّ عَلَى تَأْمُلِ مَوَاعِظِ الْقُرْآنِ، وَبَيِّنَ أَنَّهُ لَا عُذْرَ فِي تَرْكِ التَّدْبِيرِ، فَإِنَّهُ لَوْ خُوطِبَ بِهَذَا الْقُرْآنِ الْجِبَالُ مَعَ تَرْكِيبِ الْعَقْلِ فِيهَا، لَانْقَادَتْ لِمَوَاعِظِهِ، وَلَرَأَتْهَا عَلَى صَلَابَتِهَا وَرَزَانَتِهَا خَاشِعَةً مُتَضَعَةً، أَيْ مُتَشَفِّقَةً مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ، وَالْخَاشِعُ: الذَّلِيلُ. وَالْمُتَضَعُ: الْمُتَشَقِّقُ. وَقِيلَ: خَاشِعًا لِلَّهِ بِمَا كَلَّفَهُ مِنْ طَاعَتِهِ، مُتَضَعًا مِنْ خَشْيَتِهِ)^(۱).

واته: هانیداوه بو بیر کړنه وه له ناموز گاریه کانی قورئان و، خوا ږوونی کړدو ته وه، هیچ که س بیان وی نیه له وه دا که له قورئان پانه میښی و بیر نه کاته وه، چونکه نه گهر چیا به کانیښ به م قورئانه دو ټر ابا نایه، به لام عه قل و هو ښان پټد رابایه، ملکه چ ده بوون بو ناموز گاریه کانی قورئان، (خاشع) بریتیه له زه بوون و ملکه چ، (مُتَضَع) یش واته: (مُتَشَقِّق)، پارچه پارچه بوو، له ټبوون،

هه‌ندی‌کیش گوتوو یانه: که ده‌فهرموی: ﴿خَشِعَا﴾ واته: ملکه‌چ ده‌بوو بۆ خوا، له سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه که نه‌رکداری کردوه، فه‌رمانبه‌ریی خوا بکات، پارچه پارچه ده‌بوو له سام و ترسی خوا ﷺ.

عه‌بدوللای کوری عه‌بباس (خوا لیبیان رازی بن)، له پوو‌نکردنه‌وه‌ی نه‌م نایه‌ته موباره‌که‌دا گوتوو یه‌تی: (لَوْ أَنِّي أُنْزِلْتُ هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ حَمْلُهُ إِيَّاهُ، تَصْدَعُ وَخَشَعَ مِنْ ثِقَلِهِ وَمِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ، فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ النَّاسَ إِذَا أُنْزِلَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ، أَنْ يَأْخُذُوهُ بِالْخَشْيَةِ الشَّدِيدَةِ وَالتَّخَشُّعِ) (أخرجه الطبري: ۳۴۰۰۴) واته: (خوا ده‌فهرموی): نه‌گهر نه‌م قورنانه‌م دابه‌زاندبایه سه‌ر چیا به‌ک و نه‌رکدارم کردبا پیی، پارچه پارچه و ملکه‌چ و زه‌بوون ده‌بوو، له‌به‌ر قورسای ته‌وه‌ی خراوه‌ته سه‌ری و، له ترس و سامی هه‌یه‌ته‌ی خوا، خواش فه‌رمانی به‌خه‌لک کردوه، که قورنانی دابه‌زاندوونه سه‌ر، به ترس و سامیکی زۆره‌وه و به ملکه‌چی و زه‌بوونییه‌کی زۆره‌وه، فه‌رمایشی خوا وه‌ر بگرن.

هه‌ندی‌کی دیکه‌ش له زانایان، بۆ وینه (الطبري) رایه‌کی دیکه‌ی بۆ مانای نه‌م نایه‌ته هیه: (وَقِيلَ الْخَطَّابُ لِمُحَمَّدٍ ﷺ: لَوْ أَنِّي أُنْزِلْتُ هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ، لَتَصْدَعُ لَكِنْ بُتْنُكَ وَقُوَيْنَاكَ عَلَيْهِ)، پوو دواندن له موحه‌مه‌ده ﷺ: نه‌گهر نه‌م قورنانه‌م دابه‌زاندبایه سه‌ر چیا به‌ک، پارچه پارچه ده‌بوو، (به‌لام دامانه‌زاندوته سه‌ر دل و ده‌روونی تۆ، تۆمان چه‌سپاندوه به‌هتیز کردوه، که ته‌حه‌ممولی بکه‌ی و خوئی بۆ رابگری.

مه سه له ی سیه م و کو تایی:

وه سفگردنی خوا به بیست (۲۰) له ناوو سیفته بهرزو بئ وینه کانی،
یتشی ده یانژمیتم، هه ر به بیژه عه ده بییه کانی خو یان: (۱- الله، ۲- لا إله إلا
هو، ۳- عالم الغیب ۴- والشهادة، ۵- الرحمن، ۶- الرحیم، ۷- الملک، ۸- القدس،
۹- السلام، ۱۰- المؤمن، ۱۱- المهیمن، ۱۲- العزیز، ۱۳- الجبار، ۱۴- المتکبر، ۱۵-
الخالق، ۱۶- الباری، ۱۷- المصور، ۱۸- له الأسماء الحسنی، ۱۹- یسبح له ما فی
السموات والأرض، ۲۰- الحکیم).

شیانی گوته: ﴿هُوَ اللَّهُ﴾ سئ جاران دووباره بۆتهوه:

۱- ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾.

۲- ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾.

۳- ﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ﴾.

به لām وشه ی (هو) زۆر له وه زیاتر دووباره بۆتهوه: ۲۰۱: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ
إِلَّا هُوَ﴾. نه مه دوو، ۳: ﴿هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾. نه مه سئ، ۵۰۴: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾. نه مه پینج، ۶: ﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ﴾. نه مه شهش، ۷: ﴿هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾. نه مه چهوت.

چهوت جاران وشه ی (هو) لیته دا هاتوه، هه لبه ته نه م سوږه تی (الحشر)
چل (۴۰) جاران پتر باسی خوا ﴿تَبَارَكَ﴾ تیدا هاتوه، به ناوی عه له م (الله) و
پاناوی (هو)، پاناوه کانی دیکه که بو خوا به کارهاتوون، به لām نه گهر کرده وه و
سیفته کانیشی که هاتوون، بیانژمیتم، له و ژماره یه ش زیاتره.

خوا ده فهرموئ: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ
الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾. ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيِّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾. ﴿هُوَ اللَّهُ

الْخَلْقِ الْبَارِئِ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١١﴾

شىكرىدەنەھى ئەم سى ئايەتە، لە نۆزەدە بىرگەدا:

۱- ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، ئەو خوا كەسكىكە، جگە لەو ھىچ پەرستراوىك نىيە، زانايان دەلێن: (ھۆ) پاناوى جياكرىدەنەھە (فصل) يە بۆ ناديار، ئەو خوايەى پىشتىر باسكراو، خوا ئەو دەناسىن، (ھۆ) يانى: ئەو خوايەى باسكرا، ﴿اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ئەو خوايە ئاوايە، ھەندىكىش گوتوويانە: (ھۆ: صَمِيرُ شَأْنِ اسْتِثْنَاءٍ)، (ھۆ) پاناوى حال (شان) ھە، بۆ دەستپىكرىدەنە، ھەندىكىش گوتوويانە: ﴿هُوَ اللَّهُ﴾، ﴿صَمِيرُ الْغَيْبَةِ عَائِدٌ إِلَى اللَّهِ﴾، واتە: پاناوى ناديار بۆ لای خوا دەچىتەو، يانى: ئەو.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگە لەو ھىچ پەرستراوىك نىيە، زۆرجاران گوتوومانە: پەرستراوىتىيى خوا، واتە:

۱- ئەوپەرى خۆشويستى.

۲- ئەوپەرى سام و ھەيەت بەرانبەر ھەبوون.

۳- ئەوپەرى پشت پى بەستى.

۴- ئەوپەرى مل بۆ كەچكردن.

۵- ئەوپەرى لىترسان.

۶- ئەوپەرى بە گورەو بەرز و بە مەزنگرتن.

ھەموو ئەمانە دەبى بۆ خوا بى، ھەر كامىك لەوانە بۆ جگە لە خوا بوو، ئەو جگە لە خوايە پەرستراو، دەبى ھەموو ئەوانە تەنيا بۆ خوا بن، ھەر كامىك لەوانە بۆ جگە لە خوا بى، ئەو شتە پەرستراو، ئىنجا چ خواو شعوورو

هسته، وهک مرؤف و، فریشتهو، جند، چ بئ ههست و شعوره، وهک ماددهی بئ ژیان و، هه‌واو ناره‌زوو، دارو به‌ردو...هتد.

(۲) - ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، خوا زانای په‌نهان و ناشرایه، نهمه چه‌ند واتایه‌کی هه‌ن:

أ- ﴿الْغَيْبِ﴾ چاوهک، واته: (مَا غَابَ عَنِ الْإِحْسَاسِ) نه‌وهی نادیاردهو ناکه‌وئته به‌ر پکئفی هه‌سته‌کان، (الشَّهَادَةِ) واته: (مَا حَضَرَ) نه‌وهی ناماده‌یهو به‌ره‌سته.

ب- یاخود: زانای په‌نهان و ناشرایه.

ج- یاخود: (عَامَ مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ)، زانای نه‌وهی بووهو نه‌وهی ده‌بئ.

د- یاخود: زانای دنیاو دواړوژه، واته: دنیا که تئستایه‌و دواړوژ که په‌نهانه.

(۳) - ﴿هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾، نه‌و به به‌زه‌یی به‌خشنده‌یه، ﴿الرَّحْمَنُ﴾، له‌سه‌ر کئشی (فَعْلَانْ)، وهک (عَظْبَان و عَطْشَان)، نه‌و سیفه‌تانه ده‌لالت له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کهن، که له حاله‌تی کرده‌یی دایه، ﴿الرَّحْمَنُ﴾ واته: (الَّذِي يَرْحَمُ غَيْرَهُ فَعْلًا) نه‌و که‌سه‌ی به‌کرده‌وه نه‌نجامده‌رو، به‌کاره‌ئته‌ری به‌زه‌یه، له‌گه‌ل جگه له خویدا، ﴿الرَّحِيمُ﴾ چاوه‌کی ره‌حمه‌ته‌و، ریزگه‌ی (فَعِيل) ده‌لالت له‌سه‌ر چه‌سپاویی ده‌کات، به‌لام ریزگه‌ی (فَعْلَانْ) ده‌لالت له‌سه‌ر تازه بوونه‌وه ده‌کات، بویه خوا ﴿رَحِمَ﴾ ره‌حمه‌ته‌که‌ی له دنیا‌دا بو هه‌موو که‌سه‌و، تازه ده‌بئته‌وه بو هه‌موویان، به‌لام له دواړوژدا سیفه‌تی به‌زه‌یه‌که‌ی چه‌سپاوه‌و، ته‌رخانکراوه بو پرواداران، وهک خوا فهرموویه‌تی: ﴿وَرَحِمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ ﴿فَسَأْكُتِبُهَا لِّلَّذِينَ يَنْفُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۱۸) ﴿الْأَعْرَافِ﴾ واته: به‌زه‌یی من هه‌موو شتیکی گرتوته‌وه، (واته: له دنیا‌دا)، به‌لام له دواړوژدا تایبه‌تی ده‌که‌م به‌وانه‌وه‌ی پاریز ده‌کهن و، پروا دئین به‌نایه‌ته‌کاښان و، زه‌کات دده‌ن.

(۴) - ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، نه‌و نه‌و خویایه‌یه که جگه له‌و هیچ په‌رستراویک نیه، نهمه به‌یه‌کگرتنی خوا (توحید الله) یه له په‌رستراویتئیدا، خوا ﴿عَلَّمَ﴾ وهک جه‌تخرکندنه‌وه دووباره‌ی کردوته‌وه.

(۵) - ﴿الْمَلِكُ﴾، ھۆكۈمران، (الْمُتَمَرِّفُ الْمُطْلَق) سەرپەرشتیارو بالادەستى رەھا، (الْحَاكِمُ الْمُطْلَق) ھۆكۈمرانى رەھا، (الْأَمْرُ وَالْأَثَرُ الْمُطْلَق) ھەرمانكارو قەدەغەكارى رەھا.

(۶) - ﴿الْقُدُّوسُ﴾، پاك و بېخەۋش، خۇندراۋىشتەۋە: (الْقُدُّوس)، واتە: پاك و بېخەۋش لە ھەر كەم و كۆپىيەك و لە ھەر پەلەيەك.

ئىنجا كە لە دۋاي ﴿الْمَلِكُ﴾، خوا **خَوَى** بە ﴿الْقُدُّوسُ﴾ پېتناسە كىردۈە، (اخْتِزَاسٌ عَنِ ظَنِّ النَّاسِ مِنْ تَصَرُّفَاتِ الْمُلْكِ)، بۇ ئەۋەي خەلك كومانى وانەبى، ۋەك چۈن ھۆكۈمرانانى دىكە دەبىنن، ستەم و خراپە دەكەن، خۋاي بەرزىش ۋايە! نا، خوا ھەرە پاك و ھەرە چاك و ھەر بېخەۋشە.

ۋشەي: ﴿الْقُدُّوسُ﴾ ەيش، لە (قَدَس) دۋە ھاتۋە، (الْقَدَسُ: السُّطْلُ لِأَنَّهُ يَتَطَهَّرُ بِهِ)، سەتلى ناۋ پاك و خاۋىنىي پى دەكرى، ھەرۋەھا: (الْقَادُّوسُ: الْإِنَاءُ الَّذِي يُخْرَجُ بِهِ الْمَاءُ) (قَادُّوس): بىرىتە لەۋ دەفرەي ناۋى پى لە كانىي و ھەۋزۋ بىر دەردەھىتىرى و ھەلدەھىتىجىرى.

(۷) - ﴿الْسَّلَامُ﴾، سەلامەت لە ھەر كەم و كۆپىيەك، ﴿الْسَّلَامُ﴾، بە چۋار واتابان مانابان كىردۈە:

يەكەم: (الَّذِي سَلَّمَ مِنْ كُلِّ نَقْصٍ وَعَيْبٍ)، ئەۋ زاتەي سەلامەت بوۋە، لە ھەر كەم و كۆپىيەك و لەكەيەك.

دوۋەم: (الْمُسْلِمُ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْجَنَّةِ)، ئەۋ زاتەي سەلام لە بەندەكانى دەكات لە بەھەشتدا، ﴿سَلَّمَ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَجِيمٍ﴾ **سەلەم** ەيس.

سىيەم: (الَّذِي سَلَّمَ الْخَلْقَ مِنْ ظُلْمِهِ)، ئەۋ زاتەي دروستكارۋەكانى لە ستەمى ۋى سەلامەتن، كە ئەۋ زولمىيان لى بكات.

چۋارەم: (الَّذِي يُسَلِّمُ عِبَادَهُ)، ئەۋ زاتەي بەندەكانى سەلامەت و بى بەلا و بىمەزەپەت دەكات.

(۸) - ﴿الْمُؤْمِنُ﴾ دُنیاکەر، ئەمیش بە چەند واتایەکی مانا کراوە، بەلام پێم وایە دووانیان لە هەموویان زیاتر بەرچاوو دیارن:

یەكەم: (الْوَاهِبُ الْأَمْنُ لِعِبَادِهِ مِنْ عَذَابِهِ)، ئەو زاتەی هێمنیی بەخشیوە بە بەندهکانی، لەوێ سزایان بدات (تەگەر ئەوان فەرمانبەریی بۆ خوا بکەن).

دووهم: (الْمُصَدِّقُ رُسُلَهُ بِالْمُعْجَزَاتِ)، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ﴾ ۱۷ یوسف، واتە: (وَمَا أَنْتَ بِمُصَدِّقٍ لَنَا)، تۆ بەراستدانهری تێمەنی، واتە: خوا پێغەمبەرانێ خۆی بە راستداناوو، وایکردووە راستیی و سەر راستییان چەسپاو بێ، بە هۆی ئەو موعجیزانەوێ پێی داون.

(۹) - ﴿الْمُهَيِّئُ﴾ چاودێر، بەسەر راگەشتوو، واتە: بەسەر بەندهکانی رادهگات و چاودێریانەو ناگای لێیانە، (هَيِّمَنَ يُهَيِّمُنْ فَهُوَ مُهَيِّمٌ)، بە مانای (رَقِبَ يَرْقُبُ فَهُوَ رَقِيبٌ) واتە: چاودێریی کرد، چاودێریی دەگات، ئەو چاودێرییکارو بەسەر راگەشتووێ.

(۱۰) - ﴿الْعَزِيزُ﴾ زَال و بالادەست، چەند واتایەکیان بۆ لێکداونەو، بەلام من زیاتر بە مانای زَال و بالادەست مانام کردووە، هەندێک لە زانایانیشت دەلێن: (الْعَزِيزُ: الْقَاهِرُ)، ملپێکەچکەر، یان: (الْعَزِيزُ: الَّذِي لَا يُوجَدُ لَهُ نَظِيرٌ)، ئەو زاتەی وێنەی نیە، یان (الْعَزِيزُ: الْغَالِبُ)، واتە: بالادەست و، زَال و، بە مانای بەهێزیشیان لێکداووەتەو، من هەندێک لەو مانا لێکداونەوانەم بێ بەهێز نین، ﴿الْعَزِيزُ﴾، یانی: بالادەست و زَال و زاتیک، کە کەسەکان و شتەکان دەخاتە ژێر پکێفی خۆی.

(۱۱) - ﴿الْجَبَّارُ﴾، ملپێکەچکەر، (الْمُذِلُّ وَالْمُكْرِهَ، وَجَبَرْتُ اللَّهَ: عَظَمْتُهُ، وَجَبَرْتُ الْفَقِيرَ: أَصْلَحَهُ، وَالْجَبَّارُ: الَّذِي لَا تُطَاقُ سَطَوَتُهُ)، بە مانای ملپێکەچکەر و ناچارکەر، (جَبَرْتُ اللَّهَ) واتە: مەزنیی خوا، هەروەها ﴿الْجَبَّارُ﴾، بە مانای چاککەر دی، دەگوترێ: (جَبَرْتُ الْفَقِيرَ) واتە: بابای هەزاری (وەک شکاو بووبێ) چاک کردووە، وەک چوون تێسقانیکی دەشکێ، هەڵدەبەسترتەو.

دىسان: ﴿الْجَبَّارُ﴾ نەو زاتەيە ھېچ كەس ناتوانى خۇى بۇ توورەيى و زەبرى وى رابگرى.

(۱۲) - ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾، خۇ گەورەكەر، خۇ بەگەورەزان، تېمە كە بەكارى دىنين بۇ مروۋفەكان، دەلىين: ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ واتە: خۇ گەورەكەر، يانى: گەورە نىيە، بەلام خۇى گەورە كردو، بە دلىيايش بەو واتايە بۇ خوا بەكارنايەت، چونكە خوا ﷻ پىويستىي بە تەكەلوف نىيە بۇ سيفەتەكانى و، ئەوپەرى گەورەيى و مەزنىي ھەيە:

زانايان (الْمُتَكَبِّرُ) يان بە پىنچ واتايان بەكارھىناو:

۱- ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ زانايان بە (ذُو الْكِبْرِيَاءِ) يان لىكداوۋەتەو، خواۋەنى گەورەيى.

۲- ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ واتە: (تَكَبَّرَ عَنْ كُلِّ نَقْصٍ، وَتَعَزَّزَ عَمَّا لَا يُلِيقُ بِهِ)، خوا گەورەيە لە ھەر كەم و كورپىيەك و، مەزنىە لە ھەر شتىك كە شايسىتەي نىيە.

۳- ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ (الْمُتَمَتِّعُ عَنِ الْإِنْقِيَادِ)، واتە: ئەو زاتەي رى نادات، بەوۋى ملكەچ بى بۇ جگە لە خۇى، چونكە جگە لە خۇى ھەموويان دروستكراوۋەكاننى.

۴- ھەندىكىشان: ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ يان بە (الْعَالِي) واتە: بەرز، لىكداوۋەتەو.

۵- ھەندىكىش گوتوويانە: (الْمُتَكَبِّرُ: الْكَبِيرُ الْمُطْلَق) واتە: ئەوپەرى گەورە، گرنگ ئەوۋەيە (الْمُتَكَبِّرُ) بەو واتايە نىيە كە بۇ مروۋفەكان بەكاردى و، لە راستىدا ھەندىك لە سيفەتەكانى خوا ﷻ، وەك دوايى لە فەرمايشتىكى پىغەمبەردا ﷺ دىيىتىن، تەنيا بۇ خوا شايسىتەن، تەنيا خوا (خالق) ە، تەنيا خوا (مُصَوِّر) ە، تەنيا خوا (بَارِئ) ە، تەنيا خوا (رَازِق) ە، تەنيا خوا (مُتَكَبِّر) ە، واتە: ئەوپەرى گەورەيى تەنيا ھى خوايە ﷻ و بەس شايسىتەي ئەو.

بۆيە نەگەر يەككىك لە دروستكراوۋەكان، خۇى بە گەورە بگرى، شتىكى خراپى كردو، چونكە: يەكەم: خۇى چواندوۋە بە خواي پەرورەدگارەو، دووۋەم: شتىكى ناھەقى كردو، كە لە قەبارەو ئەندازەي خۇى، خۇى بردۆتە دەرى.

(۱۳) - ﴿سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾، پاکیی بۆ خوا له وهی ده یکن به هاویه شی.

ئجا خوا ده فهرموئ: ﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ﴾، ئەو (خوا) ئەندازەگیریکاره و، پەیداکارو داهێنەر، وێنەکێشە.

(۱۴) - ﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ﴾، واتە: ئەو خوا ئەندازەگیریکاری شتەکانە (بەپێی ویستی خۆی)، (خالق): (المُقَدِّرُ لِلْأَشْيَاءِ عَلَى مَقْتَضَىٰ إِزَادَتِهِ).

(۱۵) - ﴿الْبَارِئُ﴾، پەیداکارو داهێنەری شتەکان، یاخود: جیاکەرەوهی هەندیک له شتەکان له هەندیکان.

(۱۶) - ﴿الْمُصَوِّرُ﴾، پەیداکاری وێنەکان، یاخود: پێکھێنەری شتەکان لەسەر شێوهی جیا جیا، (تصویر) یش یانی: (التَّخْطِيطُ وَالتَّشْكِيلُ)، وێنەکێشان و دیمەن پێدانه.

ئجا ئەم سێ سیفەتە ی خوا: ﴿الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ﴾، وەک (ئەبوو حامیدی غەزالی) گوتوووەتی: هەر شتێک کە پەیدا دەبن، پێشێ ئەندازەگیریی بۆ دەکری، دوایی پەیدا دەکری، دوایی وێنە و دیمەنتیکی تایبەتی پێ دەدری.

(۱۷) - ﴿لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ﴾، ناوە هەرە پەسندو چاکەکانی هەن، چونکە: ﴿الْحُسْنَىٰ﴾ (مُؤَنَّثٌ) ی (أَحْسَن) ه، واتە: هەرە چاک و پەسند.

(۱۸) - ﴿يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، هەرچی له ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، پاکیی بۆ دەردهبرێ، بێ خەوشیی و، بێ پەلەیی و بێ عەیبیی بۆ دەردهبرێ، ئجا ئەو بێ خەوشیی و بێ پەلەیی و بێ کەم و کوڕییە ی خوا، هەم له زاتیدا، هەم له سیفەتەکانیدا، هەم له ناوەکانیدا، هەم له حوکمەکانیدا، هەم له دروستکاراوەکانیدا، هەم له کردووەکانیدا، له هەموو ڕوویە کەوه خوا بێ عەیبەو، بێ پەلەو بێ کەم و کوڕیەو، بە پێچەوانەشەو: له هەموو ڕوویە کەوه، خوا خاوەنی هەموو سیفەتە بەرزو پەسندو بێ وێنەکانە.

(۱۹) - ﴿وَهُوَ أَعَزُّ إِلَهِكُمْ﴾، ئەو زانی کاربەجێیە، ﴿الْحَكِيمُ﴾، یان: بە مانای خاوەن حیکمەت، یاخود یانی: کاروبارەکان بە ڕێکویی و، بەو پەری لێزانی و کارامەیی ئەنجام دەدات.

كۆتایی تەفسیری ئەم نایەتە موبارەكانە، بەم فەرمايشتەى خواى پەرورەدگار دىنين، كە پىغەمبەر ﷺ لەلايەن خواوہ دەيگيرتەوہو فەرمايشتيكى قودسيه:

{ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي، فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا، قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ } (أخرجه أحمد: ٩٣٤٨، وأبو داود: ٤٠٩٠، وابن ماجه: ٤١٧٤، وابن حبان: ٥٦٧١)، واتە (خوا دەفەرموێ) گەورەیی (پەها) پۆشاکمەو، مەزنی (پەها) کراسمە، (رداء) ئەو پۆشاکە بە کە سەرتا پادەپۆشێ، (إزار) یش ئەو پۆشاکە بە پۆ بەشیکی جەستە بە کاردێ، هەلبەتە لێرەدا خوا ﷻ دەبەوێ ئیمە حالی بکات، نجا هەر کەسیک ناکوکییم لەگەڵدا بکات، لەسەر یەکیک لەو دوو سیفەتانە: گەورەیی یان مەزنی، فریتی دەدەمە نێو ناگری دۆزەخەو.

شایانی باسە: ئیمە لە بارەى ناوو سیفەتەکانى خواوہ، لەم تەفسیرەماندا، لە تەفسیری سوورەتەکانى دیکەدا کە رابردوون، هەم لە سوورەتى (الأعراف)، هەم لە سوورەتى (الإسراء)، ناماژەيە کمان داوہ، لە چەند شوێنیکى دیکەش، بۆ وێنە: لە سوورەتى (الزمر)، کورتە باسیکمان کردوہ، بۆيە ئیوہى بەرێز لە برايان و خوشکان، کە بتانەوێ لەوبارەوہ زیاتر شارەزا بن، حەوالەى ئەوێتان دەکەمەوہ، ئەو شوێنانەى رابردوون.

هەر وەها ئیمە لە مەوسووعەى: (ئیمان و عەقیدەى ئىسلامی)دا، بەرگى سێھەمان تەرخان کردوہ، بۆ توێژینەوہ لە بارەى ناوو سیفەتە بەرزو بى وێنەکانى خواى پەرورەدگارەوہ، هەر وەها لە مەوسووعەى: (الإسلام کما يتجلى في کتاب الله)دا، دیسان لە گیتی سێھەمدا، بە تەفصیل باسى ناوو سیفەتەکانى خواى بەرزو مەزغان کردوہ.

لێرەدا كۆتایی بە تەفسیری سوورەتى (العشر) دىنين و، لە خواى بەخشەر دەپارێنەوہ، یارمەتیمان بدات، زیاتر لە فەرمايشتەکى تێبگەين، دڵ و دەرووتمان پاکتر بکات، بۆ ئەوہى چاکتر لە فەرمايشتى خوا تێبگەين، بێگومان مرووف بە

ئەندازەى ئەو، كە عەقلەكەى پاك دەبى و، دَل و دەروونەكەى پاك و چاك دەبى، زياتر لە ماناو مەبەستى فەرمايشتى خوا تێدەگات، دوايش دەتوانى كە لەكەل ئەو ماناو مەبەستە بەرزو بە پێزانەى فەرمايشتى خوادا، كارلىك بكات، پراكتیزەيان بكات و جێبەجێيان بكات، لە ژيانى تاكىي و خێزانى و كۆمەڵايەتى و سياسىي خویدا، خوا لەو كەسانەمان بگيرى و، يارمەتییان بدات كە زۆرترين بەهرە لە قورئان وەربرگين و، زۆرترين بەهرەش بە دەورووبەرى غۆمان بگەيەنين، بەهۆى قورئانەوه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فیسری سوورہ تی

الممتحنہ

دەستبیک

بە پێزان!

تەمبۆ کە (۹) ی ڕەمەزانی سالی (۱۴۴۱) ی کۆچی، بە رانبەر (۲۹/۴/۲۰۲۰) ی زایی، لە شاری هەولێر، خوا پشٹیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الممتحنة) یان (الممتحنة)، سەرەتاش وەک عادەتی خۆمان پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە حەوت (۷) بڕگەدا دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سوورەتی (الممتحنة) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە لە سەرچەم سەرچاوەکانی تەفسیر و سوننەتدا، لە (مصحف) هەکاندا کە لە دێر زەمانەوه بوون، هەر بە ناوی سوورەتی (الممتحنة) ناسراوه، هەڵبەتە هەندیکیشیان وا گوێ دەکەن دەلێن: (الممتحنة)، ئەویش بە بۆنەی وشەی (فَأَمْتَحِنُوهُمْ) وه، کە خوا دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۚ إِنَّهُنَّ لَأَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ ۚ﴾ (الممتحنة).

وەک گۆمان وشەی (الممتحنة) بە دوو جۆر گۆراوه:

۱- (الممتحنة).

۲- (الممتحنة).

واتە: بە مانای ناوی بکەر، ناوی بەرکار (اسم فاعل، واسم مفعول)، (الممتحنة) واتە: تاقیکەر، وه، (الممتحنة) واتە: تاقیکراوه، تنجا ئەگەر (الممتحنة)

بى، مەبەست پىنى ئايەتى ژمارى (۱۰) ى ئەم سوورەتە موبارەكەيەو، سوورەتەكە پالداوۋەتە لاي ئايەتەكە واتە: ئەو وشەيەي لەو ئايەتەدايە، كراو بە ناو بۆ سوورەتەكە، ھەروەك چۆن سوورەتى (البقرة) بەسەرھاتى مانكاكە كە لە سەرەتاي سوورەتەكەو ھاتو: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾ ۷۷ البقرة، كراوۋەتە ناوى، ھەروەھا زۆربەي سوورەتەكان، بۆ ويئە: سوورەتى (آل عمران) لە وشەي (آل عمران) ەو ھاتو، ياخود وشەي (إمتحان) پالداوۋەتە لاي كۆي سوورەتەكە، وەك چۆن بە سوورەتى (براءة)، (التوبة) گوتراو: (الفاضة) ئابرووبەر، لەبەر ئەو ى سوورەتى (التوبة)، يان سوورەتى (براءة) زۆر پەردەي لەسەر نەتەيەكانى دەغل و موناقيق و دلئەخۆشەكان ھەلداوۋەتەو، ناويان لىناو: (الفاضة) يانى: (الفاضة للمنافقين)، ئابرووبەري دەغلەكان، ئەو ئەگەر (الممتحنة) بى.

بەلام ئەگەر وشەكە (الممتحنة) بى، ئەو (آل)ەكە بۆ ناساندنى (عهد)، (للتعريف العهدي) و مەبەست پىنى ئافرەتتىكى ديارىيكراو، كە زانراو بە پاي زۆربەي زانايان (أم كلثوم بنت عتبة بن أبي معيط)، كە يەكەمىن ئافرەت بوو لە گەرمەي صولحى حودەيبىيەدا ھات و، لە نىمانەكەيدا تاقىكرايەو، (الممتحنة) واتە: ئافرەتتىكى تاقىكراو، دەشگونجى (آل)ەكە بۆ ناساندن و بۆ تىكرا (جنس) بى، يانى: (النساء الممتحنات) ئافرەتە تاقىكراوكان.

ئەو دوو ناو زياتر باون: (الممتحنة) و (الممتحنة)، بەلام (السيوطي) لە (الإتقان في علوم القرآن) دا كە كىتەيىكى نايابى خۆيەتى لە بارەي زانستەكانى قورئانەو، ھەردو ناوى: (سورة الإمتحان) و (سورة المودة) شى باسكردوون و، پالداونە لاي كىتەيى (جمال القراء) ى (علي السخاوي).

دووھەم: شۈئىنى دابەزىنى:

ئەم سوۋرەتە بە يەككەنگى زانايان سوۋرەتتىكى مەدېنەيىيە، واتە: لە قۇئاغى دووھەمى ژيانى پېغەمبەردا ﷺ، لە قۇئاغى دۋاي چوۋنى پېغەمبەرى خوا ﷻ لە مەككەو بۆ مەدېنەدا، دابەزىو، چ لە ئىو خودى شارى مەدېنەدا دابەزىيى، يان لە دەوروبەرى، يان ھەندىكى لەۋى و ھەندىكى لەۋى، گرنگ ئەۋىيە ئەم سوۋرەتە مەدېنەيىيە، چونكە ۋەك دۋايى باسى دەكەين، ھەندىك لە ئايەتەكانى ئەم سوۋرەتە لە روۋى جوگرافىيەو لە مەككە دابەزىون، لە كاتى نازاد كەردنى مەككەو، ھىنانەدەرى لە چىنگى ھاۋبەش بۆ خوا دانەرەكان دا، ھەندىك گىردراۋەش ھەن، دۋايى باسيان دەكەين، كە پېغەمبەرى خوا ﷻ دۋاي نازادكەردنى مەككە، پەيمانى لە ئافرەتان ۋەرگرت، لە ئىۋاندا خىزانى ئەۋو سوڧيان (ھىندى كچى عۆتە) ھەۋو، كە ھىندى قسەى كەردوون لە خىزمەت پېغەمبەرى خۋادا ﷺ، ئاشكراشە ھىندى كچى عۆتە لە دۋاي نازاد كەردنى مەككە، مەسۇلمان بۋو، كەۋاتە كە دەگوتى: فلان سوۋرەتە مەدېنەيىيە، ماناي وانىە ئايەتەكانى ھەموۋيان لە مەدېنە دابەزىون واتە: لە قۇئاغى دۋاي كۆچكەردنى پېغەمبەرى خوا ﷻ بۆ مەدېنە، چ لە ئىو خودى مەدېنەدا، يان لە دەوروبەرى، باخود لە مەككە، يان لە ھەر شۈئىتىكى دىكە دابەزىين.

سىيەم: ژمارەى ئايەتەكانى:

بە يەككەنگى ژمىرەرانى ئايەتەكانى قورئان، ئەم سوۋرەتە سىزە (۱۳) ئايەتە، ھەندىك لە ئايەتەكانى درىژن و بە ئەندازەى چەند ئايەتتىك دەبن، بە زۆرى سۈۋشتى قورئاننى مەدېنەيىش ۋايە، لەبەر ئەۋەى قورئاننى مەدېنەيى ياساكانى تىدا باسكراون، ياساكانىش پىۋىستىيان بە وردەكارىي و روۋنكەردنەۋەى زياتر دەكات.

چۈرەم: رىزەندىيى لە موصحف و لە دابەزىن دا:

ئەم سوورەتە موبارەكە لە (مصحف) دا ژمارە شەست (۶۰)، واتە: لە سوورەتى (الفاتحة) ۋە كە دىيى لە لاي راستەۋە، نۆرەي ژمارە شەست (۶۰) ى ھەيە، لە دابەزىنىشدا بە پىي راي (جابر بن زيد) ژمارە نەۋەدو دوو (۹۲) ى ھەيە، واتە: پىش (النساء) و دواي (المائدة) دابەزىۋە، لە سالى شەشەمى كۆچىدا، زۆرەيى ئايەتەكانى دواي پىكھاتنى خودەبىيىھە، ھەندىكىشان دواتر دابەزىون.

پىنجەم: نىۋەرۈكى:

تەۋەرى بنەرەتتىي ئەم سوورەتە، برىتيە لە ھۆشدارىي پىدانى مسولمانان و ئاگادار كەردنەۋەيان، بەلكو سەرزەشتكر دىيان لە ھەبوونى پەيۋەندىي دۆستايەتتىي و خۆشەۋىستىي لەگەل ئەھلى كوفردا، بەھۆي نىزىكىيى و خزمەتتەۋە، پروونكەرەۋانى قورئانىش لەسەر ئەۋە يەكران، كە ئايەتتى يەكەم بە بۇنەي نامە ناردنەكەي (حاطب بن أبي بلتعة) ۋە بۇ كافرەكانى قورەيش، ھاتۆتە خوار.

منىش دەلىم: وىراي ئايەتتى يەكەم، ئايەتتى دوۋەم و ئايەتەكانى دوايىشى ھەتا نۆيەم، ھەر بەۋ بۇنەيەۋە ھاتوونە خوار.

بەۋ بۇنەيەۋەش خۋاي كارزان و مېھرەبان ﷺ نامۇزگارىي مسولمانانى كەردۋە كە ئىبراھىم (عليه السلام)، ئەۋانەي لەگەلى بوون و شوئنى كەۋتوون، بىكەنە سەرمەشق، كە بە پروون و راشكاۋىي بە خەلك و كۆمەلگايەكەي خۇيانىان گوتۋە، ئىبراھىم (عليه السلام) گوتۋىيەتتى و، ئەۋانەي لە خزمەتتەشيدا بوون گوتۋىيەنە: مەگەر بېۋا بە خۋاي تاك بىتن، نەگەرنا لىتان بەرىين، حاشاتان لىدەكەين و رق و دوژمنايەتتىيمان كەۋتۆتە نىۋان، ھەتا ھەتايە.

بەلّام دوايى خۇاى بەرزو مەزن وەك ھەلاۋاردىتىك باسى ئەوانەى كردوھ، كە لە پرووى دىن يان ژىنەوھ دژايەتتىى مسولمانان ناكەن، ئەوانە پىتان لى نەگىراوھ نەى مسولمانىنە! كە لەگەلياندا ھاوكارو چاكەكاربن، ھەرچەندە بىپىرواش بن.

دوايى باسى چۆنىەتتىى مامەلەى مسولمانان كراوھ، لەگەل ئافرەتانيكدا كە لە لاي ئەھلى كوفرەوھ دىن و، بە كۆمەلگاي ئىسلامىيەوھ پەيوەست دەبن، ھەرۈھە ئافرەتانيك كە ئامادە نىن، وەك مېردەكانيان ئيمان بىتن، چ كۆچيان لەگەل كردبن بۆ مەدىنە، چ ھەر لە مەككە بەجىمابن، كە پىويستە پياوانى برۋادار دەستبەرداريان بن، ھەر وەك چۆن ئافرەتاني برۋادار، دەبى دەستبەردارى مېردە كافرەكانيان بن.

ئىنجا باسى پەيمان وەرگرتتى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە ئافرەتاني برۋادار كراوھ، وەك سەرۋكى كۆمەلگاۋ دەولەتتى ئىسلامى، كە پەيمانىكى چەند برگەيىھ، لىيان وەرەگرى، ھەلبەتە دواى ئەوھى ئيمانان ھىناوھ، واتە: ئەو پەيمانە زياتر گرېبەستىكى سياسىي و كۆمەلايەتتىيە، ھەرچەندە لە برگەكانى پەيمانەكەدا ھەيە: نابى ھاوبەش بۆ خوا دابىنن، نابى قەتل بكەن، نابى دزىي بكەن، نابى زىنا بكەن، نابى بوختانىك بكەن لە نىوان دەست و پىيەكانى خۇياندا واتە: مىناللىك كە ھى مېردەكەيان نىھ، پالى نەدەنە لاي مېردەكەيان، ھەرۈھە نابى سەرپىچى لە پىغەمبەرى خوا ﷺ بكەن، لە ھەموو ئەو شتە پەسندانەدا كە فەرمانيان پى دەكات.

لە كۆتايىشدا پىگىرى لە مسولمانان كراوھ كە دۆستايەتتى كەسانىكى بىپرواى غەزەب لىگىراو بكەن، كە ھىچ ئومىدىنكىيان بە پۆژى دوايى نىھ.

شەشەم: تاییه تمه نندیه کانی:

تیمه شەش تاییه تمه نندیمان کهوتوونه بهرچاو، که نهم سوورپه ته جیا ده که نه وه له سوورپه ته کانی دیکه:

۱- به پروونترین شیوه مسوڵمانان قه ده ده کراون، له هه بوونی دۆستایه تی و کهین و بهین له گهڵ ته هلی کوفردا، به تاییه ت له حائیکدا که دژایه تی نیسلام و مسوڵمانان ده کهن، نهمه له تاییه ته کانی: (۱) و (۲) و (۳) دا، زۆر به پروونی باسکراوه، نهم مه سه له یه ش وه ک دوایی کورته باسیکی له باره وه ده خهینه پروو، له زۆر له تاییه ته کانی قورئاندا باسکراوه، له بهر نه وه زۆر گرنگ و هه ستیاره له هه موو کات و رۆژگار ده کاندا، به لām له م سوورپه ته دا نهم بابته، به ئیمتياز باسکراوه.

۲- باسی سه رمه شق بوونی ئیبراهیم (علیه السلام) و هاوه لانی کراوه له و بواره دا^(۱)، به لām داوای لیبوردن له خوا کردنی ئیبراهیم (علیه السلام) بۆ بابی (نازه ر)، له و به سه رمه شق گرتنهیدا هه لآوێردراوه، خوا (جل جلاله) فرمویه تی: ئیوه ئیبراهیم و هاوه لانی و شوێنکه وتووانی بکه نه سه رمه شقی خۆتان، له وه دا که نیزیکی و دۆستایه تی ته هلی کوفر نه کهن، ته هلی کوفر یک که سه نکه رتان لێ ده گرن و دژایه تی تان ده کهن و، ههر ئیوه یان بۆ هه لیکه وی، په لامارتان ده دهن و زیانتان پێ ده گه یه نن، نه ک بیروایانی لاشه رو ته با، نه وان حوکمیکی دیکه یان هه یه که دوایی باسی ده کات، به لām له و به سه ر مه شق گرتنه ی ئیبراهیمدا (علیه السلام)، خوا نه وه ی هه لآوارد وه که ئیبراهیم داوای لیبوردنی بۆ بابی کردو، ده فه رموی: له وه دا چاوی لیمه کهن، هه رچه نده ئیبراهیم (علیه السلام) پێغه مبه ری خواش بووه، به لām له وه دا نه یی کهاوه، هه رچه نده نه ویش بی نا له سه ر به لیتیک بووه که ئیبراهیم (علیه السلام) به بابی داوه، له سوورپه تی (التوبه) دا، خوا (جل جلاله) وه ک پروونکر نه وه و پاسا وانه وه ی هه لۆیسته که ی ئیبراهیم (علیه السلام) ده فه رموی: ﴿وَمَا كَانَتْ أَسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَيِّهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدٍ وَعَدَهَا إِتَاهَ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

(۱) بواری دۆستایه تی نه گرتن له گه ل ته هلی کوفردا.

۳- التوبة، داواي لىيوردن كىردى ئىبراھىم بۇ بابى (كە داواي لىيوردى بۇ لە خوا كىرد)، ھەر بە ھۆى ئەوۋە بوو كە بەلئىن و گىتتىكى پىدا بوو، بەلام داواي ئەوۋى بۆى دەرگەوت دوزمنى خىوايە، دوورى لىگىرت، ئىبراھىم ﷺ زۆر بە بەزەيى و پەرۋش بوو، زۆرىش ھىدىي و مەند بوو.

ئەمەش لە ئايەتى (۴) و (۵) و (۶) داسكرائە.

۳- ئەو راستىيە روونكرائە ئەوۋە كە كافرانى لاشەرو تەبا، پىگىرى لە مسولمانان نەكرائە لە كەلئاندا چاك بن، بەلكو فەرمانىشان پىكرائە ھەم چاكەي مەعنەويى، ھەم چاكەي ماددىيان لەگەلدا بگەن، لە ھەموو قورئاندا لىرەدا زىاتر ئەو بابەتە بەو روونىي و ئاشكرائە باسكرائە، لە ئايەتى (۷) و (۸) و (۹) دا.

۴- تەنيا لەم سوورەتەدا باسى تاقىكرائە ھۆى ئافرەتانى كۆچكەرى خۆ بە برودار ناسىنەر كراۋە، لە ئايەتى ژمارە (۱۰) دا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْتَحِرْنَ﴾ (۱۰).

۵- تەنيا لەم سوورەتەدا وردەكارىي چۆنىەتتى چارەسەرى كىشەي نىوان مىردى كافرو ژنى مسولمان، يان ژنى كافرو مىردى مسولمان كراۋە، لە ئايەتەكانى ژمارە (۱۰) و (۱۱) دا و، لە ھىچ شۆبىتىكى دىكەدا لە قورئان بەو روونىي و راشكاييە، كە ھەك گىرت و كىشەيەك كە ھاتۆتە پىش، باس نەكرائە، بەلئى لە سوورەتى (البقرة) دا خوا باسى ئەوۋ دەكات: ئەي پىاوانى برودار! ئىۋە ئافرەتى ھاوبەش بۇ خوا دانەر مەھىتن، ھەرۋەھا ئافرەتانى ئىماندارىش مەدەنە پىاوانى ھاوبەش بۇ خوا دانەر: ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّىٰ تُؤْمِنُ وَلَا أُمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ حَتَّىٰ تَمُوتَ﴾ (۱۰) ﴿وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبَّةٌ مُّؤْمِنٌ حَتَّىٰ تَمُوتَ﴾ (۱۱) ﴿وَلَوْ أَعْبَبَكُمْ أَوْلِيَّكُمْ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ. وَبَيِّنَ الْبَيِّنَاتِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (۱۲) (البقرة، لە سوورەتى (النور) بىشدا خوا ﷻ دەرەرمۇ: ﴿إِنَّ الزَّانِيَ لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ﴾ (۲۳).

النور، بەلەم لەوئى بە تايبەت لە بارەى ھاوبەش بۆ خوا دانەرەنەووە ئەووە باسکراو، بەلەم لێرە وەك چارەسەرکردنى ئەوئى كاتىك پىاو مسوڵمان دەبى و ژنەكەى كافەر، يان ژن مسوڵمان دەبى و مێردەكەى كافەر، چۆن چارەسەر دەكرى، بە تايبەت لە نێوان دەولەتى تىسلامى و، قەوارەى ئەهلى كوڤردا؟! تەنيا لەم سوۋرەتەدا ئەووە باسكراو.

۶- پەيمان وەرگرتنى پىڤەمبەرى خوا ﷺ لە ئافرەتانى برۋادار، وەك گرێبەستىكى سياسى كۆمەلەپەيى، چونكە پىشى ئيمانپان هەبوو، تنجا پەيمانپان لى وەرگراو، پەيمان لىوەرگرتنەكە بۆ ئيمان هێنان نەبوو، بە بەلگەى ئەووە كە خوا دەفەرموى: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَابِعَنَّكَ** (۱۲)، كەواتە: ئافرەتەكان، برۋادارن، تنجا پەيمان بە پىڤەمبەرى خوا ﷺ دەدەن، پەيمان پێدانەكەشيان بۆ ئەووە كە ھاوبەش بۆ خوا دانەنن، چونكە جارى وایە مسوڵمانانىش تووشى شىرك دەبن، هەروەها كە دزى نەكەن و، زىنا نەكەن و، مندالى خۆيان نەكوژن و، مندالى جگە لە مێرديان پالندەنە لای مێرديان بە فرت و فێل، هەروەها سەرپىچى لە فەرمانى پىڤەمبەر ﷺ نەكەن، لە هەموو ئەو شتە چاك و پەسندانەدا كە فەرمانيان پى دەكات.

هەوتەم: دابەشکردنى ئایەتەكان بۆ دوو دەرس:

دەرسى يەكەم: ئایەتەكانى: (۱ - ۹)، هەر نۆ ئایەتەكەش، باسى بابەستىكى يەكجار گرنگ و هەستیار دەكەن، كە چۆنپەيى مامەلە كردنى مسوڵمانانە، لەگەڵ كەسانىكدا كە بىپروا و پشت لە ئايىن و پەيامى خوان، ئەوانىش بە گشتى دوو جورن:

۱- جورىكيان و پراى بىپرواى، دژى دىن و ژىنى مسوڵمانانىش و، هەميشە بۆ زيان لێدانپان لە بۆسەدان و لىيان دەخەفتن.

۲- جورىكيشيان هەرچەندە بىپروا، بەلەم لەگەڵ برۋاداراندا گونجاو و تەبان، نە دژى دىنيان و نە دژى ژىنيان.

خوای دادگەر رو کاربەجى **يَايَا**، بە روونىي نوقتەي خستۆتە سەر پىت، بۆ چۆنيەتتى مامەنە کردن لەگەڵ ھەركام لەو دوو جوۆرە بېيروايەدا.

دەرسى دووهم: چوار ئايەتى كۆتايى سوورەتى (الممتحنة) يان (الممتحنة) دەگریتە خۆي، ئايەتەكانى: (۱۰ - ۱۳)، ئەو چوار ئايەتە موبارەكەش، سى بابەتى گرنىكان باسكردوون:

بابەتى بەكەم: ئافرەتانى كۆچكردوو بۆ لای مسوڵمانان و قەوارە سياسىيەكەيان، پيويستە تافىي بكرىنەو، دوای زاندرانى مسوڵمانەتتى و ئيماندارىەتتيان بحەوتندرىنەو، نەگيردرينەو بۆ لای ئەھلى كوفر بە گشتىي و، مېردە كافرەكانيان بە تايەت.

بابەتى دووهم: چۆنيەتتى پەيمان وەرگرتنى پىغەمبەرى خوا **يَايَا** لە ئافرەتانى بىروادارو، بەندەكانى ئەو پەيمان و بەلئىنە.

بابەتى سىيەم: پىگىرى كردن لە بىرواداران، كە بە ھىچ بيانوو و پاساويكەوە نيزىكىي و دۆستايەتتيان لەگەڵ ئەھلى كوفردا ھەبى، كە ھىچ ئومىديكيان بە پۆژى دوايى، سزاو پاداشتى خوا نە.

شايبانى باسە: زانايبانى روونكەرەو، قورئان و سوننەت و سپرەي پىغەمبەرى خوا **يَايَا**، زۆر كىشەو مشتومريان بوو، لەو بارەو كە ئايا نامەكەي: (حاطب بن أبي بلتعة) **يَايَا**، لە كاتى فەتھى مەككەدا بوو، لە سالى ھەشتەمى كۆچيدا، يان لە كاتى صولھى حودەيبىيەدا بوو، لە سالى شەشمى كۆچيى دا؟

ھەرچى زۆربەيانن رايان وايە: لە سالى ھەشتەمى كۆچيدا بوو، واتە: لە كاتى نازاد كردنى مەككەدا، ھەندىكىشيان رايان وايە لە سالى شەشمى كۆچيدا بوو، لە گەرمەي صولھى حودەيبىيەدا، ياخود بەر لەوھى بچن بەرەو مەككە، كە دوايى صولھى حودەيبىيەي لى كەوتەو، پيش وەخت (حاطب بن أبي بلتعة) نامەكەي ناردو.

منیش پێم وایه: ئەو مەسەلەیه جیاوازییهکی وای نیه له هەر کامیاندای بووبێ،
گرنگ ئەودیه له کاتێک دا بووه، که پێغمبەری خوا ﷺ وێستووێهتی بەرهو
مەککه بچێ، ئنجا:

أ- ئایا وێستووێهتی بۆ ئەنجامدانی عومرە بچێ بۆ مەککه، که ئەو بوو بپێروایه کان
رێیان پێگرت و نەیانپێشت و پێککهوتنی حودەبیبیە لێکەوتەوه.

ب- یاخود پێغمبەری خوا ﷺ وێستووێهتی بۆ نازادکردنی مەککه بچێ و له دەستی
کافرهکان دەریبھێنێ، وه ک سزادانێک بۆ پەیمان شکێنی هاوپەیمانهکانی قورەیش، که
هۆزی بهنوو بهکر بوون و بیست (۲۰) کهسیان له هاوپەیمانهکانی پێغمبەری خوا ﷺ
که هۆزی (خوزاعه) بوو، کوشتبوون، ئەوانیش هاتن (عمرو بن سالم) سهروک هۆزی
خوزاعه داوای له پێغمبەر ﷺ کرد و گوێ: تۆ هاوپەیمانی ئێمه ی و هاوپەیمانهکانی
قورەیش بیست کهسیان به غەدر لێکوشتوین، له هەر دمی مەککه دا له دەوری کهعبه،
ئایا چۆن بهرگری له ئێمه دهکە ی که هاوپەیمانی تۆین؟! نازاد کردنی مەککهش به
هۆی ئەوهوه روویدا و ئەو له سالی ههشتهمدا بوو، گرنگ ئەودیه ئەو نامەیه له
لایه (حاطب بن أبي بلتععة) وه نووسراوه بۆ قورەیشیه بپێروایه کان، هاوبهش بۆ خوا
دانهره کان، بهر له وهی پێغمبەری خوا ﷺ به رهو مەککه بچێ، چ بۆ عومرە بچێ، له
سالی شهشەمی کوچیدا، چ بۆ نازاد کردنی مەککه بچێ، له سالی ههشتهمی کوچیدا،
واته: جیاوازییهکی وای نیه له هەر کامێکیاندا بووبێ، بهلام پێویسته ناگامان له دوو
مەسلان بێ و، ئەو دوو پوونکردنه وهیهی ئیستاش له باره ی ئەو دوو مەسەلەیه وه
دهیاندهم، بهو شێوهیه نەمبێنیه له تەفسیره کاندا باسکرا، بهلام پێموایه دوو راستی
زۆر ناشکران و ئەنجامگیرییهکی زۆر گرنگیشان لێ دهکری، که دوا ی دهیخهینه روو:

یه کهم: شتیکی زانراو چهسپاوه که کوچکردنی ئافره تانی بڕوادارو، پارکردنیان به رهو
دهولهتی ئیسلامی، ناگونجێ له سالی ههشتهمدا بووبێ، هەر دهبێ پێش فهتھی
مەککه بووبێ، چونکه دوا ی نازادکردنی مەککه، مەدینه و مەککه شوێنهکانی دیکهش

يەكسان بوون و، ئافرەتانی پروادار ناچار نەبوون لە مەككە رابكەن بچن بۆ مەدینە، ئەو كاتە مەككەش ھەر ھەك مەدینە كەوتۆتە ژێر سایەى دەولەتى نىسلامى و، ھوكمى نىسلام و قورئان و پىغەمبەرى خاتەم ﷺ ھەك چۆن لە مەدینە ھەبوو، لە مەككەش ھەبوو، لە شوێنەكانى دىكەش ھەبوو، دەسەلات دەسەلاتى نىسلام بوو، شەرىعەت لە ھەمووى پىادە كراو، ئافرەتێك ئەگەر لە مەككەش كێشەى بووبێ لەگەڵ مێردە كافرەكەیدا، ھوكمى نىسلام لەوێش بېرشتى ھەبوو، پێویستى نەكردووە بچى بۆ مەدینە.

دووھەم: پەیمان ھەرگرتنى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە ئافرەتانی پروادار، كە لە ئێواندا ھىندى كچى عوتبەى كورى رەبىعە، ھاوسەرى ئەبوو سوفايان ھەبوو، ناگونجى پێش فەتھى مەككە بووبى، چونكە ئاشكرايە كە پێش فەتھى مەككە ئەبوو سوفايان، خۆشى مسوڵمان نەبوو، ھىندى لە دواى مسوڵمان بوونى ئەبوو سوفايان مسوڵمان بوو، ئىجا ھىند كە دەبىستى ئەبوو سوفايان مسوڵمان بوو، ریشى دەگرى و دەلى: ئەم كووپەيە بكۆژن، دەبى ئەبوو سوفايان قەلەو بووبى، ھىند دەلى: بىكۆژن ھەنگەراو، مانای واىە ھاوسەردەكەى دواى خۆى مسوڵمان بوو، ئاشكراشە ئەبوو سوفايان لە گەرمەى فەتھى مەككەدا مسوڵمان بوو، لە سالى ھەشتەمدا.

كەواتە: پەیمان ھەرگرتنى پىغەمبەرى خوا ﷺ لە ئافرەتانی پروادار، ھەر دەبى لە سالى ھەشتەمى كۆچىدا بووبى و، ناگونجى پێش ئەو بووبى، چونكە ھىند تا ئەو كاتە مسوڵمان نەبوو.

ئەو ھەش ئەنجامگیرى كە ئەو دوو راستىيە دەيكەين: ھىچ چارەمان نە دەبى بلىين: سوورەتى (الممتحنة) يان (الممتحنة) ھەندىكى، ياخود زۆرەى لە كاتى سولھى ھودەبىيەدا دابەزىو، ھەندىكىشى لە كاتى فەتھى مەككەدا، بگرە دواى فەتھى مەككەش، بەم رايەش - كە نەمبىنەو بەو پروونىيە لە تەفسىرەكاندا ھاتبى - ئەو مشت و مېرو راجىايە پرگارانمان دەبى كە لە بارەى

دابه‌زینی ئەم سووڤه‌ته‌وه له تیوان زانایاندا هه‌یه، هه‌ندیکیان ده‌لێن: به‌ دلبیایی له گهرمه‌ی فه‌ت‌ح‌ی مه‌ک‌که‌دا دابه‌زیوه، یان دوا‌ی ئەوه‌و، هه‌ندیکی‌ش ده‌لێن: دابه‌زینی له‌ صول‌ح‌ی حوده‌بیه‌دا بووه، واته‌: هه‌ندی‌ک ده‌لێن: له‌ سالی هه‌شته‌می کۆچیدا دابه‌زیوه‌و، هه‌ندی‌ک ده‌لێن: له‌ سالی شه‌شه‌مدا، به‌لام وه‌ک تێمه‌ باس‌مان کرد: هه‌ندی‌کی دابه‌زینه‌که‌ی له‌ کاتی صول‌ح‌ی حوده‌بیه‌دا بووه‌و هه‌ندی‌کی‌شی له‌ کاتی فه‌ت‌ح‌ی مه‌ک‌که‌داو، پێم وایه‌ هه‌ر بۆیه‌ش له‌ نیو زانایاندا ئەو راجیایه‌ هه‌یه، هه‌ندیکیان له‌ لایان ئاشکرا بووه‌ که دابه‌زینی به‌ش‌یک له‌م سووڤه‌ته‌، له‌ کاتی صول‌ح‌ی حوده‌بیه‌دا بووه‌و، ئەوانی دیکه‌ش له‌ لایان ئاشکرا بووه‌، که دابه‌زینی به‌ش‌یکی هه‌ر له‌ کاتی فه‌ت‌ح‌ی مه‌ک‌که‌دا بووه‌، به‌لام به‌و پتیه‌ی گوتمان، دابه‌زینی ئەو سووڤه‌ته‌ دابه‌ش ده‌بی به‌سه‌ر ئەو دوو کاته‌دا.

❖ دهرسی یه‌که‌م ❖

پېئاسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە نو (۹) نايەتى پېشەوہى سووپردتى (الممتحنة) پېك دى، نايەتەکانى: (۱ - ۹)، كە تېياندا خواى كاربەجى و پەنھانزان پېگىرى لە مسولمانان دەكات، دوژمنى خواو دوژمنى خويان بە دۆست بگرن و، كەين و بەنيان لەگەليان ھەبى، لە بارەى بەلگەو پاساوەکانى ئەو پېگىرىيەشەوہ، خواى زاناو توانا ورەەكارىى زۆرىى خستۆتە ڤوو.

ئەنجا باسى ئېپراھىم (غليل الله) ﷺ، شوئەنكەوتووانى كرده، كە پتويستە بگرئە سەرەشق لەوبارەوہ.

دوايش ئەوہ ڤوونكرائەتەوہ كە تەنيا ئەو پېپروايانە دروست نە نيزيكيان لى بگرئ - بە شتەوہ ھاوكارىى و چاكەكارىى - كە دژى دين و ژينى پېوادارانن، ئەگەرنا ئەوانەى تەباو گونجاوان، پتويستە باشترين پەيەندىيان لەگەلدا بگرئ، چونكە نابى لە بوارى ھەلسوكەوتدا، ھىچ كەس لە مسولمانان خوشرەفتارترو چاكەكارترو بەرتر بئ!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿بَيِّنَاتٍ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَنَجِدُوا عَدُوَّيْ وَعَدُوَّكُمْ اُولِيَاءَ تَلْقَوُاْ فِيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُواْ بِمَا جَاءَكُمْ مِّنَ ٱلْحَقِّ يُخْرِجُونَ ٱلرَّسُوْلَ وَءِيَّاكُمْ اَن تُوْمِنُوْاْ بِٱللّٰهِ رَبِّكُمْ اِن كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِى سَبِيْلِ وَءِيْغَلَةٍ مَّرْضٰى فِىْ شُرُوْعِ ٱلنَّبِيِّ بِٱلْمَوَدَّةِ وَاَنَاْ اَعْلَمُ بِمَا اخْفَيْتُمْ وَمَا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيْلِ ﴿١﴾ اِن يَتَّقُوْكُمْ يَكُوْنُوْاْ لَكُمْ اَعْدَآءٌ وَيَسْطُوْاْ اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْيَنَٰهُمْ بِٱلسُّوْءِ وَوَدُّوْاْ لَوْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٢﴾ اَن تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا اَوْلَدُكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَٱللّٰهُ بِمَا

تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرْهَانُوا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْغَدَاوَةُ وَالْأَنفُسَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا اسْتَعْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٠﴾ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبَيْنَ اللَّهِ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾ لَا يَنْهَكُكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَتَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَإِنَّهُ يَكُونُ مِنَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٣﴾

مانای دهقلاو دهقی نایه تەکان

(به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، ئەهی ئەوانەهی بروتان هیناوه! دوژمنی من و دوژمنی خۆتان به دوست مه گرن، ژیوه خۆشه و یستییان بو دهرده برن له حالیکدا ئەوان بیپروان بهو ههقهی (له خواوه) بۆتان هاتوه، (له بیرتان بێ که) پیغه مبهرو ژیوهشیان (له زیدی خۆتان) وه دهرده نا، چونکه بروتان دههینا به خوای پهروه دگارتان، ئەگەر بو تیکۆشان له پژی منداو خواستی ره زامه ندییم (له زیدی خۆتان) هاتوونه دهری (نابی دوژمنی خواو خۆتان به دوست بگرن)، ژیوه خۆشه و یستیانیان به په نهانیی پێرا دهگه بهنن (له حالیکدا) منیش زانایم بهوهی شار دووتانه وهو، ناشکراتان کردوه، هه ره که سیکیش له ژیوه (ئهوهی گوترا) بیکات، مسۆگهر راسته پژی ون کردوه ﴿٧﴾ ئەگەر ژیوهیان به ره پهل بکه وێ (و زه فهرتان پێ بهرن)، بۆتان ده به نه دوژمن و ده ست و زمانیا نتان به خراپه بو لا درێژ ده کهن (به هه موو شیوه یه که زه برتان لیده دهن) و، چه زده کهن

(و خۆزگە دەخوازن) بېيرىۋاين ﴿۴﴾ ھەرگىز خىزمەتچى كاتتان و پۇلە كاتتان لە پۇژى قىامەتدا سوۋدتان پىئىگەيەنن (لە بەرانبەر سزاي خوادا) (خوا) لە يەكتان جىادە كاتەۋە، خواش بىنەرى ئەۋەيە كە دىكەن ﴿۵﴾ بە دلىيى لە ئىبراھىم و ئەوانەي لەگەلىدا بوون، سەرمە شقىيەكى چاكتان ھەبە (لەو بوارەدا) كاتىك بە كۆمەلەكەي خۇيانيان گوت: ئىمە لە ئىۋە و لەۋەي جگە لە خوا دەپەرستى، دوۋرو بەرىين و پىتان بېيرىۋاين و، دوژمنايەتىي و رقى يەكجارىي لە نىۋان ئىمە و ئىۋەدا ئاشكرا بوۋە (و بەردەۋام دەپى)، تاكو تەنبا بىروا بە خوا دىنن (ۋەك تاكە پەرستراۋ)، (ئەۋان سەرمە شقتانن) جگە لە قسەي ئىبراھىم كە بە بابى گوت: بە دلىيى داۋاي لىيوردنن بۇ (لە خوا) دەكەم و، ھىچ شتىكىشم بۇ تۇ لە بەرانبەر خوادا بە دەست نى، (دۋايى گوتيان): پەرۋەردگارمان! پىشتان ھەر بە تۇ بەستۋە، تەنبا بۇ لاي تۇ دەگەر ئىنەۋە، سەرنەجامىش بەس بۇ لاي تۇيە ﴿۶﴾ پەرۋەردگارمان! مەمانگىرە بە بەلۋ مەينەتىي بۇ ئەۋانەي بېيرىۋان، پەرۋەردگارمان! لىمان بىۋورە بەرپاستىي تۇ زالى كارزانى ﴿۷﴾ بە دلىيى لەۋان (ئىبراھىم و ھاۋەلانى)دا بۇ ئىۋە سەرمە شقىكى باش ھەيە، بۇ ھەر كەس نۇمىدى بە خواۋ بە پۇژى دۋايى ھەپى، ھەر كەسىكىش پىشت ھەلېكات، بىگومان بەس خوا بىتىيازى ستايشكراۋە ﴿۸﴾ نىزىكە خوا خۇشەۋىستىي بخاتە نىۋان ئىۋە نىۋان ئەۋانەۋە (لە رابردوۋدا) دژايەتپىتان كىردن، خواش بە توانايەۋ، خوا لىيوردەي بە بەزەيىە ﴿۹﴾ خوا لىتان قەدەغە ناكات ئەۋانەي لەسەر ئاينتان لە دژتان جەنگاون و، لە مائە كاتتان ۋەدەريان نەۋان، چاكيان لەگەل بىكەن (ھاۋاكارىيان بىكەن و) ئەندازەيەك لە سامانتانايان پىيدەن، بىگومان خوا بە خىشەرانى خۇشەۋىن ﴿۱۰﴾ بەلكو خوا تەنبا بەرانبەر ئەۋانە لىتان قەدەغە دەكات (چاكيارو بە خىشەرىن و) دۆستايەتپان بىكەن، كە لەسەر دىن لە دژتان جەنگاون و، لە مائە كاتتان ۋەدەريان ناۋن و پىشتىۋانىي (دوژمانتان) يان كىردۋە لەسەر دەر كىردنتان، ھەر كەسىكىش دۆستايەتپان بىكات، ئەۋانەن سەمكاران ﴿۱۱﴾.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(عَدُوٍّ): (الْعَدُوُّ مِنَ الْعَدُوِّ، وَالْعَدُوُّ: التَّجَاوُزُ وَمُتَافَاةُ الْإِلْتِمَامِ، رَجُلٌ عَدُوٌّ، وَقَوْمٌ عَدُوٌّ)، وشه ی (عَدُوٌّ) له (عَدُوٌّ) وهه هاتوه، به بن گیره (شَدَّة) که بریتیه له تپیهراندن و پیکه وه نه گونجان، وشه ی (عَدُوٌّ) ههه بۆ تاک به کاردی، ههه بۆ کۆ، ده گوتری: (رَجُلٌ عَدُوٌّ، رَجَالٌ عَدُوٌّ، وَقَوْمٌ عَدُوٌّ) پیاویکی دوژمن و پیاوانیک یان کۆمه لیککی دوژمن.

(يَا مَوْدَّةُ): (الْمَوْدَّةُ مِنَ الْوُدِّ، وَالْوُدُّ: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ وَمَتْنِي كَوْنِهِ)، (مَوْدَّةٌ) له (وُدٌّ) وهه هاتوه (وُدَّةٌ يَوْدُهُ وَدًّا وَمَوْدَّةٌ)، (وُدٌّ) به مانای خوشویستنی شتیکه له گه ل خۆزگه پیخواستی دا.

(إِنْ يَنْقُرْكُمُ): نه گهر زه فهرتان پپیهرن، یا خود: نه گهر ئیوه بهر په لیان بکههون، (الثَّقَفُ: الْحَذَقُ فِي إِدْرَاكِ الشَّيْءِ وَفِعْلُهُ، رَجُلٌ ثَقِفٌ: حَادِقٌ فِي إِدْرَاكِ الشَّيْءِ)، (ثَقِفْ): بریتیه له کارامهیی، له وهه که شتیکت بهر په ل بکهوئ، یا خود له زانینی شتیک و نه نجامدانی شتیکدا، ده گوتری: (رَجُلٌ ثَقِفٌ) واته: ماهیرو کارامهیه له زانینی شتیکدا، یا خود له نه نجامدانی شتیکدا.

(وَيَسْطُرُ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَالْيَنَنُ): ده ستیان و زمانتایان به خراپه بۆ لا دریز ده کهن، (الْيَسْطُرُ: النُّشْرُ وَالنُّوسُجُ، وَيَسْطُرُ الْيَدَ مَدُّهَا)، (يَسْطُرُ) به مانای بلاوکردنه وهه فراوان کردنی شتیکه، (يَسْطُرُ الْيَدَ) به مانای ده ستریز کردنه، (وَيَسْطُرُ اللِّسَانَ) یش به مانای قسه پیکوتنه، واته: به زمان و به دهست، نه گهر بۆیان بکری زیانتان پی ده گهیهنن.

(وَوَدُّواْ): (أَيُّ: أَحَبُّواْ وَمَتْنُواْ) واته: خوشیانویست، هه زیان کردو، خۆزگه شیان پی خواست.

(أَرْحَامُكُمْ): (أَرْحَامُ جَمْعُ رَحِمٍ: رَحِمُ الْمَرْأَةِ، وَاسْتَعِيرَ لِلْقَرَابَةِ لِكُونِهِمْ خَارِجِينَ مِنْ رَحِمٍ وَاحِدَةٍ)، (أَرْحَامُ) كَوَى (رَحِمَ) ه واته: مندالدان (مندالدانى ئافرەت)، دوايى خوازراوۋەتەوہ بۆ خزمایەتیی، چونكە ئەوانەى خزمەن ھەموویان لە پابردووی دووردا لە یەك مندالدانەوہ ھاتوون.

(يَقْضَلُ بَيْنَكُمْ): لِيَكْتَنَ جِذَا دەكاتەوہ، (الْقَضَلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْآخَرِ حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَةٌ)، (قَضَلُ): بريتە لەوہى دوو شت لێك جیابكرێنەوہ تاكو كەلێنێكیان بكەوتیتە ئێوان، یەك لەوێ یەك لەوێ.

(أُسْوَةٌ): (الْأُسْوَةُ وَالْإِسْوَةُ كَالْفِدْوَةِ وَالْقِدْوَةِ: الْحَالَةُ الَّتِي يَكُونُ الْإِنْسَانُ عَلَيْهَا فِي اتِّبَاعِ غَيْرِهِ إِنْ حَسَنًا وَإِنْ قَبِيحًا)، (أُسْوَةٌ) هەروەك (قُدْوَةٌ) و (قِدْوَةٌ) بريتە لەو ھالەتەى مرووف لەسەرى دەبێ لە شوێنكەوتنى كەسێكى دیکەدا، لە چاكەدا شوێنى بكەوێ، یان لە خراپەدا.

(بِرَّءُوا مِنْكُمْ): لِيَتَّانَ دَوُورَيْنِ، حَاشَاتَانِ لِي دەكەين، (أَصْلُ الْبِرِّ وَالْبِرَاءَةِ وَالتَّبَرُّي: التَّقْضِي مِمَّا يُكْرَهُ مُجَاوَرَتُهُ، وَشَيْءٌ (بِرَّءٌ) وَ (بِرَاءَةٌ) وَ (تَبَرُّي) ھەر سێکیان لە ئەسڵدا بە مانای دووری گرتنە لە شتێك مرووف ھەز نەكات لێى نيزیک بێ، كەواتە: (بِرَّءًا) كَوَى (بَرِيءٌ) ه، واتە: ئێمە لە ئێوہ بەرین و دوورین.

(فِتْنَةً): (أَصْلُ الْفِتْنِ إِذْ خَالَ الذَّهَبُ النَّارَ لِيَتَّظَهَرَ جَوْذُهُ مِنْ زَدَاتِهِ) ئەمە ئەسلى واتیەكەیتى، (فَتْنٌ): بريتە لەوہى زېر بخريتە ئێو تاگرەوہ، تاكو چاكەكەى لە خراپەكەى جیابیتەوہ، بۆیە كوردەوارى خۆمان دەلێن: (زېرى سوور لە ناگر ناترسى)، واتە: زېرى ساغ، ھەرچەندە بە ناگر بيسووتىنى، كەم ناكات، كانزای زېر، قال دەبیتەوہ، بەلام كەم ناكات، بەلام ئەگەر كانزایەكانى دیکەى ھەك مس و فافۆن و ناسن و ئەوانەى ڕەگەل خرابن، بێگومان لە كاتى قالكراندا، لێى جیادەبنەوہ، قەبارەكەى كەم دەكات، دوايى وشەى (فِتْنَةً) خوازراوۋەتەوہ بۆ بەلا، تازار، شتێك كە تووشت دى، تافىكردنەوہ، بۆ ھەموو ئەوانە خوازراوۋەتەوہ،

لێره که دهفرموی: **لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا**، مه مانکه به مهینه تیی و به لا بو
نهوانهی بیپروان، ئەمه دوو واتای هەن:

۱- وامان لێمه که به دهستی نهوان نازار بدریین.

۲- یاخود مه مانکه به هوکاری نهوهی به هوێ تیمهوه به لای بیپروایان به سهر بێ،
که حالی تیمه بینن، پێیان وابێ تیمه له سهر ناهه قین، له بهر نهوهی بێده سه لاتین
یان دواکه و تووین، وهک نهم رۆژگاره ی تیمه که مسوڵمانان به راستی بوونه
به لاو فیتنه بو زۆربه ی خه لکی دنیا، ههر که سێک ته ماشای دۆخی مسوڵمانان بکات
به تایبه تیی هوکمرانه کانیان، که زۆربه ی ههره زۆریان دیکتا تۆرن و، گوێ له مستی
زه لێزانن و هیچ به دهستن، له به رانه ر خه لکه که ی خۆیاندا شیرن و له به رانه ر دوژمناندا
حوشترمه لن، ههر که سێک ته ماشای نهو وه زعه ی مسوڵمانان بکات، چ له رووی
سیاسیه وه، چ له رووی فیکری و، له رووی شارستانییه تیی و، له رووی کلتورییه وه،
واده زانی نهوه به ره ه می دینه که یانه و، له دینه که یان ده که وێته گومانه وه، بۆیه لهم
حاله ته دا مسوڵمانان بو جگه له خۆیان ده بنه فیتنه، ده بنه تاقیکردنه وه و به لا.

(بَرَّوْهُ): چاکه یان له گه ل بکه ن، (الْبِرُّ: التَّوَسُّعُ فِي فِعْلِ الْخَيْرِ، بَرَّ الْعَبْدُ رَبَّهُ:
تَوَسَّعَ فِي طَاعَتِهِ)، (بَرَّ): به مانای فراوانیه له چاکه کاریدا، له نه جمادانی چاکه دا،
مرؤف فراوانیی بکات، ده گوتری: (بَرَّ الْعَبْدُ رَبَّهُ) واته: فه رمانبه ریی خوای کرد
به شیوه یه کی فراوان و چاک.

(وَتَقْسَطُوا إِلَيْهِمْ): لێره دا (قَسَطَ) یانی: (النَّصِيبُ بِالْعَدْلِ) پشکێک که به
دا دگه رانه به ش به ش کرابی، وهک (النَّصْفُ وَالنَّقْصَةُ) نهوانیش به هه مان شیوه
واته: دابه شکردنێکی به وێژدانانه، (الإِقْسَاطُ: إِعْطَاءُ قِسْطِ الْغَيْرِ، وَالْقَسْطُ: الْجَوْرُ)،
(إِقْسَاطُ): له سهر کیشی (إِفْعَال) نهوه یه به شی نهوی دیکه به دی، به لام (قَسَطَ):
بریتیه له سته م، نهوه یه به شی نهوی دیکه بخۆی.

که‌واته لیره‌دا: ﴿وَنَقْصِرُوا إِلَيْهِمْ﴾ واته: به‌شیک له مال و سامانی خوټانیان پیبدن، چونکه چاوگی (اُقسط) پیوستی به پیتیک ناکات به‌رکاری پی بخوازی و بو لای به‌رکار به‌هویه تیه‌رینی، به‌لکو (اُقسط) واته: (عَدَل)، به‌لام (قسط) واته: (ظلم)، (اُقسط إِلَیْهِ) یانی: (أَعْطَاهُ قِسْطاً مِنْ مَّالِهِ)، به‌شیک له مال و سامانه‌کی خوئی پید.

هوئی هاتنه خواره‌وهی نایه‌ته‌کان

یه‌که‌م: هوئی هاتنه خواره‌وهی نهم دوو نایه‌ته موباره‌که: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَنْخَضُوا عُدْوَى وَعَدُوَكُمْ أُولَئِكَ تُلْقَوْنَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا حَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جَهْدًا فِي سَبِيلِي وَإِيغَالَهُ مَرْضَانِي شِرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ صَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۚ إِنْ يَتَّبِعُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالشُّوَ وَودُوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾

لهو باره‌وه چه‌ند گیراوه‌یه‌ک هه‌ن، تیمه سییان دینین:

۱- له کتیی (الاستیعاب فی بیان الأسباب)^(۱) دا له باره‌ی هوئی هاتنه خواری نهم دوو نایه‌ته موباره‌که‌وه، -به‌لکو پیم وایه نایه‌ته‌کانی دواپیشی- نهم گیراوه‌یه هه‌یه، که هه‌ر کام له (البخاری ومسلم) هیټاوانه:

(عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَا، وَالرُّبَيْعُ، وَالْمِقْدَادُ، فَقَالَ: انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاجٍ؛ فَإِنْ بِهَا ظِعِينَةٌ مَعَهَا كِتَابٌ، فَخُذُوا مِنْهَا. قَالَ: فَأَنْطَلَقْنَا تَعَادَى بَنَّا خَيْلَنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرُّوضَةَ، فَإِذَا نَحْنُ بِالظَّعِينَةِ، فَلَمَّا لَهَا: أَخْرَجَنِي الْكِتَابُ، قَالَتْ: مَا مَعِيَ كِتَابٌ، فَقُلْنَا: لَنُخْرِجَنَّ الْكِتَابَ، أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ، قَالَ: فَأَخْرَجْتُهُ مِنْ

عِقَاصِهَا، فَاتَيْنَا بِهِ النَّبِيَّ ﷺ، فَإِذَا فِيهِ: مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ، إِلَى نَاسٍ هَمَكَةٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، يُخْرِطُهُمْ بَعْضُ أَمْرِ النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَا حَاطِبُ، مَا هَذَا؟! قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَا تَعَجَلْ عَلَيَّ، إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي فَرْنِشٍ يَقُولُ: كُنْتُ حَلِيفًا، وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا، وَكَانَ مِنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مَنْ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ، فَاحْتَبَيْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عَنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَاتِي، وَلَمْ أَفْعَلْهُ ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي، وَلَا رِضًا بِالْكَفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ، فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، دَعْنِي أَضْرِبَ عُتُقَ هَذَا الْمُتَافِي، فَقَالَ: إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَذْرًا، وَمَا يَذْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَطْلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَذْرًا، فَقَالَ: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ؛ فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُورَةَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا عِدْوِي وَعَدُوَّكُمْ أُولَئِكَ تَلْفُتُونَ إِيَّاهُمْ بِالْمُودَةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِنَّا كُنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ إِن كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُبْرِئُونَ إِلَيْهِم بِالْمُودَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْنَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ إِن يُشْفِقُكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءُ وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ۝﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي صَحِيحِهِ: ۳۰۰۷، ۴۲۷۴، ۴۸۹۰، وَمُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ: ۲۴۹۴).

واته: عهلی کو ری نه بوو تالیب ﷺ ده لی: پیغمبره ری خوا ﷺ من و زوبه یرو میقدادی نار دین (خوا له هر سیکیان رازی بی)، فره مووی: برؤن دهر بچن تا کو دهگنه (روضه خاخ)، (روضه) باخچه یه و (خاخ) یش ناوی شوینیکه، که دهچنه باخچه ی خاخ نافرته تیکی که ژاوه دار، (یانی: نافرته تیک که سواری و لاخیک بووه)، ده بیینن نامه یه کی پیته، نامه که ی لیوهر بگرن، نیمه ش رویش تین ته سپه کا همان به را کردن (به غاردان) بردیانی هه تا چووینه لای باخچه که، له وی نافرته که مان بینی، گوتمان: نامه که دهر بیننه، گوته: نامه پی نیه! گوتمان: یان نامه که دهر دینی، یان پو شاکه که ت داده نیی، (له ریوایه تی دیکه دا هاتوه که پییان گوته: خوا ﷺ به جیبریلدا پیغمبره ری ﷺ ناگادار کردو ته وه، خوا راست ده فره مووی و جیبریلش راستی گوته وه پیغمبره ریش ﷺ راستی به نیمه فره مووه، تو راست نا که ی نامه ت

پێ ئەبن، دەریپێنە، نامەکت دەرنەهێنی ئیمە دەتپشکنین، مەبەستیان ئەوە بوو - نەک ڕووتی بکەنەو - دەتپشکنین و نامەکت دەدۆزینەو، ئیدی نامەکت کە لە بن کەزییەکانیدا شاردبوویو، (لە ڕیوایەتی دیکەدا هاتوێ گوتوویەتی: پشتم تێیکەن، بۆ ئەوەی پۆشاکی دابنێ، یاخود بۆ ئەوەی لەچکەکی دابنێ و لە بن کەزییەکانی دەری بهێنێ)، دەری هێناو وێداین، ئیمەش نامەکەمان بۆ پێغەمبەر ﷺ هێنایەو، لە نامەکتدا ناوا نووسرابوو: لە حاتەبی کورێ ئەبی بەلثەو، بۆ خەلکیک لە ھاوبەش بۆ خوا دانەران کە لە مەککە بوون، ھەوالتی پێدا بوون بە ھەندیک لە کاروباری پێغەمبەر ﷺ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیهوێ بەرھەمەکتە، پێغەمبەری خوا ﷺ (حاطب) ی بانگ کردو گوتی: (حاطب) ئەوە چییە؟ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! پەلەم لێ مەکە، من کابرایەکت بووم پەیوەست بە ھۆزی قورەیش، بەلام لە خۆیان نەبووم، (گوتراو: حاتیبی کورێ ئەبی بەلثەو ئەصلى خوێ خەلکی یەمەن بوو، بەلام لە ئێو قورەیشدا بوو)، ئەوانەى لە خزمەت تۆدان لە کۆچکەرەن، ھەموویان بایى ئەوەندە خزمایەتییان ھەبە کەس و کاریان و مائ و سامانیان لە مەککە پارێزن، منیش کە لە ڕووی ڕەجەلەکەو ئەوەم نەبوو، ویستم چاکەبەکیان لەگەڵدا بکەم و چاکەبەکم لە چاویاندا ھەبێ، خزمەکان و بەرژەوێندیەکانم لەوێ پارێزراو بن، ئەوەم بۆیە نەکردو بێروابم، یان لە نایینەکەم ھەلکە پامەو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: لەگەڵتاندا راستی کرد، عومەریش ﷺ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! لێمگەرێ با لە گەردنی بدم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەو نامادەى جەنگى بەدر بوو، تۆ چووانى ڕەنگە خوا (عَزَّ وَجَلَّ) سەرنجێکی جەنگاوەرانى مسوولمانى بەشداریووی جەنگى بەدرى دابنێ و، فەرموویتیی: ھەرچی دەکەن ئەوە لێتان بورد، تنجا لەو بارەو ئەم نایەتە موبارەکانە دابەزین.

٢- (عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ

رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهْدًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا
 أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَقْعَلْ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِنْ يَتَّبِعُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءُ
 وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَهُمْ يَأْسُوءُ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ نَزَلَ فِي مَكَاتِبِهِ حَاطِبُ بْنُ
 أَبِي بَلْتَعَةَ وَمَنْ مَعَهُ إِلَى كُفَّارٍ قُرَيْشٍ يُحَذِّرُونَهُمْ ﴿٣﴾

له باره‌ی نامه نووسینی حاتیبی کوپی نه‌بی به‌لته‌عو نه‌وانه‌ی له‌گه‌لی
 بوون، که نامه‌یان نارد بو قوره‌یش و ناگاداریان ده‌کردنه‌وه، دابه‌زی.

۳- هم گیردراوه‌یه‌ش دیتین که تیشکی زیاتر ده‌خاته سهر رووداوی نامه نووسینی
 حاتیبی کوپی نه‌بی به‌لته‌عه بو کافره‌کانی قوره‌یش: {عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبٍ بْنِ أَبِي
 بَلْتَعَةَ، وَحَاطِبٍ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ، كَانَ خَلِيفًا لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَدْ
 شَهِدَ بَدْرًا، وَكَانَ بَتُوهُ وَإِخْوَتُهُ مَكَّةَ، فَكَتَبَ حَاطِبٌ وَهُوَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ إِلَى كُفَّارِ
 قُرَيْشٍ بِكِتَابٍ يَتَّصِحُّ لَهُمْ فِيهِ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلِيًّا وَالزُّبَيْرَ، فَقَالَ لَهُمَا: «انْطَلِقَا حَتَّى
 تُدْرِكَا امْرَأَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذَا الْكِتَابَ فَاتَّبِئَا بِهِ»، فَانْطَلَقَا حَتَّى أَدْرَكَا الْمَرْأَةَ بِعَلْقِفَةٍ بَنِي
 أَحْمَدَ، وَهِيَ مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى قَرِيبٍ مِنْ اثْنَيْ عَشَرَ مِيلًا، فَقَالَا لَهَا: «أَعْطِينَا الْكِتَابَ الَّذِي مَعَكَ،
 قَالَتْ: لَيْسَ مَعِيَ كِتَابٌ، قَالَا كَذَبْتَ، قَدْ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَّ مَعَكَ كِتَابًا، وَاللَّهِ لَتُعْطِيَنِي
 الْكِتَابَ الَّذِي مَعَكَ أَوْ لَا تَذُرْكَ عَلَيْنَا نَوْبًا إِلَّا التَّمَسَّنَا فِيهِ، قَالَتْ: أَوْلَسْتُمْ بِنَاسٍ مُسْلِمِينَ؟ قَالَا:
 بَلَى، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ حَدَّثَنَا أَنَّ مَعَكَ كِتَابًا، حَتَّى إِذْ ظَنَنْتُ أَنَّهُمَا مُلْتَمِسَانِ كُلُّ نَوْبٍ
 مَعَهَا، خَلْتُ عِقَاصَهَا فَأَخْرَجْتُ لَهُمَا الْكِتَابَ مِنْ بَيْنِ قُرُونِ رَأْسِهَا، كَانَتْ قَدْ اغْتَقَصَتْ عَلَيْهِ،
 فَاتَّيَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا هُوَ كِتَابٌ مِنْ حَاطِبٍ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ
 ﷺ حَاطِبًا قَالَ: «أَنْتَ كَتَبْتَ هَذَا الْكِتَابَ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ تَكْتُبَ بِهِ؟»

(۱) (أخرجه: الفريابي وعبد بن حميد في تفسيرهما كما في فتح الباري: ج ۸، ص ۶۲۳، والطبري
 في جامع البيان، من طرز عن أبي نعيم عن مجاهد به مرسلًا قلنا: وهذا مرسل صحيح
 الإسناد: ج ۲۸، ص ۴۰، وأخرجه الحاكم في المستدرک: ج ۲، ص ۴۸۵)، دياره له چه‌ند ربه‌کی
 دیکه‌شه‌وه هیتاویه‌تی که نه‌مه‌یان (مرسل)، به‌لام نه‌ویدیکه (مرفوع) وه به‌کسر بو لای
 یتغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌رزکراوه‌ته‌وه، (الاستیعاب في بيان الأسباب ج ۳، ص ۳۷۷)

قَالَ حَاطِبُ: أَمَا وَاللَّهِ مَا ارْتَبْتُ مُنْذُ اسْلَمْتُ فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَلَكِنِّي كُنْتُ أَمْرًا غَرِيبًا فِيكُمْ أَيُّهَا الْحَيُّ مِنْ قُرَيْشٍ، وَكَانَ لِي بَنُونَ وَإِخْوَةٌ مَكَّةَ، فَكَتَبْتُ إِلَى كُفَّارٍ قُرَيْشٍ بِهَذَا الْكِتَابِ لِيُؤَدِّعَ عَنْهُمْ، فَقَالَ عُمَرُ: الَّذِي لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَضْرِبَ عُنُقَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: دَعُهُ فَإِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، وَإِنَّكَ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ أَطْلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ: اْعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَإِنِّي غَافِرُكُمْ مَا عَمَلْتُمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أُولِيَاءَ تَلْفُوتَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا حَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِنَّا كُنَّا أَنْ تَوَمَّلُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جَهْدًا فِي سَبِيلِي وَأَبِغَلَّةَ مَرَضًا فِي شِرُونِ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾﴾ إِن يَشْفِقُوكُمْ بِكُونِكُمْ لَكُمْ أَعْدَاءُ وَبَسَطُوا إِلَيْكُمْ آيَاتِهِمْ وَالْأَيْدِيَّ بِالشُّؤْمِ وَوَدُّوا لَوْ كَفَرْتُمْ ﴿٢﴾﴾ (١) (٢)

واته: له عه بدور پر همانی کوپی حاتیب خویه وه دهلی: حاتیبی کوپی نه بی به لئه عه پیاویک بوو خه لکی یه مهن بوو، هاوپه یمانی زوبه یری کوپی عه ووام بوو له هاوه لانی پیغه مبه ر ﷺ، له جهنگی به دریشدا به شدار بوو، به لام کوره کانی و برابه کانی له مه ککه بوون، حاتیب له حالیکدا له خزمهت پیغه مبه ری خوا دا ﷺ بوو له مه دینه، نامه کی نووسی بو کافره کانی قوره یش، له نامه کدا دلسوزی بو نواند بوون، پیغه مبه ریش ﷺ عه لی و زوبه یری بانگ کردن، (له ریوایه ته که ی دیکه دا: عه لی و زوبه یرو میقداد (خوا لیان بازی بی))، پتی فهرموون: دهرچن تاکو ده گه نه نهو نافرته ته، نامه کی پیته، نامه کی لیوهر بگرن و بیهینن، پویشتنه گیشتنه نافرته ته که له (خلیف بنی احمد) (روهنگه) (روضة خاخ) یش ههر له وی بی)، که دوازده میل له مه دینه وه دووره (واته: دهوری هه زده کیلومه تر)، پیان گوت: نهو نووسراوه مان ویده که پیته، گوتی: نووسراوم پی نیه، گوتیان: درو ده که ی پیغه مبه ری خوا ﷺ پتی فهرمووین نووسراویکت پیته، به خوا یان ده بی نووسراوه که مان ویده ی، یان هیچ پوشاکیکت له به ردا ناهیلینه وه مه گهر ته ماشای ده که یین و ده پیشکنین بو نه وه ی نامه که بدوزینه وه، گوتی: نیوه خه لکیکی

مسولمان نين؟ (واته: مادام مسولمانن چۆن نافرته دهپشکنن؟) گوتیان: با، بهلام پیغه مبهری خوا ﷺ ههوالی پی داوین که نامه یکت پییه، کاتیک دلنیا بوو که هه موو پۆشاکه کانی دهپشکنن، که زییه کانی خۆی کردنه وه و نامه که له نیتو قژی خۆی که هۆنیوویه وه، لهویدا نامه که ی شار دبوویه وه، ده رییه ناو، نامه که یان بۆ پیغه مبهری خوا ﷺ هیئا، تییذا نووسرا بوو: له حاتی پی کوری نه بی به لته عه بۆ خه لکی مه ککه، نامه ی بۆ نووسیوون، پیغه مبهری خوا ﷺ حاتی پی بانگ کرد، فهرمووی: تو ئهم نامه بهت نووسیوه؟ گوتی: بهلێ، فهرمووی: چ شتیک پالنه رت بووه ئه و نامه به بنووسی؟ حاتی پی گوتی: سویند به خوا له و کاته وه که مسولمان بووم دوو دل نه بووم له باره ی خوا (عَزَّ وَجَلَّ) وه، بهلام پیاوێک بووم غه واره بووم له نیتو هۆزی قوریشدا (واته: خه لکی نه صلیی نه وان نه بووم، به مهنی و غه واره بووم، غه ریب بووم)، منیش هه ندیک کورو برام هه ن له مه ککه، و پستم ئه و نامه به بۆ کافره کانی قوریش بنیترم، تا کو به رگریه ک له کورو براو خزمه کانم بکه م له مه ککه و تووشی زیان نه بن، عومه ر ﷺ گوتی: نه ی پیغه مبهری خوا ﷺ! مۆلته م پی بده با له گهر دنی بده م (بیکوژم)، پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: لئیگه پری، چونکه به شداری جهنگی به در بووه، تو نازانی رهنگه خوا سه رنجیکی خه لکی جهنگی به دری دابی و فهرموو بیستی: هه رچی ده که ن بیکه ن، هه رچی بیکه ن من لیتان ده بووم (واته: خزمه تیکی وا گه وره تان کردوه ده بیته شه فاعه تکار بۆ نه و هه لانه ی دوایی ده یانکه ن)، له و باره وهش خوای به رزو مه زن ئهم نایه تانه ی دابه زاندن.

دووهم: هۆی هاتنه خواری ئهم دوو نایه ته موباره که: لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الْآلِئِينَ لَمْ يَقْتُلَكُمُ فِي الْآلِئِينَ وَلَمْ يُخْرِجَكُم مِّنْ دِينِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الْآلِئِينَ قَتَلَكُمُ فِي الْآلِئِينَ وَأُخْرِجَكُم مِّنْ دِينِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تُولَّوهُمْ وَمَن يُولَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٩﴾

له و باره وهش دوو گهیراوان دینین:

١- (عَنْ أَسْمَاءِ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ؓ قَالَتْ: أَتَنِي أُمِّي رَاغِبَةً، فِي عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَصْلَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا: ﴿لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ٨ ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ٩﴾ (أخرجه البخاري: ٢٦٢٠، ٣١٨٣، ٥٩٧٨، ٥٩٧٩).

واته: نه سمانی کچی نه بوو به کری صیددیق ﷺ ده لئ: دایکم له پوژگاری پیغه مبهردا ﷺ هات بو لام، (له ریوایه تی دیکه دا ده لئ: دیاری بی بو هتیا بووم له مه که وه هات بوو، که هه تا نهو کاته ش دایکی هاو به ش بو خوا دانهر بووه)، منیش پرسیارم له پیغه مبهری خوا ﷺ کرد: دایکم هاتوه بو لام، تایا چاکه ی له گه لدا بکه م؟ (یانی: به خیری یتنم و ریزی بگرم و له به رانه ردا و منیش دیاری بی پی بده م؟)، پیغه مبه ر ﷺ فه رمووی: به لئ، (ابن عیینة) ده لئ: خوی به رز له و باروه ئهم دوو ثابته موبارده که ی دابه زانندن.

٢- ریوایه تیکی دیکه ش تیشکی زیاتر ده خاته سه ر نهو به سه رهاته:

اعْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ؓ، «أَنَّ فُتَيْلَةَ بِنْتَ عَبْدِ الْعُزَّى أَرْسَلَتْ إِلَى ابْنَتِهَا أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ طَلَقَهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَرْسَلَتْ بِهَا يَدَا فِيهَا أَقِطَ وَسَمْنٌ، فَأَبَتْ أَنْ تَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا وَتَدْخُلَهَا بَيْتَهَا، فَأَرْسَلَتْ إِلَى عَائِشَةَ لِيَسْأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَدْخُلَهَا بَيْتَهَا، وَلْتَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: ﴿لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ ٨ ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ٩﴾» (١).

(١) أخرجه الطيالسي في المسند: ١٩٨٢، وأحمد في المسند: ج٤، ص٤، والطبري في جامع البيان: ج٢٨، ص٤٣، والبزار في البحر الزخار: ٢٢٠٨، وابن عدي في الكامل: ج٦، ص٢٣٥٩، وأبو يعلى في المسند كما في المطالب العالية: ٤١٥١، والحاكم في المستدرک، والطبراني في المعجم الكبير، وقال

زانایان زۆرجاران لە بارەى سەنەدى دەفئیکەوه راجیان، ئیستا ئەو هەموو زانایانە دەڵێن: سەنەدەکەى باشە یان راست (صحیح)ە، بەلام هەردوو نووسەرى: (الإستیعاب فی بیان الأسباب) دەڵێن: سەنەدەکەى بێهێزە، تیمەش بۆ زیاتر بەرچاوپروونیى هیئامان:

عەبدوللای کورێ زوبەیر رضی اللہ عنہ (کە عەبدوللای کورێ زوبەیر کورێ ئەسمانە، ئەسماء دایکی عەبدوللایەو هاوسەرى زوبەیرە، ئەسماء کچی ئەبوو بەکری صیددیقه خوا لیان رازی بێ) دەگێڕێتەوه دەڵێ: قوتەیلەى کچی عەبدولعوززا ناردی بۆ لای ئەسمانی کچی ئەبووبەکر، (کەواتە: ئەسماء کچی قوتەیلە بوو، قوتەیلە دایکی بوو، ئەبووبەکریش بابیەتى) کە ئەبوو بەکر رضی اللہ عنہ لە سەردەمى ئەفامیددا تەلاقى دابوو، ئەم قوتەیلە دایکی ئەسماء دیاریى بۆ ناردو، دیارییەکەش کەشک و روونی تیدا بوو، ئەسمانیش نامادە ئەبوو دیارییەکەى لى وەرگیرى، و، نامادە ئەبوو لە مائى پێشوازییشى لى بکات، بەلام ئاگادارى دایکمان عانیشتە خانى کردەوه (کە خوشکی گچکەى ئەسمانە) بۆ ئەوهى لە پێغمەبەرى خوا صلی اللہ علیہ وسلم بېرسى لەو بارەوه، پێغمەبەرىش صلی اللہ علیہ وسلم فەرمووی: یا بیباتە ژوورى و دیارییەکەشى لى وەرگیرى، خواش (عَزَّ وَجَلَّ) لەو بارەوه ئەم دوو ئایەتە موبارەکەى دابەزانن: ﴿لَا يَنْهَكُكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُكُم مِّن دِينِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (٨) ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُم فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُواكُم مِّن دِينِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

الحاكم: هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه ووافقه الذهبي، وقال الفيثمي في مجمع الزوائد: ج ٧، ص ١٢٣، رواه أحمد والبرار وفيه مصعب بن ثابت وثقة ابن حبان، وضعفه جماعة، وثقة الرجال رجال الصحيح، وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٨، ص ١٣٠: وزاد نسبه لابن المنذر، بهلام هەردوو نووسەرى (الإستیعاب فی بیان الأسباب) دەڵێن: (قلنا: وهذا إسناد ضعيف فيه مصعب بن ثابت ضعيف وفي التقريب لئى الحديث).

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دەفەر موی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

بە ناوی خۆی بە بەزەیی بەخشنده، واتە:

دەستپیکردنم بە ناوی خوا، تەوھش مەبەستی پێ ئەو بە:

۱ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

۲ - ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

۳ - ئەم کارە بە توانا و یارمەتیی خۆی پەرورەدگار دەکەم.

۴ - ئەم کارە بۆ ھێنانەدی پەزنامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾، ئەي ئەوانەي پرواتان ھێناو! دوژمنی من و دوژمنی خۆتان بە دوست مەگرن، دوستانەتییان مەکەن، خۆشتان ئەوین، کەین و بەینتان لەگەڵیان نەبێ، ﴿تَلْفُوتَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾، ئێوە خۆشەویستیان بۆ فریدەدەن واتە: خۆشەویستیان بۆ دەرەدەخەن، وەک چۆن کە سێک شتیک بۆ کە سێک ھەلەدەدات، ﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا آهَأَكُم مِّنَ الْحَقِّ﴾، لە ھالێکدا ئەوان بێ پروا بوون بەو ھەقەي بۆتان ھاتو، کە قورئانەو ئیسلامە.

﴿يُخْرِجُونَ الرِّسُولَ وَإِنَّا لَمَوْلَاؤُهُ﴾، ئێوە مەبەر ﷺ و ئێوەشیان لە نیشتمانی و زیدی خۆتان وەرەدەدەن، ھەر لەبەر ئەوێ پرواتان بە خۆی پەرورەدگار تان ھێناو، ﴿إِن كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَدًا فِي سَبِيلِي وَآيَاتِي مَرْضَايَ﴾، ئەگەر ئێوە وەک تیکۆشان لە پێناو ڕێی منداو، بۆ وەدەست ھێنانی پەزنامەندیی من لە مالی خۆتان ھاتووئە دەری (و کۆچتان کردو) لە مەککەو بۆ مەدینە، کاری وا مەکەن).

﴿ تَسْرُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ ﴾، بە پەنھانیی خوشەویستی خۆتانان پێدەگەینن،
 ﴿ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَمْتُمْ ﴾، منیش زاناتم لە خوشتان بەوەی پەنھانتان
 کردوو، بەوەش کە ناشکراتان کردو، ﴿ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴾،
 ھەر کەسێک لە تێوە بیکات واتە: ئەو خوشویست و دۆستایەتیە لەگەڵ ئەھلی
 کوفردا بیکات، پێی راستی ون کردو، لە پێی راست لایداو.

ئەنجا خوا ﷻ ئەو ڕوون دەکاتەو، بۆچی دەبێ دۆستایەتیان لەگەڵدا
 نەکەن؟ ھەرچەندە پێشیش ھەر ڕوونی کردو، کە ئەوان پڕوایان بەو ھەقە
 نیە کە بۆ تێوە داہەزیو، پێغەمبەری خواو ﷺ تێوەشیان لە مال و حاڵی
 خۆتان و دەدەرناو، ئەنجا بۆ زیاتر پاساو دانەوێ ئەو کە نابێ دۆستایەتیان
 بکری، دەفەرموی: ﴿ إِنْ يَتَفَقَّهْتُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءَ ﴾، ئەوانە ئەگەر تێوەیان بەرپەل
 بکەوێ، بۆتان دەبنە دوژمن واتە: دوژمنی سەرەختی تێوەن، ﴿ وَبَسْطُوا إِلَيْكُمْ
 أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَهُمْ بِالنُّورِ ﴾، دەستیان و زمانتانان بۆ لادریژ دەکەن بە خراپە، واتە:
 بە دەست و بە زمان زیانتان لێ دەدەن، ﴿ وَوَدُّوا لَوْ تُكْفُرُونَ ﴾، بە دلێش خۆزگە
 دەخوازن، ئاوات دەخوازن تێوە بپێروابن.

بە دنیایی کە مسوڵمان لەگەڵ کافردا کەین و بەین و دۆستایەتی دەبێ
 ھەر لەبەر بەرژەوێ دنیایی، بۆیە دەفەرموی: ﴿ لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا
 أَوْلَادُكُمْ ﴾، نە خزمایەتیە کانتان نە ڕۆڵە کانتان سوودتان پێ ناگەینن، کەنگی؟
 ﴿ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ﴾، لە ڕۆژی ھەڵسانەویدا، یاخود: خزمایەتیەکان و ڕۆڵە کانتان
 سوودتان پێ ناگەینن، ﴿ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَقُولُ بَيْنَكُمْ ﴾، لە ڕۆژی ھەڵسانەویدا خوا
 لێکتان جیادەکاتەو، ئەم (يَوْمَ الْقِيَمَةِ) ھەم (لَنْ تَنْفَعَكُمْ) پەلکێشی دەکات،
 ھەم (يَقُولُ بَيْنَكُمْ) پەلکێشی دەکات، واتە: ھەردووکیان ناکوکی (مُنَازَعَةً) یان
 لەسەری ھەبە، ﴿ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾، خواش بینەری ئەوێە کە دەیکەن.

ئەنجا خوا ﷻ سەرنجی مسوڵمانان ڕادەکێشی بۆ ئیبراھیم (علیہ السلام) (خلیل اللہ)،
 دەفەرموی: ﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ ﴾، بە دنیایی

سەرەمشقییەکی باش، پەڕەوویکردنێکی باش ھەیە بۆ تێوە، لە ئیبراھیم و لەوانەدا کە لەگەڵیدا بوون، ﴿إِذْ قَالُوا لَقَوْمُهُمْ إِنَّا بَرُّؤُا مِنْكُمْ﴾، کاتێ بە خەڵکەکی خۆیانیاں گوت: تێمە لە تێوە بەریین و لە تێوە دوورین، ﴿وَمَا نَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، ھەرۆھە لەوێش دوورین کە تێوە لە جیاتی خوا دەپەرستێ، ﴿كَفَرْنَا بِكَ﴾، تێمە بە تێوە بپێرواین، ﴿وَبَدَأَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْغَدَاةُ وَالْبَعَثَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ﴾، دوژمنایەتیی و رق لە نێوان تێمە و تێوەدا ناشرکرا بوو بە ھەمیشەیی، ھەتا تەنیا بپروا بە خوا دێنن، وەک تاکە پەرستراو.

﴿إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ﴾، (ئیبراھیم بکەنە سەرەمشقی خۆتان)، مەگەر لەو قسەیەیدا کە بە بابی گوت: داوای لێبوردنت بۆ (لە خوا) دەکەم، ﴿وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾، بەلام لە لایەن خواوە هیچ شتیکم بۆ تۆ بە دەست نیە، تەنیا داوای لێبوردنم بە دەستە، ئەویش دەکەم، خوا دەفەرموێ: لەوێدا چاو لە ئیبراھیم مەکەن، لەوێدا مەیکەنە سەرەمشقی.

﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، ھەرۆھە ئیبراھیم ﷺ، ئەوانە لە خەزمەتیدا بوون گوتیان: پەرۆردگارمان! پشتمان بەس بە تۆ بەستوو، تەنیا بۆ لای تۆ گەڕاینەو، سەرەنجامیش بەس بۆ لای تۆیە، ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، (ھەرۆھە پارانەووە گوتیان: پەرۆردگارمان! مەمانکێرە بە فیتنە بۆ ئەوانە ی پێپروان، واتە: با بە ھۆی تێمەو پێپروا نەبن، یاخود تێمە بە دەستی ئەوان نازار مەدەو، مەمانکە شوێنی تاقیکردنەو بە ئەوان، ﴿وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ﴾، پەرۆردگارمان! لیمان ببوو، بیکومان ھەر تۆی زالی کارزان.

جارێکی دیکەش دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾، بە دنیایی لەواندا سەرەمشقییەکی باش ھەیە بۆ تێوە، ﴿لَمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾، بۆ ھەر کەسێک بە ئۆمیدی خوا (واتە: بەزەیی خوا) و پۆژی دوازی بێ، ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّى فَانَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْمُتَعِلِّ﴾، ھەر کەسێکیش پشت ھەڵبات، بە دنیایی خوا بیتیازی شتایشکراو، پەکی لەسەر دروستکراوەکانی نەکەوتو.

﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً﴾، نیزیکه خوا له تیوان تیوهو نهوانه‌دا که دژایه‌تیتان کردوون، دوژمنایه‌تیتان کردوون، خوشه‌ویستی بره‌خسینی، به هوئی نه‌وه‌وه که نه‌وان نیمان دینن، ﴿وَاللَّهُ قَدِيرٌ﴾، خواش به توانایه، ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، خواش لی‌ورده‌ی به به‌زده‌یه.

له کوتایی دا بو نه‌وه‌ی مسولمانان وا حالیی نه‌بن، که نابیی سه‌لام و مه‌رحه‌بیان له‌گه‌ل که‌سدا هه‌بی، مادام نامسولمان بی، چونکه خوا مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه، بویه ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَنْهَكُكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُغَيِّرُوا فِي الدِّينِ وَلَمْ يَخْرُجُوا مِنْ دِينِكُمْ أَنَّ تَبَرُّهُمْ وَتَقْطِعُوا إِلَيْهِمْ﴾، خوا لی‌تان قه‌ده‌غه‌ ناکات، قه‌ده‌غه‌تان ناکات له‌و که‌سانه‌ی له‌سه‌ر دینتان له‌ دژتان نه‌جه‌نگاون و، له‌ مال و حالیی خوشتان وه‌ده‌ریان نه‌ناون، له‌گه‌لیاندا چاکه‌ بکه‌ن و، هاوکاریان بکه‌ن له‌ مالی خوشتانان پی به‌خشن، ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْطِعِينَ﴾، به‌ دلنایی خوا به‌خسه‌رانی خوشده‌وین.

نه‌دی خوا ږنگرییان له‌ دۆستایه‌تیی کی لی ده‌کات؟ ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُواكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُواكُمْ مِنْ دِينِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ﴾، خوا ته‌نیا چاکه‌کاریتان له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا لی قه‌ده‌غه‌ ده‌کات، که له‌سه‌ر دینتان له‌ دژتان جه‌نگاون و، له‌ مال و حال و خانووبه‌ره‌کانی خوشتان وه‌ده‌ریان ناون، پشتگیری و هاوکاریی نه‌وه‌یان کردوه که تیوه له‌ مال و حالیی خوشتان وه‌ده‌ربزین، ﴿أَن تَوَلَّوْهُمْ﴾، که دۆستایه‌تییان بکه‌ن و نیزیکییان بکه‌ن، ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾، هه‌ر که‌سی‌کیش دۆستایه‌تیی وان (نه‌هلی کوفر) بکات، نا نه‌وانه‌ن سه‌مه‌کاران، واته: دۆستایه‌تیی که‌سانیک بکات که دژی دین و ژینی مسولمانانن، به‌لام نامسولمانانیک که دژی دین و ژینتان نین، خوا ږنگریتان لی ناکات له‌گه‌لیاندا چاکه‌کارو به‌خسه‌ربن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

پتگریکردنی خوای په نهانزان ﷺ، له بروداران، که بیبروایانی دوزمنی خواو
خوایان به دوست بگرن، له حالتکدا بیبروان به و ههقهی له خواوه بویان
هاتوه، پیغمبه ﷺ و هاوه لانیان شاربهدر کردوه و، هوشداری پندانان که
نه و پهفتاره گومرایه و، نه و دوزمنانهش هه لیان هه لکه و نه جه بیان نادهن و،
پوژی دوایش خوا ﷺ لیکان جیا ده کاته وه و، خزمایه تیی و پوله کانیشیان له
قیامه تدا، هیچ دادیان نادهن:

خو! دده رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمُ
بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَآيَاتِي مَرْضَىٰ يُخْرِجُوكُمْ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ
وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ (۱) إِنْ يَتَفَقَّحُوا بِكُفْرَانِكُمْ أَعدَاءُكُمْ وَيَسْتَطُوا إِلَيْكُمْ
أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ۝ (۲) لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ (۳)﴾

شیکردنه و یی ئه م ئایه تانه، له هه فده برکه دا:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئه ی نه وانه ی پرواتان هیئاوه! خوا ﷺ ئه م سوورده ته موباره که
وهک هه ندیک له سوورده ته کانی دیکه ی فورنایش یه کسه ر به: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾،
دهست پیده کات، واته: ئه ی نه وانه ی پرواتان هیئاوه! به خوا ﷺ و، به فریشته کانی
خواو، به کتیه کانی خواو، به پیغمبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، به پوژی
دوایی، به هه موو نه و شتانهش که پیغمبه ری خاتمه ﷺ له خوای په روهدر کارده و
هیئاوونی وهک ئاین، که ده بې پروایان پې بهیتری.

(٢) - ﴿لَا تَنْجِدُوا عَذْرَى وَعَذْرُكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ (ئەي ئەوانەي بروتان هیناوه!) دوژمنی من و دوژمنی خۆتان مەكەنە دۆست، بە دۆست مەگرن، هەموو پوونكەرەوانی قوڕتان لەسەر ئەوە یەكەنگن - وەك لە هۆی هاتنە خوارەوێكەش دا باسمان كرد - ئەم ئایەتانە بە هۆی ئەوەوە كە (حاطب بن أبي بلتعجة) ﷺ نامە یەكی ناردووە بۆ خەلكی شاری مەككەو، هەوالی چوونی پێغەمبەری خواي ﷺ پێداون، دابەزیون، ئەویش بە هۆی ئافرەتێكەووە كە ناوی (سارە) بوو، ئەو كاتە هاوبەش بۆ خوا دانەر بوو، ئافرەتێكی گۆرانییێژ بوو، بە زاراوەی ئەمڕۆ هونەرمەند بوو، لە شای و شینی خەلكدا گۆرانیی و سروودی گوتووە بە پارە، ئەو ئافرەتە هاتووە بۆ مەدینە بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ و گوتوویەتی: هاتووم هاوکارییم بكەي، ئەویش پێی فەرموو: ئەدی گەنجەكانی مەككە لە كوێن؟ (واتە: گۆرانییان بۆ بلی و پازەت بەدەنن لە شین و شای و بۆنان دا)، ئەویش گوتوویەتی: لە دواي جەنگی بەدر ئەو حالەیان نەماو، كۆبوونەوێ وایان ببێ من گۆرانیی تێدا بلیم، ئنجا پێغەمبەریش ﷺ فەرمان دەكات هاوکاریی بكەن، حاتییی كۆری ئەبی بەلئەعەش بەو ئافرەتەدا نامەكە دەنێری، نامەكەش بێگومان هەندێك شتی تێدا بوو، دڵسۆزی نواندن بوو لە لایەن حاتیبەووە بۆ قورەیشییە بێ پروایەكان، وەك خۆ لەلا خوشەوێست كردن، نێوەرۆكەكەي ئەو چوارچێوەیەي هەبوو.

لە تەفسیرەكاندا هەندێك شت باسكراوە، بەلام من ئەو تەعبیرەي (الآلوسی) م هیناوه كە لە تەفسیرەكەي خۆی (روح المعاني) دا^(١) هیناویەتی دەلی: (صُورَةُ الْكِتَابِ كَمَا جَاءَ فِي بَعْضِ الرُّوَايَاتِ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَجَّهَ إِلَيْكُمْ بِجَنَاحِ الْغَالِثِ يَسِيرٍ كَالسَّيْلِ، وَأَقْسَمَ بِاللَّهِ لَوْ سَارَ إِلَيْكُمْ وَخَذَهُ لَتَصَرَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ؛ فَإِنَّهُ مُنْجَرٌ لَهُ مَا وَعَدَهُ).

واتە: ئەوە پێغەمبەری خوا ﷺ بەرەو پووتان هات، بە سوپایەك وەك شەوی تاریكە، وەك لافاو دەروات، سوێند بە خوا دەخۆم، ئەگەر بە تەنیاش بۆتان بێ خوا سەریدەخات، چونكە ئەو بەلێنەي پێیداووە بۆی دەگەیهێتە سەر.

هەلبەتە ئەگەر وابوو، ئەو لە راستیدا جەنگێکی دەروونی بە بوو لە دژی ھۆزی قورەیش کردووەتی و، سوودێکی ئەوتۆی بۆیان نەبوو، جگە لە ناگادارکردنەوەیان.

خوایە ئەو کە دەفەرموێ: ﴿لَا تَنْجِدُوا عَذْرَى وَعَدُّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾، پەڕاڤانی زمان گوتوویانە: (عَدُّوا ذُو الْعَدَاوَةِ فَعُولٌ بِمَعْنَى فَاعِلٍ، مِنْ عَدَا يَعْدُو، مِثْلُ عَقَا يَعْفُو عَفْوًا، وَالْإِتِّخَاذُ اقْتِعَالٌ مِنَ الْأَخْذِ لِلْمُبَالَغَةِ فِي الْأَخْذِ، وَشَيْءٌ (عَدُوٌّ) يَانِي: خاوەن دوژمنایەتی (ذُو الْعَدَاوَةِ)، (عَدُوٌّ) (فَعُولٌ) بە مانای (فاعل)، ئە تەصلى وشەکە لە (عَدَا) وە هاتووە (عَدَا يَعْدُو، أَي: جَاوَزَ يَتَجَاوَزُ) وەک (عَقَا يَعْفُو) واتە: تێپەڕاند، وشەى (إِتِّخَاذٌ) یش لەسەر کێشى (إِفْتِعَال) وە بە مانای گرتنە، بە لایم بۆ زێدەڕۆییکردنە لە گرتندا.

واتە: چاکگرتن، یانی: دوژمنی من و دوژمنی خۆتان بە دۆست مەگرن، وشەى (إِتِّخَاذٌ) مانای ھەلبژاردن (إِصْطِفَاء) یش دەگەینى، وەک خوایە ئەو سورتەى (آل عمران) دا دەفەرموێ: ﴿وَيَتَّخِذُ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ﴾، واتە: شەھیدان لە نیتواندا ھەلبژێرى، لێرەش واتە: تێو دوژمنی من و دوژمنی خۆتان ھەلمەبژێرن بە دۆست و پشتیوانی خۆتان.

۳- ﴿تَلْفُوتُ إِلَهُم بِالْمَوَدَّةِ﴾، تێو خوشەو یستیان بۆ فرێدەدەن، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿تَلْفُوتُ إِلَهُم﴾، بە دوو شێوە زانیان لە ڕووی ڕێزمانییەوە قسەیان لێ کردووە، -سەرەتاش دەلێن: وشەى (تَلْفُوتٌ) لە (الْقَاء) وە هاتووە کە چاوە، (الْإِلْقَاءُ: رَمِي مَا فِي الْيَدِ إِلَى الْأَرْضِ، وَاسْتَعْمِلَ لِإِيْقَاعِ الشَّيْءِ بِدُونِ تَذَبُّرٍ) (الْقَاء): لە ئەصدا بریتى ھەوێ شتێک بە دەستەو بێ و، فرەى بەدیە سەر زەوى، لێرەدا خوازاراوەتەو بۆ ئەنجامدانى کارێک بە بێ تێو پامان و بیرکردنەو.

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿تَلْفُوتُ إِلَهُم بِالْمَوَدَّةِ﴾:

ا- هندیك له زانایان تاوایان لیکداوه ته وه: (تَوَصِّلُونَ إِلَيْهِمُ الْمَوَدَّةَ وَالْبَاءَ زَالِدَةً لِلتَّائِيدِ) یانی: (تَلْقَوْنَ إِلَيْهِمُ الْمَوَدَّةَ)، خو شو یستنتانان پیده گه یه نن، چونکه (القاء) پیوستی به پیت ناکات تا کو تپیهریتی بۆ بهرکار به لکو بۆ خو ی بهرکار، ده خوازی، (أَلْقَى أَلْقَاءُ) یانی: (تَلْقَوْنَ إِلَيْهِمُ الْمَوَدَّةَ)، به لأم پیتی (ب) لیردها زیاد کراوه، بۆ جه ختکرده وه تو خکرده وه ی واتایه که ی.

ب- (الزجاج) یه کیکه له شاره زایانی زمانی عه ره بی و له ته فسیرش، ده لَن: (تَلْقَوْنَ إِلَيْهِمُ أَخْبَارَ النَّبِيِّ ﷺ) وَسَرَّهُ بِالْمَوَدَّةِ الَّتِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ) بویه وشه ی (القاء) به (ب) بهرکاری خواستوه، واته: تیوه هه واله کانی پیغهمبه ر ﷺ و نه نیی پیغهمبه ریان بۆ فریده ده ن و ده نیرن، به هو ی نه و خو شه ویستییه وه که له به ینتاند ا هه یه.

که واته: به پتی نه م مانایه، پیتی (ب) ده بیته (ب) ی هو کار (باء السببية) وه ک: (كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ) واته: به قه له مه که نووسیم، (تَلْقَوْنَ إِلَيْهِمُ بِالْمَوَدَّةِ)، واته: نه نیی و هه واله کانی پیغهمبه ر ی خوا ﷺ به هو ی نه و خو شه ویستییه ی له به ینتاند ا هه یه، بۆ کافره کان ده نیرن.

٤- ﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ﴾ له حالیکدا نه وان بیپروان به و هه قه ی بۆتان هاتوه، نه و هه قه ی له قورئاندا و له ریازی پیغهمبه ردا ﷺ به رجه سته یه، نه وان پتی بیپروان، هه ندیک له خو ینهرده وانی قورئانیش خو یندوو یانه ته وه: (وَقَدْ كَفَرُوا لِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ) واته: به هو ی نه و هه قه وه ی بۆتان هاتوه، نه وان بیپروان، یاخود: سه لوه و ناسوپاسن.

٥- ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِنَّا كُنَّا أَنْ تُؤْمِرُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ (هه ر به وه نده ش وازیان نه هینا وه که به و هه قه ی بۆتان هاتوه، بیپروابن و ره فزی بکه ن، به لکو پیغهمبه ریش ﷺ و تیوه ش و ده درده نین، له سۆنگه ی نه وه وه که پرواتان به خوا ی په روه ردگار تان هه یه، واته: هه ر نه وه نده نه که به روا به و هه قه نه که ن، به لکو پیغهمبه ر ی خوا و ﷺ تیوه ش و ده درده نین، بویه ش به کرداری تیستا (مضارع) هیناویه تی، تا کو و ینه که بخاته بهرچا و، نه گه رنا به دلنایی ده رکرده نه که یان پیشت ر بووه.

هه‌له‌ته لی‌رده‌دا که ده‌فه‌رموی: پتغه‌مبه‌ری خوا و ئیوه‌ش وه‌ده‌رده‌نن، به هوی ئەوه‌وه که پرواتان به خوی په‌روه‌دگارتان هیناوه، مه‌رج نیه مه‌به‌ست نه‌وه بی که ریک گوتیان: ده‌بی برۆن! به‌لکو (الإخراج هنا الحمل على الخروج، وأسند إلى جميعهم لرضاهم به)، وه‌ده‌رنان لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پتی ناچارکردنه به رۆیشتن، بۆیه‌ش فه‌رموویه‌تی: (يُخْرَجُونَ) هه‌موویان، که هه‌مووشیان نه‌بوون، مسوڵمانیان ناچاری رۆیشتن و ئاواره‌بوون کردن، به‌لام چونکه هه‌موویان پازی بوون به‌وه.

نجا هوکاره‌که‌ش چی بووه؟ ﴿أَنْ تُوْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ﴾، یانی: (بِسَبَبِ أَنْكُمْ آمَنْتُمْ بِاللّٰهِ تَعَالٰی) به هوی ئەوه‌وه که ئیوه پرواتان به خوی په‌روه‌دگاری خۆتان هیناوه.

نه‌وه‌ش هه‌مووی بو خستنه‌رووی ئەوه‌یه، که ئیوه دۆستایه‌تی کردنتان له‌گه‌ل ئەواندا، شتیکی زۆر هه‌له‌یه، چونکه:

١- ئەوان ئەو هه‌قه‌ی بو ئیوه هاتوه له‌ خواوه، ره‌فزی ده‌که‌ن.

٢- هه‌ر به‌وه‌نده‌شیان واز نه‌هیناوه، به‌لکو ئیوه‌یه‌ک که پرواتان به‌و هه‌قه هیناوه له‌ خواوه بۆتان هاتوه، ناچاریان کردوون ولاتیش به‌جێهێڵن و شاربه‌ده‌ریان کردوون!

٦- ﴿إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَآيَةً مَّرَضًا﴾، (الطبري) گوتوویه‌تی: (هَذَا مِنَ الْمُؤَخَّرِ الَّذِي مَعْنَاهُ التَّقْدِيم)، ئەمه دواخراوێکه مانایه‌که‌ی له‌ پێشه‌وه‌یه، ئەگه‌ر ئیوه ده‌رچوون له‌ پیناوی تیکۆشان له‌ پتی خوا‌داو بو داواکردنی ر‌ه‌زامه‌ندیی، د‌وژمنی خواو د‌وژمنی خۆتان به‌ د‌ۆست مه‌گرن، مادام حالیان به‌و شیوه‌یه که باسکرا.

که ده‌فه‌رموی: ﴿جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَآيَةً مَّرَضًا﴾، هه‌م (جهاد)، هه‌م (إبتغاء) هه‌ردووکیان چاوگن و (منصوب) ن له‌سه‌ر حاله‌تی به‌رکاری پیناو (مفعول من أجله) واته: ئەگه‌ر ئیوه له‌ پیناوی ئەوه‌دا که له‌ پتی مندا تیکۆشن و

رەزامەندىيى مەن بىخۈزەن و داۋا بىكەن، ھاتۈنە دەرى و كۆچتەن كىردۈ، دۈزۈمى مەن و دۈزۈمى خۇتەن بە دۈست مەگىر.

دۈيى خوا ﷻ دۈوبارە باسى دەكەتەۋە، ئەمە شىۋازى (ئىناب)د، واتە: بە درىزى باسكىرەن، لەبەر ئەۋەى ھالەت و مەقامەكە دەيخۈزى، تاكو چاك پۈۈن بىتەۋە.

(۷) - ﴿تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُؤَدَّةِ﴾، تىۋە بە پەنھانىي خۇشەۋىستىي خۇتەنەن بۇ دەنەن، (الإسراء: التَّحْدُثُ وَالْإِخْبَارُ سِرًّا)، (إسراء) بىرىتە لە قسەكىرەن و ھەۋالەندەن پەنھان. كە دەفەرمۇي: ﴿تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُؤَدَّةِ﴾، ئەمەش زانايان بە دۈۈ شىۋە لىكىندەۋەتەۋە:

يەكەم: ﴿تُخْبِرُونَهُمْ سِرًّا بِسَبَبِ الْمُؤَدَّةِ، أَيْ بِسَبَبِ طَلَبِ الْمُؤَدَّةِ لَهُمْ﴾، تىۋە بە پەنھانىي ھەۋالەن بۇ دەنەن، بە ھۈى خۇشەۋىستىيەۋە واتە: بۇ ئەۋەى ئەۋان تىۋەنەن خۇشەۋى.

دۈۋەم: ﴿تُسْرُونَ إِلَيْهِمُ الْمُؤَدَّةَ وَالْبَاءَ زَالِدَةً لِلتَّائِيدِ، مِثْلُ وَامْسُحُوا بِرُؤُسِكُمْ﴾، تىۋە خۇشەۋىستىي خۇتەنەن بۇ پەنھان دەكەن، پىتى (ب) لىرەدا زىاد كراۋە بۇ جەختكىرەنەۋەى واتا يەكەى، ۋەك خوا دەفەرمۇي: ﴿وَامْسُحُوا بِرُؤُسِكُمْ﴾، المائدة، ئەۋلى خۈى: ﴿وَامْسُحُوا بِرُؤُسِكُمْ﴾ دەستى تەر بەسەرتەندا بىتن، مەسحى سەرتەن بىكەن، بەلام كە (ب)ەكەى چۆتەسەرى، مانابەكەى بەھىزەر دەكات، نىجا ھەر كامىكىان بى، كە لە يەك كاتدا ھەردۈۈ واتا يەكەش دەگرىتەۋە:

أ- تىۋە بۇيە قسەى پەنھانىان بۇ دەنەن و، لە نەننىيەكانى پىتەمبەرى خوا ﷻ ناگادارىان دەكەنەۋە، دەتەنەۋى ئەۋان تىۋەنەن خۇشەۋى، ۋەك ھاتىيى كۈرى ئەبى بەلتەۋە بە ئاشكرا ۋايگۈتە، لە ھۈى ھاتتە خۈارەكەيدا باسمان كىر دەلئ: مەن كاربەكى غەۋارەۋ غەرىب بووم لە نىۋ قورەيشدا، ھىچ كەسم نەبوۋ لەۋى براۋ كۈرەكانم بپارىزى، ۋىستەم چاكەيەكم لە چاۋاياندا ھەبى، بەھۈى ئەۋەۋە مەنەن خۇشەۋى و مەمانەم پىيەكەن، و ناگايان لە بەرژەۋەندىيەكان و كەس و كارەكەى مەن بى.

ب- ئیوه به پهنهانیی خوشهویستی خۆتانیان بۆ دهردهبرن، له پیناوی پاراستنی بهرژهوهدنییه دنیاییه کانتان دا.

٨- ﴿وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَمْتُمْ﴾، منیش زانانترم بهوهی دهیشارنهوهو، بهوهش که ناشکرای ده کهن.

نهم رسته به ده کهوێته شوینی حال له رووی زمانی عه پهبیهوه، واته: له حالیکدا که من زانانترم بهوهی پهنهانی ده کهن، بهوهش که ناشکرای ده کهن، که چی:

أ- خوشهویستی خۆتانیان بۆ ده نترن به پهنانی.

ب- یاخود: کاریکی وا ده کهن به ته مای نهوهی نهوان ئیوهیان خوشبوێ.

٩- ﴿وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ﴾، ههر کامیک له ئیوهش وا بکات.

پسپوړانی زمان گوتوویانه: (صَمِرَ الْغَنِيَّةُ فِي يَفْعَلُهُ عَالِدٌ إِلَى الْإِتْخَاذِ وَالْمَفْهُومِ مَنْ فَعَلَ لَا تَتَّخِذُوا)، واته: راناوی نادیار (يَفْعَلُهُ) ده چیتهوه بۆ (إِتْخَاذِ) و، بۆ نهوهی ده فامرتهوه له وشه (لَا تَتَّخِذُوا) واته: ههر که سیک نهو کاره بکات و، نهو به دۆستگرتنه بکات و، کافرهکان به دۆست بگرێ، دۆزمنی خواو دۆزمنی خۆیان به دۆست بگرێ له ئیوه، نهی مسوڵمانینه!

١٠- ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾، به دلنایی پێی راستی ون کردوه، لێره دا پێی راست (سواء السبيل) خوازاوه تهوه بۆ چاکیی و سهراستیی، واته: نهو حاله تهی که ده بووا به نهو نه نجامی بدات، بریتی بوو له پێی راستگرتن، پێی راست گرتنه کهش بریتی بوو له چاکیی و خۆپاڅایی و پيشان نه دانی دۆستایه تی و خوشهویستی بۆ کافرهکان، نجا ههر که سیک له ئیوه نهوان به دۆست بگرێ، مسوگهر نهو پێیه راستهوه، نهو هه لوێسته راست و رهفتاره چاکه ی، ده بووا به له خۆیدا بیهێنیتته دی، ونی کردوهو لێی تیکچووه.

(١١) ﴿إِنْ يَتَّقُوا لَكُمْ أَعْدَاءُ﴾، ئەگەر ئەوانە ئێوەیان بەرپەل بکەوێ، ئێوەیان لێ هەلبکەوێ و زەفەرتان پێ بەرن، بۆتان دەبنە دوژمن، (يَتَّقُواكُمْ) (تَقَفْ: الحَذَرُ فِي إِذْرَاكِ الشَّيْءِ وَفَعَلَهُ تَقَفَ)، (تَقَفَ) بە مانای کارامەیی و لێزانییە لە پەیردن بە شتێک و، ئەنجامدانی شتیکداو کردارەکی (تَقَفَ) بە.

﴿يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءُ﴾، بۆتان دەبنە دوژمن و زەبرتەن لێدەدەن، (أَي: كَيْفَ تَكُونُ لَهُمُ الْعَدَاوَةُ لَكُمْ)، یانی: لە پێکهاوە یاندا دوژمنایەتی هەیە بۆ ئێوەو، دوژمنایەتیەکیەکیان بۆ ئێوە زۆر خەست و خۆلە.

(١٢) ﴿وَبَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَهُمْ بِالسُّوءِ﴾، (ئەگەر زەفەرتان پێ بەرن و، ئێوەیان لێ هەلبکەوێ، بۆتان دەبنە دوژمن و)، دەستیشیان و زمانیشیان بە خراپە بۆ درێژ دەکەن، واتە: ئەوەی لە دەستیان بێ لە دژتان دەیکەن و، ئەوەی بە زمانیان دا، لە قسەی خراپ پێتان دەلێن، یانی: کەمتەرخەمی ناکەن لە زیان پێگەیاندن و بە هەموو شتێکیەکی، چونکە بە زۆری خەلک بە زمان و بە دەست زیان بە یەکی دی دەگەیەنێ، بە زمان: قسەی ناشیرین و بوختان و درۆو شتی خراپ گوتن، بە دەستیش بە کردەوه زیان پێگەیاندن، (الْبَسْطُ مُسْتَعَارٌ لِلْكَثَارِ) (بسط): بە مانای فراوانکردن، بەلام لێرەدا خوازاراوەتەوه بۆ زۆری، واتە: بە دەست و بە زمان زۆر زیانتان پێ دەگەیەنێ.

(١٣) ﴿وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾، (بەوێش ئەگەر ناکەن بە دەست چیمان لە دەست بێ لە دژتان بیکەن و، بە زمان چیمان لە زار پایی، پێتان بلێن، بەلکو) بە دلێش خۆزگە دەخوازن و، زۆر پێیان خۆشەو حەز دەکەن ئێوەش بپێروا بن، (وَي: وَوَدُّوا) بۆ حالە یانی: ئەوان ئێستا لە حالیکەیان، بپێروایی و هەلبکەرانیوەی ئێوە بە ناوات دەخوازن یانی: ئێستا کە زەفەریان پێ نەبردوون، خۆزگەو ناوات دەخوازن و حەز دەکەن کافرتان بکەنمەو، ئەدی ئەگەر زەفەرتان پێ بەرن؟ بێگومان خراپتریشیان بۆتان لە هەلبەدا هەیە.

کەواتە: ﴿وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾، (تَكْفُرُونَ) دەبێتە چاوگ (أَي: وَوَدُّوا كُفْرَكُمْ)، بپێروایستان حەز پێدەکەن و بە خۆزگە دەخوازن.

ئىنجا خوا ﷺ لىك تايەتى سىيەمدا ئەو پالئەرو ھاندەردى وای لەوانە كىردو
بەو شىئەدە لەگەل بېيروايەكاندا مامەلە بىكەن، دەخاتە روو، دەفەرموئى:

۱۴- (لَنْ تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ) نە خىزمەكانتان نە رۆلەكانتان سوودتان پى
ناگەيەن، واتە: تىوہ لە پىتاوى خىزمەكان و رۆلەكانتاندا ئەو دەكەن، چونكە حاتىب
گوتى: كۆرەكان و خىزمەكانم لەوتىن، ئىنجا كە حاتىب ئەوہى لى ئاشكرا بوو، رەنگە
خەلكى دىكەش بووبى ئەوہى لە دلدا بووبى، يان خەلكى دىكەش بووبى وای كىردى،
بەلام نامە نەئاردى، يان لى ئاشكرا نەبووبى، خۆي پەنھانزان بە گشتى فەرموويەتى،
وہك زۆرجارىش گوتوومانە: (إِنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لَا يَمْتَنِعُ شُمُولُ الْمَعْنَى)، (بە دلىيائى
تايبەت بوونى ھۆكار، رىئە گشتكىر بوونى واتا ناگرى).

وشەي (أَرْحَام) كۆي (رَحِم) لىرەدا كە دەفەرموئى: (أَرْحَامُكُمْ: أَي دَوُوا
أَرْحَامَكُمْ)، خاوەن خىزمەتيەكانتان، بۆيەش پالدارا (مُضَاف) ەكە، يانى: (دَوُوا)
قوتىنزاو، چونكە دەزانىرئى.

واتە: خاوەن خىزمەتيەكانتان لەگەل رۆلەكانتان (ئەگەر كۆر، ئەگەر كچن)،
ھىچ سوودتان پى ناگەيەن.

۱۵- (يَوْمَ الْقِيَمَةِ) ﷻ لە رۆژى قىامەتدا، (خىزمەكانتان و رۆلەكانتان ھىچ سوودتان
پىناگەيەن)، ياخود: (يَوْمَ الْقِيَمَةِ) پەيوەستە بە دواي خۆيەو: (يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَقْصُلُ
بَيْنَكُمْ) ﷻ، لە رۆژى قىامەتدا، لە رۆژى ھەلسانەویدا خوا لىكتان جيا دەكاتو، ئەو
خىزمەتان كە بېيروان، ئەو رۆلانەتان كە بېيروان، خوا دەيانخاتە لايەك و، تىوہش كە
بروادارن، دەتانخاتە لايەكى دىكەو، لىكتان جيا دەكاتو.

بۆيە زانايان لىرەدا گوتوويانە: (يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَتَنَازَعُ لَنْ تَنفَعَكُمْ، وَيَفْصَلُ بَيْنَكُمْ)،
ھەردوو كىدارەكە ھەر كامىكىان (يَوْمَ الْقِيَمَةِ) بۆ لای خۆي پەلگىش دەكات:

۱- (لَنْ تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ)، لە رۆژى قىامەتدا نە خىزمەكانتان نە
رۆلەكانتان سوودتان پى ناگەيەن.

۲- یاخود ﴿لَنْ تَفْعَلَ﴾ **أَرْحَامَكُمْ وَلَا أُولَئِكَ** ﴿لَنْ يَفْعَلَ﴾، لیږه نهو پسته یه کوتایی دی، دواتر: ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَفْعَلُ﴾، له روژی قیامه تدا خوا لیکنان جیا ده کاته وه.

(۱۶) - **يَقْضُ بَيْنَكُمْ**، له به کتان جيا ده کاته وه، ليره دا مه به ست له (فصل) ليک جيا کردنه وه، چونکه (فصل) له قور تاندا به مانای دادوهری کردنیس هاتوه، (يَوْمَ الْفَصْلِ) واته: پوژي دادوهری کردن، چونکه که دادوهری ده کړي، نه وهی له سهر هه قهو نه وهی له سهر ناهه قه، ليک جيا ده کړنه وه، به لام ليره دا مه به ست پي ليک جيا کردنه وه به نه که دادوهری کردن.

رسته‌ی: (يَفْصُلُ بَيْنَكُمْ)، به چوار جور خويندراوه ته‌وه:

۱- (يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ).

۲- (يُقْضَىٰ بَيْنَكُمْ).

۳- (يُفْضَلُ بَيْنَكُمْ)، ليک چيا ده کرينه وه.

۴- (يُقْضَىٰ بَيْنَكُمْ)، ليک جيا ده ڪرينهوه.

هەر چواریشیان واتایه که یان زۆر لیك نیزیكه.

(۱۷) - ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، خواش وَجَّاهِلٌ بینہری نہ وہیہ کہ دہیکہن.

که دهفهرموئ: خوا بینه‌ری نه‌وه‌یه که ده‌یکهن، ههم موزده‌و دله‌خو‌شیی تینه‌یه بو ئه‌وانه‌ی فهرمانبه‌ریی خوا ده‌که‌ن، واته: ئه‌گهر خو‌را‌گر بن به‌را‌ن‌به‌ر ته‌ماع و به‌ر‌ژه‌وه‌ندییه‌کانتان و، که له‌پینه‌وی خزمایه‌تیی و ر‌ژه‌و نیزیکه‌کانتاندا، خو‌تان له شیریی خوا نه‌ده‌ن و، خو‌تان تووشی ناشه‌ریی نه‌که‌ن، خوا نه‌و کرده‌وه‌و هه‌لو‌سته‌تان ده‌بینی، ئه‌مه‌ دله‌خو‌ش‌کردن و گفت‌په‌ندانه، به‌لام له‌ههمان کاتیشدا هه‌ره‌شه‌کردنه واته: ئه‌گهر ئیوه‌بو پاراستنی به‌ر‌ژه‌وه‌ندییه‌کانتان و له‌پینه‌وی پاراستنی خزماتان و ر‌ژه‌ل‌کانتاندا، خو‌تان تووشی ناشه‌ریی بکه‌ن و، که‌ین و به‌ینی نا‌ده‌وا له‌که‌ل نه‌ه‌لی کوفر‌دا بکه‌ن، ئه‌وه‌خوا ده‌تانیین! ئه‌مه‌ش هه‌ره‌شه‌به‌کی ی‌تیرا‌وه‌یه.

هه‌لوه‌سته‌یه‌ک له‌باره‌ی سیخو‌پیه‌وه بو‌ دوژ‌منانی نی‌سلام

بی‌گومان نه‌وه‌ی حاتی‌یی کو‌ری نه‌بی به‌لته‌عه کردوویه‌تی، جو‌ری‌ک بو‌وه له‌ سیخو‌پی کردن و جاسووسی بو‌ نه‌هلی کو‌فر، ننج‌ا نایا هوکمی نه‌وه چۆنه؟ له‌و باره‌وه به‌ باشم زانی چه‌ند قسه‌یه‌ک له‌ ته‌فسیره‌که‌ی (القرطبی)^(١) بێنین، چه‌ند قسه‌یه‌کی گرنکی کردوون، که پێم وایه رای زۆربه‌ی هه‌ره زۆری زانایانی کو‌ کردۆته‌وه له‌و قسانه‌یدا، پێشی قسه‌کان دێنم به‌ ده‌قه عه‌ره‌بیه‌که‌ی خو‌ی، له‌به‌ر نه‌مانه‌تی عیلمی، دوا‌ییش به‌ کو‌ردیی واتایان ده‌که‌ین، (القرطبی) نووسیویه‌تی:

(مَنْ كَفَرٌ تَطَّلَعُ عَلَى عَوْرَاتِ الْمُسْلِمِينَ، وَيَتَّبِعُهُ عَلَيْهِمْ، وَيَعْرِفُ عَدُوَّهُمْ بِأَخْبَارِهِمْ، لَمْ يَكُنْ بِذَلِكَ كَافِرًا، إِذَا كَانَ فَعَلَهُ يَغْرِضُ دُنْيَايَ، وَاعْتِقَادُهُ عَلَى ذَلِكَ سَلِيمٌ، كَمَا فَعَلَ حَاطِبٌ حِينَ قَصَدَ بِذَلِكَ اتِّخَاذَ الْيَدِ، وَلَمْ يَنْوَ الرَّدَّ عَنْ الدِّينِ، إِذَا قُلْنَا: إِنَّهُ لَا يَكُونُ بِهِ كَافِرًا، فَاخْتَلَفَ النَّاسُ: فَهَلْ يُقْتَلُ بِهِ حَدًّا أَمْ لَا؟ فَقَالَ مَالِكٌ، وَالْبُنُّ الْقَاسِمُ، وَأَشْهَبُ: يَجْتَهِدُ فِيهِ الْإِمَامُ. وَقَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ: إِذَا كَانَتْ بِلَكَ عَادَتُهُ، قُتِلَ لِأَنَّهُ جَاسُوسٌ، فَإِنْ كَانَ الْجَاسُوسُ كَافِرًا، فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: يَكُونُ نَقْضًا لِعَهْدِهِ. وَقَالَ أَضْبَغُ: الْجَاسُوسُ الْخَرِيُّ يُقْتَلُ، وَالْجَاسُوسُ الْمُسْلِمُ وَالْذَّمِّي يُعَاقَبَانِ إِلَّا أَنْ يَتَّعَاهَذَا عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ، فَيُقْتَلَانِ، وَقَدْ رَوَى عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ أَتَى بَعِيْنَ الْمُشْرِكِينَ اسْمُهُ فُرَاتٌ بْنُ حَيَّانٍ، فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُقْتَلَ، فَصَاحَ: يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَقْتُلُوا أَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ فَخَلَّى سَبِيلَهُ. ثُمَّ قَالَ: «إِنْ مِنْكُمْ مَنْ أَكَلَهُ إِلَى إِيْمَانِهِ، وَمِنْهُمْ فُرَاتٌ بْنُ حَيَّانٍ» (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ٢٦٥٢).

واتە: ھەر كەسىك زۆر سۆراغى كەلىن و نەئىيەكانى مسولمانان بىكات و، دوژمنەكانيان لە كەم و كورپى مسولمانان و، لە كەلىنەكانيان ناگادار بىكاتەوهو، دوژمنەكان لە ھەوآلى مسولمانان ناگادار بىكاتەوه (واتە: سىخوړپى بىكات، جاسووسىي لەسەر مسولمانان بىكات)، بە ھۆى نەوهوه كافر نابى، نەگەر كردهوهكەى بۆ مەبەستىكى دىيائى بى و، نىعتىقادو پروايەكەى سەلامەت بى لە جىيى خوڤى، وەك حاتىبى كورپى نەبى بەلتەعە كردى، كاتىك تەوهى كرد مەبەستى نەوه بوو چاكەبەكى لە چاوى كافرەكاندا ھەبى، مەبەستى ھەلگەرانەوه نەبوو لە دىن (وەك دوآبى پىغەمبەرىش ﷺ) فەرمووى: راست دەكات، نىجا نەگەر گوتمان بەوه كافر نابى، تايا نەو مسولمانە وەك سزايەك پىتى دەكوژى؟ لەو بارەوه زانايان را جايان ھەيە، مالىك و ئىبنو قاسم و نەشەھب (مالىك سەر مەزھەبەكەيەو، ئىبنو قاسم و نەشەھبىش دوو زاناي موعتەبەرى مەزھەبى مالىكىين) گوتوويانە: ھوكمرانى مسولمانان لەو بارەوه كۆشش دەكات و بۆى ھەيە برىار بدات، عەبدولەلىكىش (كە يەككە لە زانايانى مالىكىي مەزھەب) دەلى: نەگەر عادەتى نەو مسولمانە ھەر برىتى بوو بى لە سىخوړپى كردن، دەكوژى، چونكە نەو كاتە بە جاسووس لە قەلەم دەدرى، (نەك جارىك دوو جار لە پىتتى دەرچوو بى، بەلكو ھەروا عادەتى بى، دەكوژى، چونكە مالىك راى وايە كە جاسووس دەكوژى، نەگەر جاسووسەكە مسولمان بى)، بەلام نەگەر جاسووسەكە كافر بى (واتە: جوولەكەيەو لە ولاتى مسولماناندايە، نەصرانىيە، يەزىدييە، ئەوانەى لە دەولەتى ئىسلامىي دەژىن، بەلام مسولمان نىن، نەگەر جاسووسەكە نامسولمان بوو)، ئەوزاعىي گوتوويەتى: بە ھۆى نەو جاسووسىيەو پەيمانەكەى خوڤى ھەلەوشاندۆتەوه، (نەو مافى پەناھەريي و ھاوولآتىي بوونەى پىدراو، نەو مافە ھەلدەوھشپىتتەوه)، نەصبەغ (يەككە لە زانايان) گوتوويەتى: جاسووسىي جەنگاوەرى دژى مسولمانان، ((حرى) واتە: كە دژى مسولمانان دەجەنگى)، دەكوژى، بەلام جاسووسىي مسولمان و جاسووسىي

هاوبەیمان (ذُمَّيْ) جووله‌کەیه، نەصرانییه ئەوانە ی لە ولاتی مسوڵماناندا دەژین؛ ئەوانە سزا دەدرێن، مەگەر بە ئاشکرا دژایەتیی نێسلام و مسوڵمانان بکەن، ئەو کاتە دەکوژرێن (تجاً لەو باره‌وه ئەم فەرمايشته‌ی پێغه‌مبەری خواي ﷺ هیناوه)، عەلی (خوا لێی رازی بێ) گیراویە‌تە‌وه کە پۆژیک جاسووسی‌کیان لە هاوبەش بو خوا دانەرەن هینایە لای پێغه‌مبەر ﷺ، ((عین) واتە: جاسووس، چونکە مەرۆف بە چاو سیخوویی دەکات؛ ئەو سیخووپە ناوی فوراتی کوری حەبیان بوو، پێغه‌مبەر ﷺ فەرمانی کرد بکوژرێ، ئەویش هاواری کرد: ئە ی کۆمە‌لی پشتیوانان! ئایا دە‌بێ بکوژرێم لە حالێکدا من شایە‌دیی دە‌دەم: بێ‌جگە لە خوا هیچ پەرستراویک نی‌ه‌و، مو‌حه‌ممەد رە‌وانە‌کراوی خوا یه‌؟!؛ تجاً پێغه‌مبەر ﷺ فەرمانی کرد: بە‌ریدەن، نازادی بکەن، دوا‌یی پێغه‌مبەر ﷺ فەر‌مو‌وی: هە‌ت‌انە حە‌والە‌ی ئی‌مانە‌کە‌ی خۆ‌ی دە‌کە‌م، (واتە: ئەو ئی‌مانە‌ی دە‌ریدە‌ب‌رێ)، یە‌کی‌ک لە‌وانە فوراتی کوری حە‌بیانە.

چونکە لە نێو موشریکە‌کان بو‌وه و پێغه‌مبەری خوا ﷺ نە‌یزانی‌وه، وایزانی‌وه هەر موشریکە، بە‌لام کە هات‌وه‌و شایە‌ت‌مانی هیناوه، پێغه‌مبەر ﷺ زانی‌ویه‌تی مسوڵمانە‌و نە‌یک‌وشت‌وه، ئە‌مه‌ بە‌لگە‌یه‌ لە‌سەر ئە‌وه‌ی جاسووسی مسوڵمان ناکوژرێ، هە‌لبە‌تە‌ رای واش هە‌یه کە دە‌کوژرێ، بە‌لام ئە‌گەر ک‌رد‌بی بە‌ ع‌ادە‌ت و پێشە‌ی بریتی بێ لە جاسووسی^(١).

(١) لە تەفسیری سوورەتی (الحجرات) ی‌شدا، کورتە باسی‌ک‌مان لە بارە‌ی سیخو‌ری‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌وه ک‌ر‌د‌وه.

مه‌سه‌له‌ی دووهم:

سهرنجراکیشانی خوا **﴿١﴾** بۆ برواداران که ده‌بی له بواری دووری گرتن له بیروایانی دوژمن و دژدا، ئیبراهیم **﴿٢﴾** و، هاوه‌لانی و شوینکه‌وتووانی بکه‌نه سهرمه‌شق، که به‌روون و راشکاوایی دووری خویان له کۆمه‌له‌کیان راگه‌یانده به‌هۆی بیروایانه‌وه، به‌لام ده‌بی داوای لی‌سوردن کردنی ئیبراهیم **﴿٣﴾** بۆ بابی، نه‌که‌نه جیی ته‌ماشایان و جیی کردنه سهرمه‌شق، هه‌روه‌ها پتویسته به‌هره‌له‌و هه‌لۆیسته‌یان وه‌برگرن که له‌خوا پارانه‌وه، نه‌یانکاته‌مایه‌ی فیتنه بۆ بیروایان و لی‌یان بسووری، دوا‌یی جه‌ختکردنه‌وه‌ی سهرمه‌شق بوونی ئیبراهیم **﴿٤﴾** و، هاوه‌لانی بۆ هه‌ر که‌س، بر‌وای به‌خواو پۆژی دوا‌یی هه‌بن:

خوا ده‌فه‌رموی: **﴿١﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُوكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كُفْرًا بِكُرْهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٤﴾**

شیکردنه‌وه‌ی ئهم، ئایه‌تانه، له‌حه‌فده‌برگه‌دا:

(١) - **﴿١﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ**، به‌دلنایایی بۆ ټیوه له ئیبراهیم و ته‌وانه‌ی له‌گه‌لی بوون، سهرمه‌شقییه‌کی باش هه‌یه، په‌یره‌ویی لی‌کردنیکی باش هه‌یه، وشه‌ی (أُسْوَة) خوی‌ندراویشه‌ته‌وه: (إِسْوَة)، (إِسْوَة) و (أُسْوَة) مادام به‌ (حَسَنَة) وه‌سف کراوه (أَي حَاصِلَةٍ حَمِيدَةٍ تَقْتَدُونَ بِهَا) سیفه‌تیکی باش که ټیوه چاوی لی‌ ده‌که‌ن، (الْأُسْوَة أَوْ الْإِسْوَة: الْحَالَةُ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا الْإِنْسَانُ فِي اتِّبَاعِ غَيْرِهِ)، (أُسْوَة) نه‌و حاله‌تیه که مرو‌ف

دەچیتە سەری بە ھۆی شوینکەوتنی جگە لە خۆیەو، ئنجا ئەگەر چاک بێ چاک و،
ئەگەر خراپیش بێ خراپ.

﴿فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ خوا دەفەرموێ: سەرمەشقییەکی باش ھەیە بۆ
تیو، لە کێدا؟ لە ئیبراھیمدا (عليه السلام)، ئەوانە ی لەگەڵیدا بوون، یانی: ھاوێلانێ
ئەو ئیبراھیم (عليه السلام)، ھەندێک لە زانیان گوتووینە: کە ئیبراھیم (عليه السلام) لە شوێنی
خۆی (تووری کلدانییەکان) خستووینەتە ئێو مەنجه نیکەو و فریاندانەو تە
ئێو ناگری سوور، کەسی لەگەڵ نەبوو، تەنیا بوو و تەنیا ساری ھاوسەری
لەگەڵی بوو، دەر بە دەر بوون بۆ شام، لەبەر ئەوە مەبەست لە ﴿وَالَّذِينَ
مَعَهُ﴾ پیغەمبەرانی (عليهم الصلاة والسلام) کە شوینکەوتووی ئەو بوون،
دەتێم: مادام خوا دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾، ئەوانە ی لەگەڵیدا بوون، بێگومان
کە سانیکی ھەبوون لەگەڵیدا بوون، ھەرچەندە بۆ ئێمەش زانراو نەبێ، جاری
پیش ھەموو کەسێک ئەو (سارا خان)ی خێزانی لەگەڵیدا بوو، دوا یی لوووی
برا زای لەگەڵیدا بوو، دواتر ھاجەری خێزانی لەگەڵیدا بوو، دوا یی ئیسحاق و
ئیسماعیلی کۆری (عليهم الصلاة والسلام) لەگەڵیدا بوون، ئنجا ھیچ ماقوول نە،
ئەو ئیبراھیم (عليه السلام) کە لە دەقەری ھەرێان بوو، دوا یی چوو بۆ لای فەلەستین،
دوا یی چوو بۆ میسر، دوا یی چوو بۆ حیجاز، ھیچ ماقوول نە لە ھەموو
ئەو ھاتن و چووناندا، ئیبراھیم (عليه السلام) (خليل الله عليه السلام) کە سانیکی براداری لەگەڵدا
نەبوون، بۆیە ئەو رایە راستە کە ئیبراھیم و ئەوانە ی لە خزمەتی دابوون واتە:
لەگەڵیدا بوون لە ژبانی دنیا و ھاوچەرخ ی بوون.

٢- ﴿إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرْهَؤُنَا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ کاتیک بە خەڵکە کە ی
خۆیانان گوت: ئێمە لە تێو بەرین و لەوێش کە جگە لە خوا دەپەرست (بُرْهَاء) کۆی
(بُرْهَاء) وەک چۆن (کُرْمَاء) کۆی (گُریم) ھ، ھەروەھا خۆتێراویشە تەو: (بُرْهَاء)، (بُرْهَاء)
وێک (تُتَام) و (طُتَار)، (تُتَام) کۆی (تُتَام) ھ، و (طُتَار) کۆی (طُتَار) ھ، (تُتَام) واتە: دووانە،
(طُتَار) ئەو ئاھەتە ی شیر دەدات بە مندال و دایکی خۆشی نە، یانی: دایەن، ھەروەھا

خوینراویشه ته وه: (پراء)، (پراء) یش کۆی (بریء) ه، وهک چۆن (گرام) کۆی (گرم) ه، واته: تیمه له تیوه دوورین، ههروهها له وهش که له جگه له خوا دهپهرستن، تیمه لیتان دوورین.

(۳) - ﴿كَفَرْنَا بِكَ﴾، تیمه به تیوه بیرواین، واته: بیرواین بهوهی پرواتان پیهیتاوه له بهتەکان، یاخود: بیرواین به دینه که تان، یاخود: بیرواین به کرده وه کانتان.

(۴) - ﴿وَبَدَأَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا﴾، دوژمنایه تی و رق لیه لسان بو هه میسه له تیوان تیمه و تیوه دا ئاشکرا بووه.

(۵) - ﴿حَتَّى تُوْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ﴾، ههتا ته نیا بروا به خوا دین، واته: ههتا بیرواده بن به په رستراوه کانی دیکه و، ته نیا بروا به خوا دین، وهک تاکه په رستراو.

(۶) - ﴿إِنَّا قَوْلُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا تُشْفِقَنَّ لَكَ﴾، جگه لهو قسه یه ی ئیبراهیم علیه السلام که به بابی گوت: داوا ی لیوردنت بو (له خوا) ده کهم، واته: له هه موو شتیکدا چاو له ئیبراهیم بکه ن و بیکه نه سه رمه شق، جگه لهو قسه یه ییدا که به بابی گوت: داوا ی لیوردنت بو ده کهم، له وهدا چاوی لیمه که ن و مه یکه نه سه رمه شق.

(۷) - ﴿وَمَا أَمْلَأُكَ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ﴾، به بابیشی گوت: من هیچ شتیکم له لایه ن خواوه به ده ست نیه بو تو، واته: جگه له داوا ی لیوردن له خوا کردن بو تو، هیچی دیکه م له ده ست نایه ت، سزای خوا به من له تو دوور ناخریته وه، ته نیا داوا ی لیوردنت بو له خوا ده کهم.

پتویسته بزانی که له سووره تی (التوبة) دا، خوا عليه السلام روونی کردۆته وه داوا ی لیوردن کردنی ئیبراهیم بو بابی، له بهر نه وه بووه که به لینی پیدا بوو، له سووره تی (التوبة) دا ده قهرمو: ﴿وَمَا كُنْتَ أَسْفَفًا إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾، واته: داوا ی لیوردن کردنی ئیبراهیم بو بابی (واته: داوا ی لیوردنی ئیبراهیم له

خوا بۆ بابی) به هۆی به لێنیکهوه بوو پێی دابوو، دواى ئەوهى بۆی دەرکهوت، دوژمنى خوايه، دوورى لێگرت، به دلتیایى ئیبراهیم زۆر به پهروش و به بهزدهی بوو، زۆریش هیدی و مەندو لهسەر خو بوو.

٨- ﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا﴾، (گوتیان): پهروه دگاران! پشتمان ته نیا به تو بهستوه.

٩- ﴿وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ﴾، ته نیا بۆ لای تۆش گهراوینه تهوه، (ئابە) بریتیه له گهرا نهوه له دواى گهرا نهوه، یاخود گهرا نهوه له ناخهوه بۆ لای خوا.

١٠- ﴿وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾، سه ره نجامیش ته نیا بۆ لای تۆیه، واته: سه ره نجامی تیه له رۆژی دوایدا بهس بۆ لای تۆیه.

١١- ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، (ههروه ها ئیبراهیم ﷺ) و نهوانه ی له خزمه تیدا بوون پارانه وهو گوتیان: پهروه دگاران! مه مانکه به فیتنه بۆ نهوانه ی بی پروان.

لێره دا زانایان چه ند مانایه کیان بۆ (فتنه) کردوه:

أ- موجهید وای لیکدا وه تهوه، گوتوویه تی: (لَا تُعَذِّبُنَا بِأَيْدِيهِمْ أَوْ وَعْدًا مِنْ عِنْدِكَ، فَيَقُولُوا: لَوْ كَانَ هَؤُلَاءَ عَلَىٰ حَقٍّ مَا أَصَابَهُمْ هَذَا)، (أخرجه الطبري: ٣٨٠٣٤)، واته: به دهستی نهوان نهشکه نهجه مان مه دهو، له لایه ن خو شته وه سز مان مه ده، که نهو بی پروایانه تیه میان بینى بلین: نه گهر له سه ره هه ق بوونایه، نه وه یان تووش نه ده بوو.

ب- قه تاده ش گوتوویه تی: (لَا تُظْهِرْهُمْ عَلَيْنَا فَيَفْتِنُونَا بِذَلِكَ، يَرَوْنَ أَنَّهُمْ إِمَّا ظَهُرُوا عَلَيْنَا لِحَقِّ هُمْ عَلَيْهِ) (أخرجه الطبري: ٣٩٠٣٤)، واته: نهوان مان به سه ردا سه رمه خه، که به هۆی نه وه وه تووش به لا بین و پێیان وابی بۆیه به سه رماندا سه رکه و توون، له سه ره هه قن.

ج- ئیبنو عه بیاسیش (خوا له خو ی و بابی رازی بی) به م شی وهیه هیناویه تی: (لَا تَسْلُطْهُمْ عَلَيْنَا فَيَفْتِنُونَا) (أخرجه الطبري: ٤٠٠٣٤) واته: نهوان مان به سه ردا سه رمه خه و زāl مه که، تیه سزا و ئازار مان بده ن و نهشکه نهجه مان بده ن.

(فِتْنَة) له قورئاندا به چه‌ند مانایه‌ک هاتوه:

۱- به مانای سزا هاتوه.

۲- به مانای نه‌شکه‌نجه هاتوه.

۳- به مانای به‌لا هاتوه.

۴- به مانای ناخو‌شیی هاتوه، (الفِتْنَةُ: إِضْطِرَابُ الْحَالِ وَفَسَادُهُ وَهُوَ اسْمُ مَصْدَرٍ فَتَجِيءُ بِمَعْنَى الْمَصْدَرِ: ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ ۱۱۱ البقرة، وَتَجِيءُ وَصْفًا لِلْمَفْتُونِ وَالْفَاتِنِ) (فِتْنَة): حَالٌ تَتَجَيَّحُونَهُ وَهَذَا رَدَّ بَوْنَهُ وَنَاوِي چاوگه، جَارِي وَآ بَه مَانَاي چاوگ دئی، وَهَكَ: ﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ ۱۱۱ البقرة، به‌لاو تاقیکردنه‌وه، نازارو نه‌شکه‌نجه (فِتْنَة) سه‌ختره له کوشتن، یانی: نازاردان و هه‌لگیرانه‌وه‌ی مسو‌لمانان، له کوشتنیان توندتره.

جَارِي وَاش هه‌یه (فِتْنَة) به مَانَاي وه‌سَف دئی، چ بُو (مَفْتُون) واته: نه‌و که‌سه‌ی به‌لای توو‌شبووه، چ بُو نه‌و که‌سه‌ی خه‌لک توو‌شی به‌لا ده‌کات.

که لی‌ره ده‌فه‌رموئ: ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، واته: په‌روه‌ردگارمان! مه‌مانکه به نازارو نه‌شکه‌نجه‌دراو (مَفْتُون) که نه‌وانه‌ی بی‌پروان به‌سه‌رماندا زāl بن، سزاو نه‌شکه‌نجه‌مان بده‌ن، لی‌ره‌دا (فِتْنَة) به مَانَاي ناو‌ی به‌رکار (اسم مفعول)ه.

یاخود: مه‌مانکه به تاقیکه‌ره‌وه‌و به‌لا (فَاتِن) لی‌ره‌دا (فِتْنَة) به مَانَاي ناو‌ی بکه‌ر (اسم فاعل)ه، واته: ئیمه‌ وایمه‌که هؤ‌ی فیتنه‌ بین بُو بی‌پروایان، به هؤ‌ی نه‌وه‌وه که به‌سه‌رماندا زāl ده‌بن، بینه هؤ‌کاری نه‌وه‌ی نه‌وان زیاتر له‌سه‌ر بی‌پروایی خو‌یان سوور بن و، پێیان وابی ئیمه له‌سه‌ر ناهه‌قین!

(۱۲) - ﴿وَأَعِزَّنَا رَبَّنَا﴾، په‌روه‌ردگارمان! لی‌مان ببوو‌ره.

(۱۳) - ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، به دنیایی هه‌ر تۆی زāl کارزان.

ئىنجا خوا ﷻ بۆ جارى دووهم دووبارەى دەكاتەو:

١٤- ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾، بە دُنْيايى بۆ ئيوە لەواندا سەرمەشقىيەكى باش ھەيە.

١٥- ﴿لَمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾، بۆ ھەر كەسێك بە ئومىدى خواو پۆژى دوايى بى، واتە: بە ئومىدى بەزەيى خواو پاداىتى پۆژى دوايى بى.

١٦- ﴿وَمَنْ بَوَّلَ﴾، ھەر كەسێكیش پىشت ھەلکات و پروو وەرچەرخىتى.

١٧- ﴿فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾، بە دُنْيايى ھەر خوا بىتيازى ستايشكراو، واتە: جگە لەو ھىچ بىتيازو دەولەمەندىكى رەھا نىو، جگە لەو ھىچ ستايشكراوێكى رەھا نىو، خوا پەكى بە كەس ناکەوئ، ئەو مەرووفەكان خۆيانن زەرەر دەكەن، كاتىك پىشت لە خوا دەكەن و، پروو لە كوفرو تاوان و لادان و خراپە دەكەن.

مەسەلەى سىيەم:

ئومىدەوارگردنى خوا بۆ پرواداران كە نىزىكە خۇشەويستىيان لەگەل ئەوانەدا كە دژايەتتيان كرددون، پەيدابى - بە ھۆى پروا ھىتايانەوہ، پاشان راگەياندىنى ئەو راستىيە كە خوا چاكەكارىى و ھاوكارىى لەگەل ئەو ناموسولمانانەدا، كە دژايەتتىى دىن و ژىنيان ناكەن، لى قەدەغە نەكرددون، تەنيا لەگەل كەسانىكدا كە دژى دىن و ژىنيان، لى قەدەغە كرددون، ھاوكارو دەستبارگريان بن:

خوا دەفەرموى: ﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٧ لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنَّ نَبْرُوهُمْ وَنُقِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝٨ إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِينِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝٩﴾

شىكردنەوہى ئەم، ئايەتانە، لە دوازە بەگەدا:

١- ﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾، نىزىكە خوا لە نىوان ئىوہ و لە نىوان ئەوانەدا كە دژايەتتيان كرددون، خۇشەويستىى بەخسىتى، (الطبري) ئاوا ئەم ئايەتە موبارەكە پروون دەكاتەوہ: (عَسَىٰ اللَّهُ أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ! أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْ أَعْدَائِي مِنْ مُشْرِكِي قُرَيْشٍ، مَوَدَّةً، فَقَعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ بِهِمْ، بِأَنْ أَسْلَمَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فَصَارُوا لَهُمْ أَوْلِيَاءَ وَآحْزَابًا) (جامع البيان: ٣٤٠٤١، عن ابن زيد)، واتە: ئەى پروادارينە! نىزىكە خوا لە نىوان ئىوہ و لە نىوان ئەوانەدا لە دوژمنانى من، كە دژايەتتيان كرددون لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرانى قورەيش، خۇشەويستىيەك بەخسىتى، كە خوا ﷻ واىكرد زۆربەيان مسولمان بوون و، بوونە دۆستى خواو كۆمەلى خوا ﷻ.

٢- ﴿وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، خواش بە توانايەو خوا لىبوردەى بە بەزەبىيە.

واتە: لىيان دەبوورئى لەو كوفرو شىرك و دژايەتتىى و ملھوپىيەى بوويانە لە رابەردودا، نەگەر بگەرتنەوہ بۆ لای خوا، بە بەزەبىيشە، بەزەبىى پىياندا

دئی که هیدایەتیان بەدات، دواى ئەوەی هەلۆهسته دەکەن و، چاوە بە خۆیان دا دەگیرنەوه، چونکە مەرۆف دەبێ پێشێ لە خۆیەوه، هەلۆهسته یەک و چاوە بەخۆدا گیرانەوه یەک و وهستانێک بێ، ئنجا خوا ﷻ بە تەندازەى ئەوەى ئەو مەرۆفە بۆ لای خوا حەرەكەت دەکات، خواش بەرەرەكەت دەدات و دەستی ددگری.

ئنجا خوا ﷻ باسی مەسەلە یەکی یەكجار هەستیار دەکات، کە بریتیه له تیکه‌ڵ نه‌کردنی نیزیکی و ته‌بابی و چاکه‌کاری ئه‌نجامدان له‌گه‌ڵ ناموسولمانانیکدا که دژی موسولمانان نین، نه‌ زیانی دنیا بیا بۆیان هه‌یه نه‌ زیانی دینی، نه‌ زیانی ژانیان بۆیان هه‌یه نه‌ زیانی دینداری، تیکه‌ڵ نه‌کردنی ئەوان له‌گه‌ڵ که‌سانیکدا که وێرای ئەوهی بێپروان، دژایه‌تی ئیسلام و موسولمانانیش ده‌کەن، ده‌فه‌رموی:

(٣) - ﴿لَا يَنْهَكُكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾، خوا لیتان قه‌ده‌غه ناکات به‌ نسه‌ت ئەوانه‌وه که له‌ دینتاندا له‌ دژتان نه‌جه‌نگاون، له‌ به‌ر دینتان جه‌نگیان له‌ دژ نه‌کردوون.

(٤) - ﴿وَلَمْ يُخْرِجُواكُم مِّن دِينِكُمْ﴾، له‌ مāl و حال و خانووه‌کانی خۆشتان وه‌ده‌ریان نه‌ناون.

(٥) - ﴿أَن تَبْرُوهُمْ وَنَقِصُوا إِلَيْهِمْ﴾، (لیتان قه‌ده‌غه ناکات) که چاکه‌یان له‌گه‌ڵ بکه‌ن و، به‌ شیک له‌ مāl و سامانی خۆتان بپێ بده‌ن.

(٦) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾، به‌ دلنایی خوا به‌ خسه‌ران (له‌ مāl و سامانی خۆیان)ی خۆشه‌وین، (با به‌ ناموسولمانانیش بپێ).

ئه‌دی خوا ﷻ چی لێ قه‌ده‌غه کردوون له‌ موسولمانان؟ له‌گه‌ڵ چ جو‌ره‌ کافرانیکدا نابێ چاکه‌کارو به‌ خسه‌ر بن؟

(٧) - ﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾، به‌ لکو خوا ته‌نیا ئەوهی لێ قه‌ده‌غه کردوون (چاکه‌کاری و هاوکاری بکه‌ن) له‌گه‌ڵ ئەوانه‌دا که دژی دینتان جه‌نگاون، (به‌ هۆی دینتان هه‌وه‌ شه‌ریان پێ فرۆشتوون).

(۸) - ﴿وَأَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ﴾، له مال و حال و خانووبه ره و زیدی خوشتان دهریان کردوون، یاخود: ناچاری کوچکردنیاں کردوون.

(۹) - ﴿وَلَهُمْ وَأَعْلَٰئُ إِخْرَاجِكُمْ﴾، اهرره ها نه گهر خوشیاں راسته و خو یتوهیاں دهرنه کردبن، یارمه تی نه وانهیاں داوه که یتوهیاں دهر کردوه، واته: (عَاوَنُوا عَلٰی إِخْرَاجِكُمْ) هاوکارو دهستبارکریاں کردوه بو دهر کردنی یتوه، له گهل دوزمنانتان دا.

(۱۰) - ﴿أَن تَوَلَّوْهُمْ﴾، (الی قه دهغه کردوون) که دوستایه تییاں بکه ن و خوشه ویستییاں له گهلدا بکه ن.

(۱۱) - ﴿وَمَنْ يُّؤَلِّمْ﴾، ههر که سیکیش دوستایه تی و نیزیکیاں لی بکات، (أَي: يَتَّخِذْهُمْ أَوْلِيَاءَ وَأَنْصَارًا وَ أَحِبَّاءًا)، بیانکات به دوست و پشتیوان و خوشه ویستی خوی.

(۱۲) - ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَٰلِئِلُومُونَ﴾، ئا نه وانه سته مکارن، سته مکاری راسته قینه ئا نه وانه.

کورتہ باسیک ھلوه سته یهک له به ردهم نهم دوو نایه ته داو چونیه تیمامه له کردن له گهل نامسو لماندا

(الطبري) له ڕوونکردنه وهی نهم دوو نایه ته موباره که دا ده لئ: (وَأُولَى الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ بِالضَّوَابِ، قَوْلٌ مَنْ قَالَ: عَنَى بِذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ، مِنْ جَمِيعِ أَصْنَافِ الْمِلَلِ وَالْأَذْيَانِ أَنْ تَبْرُوهُمْ وَتَمْلُوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ، وَلَا مَعْنَى لِقَوْلٍ مَنْ قَالَ: ذَلِكَ مَنْسُوخٌ؛ لِأَنَّ بَرَّ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ مِمَّنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَرَابَةٌ نَسَبٍ، أَوْ مِمَّنْ لَا قَرَابَةَ بَيْنَهُ وَلَا نَسَبَ غَيْرَ مُحَرَّمٍ، وَلَا مَنُهِيٍّ عَنْهُ، إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي ذَلِكَ دَلَالَةٌ لَهُ أَوْ لِأَهْلِ الْحَرْبِ عَلَى عَوْرَةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ، أَوْ تَقْوِيَةٌ لَهُمْ بِكَرَاعٍ أَوْ سِلَاحٍ^(۱)).

واته: له پېشترینی قسان له راستییه وه لهو باره وه، قسه ی که سیکه گوتویه تی: مه به ست لیره دا نه وه یه که خوا ﷺ نه وانیه له بهر دینتان دژایه تیان له گهل نه کردوون، جه نگیان له دژ نه کردوون، له هه موو جوړه کانی نه ته وه کان و جوړه کانی دینه کان، خوا پرتان لئ ناگری، لیتان قه ده غه ناکات له گهلاندا چاکه کاربن و په یوه ندیان له گهل به ست، (اقتساط) یشیان بو لا بکه ن، (که وهک گوتم: (اقتسط إلیه) واته: چاکه ی له گهلدا کرد (اعطاء قسطاً من ماله) وهک دوایی باسی ده که ی، به لام ته گهر (الطبري) مه به ستی نه وه بن که له گهلاندا دادگهر بن، با قسه که ی نه وه وهک خو ی بیتین)، نه وه که سه ش که گوتویه تی: نه وه نه سخ کراوه ته وه، قسه که ی هیچ واتایه کی نیه، چونکه چاکه کردنی پروادار له گهل نه واندا که نه هلی جهنگن (نه وه نه هلی (حرب) ی ناو ناو، به لام مه به ستی نه هلی کوفره)، نه وه جوړه که سانه که له تیوان نه وو نه واندا خزمایه تی هیه، یاخود هیچ خزمایه تی و په چه لک و نه سه بیش

نیه، بەلام ھەر چاکەیان لەگەڵدا بکات، ئەوێ نە قەدەغەییەو نە پێ لێگیراوه، بە مەرچیک ئەو چاکەییە ھۆکاری ئەوێ نەبێ، ئەو کەسە، یاخود ئەوانەیی بیروان، پەیی بێن بە کەموکوورپیی و عەیب و ناتەواویی مسوولمانان (واتە: خاالی بێھیزیان)، یاخود ئەو چاکەییە ئەو مسوولمانە لەگەڵ ئەو کافرەدا، نەبێتە ھۆی ئەوێ بەھیزیان بکات لە پووی و لاخ و چەکەوێ.

واتە: ئەگەر چاکەکارییەکی ئەو مسوولمانە بۆ ئەوێ نەبێ، ئەو دوژمنانە زەفەر بە ئەھلی ئیسلام بەرن و، بەھیزیان بکات لە بەرانەر ئەھلی ئیسلامدا، ھەر چاکەکردنێکی شەخصیی بێ، قەدەغە نیە با کافریش بێ.

(القرطبي) دەلێ: (أَيُّ: لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنْ أَنْ تَبْرُوا الَّذِينَ لَمْ يِقَاتِلُوكُمْ، وَهُمْ غُرَاقَةٌ، صَالَحُوا النَّبِيَّ ﷺ عَلَى أَلَا يُقَاتِلُوهُ وَلَا يُعِينُوا عَلَيْهِ أَحَدًا، فَأَمَرَ بِهِمْ وَالْوَفَاءُ لَهُمْ إِلَى أَجْلِهِمْ، حَكَاهُ الْفَرَاءُ).^(۱)

واتە: خوا پێتان لێ ناگرێ چاکە بکەن لەگەڵ ئەوانەدا، لە دژتان نەجەنگاون، مەبەست پێی ھۆزی خوزاعەییە، کە پەیمانیان لەگەڵ پێغەمبەردا بەست ﷺ: لە دژی نەجەنگن و ھاوکاریی ھیچ کەسیکیش نەکەن لە دژی ئەو، بۆیە خوا ﷺ فەرمانی کرد لەگەڵیاندا چاکە بکری و ھەفاداریی بکری، تاکو کاتی خۆی، (تاکو ئەو کاتە ی کوژایێ ئەو بەلێن و پەیمانە ی لە ئێوانیاندا ھەبوو)، (الفراء) ئاواي باسکردووە.

ئەجا ھەر (القرطبي) دەلێ: ﴿وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾ أَيُّ: تُعْطُوهُمْ قِسْطًا مِنْ أَمْوَالِكُمْ عَلَى وَجْهِ الصَّلَةِ، وَلَيْسَ يُرِيدُ بِهِ مِنَ الْعَدْلِ، فَإِنَّ الْعَدْلَ وَاجِبٌ فِيمَنْ قَاتَلَ، وَفِيمَنْ لَمْ يُقَاتِلْ، قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ.

ئەو قسەییە لە (ابن العربي المالکي) یەوێ دێنێ، خواوێنی (أحكام القرآن) دەلێ: ﴿وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾ واتە: بە شێک لە مال و سامانی خۆتانیان پێ بدەن، بە شێوێ

چاگە لەگەڵدا کردن، یاخود پەيوەندی خزمایەتیی گەياندن، لیڕەدا مەبەست لە:
﴿وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾ دادگەری نیه، چونکە دادگەری فەڕزە لەگەڵ هەر کەسێکدا
 چ لە دژت بجهنگی، چ لە دژت نهجهنگی.

رایەکەشی زۆر راستە، من لە زۆر لە کتیبەکانی خۆمدا کە ئەم ئایەتەم
 هیناوه، بۆ وێنە: (چەند مەسەلەیهکی باوی سەردهم) و، لە هەندیک لە
 کتیبەکانی دیکەمدا، گوتوومه: **﴿وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ﴾** مانایەکی هەر نهوێه:
 (تَغْطُوهُمْ قِسْطًا مِنْ أَمْوَالِكُمْ)، چونکە (قَسَطَ) یانی: (جَارَ)، ستمی کرد، (أَقْسَطَ)
 یانی (عَدَلَ)، دادگەری کرد، (قَسَطَ) بەشی ئەوی دیکە بۆ خۆی برد، بەلام
 (أَقْسَطَ) واتە: بەشی ئەوی دیکە دا، بەلام (أَقْسَطَ إِلَيْهِ) کاتیک (أَقْسَطَ) بە (إِلَى)
 بەرکار دەخوای و بەرهو بەرکار تێدەپەرنی (يَتَعَدَّى إِلَى الْمَفْعُولِ) مانایەکی دیکە
 وەردهگری، کە بریتیه لە (أَعْطَاهُ قِسْطًا مِنْ مَالِهِ)، چونکە (أَقْسَطَ) پێویستی بە
 (إِلَى) نیه تاکو بەرکاری پێ بخوای، (أَقْسَطَ) یانی دادگەری کرد، بەلام کە بە
 (إِلَى) بەرکار دەخوای، (أَقْسَطَ إِلَيْهِ)، واتە: (أَعْطَاهُ قِسْطًا مِنْ مَالِهِ) بەشیکی لە
 مāl و سامانی خۆی پێدا.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ بە دنیایی خوا ئەوانە ی بەشیکی لە مāl و سامانی
 خۆیان دەبەخشن (بە مسولمان و نامسولمان، نامسولمان مادام سەنگەری لە دژی
 ئەهلی ئیسلام نەگرتی و، زبانی دین و ژینان پێ نەگەبەنتی)، ئەوانە ی خوشدەوی.

تنجا خوا **﴿تَعَالَى﴾** بۆ زیاتر روونکردنەوه - کە ئەمە شتوای درێژە پێدان (إطناپ)
 بە خۆیهوه دەگری - دەفەرموی: **﴿إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُواكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُواكُمْ
 مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾** ۱۰.

بە دنیایی خوا ئەنیا لە بەرانبەر کەساتیکدا کە لەسەر دینتان لە دژتان
 جەنگاون و، لە مāl و حالێ خۆتان وەدەریان ناون و، هاوکارییان کردووە لەسەر
 وەدەرنرانتان، لێتان قەدەغە دەکات، دۆستایەتیان بکەن.

﴿وَمِنْ بَيْنِهِمْ﴾ هەر کەسیک دۆستایەتی ئەو جورە کەسانەش بکات، ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ئا ئەوانەن سته‌مکاران، یانی: سته‌مکار کەسی دیکە نیە ئەوان نەبێ و، سته‌مکاری راستەقینە هەر ئەوان.

هەلبەتە تێمە دوایی کورتە باسیک دەکەین، لە بارەی ترسناکیی خوشویستن و دۆستایەتی کردنی کافرانی دژو زیانبەخشەوه، بۆیە هەندیک شت کە پێویستە لێره بگوترێ، هەڵبەتە گرین بۆ ئەوێ، بەلام لێره ئەوەندە دەلێن:

خوای **عَزَّ وَجَلَّ** دوای ئەوێ هۆشداریی داو فەرمووی: پرۆادارینە! دوژمنی من و دوژمنی خۆتان بە دۆست مەگرن، چونکە ئەوان ئاویان کردو و ئاویان کردووه، هەر کەسیک لە تێوه وا بکات، پێی راستی ون کردو، دواییش باسی ئیبراھیمی **عَلَيْهِ السَّلَام** کردو، ئەوانە ی لەگەڵیشیوون کە دەبێ بیکانکەنە سەرەشقی خۆتان، ئەوانەش زۆر بە روون و راشکاوێ دووریان دەپرێ لە خەڵک و خزم و نزیکه‌کانی خۆیان و پێیان گوتن: تێمە بپێرواین پێتان و، دوژمنایەتی و رق لە بەنێماندا هەبە، تاکو تەنیا پرۆا بە خوا دێن، خوا فەرمووی: ئیبراھیم و ئەوانە ی لەگەڵدا بوون بیانکەنە سەرەشقتان، بۆ چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ دوژمنان و نەیاران و ناحەزانی خواو خۆتاندا، هەرچەندە لە رووی پەچەڵەک و خزمایەتییه‌وهش لێتان نزیک بن.

دوای ئەوێ خوا **عَزَّ وَجَلَّ** وەک نومی‌ده‌وار کردنی ئیمانداران، فەرمووی: نزیکه‌ خوا دۆستایەتی و نزیکی‌تان لە نێواندا پرەخسێنن، لە نێوان ئێوه و ئەوانەدا کە دژایەتی‌تان کردوون، ئەویش بە هۆی ئەوێ کە پرۆا دێن!

ئەجا بۆ ئەوێ دوو ھالەتیان لێ تێکەڵ نەبن، فەرمووی: خوا لێتان قەدەغە ناکات کەسانیک کە لەبەر دینتان جەنگیان لە دژ نەکردوون، لە مال و حال و جێ و پێی خۆتان و دەدریان نەناون، لەگەڵیاندا چاکەکارو بەخشەربن، ﴿أَن تَبَرَّهٖ﴾ وائە: لە رووی مەعنەوییه‌وه پێزو حورمەتیان بگرن و سوودیان پێ

بگهیەنن، ﴿وَنَقْصِرَ الْإِتِمَ﴾، هەروەها لە ڕووی ماددییهوەش بەشێک لە مāl و سامانی خۆتانیان بدەن، مادام ئاتاج بن و پتووستیان بێ هاوکارییان بکەن، خوا ڕێتان لێ ناگرێ، بەلکو خوا بەخشەرانی خوشدەوێن.

دوایی فەرمووی: بەلکو خوا لە بەرانبەر ئەوانەدا ڕێگریتان لێ دەکات کە لەبەر دیتتان جەنگیان لە دژ کردوون و، لە مāl و حاڵی خۆتان و دەدریان ناوێن و، هاوکاریی ئەوانەیان کردووە کە ئێوەیان شاربەدەر کردووە، خوا ڕێگریتان لێ دەکات دۆستایەتی ئەو جوۆرە کەسانە بکەن، هەر کەسێک وا بکات هەر ئەوانەن سەمکاران.

کەواتە: پتووستە ئەو دوو حالەتە لێک جیا بکەنەوه:

أ- مسوڵمانان دەبێ لەگەڵ هەموو کەسێکدا چاکەکارو خوشڕەفتاربن، لە بواری هەڵسوکهوت و مامەڵەدا.

ب- بەلām لە بواری جەنگ و بەرهەنگاری، بەرانبەر دژمنان و ئەیاران و ناحەزاناندا، بێگومان دەبێ بە زمانی خۆیان بیاندوێن، وەک گوتراوه: (کەس لە شەپدا شەکری نەبەخشیوه)، هەروەها گوتراوه: (لِکُلِّ مَقَامٍ مَّقَالٌ) هەر شوێنە قسەى غۆی هەیه، کەسێک سەنگەرت لێ بگرێ و دژایەتی بکات، ناکرێ قسەى نەرم و خوشی لەگەڵدا بکە، پێشیان گوتووین: (مست لە درێشه دەگەرێتەوه)، (لَا يَفْلُ الْحَدِيدُ إِلَّا الْحَدِيدَ) هەر ئاسن ئاسن دەپاچێتەوه.

بەلێ لە بواری هەڵسوکهوتدا لەگەڵ مسوڵمان و نامسوڵماندا، هیچ کەس نابێ لە مسوڵمان خوشخولقترو چاکەکارتر بێ، هەم چاکەى مەعنهویى و هەم چاکەى ماددیى.

بە لەوهی کۆتایی بەم مەسەلەى سێهەمە یێن، با لەو بارهوه ئەم دەقه یێن، کە تیشکی زیاترمان بۆ دەخاتە سەر واتاو چەمکی ئەو دوو نایەتە موبارەکە:

١- (عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رضی اللہ عنہا، قَالَتْ: أَتَنِي أُمِّي رَاغِبَةً، وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ إِذْ عَاهَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ ﷺ: «أَصْلَهَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿لَا يَنْهَكُكُمْ اللَّهُ عَنْ الَّذِينَ لَمْ يُقِيلُواكُمْ فِي الَّذِينَ وَلَدَ تَحْرُجُكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَرَوْهُمْ وَتُقِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقِيطِينَ﴾ ٨» فَقَالَ: نَعَمْ، صِلِي أُمَّكِ) (أخرجه البخاري: ٣١٨٣، ومسلم: ١٠٠٣، أبو داود: ١٦٦٨).

واتە: ئەسمائی کچی ئەبوو بەکری سیددیق رضی اللہ عنہ دەلی: دایکم لە حالیکدا هاوبەش بوو خوا دانەر بوو، هات بوو لام بە تامەزرۆییەوه، بە نیشتیاقەوه، لە کاتی پەیمان بەستنی قورەیش لەگەڵ پیغەمبەری خوادا ﷺ، (واتە: لە ماوهی صولحی حودەیبییەدا تاكو نازاد کردنی مەککە)، منیش پرسیارم لە پیغەمبەر ﷺ کرد: ئایا منیش پەيوەندیی خزمایەتی لەگەڵ بگەیهنم و چاکە ی لەگەڵدا بکەم؟ (وهه که له هۆی هاتنه خوارهوه کهش دا باسمان کرد، دایکی دیاریی و خەلاتی بوو هینابوو، کەشک و پۆنی لە نێودا بوو لە مەککەوه)، خواش ﷻ نەم تايەتە ی دابەزاند: ﴿لَا يَنْهَكُكُمْ اللَّهُ عَنْ الَّذِينَ لَمْ يُقِيلُواكُمْ فِي الَّذِينَ وَلَدَ تَحْرُجُكُمْ مِنْ دِينِكُمْ أَنْ تَرَوْهُمْ وَتُقِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقِيطِينَ﴾ ٨، پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: بەلێ چاکە لەگەڵ دایکتدا بکە.

یانی: ئەو دیاریی بوو تۆ هیناوه، تۆش دیاریی پێ بدەو، ئەو لەوێرا هاتووە بوو لای تۆ، تۆش بە خێری بێتەو، پێزی لێ بگرە، دایکتە، هەقی دایک و کچایەتیستان هەر لە بەیندا هەیە، هەرچەندە بێپرواوا هاوبەش بوو خوا دانەریش بێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھەم

پېئاسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە چوار ئايەتى كۆتايى سووپەتى (الممتحنة) پېك دى: (۱۰ - ۱۳)، ھەردووك ئايەتى (۱۰ و ۱۱) لە بارەى ئافرەتانی كۆچكەرەو دەدوین، كە پتووستە مسولمانان تاقىيان بكنەو، ئەگەر زانىيان پروادارن، پەنايان بدەن و نەيانگىرنەو ھە بۆ لای مېردو كەس و كارە كافرەكەيان، چونكە ئەگەر ژنى مېردداربن، بۆ يەكدى ھەلەل نېن، ھەروەھا مسولمانانېش پتووستە دەست لە ژنە كافرەكانيان ھەلگېرن و، ھەر كام لە مسولمانان و كافرەكانېش كە ژنەكانيان دەپۇن، بۆيان ھەيە داواى مارەيەكانيان و مەسرفەكانيان بكنەو، يان دەولەتى نېسلامى بۆ پياوانى مسولمانيان قەرەبوو بكاتەو.

ئايەتى (۱۲) ش دەربارەى پەيمان وەرگرتنى پېغەمبەرى ﷺ لە ئافرەتانی مسولمان.

ئايەتى (۱۳) ش دووبارە قەدەغەکردنى دوستايەتىي كردنى پروادارانە بۆ بېپروايان.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ فَنَنْزِلُ عَلَيْكُمْ مُؤْمِنَةً فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهُنَّ جُلُوسَهُنَّ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَهُنَّ أَهْنُ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ نِكَحُوهُنَّ إِذَا عَمَّيْتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُنْكِحُوا بَعْضُ الْكُفَّارِ وَاسْتَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ أَنْفَقُوا عَلَيْكُمْ اللَّهُ يَنْصُرُكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٣﴾ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَرْزَاقِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَلَيْكُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْزَاقُهُمْ يَنْزِلْ مَا أَنْفَقُوا وَاسْتَلُوا اللَّهَ الَّذِينَ أَنْتُمْ مُؤْمِنُونَ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ بِمَا بَيْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَشْرَفَ وَلَا يَزِينُ وَلَا يَقْتُلُ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرِفٍ

فَبَايَعَهُنَّ وَأَسْتَفِرَّهِنَّ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{ئە ی ئەوانە ی بروتان هیناوه! هەر کات ئافره تانی بپروادار کۆچکردووانه هاتنه لاتان، تاقییان بکهنه وه (خوا زاناکره به بپروایه که یان)، ئنجا ئەگەر به بپروادارتان زانین، مه یانگێرنه وه بۆ لای بپروایه کان، (چونکه) نه ئەمان به وان ده شێن و، نه ئەوانیش به مان ده شێن (بۆ یه کدی ره وای نین) و، ئەو خه رجیه ی (مێرده کانیان) کیشاوشیانه (له ماره یی و هی دیکه ش) بیانده نه وه و، هەر کات ماره ییه کانیشیانتان پێدان، گونا هتان ناگات ماره یان بکهن، تێوه ش ده ست مه گرن به هاوسه رگێری ژنانی بپرواوه و، ئەو خه رجیه ش که (پێانه وه) کیشاوتانه داوای بکهنه وه (له بپروایه کان) و، با ئەوانیش ئەو مه سه رفه ی کردووایه (له ژنه کۆچکردوو ه کانیان بۆ لاتان) داوای بکهنه وه، ئا ئەوه تان بریاری خواجه، دادوه ریبتان (پێی) له نیوانتندا ده کات و، خوا زانای کارزانه ﴿١٢﴾ ئەگەر شتیکیشان (له مال و سامان) له ده سته جوو به هۆی را کردنی ژنه کانتانه وه بۆ لای بپروایه کان، ئنجا نۆره ی زالبوون) تان هات (و ده سته که وتان بوو) به ئەندازه ی ئەوه ی خه رجییان کیشاوه، بیده ن به وانە ی ژنه کانیان رویشتوون (بۆیان قه ره بوو بکهنه وه) و، پارێزیش له و خواجه بکهن که پێی بپروادارن ﴿١٣﴾ ئە ی پێغه مبه ر! هەر کات ئافره تانی بپروادار هاتنه لات، په یمانت پیده ده ن که هیچ شتیک نه که نه هاوبه شی خوا و، دزی نه که ن و، زینا نه که ن و، منداله کانیان نه کوژن و، بوختاتیک نه که ن له نیوان ده سته کانیان و لاقه کانیاندا هه لیه ست (مندالی دیکه به درۆ بکهنه هی خۆیان) و، له په سندا سهر پێچیت لی نه که ن، په یمانیان له گه ل به سته و داوای لیبوردیان بۆ له خوا بکه، به راستی خوا لیبورده ی به به زه ییه ﴿١٤﴾ ئە ی ئەوانە ی بروتان

هیناوه! دۆستایه‌تی کۆمه‌لیک مه‌که‌ن که خوا لیان تووڤه بووه، به دنیایی نه‌وان له پۆژی دوایی ناومی‌د بوون، وه‌ک چۆن بی‌پروایان له خاوه‌ن گۆڤه‌کان ته‌ماپراو بوون ﴿١٣﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(فَاتَمَحَوُّهُنَّ): (الْمَحْنُ وَالْإِمْتِحَانُ: نَحْوُ الْإِبْتِلَاءِ)، (مَحْنٌ وَإِمْتِحَانٌ) له واتادا وه‌ک (إِبْتِلَاءٌ) وایه، یانی: تاقیکردنه‌وه، جه‌پ‌ب‌اندن.

(حِلٌّ لَّهُمْ): (حَلَّالٌ لَهُمْ، أَضْلُ الْحِلِّ: حَلُّ الْعُقْدَةِ، وَعَنْ حَلِّ الْعُقْدَةِ اسْتَعِيرَ قَوْلُهُمْ: حَلَّ الشَّيْءِ حَلَّالًا)، (حِلٌّ لَّهُمْ) یانی: بۆیان هه‌ل‌اله، وشه‌ی (حِلٌّ) له ږیشه‌دا بریتیه له کردنه‌وه‌ی گرتی، ئنجا له کردنه‌وه‌ی گرتیه‌وه‌ی ئه‌و قسه‌یان خوازاوه‌ته‌وه که ده‌لی: (حَلَّ الشَّيْءِ حَلَّالًا) واته: ئه‌و شته‌ ږه‌وايه، یانی: گرتی هه‌پامیی لی‌کراوه‌ته‌وه.

(وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ): ده‌ست مه‌گرن به گرتیه‌ستی هاوسه‌رگیری ئافره‌ته بی‌پروایه‌کانه‌وه، (العَصَمُ: الْإِمْسَاكُ)، (عَصَمَ): بریتیه له گرتن، (الْعَاصِمُ وَالْمَعْصُومُ يَتَلَاذِمَانِ)، (عَاصِمٌ) ده‌ست پتیه‌گرت، (مَعْصُومٌ) ده‌ست پتیه‌گیراو، ئه‌و دووه پتیه‌که‌وه په‌یوه‌ستن، (عَصَمَ) یش کۆی (عِصْمَةٌ) به، (عِصْمَةٌ: رِبَاطُ الزَّوْجِيَّةِ، أَيْ: لَا تَتَمَسَّكُوا بِعُقُودِ نِكَاحِهِنَّ)، (عِصْمَةٌ): بریتیه له گرتیه‌ستی هاوسه‌رگیری، واته: ده‌ست به گرتیه‌ستی هاوسه‌رگیری ئافره‌تانی بی‌پرواوه مه‌گرن.

(فَاتَكْرُ): له ده‌ستان چوو، (فَاتَ الْأَمْرُ، يَفُوتُ فَوْتًا وَفَوَاتًا: مَضَى وَفُتُّهُ وَكَمْ يَفْعَلُ، وَفَاتُهُ: ذَهَبَ مِنْهُ)، (فَاتَ الْأَمْرُ، يَفُوتُ فَوْتًا وَفَوَاتًا) واته: کاره‌که ږویی، ده‌پرا، ږویشن، یانی: کانه‌که ږویی و نه‌نجام نه‌درا، (فَاتُهُ) واته: ئه‌و شته‌ی له ده‌ست چوو.

(فَعَاقَبْتُمْ): (مِنَ الْمُعَاقَبَةِ وَهِيَ مِنَ الْعِقَابِ، عَاقَبْتُمْ: جَزَيْتُمْ أَوْ جَاءَتْ نَوْبَتُكُمْ)، (عَاقَبْتُمْ) له (مُعَاقَبَةٌ) دۈە ھاتۈە، (مُعَاقَبَةٌ) ش له (عَقِب) دۈە ھاتۈە، واتە: پارزە پىن، (عَاقَبْتُمْ) واتە: ئىۋە سزاي ئەوانتاند، ياخۇد: نۆرەي ئىۋە ھات، (عَاقَبْتُمْ) خۇيىندراۋىشە تەۋە: (عَقَبْتُمْ) تەمىش ھەردۈۋ واتايەكەي ھەر ھەن.

(بَايَعَنَكَ): (بَايَعَهُ: بَذَلَ الطَّاعَةَ لَهُ)، فەرمانبەرىي بۆ پىشاندا، (مِنَ الْبَيْعِ) ۋەھو إِعْطَاءُ الْمُتَمَنِ وَأَخْذُ التَّمَنِ) له (بَيْع) دۈە ھاتۈە، (بَيْع) یش: برىتتە له دانى نرڭ لەسەر دانراۋ ۋە ەرگرتتى نرڭەكە، ئىجا بەيەت ۋ پەيمانىش لەۋەۋە ھاتۈە، كە پەيمان بە يەكدى دەدەن، نەم وا بۆۋى بىكات ۋ، ئەۋىش وا بۆۋى بىكات.

(وَلَا يَأْتِيَنَّ بِهِنَّ): (دُرُيْهَك نەكەن، (الْبُهْتَانُ: كَذِبٌ يَبْهْتُ سَامِعَهُ)، (بُهْتَانُ): درۋىەكە باباي بيسەر سەرسام ۋ سەراسىمە دەكات بە ھۆي ناڧۆلایىەۋە، لىرەدا كە دەفەرمۈى: ﴿وَلَا يَأْتِيَنَّ بِهِنَّ﴾ (راغب الأصفهاني) گۈتۈۋىەت: (هَذِهِ الْجُمْلَةُ كِتَابَةٌ عَنِ الرَّقَى، وَقِيلَ: كُلُّ فِعْلٍ مُسْتَبْشَعٍ)، يانى: نەم رستەيە كىنايەيە لە زىنا، (بەلەم پىشتەر باسى زىنا كراۋە، بۆيە رايەكەيم پىن بىن ھىزو پىتەز^(۱)، گۈتراۋىشە: ھەر كارپكى زۆر ناڧۆلایىە.

بەلن ماناي راستى رستەي: ﴿وَلَا يَأْتِيَنَّ بِهِنَّ بِفَرِينَهُ، بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلَيْهِنَّ﴾ ئەۋەيە ۋەك زۆر بەي زانايان دەللىن: كە مندالى جگە لە خۇيان بگەن بە ھى خۇيان، واتە: مېردەكەيان ھەلبەلەتتىن، گۈايە ئەۋ مندالە لەۋانەۋ لە راستىشدا ۋانەپن.

(۱) ئەۋەي ئىۋان دۈۋ كەۋانەكان راي بەندەيە.

هوئی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

له باره ی هوئی هاتنه خواره وهی نهم دوو نایه ته موباره که وه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُنَّ إِن عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهْنَّ جِلَّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يُحِلُّونَ لَكُمْ وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُنْكِحُوا بِعِصْمِ الْكُفَّارِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَ حُكْمُ اللَّهِ يُعْطِيكُمْ يَسْكُنُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ حِكْمٌ ۝۱۱ وَإِنْ فَانَكُ شَيْءٌ مِنْ أَرْوَجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَلَيْكُمْ فَتَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَجُهُمْ بِشَلِّ مَا أَنْفَقُوا وَأَنْفَقُوا الَّذِينَ أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝۱۲﴾، چهند گنډر دواوه به ک هه، تيمه دووانيان لى به هه وونه دتپينه وه:

۱- ميسوه رى كورى مه خرپه مهو مهر وانى كورى حه كه م، هه ر دوو كيان گنډر او يانه ته وهو هه ر كاميكيان قسه نهو يديكه ي پشتراست كر دۆته وه، گوته و يانه: پيغه مبه رى خوا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُنَّ إِن عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهْنَّ جِلَّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يُحِلُّونَ لَكُمْ وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُنْكِحُوا بِعِصْمِ الْكُفَّارِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَ حُكْمُ اللَّهِ يُعْطِيكُمْ يَسْكُنُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ حِكْمٌ ۝۱۱﴾. ﴿وَإِنْ فَانَكُ شَيْءٌ مِنْ أَرْوَجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَلَيْكُمْ فَتَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَجُهُمْ بِشَلِّ مَا أَنْفَقُوا وَأَنْفَقُوا الَّذِينَ أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝۱۲﴾. ﴿فَطَلَّقَ عُمَرُ يَوْمَئِذٍ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا لَهُ فِي الشَّرْكِ، فَتَزَوَّجَ إِحْدَاهُمَا مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، وَالْأُخْرَى صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ﴾ (أخرجه البخاري: ۲۷۳۱، ۲۷۳۲).

دوايى ئافره تانيكى بپروادار هاتن، خواي به رز ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾ له باره يانه وه نهم دوو نايه تانه ي دابه زاندين (نايه ته كانى ژماره (۱۰ و ۱۱)، ئيدى لهو رۆژده دا عومهر ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾.

دوو ژنی خوځی که هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ر بوون، ته‌لاق دان، (دیاره هه‌ر له مه‌ککه بوون و له‌گه‌لی نه‌هاتوون و هه‌ردووکیان که ناماده نه‌بوون مسولمان بښ، ته‌لاقی داوون)، یه‌کټکیان موعاویه‌ی کوری ته‌بوو سوفیان مارهی کرده‌وه، نه‌وی دیکه‌شیان صه‌فوانی کوری نومه‌ییه.

۲- (عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: «كَانَ الْمُشْرِكُونَ قَدْ شَرَطُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَّةِ: إِنَّهُ مَنْ جَاءَ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ، رَدَدْنَاهُ إِلَيْنَا، وَمَنْ جَاءَنَا مِنْ قَبْلِكَ، رَدَدْنَاهُ إِلَيْكَ، فَكَانَ يَرُدُّ إِلَيْهِمْ مَنْ جَاءَ مِنْ قَبْلِهِمْ يَدْخُلُ فِي دِينِهِ، فَلَمَّا جَاءَتْ أُمُّ كَلْثُومُ بِنْتُ عَقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ مُهَاجِرَةً، جَاءَ أَخْوَاهَا يُرِيدَانِ أَنْ يُغَرِّجَاهَا وَيَرْدَّاهَا إِلَيْهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا مِنْ حِلٍّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُفَّارِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا﴾، قَالَ: هُوَ الصَّدَاقُ، وَإِنْ فَانَكَرُوا شَيْئًا مِنْ أَرْزَاقِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتَّوَا إِلَٰهِيكَ ذَهَبْتَ أَرْزَاقَهُمْ يَتَلَّ مَا أَنْفَقُوا وَأَنْفَقُوا اللَّهُ أَلَدَّى أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾، قَالَ: هِيَ الْمَرْأَةُ تُسَلِّمُ فَيَرُدُّ الْمُسْلِمُونَ صَدَاقَهَا إِلَى الْكُفَّارِ، وَمَا طَلَّقَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ نِسَاءِ الْكُفَّارِ عَنْدَهُمْ، فَعَلَيْهِمْ أَنْ يَرُدُّوا صَدَاقَهُنَّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ، فَإِنْ أَمْسَكُوا صَدَاقًا مِنْ صَدَاقِ الْمُسْلِمِينَ مِمَّا فَارَقُوا مِنْ نِسَاءِ الْكُفَّارِ، أَمْسَكَ الْمُسْلِمُونَ صَدَاقَ الْمُسْلِمَاتِ اللَّاتِي جِئَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (أَخْرَجَهُ: ابْنُ سَعْدٍ فِي طَبَقَاتِ الْكِبَرَى: ج ٨، ص ٢٣١، قُلْنَا: هَذَا مُرْسَلٌ حَسَنُ الْإِسْنَادِ: الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ، ج ٣، ص ٣٩٣، ٣٩٤).

واته: ئینو شیهاب ده‌لی: هاوبه‌ش بو خوا دانه‌ره‌کان له‌سه‌ر یتغه‌مه‌ری خویان ﷺ به‌مه‌رج دانا‌بوو له‌روژی حوده‌یییه‌دا، (له‌و رټکه‌هوتن و صولحه‌دا)، که‌هه‌ر که‌سیک له‌لایه‌ن ئیمه‌وه‌هات بو‌لای تو، نه‌گه‌ر له‌سه‌ر دینی تو‌ش بښ، ده‌بښ بی‌گټی‌یه‌وه‌بو‌لامان و، هه‌ر که‌سیکی‌ش هات بو‌لای ئیمه، له‌لایه‌ن تو‌وه، ئیمه‌ش ده‌ی‌گټی‌رینه‌وه‌بو‌لات، (نه‌مه‌یان به‌و شی‌ویه‌نیه‌وه‌ک له‌و ده‌قه‌دا هاتوه‌که‌بوخاری و موسلیم هی‌ناوایانه، به‌لکو به‌مه‌رجیان گرتوه: هه‌ر که‌س له‌لای تو‌وه‌بښ، ئیمه‌نای‌گټی‌رینه‌وه، به‌لام لی‌رده‌دا نه‌و ته‌عبیره‌ناو هاتوه‌و،

بیگومان ئەوەی لە تەعبیری بوخاریی و موسلیماً هاتووە راسترەو، هەر ئەویش لە سێرەکی ئیبنو هیشامدا هاتووە.

نجا پیغمبەر ﷺ هەر کەسیک لە کافرەکان هاتبا بۆ لای، ئەگەر هاتبایە ئیو دینە کەشی، دەیکێپرایەو بۆ لایان لە پیاوان، بە لأم کاتیکی ئوممو کەلسوم کچی عوقبە کوری ئەبوو موعیت بە کۆچکردویی هات، دوو برابەکانی هاتن ویستیان لە مەدینە بیهەنە دەرو بۆ لای خۆیان بیهەنەو، خوا ﷻ ئەم نایەتی ژمارە (۱۰) ی داوە زانند: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَةُ فَاتَّجَرَوْهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِنَ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا مِنْ حِلٍّ لَمَنْ هُنَّ يَحِلُّنَّ لَهُنَّ وَءَاثُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُفَّارِ وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَسْتُمْ لَهُمْ أَنْفَقُوا﴾، ئەم ئەوانە بڕواتان هیناوە! هەر کاتیکی ئافەرتانی بڕوادر بە کۆچکردویی هاتنە لاتان، تاقیبان بکەنەو، خوا زانترە بە ئیمانەکیان، ئەگەر زانیان بڕوادران، مەیانگیرنەو بۆ لای بێپروایەکان، ئەو ئافەرتانە بۆوان پەوان، ئە (ئەوان) پیاوێکیان بۆ وان پەوان، ئەوەش کە مەسرەفیان کردووە (لەو ژنانەیان) بیانداوە، گوناھتان ناگات ئیوەش ئەو ئافەرتانە مەرە بکەن، ئەگەر مەرەیتان پێیاندا، بە لأم ئیوەش دەست مەگرن بە گریبەستی ئافەرتانی بێپرواوە (ئەگەر هەر مسۆلمان نەبوون، ئیوەش دەستیان لێ بەربەدن)، ئیوەش ئەو خەرجیی و مەسرەفە لێ ئەو ئافەرتانە دەکەن کە وازیان لێ دێنن، داوای بکەنەو لە کافرەکان، (کە گوتووین: ﴿مَا أَنْفَقُوا﴾ هُوَ الصَّدَاق) ئەوە مەرەیی، پێم وایە مەرەیی و جگە لە مەرەیی دەگریتەو، هەر کاتیکی شتیکتان لە دەستچوو، لە میانێ ئەو ئافەرتانەدا کە دەستیان لێ هەڵدەگرن بۆ لای کافرەکان، ئیوەش نۆری زالبووتان بوو (یاخود: ئیوەش دەسکەوتتان لێ گرتن)، ئەوانە ژنەکانیان پۆشتوون، (چونەو بۆ لای کافرەکان لەبەر ئەوەی بڕوایان نەهیناوە)، بە ئەندازی ئەوە کە خەرجیان پێوە کیشاون، بیانداوە، هەروەها بە ئەوانیش خەرجیەکیان داوا بکەنەو.

(ابن شهاب) دەڵێ: مەبەست ئەو ئافەرەتەیه که مسوڵمان دەبێ و مسوڵمانان ماره‌ییه‌که‌ی ده‌گێرنه‌وه‌ بۆ بێپروایه‌کان، هه‌روه‌ها ئەو ژنانه‌ی مسوڵمانان ته‌لاقیان ده‌ده‌ن له‌ ئافه‌رتانی بێپروا که له‌ لایان، پتوێسته‌ ماره‌ییه‌که‌یان بۆ بێپروایان بگێرنه‌وه‌، ئنجا نه‌گه‌ر بێپروایه‌کان ماره‌ییه‌کیان له‌و ماره‌ییانه‌ی ده‌بێ بۆ مسوڵمانان بگێرنه‌وه‌، له‌و ئافه‌رته‌ کافرا نه‌ی وازیان لێ هێناون، نه‌یانارده‌وه‌و گێڕایانه‌وه‌، واته‌: نه‌گه‌ر کافره‌کان نه‌و خه‌رجیی و مه‌سه‌فه‌ی ده‌بوو بۆ پیاوانی مسوڵمانی بگێرنه‌وه‌، ه‌ی نه‌و ئافه‌رتانه‌ی ده‌ستیان لێ هه‌لگرته‌وون، بۆیان نه‌گێراوه‌وه‌، نه‌و کاته‌ مسوڵمانانیش ماره‌یی ئافه‌رتانیکی مسوڵمان که هاته‌وون بۆ لایان، بۆ کافره‌کالی ناگێرنه‌وه‌.

ته‌م گێراوه‌یه‌ش تیشکیکی زیاتر ده‌خاته‌ سه‌ر چه‌مک و واتای نایه‌ته‌کان.

ئه‌وه‌ی له‌ کۆی ئەو گێردراوانه‌ش بۆمان ده‌رده‌که‌وێ، ئەوه‌یه‌ که چوار ئافه‌رت له‌ لای بێپروایه‌کانه‌وه‌ هاته‌وون بۆ لای پێغه‌مبه‌رو ﷺ مسوڵمانان، ته‌ویش له‌ کاتی صوڵحی حوده‌یبیه‌داو، له‌ گه‌رمه‌ی صوڵحه‌که‌دا، یاخود له‌ دواي صوڵحه‌که‌، که ته‌مانه‌ بوون:

١- (أُمُّ كَلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ) که له‌ مێرده‌که‌ی رابگرده‌بوو، مێرده‌که‌شی عه‌مری کوری عاص بوو (أُمُّ كَلْثُومٍ) یش جاری هه‌ر کچ بووه‌، لێی ماره‌کراوه‌و نه‌پگواستۆته‌وه‌.

٢- (سُبَيْعَةُ الْأَسْلَمِيَّةُ) که مێرده‌که‌ی (سيف بن راهب)، یاخود (مسافر المخزومي) بوو.

٣- (أُمَيْمَةُ بِنْتُ بَشْرٍ) که مێرده‌که‌ی (ثابت بن شمراخ)، گوتراویشه‌: (حسان بن دحاح) بووه‌.

٤- (زَيْنَبُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ)، که هاوسه‌ره‌که‌ی (أبو العاص بن الربيع بن عبد العزى) بوو، دواي چه‌ند سالیکی هه‌ر هاوبه‌شدانه‌ر بوو، به‌لام هات بۆ مه‌دینه‌و، له‌ مه‌دینه‌ مسوڵمان بوو، دواي پێغه‌مبه‌ریش ﷺ زه‌ینه‌بی کچی بۆ لای گێرایه‌وه‌، خوا له‌ هه‌مووانیان رازی بێ.

نجا زانیان لهو بارهوه که نایا به گریهستیکی تازهو مارهیهکی تازه، یان ههر لهسه گرێهستی پێشوو بووه؟! مشتومریان ههیهو زۆربهیان دهلێن: ههر لهسه گرێهستی پێشوو بووه.

مانای گشتیی نابهتەکان

خوای ﷻ لهم چوار نابهته: (١٠، ١١، ١٢، ١٣) ی کۆتایی سووردهتی (الممتحنة)، یان (الممتحنة) دا، بابهتیکى دیکه باس دهکات که نابهته به نافرەتانهوهو دهفرموی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمَوْتُ مُهْجِرَتٍ فَأَمِّجُوهُمْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ نهی ئەوانه ی بروتان هێناوه! ههر کاتیک نافرەتانی برودار هاتنه لاتان به کۆچکردوویی، تاقییان بکهنهوه، خوا زانتره به ئیمانەکیان، واته: تاقییان بکهنهوه داخۆ بهراستی ئیمان پالێ پتوهناون بین، یاخود بۆ بهرژهوهندیهکی دیکه:

أ- مهدينهيان پێ خوشره.

ب- یان یه کێکیان له مێردهکی رایکردوه.

ج- یان یه کێکیان له چهنگ باب و دایکی رایکردوه.

د- یان بۆ مه بهستیکی دیکه ی جگه له دینداری و مسوڵمانهتی هاتوون.

هیچ گومانی تیدا نه که ئەمه له گهرمه ی یان له دواى صولحی حوده یییه وه دا بووه، چونکه له دواى فهتحي مهککه و نازادکرانی مهککه، مهککه و مهدينه و شارهکانی دیکه ههموویان یه کسان بوون و، پتویستی نه کردوه هیچ کهس له شوێنیکه وه کۆچ بکات بۆ شوێنیکى دی، وهک له فره مایشتی پێغه مبهردا ﷺ هاتوه: { لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ } (أخرجه أحمد: ١٩٩١، وابن أبي شيبه:

۳۶۹۳۰، البخاری: ۲۶۳۱، وأبو داود: ۲۴۸۰، والترمذی: ۱۵۹۰، والنسائی: ۴۱۷۰) واته: له دوی نازادکرانی مه ککه کوچ کردن نیه، (هه مووی بوته مه نزلگای نیسلام)، به لکو تیکووشان له ږتی خواداو نیهت ساغیه.

﴿إِنْ عَلِمْتُمْ هُوَ مُؤْمِنًا فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾، نجا نه گهر نهو نافره تانه نان زانی ږ پروادارن، بوټان دهرکه وت ږ پروادارن، مه یان گپړنه وه بو لای بی پروایه کان، ﴿لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ﴾، نه نهو نافره تانه به وان ده شین، نه نهو ږ پروایه ش بهو نافره تانه ده شین، ﴿وَأَتَوْهُنَّ مَا نَفَقُوا﴾، به میرده کانیان بده نه وه، نهو مه سرده فه ی لیان کردون، نه گهر ماره ییه، یان هر شتیکی دیکه یه، بویه فه رموویه تی: ﴿مَا أَنْفَقُوا﴾، نه گهرنا ده یتوانی بفرموی: ﴿وَأَتَوْهُنَّ مِمَّا هُنَّ حَلَالٌ لَّهُنَّ﴾، یان (وَأَتَوْهُنَّ أُجُورَهُنَّ)، به لام ده ففرموی: نه وه ی لیان خهرج کردون لهو نافره تانه، نجا ماره ییه، یان هر شتیکی دیکه یه، بو یان بگپړنه وهو بیانده نه وه.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾، گونا هیشتان ناگاتنی نهو نافره تانه بیټن، هاوسه رگریبان له گهل بکن، هر کات ماره یتان ږ یدان، لیره دا بویه وای ففرمووه، تاکو مسولمانان وان زانن نهو نافره ته ی هاتوه بو لایان و ماره ییه که ی ده گپړنه وه بو میرده که ی، ماره ییه گپړاوه که ده بیته ماره یی خویشی، به لکو ههرکه س بیه وې هاوسه رگریبی له گهل یه کیاندا بکات، ده بی ماره یی بداتی.

﴿وَلَا تُنْكِحُوا بِمِصْرٍ الْكَافِرَ﴾، ده ستیش مه گرن به گریبه ستی نافره تانی بی پرواوه، (گوافر) کو ی (کافرة) یه، (عِصْم) یش کو ی (عِصْمَة) یه، یانی: (عقد)، گریبه ست، گریبه ستی نیکاح، (عقد النکاح)، ئیوه ش ده سترگرتوو مه بن به گریبه ستی هاوسه رگریبیه وه له گهل نافره تانی بی پروادا، واته: وه ک چون نافره ته ږ پرواداره کان به میرده کافره کانیان ناشین، نافره ته بی پروایه کانیش به میرده مسولمانه کانیان ناشین.

﴿وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَسْتُمْ لَهُمْ كَيْدًا وَهُمْ مُبْعِدُونَ﴾، ئیووش نهوهی خهرجتان کردوه، نهوه مهسرهفهی پیتانهوه کیشاون، تهگهر مارهیهه یان ههر شتیکی دیکهیه، داوای بکه نهوه، با نهوانیش نهوه مهسرهف و خهرجیهه یو نهوه ژنانه یان کیشاویانه که هاتوون یو لای ئیوه، داوای بکه نهوه.

﴿ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ فِي بَيْنِكُمْ﴾، ئا نهوه تان بریارو هوکمی خوایه له ئیوانتاندا بریاری داوه، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، خواش زانای کاربه چییه.

﴿وَإِنْ فَاتَكُمْ شِقَّةٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ﴾، نهگهر شتیکتان له دهستچوو له میانی هاوسه راتاندا (که مسوولمان نابن و، دهچنهوه) یو لای کافرهکان، نهگهر مالکیکی ئیوه یان له گهل خویمان برد، سهروهت و سامانیکیان برد یو لای بیپروایهکان، ﴿فَعَاقِبْتُمْ﴾، ئیووش دوایی تو له تان ستاندهوه، یان ئیووش دوایی نورهی زالبووتان هه بوو، یاخود ئیووش دوایی دهستکهووتان بوو، ﴿فَكَاتُوا الَّذِيكَ دَهَبْتَ أَزْوَاجَهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا﴾، نهوانه ی ژنهکانیان رویشتوون، به نهندازهی نهوه که خهرجیان پیتانهوه کیشاوه، مارهیهه، یان ههر شتیکی دیکهیه، بیاندهنی و بویمان قهره بوو بکه نهوه، ﴿وَأَنْفَقُوا اللَّهُ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾، پارزیش لهو خوایه بکهن که ئیوه پیتی پروادارن.

لیره دا پیویسته نهوه بزاین که له پیکهاتن و صولحی حوده بییه دا - که پیشتر له کاتی تهفسیر کردنی سووره تی (الفتح) دا هیتامان - به کیک له برکهکانی نهوه بووه که ههر پیاویک له بیپروایهکان بچن یو لای پیغه مبهری خوا ﴿﴾ با مسوولمانیش بووبن، مولز مه بیگیرتهوه، به لام نهگهر به کیک له مسوولمانان په یوه ست بووه به کافرهکان و هه لکه پاوه یهوه، نهوان مولزهم نین بیگیرتهوه، له نه صلی ئیتتفاقیه که دا ناوا هاتوه، {هه رچه نده تیمه لیره دا ریوایه تیکمان هیتاوه ده لی: کافرهکانیش مولزهم بوون نهوهی دی یو لایان له لایه ن پیغه مبهروه وه ﴿﴾ بیگیرتهوه، به لام (ابن شهاب) له وه دا نه پیکاهه، به لام به نسبت نافره تانه وه، حاله که جیاواز بوو، چونکه له گهر مهی صولحه که دا بوون که: (أَمْ كَلُومٌ بَشْتُ

عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ) هات و براهه کانی هاتن گوئیان: تیسستا مه ره که به که ی
 ریککه و تننامه که ی پی نووسراوه، وشک نه بوته وه، ئنجا نهو خوشکه مان ته سلیم
 بکه وه! خواش ﷺ یه کسه ره هم دوو ئایه ته ی دابه زانندن، که نه گهر ئافره تانی
 برودار به کوچکردووی هاته لاتان، ئاقییان بکه نه وه، خوا به ئیمانان
 زاناتره، نه گهر زانیان برودارن، مه یانگینه وه بو لای کافره کان، پیغه مبه ریش
 ﷺ فره مووی: ئافره ته کانتان بو لا ناگینه وه، گوئیان: ئاخیر تیمه ریککه و تنمان
 وا کردوه! فره مووی: ریککه و تن ته نیا باسی پیاوانه وه، باسی ئافره تانی تیدانیه وه،
 تیمه مولزه من نین و، خوا ی کار به جیش بریاری داوه!

(سبحان الله!) نه م قورنانه ئاوا دابه زیوه، ههر ئایه ته له شوینی خو ی و،
 بو چاره سه ری گرفتیک که هاتۆته پش مسولمانان، بهو جو ره خوا ﷺ بریاری
 دا، به لام بریاریکی شایسته ی خوا، نهوپه ری دادگه رانه: وهک چۆن ئافره تیک که
 دی بو لاتان، بروای هیئاوه کوچی کردوه بو لای ئیوه، مولزه من ماره یی و
 مه سه رفیک که میرده که ی لئی کردوه، بو ی بگینه وه، ههروه ها نه گهر به یکک له
 ئیوه ش ژنه که ی رایکرد بو لای بیروایه کان، ئنجا چ مسولمان بوو هه لگه رایه وه،
 چ ههر مسولمان نه بوو بوو، یان ههر له مه ککه به وانه وه په یوه ست بوو،
 نه وانیش مولزه من له به رانه ردا ماره یی و مه سه رفه که یشیان بو بگینه وه، نه گهر
 شتیکیشتان له ده ستچوو، ئیوه دوا یی ده ستکه و تان بوو، نهو که سه ی شته که ی
 له ده ستچوو، بو ی قه ره بوو بکه نه وه، ئنجا وهک چۆن نهو ئافره ته مسولمانیه
 کوچ ده کات و دی بو لای ئیوه، نایگینه وه، چونکه بهو پیاوه ناشی که له ده ستی
 رایکردوه و بیروایه، پیاوه که ش بهو ناشی، به هه مان شیوه: ئیوه ش ده ستگرتوو
 مه بن به گرینه ستی هاوسه رگیری نهو ئافره تانه وه که بیروان، چونکه نه وانیش
 به ئیوه ناشین و، ئیوه ش دیسان به وان ناشین.

ئنجا خوا ﷺ باسی بابه تیکی دیکه ده کات، که بریتیه له په یمان وه رگرتنی
 پیغه مبه ری خاته م موحه ممه د ﷺ له ئافره تانی برودار، به پیی نهو رپوایه تانه ی

هیناومانن، ئەم پەیمان وەرگرتنە ییغەمبەری خوا ﷻ لە ئافره تانی برۆادار
لە دواى نازادکرانی مەککەو، سەرکەوتنی مسوڵمانان بوو بە سەر هاوبەش
بوخوا دانه رانی شاری مەککەدا.

چونکە لە نێو ئەوانەدا کە پەیمانیان داوە بە ییغەمبەری خوا ﷻ، هیندی
کچی عوتبە هەبوو، هاوسەری ئەبوو سوفیان، گومانیشی تێدانیه ئەبوو سوفیان
خۆشی و هاوسەرە کەشی لە دواى نازادکردنی مەککە مسوڵمان بوون، کەواتە:
ئەم ئایەتە موبارەکە دواى نازادکردنی مەککە دابەزیو، ئەو پەیمان وەرگرتنە
ییغەمبەری خوا ﷻ لە ئافره تان، دواى نازادکردنی مەککە بوو.

خوا دەفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ﴾، ئەو ییغەمبەر ﷻ!
هەر کاتیک ئافره تانی برۆادارت هاتنە لا، پەیمانێ پێدەدەن، کەواتە: پەیمان
پێدانە کە بۆ ئیمان هێنان نەبوو، چونکە فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ﴾،
بە لکو پێشتر ئیمانیان هیناوە، بە لām ئەو پەیمان پێدانە، بۆ جەختکردنە وە
پابەندیان بوو بە شەریعەتە وەو، پەیمان و گریبە ستیکی کۆمەڵایەتی
و سیاسیی بوو، بۆ ئەوەی بزاندردی: وەک چۆن پێویستە پیاوان پەیمان بە
ییغەمبەری خوا ﷻ بدەن، ئافره تانی لە سەریان پێویستە پەیمانی پێ بدەن،
وەک سەرۆکی ئەو دەوڵەت و قەوارە سیاسییەیان، ﴿يُبَايِعَنَّكَ﴾، پەیمان بە تۆ
دەدەن، بە لێنت پێدەدەن، ﴿عَلَّ أَنْ لَا يَشْرَكَكَ بِاللَّهِ شَيْءٌ﴾، لە سەر ئەوەی هیچ
شتیک نەکەنە هاوبەش بۆ خوا، ﴿وَلَا يَشْرَفَنَّ﴾، هەر وەها دزی نەکەن، ﴿وَلَا
يَرْزَيْنَ﴾، هەر وەها زینا و داوێنێسی نەکەن، ﴿وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ﴾، منداڵەکانی
خۆشیان نەکوژن، ﴿وَلَا يَأْتِينَ بِيْهْتَنٍ بَقَرَتْنَهُ بَيْنَ أَيْدِيْنَ وَأَرْجُلَيْهِنَّ﴾، بوختانێکیش
نەکەن، هەڵبەستێ لە نێوان دەستەکانیان و لاقەکانیاندا، (البهتان: الكذب
الذي يثبت سامعة) بوختان ئەو درۆیە یە بێسەرە کە سەرسام دەکات، هێندە
درۆیەکی گەورەو شاخدارو بێرەزایە، هەندیک لە زانیان گوتوو یانە: مەبەست
لە (بهتان) درۆیە، لەبەر ئەوەی درۆیە کە دەکری بە زاریان دەیکەن،

زاری مەرفەیش دەکەوتیته نێوان دوو دەستەکانی و دوو پێتەکانیەو، هەندیکیش گوتوویانە: لێردا مەبەست پێی ئەوێه: بە با بە درۆ مندالی جگە لە خۆیان پالەدەنە لای مێردەکانیان واتە: مندالی جگە لە خۆ نەکەنە هی خۆ، وەک لەم رۆژگارەدا رۆیداوو، لەو شوێنانەدا کە نافرەتان مندالیان بوو، جاری وابە ژنیک مندالی نافرەتیک دیکی، کردۆتە هی خۆی، یان ئەوانە لەوێ بوون، بۆیان گۆریو، یاخود مندالی کەسێکی دیکی کە فێرداوه، یان هەرچۆنیک بکەوتیته دەستی، هەلگیرتەو و بە مێردەکە ی بلێ: ئەو مندالەم لە تۆیە، بە جۆریک لە جۆرەکان مێردەکە ی چەواشە بکات، **﴿وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾**، هەر وەها بە نافرەتان لە شتی پەسەندا سەرپێچیت نەکەن ئە ی پێغەمبەر **﴿!﴾** ناوا پەیمانەت پێدەدەن، **﴿فَبِأَيِّ هُنَّ﴾**، تۆش پەیمانان لێ وەرگیر، **﴿وَأَسْتَغْفِرُ هُنَّ اللَّهُ﴾**، داوا لێبوردنیشان بۆ لە خوا بکە، بۆ کەم و کۆری و گوناھیان کە بوو و دەبێ، **﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ﴾**، بە دنیایی خوا لێبوردە ی بە بەزەییە.

لە کوتایی دا جاریکی دیکی، خوا **﴿عَزَّوَجَلَّ﴾** روو لە براداران دەکات، بۆ هەمان مەبەستی کە تەوهری سەرەکی ئەم سووڕە موبارەکە یە، بریتیه لە دووری گرتن لە دوستانەتیی کردن لە گەڵ بێبروایانیکدا کە دژی ئیسلام و مسوڵمانان، نەک بێبروایانیک تەباو سەلامەت، بە لکو ئەگەر تەبا بن، دەبێ چاکەکاریشان لە گەڵدا بکری لە لایەن مسوڵمانانەو، چونکە مسوڵمانان دەبێ لە گەڵ هەموو کەسدا خوشخۆقی و چاکەکارو چاکرەفتارو هاوکار بن، وەک پێشتریش باسمان کرد، خوا دەفەرموێ: **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾**، ئە ی ئەوانە ی برواتان هێناو! دوستانەتیی کۆمەڵیک مەکەن کە خوا لێیان تووڕە بوو، هەندیک گوتوویانە: لێردا مەبەست پێی جوولەکەکانە، بە لکم لە راستیدا خوا بەس لە جوولەکان تووڕە نیە، بە لکو خوا لە هەرچی بێبروایەو لە هەرچی دوژمنی خوا یە، تووڕە یە، واتە: هەموو ئەوانە ی ئەهلی کوفرن و خەشم و تووڕە یی خویان هاتۆتە سەر، دوستانەتیی و نیزیکیان مەکەن، لەبەرچی؟

﴿قَدْ يَسْأَلُ مِنَ الْآخِرَةِ﴾، ئەوانە لە رۆژی دواى، لە مەزگای کۆتایی نائومید بوون، ﴿كَمَا يَسْأَلُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾، وەک چۆن بێ پروایان، لە خاوەن گۆرەکان نائومید بوون، کە جارىکی دیکە زیندوو بنهوهو، پێیان وایە زیندوونابنهوه، یان پێیان وایە: نایههوه بۆ دنیاو ئەوهش وایە، یاخود: ﴿كَمَا يَسْأَلُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾، وەک چۆن هاوهلانی گۆرەکان لە بێ پروایان نائومید بوون لە بهزهی خوا، دواى ئەوهی مردوون و، بۆیان دەرکهوتوه، بهزهی خوا ئەوان ناگریتهوه، وەک چۆن ئەوان نائومید بوون، ئەو بێ پروایانهش کە خوا لێیان تووڕە بووه، نائومیدن لە مەزگای کۆتایی، بۆیه به کەلکی دوستانهتی و نیزیکی ئیوه نایه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

فه رمانکردنی خوا ﷺ به بروداران، که هه ر کات نافرده تانیک ی برودار کۆچیان بۆلا کردن، تاقیان بکه نه وه، نه گه ر زانیان بروداران، نه یانگیر نه وه لای کافره کان، چونکه هیچ کامیان به یه کدی ناشین و، خه رجیه کانیشیان بۆ بگیر نه وه، ئنجا دوا ی ماره یی پتدانیان، دروسته بیانینن، به لام نابنی پیاوانی بروداریش ژنانی کافر له لای خۆیان به یلنه وه، با هه ردووک لایان داوا ی خه رجیه کانیشیان بکه نه وه، نه گه ر یه کیک له مسولمانانیش زیانیک ی لیکه وت، به هۆی رۆیشتنی ژنه کافره که یه وه بۆ لای بیرویان، پتویسته له کاتی سه رکه وتن و ده سته وت هاتنه ده ست دا، بۆ قه ره بوو بکه نه وه:

خو ده فره موی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمَ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهُنَّ جِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْنَهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَلَا تُنْكِحُوا بِعِصْمِ الْكُفَّارِ وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَسْتُمْ لَهُمْ أَنْفَقُوا دَلِيلٌ حَكَمٌ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ١١ وَإِنْ فَانَكُمُ شَيْءٌ مِنَ أَرْزَاقِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَابَقْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْزَاقُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَأَنْفَقُوا اللَّهُ الَّذِينَ أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ١٢﴾

شیکردنه وه ی ئه م، دوو ئایه ته، له هه ژده برگه دا:

(١) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه ی نه وانه ی برواتان هیناوه!

(٢) - ﴿إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ﴾، هه ر کاتیک نافرده تانی برودار به کۆچکردووی هاتنه لاتان، تاقیان بکه نه وه، (فَأَمْتَحِنُوهُنَّ: فَاحْتَبِرُوهُنَّ، جَرَّبُوهُنَّ) تاقیان بکه نه وه، بیانچه پینن، دوا یی باسی چۆنیه تی تاقیکردنه وه که ده که ی.

(۳) - ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِنَا﴾، خوا زانتره به بروایه که یان، واته: زانیاری ته‌واو و جیی دلتیایی ته‌نیا له لای خوایه‌و، تیوه به ته‌مای نه‌وه مه‌بن، که زیاتر له گومانی زالتان له باره‌یانه‌وه ددست بکه‌وئ، چونکه تیوه به‌س پ‌واله‌ته‌که‌یان ده‌بینن، به‌لام خوا زانتره به ره‌هایی به ئیمانه‌که‌یان، تیوه‌ش به ته‌ندازه‌ی نه‌وه‌ی که به‌شهر ده‌توانئ شتیک بپشکنئ و هه‌لیک‌وئئ و، بۆی ده‌رکه‌وئ داخۆ چۆنه؟ به‌وه‌نده ئیکتیفا بکه‌ن.

(۴) - ﴿إِنْ عَلِمْتُمْ هَؤُلَاءِ مَا تُغَارِبُونَ﴾، نجا ته‌گه‌ر زانیان نه‌و ئافره‌تانه بر‌وادارن، (عَلِمْتُمْ هَؤُلَاءِ: أَي ظَنَنْتُمْ هَؤُلَاءِ بِالظَّنِّ الرَّاجِحِ) واته: گومانی زالتان هه‌بوو که ته‌وانه بر‌وادارن، چونکه زانیاری دلتیا‌که‌ر به‌س له لای خوایه، گومانی زالی‌ش به‌جۆرێک له زانیاری داده‌نرئ و، له‌ب‌واری هه‌لس و که‌وت و یاسا کرده‌یه‌کان دا، مامه‌له به‌زۆری به‌و جۆره زانیاریه ده‌کرئ.

(۵) - ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُمْ إِلَى الْكَافِرِ﴾، مه‌یان‌گێڕنه‌وه بۆ لای بی‌بر‌وايه‌کان (أَي: أَزْوَاجَهُنَّ الْكَافِرِينَ)، مه‌یان‌گێڕنه‌وه بۆ لای می‌رده کافره‌کانیان.

(۶) - ﴿لَا هُنَّ حِلٌّ لَكُمْ﴾، نه‌نه‌و ئافره‌تانه به‌وان ده‌شێن و، بۆیان هه‌لال و ره‌وان.

(۷) - ﴿وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَكُمْ﴾، نه‌نه‌و می‌رده کافره‌ش به‌و ئافره‌ته بر‌وادارانه ده‌شێن و بۆیان ره‌وان.

تایا بۆچی خوا ﴿لَا هُنَّ حِلٌّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَكُمْ﴾، بۆ نه‌وه‌ی هه‌یج ته‌م و مژ به‌سه‌ر نه‌وه‌وه نه‌می‌نئ و، پێیان وانه‌بی هه‌ر ئافره‌ته‌کان به‌وان ناشێن، ته‌که‌رنا پیاوه‌کان به‌وان ده‌شێن، نه‌خیر! نه‌ ئافره‌ته‌کان به‌وان ده‌شێن، نه‌ پیاوه‌کانیش به‌و ئافره‌تانه ده‌شێن، نه‌وه بۆ زیاتر پ‌وون‌کردنه‌وه‌یه، که هه‌یج کامیان به‌هه‌یج کامیان ناشێن.

نجا تایا چۆنه‌تی نه‌و تاقی‌کردنه‌وه‌یه چۆن بووه؟ له‌و باره‌وه ته‌مه ده‌قه دێنین:

اعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ، فِي قَوْلِهِ: ﴿إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾، قَالَ كَانَ إِذَا جَاءَتِ الْمَرْأَةُ النَّبِيَّ ﷺ حَلَفَهَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِاللَّهِ: مَا خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ زَوْجٍ، وَبِاللَّهِ مَا خَرَجْتُ رَغْبَةً عَنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ، وَبِاللَّهِ مَا خَرَجْتُ الْتِمَاسَ دُنْيَا، وَبِاللَّهِ مَا خَرَجْتُ إِلَّا حُبًّا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ (أَخْرَجَهُ الْبَزَارُ: ۲۲۷۲، وَالتَّطَبُّعِيُّ: ۳۳۹۵۷، وَابْنُ الْمُنْذَرِ، وَالتَّطَبُّعِيُّ فِي الْكَبِيرِ، وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ بِسَنَدٍ حَسَنٍ، كَمَا قَالَ السَّيوطِيُّ).

واته: عهبدوئلای کوری عه عباس ؓ، له باره ی فهرمایشتی خواوه که ده فهرموی: ﴿إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾، گوتوویه تی: به کیک له نافره ته کان که ده هاته خرمه ت پیغه مبه ر ؓ، عومه ری کوری خه تتاب سوئندی ده دا به خوا، ده یگوت: بلئی: سوئند به خوا له بهر نه وه کوچم نه کردوه که رقم له میترده که مه، به خوا له بهر نه وه دهرنه چووم که سه رزه مینیکم پی خوشتر بی له سه رزه مینیک (واته: مه دینه ی پی خوشتر بی له مه ککه)، هه روه ها به خوا له بهر نه وه دهرنه چووم، دنیا م ده ست بکه وئی، (له بهر ته ماعیکی دنیایی)، هه روه ها به خوا دهرنه چووم، مه گهر له بهر خوشه ویستی خواو پیغه مبه ره که ی

ﷺ

(تاقیکردنه وه که بهو شیوه یه بووه).

به لام خوا به گشتیی فهرموویه تی، هه لبه ته نه مه میکانیزمی یک بووه و رهنکه میکانیزمی دیکه شیان بووین، چونکه خوا ی به روه ردگار ده فهرموی: ﴿فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾، تاقییان بکه نه وه، شیوه ی تاقیکردنه وه که ش به س نه و سوئندانه نه بوون، به لام نه وه ش شیوه ی که بووه و شیوه ی دیکه شی بووه، ههر چوئیک بویان دهرکه وتبی برواردان، بویان نه بووه بیانگیرنه وه بو لای میترده کافره کانیا ن.

(۸) - ﴿وَأَنذَرْتَهُمْ مَا أَنفَقُوا﴾، نه و خه رجیه ه که میترده کانیا ن کیشاویانه، بیانده نه وه، بوچی خوا نه یفه رموه: (وَأَنذَرْتَهُمْ مَّهْوَرَهُنَّ أَوْ أَجْوَرَهُنَّ)؟ ماره یی ژنه کان بده نه وه به میترده کافره کانیا ن؟ یه کیک له روونکه ره وانی قورئان ده لئی: له بهر نه وه ی نه و نافره تانه ی

راپانکردوه له میردهکانیان، تازه ژنی ئەوان نین، تاكو ئەوهی پێیان داوێ به ماریی له قهڵەم بدری و، خۆی په‌روه‌ردگار ناوی لی بنی ماریی (مهر و اجر).

به‌لام من وای تێده‌گه‌م، بۆیه‌ خوا وای فه‌رمووه‌، تاكو ته‌نیا ماریی نه‌گرێته‌وه‌، نه‌گه‌رنا ده‌گونجی بلیی: تێستا نه‌و ژنه‌ هاوسه‌ری نه‌و میرده‌ کافره‌ی نه‌ماوه‌، به‌لام به‌ نیعتیاری رابردوو، نه‌وه‌ی پێیداوه‌ له‌ ماریی، هه‌ر به‌ ماریی له‌ قه‌ڵەم ده‌دری، بۆیه‌ نه‌و پاساوه‌م پێ به‌جی نه‌یه‌، به‌لكو بۆیه‌ خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَأَنفِقُوا مِمَّا أَنفَقُوا﴾، له‌ هه‌موویدا هه‌ر وا ده‌فه‌رموی: ﴿وَسَلُّوا مِمَّا أَنفَقْتُمْ وَلَسْتُمْ لَهَا فَاعِلُونَ﴾، هه‌روه‌ها دواییش ده‌فه‌رموی: ﴿فَتَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنفَقُوا﴾، هه‌مووی هه‌ر (أنفقوا)یه‌ واته‌: خه‌رجیی کێشان و مه‌سه‌رف لیکردن، به‌ بۆچوونی من حیکمه‌ته‌که‌ی ئەوه‌یه‌: هه‌م ماریی بگریته‌وه‌، هه‌م جگه‌ له‌ مارییش بگریته‌وه‌، جاری وا هه‌یه‌ می‌ردێک زیاتر له‌ ماریی ده‌دات به‌ ژنه‌که‌ی وه‌ک دیاریی، یان مه‌سه‌ره‌فیکی دیکه‌ی ده‌کیشی، ئنجا مسوڵمانان مولزه‌من به‌وه‌ی هه‌رچی خه‌رجیه‌ک نه‌و می‌رده‌ کافره‌ به‌و ژنه‌ راکردووه‌ی خۆیه‌وه‌، که‌ به‌روای هه‌تاه‌، کێشایه‌تی، بۆی بگریته‌وه‌، واته‌: بۆیه‌ وشه‌ی ماریی که‌ به‌ (مهر) هاتوه‌ له‌ قورئاندا، به‌ (مه‌هور) کۆ ده‌کریته‌وه‌، به‌ (أجر)یش هاتوه‌ که‌ کۆیه‌که‌ی (أجور) ه، نه‌و وشه‌یه‌ به‌کارنه‌هاتوه‌، له‌به‌ر نه‌و حیکمه‌ته‌ی گوتمان، که‌ هه‌م ماریی بگریته‌وه‌، هه‌م مه‌سه‌ره‌فه‌کانی دیکه‌ش و دیارییه‌کانی دیکه‌ش بگریته‌وه‌، هه‌لبه‌ته‌ ده‌وله‌تی ئیسلامی نه‌و نه‌رکه‌ وه‌ نه‌ستۆ ده‌گری، نه‌ک هه‌ر که‌سیک و که‌سه‌کان به‌ شیوه‌ی که‌س مامه‌له‌ بکه‌ن، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه‌ که‌ دوایی ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ﴾، مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ إِلَى الْكِفَارِ فَمَا بَقِيَمْ فَنَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنفَقُوا﴾، نه‌گه‌ر شتیکتان به‌ هۆی ژنه‌کانانه‌وه‌ له‌ ده‌سته‌چوو بۆ لای کافره‌کان، دوایی تێوه‌ تۆله‌تان وه‌رگرتوه‌، یاخود ده‌سکه‌وتتان بوو، یاخود نۆره‌ی تێوه‌ بوو زāl بوون، نه‌وانه‌ی ژنه‌کانیان رویشتون، به‌ نه‌ندازه‌ی ئەوه‌ی خه‌رجییان کێشایه‌، بۆیان قه‌ره‌بوو بکه‌نه‌وه‌، ئەوه‌ش کاری ده‌وله‌ته‌.

که واته: ﴿وَأَقْرَبُهُمْ مَا أَنْفَقُوا﴾، به میرده کانیان بده نه وه ههر خه رجیه ک که کیشاویانه، ماره یی و جگه له ماره ییش ده گرتیه وه.

(۹) - ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوا﴾، گونا هیشتان ناگاتی هاوسه رگرییان له گه لدا بکه ن، واته: نه و نافرته تانه ی کوچیان کردوه بو لای تیوه و، میرده کافره کانیان به جیه یشتوون و بره وایان هیناوه، تیوه گونا هتات ناگاتی، هاوسه رگرییان له گه لدا بکه ن و ماره یان بکه ن.

(۱۰) - ﴿إِذَا الْبُشُورُ أُخْرِجَتْ﴾، ههر کات ماره ییه کانیاتان پیدان، نه مهش بو نه وه ی و نه زانری، نه و قهره بووه ی میرده کافره که ی که ده کرتیه وه، له جیاتی ماره ییه که یه تی! نا، ده ولته تی نیسلامی قهره بووه ی میرده کافره که ی ده کاته وه، نه و مه سه فه ی بو ژنه که ی کیشاوه، بو ی رت ده کاته وه، چونکه ماله که ههر مالی خو یه تی، ژنه که نه وه بره وای هیناوه و پتی ناشی، به لام ماله که ههر هی خو یه تی، بو یه پتویسته نه وه ی هی خو یه تی و بو ی ره وایه، بو ی ره وان بکرتیه وه، به لام نه وه ی پتی ناشی و بو ی ره وایه، نه و ده درتیه وه، ده بن ده ولته تی نیسلامی نه وه قهره بوو بکاته وه، نجا بو نه وه ی و نه زانری، نه و قهره بوو کردنه وه ی میرده کافره که، ده بیته ماره یی ژنه که ش، که پیاویکی مسولمان بیه وای هاوسه رگریی له گه ل بکات، بو یه ده فه رموی: ههر کاتیک ماره ییه کانیاتان پیدان، بو تان هه یه و گونا هتات ناگاتی هاوسه رگرییان له گه لدا بکه ن.

(۱۱) - ﴿وَلَا تُنْكِحُوا عِصْمَ الْكَوَاثِرِ﴾، تیوهش ده ست به گریه ستی ژنه کافره کانتانه وه، مه گرن، (مَسْکُوا) به چند جوریک خو یندراوه ته وه: آ- (مَسْکُوا)، ب- (مَسْکُوا)، ج- (مَسْکُوا)، (مَسْکُوا) ش له نه صلدا (تَتَمَسْکُوا) یه و، هه مووی واته: ده ست مه گرن، ﴿عِصْمَ الْكَوَاثِرِ﴾، (عِصْم) کو ی (عِصْمَة) یه، (عِصْمَة): بریتیه له گریه ست، واته: تیوهش ده سترتوو مه بن و ده ست مه گرن به گریه ستی نافرته تانی بیرواوه، (کَوَاثِر) کو ی (کَافِرَة) یه، واته: نافرته ی بیروا، واته: ژنه کانی تیوهش نه گره ناماده نه بوون له گه ل تیوه دا نیمان بیتن، چونکه هه بووه کوچی کردوه بو مه دینه و ژنه که ی جاری ههر کافر بووه، یاخود ژنه کافره که ی له مه که به جیمه و، تیوهش ده ست مه گرن به گریه ستی

هاوسەرگیری ئافره ته بېبرواكانفانهوهو دهستان لئ بهردهن، ئەو گریبهستهش بۆیه پئی
گوتراوه: (عِصْمَة) كه به (عِصْم) كۆ ده كرىتهوه، چونكه: (عِصْمَة: مَا يُعْتَصَم بِهِ)، (عصمة)
شتيكه دهستی پتوه بگیری.

۱۲- ﴿وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ﴾، ئیوهش داواى ئەوه بکه نهوه كه خهرجتان کردوه (بۆ ژنه
كافره كانتان)، ئیوهش كه دهستگرتوو نابن به گریبهستی ژنه كافره كانتانهوه، بۆتان ههیه
نهوهی مهسرهفتان کردوه، تنجا مارهیه، یان ههر شتیکی دیکهیه، داواى بکه نهوه، ههلبهته
نهمه له ماوهی صولحی حودهییبهدا بووهو، پهیماننامه یان له بهیندا بووهو، به پئی
پهیماننامه كه ههر ته ره فیک پابه ند بووه كه ههقی ته ره فی دیکه ردت بکاتهوه، بۆیه
دهفه رموی: ﴿وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ﴾، ئیوهش كه خهرجیتان به ژنه كانتانهوه کیشاوه، کاتیک
دهستان لئ بهردهدهن و دهچنهوه لای كافره كان، داواى ئەو خهرجیی و مهسرهفه بکه نهوه.

۱۳- ﴿وَلَيْسَلُوا مَا أَنْفَقُوا﴾، با ئەوانیش نهوهی مهسرهفیان کردوهو خهرجیان کیشاوه،
داواى بکه نهوه.

۱۴- ﴿ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ﴾، ئا ئەوه تان حوکمی خوایه، له ئیوانتاندا بریار
دهدات و دادوه ریی دهکات، واته: ئەی مسوڵمانینه! پتوهی پابه ندبن.

۱۵- ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، خواش زانای کاربه جییه.

۱۶- ﴿وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَرْزَاقِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ﴾، نهگهر شتیکیشتان (له مال و سامان)
له میانی ژنه كانتاندا له دهستچوو بۆ لای كافره كان، هه ندیک له پروونكه ره وانی قورئان
گوتوو یانه: بۆیه فه رموو یه تی: ﴿شَيْءٌ مِّنْ أَرْزَاقِكُمْ﴾، له بهر ئەوه ئەو ژنه ی دهچیته وه بۆ
لای كافران و کۆمه لگای ئیسلامی به جن دههیلئ، وهك شته، له نرخ و بهای خۆی زۆر
دابه زاندوهو وهك شتیکی كه م بایه خه، هه ندیک وای لئ حالیی بوون.

به لأم من وای لئ تیده گهم كه لی ره دا مه به ست پئی ئافره ته كه نیه: ﴿وَإِنْ
فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَرْزَاقِكُمْ﴾، نهگهر ئیوه نه ندازه یه كه له مال و سامانتان له دهستچوو

لە لایەن ژنە کانتانەو، واتە: لە لایەن ئەو ژنانە تانەو، ڕادە کەن بۆ لای کافرەکان، دەچنەو بۆ لایان، ئەو چۆن تەگبیر بکری؟

(۱۷) - ﴿فَعَاقِبْتُمْ﴾، یتۆش دەستکەوتتان بوو، (عاقبتهم): بە: (عَنِتُّم) لیکدراوە تەو، واتە: دەسکەوتتان هاتە دەست.

أ- هەندیکیان گوتووین: (أَصَبْتُمْ مِنْهُمْ عُقْبَةً) واتە: سەرەنجام بۆ یتۆه بوو.

ب- (فَعَلْتُمْ مَا فَعَلَ بِكُمْ أَيُّ: ظَفَرْتُمْ)، یتۆه بەسەریاندا زāl بوون، دەگوتری: (العُقْبَةُ لِفُلَانِ أَيُّ: الْعَاقِبَةِ وَالْعُقْبَةُ)، واتە: زāl بوون هی فلانکەسە.

ج- هەندیکیش گوتووین: (فَعَاقِبْتُمْ أَيُّ: فَاقْتَصَصْتُمْ) واتە: یتۆه تۆلەتان لیکردنەو، دەسکەوتتان لێیان دەستکەوت.

خۆتێراویشە تەو: (فَعَقَبْتُمْ) کە هەمان مانای پێشووی هەیە، واتە: تێجا نەگەر یتۆه نۆرەتان هاتەو، یان یتۆه دەستکەوتتان لێیان بوو، یان بەسەریاندا زāl بوون.

(۱۸) - ﴿فَاتَّوُوا إِلَيْكَ ذَهَبْتَ أَرْوَجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا﴾، بەدەن بە میردی ئەو ژنانە شتیک لە مāl و سامانیان بە هۆی ژنەکانیانەو، کە ڕۆشتوون بۆ لای کافرەکان، لە دەستچوو، بە ئەندازەی ئەو مālە لە دەستیان چوو، بیان دەن، ئەی دەوڵەتی ئێسلامیی! قەرەبووی ئەو میردانە بکەنەو، کە بە هۆی ژنەکانیانەو مāl و سامانیکیان ڕۆشتو، ئافەت نەگەر ڕۆشتو مارهییە کە ی بردو، زێری بردو، پارە ی بردو، میردە کە بە ئەندازەی ئەو هۆی لە دەستی چوو، بۆ قەرەبوو بکەنەو.

(۱۹) - ﴿وَأَقْرَأُوا اللَّهَ أَلَمِ يَأْتِكُمْ مَوْثُومٌ﴾، پارێزیش لەو خواوە بکەن کە یتۆه پێی ڕوادران.

شایانی باسە: لەو بارەو کە نایا ئافەتانیشت لە ڕیککەوتنی حودەبیبیەدا بوون، بەلām دوایی ئەم ئایەتە ئەو حوکمە گشتییە تایبەت کردو، یاخود

ئەصلەن ئافرەتان ئەو گریبەستە نەگرتوونەو؟ راجیایی هەیه، بەلام زیاتر وا پێدەچی کە ئافرەتان ئەصلەن مەبەست نەبووبن لە گریبەستەکەدا، چونکە سولمەکە زیاتر لە نیوان دوو سوپادا بوو، دوو سوپا کە سەنگەریان بەرانبەر بەکدی گرتو، ئەو کاتەش و ئیستاش هەروایە، سوپا بە دەگمەن ئافرەتی تێدا هەن و، ئافرەتی تێدا نەبوون، تاكو ئافرەتەکان مەبەست بن، لە بەندەکانی ئەو رێککەوتننامەیدەدا.

بە پیتی رېوایەتەکانیش ئەو ئافرەتانە ی لە مسوڵمانان پۆشتوون بۆ لای کافرەکان، یاخود ئەصلەن هەر لە مەککە بوون و نەهاتوون بۆ لای میردەکانیان بۆ مەدینەو، هەر بە کافرایی ماونەو، کە مەرچ نیە دوایی هەر بە بیروایی مابنەو، ئەو هەشت ئافرەتە بوون:

- ١- (أُمُّ الْعَكَمِ بِنْتُ أَبِي سَفْيَانَ) کە هاوسەرەکی (عیاض ابن شداد) بوو.
  - ٢- (فَاطِمَةُ بِنْتُ أُمِّيَّةَ) (قَرِيبَةُ) شى پێگوتراو، خێزانی عومەری کۆری خەتتاب بوو.
  - ٣- (أُمُّ كَلْثُومٍ بِنْتُ جَرُولَ) ئەویش هەر خێزانی عومەری کۆری خەتتاب بوو.
  - ٤- (بُرُوعُ بِنْتُ عُقْبَةَ) کە هاوسەرەکی (شماس بن عثمان) بوو.
  - ٥- (شُهَبَةُ بِنْتُ غِيلَانَ).
  - ٦- (عَبْدَةُ بِنْتُ عَبْدِ الْعَزْزَى) کە هاوسەرەکی (هشام بن عاص) یاخود (عمرو بن عبد) بوو.
- ئەمە (القرطبي)^(١) لە تەفسیردەکی خۆیدا لە عەبدوللای کۆری عەباسەو هیناویەتی، (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: سَبْتُ نِسْوَةَ رَجَعْنَ عَنِ الْإِسْلَامِ) شەش ئافرەت لە نێسلا مەلگەراونەو، ئەم شەشە هیناون.
- بەلام (ابن عاشور) لە هەندیک سەرچاوەی دیکەو، دوو ئافرەتی دیکەشی باسکردوون:

۷- (هند بنت ابي جهل) که هاوسه ره که‌ی (هشام بن عاص) بووه.

۸- (آروی بنت ربیعه بن الحارث بن عبدالمطلب) که هاوسه ره که‌ی (طلحه بن عبیدالله) بووه.

دوو سه‌رنج:

۱- که خوا **ثَلَاثًا** ده‌فهرموئ: ﴿لَا تُشْكُوا بَعْضُ الْكُوفَرِ﴾، فهرموویه‌تی: (کُوفَر)، به‌لام نهو کاته نافرته‌ته‌کان زیاتر هاوبه‌شدانه‌ران (مُشْرِکات) بوون، بوچی خوا ده‌فهرموئ: (کُوفَر)؟ وه‌لامه‌که‌ی نه‌وه‌یه: تا‌کو همم (مُشْرِکات) بگریته‌وهو، همم (مُلْجِدات) بگریته‌وهو، همم هم‌موو نه‌وانه‌ی بی‌پروان بگریته‌وهو، جگه له نافرته‌تانی خاوه‌ن کتیبان، که به‌پیاوانی مسوُلْمان ده‌شین.

۲- نایا دروسته نافرته‌تیک که مسوُلْمان ده‌بن، له ژئیر نیکاحی می‌رده‌که‌یدا که مسوُلْمان نه‌بووه، مِئِئِی؟

ته‌مه مه‌سه‌له‌یه‌کی مشتومر هه‌لگره و ژور مشتومری له‌سه‌ر بووه، ژئیک که هاوسه‌ره‌که‌ی خاوه‌ن کتیبه، واته: جووله‌که‌یان نه‌صرانیی، نافرته‌ته‌که مسوُلْمان ده‌بن و می‌رده‌که‌ی هه‌ر به‌جووله‌که‌یی یان نه‌صرانیی ده‌مِئِئِته‌وه، نایا دروسته له‌گه‌لی مِئِئِته‌وه، یان نا؟

ژۆربه‌ی زانایان ده‌لَین: دروست نیه، رایه‌کیش هه‌یه ده‌لَین: دروسته مادام نه‌و نافرته‌ته‌ئومیدی هه‌بی پیاوه‌که‌شی مسوُلْمان بی، یاخود له‌به‌ر نه‌وه‌ی مندالیان هه‌ن و بو نه‌وه‌ی مندالله‌کانیان زایه نه‌بن، یان له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و نافرته‌ته‌هیچ په‌نایه‌کی دیکه‌ی نیه، یاخود ناچاره مِئِئِته‌وه، یان یاسای نه‌و ده‌وله‌ته‌رئی نادات، به‌هه‌رحال له‌و باره‌وه رای ژۆرینه وایه، دروست نیه نه‌و نافرته‌ته‌مِئِئِته‌وه له‌گه‌ل نه‌و پیاوه‌داو، هه‌ندیک ده‌لَین: دروسته مِئِئِته‌وه، به‌لام به‌مه‌رجیک ده‌ستی لَی نه‌دات، هه‌ندیک ده‌لَین: دروسته مِئِئِته‌وه به‌ده‌ست لَیدانیشه‌وه، مادام ئومیدی پئی هه‌بن، مسوُلْمان بی، یان یه‌کیک له‌و به‌رژه‌وه‌ندیانه‌ی تَیدابن که باس‌مان کردن.

مه سه لهی دووهم:

فه رمانکردنی خوای کارزان ﷺ به پیغمبره کی ﷺ که هر کات نافرده تانی
بروادار هاتنه لای، بۆ په یمان له گه‌ل ده‌به‌ستن، با په یمانیان له گه‌ل به‌به‌ستن
له‌سه‌ر هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌نان و، دزیی نه‌کردن و، زینا نه‌کردن و، نه‌کوشتنی
مندالبیان و، بوهتان نه‌کردن له‌ نیوان ده‌ست و لاقیاند، و سه‌ر پیچی لینه‌کردنی
له‌ په‌سندو، داوای لی‌بوردنیشیان بۆ له‌ خوا بکات:

خو ده‌فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعُكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَتَرَفَّنَّ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بَهْتَيْنَ بِفَرْسَتِهِ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ قَبَائِعُهُنَّ وَاسْتَعْفَرْنَهُنَّ اللَّهُ إِنْ اللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته، له ده برگه‌دا:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعُكَ﴾، ئە‌ی پیغمبر ﷺ! هر کات نافرده تانی
بروادار هاتن بۆ لات، په‌یمانت له‌گه‌ل ده‌به‌ستن، که‌واته: ئە‌م په‌یمانه په‌یمان پێدان
نه‌بووه له‌سه‌ر بر‌واهی‌تان، چونکه ده‌فرموی: ﴿جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ﴾، نافرده تانی بر‌وادار
هاتنه‌لات، پێشتر بر‌وایان هیناوه، ئە‌و په‌یمان پێدانه گرت‌به‌ستیکی کۆمه‌لایه‌تی و
سیاسی بووه، بۆ پابه‌ندی زیاتر به‌ ئیسلامه‌وه، تاوه‌کو بر‌اند‌ری نافرده‌تانی‌ش وه‌ک پیاوان
مولزەمن و ده‌بێ پابه‌ندن، به‌ به‌رنامه‌ی خواوه‌و به‌ حه‌ل‌ال و حه‌رامیک، که‌ خ‌وای تاک
و پاک له‌سه‌ر زمانی پیغمبره‌ری کۆتایی خ‌و‌ی موحه‌مه‌د ﷺ ناردوو‌یه‌تی.

۲- ﴿عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾، (په‌یمان‌ت له‌گه‌ل ده‌به‌ستن) له‌سه‌ر ئە‌وه‌ی هیچ
ش‌تی‌ک نه‌که‌نه هاوبه‌ش بۆ خوا، هیچ ش‌تی‌ک نه‌که‌نه هاوبه‌ش واته: نه‌ له‌ ژیا‌رو نه‌
له‌ ب‌ی ژیان، نه‌ له‌ زه‌وی و نه‌ له‌ ئاسمان، هیچ ش‌تی‌ک نه‌که‌نه هاوبه‌ش بۆ خوا، وه‌ک
خوا ﷻ مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا نه‌که‌ن، له‌ هیچ روویه‌کی مامه‌له‌وه، چونکه وه‌ک له‌ کۆتایی

سورەتى (يوسف) دا باسكى خەست و خۆلمان لەبارەى شىركەوہ کردوہ، كرۆكى شىرك، ئەو نايەتە موبارەكە تەبىرى لى دەكات، كە لە سورەتى (الشعراء) دا ھاتوہ، كە بىپروايەكان لە دۆزەخدا دەلێن: ﴿تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ۝۷۷ اِذْ نُسَوِّدُكُمْ رَبِّ اَعْلَمِينَ ۝۷۸﴾، واتە: بە خوا ئىمە لە گومرايەكى ڤوون و ئاشكرادا بووين، كە ئىوہمان يەكسان دەكرد لەگەڵ ڤەروەردگارى جىھانبياندا، كەواتە: شىرك يان: وەك خوا ﷻ لە سىفەتێك لە سىفەتەكانى و، لە شىك لە شتەكاندا كە ڤەيوەستن بە خواوہو، تايبەتن بە خواوہ، تەماشاكردنى جگە لە خوا:

أ- ئنجا وەك چۆن پىشكەشكردنى دروشمەكان (تقديم الشعائر) تايبەتە بە خواوہ: نوێزو ڤۆزوو و زەكات و حەج و عومرەو ڤارانەوہو ... ھتد.

ب- بە ھەمان شێوہ وەرگرتنى بەرنامەكان (أَخَذُ الشَّرَائِعَ) یش ھەر تايبەتە بە خواوہ، ھەروەھا وەك چۆن دەبێ ئەو نىعمەتانەى خوا بەخشیوێ، تەنیا لە خوايان بزانين.

ج- ھەروەھا شىفای نەخۆش دان، سەرخستن، ژێرخستن، ژياندن، مراندن... ھتد، ئەو شتانەى تەنیا بە خوا دەرکړن، دەبێ تەنیا لە خوايان بزانين، كەگەرنا ھەر كامێك لەو شتانە لە جگە لە خوا بزانين، شىركە.

د- ھەروەھا ئەو ناوو سىفەتانەى تايبەتن بە خواوہ، دەبێ تەنیا تايبەتيان بکەين بە خواى ڤەروەردگارەوہو، ھەر كامێك لە شتەكان، يەكێك لە ناوو سىفەتەكانى خوايان بۆ بەكاربھێنرێ، ئەوہ ھاوبەش دانانە بۆ خوا.

۳- ﴿وَلَا يَسْرِفَ﴾، ھەروەھا دزى نەكەن، كەم، يان زۆر دزى نەكەن.

۴- ﴿وَلَا يَرْبِئَنَّ﴾، ديسان زىناو داوێنپىسى نەكەن.

۵- ﴿وَلَا يَقْتُلَنَّ اَوْلَدَهُنَّ﴾، مندالەكانى خوشيان نەكوژن.

۶- ﴿وَلَا يَأْتِينَ بِنْتَيْنِ بَقَرَتَيْنِ، بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلَيْهِنَّ﴾، ھەروەھا بوھتانێك نەھێن ھەليەستن لە نێوان دەستەكانيان و لاڤەكانياندا.

(يَقْرَبُهُ) : (الإِفْتِرَاءُ: إِخْتِلَاقُ الْكَذِبِ)، (إِفْتِرَاءُ): بِرَيْتِيهِ لَهُ هَهُ لَبَّهْ سَتَنِي دَرُو.

نہم واتیہ زیاتر ری تیدہ چی.

۸- ﴿فَبَايَعَهُنَّ﴾، تنجا په یمانیان لټوهر بگره.

۹- ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ﴾، داوای لیپوردنیشیان بۆ له خوا بکه.

۱۰- **إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ**، به دنیایِ خوا لیبوردهی به به زهیه.

کورته باسیک

چوار دهقی سوننهت له باره‌ی په‌یمان لیوه‌رگرتنی

پیغه‌مبه‌ر له نافرہ‌تانی برودار

۱- ئەم ده‌قه له باره‌ی ئەو په‌یمان لیوه‌رگیرانه‌وه هاتوو، په‌یوه‌ستیشه به تاقیکردنه‌وه‌ی نافرہ‌تانی برودارده‌وه، که له ئایه‌تی پێشیدا باس‌مان کرد:

(أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَتْ: كَانَتْ الْمُؤْمِنَاتُ إِذَا هَاجَرْنَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَمْتَحِنْنَ بِقَوْلِ اللَّهِ: ﴿يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَتَرَفْنَ وَلَا يَزِينْنَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايَعَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرُ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ١٣. قَالَتْ عَائِشَةُ: فَمَنْ أَقْرَبَ هَذَا مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ، فَقَدْ أَقْرَبَ بِالْإِمْتِعَانِ، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَقْرَبَ بِذَلِكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ قَالَ لَهُنَّ: «انْطَلِفْنَ فَقَدْ بَايَعْتُكُنَّ» وَلَا وَاللَّهِ مَا مَسَّتْ يَدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ، غَيْرَ أَنَّهُ بَايَعَهُنَّ بِالْكَلَامِ، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَاللَّهِ مَا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى النِّسَاءِ قَطُّ، إِلَّا بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ) (أُخْرِجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٥٢٨٨، وَمُسْلِمٌ: ١٨٦٦، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٣٣٠٦، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبَرِيِّ: ١١٥٨٦، وَابْنُ مَاجَهَ: ٢٨٧٥).

دایک‌مان عایشه (خوا لێی رازی بن) ده‌لی: نافرہ‌تانی برودار کاتی‌ک کۆچی‌ان کرد بۆ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، به قسه‌ی خ‌وای به‌رز تاقی‌ی ده‌کرانه‌وه: (ئایه‌تی ژماره‌ دوازه): ﴿يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ...﴾ ١٣، ئنجا ه‌ر کامی‌کی‌ان دانی به‌وه‌دا ه‌یتابایه له نافرہ‌تانی برودار، ئەوه دانی به تاقیکردنه‌وه‌که‌دا ه‌یتا بوو (واته: تاقی‌کرا‌بووه)، کاتی‌ک نافرہ‌تان دانیان به‌وه‌دا ده‌یتا، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ پێی ده‌فه‌رموون: ب‌رۆن ئەوه په‌یمانم لێ وه‌رگرتن، سو‌یند به خوا ده‌ستی

پیغمبره‌ری خوا ﷺ به ده‌ستی هیچ نافرہ‌تیک نہ‌کھوتوه، تہ‌نیا بہ‌ قسہ پہ‌یمانی
لہ‌ وہ‌ردہ‌گرتن و، سو‌یند بہ‌ خوا پیغمبره‌ری خوا ﷺ هیچ بہ‌لینیکی لہ‌ نافرہ‌تان
وہ‌رنہ‌گرت، جگہ لہ‌وہ‌ی خوافرہ‌مانی پیکردبوو.

۲- [عَنْ أُمَيْمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ قَالَتْ: جَاءَتْ نِسْوَةٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يُبَايَعُهُ فَقَالَ: فِيمَا اسْتَطَعْتُ
وَأَطَقْتُ، فَقُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَرْحَمُ بِنَا مِنَّا بِأَنْفُسِنَا] (أخرجه الترمذي: ۱۶۰۳، والنسائي في السنن:
ج ۷، ص ۱۴۹، وابن ماجه: ۲۸۷۴ وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي، والطبري: ۳۴۱۱۰)،
نومہ‌یمہ‌ی کچی رہ‌قیقہ‌ دہ‌ئی: نافرہ‌تانیک ہاتنہ لای پیغمبر ﷺ پہ‌یمانیاں پیتدا،
پیغمبریش ﷺ فہ‌رمووی: بہ‌ تہ‌ندازہ‌ی تہ‌وہ کہ لہ‌ تواناتاندا ہہ‌بوو، لہ‌ وزہ‌تاندا ہہ‌بوو،
تہ‌وانیش گوتیان: خواو پیغمبرہ‌کہ‌ی لہ‌ خو‌مان بہ‌ بہ‌زہ‌یترن بہ‌رانہ‌ر بہ‌ تیمہ.

یانی: تیمہ بہ‌ رہ‌ہایی پہ‌یمان دہ‌دہ‌ین، کہ‌چی تہ‌و دہ‌فہ‌رموئی: تہ‌وہ‌ندہ‌ی لہ‌
تواناتاندا ہہ‌بوو.

۳- [عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: جَاءَتْ أُمَيْمَةُ بِنْتُ رُقَيْقَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
تُبَايَعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ فَقَالَ: أَبَايَعُكَ عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكِي بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلَا تُسْرِقِي، وَلَا تَزْنِي، وَلَا تَقْتُلِي،
وَلَدَكَ وَلَا تَأْتِي بَهْثَانٍ، تَفْتَرِيَنَّهُ بَيْنَ يَدَيْكَ وَرَجْلَيْكَ، وَلَا تَنُوحِي، وَلَا تَبْرَجِي تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى
(أحمد: ۶۸۵۰، تعليق شعيب الأرناؤوط: صحيح لغيره وهذا إسناد حسن، والطبري: ۳۴۱۰۹،
إسناده حسن، كما قال مخرج الطبري).

واتہ: عہ‌مری کو‌ری شو‌عیب لہ‌ بابیہ‌وہ، لہ‌ بابیریہ‌وہ دہ‌گیرتہ‌وہ، کہ‌
نومہ‌یمہ‌ی کچی رہ‌قیقہ‌ ہاتہ لای پیغمبرہ‌ری خوا ﷺ پہ‌یمانی پیتدہ‌دا لہ‌سہ‌ر
نیسلامہ‌تی، پیغمبرہ‌ری خواش ﷺ فہ‌رمووی: پہ‌یمانت لہ‌گہ‌ل دہ‌ہ‌ستم کہ‌
ہیچ شتیک نہ‌کہ‌یہ‌ ہاوبہ‌شی خواو، دزیی نہ‌کہ‌ی و، زینا نہ‌کہ‌ی و، مندا‌ئی
خو‌ت نہ‌کو‌ڑی و، بوہ‌تانیک ہہ‌لنہ‌ہ‌ستی لہ‌ نیتوان دوو دہ‌ست و دوو لاقہ‌کانی
خو‌تداو، شینگیری نہ‌کہ‌ی (واتہ: بہ‌ مردوو ہہ‌لا نہ‌لئی) و وہ‌ک خو‌رازاننہ‌وہ‌ی
سہ‌ردہ‌می لہ‌فامیسی خو‌ت نہ‌رازیئہ‌وہ.

٤- هەر لەو بارەوه دەفتیکی دیکەش دینین کە تەفسیری (روح المعانی)^(١)، هیناویەتی، لە چەند سەرچاوەیە کدا هاتو، بەلام تەفسیری (روح المعانی) باشتری هیناوه، کە تیشکی زیاتر دەخاتە سەر چۆنیەتی ئەو پەیمان وەرگرتنە ی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نافەرەتانی مسوڵمان، تیمەش یە کەسەر بە وەرگێراوی بۆ کوردیی دەیهێنین.

نافەرەتیک بە ناوی (أسماء بنت زید بن سکن) دەلێ: تیمە کۆمەڵیک نافەرەت بووین، ئەوانە ی پەیمانمان بە پێغەمبەر ﷺ دا، هیندی کچی عوتبەش لە نێوان نافەرەتەکاندا بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ نایەتە کە ی خوێندەوه، کاتیک فەرمووی: ﴿عَلَىٰ أَنْ لَا بُشْرَ لَكَ بِاللَّهِ سَيِّئًا﴾، هیند گوتی: ئنجا چۆن تەماعی ئەوەمان هەیه، ئەوه ی لە پیاوان قبوڵ نەکرا بێ، لە تیمە قبوڵ بکری؟ (واتە: مادام پیاوان نابێ هاوبەش بۆ خوا دابنن، تیمەش بە هەمان شیوه)، دوا ی ئەوه ی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ﴿وَلَا يَرْفَقْ﴾، هیند گوتی: من جار جار لە مالی ئەبوو سوفیان هەندیک شتم گلداو تەوه، بێ ئەوه ی بزانی، ئنجا نازانم بۆم هەڵالە، یان نا؟ ئەبوو سوفیانیش لەو ی بوو گوتی: هەرچی لە رابردوودا بردووتە بۆ تۆ هەڵال بێ، پێغەمبەریش ﷺ پێکەنی و ناسی کە ئەوه هیندی هاوسەری ئەبوو سوفیانەو پێی فەرموو: تۆ هیندی کچی عوتبە ی؟ تەویش گوتی: بەلێ! (فَاعْفُ عَمَّا سَلَفَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، عَفَا اللَّهُ عَنْكَ) واتە: ئەو پێغەمبەری خوا ﷺ لە رابردوو چاوپۆشی بکە، خوا لێت ببووری، (بۆیەش وایگوتو، چونکە هیندی خێزانی ئەبوو سوفیان ئەو نافەرەتە بوو، وەحشیی بە کرێگرت و هەمزە ی شەهید کرد، دوایش هیند سینگێ هەمزە ی لەت کردو ویستی جەرگە کە ی بخوات، بۆیە هەندیک بە هیندیان گوتو: (أَكَلَةُ الْأَكْبَاد) واتە: جەرگخۆر). ئنجا دوا ی ئەوه ی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ﴿وَلَا يَزِينُ﴾، هیند گوتی: نایا نافەرەتی نازاد زینا دەکات؟ دوا ی ئەوه ی پێغەمبەری خوا ﷺ

(١): ج ٢٨، ص ٣٦٨، ٣٦٩، (الطبقات الكبرى لابن سعد)، ج ٨، ص ٩١، (جامع البيان)، للطبري:

فهرمووی: ﴿وَلَا يَقْنَنُ أَوْلَدَهُنَّ﴾، مندالہ کانیان نہ کوڑن، ہیند گوتی: بہ گچکھی بہ ختومان کردن، تو بہ گہورہیی کوشتن، (مہ بہستی لہوہ بوو کہ حہزہ لہی کوپی نہ بوو سوفیان، کہ کوپی ہیندیشہ لہ جہنگی بہ دردا کوڑا)، عومہر ﴿وَمَهْرٌ﴾ پیکہنی تاکو بہرہو پشت بوو، پیغہمہری خواش ﴿زہرہ خہ نہ یہ کی ہاتن، لہ ریوایہ تیکدا ہاتوہ گوتی: (قَتَلَتِ الْآبَاءَ وَتُوصِيهَا بِالْأَوْلَادِ)، واتہ: بابہ کانت کوشتن و ناموزگار ییمان دہ کہی ٹاکامان لہ مندالہ کان بن! پیغہمہریش ﴿پیکہنی، ٹنجا دوا ی نہوہی پیغہمہری خوا﴾ فہرمووی: ﴿وَلَا يَأْتِيَنَّ يَبْهَتَنَ﴾، بوہتانیک نہ کہن، ہیند گوتی: (وَاللَّهِ إِنَّ الْبَهْتَانَ لِأَمْرٌ قَبِيحٌ، وَلَا يَأْمُرُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَّا بِالرُّشْدِ وَمُكَارِمِ الْأَخْلَاقِ)، واتہ: سویند بہ خوا بوہتان شتیکی ناقولایہو، خوا ی بہرزیش تہنیا فہرمان دہ کات بہ سہر راستیی و، بہ رہوشتہ بہرزو جوانہ کان، دوا ی نہوہی پیغہمہری خوا ﴿فہرمووی: ﴿وَلَا يَمُصِّنَاكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾، لہ شتی پہسنددا نابن سہر پیچییت لن بکہن، ہیند گوتی: (وَاللَّهِ مَا جَلَسْنَا مَجْلِسَنَا هَذَا وَفِي أَنْفُسِنَا أَنْ نَعْصِيكَ فِي شَيْءٍ)، واتہ: بہ خوا لیترہ دانہ نیشتووین و لہ دلماندا ہہ بووبن کہ لہ ہیچ شتیکیدا سہر پیچییت لن بکہین۔

مهسه له ی سیه م و کوتایی:

پتگریکردنی خوا ﷻ له بروداران که دوستایه تی کۆمه ئیکى خوا لیتووڤه بوو بکهن، که هیچ نۆمیدو ته مایه کیان به پۆژی دواى نیه، وهک چۆن کافران له خاوهن گۆڤه کان بى هیوان، زیندوو ببنه وه و بینه وه تیویان:

خوا ده فهرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتْلُوا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسْأَلُونَ
الْآخِرَةَ كَمَا يَسْأَلُ الْكَافِرُ مِنْ أَحْصَى الْقُبُورِ﴾

١- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ (له کوتایی نهم سووڤه ده دا جارتیکى دیکه خوا بانگى بروداران ده کات:) نهى نهوانه ی پرواتان هیناوه!

٢- ﴿لَا تَتْلُوا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾، دوستایه تی کۆمه ئیک مه کهن خوا لینیان تووڤه بووه، تووڤه یی خویان هاتۆته سهر، بێگومان نهمه جووله کان ده گریته وه، نه صرانیان ده گریته وه، هاوبه ش بۆ خوا دانه ران ده گریته وه، مولحیدان ده گریته وه، چونکه خوا له هه موو نهوانه تووڤه به که ناباسن، یان ده یناسن و ناپه رستن، یان پروا به پیغه مبه ره کانی ناکهن، یان پروا به پۆژی دواى ناکهن، یان پروا به په یامه که ی ناکهن و، پابه ند نابن به به رنامه که یه وه.

٣- ﴿قَدْ يَسْأَلُونَ مِنَ الْآخِرَةِ﴾، نهوانه له مه نزلگای کوتایی، له مه نزلگای دواى نا ئومید بوون، (الیاس: عَدَمُ التَّوَقُّعِ لِلشيء) نا ئومید بوون نه وه یه ئینسان ته گهر بۆ شتیک دانه نئ.

٤- ﴿كَمَا يَسْأَلُ الْكَافِرُ مِنْ أَحْصَى الْقُبُورِ﴾، وهک چۆن بێپروایه کان له خاوهن گۆڤه کان نا ئومید بوون، واته: وهک چۆن بێپروایه کان له ژیا نی مردوو ده کان که خاوهن گۆڤه کان نا ئومید بوون، ده زانن تازه مردوون و ژیا نیان نه ماوه، نه وایش ناوا له پۆژی دواى نا ئومید بوون، یاخود: (كَيْسَ الْكَافِرِ الَّذِينَ هَلَكُوا وَرَأَوْا أَنَّهُمْ لَا حَظَّ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ) وهک نا ئومید بوونی نه و بێپروایانه ی، فه و تا ون و ده زانن و بۆیان ده رکه و ته وه، که هیچ پشک و به شیان له (پادا شتی) پۆژی دوا یی دا نیه.

كۈرتە باسېڭ لە بارەى ترسناكىى خۇشويىستن و دۇستايە تىيىكردىنى كافرانى دژو زىانبەخشەوہ

بە پىزان! ئەم كۈرتە باسە لە شەش بېگەدا دەخەينە پوو:

۱- خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ھەر كام لە وشەى (تَوَلَّى) و (اتَّخَذَ الْأَوْلِيَاءَ) ى بەكارھىناوہ، بۇ تەعبىر كىردن لە حالە قى ناردەوايى و قەدەغەبوونى دۇستايە تىيىكردىنى بىر واداران لەگەل بىيىروايان دا، چونكە ئەو دوو وشەيە بە تەواويى ماناى نىزىكىي كىردن و بە دۇستگرتن دەگەينەن و، ھەردوو كيان لەسەر كىشى (تَفَعَّلَ) و (افْتَعَلَ) ن، كە ماناى تۆخكردنەوہو زۆر لە خۆكردىيان تىدايە:

أ- بۇ وىنە: لە سوورەتى (المائدة) دا، ھەردوو وشەكەى بەكارھىناون: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ** (۵۱) المائدة، ئەى ئەوانەى بىر واتان ھىناوہ! جوولەكەو ئەصرانىيەكان بە دۇست مەگرن، ھەندىكيان دۇستى ھەندىكيان، دوايى دەفەرموى: ھەر كەس كىك لە ئىوہ دۇستايە تىيان بكات، ئەوہ لەوانە واتە: ھەر كەس دۇستايە تىي پەھايان بكات، حوكمى ئەوانى ھەيە.

ب- ھەروەھا لەم سوورەتەدا، (سوورەتى (الممتحنة)) كە تەفسىرمان كىرد، فەرموويەتى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ** (۱) .

ج- ھەروەھا لە سوورەتى (النساء) دا دەفەرموى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ** (۱۱۱) .

د- ھەروەھا لە سوورەتى (آل عمران) دا، دەفەرموى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ** (۲۸) .

کواته: نه‌م دوو وشه‌یه بۆ مه‌به‌ستی ناوبراو زیاتر به‌کارهاتوون: وشه‌ی (إِتْخَاذُ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ) و وشه‌ی (تَوَلَّى).

۲- دۆستایه‌تی‌یگرتن له‌گه‌ڵ کافراند، ته‌نیا یه‌ک شیوه‌و یه‌ک پله‌ی نه‌یه، به‌لکو دۆستایه‌تی‌یگرتن (تَوَلَّى) ته‌گه‌ر به‌ په‌هایه‌ی بێ و، نه‌و که‌سه به‌ دَل و گیان، به‌ هه‌موو شیوه‌یه‌ک دۆستی کافره‌کان بێ و، به‌رنامه‌که‌شیانی ته‌به‌نیه‌ی کردبێ و، پروای پێ بێ و به‌رگریان لێ بکات و پشتگیریان بکات، نه‌وه به‌ دُنیاپی حوکی ته‌وانی هه‌یه، وه‌ک نایه‌ته‌که ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّكُمْ فَبِمَا كَفَرْتُمْ مِنْهُمْ﴾ ۵۱. هه‌ر که‌سیک به‌ په‌هایه‌ی دۆستایه‌تیان بکات، نیزیکیان بکات وه‌ک ته‌وانه‌و ده‌چته‌ ریزی ته‌وانه‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر له‌به‌ر به‌رژوه‌ه‌ندیه‌کی دُنیاپی بێ، یاخود به‌س مه‌رحه‌بایه‌کی سه‌رزاره‌کی بێ، بۆ دا‌بین کردنی به‌رژوه‌ه‌ندیه‌کی دُنیاپی، نه‌وه حوکیکی دیکه‌ی هه‌یه، وه‌ک هه‌لو‌سته‌که‌ی (حاطب بن ابی بلتعنه).

۳- کافرانی دژو شه‌په‌روش حوکیان جیا‌یه له‌ هی ته‌باو لاشه‌پ، به‌ به‌لکه‌ی هه‌ردوو‌ک نایه‌تی ژماره (۹۸ و ۹۹) ی (الممتحنة): ﴿لَا يَنْتَعِلُكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُغْنِيْلَكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيْنِكُمْ اَنْ تَبْرُوْهُمْ وَتَقْسِيْطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِيْطِيْنَ﴾ ۸. خوا لیتان قه‌ده‌غه‌ ناکات به‌ نه‌سبه‌ت بپه‌روایانیکه‌وه که له‌سه‌ر دینتان جه‌نگیان له‌ دژ نه‌کردوون و، له‌ ما‌ل و حا‌لی خۆتان وه‌ده‌ریان نه‌ناون، چاکه‌یان له‌گه‌ڵ بکه‌ن و، له‌ ما‌ل و سامانی خۆتان پێیان به‌بخشن، خوا به‌خشه‌رانی خۆشه‌وێن.

دوا‌یی پوونی ده‌کاته‌وه که چاکه‌کاری‌ی و به‌خشین له‌گه‌ڵ کێ دا نا په‌وا‌یه، بگه‌ ده‌ده‌غه‌شه، ده‌فه‌رموی: ﴿اِنَّمَا يَنْتَعِلُكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُوْكُمْ فِي الدِّينِ وَآخَرُوْكُمْ مِّنْ دِيْنِكُمْ وَظَلَمُوْا عَلٰٓى اٰخِرٰٓئِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ﴾ ۹. وه‌ک پێشتر ته‌فسیرمان کرد.

کواته: نه‌و که‌سه‌ی لاشه‌په‌و ته‌بایه‌و پێک و گونجاوه له‌گه‌ڵ مسو‌لماناندا، با نامسو‌لمانیش بێ، پێگری نه‌کراوه له‌وه‌ی مسو‌لمانان له‌گه‌ڵیدا چاکه‌کار بن،

بەلکو ھاۋكارو بەخشەرىش بىن، بەلام ئەو كەسەى دژو ناحەزە، ئەوۋە كە نابىن بە ھىچ جۆرىك مسولمانان، ھىچ جۆرە دۆستايەتتەكى لەگەلدە بگەن، كە تايەتى يەكەمى سوورەتى (الممتحنة) ئەوۋە دەگرتتەوۋە، ھەرۋەھا تايەتى ژمارە بىست و دوۋى سوورەتى (المجادلة) ئەوۋە دەگەيەن: ﴿لَا تَحِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾ واتە: كۆمەلىكت دەستناكەون، بېروايان بە خواو پۇژى دوايى بىن، خوشەويستىي و دۆستايەتتەيان لەگەل كەسانىكدا ھەبىن، كە دژى خواو پىغەمبەرى خوان ﴿﴾، ئەگەر باب و كوپر براو خزم و عەشیرەتتەيان بىن.

۴- دەگونجى مروقى مسولمان بابايەكى كافرى خوشبوئى، بە چەند ھۆكارىك:

أ- بە ھۆى ئەوۋە كە ئەو كافرو نامسولمانە، ھاوسەرىتە، چونكە مسولمان ئافرەتى جوولەكەو ئافرەتى نەصرانىي پى دەشنى، بە يەكەدەنگىي ھەموو زانايان، ئىجا ناشكراشە مئرد ئنى خۆى خوشدەوئى: ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ الروم.

ب- ھەرۋەھا باب و دايك، ئەگەر كەسىك مسولمان بىن و باب و دايكى كافىر بىن، لەو پوۋەوۋە كە باب و دايكىنى، دەبىن پىزىيان لى بگرى و خوشبوئىن، پقى لە كوفرەكەيان بىن، بەلام خۇيان ۋەك دوو مروقى كە باب و دايكىنى و، چاكەيان لەسەرى ھەيە، دەبىن خوشبوئىن.

ج- ھەرۋەھا پەيوەندىي خزمایەتتى.

د- ھەرۋەھا سىفەتى باش لە كەسىكدا بىن، ئاسايى بگرە پەسندو پىۋىستە مروقى مسولمان ئەو سىفەتە باشەى خوشبوئى، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﴿﴾ بە ئەشەججى عەبدى قەيسى فەرموو: ﴿إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُجِبُهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاءَةُ﴾، (آخرجه مسلم: ۱۷، والترمذى: ۲۰۱۱)، واتە: تۆ دوو سىفەتتە تىدان خوا خوشىدەوئىن، كە برىتتىن لە ھىدىي و مەندىي و لەسەرخۇيى (واتە: زوو توورە نەبوون و پەلە نەكردن)، ھەرۋەھا ھەر كەسىك كە

سېفەتتىكى باشى تىدايە، بۆ وىنە: ئىمە سەخاۋەتى (حاتم الطائي) مان خوشدەۋى و، نازايەتتى پۈستەممان خوشدەۋى كە باس دەكرى لە چىرۆكانداۋ، دادگەرىي نەۋشېروان پادشاي فارسمان خوشدەۋى، يانى: سېفەتى دادگەرىيمان لەودا خوشدەۋى.

۵- ئەم مەسەلەيە بەراستىي پېۋەرۈ تەرازوۋى مەسۇلمانەيتىيە، ۋەك پېشتىرش كورته باسكىمان كورد لە بارەى كۆمەلى خواۋ كۆمەلى شەيتانەۋە، لەبەر پۇشنانى ئايەتەكانى (۵۱ - ۵۶) سۈرەتى (المائدة) ۋ ئايەتەكانى: (۱۸ - ۲۲) سۈرەتى (المجادلة) داۋ، لېرە دووبارەى ناكەينەۋە، سەنگ و پېۋەرى مەسۇلمانەيتىي، برىتتە لەۋەى ئايا ئەۋ كەسە يان ئەۋ كۆمەلە مەسۇلمانە، تەنيا دۇستايەتتى ئەھلى ئيمان دەكەن و ئەۋانپان خوشدەۋى و پىشتى وان دەگرن، ياخود كەين و بەينپان لەگەل ئەھلى كوفردا ھەيە؟!.

۶- خوشرەفتارىي و پىزلىگىرتنى خەلک لەۋ مەسەلەيە جىايە چۈنكە:

أ- خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ** بە رەھايى دەفەرمۇي: **وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا** ۱۸۳ **﴿البقرة﴾** واتە: قەسەى باش لەگەل خەلکى دا بکەن.

ب- خوا دەفەرمۇي: **وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ** ۱۸۵ **﴿البقرة﴾** واتە: چاکە بکەن، خوا چاکەكارانى خوشدەۋىن، بە رەھايى فەرموۋىيەتى.

ج- غوا لە كۆتايى سۈرەتى (الفرقان) دا دەفەرمۇي: **وَعَسَىٰ ذُ الرِّحْمَنِ الَّذِيكَ يَمْسُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا** ۱۸۳ **﴿البقرة﴾** كەۋاتە: خوشرەفتارىي و رەۋىشت جوانىي و ئاكار بەرز و پەسندىي، ھەمىشە دەبى لە ئىنسانى مەسۇلماندا ھەبى لە بواری ھەلسۈكەۋتداۋ، نابى ھېچ كەس لە مەسۇلمان خوشرەفتارترو سەرۋرۋو خوشترۋ، جوامىترۋ چاکەكارتر بى، نىجا ئەۋە شىتتى دىكەيەۋ جىايە لە دۇستايەتتىگىرتن لەگەل ئەھلى كوفرىكى دوژمن و ناھەزى ئىسلام و مەسۇلماناندا.

ئەمە كورته باسېك بوۋ لە بارەى ترسناكىي خوشۋىستىن و دۇستايەتتىي كىردنى كافرانى دژ و زىانبەخش، ئەگەرنا ئەۋانەى تەباۋ گونجاۋ و پىك بن و، بى زيان و

سهلامت بن، نایه‌ته‌کان پیمان ده‌تین: ده‌بی مسولمان مَوونَه‌ی رِه‌وشت‌به‌رزی و چاکه‌کاری و به‌خشنده‌یی و سیف‌ت به‌رزی بی، له‌گه‌ل هه‌موو که‌سدا، له‌گه‌ل مسولمان و له‌گه‌ل نامسولماندا، هه‌روه‌ها مسولمان ده‌بی مَوونَه‌ی قسه‌خو‌شیی و زمان شیرینی و پرووگه‌شیی بی، پیغه‌مبه‌ری تیمه ﴿وَابُووه، پیغه‌مبه‌ران هه‌موویان له‌گه‌ل گه‌له‌کافره‌کانیاندا و ابوون، تیمه‌ش ده‌بی به‌دوای پیغه‌مبه‌ری خاتمه ﴿و برایه‌کانی دیکه‌ی له‌پیغه‌مبه‌ران (عليهم السلام) بکه‌وین، که‌ئه‌گه‌ر خه‌لک خراپ‌یش بی، تیمه‌نابی خراپ‌ بین و، ئه‌گه‌ر خه‌لک نارێ‌کیش بی، تیمه‌نابی نارێ‌ک بین، به‌لام بیگومان ئه‌وه‌له‌بواری هه‌لسوکه‌وتدا، ئه‌گه‌رنا له‌بواری پروو‌به‌پروو بوونه‌وه‌و به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌دا، مسولمان شیرێ‌چنگ به‌خوینه، مسولمان وه‌ک پلنگ په‌لامار ده‌دات، مسولمان ئازایه‌و زبه‌ره‌له‌پروو‌به‌پروو بوونه‌وه‌دا، به‌لام له‌بواری هه‌لسوکه‌وتدا، نابی هیچ که‌س له‌مسولمانان چاک‌ترو پاک‌ترو به‌رێ‌زو حورمه‌تر بی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الْصَّفِ

دەستپێک

بە پێزان!

ئەمڕۆ کە (٩) ی ڕەمەزانی سالی (١٤٤١) ی کۆچی، بە رانبەر (٢٠٢٠/٥/٢) ی زاینیی، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الصّف)، سەرەتاش وەک عادەتی خۆمان، پێناسە و نێوەڕۆکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە ھەوت (٧) پڕگەدا دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سوورەتی (الصّف) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە ناوی باوتری سوورەتی (الصّف)ە، بە لām (السیوطی) لە کتیبە ناودارەکی خۆی (الإتقان في علوم القرآن) دا گوتوویەتی: (سُورَةُ الصّٰفّٰتِ) یەشی پێ دەگوترێ، ھەندیکیش لە زانایان وەک (الطبرسي) لە (مجمع البيان)ەکی خۆیدا ھیناویەتی، گوتوویەتی: (سُورَةُ عِنْسِي) شیان پێ گوتووە، بە لām ئەو ناوەی لە سەر (مصحف)ەکانەو زیاتر باوە: (سُورَةُ الصّف)ە.

دووھەم: شونینی دابەزینی:

زۆربەی ھەرە زۆری زانایان بە مەدینەییان داناوە، بە لām جێی سەر سۆرمانە کە ھەر کام لە (الزمخشري) و (فخرالدین الرازي) (پەحمەتی خویان لێ بێ) بە مەککەییان داناوە! چونکە مەدینەیی بوونی ئەم سوورەتە موبارەکە، وەک پۆژی ڕوون دیارە، لەم سوورەتە موبارەکە خوا فەرمان دەکات بە پڕواداران کە

له پێناوی خوادا به سامان و گیانیان تێبکۆشن و خهبات بکهن، ههروهها باسی ههلوێستی نهڕێنیانهی خاوهن کتییان دهکات و، زۆر پوون و ناشکرایه که ئهم سوورته ناگونجی مهکهکهیی بێ.

سییهم: ژمارهی نایهتهکانی:

به ای تیکرای ژمێرهانی نایهتهکانی قورئان، ژمارهی نایهتهکانی ئهم سوورته چوارده (١٤)یه.

چوارهم: ریزهبندی له موصحف و له دابهزین دا:

له ریزهبندی سوورتهکانی (مصحف)دا، ئهم سوورته موبارهکه شهست و یهکههم (٦١)ه، که له سوورتهی (الفاتحه) دوه دێین، له نوۆرهی شهست و یهک (٦١)دا دهگهینه سوورتهی (الصف) و، له دابهزیندا ژماره سهدهو ههشت (١٠٨) یان بۆ داناهه به پیتی رای (جابر بن زید) و، له دواي سوورتهی (التغابن) و پیش سوورتهی (الفتح) دابهزیوه، واته: به پیتی رای (جابر بن زید)، له دواي ئهم سوورته موبارهکه ته نیا شهش سوورتهی دیکه هاتوون، چونکه ههموو قورئان سهدهو چوارده (١١٤) سوورته، ئهمیش سهدهو ههشتم (١٠٨)ینانه.

پینجهم: نێوهڕۆکی:

نێوهڕۆکی ئهم سوورته، ههمان نێوهڕۆکی سوورته مه دینهیه کانه، نهگهر به پیتی ریزهبندی نایهتهکان سه رنجی نێوهڕۆکه که ی بدهین، بهر له ههموو شتیک راگه یاندنی پاکیی و بێ خهوشیی ده برینی سه رجهم دروستکراوانه له ئاسمانهکان و زهویدا بۆ خوا، به کرداری ڕابردوو، واته: هه رچی له ئاسمانهکان و هه رچی له زهویدا هیه، پاکیی و بێ خهوشیی، بێ هه له یی و په له یی خوا پهروه ردگاری

راگه یاندوه، دواپی سهرزه نشتکردنی هه ندیک له مسوڵمانان که قسه ی بئ کرده و یان هه بووه، خوا ﷺ فرموویه تی: نهوه گه وره ترین گونا هه، که سیک شتیک بلئ و کاری پئ نه کات، دواپی به پیی ره وئ نایه ته کان بۆمان دهرده که وئ، که مه به ست له قسه ی بئ کرده وه له بوازی جهنگ و جیهاد دایه، چونکه دواپی خوا به که سهر ده فرموئ: **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ** **بَيْنَ مَرْصُومٍ**، واته: خوا نه وانه ی خو شده وئ که له پئناویدا ده جهنگن به ریز، وهک دیوار یکی پتکه وه جو شدراو، دیوار یکی قورقوشمی مه حکم.

دواپی ناماژه یه ک کراوه به ههر کام له مووساو عیسا (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و لاساری و خراپه کاری زیور به ی خه لکه که یان، ههر وه ها ناماژه یه کی کورت به که ساتیک که ههر سهرگه رمی دژایه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ و په یامه که ی بوون و، هه وئ خه فه کردن و کوژاندنه وه ی چرای نایینه که ییان داوه، له حالیکدا خوا ی بالا ده ست بۆ زالکردنی به سهر تیکرای به رنامه کاند، نار دوویه تی، له نو نایه تی پیشه وه ی تهم سوو په ته موباره که دا، نهو مه به ستانه خراونه روو.

نجا له پئنج نایه تی کوژی دا، خوا ﷺ به شیوازیکی وهک پئشیار کردن، فه رمانی کرده به برواداران، که له پئناوی ریبازی خوا دا، فیدا کاری بکه ن به گیان و سامانیان و، مال و سامانیان به خشن و گیانیان به خت بکه ن و، موژده ی خو شی دنیاو قیامه تیشی پئداون له به رانبهر نه وه دا، له کوژاییشدا فه رمانی کرده به برواداران، که وهک هه واریه کانی عیسا ﷺ پشتگیری پیغه مبه ری خاتهم ﷺ بکه ن واته: وهک چو ن هه واریه کان واته: هاوه له دانسته کانی عیسا ﷺ، پشتگیری عیسیان کرد له گه یاندنی په یامی خواو له بلاو کردنه وه یدا، نه وانیش به هه مان شیوه پشتگیری پیغه مبه ری خاتهم ﷺ بکه ن، که سهر نه جام هاوه لانی عیسا ﷺ به سهر دوژمنانیاندا سهر که وئ، دواپی تیه روونی ده که ی نه وه: نایا نهو سهر که وئته، مه به ست پیی سهر که وئتی مه یدانییه؟ یا خود مه به ست پیی سهر که وئتی به لگه یی و مه عنه ویه؟

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

ئیمە پێنج تاییەتمەندیی ئەم سوورەتە موبارەكەمان خستووێه پوو:

١- سەرژەنشكردنی برۆاداران (دیاره هەندیکیان) لەسەر قەسە یی کردووه، که ئەوه گهوارهترین گوناوه، له نایهتی ژماره (٢) و (٣)دا.

٢- پاگەباندنی ئەو راستییە که خوا کهسانیکێ خوشدهوین، ١ به پیز به ریک و پیکیی و به دامهزراویی له پیتاویدا دهجهنگن و وهک دیواری پیکهوه جۆشدراو، یاخود دیواری قورقوشمیی پیکهوه په یوهست و توندو تۆلن، له نایهتی ژماره (٤)دا.

٣- رهخهگرتنی مووسا عليه السلام به راشکاوایی له گهلهکهی که نازاریان داوه: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ لِمَ تَقُولُنّی وَقَدْ عَلِمْتُمْ اَنّی رَسُولُ اللّٰهِ اِلَیْكُمْ** ١٠ یاد بکهوه کاتیک مووسا عليه السلام به گهلهکهی خوێ گوت: ئەه گهلهکه! بۆچی نازارم دهدهن، له حاییکدا دهزانن من رهوانهکراوی خوام بۆ لای تێوه؟ له نایهتی ژماره (٥)دا.

٤- ناوهیندرانی پیغهمبهری کوّتایی موحهمهد عليه السلام به: (أحمد)، که ته نیا لهم سوورەتە موبارەکهدا ناوی پیغهمبهری خاتهم عليه السلام به ئەحمەد هاتوه، لەسەر زمانی عیسا عليه السلام که موژدهی به گهلهکهی داوه، پیغهمبهری کوّتایی دێ و ناوی ئەحمەده، له نایهتی ژماره (٦) دا.

٥- ناوهیندرانی جهنگ و فیداکاریی له پیتاوی خوادا به وشە (تجاره): **مَلَأْنَا لَكُمُ الْعِلَاقَ عِزّاً وَشَجَرًا مِّنْ عَذَابِ الْآلَمِ** ١١، له نایهتی ژماره (١٠)دا.

ههوتهم: دابهشكردنی ئایهتهكان بۆ دوو ده‌رس:

ده‌رسی یه‌كه‌م: له نۆ ئایهتی سه‌ره‌تا (١ - ٩) پێك دێ و، لهو نۆ ئایهته‌دا، سه‌هوت بابه‌تی جو‌راو جو‌ر خراونه‌پوو:

۲- سهرزہ نشتکردنی پرواداران له سهر قسه‌ی بی کردار، نایه‌ته‌کانی ژماره (۳ و ۲).

۳- مه‌دج کردنی خوا بو جه‌نگاوه‌رانی ریز مه‌حکهم و دامه‌زراو، نایه‌تی ژماره (۴).

۴- ره‌خنه‌گر تنی مووسا علیه السلام له‌گه‌له‌که‌ی که نازاریان داوه، تابه‌تی ژماره (۵).

۵- راگه یاندنی عیسا (علیه السلام) به گه له که ی که به راستدانه ری ته و راته و، موژده پنده ری هاتنی نه حمده، پیغه مبه ریگ به ناوی نه حمده، که پیغه مبه ری کو تاییه، نایه تی ژماره (۶).

6- سه‌رزه‌نشتی سه‌ختی توّمه‌ت هه‌له‌سته‌ران له دژی نیسلام، ئابه‌تی ژماره (V).

۷- پاځه ياندنې نهو پاستيه که نهوانهۍ دژې په يامۍ خوان، وهک نهو که سهن بيهوۍ به فووي زارۍ، يان به قسهۍ زارۍ خوړ بکوژيښته وه، ياخود پووناکيۍ خوا بکوژيښته وه، خواش زالکهرۍ به رنامه که به تي، ټابه ته کاني ژماره (۸ او ۹).

دەرسی دووهم: نایەتەکانی (۱۰ - ۱۴) واتە: پێنج نایەتی کۆتایی، دوو بابەتیان
تێدا خراونه‌روو:

۱- فهمانکردنی خوا به تیکۆشان به سه‌رو مآل له پێی خواداو، مۆژده‌ی دنیاو دواپۆژ
بێدانی مو‌حاهیدان.

۲- ستایش کردنی **خدا** ﷻ بۆ هاووله دلسۆزه کانی عیسا **علیه السلام** که سه ره نجام خوا سه ری خستوو و، خواش فه رمانی به برواداران کردوه بیانکه نه سه ره مه شقیان.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

بەڕێزان! ئەم دەرسە لە نو (٩) نایەتی پێشەوای سوورەتی (الصّف) پێکدێ، نایەتەکانی: (١ - ٩)، کە تێیاندا دواى بە پاکگرتنی خوا لە لایەن هەرحێبە کەوێ لە ناسمانەکان و زەویی دایە، باسی چەند بابەتێکی جوړاوجوړ کراوە:

١- سەرزەنشتکردنی برۆاداران لەسەر قسەى بن کردەوێ.

٢- مەدح کردنی جەنگاوەرانى پێ خوا، کە بە مەحکەمیی و پێزی جوڤدراو تێدەکوژن.

٣- گەلی و پەخەنى مووسا (عليه السلام) لە گەلەکەى، کە وێرای ئەوێ زانیویانە پێغەمبەرى خواىە، ئازاریان داوێ.

٤- بە گەلى بەنووی ئیسرائیل راگەیاندى عیسا (عليه السلام)، کە بو لای وان پەوانە کراوێ، بە راستدانەری تەوێتەو موژدەدەری هاتنی پێغەمبەرى کوێایی (أحمد) (عليه السلام).

٥- سەرزەنشتی سەختی تۆمەت هەلبەستەران لە دژی ئیسلام.

٦- راگەیاندى ئەو راستییە کە دژایەتییەکەرانى پەيامی خوا، وەک ئەوێ بە کەسێک بیهوێ بە فووی زاری، خوێ خەفە بکات! خواش بە مسۆگەری سەرخەری بەرنامەو پەيامەکەیتى.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقِيمُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ بَيْنَ مَرْصُومٍ ﴿٤﴾ وَإِذْ قَالَ

مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَقُومِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا
 أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِي أَمْشِدًا وَإِنِّي
 رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
 بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ
 لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ يَظْهَرُونَ نُورَ اللَّهِ بِأَنفُسِهِمْ وَاللَّهُ مُنِمْ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾
 هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

١- به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، هه‌رچی له تاسمانه‌کان و، هه‌رچی له
 زه‌ویدایه خوای به پاک و بێ خه‌وش گرت و، نه‌و زالی کاربه‌جیه ١ نه‌ی
 نه‌وانه‌ی پرواتان هیناوه! بۆچی نه‌وه‌ی ده‌یلێن، نایکه‌ن (قه‌سه‌ی بێ کرده‌وه‌تان
 هه‌یه)؟ ٢ نه‌وه‌ که قسه‌یه‌ک بکه‌ن، کاری پێ نه‌که‌ن، له لای خوا زۆر بوغزێتراوه
 (و مایه‌ی تووره‌یه‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌تی) ٣ به‌ دلبایی خوا که‌سانێکی خوشده‌وێن
 که به‌ ریز (به‌ رێک و پێکی) له‌ پێناویدا ده‌جنگن، وه‌ک دیواری قاییم و پته‌و
 (و قورقوشمی) ٤ یادیش بکه‌وه! کاتی‌ک مووسا به‌ کۆمه‌له‌که‌ی خو‌ی گوت:
 نه‌ی که‌له‌که‌م! بۆچی نازارم ده‌ده‌ن، له‌ حالێکدا ده‌شزانن من پێغه‌مبه‌ری خوام
 بۆ لاتان؟ ئنجا کاتی‌ک (له‌ هه‌ق) لایاندا، خوا دلی لادان و، خواش کۆمه‌له‌ی لاده‌ران
 راسته‌پێ ناکات ٥ هه‌روه‌ها یادبکه‌وه! کاتی‌ک عیسا‌ی کو‌ری مه‌ریه‌م گوتی:
 نه‌ی وه‌چه‌ی ئیسرا‌ئیل! بێگومان من پێغه‌مبه‌ری خوام بۆ لاتان، له‌ حالێکدا
 به‌پاستدانه‌ری نه‌و ته‌و‌پاته‌م که‌ له‌ پێشمه‌وه (به‌نامه‌ی خوا) بووه (بۆتان) و،
 مو‌ژده‌ده‌ریشم به‌ (هاتنی) پێغه‌مبه‌رێک له‌ دوا‌ی من دێ به‌ ناوی ته‌حمه‌د، که‌چی
 کاتی‌ک به‌لگه‌ پۆشنه‌کانی بۆ هینان، گوتیان: (ئه‌مه) جادوو‌یکی پ‌وونه‌! ٦ نایا

کۆ لەو کەسەش ستهمکارتره له حالیکدا که بۆ لای ئیسلام بانگ دهکۆی، درۆ به خواوه ههلبهستی! خواش کۆمه‌لی ستهمکاران راسته پێ ناکات (٧) (بێروایه‌کان) ده‌یانه‌وی به زاریان ڕووناکیی خوا بکوژێننه‌وه‌و، خواش ته‌واوکه‌ری ڕووناکیه‌که‌یه‌تی هه‌رچه‌نده بێروایانیش پێیان ناخۆشێ (٨) (خوا) نه‌و که‌سه‌یه پێغه‌مبه‌ری خۆی به‌ڕێنمایی و به‌رنامه‌ی هه‌قه‌وه ناردوه، تاكو به‌سه‌ر هه‌موو به‌رنامه‌کاندا زالی بکات، هه‌رچه‌نده هاوبه‌شدانه‌رانیش پێیان ناخۆشێ (٩) (١٠).

شیکردنه‌وی هه‌ندیک له وشه‌کان

(لَمْ): له ته‌صلدا له دوو پیت پێکهاتوه، له (ل) و (م)، (لام + ما الإستفهامية)، له ته‌صلدا (لِما) بووه، به‌لام ته‌لیفه‌که‌ی (له‌به‌ر نه‌وه‌ی زۆر به‌کارهێنراوه) قرتێنراوه، پێکه‌وه‌ش په‌یوه‌ست کراون و بۆته (لِمَ) بۆچی؟

(كَبُرَ): (أَي: صَارَ كَبِيرًا، وَالْكِبَرُ مُسْتَعَارٌ لِلشَّدَّةِ، لِأَنَّ الْكِبَرَ فِيهِ كَثَرَةٌ، وَشِدَّةٌ فِي نَوْعِهِ)، (كَبُرَ) واته: گه‌وره‌ بوو، گه‌وره‌یی خوازراوه‌ته‌وه بۆ توندیی، چونکه شتیک که گه‌وره‌ بوو، زۆریشی تیدا هه‌یه‌و، توندیشی تیدا هه‌یه‌ له جۆری خۆی.

(مَقْتًا): (الْمَقْتُ: الْبُغْضُ الشَّدِيدُ)، (مَقْتُ): تووڕه‌یه‌کی تونده، لێره‌دا (مَقْتُ مَضَرٌ يَمَعْنِي اسْمُ الْمُفْعُولِ، كَبُرَ مَقْتًا أَي: كَبُرَ مَمْقُوتًا)، (مَقْتُ): چاوکه، به‌لام به‌مانای ناوی به‌رکاره، که‌واته: (كَبُرَ مَقْتًا) واته: له‌ بوغزێنراوییدا زۆر گه‌وره‌یه، ئنجا ده‌گوتری: (مَقْتُ مَقَاتَةٌ، فَهُوَ مَقِيَّتٌ وَمَمْقُوتٌ)، (مَقْتُ مَقَاتَةٌ) واته: نه‌و شته‌ بوغزێنراو بوو به‌ بوغزێنران، (فَهُوَ مَقِيَّتٌ) نه‌و بوغزێندراوه، (مَمْقُوتٌ) ی‌ش هه‌ر به‌مانای بوغزێنراوه.

(صَفًّا): (الصَّف: جَعَلَ الشَّيْءَ عَلَى خَطِّ مُسْتَوٍ، أَوْ يَمَعْنِي صَافٍ)، (صَف): بریتیه‌ له‌وه‌ی شتیک له‌سه‌ر هێڵیکی یه‌کساندا دا‌بنیی، کۆمه‌له‌ شتیک پێکه‌وه‌ ڕیزیان

بکە، بە کوردیی دەگوتری: پزکردن، یاخود (صَف) لێره دا چاوگە، بەلام بە مانای ناوی بەرکار (اسم فاعِل) ه واته: (صاف) پزبوو.

(كَانَهُمْ بَيْنَهُمْ مَرُصُونَ): وهك دیواری (مَرُصُونَ) وان، (مَرُصُونَ) بە مانای (مُحَكَّم) دی، واته: وهك دیواریکی پێکهوه جۆشدراون، یاخود (كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ) واته: دیواریک مه حکهم بئ وهك قورقوشم که به شتیکی دا بکە، زۆر به مه حکهمیی یه کدی ده گری، (رَضُّهُ وَرَضُّهُ وَتَرَأَوْا فِي الصَّلَاةِ)، (رَضُّهُ وَرَضُّهُ) واته: به بئ گیره و به گیره، ههردووکیان به مانای پزیم کرد، یان پێکهوه مه حکهم کرد، پێکهوه لکاند، (وَتَرَأَوْا فِي الصَّلَاةِ) واته: پێکهوه په یوه ست بن له پزی نوێژدا.

(رَأَوْا): لایاند، (الرَّيْغُ: الْمَيْلُ عَنِ الْإِسْقَامَةِ)، (رَيْغ) لادانه له راستیی، (وَجَلَّ زَانِغٌ وَ قَوْمٌ زَانِعَةٌ وَ زَانِعُونَ)، نه گهر بۆ تاک بن ده تیین: (وَجَلَّ زَانِغٌ) پیاویکی لادهر، نه گهر نافرده تیش بن: (إِمْرَأَةٌ زَانِعَةٌ)، به لام نه گهر کۆمه لیک بن، ده گوتری: (قَوْمٌ زَانِعَةٌ) سیفه ته که یان به (زَانِعَةٌ) دی، واته: کۆمه لیک لادهر، نه و کاته (زَانِعَةٌ) ده بیته سیفه ت بۆ (قَوْم) به نیعتیاری نه وهی کۆمه لیکن، کۆمه لیش به ته نویلی (جماعة) و (مجموعه) به مئینه (مؤنث) دین، (زَانِعُونَ) یش کۆمه له خه لکیکن له جهند تاکیک پێکهاتوون، هه موویان لادهرن.

(أَفَرَأَى عَلَى الْكُذِبِ): درۆی به ناوی خواوه هه له به ستوه، (الْقَرْيُ: قَطْعُ الْجُلْدِ لِلْخَرْزِ وَالْإِضْلَاحِ، وَاسْتُعْمِلَ فِي الْقُرْآنِ فِي الْكُذِبِ وَالشُّرْكِ وَالظُّلْمِ)، (قَرْي): به مانای برینی چه رم دی، بۆ نه وه شتیکی پئ پینه بکری، یان شتیکی پئ چاک بکری، نه و شتانهی کاتی خووی له چه رم و پئست دروستکراون (پتلاو و تووره که و مه شکوه ... هتد)، نه گهر نه و شته که لئینیک، کونیک تیبووبن، چه رمیان له شتیکی دیکه بریوه و به و یانه وه لکاندوه، به لام له قورئاندا وشه ی (إِفْتَرَاء) به کارهاتوه بۆ درۆ، هاو به ش بۆ خوا دانان و، سته م، واته: خوازاوه ته وه.

(لِطَفْنًا): بۆ ئەوەی بکوژێننەوه، خەفه بکەن، (الإطفاء: الإخماد وأصله في النار، ثُمَّ اسْتَعِيرَ لِمَا يَجْرِي مَجْرَاهَا فِي الظُّهُور)، (إطفاء): بە مانای خەفه کردن و کوژانەوهیە، لە ئەصلدا بۆ کوژانەوهی ناگرە، دواوی خوازاوێتەوه بۆ هەر شتێک کە وەک وێه لە دەرکەوتندا.

بانگەوازی خوا بکوژێننەوه، پەیامی خوا بکوژێننەوه، بانگی زوڵاتی پەیامی خوا بێدەنگ بکەن.

(لِطَهْرَةٍ): (الإظهار: التضر، وَيُطْلَقُ عَلَى التَّفْضِيلِ وَالْإِعْلَاءِ الْمُعْتَوِي) وشه (إظهار): بە مانای سەرخستنه، بەلام بەکاریش دەهێنرێ بۆ بە باشتەر دانان و بەرزکردنەوهی مەعنەویش، واتە: مەرج نیە تەنیا لە مەیداندا سەربکەوێ، بەلکو بە ناوو ناوبانگ و سومعهو شوێرت و، لە ڕووی بەلگه و مەعنەوییهوه، بەرزتر بێ.

هۆی هاتنه خوارهوی نایهتهکان

هۆی هاتنه خوارهوی ئەم سێ نایهته موبارەکە، کە خوا ددەهەرموێ: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ﴾ (١) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْنِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُيُوتٌ مَرْصُوصٌ﴾ (٢) ﴿لَهُ وَبَارَهُوهُ سَبَّحٌ رِيوَابُهُ دَيْنِينَ﴾ (٣)

١- اَعَنْ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: فَقَدْ نَا تَقَرَّ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَدْ أَكْرَنَا، قُلْنَا: لَوْ نَعْلَمُ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ لَعَمِلْنَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (١) ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ﴾ (٢) ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ﴾ (٣) ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْنِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُيُوتٌ مَرْصُوصٌ﴾ (٤) ﴿لَهُ وَبَارَهُوهُ سَبَّحٌ رِيوَابُهُ دَيْنِينَ﴾ (٥) قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَقَرَأَهَا عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

عَتَى خَتَمَهَا، قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: فَقَرَأَهَا عَلَيْنَا ابْنُ سَلَامٍ، قَالَ يَحْيَى: فَقَرَأَهَا عَلَيْنَا أَبُو سَلَمَةَ، قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: وَقَرَأَهَا عَلَيْنَا يَحْيَى (أخرجه الترمذي: ٣٣٠٩، والدارمي: ٢٣٩٠، والحاكم: ٢٣٨٦، وأبو يعلى في المسند: ٧٤٩٩ وَصَحَّحَهُ مُخَرَّجُ أَحَادِيثِ تَفْسِيرِ الْقُرْطُبِيِّ (٥٩٢٢)).^(١)

واته: عهبدوئلای کوری سہلام ﴿٢٠﴾ دهلئ: جاریک کؤمه لئیک له هاوہ لانی پیغمبہر ﴿٢١﴾ دانیشتبووین، قسہمان کرد، گوتمان: نه گہر زانیامان چ کردہوہیہک خوشہویستہرہ له لای خوای بہرز، دہمانکرد، خوای بہرزیش تہم چوار نایہ تانہی سہرہ تای سوورہ تی (الصف) ی دابہ زانندن، عہبدوئلای کوری سہلام دهلئ: پیغمبہری خوا ﴿٢٢﴾ نایہ تہکانی بہسہردا خویندینہوہ، تہبوو سہلہمہ دهلئ: عہبدوئلای کوری سہلامیش (وہک چؤن کاتی خؤی پیغمبہری خوا ﴿٢٣﴾ نایہ تہکانی بہسہردا خویند بوونہوہ)، تہویش بہسہر تیمہیدا خویندہوہ، یہ حیاش (یحیی بن ابي کثیر)، (کہ راویہ کہیہ)، دهلئ: تہبوو سہلہمش وہک چؤن عہبدوئلای کوری سہلام بہسہریدا خویندبوونہوہ، تہویش بہسہریدا خویندینہوہ، ننجہ (الأوزاعي) یش دهلئ: یہ حیا بہسہریدا خویندینہوہ.

٢- (عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِ اللَّهِ: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا لَمْ يَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ كَبْرًا مَقَامًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ يَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقُولُونَ فِي سَبِيلِهِ، صَفًا كَانَهُمْ بَيْنَ مَرْصُومٍ ﴿٢١﴾ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ فِي تَقَرُّرٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فِيهِمْ عِنْدَ اللَّهِ بُنْ رَوَاحَةً، قَالُوا فِي مَجْلِسٍ: لَوْ نَعْلَمُ أَيَّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ لَعَمَلْنَا بِهَا حَتَّى نَمُوتَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذَا فِيهِمْ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ: لَا أَرَأَاكَ حَبِيسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى أَمُوتَ، فَقُتِلَ شَهِيدًا).^(٢)

تہمہ دہقیکی (مُرسل) ہ (واتہ: یہ کسہر له (تابعی) یہوہ ہاتوہو بہرز نہ کروہ تہوہ بو لای ہاوہل، بہلام (الاستیعاب فی بیان الأسباب: ج ٣، ص ٤٠٣) گوٹوویہ تی: (قُلْنَا: هَذَا مُرْسَلٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ) تہمہ دہقیکی (مُرسل) ہ سہ نہ دہکہ ی راستہ.

(١) (الاستیعاب فی بیان الأسباب: ج ٣، ص ٣٩٩، ٤٠٠، وقلنا: هذا سند صحيح).

(٢) جامع البيان: ٣٤١٣٧.

واته: موجهید ده لئ: نه م ئایه تانه له باره ی کۆمه لیک له پشتیوانه کانه وه دابه زین، که له نیویاندا عه بدوللای کور ی په واحة هه بوو، {عه بدوللای کور ی په واحة، هه م شاعیر یکی زه بر دهستی پیغه مبه ری خوا} بووه، هه م یه کیک بووه له و سئ فه رمانده یی له جهنگی موئته دا شه هید بوون، که بریتی بوون له زهیدی کور ی حاریسه و، جهغه ری کور ی نه بی تالیب و، عه بدوللای کور ی په واحة، موئته ش شوینیکه له نوردونی تیستا.

له کۆر ییک دا گوئوویانه: نه گهر زانیامان چ کرده وه یهک له لای خوا خوشه ویستره، نه و کرده وانه مان نه نجام ددان، هه تا ده مردین {هه ر له سه ریان به رده وام ده بووین}، ئیدی خوا {له} نه و ئایه تانه ی ناردنه خوار، عه بدوللای کور ی په واحة گوئی: هه تا ده ژیم، به رده وام ده بم له پیناوی خوا دا، هه ر جهنگ و جیهاد ده که م، ئیدی هه ر واشبوو هه تا شه هید بوو له جهنگی موئته دا.

۳- {عَنْ قَتَادَةَ: كَانَتْ رَجُلٌ تَخْبُرُ فِي الْقِتَالِ بَشِيءً، لَمْ يَفْعَلُوهُ، وَلَمْ يَبْلُغُوهُ، فَوَعَّظَهُمُ اللَّهُ فِي ذَلِكَ مَوْعِظَةً بَلِيغَةً، فَقَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ ۱. كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۲. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِهِ، صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنِينَ مَرْصُورٍ ۳.} (جامع البيان: ۳۴۱۳۸) نه م ده قه له عه بدوللای کور ی عه عباسی شه وه (خوا له خو ی و بابی رازی بئ) به بیژیه کی نیزیک له وه هاتوه، وهک له (الدر المنثور: ج ۸، ص ۱۴۷) دا هاتوه و پالیشیدا وه ته لای (ابن مردویه)، نه مه ش خاوه نانی (الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ۳، ص ۴۰۳) هئناویانه.

قه تاده، {هه ره وه ها به بیژیه کی نیزیک له وه، عه بدوللای کور ی عه عباسی ش (خوا له هه موویان رازی بئ)، گوئوویه تی: پیاواتییک که به شداری جهنگیکیان ده کرد، دوا یی له باره ی خو یانه وه هه والیان دده که نه و شته یان نه کرد بوو و نه گه یبوونه نه و ته ندازه یه، (بو وینه: که سییک دوو نه فه ری کوشتبوون ده یگوت: شه شم کوشتون، یان که سییک چالاکیه کی کردوه، زیاده ی ده خسته سه ر)،

خواش ﷻ لهو بارهوه ئامۆزگارییهکی زۆر باشی کردن و، ئەو ئایەتە بە پێزانەیی
له بارهوه ناردنه خوار، که پێویسته مەرۆف تهگەر باسی شتیکی کرد، که
کردوویەتی و ئەنجامی داوه، له قهبارهی خۆی نهیاته دەر، چۆنه ناوای باسبکات
و زیادهی پێوه نهئێ، تهگهرنا نهوه گوناھیکی گهورهیه، واته: گوناھیکی گهورهیه
بۆ تههلی ئیمان، شتیکی بڵێن وانهبێ، یاخود زێدهپۆیی تیدا بکهن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا خوا ﷻ دهفهرموو: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوای
به بهزەیی بهخشنده، واته:

دهستپێکردنم به ناوی خواجه، ئەویش مه بهستی نهوهیه:

١ - ئەم کاره تهنیا بۆ خوا دهکهم.

٢ - ئەم کاره به پێی شەری خوا دهکهم.

٣ - ئەم کاره به توانا یارمهتی خوای پهروهردگار دهکهم.

٤ - ئەم کاره بۆ هێنانه دی پهزنامهندی خوا نه انجام دهدهم.

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ﷻ ههڕچیهک که له ئاسمانه کان و،
ههڕچیهک که له زهویدا ههیه، پاکیی بۆ خوا ڕاگه یاند، بێ خهوشیی بۆ
خوا ڕاگه یاند، خوای به پاکگرت و به بێ ههلهو پهله وهسفی کرد، ﷻ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﷻ، ئەویش بالادهستی کار به جێیه.

يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﷻ نهی نهوانهیی پرواتان هیناوه!
بوچی شتیکی ده ئێن که نه تان کردوه؟ بوچی قسهیهک ده کهن که کرده و تان
پێ نه کردوه؟ ﷻ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﷻ زۆر بوغزێنراوه

له لای خوا، شتیك بَلِّین، کارتانی پێ نهکردبێ، واته: باسی کردوهوه یه کتان بکهن که نه نجامتان نه دابێ، ههر به قسه باسی بکهن، ئنجا ئهوه چ په یوه ندیی به جهنگ و جیهادهوه هه بێ، چ په یوه ندیی به بانگکردنی خه لکه وه بێ بۆ لای خوا، چ په یوه ندیی به دهرس و دهورهوه هه بێ، چ په یوه ندیی به کاری سیاسیهوه هه بێ.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ يُنَنِّ مَرْضُوصٌ﴾
به دلتیایی خوا ئهوانه ی خۆشدهوین، که به ریز له رێی ویدا ده جهنگن، وهک دیواری پێکه وه جۆشدراو بن، بێگومان مه به ست نه وه نیه که ههر ده بێ پێکه وه ریز بن، چونکه جاری وایه نه گهر ریز بن، چاک بۆ دوژمن ده بنه نیشانه! به لکو مه به ست نه وه یه له رووی مه عه وه ییه وه ریز بن، تۆکه وه توندو تۆل بن، پێکه وه جۆشدراو بن، پێکه وه هاوکار بن، وهک چۆن تیمیک پێکه وه هاوکارن، ئاوا به و شیوه یه پێکه وه هاوکار بن، نهک ههر که سه له ئاوازیك بخوینێ و، ههر که سه به رێیه کدا بپوات، نا! به لکو پێکه وه وهک تیمیک پێکه وه هاوکارو ده ستبارگر بن، وهک چۆن دیواریك خسته کانی یه کدی مه حکمه ده کهن، ده بێ جهنگاوه رانی رێی خواش، ههر کامیکیان مه حکمه که ری هاوه له که ی بێ و، پتهو که ری بێ و، کاره که شیانی رێک و پێک بێ، وهک چۆن دیواریك دانراوه به رێک و پێکی و که لێن و کونی تێدانین، ده بێ ئهوانیش کاره که یان رێک و پێک بێ.

ئنجا خوا باسی مووسا عليه السلام ده کات: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ، يُقَوْمِ لِمَ تُوذُّونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾، یاد بکه وه! کاتیك مووسا به کۆمه له که ی خۆی گوت: نه ی کۆمه له که م! ته ی خه لکه که م! بۆچی تازارم ده ده ن و ناره حه تم ده که ن؟ له حالیکدا ده شرانن من په وانه کراوی خوام بۆ لای تیه و، ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾، کاتیك ئه وان لایاندا، به کرده وه و په فتار لایاندا له فه رمانی مووسا، خوا دلی لادان، که واته: وهک چۆن دللادران ده بیته هۆی

ئەوێ مەرۆف بە کردەوێ بە جەستەش لابدرێ، بە هەمان شێوە: کردەوێ خراپیش کاریگەری هەیە بۆ سەر دەروون و دڵ و ناخی مەرۆف، کە مەرۆف زیاتر لابدات و لاڤی بیی.

هەلبەتە کە دەفرەموی: ﴿أَزَاعَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾، مەبەست ئەوێ بە پێی سیستمیک کە خوا دایناوە، ئەگەر کەسیک لەسەر کاری خراپ بەردەوام بێ، دەبێتە هۆی تیکچوون و لادانی دڵی، ئنجا لەبەر ئەوێ بە پێی سیستمی خوا ئەوێ ڕوو دەدات، خوا پالیداوێتە لای خوێ، ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾، بە دنیایی خواش کۆمەڵی لادەران پاستە ڕێ ناکات، ئەگەرنا خوا هەموو کەسی هیدایەت داو، بە مانای ڕێنمایی کردن، بەلام کەساییک لادەربن، خوا پاستە ڕێیان ناکات و، بە ئامانجیان ناگەینێ، (فَاسِقِينَ) کۆی (فَاسِق) هە ئویش ناوی بکەر (اسم فاعل) هە واتە: ئەوانە ی لاینداو، ئنجا کەسیک لابدات لە ڕێنمایی خوا، خوا بە ئامانجی ناگەینێ، ئەمە وەک دەرەنجامیکی ناسایی و سرووشتییە و کەسیک لە ڕێیە لابدات، ناگاتە ئەو ئامانجی ئەو ڕێیە پێی دەگەینێ و، بەس بە ڕێی پاستدا دەگەینە ئامانج.

ئنجا خوا باسی ئەزموونی عیسا (عَلَيْهِ السَّلَام) دەکات، ئەوێش هەمووی بۆ:

یەک: دلدانەوێ پێغەمبەری خوا بە ﴿لَهُ لَایە کەو، کە ئەگەر خەڵکیک لاڤێ و هەتڵە بوو، ئەوێ لە پێش تۆشدا پێغەمبەرانیکی دیکە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە دەست ئەو جوۆرە کەسانەوێ گرفتار بوون.

دوو: ئامۆزگاریشە بۆ مسوڵمانان، کە لە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلَیْنَ﴾ دەرمەچن و پێغەمبەری خۆتان ئەزیت و نازار مەدەن، وەک گەلی جوولە کە مووسایان ئازارد، هەروەها هەر گەلی جوولە کە عیسا شیان ئازارد.

﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِيْ اِسْرَءِیْلَ﴾، هەروەها یاد بکەو! کاتی کە عیسا کۆری مەریەم گوتی: ئەوێ وەچی ئیسرائیل! ئیسرائیل نازناوی یەعقوبە

واته: نهی پۆله کانی به عقووب! ﴿إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾، به دنیایی من رهوانه کراوی خوام بۆ لای ئێوه، عیسا تهنیا بۆ لای بهنوو ئیسرائیل نێردراوه، بۆ لای گهلی جووله که به لām دوا یی (بولص الرسول) ههروه ها نهوانیدیکه ههولیان داوه، په یامه که ی عیسا گشتگیر بکه ن و، ئیستاش دهو یستری که تایی نی نه صرانی، تایی نی مه سیح عليه السلام ته گهر ههر وهک ته صله که شی بن، بیگشتین به سه ر دنیا دا، به لām له ته سل دا خوا بۆ نه وه ی نه ناروده، به لکو خوا ناردوو یه تی بۆ راستکردنه وه ی گه لی به نوو ئیسرا ئیل، ههروهک له ئینجیلیشدا هاتوه: (بل اذهبوا بالأحرى إلى الخراف الغائلة إلى بيت إسرائيل)، "واته: به لکو باشته بجه لای کاو په لاده رو گومراییه کان له مائی ئیسرا ئیل، که واته: ههر له ته صلدا عیسا به ئینجیله که به وه که بهک ئینجیل بووه، ئیستا نه صرانییه کان کردوو یانه به چوار، تهنیا بۆ گه لی ئیسرا ئیل نێردرا بوون، له ئینجیلیشدا وا باسکراوه له قورئانیشدا، که دیاره سه نگی مه حهک له لای ئیمه قورئانه، چونکه کتێبه کانی دیکه هه موویان ده ستکاری کران.

﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ﴾، به راستدانه ری نه وه م که له پێش مندا بووه له ته ورات، واته: من به راستدانه ری نه و ته وراته م که له پێش مندا هاتوه بۆ مووسا عليه السلام، گه لی به نوو ئیسرا ئیل له دوا ی مووسا وه، هه موویان پابه ند بوون به ته وراته وه، ته نانه ت داوود عليه السلام که زه بووریشی بۆ هاتوه، نه ویش وهک ئینجیل هه ندیک نامۆزگاریی رووحیی و په وشتیی و نا کاریی بووه، به لām نه صلی به رنامه که یان بریتی بووه له ته ورات، ته وراتیش یانی: شه ر یعه ت.

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد الجديد، إنجيل متى، الإصحاح: ١٠، ٦٥، ص: ١٩٠٣، ١٩٠٤، نه مه ش ده قی قسه که ی عیسا یه: (هؤلاء الإثنا عشر رسولاً أرسلهم يسوع وقد أوصاهم قائلاً: لا تملسكوا طريقاً إلى الأمم ولا تدخلوا مدينة سامرية، بل اذهبوا بالأحرى إلى الخراف الغائلة إلى بيت إسرائيل).

﴿وَمُتَبِّرًا بِرُسُولِهِ يُؤْتِي مَنْ يَشَاءُ مِنْ غَدَاةٍ أَحَدًا﴾، مۇژدەدەرىشەم بە پېغەمبەرەك لە دواى
من دى، ناوى (أحمد)، كە دوايى ئىمە لە كۆرتە باسكىدا لە كاتى خستە پۈوى
مەسەلە گرنەكە كاندە باسى دەكەين مۇژدەدانى عيسا ﷺ بە هاتنى پېغەمبەرى
كۆتايى كە ناوى (محمد) و (أحمد)، چۆنە؟ ھەرۈھەا لە ئىنجىلەكانە ھەش
چەند قەسەيەكى عيسا دىين.

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، كاتىك عيسا بەلگە پۇشنەكانى بۇ ھىنان، بۇ بەنى
نيسرانىل، ﴿قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾، گوتيان: نەمە جادوويەكى ناشكرايە.

ئىنجا دىتە سەر باسى نىسلام و، باسى پېغەمبەرى خاتەم ﷺ، ھەلۈستى لارى
ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان و خاۋەن كىتەبەكانىش لە جوولەكە ھەصرانىيەكان،
خوا دەفەرموى: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾، ئايا كى ستەمكارترە لە
كەسەيك كە درۆ بە ناوى خواۋە ھەلدەبەستى؟ ﴿وَهُوَ يَدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ﴾، لە ھالىكىدا
كە بانگ دەكرى بۇ نىسلام، واتە: بۇ نەو كۆتا بەرنامەيەى خوا ناردوويەتى،
كە برىتيە لە ملكەچىي بۇ خوا، ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، بە دنىيائى خواش
كۆمەللى ستەمكاران راستە ڤى ناكات و، بە نامانج ناگەيەننى، چۈنكە ستەم لە
خۇيان و لە بەرنامەكە دەكەن و ھەرىناگرن، سەرەنجام بە نامانج ناگەن.

﴿يُرِيدُونَ ليطْفئوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾، دەيانەۋى پۈوناكىي خوا بە (فوۋى) زاريان
بكوژىننەۋە، ﴿وَاللَّهُ مِمَّنْ ثَبَرَهُمْ وَكُوْهُرُهُمْ أَلْكَفَرُونَ﴾، خواش تەۋاوكەرى پۈوناكىيەكەى
خۇيەتى، ھەرچەندە بىپروايەكان قەلس بن و پىيان ناخۇش بى.

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ﴾، ئەو (خوا) كەسەيكە پەۋانە كراۋەكەى
خۇي بە پىنمايى و، بە بەرنامەي پىك و راستەۋە ناردۈە، ﴿لِيطْفِرَهُ عَلَى الَّذِينَ
كُفِرُوا وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، تاكو بەسەر ھەموو بەرنامەكاندا سەرى بخات، (الذين)
لېرەدا (ال) كەى بۇ تېكرا (جنس)، واتە: بەسەر تېكراي بەرنامەكانى دىكەدا بالا
دەستى بكات، ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، ھەرچەندە ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكانىش
پىيان ناخۇش بى و، پىي قەلس بن.

خو ئەم كۆتا بەرنامەيەي خۆي ناردووە كە بالادەست بئ:

أ- ھەم لە پرووی مەعنەويیەو بەلادەست بئ، ھەر كەسێك بە عەقڵ و وێژدانەو ھەرنجی قورئان و پێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بەدات، بالادەستی و بەرزیی ئیسلام زۆر چاك لەلای بەرجەستەو نمایانە، ھەر كەسێك تەماشای قورئان بكات و، بەراوردی بكات لەگەڵ ئەو كەتیبانەي دیکەدا، كە بەداخەو ھەموویان گۆپراون و تێكدارون و، ئەگەر گریمان نەشگۆپرابانایە، قورئان ھەر بالادەست دەبوو بەسەریاندا، چونكە خوا ئەوانی بۆ قونائیکی دیاریكراو، بۆ كۆمەلگایەكی دیاریكراو ناردوون، بەلام قورئانی بۆ ھەموو بەشەریەت و، بۆ ھەموو كۆمەلگایەكان بە درێژایی زەمان و بە پانایی زەمین ناردووە، ئنجا ئەگەر ئەو كەتیبانە تێكیشنەدرا بانایە، لەگەڵ قورئاندا ھەر نەدەچوونە نێو تەرازوووە، ھەلبەتە ھەموویان ھەر فەرمایشتی خوا بوون، بەلام خوا فەرمایشتێك بۆ كۆمەلگایەكی دیاریكراو و بۆ كاتیكی دیاریكراو بفەرموئ، جیایە لەوێ بۆ ھەموو بەشەریەتی بفەرموئ، بە درێژایی زەمان و پانایی زەمین.

ب- ھەم كاتی لە كاتی پرووبەروو بوونەووە بەرەنگارییش دا، ھەر زال و سەرکەتوو و بالادەست بئ، ھەرچەندە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان پێیان ناخۆش بئ، پێی قەلەس و لا لووت بئ.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

به پاکیرانی خوا سبح لله ما فی السموات وما فی الارض وهو العزیز الحکیم له لایه ن هه رچی له ناسمانه کان و زهوی دایه و، ره خه گرتنی خوا له بر واداران که بۆچی قسه یه که ده که ن، کاری پیناکه ن! له حاتی که ده وه زۆر بوغزیندراوه له لای خوا، خواش نه وانه ی خوشده وین که به ریز له رپی ویدا ده جه ننگن، وه که دیواری مه حکمه می قور قوشمی:

خوا ده فه رموی: سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (۲) كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (۳) إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقِيمُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بَيْنَ مَرْصُوصٍ (۴)

شیکردنه وه ی ئهم، ئایه تانه، له جهوت بر گه دا:

(۱) - سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، خوی به پاکرت هه رچی له ناسمانه کان و، هه رچی له زه ویدا هه یه.

ئیمه ههم له سووره تی (الإسراء) داو، ههم له سه ره تای سووره تی (الحديد) یشدا، له باره ی به پاکرتنی دروستکراوه کانه وه بۆ خوا سبح لله ما فی السموات وما فی الارض و، ستایشکردنیان بۆ خوا، به شیوه یه که ئیمه تی ناگهین، دوو کورته باسما ن لهو دوو شوینه دا که ناماژهمان پیداون، لهو باره وه کردوون، لیته شدا هه ره نه ونده ده ئین: له م سووره ته موباره که دا، ههروه ها له سووره تی (الحشر) یشدا خوا به کرداری رابردوو هیناویه تی: سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ.

له سووره تی (الحديد) یشدا ده فه رموی: سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (۱).

ليترەدا ئەوھى كە بە پۈيۈستى دەزانم بېر ھەموو لايەكى بىخەمەھ، ئەوھىە كە خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمُوا لِلَّهِ ذُلًّا** بە پاكگیرانى خۆى لە لايەن دروستكراوھەكانەوھ:

۱- بە كرداری ۋابردوو ھیتاۋ، لە سەرەتای ھەر سېك سوۋرەتى: (الحديد) و (الحشر) و (الصّف)دا، بۆ ئەوھى بزانرى ھەر لە ۋابردووھو، لەوھتەى دروستكراوھەكان ھەن، ئەوھ عادەتيان بووھ كە خويان بە پاكگرتوھ.

۲- ھەروھەا بە كرداری تېستاۋ داھاتوو (مضارع)يش، ھیتاۋيەتى: **يَسْبَحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**، لە سەرەتای ھەردووك سوۋرەتى: (الجمعة) و (التغابن)دا.

۳- ھەروھەا بە كرداری (أمر)يش ھیتاۋيەتى لە سەرەتای سوۋرەتى (الأعلى)دا: **يَسْبَحُ أَسْمَرَكَ الْأَعْلَى** ۱، ھەروھەا لە كۆتايى سوۋرەتى (الواقعة) و كۆتايى (الحاقة) ش دا: **يَسْبَحُ بِأَمْرِ رَبِّكَ الْأَعْلَى** ۱۶، (الواقعة)، و **يَسْبَحُ بِأَمْرِ رَبِّكَ الْأَعْلَى** ۵۴، (الحاقة).

۴- ھەروھەا لە سەرەتای سوۋرەتى (الإسراء)دا: **سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ، لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا** ۱، و لە نېو سوۋرەتى (الروم)يشدا خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمُوا لِلَّهِ ذُلًّا** فەرمانى كردوھ بە پاكگرتنى خۆى، كە لە ھەردووکیان دا بە چاوگ ھیتاۋيەتى، لە (الروم)دا، دەفەرموى: **سُبْحَنَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ** ۱۷، **وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ** ۱۸، (الروم)، ئەمەش ئەوھ دەگەيەننى كە ھەم لە ۋابردوودا، ھەم لە داھاتوودا، ھەم وەك فەرمان پێكردن، ھەم وەك چاوگ، باسى بە پاكگیران و، بى خەوشى و پاکی و، بى ھەلەو پەلەيى خوا لە لايەن سەرچەم دروستكراوھەكانەوھ، ۱-راگەيەنراوھ ۱-راگەيەنرى، ھەلەبەتە لە ھەموو ئەو شۇنانهدا خوا وشەى (ما)ى بەكارھیتاۋ: **يَسْبَحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**، **يَسْبَحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**، چونكە ئەوانەى خاوەن عەقڵ و ھۆش نین، لە دروستكراوھەكان، زۆر زیاترن چ لە ۋووى ژمارەوھ، چ لە ۋووى قەبارەوھ، لەوانەى خاوەن عەقڵ و ھۆش، كە فريشتەكان و مەروڤھەكان و جندەكانن، ئنجا وەك زالكردننى ئەوانەى خاوەن عەقڵ و ھۆش نین، بەسەر ئەوانەدا كە خاوەن عەقڵ و ھۆش، خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمُوا لِلَّهِ ذُلًّا** وشەى

(ما)ى بەكارهيتناوه، هه‌ندىك له زاناينيش گوتوويناوه: وشەى (ما)، (مَنْ) يش ده‌گرته تىو خۆى.

(۲) - ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نهو (خوا)يش، زالى كارزانه.

(الْعَزِيزُ: الْغَالِبُ الَّذِي لَا يُغَالَبُ) نهو زالهى كهس ناتوانى به‌ربه‌ره‌كانتیی بكات، (الْحَكِيمُ: الَّذِي فِي قَوْلِهِ وَفِعْلِهِ حَكِيمٌ)، نهو زاتهى هه‌م قسه‌كهى، هه‌م كرده‌وه‌كهى به‌جییه، له جیى خۆیدایه، خاوه‌ن حيكمه‌ته.

نجا دواى خستنه‌پرووى نهو راستییه، خوا ده‌فه‌رموئى:

(۳) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەى ئەوانەى بپرواتان هیتناوه! لێ‌ده‌دا به‌ دلتیایی پرووى دواندن له‌ نیمانداران و مسولمانانه، واته: ئەى ئەو كه‌سانەى خاوه‌نى ئیمان، ئیمانیش له‌گه‌ڵ درۆو قسه‌ى بێ كرداردا نه‌گونجاوه، نه‌دى چۆن ئیوه هه‌ندىكتان قسه‌یه‌ك ده‌كهن، كرده‌وه‌ى پێ ناكهن! یان قسه‌یه‌ك ده‌كهن له‌ باره‌ى كرده‌وه‌یه‌كه‌وه، كه نه‌تان‌كردوه، هه‌ردووك واتایه‌كه ده‌گرته‌وه.

(۴) - ﴿لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾، بۆچى قسه‌ ده‌كهن و كرده‌وه‌ى پێ ناكهن، یان شتیك كه‌ ده‌لێن، بۆچى كرده‌وه‌ى پێ ناكهن؟ پێشتر گومان: وشەى (لَمْ) له‌ (ل) و (ما الإستفهامية) پێكهاتوه‌ نه‌صلی خۆى (لَمَّا) بووه، واته: (لَأَيُّ شَيْءٍ) له‌به‌رچى؟ ﴿تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾، واته: شتیك ده‌لێن كه‌ كرده‌وه‌ى پێ ناكهن، به‌ چ هۆیه‌ك و له‌به‌ر چ هۆكارێك؟

ئهم ته‌عبیره‌ش دوو واتای هه‌ن:

أ- یان شتیکیان گوتوه‌و به‌لێنیکیان داوه، کاریان پێ نه‌كردوه‌و وه‌فادار نه‌بوون به‌و به‌لێن و په‌یمان‌ه‌وه.

ب- یاخود هه‌واڵیکیان داوه له‌ باره‌ى شتیكه‌وه، كه‌ له‌گه‌ڵ واقیعه‌دا راست نه‌بووه، چ په‌یوه‌ندیی به‌ جه‌نگه‌وه‌ بووبن، چالاکیی سه‌ربازی و جیهادیی، چ په‌یوه‌ندیی به‌ هه‌ر شتیکی دیکه‌وه‌ بووبن.

بیگومان لیره که دهفه رموی: ﴿لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾، له بهرچی شتیک ده لّین که نایکه، یان نه تانکردوه؟ هه رچه نده نه وه پرسیاره، به لّام مه بهست پتی نکوولییکنردنه، واته: مادام خوّتان به بروادار داده تین، نابنی قسه یه که بکه نه کرده وی پنی ناکه، یان: نابنی کرده ویه که نه تانکردوه، باسی بکه نه.

(۵) - ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾، زور بوغزیندراوه له لای خوا، قسه یه که بکه، که کرده وی پنی ناکه، (أَي: كَبُرَ مَقْتًا قَوْلُكُمْ مَا لَا تَفْعَلُونَ)، بوغزیندراویکی گه وره یه له لای خوا، قسه کردنیکتان که کاری پنی ناکه، (المَقْتُ: البُغْضُ الشَّدِيدُ مِمَّا عَنِ اسْمِ الْمَفْعُولِ) وشه ی (مَقْتُ): چاوگه به مانای زور بوغزیندراو، به لّام لیره دای به مانای ناوی بهرکار (اسم مفعول) واته: زور بوغزیندراوه، (ممقوت) و (مقیت)، لیره (مَقْتُ) ده بیته (تمیز) یانی: چ شتیک گه وره یه له بوغزیندراوی دای، له لای خوا، قسه یه که کرده وی پنی نه کری!

تیله به وه ده زانین نه وه قسه کردنه کرده وی پنی نه کراوه، په یوه ندیی به جهنگ و جهاده وه هه بووه، که دواپی خوا دهفه رموی:

(۶) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْنَلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا﴾، به دلنیایی خوا نه وانه ی خوشدهوین به ریز له پتیدا، له پیناویدا ده جهنگن، (صَف) یش بریتیه له کومه لّی شت که پیکه وه ریز کرابن له سه هیلکی یه کسان، به لّام بیگومان لیره دای مه بهست نه وه نیه مسولمانان ریز بن، به لّکو مه بهست پتی ریک و پیک و، لیزانی و مه حکمه یه له کاره که یاندا، که واته: (صَفًا) لیره دای ده بیته حال (أَي: صَافِينَ أَوْ مَصْفُوفِينَ)، (صَف) خوی چاوگه، ننجا یان به مانای ناوی بکه (اسم فاعل) ه، یان به مانای ناوی بهرکار (اسم مفعول) ه، (صَافِينَ) واته: ریزبووان، (مَصْفُوفِينَ) واته: ریزکراوان.

(۷) - ﴿كَانَهُمْ بَيْنَ مَرُصُوسٍ﴾، وهک دیواریکی مه حکمه ی پیکه وه جوّشدراون، تیله به به پتی نه وه رسته ی دواپی، ده زانین نه وه قسانه ی خوا له هه ندیک له مسولمانانی به ره خنه گرتوون، نه وه قسانه په یوه ندیان هه بووه به جهنگ و جهاده وه، چونکه دواپی

دەفەرمۇ: بېگومان خوا ئەوانەى خۆش دەۋىن كە بەرىز لە پىئاۋىدا دەجەنگن، وەك دىۋارىكى مەحكەم و پىكەۋە جۆشدرارو.

(بُئَيَّان) واتە: دىۋار، خانوو، (مَرْصُوص: الْمُتَلَصِّقِ بَعْضُهُ بَعْضُ) واتە: ھەندىكى بە ھەندىكى ۋە پەيۋەست و پىكەۋە چەسپاۋ.

دەبى ئەۋە بزاندرى: لىرەدا مەبەست ئەۋە نىە كە مسۇلمانان پىكەۋە رىز بىن! نا! بەلكو مەبەست ئەۋە يە ۋەك چۆن كۆمەلە شتىك كە رىز دەبن، پىكەۋە گونجاۋ تەبان، مسۇلمانانىش پىۋىستە لە كاتى جەنگ و رۈۋبەروو بوونەۋە، بەرەنگار بوونەۋەى دوژمنانىندا، پىكەۋە رىك و تەباۋ، ھاۋكارو دەستبارگرى يەكدى بن، ھەرۋەھا كە تەشپىھيان دەكات بە دىۋارى پىكەۋە جۆشدرارو، واتە: ۋەك چۆن دىۋارىك خشتەكانى ھەر كامىكىان ئەۋى دىكە مەحكەم دەكات، مسۇلمانانىش پىۋىستە لە كاتى جەنگ و رۈۋبەروو بوونەۋەى دوژمنانىندا، ناۋا مەحكەم و پىكەۋە جۆشدرارو بن، ئەگەرنا مەبەست ئەۋە نىە كە ۋەك دىۋار بن و لەۋى بچەقن! چونكە جەنگ ھالى جىاجىاي ھەن، جارى وايە پىۋىست دەكات ھىرش بەرن، يان پىۋىست دەكات ھەندىك بەۋلادا بىرۆن و ھەندىك بەۋلادا بىرۆن، يان جارى وايە تاكتىكى جەنگىي وا پىۋىست دەكات بكشېنەۋە، بۆ ئەۋەى دوژمن ۋابزانى شكاۋن، دۋايى بۆسەيان بۆ دابندرى و بكمونە بۆسەكەۋە، بەھەر ھال ئەۋە ھەموۋى مەبەست پىنى ماناي پشتى وشەكانە، نەك ماناي رۋالەتى وشەكان مەبەست بىن و، مەبەست ئەۋە بىن: ھەموۋيان رىز بن، چونكە ئەگەر لەم پۆژگارەدا سەربازەكان ھەموۋيان رىز بن، بۆ دوژمن دەبنە نىشانەۋ ھەموۋيان تەخت دەكات! كەۋاتە: مەبەست رىز بوون نىە! مەبەست رىك و پىك بوونە، ھەرۋەھا مەبەست ئەۋە نىە ۋەك دىۋار ھەموۋ پىكەۋە بن، بەلكو مەبەست ئەۋە يە ۋەك چۆن دىۋار قايم و مەحكەمە ئەۋانىش ناۋا پتەۋو مەحكەم بن، بەشەكانى دىۋارىش بەۋە مەحكەمن، ھەر كامىكىان ئەۋى دىكەى گرتۋە، كەۋاتە مسۇلمانانىش دەبى ھەر كامىكىان ھاۋكارو دەستبارگر بى بۆ ئەۋى دىكە.

وشه ی (مرصوص) زانایان چه ند مانایه کیان بو لیکداونه وه:

۱- هه ندیک گوتوو یانه: (أَيُّ الْمَتَلَصِّقِ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ) واته: هه ندیکی به هه ندیکیه وه چه سپاوو لکاوه.

۲- (الطَّيْرِي) گوتوو یه تی: (أَيُّ بُنْيَ الرِّصَاصِ) واته: قورقوشمی پیدا کراوه، چاک مه حکم بووه.

۳- (المِهْرْدُ) گوتوو یه قی: (هُوَ مِنَ رَصَصْتُ الْبِنَاءِ، إِذَا لَانَتْ بَيْنَهُ، وَقَارَبَتْ حَتَّى يَصِيرَ كَقِطْعَةٍ وَاحِدَةٍ)، واته: نه وه له: (رَصَصْتُ الْبِنَاءَ) وه هاتوه، دیواره که م (رَص) کرد یانی: ریکمخست و پیکمه وه نووساندو لیکم وه نیزیک خست، هه تا بوو به یه ک پارچه.

۴- (الفَرَاءُ) گوتوو یه تی: (الْمَرْصُوصُ: مَرْصُوصٌ بِالرِّصَاصِ) واته: قورقوشم و مسی قال کراوه ی پیدا کراوه و، چاک یه کدی گرتوه.

مه سه له ی دووه م:

باسی په خنه و گله یی موسا علیه السلام له گه له که ی، که هه رچه نده ده شزانن پیغه مبهری خوایه، که چی نازاری دده دن! خواش له نه نجامی لادانیانیدا دلی لادان:

خو ا ده فهرموئ: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يُقَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ لِمَ تَقُولُونَ وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

شیکردنه و ی ئه م، ثایه ته، له چوار برگه دا:

(۱) - ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يُقَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ لِمَ تَقُولُونَ﴾ یاد بکه وه! کاتیک موسا به خه لکه که ی گوت: نه ی خه لکه که م! بوچی نازارم دده دن؟ پرووی دواندن بیگومان یه که مجار له پیغه مبهری خوایه، موحه ممه د، دواپی له هه ر که سیکه بشی بدویتی (لِکُلِّ مَنْ يَصْلُحُ لِلْخِطَابِ)، بوچی نازارم دده دن؟ لیته دا ئه مه پرسیار کردنه، به لآم مه به ست پیی په خنه گرتن و نکو و لیلی نکردنه، واته: نه دده وو نازارم بده دن!

(۲) - ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾ له حالیک دا به دنیایی ده شزانن من په وانه کراوی خوام بو لاتان، لیته دا که (قَدْ) چو ته سه ر کرداری ئیستا (فعل المضارع) بو ئه و یه نویوونه و ی زانیاری خه لکه که به وه که پیغه مبهری خوایه، بکه یه نن و نه گه ر فهرمووای: (قَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ)، بیگومان زانیوتانه، وای ده گه یاند که هه ر یه که چار زانیوانه و ته و او و پراوه ته وه، به لآم که ده فهرموئ: ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ﴾ یانی: به دنیایی تیوه به رده و ام ده زانن و زانیارییه که تان له نویوونه وه دایه، که من په وانه کراوی خوام بو لاتان، ماشاء الله ئه م هه موو ورده کارییه، هه ر له فهرمایشتی خوا ده وه شپته وه!

لیته بو یه ده فهرموئ: ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ﴾، چونکه موسا علیه السلام به رده و ام مو عجزه ی بو ها توون و، به رده و ام شتی سه رسو په ینه رو یاساډ له سه رده ستی

مووسا عليه السلام روويانداده، نهك ههر ئهو نو موعجيزه‌يه‌ي خوا به مووسادا بو فيرعه‌ونيه‌كاني ناردن: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ ﴿١٩﴾﴾ الإسراء، به دلتيايي نو نيشانه‌ي پروغمان به مووسادان، به‌لكو بو گه‌لي فيرعه‌ونيش موعجيزه‌ي ديكه بوون و، به‌رده‌وام مووسا عليه السلام بو به‌نوو ئيسراييليش ياسادر (خارق العادة) ي هيتاون، بو وينه:

۱- په‌رينه‌وه‌يان له ده‌رياي سوورو ده‌ريا بو شق بوونيان: ﴿وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ نَظُرُونَ ۖ ﴿٢٠﴾﴾ البقرة.

۲- دوايي: ﴿وَضَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَمَ ۖ ﴿٢١﴾﴾ الأعراف، هه‌ور سيبه‌ري ليكردن له ده‌شتي سينادا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ي زور گه‌رما بووه.

۳- دوايي: ﴿وَإِذْ أَسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضِيبًا ۖ ﴿٢٢﴾﴾ البقرة، له سوورده‌تي (الأعراف) دا ده‌فه‌رموي: ﴿فَأَنبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضِيبًا ۖ ﴿٢٣﴾﴾ الأعراف، كاتيك مووسا داواي ناوي بو گه‌له‌كه‌ي كرد، گوتمان: به‌گوچانه‌كه‌ت له‌و چپايه‌ بده، دواژه سه‌رچاوه‌ي لي ده‌رقولين.

۴- ننج: ﴿وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ ۖ وَالسَّلْوَىٰ ۖ ﴿٢٤﴾﴾ الأعراف، گه‌زوو بالنده‌ي سه‌مانيمان دابه‌زنده سه‌ريان...

كه‌واته: نيشانه‌كاني راستيي مووسا عليه السلام، كه گه‌لي فيرعه‌ون و به‌نوو ئيسراييل بزائن پيغه‌مبه‌ري خوايه، ههر به‌رده‌وام بوون، بويه فه‌رمويه‌تي: ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ ۖ ﴿٢٥﴾﴾، واته: به‌رده‌وام ئيه‌و زانبارييتان په‌يداده‌بي: ﴿إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ ﴿٢٦﴾﴾، كه من ده‌وانه‌كراوي خوام بو لاي ئيه‌و.

۳- ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۖ ﴿٢٧﴾﴾، كه چي كاتيك ته‌وان لايندا، خواش دلي لادان، ياني: كاتيك ته‌وان لايندا له‌و راسته‌ي رتيه‌ي مووسا عليه السلام پيشاني دابوون، لاداني به‌كرده‌وه‌يان، بوو به‌هوي ئه‌وه‌ي دل و ده‌روونيان بگوږدرې و لابدرې، بويه‌ش خوا عليه السلام.

لادانی دلیانی پالداو ته لای خوئی، چونکه به پئی نهو سیستمهی خوا دایناوه، ههر کهسیک له پئی راستی خوا لابdat، خواش دلّه کهی لاده dat.

﴿فَلَمَّا رَأَوْا أَرْعَاقَ اللَّهِ قُلُوبَهُمْ﴾: کاتیک نهوان لایاندا له پئی راست، له پئی خوا، خواش دلی لادان، نه مهش نهوه ده گه به نی که کردهوه خراپه کان، ده به نه هوئی زیاتر له دلدا چه سپینی خراپه و لادان و، تاوان و کوفر، واته: ههروه که چون کردهوه پواله تیبه کان به ره می نیازو مه به ست و هانده ره دهروونی به کان، به هه مان شیوهش: کردهوه پواله تیبه کان کاریکه رییان هه به بو سهر دل و دهروونی مرووف، بو ونه: کهسیک ههر خهریکی دروو غه بهت و، دوو پرووی و بوختان و، قسه هیتان و بردن بی، بیگومان دلّه کهی پر ده بی له شتی خراپ و دلّه کهی پالی پتوه ناوه غه بهت بکات، چونکه کهسیک غه بهت کهسیک ده کات، له دلیدا هه سوودی و کینه هه به، به لام دوایش که بهردهوام بوو له سهر خراپه، نهو خراپه بهش جاریکی دیکه کاریکه ری ده بی له سهر دلی، یانی: (الْعَمَلُ السَّيِّئُ يَكُونُ سَبَبًا لِّتَمَكُّنِ الرَّذَائِلِ فِي النُّفُسِ)، نه مه خو لاصه که به تی: کردهوهی خراپ ده بیته هوئی ریشه داکوتانی هه سلته خراپه کان له دهروونی مروفا.

(٤) - ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾: خواش کومه لی لاده ران راسته پئی ناکات، (فاسق) یانی: ده رچوو، لاده، کهسیک لاده بی له پئی خوا، خوا راسته پئی ناکات، (فاسق) له سهر کیشی (فاعل) ه و، ناوی بکه ر (اسم فاعل) ه واته: لاده، کهسیک بو خوئی لابdat له پئی راست، خوا هیدایه تی نادat، لیره دا (هدی) به مانای رینمایی نیه، چونکه خوا رینمایی کردوون و، نهوان له رینه راسته کهی خوا لایانداوه، (فاسق) واته: لاده، که ده بی رتیه کی راست بوو بی و، پیشانی درابن و لهو رتیه راسته ی لادابن، نجا پئی ده گوتری: (فاسق)، ده بی ورد له فهرمایشته کهی خوا تیبگه یین، که واته: (لَا يَهْدِي) به مانای: (رینمایی ناکات) نیه، چونکه خوا رینمایی کردوون و له رینمایی کهی لایانداوه، نه دی (لَا يَهْدِي) یانی: چی؟ یانی: به نامانج ناگه به نی، راسته پئی ناکات، نجا نایا کهسیک

لە پۈتۈ پاست لادىت، چۆن بە ئامانچ دەگات؟ وەك سەعدى شىرازىي لە قسەيە كيدا دەئى: (مَن نَدِيدِم هِيچكس از راه راست گم شَدَد)، هېچ كەسم نەديوھ لە پۈتۈ پاست ون بې، بە پۈتۈ پاستا بړۆ، ون نابى، بە كوئىرە پۈياندا بړۆ، ون دەبى، بە پۈچكەو كوئىرە پۈياندا سەرت ليدەشيو، بەلام بە پۈتۈ پاستا بە راستە پۈ دا، بە شەقامە پۈدا، كە ديارە زۆر كوتراوھتەوھو خەلكى پۈدا ھاتوھو چووھ، بۆيە بۆتە شەقامە پۈ، ون نابى و ھەمەن دەتگەيەننى بە ئاوەدانىيەك و بە ئامانچىك.

چۆنىەتتى ئازاردانى گەلەكەي موسا عليه السلام بۆي

ئىرەدا پىسارىك دېتە گۆرۈ: موسا عليه السلام كە دەفەرمۇي: ﴿لَمْ تُؤَدُّنِي﴾
 بۇچى ئازارم دەدەن؟ ئايا ئازاردانەكەيان چۆن و چى بوو؟ ئىرەدا خوا پرونى
 نەكردۆتەو، بەلەم لە بەسەرھاتى موسا عليه السلام لەگەل گەلەكەي، بەنوو ئىسپرائىلدا،
 ديارە چۆنيان ئازارداو، لە سوورەتى (البقرة) دا خوا زۆرى باس كردو، بۆ وئە:
 ۱- كە دەفەرمۇي: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً ۖ﴾
 ياد بکەنەو! كاتىك گوتتان^(۱): ئەي موسا! بۆ ناھىنين تاكو خوامان پىشان
 نەدەي و بە ئاشكرا نەيىنين.

۲- كە دەفەرمۇي: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعْ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ
 لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقَلِهَا وَفِشَافِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا ۖ﴾
 كاتىك گوتتان: ئەي موسا! تېمە خو راناگرين لەسەر يەك جۆرە خواردن، ئىجا بۆمان
 لە پرورەدگار ت وەپارى، لەوہى زەوى دەپروئى پاقلەو خەيارو تروزي و سىرو
 نىسكەكەيمان بۆ دەربىنى...

۳- كاتىك لە نىو بەنى ئىسپرائىلدا كوزراويك دەكوژرى و، نازانن بكوژەكەي كئىە،
 موسا عليه السلام پىيان دەفەرمۇي: مانگايەك سەرپىر، دەلئىن: گالتەمان پى دەكەي؟
 نەوئىش دەلئىن: پەنا بە خوا دەگرم كە گالتەتان پىبەكم: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ
 إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۚ قَالُوا أَنْتَ خَدَّائُنَا ۙ هُزُوا ۚ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾
 ۶۷ البقرة، لە جياتى ئەوہى يەكسەر بچن مانگايەك سەرپىر و فەرمانەكەي موسا
 جىبەجى بکەن، ھەلبەتە پىشتىر پىيگوتوون ھىكمەتەكەي چىيە، پىيگوتوون: مانگايەك
 سەرپىر و ئەندامىكى ئەو مانگا سەرپراوہ لەو جەنازەيە بدەن، بە فەرمانى خوا وەك

موعجیزەدەك بۇ مووسا، زیندوو دەپتەو، دەل: فلانكەس كوشتمى! كەچى لە جىياتى ئەوۋى فەرمانەكە جىيەجى بكەن، گوتيان: نىجا مانگايەكە چۆن بى؟ گوتى: دەبىن مانگايەكە نە پىر بى، نە زۆر كەم تەمەن بى، مام نىۋەندىي بى، ئەگەر پىشى سەريان بىريايە، پىۋىستى بەو قەيدو ۋەسفە نەدەكرد، نىجا نايە پەنگى چۆن بى؟ پەنگەكەشى بۇ دىارىيكردن، كە زەردىكى تۇخى دلخۆشكەر بى بۇ بىنەرانى، دووبارە پىسيان: چۆن بى، بۇمان پروونىكەو، لىمان تىكەل بوو، نىجا دووبارە مووسا گوتى: نە جووتى كىردىن و، نە ئاۋى لە ناعوور دەرھىتابى و، ھىچ پەلەي دىكەي تىدا نەبى و، زەردىكى صاف بى ... ھتد.

۴- ھەلوپىستىكى دىكەي نازار دەريان بۇ مووسا **عَلَيْهِ** ئەوۋەي كە لە ھەوت ئايەتەكەي سوورەتى (المائدة)، (۲۰ - ۲۶) دا خراۋتە پروو: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَنْقُورُ أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَءَاتَاكُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَنْقُورُ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمَقْدَسَةَ الَّتِي كُتِبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾** قَالُوا يَمْوَسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَنْدَحُهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَلِ اللَّهُ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَمْوَسَى إِنَّا لَنَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ المائدة، پوختهكەي ئەوۋەي كە مووسا **عَلَيْهِ** دەفەرموتى: بچنە ئەو سەرزەمىنەوۋى خوا بۆى دىارىيكردوون، برو بىانوان دىننەو، دوايى دەلئىن: ئەي مووسا! خوت و پەرۋەردگار ت بچن بچەنگن، تىمە دانىشتووين، ئەگەر تەواو بوون، نىجا تىمەش دىين، مووساش **عَلَيْهِ** زۆر بىزارو توۋرەو نارەھەت دەبى: **قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾** المائدة، گوتى: پەرۋەردگارم! من تەنيا خۆم و برايهكەمم بە دەستە (ھارۋونى بىرام)، نىجا تىمەو ئەو كۆمەلە لادەرە لىك جىيا بکەو، نىجا خواش دەفەرموتى: **قَالَ فَإِنَّمَا عُحْرَمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَنْبُهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ**

عَلَى الْفَوْرِ الْفَيْفِكَ ﴿١٦﴾ المائدة، (خو) فەرمووی: چل سأل لیان قەدەغەیه بچنە ئەو سەرزمینەوێ بۆیان دیارییکراوە، دەبێ لەسەر زەویدا هەر بە سەرگەردانیی و سەراسیمەیی بخولێنەو (لە سزای ئەویدا) و، خەفەتی زۆر لە کۆمەڵی لا دەران مەخۆ. واتە: تا ئەو جیلە سەرپنجییکارو یاخییە کۆتاییان دی و جیلیکی تازە پێدەگەن، نەجا ئەوان ئەو شەپەفەیان دەبێ ئەو سەرزمینەیی بۆیان دیارییکراوە، بەدەستیەو بەگرن^(۱).

کەواتە: بەنوو نیسرائیل بە زۆر شیوە مووسایان ئەزیزەتداووە، پێغەمبەرێ خاتەم ﷺ جاری وایە دڵی خۆی داووتەو، بە ئەو هەموو ئەزیزەت و نازەحەتیەیی مووسا ﷺ دیوێتی، فەرموویەتی: [يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَىٰ قَدْ أَذْيَبَ بِكُتُبٍ مِّنْ هَذَا فَصَيَّرَ] (أخرجه أحمد: ۳۶۰۸، والبخاري: ۲۹۸۱، ومسلم: ۱۰۶۲، وابن حبان: ۴۸۲۹) واتە: خوا بەزەیی بە مووسادا بێتەو، بە زیاتر لەو (کە من ئەزیزەت دەدرێم)، ئەزیزەتدراو ئارامی گرت.

هەر وەها لە سوورەتی (الأحزاب) دا خوا دەفەرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ ءَاذُوا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجْهًا ۝٦﴾ (الأحزاب، واتە: ئەو ئەوانەیی بپرواتان هێناو! وەک کە ساتیک مەبێ کە مووسایان ئازارد، خواش لەوێ گوتیان پاکیی و دووری وی دەرخواست و، لە لای خواش پێگەدارو بەرێز بوو.

کە لە تەفسیری سوورەتی (الأحزاب) دا، بەسەرھاتە کێمان هێناو و کورتەکەیی ئەوێ: مووسا ﷺ عەدەتی وابوو کە خۆی دەشۆرد، خۆی پووت نەدەکردەو، پووشاکەکانی هەموو دانەدەنا، گوتیان: دیارە مووسا عەیبیک لە جەستەیدا هەبە! هەندیک گوتووایانە: قوڕە، هەندیک گوتووایانە: بەلەکە، یان عەیبیک

(۱) ئەو حەوت نایەتانی سوورەتی (المائدة) مان کە خۆپێندەو، لە تەفسیری سوورەتی (المائدة) دا بە تەفصیل تەفسیر کردوون.

دیکەى ھەيە، دوايى خواى مۆتەعال دۆختىكى واى ھىتايە پيش، كە دەربكەوتى
 مووسا ئەو عەيبەي نىە، واتە: مووسا لە زۆر ڕووەو ھەزىەتدراو، بۆيەش
 دەفەرموتى: ﴿يَقَوْمِ لِمَ تُوذُّونَنِي﴾، ئەي گەلەكەم! ئەي خەلكەكەم! بۆچی
 ئەزىەتم دەدەن؟ ﴿وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾، كە بەردەواميش
 دەزانن من ڕەوانەكراوى خواى بۆ لاى ئىو، ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾، ئنجا
 كاتىك لاياندا، خواش دلى لادان، ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾، خواش كۆمەلى
 لادەران راستە ڕى ناكات و بە ئامانج ناگەيەنى.

شايانى باسە: لىرەدا خوا ﷻ وشەي بەنوو ئىسرائىلى بەكارنەھىناو، ھەر
 دەفەرموتى: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَقَوْمِ﴾، چونكە دواى مووسا ﷺ بەنوو
 ئىسرائىل ئەو ناوھيان وەرگرتو، ئەگەرنا گەلەكەي مووساش ھەر وەچەي
 يەعقوب ﷺ بوون و بەنوو ئىسرائىل بوون، بەلام لە سەردەمي مووسادا
 ھەك گەلي مووسا ناسراون و، ئنجا لە دواى مووساوە ﷺ زياتر ئەو ناو ھوتە
 ناوونيشانيان واتە: بەنوو ئىسرائىل.

مەسەلەى سىيەم:

عیسای كۆرى مەرىيەمىش عليه السلام (خوالە مەرىيەمىش پازى بىن)، دواى ئەوھى بەنگە پۈشنەكانى بۆگەلەكەى ھىنان و، بەگەلەكەى خۆى، بەنوو ئىسرائىلى راگەيانە كە پىغەمبەرى خوايە بۆ لايان و، تەورات بە راست دادەنى و، موژدەى ھاتنى پىغەمبەرىكى كۆتايىشيان پىدەدات، كە ناوى ئەحمەدە، بە جادوويان دانال:

خوالە دەفەرموى: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

شىكردنەوھى ئەم ئايەتە، لە پىنچ بىرگەدا:

(۱) - وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، يادىش بکەوھ! كاتىك عیسای كۆرى مەرىم گوتى: ئەى وەچەى ئىسرائىل! من پەوانەكراوى خوام بۆ لاتان.

كە دەفەرموى: بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ، ئەى وەچەى ئىسرائىل! ئەى پۆلەكانى ئىسرائىل! يانى: پۆلەكانى كە لە يەعقوبەوھە ھاتوون، كە ئەو دوازە تىرەو ھۆزەن، لە دوازە كۆرەكانى يەعقوبەوھە ھاتوون، عىساش تەنبا بۆ لای وان ئىبرا بوو، نەك بە گەشتى بۆ مروفايەتى، وەك نەسرانىيەكان لاف لى دەدەن.

(۲) - مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ، بە راستدانەرى ئەو تەوراتەم كە لە پىش دەستى منەوھە بوو، واتە: تەورات بە راست دەزانم و پىئەوھە پابەندم.

(۳) - وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ، ھەرۈھە موژدەدەرىشم بە پىغەمبەرىك لە دواى من دى ناوى ئەحمەدە، (من بعدى) خويندراويشەتەوھ: (من بعدى) اسْمُهُ أَحْمَد، واتە: ھەم بە زەنە (سكون)، ھەم بە سەر (فتحة)ش، يانى: (ى) (من بعدى) فەتھەى بچىتە سەر.

(التبشير: الإخبارُ بِحَادِثٍ يَسُرُّ)، (تبشیر) بریتیه له هه والدان به رووداوێک مرۆف دَلْخَوُش بکات.

﴿أَسْمَاءُ أَحْمَدُ﴾، ناوی ئەحمەدە، وشەى (أحمد) دوو واتای هەن:

أ- (يَحْمَدُ اللَّهَ كَثِيرًا)، زۆر ستایشکەرە بۆ خوا، زۆر ستایشی خوا دەکات.

ب- (يَحْمَدُهُ النَّاسُ كَثِيرًا)، خەلک زۆر ستایشی دەکەن.

هەردوو واتاکەى هەن.

له باره‌ى ناوى ئەحمەدەوه که به‌کێکە له ناوه‌کانى پێغه‌مبه‌رى خاتهم ﷺ، له فه‌رمابشتیکیدا فه‌رموو‌یه‌تى: {إِنِّ لِىَ أَسْمَاءُ أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِى يُحْمَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِى، وَأَنَا الْمَاحِى الَّذِى يَمْحُو اللَّهُ تَعَالَى بِي الْكُفْرَ، وَأَنَا الْعَاقِبُ الَّذِى لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ} (أخرجه البخاري: ۳۵۳۲، ۴۸۹۶، ومسلم: ۲۳۵۴، والنسائي: ۶۱۰).

واته: من چەند ناویکم هەن: من موحه‌ممەد و، من ئەحمەد و، من حاشیرم ئەو کەسەى خوا خەلک کۆ دەکاته‌وه به‌ دواى منه‌وه، {حاشر} یانى: کۆکەرەوه، له‌به‌ر ئەوه‌ى خوا خەلک به‌ دواى پێغه‌مبه‌رى خوادا ﷺ کۆ دەکاته‌وه، دواى ئەوه‌ى پێغه‌مبه‌رى خوا موحه‌ممەد ﷺ تکا له‌ لای خوا دەکات و، خواش دەست دەکات به‌ ئێرسینه‌وه‌وه، سزاو پاداشتی خەلک، هه‌روه‌ها به‌کێک له‌ ناوه‌کانم ماحیه، {ماحی} واته: س‌پ‌ره‌وه‌وه، کۆژینه‌ره‌وه‌وه لابه‌ر، که خوا کوفرم پێ دەس‌پ‌رت‌ه‌وه‌وه پێ لاده‌بات، به‌کێک له‌ ناوه‌کانیشم عاقبه، {عاقب}‌یش ئەو کەس‌یه‌ له‌ دواى وى ه‌یچ پێغه‌مبه‌رێک نیه، {عاقب} واته: به‌دوادا‌هات‌وو.

وشەى (أحمد)‌یش: {عَلَّمَ مَنْقُولٌ مِنَ الصُّفَّةِ، أَصْلُهُ أَحْمَدُ، مِثْلُ أَجْمَلٍ}، (أحمد) واته: ستایشکەرتر یان ستایشکراوتر، وه‌ک {أَفْضَلُ} باشتر، له‌سه‌ر کیشی سیفه‌ته‌، به‌لام دوا‌یی نه‌قل کراوه‌وه کراوه به‌ ناوى {عَلَّمَ}، وه‌ک {أَجْمَلُ} جوانتر.

(أحمد) یش دوو واتای ههن:

أ- (مُبَالَغَةً مِنَ الْفَاعِلِ: أَيِ أَكْثَرَ حَمْدًا لِلَّهِ مِنْ غَيْرِهِ)، واته: زیدە پڕۆییە له بکهردا، له جگه له خۆی زیاتر ستایشی خوا دهکات و ستایشکەرە بۆ خوا.

ب- (مُبَالَغَةً مِنَ الْمَفْعُولِ: أَيِ يُحَمِّدُ مَا فِيهِ مِنْ خَصَالِ الْخَيْرِ أَكْثَرَ مِمَّا يُحَمِّدُ غَيْرَهُ)، زیدە پڕۆییە له بهرکاردا، واته: به هۆی ئەو سیفەتە باشانەوێ تێیدان، ستایش دهکرتی زیاتر لهوێ جگه له خۆی ستایش دهکرتی.

هەر بۆیه که عیسا عليه السلام دهفهرموی: وَمُبَشِّرًا رَسُولًا يُبَيِّنُ مِنْ بَعْدِي أُمَّةً أَحْمَدُ، موزدهدهریشم به پێغه مبهریک له دواى من دى، ناوی ئەحمەدە، دهگونجی (أحمد): (اسم تفضيل) بن، واته: ئەو له من زیاتر ستایشی خوا دهکات، یاخود: ئەو له من ستایشکراوتره، به دلتیاییش پێغه مبهری خاتەم ﷺ سهروهەری پێغه مبهرانە (صهلات و سهلامی خوا له سهەر هه موویان بێ).

(٦) - فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ، کاتیکی به لگه پڕۆشنه کانی بۆ هێنان.

(٧) - قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ، گوتهیان: ئەوه جادوو به کی تاشکرا به، یانی: ئەو به لگه پڕۆشنه جادوون، خوێندراویشه تهوه: (قَالُوا هَذَا سَاحِرٌ مُبِينٌ) واته: ئەم عیسا به جادوو کهه ریکی تاشکراو پوونه.

لێره دا پتۆسته ئەوه بزاین: که عیسا عليه السلام به بهنوو ئیسرا ئیلی گوتهوه: ئەو تهو پاتهی له پیش دهستی مندا بووه، به راستی داده ئیتم، ئەمهش ئەوه ناگهیه ئی که عیسا هیچ دهستکاریی تهو پاتی نه کردوه، چونکه له چه ند شو ئی ئیکی قورباندا هاتوه، که عیسا هه ندیک یاسای له تهو پاتدا گو ئیون، بێگومان به فه رمانی خوا ﷻ، چونکه هه ندیک له یاسا به کانی تهو پات، وهک سزادان بوون بۆ گه لی جووله که، ئنجا کاتیکی عیسا عليه السلام هاتوه، هه ندیک لهو یاساو هوکمانه ی وهک سزادان بوون بۆ گه لی جووله که، تهوانه ی له سه ر لابر دوون، وهک ده فه رموی:

﴿وَمَصَدَقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَتِمُّوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝﴾^{۱۰۰} آل عمران، واتە: بە راستدانەری
 ئەو تەووراتەم کە لە پێش منەووە بوو، (هاتوو شەم) تاكو هەندیک لەو شتەنە
 لێتان قەدەغە کراوە، بۆتان پەوا بکەمەو، (بە هۆی تاوان و لادانیکەووە هەندیک
 شتتان لێ قەدەغە کراوە لە پابردوودا، من ئەو قەدەغە کراوانە لادەبەم)، لە
 پەروەردگارێشتانەووە بە لکەو نیشانە یەکم بۆ هێناون، ئنجا پارێز لە خوا بکەن و
 فەرمانبەریم بۆ بکەن.

لە چەند شوێنێکدا خوای بەرز ئەو راستییە ی راگەیانداوە کە عیسا عليه السلام
 هەموارکردنەووەی کردووە لە هەندیک لە یاساکانی تەوراتدا، ئەگەرنا پابەند بوو
 بە هەموویەو، بە لām تەوراتە ئەصڵییە کە هەتا ئەو کاتە پارێزراو بوو، بە لām
 هەندیک هەلەو پەلە کە کاتی خوێ گەلی جوولە کە بوویان، خوای کاربەجێ
 سزای داو و ئەو سزایانەش لە تەوراتدا بوون، عیسا عليه السلام ئەو سزایانە ی لە سەر
 لابردوون، لەبەر ئەوەی لە حالەتێکی هەلاوێردراو و دیارییکراودا، ئەو سزایانە
 بە سەر ئەو گەلەدا فەرز کراون و، لە حالەتی ئاساییدا پابەندیان پێوە ناکرێتەو.

کورتە باسیک له باره‌ی موزده‌دانی عیسا عليه السلام

به هاتنی موحه‌ممهد صلى الله عليه وسلم

له‌به‌ر تیشکی نه‌و ئایه‌ته‌ موباره‌که‌دا، که خوا صلى الله عليه وسلم ده‌فه‌رموی: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ بَنُو إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ، کورتە باسیک له‌ سنی برکه‌دا ده‌خه‌ینه‌پوو:

برگه‌ی یه‌که‌م: چه‌ند قسه‌یه‌ک ده‌خوازینه‌وه له‌ (فخرالدین الرازی) خاوه‌نی ته‌فسیری (مفاتیح الغیب) یان (التفسیر الکبیر)^(۱)، فه‌خره‌ددینی پازیش له‌ سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچییدا ژیاوه، بۆیه‌ش نه‌و قسانه‌ له‌و ده‌خوازینه‌وه، چونکه‌ نه‌و له‌ پۆژگاری خۆیدا واته‌: له‌ سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچییدا، ده‌وری هه‌شتسه‌د (۸۰۰) سآل له‌مه‌و پیش، له‌ ئینجیله‌کانه‌وه، به‌ تایه‌ت له‌ ئینجیلی (یوحنا) وه‌ چه‌ند قسه‌یه‌ک دینن، بێگومان ئینجیله‌کانی هه‌وتسه‌د، هه‌شتسه‌د سآل له‌مه‌و پیش که‌متر ده‌ستکاری کران، وه‌ک نه‌م پۆژگاره‌ی ئیستای ئیمه‌، نه‌گه‌رنا له‌ ته‌فسیره‌کانی دیکه‌شدا، که‌م و زۆر نه‌و قسانه‌ نه‌قل کران، ئیمه‌ چه‌ند قسه‌یه‌ک له‌ (فخرالدین الرازی) یه‌وه‌ دینن که‌ نه‌ویش ناوی ئینجیله‌که‌و ژماره‌ی (إصحاح) هه‌که‌ش (هی نه‌و ئینجیله‌) دینن، دوایش له‌ ئینجیله‌کانی که‌ ئیستا له‌به‌ر ده‌ستدان هه‌ندیک قسه‌یان لێوه‌ دینن و، ئنجا به‌راوردیان ده‌که‌ین:

(الرازی) له‌ ئینجیلی (یوحنا) له‌ هه‌ر سێک (إصحاح)ی (۱۴ و ۱۵ و ۱۶) چوار قسه‌ی لێ خواستونه‌وه:

۱- له ٲینجیلی (یوحنا) دا هاتوه، له سهر زمانی عیسا علیه السلام که گوتوویه تی: (وَأَنَا أَطْلُبُ
لَكُمْ إِلَى أَبِي، حَتَّى يَمْنَحَكُمْ وَيُعْطِيَكُمْ الْفَارْقَلِيطَ حَتَّى يَكُونَ مَعَكُمْ إِلَى الْأَبَدِ، وَالْفَارْقَلِيطُ هُوَ
رُوحُ الْحَقِّ وَالْيَقِينِ)^(۱).

به ٲئی ٲم دهقه عیسا علیه السلام به خه لکه که ی خوئی ده لئی: من داوا له بایم
ده که م، (له ٲینجیله کانداه و شهی (آب) به مانای خوای پهروه ردگار به کارهاتوه،
واته: داوا له پهروه ردگارم ده که م، که (فَارْقَلِيطُ) تان بداتی و ٲیتان بیه خشی،
تاکو بو هه تا هه تایه به رده و ام له که لٲان بی، (فَارْقَلِيطُ) یش بریتیه له رووحی
هه ٲیکی چه سپاو.

۲- هر له ٲینجیلی (یوحنا) دا هاتوه: (وَأَمَّا الْفَارْقَلِيطُ رُوحُ الْقُدُسِ يَرْسَلُهُ أَبِي بِاسْمِي،
وَيُعَلِّمُكُمْ وَيَمْنَحُكُمْ جَمِيعَ الْأَشْيَاءِ، وَهُوَ يَذْكُرُكُمْ مَا قُلْتُمْ لَكُمْ)^(۲).

واته: به لآم (فَارْقَلِيطُ) رووحی پاکي بایم به ناوی منه وه ده ٲیٲری و، ٲیٲرتان
ده کات و هه موو شٲیکٲتان ٲی ده به خشی، ٲه وهش که من بوٲان باس ده که م،
ٲهو بیرتان دٲیٲته وه.

که ده لئی: (يُرْسَلُهُ أَبِي) واته: پهروه ردگارم ده ٲیٲری، (بِاسْمِي) واته: به هه مان
سیفه تی من، وهک ٲیغه مبه ر.

۳- هر له ٲینجیلی (یوحنا) هاتوه، گوايه عیسا علیه السلام گوتوویه تی: (وَلَكِنْ أَقُولُ لَكُمْ
الآن حَقًّا يَقِينًا، انْطَلِقِي عَنْكُمْ خَيْرَ لَكُمْ، فَإِنْ لَمْ أَنْطَلِقْ عَنْكُمْ إِلَى أَبِي لَمْ يَأْتِكُمُ الْفَارْقَلِيطُ،
وَإِنْ انْطَلَقْتُ أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكُمْ، فَإِذَا جَاءَ هُوَ يَقِيدُ أَهْلَ الْعَالَمِ، وَيَذِيهِمْ وَيَمْنَحُهُمْ، وَيُوقِفُهُمْ عَلَى
الْخَطِيئَةِ وَالْبِرِّ وَالِدِينِ)^(۳).

(۱) اصحاح: ۱۴.

(۲) اصحاح: ۱۵.

(۳) اصحاح: ۱۶.

واتە: مَن تَستاهُ قِيسَتُهُ جِئِي دُنْيَايَتَانِ پَتِي دَه لَئِم، رَؤِشَتَنِي مَن (كە بە جِئَتَانِ بَهِئَلَم، نەم دُنْيَايە بە جِئَنهَيْلَم)، باشتَرە بۆ تِئو، نەگەر مَن نە پَرۆم بۆ لای بابم (واتە: بۆ لای خَوای بَتِي وِئَنه)، (فَارْقَلِيطُ) نايەت بۆ لاتان، بە لَام نەگەر رَؤِشَتَم بۆ لاتانی دَه نَئِرم، (بە هَوِي رَؤِشَتَنِي مَنه وە نەو دِي، تَنجَا هەر کاتِیک نەو هات)، نەو هەموو دُنْیا بە هَره مەند دَه کات و، هەموو دُنْیا مەلکە چ دَه کات و پَتِیان دەبە خَشِي و، دَه یان وە سَتِئِن لَ سەر گوناھو لَ سەر چاکەو، لَ سەر مەلکە چِئِي.

(واتە: هەموو شَتِکیان، خَیرو شەرو دینداری، فِئری هەموو دُنْیا دَه کات).

۴- دِسان لَ ئِنجِیلی (یوحنا) دا گوايە عِيسَا (عَلَيْهِ السَّلَام) گوتوو یە تَی: (فَإِنْ لِي كَلَامًا كَثِيرًا أُريدُ أَنْ أَقولَهُ لَکُم، وَلَکِن لَا تَقْدِرُونَ عَلٰی قَبولِهِ وَالِإِحْتِفَافُ بِهِ، وَلَکِن إِذَا جَاءَ رُوحُ الْحَقِّ إِلَیْکُم یَلْهَکُم وَیُؤِیْدُکُم بِجَمِیعِ الْحَقِّ، لِأَنَّهُ لَیْسَ یَتَکَلَّمُ بِدَعَاةٍ مِّن تَلَقَّاءِ نَفْسِهِ)^(۱).

واتە: تَستاهُ قِيسَتُهُ کِی زۆرم هە یە دَه مەوِي بۆ تَانِي بَلِئِم، بە لَام ناتوانن لَئِمِي وە رِبگرن و، ناتوانن بَیاریزن، بە لَام هەر کات رَووحی هەق هات بۆ لاتان، (کە (فَارْقَلِيطُ) ه)، فِئرتان دَه کات و بە هەموو هەق پَشتگِیری تان دَه کات، چونکە نەو بە داھِئراو و لَ لایەن خَوِیەو قسە ناکات.

نەمە هەمان چەمک و واتای نەو نایەتە موبارەکە یە کە دَه فەر مَوِي: وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (۲) النجم، لَ ئارەزو وەو قسە ناکات.

برگە ی دووهم: وشە ی (فَارْقَلِيطُ)، یانی چی؟ کە عِيسَا (عَلَيْهِ السَّلَام) دَه لَی: لَ دَوای مَن دِي، نەگەر مَن نە پَرۆم و دُنْیا بە جِئَنهَيْلَم (فَارْقَلِيطُ) نايەت، (فَارْقَلِيطُ) یش کە هات دِین فِئری هەموو دُنْیا دَه کات و، نەو بۆ هەمیشەو بە رەدەوام لَگە لَتان دەبَت، نەک وەک مَن بۆ قَوْنَاغِئِکی دِیارییکراو پە یامە کە ی بۆ کۆمە لَگایە کِی دِیارییکراو بَتِي، با بزانین (فَارْقَلِيطُ) یانی چی؟

ھەموو تەفسیرەکان ئەو دەین، بەلام من بە تایبەت لە (التحریر والتنوير)^(۱) ی (محمد الطاهر بن عاشور)، ھەروەھا تەفسیری (مونه)^(۲)، ئەوانە وردەکاری زیاتر دەین، ھێنام

وشە (فَارْقَلِيطُ) کە لە ھەمان ئەو ئینجیلە، لە سالی (۱۸۴۸ز) دا لە لێدەر، لە چاپخانە (ویلیام و طس) چاپکراوە، بە پێی قسە (التحریر والتنوير)، بەلام تەفسیری (مونه) دەڵێ: ئەو ئینجیلە لە سالی (۱۸۵۷ز) واتە: دە سالیکیان بەینە^(۳)، ئەویش ھەر دەڵێ: لە لێدەر لە چاپخانە (ویلیام و طس) دا ھاتو، واتە: تاكو ئەو کاتەش وشە (فَارْقَلِيطُ) لە ئینجیلەکاندا ھەبوو.

بەسپۆران گوتووین: وشە (فَارْقَلِيطُ) لە ئەصدا (پارقلیطا) یە، بە مانای (المُعْزِي) دلدەرەو، یان مۆژدەرەو دڵخۆشکەر، بەلام ئەصلى (پارقلیطا) (پیرکلتۆس) دە، کە لە زمانى یۆنانیدا بە مانای کەسیکی ستایشکراو، واتە: (أحمد) و (محمد) دێ، بەلام دوایی (پیرکلتۆس) گۆردراوە بۆ (پاراکلتۆس)، کە (پاراکلتۆس) مانایە کە دەبێتە دڵخۆشکەر دلدەرەو، یانی: (المُبَشِّرُ والمُعْزِي)، نایا بۆچی ئەو گۆرانکارییەیان کردووە (پیرکلتۆس) یان گۆریو بۆ (پاراکلتۆس)؟ دەڵێن: (پیرکلتۆس) یانی: ستایشکراو، ھەر رێک مانای (أحمد) و (محمد) دە، بەلام (پاراکلتۆس) یانی: دلدەرەو دڵخۆشکەر، ئنجا بۆیە ئەو گۆرانکارییە کراوە، تاكو پێ ئەو بگیری کە وشە (پیرکلتۆس)، -- کە بە عەرەبی نووسیویانە: (پارقلیطا) -- مانای وشە (أحمد) و (محمد) بگەین، و سەرەنجام قسە کە عیسا عليه السلام وای لێبێتووە کە لە دواى من ئەحمەد موحەممەد دێ، کە زۆر ستایشکراو، یاخود زۆر ستایشی خواکار، چونکە پێشتر گومان: ھەر کام لە ئەحمەد موحەممەد، ھەم بە مانای ستایشکراو، ھەم بە مانای زۆر ستایشی خواکار، دێن.

(۱) ج ۱۱، ۲۸، ص ۱۸۵.

(۲) ج ۲۴، ص ۷۵.

(۳) وایبێتە چی چاپەکانیان ھى یە کەم و دوو ھم بن.

كەواتە: تاكو سالى (۱۸۴۸ز) يان (۱۸۵۷ز)، لەو ئىنجىلانەدا كە لە لەندەن لە چاپخانەى (ويليام وىلىس) چاپكارون، ئەو وشەىە ھەبوو، دواىى نە (پارقلېطا) ماوھو، نە (پاراكتۆس) ماوھو، نە (پىركلتۆس) ماوھ كە ئەصلى وشەكەىە لە يۆنانىيدا، بەلكو وشەكەيان گۆرپوھ بە: (المُعْزِي) و (المُبْشَر).

برگەى سىيەم: دەقى ئەوھى لە ئىنجىلەكانى ئىستادا ھەىە:

ئەو ئىنجىلانەى لە ئىستادا ھەن، كە من لەبەردەستەن، بۆ وئە: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس: ط ۲۰۰۲ م)، (العهد الجديد، إنجيل يوحنا: إصحاح ۱۴، ۱۵، ۱۶، ص ۲۲۲۲-۲۲۲۷)، من دەقى ھەر سىك ئىصحاحەكان دىنەم، لەگەل ژمارەى ئايەتەكانىش، (ژمارەى برگەكان)، كە ئىمە بە ئايەتيان ناو دەبەىن.

۱- لە (إصحاح: ۱۴) لە (ئىنجىلى يوحنا)، لە ژۇر ناوونىشانى: (الوعد بالروح القدس) گفتەن بە گيانى پىرۆز، كە ھەر لە خۆوھ ئەو ناوو نىشانەيان بۆ داناوھ، گواىە عىسا گوتوويەتى: (روح القدس) دىق لە دواى من، بۆ ئەوھى پى بگرن لەوھى بلىن: موھەممەد ﷺ دىق، ئەمەش گەورەترىن لادان (تحريف) گۆرانكارىيە، چونكە عىسا ﷺ باسى (روح القدس)ى ھەر نەكردوھ.

ئىجا با تەماشايەكەىن:

۲- لە ئايەتى (۱۴)دا دەلتى: (إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونِي فَاَعْمَلُوا بِوَصَايَايَ)، (ئەى نەصرانىيەكان!) نەگەر مەتان خۆشدەوئى، كار بە نامۆزگارىيەكانى من بكەن.

۳- لە ئايەتى (۱۵)دا دەلتى: (وَسَوْفَ أَطْلُبُ مِنَ الْآبِ أَنْ يُعْطِيَكُمْ مُعِينًا آخَرَ يَنْقَى مَعَكُمْ إِلَى الْآبِ) لە بابم (واتە: لە پەرورەدگارم) داوا دەكەم كە ھاوکارىكى دىكەتان پى بىبەخشى، كە ھەتا ھەتايەو بەردەوام لەگەلتان پەيتىتەوھ.

پىشى (فَارْقَلِيطُ) ستايشكارو ستايشكارو، بوو، دواىى گۆرپويانە بۆ (مُعْزِي) دلخۆشكەر، دلدەرەوھ، دواىى گۆرپويانە بۆ (مُعِين) ھاوکار!

بەلام ئىستاش ديسان نەمە ئەو ھەر دەگەينى كە عيسا ﷺ موژدەى داو ە ھاتنى موھەممەد ﷺ چونكە دەلى: ھاوكارىكى دىكە تاكو ئەبەد لەگەلتان دەمىننەو، تاكو دنيا دنيايە، (واتە: لە دواى وى ھىچ پىغەمبەرى دىكە نايەت، ھەر ئەو لەگەلتان دەبن خۆى و پەيامەكەى، بەردەوام دەبن، ئنجا ئەمەش رىك بەسەر پىغەمبەر موھەممەددا ﷺ دەچەسپى).

ئنجا خەلك بۆى ھەيە بېرسن: ئايا (روح القدس) كىيەو، لە كوئىەو، چۆن ھاوكارمان بوو؟ ئەو ەى ھەيە بەس موھەممەدو ﷺ دوا پەيامى خوايە كە ئەو ەيناويەتى.

۴- ھەر لە ھەمان (إصحاح: ۱۴) ئايەتى (۲۹) دا ھاتو: (هَٰذَا قَدْ أَخْبَرْتَكُمْ بِالْأَمْرِ قَبْلَ حُدُوثِهِ حَتَّىٰ مَتَىٰ حَدَّثَ، تَوَمُّونَ) (۱) واتە: ئەھا ئەو ەو ەوالم پىدان بە كارەكە بەر لەو ەى بى، تاكو كاتىك پرويدا، ئيو پروا بىن، واتە: پىش ئەو ەى موھەممەد ﷺ بى، كە ھاوكار دەبن و تاكو ئەبەد لەگەلتان دەمىننەو، پىش وەخت ئەو ەو ەوالم پىدان، تاكو ھەر كاتىك ھات، پرواى پى بىن.

۵- لە (إصحاح: ۱۵) ئايەتى (۲۶) دا ھاتو: (وَعِنْدَمَا يَأْتِي الْمُعِينُ الَّذِي سَأَرَسَلُهُ نَكُم مِّنْ عِنْدِ الْآبِ رُوحَ الْحَقِّ الَّذِي يَنْبَشُّ مِنَ الْآبِ فَهُوَ يَشْهَدُ لِي) (۲)، واتە: كاتىك يارمەتيدەر، ھاوكار دى كە لە لايەن باھەو دەنيرم (واتە: لە لايەن خواى پەرورەدگارەو)، كە برىتيە لە پروو ەق، كە لە پەرورەدگارەو دەرەچى، ئەو شاھەدەىم بۆ دەدات.

واتە: شاھەدەىم بۆ دەدات كە من راست بووم، پىغەمبەرى خوا بووم.

۶- ئنجا لە (إصحاح: ۱۶) لە ئايەتى (۷) دا ھاتو: (وَلَكِنِّي أَقُولُ لَكُمْ الْحَقَّ، مِّنَ الْأَفْضَلِ لَكُمْ أَنْ أَذْهَبَ لِأَنِّي إِنْ كُنْتُ لَا أَذْهَبُ لَا يَأْتِيَكُمُ الْمُعِينُ، وَلَكِنِّي إِذَا ذَهَبْتُ أَرْسَلُهُ إِلَيْكُمْ)، لە ئايەتى (۸) دا دەلى: (وَعِنْدَمَا يَأْتِي يُبَكِّتُ الْعَالَمَ عَلَى الْخَطِيئَةِ وَعَلَى الْبِرِّ وَعَلَى الدِّيْنُونَةِ) (۳).

(۱) ص ۲۲۲۴.

(۲) ص ۲۲۲۶.

(۳) ص ۲۲۲۷.

واتە: بەلّام مەھەتقان پەن دەلّیم: باشتر وایە بۆ تێوە مەن بڕۆم، چونکە ئەگەر مەن نەبڕۆم، ئەو یارمەتییدەرە نایەت، بەلّام ئەگەر پۆشیستم بۆ لاتانی دەنێرم، (پیشنی وشە (پیرکلتۆس) یان گۆریو، کە بە مانای ستایشکراو، گۆریویانە بە (مُعزّي) دوایی بە (مُعین)، نەجا لە جیاتی بۆ خوا دەنێری، دەلّی: بۆخۆم دەنێرم، چونکە لە تەفسیری (رازی) دا کە هێنامان، لەو نینجیلانە ی کە لە پۆزگاری ئەودا هەبوون دەلّی: بایم دەنێری واتە: خوا، کاتیک ئەو دێ هەموو دنیا سەر زەشت دەکات لەسەر گوناھو چاکەیان فێر دەکات، دینداریان فێر دەکات، هێ هەموو دنیا.

واتە: پەيامەکی گشتگیرە.

دەلّین: کوا ئەو پەيامە گشتگیرە؟ بێجگە لەوێ خوا ﷻ بە پێغمەبەری کۆتاییدا ناردوو یەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ (١٨٨) ﴿الْأَعْرَافِ﴾، بەلّام عیسا ﷺ دەلّی: (بەل اذهبوا بالأحرى إلى الخرافِ الضّالّةِ إلى بيتِ إسرائيل)، ئەمە لە نینجیلدا (١)، واتە: بەلکو بچن بۆ لای مەژە سەرگەردانەکانی بەنووی ئیسرائیل، لە سوورەتی (الصّف) دا دەفەرمووی: ﴿يَبْنَوْا بُنْيَانَهُمْ لِيَّ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾، ئەو وەچە ئیسرائیل! ئەو ئەو ئیسرائیل! مەژە سەرگەردانەکانی خوام بۆ لای تێوە، ئەو کەسە بۆ هەموو جیهانیان نێردراو، تەنیا موحەممەد ﷺ، هەر تەویشە کە عیسا ﷺ بە راست دەزانێ و پێغمەبەری خاتەم ﷺ فەرموویەتی: نزیکتەین پێغمەبەر لە منوە عیسای کورێ مەژە مە، چونکە لە تێوان مەن و ئەودا، هێچ پێغمەبەری دیکە نەبوون (٢).

٧- هەر لە (إصحاح ١٦) لە ئایەتی (١٢) دا دەلّی: ﴿مَا زَالَ عِنْدِي أُمُورٌ كَثِيرَةٌ أَقُولُهَا لَكُمْ، وَلَكِنْكُمُ الْآنَ تَعْجِزُونَ عَنِ اخْتِمَالِهَا﴾ لە ئایەتی (١٣) دا دەلّی: ﴿وَلَكِنْ عِنْدَمَا يَأْتِيَكُمُ رُوحٌ

(١) إنجيل متى، الإصحاح: ١٠، ص ١٩٠٣، ١٩٠٤.

(٢) ئەمەش دەقی فەرموودەکیە: (لېس تېنېي وېننە نېي تېغني عيسى-) رواء البخاري: ٣٤٤٢، و مسلم: ٢٣٦٥، هەرودەها: (إني أُولَى النَّاسِ بِأَبْنِ مَرْيَمَ...)، سنن أبي داود.

الْحَقُّ يُرْشِدُكُمْ إِلَى الْحَقِّ كَلِّهِ، لَأنَّهُ لَا يَقُولُ شَيْئاً مِنْ عِنْدِهِ بَلْ يُخْبِرُكُمْ بِمَا يَسْمَعُهُ، وَيُطْبِعُكُمْ عَلَى مَا سَوْفَ يَحْدُثُ^(۱).

واتە: ئىستاش زۆر شت ماوه پىتانی بلىم، بەلام ئىوہ تىستا ناتوانن ھەلىگرن... بەلام کاتیک پرووحى ھەق دى، تەو رىنمايتان دەکات بو ھەق ھەمووى، (واتە: بە گشتى بو ھەق رىنمايتان دەکات)، کە ئەو شىک نالى لہ خوئەوہ، بەلکو ھەواتان بەوہ پى دەدات کە دەبيستى، (ھەر رىک مانای ئەو نايەتە موبارەکەيە کە دەفەرموى: ﴿وَمَا يَطْلُقُ عَنِ الْمَوْتِ ۚ إِنَّهُ لَا وَحْيَ يُوحَىٰ﴾ النجم)، ھەوالىستان پى دەدات بەوہى لەمەودوا پرو دەدات.

ئەمە کورتيەک بوو لە چۆنيەتى موژدەدانى عيسا عليه السلام بە ھاتنى پىغەمبەرى کۆتايى موحمەد ﷺ کە بە تەحمەدیش ناوى ھاتوہ، بە موحمەدیش ﷺ، پىشتریش فەرموودەکەى پىغەمبەرمان ﷺ ھىنا کە فەرمووى: **إِنِّي لِي أَسْمَاءُ أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْعَاشِرُ الَّذِي يُخَشِّرُ النَّاسَ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ تَعَالَىٰ فِي الْكُفْرِ، وَأَنَا الْعَاقِبُ الَّذِي نَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ** (أخرجه البخاري: ۳۵۳۲، ۴۸۹۶، ومسلم: ۲۳۵۴، والنسائي: ۶۱۰).

کەواتە: يەکتىک لە ناوہکانى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ (أحمد) بوودو دوو واتای ھەن:

- ۱- ئەو کەسەى زۆر ستايشى خوا دەکات.
- ۲- ئەو کەسەى زۆر خەلک ستايشى دەکەن، ھەردوو واتايەکەش رىک لەگەل پىغەمبەرى خاتەمدا ﷺ گونجاون، پىغەمبەرى خوا، زۆر ستايشى خواى کردوہو خەلکيش زۆر ستايشى کردوہ، ھەر ناوہکەشى بوخوى بە مانای ستايشکارو ستايشکراوہ.

(۱) (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس) ص ۲۲۲۷.

ئىنجا ئەوھى لە ئىنجىلەكانى ئىستادا ھەيە، لە ھەندىك شتدا پىك ھەمان
 شتە كە لە ئىنجىلەكانى سەردەمى (فخرالدين الرازي) دا ھەبوو، بەلام ھەندىك
 شتىشيان كۆپيو، بە تايبەتى ئەو كە ناوى (پارقليط) يان ھەر لابر دو، كە وەك
 گوتمان: (پارقليط) یش ئەصلى خوڤى (پىركلتۆس) ە، لە زمانى يۆنانىيدا بە ماناى
 ستايشكراو، پىك ماناى ئەحمەدو موخەممەد.

مه‌سه‌له‌ی چواره‌م:

بی‌پروا و هاویه‌شدانه‌ران سته‌مکارترین که‌سن، که له حالیکدا به‌ره‌و ئیسلام و ملکه‌چی بۆ خوا بانگ ده‌کری‌ن، درۆ به‌ خواوه‌ هه‌لده‌به‌ستن و، ده‌یان‌ه‌وی به‌ زاریان پرووناکیی خوا بکوژینه‌وه‌و، خواش پرووناکیی په‌یامه‌که‌ی هه‌ر ته‌واو ده‌کات، چونکه‌ پی‌غه‌مبه‌ری گۆتایی خۆی ﷺ به‌ ریتمایی و به‌رنامه‌ی راست و ته‌واوه‌و ناردوه، که بالاده‌ستی بکات به‌سه‌ر تیکرای به‌رنامه‌کاندا، هه‌رچه‌نده هاویه‌شدانه‌ران قه‌ئس بن:

خو ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ۷ ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ ۸ ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ ۹

شیکردنه‌وی ئه‌م ئایه‌تانه، له نۆ بره‌گه‌دا:

۱- ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ﴾، کێ سته‌مکارتره له‌و که‌سه‌ی درۆ به‌ خواوه‌وه هه‌لده‌به‌ستی؟ (وَمَنْ أَظْلَمُ) پرسیار کردنه، پرسیاری نکوولیییکردنه، واته: هیچ که‌س سته‌مکارتر نه‌، له‌و که‌سه‌ی درۆ به‌ ناوی خواوه‌وه هه‌لده‌به‌ستی.

دیاره‌ خاوه‌ن کتیبه‌کان به‌وه درۆیان به‌ ناوی خواوه‌وه هه‌لبه‌ست، که پۆله‌یان پالدايه لای خوا، جووله‌که‌ گۆتیان: عوزه‌یر کوری خوايه‌و، نه‌صرانییه‌کان گۆتیان: عیسا کوری خوايه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ﴾ ۳ ﴿التوبة﴾.

هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کانیش، به‌وه درۆیان به‌ خوا هه‌لبه‌ست که هاوبه‌شیان بۆ خوا دانان، هه‌روه‌ها کچ و کوریشیان بۆ خوا داناون، وه‌ک له سوورپه‌تی (الأنعام) دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَحَرِّقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ ۱۰۰

که له راستیدا ئەو هەم خاوەن کتیبەکان، هەم هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان و، هەموو جوۆرەکانی کافرەکان دەگرێتەوە.

درۆ و هەلبەستەرانیش بە خواوە، پێنج جوۆر سەمیان تێدا دەرکەوتوون:

۱- زولم و سەمیان لە پێغمەبەر ﷺ کردو، بەوێ تۆمەتباریان کردو بە جادووگەری و، بە شاعیری و، بە فالچیەتی و ... هتد.

۲- سەمیان لە خۆیان کردو که خەفتانیان نەکردو، پێی دەرەزبۆون و پێی سەرەزایی بگرن.

۳- سەمیان لە خۆی پەرەزدگاریش کردو، بەوێ شتیکیان پالداوێتە لای خوا ﷻ، لە بەرنامەیی خوادا نی، که بریتیە لە: هاوبەش بۆ خوا دانان و پۆلە بۆ خوا دانان و... هتد.

۴- سەمیان لە خەلکیش کردو و خەلکیشیان وادار کردو، پەیمامەکانی خوا بە درۆ دابنن.

۵- سەمیشیان لە شوێنکەوتووانی خوشیان کردو، که هەواڵە راستەقینەکانیان لێ شاردوونەو، ئەگەر خاوەن کتیبەکانن، ئەوێ لە کتیبەکانیاندا هاتو، شاردوویانەتەو، ئەگەر هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانن، سەران و زەزلانی ئەهلی کوفر، زانیویانە که پێغمەبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هەق و راستن، بەلام خەلکەکی خۆیان چەواشە کردو، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿وَجَاهِدُوا بِمَا وَاسْتَقْنَتَهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ النمل، شوێنکەوتووانی فیرەهون نکوولییان کرد لە موەجیزەکانی موسا ﷺ بەلام لە دنیادا دلتیا بوون، یەقینیان هەبوو، چونکە چاویان لە سەم و خۆسەپاندن و خۆفەرز کردن بوو، خۆ ناچن بلێن: ئێمە لەبەر بەرژەوێندییەکاھان بڕوا ناکەین بە موەجیزەکانی موسا، یان عیسا، یان موەممەد یان پێغمەبەرانێ دیکە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەلکو دەلێن: ئەوانە راست ناکەن، بۆ ئەوێ خەلکەکی چەواشە ببێ و کلایان لەسەر بنن، کەواتە که خوا دەفەرموێ: کێ سەمکارتەر لەو کەسە درۆ بۆ خوا هەڵدەبەستی! لەبەر ئەوێ که بە لای کەمەو، پێنج جوۆر زولم لەواندا بەرجەستە بوون.

(۲) - ﴿وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ﴾، له حالیکدا بۆ نیسلام بانگ ده کری، یان بۆ ملکه چیی بۆ خوا خوا بانگ ده کری.

(۳) - ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، به دنیایی خواش کومه‌لی سته‌مکاران سه‌راست ناکات، کومه‌لی سته‌مکاران به نامانج ناگه‌یه‌نی، لی‌رده‌ا (لا یهدی) به مانای (پینمایی ناکات) نیه، چونکه خوا پینمایی هه‌موو که‌سی کردوه (هُدًى لِّلْعَالَمِينَ، ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ)، به‌لام لی‌رده‌ا هیدایه‌ت به مانا تایه‌تبییه‌که‌یه‌تی واته: خوا راسته‌ پی ناکات و به نامانج ناگه‌یه‌نی، کومه‌لی سته‌مکاران، نه‌وانه‌ی پی خوا ناگرن، خوا به نامانجیان ناگه‌یه‌نی.

(۴) - ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾، ده‌یانه‌وی پووناکیی خوا به (فووی) زاره‌کانیان بکوژینه‌وه.

(۵) - ﴿وَاللَّهُ شَهِيدٌ نُّورِهِ﴾، خواش ته‌واوکه‌ری پووناکییه‌که‌ی خو‌یه‌تی، وشه‌ی (مُتِمِّمٌ خَوْنِدِر‌را‌ویشه‌ته‌وه: (مُتِمِّمٌ نُورُهُ)، به (تئوین) واته: خوا ته‌واوکه‌ری پووناکییه‌که‌ی خو‌یه‌تی.

گومانی تیدا نیه که مه‌به‌ست له (نور الله) په‌یامی خوایه، نه‌و هیدایه‌ت و به‌نامه‌یه‌ی خوا ناردوو‌یه‌تی، که ده‌شفه‌رمو‌ی: بی‌پروایه‌کان ده‌یانه‌وی به‌زاریان نه‌و پووناکییه‌ بکوژینه‌وه، دوو واتای هه‌ن:

۱- ده‌یانه‌وی هه‌ر به‌قه‌ی زاریان و به‌پروپاگه‌نده‌و به‌درۆ ده‌له‌سه، نه‌و پووناکییه‌ی خوا خه‌فه‌ بکه‌ن.

۲- لی‌رده‌ا خوا ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ﴾ په‌یامه‌که‌ی خو‌ی چواندوه به‌خوره‌وه، هه‌ول‌ی کافره‌کانیش به‌خه‌فه‌ کردن و کوژاندنه‌وی په‌یامی خوا، چو‌تیراوه به‌که‌سی‌که‌وه که‌فوو له‌خۆر ده‌کات، بۆ نه‌وه‌ی پووناکییه‌که‌ی بکوژینه‌ته‌وه، تنجا فوو کردن له‌خۆر، بۆ نه‌وه‌ی بیکوژینه‌وه، چه‌نده‌ سه‌روبه‌ر ده‌گری! هه‌ول‌ی بی‌پروایانیش بۆ خه‌فه‌کردن و، له‌تئو بردن و کوژاندنه‌وه‌ی چرای تیشکده‌ری په‌یامی خوا، هه‌ر هینه‌ده‌ سه‌رده‌گری.

(۶) - ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾، ھەرچەندە بېيروايەكان پېشيان ناخۆش بِن، يانی: ئەگەر ھەموو جوړەكانی بېيروايان پېشيان ناخۆش بِن، نايين و بەرنامەى خوا ھەر تەواو دەكری و سەرۆبەر دەگرئ.

(۷) - ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ﴾، ئەو (خوا) كەسێكە، ڕەوانەكراوێ كەى خۆى بە رێنمايى و بە بەرنامەى راستەوھە ناردوھ.

(۸) - ﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ﴾، تاكو بەسەر تێكراي بەرنامەكان دا سەرى بڤات، (الدین)، (آل)ى ناساندنى لەسەرەو بۆ تێكرا (جێس)ە، واتە: بەسەر تێكراي بەرنامەكاندا سەرى بڤات و بالادەستى بكات.

(۹) - ﴿وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾، ھەرچەندە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان پېيان ناخۆش بِن. تێمە لە تەفسیری سوورەتى (الفتح)دا، باسێكمان لە بارەى (الْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ) ھوێ كردوھ، لێرە دووبارەى ناكەینەوھ، كە خوا ﷻ نايين و بەرنامەى خۆى بە دوو وشە پێناسە دەكات، یەكەم: (الْهُدَىٰ)، دووھم (دِينِ الْحَقِّ)، لەوێ باسمان كردو، لێرەش ھەر بە كورتى دەيڵێين:

(الْهُدَىٰ) واتە: رێنمايى، رېيشاندان و بەرچاوپوونى، ئەمە زیاتر بۆ تاك تاكى مەزھەكانە، كە ھەم بووناسی دەگرێتەوھ، ھەم ئیمان و عەقیدە، ھەم پەرستشەكان، ھەم ڕەوشت و ئاكارەكان، ھەم ئەدەب و ڕەوشتە كۆمەلایەتیە پەسند و بەرزەكان.

(دِينِ الْحَقِّ) واتە: ئەو بەرنامە راست و تێرو تەواوێ كە ژيانى كۆمەلگا رێك دەڤات، لە ڕووھەكانى ئابووری و سیاسى و كۆمەلایەتی و جەنگ و ئاشتی و... ھتدەوھ.

(هُدَىٰ) تاكەكان ھەلێدەگرن كە بریتىە لەوێ تاك تاكى ئەو مەزھەكانە لە خۆیان ھالى بن، بەھۆى بووناسیەوھ بەرچاویان ڕوون بِن، بەسەرھاتى ئەم

گەردوونە چییە؟ لە کوێو هاتووە؟ لە چی دروست بوووە و بۆ کوێ دەچێ؟ مەرۆف شوێنی لە تیغرابی گەردووندا چییە؟ مەرۆف بۆ چ ئەرکیک و بە چ حیکمەتیک خولقیانراوە؟ لە کوێو هاتووە و بۆ کوی دەچێ و دەبێ چی بکات و چۆن بکات؟ ژانی دنیا چییە؟ پۆژی دوابی چییە؟ و... هتد؟ نجا ئیمان بە هەر شەش پایەکەی و، بە هەر چوار پێکھاتەکەبەو، دوابی پەرستشەکان بە هەموو جۆرەکانیانەو، نجا پەروشت و ئاکارەکان، نجا باری کەسیەتی، ئەو هەمووی وەک تاک.

وەک کۆمەڵگاش بە گشتی، (دین الحق) ئایین و بەرنامەی هەقی خوا، کە ژیان بە گشتی پێک دەهات، لە هەموو ڕووەکانی نابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی، و نیدارەو جەنگ و ناشتی و... هتد، بە ڕێوەدەبەن.

خوا ﷻ دەفەرموێ: خوا ئەو زاتەیە پەوانەکراوەکەی خۆی بە ڕێنماییەو، بە بەرنامەی هەق و راستەو ناردو، کە لەوێش^(۱) گوتمان: (دین الحق) دەگونجێ (حق) مەبەست پێی خوا پەرورەدگار بێ، واتە: دینی خوا هەق، یاخود (دین الحق) (الدین الحق) دینی کە هەق و چەسپاو، راستە، بۆ ئەوێ بەسەر هەموو بەرنامەکاندا زالیبکات، کە بێگومان مەبەست ئەو نە، بە زەبرو زەنگ و هیژ، ئایینی خۆی بسەپێت، بە لکو مەبەست ئەو نە: لە ڕووی مەعنەوییەو تیشکی خۆرەکەی دنیا، ڕووناک بکاتەو، هەموو بەرنامەکانی دیکە بخاتە ژێر تیشک و ڕووناکیی خۆیەو، وەک چۆن ژوورێک نەگەر سەد (فتیلە) و (چرا پەشکە)ی تیدا پێکرا، نەگەر بلاجکتۆزێکی بە شوق هەلبکرت، بێگومان فتیلەکان و چرا پەشکەکان، هیچیان شوقیان نامێنێ واتە: ئەو بەرنامانە، چ لە ئەسڵدا خوا ناردبێ و دەستکاری کرابێ، وەک بەرنامەی جوولەکەو نەصرانی و... هتد، چ لە ئەسڵدا مەرۆفکرد بووبێ، ئەو ئایین و بەرنامەیە خوا هاتووە ئەوانە بخاتە ژێر پکێفی مەعنەویی خۆیەو.

(۱) لە تەفسیری سوورەتی (الفتح)دا.

مانایەکی دیکەشی ئەوەیە کە لە کاتی ڕووبە ڕوو بوونەووە بەرەنگار بوونەووەدا بەسەریاندا زāl ببێ و، شکستیان پێ ببێ و، ئەو بالادەست بێ، ئەو دوو هەش هەردووکیان هاتوونە دی، ئیسلام هەم لە ڕووە مەعنەوییەکیەووە وەک حەقیقەتیک کە خوا ناردوویەتی، هەر کەسێک تەماشای بکات و بە عەقل و دڵ تییفکری بە ئیصافەو، دەزانێ ئیسلام کە لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەیهو، دوا پەیامی خوایه بۆ مرقفایەتی و، پاراستوویەتی لە دەستکاری و گۆران، زۆر جیاوازه لە پەیام و بەرنامەکانی دیکە، چ خوا ﷺ ناردبێ و دەستکاری کرابێ و گۆردرابێ، چ گریمان نەشگۆردرابانایە، چونکە خوا بۆ کات و قونایکی دیاریکراو بۆ کۆمەڵگایەکی دیاریکراوی ناردوون، چ ئەو بەرنامانەی لە ئەصدا زادهی بیرو هۆشی مرقفن.

چەند وردە سەرنجىڭ

۱- (هُدًى) مەبەست پېتى بووناسىي (معرفة الوجود) و، ئيمان و پەرستشەكان و رەشتە و ئاكارە، كە تاك ھەلپدەگرى، (دين الحق) یش واتە: (دين الله الحق) يان (الدين الذي هو حق) دىنى خۇاى ھەق، ياخۇد دىنىڭ كە لە خودى خۇيدا ھەقە، مەبەست پېتى بەرنامەكانى ژيانن، بەرنامە جۇراو جۇرەكانى ژيان و گوزەران، كە كۆمەلگا رېڭ دەخەن لە ھەموو پروەكانەوہ: تابوورى، كۆمەلایەتى، ئىدارى، سياسىي....ھتە.

۲- كە دەفەرموى: ﴿وَاللَّهُ مِثْمُ نُورِهِ﴾، خۇيتراو یشەتەوہ: (مِثْمُ نُورُهُ) خواش تەواو كەرى پرووناكيە كەى خۇيەتى، پرسىارىڭ دەكرى: نایا ئايىنى خۇاى بەرزو مەزن، پرووناكيى خوا ناتەواو بوو، تاكو خوا دوايى تەواو بكاٹ؟ وەلەمە كەى ئەوہى كە خوا شۇئەوارە كەى تەواو دەكات، پەرىزو بەرھەمە كەى تەواو دەكات، ئىسلام لە سەرەتاوہ كە پەيدا بوو، تەنیا لە نىمچە دورگەى عەرەبىي دا بوو، بەلكو پېتىش بەس لە مەككە دا بوو، لە نىو شىوہەكانى مەككە دا، دوايى نىمچە دورگەى عەرەبىي پۇشن كرڈۆتەوہ، ئنجا ھەموو دىناي پۇشن كرڈۆتەوہ، كەواتە: خوا شۇئەوارە كەى و بلاو كرڈەوہ كەى تەواو دەكات.

۳- كە دەفەرموى: ﴿مِثْمُ نُورِهِ﴾، نایا ئەو (نور) ە لىرەدا، لەگەل ئەوہى لە سوورەتى (النور) دا دەفەرموى: ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، النور، ئەو دوو پرووناكيە ھەر يەكن؟ بەدلىيائى نەخىر، لىرەدا مەبەست لە (نور) دىن و وەحىي خۇاى تاك و پاكە، بەلام لەوئى كە دەفەرموى: ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، النور، (نور) مانايە كە دىكەى ھەيە، كە تىمە لە تەفسىرى سوورەتى (النور) دا بە تەفصیل باسما نكردوہ، چەند پاىەكى جۇراو جۇرو جىاوازى زانايانى تىدا ھەن.

۴- بۇجى لە ئايەتى پېتىش دا دەفەرموى: ﴿وَاللَّهُ مِثْمُ نُورِهِ. وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾، بەلام لە ھى دوايى دا دەفەرموى: ﴿يُظْهِرُهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ. وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾؟

وَهَلْ لَمْ يَكُنْ هِيَ تَهْوِيهِ كَهْ بَيِّرْوَايَهْ كَانْ بَهْ تَابِيهَتْ خَاوَهَنْ كَتِيهْ كَانْ، نَكُووَلِيَّانْ دَهْ كَرْدْ لَهْ پِيْغَهْمَبَهْرِيْ خَوَا ۞ وَ، نَهْوْ پَهْ يَامَهْ هَهْ قَهْ يِ پِيْدَا نِيْرْدِرَاوَهْ، پَاشَانْ سِپْلَهْ يِيَّانْ دَهْ كَرْدْ بَهْ رَانَبَهْرْ بَهْوَ چَاكَهْ يَهْ خَوَا، كَهْ بَرِيْتِيَهْ لَهْ دَوَا پَهْ يَامِيْ خَوِيْ وَ نَارْدُووِيَهْ تِيْ بُوْ مَرُوْ قَايَهْ تِيْ، نَنْجَا نَهْوَهْ نَهْ كَهْرْ مَهْ بَهْ سَتْ پِيْ نَكُووَلِيْ كَرْدَنْ بِيْ لَهْ پِيْغَهْمَبَهْرِيْ كُوْتَايِيْ ۞ وَ، لَهْوَ پَهْ يَامَهْ يِ خَوَا پِيْدَا نَارْدُووِيَهْ تِيْ، يَاخُوْدْ مَهْ بَهْ سَتْ پِيْ سِپْلَهْ يِيْ وَ نَاسُوْ پَاسِيْ بِيْ بَهْ رَانَبَهْرْ بَهْوَ چَاكَهْ يَهْ خَوَا، نَهْوَهْ هَهْمْ خَاوَهَنْ كَتِيهْ كَانْ دَهْ گَرِيْتَهْوَهْ، هَهْمْ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَهْ كَانْ، هَهْمْ تِيْ كَرَايْ نَهْوَانَهْ يِ پِشْتْ لَهْ پَهْ يَامْ وَ بَهْ رَنَامَهْ يِ خَوَا دَهْ كَهَنْ.

بِهْ لَامْ بُوِيَهْ دَهْ فَهْرَمُوِيْ: ۞ لِيْطَهْرُهُ عَلَى الْبَيْنِ كُلِّهِ، وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۞، خَوَا پِيْغَهْمَبَهْرِيْ خَوِيْ ۞ نَارْدُوَهْ تَاكوْ بَهْ سَهْرْ هَهْمُوْوْ بَهْ رَنَامَهْ كَانْدَا زَالِيْ بَكَاتْ، هَهْرْ چَهْ نَهْدَهْ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَانْ پِيْ يِيَّانْ نَاخُوْشْ بِيْ، لَهْ سُوْنَكَهْ يِ نَهْوَوَهْ كَهْ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَهْ كَانْ، دَرَا بَهْ تِيْ پِيْغَهْمَبَهْرِيَّانْ كَرْدُوَهْ رِيْ گَرِيَّيَانْ لِيْ كَرْدُوَهْ، كَهْ پَهْ يَامِيْ خَوَاوْ نَهْوَ رِيْ نَمَايِيْ وَ تَابِيْنْ وَ بَهْ رَنَامَهْ هَهْ قَهْ بَكَهْ يَهْ نِيْ.

دَهْ شَكُوْنَجِيْ بَلِيْ يِيْنْ: هَهْرْ كَامْ لَهْ خَاوَهَنْ كَتِيهْ كَانْ وَ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَهْ كَانْ، هَهْمْ رَقِيَّانْ لَهْ رُوْوَ نَاكِيْ خَوَايْ پَهْ رُوَهْ رَدْ گَارَهْ، هَهْمْ لَهْ رِيْ نَمَايَهْ كَهْ يِ وَ لَهْ بَهْ رَنَامَهْ هَهْ قَهْ كَهْ يَهْ تِيْ، نَنْجَا خَوَا ۞ هَهْرْ چَهْ نَهْدَهْ بِيْ رُوَايَانْ پِيْ يِيَّانْ نَاخُوْشِيْ، خَوَا رُوْوَ نَاكِيَهْ كَهْ يِ هَهْرْ تَهْوَاوْ دَهْ كَاتْ وَ، هَهْرْ چَهْ نَهْدَهْ بِيْ رُوَايَهْ كَانْ بَهْ هَهْمُوْوْ جُوْرَهْ كَانِيَّانَهْوَهْ، بَهْ خَاوَهَنْ كَتِيْبْ وَ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَهْ كَانَهْوَوَهْ نَهْوَانِيْ دِيْ كَهْوَ، پِيْ قَهْلَسْ بَنْ، خَوَا تَابِيْنْ وَ بَهْ رَنَامَهْ كَهْ يِ خَوِيْ هَهْرْ بَالَادَهْ سَتْ دَهْ كَاتْ، چُوْنَكَهْ هَهْرْ كَامْ لَهْ رُوْوَ نَاكِيْ وَ رِيْ نَمَايِيْ وَ دِيْنِيْ هَهْ قَهْ، هَهْمُوْوِيَّانْ دَهْ بَنَهْوَ بَهْ يَهْ كْ شَتْ، بَهْ لَامْ بَهْ ثِيْعَتِيَّارِيْ جِيَا جِيَا، دَابَهْشْ دَهْ بَنْ، هَهْرُوَهْ كْ بِيْ رُوَايَهْ كَانْ وَ هَاوَبَهْشْ بُوْ خَوَا دَانَهْ رَهْ كَانِيْشْ لَهْ نِيْوَ رُوْ كَدَا يَهْ كَدَهْ گَرْنَهْوَ، بَهْ لَامْ بَهْ وَ دَهْ سَفْ وَ ثِيْعَتِيَّارِيْ جِيَا جِيَا، لِيْ كْ جِيَا دَهْ بَنَهْوَ.

پوختهی مەبەست لەم نۆ ئایەتە ی تاکو ئیستایا بردوون، لەم دەرسی
یە کە مەماندا، ئەو یە کە خوا ﷻ فەرمانی کردووە بە براداران: قسەو کردووە یان
یە کە بێ و فیداکاریی بکەن لە پتی خوادا، پەند لە گەلی موسا ﷺ
و، گەلی عیسا ﷺ واتە: لە بەنووی ئیسرائیل وەر بگرن، کە ئازاری ئەو دوو
پێغەمبەرانیان داو، تۆمەتباریان کردن، مسوڵمانان و برادارانیش: شوینکە و تووانی
موحەممەد ﷺ دُنیا بن، کە سەرکەوتن بۆ خۆیان و بۆ پەیامە کە یانە، بێ پر و او
هاوبەش دانەرە کانیشت هێچیان بێ ناکرێ، لە بواری پە کخستن و پێگرتن لە
بلاو بوونە وەو سەقامگیر بوونی پەیامی خوادا ﷻ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ددریسی دوووم

پێناسە ی ئەم دەرسە

بە پێزان!

ئەم دەرسە لە پێنج ئایەت پێک دێ: (۱۰ - ۱۴)، تەوهری بنه‌ره‌تیان باسی تیکۆشان و فیداکارییه‌ له‌ پێناوی خوادا، خوا ﷻ سهره‌تا بپرواداران ده‌دوێنێ و، جه‌نگ و تیکۆشان به‌ سامان و گیانیان، دوا ی بپروا هێنان به‌ خوا و پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ، به‌ بازرگانییه‌کی گه‌وره‌و گرنگ پێناسه‌ ده‌کات، که به‌ره‌مه‌که‌ی لێبوردن و به‌هه‌شته‌ رازاوه‌و نه‌پراوه‌کان و، سه‌رکه‌وتنی دنیا بیه‌.

دوایی خوای به‌رزی مه‌زن، جاریکی دیکه‌ بپرواداران ده‌دوێنێ و، فه‌رمانیان پێ ده‌کات که وه‌ک هه‌وارییه‌کانی عیسا بن، له‌ پشتگیری کردنی پێغه‌مبه‌ری خوا موحه‌مه‌ددا ﷺ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَخْرَجٍ تُخْرِجُونَ عَنْ عَذَابِ إِلِيمٍ ﴿١٠﴾ تَوَمَّنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِر لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسْكِنٌ طَيِّبٌ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْغَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَآخِرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَقَعٌ قَرِيبٌ ﴿١٣﴾ وَيُنِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَنَامَتِ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٥﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

{ئە‌ی ئە‌وانە‌ی ب‌رواتان ه‌یناوه‌! نایا بازرگانی‌یه‌ کتان پ‌یشان ب‌ده‌م، که‌ له‌ ئازاریکی به‌ ئیش و ژان (ده‌تانپاریزی و) قوتارتان ده‌کات؟ (١٠) (ئە‌وه‌یه‌ که‌) ب‌روا به‌ خواو پ‌یغه‌مبه‌ره‌که‌ی ب‌ین و، له‌ پ‌یی خوادا به‌ سامان و گیانتان ت‌یب‌کۆشن، نه‌گه‌ر بزانی نا ئە‌وه‌تان بۆ ت‌یوه‌ چاک‌تره‌ (له‌ ه‌هر ش‌ت‌یکی د‌یکه‌) (١١) (خوا به‌و ه‌ۆیه‌وه‌) له‌ گونا‌هه‌کانتان ده‌تان‌بووری و ده‌تان‌خاته‌ ن‌یو با‌خانی‌که‌وه‌، پ‌ووبار به‌ ژ‌یر (دره‌خته‌کان)یان دا ده‌پۆن (ه‌ه‌روه‌ها خوا ده‌تان‌خاته‌ ن‌یو کۆشک و ته‌لارو) خانووبه‌ره‌ نایابه‌کانه‌وه‌، له‌ ن‌یو با‌خه‌ ه‌ه‌م‌یشه‌یه‌کاندا، ه‌هر ئە‌وه‌شه‌ ب‌ردنه‌وه‌و به‌ مراد گه‌یشتی مه‌زن (١٢) ه‌ه‌روه‌ها ش‌ت‌یکی د‌یکه‌ش (تان ده‌داتی) که‌ ت‌یوه‌ چه‌زی پ‌ن ده‌ک‌ن: یارمه‌ت‌یه‌ک له‌ خواوه‌و سه‌رکه‌وتنیکی ن‌یزیک و، موژده‌ش ب‌ده‌ ب‌رواداران (که‌ ئە‌وانه‌یان به‌ پاداشت ده‌داتی) (١٣) ئە‌ی ئە‌وانە‌ی ب‌رواتان ه‌یناوه‌! پ‌شتیوانانی (پ‌یغه‌مبه‌ری) خوا بن، وه‌ک ع‌یسای کوری مه‌پ‌یه‌م به‌ ه‌ه‌وارییه‌کانی گوت: ک‌ین پ‌شتیوانانم به‌ره‌و لای خوا؟ ه‌ه‌وارییه‌کان گوتیان: ت‌یمه‌ پ‌شتیوانانی خواین، تن‌جا کۆمه‌ل‌یک له‌ وه‌چه‌ی ن‌یس‌رائیل (یه‌ع‌قوب) ب‌روایان (به‌ ع‌یساو په‌یامه‌که‌ی) ه‌یناوه‌، کۆمه‌ل‌یک‌یش ب‌ی‌پ‌روا بوون، ت‌یمه‌ش پ‌شتگیری ئە‌وانه‌مان کرد که‌ ب‌روایان ه‌ینابوو به‌سه‌ر دوژمه‌نه‌که‌یانداوه‌، سه‌ره‌نجام زالبوون (١٤)!

شېكردنەۋەي ھەندىك لە وشەكان

(أَذْكُرُ): (الدَّلَالَةُ: مَا يَتَوَصَّلُ بِهِ لِمَعْرِفَةِ الشَّيْءِ)، (دَلَالَةٌ): نەۋەيە كە بە ھۆيەۋە دەگەيە ناسىنى شتىك، واتە: ئايا پېشانىتان بىدەم؟

(تَجَرَّرَ): (التَّجَارَةُ: التَّصَرُّفُ فِي رَأْسِ الْمَالِ جَائِبًا لِلرُّبْحِ، تَجَرَّرَ يَتَجَرَّرُ وَتَاجَرُ وَتَجَرُّ، مِثْلُ: صَاحِبٌ وَصَحْبٌ)، (تَجَارَةٌ): بە كوردى دەلىن: بازىرگانى، بىرىتە لە دەستوۋەردانە دەستمايە بە مەبەستى بە دەستەيتانى قازانچ، دەگوتى: (تَجَرَّرَ يَتَجَرَّرُ) واتە: بازىرگانى كىر، بازىرگانى دەكات، (تَاجَرُ) بازىرگان، (تَجَرُّ) كۆى بازىرگانە، واتە: بازىرگانە كان، ھەك (صَاحِبٌ وَصَحْبٌ)، (صَاحِبٌ) ھاۋەل يان ھاۋەن، (صَحْبٌ) ھاۋەلەكان، يان ھاۋەنەكان.

(نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ): (النَّصْرُ وَالنُّصْرَةُ: الْعَوْنُ)، (نَصْرُ) (نُصْرَةٌ) بە ماناى يارمەتيدانە، يارىدەيەك لە ھاۋە.

(وَفَتَحَ قَرِيبٌ): (الْفَتْحُ: إِزَالَةُ الْإِشْكَالِ وَالْإِغْلَاقِ، وَذَلِكَ ضَرْبَانِ: أَوَّلًا: يُدْرِكُ بِالْبَصَرِ كَفَتْحِ الْبَابِ، ثَانِيًا: يُدْرِكُ بِالْبَصِيرَةِ كَفَتْحِ الْهَمِّ)، (فَتْحٌ): بىرىتە لە لابردنى گرفت و داخراۋى، ئەۋىش دوو جۆرە: يەكەم: بە چاۋ دەبىرنى ھەك كىردنەۋەي دەرگا، دووھەم: بە ھەقل دەزانى كە بىرىتە لە لابردنى خەم و ناپەھەتتى.

(الْمَوَارِثُونَ): (النَّصَارُ عَيْسَى، قِيلَ كَانُوا قَضَارِينَ، وَقِيلَ كَانُوا يُطَهَّرُونَ أَنْفُسَ النَّاسِ)، (الْحَوَارِيُّونَ) كۆى ھەۋارىيە، بە شۆتىكەۋتوۋان و پىشتىۋانانى عىسا عليه السلام گوتراۋە، گوتراۋە: ئەۋانە كارى بەرگ و پۇشاك سىپىكەرەۋەييان بوۋە، (ۋەك چۆن تىستا ئوتوۋخانە ھەيە)، ھەندىكىش گوتوۋيانە: لەبەر نەۋەي دَل و دەرۋونى خەلكىيان سىپى و پاك كىردۆتەۋە.

دواترىش زياتر چەمكى ھەۋارىي روۋندەكەينەۋە.

هوى هاتنه خوارهوى نايه تہکان

بۆ هوى هاتنه خوارى نهم نايه تہ موباره كهى دهفه رموى: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
كُرُوءًا ءَنصَارُ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِثِ مِّنْ ءَنصَارِىَ إِلَى اللّٰهِ قَالَ لَحَوْلَتُونَ نَعْنُ ءَنصَارُ اللّٰهِ
فَآمَنَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَآئِفَةٌ ءَايَدُنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَٰهِرِينَ ﴿١١١﴾
نهم كپرداوهيه دئين:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: ﴿لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَرْفَعَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى
السَّمَاءِ خَرَجَ عَلَى أَصْحَابِهِ وَهُمْ فِي بَيْتِ الثِّيِّ عَشَرَ رَجُلًا، وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً، فَقَالَ:
أَيُّكُمْ يُلْقِي شَيْئًا عَلَيْهِ فَيَقْتُلَ مَكَانِي، فَيَكُونَ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي؟ فَقَامَ شَابٌّ مِّنْ أَحَدِهِمْ
سِنًا فَقَالَ: أَنَا، فَقَالَ: ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِمْ فَقَامَ الشَّابُّ فَقَالَ: أَنَا! فَقَالَ: اجْلِسْ،
فَأَعَادَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثَةً، فَقَالَ الشَّابُّ: أَنَا، فَقَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: نَعَمْ أَأَنْتَ، فَأَلْقَى عَلَيْهِ
شَيْئًا عِيسَى، ثُمَّ رَفَعَ عِيسَى مِنْ رُوزَنَةٍ كَانَتْ فِي الْبَيْتِ إِلَى السَّمَاءِ، وَجَاءَ الطَّلَبُ مِنَ
الْيَهُودِ، فَأَخَذُوا الشَّابَّ لِشَبْهِهِ بِعِيسَى، فَقَتَلُوهُ ثُمَّ صَلَبُوهُ، فَتَقَرَّفُوا ثَلَاثَ فَرَقٍ فَقَالَتْ
فِرْقَةٌ: كَانَ فِينَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا شَاءَ ثُمَّ صَعِدَ إِلَى السَّمَاءِ، وَهَؤُلَاءِ الْيَهُودِيَّةُ، وَقَالَتْ
فِرْقَةٌ: كَانَ فِينَا ابْنُ اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ رَفَعَهُ اللَّهُ وَهَؤُلَاءِ النُّسُطُورِيَّةُ، وَقَالَتْ طَائِفَةٌ:
وَكَانَ فِينَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ رَفَعَهُ اللَّهُ، فَهَؤُلَاءِ الْمُسْلِمُونَ، فَتَطَاهَرَتْ
الْكَافِرَتَانِ عَلَى الْمُسْلِمَةِ، فَقَتَلُوهَا، فَلَمْ يَزَلِ الْإِسْلَامُ طَامِسًا حَتَّى بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا
ﷺ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿فَآمَنَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَآئِفَةٌ ءَايَدُنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَٰهِرِينَ﴾، يَعْنِي: الطَّائِفَةُ الَّتِي كَفَرَتْ فِي زَمَنِ عِيسَى، وَالطَّائِفَةُ الَّتِي
آمَنَتْ فِي زَمَنِ عِيسَى، ﴿فَإَيَّدْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَٰهِرِينَ﴾، بِإِظْهَارِ مُحَمَّدٍ ﷺ
دِينَهُمْ عَلَى دِينِ الْكُفَّارِ، فَاصْبَحُوا ظَٰهِرِينَ﴾^(١).

(١) (الإستيعاب في بيان الأسباب، ج ٣، ص ٤٠٤، ٤٠٥، أخرجه النسائي في تفسيره: ٦١٦،
والطبري في جامع البيان: ج ٢٨، ص ٦٠، وسعيد بن منصور في سننه، ومن طريقه الضياء

واته: عه‌بدوئڵای کورێ عه‌عباس ع ده‌ئێ: کاتێ خوا (عَزَّ وَجَلَّ) ویستی عیسا ع به‌رز بکاته‌وه‌ بۆ ئاسمان، عیسا ع چوو‌ه لای هاو‌ده‌له‌کانی که له ژوورێکدا دانیشتبوون، دوا‌زده‌ پیاو بوون، (دیاره‌ تازه‌ خۆی شو‌ردوه‌) سه‌ری (قزێ) دلو‌په‌ ئاوی پێدا ده‌هاته‌ خوارێ، پێیگوتن: کامه‌تان ئاماده‌یه‌ وێنه‌ی منی بخه‌رتنه‌ سه‌ر، له‌ جێی من بکوژرێ، به‌لام له‌ به‌هه‌شتدا له‌ په‌له‌ی مندا بێ! گه‌نجیک که‌ له‌ هه‌مووبان ته‌مه‌نی که‌مه‌تر بوو، هه‌لسا گوتی: من! پێی فه‌رموو: دانیشه‌، دوا‌یی لێی دووباره‌ کردنه‌وه‌، دووباره‌ گه‌نجه‌که‌ هه‌لسابه‌وه‌و گوتی: من! دووباره‌ فه‌رموو: دانیشه‌، بۆ جاری سێهه‌م لێی دووباره‌ کردنه‌وه‌، هه‌ر نه‌و گه‌نجه‌ هه‌لسا گوتی: من! عیسا ع گوتی: به‌لێ تۆ، ئنجا وێنه‌ی عیسا خرایه‌ سه‌ر نه‌و گه‌نجه‌، دوا‌یی عیسا ع به‌ کلاو‌روژنه‌یه‌کدا که‌ له‌ ماله‌که‌دا هه‌بوو، به‌ره‌و سه‌رێ به‌رز کرایه‌وه‌.

ئنجا له‌ لایه‌ن جووله‌که‌کانه‌وه‌ (هه‌روه‌ها رۆمه‌کانیش) داواکاریی هات به‌ دوا‌ی عیسا‌دا ع، نه‌و گه‌نجه‌یان گرت، له‌به‌ر نه‌وه‌ی وه‌ک عیسا ده‌چوو، کوشتیان و هه‌لواناسی.

شوێنکه‌وتووانی عیسا‌ش بوونه‌ سێ کۆمه‌ل:

١- کۆمه‌لێکیان گوتیان: خوا (عَزَّ وَجَلَّ) له‌ ئێ‌ئوماندا بوو، نه‌وه‌نده‌ی ویستی دوا‌یی به‌رز بۆوه‌ بۆ ئاسمان (واته‌: عیسا‌یان به‌ خوا داده‌نا)، ته‌مانه‌ پێتان گوترا: (اليعقوبية) {دیاره‌ شوێن که‌سێک که‌وتووون به‌ ناوی یه‌عقوب و به‌ ناوی نه‌وه‌وه‌ ناو‌نراون}.

المقدس في الأحاديث المختارة: ٤٠٢، وابن أبي حاتم في تفسيره: ٦٢٣، قلنا: وهذا سند حسن، رجاله رجال البخاري في صحيحه، وفي المنهاج كلام يسير لا ينزله عن رتبة الحسن، وقال الحافظ ابن كثير في البداية والنهاية: ج ٢، ص ٥١٠: وهذا إسناد صحيح إلى ابن عباس على شرط مسلم، قلنا: وقد وهم رحمه الله فإن مسلماً لم يرو من هالب بن غفر شيئاً، وذكره السيوطي في الدر المنثور: ج ٢، ص ٧٢٧: وزاد نسبته إلى زيد بن حميد وابن مردويه.

۲- کۆمەلێکی دیکەیان (هی دووهمیان) گوتیان: کۆری خوا له نێوماندا بوو ئەوەندهی خوا ویستی، دواپی خوا به‌رزى کردوه، ئەوانه‌ش نستوو‌پیه‌کانن (واته: عیسیان به کۆری خوا داده‌نا، پاکیی بۆ خوا).

۳- کۆمەلێکی دیکە (کۆمەلێ سییه‌م) گوتیان: به‌نده‌ی خواو پ‌ه‌وانه‌ک‌راوی خوا له نێوماندا بوو، دواپی خوا به‌رزى کردوه، ئەوانه‌ش مسو‌لمانانن (واته: ئەوانه‌ن که له‌سه‌ر ڕ‌پیه‌ راسته‌که‌ی عیسا عليه السلام ماون)، دوو کۆمه‌له‌ کافره‌که‌ دژی کۆمه‌له‌ مسو‌لمانه‌که‌ بوون، لێیان کوشتن، (له‌ به‌ینیان بردن و زۆر زه‌بوونیان کردن)، ئیدی ئیسلامه‌تییه‌ک که عیسا ه‌ت‌یابووی، ه‌هر خه‌فه‌و ک‌وژاوه‌ بوو، ه‌ه‌تا خوا موحه‌مه‌دی ص نارد، نجا خوا (عَزَّ وَجَلَّ) ئەو نایه‌ته‌ی ناردە خوار: ﴿فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾، واته: ئەو کۆمه‌له‌ی له‌ ڕ‌ۆژگاری عیسادا ب‌پ‌روابوون و، ئەو کۆمه‌له‌ی له‌ ڕ‌ۆژگاری عیسادا ب‌روادار بوون، به‌لام دواپی که ده‌فه‌رموی: ﴿فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾، پشتگیری ئەوانه‌مان کرد که ب‌روایان ه‌ت‌یا به‌سه‌ر دوژمنه‌کانیاندا، یانی: به‌ سه‌رخستنی موحه‌مه‌د ص بۆ دینه‌که‌یان (واته: دینی پ‌استی نه‌ص‌رانییه‌کانی سه‌رخست به‌سه‌ر دینی لادهری ب‌پ‌روایه‌کاندا)، ﴿فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾، ئەوان بالاده‌ست بوون.

ده‌لێم: ئەم ده‌قه‌ تیشکێکی باش ده‌خاته‌ سه‌ر به‌سه‌ره‌اتی عیساو عليه السلام شوێنکه‌وتوو‌ه‌کانی به‌ تایه‌ت ه‌وارییه‌کان، ته‌نیا ئیشکالێک ت‌ی‌دبابی ئەوه‌یه‌ که (یه‌وذا الأسخريوطي) که له‌ چوار ئینجیله‌کان دا به‌ ناپاک (خانن) دانراوه، ل‌یره‌دا به‌ب‌ن ناوه‌ت‌یان به‌ فیداکارو د‌لس‌ۆز دانراوه‌و، دواتریش له‌و باره‌وه‌ قسه‌ ده‌که‌ین.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوایا سەرەتا ڕوو دەکاتە برۆاداران بە گشتیی و، دەفه رموی: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، نە ی ئەوانە ی برۆاتان هیناوه! (بە هەموو ئەو شتانە ی پێویستە برۆایان پێ بهیندری)، ئایا بازەرگانییه کتان پێشان بدهم که دەر بازەتان دەکات لە نازاریکی بە ئیش؟ ئەو بازەرگانییه چییه؟ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، ئەو یه برۆا بێنن بە خوایا بە پێغه مبه ره که ی (ئیمان بناغه یه)، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، (ئنجای نۆره ی دیوار دانانه)، ههروه ها تیکۆشن لە پێی خوایا بە سامانه کانتان و بە گیانه کانتان، واته: ناماده بن سامان و گیانتان به خت بکه ن لە پێناوی خوایا، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، نا ئەوه تان بو ئیوه چاکتره، (چاکتره له هەموو شتیکی) ئەگەر بزانی، ئەگەر زانیاریتان هه بێ، ئەوه چاکتره بو ئیوه، ئەو بازەرگانییه که مایه ی سەرفرازی و دەر بازبووتانه.

ئنجایا ئە نهنجامی ئەو بازەرگانییه دا، لە نهنجامی ئەو تیکۆشان بە سامان و گیانه دا، خوایا چیتان بو دەکات؟ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، له گونا هه کانتان ده تانبووری، پاکتان ده کاته وه، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، ده شتانه خاته ئیو چه ند باخانی که وه که ڕووبار به ژیریاندا، (بە ژیر کۆشکه کانیاندا ده ڕۆن، یان به ژیر دره خته کانیاندا ده ڕۆن) و چه ند جیگا و ڕیگا و خانووبه ره و کۆشک و ته لاریکی هه ره پاک و چاک و نایاب، له ئیو باغه هه میشه ییه کاندا، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، نا ئەوه به مراد که یشتن و بر د نه وه ی مه زنه، به س ئەوه ن ده؟ نه خیر! **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَعْرَزٍ تُجَارُونَ فِيهَا**، واته: (خصله أخری) سیفه تیکی دی، یاخود: (بعمه أخری) چاکه یه کی دی یان: (مؤبه أخری) پاداشتیکی دیکه، چونکه (أخری) سیفه تی وه سفکراویکی قرتی نرا وه که به عقل و سه لیه ده زانی،

واته: خوا چاکه یه کی دیکه و پاداشتیکی دیکه شتان ده داته وه له نه نجامی تیکۆشان به سامان و گیان له پیتناوی خوا، که تیه وه زی پیده کهن، ﴿وَأَخْرَىٰ جُثُوثَهَا﴾، تیه وه به لاتانه وه زۆر گرنگه، بریتیه له چی؟ ﴿نَصَرَ مِنَّا وَفَتَحَ قَرِيبَ﴾، یارمه تیی له خوا وه و سهرکه و تنیکی نیزیک، ﴿وَبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾، موژدهش بده به برواداران، به هه موو نه و پاداشتانه ی باسکران، نه گهر برواداری به پاستیی بن، هه موو نه وانه یان پیده دات.

له کۆتایی دا خوا ده فهرموو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ﴾، نه ی نه وانه ی برواتان هیتاوه! پشتیوانانی خوا بن، واته: پشتیوانانی پیغه مبهری خوا ﴿بن﴾، ﴿كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾، ههر وه ک چۆن عیسای کورپی مه پیه مه به حه وارییه کانی فهرموو: کئ ده بیتنه پشتیوانی من بو لای خوا؟ کوان پشتیوانانی من؟ کین نه وانه ی ده بنه پشتیوانانم به ره و لای پاداشت و په زامه ندیی خوا؟ ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾، حه وارییه کان گوتمان، تیمه پشتیوانانی خوا بن، ﴿فَكَامَتَ ظِلْفُتُهُ مِنْ بَوْتِ إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتِ ظِلْفُتُهُ﴾، تنجا کۆمه لیک له وه چه ی ئیسرا ئیل بروایان هیتاوه، کۆمه لیکیش بیبروا بوون، ﴿فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ﴾، تیمه ش نه وانه ی بروایان هیتا بوو، به سهر دوژمنه کانیا ندا پشتگیریمان کردن و به هیزمان کردن، ﴿فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾، سهره نجام نه وان سهرکه و توو و بالاده ست بوون.

به پیتی ته فسیره که ی عه بدو لای کورپی عه بباس (خوا له خو ی و بابی پازی بن) واته: بالاده ست بوون له پۆژگاری پیغه مبهری خاته مدها ﴿نه و دینه هه قه ی عیسا﴾ هیتا بووی، موحه ممه د ﴿له پۆژگاری خویدا سهریخست و بالاده ستی کرد، هه له به ته نه م نایه ته مو باره که مانای دیکه شی هه یه، که تیمه له مه سه له گرنگه کاندایا تر تیشکی ده خه یه سهر.

به لام ههر به کورتیی ده لێین: أ- ده گونجی مه به ست نه وه بن: نه وانه ی له سه ره هه ق بوون و شوینکه و توو ی عیسا ﴿علیه السلام﴾ بوون، له پرووی مه عه نه ویه وه زāl

و بالادەست بوون، ھەموو کەس دەیزانی ئەوانە لەسەر ھەقن کە دەیانگوت:
دەبن ئەنیا خوا پەرسەرتی، ئەوانی دیکە گومراو سەرگەردان بوون.

ب- یاخود مەبەست ئەوەیە: دواى ئەوەى پۆمەکان تەبەننىی نەصرانییەتیان
کرد، ھەر چەندە شتواندیان و، لە ئەنیا خوا پەرسەرتی (توحید) خاڵیان کردەووە،
سییانە (ثالوث)یان تێخست، بەلام گرنگ ئەوەیە پۆمەکان کە نەصرانییەتیان
تەبەننىی کرد، تۆلەیان بۆ لە جوولەکەکان کردنەووە، تۆلەیان بۆ لە ھاوبەش
بۆ خوا دانەرەکان و، لە ھەموو ئەوانە کردنەووە کە دژی نەصرانییەکان بوون و
زۆریان ئەزىەتدابوون.

ھەندىک لە ڕوونکەرەوانى قورئان ئەم مانایەى دووھمیشیان ھێناو، بۆ
ئەونە: (إِنَّ عَاشُورَ) بۆیە منیش ئاماژەم پێدا، بەلام وەک دواتر لە مەسەلە
گرنگەکان دا دەیهێنین، من پێم راست نیە و پەخنەم لێی ھەيە.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه کهم:

پنهایی کردنی خوا بو برواداران، که تیکۆشان و فیداکاریی به سامان و گیان له پیتی خوادا، بازگانییه کی دهربازگه ره له نازاری به تیش و ژان و، مایه ی بوردرانی گوناھان و، به بههشت شادبوون و سه رکه وتنی دنیایشه:

خوا دهفه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَجْرَمٍ كَبِيرٍ مِّنْ عَذَابِ آلِمْ ۝۱۱ تَوَمَّنْ ۝۱۲ يَاللَّهُ وَرَسُولُهُ وَتَجْهَدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَأْمُرُ لَكُمْ وَأَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَقْلَمُونَ ۝۱۳ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَسَمَّكَنَ طِينَهُ فِي جَنَّتِ عَدْنِ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۱۴ وَأَخْرَىٰ يُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَيَسِّرَ الْمُؤْمِنِينَ ۝۱۵﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له چوارده برگه دا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەی ئەوانه ی بپرواتان هیناوه! واته: بپرواتان هیناوه به هه موو ئەو شتانه ی پتویسته بپروایان پتی بهیترتی.

(۲) - ﴿هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَجْرَمٍ كَبِيرٍ مِّنْ عَذَابِ آلِمْ﴾، ئایا بازگانییه کتان پیشان بدهم، دهربازتان ده کات له نازارو سزایه کی به تیش؟ ئەم پرسیار کردنه پرسیار کردنی پیشنیارکردن و، پیشاندانه (هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تَجَارَةٍ)، ئایا بازگانییه کتان پیشان بدهم، (تُجْبِحُكُمْ) خوندراویشته تهوه: (تُجْبِحُكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِمْ) دهربازتان ده کات له نازارو سزایه کی به تیش، وهک به کتیک به یه کتیک ده لێ: ئایا ناماده نی ئەو شته بکهی، یان ئەو شته بخوی یان ئەو شته بلێی؟

ئنجایه کسه ر خوا ﷻ بو خوی بازگانییه که مان پیده لێ:

(۳) - ﴿تَوَمَّنْ يَاللَّهُ وَرَسُولُهُ﴾، که بروا بێتن به خواو پیغه مبه ره کهی، پیغه مبه ری خاته م موحه ممه د ﷻ.

(۴) - ﴿وَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾، ههروهه تییکۆشن له پێی خوادا به سامانه کانتان و به گیانه کانتان، واته: ئاماده بن مال و سه ره له پێناوی خوادا به خه تیکهن.

(۵) - ﴿ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾، ئا نهوه تان بۆ تێوه باشه، (ذَلِكُمْ أَيُّ: الْمَذْكُورُ) نهوهی باسکرا بۆ تێوه باشه، (خَيْرٌ) لێره دا دهگونجی به مانای (خَيْرٌ) بێ، ناوی هه لێاردن (إِسْمُ تَفْصِيلٍ)، واته: نهوه بۆ تێوه چاکه له هه ر شتیک که به بیرتندا دێ، دهشگونجی (خَيْرٌ) لێره دا به مانای چاک بێ، واته: نهوه بۆ تێوه چاکه.

(۶) - ﴿إِنْ كُنْتُمْ لَعَّالُونَ﴾، ته گه ر تێوه بزانه و زانیارییه تان هه بێ، که واته: نهو بازرگانییه ی پێمکوته، موماره سه ی بکه ن، بریتیه له به روا هیتان به خواو پیغه مبه ره که ی ﴿و تیکۆشان به سه رو مال له پێناوی پێبازی خوادا.

ئنجا له نه نجامی نه وه دا:

(۷) - ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾، (خوا) بۆتان له گونا هه کانتان ده بووری، (يَغْفِرُ): (مَجْزُوم) ه، که واته: مه به سه ت له (تُؤْمِنُونَ) و (تُجَاهِدُونَ) فه رمان کردنه، هه رچه نده به شێوه ی هه والدان هاتوون، به لام فه رمان کردن، یانی: ده بی ئیمان بێتن و تیکۆشن به سه رو مال له پێناوی خوادا، ئنجا خوا بۆتان له گونا هه کانتان ده بووری ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾، (يَغْفِرُ) (مَجْزُوم) ه، وه ک مه رجیکه که پێش ر گوتراوه، یانی: ته گه ر نه وه بکه ن خوا بۆتان له گونا هه کانتان ده بووری.

(۸) - ﴿رَبِّدْعَاكُمْ جَنَّتِ بَحْرِي مِنْ عَذَابِ الْآخِرِ﴾، ده شتانه خاته ئێو چه ند باخانی که وه، به روا به گه ل به ژێر دره خته کانی دا ده پۆن.

(۹) - ﴿وَمَسْكَنٍ طَيِّبٍ فِي جَنَّتِ عَدْنٍ﴾، ههروهه ده تانه خاته ئێو چه ند خانو و به ره و کۆشک و ته لاریکی پاک و چاک و نایابه وه، له ئێو باخه هه می شه ییه کاند.

(۱۰) - ﴿ذَلِكَ الْمَوْزُ الْمُطِيبُ﴾، ئا نهوه به مراد گه یشتن و به ئامانج گه یشتنی مه زنه.

تایا بهس نه‌وه‌نده به‌ره‌می نه‌و بازگانییه، که خوا پیشانی برودارانی دا؟
نه خیر!

(۱۱) - ﴿وَأُخْرَىٰ حُبُّهَا﴾، خه‌سله‌تیکي دیکه‌ش هه‌زی پیده‌که‌ن و خوشتانده‌وی، واته:
(فَضِيلَةُ أُخْرَىٰ)، (نِعْمَةُ أُخْرَىٰ)، (خَصْلَةُ أُخْرَىٰ)، (مَثْوِيَّةُ أُخْرَىٰ)، بویه به‌میننه (مؤنث) هاتوه،
تا‌کو برانری نه‌و (أُخْرَىٰ) به‌وه‌سفی وه‌سفر او‌یکي قرتیندراوه، که به‌میننه (مؤنث) دی،
وه‌ک (نِعْمَةُ)، (خَصْلَةُ)، (فَضِيلَةُ)، (مَثْوِيَّةُ)، چاکه‌یه‌کی دیکه، خه‌سله‌تیکي دیکه، پله‌یه‌کی
دیکه، پاداش‌تیکي دیکه، که ئیوه هه‌زی پیده‌که‌ن.

(۱۲) - ﴿نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ﴾، یارمه‌تی له‌خواوه، لیره‌دا (نصر) به‌نه‌زانراو (نکرة) هاتوه، واته:
یارمه‌تیدان و پشتیوانییه‌کی مه‌زن له‌خواوه.

(۱۳) - ﴿وَفَتْحٌ قَرِيبٌ﴾، سه‌رکه‌وتتیکي نیزیکیش، (فَتْح) به‌مانای کردنه‌وه‌ی شتیکي
داخراوه، یان لابر‌دن‌ی نیشکال‌یکه، که ده‌گونجی مه‌به‌ست پتی صول‌حی حوده‌یییه بی،
یان مه‌به‌ست پتی نازاد‌کردنی شاری مه‌که‌که بی، یان کۆی کرانه‌وه‌ی ده‌روازه‌کان بی، له
به‌ران‌به‌ر نه‌هلی ئیسلامدا، هه‌م صول‌حی حوده‌یییه، هه‌م فه‌ت‌حی مه‌که‌که، هه‌م دوا‌یی
نازاد‌کرانی ولاتانی دیکه‌و، گه‌باندنی په‌یامی خواو، رو‌شنایی نایینی خوا، به‌هه‌موو نه‌و
شو‌ئانه‌ی نه‌هلی ئیسلام ده‌ستیان پیان گه‌یشتوه.

(۱۴) - ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾، موژده‌ش بده به‌بروداران، دل‌یان خو‌ش‌به‌که، واته: دل‌یان
خو‌ش‌به‌که به‌هه‌موو نه‌و شتانه‌ی باسکران، چونکه (ال) سه‌ر (المؤمنین) ده‌گونجی بو
(عهد) بی واته: موژده بده به‌برواداره‌کان، که نه‌و جو‌ره بازگانییه موماره‌سه ده‌که‌ن،
یاخود نه‌لیف و لامه‌که بو ناساندنه، به‌لام مه‌به‌ست پتی تیکرا (جنس)ه، واته: موژده
بده به‌هه‌موو بروداران‌ی که نه‌و سیفاتانه‌یان تیدا بن، خوا نه‌و به‌لێتانه‌یان بو جیبه‌جی
ده‌کات.

مەسەلەى دووھەم:

فەرمانکردنى خوا بە پرواداران كە پشتيوانانى خوا بن، وەك چۆن
 ھەوارىيەكان داوا كردنى عيسا ﷺ گوتيان: ئىمە پشتيوانانى خواين،
 ئىدى سەرەنجام وەچەى ئيسرائىل بوونە دوو كۆمەلى پروادارو بېيروا، خواش
 پروادارانى سەرخت:

خوادەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ
 مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ غَيْرُ أَنْصَارٍ اللَّهُ فَتَأَمَّنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ
 فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ۝۱۱﴾

شىكردنەھەى ئەم ئايەتە، لە شەش برگەدا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ﴾، ئەى ئەوانەى پرواتان ھىناو! بىنە پشتيوانانى
 خوا، خويئازو شەتەو: (كُونُوا أَنْصَارًا لِلَّهِ) بىنە پشتيوانان بۇ خوا، (أَنْصَار) كۆى (نصير)
 ھە بە ماناى (ناصِر)ە، بەلام (نصير) زىدە پۆيى تىدايە، واتە: زۆر سەرخەر، زۆر پشتيوان.

(۲) - ﴿كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾، (بىنە پشتيوانانى خوا، يانى:
 پشتيوانان و پشتگيران و ھاوکاران پىغەمبەرى خوا ﷺ)، وەك چۆن عيساى كۆرى مەريەم
 بە ھەوارىيەكانى فەرمو: كىن پشتيوانانم بەرەو لای خوا؟ واتە: كىن نامادەن پشتگىرىم
 بکەن و بىنە پشتيوانم بەرەو لای خوا، بۇ پازىي كردنى خواو گەياندى پەيامى خوا.

(۳) - ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ غَيْرُ أَنْصَارٍ اللَّهُ﴾، ھەوارىيەكان گوتيان: ئىمەين پشتيوانانى خوا، واتە:
 ئىمەين ھاوکاران و پشتگىرانى پىغەمبەرى خوا ﷺ، كە نوێنەرو پەوانەكراوى خوايە.

(۴) - ﴿فَتَأَمَّنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ﴾، سەرەنجام كۆمەلىك لە بەنوو
 ئيسرائىل، (كۆمەلىك لە وەچەى ئيسرائىل، يەعقوب، لە گەلى جوولەكە)، پروايان ھىنا،
 كۆمەلىكىش بېيروابوون.

یانی: کۆمه‌لێک برۆایان هێنا به عیسا عَلَيْهِ السَّلَام و به پێغه‌مبه‌ری خۆایان دانا، که هه‌ر پێغه‌مبه‌ری خواش بوو، کۆمه‌لێکیش پێی بیپروا بوون.

(٥) - **فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ**، ئنجا ئه‌وانه‌مان به‌هێز کرد که برۆایان هێنا بوو به‌سه‌ر دوژمنه‌کانیاندا، (أَيَّدْنَا، أَي: قَوَّيْنَا) به‌هێزمان کردن، سه‌رمانخستن، پشتمان گرتن له به‌رانبه‌ر دوژمنه‌که‌یان دا، دوژمنه‌که‌یان کێ بوون؟ هه‌م جووله‌که‌کان بوون، ئه‌وانه‌ی برۆایان نه‌هێنا بوو، هه‌م پۆمه‌کان بوون.

(٦) - **فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ**، ئنجا سه‌ره‌نجام ئه‌وانه‌ی ئیمه‌ پشتگیریمان کرد بوون (که برۆاداران بوون)، بالاده‌ست و سه‌رکه‌وتوو بوون.

نسی کورتە هەلۆهستە

١- مانای وشە (الحواری):

(الحواریون) و (الحواریین) کۆی (حواری) یە، (ابن عاشور) گوتوو یەتی: (الحواری: کَلِمَةً حَبَشِيَّةً)، (حواری) وشە یەکی حەبەشەییەو لە ئەسڵدا (هەوارییا) بوو، یانی: (الصَّاحِبُ الصَّفِيُّ) هاوەتیکێ زۆر ساغ و بێ خەڵتە، قورئان بەکاری هێناوە بۆ هاوەلانی عیسا (ﷺ)، هەرچەندە لە چوار ئینجیلەکاندا وشە (الحواریون) و (الحواریین) بەکارنەهاتووە.

(المعجم الوسيط) لە ڕوونکردنەوەی چەمکی (الحواری) دا دەڵێ: (الْحَوَارِيُّ مُبَيِّضُ الثِّيَابِ، وَالْحَوَارِيُّ: الَّذِي أُخْلِصَ وَاخْتِيرَ وَنُقِيَ مِنْ كُلِّ غَيْبٍ، وَالْحَوَارِيُّ: الصَّاحِبُ وَالنَّاصِرُ، وَالْحَوَارِيُّونَ: أَنْصَارُ عِيسَى (ﷺ)).^(١)

واتە:

١- هەواری بە مانای سپیکەرەوێ پۆشاکە، (پیشتریش گوتمان: (القَصَّارِين) واتە: ئەوانە خەڵک بەرگ و پۆشاکێ وێدان و سپیان کردۆتەو، وەک چۆن ئیستا نۆتووکردن و شۆردنی پۆشاک و پاککردنەوە هەبە، ئەو شوێنکەوتووێ هەواری عیسا، ئەو دوازدە هاوەلە، دیارە پیشەگەیان ئەو بوو).

٢- هەروەها (حواری) کەسێکە خۆی ساغ و یەکلا کردۆتەو و هەڵبژێرداوە، لە هەر عەیب و کەموکوڕییەک پاککراوەتەو.

٣- هەروەها (حواری) واتە: هاوێ و یارمەتییدەر و هاوکار.

٤- هەروەها هەوارییەکان شوێنکەوتووێ و پشتیوانانی عیسا (ﷺ).

ئەم وشەيە شەش جاران لە قورئاندا ھاتو، دوو جاران لێردەدا ھاتو، لە سوورەتی (آل عمران) و لە سوورەتی (المائدة) شەش جاران دووبارە بۆئەو، پێغەمبەریش ﷺ لە فەرمايشتیکیدا فەرموویەتی: {لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيٌّ وَحَوَارِيُّ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَامِ} (أخرجه البخاري: ۶۸۳۳، ومسلم: ۲۴۱۵، وابن ماجه: ۱۲۲)، واتە: ھەموو پێغەمبەرێک ھاوەلێکی دانستەي ھەبوو، ھاوەلێ دانستەي منیش زوپیتری کوپی عەووامە.

ھەلبەتە مانای وانێ ھەوانی دیکەش دانستە نەبوون، بەلام دیارە لە ھەندیک تایبەتە نەدییدا پێغەمبەری خوا ﷺ باسی زوبەیری کردو، پوختەي مانای ھەوارییەکانیش: ھەوانەي ھاوەلێ دانستەو ساغ و بێ خلتە بوون بۆ عیسا ﷺ، بە پێی قورئان ئاویە.

۲- چوار ئینجیلە کە ھەر چواریان باسی دوازدە ھاوەلێ کانی عیسا دەکەن، بەحساب مەدحیان دەکەن، بەلام مەدحی چوار ئینجیلەکان بۆ (ھەوارییەکان) ^(۱)، لە زەمەو نیزیکتەر ^(۲)! لێرە خوا ﷻ زۆر بە پێگەيەکی بەرزو بە دڵسۆزی و ساغی و تەواوی باسی ھەوارییەکان دەکات: {قَالَ لِحَوَارِيَّتِهِمْ عَنْ أَنْصَارِ اللَّهِ ﷻ، بەلام لە چوار ئینجیلەکاندا، ھەوارییەکان کۆمەلێک خالی بێھیزیان پالدرانە لا، بە تایبەت یەکیکیان کە (يَهُوذَا الْأَسْخَرِيُّوطِي)یە، لە ئینجیلەکاندا ھاتو کە ئەو خیانەتی بە عیسا ﷺ کردو، لە بەرانبەر چەند درەمێکدا کە وەرگیرتن لە پۆمەکان و لە جوولە کەکان، ئەو مالەي عیسای تێدا بوو و ھەوارییەکان لەوێ دا کۆبوونەو دیان ھەبوو، پێشانی دان، جوولە کەو پۆمەکان ھاتنە سەر مالە کەو، عیسیان دەستگیر کرد بە پێی قسەي چوار ئینجیلەکان، ئەگەرنا لە ئەسڵدا ئەو ی دەستگیریان کرد، ھەر ئەو بوو کە وێنەي عیسای برابوو سەر، ئنجا بە پێی رپوایەتە کەي عەبدوللای

(۱) کە بە وشەي ھەوارییەکان نەھاو.

(۲) بۆ وێنە: (عندئذ تركه التلاميذ كلهم وهربوا)، لەو کاتەدا سەرچەم قوتابیەکان وازیان لێھێناو ھەڵاتن! بڕوانە: التفسير التطبيقی للكتاب المقدس، العهد الجديد، إنجيل متى، الإصحاح: ج: ۲۶/ ۵۶، ص: ۱۹۶۱.

كۆرى غەبباس ئەو كەسەي وئەي عىساي براۋەتە سەر، ئىنجا (يەھۇذا الأسخريوطي) بوۋە، يان ھەر كەسىكى دىكە بوۋە، ھاۋدلىكى زۆر دانستەو دلسۆزى عيسا عليه السلام بوۋەو نامادە بوۋە لە جياتى عيسا بكوژرى، چونكە عيسا عليه السلام گوتوۋىتەي: كى ئامادەيە وئەي منى بچىتە سەرو، جوۋلەكەو رۆمەكان لە جياتى من بىگرن و بىكوژن، ئىعدامى بكن؟ گەنجىك كە بە پىنى ئەۋەي لە ئىنجىلەكاندا ناۋى ھاتو، دەپى (يەھۇذا الأسخريوطي) بى، ئەو نامادە بو، واتە: بە پىنى رىۋايەتەكەي غەبدوللاي كۆرى غەبباس، كەسىك كە ئىعدام كرا لە جياتى عيسا عليه السلام، وئەي عىساي چوۋە سەرى، ئەۋىش ھەر پىاۋىكى زۆر دلسۆزو دانستە بوۋە، بەلكو لە ھەمويان فىداكارتر بوۋە، بەلام لە چوار ئىنجىلەكاندا دەلى: (يەھۇذا الأسخريوطي) لە بەرانبەر چەند درەمىكى زيودا، كە رۆمەكان و جوۋلەكەكان پىياندا، جاسۋوسىي كىرد لەسەر عيسا لەسەر ھاۋدە دانستەكانى، (جەۋارىيەكان) ۋ ھاتن بەسەر مالاكە ۋەرەبون و ويستيان عيسا عليه السلام بگرن، بەلام عيسا بە كلاًورژنەدا بەرزكرايەو، دىسان ئىنجىلى (بەزنا)ش ھەروا دەلى، بەلام كە ھەر نەھاتە دەر، (يەھۇذا) چوۋە ژوور، ئىنجا كە چوۋە ژوور، وئەي عيسا عليه السلام چوۋە سەر ئەو، ۋ جەۋارىيەكانىش لىيان تىكەل بو، ۋاينازانى عيسايە عليه السلام، ھەندىكىان گوتيان: نەخىر عيسا بە كلاًورژنەدا بەرزبوۋە، بەلام تەماشاشيان دەكرد ئەو كەسەش زۆر ۋەك عيسا دەچو، گوتيان: ناي تۆ عيساي؟ گوتى: نەخىر ئەو نىم، گرنگ ئەۋەيە رۆمەكان و جوۋلەكەكان گرتيان و ئىعداميان كىرد، ئىنجا لە كاتى ئىعدام كىردنەكەشدا، ۋەك لە ئىنجىلەكاندا ھاتو، قەسەي زۆر بېھىزى كىردوون، بۇ وئە گوتوۋىتەي: (پەرستراوم! پەرستراوم! بۇچى ۋازت لىتېنام!) ^(۱) يان (با تەمجارەش ئىعدام نەكرىم) ^(۲)، ۋەك جۆرىك لە گەلىي و بناشت لە خوا!! كە بىگومان ھەرگىز ئەۋە ھەلوئىستى عيسا عليه السلام نەبوۋە، ھەلوئىستى ھىچ بىرۋادارىكى ئىمان كاملىش نىە.

(۱) ئەمە دەقى قەسەكانىقە لە تەرجمە ھەپەيىيەكەي (الكتاب المقدس) ھە: (إيلي إيلي لما شبقنتي، أي إلهي إلهي! لماذا تركتني؟) يانى: پەرستراوم پەرستراوم! بۇچى ۋازت لىتېنام؟ التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، ص: ۱۹۶۸ العهد الجديد، إنجيل متى، الإصحاح: ۲۷

(۲) پروانە: ھەمان سەرچاۋە (إنجيل مرقس)، الإصحاح: ۱۴، ص: ۲۰۳۸، (يا أي! كل شين مستطاع لديك، فأبعد عني هذه الكأس)، واتە: باي خۇم! ھەموو شتىك بۇ تۆ گونجاۋە ئەم كۆۋبە (مىردنە)م لى دوور بىخەۋە.

شایانی باسە: تیمە لە تەفسیری سوورەتی (النساء) و، لە تەفسیری سوورەتی (المائدة) دا، ئەو نایەتانهی باسی عیسا عليه السلام دەکەن، بە درێژی قسەمان لە بارەوێ کردوون و، قسەکانی تینجیلی (بەرنا) شمان هێناوە، بۆیە لێرە دووبارە ناکەینەوێ.

۳- ئەم نایەتە موبارەکە وەرەگیرێ، کە خوا جل جلاله حەوارییەکانی، یان شوێنکەوتووani عیسا عليه السلام کە برۆیان پێ هێناوە، سەری خستوون بەسەر بێروایەکاندا، بەلام بە پێ ئەوە کە سەرچاوە میژوووییەکان پێمان دەلێن، شوێنکەوتووani راستەقینە عیسا عليه السلام هەر دەرکراو و لێدراو و کوژراو و ناپەهەتکراو بوون، کەواتە ناچارین بڵێن: مەبەست لەو سەرکەوتنە ئەوە بوو، کە خۆپاڤەر بوون لەسەر ئایین و بەرنامە خوا، لەسەر پێازی عیسا عليه السلام ماون و، دەستبەرداری نەبوون، هەرچەندە ناپەهەتیی و تازارو ئەشکەنجەو دەرەدەری زۆریان بەسەر هاتو، دەبێ مەبەست لە سەرکەوتنە ئەوە بێ، واتە: خۆپاڤەر بوون، دەستبەرداری دینەکیان نەبوون، خوا سەری خست دڵی بەهێز کردن.

هەندیکیش بۆ وێنە: (ئبن عاشور) وایان لیکداوە تەو: دوایی پۆمەکان کە نەصرائییەتیان تەبەننێ کرد، تۆلەیان لە جوولەکەکان کردووە و جوولەکەکانیان سەر کوت کردن و نەصرائییەکانیان کردنە حوکمران، (ئبن عاشور) وای تێدەگات!

بەلام پێم وایە ئەوە هیچ سەرخست نەبوو، بۆ ئەوانە برۆیان بە عیسا عليه السلام هێنابوو، چونکە ئەوانە برۆیان بە عیسا عليه السلام هێنابوو، وەک بەندە ی خواو پیغەمبەری خوا برۆیان پێی هێنابوو، بەلام ئەوەی (قسطنطین) کردی لە کوپوونەوی (نقییە) دا لە سالی سێ سەدو سی (۳۳۰) زایینی دا، ئەوەی ئەو تەبەننێ کرد، بریتی بوو لە نەصرائییەتیک کە لە ئێوە پۆکی خۆی خالی کرابوو، کە خوا بە یە کگرتنە، چونکە ئەو نەصرائییەتە کە ئێستاش باوە، دەلی: خوا سێیەمی سێیەکانە: قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۖ ۷۳ المائدة، هەم خوا، هەم عیسا، هەم (روح القدس) یاخود مەریەم، کە لە راستییدا ئەوە دینی خوا نیە، دژو پیچەوانە پەیام و بەرنامە ی خوا.

کهواته: ئەوێ پۆمهکان تەبەننییان کردووە، دوایی فەزریان کردووە بەسەر خەڵکداو، جوولەکانیشیان لەسەر سزا داوە، ئەو ئیمان و بەنامە خاوییه نەبووە، که خوا بۆ عیسای ناردووە، بۆیه (ئەبن عاشور) پەحمەتی خاوی لیبێ، لێرەدا نەپینکاوە، بەلکو پای راست هەر ئەوێ، که مەبەست لە سەرخستنی خوا بۆ برۆدارانیک که ئیمانیا بە عیسا (ﷺ) هێنابوو:

۱- یان دەبن بەو مانایە بن که ئینو عەباس (خوا لە خوێ و بابی رازی بن) گوێ: که بریتیه لە سەرکەوتنی مسوڵمانانی شۆنکهوتووی پیغمبەری خاتەم (ﷺ)، که رێبازەکی هەمان رێبازی عیسای (ﷺ)، که بریتیه لە ئیمان بە خواو خوا بە یە ککرتن.

۲- یان دەبن بەو واتایە بن، که خوا یارمەتی شۆنکهوتووانی راستەقینە عیسای دا، خۆراگر بن و دەستبەرداری ئیمان و خوا بە یە ککرتن (توحید الله) نەبن.

لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیری (الصف) دینن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسری سوورہ تی

الجمعة

دەستپیک

بەرپـزان!

ئەمـرۆ (۱۱)ی مانگی رەمەزانی سـالـی (۱۴۴۱)ی کـوچـی، بەرانبەر: (۴/ ۲۰۲۰/۵)ی زاینیە، لە شاری هەولێر، بە پشتیوانی خـوای بەخـشـەر و میهرەبان، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الجمعة)، سەرەتا وەک عـادەتی خۆمان پێناسە و نێوەڕوکی ئەم سوورەتە موبارەکە لە هەوت (۷) بـرگەدا، دەخەینەروو:

پێناسەی سوورەتی (الجمعة) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا ناوی سوورەتی (الجمعة)یە، تەنیا بەو ناوە ناسراوە، لەو بارەوه بەلگە زۆرن، ئێمە بەو دوو دەقی سوننەت، واز دێنین:

دەقی یەکەم: **اعْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ أُنْزِلَتْ سُورَةُ الْجُمُعَةِ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۶۱۵).**

واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوایێ رازی بێ) دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەر ﷺ دانیشبووین کە سوورەتی (الجمعة)ی بۆ دا بەزی.

شایانی باسە: ئەبوو ھورەیرە (خوایێ رازی بێ) لە مەدینە مسوڵمان بوو و زۆریک لە زانایان دەلێن: لە دواى جەنگی خەیبەریش مسوڵمان بوو، واتە: لە سالی هەوتی کوچیی دا.

دهقى دووهم: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ بِسُورَةِ الْجُمُعَةِ فَيُحَرِّضُ بِهَا الْمُؤْمِنِينَ، وَفِي الثَّانِيَةِ بِسُورَةِ الْمُنَافِقِينَ فَيَقْرَعُ بِهَا الْمُنَافِقِينَ} (أخرجہ الطبرانی فی الأوسط کما فی المجمع للهيثمی: ج ٢، ص ١٩١، وقال الهيثمی: إسناده حسن، وأصله فی الصحيح باختصار، وحسنه السيوطي فی (الدر المنثور): ج ٦، ص ٣٣٤).

واته: نه‌بوو هوږه‌پړه (خوا لټی ږازی بڼ) ده‌لټی: پیغهمبه‌ری خوا ﷺ عاده‌تی وا بوو له نویژی جومعه له ږکاتی په‌که‌م دا سووږه‌تی (الجمعة) ی ده‌خویند، ږووادارانۍ پټی هانده‌داو، له ږکاتی دووهم دا سووږه‌تی (المنافقین) ی ده‌خویندو، سره‌زنشتی ده‌غل و مونافقه‌کانی پټی ده‌کرد.

دووهم: شویڼی دابه‌زینی:

زانا‌یان له‌سهر مه‌دینه‌یی بوونی ته‌م سووږه‌ته موباره‌که په‌کده‌نگن، واش پیده‌چټ له‌سالی هه‌وته‌می کوچی دا، دواى فه‌تصی خه‌یبه‌ر دابه‌زیڼی، به‌لگه‌ی نه‌وه که نه‌بوو هوږه‌پړه (خوا لټی ږازی بڼ) پاش جه‌نگی خه‌یبه‌ر مسولمان بووه.

نجا مادام نه‌و بلټی: ئیمه له‌خزمه‌ت پیغهمبه‌ردا ﷺ: بووین که سووږه‌تی (الجمعة) ی بو دابه‌زی، که‌واته: دواى مسولمان بوونی نه‌بوو هوږه‌پړه دابه‌زیو، واته: له‌سالی هه‌وته‌می کوچی دا، نجا تایا له‌سهره‌تایه‌که‌یوه، یان له‌نیوه راسته‌که‌ی، یان له‌کو‌تایه‌که‌ی دا؟ هه‌رسټک نه‌گه‌ره‌کان هه‌ن.

سییم: ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی:

به‌په‌کده‌نگی ژمیره‌رانۍ نایه‌ته‌کانۍ قوږنان ژماره‌ی نایه‌ته‌کانۍ ته‌م سووږه‌ته، یازده (١١) نایه‌تن و، به‌پټی قسه‌که‌ی نه‌بوو هوږه‌پړه‌ش (خوا لټی ږازی بڼ) هه‌مووی به‌په‌کجار دابه‌زیوه.

چوارەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزین دا:

ریزبەندیی ئەم سوورەتە موبارەکە لە دابەزیندا، بە پیتی سەرژمێری (جابر بن زید) ژمارەکەی سەد و شەش (۱۰۶)، پێش سوورەتی (التغابن) و دوای سوورەتی (التحریم) دابەزیو، لە موصحفیشدا ژمارەکەی شەست و دوو (۶۲) یە.

پنجەم: نیوەڕۆکی ئەم سوورەتە:

لەم سوورەتە موبارەکەدا، دوای راگەیاندنی بە پاکگرتنی هەرچی لە ئاسمانەکان و، هەرچی لە زەویدایە بۆ خوا، وەسفکردنی خوا بە چوار لە سیفەتەکانی: (المَلِك، القدوس، العزیز، الحکیم)، واتە: حوکمران و پاک و بالادەست و کارزان، باسی ڕەوانەکرانی موحمەد ﷺ لە نێو (أُمِّیْن)دا کراوەو، نەرکەکەیشی لە چوار شتدا خراوەتە ڕوو، کە بریتین لە:

۱- خۆتێندەوێ ئایەتەکانی خوا بەسەریاندا.

۲- تەزکیە کردنیان واتە: پاک و چاک کردنیان.

۳- فێرکردنی کتێب، پێیان.

۴- فێرکردنی حیکمەت، پێیان.

نجا نامازە کراوە بە گەلانی دیکەش، کە بە گەلی عەرەبەو لە مسوڵمان بووندا پەیوەست دەبن و، تەوێش بە بەخششی خوا دانراوە، دوایی بە ڕەخنە گرتەووە باسی جوولەکەکان کراوەو، لە کۆتاییشدا باسی نوێژی جومعه کراوەو، سەرزنشتی کەسائیک کراوە، کە لە گەرمە و تاردانی پێغەمبەری ﷺ لە نوێژی جومعهدا، بە پێو بە جێیان هێشتووە لەسەر مینبەر، بەرەو بازرگانایی و خافلان (لهو)، (تەپل و دەف و ئاواز) کە لە گەل بازرگانیه کەدا بووه، چوون.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

سۆ تاییەتمەندیی زەق دوکەونە بەرچاو:

۱- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی فەرز بوونی چوون بۆ نوێژی جومعه کراوە، بەلکو تەنیا لەم سوورەتەشدا ناوی (الجمعة) هاتووە، لە ئایەتی ژمارە نۆ (۹)دا.

۲- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی بەجێهێشتنی پیغمبەری خوا ﷺ لە کاتی وتاردانیدا بە پیووەو لەسەر مینبەر، کراوە.

۳- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی پەیوەست بوونی گەلانی دیکە لە جگە لە عەرەب بە گەلی عەرەبەو لە ئیمان هێنانیدا کراوە، لە ئایەتی ژمارە چوارده (۱۴)دا.

هەوتەم: دابەشکردنی ئەم سوورەتە:

یازدە ئایەتەکی ئەم سوورەتە لە دوو دەرس دا ڕوون دەکەینەو:

دەرسی یەكەم: لە هەشت (۸) ئایەتی یەكەم پێک دێ، ئایەتەکانی: (۱ - ۸)، لەو هەشت ئایەتەدا، خوا ﷻ چوار بابەتی سەرەکی خستوونەڕوو:

۱- ڕاگەیاندنی بە پاککردنی خوا لە لایەن هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویداوە، وەسفکردنی خوا بە چوار سیفەتی بەرزو بۆ وێنە: (المَلِكُ، الْقُدُّوسُ، الْعَزِيزُ، الْحَكِيمُ).

۲- باسی ناردنی پیغمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ لە نَبِیِّ (أَمِین)دا، خستنه ڕووی چوار ئەرکە گرت و بنه‌ڕەتییه‌کی: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾.

۳- ئەزموونی شکست خواردووی گەلی جوولەکە، لە هەڵگرانی تەوڕاتدا و راست و ساغ نەبوونیان لە دینداریدا.

۴- باسی مسۆگەر بوونی مردن و قوتار نه بوونی هیچ کەس، له چنگی مردن.

دەرسی دووهم: له سێ ئایەتی کۆتایی پێک دێ، ئایەتەکانی: (۹، ۱۰، ۱۱)، هەر سێ ئایەتە کەش باسی پۆژی هەینی و نوێژی جومعه دەکەن، کە لەسەر مسولمانان فەرزه ئه نجامی بدن و، تیشیاندا ڕه خه گیراوه له ژمارهیهک له مسولمانان، کە له کاتی وتاردانی پیغمبهری خوا ﷺ له پۆژی جومعهدا، کە لهو کاتهدا کاروانیکی بازرگانیی به تهپل و دهفهوه له شامهوه گهراوتهوه، خهڵکه که به رهو پرووی کاروانه کهدا چوون و، پیغمبهری خویان ﷺ له گهرمه ی وتاردان و به پیوه لهسهر مینه به جیهێشتوه، بگومان ژمارهیهک له خزمهت پیغمبهردا ﷺ ماون، بهلام خهڵکیکی زۆر پۆیشتوون و، لهو بارهوهش دوایی ئه و ریوایه تهی لهو بارهوه ههیه، دهیهینین و، تییینی خۆشمانی لهسهر دهخهینه پروو.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پښاسه‌ی لثم دهرسه

لثم دهرسه مان له هه شت (۸) ټايه‌تی په‌که‌می سووره‌تی (الجمعة) پټک دټی، که دواي راگه‌ياندنې به‌پاک‌گيراني خوا له لايهن ههرچيه‌که‌وه که له ناسمانه‌کان و زه‌ويدا هه‌يه، باسی نيردراني پټغه‌مبه‌ريک ﷻ له نيو (أَمِين) دا کراوه، که به‌دلنيایي مه‌به‌ست موچه‌مه‌ده ﷻ و ټه‌رکه‌کانيشی خراونه‌پروو.

دواتر باسی که‌لی جووله‌که کراوه، که‌سه لاده‌رو خراپه‌کانيان چويناون به‌که‌ريکی باري کتیب ليتراوه‌وه، بيگومان که‌ريک باریکی کتیبی ليترايت، ليتيان به‌هره‌مه‌ند نابټ، ټهو جووله‌کانه‌ش که پابه‌ند نه‌بوون به‌ته‌وپراوه‌وه، ته‌شبه‌هکراون به‌که‌ريکی ټاواوه، دوايش فهران به‌پټغه‌مبه‌ري خوا ﷻ کراوه، که به‌جووله‌که‌کاني لاف ليتده‌ري: دؤستاني خوا بوون، (که جووله‌که‌کان لافي ټه‌وه‌يان ليتده‌دا: ټيمه دؤست و نيزیکی خواين و خؤشه‌ويستی خواين)، بفهرموټي: ټه‌گهر راست ده‌که‌ن دؤستاني خوان مردن به‌ټاوات بخوازن و، هه‌واليشی پيدهدات که به‌ټاواتی ناخوازن، دوايی فهران به‌پټغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷻ ده‌کات که پټيان بفهرموټي: ټهو مردنه‌ی ليتي راده‌که‌ن، ههر تووشتان دټي و ده‌گيردرينه‌وه بؤ لای خواي زانای په‌نهان و ټاشکراو، هه‌والټان پيدهدات به‌وه‌ی ده‌ټانکرد، ټنجا ټه‌گهر هه‌واليان پټي بدات، مانای وايه سزاشيان ده‌دات، له‌سه‌ر ټهو کرده‌وه خراپانه‌ی ټه‌نجاميان داون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلَائِكَةُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝^(۱) الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝^(۲) وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝^(۳) ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝^(۴) مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الثَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝^(۵) قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّا كُفْرًا أُولَئِكَ هُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ۝^(۶) وَلَا يَمْنُنَ اللَّهُ أَهْلًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝^(۷) قُلْ إِنْ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلِّيِّهِ الْعَلِيِّ وَالْشَّهَادَةِ فَيُنْفِثُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝^(۸)﴾

مانای وشه به وشه ی نایه ته کان

ا به ناوی خوای به بهزه یی به خشنده، هه رچی له ناسمانه کان و هه رچی له زه ویدایه، خوا به پاک و بن خهوش ده گری، حوکمران (و هه موو شت به ده ست) ی پاک و بنگه ردی زالی کار به جییه ^(۱) نهو (خوا) که سیکه له نیو نه شاره زایان (ی خویندن و نووسین و کتیه ناسمانیه کان) دا پیغه مبه ریکی له خوین بۆ ناردوون، نایه ته کان بیان به سه ردا ده خوینیتته وهو، پاک و چاکیان ده کات و، کتیب و حکمه تیان فیر ده کات، که به دنیایی له وه پیش له گومرایه کی ناشکرادا بوون ^(۲) ههروه ها که سانی دیکه ش له وان، که جاری پنیانه وه به یوه ست نه بوون و، نهو (خوا) زالی کارزانه ^(۳) نهوه به خششی خواجه

دەيدات بە ھەر كەسك كە بىھۆى و خواش خاوەن بەخشى مەزنە ۱
 وینەى ئەوانەى تەوراتیان خراپە كۆل (پتيان سپیرا) دواى ھەليان نەگرت
 (كاريان پى نەگرت) وەك وینەى كەرە (بارىك) كتيان ھەلدەگرى (لتيان
 بەھرەمەند نابى) خراپترين وینە (حالى) ئەو كۆمەلەيە كە ئايەتەكانى خوا
 بە درۆ دادەنى و، خواش كۆمەلى ستمەكاران راستە پرى ناكات ۵ (ئەى
 موھەممەد!) بلى: ئەى ئەو كەسانەى بوونە جوولەكە! نەگەر پتيان واىە ئيوە
 دۆستانى خوان (وەك لاف ليدەدەن) نەگەر راستن، مردن بە تاوات بخوازن
 ۶ ھەرگيزىش بە ھۆى ئەووە كە دەستيان پيشخستوہ (لە كوفرو خراپە)
 خۆزگەى پى ناخوازن و، خواش بە ستمەكاران زانايە ۷ بلى: بىگومان ئەو
 مردنەى لىي پادەكەن، بە دلتيايى پتيان دەگات، دواى بۆ لای (خوای) زانای
 پەنھان و ئاشكرا دەگيردینەوہ، ئنجا ھەوالى ئەوہتان پیدەدات كە دەتانكرد
 (و سزاشتان دەدات) ۸.

شیکردنەوہى ھەندىك لە وشەكان

(أَمْلِكْ): (الطبري) ئاواى مانا دەكات: (الملك: الَّذِي لَهُ مُلْكُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
 وَسُلْطَانُهَا، (مَلِك) ئەو زاتەيە كە ھوكمرانىي و خاوەندارىەتیی دنیاو دواړۆزی
 بەدەستەو دەستپړۆیشتووہتیی تياندا تەنیا بە دەستى ئەوہ.

(ملك) دەگونجى بە: ۱- ھوكمران، ۲- فەرمانرەوا، ۳- ھەموو شت بە دەست،
 ۴- خاوەن، مانا بکرى.

(الْفُدُوسِ): (الطاهر، المُنَزَّة مِنْ كُلِّ مَا يُضَيِّفُ إِلَيْهِ الْمُشْرِغُونَ وَيَصْفُونَهُ بِهِ)
 (قدوس): پاك و بى خەوش، دوور لە كەم و كورپى، بى خەوش لە ھەموو
 ئەوہى ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان پالیدەدەنە لای و ئەوى پى پیناسە دەكەن.

ياخود (الْقُدُّوسُ: الْمُنْزَعُ عَنِ النَّقْصِ) به دوور گيراو له كهه و كورپى، له هه له و په له.

(الْأَمِينُ): كۆي (أَمِي) به (الْأَمِي: الَّذِي لَا يَفْرَأُ وَلَا يَكْتُبُ)، (أَمِي) به كوردپى ده بېته نه خویندهوار، نه و كهسه ناخوینته وه و نانوسى، (الْأَمِينُ: صِفَةُ مَوْصُوفٍ مَحْدُوفٍ: النَّاسِ الْأَمِينِ)، (أَمِينُ): سيفه تى وه سفرکراویكى قرتینراوه، واته: خه لکىكى نه خویندهوار.

به لام وهك دوايى باسى ده كهه (أَمِينُ) و بىراى نه خویندهواران، نه شاره زايانىش له كتيه ناسمانيه كان ده گريته وه، كه سيكيش خویندهوار نه بى، ناتوانى له كتيه پيشووه كان شاره زايانى.

(وَرَكَبَهُمُ): (الرَّكَّاءُ: الطَّهَارَةُ وَالنُّمُو وَالصَّلَاحُ)، (وَكَا): به مانای پاکی و گه شه كردن و چاك بوون، دى، كه واته: (يُرَكِّبُهُم) واته: پاکیان ده كات و گه شه يان پيیده دات و چاکیان ده كات.

(حَمِلُوا النُّورَةَ): مانا روا له تيه كهى واته: ته ورا تيان لى بار كرابوو، به لام ليره دمه به ست نه وه به ته ورا تيان له كۆلنرابوو، ته ورا تيان پى سپيردرا بوو، به ته ورا تى نه ركدار كرابوون (كُلُّوْا بِالنُّورَةِ).

(أَسْفَارًا): (أَسْفَارُ جَمْعُ سَفَرٍ: الْكِتَابُ الْكَبِيرُ، لِأَنَّهُ يُسْفَرُ عَنِ الْمَعْنَى إِذَا قُرِئَ)، (سَفَرٌ): به نووسراویكى گه وه ده گوترى، بويه شه نه و ناوه لیتراوه، چونكه هه ر كاتيك خویندرايه وه نه و مانايه تيدايه روونى ده كاته وه.

زانایان گوتوويانه: (وَسُمِّيَ السَّفَرُ سَفَرًا، لِأَنَّهُ يُسْفَرُ عَنْ أَخْلَاقِ الرُّجَالِ) واته: سه فريش بويه ناوى لیتراوه سه فهر له زمانى عه پيیدا، چونكه ره وشتى پياوان درده خات، كورده واریى خوشمان گوتوويانه: (سه فهر و مامه له سهنگى مه كه كه).

(فَمَنَّا أَلَوْتَ): خوزگه به مردن بخوازن، (مَمْنَى الشَّيْءِ: قَدْرُهُ وَأَحَبُّ أَنْ يَصِيرَ إِلَيْهِ، مَمْنَى الْحَدِيثِ: اخْتَرَعَهُ وَافْتَعَلَهُ، وَالْأُمْنِيَّةُ: الْبُغْيَةُ وَالْجَمْعُ أُمَانِيٌّ)، (مَمْنَى الشَّيْءِ) واته: نه و شته ی نه ندازه گیری کردو، حه زی کرد بوی بوی و بوی وی بوی، به لام (مَمْنَى الْحَدِيثِ) واته: قسه که ی داهیناو هه لیه ست، (الْأُمْنِيَّةُ) که به (أُمَانِيٌّ) کۆده کریته وه، بریتیه له خوزگه و ثاوات.

(إِنْ زَعَمْتَ): (زَعَمَ يَزْعُمُ زَعْمًا: ظَنُّ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الزُّعْمُ فِي مَا كَانَ بَاطِلًا أَوْ فِيهِ ارْتِيَابٌ، زَعَمَ: اعْتَقَدَ، زَعَمَ: كَذَبَ، زَعَمَ: وَعَدَ)، (زَعَمَ يَزْعُمُ زَعْمًا)، واته: گومانی برد، گومان ده بات، گومان بردن، به لام به زوری وشه ی (زَعَمَ): به کار ده یتر ی بۆ شتیک که ناپاست بۆ، یاخود دوو دلیلی تیدابن، ههروه ها وشه ی (زَعَمَ) به مانای (اعْتَقَدَ) ش دۆ، واته: بپروای وابوو، ههروه ها (زَعَمَ) به واتای (كَذَّبَ) ش دۆ، واته: درۆی کرد، (زَعَمَ) به واتای (وَعَدَ) ش دۆ، واته: به لنینید، به لام به زوری به لنیندانی ناپاست، هه لیه ته به پئی رهوت ده زانری ئایا (زَعَمَ) لهو شوینه دا به مانای گومانه، یان به مانای درۆیه، یان به مانای بپروا بوون به شتیکه، ده بۆ ته ماشای سیافه که بکری.

مانای گشتیی ئایه ته کان

سه ره تا خوا ^{عَلَى} ده قه رموی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوای به به زه یی به خشنده، واته: ده ستی کردنم به ناوی خوایه، مه به ستیش پئی نه وه یه:

- ۱ - ئەم کاره ته نیا بۆ خوا ده کهم.
- ۲ - ئەم کاره به پئی شه رع ی خوا ده کهم.
- ۳ - ئەم کاره به تواناو یارمه تی خوای په ره ردگار ده کهم.

۴ - ئەم کارە بۆ ھێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ هەرچیەک که لە ئاسمانەکاندا یەو، هەرچیەک که لە زەویدا یە، بە پاکگرتن و بێ خەوشیی بۆ خوا ڕادەگەیەنێ واتە: خوا بە پاک دەگرێ هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی که لە زەویدا ھەیە، بە گياندارو بێ گيانەو، بە ژياندارو بێ ژيانەو، ئەوێ ئیمە دەیزانین و ئەوێ نایزانین، ھەمووی پاکیی و بێ گەردیی و بێخەوشیی خوا، دووریی خوا لە هەرچی کەم و کوپیی و لەکەو پەلەو ھەلەبە، ڕادەگەیەنێ.

﴿أَلَيْكَ الْغَدُوسُ الْأَمِيرُ الْحَكِيمُ﴾ ئنجا خوا ﷻ خۆی بەم چوار سیفەتە وەسف دەکات دەفەرموێ: خوا ھۆکمرانی ڕەھا، یان ھەموو شت بە دەست بوویی ڕەھایە لە بووندا، ﴿الْغَدُوسُ﴾ پاک و بێخەوشە ﴿الْمُزِيلُ﴾ بالادەست و زالە ﴿الْعَلِيمُ﴾ کارزان و کاربەجێ.

دوای ئەو دەش خوا ﷻ راستییەکی مەزن ڕادەگەیەنێ که بریتیە لە ڕەوانەکردنی پێغەمبەری کۆتایی موخەممەد ﷺ لە نێو گەلیکی نەشارەزا، ھەم لە خۆیندن و نووسین، ھەم لە کتیبە پێشووەکان دا: ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾ (خوا) ئەو کەسەبە کە لە نێو نەشارەزایەکاندا ڕەوانەکراویکی لە خۆیان نارد، بۆیە وشە (أُمِّيِّينَ) پێم وایە بە (نەشارەزایان) لێک بدرێتەو ھە (نەخۆیندەواران) چونکە نەشارەزایان واتە: ئەوانە ی خۆیندن و نووسین نازانن و، ئەوانەش کە شارەزای کتیبە پێشووەکان نین، چونکە گەلی عەرەب شارەزای کتیبە پێشووەکانی کە بە خاوەن کتیبان درابوون، نەبوون، چ ھی جوولەکەکان، چ ھی نەصرانییەکان، چ ھی ئەوانە ی دیکەش کە خۆیان بە خاوەن کتیب زانیو: صابینە، مەجووسی، ھەرچی ھەن.

کەواتە: (أُمِّيِّينَ) لە راستییەدا ھەردوو واتای: نەبوونی خۆیندەواری (خۆیندن و نووسین) دەگرێتەو، نەبوونی شارەزایی لە کتیبە پێشووەکانیش دەگرێتەو.

ئىنجا خوا چوار نەركە سەرەككەھى پىغەمبەرى كۆتایی ﷺ دەخاتە روو:

۱- ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيُّهُ﴾، ئەو پىغەمبەرە ﷺ بۇ ئەو خەلگە نەشارەزايە، ئايەتەكانى خويان بەسەردا دەخوئىتتەو، ئايەتەكانى ئەويان بەسەردا دەخوئىتتەو، كە بەدلىيائى مادام باسى بەسەردا خوئندرانەو، كرا، مەبەست لە ئايەتەكانى خوا، رستەكانى فەرمايشتى خوان، ئەگەرنا وشەى (آيات) لە قورئاندا ماناى دىكەشى ھەن، بەلام خوئندنەو، تەنيا بۇ رستەكانى فەرمايشتى خوا بەكار دەھيترى.

۲- ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾، ھەر ھەھا پاك و چاكيان دەكات، (يُزَكِّيهِمْ) لە (زكاه) دوو ھاتو ھە، ئەصلدا (زكاه) بە ماناى پاكىي دى و بە ماناى گەشە كردن دى و بە ماناى چاكيوونيش دى.

۳و۴- ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، كىتب و ھىكمەت شىيان فېر دەكات، ھەندىك لە زانايان كوتوويانە بە تايەت شافىيى (رەحمەتى خواى لى بى) لە كىتبە ناودارەكەى خۆى (الرسالة) دا كە يەكەمىن كىتبى سەر بەخۆيە لە زانستى (أصول الفقه) دا، ھەر چەند ناوى لى نەناو (أصول الفقه)، لەوئىدا كىتاب بە قورئان دادەنى و ھىكمەت شى بە سوننەت!

بىگومان شافىيى زانايەكى گەورە بوو، بەلام ھىچ دوو دلى لەوودا نە، كە لەوودا نەپپىكاو، چونكە خوا پېشى باسى قورئانى كرد: ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيُّهُ﴾، ئايەتەكانى خويان بەسەردا دەخوئىتتەو، بىگومان ئايەتەكان قورئانن، ئىنجا كە دەفەرموى: ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾، بەدلىيائى كىتبىش و ھىكمەت شى ھەر لە ئىو ئايەتەكانى قورئاندا، واتە: ئەو ئايەتەكانى لە سەرەتاو بەسەرىدا خوئندنەو، سى شىيان بە ھۆى ئەو ئايەتەكانە، تىدا نەجام دەدات:

يەكەم: تەزكەيان دەكات.

دووھەم: كىتبىيان فېر دەكات.

سینه: حکمه تیان فیر ده کات.

که واته: هم ته زکیه بوون، بهرهمی خویندنه وهی نایه ته کانه، هم فیربوونی کتیب، هم فیربوونی حکمهت، که واته: کتیب و حکمهت نابن قورنات و سوننهت بن، (کتاب) ته گهر ته ماشای قورنات بکهین، به چهند واتایه که هاتوه، یه کتیک له واتایه کان بریتیه له نووسین، یه کتیک له ناوه کانی قورنایش بریتیه له (کتاب) له بهر نه وهی نووسراوه، ههروه ها یه کتیک له ناوه کانی قورنانه، له بهر نه وهی خویندراوه یه، به لام (کتاب) ویرای نووسین به مانای بهرنامه ش هاتوه، خوای بهرزی مه زن که باسی پیغمبه ران (عليهم الصلاة والسلام) ده کات له سوږه تی (الحديد) دا: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ﴾ ۲۵، واته: پیغمبه رانی خو مانان (عليهم الصلاة والسلام) به به لکه پوون و ناشکرایه کانه وه ناردوون و، کتیب و ته رازووشمان له گه ل دابه زاندوون، (کتاب) واته: بهرنامه، مهرچ نیه له نیو تویتی دوو بهرگدا بووبن، خوا بهرنامه ی به پیغمبه راندا دابه زاندوه، (والميزان) ته رازووه که ش هه ر له نیو بهرنامه که دایه، واته: دادگه رییه که که به هو ی بهر یوه بردن و جیه جیکردنی کتیب هه دپته دی، چونکه (میزان) یه کتیک له واتایه کانی واته: دادگه ری، هاوسه نگی، ریک و پیکیی، لیره ش که ده فهرمو ی: کتیب و حکمه تیان فیر ده کات، (کتاب) واته: شریعت و بهرنامه، (حکمة) یش واته: کارامه یی و شاره زایی و لیزانی له جیه جیکردنی یاساکانی شریعتدا، چونکه حکمهت زور پتناسه ی هه ن، به لام باوترین پتناسه ی نه وه یه: (الإصابة في العلم والعمل) پیکان له زانیاری و له کرده ودها واته: هم زانیارییه که ت راست بئ، هم کرده وده که راست بئ و به پتی زانیارییه که بئ، ههروه ها حکمهت به مانای (وَضْعُ الْأَشْيَاءِ فِي مَوَاضِعِهَا الْمُنَاسِبَةِ لَهَا)، دانانی شته کان له شوپته گونجاوه کانی خویندا، که واته: ده توانین بلین: حکمهت، واته: کارامه یی و لیزانی له بواری کرده ییدا، له راستییدا نه وه پتناسه یه که له ماناو چه مکی حکمهت زور نیزیکه.

هەلبەتە تێمە لە تەفسیری سوورەتی (الإسراء) دا بە تەفصیل پێناسەی
 حیکمەتەمان کردووە، چونکە خوا ﷻ لە سوورەتی (الإسراء) دا لە دوو تووسی
 ھەژدە ئایەت دا باسی بیست و چوار سیفەت دەکات لە ئایەتەکانی: (۲۲ - ۲۹)،
 خوا ﷻ باسی بیست و چوار سیفەت دەکات، دوازدەیان باش و بەرزو پەسند،
 دوازدەشیان خراپ و ناپەسند.

لە کۆتاییاندا دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ﴾ (الإسراء،
 ئەو ھەو ئەو حیکمەتەتێە کە پەروەردگارت بۆی سروش کردووی.

کەواتە: حیکمەتیش ھەر لە نێو قورئاندا یەو لە دەرەو دی قورئان نیە،
 خوا ﷻ دواي خستە پرووی بیست و چوار (۲۴) خەسڵەت دوازدەیان باش و
 دوازدەشیان خراپ، ئەو ھەمووی ناو دەنێ حیکمەت، کەواتە: حیکمەت
 یانی: پازانەو بە خەسڵەتە بەرزو جوانەکان و، بژار کران و پاک کرانەو لە
 خەسڵەتە نزم و پەستەکان.

لە راستییدا لە ئەنجامی ھەکیم بووندا، مرووف وای لێ دێ پازاوە بێ بە
 سیفەتە بەرزەکان و، پاک بێ لە سیفەتە نزم و خراپەکان، بۆیە دەشگونجێ
 بۆتێن: مەبەست لە (کتاب) واتە: بەرنامە، ھەلآل و ھەرام و یاسایەکان،
 حیکمەتیش واتە: ڕەوشت و ئاکارە بەرزو جوانەکان کە بەتێرێنە دی و، خوو و
 خەدە نزم و پەستەکانیش دووریان لێ بکری و مرووف خۆیان لێ بژار بکات.

﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (إِنْ) لێرەدا بۆ جەختکردن (تاکید)ە
 واتە: بە بەلگەی ئەو (ل) ھەو دواي دێ: (لَفِي) ئەو (ل) ئەم (إِنْ)ە، لە (إِنْ
 النافية) جیا دەکاتەو، ئەگەر نا ئەگەر (ل) ھەو لەسەر نەبوایەو بۆ لابردن
 (نفي) بووایە، مانایەکی ناوا دەبوو: (وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ)، پێشتر
 نەبوون لە گومرایی ناشکرا، مەبەست ئەو یە ئەم (إِنْ)ە، (مُخَفَّفَةً) یە لە
 (مُثْقَلَةً) بۆ جەختکردنەو یە واتە: بە دنیایی پێشتر لە گومراییەکی ناشکرا
 بوون، تنجا ھەندیک لە تەفسیرەکان ناویان لێکداوەتەو: ھەرچەندە پێشتر لە

گومرای ناکردا بوون، به لّام به دنیایی مه به ست له (إن) لیره دا هه رچه نده نیه، به لکو یانی: بئگومان پیشت له گومرای ناکردا بوون، هه لّه ته نه م تعبیره لیره دا هاتوهو، له سوورتهی (آل عمران) دا هاتوهو، له چهند شویتیکدا خوا ﴿دووباره ی کردۆته وه که به دنیایی نهوانه ی پیغمبه ری کو تایان﴾ بۆ ده وانه کرا پیشت له گومرایه کی ناکردا بوون.

تنجا نایا پیغمبه ری کو تایا موحه مه د ﴿تنجا بۆ ئه و گه له ی نهشاره زا بوون، هه م له خویندن و نووسین، هه م له کتیه پیشووه کان دا، تنجا بۆ نهوانی ناردوه که مه به ست پتی گه لی عه ره به؟ نه خیر!﴾ ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾، که سانیک دیکه ش لهوان واته: که سانیک دیکه لهوان له گه لی عه ره ب له جیله کانی دیکه که دین، نهوه واتایه کی، یاخود: ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ﴾، که سانیک دیکه لهوان واته: له نهشاره زایه کان، چ له خویندن و، نووسین چ له کتیه پیشووه کان، ﴿لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾، جار ی پینانه وه په یوه ست نه بوون، که مه به ست پتی گه لانی دیکه یه، که دوایی لهو باره وه فره مایشتیکی پیغمبه ر ﴿دینین که ناماره ده کات بۆ گه لی فارس، که گه لی فارسیش نه و کاته خویندن و نووسینان بووه به زۆری، به لّام نهشاره زا بوون له کتیه پیشووه کان، ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نه و (خوا) یش زالی کار به جیه.

﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾، ئا نهوه ش به خششی خوایه دهیدات به هه ر که سیک بیهوئ، واته: نه و وه جی و په یامه که خوا دایه زانده بۆ سه ر پیغمبه ری خاتم ﴿به خششی خوایه دهیدات به هه ر که سیک بیهوئ، نه مه بۆ به ره ره چدانه وه ی جووله که کانه که پینان وابوو پیغمبه رایه تی ته نیا له یتو نهواندا فه تیه وه، تنجا بۆ نهوان قۆر خکراوه، خوا ده فره موئ: نه خیر! نه وه به خششی خوایه دهیدات به هه ر که سیک بیهوئ، مه به ست نه وه یه، نه ک مه به ست نه وه بئ نه و پتی راست گرته، به خششی خوایه دهیدات به هه ر که سیک بیهوئ، هه لّه ته نه و واتایه ش هه لده گری، به لّام به پتی ره و ت (سیاق)

دهزانین که لیره‌دا مه‌به‌ست ناردنی پیغمبه‌ری خاتمه **﴿وَيَذَانِيٰ نَهَو﴾** به‌رنامه‌ی کۆتاییه‌یه پیتی، **﴿وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾** خواش خاوه‌نی به‌خششی مه‌زنه، واته: به‌خششه‌که‌ی هه‌ر نه‌وه نیه که کاتی خۆی داویه‌تیه موسا **﴿عَلَيْهِ السَّلَام﴾** و پیغمبه‌رانی دیکه‌ی به‌نوو ئیسرائیل، که کۆتاییه‌که‌یان عیسا **﴿عَلَيْهِ السَّلَام﴾** بووه، به‌لکو به‌خششی خوا مه‌زنه و به‌شی که‌لی عه‌ره‌بیشی لی ماوه‌ته‌وه، که پیغمبه‌ری کۆتایان تیدا هه‌لبژی‌ری بۆ هه‌موو مروّقایه‌تی.

ئنجا خوا **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾** دینه سه‌ر باسی جووله‌که‌کان: **﴿مَثَلُ الَّذِينَ خَبِلُوا الذِّمَّةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا﴾** وینه‌ی نه‌وانه‌ی ته‌وراتیان له کۆل‌زا بوو، واته: پی سپ‌ردرا بوو، دوا‌یی هه‌لیان نه‌گرت، کاریان پی نه‌کردو پیته‌وه پابه‌ند نه‌بوون، **﴿كَمَثَلِ الْجَحَارِ﴾** وه‌ک وینه‌ی گو‌تد‌ریژه، **﴿يَحْمِلُ أَثْقَارًا﴾** (أثْقَار) کۆی (سفره)، واته: نووسراو، (أثْقَار) واته: کۆمه‌له‌ نووسراویک، کۆمه‌له‌ کتیییک هه‌لده‌گری (لێی‌راون)، دیاره‌ که‌ر نه‌گه‌ر باره‌ کتیییکی به‌ کۆله‌وه‌ بی، لێیان به‌هره‌مه‌ند نابێ.

﴿بَنَسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا﴾ بای‌ت الله **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾** واته: (بَنَسَ الْمَثَلُ مَثَلُ الَّذِينَ كَذَبُوا) بای‌ت الله، خراپ‌ترین وینه‌ وینه‌ی نه‌وه کۆمه‌له‌یه که نایه‌ته‌کانی خوا‌یان به‌ درۆ داناون، **﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾** خواش کۆمه‌لی سته‌مکاران به‌ نامانج ناگه‌یه‌نی، راسته‌ پێیان ناکات، چونکه سته‌میان کردوه، (ظَالِم) که به‌ (ظَالِمِينَ) یان (ظالمون) کۆ ده‌ک‌ریته‌وه ناوی بکه‌ر (اسم فاعل)ه، سته‌میان کردوه و له نه‌نجامی سته‌م کردنه‌که‌یاندا - که به‌که‌مین سته‌میان نه‌وه‌یه که پابه‌ند نین به‌ به‌رنامه‌ی خواوه - خوا به‌ نامانجیان ناگه‌یه‌نی و راسته‌ پێیان ناکات، نه‌ک (لایه‌دی) به‌ مانای نه‌وه‌ بی: (پێنمایان ناکات) خوا زالم و مه‌زلووم، چاک و خراپ، هه‌موویانی پێنمایی کردوون.

﴿قُلْ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن رَّعَيْتُمْ أَنَا لَكُمْ أَوْلِيَاءَ لِلّٰهِ مِن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا أَلْوَتَ﴾ **﴿إِن كُنتُمْ صٰدِقِينَ﴾** جووله‌که‌کان زۆر لافی نه‌وه‌یان لی ده‌دا (نه‌ص‌رانییه‌کانیش

هەروا) كە دۆست و نیزیكانی خوان، وەك خوا لە سوورەتی (المائدة) دا لێی
گێڕاونەوه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّوا ۖ﴾ (المائدة ۱۸)
جوولەكەو نەصرانییەكان گوتیان: تیمە كورانى خواو خوڤەهویستانى خواين واته:
تیمە وەك چۆن بابێك كورێ خۆی خوڤەهوی، خوا ناوا تیمەى خوڤەهوی،
هەلبەتە لەوێ خوا **ﷻ** بەرپەرچیان دەداتەوه، نجا لێرە دەفەرموی: ﴿قُلْ
بَنَاتُهَا الَّذِينَ هَادُوا ۖ﴾. بلى: ئەى ئەوانەى بوونە جوولەكە! ﴿إِنْ رَعِمْتُمْ أَنَاكُمْ
أُولَٰئِكَ لِلَّهِ مِنَ دُونِ النَّاسِ ۖ﴾. ئەگەر پێتان واىە (بە هەلەو درۆ) كە ئێوە دۆستانى
خوان جگە لە خەلك و بەس ئێوە دۆستى خوان و، دۆستایەتیی خوا لەسەر
ئێوە تاپوۆ قۆرخكراوه، ﴿فَتَمَنَّا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۖ﴾. دەجا مردن بە
ئاوات بخوازن، ئەگەر لە راستان، چونكە كەسێك دۆستى خوا بێ و بزانی
خوا دۆستى تى و یەكسەر دەبیاتە بەهەشتى، لە مردن ناترسى.

﴿وَلَا يَسْتَوُونَ ۚ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۖ﴾. هەرگیزیش بە هۆى ئەوهوه كە
دەستەكانیان پێشيانخستوه - لە كوفرو تاوان و خراپە - هەرگیز مردن بە ئاوات
ناخوازن، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۖ﴾. خواش بە ستمكاران زاناىە.

لە كۆتایی دا دەفەرموی: ﴿قُلْ إِنْ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ ۖ﴾. پێیان بلى:
بە دنیایی ئەو مردنەى لێى رادەكەن، لەبەرى هەلدین، ﴿فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ ۖ﴾.
مسوگەر پێتان دەگات (پێكەبشتووتانە) واته: بە دواتانەوهیو دەتانگرتى، ﴿ثُمَّ
تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلَاقِ الْأَفْئِدِ وَالشُّهَدَةِ ۖ﴾. دوایی دەگێردنەوه بۆ لای زانای پەنهان و
ناشكرا، كە خواىە **ﷻ، ﴿فَيُنشِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۖ﴾. نجا هەواتان پێدەدات**
بەوهى كرووتانە، هەم ئەو لاف لێدان و درۆو دەلهسهیه كە بەس ئێوە دۆستى
خوان، هەم بپروا نەكردنتان پێغه مبهرى خاتەم **ﷺ** بە بیانووى ئەوهكە لە گەلى
جوولەكە نیه، هەم بازگانێكردنتان بە دینهوه، خواردنى دنیا لە پەناى
دیندا، هەموو ئەو كردهوه خراپانەتان هەواتان پێدەدات، كە هەواڵیشى پێدان
واتە: سزاتان دەدات.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

بە پاكىرانى خوا لەلايەن ھەرچى لە ئاسمانەكان و ھەرچى لە زەوىدايەو، ئىردىرانى پىغەمبەرىك ﷺ لە نىو خەلىكى ئەخويندەوارو نەشارەزادا، ھەروەھا كۆمەلانىكى دىكەش كە دوايى پىيانەو پەيوەست دەبن، كە ئايەتەكانى خوايان بەسەردا دەخوينتەو، تەزكىيان دەكات و كىتب و ھىكمەتەشيان فىر دەكات، ئەو پەلى پىغەمبەرايەتتەش بەخشى خوايە بە ھەر كەسىكى بىھوتى دىيەخشى:

خو دەفەرموتى: ﴿يَسِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (۱) هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۲) وَاعْلَمُوا أَنَّهُمْ لَنْ يُخْلَقُوا بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۳) ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (۴)

شىكردنەوى ئەم ئايەتەنە، لە دوازدە بەرگەدا:

(۱) ﴿يَسِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، ھەر چىيەك لە ئاسمانەكان و ھەر چىيەك لە زەوى دا، خوا بە پاك دەگرى، پىشترىش ئەم پستەيە و یتەي ئەو پستەيەمان مانا کردو، لە سەرەتای سوورەتى (الحديد)، بەلام لەوتى بە کردارى رابردو، ھەروەھا لە سەرەتای سوورەتى (الحشر) و لە سەرەتای سوورەتى (الصف) دا، لە سەرەتای ئەم سوورەتەش دا وێرای سوورەتى (التغابن)، بەم تەعبیرە ھاتو:

﴿يَسِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، ھەرچى لە ئاسمانەكان و ھەرچى لە

زهویدا هیه، به پاک‌گرتن بُو خوا راده‌گه‌ینن، خوا به پاک و بِن خه‌وش ده‌گرتی، واته: له رابردوودا هه‌رچی بووه‌و هیه‌ه خوی به پاک‌گرتووه، بُو تِستاو داهاتووش به هه‌مان شیوه.

(۲) - ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، حوکمرانی پاکی زالی کارزان، ته‌م چوار وشه‌یه هه‌م به (رَفَع)، خویندراونه‌وه وه‌ک تِستاو خویندمنه‌وه: (الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) هه‌روه‌ها خویندراویشنه‌وه: (الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)، ته‌و کاته‌مانای وایه ده‌گپ‌درینه‌وه بُو سه‌ر (له)، نه‌گه‌ر به (الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) یش، بن، ته‌و کاته‌رسته‌که ده‌ست پیکردنه‌وی تازه (إِسْتِنَاف) یه، واته: خوا حوکمرانی رده‌هاو هه‌موو شت به ده‌ست بووی رده‌هایه، ﴿الْقُدُّوسُ﴾، پاک و بِن هه‌له‌دوور له که‌م و کوپیی، ﴿الْعَزِيزُ﴾، زال و بالاده‌ست ﴿الْحَكِيمُ﴾، کاربه‌جی، وشه‌ی (قُدُّوس) یش به (قُدُّوس) یش، هه‌ر خویندراوه‌ته‌وه: (قُدُّوس و قُدُّوس)، هه‌ردووکیان به مانای زوَر پاک و بِن خه‌وش و دوور له که‌م و کوپیی، نجا دوی ته‌وه‌ی خوا به پاک‌گیرانی خوی له له‌لایه‌ن هه‌رچی له ناسمانه‌کان و هه‌رچی له زه‌ویدا هیه، ر‌اگه‌یاندو، خوی پیناسه کرد به‌و چوار سیفه‌ته سه‌ره‌کیه که حوکمرانی رده‌هایه، پاک و بیگه‌رده، بالاده‌سته، کارزانه، ده‌فه‌رموی:

(۳) - ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾، ته‌و (خوایه) ته‌و که‌سه‌یه له نیو نه‌شاره‌زایه‌کاندا له خویان رده‌وانه کراویکی بُو ناردوون، ﴿الْأُمِّيِّينَ﴾، سیفه‌تی وه‌سفکراویکی قرتیزاوه، یانی: (الْأَنَاسُ الْأُمِّيِّينَ)، یان (الْقَوْمُ الْأُمِّيِّينَ)، که‌سانیکی نه‌شاره‌زا، یاخود کومه‌له نه‌شاره‌زایه‌که، نجا وه‌ک پیتیش‌ریش گوتم: (أُمِّي)، ته‌و مانایه‌ی هیه‌یه: (الَّذِي لَا يَقْرَأُ وَلَا يَكْتُبُ)، ته‌وه که‌سه‌ی نه‌ده‌خوینته‌وه نه‌ده‌شنووسی، به‌لام ویرای نه‌وه: (الْأُمِّيُّ: الَّذِي لَيْسَ لَهُ كِتَابٌ سَمَآوِيٌّ) و (لَيْسَ لَهُ بِعِلْمٍ بِالْكِتَابِ السَّمَآوِيَّةِ)، (الْأُمِّيُّ)، واته: که‌سیک که کتبی ناسمانی له‌به‌ر ده‌ستی نیه، یاخود: زانیاری نیه به کتبی ناسمانیه‌کان، به هه‌ردوو پیناسه‌که‌ش: گه‌لی عه‌رهب هه‌م زوَر به‌یان نه‌خوینده‌وار بوون، خویندن و نووسینیان نه‌بوو و، نه‌شاره‌زاش بوون له کتبی پیتشه‌وه‌کان، به کتبی

تاسمانییه کانیش نه‌شاره‌زا بوون و کتبی تاسمانیان له‌برده‌ستدا نه‌بوو و، نه‌وانه‌ش که له‌بهر ده‌ستی جووله‌کو و نه‌صرانییه‌کاندا هه‌بوون، به‌زۆری لێیان بیتاگو و نه‌شارده‌زا بوون.

بۆیه‌ش جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه‌ ده‌که‌مه‌وه‌ که **﴿الْأُمِّيَّاتِ﴾**، ته‌نیا بریتی نیه له‌که‌سانیک که خوێندن و نووسینیان نیه، به‌لکو وێرای نه‌و واتایه، نه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نی: که‌سانیک که شاره‌زا نین له‌کتیبه‌ تاسمانییه‌کان، چونکه‌ خوای کاربه‌جی به‌لێ سه‌ره‌تا موحه‌مه‌دی **﴿ﷺ﴾** له‌ ئێو گه‌لی عه‌ره‌بدا نارد، که به‌ هه‌ردوو واتایه‌که‌ (أُمِّيَّاتِ) بوون، واته‌: هه‌م خوێندن و نووسینیان نه‌بوو به‌ زۆری و، هه‌م شاره‌زاش نه‌بوون له‌کتیبه‌ تاسمانییه‌کان، به‌لام وێرای وان، پیغه‌مبه‌ری کۆتایی بۆ گه‌لانی دیکه‌شی ناردوه، که خوێندن و نووسینیشیان بووه، وه‌ک یۆنان و پۆم و فارس و چین و نه‌وانی دیکه‌ش، ئنجا نه‌گه‌ر (أُمِّيَّاتِ)، به‌ نه‌شاره‌زایانیش له‌کتیبه‌ تاسمانییه‌کان لێک بدینه‌وه، وێرای نه‌خوێنده‌واران، نه‌و کاته (أُمِّيَّاتِ)، نه‌وانیش ده‌گرتیه‌وه، چونکه‌ دوایی ده‌فه‌رموی: **﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ﴾** واته‌: که‌سانیکی دیکه‌ش له‌و نه‌شاره‌زایانه، **﴿لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾** جارێ پێیان‌ه‌وه‌ په‌یوه‌ست نه‌بوون و، به‌لکه‌شمان نه‌وه‌یه‌ که پیغه‌مبه‌ر **﴿ﷺ﴾** وه‌ک دوایی باس ده‌که‌ین، تاماژه‌ ده‌کات به‌ سه‌لمانی فارسی، که ده‌فه‌رموی: له‌ گه‌لی نه‌مه‌ن، نه‌وانیش دیا‌ره‌ وانه‌بوون وه‌ک گه‌لی عه‌ره‌ب، که به‌ زۆری نه‌خوێنده‌وار بن و خوێندن و نووسینیان نه‌بن، به‌لام به‌دلتیایی گه‌لی فارسیش و گه‌له‌کانی دیکه‌ش، له‌کتیبه‌ تاسمانییه‌کان نه‌شاره‌زا بوون.

ئنجا هه‌ر له‌ قورئانیشدا: (أُمِّيَّاتِ)، به‌ مانای که‌سانیک که شاره‌زایی کتبی تاسمانی نین، به‌کاره‌اتوه، بۆ وێنه‌:

له‌ سووره‌تی (آل عمران) دا، جووله‌که‌کان خوا **﴿ﷻ﴾** لێیان ده‌گرتیه‌وه، ده‌فه‌رموی: **﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنُوا بِقِطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ**

إِنْ تَأْمَنُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّهُ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمُتِينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ واتە: لە خاوەن کتێبان هەیه، نەگەر بیکەیه ئەمەندار بەسەر قینتاریک (واتە: پری پێستیک زێڕو زیو) هەو تەسلیمت دەکاتە هەو دەپاریزی و، هەشیانە نەگەر بیکەیه ئەمەندار بەسەر دیناریکە هەو (پارچە زێڕیک کە ئەو کاتە دیناریان پێ گوتە، هی پۆمەکان) پێت ناسپێژیتە هەو، مەگەر هەمیشە بەسەر یە هەو چاودێری، ئەویش بەهۆی ئەو هەو کە دەیانگوت: تێمە هیچ گوناھمان ناگاتێ بەنسبەت نەشارەزایان (أَمِين) هەو، لە حالیک کە دەشزانن درۆ بە ناوی خواوە دەکەن. (أَمِين)، دەگونجێ مەبەست پێی نەبوونی خۆندن و نووسین بێ و، دەشگونجێ مەبەست ئەو بێ کە تێمە شارەزای کتیبی خاوین، بەلام ئەوان نەشارەزان لە کتیبی خوا، تێمە خاوەن کتیبین و ئەوان کتیبیان نیە، هەربۆیەش دوایی خوا ﷻ هەر لەم سوورەتە موبارە کە دا - وەک دەیکە یەنێ - جوولە کەکان ئەوانەیان کە راست نەبوون لە گەڵ دینە کە ی خۆیاندا، تەشبیھیان دەکات بە کەرێکە هەو کە باریکی کتیبیان لێراوە! یانی: تێو کتیبیان هەیه، بەلام لە کتیبە کەتان بە هەرمەند نەبوون و، کارتەن پێ نەکردووە، وەک چۆن کەرێک لەو بارە کتیبە ی لەسەر پشتیەتی بە هەرمەند نابێ، کەواتە: خۆتان بە کتیبیکە هەو هەلمەکیشن کە پێتە هەو پابەند نەبوون.

ننجا نایا ئەو پێتە مەبەرە ﷻ کە یە کە مچار لە نێو گەلی عەرەب داو، دوایی بۆ هەموو مەوفاقیەتی نێردراو، چ ئەرکیکی پێسپێردراو؟

٤- ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيسَهُ﴾، نایە تەکانی (خوا) یان بە سەردا دەخوینیتە هەو، ئەم نایە تە موبارە کە بەم نێوەرۆکە هەو لە چوار شوینی دیکە ی قورئاندا هاتووە:

٢١- لە سوورەتی (البقرة)، لە دوو شوێناندا.

٣- لە سوورەتی (آل عمران) دا.

۴- لیره شدا، ئیمە پېشتیش له کاتی تەفسیرکردنی سۈرەتەکانی (البقرة و آل عمران) دا، قسەمان له بارەى ئەم ئایەتە موبارەکەوه کردوه، کهواته: خوا ﷻ له چوار شوینی قورئاندا: (البقرة)، دوو شوین و (آل عمران)، شوینیک و، سۈرەتى (الجمعة) ش شوینیک، نەرکه کانی پیتغەمبەرى خوا ﷻ له چوار شتەدا کورت و پوخت دەکاتەوه:

نەرکی به کهم: ئایەتەکانى ئەو (خوا) یان بەسەردا دەخوینتەوه، که بەذلایى مەبەست پتی قورئانە.

نەرکی دووهم:

(۵) - ﴿وَرَزَكِيَهُمْ﴾ هەرودها تەزکیەیان دەکات، (تزکیة) پېشتەر گوتمان له (زَکَاة) دوه هاتوهو، هەم مانای پاکیی، هەم گەشەکردن، هەم چاکبوونیش، دەگەیهنتی: (الطَّهَارَةُ وَالنُّمُو وَالصَّلَاح)، کهواته: ﴿وَرَزَكِيَهُمْ﴾ یانی: پاکیان دەکات و، گەشەیان پێدەداو، چاکیان دەکات.

نەرکی سێهەم:

(۶) - ﴿وَرَعَلَهُمُ الْكِتَابَ﴾ هەرودها کتیبیان فێر دەکات، پېشتەر گوتمان: شافعیی رەحمەتى خواى لى بى و زۆریک له زانایان به لاسایی کردنەوهی ئەو، گوئویانە: (الْكِتَاب)، یانی: (الْقُرْآن)، و (الْحِكْمَةُ)، یانی: (السُّنَّة)! بەلام بەراستیی نەیانپێکاوه، چونکه (کِتَاب) پېشتەر باسی کرا، وەک له مانا گشتییه کهیدا، گوتمان: ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَتَهُ﴾ ئایەتەکانى خوا کتیبە کهیهتی و قورئانە کهیهتی.

﴿وَرَزَكِيَهُمْ﴾ پاک و چاکیان دەکات، واتە: بەو ئایەتە تانە پاک و چاکیان دەکات، ﴿وَرَعَلَهُمُ الْكِتَابَ﴾ (کِتَاب) یان فێر دەکات، ئەو (کِتَاب) ه نابی مەبەست پتی قورئان بى، ئەوه کتیبی بەسەردا خویندەوه، خویندەوه کهشی بریتیه له فێرکردنیشیان و، پتی پاک و چاککردنیشیان بەو کتیبە، مانای وایه لەسەر ناستی تاکیی، پاکیان دەکات و چاکیان دەکات.

به لَام ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ﴾، له سهر ناستی کومه ل و کومه لگایه ک بهرنامه یان
 فیر دهکات، (کتاب)، به مانای بهرنامه دی، له قورئاندا (کتاب)، به چهند
 واتیاهه ک هاتوه، به لَام مانای سهره کی بریتیه له بهرنامه، خوی پهره وردگار
 که دهفه رموی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
 وَلَا الْإِيمَنُ ۝۵﴾ الشوری، واته: ناوا له لایه ن خو مانه وه پروو حیكمان بو تو
 نارد، پروو حه که بریتیه له قورئان (تهی موحه ممه د ﴿﴾! نه تده زانی، نه کتیب
 چیه و نه بهرنامه چیه، واته: بهو شیوهیه خوی پهره وردگار دیه وی، نه ک
 خواناسی، چونکه پیغه مبهری خاتهم ﴿﴾ له سهر پاکترین زگماک و فیره تی
 خواناسی بووه، خوی ناسیوه، به لَام تیمانی نه زانیوه، به به لگه ی نه وه که
 هه تا خوا ﴿﴾ قورئانی بو سروش نه کرده و نه یکر دوته پیغه مبهر، پی راستگرتوو
 نه بووه، ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ الضحیٰ، (خوا) تو ی بینیی به ون بوو،
 یاخود به که سیک که به پی نه ده زانی، پی پیشاندا ی.

(۷) - ﴿وَالْحِكْمَةَ﴾، هه روه ها حکمه تیشیان فیر دهکات، حکمه تیش بریتیه له پیکان
 له قسه و له کرده ودا، واته: تهو بهرنامه و شهریه ته که هه ر ثایه ته کان گرتوو یانه ته
 خو یان، له پرووی کومه لایه تیی و پیکه ستنی ژیان کومه لگاوه، ده بی به شیوه یه کی
 لیزانان و کارامانه، جبهه جی بکری و نه وه پی ده گوتری: حکمه ت، واته: پیغه مبهری
 خوا ﴿﴾ ویزای نه وه ی شهریه ت و حه لال و حه رام و یاساکانی فیر کردوون، چونه تیی
 لیزانان و کارامانه ی جبهه جی کردنی نه و یاسایانه شی فیر کردوون، تنجا حکمه ت چ
 به وه پیناسه بکری: (الإِصَابَةُ فِي الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ)، پیکان له زانیاری و له کرده ودا، چ به
 چونه تیی جبهه جی کردنی شهریه ت، پیناسه بکری، چ به نه وه ب و په وشته بهرزو
 جوانه کان و خو بی رازانده نه و یان و خو پاک کرده وده و خو بزار کردن له خوو خه صله ته
 خراپ و نزمه کان، وه ک له تفسیری سووړه تی (الإِسرائ) دا، به تفصیل باسما ن کرده،
 که خوا ﴿﴾ له هه ژده ثایه ته کانی: (۲۲ - ۳۹) دا، باسی بیست و چوار خه صله ت دهکات،
 دوازه د یان بهرزو پاک و چاکن و په سندن و، دوازه د یان خراپ و نزم و ناپه سندن،

دوایی دەفەرموی: ﴿ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ﴾ ۲۸. ئا ئەو بیست و چوار خەصلەتە، ئەو حیکمەتە یە کە بۆمان سەروش کردووی.

کەواتە: حیکمەتیش ھەر دەکەوتتەوہ ئیو کتیب، بۆیە ئەگەر بشلێن: حیکمەت واتە: پرازیترانەوہ بە سیفەتە بەرزو پەسەندەکان و، بژارکران لە خوو خراب و نزم و ناپەسەندەکان لەسەر ئاستی کۆمەلگا، مانای وایە شتیکی راست و دروستمان گوتوہ.

بۆیە ئەو چوار نەرکە ی پتغەمبەری خاتەم ﷺ دەبێ ئاوا تەماشای بکری، کە لە چوار شوێنی قورئاندا، ھاتوون و، جێی سەرنجیشە لە ھەر چوار شوێنە کەدا: ﴿يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيْهِ﴾ ۲۹. ئایەتەکانی خواپان بەسەردا دەخوینێتەوہ، لە پێشەوہیە، چونکە بناغە ی دینداری و مسوڵمانەتی راست و دروست، دوای بەسەردا خویندراوەوہو ھالی بوون لە ئایەتەکانی خوا، دیتەدی، شایانی باسە لەو چوار شوێنانەش لە سێ شوێنان سەرەتا باسی تەزکیە کراوەو پێشخراوە، چونکە دوای ئاشنابوون بە ئایەتەکانی خوا، ئنجا دەگونجێ مەرؤف وەک تاک خوێ پاک و چاک بکات و پاکیی و چاکیی بەوہ دەبێ پێشن بووناسییەکی راست و دروست، ئنجا نیمان و عەقیدەییەکی ساغ و پاک، ئنجا خوا پەرستیەکی باش، ئنجا تەقوا، ئنجا پەدوشت و سیفەتە جوانەکان، لە خۆدا بەیترێنە دی و، سیفەتە خراپەکان لە خۆدا لابری، دوای خویندەوہی ئایەتان، ئنجا باسی تەزکیە کراوە لە سێ شوێندا، بەلام لە یەک شوێندا فێرکردنی کتیب و حیکمەت پێش تەزکیە خراوە، بەلام گرنگ ئەوہیە ھەمیشە بەسەردا خویندراوەوہی ئایەتەکان لە پێشەوہیە، یانی: قۇناغی یەکەمی دینداری، بریتییە لە یتگەیشتن لە ئایەتەکانی خواو، قۇناغی دووہم بریتییە لە کارلێککردنی تاکەکان لەگەڵ ئەو ئایەتانەدا، تاکو پاک و چاک بن، پاک بن لە سیفەتە نزم و خراپەکان و بژار بکری و، پرازیترانەوہ بە سیفەتە بەرزو پەسەندەکان لەسەر ئاستی تاکەکان، بەلام نایا دینداری بەس ئەوہیە کە تیمە چەند تاکیکی پاک

و چاکمان ھەبن، بەھۆی کارلێککردن لەگەڵ ئایەتەکان داو، پاک و چاک بوون لە ھەموو ڕووەکانەوە: بووناسیی، ئیمان و عەقیدە، پەرستش، ڕەوشت و ئاکار؟ نەخێر بەلکو دوایی دینداری دەبێ لە کۆمەلگایە کدا بەرجەستە بێ، ئنجا کە ناوی کۆمەلگا و میلەت ھێنا، پێوستیی بە بەرنامە ھەیە، بۆیە دوایی یەکسەر دەفەرموی: ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ﴾، پێغمبەری خوا بەرنامەیان فێر دەکات، ھەڵبەتە بەرنامە (کتاب) ەکش ھەر لە ئێو ئایەتەکاندا یە واتە: ئەو دەستوور و یاسایانە ی زبانی سیاسیی و ئابووری و کۆمەلایەتی، کۆمەلگایان پێ ڕێک دەخەری، ھەر لە ئێو ئایەتەکان دان.

﴿وَالْحِكْمَةَ﴾ ھەروەھا حیکمەتیشیان فێر دەکات، کە بریتییە لە جێبەجێکردنی ئەو شەریعەتە بە شیوەیەک کە شەریعەت خۆی فەرمانی پێکردو، بە شیوەیەکێ لێزانانە و کارامانە و ھەستایانە، یاخود ھەم کتیب و بەرنامەیان فێر دەکات، ھەم ئەدەب و ڕەوشتە بەرزو پەسەند و جوانەکانیان فێر دەکات، کە مامەلە ی پێ لە ئێو خوێاندو لە ئێو خەلکدا بکەن.

بەم شیوەیە ھەک دەبینن: ڕیزبەندییەکی زۆر لوژیکیی (ترتیب منطقی)، لە ئایەتەکاندا دیارە: پێش ئایەتەکان دەخوێندرێنەو، کە بەدڵنیایی مەبەست ئەو نە ئایەتەکان تەنیا بخوێندرێنەو ھەچی دی! بەلکو واتە: فێریان دەکات و تێیان دەگەیەنی، چونکە ئەوان ھەر کە ئایەتەکانیان بەسەردا خوێندراونەو، ھالێی بوون و تێیان گەیشتون، مەگەر لە وشە یەک، لە تەبیریکی تێنەگە ی بن، پێغمبەری خوا ﷺ بۆی ڕوون کردبەنەو، ئەگەر نا قورئان بۆ خۆی ڕوونە بۆ کەسێک شارەزای زمانی عەرەبیی بێ.

کەواتە: قۆناغی یەکەم: بەسەردا خوێندراوەو ئایەتەکانە، واتە: شارەزا بوون لە قورئان، یانی: شارەزا بوون لە ڕووی بوونناسییەو، لە ڕووی ئیمان و عەقیدەو، لە ڕووی پەرستشەکانەو، لە ڕووی ھەموو ئەو شتەو کە بە

تاك جېئەجى دەكرىن. ئىنجا قۇئاغى دووھم: برىتيە لە تەزكىە بوون، تەزكىەيان دەكات، ياقى: پاك و چاكىيان دەكات و كارلىكىيان پى دەكات لەگەل ئايەتەكانداو، كە لە ئەنجامى كارلىككردن لەگەل ئايەتەكاندا پاك دەبن لە سىفەتە نزم و خراپەكان و، دەرازىترىنەو بە سىفەتە بەرزو چاكەكان، ئەمە وەك تاكەكان.

دوايىش لەسەر ئاستى كۆمەلگا، دوو قۇئاغ دەمىن، سىيەم: شەرىعت و بەرنامەيەك ھەبى ئەو كۆمەلگايە پىتەو پابەندى، ھەلآل و ھەرام و سنوورەكان و ياساكان و، رىكخستى زىيان و گوزەرائيان. چوارەم: قۇئاغىكى دىكە برىتيە لە رازىترانەوئى ئەو كۆمەلگايە، بە سىفەت و ئەدەبە بەرزەكان و، بزاركرانيان لە سىفەتە نزم و خراپەكان، كە خوا ﷻ نەوئى لە سووړتى (الإسراء)دا، نواناود ھىكمەت، وەك پىشتەر باسماں كردد.

۸- ﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ بەدلىيائىش لەو پىش لە گومرايەكى پوون دابوون. پىشتەر گومان: (إِنْ: مُحَقَّقَةٌ مِنَ الْمُتَقَلَّلَةِ). بە بەلگەى ھەبوونى (ل)، لە ھەبەرەكەيدا: بە دلىيائى ئەوان لەو پىش لە گومرايەكى ئاشكرادا بوون، ئەمە چ بە نىسبەت گەلى ەپرەبەو، چ بە نىسبەت گەلانى دىكەشەو كە دوايى ھاتوونە ئىو ئىسلامەو، پىشتەر لە گومرايىدا بوون، ھەرچەندە لە پووى كلتوورىي و فەرھەنگىيەو، يان لە پووى فيكرو فەلسەفەو، بۆ وئىنە: يۇنانىيەكان، رۆم و فارس، مىزۆپۇتاميا، ھەلكى لە شوئىنەكانى دىكە خۇيان بە رۇشنىر زانىبن، بەلام لەراستىيدا لە گومرايەكى ئاشكرادا بوون، لەو پووەو كە لە پووى بووناسىيەو لە پووى ئىمان و ەقىدەو، لە پووى پەرستشەكانەو، لە پووى ئابوورىيەو، لە پووى كۆمەلایەتییەو، لە پووى سياسىي و ئىدارەدانى ولاتەو، لە گومرايى و لە تارىكاياندا بوون.

ئىنجا كە دەفەرموئى:

۹- ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ كەسانىكى دىكەش لەوان كە جارى پىيان نەگەبشتوون، كە دەفەرموئى: ﴿مِنْهُمْ﴾ ئەمە سى واتايان ھەلدەگرئى:

۱- هەر له عه‌ڕه‌بان، له عه‌ڕه‌به نه‌شاره‌زایه‌کان، له خوێندن و نووسین و، له کتێبه ناسمانیه‌کانیشدا.

۲- له نه‌شاره‌زایه‌کان، تنجا چ له خوێندن و نووسین دا، چ له کتێبه پێشووه‌کانداو، له عه‌ڕه‌بان و له جگه‌له عه‌ڕه‌بان.

۳- له مسوڵمانان، تنجا عه‌ڕه‌ب بن، یان له جگه‌له عه‌ڕه‌ب بن، چونکه دواى ته‌وه‌ی ته‌وانیش دینه نێو ئیسلامه‌وه ده‌بنه به‌شیک لهو کۆمه‌له‌ی به‌هۆی ئیمانه‌وه بوونه مسوڵمان، به‌هۆی قورئان و هاتنه نێو ئیمان و ئیسلامه‌وه، هەر که‌سیکی دیکه‌ش له گه‌لانی دیکه، ده‌بنه به‌شیک له‌وان و به‌شیک له نۆمه‌تی پێغه‌مبه‌ری کۆتایی ﷺ.

۱۰- ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾، نه‌و بالاده‌ستی کاربه‌جیه، واته: خوا ﷻ بالاده‌سته‌و کارزاییشه.

۱۱- ﴿ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾، ته‌وه‌ش به‌خششی خوايه ده‌یدات، به هەر که‌سیک بیه‌وی، (ذ‌ل‌ک) ده‌گونجی بچێته‌وه بۆ نه‌و هیدایه‌ت و نوورو به‌ره‌که‌ته‌ی پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ ده‌بێته هۆی په‌یداکردنی و گه‌یاندنی له نێو گه‌لی عه‌ڕه‌ب و جگه‌له عه‌ڕه‌بدا، به‌لام به‌پێی سیاقه‌که زیاتر وا پێده‌چێ (ذ‌ل‌ک) مه‌به‌ست پێی پله‌ی پێغه‌مبه‌رایه‌تی بن، ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾، واته: نه‌و ناردنه‌ی خوا ﷻ بۆ پێغه‌مبه‌رێک له نێو نه‌شاره‌زایه‌کاندا، ته‌وه به‌خششی خوايه ده‌یدات به هەر که‌سێ بیه‌وی.

۱۲- ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾، خواش خاوه‌ن به‌خششی مه‌زنه، ئه‌مه ئاماژه‌یه به جووله‌که‌کان و، به نه‌فامدانانیان، کاتی‌ک پێیان وابوو پێغه‌مبه‌رایه‌تی له نێو نه‌واندا قو‌رغه، هەر بۆیه‌ش پروایان به پێغه‌مبه‌ری کۆتایی نه‌هێنا، له‌گه‌ڵ ته‌وه‌شدا که ته‌ورات فه‌رمانی پێکردوون، وه‌ک کاتی خۆی له ته‌فسیری ئایه‌تی ژماره (۱۵۷)ی، سوو‌ره‌تی (الأعراف) دا، له‌و باره‌وه کورته باسی‌کمان کرد، که ئیستاش له په‌یمانی کۆندا به ته‌ورات و

کتیبه کانی دیکه شهوه، ههروهک له پهیمانی نوێ (جوار تینجیله کان و تهوانی دیکه)ش دا ئیستاش ئاماژه ههه بهوه که پێغه مبه رانی پێشوو (عليهم الصلاة والسلام)، فه رمانیان کردوه به گه له کانیان: هه ر کاتی که پێغه مبه ری کۆتایی موحه ممه د هات، هه موو شتی کتان بوو روو ده کاته وه، نه و له گه لتان ده بی تا کۆتایی زه مان و پوژگار، هه رچه نده ته وراتیش وای پێگوتن، به لام جووله که کان بر وایان پێ نه هینا، له به ر ته وه ی موحه ممه د پێغه مبه ری کۆتایی، چاوه رێ بوون له گه لی جووله که بی له به نوو ئیسرائیل بی.

ئنجا که ده فه رموی: ﴿وَأَخْرَيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾، رابه ک هه یه ده لێ: ﴿وَأَخْرَيْنَ﴾، ناگێردی ته وه سه ر ﴿الْأُمِّيَّتِينَ﴾، چونکه ﴿وَأَخْرَيْنَ﴾، (ته وانی دیکه) ته وه ده خوازی که ته وانه ی دوایی دێن جیابن، له (أُمِّيَّتِينَ) بۆیه ته وانی دیکه، جگه له: ﴿الْأُمِّيَّتِينَ﴾ ده گرێ ته وه وای: ته وانه ی خوێندن و نووسینان هه یه، یاخود ته وانه ی شاره زان له کتیبه ئاسمانییه کان، ئنجا لێ ره دا ته وه دوو ته گه ری هه ن:

أ- ﴿وَأَخْرَيْنَ مِنْهُمْ﴾، ده گێردی ته وه بوو ﴿عَلَيْهِمْ﴾، که ده فه رموی: ﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ﴾، پێغه مبه ری خوا ﴿يَا تَه كَانِي﴾ خوا به سه ر ﴿الْأُمِّيَّتِينَ﴾ ی شه دا، ده خوێنی ته وه و ﴿وَأَخْرَيْنَ﴾، به سه ر ته وانی دیکه شه دا ده خوێنی ته وه، که مه رج نه له ﴿الْأُمِّيَّتِينَ﴾ بن، واته: بوو لای ته وانی هه ر په وانه کراوه، وێرای ته وه ی بوو لای عه ره به نه شاره زان ده خوێنده واره کان، په وانه کراوه بوو لای ته وانی دیکه ش په وانه کراوه.

ب- ته گه ریشی هه یه که ﴿وَأَخْرَيْنَ﴾، به رکاری له گه ل (مَفْعُول مَعَهُ)، بی (و) که، بوو له گه لدا بوون بی و نه و کاته ناوای لیدی ته وه: (يَتْلُوا عَلَى الْأُمِّيَّتِينَ آيَاتِنَا مَعَ أَخْرَيْنَ)، ئنجا نه و کاته ده گونجی بگوتری: (يَتْلُوا عَلَى أَخْرَيْنَ)، (وَيُزَيِّ أَخْرَيْنَ)، (ويعلم الكتاب والحكمة أَخْرَيْنَ)، هه ر سێ کاره کان ده گونجی ته وه بکه رێ ته وه سه ریان با له واره وه نه م سێ ده فه بیتین:

١- پێغه مبه ر ﴿﴾ له فه رمایشتیکدا فه رموویه تی: ﴿إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ﴾ (أخرجه البخاري ١٩١٣، ومسلم: ٧٦١، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا).

واتە: تێمە کۆمە لکایە کین نە خوێندەوارین، نانوسین و حساب ناکەین،
(واتە: بە قەلەم بە لکۆ بە پەنجان حساب دەکەین، مەبەستی پێی حالەتی
گشتیی ئەوسای گەلی عەرەب بوو).

ئەجا نایا کین ئەوانە دواي پێیان دەگەن؟ لەوبارەو دەش تەم دەقە هەیه:

۲- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ نَزَلَتْ سُورَةُ الْجُمُعَةِ فَتَلَاهَا، فَلَمَّا بَلَغَ: ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾، قَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِنَا؟ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ وَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ بِالنُّزُومِ لَنَاءَلَ رَجَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۴۸۹۷، وَمُسْلِمٌ: ۲۵۴۶، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۳۳۱۰، ۳۹۳۳، وَالنَّسَائِيُّ: ۶۱۲).

واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوا لێی رازی بێ) دەلی: لە خزمەت پێغەمبەر دا
ﷺ دانیشتیبووین، کاتێک سوورەتی (الجمعة) ی بۆ دا بەزی و خوێندێوە، کاتێک
گەشتە ئەو نایەتە: ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾، کەسانێکی ش لەوان کە
جاری پێیان نەگەشتوون، پیاویک گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! ئەوانە کین کە
جاری پێمان نەگەشتوون؟ پێغەمبەریش ﷺ: دەستی لەسەر شانی سەلمانێ فەرسیی،
دانائو فەرمووی: سوێند بەوێ گمانی منی بە دەستە ئەگەر ئێمان بە ئەستێرە
کۆ و تەرازوو دە بێ، پیاوانێک لەمانە دەستی دەگەین، (واتە: مەبەست پێی
گەلی فارسی، هەلبەتە گەلی فارس ئەو کاتە تەعبیریان کردووە لە گەلی جگە لە
عەرەب و فارس و تورک و کورد و بەرەرو هەموو گەلانی دیکەیان گرتۆتەو).

هەر لەوبارەو تەم فەرموو دەش هەیه:

۳- {لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَايَا لَهَبَّ بِهِ رَجَالٌ مِنْ فَارِسٍ، أَوْ قَالَ مِنْ أَتْنَاءِ فَارِسٍ} (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۵۴۶)، ئەگەر ئێمان لە لای سوورەییایا بووایە، هێندە بەرز بووایە، پیاوانێک لە گەلی فارس یاخود فەرمووی:
لە پۆلەکانی گەلی فارس دەستیان دەگەین، هەلبەتە وەک گوتمان: مەبەست لە گەلی
فارس ئەو کاتە، گەلانی جگە لە عەرەب بوو، واتە: فارس و جگە لە فارس).

مه سه له ی دووهم:

باسی جووله که کان که ته و پرتیان پتدراو پت سپردرا، به لأم پشتگوینان خست و، وینه بو هینانه وه بیان به که ریک باریک کتییی لئرا بن، نجا فهرانکردن به پیغه مبهری خوا ۱ که به جووله که کان بلی: نه گهر راست ده کهن له نیو هه موو خه لکدا، ئیوه دوستانی خوان، مردن به خوزگه بخوازن و، هه و الدانیس که هه رگیز خوزگه ی پیناخوان به هو ی کرده وه خراپه کانیانه وه و، پیراگه یاندنیان که نه و مردنه ی لئی راده کهن، هه ر ده یانگاتی و ده یانگری و لئی ده رباز نابن و، ده گپدرینه وه بو لای خوی زانی په نهان و ناشر:

خو ده فهرمو: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الثَّورَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ قُلْ يَتَّبِعْنَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ رَعَيْتُمْ أَكْثَمَ أَوْلِيَاءَ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمْنُوا الْوَتَّ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ وَلَا يَمْنُنَ لَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝ قُلْ إِنْ الْمَوْتُ الَّذِي تُفْرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَكٌ مِنْكُمْ ثُمَّ يُدْخِلُ إِلَى الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنْشِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له سیزده برگه دا:

(۱) ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الثَّورَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ وینه نه وانه ی ته و پرتیان له کۆلرابوو، به لأم هه لیانه گرت، وه ک که ریکه کتییی هه لگرتوون.

پیشتر باسما نکرد که به کیک له و شتانه ی جووله که کان به تاییهت و، خاوهن کتیه کهان به گشتیی شانازیان پتوه ده کرد، نه و دیه که خاوهن کتیی، به تاییهت شانازیان به سه ر گه لی عه ربه دا ده کرد که تیوه (أُمِّي): ﴿قَالُوا﴾

لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّتِنَ سَبِيلٌ ﴿٧٥﴾ آل عمران، ئەمە ھەم جوولەكەكان و ھەم نەصرانیەكانیش، وایان دەگوت، واتە: تێمە بەھۆی سەتەمکردن لە (أُمِّي) یەكەنەو، پێی گەلەییەمان نایەتە سەر، وەك لە سوورەتی (آل عمران)دا، خوا فەرموویەتی.

ئەجە خوا ﷻ لە نایەتی پێشیدا باسی ئەوێ کرد فەرمووی: ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ (١)، ئا ئەو بەخششی خوا بە دەیدات بە ھەر كەسێك بەھۆی، خوا خاوەن بەخششی مەزنە، واتە: ئەو پەلە پێغەمبەرە ئێمە بەخششی خوا بەھۆی ھێچ نەتەوێك نەو، لەسەر ھێچ كۆمەڵكایەك فەتیس نەكراو، لەسەر ھێچ نەتەوێك تاپۆ نەكراو، بەلكو بەخششی خوا بە دەیدات بە ھەر كەسێك بەھۆی، چونكە جوولەكەكان پێیان نەگوتراو پێغەمبەری كۆتایی لەوان بێ، لە تەورات و لە پەیمانی كۆن دا، بە نەسبەت نەصرانیەكانیشەو لە پەیمانی نوێ دا، لە تینجیل دا ھەواییان پێدراو پێغەمبەری كۆتایی دێ، بەلام نەگوتراو لە بەنوو ئیسرائیل، بەلام بە ھەر حال ئەوان وەك دەمارگیرییەك بۆ دینە تێكدراو كە یۆیان گوتیان: مادام پێغەمبەری كۆتایی لە ئێو گەلی عەرەبدا ھاتو، كە ئەوان گەلی عەرەبیان بەدواكەوتوو و نەشارەزاو نەخوێندەوار دادەناو یۆیان بە خاوەن كۆتیب و شارەزا دەزانی، یۆیان لە ئاستێكی بەرزتر لەوان تەماشە دەكرد، بۆیە كاتێك پێغەمبەری كۆتایی لە ئێو گەلی عەرەبدا ھات، ھەرچەندە زانیان ئەو ئەو پێغەمبەرە كۆتاییەكە ھەوایی پێدراو، نیشانەكانی ھەموو لەویدا ھەن، بەلام دەمارگیریی و بەرژەوێندی ناھەرەیی ئێیان نەگەراو، دەست و پێی بەستن لەبەردەم بڕوا پێتێنانیدا، خواش ﷻ لێردا كە دەفەرمووی: وێنە ی ئەوانە ی تەوراتیان پێدراو دوایی ھەڵیانەگرت^(١).

(١) (عَمَلُوا)، یانی: (كَلَّفُوا)، واتە: تەوراتیان پێدراو و پێی نەركردار كرابوون، جێبەجێ بكەن و پێشەو پەند كرابوون، بەلام ھەڵیانەگرت و پێشەو پەند نەبوون.

﴿كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾. ۋەك كەرىك ۋايە بارىكى كىتىب لىتراپىن، ئەمە دوو ئامانچ دەپتىكى:

يەكەم: ئەي جوولەكەكان! خۇتان بە ئەۋۋە ھەلمەكىشەن كە خاۋەن كىتىپ، خاۋەنى تەۋراتىن، چونكە پىيەۋە پابەند نەبوۋن.

دوۋەم: ھۆشدارييدانىشە بە مسۇلمانان كە ئىۋەش ئەي مسۇلمانىنە! خوا پىغەمبەرى كۇتايى لەئىۋتاتندا ناردۋە، بە تايبەت گەلى عەرەپ و، دوايى ئەو گەلانەي دىكە كە لە ئىمان ھىتان دا بەۋان پەيۋەست دەبن و بە ھەموۋيان ئۆممەتى ئىسلام پىكىدېن، وريا بن ئەي ئۆممەتى ئىسلام! ۋەك ئۆممەتە پىشۋەكان مەكەن، ئىۋە سەرۋەرى پىغەمبەران (عليه وعلئهم الصلوة و السلام)، و دوايىن فەرمايشتى خوا، تەۋاوترىن فەرمايشتى خوا لەو روۋۋە كە پەيۋەندىي بە مرقۇفانەۋە ھەيە، چونكە خوا فەرمايشتەكانى دىكەي بۇ قۇئاغىكى دىاريىكراۋ، بۇ گەلىكى دىاريىكراۋ، بۇ كاتىكى دىاريىكراۋ فەرموۋ بوۋن، ئەگەر تەۋرات بوۋ، ئەگەر صوحوفى ئىبراھىم بوۋ، ئەگەر زەبوورى داۋود بوۋ، ئەگەر ئىنجىلى عىسا بوۋ، ئەگەر كىتەبەكانى دىكە بوۋن، بەلام قورئانى ۋەك دوا فەرمايشتى خۇي بۇ ھەموۋ مرقۇفايەتتى فەرموۋە لە ھەموۋ كۆمەلگايەكاندا، بە درىزايى پۇژگارو، بە پانايى زەمىن، بۇيە ئەۋ فەرمايشتەي كە كۇتايىن فەرمايشتە، گشتكىرتەرە چارەسەرى ھەموۋ كىشەكانى مرقۇفايەتتى تىدا دانراۋە، ۋەلامى ھەموۋ پىرسارەكانى مرقۇفايەتتى تىدا رەچاۋ كراۋە، ئىۋەش ۋەك جوولەكەكان مەكەن پەند لەۋان ۋەرىگرن، نەچن پىتان ۋاىى كە ھەر پىدرانى كىتىب بۇ خۇي تەۋاۋە، بەلكو دەبى ئەۋ كىتەبە كارى پى بىرى و لىي بەھرەمەند بن، نىجا ماناي ۋايە ھەقى ھەلگرتى ئەۋ كىتەبەتان داۋە.

۲- ﴿يَسْ مَثَلِ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾، خراپترىن ۋىنە، ۋىنەي كۆمەلىكە كە ئايەتەكانى خاۋيان بە درۋ داناون، ﴿يَسْ﴾، كىردارى سەرەزەشتە (فعل الذم)، ۋەك (ساء، يانى): (ساء حال الذين كذبوا بآيات الله)، خراپترىن حال حالى ئەۋ كۆمەلەيە، كە ئايەتەكانى خاۋيان بە درۋ دانان.

(٣) - ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾، خواش كۆمهلى ستهمكاران به نامانج ناگهيهنى، ليرهدا هيدايت به ماناي رى پيشاندان نيه، چونكه خوا رى پيشانى ههموويان داوه، بهلكو ليرهدا هيدايت به ماناي راسته رى كردن و به نامانج گهياندن، خوا كۆمهلى ستهمكاران به نامانج ناگهيهنى، چونكه نهوان ناماده نهبوون نهو ريه راستهى خوا پيشانى داون بيگرنه بهر، ليرهدا پرسيارىك دهكرى: بوچى خوا ﴿يَا﴾ لهنيو ههموو ناژه لاندنا ويتهى به كهر هيتناوه تهوه؟

(فخر الدين الرازي) كه هه ندىك جار تيبينى و سه رنجى وردى هه ن، له تفسيره كهى خو (التفسير الكبير) دا^(١)، كه به (مفاتيح الغيب) يش، ناسراوه دهلى: له بهر پينج هوكاران خواى كار به جى ليرهدا نمونهى به كهر هيتناوه تهوه، له نيو ههموو ناژه له كاندا، نه نهسپ و نه بارگين و نه هيسرو نه فيل و نه گاو ... هتد: **يه كه م:** له بهر نهوهى كهر له بارهه لگرتندا باوتره، واته: كهر ههم ناژه لىكى جيهانيه له ههموو شوپنه كانى دنيدا ههيهو، باوتريشه بو بارهه لگرتن.

دووهم: له بهر نهوهى نهو كه وده نيهى له كهردا ههيه، له ناژه لى ديكه دا نيه، كهر بو خو و ويتهى پى ده هيتريتهوه به نهفامى و، نه گهر بو يسترى كه سىك زور به نهفام و كه وده ن دابنرى، ده گوترى: فلانكه س ده لپى كهره، يان كهره، يان كه رايه تى ههيه.

سيه م: له بهر نهوهى گويدرژ (كه ر)، له ههموو ناژه له كانى ديكه ده سته مؤتره مندالىك ده توانى بارى لى نى و زور ملكه چه.

چوارهم: له بهر نهوهى بارلينيانى كهر ئاسانه له بارلينيانى نهسپ و تيسرو مايين و گاو فيل و نهوانه، كهر ئاسانه بار دهكرى گهوره بچووك ده توانى بارى بكهن.

پينجه م: ره چاو كردنى پيكه وه گونجاوى بيزه كان نهو يش يه كيكه له پرووه كانى رهوان بيزى، ليره شدا وشه: ﴿أَسْفَارًا﴾، له گهل (جمار) دا، دپته وهو ئاوازه كه يان پيكه وه گونجاوه.

که ده فەرموی: ﴿يَنْسُ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ (الزمخشری) ده لئ: ماناکه ی تاوایه: وینه ی خراپترین کۆمه ل، وینه ی نهو کۆمه له یه که نایه ته کانی خویان به درۆ داناوه.

هه ندیکش ده لئ: خراپترین وینه نهو وینه یه، که تیمه بو نهو کۆمه له ی نایه ته کانی خویان به درۆ داناوه، هیناومانه ته وه.

وشه ی: ﴿ثُمَّ﴾ که ده فەرموی: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا الثَّوْنَةَ ثُمَّ لَمْ يُحْمِلُوها﴾ (للترجی الرئی)، بو به دوا داهاتنی پله پله یه، چونکه نه وه که پابه ند نه بوون به ته و پاته وه، زیاتر جیتی سه رسورمانه له هه لگرتنی ته و پات و له پتسپێردانی ته و پات، پتسپێردانی ته و پات گرنگه، به لام نه وه که هه لیانه گرتوه و پتیه وه پابه ند نه بوون گرنگتره و زیاتر جیتی سه رسورمانه، نه لزه مه خشه ری له هه ندیک له زانایانه وه له باره ی نه م نایه ته موباره که وه ده لئ: خوا ﴿﴾ له سن نایه تی نه م سوورته موباره که دا، جووله که کانی به درۆ خستوو نه وه:

یه که م: شانازیان کرد به وه وه که نه وان دۆستانی خوان له نێو هه موو خه لکدا و خۆشه و یستانی خوان، خواش ﴿﴾ فەرمووی: ﴿فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (۱) مردن به ناوات بغوازن، نه گهر راست ده که ن دۆست و خۆشه و یستی خوان، له نێو هه موو مرو فایه تی دا نابێ له مردنی بترسین، به لکو ده بێ به دوایدا عه ودال بن و بگه رین.

دووهم: شانازیان ده کردو ده یانگوت: تیمه خاوه ن کتیبین، به لام خه لکی دیکه کتیبی نه، خواش ﴿﴾ ته شییه کردن به که ریکه وه که باریکی کتیبی هه لگرتن، واته: به لئ: تێوه خاوه ن کتیب، به لام کار به کتیه کانتان ناکهن، له بواری بڕوا هینان به پێغه مبه ری کۆتاییدا ﴿﴾ هه لبه ته هه ر له پێش ته وه شدا لادان و هه له و په له تان زۆر بوو، به لام نهو هه له یان له هه موو هه له کانی دیکه یان گه وره تر بوو که نه صلن به قسه ی مووساشیان

نَهَكَد، ههروهك نه صرانییه کانیش به قسه ی عیسیان نه کرد، مووسا و عیسا (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هه و آیلاندا بوو که له دوا ی نهوان پیغه مبهری کو تایی دئی و، ده بی بر وای پیتینن و شوینی بکه ون.

سییه: شانازیان به ووه ده کرد که نهوان پوژی شه ممه یان هه یه ههروهك نه صرانییه کانیش پوژی یه کشه میان هه یه، خواش ۱۷۱ پوژی جومعه شی بو مسولمانان دانا، له بهرامبر شه ممه ی جووله کان و یه کشه ممه ی نه صرانیاندا.

تنجا خوا ۱۷۲ به پیغه مبهری خاتهم ۱۷۳ ده فهرمو ی:

۴- ﴿قُلْ بَيَّأْتُهَا الَّذِينَ هَادُوا﴾ ۱۷۴، بَلَى: نه ی نهوانه ی بوونه جووله که، ﴿الَّذِينَ هَادُوا﴾ ۱۷۵، یانی: (الَّذِينَ صَارُوا يَهُودًا)، یاخود: ﴿الَّذِينَ هَادُوا﴾ (الَّذِينَ تَابُوا)، نهوانه ی کاتی خو ی (باب و باپیرانتان) گهراونه وه بو لای خوا، له سووره تی (الأعراف) دا، ده فهرمو ی: ﴿إِنَّا هَدَيْنَا إِلَيْكَ﴾ ۱۷۶، نیمه گهراینه وه بولات، به لام (هَادُوا)، دیسان یانی: نهوانه ی بوونه جووله که بَلَى: نه ی نهوانه ی بوونه جووله که! یان نه ی نهوانه ی کاتی خو ی (باب و باپیرانتان) گهراونه وه بو لای خوا!

۵- ﴿إِنْ رَعَيْتُمْ أَمْرَكُمْ أُولَئِكَ لِلَّهِ مِنَ دُونِ النَّاسِ﴾ ۱۷۷، نه گهر پیتان وایه تیهو دۆستانی خوان له نیو هه موو خه لکدا، جیا له خه لک، تیهو دۆستانی خوان، واته: له نیو هه موو مرو فایه تیدا ته نها تیهو دۆست و خو شه ویست و نیزیکی خوان، چونکه جووله که کان نه و لافه یان لیده دا، ههروه ها نه صرانییه کانیش وهك خوا ۱۷۸ له سووره تی (المائدة) دا، لئی گهراونه وه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّوهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ﴾ ۱۷۹، جووله که کان و نه صرانییه کان گو تیان: نیمه دۆستانی خوا و خو شه ویستانی خواین (خوا ده فهرمو ی: بَلَى: نه ی بوچی به هوی گونا هه کانتانه وه سزاتان ده دا، که به دانپیدا هیتانی خو یان به تایبهت له په یمانی کوندا زور هاتوه که خوا سزای جووله که کانی داوه له سه ر گونا هه کانیا ن، تنجا نه گهر دۆست و خو شه ویستی خوان، بوچی خوا سزاتان ده دا؟ لیره ش ده فهرمو ی: نه ی

موحه مەد ﴿۱﴾ پېيان بلى: نەگەر ئتوھ پېتان وايە، گومانئان وايە، وا خەيال دەكەن، كە
دۆستانى خواو نيزىكانى خوان لە ئتو ھەموو مروفايە تپیدا.

﴿۶﴾ فَمَتَنُوا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۶﴾ نەگەر ئتوھ لە راستان، مردن بە ئاوات
بخوازن، (الطبري)، مانای ئەم رستەيەى ئاوا ھىناوہ: ﴿فَمَتَنُوا الْمَوْتَ﴾ دەلى: (فَمَتَنُوا
الْمَوْتَ لِتَسْتَرِيحُوا مِنْ غُرْبِ الدُّنْيَا وَهُمْ مَوْمِيهَا وَغُمُومِيهَا، وَتَصِيرُوا إِلَى رَوْحِ الْجَنَّةِ وَلَنِعْمِيهَا
بِالْمَوْتِ)، واتە: مردن بە ئاوات بخوازن، تاكو ئاسوودەبن و دەربازبن، لە خەم و خەفەت
و گرفتاریەكانى ژيانى دىناو، بچن بۆ ئتو نازو نىعمەتى باخەكانى بەھەشت بەھۆى
مردنەوہ.

خواش ﴿۷﴾ پېشەوختە ھەوال بە پېغەمبەر دەداو دەفەر موى:

﴿۷﴾ وَلَا يَمْنُنَ أَنْ يَمَاقَدَمَتْ آيَدِيهِمْ ﴿۷﴾ ھەرگيزش مردن بە ئاوات ناخوازن،
بەھۆى ئەوہوہ كە دەستەكانيان پېشان خستوہ، ئەوہى دەستەكانيان پېشان خستوہ
لە گۆرپنى كىتپى خواو كوفرو شىرك و ستم و تاوان و خراپەكارى، بە تايبەت ئەو
بىپروايى و ستم و خراپەيەى بەرجەستە بووہ لە پروا نەھىنايان دا بە پېغەمبەرى
كۆتايى، دوا پېغەمبەرى خواو ھەلگىرى دوا پەيامى خوا، ﴿۷﴾ تەعبىرىكى ھىناوہ زۆر
گشتگىر بى، بۆ ھەموو ئەوانە.

﴿۸﴾ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۸﴾ خواش بە ستمكاران زانايە، ئەو ستمكارانەى ھەموو
ئەو جوړە ستممانەيان لە خۆياندا كۆكدوونەوہ، كاتى خۆى ئەزىەتدانى مووسا (عليه السلام)،
بە نسبەت باب و باپيرانيان، ئنجا گۆرپنى كىتپى خوا بۆ ئەوہى لەگەل بەرژەوندییە
ناشەرعیەكانى خۆياندا بىگونجىتن، دوايى ئەو ھەموو ستم و خراپەو لادان و تاوانەى
لە ئتو خۆيانداو لە ئتو خەلكدا كەردوويانە، كە كۆتايىكەشيان برىتى بوو لە دژايەتپيان بۆ
پېغەمبەرى كۆتايى ﴿۸﴾، و، بوونە پەرچ لە رېى پەيامەكەيداو فىل و پیلان گىران لە دژى.

لە كۆتايى دا خوا دەفەر موى:

۹- ﴿قُلْ إِنْ أَلَمْتُ أَلَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلْفِيكُمْ﴾، بیان بلی: نهو مردنه‌ی لپی راده‌کن، هەر پیتان ده‌گات.

(۱۰)- **فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ** ﴿۱۰﴾ به دلتیای پیکه‌بشتوو و پیوه په‌یوه‌ستتانه، (ف)، لیره‌دا بو سزا (جزاء) به چونکه (الذی)، مانای مهرج ده‌گه‌به‌نی و جه‌زا ده‌خو‌وازی، **قُلْ إِنْ أَمُوتَ الَّذِي يَمُرُّونَ مِنْهُ** ﴿۱۱﴾ بلی: نه‌و مردنه‌ی لی‌ی راده‌که‌ن، **فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ** ﴿۱۲﴾ یانی: (إِنْ قَرَرْتُمْ، فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ)، ته‌گه‌ر لی‌ی رابکه‌ن نه‌وه به‌دلتیای ده‌ه‌تا‌نگری و پیکه‌بشتووی تپوه‌به.

(۱۱)- ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴿۱۱﴾، دوايي ده گيډرښته وه بو لای زانای په نهان و ناشرکړا، نجا که ده گه رښته وه بو لای خوايک **﴿۱۱﴾** که په نهانیش وهک ناشرکړا ده زانای، ټهو کاته:

(۱۲) - ﴿فَيُنْزِلُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، نجا هه والتان پیده دا به وە ی کاتی خو ی نه نامتاندا وە کرد و تانه، که هه و الیشی پیدان، مانای وایه سزایان دە دا له سه ر خراپه کانیا ن، هه روه ک چۆن نه گه ر چاکه یان هه ی ن، پاداشتیان ده داته وه، بیگومان له سه ر خراپه کانیشیان سزایان دە دا، لێ ره دا نه م نایه ته مو با ره که، شیوه ی نایه تی ژماره (۹۶) ی، سووره تی (البقرة) ده کات که ده فه رمو ی: ﴿وَلَجَدْتُهُمْ آخِرَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوْمَئِذٍ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّحٍهُ مِنْ الْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ (۹۷)، واته: جووله که کان ده ی نی له هه موو که س سوورترن له سه ر ژیا ن، هه ر جو ره ژیا نیک بێ، ته نانه ت له وانه ش که ها و به شیان بو خوا دانا وه، یه کتکیان به ئاوات ده خوازی که هه زار سا ل بژی، نه گه ر هه زار سا لیش بژی، نه وه لاده ری نا بی له سزای خوا ده و، خوا بی نه ری نه ویه که ده بکه ن.

شایانی باسه: له سووره تی (البقرة) دا، دهفه رموی: ﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ﴾، به لام
ییره دهفه رموی: ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْهُ﴾، ته گهر سه رنج بدهین، بۆمان دهر ده که وی

بوچی و هوکاری چیه که لهووی به (لن)، هیناویه تی و لیره به (لا) ی لابردن
 (نهی) لهووی ده فهرمووی: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ آذَانُ أَسْمَعُ أَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَّا تَكُونَ لِلنَّاسِ خُلَافَةٌ ۚ﴾ (نه ی موحه ممه ده
 ﴿۱۱﴾ پیشان بفرموو: نه گهر مه نزلگای کو تابی له لای خوا، تابه ته به تیو ده،
 جیا له هه موو خه لک، (مه نزلگای کو تابی، واته: به هه شت) نه گهر له راستان
 مردن به ناوات بخوازن، ﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ إِلَيْهِمْ﴾، هه رگیزیش
 به ناواتی ناخوازن به هووی نهو ده که ده سته کانیاں پیشیان خسته، ﴿وَاللَّهُ
 عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ ﴿۱۲﴾ خواش زانابه به سته مکاران، لهووی به وشه ی (لن)،
 هیناویه تی واته: هه رگیز نهو مردنه به ناوات ناخوازن، به لام لیره ده فهرمووی:
 ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ ﴿۱۳﴾ جیاوازی
 (لن) یش له گهل (لا)، نهو ده که هه ردو وکیان بو لابردن، به لام (لن)،
 جه ختکردنه هو ی زیاتری تیدابه، واته: هه رگیز مردن به ناوات ناخوازن، زانایان
 ده لین: نهو جیاوازی به ش (لن)، له سوورده تی (البقرة) داو (لا)، له سوورده تی
 (الجمعة) دا، حکمه ته که ی نهو ده له سوورده تی (البقرة) دا، خوا ﴿۱۴﴾ له سیاقیکدا
 نهو ده هیناوه که باسی کو مه لیک له خراپه کاری گه لی جووله که ده کات،
 په و ته که لهووی به مجوره به: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا
 مَّا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿۱۵﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ
 قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ۚ
 فَلَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۱۶﴾ بِسْمَا أَشْرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا
 بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَعَثْنَا أَنْ نُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا
 بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿۱۷﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا
 بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا تَأْمِنُوا بِمَا نُنَزِّلُ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوا بِمَا وَرَاءَهُ ۚ وَهُوَ الْحَقُّ
 مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ أَخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
ظَالِمُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا
ءَاتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ
الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ يَنْسَا يَا مَعْرُكُم بِهِ إِيْمَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

تجنا دواپی خوا ده فرموی: ﴿قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ
اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ ﴿١٢﴾ وَلَنْ
يَتَمَنَّوَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾

کهواته: له (البقرة) دا (لن) له سیاقیکدا هاتوه که خراپه کاری و ستم و
لادانه کانی که لی جووله که ی زور باسکردوه، تجنا کومه لیک خاوه نی نه و هه موو
لادان و تاوان و خراپه کاریانه بن، بیگومان هه رگیز مردن به ئاوات ناخوازن.
به لام لیره دا له سووره تی (الجمعة) دا، بویه وشه ی (لا)، هاتوه، چونکه زور
له خراپه کاریه کانیان باس نه کراون، له کتیی خواش دا کاتیک پیتیک، وشه یه ک
به پیتیک یان وشه یه کی دیکه بگوپردی و له شوینی دابزنی، بیگومان بی
نهینیی و حکمه ت نه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

ددرسي دووډم

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسەمان لە سَن نايەتى كۆتايى سوورەتى (الجمعة) پېك دى،
 نايەتەكانى (۹ - ۱۱)، لەو سَن نايەتە موبارەكەدا، خوا ﷻ بانگى برۋاداران
 دەكات، كە ھەر كاتىك بانگكران بۆ نوێژى جومعه، لە پۆژى جومعهدا بە
 گورج و گۆلىى و خېرايى و گرنگيى پېدانەو بەرەو يادى خوا بچن، ئەو بە
 تېو بەشترە ئەگەر بزەن.

دوايش دەفەرمۆى: ھەر كات نوێژەكە تەواو بوو، بە زەويدا بلاو بن و
 برۆن و لە بەخششى خوا داواكەن، واتە: وەك جوولەكەكان مەكەن، پۆژى
 شەممە كە پۆژى پشوو دانايە، ھىچ كارىكى تېدا ناكەن، بەلكو تېو تاكو
 بانگ دەدات، بۆتان ھەيە خەرىكى كرين و فروشتن و كارو كاسيى بن و دواى
 نوێژەكەش ديسان دووبارە تېھەلېنەو دەست بەكار بنەو.

ئەجا باسى پرووداويك دەكات كە پېغەمبەرى خوا ﷻ پۆژىك لە حالىك دا
 لەسەر مېنەر وتارى داو، كاروانىكى بازركانى ھاتۆتەو، خەلكىش ماوہيەك
 بوو چاوہ پۆى ھاتنەوئى ئەو كاروانە بوون، لەبەر ئەوئى زادو زەخىرەو
 پېداويستىيەكانى پى بوون و لەشامەو گەراوہتەو، ئىدى بەپىي ئە رىواہتە
 كە دوايى دەيانھتېن، گوايە تەنيا دوازدە كەس لە خزمەت پېغەمبەردا ﷺ
 ماونەو، ئەوانى دىكە بەرەو پرووى كاروانەكە چوون، كە تەپل و دەف و
 كۆرانىشى لەگەلدا بوو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ
 اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١﴾ فَإِذَا قُضِيَ الصَّلَاةُ

فَأَنْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِ وَمِنَ الْجَنَّةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّزِقِينَ ﴿١١﴾

مانای وشه به وشه ی نایه تہ کان

اِشہ ی تہ وانہ ی پرواتان ہینا وہ! ہر کات لہ پوڑی ہہینیدا، بانگکرا بو نوڑ، بہ خیرایی بہرہو یادی خوا بچن و، واز لہ کریں و فروشتن بینن، ئا تہوہ تان بو ئیوہ ہاشترہ تہ گہر بزائن ﴿١٠﴾ ئنجا ہر کات نوڑ تہواو بوو، کو تایی پتہینرا، بہ زہویدا بلاوینہوہو لہ بہخششی خوا بخوازن (کارو کاسبیی بکہن)، زوریش یادی خوا بکہن، بہ لکو سہر فرازو بہ مراد گہیشووین ﴿١١﴾ کاتیکیش (مسولمانان) بازرگانیی و لہوو یان بینن، یہ کسہر بہرہو لای پرژان و تو یان بہ پیوہ لہ سہر مینبہر بہ جتہیشٹ (لہ گہرمہی وتارداندا، کہ کاریکی بیجی بوو) بلن: تہوہی لہ لای خوا یہ ہاشترہ لہ لہوو (لہ خافلان) و بازرگانییش و، خواش ہاشترینی بڑیو دہرانہ ﴿١١﴾.

شیکردنه‌وی هه‌ندیک له وشه‌کان

(نودی): یانی: (أَذِنَ)، واته: بانگکرا، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست پیتی له‌بانگدرانه، بانگدرا.

(الْجُمُعَة): که به (جُمُعَة وَجُمُعَات)، کۆده‌کرێته‌وه، ناوی ئه‌و پۆژه‌یه له هه‌فته‌دا‌یه‌و له پێش شه‌ممه‌وه دی و، له دوا‌ی پێنج شه‌ممه دی، واته: پۆژی کۆبوونه‌وه.

(فَأَسْعَوْا): (السَّعْيِ: الإِشْتِدَادُ فِي الْمَشْيِ، وَأُطْلِقَ هُنَا عَلَى الْمَشْيِ بِحِرْصٍ، سَعْيٍ): به مانای خیرا پۆشینه، به‌لام لی‌رده‌دا به‌کاره‌یتراوه بۆ پۆشینه‌تیک به‌گرنه‌پێندانه‌وه، پۆشینه‌تیک ئه‌و که‌سه‌ی ده‌روا سووربێ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی بۆ نه‌و نامانه‌ی بۆی ده‌چێ، پیتی بگات، ﴿وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾: (فَضْلٍ): به مانای به‌خششه، به‌لام لی‌رده‌دا مه‌به‌ست له‌و به‌خششه‌ بژیویه‌که که په‌یدا ده‌کری، خوا بژیوو مال و سامانه‌یک که به‌هۆی کڕین و فرۆشتن و کارو کاسبیه‌وه په‌یدا ده‌کری ناوی لیناوه: (فَضْلٍ)، یانی: ئه‌وه به‌خششی خوایه.

(تَجَرَّةٌ): وشه‌ی (تِجَارَةٌ)، پێشتریش باسمانکرد، (تِجَارَةٌ)، به‌کوردیی ده‌لێین: بازراگانیی، که بریتیه له ده‌ستکاریکردنی ده‌ستمايه بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی قازانج، (التَّصَرُّفُ فِي رَأْسِ الْمَالِ لِيَلِ الرُّبْحَ).

(لَهُوَ): به مانای خافلان دی، (أَلْهَاءُ أَيْ: شَغْلُهُ)، واته: خافلان‌دی، هه‌ر شتیک خه‌لک پیتی به‌خافلی، پیتی ده‌گوتری: (أَلْهَوُ)، به‌لام لی‌ره (أَلْهَوُ)، یانی: ته‌پل و ده‌ف، چونکه خه‌لکی مه‌دینه عاده‌تیان وابوو که کاروان گه‌راوه‌ته‌وه، یان بۆنه‌یه‌کیان بووبی، وه‌ک ژنه‌پنان و بووک گواسته‌وه، هه‌روه‌ها له جه‌نگدا ته‌پل و ده‌فیان لی‌داوه، لی‌ره‌ش مه‌به‌ست پیتی ته‌پل و ده‌ف لی‌دانه، بۆ گه‌رانه‌وه‌ی کاروانه بازراگانییه‌که‌یان.

هوئی هاتنه خواروهی نایه ته کان

نهو نایه ته موباره کهی دهفه رموی: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَوْ أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ لهو بارهوه چهند ریوایه تیک هاتوون، به لام تیمه نهو همان زیاتر هه لبراردوه:

إِعْنُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَمَا نَصَلِّيُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، إِذْ أَقْبَلَتْ عَيْرٌ تَحْمِلُ طَعَامًا، فَالْتَفَتُوا إِلَيْهَا حَتَّى مَا بَقِيَ مَعَ النَّبِيِّ إِلَّا اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَوْ أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾، رواه البخاري: ٤٨٩٩، ومسلم: ٨٦٣، والطبري: (٢٨، ٦٨)، والطحاوي في (مشكل الآثار): ١٤٩٠^(١).

واته: جابیری کوپی عهبدوللا (خوا له خوئی و بابی رازی بن)، ده لن: له کاتیکدا تیمه له گه ل پیغه مبه ری خوادا ﷺ نوژیژمان ده کرد. کاروانتیک خواردنی پیئوو گه رایه وه (واته: نهو کاروانه ی خه لکی مه دینه چاوه پروانیان ده کرد، له شام بگه پینه وه)، ئیدی یه کسه ر خه لکه که به په له به ره و پروی چوون، هه تا ته نیا دواژه پیاو له خزمهت پیغه مبه ردا ﷺ مانه وه، خواش نه وهی دابه زاند: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَوْ أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾.

لهو باره وه و پیرای نه م گپیراوه یه، چهند گپیراوه یه کی دیکه ش هاتووه، به لام سه نه ده که یان بیته زه و، جیتی پشت پیته ستن نین.

مانای گشتیی نایه‌ته‌کان

به‌رێزان!

ئەم سێ نایه‌ته‌ موبارەکه‌ (۹ - ۱۱)، خوا ﷻ یتیاندا باسی یەك بابەت دەکات، ئەویش بریتیه‌ له‌ نوێژی جومعه‌، سه‌رده‌تا ده‌فه‌رموی: ئەي ئەوانه‌ی بروتان هێناوه‌! هه‌ر کاتیک له‌ پۆژی جومعه‌دا بانگکرا بۆ نوێژ به‌خیرایی به‌چن، (به‌خیرایی به‌چن) هه‌ندیک له‌ زانایان گوتووایه‌: لێره‌دا مه‌به‌ست ئەوه‌یه‌: سوورین له‌سه‌ر ئەوه‌ی له‌ کاتی خۆیدا بگه‌نه‌ نه‌و شوینه‌ی بۆی ده‌چن، چونکه‌ له‌ فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ردا ﷺ هاتوه‌ - وه‌ک دوایی ده‌یه‌یتین - که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ڕیکری کردوه‌ له‌وه‌ی به‌ شیوه‌ی په‌له‌ کردن و خیرایی (سعی)، به‌ره‌و نوێژ هه‌نگاو بنێ و، مڕۆف به‌ زۆر په‌له‌کردن و خیراکردن به‌ره‌و نوێژ به‌چن. به‌لام پێم وایه‌: وشه‌ی (سعی)، هه‌م به‌ مانای زۆر په‌له‌کردن و، هه‌م به‌ مانای باش ڕۆیشتنیش بۆ و، نایه‌ته‌که‌ش مه‌به‌ست پێی ئەوه‌یه‌: باش بڕۆن، واته‌: به‌ مرده‌ لۆخه‌یی مه‌پۆن، وا بڕۆن گورج و گۆلانه‌ بۆی به‌چن.

هه‌ندیک له‌ زانایانی‌ش وه‌ک دواتر له‌ مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کانیشدا باس ده‌که‌ین، گوتووایه‌: لێره‌دا وشه‌ی (سعی)، مه‌به‌ست پێی نیازو مه‌به‌ستی یتو دله‌، واته‌: به‌ دڵ و ده‌روون و به‌ هانده‌ریکی ده‌روونی و، وه‌ده‌سته‌تانی پاداشتی خوا، به‌چن.

﴿فَاسْمُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾، به‌ره‌و یادی خوا، واته‌: چ نوێژه‌که‌، چ گوێگرتن له‌ وتاره‌که‌، چ زیکرو ته‌سبیعات و پارانه‌وه‌کان، هه‌موویان ده‌گرێته‌وه‌، ﴿وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾، وازی‌ش له‌ کرین و فروشتن بێن، ده‌ستی لێهه‌لبگرن، ﴿ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، ئا ئەوه‌تان بۆ ئیوه‌ باشتره‌ نه‌گه‌ر بزانی، نه‌گه‌ر

زانبارىتان ھەبىي، بېگومان دەستھەنگرتن لە کرپن و فروشت و، پوڭىشتى بە خېرايى و جىددىي بەرھە يادى خوا (ذکر الله) نىجا يادى خوايەكەش: نوڭزەكەيە، دوو وتارەکانن، ياخود بەس بانگەكەيە، يان ھەموويانن ويکرا بەرھە ھەمووي بېچن، خوا ﷻ وشەيەكى بەکارھېناو، ھەمووي بگرتەو، نەگەر زانبارىتان ھەبىي، دەزانن ئەو ھە باشترە بو ئيو.

﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾
 نىجا ھەرکات نوڭزەكە کرا بە زەويدا بلۆبنەو ھە لە بەخشى خوا بخوازن،
 ئايا لەبەر ئەو ھى پوڭى جومعهيە نوڭى جومعهي تيدا دەکرى، جومعهكەش
 برىتيە لە دوو رکات نوڭى پاشانىش، دوو وتار دەدرين لەسەر پاي زۆربەي
 زانايان و ھەندىکيان دەلین: يەک وتارىش ھەر تەواو، ھەک دوایى کورتە
 باسک دەکەين لە بارەي جومعهو، ئايا لەبەر ئەو ھى پوڭى جومعهيە، دەبى
 دوای نوڭيش ھەر ھىنەو لە مزگەوت؟ نەخىر، ھەر کات نوڭ تەواو بو، نوڭ
 تەواوکرا، بە زەويدا بلۆ ببنەو، لە بەخشى خوا داوا بکەن، واتە: دووبارە
 بگەرنەو ھە پەيداکردنى بزيوى ھەل و کارو کاسيى کردن، ﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ
 كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، زۆرىش يادى خوا بکەن، بەلکو سەرفرازين، واتە:
 يەکسەر دوای نوڭى تاعەتەکەتان، بچنەو ھە کارو کاسيى، بەلام بى ناگامەبن
 لە يادى خواو لە گەرمەي کارو کاسييشدا، زۆر يادى خوا بکەن بو ئەو ھى
 سەرفرازين.

لە کوټايى دا خوا دەفەرموي: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَصَوْا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾، کاتىکىش بازگانىي و لەھويان بىنى، واتە: ئەو تەپل و دەفەي ليدراو ھە
 لەگەل کاروانى بازگانىيەکەدا بوو، ﴿انْفَصَوْا إِلَيْهَا﴾، زۆر بە خېرايى بەرھە
 لای ئەو کاروان و تەپل و دەف و لەھوو پەرزان، ﴿وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾، توشيان
 بەپيو ھەجىتشت، وا ديارە پيغەمبەرى خوا ﷻ بەپيو وتارى داو، ئەمەش
 بەلگەيە لەسەر ئەو ھە وتاردان بە تايبەت ھى جومعه، دەبى بەپيو بى،

﴿قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِّ وَمِنَ النَّجْرَةِ﴾، بَلَى: نه‌وی له لای خوییه باشته
 له له‌هوو (نه‌و شته‌ی خه‌لک پییه‌وه ده‌خافلی، یان لیره‌دا مه‌به‌ست پتی ته‌پل
 و ده‌فن که لی ده‌دری) هه‌روه‌ها یادی خوا له بازرگانییه‌که‌ش باشته، ﴿وَاللَّهُ
 خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾، خواش باشتینی بژیوده‌رانه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

فهرمانکردنی خوا به بروداران، که کاتیک له پوژی جومعه دا بانگ ده دری
بو نویت، به خیرایی یا خود به جیدی بچن به ره وادی خوا، واز له کرین و
فروشتن بینن و، پیراگه یاندیان که نه وه بو نه وان چاکتره، نه گهر بزائن، به لام
هر کات نویت ته و او بو، به زه ویدا بلاوبنه وه، جاریکی دیکه بگه رینه وه
بو کارو کاسبیی و داواکردنی به خششی خوا، به لام زوریش یادی خوا بکه ن
بو نه وه ی سهر فرازبن:

خوا ده فهموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١﴾ فَإِذَا
فُضِّيتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا
لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢﴾﴾

شیکردنه وه ی هم ثایه تانه، له پینج برگه دا:

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾، نه ی نه وانه ی
برواتان هتیاوه! هرکات له پوژی جومعه دا بانگ کرا بو نویت، زور له زانایان ده لئین:
لیره دا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ته نیا مه به ست پتی پیاوان، هرچه نده نه و ته عبیره
بو پیاوان و نافرته تانیش به کارهاتوه، به لام لیره دا وه ک له سونه تی پیغه مبه ریشدا
هاتوه و دواپی باسی ده که ی، له بهر نه وه ی نویت جومعه ته نیا له سهر پیاوان فره زه و
له سهر نافرته تان فره زه نیه، به لام نه مه مانای وانیه نه گهر نافرته تانیش بیکن، خیریان
ناگات، به لام پییه وه پابه ند نه کراون، که ده فهموی: ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ

الْجُمُعَةِ هەر کاتی بانگکران بۆ نوێژ، بانگکرا بۆ نوێژ واتە: بانگدرا **﴿مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾** ئەم (مە) ه، بۆ بەشیک (تبعیض) ه، واتە: لە بەشیک لە رۆژی هەینیدا، نەک هەموو رۆژەکە، ئەویش کەنگێیە؟ ئەو کاتەیە کە رۆژ لەنیوەراستی ئاسمان لادەدا بەرەو لای ئاوابوون، دەبێ خۆر لابادات، ئنجا نوێژی نیوەرۆ دەبێ، دیارە نوێژی جومعهش هەر لە کاتی نوێژی نیوەرۆدا دەکرێ، **﴿الْجُمُعَةِ﴾** ش ئەو رۆژە بە کە لە پێش رۆژی شەممەوه دی و، لە دای رۆژی پێنجشەممەوه دی.

۲- **﴿فَاسْعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾** بەخێرای بەرەو خوا بچن و واز لە کرین و فروشتن بێنن، وشە (سعی)، بریتیه لە خێرا رۆیشتن، بەلام لێردا بە مانای رۆیشتنیک بە گرنگی پێدانهوه بەکارهاتوه، چونکه پێغه مبه‌ری خوا **﴿فَهَرَمُوهُنَّ﴾** (إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ، وَلَكِنَّ اتَّوَهَا وَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ) (أَخْرَجَهُ الْبَخَارِي: ۹۰۸، ومسلم: ۶۰۲)، کاتیەک چوون بۆ نوێژ، بەرەو نوێژ مەچن لە حالیکدا کە تێیدا زۆر بەخێرای دەپۆن، بەلکو بە ئارامیی بپۆن و با ئارامیی و یقارتان پێوه دیاربێ.

(فخر الدين الرازي) لە تەفسیرەکی دا^(۱) هێناویەتی کە حەسەنی بەصرایی گوتویەتی: **﴿وَاللَّهُ مَا هُوَ سَعْيٌ عَلَى الْأَقْدَامِ، وَلَكِنَّهُ سَعْيٌ بِالْقُلُوبِ، وَسَعْيٌ بِالْأَيْدِي، وَسَعْيٌ بِالرُّغْبَةِ، وَنَحْوُ هَذَا، إِذِ السَّعْيُ فِي كِتَابِ اللَّهِ الْعَمَلُ﴾**، واتە: سوێند بە خوا مەبەست پێی رۆیشتن نیە بە پێیان بەخێرای، بەلکو مەبەست پێی رۆیشتنە بە دڵ و، رۆیشتنە بە ئارەزوو مەندانهو وینە ی ئەوه، چونکه (سعی) لە کتیی خوادا بە مانای کردەوه دی.

مەبەستی حەسەنی بەصرایی ئەوه بووه رۆیشتنە کە زۆر بەپەلە بەل و وەک راکردن نەبێ و بەنیازو مەبەست و ئارەزوو مەندانه بێ پێغه مبه‌ریش **﴿زَانِيَهُنَّ﴾** خەلک وشە (سعی)، وای تێدەگەن واتە: زۆر پەلە کردن، بۆیه فەرموویەتی: زۆر بە پەلە بەرەو نوێژ مەچن، بەلکو با بە شتوێهک بێ بە یقارەوه بپۆن.

که ده فەرموێ: ﴿فَاسْعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾، بەرەو یادی خوا بچن و واز لە کڕین و فروشتن بێنن، یادی خوا (ذکر الله) هەم نوێژە که دەگریتهوه، هەم دوو وتارە که دەگریتهوه، هەم ئەو پارانەوهو وێردو زیکرانە دەگریتهوه، که لە روژی جومعه دا نوێژ خوێنان دەیانکەن.

(۳) ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، ئا ئەوه بۆ تێوه باشتەرە ئەگەر بزانی.

(۴) ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، ئنجا ئەگەر نوێژە که تەواوکرا، بە زهویدا بلابینهوه، واتە: لە ولاتی خۆتان ئەو شوێنە ی تێیدا دەژین، مەچ لە مزگەوتدا خۆتان قەتیس بکەن، بە لکو بچنە دەر لە مزگەوت و بە زهویدا بلابینهوه، ﴿وَابْغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، لە بەخششی خواش داوا بکەن، واتە: کارو کاسبی بکەن، ئنجا لێردا: (الْأَمْرُ بَعْدَ النَّهْيِ يُدُلُّ عَلَى الْإِبَاحَةِ)، فەرمان دوا ی پێگرتی پێیدان دەگەیەنێ لێردا که خوا فەرمان دەکات: ﴿فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، مانای فەرزبوون ناگەیەنێ، چونکە هەمیشە که فەرمان لە دوا ی پێ لێگێران دێ، بە مانای پێیدرانه.

(۵) ﴿وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾، زۆریش یادی خوا بکەن، بە لکو سەرفرازبن، واتە: لە گەرمە ی کارو کاسبیدا لە خوا بیتاگا مەبن و، مەخاقلێن، هەمیشە خواتان لە یاد بێ، جێی رامانە که لێردا خوا ﴿يُفْلِحُ﴾ بژیوو مآل و سامانیک که بە هۆی کارو کاسبیهوه پەیدا دەکری، ناوی ناوه: ﴿فَضْلُ اللَّهِ﴾، بەخششی خوا، که واتە: ئەو مآل و سامانە ی پەیدا دەکری، بە هۆی ئارەقە ی نیوچاوان و لە پێی کارو کاسبیهوه، ئنجا باز رگانیه، جوتباری و کشتوکال کردنه، کارمە ندبوونه، کریکاریه، ئەوه بەخششی که خوا دەیدا بە مروفه کان.

مهسه لهی دووهم:

خواد هه قهرموی: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِو وَمِنَ التِّجْرَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾ (۱۱)

شیگردنه وی ئەم ئایه ته، له سێ برکهدا:

(۱) - ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾، کاتی که بازرگانی و له هوویان بینی، به ره ولای پرژان و تویان به پیوه جیهیشت.

﴿لَهْوًا﴾، واته: خافلان که لیره دا مه به ست پنی دهنگی ته پل و دهفه که به کاروانه بازرگانی به بووه.

به ره و لا پرژان: ﴿أَنْفَضُوا إِلَيْهَا﴾، (فَضُّ: فَرَقَهُ، انْفَضَ الْإِنْفِضَاضَ مَطَاوِعَ فَضًّا، (فَضُّ، واته: (فَرَقَهُ)، بلاوی کردو پرژاندی، (إِنْفِضَاضَ)، بلاو بوون و پرژان، واته: زور به خیرایی به ره و لای چوون، وهک چوون ته سبیحیک که ده زووه که ی ده پچری، ده نکه کانی ده پرژین، ناوا پرژان به ره و لای کاروانه که، ﴿وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾، توشیان به جیهیشت به پیوه، له کاتی که پیغه مبهری خوا ﴿وَتَارَى دَاوَه﴾.

(۲) - ﴿قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِو وَمِنَ التِّجْرَةِ﴾، بلی: نه وی له لای خوا به، باشته له له هوو (دهنگی ته پل و دهف) و له بازرگانیشت.

(۳) - ﴿وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾، خواش باشتیری بژیو ده رانه، هه لیه ته له پیاویه ته کاندای هاتوه که هاوه لان هه موویان پویشتون، جگه له دوازه کهس، به لام راستیه که ی من نهوهم زور ناچیه عه قلهوه، که زۆری هه هاوه لان خوا لیان رازی بن، پویشتن، پیم وایه پویشتوو کان زیاتر خه لکیکی گهنج یان نه هلی ته ماع بوون به لام نهوه که پیغه مبهری خوا ﴿چهند سه ده که سیک، دانیشتن و پیغه مبهری خوا ﴿وَتَارِدَاتٍ وَ، ته نیا دوازه کهس میننهوه، به راستی نهوه زور به زه حمت ده چیه عه قلمهوه، نهوه

ئەو رىوايەتەنەى لەوبارەووە ھاتوون، زىدەپۆيان تىدا ھەيەو، پيشم وایە ئەووە جۆرىکە
 لە زەم بۆ ھاوہلانی بەپىزى پىغەمبەر ﷺ، بەلن: بايى ئەوہندە کە خوا سەرزەنشتيان
 بکات و گلەيان لى بکات پۆشتوون و پىرژاون، بەلام پىم وانیە بە تەنيا دوازە کەس لە
 خزمەت پىغەمبەردا مابنەو، لە کاتیکدا ئەو لەسەر مینبەر بى و وتار بدات ھەموويان
 بپۆن!! بگرە ئىستاش مامۆستايەکی وتاربيژ، وتار بدات و خەلکە کە مزگەوتە کە چۆلەبکەن،
 ھەر نوقسانيیەکی گەورەيە بۆ ئەوان، چ جاي ئەوہى بۆ ھاوہلانی بەپىزى پىغەمبەرى
 خوا ﷺ.

كۈرتە باسېك لە بارەى نوڤزى جومعهه

به پێزان!

نەم كۈرتە باسە لە چوار بېرگەدا دەخەینە ڤوو، بەلام سەرەتا سَن ڤوونكردنهوه وهك زەمینه خوشكەر، باس دەكەین:

ڤوونكردنهوهى يەكەم: كه خوا دهفرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾، ئەى ئەوانەى ڤرواتان هێناوه! هەر كاتېك لە ڤۆزى جومعهدا بانگكرا بۆ نوڤز، مەبەست لە (بانگكرا) (نودى)، واتە: بانگدرا، ئنجا تېمە لە تەفسیرهى سوورەتى (المائدة) لە كاتى تەفسیركردنى ئایەتى ژمارە (۵۸)دا، كه دهفرموى: ﴿وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَلِكَ يَكْفُرُ أَيْدِيَهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾، باسېكمان لە بارەى بانگهوه كردوه، بۆیه لێرهدا باسې بانگ ناكەین، لەوئى باسېكى تارا ددهیهك تێرو تەسەلمان لە بارەى بانگ و قامەت و وشەكانیان و، چۆنیهتیی بانگ دان و ... هتدهوه كردوه، تەنیا ئەوهنده دەلێن: پێغه مبهرى خوا ﷺ فەرموویهتى:

{الإِمَامُ صَامِنٌ، وَالْمُؤَدِّنُ مُؤَمِّنٌ، اللَّهُمَّ ارْشِدِ الْأُمَّةَ، وَاعْفِرِ الْمُؤَدِّينَ} (آخرجه أحمد: ۷۱۶۹، وأبو داود: ۵۱۷، والترمذي: ۲۰۷، وابن حبان: ۱۶۷۲)، واتە: ئىمام (ئەو كەسەى پێش نوڤزى دەكات) ئۆبەلداره و بانگێژى ئەمىنداره، ئەى خوايه! ڤێنمايى پێشهوايه كان بکه (كه ڤێى راست بگرن، ئەوانەى پێشنوڤزى دەكەن) لە بانگێژانىش ببووره.

ڤوونكردنهوهى دووهم: مەسەلهیهكى ديكە ههیه لە بارەى بانگهوه، پێویسته بیزاین: {عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مُؤَدِّنٌ وَاحِدٌ، إِذَا خَرَجَ أَذْنٌ وَإِذَا نَزَلَ أَقَامَ، وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ كَذَلِكَ، فَلَمَّا كَانَ

عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النَّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى دَارٍ فِي السُّوقِ يُقَالُ لَهَا «الرُّوْرَاءُ»، فَإِذَا خَرَجَ أَذُنٌ وَإِذَا نَزَلَ أَقَامَ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٩١٢، أَبُو دَاوُدَ: ١٠٨٧، ١٠٨٨، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٥١٦، إِبْنُ مَاجَةَ: ١١٣٥).

واته: زوهری له سانیبی کوری یه زید (خوا لئی رازی بن) ده گپرتیه وه ده لئی: پیغهمبه ری خوا ﷺ ته نیا یه ک بانگ بیژی هه بووه، کاتیک (که پیغهمبه ری خوا ﷺ) ده رده چوو بۆ نوێژ، بانگی ده داو، کاتیک (پیغهمبه ری خوا ﷺ) ده هاته خوار، (بۆ نه وهی نوێژه که بکری قامه تی ده خویند)، ههروه ها نه بوو به کړو عومهریش (خوا لیان رازی) بن هه به هه مان شیوه، به لام کاتیک حوکمرانی سییه می زیاد کرد (واته: جگه له بانگ و قامه ت، بانگیکی دیکه ی زیاد کرد) له سه ر خانوو یه ک له بازار، نه و خانوو ه ل بازار پی ده گوترا: (الرُّوْرَاءُ)، که شوینیکی به رز بووه کاتیک ده هاته دهر، نه و بانگه ی ده دا، (پیشی بانگیکی دیکه یان ده دا، کاتیک ده هاته دهر، بانگیکی دیکه یان ده دا، که نه وه بانگه نه صلیه که بوو) کاتیک داده به زی بۆ نوێژ، نجا قامه ت ده خویندرا، (بۆیه ش عوسمان (خوا لئی رازی بن) نه و بانگه ی زیاد کردوه، له بهر به رژه وه ندیه ک که شار زۆر قه له بالغ بووه و، گوتوو یه تی: نه وه ک ته نیا به هو ی نه و بانگه وه به کاتی نوێژ نه زانن و شوینه کانیش فراوان بوون، ته نیا له و کاتی بانگه ش دا خه لکه که عاده تیان وابوو هاتوون و نه وه ک فریا نه که ون، پیشی بانگیکی دراوه بۆ نه وه ی خه لک بن، نجا که خه لکه که کو بۆ نه وه، بانگه نه صلیه که دراوه.

به لام له سه رده می عه لسی دا (خوا لئی رازی بن)، هه ر یه ک بانگ ماوه، وه ک سه رده می پیغهمبه رو نه بوو به کړو عومه ر، به دلنیا یی نه وه ی نه وان راستره، نه وه ی عوسمانیش (خوا لئی رازی بن) مادام هاوه لان له و ی بوون و زانیویشیا نه، به رژه وه ندیه ک دتیتیه دی، بۆیه لیان به ره خه نه گرتوه، هه ر چه نده هه ندیک که س که دوا ی لئی راپه ریون، نه وه شیا ن لی به ره خه

گرتوهو ره خنه که شیان له جیی خویدا نیه، مادام هاوهدلان خوا لئیان پازی بن پازی بوون و نهوهدش شتیک نیه که زیانی بو دین هه بن، به لکو کاتی خوئی بهرژوه و نه دنییه کی هیناوه ته دی.

روونکردنه وهی سییه م: (أخرج عبدالرزاق في المصنف^(۱))، (وعبد بن حميد وابن المنذر عن ابن سيرين قال: جمع أهل المدينة قبل أن يقدم النبي ﷺ المدينة، إقبل أن تنزل يوم الجمعة وهم الذين سموها الجمعة. وقالوا لليهود يوم يجتمعون فيه كل سبعة أيام، وللنصارى يوم، فلهم فلتجعل يوماً نجتمع فيه، فتذكر الله ونصلي فيه، فقالوا: يوم السبت لليهود، ويوم الأحد للنصارى، فاجعلوه يوم العروبة، فاجتمعوا إلى أسعد بن زُرارة فصلى بهم ركعتين وذكرهم فسموه يوم الجمعة، حين اجتمعوا إليه، فذبح لهم شاة فتعدوا وتغشوا منها، وذلك لعائتهم، فأنزل الله تعالى ذلك بعد: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (٩).

واته: عه بدور پره زاق له (المصنف) و (عبد بن حميد وابن المنذر) يش، له ئينو سيرين هیناویانه که گوتوو یه تی: خه لکی مه دینه جومعه یان کرد بهرله وهی پیغه مبه ری خوا ﷺ بینه نیویان و بهرله وهی سووره تی (الجمعة) ش، دابه زی، پشتیوانه کان گو تیان: جووله که کان پوژیکیان هه یه، تیدا کو ده بنه وه له جهوت پوژاندا، که پوژی شه مه یه، نه صرانییه کانیش به هه مان شیوه پوژیکیان هه یه که پوژی یه که شه ممه یه، وهرن با ئیمه ش پوژیک بو خو مان دابنن، تیدا کوبینه وه یادی خوای بهرزی تیدا بکه ین، سو پاسگوزاری تیدا بکه ین، گو تیان: پوژی شه ممه بو جووله کان و پوژی یه که شه ممه بو نه صرانییانه، با هی ئیمه پوژی عه پووبه بن (پوژی جومعه یان ناو نابوو پوژی عه پووبه) ئیدی تیدا کوبونه وه، چوون بو لای نه سه ده دی کو ری زوپاره، نه ویش نهو پوژه دوو رکات

نویژی بۆ کردن و نامۆژگاریی کردن و ئەو پۆزەیان نانا پۆزی جومعه، واتە: پۆزی کۆبوونەوه، چونکە بۆ لای ئەسعهدی کوپی زوڤاره چوون و کۆبوونەوه، تهویش مه پێکی بۆ سه رپرین و نانی نیوه پۆ و هی تیوارهشیان لیخوارد (دیاره ژمارهیان کهم بووه) ئەوهش بۆ هه موویان، ئیدی خوای بهرز لهو بارهوه دوایی ئەو سوورده ته موباره کهی دابه زاند.

رپوایه تێکی دیکه هه ر لهو بارهوه: (رُوي عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ النَّدَاءَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، تَرَحَّمُ لِأَسْعَدَ بْنِ زُرَّارَةَ، فَقُلْتُ لَهُ: إِذَا سَمِعْتَ النَّدَاءَ تَرَحَّمْتَ لِأَسْعَدَ بْنِ زُرَّارَةَ؟ قَالَ: لِأَنَّهُ أَوَّلَ مَنْ جَمَعَ بَنِي هِزْمِ النَّبِيِّ مِنْ حَرَّةِ بَنِي بَيَاضَةَ فِي بَقِيعٍ، يُقَالُ لَهُ: بَقِيعُ الْخَضِمَاتِ، قُلْتُ لَهُ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ رَجُلًا)، (أخرجه أبو داود: ۱۰۶۹، وابن ماجه: ۱۰۸۲، وابن خزيمة: ۱۷۲۴، إسناده حسن).

واته: عهبدوڤره حمانی کوپی که عب ده لئ: هه ر کاتی که باپی گوئی له بانگی پۆزی جومعه ده بوو، دوای ده کرد بۆ ئەسعهدی کوپی زوڤارهوه ده یگوت: خوا لئی رازیی و خوا لئی خو ش بئ، پۆژیک گوتم: (ئه ی بابه!) داوای لییوردن کردنت بۆ ئەسعهدی کوپی زوڤارهوه، هه ر کاتی بانگی ده بیستی هوکاره کهی چییه؟ گوئ: ئەو یه کهم کهس بوو له (هزم النبیت)، له (حره بئی بیاضه)، ((حره)، شوئینیکه به ردی رهشی لیبن، به نی به یازەش تیره یه ک بووه ده شتیک که (بقیع الخضیمات) ی پیده گوتری، له و جومعه ی پیکردین، گوتم: ئەو پۆزه تیهو چه ند کهس بوون؟ گوئ: چل پیاو بووین.

ئجبا با بیینه سه ر باسی نویژی (الجمعة)، که تیمه له چوار بر گه دا باسی نویژی جومعه ده کهین، به لام زۆر به گوشرایی و پوختیی^(۱):

(۱) له کتییی (خواپهرستی نیسلامی له بهر پۆشنایی قورئان و سوننهت دا)، بهرگی دووهم: نویژ بهرپاکردن یه کهمین دروشمی خواپهرستی، له لاپه ره (۲۹۲)، تا کو لاپه ره (۳۰۹).

برگهی یه‌که‌م: گه‌وره‌یی رۆژی جومعه و، ئەدەبەکانی جومعه‌کردن:

له‌باره‌ی پایه‌به‌رزیی رۆژی جومعه‌وه، فه‌رمایشتی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زۆرن:

(۱)- {خَيْرَ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ} (أخرجه مالك: ۲۴۱، وأحمد: ۱۰۳۰۸، وأبو داود: ۱۰۴۶، والترمذي: ۴۹۱، والنسائي: ۶۳۱، وابن حبان: ۲۷۷۲، والحاكم: ۱۰۳۰)، وقال: صحيح على شرط الشيخين، واته: چاکترین رۆژ که خۆر تێیدا هه‌لاتوه، رۆژی جومعه‌یه، له‌و رۆژه‌دا ئاده‌م ﷺ دروستکراوه‌و، هه‌ر له‌و رۆژه‌شدا خراوه‌ته‌ به‌هه‌شته‌وه‌و، هه‌ر له‌و رۆژه‌شدا له‌ به‌هه‌شت و ده‌رناوه‌و، قیامه‌تیش هه‌ر له‌و رۆژه‌دا دی.

(۲)- له‌ رۆژی جومعه‌دا سوننه‌ته‌ که (صلاة وسلام)، بۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بنێردی، وه‌ک له‌م فه‌رمایشته‌دا هاتوه: {مَنْ أَفْضَلَ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ قُبُضَ، وَفِيهِ النَّفْخَةُ، وَفِيهِ الصُّعْقَةُ، فَأَكْبَرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ، فَإِنْ صَلَّاتُكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ} (أخرجه أحمد: ۱۶۲۰۷، وابن أبي شيبة: ۸۶۹۷، وأبو داود: ۱۰۴۷، والنسائي: ۱۳۷۴، وابن ماجه: ۱۶۳۶، والدارمي: ۱۵۷۲، وابن خزيمة: ۱۷۳۳، وابن حبان: ۹۱۰، والحاكم: ۱۰۲۹)، وقال: صحيح على شرط البخاري واته: چاکترین رۆژانتان رۆژی جومعه‌یه، ئاده‌می تێدا دروست کراوه‌و، تێیدا گیانی کێشراوه‌و، له‌ هۆش خۆ چوونی دوا‌ی فووی یه‌که‌میش هه‌ر له‌ودا ده‌بن، تنجا له‌و رۆژه‌دا زۆرم سه‌لات بۆ بنێرن، سه‌لاق ئێوه ده‌گاته‌ من.

۳- یه‌کێکی دیکه‌ له‌ ئەدەبەکانی رۆژی جومعه، بریتیه‌ له‌ خۆشۆردن و به‌رگ و پۆشاکی چاک و پاک پۆشین و، خۆ پاککردنه‌وه‌و خۆ بۆن خۆشکردن و سیواککردن، نه‌وانه‌ هه‌موویان له‌ ئەدەبەکانی رۆژی جومعه‌ن، وه‌ک له‌م فه‌رمایشته‌وه‌ دیاره، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: {عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَلْبَسُ مِنْ صَالِحِ ثِيَابِهِ، وَإِنْ كَانَ لَهُ طِيبٌ مَسَّ مِنْهُ} (أخرجه أحمد: ۱۱۶۴۳، تعليق شعيب الأرناؤوط: حسن) واته: خۆشۆردنی رۆژی جومعه له‌سه‌ر هه‌ر مسوولمانێکی بالغ پێویسته، ده‌بن له‌ پۆشاکی چاکی خۆی پۆشی و، نه‌گه‌ر بۆنی خۆشیشی هه‌بن ده‌ستی بگه‌یه‌نێتی و خۆی بۆن خۆش بکات.

۴- يه کیکی دیکه له نه ده به کانی جومعه نه وه یه که بیتجکه له نیمام و وتاریږ، نو پور که ران، وا په سندهو سوننه ته پورزی جومعه زوو بچنه مزگهوت، چونکه پیغه مبهری خوا ﷺ له فهرما یشتیکدا، فهرموویه تی: {مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ، فَكَأَمَّا قُرْبَ بَدَنَةٍ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَمَّا قُرْبَ بَقَرَةٍ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ، فَكَأَمَّا قُرْبَ كَنْبَأٍ أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ، فَكَأَمَّا قُرْبَ دَجَاجَةٍ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ، فَكَأَمَّا قُرْبَ بَيْضَةٍ، فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمْعُونَ الذِّكْرَ} (أخرجه مالك: ۲۲۷، والبخاري: ۸۴۱، ومسلم: ۸۵۰، وأبو داود: ۳۵۱، والترمذي: ۴۹۹)، واته: ههړ که سیک پورزی جومعه وهک خوشوردنی له ش پیسی له خو ده کړدن، خو ی بشوات تنجا بچینه مزگهوت، وهک نه وه وایه خوشرتیکی کړدبیته قوربانۍ و، ههړ که سیک له سه عاتی دووه مدا بچینه مزگهوت، وهک نه وه وایه مانگایه کی کړدبیته قوربانۍ و، ههړ که سیک له سه عاتی سیه مدا بچن، وهک نه وه وایه به رانیکۍ قوچداری کړدبیته خیرو، نه وه ی له سه عاتی چوارمه مدا بچن، وهک نه وه وایه مریشکیکی کړدبیته خیر (و سه ری برېښ) و، نه وه ی له سه عاتی پینجه مدا بچن، وهک نه وه وایه هیلکه یه کی کړدبیته خیر، ههړ کاتیش نیمام به رهو مزگهوت چوو له و کاته دا فریشته کان ناماده ده بن و گوۍ له زیکر ده گرن، واته: نه و کاته خیره که ی که مته و تاکو زووتر بچن خیره که ی باشتره.

۵- يه کیکی دیکه له نه ده به کانی پورزی جومعه، نه وه یه که زانایان ده لین: نه گهر چه رامیش نه بې به لای که مه وه شتیکی ناپه سنده، مروّف به سه ر شان و ملی خه لکدا هه نگو و بنۍ، چونکه له فهرما یشتیکدا هاتوه، که پیغه مبهری خوا ﷺ پورژیک کابرایه ک که ناوی عه بدولای کورۍ بیسر بوو به سه ر شانی خه لکدا هه نگوای دهن، پیغه مبهری خواش ﷺ پتی فهرموو: {اجْلِسْ فَقَدْ آذَيْتَ وَانْتَيْتَ} (أخرجه أحمد : ۱۷۷۱۰) وأبو داود: ۱۱۱۸، والنسائي: ۱۳۹۹، وابن خزيمة: ۱۸۱۱، وابن حبان: ۲۷۹۰، والحاكم: ۱۰۶۱، وقال: صحيح على شرط مسلم، ووافقه الذهبي).

واته: دانیشه، چونکه بیگومان خه لکت نازار داو دواشکه وتی، واته: تو له بهر نه وه ی دوا که وتووی، نیستا به سه ر شانی خه لکدا هه نگو و ده نۍ و، ده ته وۍ دواکه تنه که ی خو ت فهره بوو بکه یه وه، به نازاردانی خه لک، وامه که.

بەلام ئىمام و وتارىپىز لەو حوكمە ھەلۆردراو، چونكە پېشەوا بوخارىي و موسليم ھىتاويانە، كە جاريك پېغمبەرى خوا ﷺ بۆ كاري پېويست بەسەر ملي خەلكدا ھەنگاوي ھەلۆناو ھەلۆناو ھەلۆناو، دەبى كاتىكەش بېچى كە خەلكە كە دانىشتو ھەلۆناو بىلاو بىكات و، ئنجا بانگ بدرى.

برگەي دووھەم: حوكمى نويزى جومعه، كات و شويىنى و، عوزرەكانى نەكردنى و، ژمارەي بەرپاكەرانى:

۱- حوكمى نويزى جومعه:

خوا ﷺ لە سوورەتى (الجمعة) دا، نايەتى ژمارە (۹)، دەفەرموى: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّعَ الصَّلَاةُ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ** (۹). نەي ئەوانەي بېراتان ھىتاو! ھەر كاتىك لە پۆزى جومعه دا بانگكرا بۆ نويز، دەست و برد، بەرەو زىكرى خوا بېچن و دەست لە كرىن و فرۆشتن ھەلۆكرن، ئەگەر بزەنن نا ئەو ھەتەن بۆتان باشترە.

ھەر ھەلۆ ھەلۆ پېغمبەرىش ﷺ فەرموويەتى: **إِلَيْتِهِمْ أَفْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ، أَوْ لِيُخْتَمِنَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ، ثُمَّ لِيَكُونَنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ** (أخرجه مسلم: ۸۶۵). واتە: بە تەنكىد كۆمەلە كە سانىك كە نويزى جومعه ناكەن، بەبى ھۆكار، ئەگەر واز لە نەكردنى نويزى جومعه نەھىنن، خوا دليان مۆر دەكات و دوايى دەچنە پىزى بى ناگايانەو.

ئنجا لەو نايەتە موبارەكەو، لەو فەرمائىشتەي پېغمبەرى خوا ﷺ بە تاشكراو پوونىي دەفامرئەو، كە نويزى كردنى نويزى جومعه فەرزە لەسەر مسولمانان و، نەكردنىشى گوناھو تاوانە.

۲- نوپۇزى جومعه لەسەر كى پتويسته؟

زانايان تىكپرا لەسەر ئەو ھەركەتوون، كە نوپۇزى جومعه فەرزە لەسەر ھەر مسوڵماننىكى نىرىنەى نازادى عاقل و بالغ و نىشتە جىي و توانادار بەسەر پۇشتندا بۆ مزگەوت، كە ھىچ كام لەو عوزرانەى نەبن، كە نەچوونە جومعه موباح دەكەن، بۇيە چواندىنى نوپۇزى جومعه بەبى ھۆ، يەككە لە تاوانە گەورەكان، كەواتە: نوپۇزى جومعه كە دوو ركاتە لەسەر ھەر مسوڵماننىك فەرزە كە ھەك گوتمان: ئەو سيفەتانەى باسما نكردن، تىيدابن.

۳- ئەوانەى نوپۇزى جومعه يان لەسەر فەرز نە:

يەكەم: ئافرەت.

دووھەم: مندال.

سەيھەم: نەخۇش.

چوارەم: ئەو كەسەى نەخۇش پەكى لەسەرى كەوتو ھەلاى بى و خزمەتى بكات.

پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفرموى: (الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلَّا أَرْبَعَةً: عَبْدٌ مَمْلُوكٌ، أَوْ امْرَأَةٌ، أَوْ صَبِيٌّ، أَوْ مَرِيضٌ) (أخرجه أبو داود: ۱۰۶۷، وصححه الألباني، والحاكم: ۱۰۶۲، وَقَالَ: صحيح على شرط الشيخين)، واتە: نوپۇزى جومعه مافىكى پتويستە لەسەر ھەر مسوڵماننىك كە بە كۆمەل بىكەن، جگە لە چوار جورە كەس، كۆيلەيەك كە خاوەندارىي، ئافرەت، مندال، نەخۇش، (ھەر ھەلا ئەو كەسەش كە نەخۇشەكە پتويستى پىتى بى خزمەتى بكات، زانايان ئەويشيان بەو ھەو ھەيوەست كردو).

۴- كاتى كردنى جومعه:

زۆربەى زانايان رايان وايە كە كاتى كردنى نوپۇزى جومعه، ھەمان كاتى نوپۇزى نيوھەپۆيە بەبى جياوازىي، چونكە ئەنەس خوا لىتى رازى بى گىراو يەتو:

(كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ)، (أخرجه أبو داود ۱۰۸۶، وأبي يعلى: ۴۳۲۹، وصححه الألباني)، واته: پېغەمبەر ﷺ كاتىك نوپۇزى جومعهى دەکرد، كه رۆژ له نيوه پاستى ئاسمان لای دەدا.

بهلام نېسحاق و حەنبەليەكان دەلێن: كاتى جومعه كردن بريتیه له سه ره تاي كاتى نوپۇزى جهژن، ههتا كاتى نوپۇزى نيوه رۆ، واته: پێيان وابه له دواى خۆره لاتن و بهرز بوونهوى به نه نەدازهى رەمیک، له چاوى مەوقدا، كاتى نوپۇزى جومعهيه.

بهلام راي زۆربهى زانايان راستره كه كاتى نوپۇزى جومعهش، ههه كاتى نوپۇزى نيوه رۆيه.

۵- شۆینی تیداگردنی جومعه:

جومعه له هه موو ئاوه دانیه كاندا كه دانیشوو هه كانى نیشته جین، چ گوند چ شار، دروسته بکری، چ له مزگوتدا كه بېگومان باشتره، چ له دهشت و سارایه کی سه ره بهو ئاوه دانیه دا، چونكه:

عومه رى كوپى خه تباب (خوا لێى رازى بێ) له نامه يه كيدا كه بو خه لکی به چره ینی نووسیوه، نووسیویه تی: {جَمَعُوا حَيْثُ مَا كُنْتُمْ} (أخرجه ابن أبي شيبه: ۵۰۶۸، إسناده جيد)، واته: له هه رجییه ك هه ن، جومعه بكه ن.

هه ره وه ها له عه بد لآی كوپى عه بپاسه وه خوا له خوی و بابى رازیبی ده گیر نه وه، گو تویه تی: {إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ فِي الْإِسْلَامِ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ، لَجُمُعَةٍ جُمِعَتْ بِجَوَاءِ قَرْيَةٍ مِنْ قُرَى الْبَحْرَيْنِ «قَالَ عُثْمَانُ»: قَرْيَةٍ مِنْ قُرَى عَبْدِ الْقَيْسِ} (أخرجه أبو داود: ۱۰۷۰، وَصَحَّحَهُ الألباني)، واته: يه كه مین جومعه يه كه له نيسلامدا كرابن، له دواى جومعه يه كه له مزگه وتى پېغەمبەر ی خوا ﷺ له مه دینه دا كرا، ئه و جومعه يه بوو كه له (جوتاء)، كرا كه ئاوه دانیه كه له ئاوه دانیه هه كانى به چره ین.

۶- ژماره‌ی بهرپاګه‌رانی:

زانایان له‌سهر نه‌وه رټککه‌وتوون که به کومه‌لکران، مهرجی نوټزی جومعه‌یه، به‌لام له‌سهر نه‌وه که ده‌بی ژماره‌ی نه‌وانه‌ی جومعه ده‌کهن، چهنده‌بی؟ زانایان راجیایی زوریان ه‌یه، ته‌نانه‌ت (ابن حجر)، له (فتح الباری) به‌که‌ی، (فتح الباری شرح الصحيح البخاری) دا، پازده مه‌زه‌ب و بیروپای زانایانی له‌و باره‌وه ه‌یناون، به‌لام ته‌وه‌ی پیده‌چی له ه‌موویان راستر بی، نه‌وه‌یه که جومعه‌ش وه‌ک باقی نوټزه‌کان دیکه که به کومه‌ل ده‌کرین، به دوو که‌س به‌ره‌و سهر ده‌کری، چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌راره‌ی نوټزی جومعه فهرموویه‌تی: (الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ)، وه‌ک پیشر ه‌ینامان، واته: نوټزکردنی جومعه واجبه له‌سهر ه‌هر مسولماټیک به کومه‌ل بیکهن، نجا به کومه‌ل‌یش، دوو که‌س به کومه‌ل له قه‌لهم ده‌درین، تاکو سټ و زیاترو، له‌راستییدا هیچ فهرمووده‌یه‌ک که سه‌نده‌که‌ی نه‌ک ه‌هر راست (صحيح) به‌لکو باش (حسن) یش بی له پیغه‌مبه‌ره‌وه نه‌هاتوه، دیاریی بکات که ژماره‌یان ده‌بی: (۳۰) بی (۴۰) بی (۷۰) بی.

(سید سابق)، خاوه‌نی کتبی (فقه السنة)^(۱) له (السیوطي) به‌وه، ه‌یناویه‌تی ګوتوویه‌تی: (لَمْ يُثَبَّتْ فِي الشَّيْءِ مِنَ الْأَحَادِيثِ تَعْيِينَ عَدَدٍ مَخْصُوصٍ)، له هیچ له فهرمایشته‌کاندا دیارییکردنی ژماره‌یه‌کی تایبته نه‌چه‌سپاوه‌و، نه‌م رایه‌ش زوربه‌ی زانایان و پیشه‌وایان له‌سهر په‌کده‌نگن، بۆ وینه: (الطبري، داود الظاهري، النخعي، ابن حزم، ابن تیمیة، ابن القيم، السيوطي، الشوكاني، القنوجي)، ه‌موویان له کتبه‌کانی خویندا، که من له‌و سهر چاوه‌یه‌ی نه‌مه‌ی لیوه دینم، نامازهم پتکردوون، باسیان کردوه.

برگهی سییهم: وتارهکانی رۆژی جومعه:

لهو بارهشوه چوار خالان ده خهینه روو:

۱- حوکمی وتاری جومعه:

زۆربهو جهماوه ری زانایان وتاری جومعه به فهرز ده زانن و، به لگه شیان نهوهیه که پیغه مبهری خوا ﷺ وهک له چهندان فهرمووده ی راست (صحیح) دا هاتوه، بهردهوام ههموو پۆزانی جومعه، نه گهر جومعه ی کردبن، وتاری داوه، ههروهها نایه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ به به لگه دیتنه وهو ده لێن مه به ست له: ﴿ذِكْرِ اللَّهِ﴾، وتاری جومعه به، چونکه وتاره که یادی خوا ی ههر تېدایه، هه ندیکیش له زانایان وهک (ابن حزم و داودو الظاهري والشوكاني)، وتاری جومعه به سوننه ت ده زانن، به لام رایه که یان به هیز نیه.

۲- وتاری جومعه و چۆنه تی و ئیوه پۆکی:

أ- پنیوسته سه ره تا نیمام که سه ره کوته سه ر مینه ر، پروو بکاته خه لکه که و سه لایمان ئن بکات و، لهو بارهشوه ده ق زۆرن، بو وینه: (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ) (أخرجه ابن ماجه: ۱۱۰۹، وَحَسَنَةُ الْأَلْبَانِي) واته: جابیری کوپی عه بدللا (خوا له خو ی و بابی رازی بن) ده لێ: پیغه مبه ر ﷺ که سه ر ده که وته سه ر مینه ر، سلاوی له خه لک ده کرد.

ب- وتاره کان ی جومعه ش دووانن و به پیوه ده درین و، نیمام له ئیوانیاندا سووکه دانیشتنیک ده کات، لهو بارهشوه چه ند ده قنیک هه ن، یه کتیکان نه مه یه:

جابیری کوپی عه بدللا (خوا له خو ی و بابی رازی بن) ده لێ: (كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَائِمًا، ثُمَّ يَجْلِسُ، ثُمَّ يَقُومُ، قَالَ: كَمَا يَفْعَلُونَ الْيَوْمَ) (أخرجه الترمذي: ۵۰۶، وغيره، وصححه الألباني)، واته: پیغه مبه ر ﷺ پۆزی جومعه به پیوه

وتاری ددهاو، پاشان داده نیش و دواپی هه لده ستایه وه، وهک چوَن نه مِرۆ ده یکه ن.

ج- حیکمه تی دانرانی وتاره کانی جومعه ش نامۆزگاری یکردنی مسولمانان و بیر خسته نه وه یان و به رچاو پروونکردنه وه یانه به قورئان و، قورئان به سه ردا خویندنه وه یان و زیکری خوی پهروه ردگار، به لام سوننه ت و په سنده که سوپاس و ستایشی خواو، سه لات و سه لام له سه ر پیغه مبه رو، مه دحکردنی پیغه مبه رو هاوه لانی و بنه ماله ی و شوینکه وتوانی راسته قینه شی تیواخن بکات، له و باره شه وه ده قی سوننه ت زۆرن، یه کتیک له وانه:

{عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا، وَيَجْلِسُ، ثُمَّ يَقُومُ يَقْرَأُ آيَاتٍ، وَيَذْكُرُ اللَّهَ تَعَالَى، وَكَانَتْ خُطْبَتُهُ قَصْدًا وَصَلَاتُهُ قَصْدًا} (أخرجه أحمد: ۲۰۸۴۹، وقال شعيب الأرناؤوط: صحيح لغيره)، واته: جابیری کوپی سه موره (خوا لیتی رازی بنی) ده لئی: پیغه مبه ری خوا ﷺ به پیوه وتاری ددهاو، له نیوان دوو وتاره کانداده نیش و، جه ند نایه تیککی ده خویندن و، نامۆزگاریی خه لکی ده کردو بیرری ده خسته نه وه، له وباره وه که ده بی ستایشکردنی خوا له وتاردا هه بی، نه م فه رمایشته هه یه: {كُلُّ كَلَامٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ، فَهُوَ أَجْذَمٌ} (أخرجه ابن ماجه: ۱۸۹۴، والنسائي في الكبرى: ۱۰۳۲۸، وأبو داود: ۴۸۴۰، ضعفه الألباني، وقال أبو داود: مُرْسَل) واته: هه ر قسه یه ک به ستایشی خوا دهستی پی نه کری، نه و قسه یه گول و گه ره، یانی: ناته واوه.

د- ههروه ها له وباره وه که ده بی شایه تمان له وتارداندا هه بی، نه م فه رمایشته هه یه: {كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا شَهَادَةٌ، كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ} (أخرجه أحمد ۸۴۹۹، وقال شعيب الأرناؤوط: إسناده قوي ورجاله ثقات رجال الصحيح غير كليب والد عاصم) واته: نه و وتاره ی شایه تمانی تیدا نیه، وهک دهستی گولبوو وایه.

مه به ست له شایه تمان کوتنی: (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) یه.

ه- لەو بارەوێ دەبێ کەم و زۆر قورئان لە وتاری جومعهدا بخوێنێ. ئەم دەقە دینین:

اعْنِ أُمُّ هِشَامٍ بِنْتُ حَارِثَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: مَا أَخَذْتُ ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ ق، إِلَّا عَنِ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، يَقْرُؤُهَا كُلُّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذَا خَطَبَ النَّاسُ (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۸۷۳)، نَوْمُو هِشَامُ كَحَيِّ حَارِيسِهِ (خَوَاتِيان رَازِي بَن) دەلێ: سوورەتی: ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ ق، م، هەر لە زمانی پێغەمبەر ﷺ وەرگرت، کە هەموو رۆژانی جومعه لەسەر مینبەر دەیخویند، کاتی وتاری بۆ خەڵک دەدا.

(ئەوێش جوړیک لە زیندەرووییە، ئەگەرنا هەموو جومعان بەس سوورەتی قافی، نەخویندوێ).

نەم دەقەش هەبە: (عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَبَارَكَ، وَهُوَ قَائِمٌ، فَذَكَّرْنَا بِأَيَّامِ اللَّهِ)، (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَه: ۱۱۱۱، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي) واتە: ئوبەیی کوری کەعب (خوای لیلی رازی بَن) دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ رۆژی جومعه سوورەتی (تَبَارَكَ)ی خویند، لە کاتی کەدا کە راوەستابوو و، رۆژەکانی خوای دەخستینەوێ یاد.

۳- شیوازی وتاردان وەک لە سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ هاتو:

دەبێ وتارە کە کورت و پوخت و پرمانا بَن و، دواندەر (خطیب)، بە گرنگیی پێدان و بەدەنگی بەرزو جیددییهوێ قسەکانی بکات، نەک بە ساردو سپیی و مردەلوخەیی و بە منجە منج، هەروەها قسەکانی ئەکاتە ریس و گوریس و سەر و بنیان دیار نەبێ و، هەر تیرەیی لە کەندالێک بَن، لەو بارەوێ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

(إِنَّ طُولَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مِثْلُ مَنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَد: ۱۸۳۴۳، وَمُسْلِم: ۸۶۹، وَابْنُ حَبَانَ: ۲۷۹۱) واتە: بێگومان

دریژی نویژی پیاو و کورتیی وتاره کهی، نشانهی شاره زایی و تیگه یشتنن، ده جا نویژتان دریژ بکنه وهو، با وتاریشتان کورت بی.

هه لبه ته لی ره دا مه به ست له دریژ کردنه وهی نویژ، نه ندازه به کی مه عقو له، که له کتیه شه رعییه کاندایا ریکراوه، نه ک به شیوه یک بیتته مایه ی بزار کردنی خه لک، که به داخه وه زور به ی پیشنوژان و وتاریژانی نه م رۆژگاره، پیچه وانهی نه م فره مووده و نامۆژگاریه ی پیغمبه رن و، وتاره که یان زور دوورو دریژ ده که نه وهو، نویژ ده که شیان هه ره هه لده پرووژین و به په له په ل ده که نه.

له و باره وهش که وتاریژ ده بی قسه کانی به جیدی بکات و به دهنگی به رز، هه لبه ته نه ک زور به رزتر له نه وهی حالته که بیخوازی ته م ده قه دینن: (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ أَحْمَرْتُ عَيْنَا، وَعَلَا صَوْتُهُ، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ، حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ: «صَبِّحَكُمْ وَمَسَاكُمْ» (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۰۴۲، وَابْنُ حِبَانَ: ۱۰)، واته: پیغمبه ری خوا ﷺ که وتاری ده دا، چاوه کانی سوور هه لده که پان و، دهنگی به رز ده بووه و زور تووره ده بوو، به راده یه ک که ده تگوت: وریاکه ره وهی سوپایه که، پیمان ده لی: نه ها هیرشی به ره به یان شه به یخوونتان کرایه سه ر.

۴- قسه نه کردن له کاتی و تاردا:

له کاتی وتارداندا قسه کردنی نویژ خوینان هه رامه و، بیده نگیی و گوئگرتیان فه رزه، به پیتی رای زور به ره هه ره زوری زانایان، ته نانه ت فره مان به چاکه و پیگری له خراپه ش له کاتی وتارداندا دروست نیه، وه ک له فره مایشته کانی پیغمبه ردا ﷺ هاتوه، بو وینه:

پیغمبه ری خوا ﷺ فره موویه تی: (إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ، وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ، فَقَدْ لَغَوْتُ) (أَخْرَجَهُ مَالِكٌ: ۲۳۲، وَابْنُ حِبَانَ: ۸۹۲، وَمُسْلِمٌ: ۸۵۱، وَأَبُو دَاوُدَ: ۱۱۱۲، وَالنَّسَائِيُّ: ۱۵۷۷، وَابْنُ مَاجَهَ: ۱۱۱۰)، واته: ته گه ر رۆژی جومعه له

كاتىكىدا ئىمام وتار دەدا، بە ھاۋدەلەكەتت گوت: بېدەنگ بە! ئەۋە قسەيەكى پووچتكدوۋە.

ھەلبەتە شافىيىي و ئەحمەد پەحمەتى خۇايان لىيى، جىاۋازىيان خستۆتە نىۋان ھالېكەۋە كە دەنگى وتارەكەي تېدا دەيىستى و، ھالېك كە دەنگى وتارىيىژى تېدا نايىستى، گوتوۋيانە: لە ھالى يەكەمدا ھەرامە قسە بىرى، بەلام لە ھى دوۋەمدا ھەرام نىيە، ھەرچەندە بېدەنگىي و قسەنەكردن ھەر سوننەت و پەسەندە، ھەروەھا ژمارەيەك لە زانايان و پېشەۋايان ۋەك شافىيىي و ئەحمەدو ئىسحاق مۆلەتيان داۋە، كە ۋەلامى سەلام بىدريئەۋە، تەشمىتى باباي پۇمىوو بىرى، واتە: دۋاي نەۋەي گوتى: (الحمد لله)، پىي بگوتى:

(يرحمك الله).

ئىجا شايانى باسە: كە لە جگەلە كاتى وتارداندا قسەكردنى پىۋىست دروستە، بەلام ھەرچۈن بى بېدەنگىي و نارامىي ھەر پەسەندترە.

بىرگەي چۈرەم: چەند مەسەلەيەكى دىكەي پەيۋەست بە جومعهۋە:

۱- ھەر كات كەسېك فرىاي پىكاتېك لە نوۋىژى جومعه بىكەۋى، ئەۋە پىۋىستە دۋاي سەلام دانەۋەي ئىمام، پىكاتېكى دىكە بىكات و، نوۋىژى جومعهكەي تەۋاۋ دەبى و بۇي بەر دەكەۋى، بەلام ئەگەر فرىاي كەمتر لە پىكاتېك كەۋت، ئەۋە فرىاي نوۋىژى جومعه نەكەۋتوۋە پىۋىستە ئەۋە كات نوۋىژى نىۋەپۇ بىكات، ئىجا سنوۋرى نىۋان فرىاكەۋتنى پىكات و فرىا نەكەۋتنى، فرىاكەۋتنى پىكۋە، يان فرىانەكەۋتنيەتى، واتە: ھەر كەسېك فرىاي پىكۋەكەۋت، فرىاي پىكاتەكەكەۋتوۋە، ئەم رايەش زانايان ھىناۋيانەۋە راي زۆربەي زانايانە، نەۋەۋىي گوتوۋىيەتى: ئەمە راي مالىك و ئەۋزاعىي و سەۋرىي و ئەبۋو يۈسۈف و ئەحمەدو ئىسحاق و ئەبۋو ئەۋرە، ۋىراي شافىيىي.

به لَام نه بوو حه نيفه راي وايه مادام فرياي ته حيات بكهوئى، نويزه كهى بهر كهوتوه واته: نويزى جومعه، هه لبه ته تهوانى ديكهش ههر گوتوو يانه: نويزه كهى وهك نويز بهرده كهوئى، وهك نويزه كانى ديكه، به لَام به نسبت جومعه وه گوتوو يانه: نه گهر فرياي ركاتيك نه كهوئى، نويزه جومعه كهى بهر نه كهوتوه.

لهوباره وه تهه فهرمووده به دينين: ييغهمبه رى خوا ﷺ فهرموويهئى: {مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ، فَلْيُضِفْ إِلَيْهَا أُخْرَى، وَقَدْ مَتَّ صَلَاتُهُ} (أَخْرَجَهُ النَّسَائِي: ۲۷۵، وَابْنِ مَاجَه: ۱۱۲۳، وَالدَّارَقُطْنِي: (۱۲/۱۲/۲))، واته: ههر كه سيك له رويى جومعه دا فرياي ركاتيك كهوت، با ركاتيكى ديكه شى بخاته گهل و نويزه كهى تهواوبوه.

ههر وهها به گشتى بو نويز فهرموويهئى: {مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الصَّلَاةِ رَكْعَةً، فَقَدْ أَدْرَكَهَا كُلُّهَا} رواه الجماعة.

۲- له كاتى قه له بالغى زوردا، دروسته نويزه گهران له سه ر پشتى يه كدى سه جده بهه، نه مهش راي زوربهى ههره زورى زانايانه.

هه نديكيشيان گوتوو يانه: ده بى باباي نويزه كهر چاوه رى بكات، تاكو قه له بالغيه كه نامينى، تنجا كر نووشى خوى به رى و، نه گهر له سه ر پشتى يه كيكي ديكه سه جده ببات، بوى بهر ناكهوئى.

به لَام بيگومان راي زورينه به هيز تره و چهند ده فيكيش به لگه ينى، بو وينه:

ييغهمبه رى خوا ﷺ فهرموويهئى: {إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرِ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ} متفق عليه.

ههر كاتيك فهرمانيكهم پيكردن به شتيك، به پيى تواناتان بيكه ن.

۳- نويزى سونه تي پيش و دواى جومعه:

سەبارەت بە دوای جومعه سوننەتە دوو پکات، يان چوار پکات بکرىن، بەلام پيش نويزى جومعه سوننەتتىكى ديارىيکراو نيه، جگه له سوننەتى سلاوکردن له مزگەوت، بەلام نويزى سوننەتى رەها هەر هەيه.

۴- سوننەتە له نويزى جومعهدا له پکاتى يەکهەدا له دوای فاتىحه سوۋەتلى (الجمعة)، و له پکاتى دووهميشدا دوای فاتىحه (المنافقون)، بخويندرين، ياخود له جياتى ئەو دووانە: له پکاتى يەکهەم دا دوای فاتىحه سوۋەتلى: (الأعلى) و له پکاتى دووهميشدا (الغاشية)، که ئەمە له فەرموودەى سەحى پيغەمبەردا هاتووە هەرکام له: (مسلم وأبو داود والنسائي والترمذي وأحمد) هينايانە.

۵- سوننەتە ئىمام لەسەر مینبەر و هەر شتىک و شویتىکى دیکەى بلند وتار بەدات، مەرجىش نيه هەر مینبەر بى، چونکە ناوا دەنگى زاتر دەبى و چاکتر دەگاتە گوینگران، وتاردانى پيغەمبەرى خواش ﷺ له چەندان فەرموودەى راستدا هاتووە، که بەو جوړە بوو واته: لەسەر شویتىکى بلند، سەکۆيەک، يان بنکە درەختىک هەبوو و تارى له سەر داو.

۶- هەر کاتىک نويزى جومعه، نويزى يەکىک له دوو جەژنەکانى کەوتنە پۆزىکەو، ژمارەيەکى زۆر له زانايان پييان وایه که نويزى جەژن دەکەوێتە برى جومعهش و، هەندىکيش دەلین: نەخیر دەبى هەم نويزى جومعه و هەم نويزى جەژنەکەش هەر بکرى.

هەلبەتە لەو بارەووە که نويزى جەژن دەکەوێتە برى نويزى جومعه، ئەم فەرمايشتە هەيه: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَدْ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ، فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ، وَإِنَّا مُجْمِعُونَ) (أخرجه أبو داود: ۱۰۷۳، وابن ماجه: ۱۳۱۱، والحاكم: ۱۰۶۴، وقال: صحيح على شرط مسلم) واته: لەم پۆزانەتاندا دوو جەژن کۆبوونەتەو، ئنجاً هەر کەسێ جەز دەکات نويزى جومعه نەکات، ئەو نويزى جەژنى وەبرى جومعهش دەکەوى، بەلام ئيمە خویمان جومعهش دەکەين.

چونکه مه رج نيه هه موو خه لک هاتبى بۆ نويزى جه ژن، ئنجا بۆ ئه وهى
ئهوانى دیکه ش جومعه که يان نه چى.

۷- دروسته نيمام که له کاتى وتارداندا شتيک دپته پيشى و پيويست دهکات، وتاره کهى
بپري و قسهى دیکه بکات، يان وه لامي باباي پرسيار کهر بداته وه، ته نانه ت دروسته له سه ر
دوانگه ش بيته خوار، وهک (أبو بريدة)، خوا لى رازى بن ده گيرته وه که پيغه مبه ر ﷺ
له کاتى وتارداندا له مينبه ر هاتوته خوارى و، هه سه ن يان حوسپنى کچه زای به باوه ش
هه لگرتوه و له لای خوى دايانوان.

(أبو رفاعه العدوي) يش، (خوا لى رازى بن) ده گيرته وه که له ده مى
وتارداندا چۆته خزمه ت پيغه مبه ر ﷺ پرسيارى ليک کرده، ته ويش دابه زي وه
له سه ر کورسيه ک دانيشتوه وه لامي داوه ته وه، پاشان وتاره کهى ته واو کرده،
هه لبه ته له هه ندى حاله تى تايه تى هه لاويز دراودا، ته وه ش دروسته.

ئيسلام دينىكى زور واقع بينه، جارى وا هه يه که سيک دى پرسيار دهکات،
که سى هاوارىک دهکات، گرفتیک ده بنى له مزگه وته که داو، ناكرى وتاريژ هه ر
له سه ر وتارى خوى به رده وام بن! جارى وايه پيويست دهکات و، جارى وا بوى
هه يه و، جارى وايه وا باشه، قسه کانى رابگري و نه و گرفته چاره سه ر بکات،
يان وه لامي نه و پرسياره بداته وه، يان نه و که سه ر ينمايى بکات، ئنجا بچيته وه
سه ر وتاره کهى.

کو تايى ئه م کورته باسه به م دهقه دينين، که (القرطبي)، وهک يه که مين
وتارى پيغه مبه رى خوا ﷺ له مه دينه دا له ته فسیره کهى خويده^(۱) هيناويه تى:

(وَأَمَّا أَوَّلُ جُمُعَةٍ جَمَعَهَا النَّبِيُّ ﷺ بِأَصْحَابِهِ، فَقَالَ أَهْلُ السَّيْرِ وَالتَّوَارِيخِ: قَدِيمَ
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مُهَاجِرًا حَتَّى نَزَلَ بِقُبَاءٍ، عَلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ لِأَثْنَتَيْ

عَشْرَةَ لَيْلَةً خَلَّتْ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ حِينَ اشْتَدَّ الضَّحَى، وَمِنْ تِلْكَ السَّنَةِ يُعَدُّ التَّارِيخُ. فَأَقَامَ بَقْبَاءً إِلَى يَوْمِ الْخَمِيسِ وَأَسَسَ مَسْجِدَهُمْ. ثُمَّ خَرَجَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَأَذْرَكَهُ الْجُمُعَةُ فِي بَنِي سَالِمٍ بْنِ عَوْفٍ فِي بَطْنٍ وَإِذْ لَهُمْ قَدْ اتَّخَذَ الْقَوْمُ فِي ذَلِكَ الْمَوْضِعِ مَسْجِدًا، فَجَمَعَ بِهِمْ وَخَطَبَ، وَهِيَ أَوَّلُ خُطْبَةٍ خَطَبَهَا بِالْمَدِينَةِ).

واته: یه که مین جومعه که پیغهمبه ری خوا ﷺ به هاوه لانی کرد، نه وه بوو که پیغهمبه ری خوا ﷺ له کاتی کوچکردنی له مه که هوه بو مه دینه، هات له قوبائی دابه زی له لای به نی عه مری به نی عه وف، (هوژیک بوون)، له روژی دوو شه ممه دا دوازده (۱۲)ی شه و تپه ری بوون له مانگی په بیعی یه کم، له کاتیکدا که چیشته نگاو قایم بوو بوو، (لهو کاته وهش سهره تای میژووی کوچی دیار ییکراوه)، له وی له قوبائی مایه وه تا کو پینج شه ممه و له وی مزگه وته که ی بو دروستکردن، ننجا روژی جومعه ده رچوو به ره و مه دینه و، له لای هوژی به نو سالمی کوپی عه وف له شوینیک له نیو فهدی شیوکی نه وان، کاتی جومعه هات، که خه لکه که له وی مزگه وتیکیان دروستکردبوو، پیغهمبه ری خواش ﷺ کوئی کردنه وه و جومعه ی بو کردن و وتاری بو دان، نه مه یه که مین وتاری پیغهمبه ری خوا ﷺ بوو که له مه دینه دا دی.

ده قی وتاره که ش (القرطبي) هیناویه تی، که نیمه هه ر بو به ره که تیش بن ده قی نه و وتاره که یه که مین وتاری پیغهمبه ری خوا ﷺ بووه، دینین، که من سهره تا ده قه که ی به عه په بیی ده خوینمه وه، دواپی به کور دیش مانای ده که ی ن:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ، أَحْمَدُهُ وَأَسْتَعِينُهُ وَأَسْتَغْفِرُهُ وَأَسْتَهْدِيهِ، وَأُوْمِنُ بِهِ وَلَا أَكْفُرُهُ، وَأُعَادِي مَنْ يَكْفُرُ بِهِ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ، وَالنُّورِ وَالْمَوْعِظَةِ وَالْحِكْمَةِ عَلَى فِرْقَةٍ مِنَ الرُّسُلِ، وَقَلِيلَةٍ مِنَ الْعِلْمِ، وَصَلَاةٍ مِنَ النَّاسِ، وَانْقِطَاعٍ مِنَ الزَّمَانِ، وَذُلُوٍّ مِنَ السَّاعَةِ،

وَقُرْبٍ مِنَ الْعَجَلِ، مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
 غَوَى، وَقُرْطٌ وَصَلَّ صَلَاةً بَعِيدًا، أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ، فَإِنَّهُ خَيْرٌ مَّا أَوْصَى بِهِ الْمُسْلِمُ
 الْمُسْلِمُ أَنْ يَعْصُهُ عَلَى الْآخِرَةِ، وَأَنْ يَأْمُرَهُ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَاحْذَرُوا مَا حَذَرَكُمُ اللَّهُ مِنْ
 نَفْسِهِ، فَإِنْ تَقَوَّى اللَّهُ لِمَنْ عَمِلَ بِهِ عَلَى وَجَلٍ وَمَخَافَةٍ مِنْ رَبِّهِ، عَوْنٌ صَدَقَ عَلَى مَا
 تَتَّبِعُونَ مِنْ أَمْرِ الْآخِرَةِ. وَمَنْ يَصْلُحِ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَبِّهِ مِنْ أَمْرِهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ،
 لَا يَنْوِي بِهِ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ، يَكُنْ لَهُ ذِكْرًا فِي عَاجِلِ أَمْرِهِ، وَذُخْرًا فِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، حِينَ
 يَفْتَقِرُ الْمَرْءُ إِلَى مَا قَدَّمَ. وَمَا كَانَ مِمَّا سِوَى ذَلِكَ يَدُورُ لَوْ أَنْ يَبْنِيَهُ وَيَبْنِيَهُ أَمَدًا بَعِيدًا،
 وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ، وَاللَّهُ رَهُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ آل عمران، وَهُوَ الَّذِي
 صَدَقَ قَوْلُهُ، وَأَنْجَزَ وَعْدَهُ، لَا خُلْفَ لَذَلِكَ، فَإِنَّهُ يَقُولُ تَعَالَى: ﴿مَا يَدُلُّ الْقَوْلَ لَدَيَّ
 وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ﴾ ﴿٣١﴾ ق، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي عَاجِلِ أَمْرِكُمْ وَأَجَلِهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ،
 فَإِنَّهُ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ، وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا﴾ ﴿٥﴾ الطلاق، وَمَنْ
 يَتَّقِ اللَّهَ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا، وَإِنْ تَقَوَّى اللَّهُ تَوْفِي مَثْبِتِهِ وَتَوْفِي عُقُوبَتِهِ وَتَوْفِي
 سَخَطِهِ. وَإِنْ تَقَوَّى اللَّهُ ثُبُثُ الْوُجُوهِ، وَتَرْضَى الرَّبِّ، وَتَرْفَعِ الدَّرَجَةَ. فَعَلُوا بِعَظَمَتِكُمْ
 وَلَا تَقْرَظُوا فِي جَنْبِ اللَّهِ، فَقَدْ عَلَّمَكُمُ كِتَابَهُ، وَلَهَجَ لَكُمْ سَبِيلَهُ، لِيَعْلَمَ الَّذِينَ صَدَقُوا
 وَيَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ. فَأَحْسِنُوا كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ، وَعَاذُوا أَعْدَاءَهُ، وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ
 حَقَّ جِهَادِهِ، هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَسَاءَلَكُمْ الْمُسْلِمِينَ، لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ، وَيَتَّبِعَا مَنْ
 حَيٍّ عَنْ بَيِّنَةٍ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، فَأَكْبِرُوا ذِكْرَ اللَّهِ تَعَالَى، وَاعْمَلُوا لِمَا بَعْدَ
 الْمَوْتِ، فَإِنَّهُ مَنْ يَصْلُحْ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ، يَكْفِهِ اللَّهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ، ذَلِكَ بِأَنَّ
 اللَّهَ يَفْضِي عَلَى النَّاسِ وَلَا يَقْضُونَ عَلَيْهِ، وَيَهْلِكُ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَهْلِكُونَ مِنْهُ. اللَّهُ أَكْبَرُ،
 وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ).

نہم وتارہ یہ کہ مین وتاری پیغہمبہری خاتمہ ﷺ ہووہ کہہ نیوہر وکیکی
 یہ کجار بہہیزو پیزی ہہیہ، بہ کوردی ہہر بہخیرای وائی دہکہم:

ستایش بو خوا، ستایشی دہکہم و داوا یارمہتی لیدہکہم، داوی لیبورنی
 لیدہکہم و، داوی رینمای لیدہکہم و، بروام پیہتی و سہلہ نیم بہرانبہری

و، هەر کهسێ بپروایی من دژایه‌تیی ده‌که‌م، شایه‌دی ده‌ده‌م که جگه له خوا هیچ په‌رستراویک نیه، تاکه‌و هاوبه‌شی نین و، شایه‌دی ده‌ده‌م که موحه‌مه‌د به‌نده‌و په‌وانه‌کراوی خوایه، خوا به پێنمایی و به‌رنامه‌ی هه‌قه‌وه، به‌پرووناکیی و به‌نامۆگاریی و به‌حیکمه‌ته‌وه ناردوویه‌تی، له‌کاتیکی دا‌پرائی پیغه‌مبه‌ران داو، له‌کاتی که‌م بوونی زانیاریی و، له‌کاتی گومرایی خه‌لک داو، له‌کاتی دا‌پرائی کات داو، له‌کاتی نزیك بوونه‌وه‌ی رۆژی دوا‌یی و، نزیك که‌وتنه‌وه‌ی نه‌جه‌ل دا، هەر که‌سێک فه‌رمانبه‌ریی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکات، نه‌وه به‌مراد گه‌یشته‌وه، هەر که‌سێک سه‌رپێچی له‌خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکات، بپمراد بووه، که‌مه‌ترخه‌میی کردوه به‌گومراییه‌کی زۆر دوور گومرا بووه، نامۆگارییان ده‌که‌م به‌پاریزکاریی له‌خوا، چونکه‌باشترین شتی‌ک که‌مسوڵمان مسوڵمانی پێ نامۆگاریی بکات، نه‌وه‌یه که‌هانی بدات بۆ رۆژی دوا‌یی (وه‌ده‌ست هێنایی پاداشتی رۆژی دوا‌یی) و، فه‌رمانی پێ بکات به‌پاریزکاریی له‌خواو، وریابن له‌وه‌ی خوا **وَاللّٰهُ** به‌نسبه‌ت خۆیه‌وه ئی‌وه‌ی لی ترساندوه، چونکه‌پاریزکاریی له‌خوا بۆ هەر که‌سێکه که‌کار بکات به‌ترسه‌وه به‌دل‌راچله‌کینه‌وه به‌رانبه‌ر به‌په‌روه‌ردگاری و، نه‌وه‌ش بۆی ده‌بیته‌هۆی یارمه‌تی‌دانی نه‌وه‌ی مه‌به‌سته‌تی له‌نامانجی رۆژی دوا‌یی، هەر که‌سێک نه‌وه‌ی له‌نیوان خۆی و په‌روه‌ردگاری دا هه‌یه، له‌کاروباری، چاکی بکات به‌ناشکراو به‌په‌نه‌ان، ته‌نیا مه‌به‌سته‌ی پێ پووی خواو په‌زاهه‌ندیی خوا بن، نه‌وه بۆ دنیا‌شی ده‌بیته‌مه‌دح و ستایش و، بۆ دوا‌ی مردنیشی ده‌بیته‌پاشه‌که‌وت، کاتی‌ک که‌مرۆف پێو‌ستی به‌وه‌ ده‌بی که‌پیشی خسته‌وه، جگه‌له‌وه (کرده‌وه‌ی خراپ) مرۆف چه‌ز ده‌کات ماوه‌یه‌کی زۆر له‌نیوانیان دا هه‌بووا‌یه، وه‌ک خوا ده‌فه‌رمو‌ی: **﴿وَيَحْذَرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ، وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾** (۳۰) **﴿آل عمران﴾** خوا فه‌رمایه‌شته‌که‌ی خۆی راست برده‌سه‌ر، به‌لێنه‌که‌ی خۆی جێه‌جێ کردو، به‌لێنی خوا دواکه‌وتنی تێدانیه، وه‌ک فه‌رموو‌یه‌تی: **﴿مَا يَدُلُّ الْقَوْلُ لَدَىٰ**

وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ لِّلْعَمِيدِ ﴿٢٩﴾ ق، پارِيز له خوا بکهن له دنياتان داو له کاروباری دوايتاندا به پنهانی و به تاشکرا، هه که سيک پارِيز له خوا بکات، خوا گوناهاه کانی لئ ده سړيته وه پاداشتيکی مه زنی پئ ددهاو، هه که سيک پارِيز له خوا بکات، به مراد گه يشتينيکی مه زن به مراد گه يشته وه، بيگومان پارِيز کردن له خوا، ده بيته هوې پاراستنی مروّف له توورهي خواو له سزای خواو له بيزاري خواو، پارِيز کردن له خوا پروان نوورانيی و سپی دهکات و، په روه دگار رازی دهکات، پله بهرز دهکاته وه، پشک و بهشی خوْتان وهر بگرن و، له بهرامبه ر خوادا که مته ر خه م مه بن، چونکه له کتيه که ی غویدا قيری کردوون و ري و شويني باشی پيشانداون، تاكو نه و که سانه بزانی که راست ده کهن و، دروژنانيش بناسئ، وهک چوَن خوا چاکه ی له گه ل کردوون، چاکه بکهن و دژايه تيی دوژمنه کانی بکهن، له پتناوی خوادا وهک پيوست تتيکوَشَن، خوا نيوه ی هه لېژاردوه، ناوی ليناون مسولمان، تاكو نه وه ی دهفه وتی له بهر روشناييدا بفه وتی و، نه وه ی دهژي له بهر روشناييدا بڑی و، لادان نيه له خراپه و هيژ نيه بو چاکه، مه گهر به خوا زوَر يادی خوا ی بهرز بکهن و، کار بو دوا ی مهرگ بکهن، هه که سيک نيوان خو ی و خوا چاک بکات، خوا نيوان خو ی و خه لکی بو چاک دهکات، نه ويش به هو ی نه وه وه که خوا ﷺ پريارده ره به سه ر خه لکدا، به لام خه لک پريار به سه ر خوادا نادهن، خوا خه لکی به دهسته و خه لک کاری خوايان به دهست نيه، خوا گه وره تره و لادان نيه له گوناھو، هيژ نيه بو چاکه مه گهر به خوا ی بهرزی مه زن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نیوه‌پۆک

- پێشه‌کی نهم ته‌فسیره به‌گشتیی..... ۵
 به‌راچا و روونییه‌کی گرنه‌گ له‌باردی نهم ته‌فسیره‌وه ۱۰
 پێشه‌کی نهم به‌رگه‌..... ۱۲

ته‌فسیری سوپه‌تی (الحیدد)

- ده‌ستپێک..... ۱۷
 پێناسه‌ی سووپه‌تی (الحیدد) و باب‌ه‌ته‌کانی..... ۱۷
 یه‌که‌م: ناوی نهم سووپه‌ته‌:..... ۱۷
 دووهم: کات و شوونی دابه‌زینی:..... ۱۹
 سێهه‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی:..... ۲۱
 چواره‌م: ریزه‌بهندیی له‌ دابه‌زین و له‌ موصحف دا:..... ۲۱
 پێنجه‌م: نیوه‌پۆکی نهم سووپه‌ته‌:..... ۲۳
 شه‌شه‌م: تابه‌مه‌ندییه‌کانی نهم سووپه‌ته‌:..... ۲۵
 هه‌هه‌ته‌م: دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کانی نهم سووپه‌ته‌:..... ۲۷
ده‌رسی یه‌که‌م..... ۳۳
 پێناسه‌ی نهم ده‌رسه ۳۵
 مانای ده‌قا و ده‌قی تابه‌ته‌کان..... ۳۶
 شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان..... ۳۸
 مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان..... ۴۱
 مه‌سه‌له‌ گرنه‌گه‌کان..... ۵۲
 کورته‌ باسیک له‌ باره‌ی به‌ پاکگرته‌ی دروستکراوه‌کانه‌وه‌ بۆ خوا عزوجل..... ۶۹
 کورته‌ باسیک له‌ باره‌ی نه‌و چوار سیفه‌تانه‌ی خواوه‌: (الْأَوَّلُ، وَالْآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالْبَاطِنُ)..... ۷۸
 کورته‌ باسیک: مه‌رجه‌کانی مآل و سامان به‌خشینی باش..... ۹۹

- ۱۰۵..... دەرسى دوۋەم
 ۱۰۷..... پېئاسەي ئەم دەرسە
 ۱۰۸..... ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
 ۱۱۰..... شيكردنهۋەي ھەندېك لە وشەكان
 ۱۱۳..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۱۲۳..... مەسەلە گرنگەكان
 ۱۵۱..... دەرسى سىيەم
 ۱۵۳..... پېئاسەي ئەم دەرسە
 ۱۵۴..... ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
 ۱۵۵..... شيكردنهۋەي ھەندېك لە وشەكان
 ۱۵۹..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۱۶۹..... مەسەلە گرنگەكان
 ۱۷۱..... كورتە تېۋەرامايتىك لە پېنج قۇناغەكانى ژيانى مروۇف
 ۱۹۱..... دەرسى چوارەم
 ۱۹۳..... پېئاسەي ئەم دەرسە
 ۱۹۴..... ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان
 ۱۹۵..... شيكردنهۋەي ھەندېك لە وشەكان
 ۱۹۸..... ماناي گشتىي ئايەتەكان
 ۲۰۵..... مەسەلە گرنگەكان
 ۲۰۸..... كورتە باسېك لە بارەي ئايەتى (۲۵)ى سوورەتى (الحديد)هۋە
 ۲۱۶..... كورتە باسېك لە بارەي ئاسنەۋە
 ۲۱۶..... ۱- پېئاسەي ئاسن (الحديد):
 ۲۱۷..... ۲- مېژۋوي دۆزرانەۋەو دروستكردى ئاسن:
 ۲۱۹..... ۳- ئەندازەي ئاسن لە زەوى دا:
 ۲۱۹..... ۴- گرنگىي و بايەخىي ئاسن لە ژيانى مروۇفا:
 ۲۲۴..... ۵- چۆنەيتى دابەزىنى ئاسن بۆ سەر زەوى:
 ۲۴۲..... كورتە باسېك لە بارەي رەھبانييەتەۋە

تەفسیری سوورەتی (المجادلة)

- ۲۵۳..... دەستپێک
 ۲۵۳..... پێناسەی سوورەتی (المجادلة) و بابەتەکانی
 ۲۵۳..... یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:
 ۲۵۴..... دووەم: شوێنی دابەزینی:
 ۲۵۴..... سێهەم: ژمارەی ئایەتەکانی:
 ۲۵۵..... چوارەم: ریزبەندیی لە موصحفە و لە دابەزینی دا:
 ۲۵۵..... پێنجەم: نیوهرۆکی:
 ۲۵۷..... شەشەم: تاییبەتەندییەکانی ئەم سوورەتە:
 ۲۵۷..... حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسێک:
 ۲۶۱..... **دەرسی یەکەم**
 ۲۶۳..... پێناسەی ئەم دەرسە
 ۲۶۴..... مانای دەقاوودەقی ئایەتەکان
 ۲۶۶..... شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان
 ۲۶۸..... هۆی هاتنە خوارەوی ئایەتەکان
 ۲۷۲..... مانای گشتیی ئایەتەکان
 ۲۸۱..... مەسەلە گەرنەکان
 ۲۹۵..... هەژدە لەو حوکمانە لە شەش ئایەتی پێشوو وەردەگیرێن
 ۳۰۱..... **دەرسی دووەم**
 ۳۰۳..... پێناسەی ئەم دەرسە
 ۳۰۴..... مانای دەقاوودەقی ئایەتەکان
 ۳۰۵..... شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان
 ۳۰۶..... هۆی هاتنە خوارەوی ئایەتەکان
 ۳۰۹..... مانای گشتیی ئایەتەکان
 ۳۱۲..... مەسەلە گەرنەکان

- دەرسى سېيەم..... ۳۲۷
- پېناسەي ئەم دەرسە..... ۳۲۹
- ماناي دەقاودەقى ئايەتەكان..... ۳۳۰
- شېكردنەوہى ھەندېك لە وشەكان..... ۳۳۱
- ھۆى ھاتنە خوارەوہى ئايەتەكان..... ۳۳۲
- ماناي گشتىي ئايەتەكان..... ۳۳۵
- مەسە لە گرنگەكان..... ۳۳۹
- كورتە باسېك: چۆنيەتېي مامەلەكردن لە كۆرى پېغەمبەرى خوا ﷺ بە تايبەت و، كۆپو
مەجليسەكانى دېكەدا بە گشتىي و، چۆنيەتېي دواندىي پېغەمبەرى خوا ﷺ..... ۳۴۷
- دەرسى چوارەم..... ۳۶۵
- پېناسەي ئەم دەرسە..... ۳۶۷
- ماناي دەقاو دەقى ئايەتەكان..... ۳۶۸
- شېكردنەوہى ھەندېك لە وشەكان..... ۳۶۹
- ھۆى ھاتنە خوارەوہى ئايەتەكان..... ۳۷۲
- ماناي گشتىي ئايەتەكان..... ۳۷۳
- مەسە لە گرنگەكان..... ۳۸۲
- كورتە باسېك: پېناسەي كۆمەلى خواو كۆمەلى شەيتان و، بنەپەتتيرين
تايبەتمەنديەكانيان..... ۳۹۶
- بەرگەي يەكەم: خەسلەتە سەرەككەكانى كۆمەلى شەيتان:..... ۳۹۶
- بەرگەي دووہم: خەسلەتە سەرەككەكانى كۆمەلى خوا:..... ۴۰۰

تەفسىرى سوورەتى (الحشر)

- دەستېيەك..... ۴۰۹
- پېناسەي سوورەتى (الحشر) و بابەتەكانى..... ۴۰۹
- يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:..... ۴۰۹
- دووہم: شوئى دابەزىنى:..... ۴۱۰
- سېيەم: رېزبەندىي لە موصەحف و ھاتنەخوارد:..... ۴۱۰

- ۴۱۱..... چۈرەم: ژمارەى ئايەتەكانى ئەم سوورەتە:.....
 ۴۱۱..... پىنجەم: ئىوەرۈكى:.....
 ۴۱۲..... شەشەم: تايەتەندىيەكانى:.....
 ۴۱۳..... ھەوتەم: دابەشكردىنى ئەم سوورەتە بۇ چەند دەرسىك:.....
 ۴۱۳..... بەسەرھاتى ھۆكارو چۈنيەتتى دەربەدەر بوونى ھەردوو ھۆزى (بنو قَيْنَقَاع وَبَنُو
 النُّضِير)ى جوولەكە.....
 ۴۱۵..... تەوهرى دووهم: دەركرانى ھۆزى (بنو قَيْنَقَاع) و ھۆكارەكەى:.....
 ۴۱۹..... تەوهرى سىيەم: پىئاسەو رەچەلەكى ھۆزى (بَنُو النُّضِير):.....
 ۴۲۵..... تەوهرى پىنجەم: چۈنيەتتى دەركرانى ھۆزى جوولەكەى (بَنُو النُّضِير) لە مەدينە:.....
 ۴۳۶..... **دەرسى يەكەم**.....
 ۴۴۵..... پىئاسەى ئەم دەرسە.....
 ۴۴۷..... ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان.....
 ۴۴۸..... شىكرەنەوہى ھەندىك لە وشەكان.....
 ۴۵۰..... ھۆى ھاتنە خوارەوہى ئايەتەكان.....
 ۴۵۴..... ماناى گشتىيى ئايەتەكان.....
 ۴۵۹..... مەسەلە گرنگەكان.....
 ۴۶۵..... پىئاسەى سى وشەى: (الْفَيء، الْغَنِيْمَةُ، الْأَنْفَال):.....
 ۴۸۳..... كورەتە باسىك: مەدح و ستايشى خوا بۇ ھەر كام لە كۆچكەرەن و پشتيوانان و
 برۋادارانى دواى وان، بە باشتريز خەسلەتيان:.....
 ۵۰۰..... يەكەم: باسى كۆچكەرەن و خەسلەتە سەرەككەكانيان:.....
 ۵۰۰..... دووهم: باسى پشتيوانان و خەسلەتە گرنگ و سەرەككەكانيان:.....
 ۵۰۰..... سىيەم: باسى مەسولمانانىك كە لە دواى كۆچكەرەن و پشتيوانان دىن:.....
 ۵۰۱..... **دەرسى دووهم**.....
 ۵۰۷..... پىئاسەى ئەم دەرسە.....
 ۵۰۹..... ماناى دەقاو دەقى ئايەتەكان.....
 ۵۱۰..... شىكرەنەوہى ھەندىك لە وشەكان.....
 ۵۱۱..... ھۆى ھاتنە خوارەوہى ئايەتەكان.....
 ۵۱۴.....

۵۱۸.....	ماناي گشتىي ئايەتەكان
۵۲۴.....	مەسە لە گرنگەكان
۵۳۸.....	كورتە باسېك: راستكردنەۋەي بېركردنەۋەيەكى ھەلەي بەشېك لە مسولمانان:
۵۴۱.....	دەرسى سېيەم
۵۴۳.....	پېناسەي ئەم دەرسە
۵۴۴.....	ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
۵۴۵.....	شىكردنەۋەي ھەندېك لە وشەكان
۵۴۹.....	ماناي گشتىي ئايەتەكان
۵۵۸.....	مەسە لە گرنگەكان

تەفسىرى سوۋرەتى (الممتحنة)

۵۷۹.....	دەستېيىك
۵۷۹.....	پېناسەي سوۋرەتى (الممتحنة) و بابەتەكانى
۵۷۹.....	يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە:
۵۸۱.....	دوۋەم: شوئى دابەزىنى:
۵۸۱.....	سېيەم: ژمارەي ئايەتەكانى:
۵۸۲.....	چوارەم: رېزبەندىي لە موصحف و لە دابەزىن دا:
۵۸۲.....	پېنچەم: ئېۋەزۇكى:
۵۸۴.....	شەشەم: تايبەتەندىيەكانى:
۵۸۶.....	حەۋتەم: دابەشكردنى ئايەتەكان بۇ دوو دەرس:
۵۹۱.....	دەرسى يەكەم
۵۹۳.....	پېناسەي ئەم دەرسە
۵۹۴.....	ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
۵۹۶.....	شىكردنەۋەي ھەندېك لە وشەكان
۵۹۹.....	ھۆي ھاتنە خوارەۋەي ئايەتەكان
۶۰۷.....	ماناي گشتىي ئايەتەكان
۶۱۱.....	مەسە لە گرنگەكان

- ۶۹۰..... ماناي دىقاۋ دەقى ئايەتە كان
- ۶۹۱..... شىكرىدەنەۋەي ھەندىك لە وشە كان
- ۶۹۳..... ھۆي ھاتتە خوارەۋەي ئايەتە كان
- ۶۹۶..... ماناي گىشتىي ئايەتە كان
- ۷۰۲..... مەسە لە گرنگە كان
- ۷۱۲..... چۆنىەتپى ئازاردانى گە لەكەي مووسا ﷺ بۆي
- ۷۲۰..... كورتە باسپىك لە بارەي موژدەدانى عيسا ﷺ بە ھاتنى موھەممەد ﷺ
- ۷۳۵..... چەند وردە سەرنجىك
- ۷۳۹..... **دەرسى دوۋەم**
- ۷۴۱..... پېئاسەي ئەم دەرسە
- ۷۴۲..... ماناي دىقاۋ دەقى ئايەتە كان
- ۷۴۳..... شىكرىدەنەۋەي ھەندىك لە وشە كان
- ۷۴۴..... ھۆي ھاتتە خوارەۋەي ئايەتە كان
- ۷۴۷..... ماناي گىشتىي ئايەتە كان
- ۷۵۰..... مەسە لە گرنگە كان
- ۷۵۵..... سى كورتە ھەلۋەستە

تەفسىرى سوۋرەتى (الجمعة)

- ۷۶۳..... دەستىپىك
- ۷۶۳..... پېئاسەي سوۋرەتى (الجمعة) و بابەتە كانى
- ۷۶۳..... يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە:
- ۷۶۴..... دوۋەم: شوئىي دابەزىنى:
- ۷۶۴..... سېئەم: ژمارەي ئايەتە كانى:
- ۷۶۵..... چوارەم: رېزبەندىي لە موصھەف و لە دابەزىن دا:
- ۷۶۵..... پېنجەم: ئىۋەرۋكى ئەم سوۋرەتە:
- ۷۶۶..... شەشەم: تايەتمەندىيەكانى ئەم سوۋرەتە:
- ۷۶۶..... ھەۋتەم: دابەشكرىنى ئەم سوۋرەتە:

- دەرسی یەكەم..... ٧٦٩
- پێناسەی ئەم دەرسە..... ٧٧١
- مانای وشە بە وشەی ئایەتەکان..... ٧٧٢
- شیکردنەووی هەندیک لە وشەکان..... ٧٧٣
- مانای گشتیی ئایەتەکان..... ٧٧٥
- مەسەلە گرنگەکان..... ٧٨٣
- دەرسی دووهم..... ٨٠٥
- پێناسەی ئەم دەرسە..... ٨٠٧
- مانای وشە بە وشەی ئایەتەکان..... ٨٠٨
- شیکردنەووی هەندیک لە وشەکان..... ٨٠٩
- هۆی هاتنەخوارەووی ئایەتەکان..... ٨١٠
- مانای گشتیی ئایەتەکان..... ٨١١
- مەسەلە گرنگەکان..... ٨١٤
- کورتە باسێک لە بارەی نوێژی جومعهو..... ٨١٩
- برگەی یەكەم: گەورەیی پۆژی جومعه و، ئەدەبەکانی جومعه کردن: ٨٢٣
- برگەی دووهم: حوکمی نوێژی جومعهو، کات و شوێنی و، غوزرەکانی ئەکردنی و،
ژمارە ی بەرپاکەرانی:..... ٨٢٥
- برگەی سێهەم: وتارەکانی پۆژی جومعه:..... ٨٢٩
- برگەی چوارەم: چەند مەسەلە یەکی دیکە ی پەيوەست بە جومعهو:..... ٨٣٣